

श्रीरायचन्द्र-जिनागमसंग्रहे

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीतं

श्रीमद्भगवतीसूत्रम्

(व्याख्याप्रज्ञप्तिः)

पञ्चमाङ्के द्वितीयखण्डम् ।

श्रीमद्-अभयदेवसूरिविरचितविवरणसंहितम् ।

श्रीयुत पुंजाभाइ हीराचन्दद्वारा संस्थापितायाः

श्रीजिनागमप्रकाशकसभाया मानदकार्यभारि-

मनसुखलाल-रवजीभाई मेहता प्रेरितेन

न्याय-व्याकरणतीर्थेन

श्रीजीवराजतनुज-पण्डित-वेचरदासेन

अनुवादितम्, संशोधितं च ।

राजकोटस्य सनातन जैनमुद्रणालये मुद्रितम्

दि० सं० १९७९

मूल्यम्-१२-०-०

Published by Mansukhlal Rajeebhai Mehta, Manad Mantri, Shree Jingamprakashak Sabh
Dhanjee Stree, Dadi Building, Bombay.

—:—

Printed by Jivabhai V. Jethva, at the Sanatan Jain Printing Works:—RAJKOT

श्रीरायचन्द्र-जिनागमसंग्रहे

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीत

श्रीमद्भगवतीसूत्र

(व्याख्याप्रज्ञप्ति.)

पञ्चम अंग-द्वितीय खण्ड

श्रीमद्-अभयदेवसूरिविरचितविवरणसहित.

श्रीयुत पुंजाभाई हीराचन्दद्वारा संस्थापित

श्रीजिनागमप्रकाशकसभाया मानदकार्यभारी-

मत्तसुखलाल खजीभाई मेहताए

न्याय-व्याकरणतीर्थ

पण्डित वेचरदास जीवराज पासे

अनुवदाव्युं, अने संशोधान्युं.

राजकोट. सनातन जैनमुद्रणालयमां मुद्रित ययुं.

दि० सं० १९७९.

पूज्य — १२-०-०

श्री रायचंद्र-जिनागम संग्रहनी योजनांमां प्रथम जैनधर्मनो सुप्रसिद्ध पूज्य ग्रंथ श्रीमद्भगवतीसूत्र प्रकट करवानुं ठर्युं हतुं. ते अनुसार भगवतीसूत्रनो प्रथम भाग आजथी त्रण वर्ष उपर प्रगट थयो हतो. जिनागम संग्रहनी योजनाना सर्व ग्रंथो सुवर्णाना 'निर्णयसागर' मुद्रणालयमां छपावानी कार्यवाहकेनो इच्छा हती, परंतु ए मुद्रणालये प्रथम भाग छापी आप्या पट्टी बीजा भागो पोताने त्यां छापी आपवानी सवडतानो अभाव दर्शाववाथी कार्यवाहकेन स्वतंत्र गोटवण करवी पट्टी. राजकोटमां एव स्वतंत्र मुद्रणालय स्थापनुं पडयुं; के जेनी अंदर भगवतीसूत्रनो आ बीजा भाग छपाइ व्हार पडं छे.

आ भगवतीसूत्रनो आ विद्वताभर्यो अनुवाद जैनधर्मना एक भूषणरूप पंडित वहेचरदास जीवराजे कर्यो छे. वे भाग व्हार पट्टी चूक्या छे. बीजा त्रण भागो जेटली त्वराथी वनी शके तेटली त्वराथी व्हार पाडवा सर्व प्रवक्तो करवामां आवशे. प्रथम भागमां पाछळ शब्दकोष आपवामां आव्यो हतो, पण अनुभवथी एम जणायुं के, दरेक विभागनो जूदो जूदो कोष आपवा करतां पाचे भागनो कोष एकत्रीत आपवाथी एक उत्तम प्रकारनो साहित्य सहायक ग्रंथ तैयार थइ शकशे एटला माटे आ भागमां प्रथम भागनी जे कोष आप्यो नथी तो पण आ बीजा भागनुं कट प्रथम भाग जेटलुंज राखवामां आव्यो छे. आ बीजा भागमा त्रणथी छ शतक आपवामां आव्यां छे.

आ जिनागम संग्रहनी योजना मूळ पुरुष श्रीयुत पुजाभाइ हीराचंदनी आ ग्रंथो त्वराथी व्हार पडेलो जे आवानी इच्छा छता छापखानानी मुश्केलीओथी विलंब थाय छे; जे मुश्केलीओ अमारी सत्तानी व्हार होइ अमे लाचार छीए.

पंडित वेचरदासनी विद्वता माटे जैनसमाजे अवश्य अभिमान धरवा जेनुं छे ए वात आ वे व्हार पडेलो विभागोथी अवश्य प्रतीत थया विना नहीं रहे.

राजकोट, सनातन जैनमुद्रणालय,
आशाढ शुक्ल द्वितीया १९८० हालारी,

मनसुखलाल रवजीभाइ महोता.

शतक १. उद्देशक १. पृ० १-४६.

मोका नगरी.-नंदन चैत्य. श्रीमहावीर प्रभुं आगमन अने अग्निभूतिनी पयुं पासना. विकुर्वणा (रूपो फेरवचानी शक्ति). चमरेंद्र, त्रायस्त्रिगो, सामानिको अने पट्टराणीओ. अग्निभूति अने वायुभूति. वायुभूतिने सदेह. वायुभूति अने श्रीमहावीर.-सदेहं निवारण वायुभूतिनी अग्निभूति प्रत्ये क्षमानी याचना. वायुभूति, अग्निभूति अने श्रीमहावीर. दक्षिणेंद्रो अने अग्निभूति, उत्तरेंद्रो अने वायुभूति. तिष्णकनी विकुर्वणा. अग्निभूतिनी विहार वायुभूति, ईशानेंद्र, क्रुसदत्त अने विकुर्वणा. यावत् अच्युत देवलोक. श्रीमहावीर प्रभुनो विहार राजगृहमा आगमन. उत्तर्गार्धना इंद्रतुं आगमन, देवर्द्धि दर्शन अने सहरण. देवर्द्धि संबंधे प्रश्न. कूटाकार शाळातुं दृष्टांत. देवर्द्धिनी प्राप्तिनो उपाय. मौर्यपुत्र तामली. प्राणामा प्रव्रज्या. इंद्र माझे वलिचंचामा देवोतुं समेलन. देवोनी तामलीने पोताना इंद्र थवा माटे अत्याग्रह. नियानु न करवाथी तामलीतुं ईशानेंद्रपणे थलुं. ते वातनी वलिचंचामा जाण. क्रोधेला वलिचंचावासीओए तामलीना शवनी करेली अवगणना ईशानवासीओ द्वारा ईशानेंद्र (तामली)ने जाण. कोपेला ईशानेंद्रनी दृष्टिनो प्रभाव. वलिचंचातुं वळतुं. देवोनी नाशभाग. ईशानेंद्रनी वलिचंचावासीओए करेली प्रार्थना. दृष्टिनु सहरण. ईशानेंद्रतुं आयु. ईशानेंद्र (तामली)तुं मुक्तिस्थळ उत्तरार्धना अने दक्षिणार्धना ट्रोनी मेलाप, वातीलाप, सह कार्यक्रम. विवादे सनत्कुमारतुं स्मरण. निवेदो. सनत्कुमारतुं भव्यपणु. उद्देशक समाप्ति अने विहार.

शतक ३. उद्देशक २. पृ० ४७-७२.

राजगृह-पर्वत. महावीर अने गौतम असुरो क्या रहे छे ? रत्नप्रभा पृथिवीनी वच्चे. असुरोतुं नीचली तृतीय (वाल्मीकिप्रभा) पृथिवी सुधी थएलुं गमन अने साते पृथिवी सुधी असुरोतुं जवानुं सामर्थ्य. गमननो हेतु. पूर्वना वरिने दुःखी करवो के पूर्वना मित्रने सुधी करवो. असुरोतुं तिरछे नंदीश्वर द्वीप सुधी थएलुं गमन अने तिरछे असंख्य द्वीप समुद्रो सुधी जवानुं सामर्थ्य. तेओनो तिरछा गमननो हेतु अरिहोनो जन्मनो, निष्कर्मणनो, ज्ञानोत्पादनो अने परिनिर्वाणनो महिमा. असुरोतुं उचे साधर्म देवलोक सुधी थएलुं गमन अने उचे अच्युत देवलोक सुधी जवानुं सामर्थ्य. ऊर्ध्वगमननो हेतु देव अने असुरोतुं वर असुरोतुं चोरपणं. असुरोने देवीए करेली सजा. असुरो अने अप्सराओ. असुरोतुं ऊर्ध्वगमन केटलो काळ वीत्या पछी थाय छे ? अनंत उत्सर्पिणी अने अनंत अवसर्पिणी. शंवर वर्यर. टंकण. भक्तुअ पण्ह. पुलिंद. अरिहंत विनेरेना आशाराथी ज असुरोतुं ऊर्ध्वगमन. महर्द्धिक असुरोतुं ऊर्ध्वगमन ऊर्ध्वगमन माटे चमरनी वात. चमरनो पूर्वजन्म ज वृद्धीप. भारतवर्ष. विंध्यगिरिपादमूल. वेभेल सनिवेश. पूरण गृहपति. सुंड थलुं. दानामा प्रव्रज्या चार खानावाळ काष्ठपात्र. मळेल भिक्षावडे वटेमार्यु, कागडा, कूतरा अने माछला, काचया वगेरेनु आतिथ्य. पूरणनो उग्रतप. पूरणतुं पादपोषणगमन अनशन लक्ष्म्य तरिके महावीरना अग्यार वर्ष सुममारपुर नगर. इंद्र विनानी चमरचंचा नगरी. तपस्वी तरीके पूरणनां वार वर्ष मासिक संलेखना साठ टक अनशन. चमरचंचामा इंद्र चमर तरीके पूरणनो जन्म. चमरे करेलो साधर्म देवलोकनो माक्षाकार. मधवा, पाकशासन, शकतु, राहस्राध, वज्रगणि अने पुरंदर शकेंद्रना विलासां जोई चमरने थएली ईर्ष्या शक प्रति चमरनु गालिप्रदानं चमरनो भयावह ईर्ष्यानळ दृश्यस्थ महावीरनो चमरे लीधेल आश्रय. परिध आयुधने लहने एकला चमरे साधर्म देवलोक (शक) प्रति करेल प्रयाण पूर्व चमरे रचेलुं वीहामणु ५ रीर. उपर जता जता चमरे करेल उत्पात वानध्यंतर देवोनी भागनाश ज्योतिषिकेना विभग आत्मरक्षक देवोतुं पलायन चमरनु शकपासे पहोचतु शकपा दरवाजा वच्चे रहेल इंद्रकीरनु चमरे करेल शाकुटन शकाश्रित देवोने देगोडेल भय. चमर उपर शकने कोप. चमरनु भांगतु. महावीरना पणमा पडलुं. वज्र मूक्या टछी शकने थएल विचार-पश्चात्ताप वज्रनी पादळ थएल शक शके महावीरथी चार आंगळ छेटे रहेल वज्रने पकडतुं. शकनु महावीरने वदन अने क्षमाप्रार्थन महावीरनां प्रभावे चम नो वचाव गौतमप्रश्न फेकेल पुट्टली पाछळ जइने देव तेने पकडी शके ? पुट्टलगतिविचार शकनी, चमरनी अने वज्रनी गमनशक्ति, तेनी परस्पर तुलना तथा तेतु काळनाम चमरनो शोक शोकना कारणनो चमरना देवोने प्रश्न. चमरनी महावीर प्रति भक्ति चमरनी स्थिति अने सिद्धि.—

शतक ३. उद्देशक ३. पृ० ७३-८४.

राजगृह-भरितपुत्र गौतम. क्रिया कायिणी. आधिकारिणी. प्रादेपित्री. पारितापनिनी. प्राणातिपात. क्रियाप्रमेद. पेले अनुभव के पेलुं कर्म? पेल्की क्रिया पछी अनुभव. श्रमपोने कर्म होय ? होय. प्रमाद योग. जीवनां एजन अने परिणमन विनेरे. जीवनी अतक्रिया (मुक्ति). आरंभ. चरंभ. समारंभ. जीवनी अक्रियता. एणपूल्क अने अग्नि. जलविदु अने अग्नि नाव अने तेना छिद्र. अनगरनी नावधानता. प्रमत्तना अने अप्रमत्ततानी स्थितिनुं प्रमाण. बिहार. गौतम. लक्षण समुद्रमा भरती थोटा थवातुं तुं नारण ? लोकास्थिति. विहार.—

शतक ३. उद्देशक ४. पृ० ८५-९४.

अनगार यानरूपे जता देवने देवके जूवे के यानरूपे ? चतुर्भंगी. एवा देवी छने देव-देवी संबंधना प्रश्नो. कृतने जानारो अनगार तेना अदरना के बहाराणा भगने जूवे ? चतुर्भंगी. ए गीते मूल, कंद स्कंध, छाल, टाल, पत्र, फुल, फळ तथा बीजना प्रश्नो. पीतल कीज भाषा. मध्य तिर्थच, बाहन अने पताकाने आकारे वायु वाय ? मात्र पताकाने आकारे वाय. कारण. पताकाने आकारे अनेक योजना जाय ? हा., आत्महृदि. परहृदि. आत्मप्रयोग. परप्रयोग. वायु पताका छे ? ना. नेवे ज आकारे जनायी बादक, अ. कारण. मरण पूर्वना देववावाडो नैरविक. ज्योतिषिक तथा वैमानिकानी देवदा. देवदाद्वयो. अनगार, बहाराणा पुटलेने कीया विना वैमानिके ओठेने ? ना. लईने ? हा. विकुर्वणा करनारो मायी कारण प्रणीत भोजन. अप्रणीत भोजन. आहारपरिणाम-प्रणीत भोजनकी माय अने लोहीनी प्रतनुता-अर्थि-ओनी घनता. अप्रणीत भोजनकी मास अने लोहीनी घनता-अर्थि-ओनी प्रतनुता. मायी विरायक अनार्थी आरा रर.—

शतक ३. उद्देशक ५. पृ० ९५-१००.

अनगार वाह्य पुटलेने लीधा विना ली विगेरेना रूपो करे ? ना. लईने. हा. एवां स्पेवडे जंबूदपने भंग देवानु मात्र सामर्थ्य. युगर-युगति. अस्त्रिचर्मपात्र. एकन पताका. पर्यटिका. पर्यक अभियोग. घोडी, हादी, मिह, वाघ, रर, बीरडा, गीछ अने अष्टापद विगेरेने रूपे अनगार. पुटलपर्यादान. आत्महृदि परहृदि विगेरे. अ के मायु ? मायु. विकुर्वणा. मायी नेनी गति-आभियोगिक. अनार्थी. तेनी गति अनामियोगिक. गाथा.—

शतक ३. उद्देशक ६. पृ० १०१-१०८.

मिथ्यादृष्टि अनगारतुं विकुर्वण-वाराणसी. राजगृह. तथाभावने स्थाने अन्यथाभाव राजगृहने बदले वाराणसी अने वाराणसीने बदले राजगृह ममज-वानो प्रम. जनपदवर्गनुं विकुर्वण. ते विकुर्वणने स्वाभाविक मानवानो जन मन्थगृह अनागारु विकुर्वण. तथाभाव. अन्यथाभाव नहि. कीर्यलक्षि. वैक्रियलक्षि. अवधिमानलक्षि अने पुरुषकारपराक्रम. पुटलनु पर्यादान अने अपर्यादान. विकुर्वण. प्रामर्य. लक्षिवेदास्प. सुवक-सुवृति. चमर. आत्मलक्षक देवो. शोना आत्मरक्षक देवो. विहार —

शतक ३. उद्देशक ७. पृ० १०९-१२०.

राजगृह-प्रक्रमा लोकागलो केटला ? चार-त्रोम. यम. वरुण वैश्रवण. एनना विमानो केटला ? चार. संख्याप्रम. वरशिष्ट स्वयंउवल. कन्गु. योगना विमान विगेरेने पूर्ण परिचय. योगना तावाना देवो. योगना तावाना अन्तानिक प्ररुि ओ. अपरयो. यमना विमान विगेरेने परिचय यमना तावाना देवो. यमना तावाना रोमो दुःयो. यमना अरयो वरुणना विमान विगेरेने परिचय. वरुणना तावाना देवो. वरुणना तावाना पाणान लगती प्रशुतिओ. वरुणना अरयो. वैश्रवणना विमान विगेरेने परिचय. वैश्रवणना तावाना देवो. वैश्रवण-कुवेर-ने हस्तक रहेली लक्षनी अने लक्ष्मीदृष्टि. वैश्रवणना अपरयो.

शतक ३. उद्देशक ८. पृ० १२१-१२४.

राजगृह—अमुकुमारना उपरि केटला ? दश. नामनिर्देश. नागकुमारना उपरिओ. सुवर्णकुमारना, विद्युत्कुमारना, अग्निकुमारना, दीपकुमारना, उदधि-कुमारना विद्युत्कुमारना अने स्नानिकुमारना उपरिओ. पिशाचना-वानव्यतरना उपरिओ. माधर्म-ईशानना उपरिओ. सर्वे स्वर्गना उपरिओ विहार.

शतक ३. उद्देशक ९. पृ० १२५-१२६.

राजगृह-ईश्वरविषयना केटला प्रकार ? पाच. जीवामिगम. विहार.

शतक ३. उद्देशक १०. पृ० १२७-१२८.

राजगृह—चमरनी सभाओ केटला ? प्रण. शमिका, चण्डा, जाता, यावत् अच्युतसभा. विहार.

शतक ४. उद्देशक १-२-३-४-५-६-७-८. पृ० १२९-१३२.

संप्रहृगथा-ईशानना लोकागलो केटला ? लोम, यम, वरुण अने वैश्रवण. लोकागलोना विमानो केटला ? सुमन, सर्वतोभद्र, बल्य अने सुबल्य. सुमन कयां आच्छु ? ईशानावर्तनकनी पूर्वे. चारे विमानना चार उद्देश. स्थितिमेद. गजधानी

शतक ४. उद्देशक ९. पृ० १३३-१३४.

नैरदिकीमां के पेशा धाम से नैरदिक के अर्नरदिक ? प्रहापनाना देवपापदना श्रीला उद्देशनी वरुच्यता.

शतक ४. उद्देशक १०. पृ० १३५-१४२.

कृष्णलेख्या नीललेख्याने पामीने तद्रूपपणे अने तद्गुणपणे परिणमे ?—प्रज्ञापनाना लेख्यापदमे चतुर्थ उद्देशक.—लेख्याना परिणाम—वर्ण—रस—गंध—सुद्ध—अप्रशस्त—सङ्घिष्ट—उष्ण—गति—परिणाम—प्रदेश—अवगाह—वर्गणा—स्थान—अल्पवहुरत्व हे भगवन्! ते ए प्रमाणे

शतक ५. उद्देशक १. पृ० १४३--१५६.

विषयसप्रहगाथा—चण रत्रि. अनिल. अंधिका शब्द. छद्मस्थ आयु एजन निर्धुय राजगृह चंपा. चंद्र उद्देशकारभ पूर्णभद्रचैत्य सूर्णानुं उद्ग-मनादि. दिवस—रात्रिविचार. जंबुद्वीपनुं दक्षिणार्ध अने उत्तरार्ध मद्रं पर्वतनुं उत्तर दक्षिण. अढार मुहूर्तनो दिवस वार मुहूर्तनी रात्री. दिवम अने रात्रीना मापमा वधघट. वार मुहूर्तनो दिवस अढार मुहूर्तनी रात्री. वर्षांशु हेमंतशुतु विगेरेना प्रथम समयनो विचार. प्रथम समयादिकाल सख्या.

शतक ५. उद्देशक २. पृ० १५७--१६४.

राजगृह.—ईपदपुरोवात पश्चात्वात. भंदवात. महावात. ए वायु सवधे दिशाओने आश्रीने पृच्छा. द्वीपमा वाता वायु. समुद्रमा वाता वायु. ए वने वायुओनो परस्पर व्यत्यास ए आयुओने शवाना कारणो वायुनी यवारीति गति. वायुनी उत्तरक्रिया वायुद्रुमागदि द्वाग वायुकायनु उदीरण. वायुओ श्राम प्रश्वास ले छे ? हा. वायु मगी मरीने अनेक वार फरीथी वायुमा अवे ? हा. स्पष्ट वायु मरे के अस्पष्ट ? स्पष्ट वायु. वायु शरीरसहित नीवळे के शरीररहित ? वने रीते नीकळे ओदन कुल्माप अने सुराना अणुओ कोना शरीर कहेवाय ? अपेक्षाए वनस्पतिना अग्निना पाणीना अने अग्निना शरीर कहेवाय अय लोडु ताडु कलाई सीसु पापाण अने कपट्टिना—राट—ना अणुओ कोना शरीर कहेवाय ? पृथिवीना अने अग्निना हाडकुं, वळेखं हाडकुं, चामडु, वळेखं चामडुं, शिगडुं, वळेखं शिगडुं, रारी, वळेखी रारी, नस अने वळेखे नस ए बधाना अणुओ कोना शरीर कहेवाय ? त्रमजीवना अने अग्निना अंगारो रास, भुसो अने छाण कोना शरीर कहेवाय ? एकेन्द्रियनां यावत् पचेन्द्रियना अने अग्निनां. लवणसमुद्रनो चक्रवाल किर्कम नेटणे ? यावत् लोकस्थिति. विहार.

शतक ५. उद्देशक ३. पृ० १६५--१६८.

अन्यतीथको.—जलत्रयिकानुं उदाहरण एक समये आ भव अने परभवना आयुष्यनु वेदन. ए विषे अन्यतीथिकोनो मत. ए मत मिथ्या—मिन्न मिन्न समये ते वने आयुष्यनु वेदन एवो जिनमत. नैरयिकोमा सक्रमनारो अयुष्यसहित सक्रमे के आयुष्यरहित सक्रमे ? आयुष्यसहित सक्रमे ए आयुष्य, एणे वया करेछु ? पूर्व भयमां. यावत् वैमानिक. जीवनाजने उद्देशी योनि अने आयुष्य संरंधे विचार.

शतक ५. उद्देशक ४. पृ० १६९--१९२.

छद्मस्थ मनुष्य, शब्दो सामळे ?—हा शख शृंग शखिका खरमुखी पोता. परिपरिया पणत्र. पट्ट. भभा. होरभ. मेरि. झरु. डुडुभि. तत. वितत. घन शुपिर. स्पर्शाएला शब्दो समझाय के अस्पशाएला ? स्पर्शाएला. आरगत अर्वागत शब्दो समझाय के पारगत शब्दो समझाय ? मनुष्य ने आ गत शब्दो सङ्घट्टे वैवळिने वधा शब्दो समझाय. केवळी मिन पण जाणे, अमित पण जाणे. सर्वत्र, गदा अने रवेया केवळी सर्व भावोने जाणे छद्मस्थ हसे ? उतावळो थाय ? हा केवळी हसे ? उतावळो थाय ? ना हसवानुं कारण मोहनीयनो उद्य हसता केटली वर्मप्रकृति वधाय ? सात के आठ यावत् वैमानिक छद्मस्थ उषे ? उभो उभो उषे ? हा निद्रा करता केटला कर्म ववाय ? रात के आठ यावत् वैमानिक. हरिणेगमेपी अक्रदूत स्त्रीनो गर्भ श्री रीते अदलावदल करे ? योनि वाटे गर्भने वहाय काढीने बीजा गर्भाशयमा मूके. नस वाटे के रंवाडा वाटे गर्भने फेरवी शके ? हा गर्भने वाड वाधा न थाय गर्भने बदलनारो काकूर करे अने गर्भने सूक्ष्म करीने बदलावे. अतिमुक्तक ध्रमणनो तृतात महावीर पासे आवेला वे देवो, महावीरना सातनो अतेवासिओ सिद्ध थगे. गौतम अने महावीर वक्षे थएली ए देव ने लगती वातचीत देवो सयत के अमयत कहेवाय ? नोसयत कहेवाय देवोनी विशिष्ट भापा अर्धभागवी केवळी अतकरने जाणे जूए ? हा. छद्मस्थ अतकरने जाणे जूए ? रामजाने के प्रमाण द्वारा जाणे जूए केवळिना प्रावक विगेरे प्रमाण केटला ? चार—प्रत्यक्ष, अनुमान, उपमा के आगम केवळी, चरमवर्म अने चरमनिर्जराने जाणे जूए ? हा केवळी, प्रणीत मन अने वचनने वरे ? घारे केवळिना ए मन अने वचनने वैमानिको जाणे ? कोइ जाणे कोइ न जाणे वैमानिकोना ने नेद—मावी मिथ्यादृष्टि अमायी सम्यग्दृष्टि अनन्तरोपपन्नक—परपरोपपन्नक. पर्याप्त अपर्याप्त उपयुक्त अनुपयुक्त अनुत्तरे पयातिक देवो पोताने आसने रखा रखा केवळी साथे वातचित वरे ? हा अहीं रहेओ केवळी ले काइ कहे तेने त्या रहेला अनुत्तरोपयातिको जाणे जूए ? हा अनुत्तरोपयातिक देवो उपशातमोह क्षीणमोह. केवळी आदानो—इंद्रियो—द्वारा जाणे जूए ? ना. केवळी जे आकाशप्रदेशोमा स्थित होय पछी पण त्या ज स्थित होय के केम ? ना सयोग सद्व्यता चौदपूर्वी एक घडामाथी हजार घटा करे ? हा. उत्करिका भेद. विहार.

शतक ५. उद्देशक ५. पृ० १९३--१९८.

मात्र समयमथी सिद्धि थाय ?—प्रथम शतक चतुर्थ उद्देशक. अन्धतीर्थिकवक्तव्यता. ते मिथ्या स्वमत. एवंभूत वेदना अनेवंभूत वेदन. नैरयिकादि वैमानिक. रसतारसडळ कुन्करो केटला ? सात. तीर्थिकनी माताओ पिताओ. शिष्याओ. चकतिनी गाताओ. श्रीरतन. यलदेवो. वासुदेवो. वासुदेवनी माताओ. पिताओ. प्रतिशत्रओ. विगेरे समयसूत्र. विहार.

शतक ५. उद्देशक ६. पृ० १९९-२१२.

जीवोनी अन्वयुष्यतानो हेतु.-दिशा. चयावाद. श्रमा ब्राह्मणे अनुचित दान. जीवोनी दीर्घायुष्यतानो हेतु. अहिंसा. सत्य उचित / द यं दान. अशुभ-दीर्घायुष्यतानो हेतु. शुभदीर्घायुष्यतानो हेतु. करियाणुं अने तेने रागती वचनार तेनारने ल गती क्रिया चार विकल्प. अग्निहायरी महाक्रिया विगेरे. पुष्ट्य अने वनुष्यने लगती क्रियाओ. अन्यतीर्थिनो मत्. तेनी अमत्यता. जीवादिगम आधाकमे दि आहार तेनारने घती हानि. क्रीतकृत. स्थापित. कान्तारमक. दुर्भिक्षमक. वादलिकामक. ग्लानमक. सत्यापित. राजपि. आगधना अने विरायना. आचारं उपाध्यायनी गति. खोटा बोलाना कर्मो. हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे.

शतक ५. उद्देशक ७. पृ० २१३-२३०.

हे भगवन् ! परमाणु वंषे ? ते ते भावे परिणमे ? कदाच वंषे, परिणमे; कदाच न वंषे, न परिणमे ए प्रमाणे द्विप्रदेशिक स्वध. देशत- रूपन, अक्षय-त्रिप्रदेशिक स्वध. चतुःप्रदेशिक स्वध. पञ्च प्रदेशिक स्वध-यावन् अनंतप्रदेशिक स्वध. देगाश्रित विकल्पो. परमाणु अने अग्निधागा. परमाणु छेदाय ? ना. ए प्रमाणे यावत् असह्यप्रदेशिक स्वध. अनंत प्रदेशिक स्वध अने अस्मिन्नाय ते हेदाय ? हा, ना. ए प्रमाणे अग्नि अने परमाणु विगेरे. पुष्करसवतं क मेघ अने परमाणु विगेरे. गगा महानदी अने परमाणु विगेरे. परमाणु अर् अहित छे ? मध्य महित छे ? प्रदेश स्मृत छे ? तेम नथी. ए प्रमाणे द्विप्रदेशिक स्वध. त्रिप्रदेशिक स्वध द्विप्रदेशिक स्वधनी पेटे नद प्रदेशवाळा अने त्रिप्रदेशिक स्वधनी पेटे पियम प्रदेशवाळा. सह्येय प्रदेशिक स्वध. असह्येय प्रदेशिक स्वध अने अनंत प्रदेशिक स्वध. परमाणु परमाणुनी परस्पर स्पर्शना. नव विकल्प. परमाणु अने द्विप्रदेशिक स्पर्शना परमाणु अने त्रिप्रदेशिक स्पर्शना ए प्रमाणे यावत् परमाणु अने अनन्तप्रदेशिक स्पर्शना. द्विप्रदेशिक अने परमाणुनी स्पर्शना. द्विप्रदेशिक अने त्रिप्रदेशिक स्पर्शना द्विप्रदेशिक अने त्रिप्रदेशिक स्पर्शना. त्रिप्रदेशिक अने परमाणुनी स्पर्शना. त्रिप्रदेशिक अने द्विप्रदेशिक स्पर्शना. त्रिप्रदेशिक अने त्रिप्रदेशिक स्पर्शना. ए प्रमाणे यावत् अनंत प्रदेशिक स्पर्शना. परमाणु पुटलनी कालतः स्थिति. एक समय अने असह्य काल. मरुप एक प्रदेशावगाट पुटलनी कालतः स्थिति. एक समय अने आव-लिकानो असह्य भाग. ए प्रमाणे यावत् असह्य प्रदेशावगाट. एक प्रदेशावगाट निष्कंप पुटलनी कालतः स्थिति. एक समय अने आव-लिकानो असह्य भाग. ए प्रमाणे यावत् असह्य प्रदेशावगाट. एक प्रदेशावगाट निष्कंप पुटलनी कालतः स्थिति. एक समय अने असह्य काल. एक गुण काळा एदरनी कालतः स्थिति. एक समय अने असह्य काल. ए प्रमाणे यावत् अनंत गुण वाहुं पुटल वणं, गय, रस, स्पर्श. सूक्ष्म परिणाम. चादर परिणाम. दृढ परिणत. पुटलनी कालतः स्थिति. एक समय अने आवलिकानो असह्य भाग. अक्षयपरिणत पुटल-परमाणु पुटलनी अंतरकाल. एक समय अने असह्य काल. द्विप्रदेशिक स्वधने अंतरकाल. एक समय अने अनंत काल. अनंतप्रदेशिक. एक प्रदेशावगाट व वंषे पुटलनी अंतरकाल. एक समय अने असह्य काल. ए रीते असह्य प्रदेशावगाट. एक प्रदेशावगाट निष्कंप पुट-लनी अंतरकाल एक समय अने आवलिकानो असह्य भाग ए रीते असह्य प्रदेशावगाट. वर्षादिनो अंतरकाल. अक्षयपरिणत पुटलनी अंतरकाल. एक समय अने असह्यकाल. अक्षय परिणत पुटल. द्रव्यस्थानायु, क्षेत्रस्थानायु, अवगाहनास्थानायु अने भावस्थानायुनी अल्प बहुता. नैरयिको आरंभी अने परिप्रदी छे ? हा. अशुभो परिप्रद अने आरंभ. पृथिवीकायादिनो आरंभ. शरीर, वस्त्र, मवन, देवो, देवलो, मनुष्यो, मनुष्योओ, तिर्यको, तिर्यचणीओ, आसन, शयन, मांड-मात्र, उपकरण विगेरे. अशुभो परिप्रद. वेदत्रियादिनो आरंभ अने परिप्रद. पत्रेत्रिये परिप्रद. टंक कूट वापी अने वन विगेरे. वेदकुल आश्रम प्रपा स्नान अने गोपुर विगेरे. प्रागाद गृह शरण लेण आपण टंगाटक त्रिक चतुष्क अने महापथ विगेरे. शकट रथ चान अने मेना विगेरे. लोटी कर्तुं अने कटली विगेरे. वानच्यतरो. ज्योतिषिको. वेप निको. पांच हेतु अने पांच अहेतु. हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे.

शतक ५. उद्देशक ८. पृ० २३१-२४४.

महानीरना अंतैवासी नारदपुत्र अने निर्भ्रथीपुत्र. पुटलो शुं सार्थ छे ? समध्य छे ? सप्रदेश छे ? नारदपुत्रना मते मवे पुटलो सार्थ समध्य अने सप्रदेश छे. ए नारदपुत्रना मत विषे निर्भ्रथीपुत्रनी मविस्तर चर्चा. नारदपुत्रे क्वलेछु ए विषेणुं पोताणुं अजाणपणु. तेनी सत्य जाणवानी डच्छा. निर्भ्रथीपुत्रे नारदपुत्रने ए संंधि आपेली सविस्तर समजण. पुटले शुं जुडी जुडी अहेलाए न्यूनाधिकपणुं. नारदपुत्रे निर्भ्रथीपुत्रे पासै येताना अजाणपणाने लगती मनेली क्षमा. विहार. गगतम बोल्या-जीवो वधे छे ? हीणा वधे छे ? अवस्थित छे ? जीवो वधता नथी, घटता नथी, अवस्थित छे. नैरयिकोथी यावत् वैमानिके शुनी पृथक् विचार. सिद्धोनी वध-घट दिवगता विषे विचार. जीवोणुं अवस्थान क्या सुधी ? सर्व काल. नैरयिकोणुं वधवापणुं क्या सुधी ? एक समय-आवलिकानो असह्य भाग. ए रीते घटवापणुं. नैरयिकोणुं अवस्थान क्या सुधी ? एक समय-चोवीश सुहृते. एम माते नारदो. तेने लगती विधेपता. ए रीते असुर-कुमारोनी, ऐकेंद्रियोनी, वेदेंद्रियोनी यावत् चटेंद्रियोनी, संमूछिमेनी, र्भलोनी, वानच्यनरोनी, ज्योतिषिकोनी अने आधर्म-ईशानादिनी निरुपचय-निरुपचय छे ? जीवो निरुपचय-निरुपचय छे ? ए प्रमाणे सिद्धोने लगती विचारणा. कालनी अपेलाए जीव मात्रने लगती ए जातनी विचारणा. हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे.

शतक ५. उद्देशक ९. पृ० २४५-२५२.

राजगृह नगर ए शुं कहेवाय ? पृथिवी विगेरे राजगृह नगर कहेवाय ? एना कारणनी नांघ. दिवसे प्रकाश अने रात्रे अवारं होय ? हा. एतुं शुं कारण ? शुभ पुटल अने अशुभ पुटल. नैरयिकेने प्रकाश होय के अचकार ? अंधकार. तेंतुं कारण अशुभ पुटल. असुरकुमारोने प्रकाश. पृथिवीकाय यावत् वेदेंद्रियोने अचकार-चटेंद्रियोने प्रकाश अने अचकार. ए रीते यावत् मनुष्योने. असुरकुमारोनी पेटे वधा शुभनपति विगेरे देवोने प्रकाश. नारदिकमा रहेला नैरयिकेने 'काळ' नो ह्याल होय ? ना. एम केम ? 'काळ' नो ह्याल

अहाँ मर्त्यलोकमा छे माटे ए रीते यावत् . पंचेंद्रियतिर्थचयोनिके विषे पण जाणहुं मनुष्येने तो काळको ह्याल होय छे देवाने काळको ह्याल नथी होतो. पार्श्वपत्य स्वविरो अने भ्रमण भगवंत महावीर. असह्य लोकमा अनंत रात्री दिवसे जी रीते? पुर्या- दानीय पार्श्व अर्हतनी साक्षी. लोकस्वरूप पार्श्वपरयोने थएली भ्रमण भगवंत महावीरनी 'सर्वज्ञ अने सर्वदर्श' तरीकेनी ओळखाण. चार यान मूकी पाव यामनो स्वीकार. सिद्धत्व प्राप्ति. देवलोकेनी गणत्री. सप्रहगाथा विहार.

शतक ५. उदेशक १०. पृ० २५३-२५४.

चंपा. पंचम शतकने प्रथम उदेशक. चंद्रनिरूपण. शतक समाप्ति.

शतक ६. उदेशक १. पृ० २५५-२६०.

वेदना. आहार. महाश्रव. सप्रदेश. तमस्काय. भव्य. शालि. पृथिवी. कर्म. अन्यतीर्थिक. महावेदनावाळो, महानिर्जरावाळो? के महानिर्जगवाळो, महावेदनावाळो? ए वेमा केण उत्तम? प्रश्नस्तनिर्जरावाळो छट्टो सातमामा रहेनारा नैरयिके महावेदनावाळा छे? हा. ते नैरयिके भ्रमणे करता मोटी निर्जरावाळा? ना. एना, कारणमा चोकखा अने मेला वखतुं उदाहरण. कर्दमराग. खंजनराग. नैरयिकेना पापो चीकणां. लेहारनी एरणेना दाखले. भ्रमणेना कर्मो पोचा- सुको पूळो अने अग्नि. पाणीतु टंगु अने उतुं धगधगलु लेढातुं कडायुं. करणे केटला? चार-मनकरण. वचनकरण. कायकरण. कर्मकरण. नैरयिकेने, पंचेंद्रियेने ए चारे करण. एकेंद्रियेने वे करण-कायकरण. कर्मकरण. विकलेंद्रियेने त्रण करण-वचनकरण. कायकरण. कर्मकरण. करण अने शातावेदना. ए रीते असुरकुमार यात्रत स्तनित-कुमार. पृथिवीकाय औदारिक शरीरवाळा अने देवा विषे विचार महावेदना अने महानिर्जरा. महावेदना अने अल्पनिर्जरा. अल्प-वेदना अने महानिर्जरा. अल्पवेदना अने अल्पनिर्जरा. प्रतिमाधारक मुनि महावेदनावाळो अने महानिर्जरावाळो. छट्टी सातमीना नैरयिके महावेदना अने अल्पनिर्जरा. शैलेशावाळो अनगर अल्पवेदना अने महानिर्जरा अनुत्तरावैपातिक देवा अल्पवेदना अने अल्पनिर्जरा. हे भगवन्! ते ए प्रमाणे. सप्रहगाथा. उदेशक समाप्ति

शतक ६. उदेशक २. पृ० २६१-२६८.

राजगृह. प्रज्ञापनानो आहार उदेशक. विहार.

शतक ६ उदेशक ३. पृ० २६९-२८६.

बहुकर्म. बल. पुद्गल. प्रयोग. विस्त्रसा. सादिक. कर्मस्थिति स्त्री. संयत सम्यग्दृष्टि सज्ञी. भव्य. दर्शन. पर्याप्त. भापक. परित ज्ञान येग उपयोग. आहारक. सूक्ष्म. चरम. बंध. अह-दुष्टत्व. हे भगवन्! महाभ्रमवाळने सवेत पुद्गल: चांटे? सर्वत: पुद्गलेनो चय धाय? निरनर पुद्गले चांटे? यावत् निरंतर पुद्गलेनो उपचय धाय? अने एनो आत्मा दूरूपणे, अणुभाणे अने अनिष्टपणे वारवार परिणमे? हा. तेनो हेतु. अहत, धात अने तन्त्रोद्गत (ताजा) वखतु उदाहरण. अल्पभ्रमवाळने सर्वत. पुद्गले मेदाय? यावत् परिदिव्धस पामे? अने एनो आत्मा सुरुपणे, शुभपणे अने इष्टपणे वारवार परिणमे? हा. तेनो हेतु जलित, पङ्कित, मलिन अने रजवाळा पण पाणीथी धावाता वखनेना दाखले वख अने पुद्गलेनो उपचय. प्रयोग. वि-सा. जीव अने कर्मोने उपचय ए उपचय प्रयोगसा, पण विस्त्रसाए नहि. मनप्रयोग, वचनप्रयोग, कारप्रयोग. सर्व पंचेंद्रियेने ए त्रणे प्रयोग. पृथिवी यावत् वनस्त्रातने एक (काय) प्रयोग विकले-द्रियेने वे प्रयोग वचनप्रयोग अने कायप्रयोग देवाने त्रणे प्रयोग वखने लगेता पुद्गलेपचय सादि सान? सादि अनंत? अनादि सान? के अनादि अनंत? ए तो सादि सात ए ज प्रकारे जीवने लगता पुद्गलेपचय विषे पृच्छा. ईशोपथवचकने कर्मपुद्गलेपचय सादि सात. भव्यने अनादि सात अमव्यने अनादि अनंत. को कर्मपुद्गलेपचय सादि अनंत नथी तुं 'वख स दि सात छे? सादि अनंत छे? अनादि सात छे? अनादि अनंत छे? वख तो सादि सात छे? ए प्रमाणे जीव विषे पृच्छा. नैरयिक तिर्थच मनुष्य अने देवा सादि सात. सिद्धो सादि अनंत. भव्यो अनादि सान अमव्यो अनादि अनंत कर्मप्रकृति केटली? आठ ज्ञानावरणीय दर्शनावरणीय यावत् अतराय. ए आठेनी अवावाकाळसहित वधस्थिति ए कर्म. सा. बाधे? पुरुष बाधे? के नपुंसक बाधे? ए त्रणे बाधे. जे स्त्री, पुस के नपुंसक न होय ते ए कर्मो बाधे अने न बाधे आशुपुत्रकर्मने स्त्री पुस के नपुंसक व ये? बाधे अने न पण बाधे. संयत असयन अने सयवसयतकृत्क ए कर्म-बंधने लगता प्रश्ने. ए ज प्रमाणे सम्यग्दृष्टि मिथ्यादृष्टि सम्यग्मिथ्यादृष्टि सज्ञी असज्ञी नोसंज्ञी असज्ञी भवसिद्धिक अभवसिद्धिक नोभव-सिद्धिकनोअभवसिद्धिक चक्षुदर्शनी अचक्षुदर्शनी अवधिदर्शनी केवलदर्शनी पर्याप्त आर्थात् नो. र्थज्ञानोअपर्याप्त भापक अभावक परित अपरित्त नोपरित्तनोअपरित्त मतिज्ञानी श्रुतज्ञानी अवधिज्ञानी मन पर्यायज्ञानी केवलज्ञानी मतिअज्ञानी श्रुतअज्ञानी अवधिअज्ञानी (विभंगी) मनोयोगी वचोयोगी भाषयोगी अयोगी आचारोपयोगी निराकारोपयोगी आहारक अनाहारक सूक्ष्म यादर नोसूक्ष्मनोवादा चरम अरम ए बाधने उद्देशीन कर्मबंधने लगता विचार. स्त्रीवेदक पुरुषवेदक नपुंसकवेदक अने अवेदक जीवो अ अत्रचहुता हे भगवन्! ते ए प्रमाणे

शतक ६. उदेशक ४. पृ० २८७-३००.

हे भगवन्! शु जीव कालादेशगी सप्रदेश छे के अप्रदेश छे? नियमेन सप्रदेश ए ज प्रमाणे भौतिक अने कालादेश. जीवो अने कालादेश नैरयिके अने कालादेश ए रीते यावत् स्तनिकुमारो पृथिवीकायिके अने कालादेश ए रीते यावत् वनस्पतिकारिके. चारुणा सिद्धो सुधीना जीवो नैरयिकेनी पेठे. आहारक अने कालादेश. भंगत्रय. अनाहारक अने कालादेश. भंगपट्ट. सिं अने कालादेश. भगवन्निक. भवसिद्धिक

આવલિકા ઉચ્છવાસ નિ શ્વાસ પ્રાણ સ્તોક લવ મુહૂર્ત અહોરાત્ર પશ્ચ માસ ઋતુ અયન સંવત્સર યુગ વર્ષશત વર્ષસહસ્ર વર્ષગતસહસ્ર પૂર્વાંગ પૂર્વ શુદ્ધિતાંગ શુદ્ધિ અટ્ટાંગ અટ્ટ અવવાગ અવવ હૂહૂકાંગ હૂહૂક ઉત્પલાંગ ઉત્પલ પદ્મ.ગ પદ્મ નલિનાગ નલિન અર્થનુપૂર્ગ અર્થનુપૂર્ અયુ- તાગ અયુત પ્રયુતાંગ પ્રયુત નયુતાગ નયુત ચૂલિકાગ ચૂલિકા શીર્ષાહેલિકાંગ એ વધા કાલના પ્રમાણોનુ સ્વરૂપ. એટલો જ ગણિતનો વિષય. ઔપમિકકાલ પલ્યોપમ. સાગરોપમ. પરમાણુ સ્વરૂપ. ઉચ્છલક્ષણશ્લક્ષિકા શ્લક્ષણશ્લક્ષિકા કન્વરેણ વ્રતરેણ રથરેણ ચાલાપ્ર લિક્ષા યુક્તા ચવમધ્ય અંગુલ પાદ વિતસ્તિ-વૈન-રત્નિ કુક્ષિ દંડ ધનુષ્ યુગ નાલિકા અક્ષ મુમલ ગવ્યૂત યોજન. એ વધાનું સ્વરૂપ પલ્યોપમનું સ્વરૂપ. સાગરોપમનું સ્વરૂપ ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીનું પ્રમાણ. સુષમસુષમાના ભરતનું સ્વરૂપ. જીવાભિગમ છે અગવનું તે એ પ્રમાણે.

શતક ૬. ઉદ્દેશક ૮. પૃ ૩૨૭-૩૩૬.

પૃથિવીઓ કેટલી? આર. રત્નપ્રભાની નીચે ગૃહ ગ્રામ વગેરે છે? ના. ત્યાં ઉદાર બલાહક અને સ્તનિતગ્ન છે? હા તેને દેવ અસુર કે નાગ કરે. ત્યાં યાદર અગ્નિકાય છે? વિગ્રહગતિ સિવાય નહીં ત્યાં ચન્દ્ર કે ચન્દ્ર વગેરેની કામ્નિ છે? ના. એ જ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તર વધી નરકો મર્ત્યે. ત્રીજીમા નાગ ન કરે. ચોથીમા અને તે પટ્ટીની વધીમા પચ્ચે દેવ જ કરે. એ જ પ્રશ્નો મીષ ઈદિ દેવચોકો સાંધે ઉત્તરો પા રવા જ. વિશેષમાં માત્ર નાગ ન કરે. સનાત્કુમાર દિ સ્વર્ગમાં દેવ જ કરે. મગ્ગહગાથા, આયુષ્યના વધના પ્રકાર કેટલા? છ. છાંના નામ. એ પ્રમાણે યાત્ર વૈમનિકો જીવો સંવધે વંધવિચક પ્રશ્નો અને ઉત્તરો લવણ સમુદ્ર સંવધી વિચાર. જીવાભિગમ. અસંલયદ્રાપ મસુદ્રો. પના નામો કેવા હોય? જે કેટલા શુભ નામો હોય તે વધા દ્રાપ સમુદ્રોના જાણવાં, વિહાર.

શતક ૬. ઉદ્દેશક ૯. પૃ ૩૩૭-૩૪૨.

જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વાંધનાં સાથે વીજી કેટલી કર્મપ્રકૃતિ વંધાય? સાત આઠ કે છ વંધે દેશક પ્રજાપના. મહર્થિક દેવ બહારના પુદ્ગલને લીધા સિવાય વિકુર્વણ કરે? ના. બહારના પુદ્ગલને લઈને વિકુર્વણ કરે. રહગત તત્રગત અન્યત્રગત પુદ્ગલોમાના તત્રગત પુદ્ગલોને લઈને વિકુર્વણ એક વર્ણ અને અનેક રૂપના ચાર વિકલ્પ. દવ, કાઠા પુદ્ગલને નીલરૂપે વા નીલપુદ્ગલને કાઠારૂપે પરિણત કરે? પુદ્ગલને લઈને તેવો પરિણામ કરે. એ રીતે ગંધ રસ અને સ્પર્શનો પણ પરિણામાતર. વર્ણના ૧૦ વિકલ્પ ગંધનો ૧ રસના ૧૦ અને સ્પર્શના ચાર વિકલ્પ. અવિશુદ્ધ લેડ્યાવાલો દેવ અમમવદ્ધત આત્મા દ્રાગ અવિશુદ્ધ લેડ્યાવાલો દેવને, દેવને કે વેમાના કોઈ એકને જાણે? ના. એ વળે પવના વાર વિકલ્પ. અઠમા ન જાણે અને છેલ્લા ચારમા જાણે.

શતક ૬. ઉદ્દેશક ૧૦. પૃ ૩૪૩-૩૪૮.

અન્યતીર્થિકો. બોલામ્થિકમાત્ર. નિપ્પાવમાત્ર. કલમમાત્ર. માપમાત્ર. મુદ્રમાત્ર. યુક્તમાત્ર. શિક્ષામાત્ર. ભગવાન્ મહાવીરનું પ્રરૂપણ. દેવનું અને ગંધના સક્ષમતમ પુદ્ગલનું ઉદાહરણ. જીવ એ ચૈતન્ય છે? કે ચૈતન્ય એ જીવ છે? વસ્ત્રે પરસ્પર એકરૂપ છે. વૈમાનિકો સુધી એ જાતનો વિચાર. જીવે છે એ જીવ છે? કે જીવ છે તે જીવે છે? જીવે છે તે જીવ જ છે એ જીવ તો જીવે પણ અને ન પણ જવે-પ્રાણ ધારણ કરે. સિદ્ધજીવ. વૈમનિકો સુધી એ વિચાર. નૈરથિક અને મવા દિક. વધા જીવો પકાત દુ રાને વેદે છે એ અન્યતીર્થિકમત. ભગવાન્ મહાવીરનું પ્રરૂપણ. કોઈ જીવો પકાત દુ રાને, કોઈ પકાત સુરને અને કોઈ સુપદુ સમિશ્ર વેદનાને વેદે છે. તે તે જીવોનો નામપ્રાહ નિર્દેશ. નૈરથિક અને તેના આહારપુદ્ગલો, એ પ્રમણે યાવત્ વૈમાનિક. કેવલી આદાનો-ઈદિયો દ્વારા જાણે જુએ? ના. કેવલીનું અમિત જ્ઞાન, નિર્વૃત્ત દર્શન. સંપ્રહગાથા. પચ્ચ શતક સમાપ્ત.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीत भगवतीसूत्र.

श्रीअभयदेवसूरिविरचितवृत्तिसहित.

खण्ड २.

शतक ३.-उद्देशक-१.

मोका नगरी.-नदन चैत्य.-श्रीमहावीर प्रभुनुं आगमन अने अग्निभूतिनी पशुपासना.-विकुर्वणा-(रूपो फेरवानी शक्ति).-चमरेंद्र, प्रायस्त्रिशो, सामानिको अने पट्ट-
राणीओ -अग्निभूति अने वायुभूति.-वायुभूतिने सदेह.-वायुभूति अने श्रीमहावीर.-सदेहनु निवारण.-वायुभूतिनी अग्निभूति प्रत्ये क्षमानी याचना.-वायु-
भूति, अग्निभूति अने श्रीमहावीर.-दक्षिणेंद्रो अने अग्निभूति, उत्तरेन्द्रो अने वायुभूति -तिष्यकनी विकुर्वणा.-अग्निभूतिनो विहार.-वायुभूति.-ईशानेंद्र,
कुरुदत्त अने विकुर्वणा -यावत्-अच्युत देवलोक.-श्रीमहावीर प्रभुनो विहार.-राजगृहमा आगमन.-उत्तरार्धना इद्रनु आगमन, देवर्द्धि-दर्शन अने सहरण -
देवर्द्धि सवधे प्रश्न ?-कूटाकार शाळानु दृष्टात -देवर्द्धिनी प्राप्तिनो उपाय.-मौर्यपुत्र तामली -प्राणामा प्रत्रल्या.-इद्र माटे वलिचंचामां देवोनु समेलन.-
देवोनु तामलीने पोताना इद्र थवा माटे अत्याग्रह.-नियानु न करवाथी तामलीनु ईशानेंद्रपणे थवु -ते वातनी वलिचचामा जाण -कोपेला वलिचचा-
वासीओए तामलीना शवनी करेली अवगणना.-ईशानवासीओ द्वारा ईशानेंद्र (तामली)ने जाण.-कोपेला ईशानेंद्रनी दृष्टिनो प्रभाव.-वलिचचानु वळवु.-
देवोनी नाशभग.-ईशानेंद्रनी वलिचचावासीओए करेली प्रार्थना.-दृष्टिनुं सहरण.-ईशानेंद्रनु आयु .-ईशानेंद्र (तामली)नु मुक्तिस्थळ.-उत्तरार्धना
अने दक्षिणार्धना इद्रोनु मेलाप, वार्तालाप, सट कार्यक्रम.-विवादे सनत्कुमारनु स्मरण.-निवेडो.-सनत्कुमारनु भव्यपणु -उद्देशक समाप्ति अने विहार.-

१.-गौहा:-

केरिसी विउव्वणा चमर किरिय जाणिस्थि नगरपाला य, अहिवइ
इंदियं परिसा ततियम्मि सए दस उद्देशा.

१.-आ त्रिजा शतकमां दश उद्देशको छे. तेमां प्रथम
उद्देशकमां चमरनी विकुर्वणा शक्ति विपे प्रश्नोत्तरो छे. चमरना
उत्पात विपे हकीकत कहेवा सारू वीजो उद्देशक छे. क्रिया संबंधे
प्ररूपण करवा त्रिजो उद्देशक छे. 'देवे विकुर्वेळ यानने साधु
जाणे ?' इत्यादि वातना निर्णय माटे चोथो उद्देशक छे. 'साधु,
वहारनां पुद्रलोनुं ग्रहण करीने स्त्रीवगेरेनां रूपो करी शके छे'
ए सवंधी निर्णय माटे पांचमो उद्देशक छे. नगर संबंधे छट्ठो उद्देशक
छे. लोकपालो विपे सातमो उद्देशक छे. अधिपतिओ विपे आठमो
उद्देशक छे. इंद्रियो संबंधे नवमो उद्देशक छे अने चमरनी सभा
संबंधे दशमो उद्देशक छे.

૨.—'તે પં કાલે ણ, તે પં સમય પં, મોચા નામં નયરી
 હોત્યા. વળ્ણજો. તીસે પં મોચાપ નગરીપ વહિયા ઉત્તરપુરસ્થિમે
 દિસીમાને પંદણે નામં ચેદ્દુ હોત્યા. વળ્ણજો. તે પં કાલે ણ, તે
 પં સમય પં સામી સમોસદે. પરિસા નિગગચ્છદ, પડિગયા પરિસા.

૨.—ને કાલે, તે સમયે મોકા નામની નગરી હતી, વર્ણક. તે
 મોકા નગરીની વહાર ઉત્તર-પૂર્વના ડિગ્ભાગમાં નંદન નામનું ચૈલ્ય હતું,
 વર્ણક. તે કાલે, તે સમયે શ્રીમહાવીર સ્વામી પધાર્યા. સમા નિકલે
 છે અને ધર્મ સાંમઠીને સમા પાઠી ઠાઠી ગઈ.

૧. મૂલચ્છાયા:—તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે મોકા નામ નગરી અમવત્. વર્ણક. તસ્મા મોકાયા નગર્યા: વહિ. ઉત્તરપૂરસ્થે ડિગ્ભાગે નન્દન્તં
 નામ ચૈત્યમ્ અમવત્ વર્ણક: તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે સ્વામી સમવસત્, પર્વદ્ નિગ્ગચ્છતિ, પ્રતિગતા પર્વત-અતુ.

૧. પરમાત્મા શ્રીમહાવીર પ્રસુનો ધર્મી વાર ચેદ્દુ-ચૈત્ય-નાં સમોસર્થાનો વર્ણક અંગાદિમાં અવલોકાય છે, એવી 'ચૈલ્ય' એ શબ્દ કોના માટે વપરાયો છે,
 એવા પ્રશ્નનું ઉત્થાન શુદ્ધિમાનો માટે અસ્થાનને ન ગણાય. યથાપિ શબ્દના ક્રોધ, જાતિ અને વેદ્યાદિને આધારે અર્થો ઘણા થઈ શકે, તો પણ તેના મુદ્ધ્ય અને
 સંગત અર્થો તરફ સૌ કોઈનું દષ્ટિવિદુ ધ્યાનવદ્દુ એ ઠરવત છે. 'ચૈત્ય' શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ આદિ વડે આલો અર્થ જણાય છે:—"ચયનં ચિત્તિ: ચિત્તેર્વિકાર-
 શ્લેષમ્" ચિત્તિ:—ચિતાન્તે, તેનો વિકાર—તેની ઉપર જે (સ્પષ્ટાદિની) આકૃતિ—એ 'ચૈત્ય.' પરમાત્મા આદિની હૈયાતિની ચારી માટે આવી નિવાર્યાઓ
 કરવાની પ્રથા પૂર્વેથી આપણામા જાણી હતી, દર્શાવે રૂપે આજે પણ મયુરાના જનસ્તુઓ હૈયાતી ધરાવે છે. આવી રીતિ વૈદ્યોમાં પણ હતી, એવી જ કાશી-
 (સારનાથ પાસે), ગયા વગેરે સ્થલે વૈદ્ય-સ્તુઓ નોંદાખ્યા છે. અને આત્મી પુરાણો વસ્તુઓ ઐતિહાસિક રીતિએ મહાન્ આત્માઓની હૈયાતી માટે અત્યુપકારી
 ગણાયો છે. હવે 'ચૈલ્ય'ના જૂઠા જૂઠા અર્થો તરફ દષ્ટિ કરીએ, ચૈલ્ય અને શ્રીઅમયદેવસૂરિ:—"ચૈત્યં વ્યન્તરાસ્યતનમ્" ચૈત્ય-વ્યન્તરોતું આયતન-ધર:-
 (ઉવ૦ ક૦ ટીકા, ક૦ આ૦ પૃ૦ ૧૦).

"ચેદ્દુ"તિ ચિત્તેલેપ્યાદિચયનસ્ય માવ: કર્મ વા ક્વચિત્ ચૈત્યમ્; સંત્રા- "ચેદ્દુ"તિ-લેપ્ય આદિ પદાર્થના ચયને 'ચિતિ' કહે છે, ચિતિતું
 શબ્દભાદ્ દેવવિમ્બમ્, તદાસ્યપ્રયત્વાત્ તદ્દુહમપિ ચૈલ્યમ્; તન્ન ઇદ્દ વ્યન્ત- ચિતિપણું, અથવા ચિતિતું કર્મ તે 'ચૈલ્ય.' એ સંત્રાગચ્છ છે, માટે તેનો અર્થ
 રાસ્યતનમ્, ન તુ મગવતામ્ અર્હતામ્ આયતનમ્:—(મ૦ સં૦ ૧, પૃ૦ ૧૯). દેવતું વિધ કરવો, પ્રતિમાનું આશ્રયરૂપ હોવાથી તે ધર પણ ચૈત્ય; અહીં
 ચૈલ્યનો અર્થ વ્યન્તરતું શુદ્ધ કરવો, પણ અર્હતાતું આયતન ન કરવો.—" (મ૦ સં૦ ૧, પૃ૦ ૧૯).

ચૈત્ય અને ક્રોધકારો—શ્રીદેમચંદ્રાચાર્ય (અમિ૦ ચિ૦ ય૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૩૧૬ માં) આ પ્રમાણે કહે છે:—"ચૈત્ય-વિહારો જિનસમ્પન્નિ" 'ચૈલ્ય' અને 'વિહાર'
 જિનાલય- (વેશમર) અર્થમાં વપરાય છે. (અ૦ ક્રો૦ સું૦ આ૦ પૃ૦ ૪૫૪ માં) શ્રીઅનરે તેને આવે અર્થે જણાવ્યો છે:—"ચૈત્યમ્-આયતન ટુલ્યે"—
 'ચૈત્ય' ને 'આયતન' સમાન અર્થે છે, આયતનનો અર્થ ચક્રાલય કર્યો છે. (ય૦ મ૦ ક૦ આ૦ પૃ૦ ૧૮૬ માં) તેનો અર્થ શ્રી આલે રૂપે કથ્યો છે:-
 "ચિત્વાયા ઇદમ્"—(ચિતાનું આ.) આયતન, ચિતાની ઉપર રચેલું ચિન્હ, જનસમા, યજ્ઞસ્થાન. માણસાનું વિશામાનું સ્થાન, દેવસ્થાન. (ય૦ ચિ૦
 પૃ૦ ૪૫૦) ચૈત્યની "ચિત્વાયા ઇદમ્" એવી વ્યુત્પત્તિ કરી, અર્થો આવા જણાવ્યા છે—અર્હતું સ્થાન, દેવાલય, દેવ રાખવાનું, સ્થલ, જિનાલય, જિન, વા
 શુદ્ધની મૂર્તિ, સીમાટો વેશાદનાર પત્થર વગેરે નિશાન, ગામ વગેરેની પાસેનું મહાશુલ અને જિત તર. શ્રીઉવવાડેજીના મૂલમા ચૈત્ય સંબંધે આલો ઉલ્લેખ છે,
 અને તેમાં 'ચૈત્ય' પ્રલેખેનો લોકોનો પ્રેમ, ચૈત્ય માટે ઠચિત ગણાતું સ્થલ, ચૈત્યની અંદરની તથા વહારની રચના, ચૈત્યમાં ધનારો લોકોનો મેટો, પૂજાર્હ-
 નામપ્રીઓ, યાગાદિનું મહત્વ આદિ ઘણાં મહત્વના વિષયોનો સમાવેશ થાય છે —

"તોષે પં ચંપાણે પયરીએ વહિયા ઉત્તરપુરસ્થિમે દિસિમાણે પુળ્ણમદ્દે પામં
 ચેદ્દુ હોત્યા ! ચિરાદેણ, પુલ્ણપુરિસપગ્ગતે, પોરાણે, સદિણે, ચિત્તિણે, ક્ષિત્તિણે,
 પાણે, સચ્છત્તે, સચ્છણે, સવંદે, સપદાણે, પદાગાણપદાગમંદિણે, સલોમહત્તે,
 કયવેયદિણે, આરોગેયમંદિણે, ગોઘીસ-સરસરત્તવંદણ-દર્દરદિગ્ગપંચંબુલિતલે,
 સ્વચિયવંદણકલ્લે, વંદણવલ્લસુકયતોરપદિદુવારેસેમાણે, આસતો-સત્ત-
 વિસલ-વદ-વગ્ગારિયમલ્લામકલ્લે, પંચવળ્ણ-સરસ-સરહિસુકપુપ્ફપુંજોવધાર-
 કલ્લિણે, કાલગુદ-વવરુંદુદ્દ-નુદ્દ-ધૂવમધમવંતણ્ણુદ્દ્યામિરામે, સુગંધવર-
 ગંધગંધિણે, ગંધવદિમૂણે, ગદ-ગદક-જ-મ-મ-સુદ્દિય-વેલંબવ-પવગ-કહક-લસક-
 આરુજ્જ-લંબ-મંત-ચા-સ-પુંવોપય-સુયગ-માગહપરિણે, વહુજળ-નાળવ-
 વસ્ત્ર વિસુવકિતિણે, વહુજપાસ આહુ(ય)સ્સ આહુગિણે, પાહુગિણે, અચ્ચગિણે,
 વંદગિણે, નમંસપિણે, પૂચગિણે, સકારાપિણે, સંમાણગિણે; ક્કણ્ણ, મંગલં,
 દેવયં, ચેદ્દયં વિગણે પલ્ણવાસપિણે, દિવ્વં, સંચે, સચ્ચોવાણે, સચ્ચપ્પમાણે,
 સર્ગિહિવપાદિદેરે, જાગસહસ્સમાગપદેચ્છિર, વહુજળે શ્વેદ આગમ્મ
 પુગ્ગમદ્દે ચેદયં:—" (ઉવ૦ ક૦ આ૦ પૃ૦ ૧-૧૪).

"તે ચંપા નગરીની વહાર ઉત્તર અને ૫-૬ ડિગ્રાના મધ્ય માને-ફાળ
 કોણમાં-પૂર્ણમદ્ર નામનું ચૈલ્ય હતું. તે ચૈલ્ય ચિરકાલ પૂર્વ-તનેલું, પૂર્વેને કહે
 જણાણે, પુરાણું, શબ્દિત, આશ્રય વાતા, કીર્તિવાણું અને કો-૩ હતું પૂઝી
 ઇચ્છ, શ્વજ, ઘંટ, શ્વજા તથા નાની નાની પતાકાઓ વડે ઘણગો-૩ ને
 સ્વાવાલ્કા પ્રમાર્જન શુક હતું. તેમાં વેદિકાની રચના, ગાર અને ઘોઢની
 મંદના, ગોશીર્ષ, રક્તચંદન, દર્દર આદિના યાપાં અને વંદન કલ્લો વગેરે
 હતા. તેનો પ્રતિદ્વાર ભાગ વંદન ઘટો અને મુરચિત તોરણોવાલ્કો હતો. તથા
 તે મોંચથી કંચે સુધી વાંધેલી, પહોઢી, ગોઢાકાર, લટકતી માઢાલોના
 સમૂહો, પંચવર્ગી સારાં સુગંધવાઢાં પુપ્પોના પુજો અને પૂજનની સામપ્રીઓ
 શુક્ત હતું. તથા કાલ્કો અગર, સારું કુંડુરુદ્ધ, ને તગરના ધૂપનથી મયમવતા-
 વહેકતાનાંધના પ્રસરથી અમિરામ; ગંધવાઢા પદાર્થોના યોગે સુગંધી તથા
 ગંધના પિંડ જેણું હતું. વઢી ત્યાં નદો, નાચનારા, વજાળીઆ, મટ્ટો,
 મોંચિઓ-સુટી વડે લટનારા. વિદૂપકો, કૂદનારા, કયકો, લાસકો-રાસ
 લેનારા, અથવા માટી, આરુજ્જ-આસ્વાયિકાઓ કહેનારા, લંબ-વહિવંચા,
 નંચ-ચિરપદ વેશાદી માગતાગ, વૂગ વાધવાઢા, વુંવટાની ધીળાવાઢા, મોળીઓ અને મટ્ટારકો વગેરે મરાતા. તે ચૈલ્ય, તે વેશના અને ધીજા વેશીના જનોમાં
 ન્યાતિવાત્ર હતું. તેમ જ આહુતિ આપનારા ઘણા વોઢોતું આહુતિ તથા પ્રાહુતિનું સ્થાન હતું. તથા વેશીનો અર્ચા, સ્તુતિ, નમસ્કાર, પૂજા, ઇત્કાર અને
 ગન્માનને યોગ્ય હતું. કન્થાપ તથા મંગલને કરનારું, દિવ્ય પ્રમાવવાણું, દષ્ટ દેવતા પ્રતિમા શુક્ત, અને વિનીત વાવે પૂજાણું; દિવ્યતા, સચ્ચતા અને સત્ય
 ઉપાધવાણું, સાચા પ્રમાવવાણું, સ્પષ્ટાણું પ્રાતિહાર્યવાણું, હજારો યાગોના માગોની પ્રાપ્તિવાણું, તે ચૈત્ય હતું. અને તેને-પૂર્ણમદ્ર ચૈત્યને-ઘણા લોકો આવાને
 ઉપાસતા.—" (ઉવ૦ ક૦ આ૦ પૃ૦ ૧-૧૬) —અતુ.

૧. પ્રમા મગવંત મહાવીર મનોસર્થા છે, એ વાતની જાણ વતા જનસમૂહ ત્નાનાદિ હુન્નો કરી, ચોક વગેરે સ્થલે સાથે મઢી, સાથે પ્રસુ પાસે આવે છે;
 આમાં કયા કયા નિયમો વેશી રીતિએ પાલે છે, વગેરે વળ્ણને માટે જ્ઞાઓ:—(મ૦ સં૦ ૧, પૃ૦ ૨૮ પે૦ ૧૧ મો અને પૃ૦ ૩૦ સું ૧ અંકવાણું ટિપ્પણ):—અતુ.
૨. પરમાના પાયેથી ધનેનુ અગ્રણ કર્મ વેશી રીતિએ પાજા કરી, આવત્-ત્ત સ્થાને આવે છે, તે માટે પણ જ્ઞાઓ:—(મ૦ સં૦ ૧, પૃ૦ ૩૩ પે૦
 ૧૦ મો):—અતુ.

भगवती (अं० ५) ना चमरेंद्र माटे घणां स्यळो दर्शनीय छे. अने ते वया स्यळो धवगाहता ते संभेनेो घणां वणंक जणाय तेम छे. जेम के- (श० २ उ० ८ थी) जंबूद्रीपना मंदर पर्वतथी चमरचंचा सुधीनो मागं अने चमरचंचाना िग वगेरेनो. (श० ३ थी) चमरेंद्रना ऋदि, एति, वमद, त्रिदुर्वेणा-रूपो फेरवचानी गकि, रुपपात, क्रिया, तथा त्रायत्रिगो, सामानिको, पट्टगर्णाधोनी त्रिदुर्वेणा, अने लोकरपाल, समा आदिनो. (श० १० उ० ५ थी) अग्रमहिषीधोनी अने (श० १३ उ० ६ थी) चमरचंचा इत्यादिनो. श्रीप्रणपना (उपा० १) ना तेना म्यळारिनो अधिकार आ रीतिए उट्टे-साथो छे—

“ ऋदि णं भंते ! दाहिनिता णं असुरकुमारा देवा परिवसंति ? गोयसा । जंबूद्रीचे हींचे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिनिणं इनीसि रयणप्यभाए सुटवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सवाह्लाए उवरि एणं जोयणसहस्सं उग्गादिता, हेत्वा वि एणं जोयणसहस्सं वज्जिता, मज्जे अट्टहत्तरजोयणसयसहस्से एथ णं दाहिनिताणं असुरकुमाराणा देवाणं, देत्रीण य चोतीसं भवणावाससयसहस्सा हवंति इति अकतायं. ते णं भवणा वाहिं वटा, अंतो चउरमा, सो चैव वण्णजो, जाव-परिह्वा. एथ णं दाहिनिताणं असुरकुमारदेवाणं पक्कत्ताप-वत्ताणं ठाणा पण्णत्ता. तिसु वि लोगस्स असयेउडमाणं, तथ णं वट्ठे दाहिनिता असुरकुमारदेवा, उवीओ परिवसंति. काळा, लोहियन्त्या, तहेन जाव-मुंजेमाणे विहरंति. एवं सव्वत्थ भागियव्वं भवणवाधीणं. चमरे इत्थ असुरकुमारिंटे, असुरकुमारया पण्विसदं काळे, महानीलसरिसे, जाव-पद्दामेमाणे. से णं तथ चउतीसाए भवणावाससयसहस्सोणं, चउसट्टीए सामानियसाहस्सीणं, तायतीसाए तायतीसगाणं, चउण्हं लोणपालाणं, पंचण्हं अगमहिंसाणं सपरिवाराणं, तिण्हं परिवसाणं, सत्तण्हं अग्गियाण, सत्तण्हं अग्गियादिवदेणं, चउण्हं च चउसट्टीए आयरकत्तदेवसाहस्सीणं, अतेसि बहुणं दाहिनिताणं देवाणं, देत्रीण य आहवेचं, परिवर्चं, जाव-विहरति-” (क० आ० पृ० १०२-३.)

सुगंधवाळ; गंधना पिंडो जेवां छे. तेमां अप्पराओनी संश्रीगंता अने दिव्य वायोना नादो छे. तेओनी रचना सवे जातिना रत्नोपट्टे छे. तेओ स्वच्छ, चक्र-कर्ता, कोमळ, सुंवाळां, घटेल, ओपेल, रज, मेल अने कचग विनाना हौवाथी सुधीं कांति, प्रमा अने घोमाए उट्ट्योततां छे. यावत्-मनोहर, दर्शनीय, वचारे सोहामणां अने प्रतिरूपो छे—पृ० १४-१६.) आ वणंक माटे बीजुं स्यळ आ—(स० क० आ० पृ० २०९-११) छे. लां प्रयांस, अपयांस दाक्षिणात्य असुरकुमार देवीना स्थानो छे. अने ते लोकरना असह्येय भागे छे. अहीं घणा दाक्षिणात्य असुरकुमार देवी अने देवीओ वसे छे. तेओ वणें काळां, राती आखोवाळां, यावत्—(भोगोने) भोगवता विहरे छे (तेओना शरीरना वणंक माटे जूओः—म० खं० १, पृ० २७, पहिले गुजराती टिप्पण.) तेओनो अवशेष वणंक मवनवासीओना जेवो कहेवो. अहीं असुरकुमारोनी इंद्र, असुरराज चमर रहे छे. ते पण वणें काळो, महानीलमणी जेवो; यावत्-प्रका-शतो छे. (‘यावत्’ शब्दथी जाणी लेवा जणावेळो पाठ असुरकुमारोना वटे इतोना समान वणनमां प्र० सू० क० आ० पृ० १०१-२ मां छे.) ला चमरेंद्र चोत्रीस लाख भवनोतुं, चोसट हजार सामानिकोतुं, चोत्रीस त्रायत्रिगोतुं—(‘त्रायत्रिगो’ शब्दनी साधेकता घटवा माटे आ रीति छे.—‘श्रीदयानहस्ती’ अनगर चमरेंद्रना त्रायत्रिगोतुं सर्वे आ प्रमाणे पूछे छे:—हे भगवन् ! चमरेंद्रने त्रायत्रिगोतुं छे ? हे श्यामहस्ति ! जंबूद्रीपना भारत वपमा ‘काकंडी’ नगरीमां देत्रीस तत्त्वत्रो, शूद्रस्यो-श्रमणोपासको-श्रयाचारण मित्रो हुता. तेओ पहिलें संविदो-सारी नीतिने जाणनारा, संविदमिहारिको-ज्ञानपूर्वक प्रवृत्ति करनारा हुता; पण पाळकथी विधिल परिणामवाळा, यावत्-स्वेच्छाचारीओ वया हुता. तेथी तेओ वया अटवा मासनी संलेखना कर्ग चमरेंद्रना त्राय-त्रिगो-३३, संख्यावाळा सहायक देवो-यया.) (म० श० १०, उ० ४.) चार लोकरपालोतुं, परिवार सुक पांच पट्टाणीओतुं, त्रण परिपठोतुं, सात प्रकारनी सेनाओतुं, सात सेनापतिओतुं; वे लाख, छप्पन हजार आम्बरलकोतुं; अने बीजा घणा दाक्षिणात्य देव देवीओतुं आविपत्य, तथा पालकवने करतो, यावत्-विहरे छे-” (क० आ० पृ० १०२-३.) ज्यारे देवोने, के इंद्रेने बीजे स्यळे जनुं होय लारे पहिला पोताना उपपात पर्वत उपर आवे छे, अने लां मूळ रूपनो बदलो करी बीजे रूपे इट स्थाने जाय छे. तेथी ते ते पर्वतोना नामो साधे उपपात—(उप-सामे, पात-पठुं-जनुं) शब्द योजाय छे. तेनो वणंक स्थानांग (अं० ३) मां आ रीतिए छे:—

“ चमरस्स असुरिंदस्स, असुरकुमाररत्तो तिगिच्छिकूटे उप्पावपव्वए मूले दस-वावीसे जोयणसए विक्खंभेणं पण्णत्ते, चमरस्स णं असुरिंदस्स, असुरकुमाररत्तो सोमस्स महारण्णो सोमप्पभे उप्पावपव्वए दस जोयणसयाइं उट्टुं उचतेणं, दस गाटय-सयाइं उट्टवेहेणं, मूले दस जोयणसयाइं विक्खंभेणं पण्णत्ते. चमरस्स णं असुरिंदस्स जमस्स महारण्णो जमप्पभे उप्पावपव्वए एवं चैव. एवं वट्ठस्स वि-एवं वेसमणस्स वि-” (क० आ० पृ० ५४८-४९.) पर्वतोतुं माप पण ते ज प्रमाणे छे:—” (क० आ० पृ० ५४८-४९.) लां तेनी पांच समाजोना नामो आ प्रमाणे छे:—

“ चमरचंचाए राजघाणीए पंच समाजो पण्णत्ता, तं जहाः—समा गुरुम्मा, उववायसमा, अभित्तेवसमा, अलंकारियसमा, ववसायसमा:—” (क० आ० पृ० ४०६.) अने सेनापतिओ पांच कक्षां छे:—

“ हे भगवन् ! दाक्षिणात्य असुरकुमारो कथे स्यळे वने छे ? हे गौतम ! जंबूद्रीप नामना द्रीपना मेरु पर्वतनी दक्षिणे एक लाग, ऐसी हजार योज-नना वाहल्यवाळो आ रत्नप्रमा पृथिवीना उपरनो एक हजार योजन भाग अत्रगारी अने नीचेनो एक हजार योजन भाग छोटी, मज्जना एक खाल, अओतेर हजार (१,७८०००) योजन प्रमाणे भागनी मध्ये दाक्षिणात्य असुरकुमार देवीना अने देवीओना चोत्रीस लाग भवनो कथा छे. ते भवनो बहारथी गोळ अने अंदरथी चोपेठां छे. तेओनो प्रतिक्रम सुधीनो वणंक आ प्रमाणे छे.—(कनकनी कर्गिकाना आचारवाळां, तले साकडी अने मुने पहोळी, मिनाळ, गंभीर गाडओवाळां; अट्टारीओ, इतोरेण देगना द्वारे, प्रतिद्वारे तथा कोटवाळां; यंत्रो, शनभिओ-महाशिलाओ, सुसट्टीओ आदि अत्रोथी पूर्ण, शत्रुओथी नही लडाय तेना, जयवाळां, बीजा-ओथी अलेयो, अटतालीस (अथवा सारा) कोटओनी रचनावाळां, अट-तालीस (सार्ग) वनमाळाओ सुख, धेम कुशळ्यावाळां, उंट-उंग-वारक रक्षक देवोथी रक्षाएळा, खीपण, उट्टेओ अने गोपीपे, तथा रथ वेदनना यापा-याळां, चंदन उट्टोए शोभता तोरण सहित प्रतिद्वारवाळां. अने नीचेथी उंचे सुधीं बाधेजी पहोळी, गोळ, लडकती माळाओ, पंचरंगी नुगंवी पुष्पोना सुंजो, काळो अगर, फिफर नया तगरादि धूषोना नरुमहना उत्तम गंधथी

“ असुरेंद्र, असुरकुमारोना राजा चमरनो तिगिच्छिक उपपात पर्वत द्य सो वावीस (१०२२) योजन विष्कंभे कथो छे. असुरेंद्र, असुरकुमारना राजा चमरना लोकरपाल सोम महाराजतो सोमप्रम उपपात पर्वत उंचाडमां एक हजार योजन, उट्टेवे एक हजार गाड, अने मूळमां एक हजार योजननी पहोळाडवाळो छे. असुरेंद्र चमरना यम महाराजतो उपपात पर्वत यमप्रम उक्त प्रमाणे कथो छे. तथा तेना लोकरपाल वरण अने वैश्रमपना उपपात

“ चमरेंद्रनी चमरचंचा राजघाणीमां पांच समाजो कर्हा छे, ते आ छे:— सुवनी समा, उपपात समा, अभियेक समा, अलंकारिका समा अने व्यव-साय समा.—” (क० आ० पृ० ४०६.) ए अंगमां चमरेंद्रने लडायक सैन्यो

अदुर्त्तरं च णं गोयमा ! प्रमू चमरे असुरिदे, असुरराया तिरियमसंखेजे
टीवसमुद्दे बहूहि असुरकुमारोहि देवेहि, देवीहि च आङ्गणे, विति-
किण्णे, उवत्थडे, संथडे, फुडे, अवगाढावगाढे करेत्तए; एस णं
गोयमा ! चमरस्स असुरिदस्स, असुररण्णो अयमेयारूवे विसए,
विसयमेत्ते झुए, णो चं व णं संपत्तीए विकुच्चिसु वा, विकुच्चति वा
विकुच्चिस्सति वा.

काकडा वाळेला होवाथी जेम ते वने व्यक्तियो संलग्न जणाय छे;
अथवा जेम पैडानी घरीमां आराओ संलग्न-सुसंवद्ध-आयुक्त-होय,
एवी ज रीते असुरेंद्र, असुरराज चमर वणा असुरकुमार देवो अने
वणी असुरकुमार देवीओवडे आखा जंबूद्वीप नामना द्वीपने आकीर्ण
करी गके छे, तेम ज व्यतिकीर्ण, उपस्तीर्ण, संस्तीर्ण, स्पृष्ट अने
अवगाढावगाढ करे छे अर्थात् ते चमर वीजां रूपो एटलां वधां
विकुर्वी गके छे, के जेने लडने पूर्वप्रमाणे आ आखो जंबूद्वीप पण
भराइ जाय छे. वळी हे गौतम ! असुरेंद्र, असुरराज चमर वणा
असुरकुमार देवो अने वणी असुरकुमार देवीओवडे आ तिरछा
लोकमां पण असंख्य द्वीप अने समुद्र सुधीनुं स्यळ आकीर्ण करे छे,
तथा व्यतिकीर्ण, उपस्तीर्ण, संस्तीर्ण, स्पृष्ट अने अवगाढावगाढ करी
शके छे अर्थात् ते (चमर) एटलां वधां रूपो विकुर्वी गके छे के
जेनाथी असंख्य द्वीप समुद्रो सुधीनुं स्यळ भराइ जाय छे. हे गौतम !
पूर्वे कख्या प्रमाणे एटलां रूपो करवानी असुरेंद्र, असुरराज
चमरनी मात्र शक्ति छे-विषय छे-विषयमात्र छे, पण कोइ वखते
ते चमरे पूर्व प्रमाणे (संप्राप्तिवडे) रूपो कर्था नथी, करतो नथी
अने करशे पण नहीं.

४. प्र०—जइ णं मंते ! चमरे असुरिदे, असुरराया एमहिद्वीए,
जाव-एवइयं च ण पमू विउवित्तए, चमरस्स णं मंते ! असुरि-
दस्स, असुररण्णो, सामणिया देवा केमहिद्वीया, जाव-केवइयं
च णं पमू विउवित्तए ?

४. प्र०—हे भगवन् ! जो असुरेंद्र, असुरराज चमर एवी मोटी
ऋद्धिवाळो छे अने यावत्-ते एटलं वधुं विकुर्वण करी शके छे, तो
हे भगवन् ! असुरेंद्र, असुरराज चमरना सामानिक देवो केवी मोटी
ऋद्धिवाळा छे, यावत्-तेओनी विकुर्वणा शक्ति केटली छे ?

“चमरस्स असुरिदस्स, असुरकुमारओ पंच संगामिया अणिया, पंच
संगामिया अणियाहिवइ पण्णत्ता-पायत्ताणीए, पीढाणीए, कुंजराणीए,
महिषाणीए, रहाणिए दुमे पायत्ताणियाहिवइ, सोदामी आसराया पीढाणी-
याहिवइ, वेकुंयुहत्तिराया कुंजराणीयाहिवइ, लोहियक्खे महिषाणीयाहिवइ,
किनरे रथाणीयाहिवइः—” (क० आ० पृ० ३५७.)
किन्नर छे—” (क० आ० पृ० ३५७.) ए अंगमां चमरेंदनी पांच पट्टराज्ञीओना नामोनो पाठ आ प्रमाणे छे—

“असुरेंद्र, असुरराज चमरने पांच लडायक अनीको-सैन्यो-अने
पांच लडायक सेनापतियो कख्यां छे-पदाति अनीक, घोडेखार अनीक,
कुंजराणीक, महिषाणीक अने रथानीक. पायदळनो सेनापति द्रुम छे, घोडे-
खारोनो अधिपति अश्वराज साँदामी छे, कुंजराणीकनो स्तामी वेकुंयु हत्ति-
राज छे, महिषाणीकनो सेनापति लोहिताक्ष छे अने रथसैन्यनो सेनापति

“चमरस्स ण असुरिदस्स,असुरकुमारओ पंच अगमहिसीओ पण्णत्ताओ,
तं जहा.—काली, राई, रयणी, विज्जू, मेहा”- (क० आ० पृ० ३५६.)
आ पांचे अग्रमहिपीओना पूर्वमवादि माटे ज्ञाताधर्मकया (अं० ६) मा,
श्रुतस्कंध बीजाना पहेला वर्गना पाच अध्ययनो दर्शनीय छे.
जेम केः—

“असुरेंद्र, असुरकुमारोना राजा चमरने पांच अग्रमहिपीओ कही छे,
ते आ प्रमाणे.—काली, रात्री, रत्नी, विद्युत् अने मेवा”:- (क० आ०
पृ० ३५६.) आ पांचे अध्ययनोमां क्रमयी ते ते

“ते णं काळे णं, ते णं समए णं अज्जमुहम्मस्स अणगारस्स अंतेवासी
अज्जंजू पामं अणगारे, जाव-पज्जुवासमाणे एवं वयासी-जइ णं मंते !
समणेणं भगवया महावीरेणं छट्ठस्स अंगस्स पटमसुयखंघस्स अयं अट्टे
पण्णत्ते, दोचस्स णं मंते ! सुयखंधस्स X X के अट्टे पण्णत्ते ? एवं खलुजजु !
समणेणं भगवया महावीरेणं धम्मकहाणं दस वग्गा पण्णत्ता X X चमरस्स णं
अगमहिसीणं पटमे वग्गे पण्णत्ते X X पढमस्स वग्गस्स पंच अज्जयणा
पण्णत्ता, तं जहा.—काली, राई, रयणी, विज्जू, मेहा.” X X (क० आ०
पृ० १४७८-१५०७.)
महिपीनो पूर्व भव, ते भवना माता पिता, स्यळ, राजा वगरे तथा तेनो बाळभाव,
धर्मश्रवण, दीक्षा अने तपश्चर्याथी यावत्-चमरेंदनी पट्टराणीपणुं,
ऋद्धि, परिवार, आयुः वगरेनो वर्णक छे —(क० आ० पृ० १४७८-१५०७)-अनु०

“ते काळे, ते समये आर्य श्रीसुधर्मस्वामी अनगारना अंतेवासी आर्य
श्रीजंबू नामना अनगार पशुपासता यावत्-आ प्रमाणे बोल्या-जो हे
भगवन् ! श्रमण भगवान् महावीरे छट्टा अगना पहेला श्रुतस्कंधनो ए अर्थ
कखो छे, तो हे भगवन् ! बीजा श्रुतस्कंधनो X X कयो अर्थ कखो छे ? हे
जंबु ! ए निश्चित छे, के श्रमण भगवान् महावीरे धर्मकयाना दस वर्गों
कखा छे X X तेमा चमरेंदनी अग्र महिपीओनो पहेलो वर्ग कखो छे X X अने ते
पहेला वर्गमा आ प्रमाणे (अनुक्रमे) पांच अध्ययनो कखा छे-काली,
रात्री, रत्नी, विद्युत् अने मेवा.” X X आ पांचे अध्ययनोमां क्रमयी ते ते

१. मूलच्छाया.—अधोत्तरं च गौतम ! प्रमुश्वरः असुरेन्द्रः, असुरराजस्त्वियं अचंख्येयान् द्वीप-समुद्रान् बहुभिः अनुरकुमारैः देवैः, देवो-
भिश्च आकीर्णान्, व्यतिकीर्णान्, उपस्तीर्णान्, संस्तीर्णान्, स्पृष्टान्, अवगाढावगाढान् कर्तुम्; एष गौतम ! चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य
अयम् एवद्रूपो विषयः, विषयमात्रम् उदितम्, नो चैव संप्राप्त्या व्यकुर्वाद् वा, विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा. यदि भगवन् ! चमरः असुरेन्द्रः, असुर-
राजः एवं महर्दिक, यावत् एतावच्च प्रमु- विकुर्वितुम्, चमरस्य भगवन् ! असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य सामानिका देवाः किमहर्दिकाः, यावत्-कियच्च प्रमुर्वि-
कुर्वितुम् !:-अनु०

४. ३०—गोयमा ! चमरस्स अमुरिदस्स, अमुरग्गणो सामाणिया देवा महिद्धिया, जाव—महाणुमागा. ते णं तत्थ चाणं साणं भवणाणं, साणं साणं मामाणियाणं, साणं साणं अग्गमहिस्सिणं, जाव—दिव्वाइं भोगभोगाटं भुंजमाणा विहरन्ति, एवं महिद्धिया, जाव—एव—इयं च णं पमू विउव्वित्तए; से जहा नामए जुवति जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्ज, चक्रस्स वा णामी अरयाउत्ता—सिया, एवमेव गोयमा ! चमरस्स असुरिदस्स, अमुरग्गणो एगमेगे सामाणियदेवे वेउव्वियसमुग्वायेणं समोहणणट्ठ, जाव—दोचं पि वेउव्वियसमुग्वायेणं समोहणणट्ठ, पमू णं गोयमा ! चमरस्स असुरिदस्स, अमुरग्गणो एगमेगे सामाणियदेवे केवलकणं जंवूदीवं वहूहिं अमुरकुमारोहिं देवेहिं य, देवीहिं य आइण्णे, वित्तिक्किण्णं, उवत्थडं, संयडं, फुडं अवगाटावगाटं करेत्तए; अदुत्तरं च णं गोयमा ! पमू चमरस्स असुरिदस्स, असुरग्गणो एगमेगे सामाणियदेवे तिरियमसत्थेजे टीवत्तमुदे वहूहिं असुरकुमारोहिं देवेहिं, देवीहिं य आइण्णे, वित्तिक्किण्णे, उवत्थडे, संयटे, फुडे, अवगाटावगाटे करेत्तए, एस णं गोयमा ! चमरस्स असुरिदस्स, असुरग्गणो एगमेगस्स सामाणियदेवस्स अयमेयारुवे विसये, विसयमेत्ते वुडए. णो चैव णं संपत्तीए विक्कुव्विसु वा, विक्कुव्वन्ति वा, विक्कुव्विस्सन्ति वा.

४. ३०—हे गौतम ! अमुरेंद्र, अमुरराज चमरना सामानिक देवो मोटी ऋद्धिवाळा छे अने यावत्—महाप्रभाववाळा छे. तेओ व्य पोत पोतानां भवनो उपर, पोत पोताना सामानिको उपर अने पोत पोतानी पट्टराणीओ उपर नत्तार्थीयणुं भोगवता, यावत्—दिव्य भोगोने भोगवता विहरे छे. अने एओ एवी मोटी ऋद्धिवाळा छे. तथा तेओनी विकुर्वेणशक्ति आटली छे.—हे गौतम ! विकुर्वेण करवा माटे तेओ—अमुरेंद्र, अमुरराज चमरना एक एक सामानिक देवो—वैक्रियसमुद्वातवडे समवहत थाय छे. अने यावत्—श्रीजी वार पण वैक्रियसमुद्वातवडे समवहत थाय छे. तथा हे गौतम ! जेम कोद जुवान पुत्त पोताने हाथे जुवान छीना हायने पकटे, अर्थात् परस्पर काफटा वाळेया होवायी जेम ते वने व्यक्तिओ संलग्न जणाय छे; अथवा जेम पैडानी धरीमां आराओ संलग्न—सुसंलग्न—आयुक्त—होय एवी ज रीते अमुरेंद्र, अमुरराज चमरना सामानिक देवो आखा जंवूदीपने घणा अमुरकुमार देवो तथा घणी अमुरकुमार देवीओवडे आकीर्ण, व्यतिकीर्ण, उपस्तीर्ण, संस्तीर्ण, स्पृष्ट अने अवगाटावगाट करी शके छे. वली हे गौतम ! अमुरेंद्र, अमुरराज चमरना एक एक सामानिक देव आ तिरछा लोकमां असंख्येय द्वीप समुद्रो मुर्धानु सख घणा अमुरकुमार देवो अने घणी अमुरकुमार देवीओ वडे आकीर्ण, व्यतिकीर्ण, उपस्तीर्ण, संस्तीर्ण, स्पृष्ट अने अवगाटावगाट करी शके छे. हे गौतम ! अमुरेंद्र, अमुरराज चमरना प्रत्येक सामानिकमां पूर्वं प्रमाणे विकुर्वेण करवानी शक्ति छे—विषय छे, विषयमात्र छे—पण तेओए संप्रानिवडे कोई वार विकुर्वुं नयी, विकुर्वता नयी अने विकुर्वये नही.

५. ३०—जइ णं मंते ! चमरस्स अमुरिदस्स, अमुरग्गणो सामाणियदेवा एमहिद्धिया, जाव—एवतियं च णं पमू विक्कुव्वित्तए, चमरस्स णं मंते ! असुरिदस्स असुरग्गणो तायत्तीसया देवा केमहिद्धिया ?

५. ३०—हे भगवन् ! जो अमुरेंद्र, अमुरराज चमरना सामानिक देवो एवी मोटी ऋद्धिवाळा छे अने यावत्—एटलं विकुर्वेण करवा समर्थ छे तो हे भगवन् ! अमुरेंद्र, अमुरराज चमरना त्रायत्रिणक देवो केवी मोटी ऋद्धिवाळा छे ?

५. ३०—तायत्तीसया जहा सामाणिया तथा णेवव्वा. लोयपाला तहेव, णवरं—संखेज्जा टीवत्तमुदा माणियव्वा. (वहूहिं असुरकुमारोहिं देवेहिं, देवीहिं य आइणे, जाव—विक्कुव्विस्सन्ति वा.)

५. ३०—हे गौतम ! जेम सामानिको कल्ला तेम त्रायत्रिणको पण कहेवा. तथा लोकपालो संखे पण एम कहेवुं. विशेष ए के, तेओ पोताना वनावेल रूपोयी—अनेक असुरकुमार अने असुरकुमारोओयी—संख्येय द्वीप समुद्रोने मरी शके छे. (ए तो मात्र तेनो विषय छे. पण यावत्—तेओ ए प्रमाणे विकुर्वेणो नही.)

१. मूलच्छाया—गौतम ! चमरस्स असुरेन्द्रस्स, अमुरराजस्स सामानिका देवा महर्द्धिका . यावत्—महासुभागा' ते तत्र स्वेषा स्वेषा भुवनानाम्, स्वेषां स्वेषां सामानिकानाम्, स्वासां स्वासां अग्रमहिर्षाणाम्, यावत्—दिव्यानि भोगभोग्यानि भुजाना विहरन्ति, एवं महर्द्धिकाः, यावत्—एतावच्च प्रमुर्विर्द्धवितुम्, तद्यथा नाम युवति युवा हस्तेन हस्तं रुद्धीयान्, चक्रस्य वा नामा अरकायुक्ता (उत्ताग्नि) स्यान्, एवमेव गौतम ! चमरस्स असुरेन्द्रस्स, अमुरराजस्स एकैकः सामानिकदेवो वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्ति, यावत्—द्वितीयमपि वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्ति, प्रमुर्णोतम ! चमरस्स, असुरेन्द्रस्स अमुरराजस्स एकैकः सामानिकदेवः केवलकणं जन्वूदीपं बहुभिरअसुरकुमारैः देवैश्च, देवीभिश्च आकीर्णम्, व्यतिकीर्णम्, उपस्तीर्णम्, संस्तीर्णम्, स्पृष्टम्, अवगाटावगाटं कर्तुम्, अथोत्तरं च गौतम ! प्रमुर्णमस्स असुरेन्द्रस्स, अमुरराजस्स एकैकः सामानिकदेवः तिर्यगसंख्येयान् द्वीप-समुद्रान् बहुभिरअसुरकुमारैः देवैश्च, देवीभिश्च आकीर्णान्, व्यतिकीर्णान्, उपस्तीर्णान्, संस्तीर्णान्, स्पृष्टान्, अवगाटावगाटान् कर्तुम्, एष गौतम ! चमरस्स असुरेन्द्रस्स, अमुरराजस्स एकैकस्स सामानिकदेवस्स अयम् एतद्रूपो विषयः, विषयमात्रम् उदितम्, नो चैव संप्राप्या व्यलविषुवां, विकुर्वन्ति वा, विकुर्विष्यन्ति वा यदि भगवन् ! चमरस्स असुरेन्द्रस्स, अमुरराजस्स सामानिकदेवा एवं महर्द्धिकाः, यावत्—एतावच्च प्रमुर्विर्द्धवितुम्, चमरस्स भगवन् ! असुरेन्द्रस्स, अमुरराजस्स त्रायत्रिणका देवाः किमहर्द्धिकाः ? त्रायत्रिणका यथा सामानिकान्तया ज्ञातव्याः. लोकपालास्तर्षव, नवरम्—संख्येया. द्वीपसमुद्रा भणितव्याः (बहुभि असुरकुमारैः देवै, देवीभिश्च आकीर्णान्, यावत्—विकुर्विष्यन्ति वा):-अनु०

६. प्र०—जई णं मते ! चमरस्स असुरिदस्स, असुररणां लोकापाला देवा एमहिड्डीया, जाव—एवतियं च णं पभू विकुञ्चित्तए, चमरस्स णं असुरिदस्स, असुररणां अग्गमहिसीओ देवीओ केम-हिड्डीयाओ, जाव—केवइयं च णं पभू विकुञ्चित्तए ?

६. प्र०—हे भगवन् ! जो असुरेंद्र, असुरराज चमरना लोक-पाल देवो एवी मोटी ऋद्धिवाळा छे अने यावत्—तेओ एट्ठं विकुर्वण करी शके छे, तो असुरेंद्र, असुरराज चमरनी पट्टराणी देवीओ केवी मोटी ऋद्धिवाळीओ छे अने तेओ केट्ठं विकुर्वण करे छे ?

६. उ०—गोयमा ! चमरस्स णं असुरिदस्स, असुररणां अग्गम-हिसीओ महिड्डीयाउ, जाव—महाणुभागाओ, ताओ णं तत्थ साणं साणं भवणाण, साणं साणं सामाणियसाहस्सीण, साणं साणं महत्त-रियाणं, साणं साणं परिसाणं, जाव—एमहिड्डीयाओ; अण्णं जहा लोकापालाणं अपरिसेसं.

६. उ०—हे गौतम ! असुरेंद्र, असुरराज चमरनी पट्टराणी देवीओ मोटी ऋद्धिवाळीओ छे अने यावत्—मोटा प्रभाववाळीओ छे. तेओ त्या पोत पोताना भवनो उपर, पोत पोताना हजार सामानिक देवो उपर, पोत पोतानी मित्ररूप महत्तरिका देवीओ उपर अने पोत पोतानी समितितुं स्वामिपणु भोगवती रहे छे यावत्—ते पट्ट-राणीओ एवी मोटी ऋद्धिवाळीओ छे. ते संबंघेनी वीजी बधी हकी-कत लोकपालोनी पेटे कहेवी.

७. प्र०—सेवं मंते !, सेवं मंते ! त्ति. भगवं दोच्चे गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ. जेणेव तच्चे गोयमे वायुभूती अण-गारे, तेणेव उवागच्छइ, तेणेव उवागच्छित्ता, तच्चं गोयमं वायुभूतिं अणगारं एवं वदासि:—

७. प्र०—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे. एम कही द्वितीय गौतम अग्निभूति अनगारे श्रमण भग-वंत महावीरने वांदी, नमी जे तरफ तृतीय गौतम वायुभूति अनगार हता ते तरफ जवानुं करुं अने त्यां जइने ते अग्निभूति अन-गारे वायुभूति अनगारने आ प्रमाणे कहुं के:—हे गौतम ! ए प्रमाणे निश्चित छे के, असुरेंद्र असुरराज चमर, एवी मोटी ऋद्धिवाळो छे, इत्यादि बधुं चमरथी मांडीने तेनी पट्टराणीओ सुधीनुं अपृष्ट व्याकरण (अणपृष्टये उत्तर) रूप वृत्तात अहीं कहेवुं. त्यार पडी अग्निभूति अनगारे पूर्व प्रमाणे कहेली, भापेली, जणावेली अने प्ररूपेली ए वातमा ते तृतीय गौतम वायुभूति अन-गारने श्रद्धा वेसती नथी, विश्वास आवतो नथी अने ए वात तेओने रुचती नथी. हवे ए वातमां अश्रद्धा करता, अविश्वास आणता अने ए वात तरफ अणगमावाळा ते तृतीय गौतम वायु-भूति अनगार पोताना आसनथी उठी—उभा थइ—श्रमण भगवंत महावीर तरफ गया अने त्यां जइ तेओनी पर्युपासना करता आ रीते बोल्या के:—हे भगवन् ! द्वितीय गौतम अग्निभूति अनगारे मने सामान्य प्रकारे कहुं, विशेष प्रकारे कहुं, जणावुं अने प्ररूपुं के,—“ असुरेंद्र, असुरराज चमर एवी मोटी ऋद्धिवाळो छे अने यावत्—एवा मोटा प्रभाववाळो छे के, ते त्यां चोत्रीग लाख भवना-वासो उपर स्वामिपणु भोगवे छे, इत्यादि बधुं पट्टराणीओ सुधीनुं वृत्तात अहीं पूरेपूरे कहेवुं.” तो हे भगवन् ! ते ए ते ज प्रमाणे केवी रीते छे ?

एवं खलु गोयमा ! चमरे असुरिदे, असुरराया एवं महिड्डीए, तं चेव एवं सव्वं अपुट्टवागरणं णेयव्वं अपरिसेसियं जाव—अग्गमहिसीणं जाव—वत्तव्वया सम्मत्ता. तेणं से तच्चे गोयमे वायुभूती अणगारे दोच्चस्स गोयमस्स अग्गिभूतिस्स अणगारस्स एवमाइक्खमाणस्स, भासमाणस्स, पण्णवेमाणस्स, परूवेमाणस्स एय-मटं नो सदहइ, नो पत्तियइ, नो रोएइ; एयमइं असइहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे, उट्टाए उट्टेइ, उट्टेइत्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, जाव—पञ्जुवासमाणे एवं वयासी:— एवं खलु मंते ! मम दोच्चे गोयमे अग्गिभूई अणगारे ममं एव-माइक्खइ, भासइ, पण्णवेइ, परूवेइ—एवं खलु गोयमा ! चमरे असुरिदे, असुरराया महिड्डीए, जाव—महाणुभागे, से णं तत्थ चोत्तीसाए भवणावाससयसहस्साणं, एवं तं चेव सव्वं अपरिसेसं माणियव्वं, जाव—अग्गमहिसीणं वत्तव्वया सम्मत्ता, से कहमेयं मते ! एवं ?

१. मूलच्छाया—यदि भगवन् ! चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य लोकपाला. देवा एवमहर्दिका, यावत्—एतावद्य प्रभुर्विकुर्वितुम्, चमरस्य असुरे-न्द्रस्य, असुरराजस्य अग्रमहिष्यो देव्यः किमहर्दिका., यावत्—कियव प्रभुर्विकुर्वितुम् ? गौतम ! चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य अग्रमहिष्यो महर्दिका., यावत्—महाणुभागा., तास्तत्र स्वाना स्वासा भुवनानाम्, स्वासा स्वासा सामानिकसाहस्रीणाम्, स्वासां स्वासा महत्तरिकाणाम्, स्वासा स्वासा पपदाम्; यावत्—एवमहर्दिका, अन्यद् यथा लोकपालानाम् अपरिदोषम्. तदेयं भगवन् !, तदेवं भगवन् ! इति. भगवान् द्वितीयो गौतम भ्रमणं भगवन् महावीर वन्दते, नमस्यति. येनैव तृतीयो गौतमो वायुभूतिरनगारस्तेनैव उवागच्छति, तेनैव उवागम्य तृतीयं गौतमं वायुभूतिरनगारम् एवम् वयासी:—एवं खलु गौतम ! चमर असुरेन्द्रः, असुरराज. एवमहर्दिकः, तर्धव एवं गर्धम् अष्टव्याकरण इत्यस्य अपरिदोष यावत्—अग्रमहिषीणा चमर—वत्तव्वया सम्मत्ता; नत न तृतीयो गौतमो वायुभूतिरनगारो द्वितीयस्य गौतमस्य अग्निभूते अनगारस्य एवम् आख्यातः, भासमाणस्य, पण्णवस्य, परूवस्य एतदर्थं नी भर्धाति, नो प्रप्येति, नो रोचयति, एतदर्थम् अश्रद्धवत्, अश्रम्यवन्, अरोचयन्, उन्पसा उन्पसि. उदाय केनैव भ्रमणो भगवन्त महावीरस्यैव उवागच्छति, तावत्—पर्युपासना एवम् अनादी:—एवं खलु भगवन् ! मम द्वितीयो गौतमो अग्निभूतिः अनगारो एवम् एवम् अण्णवति, तावत्, पट्टराणी. प्ररूपयति—एवं खलु गौतम ! चमरः असुरेन्द्रः, असुरराजो महर्दिकः, यावत्—महाणुभागा; स तत्र चतुर्भिश्चतस्रस्यनावा मन्त्रसहस्राणाम्, एवं तेषां गर्धम्, वयासीसे भक्तिव्यम्, यावत्—अग्रमहिषीणा वत्तव्वया सम्मत्ता, तद्य कथमेवम् भगवन् ! एवम् !—“नु०”

७. ३०—गोयमादी !, समणे भगवं महावीरे तच्चं गोयमं वायुभूति अणगारं एवं वयासीः—जं णं गोयमा ! दोचे गोयमे अग्नि-भूर्द्धं अणगारे तव एवमाइक्कवड्, भासइ, पण्णवेइ, परूवेइ—“एवं खलु गोयमा ! चमरे असुरिदे, अमुरराया महिद्धीए, एवं तं चेव सव्वं जाव—अग्गमहिस्सीणं वत्तव्वया सम्मत्ता” सचे णं एतमट्ठे, अहं पि णं गोयमा ! एवमाइक्कामि, भासामि, पण्णवेमि, परूवेमि—एवं खलु गोयमा ! चमरे असुरिदे, अमुरराया, जाव—महिद्धीए, सो चेव वीत्तिओ गमो भाणियव्वो, जाव—अग्गमहिस्सीओ, सचे णं एतमट्ठे.

सेवं भंते !, सेवं भंते ! ति तच्चे गोयमे वायुभूर्द्धं अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, जेणेव दोचे गोयमे अग्नि-भूर्द्धं अणगारे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता दोचं गोयमं अग्नि-भूर्द्धं अणगारं वंदइ, नमंसइ, एवमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो त्तामेइ.

७. ३०—पछी 'हे गौतम ! वगेरे,' एम आभेत्ती श्रमण भगवंत महावीरे ते श्रीजा गौतम वायुभूति अनगारने आ प्रमाणं क्खुं केः— हे गौतम ! ते द्वितीय गौतम अग्निभूति अनगारे तने जे सामान्य प्रकारे क्खुं, विषेय प्रकारे क्खुं, जणान्णुं अने प्रख्खुं के,—“ हे गौतम ! असुरेइ, अमुरराज चमर मोटी ऋद्धिवाळो छे, इत्यादि वधुं तेनी पट्टाणीओ मुधीनुं वृत्तांत अहं क्खेवुं.” (हे गौतम !) ए वात साची छे अने हे गौतम ! इं पण एम क्खं छुं, माइ छुं, जणान्णुं छुं अने प्रख्खुं छुं के असुरेइ, अमुरराज चमर मोटी ऋद्धि-वाळो छे इत्यादि ते ज रीते यावत्—पट्टाणीओ मुधीनी हकीकतवाळो बीजो गम फहेवो. अने ए वात साची छे.

हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे एम फही तृतीय गौतम वायुभूति अनगार श्रमण भगवंत महावीरने वांटे छे, नमे छे अने पछी जे तरफ बीजा गौतम अग्निभूति अनगार छे त्यां आवी, तेओने वांटी, ननी, 'तेओनी वातने न मानी' ने माटे तेओनी पासे वरंवार विनयपूर्वक सारी रीते क्षमा मांगे छे.

१. व्याख्यातं द्वितीयशतम्, अय तृतीयशतं व्याख्यायते, अस्य चायमभिसंख्यः—अनन्तरशतेऽस्तिकाया उक्ताः, इह तु तद्वि-शेषभूतस्य जीवास्तिकायस्य विविधधर्मा उच्यन्ते इत्येवं संख्यस्यास्य तृतीयशतस्योद्देशकार्थसंप्रहायेयं गाथा—‘केरिम्’ इत्यादि. तत्र ‘केरिम् विउव्वण’ ति कीदृशी चमरस्य विरुद्धेणागतिः ? इत्यादि प्रश्ननिर्वचनार्थः प्रथम उद्देशकः. ‘चमर’ ति चमरोत्पाताऽभिधानार्थो द्वितीयः. ‘किरिय’ ति कायिक्यादि क्रियाचर्याभिधानार्थः तृतीयः. ‘जाण’ ति यानं देवेन वैक्रियं कृतं जानानि साधुरित्याद्यर्थनिर्णयार्थश्चतुर्थः. ‘इरिय’ ति साधुर्वात्तान् पुट्टलान् पर्यादाय प्रसुः ख्यादिरूपाणि वैक्रियाणि कर्तुमित्याद्यर्थनिर्णयार्थः पञ्चमः. ‘नगर’ ति वाराणस्या नगर्यां कृतसमुद्घातोऽनगारो राजगृहे रूपाणि जानातीत्याद्यर्थनिश्चयपरः षष्ठः. ‘पालय’ ति सोमादिलोकपालचतुष्टयन्वरूपाभिवाचकः सप्तमः. ‘अहिबड’ ति अमुरादीनां कति देवा अधिपतयः ? इत्याद्यर्थपरोऽष्टमः. ‘इंदिय’ ति इन्द्रियविषयाभिधानार्थो नवमः. ‘परिम्’ ति चमरपरिषदाभिधानार्थो दशमः. इति.

१. बीजा शतकनी व्याख्या करी. हेवे बिजा शतकनी व्याख्याने प्रारंभ थाय छे. बीजा शतक अने बिजा शतकनो परस्पर संबंध आ रीते छेः— आगच्छना शतकनां सामान्य अस्तिकायो संबंधे हकीकत व्ही छे अने हेवे विषेय अस्तिकायो संबंधे हकीकत जगावय ए स्थानोचित छे, माटे आ शतकनां अस्तिकायोनां विषेयरूप जीवास्तिकायना विविध धर्मो कहेवाना छे. ए प्रमाणे बीजा अने बिजा शतकनो संच्छनारूप संबंध छे. बिजा शत-कना द्ये उद्देशकनां कथा कथा विषयो संबंधे निरूपण थवातुं छे ते वातने सूचयवा सार आ संग्रह गाथा छेः—[‘केरिम्’ इत्यादि.] तेनां [‘केरिम् विउव्वण’ ति] चमर नामना इंद्रां विरुद्धेणागति—ज्हां ज्हां रूपो फरववानी शक्ति—केवी छे ? इत्यादि प्रश्नना निर्वचन माटे प्रथम उद्देशक छे. [‘चमर’ ति] चमरनो उल्लात जगाववा बीजो उद्देशक छे. [‘किरिय’ ति] कायिकी (शरीरसी यती) वगेरे क्रियाओने जगाववा बिजो उद्देशक छे. [‘जाण’ ति] ‘देवे विरुद्धेण यानने साधु जागे ?’ इत्यादि अर्थना निर्णय सार चौथो उद्देशक छे. [‘इरिय’ ति] ‘साधु बहारनां पुट्टलोने लइने ओ वगेरेनां वैक्रियरूपो करी शके ?’ इत्यादि अर्थना निर्णय सार पांचमो उद्देशक छे. [‘नगर’ ति] जेणे वाराणसी (बनारस) शहरनां समुद्घात कथो छे एवो साधु, राजगृह नगरनां रहलां रूपोने जागे छे ? इत्यादि वातना निश्चय माटे छट्टो उद्देशक छे. [‘पालय’ ति] सोम वगेरे चार लोक-पालोना स्वरूपने कहेनारो ज्ञानमो उद्देशक छे. [‘अहिबड’ ति] ‘अमुर वगेरेना इंद्रो केट्टा छे ?’ ए वातने जगाववा माटे आठमो उद्देशक छे. [‘इंदिय’ ति] इंद्रियोना विषयो संबंधे नवमो उद्देशक छे अने [‘परिम्’ ति] चमरनी समा संबंधी हकीकत जगाववा दशमो उद्देशक छे.

२. तत्र कीदृशी विरुद्धेणा ? इत्याद्यर्थस्य प्रथमोद्देशकस्य इदं आदि सूत्रम्—‘ते णं काले णं’ इत्यादि सुगमम्. नवरम्—‘केमहि-द्धीए’ ति केन रूपेण महर्षिकः, किरूपा वा महर्षिरस्येति किमहर्षिकः, “ कियन्महर्षिकः ” इत्यन्ते. ‘सामाणियसाहस्तीणं’ ति

१. मूलच्छायाः—गौतमाटे ! श्रमणो भगवान् महावीरस्तृतीयं गौतमं वायुभूतिम् अनगारम् एवम् अवादीत्—चट् गौतम !, द्वितीयो गौतमः यावत्—अग्गमहिस्सीणं वत्तव्वया समामा” सल्लः एपोऽर्थं, अहमपि गौतम ! एवम् आल्लयामि, माये, प्रजाययामि, प्रहययामि एवं खलु गौतम ! चमरः तृतीयो गौतमो वायुभूतिः अनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति येनेव द्वितीयो गौतमोऽग्निभूति. अनगारस्त्वेव उपागच्छति, उपागम्य द्वितीयं गौतमम् अग्निभूतिम् अनगारं वन्दते, नमस्यति एतदर्थं सम्यग् विनयेन नूनो मूढ श्रमयतेः—अनु०

समानया इन्द्रतुल्यया ऋद्ध्या चरन्ति इति सामानिकाः. 'तायत्तीसाए' ति त्रयस्त्रिंशतः, 'तायत्तीसगाणं' ति मन्त्रिकल्पानाम्, यावत्करणाद् इदं दृश्यम्:—“चउण्हं लोमपालाण, पंचण्हं अग्गमहिंसीणं सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं, सत्तण्हं अणियाणं, सत्तण्हं अणिया-हिवईणं, चउण्हं चउसट्ठीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अवेसिं च बहूणं चमरचंचारायहाणिवत्थव्वाणं देवाणं य, देवीणं य आहेवचं, पोरेवचं, सामित्तं, भट्टित्तं, आणा-ईसर-सेणावचं कारेमाणे, पालेमाणे महयाहयनट्ट-गीअ-वाइय-तंती-तल-ताल-तुडिअ-घणमुइंगपडुप्प-वाइयरेवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजेमाणे.” ति तत्र आधिपत्यम्—अधिपतिकर्म, पुरोवर्तित्वम्—अग्रगामित्वम्, स्वामित्वम्—स्वस्वामिभावम्, भर्तृत्वम्—पोपकत्वम्, आज्ञेश्वरस्य आज्ञाप्रधानस्य सतो यत्सेनापत्यं तत्तथा तत्कारयन्, अन्यैः पालयन् स्वयमिति; तथा महता रवेणेति योगः. 'आहय' ति—“आख्यानकप्रतिवद्धानि” इति वृद्धाः. अथवा 'अहय' ति—अहतानि-अव्याहतानि नाट्य-गीत-वादितानि, तथा तन्त्री-वीणा, तलतालाः—हस्ततालाः, तला वा हस्ताः, तालाः—कंसिकाः; 'तुडय' ति—शेषतूर्याणि, तथा घनाकारो ध्वनिसाधर्म्याद् यो मृदङ्गोः—मर्दलः पट्टना दक्षपुरुषेण प्रवादितः इति, एतेषां द्वन्द्वः, अत एषां यो रवः स तथा तेन. 'भोगभोगाइं' ति—भोगार्हान् शब्दादीन् 'एवं महिड्डीए' ति एवं महर्द्धिक इव महर्द्धिकः, "इयन्महर्द्धिकः" इत्यन्ये. 'से जहा नामए' ति इत्यादि. यथा युवति युवा हस्तेन हस्ते गृह्णाति—कामवशाद् गाढतरग्रहणतो निरन्तरहस्ताङ्गुलितयेत्यर्थः. दृष्टान्तान्तरमाहः—'चक्रस्त' इत्यादि. चक्रस्य वा नाभिः, किंभूता ? 'अरगाउत्त' ति अरकैरायुक्ता—अभिविधिनाऽन्विता अरकायुक्ता, 'सिय' ति स्यात्—भवेत्, अथवा अरका उच्चासिता—आस्फालिता यस्यां सा अरकोच्चासिता. 'एवमेव' ति निरन्तरतयेत्यर्थः, प्रभुर्जम्बूद्वीपं बहुभिर्देवादिभिराकीर्णं कर्तुमिति योगः, वृद्धैस्तु व्याख्यातम्:—“यथा यात्रादिषु युवतिर्यूनो हस्तेन लग्ना प्रतिवद्वा गच्छति बहुलोकप्रचिते देशे, एवं यानि रूपाणि विकुर्वितानि तानि एकस्मिन् कर्तारि प्रतिवद्धानि, यथा वा चक्रस्य नाभिकेका बहुभिररकैः प्रतिवद्वा घना निश्चिद्रा, एवमात्मशरीरप्रतिवद्दैरसुरदेवैर्देवीभिश्च पूरयेदिति. 'वेउअवियसमुग्घाएणं' ति वैक्रियकरणाय प्रयत्नविशेषेण, 'समोहण्णइ' ति समुपहन्यते—समुपहतो भवति, समुपहन्ति वा प्रदेशान् विक्षिपतीति; 'संखेज्जाइं' इत्यादि. तत्स्वरूपमेवाहः—दण्ड इव दण्डः—ऊर्ध्वासधः आयतः शरीरवाहल्यो जीवप्रदेशः—कर्मपुद्गलसमूहः, तत्र च विविधपुद्गलान् आदत्ते इति दर्शयन्नाह, तद्यथाः—रत्नानां कर्केतनादीनाम्, इह च यद्यपि रत्नादिपुद्गला औदारिकाः, वैक्रियसमुद्घाते च वैक्रिया एव ग्राह्या भवन्ति, तथापीह तेषां रत्नादिपुद्गलानामिव सारताप्रतिपादनाय रत्नानामित्यायुक्तम्, तच्च 'रत्नानामिव' इत्यादि व्याख्येयम्. अन्ये त्वाहुः—“औदारिका अपि ते गृहीताः सन्तो वैक्रियतया परिणमन्ति” इति.

२. हेव 'विकुर्वणा शक्ति केवी छे ?' ए वातने सूचवनार प्रथम उद्देशकं आ सूत्र छे:—['ते णं काले णं' इत्यादि.] ए वधु सुगम छे. विगेष ए के, ['केमहिड्डीए' ति] ते चमर, केवे रूपे मोटी ऋद्धिवाळो छे, अथवा ते चमरनी केवी मोटी ऋद्धि छे ? “ते चमर, केवडो मोटो ऋद्धिवाळो छे ?” ए प्रमाणे वीजाओ अर्थ करे छे. ['सामाणिअसाहस्सीण' ति] सामानिक एटले सरखाइवाळा—इंद्रनी सरखी ऋद्धिवडे चरनार (रहेनार) ते सामानिक तेओ उपर, ['तायत्तीसाए' ति] तेत्रीस ['तायत्तीसगाणं' ति] त्रयस्त्रिंशक देवो अर्थात् प्रधाननी जेवा देवो तेओ उपर, अर्ही 'यावत्' शब्द मूक्त्यो छे माटे आ प्रमाणे जाणवुं:—“चार लोकपालो उपर, परिवारवाळी पांच पट्टराणीओ उपर, अण सभाओ उपर, सात सेनाओ उपर, सात सेनाधिपतिओ उपर, वे लाख, छप्पन हजार (२, ५६०००) आत्मरक्षक देवो उपर अने वीजा घणा चमरचंचामां रहेनारा देवो तथा देवीओ उपर अधिपतिपणुं, पुरपतिपणुं, स्वामिपणुं, भर्तृपणुं—पालकपणुं अने आज्ञानी प्रधानतापणे सेनाधिपतिपणुं करावतो, वीजा द्वारा पोते पळावतो—रखावतो तथा मोटा अवाजपूर्वक अहृत-अखंड-निरंतर यतां नाटको, गीतो तथा वाजांओना शब्दो वडे, वीणा, ताळोटा, हाथो, कांसिओ अने वीजां अनेक जातिनां वाजांओना शब्दोवडे तथा डाखा पुरुष द्वारा वगाडाता अने मेघ जेवा गमीर मृदंगना शब्दोवडे दिव्य-भोगववा योग्य शब्द वगेरे भोगोने भोगवतो ते इंद्र विहरे छे. ['एवं महिड्डीए' ति] एटले मोटा ऋद्धिवाळानी जेवो. वीजा पुरुषोए आ शब्दो “ एटलो मोटो ऋद्धिवाळो ” ए प्रमाणे अर्थ कर्यो छे. ['से जहा नामए' इत्यादि.] जेम कोइ एक जुवान पुरुष, कामने वगवतीं रहीने जुवान श्रीना हाथने पोताना हाथवडे जोरथी काकडावाळवा पूर्वक पकडे. वीजु उदाहरण कहे छे:—['चक्रस्त' इत्यादि.] पैडानी धरी, केवी धरी ? तो कहे छे के, ['अरगाउत्त' ति] जे धरी वधी वाजुए आराओथी युक्त ['सिय' ति] होय. अथवा जे धरीमां आराओ अफळाएली होय ते. ['एवामेव' ति] एवी रीते ज निरतरपणे जंबूद्वीपने देवादिकवडे आकीर्ण (भरी देवा) करवा ते समर्थ छे, एम संबंध करयो. वृद्ध पुरुषोए तो आ प्रमाणे व्याख्या करी छे:—“जेम यात्रा वगेरेनी धामधूममा ज्या घणां लोकानो मेळो जामेलो होय एवा भागमां जुवान पुरुषने हाथे बळगेली जुवान वाइ (स्त्री) गति करे छे. अर्थात् जेम

१. प्र० छाया —चतुर्णां लोकपालानाम्, पञ्चानाम् अग्रमहिषीणा सपरिवाराणाम्, तिष्ठणा पर्यदाम्, सप्तानाम् अनीकानाम्, सप्तानाम् अनीकाधिपतीनाम्, चतसृणा चतुष्पदीनाम् आत्मरक्षकदेवसहस्रीणाम्, अन्येषा च बहूनां चमरचंचाराजधानीवाल्त्रयाना देवानां च, देवीना चाधिपत्यम्, पारपत्यम्, स्वामित्वम्, भर्तृत्वम्, आज्ञेश्वर-सेनापत्यं कारयन्, पालयन् महताहत-नाट्य-गीत-वादित्र-तन्त्री-तल-ताल-त्रुटित-घनमृदङ्गपट्टप्रवादितरवेण दिव्यानि भोगभोगानि भुषान इति.—अनु०

१ अर्ही धीटीकाकारे 'यावत्' शब्दथी जणावेलो 'पोरेवचं' सुधीनो वधो पाठ “प्रज्ञापना—” (उपा० ४ ना क० आ० पृ० १०३) ना असुरराज चमरेंद्रना अधिकारमा छे, ते अर्ही चमरेंद्रना (भ० खं० २, पृ० १३ ना) टिप्पणमां उद्धरेल छे. पण टिप्पणमांनो 'जाव' शब्दथी अ-पाठार्थे पाठ वधे इक्षो-चमर, बलि-ना सह वर्णनमां आ स्थले (प्रज्ञा० क० आ० पृ० १००-१) छे —अनु०

१ वृद्ध पुरुषो 'अहृत' ने चदले 'आहय'—'आख्यात' एवो अर्थ करे छे अने आख्यात एटले जेमा वार्ताओ पण चाली रही छे एवा नाट्यो वगेरे:—श्रीअभय०

તે સ્ત્રી, જુવાન પુરુષને હાથે વચ્ચેલી પગ જટી દેખાય છે તેમ જે સ્ત્રી તે દેવે ચિકુર્વેચાં છે તે સ્ત્રી એમ મૂલ પુલ્ય (સ્ત્રીને ચિકુર્વેચાર પુલ્ય) માં વચ્ચેલાં પગ જટાં દેખાય છે; અથવા જેમ ઘણી આરાજોષી પ્રતિવદ્ધ ધર્મી પૈતાની ધરી ઘન-જરા પગ પોચાગ પિનાની-કાગાં પિનાની-ચગલ છે તેમ (તે દેવ,) પોતાના શરીર સાથે પ્રતિવદ્ધ અનેક અમુરદેવ અને અમુરદેવીઓ વડે જંબૂદ્વીરને મરી દે છે. ” [‘વેદચિત્રમમુગ્ધાપ્ત’ તિ] ઉક્તિ સ્ત્રી કરવા માટે એક જાતનો પ્રયત્ન તે વૈક્રિયમસુદ્ધાત-તે વડે [‘અમોહદ્ર’ તિ] મસુપહત થાય છે, અથવા પ્રવેગને ક્રંકે છે. તેનું ન મ્લત કહે છે.—[‘સંભ્રજાઈ’ શ્વ્યાદિ.] જે દંડની જેવો હોય તે ‘દંડ’ કહેવાય. ડંચ, નીચે-ચાંચો અને શર્માની જેટલી જાડાવાળો જીવપ્રવેગનો તથા કર્મ-પુદ્ગલોનો સમૂહ તે દંડ. તે વચ્ચે વિવિધ-જૂદી જૂદી જાતિનાં-પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરે છે. તે વાનને દર્શાવનાં કહે છે કે, કર્મજન વગેરે રત્નોનાં પુદ્ગલોનું ગ્રહણ કરે છે. ઙં૦-સ્ત્ર વગેરેનાં પુદ્ગલો ઔદારિક હોય છે. અને વૈક્રિયમસુદ્ધાતમાં તો તે જ પુદ્ગલો વ્યાપ્ત થાય છે જે પુદ્ગલો વૈક્રિય હોય છે. જ્યારે એમ છે ત્યારે અહીં રત્નાદિ પુદ્ગલોનું ગ્રહણ ગ્રા માટે કર્યું ૨ ગમા૦-જે પુદ્ગલો વૈક્રિયમસુદ્ધાતમાં હોય છે તે પુદ્ગલો રત્નો જેવાં સારવાઈ છે એ વાતને જણાવવાં અહીં રત્ન વગેરેનું ગ્રહણ કર્યું છે. માટે ‘રત્ન પુદ્ગલો’નો અર્થ ‘રત્નની જેવાં પુદ્ગલો’ કરવો અને એમ કરવાથી કાંઈ દુર્ગત નથી. ધૌજાવો તો કહે છે કે,—“જ્યારે વૈક્રિયમસુદ્ધાત દ્વારા ઔદારિક પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થાય છે ત્યારે તે ઔદારિક પુદ્ગલો પણ વૈક્રિય પુદ્ગલો થતી જાય છે.”

૨. યાવત્ કરનાદિદં દૃશ્યમ્:—“વર્ણાણં, વેત્તલિયાણં, લોહિયમ્ચાણં, મસારગહ્યાણં, હંસગમ્ચાણં, પુલયાણં, સૌગંધિયાણં, જાંતી-રસાણં, અંકાણં, અંજનાણં, રચનાણં; જાયરુચાણ, અંજનપુલયાણં, ફલિદ્યાણં” તિ. કિમ્? અત આહ:—“અહાવાચરે” તિ યવાવાદગાન્ અત્તારાન્ પુદ્ગલાન્ પરિગ્રાતયતિ દષ્ટનિસર્ગગૃહીતાન્, યત્તોક્તં પ્રજાપનાટીકાથામ્:—“યથાસ્થૂલ્યાન્ વૈક્રિયશરીરનામકર્મપુદ્ગલાન્ પ્રાગ્મુહ્યાન્ ગાતયતિ” ઇતિ, તત્ સમુદ્ધાતગ્ચ્દસમર્થનાર્થમનાભોગિકં વૈક્રિયશરીરકર્મનેર્જરણમાશ્રિય ઇતિ. ‘અહામુહ્યે’ તિ યથામૂલ્યાન્ મારાન્ ‘પરિયાપદ’ તિ પર્યાદત્તે-દષ્ટનિસર્ગગૃહીતાન્ સામસ્યેનાદત્તે ઇત્યર્થ: ‘દોયં વિ’ તિ દ્વિતીયમપિ વારં સમુદ્ધાતં કરોતિ ચિકીર્ષિતરૂપનિર્માણાર્થમ્, તત્તથ્ર ‘પમુ’ તિ સમર્થ: ‘કેવલકર્મ’ તિ કેવલ:—પરિપૂર્ણ:; કલ્પત ઇતિ કલ્પ:—સ્વકાર્યકરણસામર્થ્યપિત:; તત: કર્મવાચય:; અથવા કેવલ-કલ્પ:—કેવલજ્ઞાનસદ્શ: પરિપૂર્ણતાસામર્થ્યાત્, સંપૂર્ણપર્યાયો વા કેવલગ્ચ્દ ઇતિ. ‘આશ્ર્નં’ ડન્યાદય એકાર્થી અલ્પન્તચ્ચાનિદર્શનાયોક્તા: ‘અદુત્તરં ચ ણં’ તિ અથાપરં ચ, દ્દં ચ સામર્થ્યાતિગયવર્ણનમ્. ‘વિસપ્’ તિ ગોચરો વૈક્રિયકરણગત્, અર્થ ચ તત્કરણયુક્તોડપિ સ્યાન્, ઇત્યત આહ:—‘વિસયમેતે’ તિ વિપય એવ વિપયમાત્રં ક્રિયાગૃન્યમ્ ‘વુદપ્’ તિ ઉક્તમ્, એતદેવાહ:—‘સંપત્તીપ્’ તિ યથોક્તાર્થસંપાદનેન ‘વિકુર્વિમુ વા’ વિકુર્વિતવાન્ વા; વિકુર્વિતિ વા, વિકુર્વિત્યતિ વા, ‘વિકુર્વે’ ઇત્યર્થ ધાતુ. સામયિકોડસ્તિ, ‘વિકુર્વેણા’ ઇત્યાદિપ્રયોગદર્શનાદ્ ઇતિ. ‘નવરં સંભ્રજા દીવ-સમુદ્’ તિ લોકપાલાટીનાં સામાનિકેન્યોડલ્પતરદ્વિકત્તેનાલ્પતરત્વાદ્ વૈક્રિયકરણલ્પ્થેરિતિ. ‘અપુદ્ગાગરણં’ તિ અપૃષ્ઠે સતિ પ્રતિપાદનમ્.

૩. અહીં ‘યાવત્’ શબ્દ મૂક્યો છે માટે આ પ્રમાણે જાણવું:—‘વર્ણનાં, વૈકુર્વનાં. લોહિતાક્ષનાં, મસારગહનાં, હંસગર્મનાં, પુલકનાં, સૌગંધિ-કનાં, જ્યોતિરસ્મનાં, અંકોનાં, અંજનોનાં, રત્નોનાં, જાતસ્ત્રોનાં, અંજનપુલકોનાં અને સ્ફટિકોનાં.’ એથી શું? તો કહે છે કે, [‘અહાવાચરે’ તિ] દંડના નિર્ગમ દ્વારા લીધેલાં અસાર પુદ્ગલોને સંભ્રજી નામે છે. ઙં૦-આ ઠેકાણે એમ કહ્યું છે કે, ‘દંડના નિર્ગમ દ્વારા લીધેલાં અસાર પુદ્ગલોને સંભ્રજી નામે છે’ અને પ્રજાપના સૂત્રની ટીકામાં કહ્યું છે કે, ‘પૂર્વે વાંધેલાં વૈક્રિયશરીરનામકર્મનાં યથાસ્થૂલ પુદ્ગલોને સંભ્રજી નામે છે’ અર્થાન્

૧. ‘વૈક્રિયમસુદ્ધાત’ની ઓચ્છલ માટે ઉપયોગી રીતિ આ છે—નૈરચિત્તો, ડેવો, પવન, કેટલાક મસુપ્યો અને પંચેન્દ્રિય તિયંચો પોતાના શરીરને ટુંકું, લાંબું, જાડું, પાતલું, ડંડું, નીચું અને સુંદર કરવાને જે ક્રિયા કરે છે તેને જૈન પરિભાષા ‘ચિક્રિયા’ કહે છે, અને તે વડે તેવાર યથા શરીરને ‘વૈક્રિય-શરીર’ કહે છે. આત્માએ પોતાના આત્મપ્રવેગોને કાર્ય વિશેષ માટે શરીરથી બહાર પ્રસારી પાછાં સંકોચવાં તેનું નામ એ ઠેલીએ ‘સમુદ્ધાત’ છે. આવા સમુદ્ધાતોની ગણના શ્રીસમવાયાગમા આ પ્રમાણે છે.—

“સત્ સમુગ્ધાયા પળ્પતા, તં જહા—વૈયણાસમુગ્ધાએ, કસાવસમુગ્ધાએ, “સમુદ્ધાતો સાત કરા છે, તે આ પ્રમાણે—વેદનાસમુદ્ધાત, કનાય-મારણાંતિયસમુગ્ધાએ, વૈદચ્ચિયસમુગ્ધાએ, તેયસનસુગ્ધાએ, આહારઅનસુગ્ધાએ, સમુદ્ધાત, મારણાતિકસમુદ્ધાત, ‘વૈક્રિયસમુદ્ધાત,’ તૈજસસમુદ્ધાત, કેવલિસમુગ્ધાએ:—” (ક૦ જા૦ પૃ૦ ૧૧). આહારકસમુદ્ધાત અને કેવલિસમુદ્ધાત:—(ક૦ જા૦ પૃ૦ ૧૧). આ સાત સમુદ્ધાતોમાંનો ચૌથો સમુદ્ધાત જ્યારે જૂના અને સ્થૂલ પુદ્ગલોવાળા શરીરને, નવાં અને સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો યુક્ત કરવું હોય ત્યારે શોજવામાં આવે છે. જેમ.—ધર્મી પોતાની ઉપર જાનેલી શુભીને દૂર કરવા પાશ્વો પહોળી કરી શુભીને સંભ્રજી પાછો સંકોચે છે, તેમ સ્ત્ર આત્માઓ પણ કહેલ કારણ માટે આત્મપ્રવેગોને જાડાઈ અને પહોળાઈમાં વેહ જેવો અને લંબાઈમાં અસંલ્પેય યોજન લંબાવાળો દળાકાર દંડ રચે છે. આ સ્થિતિ અંતરુંદુર્લભ માત્ર હોય છે, અને તેટલા ટૂંકા સમયમાં પણ આત્મા પોતાને લાગેલાં પુદ્ગલોનાં ડટ્ટણે ફેરફાર કરે છે. આ સમુદ્ધાતની ઉત્પત્તિ વૈક્રિયશરીરનામકર્મથી થાય છે. આ સંબંધના વિશેષ જ્ઞાન માટે (મ૦ સ૦ ૧, પૃ૦ ૨૬૨ નું ૧ અંકવાળું યુજરાતી ટિપ્પણ ગવેપયું.) અને તેથી પણ વધારે જ્ઞાનાર્થાઓએ તેમાં જણાવેલાં સ્વયં જોવાં:—અનુ૦

૧. પ્ર૦ છાયા:—વજ્રાણામ્, વૈહુર્વાણામ્, લોહિતાશ્રાણામ્, મસારગહનામ્, હંસગર્માણામ્, પુલકાનામ્, સૌગન્ધિકાનામ્, જ્યોતીરસાનામ્, અહ્વા-નામ્, અંજનાનામ્, રત્નાનામ્, જાતરુચાણામ્, અંજનપુલકાનામ્, સ્ફટિકાનામ્ ઇતિ.—અનુ૦

૧. આ પાઠને મળતો પાઠ શ્રીરાયપદ્મણી-રાજપ્રશ્નોય-નામના ધૌજા ઉપાંગમાં સૂર્યામ દેવના અધિકારમા (ક૦ જા૦ પૃ૦ ૨૧ માં) છે. ૨. શ્રીપ્રજ્ઞ-પના-પદ્મવળાજી-ઉપાગનો ટીકા ગત પાઠ અને તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે —અનુ૦

વન્ને ટેકાણે કહેલાં સંઘેરી નાલ્ખવાનાં પુદ્ગલો જૂદાં જૂદાં છે તેથી પરસ્પર વિરુદ્ધતા કેમ ન આવે ? સમા૦—એ વન્ને વાતો જૂદી જૂદી છે માટે કોઈ પગ જાતિની વિરુદ્ધતાનો અવકાશ નથી. કારણ કે પ્રજ્ઞાપના સૂચની ટીકામાં જે હકીકત કહી છે તે, સમુદ્વાત ગચ્છું સમર્થન કરવા અનામોગિક (અજ્ઞાતાં થનારા) વૈક્રિયશરીરનામકર્મનાં પુદ્ગલોના નિર્જરણને આશ્રીને કહી છે. [‘અહાસુદુમે’તિ] સારવાઝાં પુદ્ગલોનું [‘પરિયાણ’તિ] ગ્રહણ કરે છે; અર્થાત્ દંડના નિસર્ગ દ્વારા ગ્રહણ કરેલ પુદ્ગલોને સર્વ પ્રકારે છે છે. [‘દોષં પિ’તિ] ઇચ્છેલ રૂપોને વનાવવા સારુ વીજી ચાર પળ સમુદ્વાત કરે છે. અને તેથી તે, [‘પશુ’તિ] અનેક રૂપોને વનાવવા સમર્થ છે. [‘કેવલકલ્પ’તિ] કેવલ-પૂરેપૂરો, કલ્પ-પોતાનું કાર્ય કરવાને શક્તિમાન; કેવલકલ્પ-પોતાનું કાર્ય કરવાને પૂરેપૂરો શક્તિમાન; અથવા કેવલકલ્પ-કેવલજ્ઞાનની જેવો સંપૂર્ણ, અથવા કેવલકલ્પ-સંપૂર્ણ. [‘આદ્ય’] ઇત્યાદિ અનેક ગચ્છો સરસ્વા અર્થવાઝા છે અને અહીં ‘અત્યંત મરાવો’ જણાય તે માટે તેનો પ્રયોગ કર્યો છે. [‘અદુત્તરં ચ ણ’તિ] આ વધુ જે કહ્યું છે તે, સામર્થ્યના અતિગ્રયનું વર્ણન છે—સામર્થ્યના ગૌરવનું સૂચક છે. [‘વિસર્’તિ] વૈક્રિયશક્તિનો વિષય છે—વૈક્રિયશક્તિથી વધુ વધુ તો ઇટલાં રૂપો વનાવી શકાય છે. આટલુ કહેવાથી ‘તે દેવ, ઇટલાં વધાં રૂપો વનાવી શકતો પળ હોય’ એવું જણાય માટે કહે છે કે, [‘વિસયમેતે’તિ] ઇટલાં વધાં રૂપો કરવાં એ વિષયમાત્ર છે, અર્થાત્ ઇટલા વધાં રૂપો વની શક્તાં નથી, પણ તે ક્રિયા વિનાનું વિષયમાત્ર છે, એમ [‘સુદ્’તિ] કહ્યું છે. [‘સંપત્તી’તિ] પૂર્વે કહેલી વાતને કરવા વહે. [‘વિકુર્વિસુ વા’] વિકુર્વણા કરી, વિકુર્વે છે અને વિકુર્વે. [‘નવરં સખેજ્ઞા દ્રીવ-સમુદ્’તિ] વિશેષ એ કે, સંસ્થેય દ્રીવ અને સંસ્થેય સમુદ્રોને. સામાનિક દેવો કરતાં લોકપાલો વગેરે ઓછી ઋદ્ધિવાઝા હોય છે માટે તેઓની વૈક્રિય કરવાની શક્તિ પણ ઓછી હોય છે. એથી જ પૂર્વ પ્રમાણે કહ્યું છે. [‘અપુદ્ગાગરણ’તિ] જે, પૃથ્વી સિવાય કહેવામાં આવે તે અપુદ્ગાકરણ.

વૈરોચનરાજ વલિ.

૮. પ્ર૦—તૈણ સં તે ત્ત્વે ગોયમે વાયુભૂતી અળગારે દોષેણં ગોય-મેણં અગ્નિમૂંઝ્ણામેણં અળગારેણં સદ્ધિ જેણેવ સમણે મગવં મહાવીરે, જાવ-પજ્જુવાસમાણે એવં વયાસીઃ—જઈ ણં મંતે ! ચમરે અસુરિદે, અસુરરાયા એવં મહિહ્વીર, જાવ-એવતિયં ચ ણં પમૂ વિકુલ્વિત્તણ, વલ્લી ણં મંતે ! વહ્સરોયણિદે, વહ્સરોયણરાયા કેમહિહ્વીર, જાવ-કેવદ્ધયં ચ ણં પમૂ વિકુલ્વિત્તણ ?

૮. પ્ર૦—સ્યાર પછી તે ત્રીજા ગૌતમ વાયુભૂતિ અનગાર, વીજા ગૌતમ અગ્નિભૂતિ નામના અનગારની સાથે જ્યાં શ્રમણ મગવંત મહાવીર છે ત્યાં આવ્યા; અને ત્યાં તેઓની પર્યુપાસના કરતા આ પ્રમાણે વોલ્યા કે:—હે મગવન્ ! જો અસુરેદ્ર, અસુરરાજ ચમર એવી મોટી ઋદ્ધિવાઝો છે અને યાવત્—ઇટલું વિકુર્વણ કરી શકે છે, તો હે મગવન્ ! વૈરોચનેદ્ર, વૈરોચનરાજ વલિ, કેવી મોટી ઋદ્ધિવાઝો છે, યાવત્—તે કેટલું વિકુર્વણ કરવા સમર્થ છે ?

“વૈક્રિયસમુદ્ધાતગતઃ પુનર્જીવઃ પ્રદેશાન્ વહિર્નિષ્કાપ્ય શરીરવિષ્કમ્ભ-વાહલ્યમાનમ્, આયામત. સંસ્થેયયોજનપ્રમાણં દળં નિ સ્જતિ, નિસ્સૃજ્ય ચ વયાસ્યૂલાન્ વૈક્રિયશરીરનામકર્મપુદ્ગલાન્ પ્રાગ્વચ્છાતયતિ, તથા ચ સ્ત્કમ્.—“વેરલ્લિવ્યસમુગવાણં સમોહણદ, સમોહણિતા સંલેજ્ઞાઈં જોયણાઈં દંદં નિસિરદ, નિસિરેતા અઘાવાયરે પુગલે પરિસાહેઃ.”—(ક૦ આ૦ પૃ૦ ૫૧૩-૧૪).

“વૈક્રિય સમુદ્ધાતને કરતો જીવ પુદ્ગલોને વહાર કાઢી, તેનો પહેલા-દ્રમા શરીર પ્રનાણે અને લંબાઈમાં સંસ્થેય યોજનો પ્રમાણે દંટ રચે છે, રચીને વૈક્રિયશરીરનામકર્મોના સ્થૂલ પુદ્ગલોનો પૂર્વ પ્રમાણે નાશ કરે છે. તે પ્રમાણે કહ્યું છે કે—“વૈક્રિય સમુદ્ધાતવટે સમવહત ધાય છે, નમવહત થઈને સંસ્થેય યોજનો મુઘી દંટને રચે છે, રચીને તથાવાદર પુદ્ગલોનું પરિ-શાટન કરે છે—(ક૦ આ૦ પૃ૦ ૫૧૩-૧૪). ઉપરોક્ત સ્થલ જેવું શ્રીસ્થા-નાંગ, અંગ ત્રિજાતું (ક૦ આ૦ પૃ૦ ૪૬૧ હું) “વેરલ્લિવ્યસમુગવાણ” પરતું શ્રીઅમવદેવસૂરિયું અધરયઃ તેવું વિવરણ એ વીરું સ્થલ છે, તેથી તે માટે પણ સ્ત્ક સમાધાન જાણવું:—અનુ૦

૧. આ ક્રિયાપદોમા ‘વિકુર્વ’ એવો અલંક ધાતુ છે અને તે માત્ર આગમમા પ્રસિદ્ધ છે. ‘વિકુર્વણા’ વગેરે પ્રયોગો, એ ધાતુ હોવાનું પુટ પ્રમાણ છે:—શ્રીઅમવ૦

૧. મૂલચ્છાયા —તત સત્ત્વતીયો ગૌતમો વાયુભૂતિરનગારો દ્વિતીયેન ગૌતમેન અગ્નિભૂતિનાત્રા અનગારેણ સાર્ધં ચૈનૈવ શ્રમણો મગવાન્ મહાવીરઃ, યાવત્-પર્યુપાસીન એવમ્ અનાદીત્—યદિ મગવન્ ! ચમર. અસુરેદ્રઃ, અસુરરાજ એવંમહાદિક્કઃ, યાવત્—એતાવચ પ્રમુર્વિકુર્વિત્તુમ્, વલિર્મગવન્ ! વૈરોચનેદ્ર, વૈરોચનરાજઃ કિમહદિક્કઃ, યાવત્—કિયચ પ્રમુર્વિકુર્વિત્તુમ્ ?—અનુ૦

૧. વાયુભૂતિ.—કાશ્યપગોત્રીય શ્રમણ મગવંત મહાવીરના ત્રીજા ગણધર હતા. તેઓનો જન્મ સ્વાતિ નક્ષત્રમા, મગવ દેશના ગોવર ગામના ત્રિપ્ર શ્રીવસુભૂતિનાં પરની પૃથિવી દેવીની કુલ્લે ઘયો હતો, અર્થાત્—તેઓ પહેલા તથા વીજા ગણધરના સહોદર માઈ હતા. તેઓ વેદ સંપ્રદેશની ચૈટે પિયાના નિધાન હતા, પણ ‘શું આ દેહ જ આત્મા છે ?’ એવા સરાયાહુ હતા. તેઓનો શિષ્યગણ પાચ્સે (૫૦૦) નો હતો એક સમયે તેઓ આર્ય શ્રીમોલિલ ત્રાક્ષણના ઘપાપાના ચક્ષુસ્થલે પોતાના માદઓ તથા શિષ્યો વગેરે સાથે આવ્યા હતા. સ્વાથી, પરાજિત થઈ પોતાના માદઓને મૂકાવવા સાટોપ શિષ્યો સાથે મગવંત મહાવીર પાસે આવ્યા, પણ અહીં મગવંત દ્વારા પોતાનો સંશય નટ થવાથી તેમના શિષ્ય થયા. આ સમયે તેમનું વય વેતાલીસ (૪૨) વર્ષનું હતું. સ્યાર વાદ દશ (૧૦) વર્ષે છદ્મસ્ય અને અટાર (૧૮) વર્ષે કેવલ્યપણે હતા. તેઓનું પૂર્વ આયુષ્ય (૪૨×૧૦×૧૮=૭૦) વિતેર વર્ષનું હતું. તેઓનું નિર્વાણ રાજયહ્માં પ્રમુખી દૈવાતીએ થયું હતું. આ સંબંધેના વિશેષ જ્ઞાન માટે (અભિ૦ રા૦ પૃ૦ ૮૧૬-૮૧૮). ‘વિશેષાવદનક માપ્ય’ (ય૦ પ્ર૦ પૃ૦ ૭૭૫-૮૩૪). ‘આવદ્યક સૂત્ર’ (આ૦ સ૦ પૃ૦ ૨૪૫-૨૫૭). અને (મ૦ સં૦-૧. પૃ૦ ૧૬ ટિ૦ ૧ હું) વગેરે સ્થલો ગભેપવા; તથા શ્રીસમવાય નામના ચોથા અગમાં શ્રીવાયુભૂતિની ત્રીજા ગણધર તરીકેની ઓલ્લ આ પ્રમાણે છે—

સમણસ્સ મગવથો મહાવીરસ્સ ઇકારસ ગણા, ઇકારસ ગણહરા હોતયા, “શ્રમણ મગવંત મહાવીરને ઇગિયાર ગણો અને ઇગિયાર ગણધરો હતા. તં જહા-રંદમહ્ઠે, અગિમહ્ઠે, ‘વાયુમ્હ’ X X (ક૦ આ૦ પૃ૦ ૩૧). જેમ કે—રંદમ્હૂતિ, અગિમ્હૂતિ, ‘વાયુમ્હૂતિ’ વગેરે” (ક૦ ઠા૦ પૃ૦ ૩૧).—અનુ૦

૨. વૈરોચનેદ્ર.—(વલિ)—(વિ-વિશિષ્ટમ્, રોચનમ્-સૌપનં યેષા તે વૈરોચના, તેષામ્ ઇન્દ્ર) દાક્ષિગાલ્ય અસુરકુમારો કરતાં જેઓની કાંતિ અધિક

८. ३०—गोयमा ! बर्ला णं वडरोयणिदे, वडरोयणराया महि-
द्वीण, जाव-महागुमागं; मे णं तत्थ तीसाए मवणावाससयसह-
स्साणं, सट्टीए सामाणियसाहस्सीणं, सेसं जहा चमरस्स तथा वल्लिस्स
वि पेयव्वं, नवरं-सातिरेगं केवल्लकणं जंजुद्वीवं भाणियव्वं, सेसं तं
चेव गिरवसेसं पेयव्वं, नवरं नाणत्तं जाणियव्वं मवणेहिं, सामाणि-
एहिं च.

तेवं भंते !, सेवं भंते ! चि तवे गोयमे वायुमूर्त्तं जाव-विहरइ.

८. ३०—हे गौतम ! वैरोचनेन्द्र, वैरोचनराज बलि मोठी
शक्तिवाळो छे. यावत्-महानुभाग छे; बळी ते त्यां त्रीस लाख
भवतोनी, तथा साठ हजार सामानिकोनो अधिपति छे. जेम चमर
संवेध हकीकत कही तेम बलि विषे पण जाणवुं. विशेष ए के, 'ते
पोतानी विकुर्वण शक्तियी आखा जंजुद्वीप करतां ववारे भागमां
पोतानां रूपो भरी शके छे' बाकी वधुं ते ज प्रमाणे कहेवुं. विशेष
ए के, भवनो अने सामानिको विषे जूदाई जाणवी.

हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे;
एम कही यावत्-श्रीजा गौतम वायुभूति अनगार विहरे छे.

द्वेष तेजो वैरोचनो, अने तेजोनी इंद्र ते वैरोचनेन्द्र तेमना निवास, उपपात पवैतो, पांच लडावक सैन्यो, पांच अत्रमहिषीओ-नो उपयोगी अधिकार वा
प्रमाणे छे:—

“वृद्धिं णं भंते ! उत्तरिण्ण अमुरकुमारो देवा परिवसंति ! गोयमा ! जंजुद्वीवे
द्वीवे मंदरस्स पव्वनस्स उत्तरे णं इमीसे त्यणप्यमाए पुटवीए ×× एय
णं उत्तरिण्णो अमुरकुमारो देवाणं, देवीण य तीसं भवणावाससयसहस्सा
भवति चि अम्हायं ते णं भवणा वाहिं वड्ढा, अंतो चउरंजा; सेसं जहा
दाहिंणानं जाव-विहरति. बळी इय वडरोयणिदे, वडरोयणराया परिवसइ
वाडे, महानीलसरीसे, जाव-मवासेनां. से णं उरथ तीसाए भवणावास-
सयसहस्सायं, सट्टीए सामाणियसाहस्सीणं, तावत्तीसाए तावत्तीसगणं, चउरं
लोगगलां, पंचहं अगमहिंसीणं सपरिवाराणं, तिहं परिसाणं, सत्तहं
रणीयानं, सत्तहं अनियाहीवर्दं, चउरं सट्टीणं आयरवखदेवसाहस्सीणं,
राणेसि च चट्टं उत्तरिण्णो अमुरकुमारो देवाण य, देवीण य आहेवक्कं,
पेरिवक्कं, जाव-एव्वेमापे विहरति.” (प्र० क० आ० पृ० १०३).
घोटेत्तार, हत्ती, रथ, णटा, नाय, गावव, अनीकोना; सात-महाइम,
सेसापदिघोना, वे लास, चावीस हजार आत्तरअकोना अने बीजा वगा उत्तर दिशावासी अमुरकुमार देवो, तथा देवीओना आविपलने, पुर-
पतिपगाने, यावत्-उरतो विहरे छे.” (क० आ० पृ० १०३).

“वलिस्स वडरोयणिदस्स, वडरोयणरओ वड्ढागिदे उप्पायपव्वए मूले दस
वार्गसे जीण्णसए विक्खंनंयं पत्ते, वलिस्स णं वडरोयणरओ सीमस्स एव
केव, जहा चमरस्स लोगगलां तं चैव वलिस्स वि” (स्या० क० आ० पृ० ५५०)
वर्गना लोकापडोना पण जाणवा.” (स्या० क० आ० पृ० ५५०).

“वलिस्स णं वडरोयणिदस्स, वडरोयणरओ पंच अगमिया अणिया, पंच
सगमिया अणियाद्विरे पणत्ता, तं जहा-यावत्ताणिए, जाव-रुहाणिए.
महदुमे पावत्ताणियाद्विरे, महासोयाने आत्तराया पीठानियाद्विरे, मालं-
करे हटिपगणा इन्द्राणियाद्विरे, महालोहिशक्ये महिसानियाद्विरे, किपु-
दिरे र्हाणियाद्विरे.” (स्या० क० आ० पृ० ३५७).

“वलिस्स णं वडरोयणिदस्स, वडरोयणरओ पंच अगमहिंसीओ पणत्ताओ,
ते जहा:—शुंभा, निशुंभा, रंभा, निरंभा, मयगा.” (स्या० क० आ० पृ० ३५७).
एा पांचे अत्रमहिषीओना पूर्वे भवथी शारमी वाळ जीवनना अंत सुवीना वनेक माटे 'जातावनेय्या' (अं० ६, श्रुत० २) ना श्रीजा वर्गमा पांच महिषीओने
नामे पांच अश्वयनी छे.—

“×× वलिस्स वडरोयणिदस्स, वडरोयणरओ अगमहिंसीओ दाइए
वने.” (क० आ० पृ० १४७९) ××× “जट णं भंते ! समणेणं मग-
दया महानीरेणं जाव-संवेणं, योगस्स वरगस्स उवक्खेवओ ? एवं जाव-
एवमेणं दोयस्स वणास्स पंच अज्जयाणा पणत्ता, तं जहा:—शुंभा, निशुंभा,
रंभा, निरंभा, मयगा.” ×× (क० आ० पृ० १५११-१३).
मदना” (क० आ० पृ० १५११-१३) तेम ज वडो इंद्रो पांच अमाओ आदि वाकीनी वयो वर्षक लगमग चमरेडनी तुल्य छे. तथा जा वने इंद्रो
अने एया अमुरकुमारो र्हा वग्गोने धारे छे.—अनु०

“हे भगवन् ! उत्तर दिशाना अमुरकुमारो देवो क्ये स्ये वने छे ?
हे गौतम ! जंजुद्वीप नामना द्वीपना मंदर-मैल-यवतनी उत्तरे आ रत्नप्रभा
पृथिवीनां (दाक्षिणात्य अमुरकुमारोनां भवनोनी उत्तरे) अहीं, उत्तर
दिशाना अमुरकुमार देवो अने देवीओना त्रीस लाख (३०,००,०००)
भवतो कक्षां छे. तेओनी आकार बहाराथी गोळ अने अंडरथी चोखंडो छे.
बाकीनी 'यावत्-विहरति' सुवीनी वयो वर्षक दाक्षिणात्य अमुरकुमारोनी
समान छे. अहीं वैरोचन इंद्र, वैरोचन राजा बळी पण वसे छे. ते वयें
काळो, महानीलमर्णाना जेवो, यावत्-प्रकाशतो छे. त्यां ते वडि राजा त्रीस
लाख भवनोना, साठ हजार सामानिकोना, तेशीस त्रायस्त्रिंशोना, चार-
सोम, यम, वदग, कुबेर-लोकपालोना, सपरिवार पांच-शुंभा, निशुंभा,
रंभा, निरंभा, मदना-अत्रमहिषीओना, त्रण पर्यदोना, सात-पदाति,
महासोदान, माल्यंकर, महालोहिताम, किपुदय, महारिष्ट, गीतयया-
महासोदान, माल्यंकर, महालोहिताम, किपुदय, महारिष्ट, गीतयया-

“वैरोचन इंद्र, वैरोचन राज बळीनो उपपात पवैत श्वकेन्द्र मूळमां दस सी
वार्वास जोनन पडोळो कहेलो छे, वैरोचनराज बळीना सोमनो उपपात पवैत
एवो ज छे. जे प्रमाणे चमरेडना लोकपालोना उपपात पवैतो कक्षा तेम

“वैरोचन इंद्र, वैरोचन राज बळीने पांच संग्राम करनारां सैन्यो अने
पांच सांप्रामिक सेनाध्वसो कक्षां छे, ते आ प्रमाणे-यावदा, यावत्-रयानीक.
पावदा-यावदा-सैन्यो अधिपति महाइम, पीठानीकनो नायक अश्वराज महा-
सोदान, हत्ती सैन्यो नायक हनिराज माल्यंकर, महीय सेनानो स्वामी महा-
लोहिताम अने रयानीकनो अत्रगानी किपुदय छे.” (स्या० क० आ० पृ० ३५७).

“वैरोचन इंद्र, वैरोचन राज बळीने पांच अत्रमहिषीओ कही छे, ते आ
प्रमाणे:—शुंभा, निशुंभा, रंभा, निरंभा अने मदना.” (स्या० क० आ० पृ० ३५७).

“वैरोचन इंद्र, वैरोचन राज बळीनी अत्रमहिषीओनो बीजो वर्ग कथो
छे.” (क० आ० पृ० १४७९.) “हे भगवन् ! अत्रम भगवंत महा-
वारे, यावत्-संग्रामे, बीजा वर्गनो केवी रीतीए प्रारंभ कर्यां छे ? ए प्रमाणे
निश्चित छे के, अत्रम भगवंत महावारे, यावत्-संग्रामे बीजा वर्गना पांच
अश्वयनी कक्षा छे, ते आ प्रमाणे.—शुंभा, निशुंभा, रंभा, निरंभा अने
मदना” (क० आ० पृ० १५११-१३) तेम ज वडो इंद्रो पांच अमाओ आदि वाकीनी वयो वर्षक लगमग चमरेडनी तुल्य छे. तथा जा वने इंद्रो

१. मूठपण्य — गौतम ! वलिर्वैरोचनेन्द्र; वैरोचनराजो महर्दिक; यावत्-महानुभाग; स तत्र त्रिशतां भवणावाससयसहस्सागाम्, पटीयं
सामानिकवर्गणाम्, मेणं जहा चमरस्य तथा वटेरणि नेतव्यम्, नवरम्-सातिरेकं केवल्लकणं जंजुद्वीपम् (इति) भगिदव्यम्, दीपं तत्रैव
गिरवसेनं नेतव्यम्, नवरं-नाणां इत्येव सुवर्णं, सामानिरंध. तदेवं भगवन् !, तदेवं भगवन् ! इति वृत्तीनो गौतमो वायुभूतियावत्-विहरति:—अनु०

४. 'वइरोयणिदे'ति दाक्षिणात्याऽसुरकुमारैभ्यः सकाशाद् विशिष्टं रोचनं दीपनं येषामस्ति ते वैरोचना औदीच्याऽसुराः, तेषु मध्ये इन्द्रः परमेश्वरो वैरोचनेन्द्रः. 'साइरेगं केवलकप्यं'ति औदीच्येन्द्रत्वेन वलेर्विनिष्टतरलव्यिकत्वाद् इति.

४. ['वइरोयणिदे'ति] दाक्षिणात्य असुरकुमारो करतां जेओतुं विरोचन (कांति) वधारे छे ते वैरोचन, अर्थात् जेओ दाक्षिणात्य असुरकुमारो करतां विशेष प्रकारे दीपे छे ते वैरोचन-उत्तर दिशामां रहेनारा असुरकुमारो, ते वैरोचन असुरकुमारोने जे इंद्र ते वैरोचनेन्द्र. ['साइरेगं केवलकप्यं'ति] वैरोचनेन्द्र, उत्तर दिशामां वसता असुरोने इंद्र छे माटे चमरेन्द्र करता ते इंद्रनी लब्धि विशेष होय छे.

नागराज धरणेंद्र.

९. प्र०—मंते^१ ! ति, भगवं दोचे गोयमे अग्निभूर्इ अणगारे संमणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, नमंसित्ता एवं वयासीः—जइ णं मंते ! वली वइरोयणिदे, वइरोयणराया एमहिड्डीए, जाव—एवइयं च णं पमू विउव्वित्तए; धरणे णं मंते ! नागकुमारिदे, नागकुमारराया केमहिड्डीए, जाव—केवइयं च णं पमू विकुव्वित्तए ?

९. प्र०—यार वाद ते वीजा गौतम अग्निभूति अनगार श्रमण भगवंत महावीरने वांदे छे, नमे छे, नमीने तेओ आ प्रमाणे बोल्या केः—हे भगवन् ! जो वैरोचन इंद्र, वैरोचन राज वलि एवी मोटी ऋद्धिवाळो छे अने यावत्—एटलं विकुर्वण करवा शक्त छे तो नागकुमारनो इंद्र अने नागकुमारनो राजा धरणे केवी मोटी ऋद्धिवाळो छे अने यावत्—ते केटलं विकुर्वण करी शकें छे ?

१ मूलच्छायाः—भगवन् ! इति, भगवान् द्वितीयो गौतमोऽग्निभूति अनगार. श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, नमस्यत्वा एवम् अवादीतः— यदि भगवन् ! वलि. वैरोचनेन्द्रः, वैरोचनराज एवं महर्द्धिकः, यावत्—एतावच्च प्रसुर्विकुर्वितुम्, धरणो भगवन् ! नागकुमारैन्द्रः, नागकुमारराजः किमहर्द्धिकः, यावत्—क्रियच्च प्रसुर्विकुर्वितुम् ?—अनु०

१. नागकुमारोना इंद्र धरणेंद्रना निवास, लोकपालोना उपपात पर्वतो, पांच लडायक सैन्यो, पाच सेनापतिओ, छ अग्रमहिपीओ आदिनो वर्णक आ रीतिए छे.—

“कहिं णं मंते ! दाहिगिळा णं नागकुमारदेवा परिवसंति ? गोयमा ! जंबुद्वीपे दीपे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणे णं इनीसे रयणप्पभाए, पुढवीए असी-उत्तरजोयणसयमहस्सवाहलाए उवरिं एगं जोयणसहस्सं उग्गाहिता, हेट्टा एगं जोयणसहस्सं वज्जिता, मज्जे अट्टहत्तरिजोयणसयसहस्से एत्थ णं दाहि-गिळाणं नागकुमारारणं देवाणं चोयालीसं भवणावाससयसहस्सा हवंति ति अक्खयायं. ते णं भवणा दाहिं वट्ठा, जाव—पडिक्खा. एत्थ णं दाहिगिळाणं नागकुमारारणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता, तिखु वि लोगस्स असखेन्नए भागे, एत्थ णं वहवे दाहिगिळा णं नागकुमारा देवा परिवसंति महिड्डीया, जाव—विहरति. धरणे एत्थ नागकुमारिदे, नागकुमारराया परिवसति महि-ड्डीए, जाव—पभासेमाणे. से णं तत्थ चोयालीसाए भवणावाससयसहस्साणं, इण्हं सामाणियसाहस्सीणं, तायत्तीसाए तायत्तीसगणं, चउण्हं लोगपालाणं, इण्हं अगमहिसीणं सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं, सत्तण्हं अणियाणं, सत्तण्हं, अणियाहिवईणं, चउवीसाए आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अनेसिं च वहुणं दाहि-गिळाणं नागकुमारारणं देवाणं य, देवीणं य आहेवच्चं, पोरेवच्चं, जाव—कुव्वे-माणे विहरति.” (प्र० क० आ० पृ० १०५-६).

आ० पृ० १०५-६).

“धरणस्स णं नागकुमारिदस्स, नागकुमाररत्तो धरणप्पमे उप्पायपव्वए दस जोयणसयाइं उट्ठं उच्चत्तेणं, दस गाउयसयाइं उव्वेहेणं, मूले दस जोयण-सयाइं विक्खंभेणं. धरणस्स णं जाव—नागकुमाररत्तो कालवालस्स महारत्तो कालप्पमे उप्पायपव्वए दस जोयणसयाइं उट्ठं उच्चत्तेणं एवं चेव, एवं जाव—संजवालस्स, एवं भूयाणदस्स वि, एवं लोगपालाणं वि से जहा धरणस्स” X X (स्या० क० आ० पृ० ५५०).

“धरणस्स णं नागिदस्स, नागकुमाररणो पंच संगामिआ अणीआ, पंच संगामिआ अणीयाहिवई पण्णता, तं जहा.—पायत्ताणीए, जाव—रहा-णीए. भइसेणे पायत्ताणीयाहिवई, जसोधरे आसराया पीढाणीयाहिवई, सुदं-सणे हत्थिराया कुंजराणीयाहिवई, नीलकंठे महिसाणीयाहिवई, आणं दे रहाणीयाहिवई.” (स्या० क० आ० पृ० ३५७).

“धरणस्स णं नागकुमारिदस्स, नागकुमाररणो छ अगमहिसीओ पण्णत्ताओ, तं जहा—अत्ता, सक्का, सत्तेरा, सोदासिणी, इंदा, घणविज्जुया.” (स्या० क० आ० पृ० ४१८).

“हे भगवन् ! दाक्षिणात्य नागकुमार देवो कये स्थले वसे छे ? हे गौतम ! जंबुद्वीप नामना द्वीपना मंदर पर्वतनी दक्षिणे आ एक लाख, ऐंसी हजार योजनना वाहल्यवाळी रत्नप्रभा पृथिवीनो उपरनो एक हजार योजन प्रमाण भाग अवगाही अने नीचेनो एक हजार योजन भाग वर्जा, वाकी रहेल मध्यना एक लाख, अट्टयोतेर हजार योजन जेटला भागमा. अहीं दाक्षिणात्य नाग-कुमार देवोना जुमालीस लाख भवने कखा छे. ते भवने वहारथी गोळ, यावत्—प्रतिरूप छे. अहीं जे स्थानमां दाक्षिणात्य पर्याप्तापर्याप्त नागकुमारोना भवने कखा छे, ते स्थान लोकना अयंख्येय भागमा छे; तेमां घणां मह-र्द्धिक नागकुमार देवो वसे छे, यावत्—विहरे छे. अने अहीं नागकुमार इंद्र, नागकुमार राजा धरणेंद्र मोटी ऋद्धिवाळो, यावत्—प्रकाशतो परिवसे छे ते धरणेंद्र त्यां जुमालीस लाख भवनेना, छ हजार सामानिकोना, तेनीस त्रायखिंशोना, चार लोकपालोना, परिवार सहित छ अग्रमहिपीओना, त्रण सभाओना, सात प्रकारना सैन्योना, सात सेनापतिओना, चोवीस हजार आत्तरलक देवोना अने वीजा पण घणा दाक्षिणात्य नागकुमार देवो तथा देवीओना आधिपत्यने, पालकपणाने यावत्—करतो विहरे छे.” (प्र० क०

“नागकुमार इंद्र, नागकुमार राजा धरणेंद्रनो उपपात पर्वत 'धरणप्रभ' उंचाइमां एक हजार योजन अने घेरावमां एक हजार गाट छे. पण तेना मूल भागनो घेरावो एक हजार योजननो छे अने यावत्—नागकुमारराज धरणेंद्रना लोकपाल कालवाल महाराजनो 'कालप्रभ' नामनो उपपात पर्वत उंचाइमां एक हजार योजन छे, यावत्—पूर्व प्रमाणे छे. एम ज लोकपाल संसपाल, तथा भूतानंद अने यावत्—वधा लोकपालोना उपपात पर्वतो

“नागेंद्र, नागकुमारराज धरणेंद्रने पाच युद्ध करनारा सैन्यो अने पांच लठनारा सेनापतिओ कखा छे, ते आ प्रमाणे—पायदळ सैन्य, यावत्—रथानीक. पदाति सेनानो नायक भइसेन, घोडेखार सेनानो नेता अश्वराज यशोधर, हत्थी सेनानो स्वामी हत्थीराज सुदर्शन, महिप सेनानो सेनापति नीलकंठ अने रथानीकनो अधिपति आनंद छे.” (स्या० क० आ० पृ० ३५७).

“नागकुमारिद, नागकुमारराज धरणेंद्रने छ अग्र महिपीओ कही छे, ते आ छेः—अत्ता, सक्का, सत्तेरा, सोदासिनी, इंदा अने घनविज्जुता.” (स्या० क० आ० पृ० ४१८)—अनु०

९. ७०—गोयमाँ ! धरणे णं नागकुमारिदे, नागकुमारराया महिड्डीए, जाव—से णं तत्थ चोयालीसाए भवणावाससयसहस्साणं, छण्हं सामाणियसाहस्सीणं, तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं, चउण्हं लोगपालाणं, छण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं, सत्तण्हं अणियाणं, सत्तण्हं अणियाहिबईणं, चउच्च्वीसाए आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अनेसिं च जाव—विहरइ. एवतिथं च णं पभू विउच्च्वित्तए, से जहा नाम ए जुवइं जुवाणे जाव—पभू केवलकल्पं जंवूदीपं, जाव—तिरियं संखेजे दीव-समुद्दे चहूहिं नागकुमारीहिं जाव—विउच्च्विस्तंति वा, सामाणिया, तायत्तीस—लोगपाला, अग्गमहिसीओ य तहेव जहा चमरस्त, नवरं—संखेजे दीवे समुद्दे भाणियव्खे, एवं जाव—अणियकुमारा, वाणमंतरा, जोईसिया वि, नवरं—दाहिणिल्ले सव्खे अग्गिमुईं पुच्छइ, उत्तरिल्ले सव्खे वायुमुईं पुच्छइ.

९. ७०—हे गौतम ! ते नागकुमारोतो इंद्र, नागकुमारोतो राजा धरण मोटी ऋद्धिवाळो छे, अने ते यावत्—त्यां चुमाळीस लाख भवनावासो उपर, छ हजार सामानिक देवो उपर, तेत्रीस त्रायखिणक देवो उपर, चार लोकपाळो उपर, परीवारवाळी छ पट्टराणीओ उपर, त्रण सभाओ उपर, सात सेना उपर, सात सेनाधिपति उपर अने चौवीस हजार आत्मरक्षक देवो, तथा वीजाओ उपर स्वामिपणुं भोगवतो यावत्—विहरे छे. तथा तेनी विकुर्वणा शक्ति आटली छे:—जेम कोइ जुवान पुरुष जुवान स्त्रीना हाथने पकडे, अर्यात् परस्पर काकडा वाळेला होवाथी जेम ते वल्ले व्यक्तियो संलग्न जणाव छे तेम ते यावत्—पोताना रूपोवडे—घणां नागकुमार अने घणी नागकुमारीओवडे—आखा जंवूदीपने, अने तिरछे संखेय द्वीप समुद्रोने भरी शके छे. पण यावत्—ते तेहुं कोइ दिवस करशे नहीं. तेना सामानिको, त्रायखिणक देवो, लोकपाळो अने अप्रमहिपीओ विषे चमरनी पेटे कहेवुं. विशेष ए के, तेओनी विकुर्वणा शक्ति माटे संखेय द्वीप, समुद्रो कहेवा. अने ए प्रमाणे यावत्—स्तनितकुमारो, वानव्यंतरो तथा ज्योतिषिको पण जाणवा. विशेष ए के, दक्षिण दिशाना बधा इंद्रो विषे अग्निभूति पृछे छे अने उत्तर दिशाना बधा इंद्रो विषे वायुभूति पृछे छे.

५. 'एवं जाव—अणियकुमार' ति धरणप्रकरणमिव भूतानन्दादि-महावोपान्तभवनपतीन्द्रप्रकरणानि अध्येयानि, तेषु च इन्द्रनामानि एतद्गाथाऽनुसारतो वाच्यानि—“चमरे धरणे तह वेणुदेव-हरिकंत-अग्गिसाहे य, पुण्णे जलकंते वि य अमिय-विलंवे (विलेव) य घोसे य. ” एते दक्षिणनिकायेन्द्राः, इतरे तु “वल्लि-भूयाणंदे वणुदालि-हरिस्सहे अग्गिमाणव-वसिट्ठे, जलपमे अमियवाहणे पहंजणे महाघोसे.” एतेषां च भवनसंख्याः—“चउत्तीसा, चउचत्ता' इत्यादि पूर्वोक्तगाथाद्वयादवसेया. सामानिकात्मरक्षसंख्या चैवम्:—“चउत्तस्त्री सस्त्री सलु छच्च सहस्साओ असुरवज्जाणं, सामाणियाओ एए चउग्गुणा आयरक्खा उ” अप्रमहिष्यस्तु प्रत्येकं धरणादीनां पट्, सूत्रामिष्ठापस्तु धरणसूत्रवत् कार्यः. ‘वाणवतर-जोइसिया वि’ ति व्यन्तरेन्द्रा अपि धरणेन्द्रवत् सपरिवारा वाच्याः, एतेषु च प्रतिनिकायं दक्षिणोत्तरभेदेन द्वौ द्वौ इन्द्रौ स्याताम्, तद्यथा:—“काले य महाकाले सुरूव-पडिरूव-पुण्णमदे य, अमरवइमाणिमदे भीमे य तथा महाभीमे.” किंनर-किपुरिसे खलु सप्पुरिसे चैव तह महापुरिसे, अइकाय-महाकाए गीयरईं चैव गीयजसे.” एतेषाम्, ज्योतिष्काणां च त्रायखिशाः, लोकपाळाश्च न सन्ति, इति ते न वाच्याः, सामानिकास्तु चतुःसहस्रसंख्याः, एतच्चतुर्गुणाश्चात्मरक्षाः, अप्रमहिष्यश्चतस्र इति, एतेषु च सर्वेष्वपि दक्षिणात्यान् इन्द्रान्, आदित्यं च अग्निभूतिः पृच्छति, उदीच्यान्, चन्द्रं च वायुभूतिः. तत्र च दक्षिणात्येषु आदित्ये च केवलकल्पं जम्बूद्वीपं संस्तृतमित्यादि. औदीच्येषु, चन्द्रे च सातिरेकं जम्बूद्वीपमित्यादि च वाच्यम्, यच्चेहाधिकृतवाचनायामसूचितमपि व्याख्यातम्, तद्वाचनान्तरमुपजीव्य इति भावनीयमिति. तत्र कालेन्द्रसूत्रामिष्ठाप एवम्:—“काले णं भते ! पिसायइंदे, पिसायराया के-महिड्डीए, केवइयं च णं पभू विउच्च्वित्तए ? गोयमा ! काले णं महिड्डीए, से ण तत्थ असंखेज्जाणं नगरावाससयसहस्साणं, चउण्हं सामाणिय-

१. मूलच्छाया.— गौतम ! धरणो नागकुमारैः, नागकुमारराजो महर्द्धिक, यावत्—स तत्र चतुश्चत्वारिंशतां भवनावासगतसहस्राणाम्, पण्णां सामानिकसहस्रीणाम्, त्रायखिंशत त्रायखिंशतानाम्, चतुर्णां लोकपालानाम्, पण्णाम् अप्रमहिपीणां सपरिवाराणाम्, तिष्ठणा पदेदाम्, सप्तानाम् अनीकानाम्, सप्तानाम् अनीकाधिपतीनाम्, चतुर्विंशतेः आत्मरक्षदेवसहस्रीणाम्, अन्येषां च यावत्—विहरति. एतावच्च प्रभुर्विकुर्वितुम्, तद्यथा नाम युवति युवा यावत्—प्रभुकैवलकल्पं जम्बूद्वीपम्, यावत्—तिर्यक् संखेयान् द्वीप-समुद्रान् वद्वीभिर्नागकुमारीभि यावत्—विकुर्विष्यन्ति वा, सामानिकाः, त्रायखिंशा, लोकपालाः, अप्रमहिष्यश्च तथैव यथा चमरस्त, नवरम्—‘संखेयान् द्वीपान्, समुद्रान् भणितव्यम्, एवं यावत्—स्तनितकुमाराः, वानव्यन्तराः, ज्योतिष्का अपि, नवरम्—दक्षिणात्यान् सर्वान् अग्निभूतिः पृच्छति, उत्तरीयान् सर्वान् वायुभूतिः पृच्छति—अनु०

१. प्र० छायाः— चमरो धरणस्तथा वेणुदेवो हरिकान्तोऽग्निशिखश्च, पूर्णां जलकान्तोऽपि च अमितो विलम्बः (विलेव.) च घोषश्च. २. वल्लिभूतानन्दो वेणुदालि- हरिस्सहोऽग्निमाणवो वशिष्ठः, जलप्रभोऽमितवाहनः प्रभञ्जनो महाघोषः. ३. चतुःपट्टिः पट्टिः खलु पट्ट-च सहस्रोऽसुरवर्जानाम्, सामानिका एते चतुर्गुणा आत्मरक्षालु. ४. कालश्च महाकालः सुरूपः प्रतिरूपः पूर्णमद्रश्च, अमरपतिमाणिमद्रो भीमश्च तथा महाभीमश्च. ५. कालो भगवन् ! पिशाचेन्द्रः, पिशाचराजः किमहर्द्धिक, कियच्च प्रभुर्विकुर्वितुम् ? गौतम ! कालो महर्द्धिकः, स तत्र असंखेयानां नगरावासगतसहस्राणाम्, चतुर्णां सामानिकसाहस्रीणाम्, पोहशाम् आत्मरक्षदेवसाहस्रीणाम्, चतस्राणाम् अप्रमहिपीणां सपरिवाराणाम्, अन्येषां च वद्वानां पिशाचाना देवानाम्, देवीना चाऽऽधिपत्यम्, यावत्—विहरति. एवं महर्द्धिकः, एतावच्च प्रभुर्विकुर्वितुम्, यावत्—केवलकल्पं जम्बूद्वीपं द्वीपम्, यावत्—तिर्यक् संखेयान् द्वीपसमुद्रान्—अनु०

સાહસ્તીણં, સોલસપ્તહં આયરક્ષદેવસાહસ્તીણં, ચઽપ્તહં અગ્ગમહિસીણં સપરિવારાણં, અગ્ગેસિં ચ વ્રહૂણં પિસાયાણં દેવાણં, દેવીણં ય આહેવચ્ચં, જાવ-વિહરહ; એવં મહિહ્વીર, એવહ્યં ચ ણં પમૂ વિઝવિત્તે જાવ-કેવલક્રપ્પં જંવૂદીવં દીવં જાવ-તિરિયં સંઘેજ્ઞે દીવ-સમુદ્દે” ઇત્યાદિ.

૫. [‘એવં જાવ-યણિયકુમાર’ત્તિ] ધરણના પ્રકરણની પેઠે ભૂતાનંદથી માંડી મહાઘોષ સુધીના મવનપતિના ઇંદ્રો સંવંધી પ્રકરણો કહેવાં. તેમાં ઇંદ્રોનાં નામો આ ગાથાને અનુસારે કહેવાનાં છે:—“ચર્મર, ધરણ, વેણુદેવ, હરિકાંત, અગ્નિગિહ, પૂર્ણ, જલકાંત, અમિત, વિલંબ-(વિલેવ) અને ઘોષ.” એ (દગ્ગે) વધા દક્ષિણનિકાયના ઇંદ્રો છે. અને “વલ્લિ, ભૂતાનંદ, વેણુદાલિ, હરિસ્સહ, અગ્નિમાણવ, વશિષ્ઠ, જલપ્રમ, અમિતવાહન, પ્રમંજન અને મહાઘોષ.” એ (દગ્ગે) વધા ઉત્તરનિકાયના ઇંદ્રો છે. એઓની મવન સંસ્થા ‘ચઽપ્તીસા ચઽપ્ત’ ઇત્યાદિ આગલ્લ કહેલી વે ગાથાઓથી જાણવી. તથા એઓના સામાનિકોની અને અંગરક્ષકોની સંસ્થા આ પ્રમાણે છે:—“ચર્મરેંદ્રનો ચોસઠ હજાર સામાનિકો છે, વલ્લિ ઇંદ્રના સાઠ હજાર સામાનિકો છે અને અસુર સિવાય વીજા વધાના છ હજાર સામાનિકો છે. જેટલા સામાનિકો છે એનાથી ચાર ગણા દરેકને અંગરક્ષકો છે.” ધરણ વગેરે દરેકને છ છ પટ્ટરાણીઓ છે. પટ્ટરાણી વિષેના સૂત્રનો અભિલાપ તો ધરણસૂત્રની પેઠે કરવો. [‘વાણવંતર-જોહિસિઆ વિ’ત્તિ] ધરણેંદ્રની પેઠે વ્યંતરેંદ્રો પણ પરિવારસહિત કહેવા. એ વ્યંતરોમાં પ્રત્યેક નિકાયે-એક દક્ષિણનો અને એક ઉત્તરનો-એમ વે વે ઇંદ્રો હોય છે. તે આ પ્રમાણે:—“કાલ અને મહાકાલ, સુરુપ અને પ્રતિરુપ, પૂર્ણમદ્ર અને અમરપતિ-(ઇંદ્ર) મણિમદ્ર, મીમ અને મહામીમ, કિંનર અને કિંપુરુપ, સત્પુરુપ અને મહાપુરુપ, અતિકાય અને મહાકાય, ગીતરતિ અને ગીતર્ણ્ય.” એ વ્યંતરોને અને જ્યોતિષિકોને ત્રાયસ્થિતિ તથા લોકપાલો નથી હોતા, માટે તે અહીં ન કહેવા. તેઓને ચાર હજાર (૪૦૦૦) સામાનિક દેવો હોય છે, અને એનાથી ચારગણા (૧૬૦૦૦) આત્મરક્ષક દેવો હોય છે. દરેકને ચાર ચાર પટ્ટરાણીઓ હોય છે. એ વધાઓમાં દક્ષિણના ઇંદ્રો સંવંધે અને સૂર્ય સંવંધે અગ્નિભૂતિ પૂછે છે; તથા ઉત્તરના ઇંદ્રો સંવંધે અને ચંદ્ર સંવંધે વાયુભૂતિ પૂછે છે. તેમાં દક્ષિણના દેવો અને સૂર્ય સંપૂર્ણ જંવૂદીપને પોતાનાં રૂપોથી મરી શકે છે અને ઉત્તરના દેવો તથા ચંદ્ર આજ્ઞા જંવૂદીપ કરતાં વધારે માગને પોતાનાં રૂપોથી મરી શકે છે, એમ કહેવું. આ વાચનામાં જે વાતની સૂચના કરવામાં આવી નથી તે વાતની પણ ટીકા-વ્યાખ્યા-કરવામાં આવી છે તો તે ભાગ, વીજી વાચનાનો આશ્રય લઈને કહ્યો છે એમ સમજવું. તેમાં કાલેંદ્રના સૂત્રનો અભિલાપ આ પ્રમાણે છે:—“કાલે ણં મંતે ! પિસાયહંદે, પિસાયરાયા કેમહિહ્વીર, (ઇત્યાદિ અને) કેવહ્યં ચ ણં પમૂ વિઝવિત્તે ? ગોયમા ! કાલે ણં મહિહ્વીર, (ઇત્યાદિ) સે ણં તત્ત્વ અસંઘેજ્ઞાણં નગરાવાસસયસહસ્સાણં, ચઽપ્તહં સામાણિઅસા-હસ્તીણં, સોલસપ્તહં આયરક્ષદેવસાહસ્તીણં, ચઽપ્તહં અગ્ગમહિસીણં સપરિવારાણં, અગ્ગેસિં ચ વ્રહૂણં પિસાયાણં દેવાણં, દેવીણ ય આહેવચ્ચં, જાવ-વિહરહ. એવં મહિહ્વીર. (ઇત્યાદિ) એવહ્યં ચ ણં પમૂ વિઝવિત્તે, જાવ-કેવલક્રપ્પં જંવૂદીવં દીવં જાવ-તિરિયં સંઘેજ્ઞે દીવ-સમુદ્દે” ઇત્યાદિ.

દેવરાજ શક્રેંદ્ર.

૧૦. પ્ર૦—‘મંતે !’ત્તિ’ મગવં દોષે ગોયમે આગ્મિમૂર્હ અળગારે સમણં મગવં મહાવીરં વંદહ, નમસહ, નમંસિત્તા એવં વયાસી:—જહ ણં મંતે ! જોહસિંદે, જોહસરાયા એમહિહ્વીર, જાવ-એવહ્યં ચ ણં પમૂ વિકુલ્લિત્તે, સક્કે ણં મંતે ! દેવિંદે, દેવરાયા કેમહિહ્વીર, જાવ-કેવતિયં ચ ણં પમૂ વિકુલ્લિત્તે ?

૧૦. પ્ર૦—‘હે મગવન્ !’ એમ કહી મગવાન્ ગૌતમ વીજા અગ્નિભૂતિ અનગાર શ્રમણ મગવંત મહાવીરને વાંદે છે, નમે છે અને નમીને તેઓ આ પ્રમાણે વોલ્યા કે:—‘હે મગવન્ ! જો જ્યોતિષિ-કેદ્ર, જ્યોતિષિક રાજા એવી મોટી ક્ષત્રિવાલો છે અને યાવત્-પટલું વિકુર્વણ કરી શકે છે, તો દેવેંદ્ર, દેવરાજ શક્ર કેવી મોટી ક્ષત્રિવાલો છે અને યાવત્-કેટલું વિકુર્વણ કરી શકે છે ?

૧. તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રમાં ચોથા અધ્યાયના છટ્ટા સૂત્રમાં આ નામો આવી રીતે છે —ચર્મર, ધરણ, હરિ, વેણુદેવ, અગ્નિશિખ, વેલંબ, સુઘોષ, જલકાંત, પૂર્ણ, અને અમિત ૨. તથા વલ્લિ, ભૂતાનંદ, હરિસહ, વેણુદારી, અગ્નિમાણવ, પ્રમંજન, મહાઘોષ, જલપ્રમ, વશિષ્ઠ અને અમિતવાહન. ૩. આ વગેરે ગાથાઓ અસુરાદિના ઇંદ્રોની ગણનામાં (પ્ર૦ સૂ૦ ક૦ આ૦ ૫૦ ૧૦૮ માં) છે. ૪. આ ગાથા પણ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના એ જ સ્થલે છે, અને આ ત્રણે ગાથાઓનો અનુક્રમ ત્યાં આ રીતે છે. (૬, ૭, ૫). ૫. તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રમાં ચોથા અધ્યાયના છટ્ટા સૂત્રમાં આ નામો આવી રીતે છે —કિનર-કિપુરુપ, સત્પુરુપ-મહાપુરુપ, અતિકાય-મહાકાય, ગીતરતિ-ગીતર્ણ્ય, પૂર્ણમદ્ર-મણિમદ્ર, મીમ-મહામીમ, પ્રતિરુપ-અતિરુપ અને કાલ-મહાકાલ ૬. આ વે સંપ્રહ ગાથાઓ વ્યંતરોની વર્ણનાના અધિકારમાં (પ્ર૦ સૂ૦ મૂ૦ ક૦ આ૦ ૫૦ ૧૧ માં) સમનતાએ જોવામાં આવે છે. ૭. આને સમાન પાઠ—(પ્ર૦ ક૦ આ૦ ૫૦ ૧૧૨ માં) એ સ્થલે પિશાચેંદ્રના ચાલુ અધિકારમાં છે —અનુ૦

૧. મૂલચ્છાયા —મગવન્ ! ઇતિ, મગવાન્ દ્વિતીયો ગૌતમોઽગ્નિભૂતિરનગાર. શ્રમણં મગવન્તં મહાવીર વન્દત્તે, નમસ્યતિ, નમસ્યિત્વા એવમ્ અવાસીત્-યદિ મગવન્ ! જ્યોતિષેન્દ્ર, જ્યોતિષરાજ, એવંમહદ્ધિક, યાવત્-એતાવચ્ચ પ્રમુર્ચિકુર્વિતુમ્, શકનો મગવન્ ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ કિમદ્ધિક, યાવત્-કિયચ પ્રમુર્ચિકુર્વિતુમ્ ? —અનુ૦

૧. શક્રેંદ્ર.—એ સૌધર્મ દેવલોકનો ઇંદ્ર છે. સૌધર્મ દેવલોક જૈન ગણનાએ એટલે ડુંચે છે —જંવૂદીપના મેરુ પર્વતની પાસેની સમતલા ભૂમિથી ૮૦૦ યોજનો ઉપર સૂર્યદેવની રાજધાની, એથી ૮૦ યોજનો ઉપર ચંદ્ર દેવની રાજધાની, એથી ૨૦ યોજનના અંતરમાં પ્રહો, નક્ષત્રો, અને તારાઓનાં વિમાનો; અને તેથી અસહ્ય યોજનો ઉપર સૌધર્મ દેવલોક છે, તેની સ્થિતિ ધનોદધિને આધારે છે, ત્યાંના વિમાનોની સંખ્યા વગ્રીસ લાખની છે (જી૦ સૂ૦ ક૦ આ૦ ૫૦ ૧૨૬ થી તેનો વર્ણન આવે છે.) “તેઓમાંના ‘આવલિકામા રહેલા’ વિમાનો-ગોલ, ત્રિકોણ ને સમચોરસ છે; ત્યારે વીજાઓ નાનાં આકરનાં, વર્ણ-કાલ્કાં, નીલાં, લોહિતો, હાલિદ્રો અને ધોલ્લા, ગંધે-સુગંધો, અને ૧૫૩-અત્યંત કોમલો છે. ત્યાંના વતનીઓને વૈમાનિક દેવો કહે છે. તેઓને મવ-ધારણીય ને ઉત્તરવૈક્રિય વે શરીરો હોય છે, તેમાંનું મવધારણીય-આમલના અસંખ્યાતા ભાગથી યાવત્-સાત હાથતું, કાંતિપૂર્ણ અને છપ સંવયણો, સાતે ધાતુઓ, તથા વજ્ર-આમૂષ્ણો વિનાનું, પ્રાકૃત, દિવ્ય શોભાએ શોભતું હોય છે. અને ઉત્તરવૈક્રિય-આમલના અસંખ્યાતામાં ભાગથી યાવત્-સાત યોજનો જેવડું, સમચોરસ, કે નાના સંસ્થાનોવાલું, કનકવર્ણા, સુગંધી ને કોમલ હોય છે. તેઓના ક્ષાસોચ્છ્વાસમાં અને આહારનાં ઇટ, ફાત અને પ્રિય અણુઓ હોય છે, તેઓને-કેવલ તેજોલેદ્યા, સમ્યક્, મિથ્યા ને સમ્યગ્નિમત્ત્યા ભાવો, વે, કે ત્રણ જ્ઞાનો, ત્રણ અજ્ઞાનો, સાકાર અને નિરાકાર ઉપયોગો, વેદના,

૧૦. ૩૦—ગોયર્મા ! સક્રે ણં દેવિદે, દેવરાગા મહિટ્ટીપ,
જાવ—મહાણુમાગે, સે ણં વત્તીસાપ વિમાણાવાસસયસહસ્તાણં, ચર-
રાસીપ સામાણિયસાહસ્તીણં, જાવ—ચરુહં ચરરાસીણં આયરવગ-
સાહસ્તીણ, અન્નેસિં જાવ—વિહરદ, એવંમહિટ્ટીપ, જાવ—એવતિયં ચ
ણં પમૂ વિઝવિત્તપ, એવં જહેવ ચમરસ્સ તહેવ માણિચચ્ચં, નવરં—દો

૧૦. ૩૦—હે ગૌતમ ! હેન્દ્ર, દેવરાજ ગજા મોટી પ્રતિ-
વાલો છે અને યાવત્ મોટો પ્રમાણવાલો છે. તે ત્યાં વૃષ્ટિસ લાગ
વિમાનાવાસો ઉપર, ચોરાસી હજાર નામાનિક દેવો ઉપર, યાવત્-
ચાર ચોરાસી હજાર—(૩,૨૬૦૦૦) આત્મરક્ષક દેવો ઉપર અને
ત્રીજાઓ ઉપર સત્તાધીનપણું ભોગવતો યાવત્-વિહરે છે. અર્થાત્

કપાય, મારણાતિક, વૈક્રિય તથા તેજઃ—સમુદ્પાતો; એક પત્થોપમથી બે ઘાગરોપમ પ્રમાણે આસુપ્ત વગેરે હોય છે. તેઓને મન્યે 'સૌપર્નાવર્તનક' નામના
અવતંસકમા શક્તિ નિવસે છે. તેનો પ્રાણદ અત્યંત દુરત, મોહામણો અને યુગના દિવ્ય સાધનોથી પરિપૂર્ણ છે. ઘન્ટનો વ્યુત્પત્તિ એવં આલો છે.—“પ્રક-
લંદ્-ગન્તૌ” એ શક્તિ-સામર્થ્ય-અર્થવાલો ધાતુ ઉપરથી 'સાધનોતિ' ઇતિ શક્ર' એવી વ્યુત્પત્તિ એ 'શક્ર' શબ્દ ઉપર છે. તથા 'દ્વુ-નર્મશ્વે' એવી 'દ્વુ-
નાદુ દ્વુ-દ્વુ' એવી વ્યુત્પત્તિ 'દ્વુ-દ્વુ' શબ્દ અને છે. એવી.—અસુરો, દેવો, તથા નામાનિકો વગેરે કરતા પરમ નામન્યં અને એશ્વર્યાવતો ને શક્તિ " શક્તિ
માટે શ્રીપદ્મવળા (૩૦ ૪) માં આલો જોવા છે —

“X X સક્રે ઇત્ય દેવિદે, દેવરાયા પરિવનદ વજ્જપાણી, પુરંદરે, સચવજ,
સહસ્સકપ્પે, મધવં, પાનુસાણે, દાહિણલોગાહિવદે, વત્તીમવિમાણાવાસસય-
સહસ્સાહિવદે, એરાવણવાહણે, સુરિદે, અરવચરવત્વધરે, આલદ્વ્યમાલનરુદે,
નવહેમચાર ચિત્ત-ચંચલુન્ડલવિલિહિલ્લામાણગંદે, મહિટ્ટીપ, જાવ—પમાણેમાણે.
સે ણં તત્વ વત્તીસાપ વિમાણાવાસસયસહસ્સાણં, ચરરાસીપ નામાણિયસાહ-
સ્તીણં, તાયત્તીસાપ તાયત્તિસગાણં, ચરુહં લોગપાલાણં, સત્તપ્પં અભિયાણં,
સત્તપ્પં અભિયાહિવદેણં, ચરુહં ચરરાસીણં આયરવનદેવસાહસ્તીણં, ધનેસિં
ચ વહૂણં સોહમ્મકપ્પવાસીણ વેમાણિયાણં દેવાપ ય, દેવીપ ય આહેવચં,
પોરેવચં કુન્વેમાણે, જાવ—વિહરદ.” (કં. ૬૦ પૃ. ૧૨૦-૧).

ત્રાયલ્લિશોના, ચાર—સીમ, યમ, વરુણ, કુવેર—લોકપાલોના, સાત નિન્થોના,
ઘોજા અનેક સૌધર્મવાસી દેવો તથા દેવીઓના અધિપતિપણાને, પુરપતિપણાને યાવન-વરતો (દુરો) વિહરે છે. (કં. ૬૦ પૃ. ૧૨૦-૧). એ વિવાળના
ઘોજાં પળ અંગાદિનાં ઘણાં સ્થલો તેના વળંક માટે રોકાણાં છે. તેમાનાં ઘોટા સ્વયંભો સ્થલોનો નાર જા પ્રમાણે છે—તે અયોગિજ છે. તેણું આસુ
બે સાગરોપમણું છે તેને ઘણા પરિવારવાલો પદ્મા, શિવા, સેવા, અંજુ, અનલા, અપ્સરા, નવમિદા અને રોહિણી નામે છાટ પદરાનીઓ દંશનીઓ-છે.
તેની સુધર્મા નગરી ચાર દિગ્ગતાયકોના હાથ નીચે ચાર વિમાણે વહેંચાણી છે. તેના નામારિ ધા પ્રમાણે છે:—

દિશા.	લોકપાલ.	નગરી.	સુરવિમાન.	આસુ..
પૂર્વ.	સોન.	સોમા.	સાંધ્યપ્રમ.	એક પત્થોપમ.
દક્ષિણ.	યમ.	વના.	વરુણેટ.	એક પત્થોપમ ત્રિમાગ અધિક
પશ્ચિમ.	વરુણ.	વારુણી.	સ્વયંજ્વલ.	કાટક ળળા બે પત્થોપમ.
ઉત્તર.	વૈશ્રવણ.	વૈશ્રવણી.	વલ્ચુ.	બે પત્થોપમ.

તેણું સૈન્ય સાત વિમાણે વહેંચાણું છે; તેમાણું પાંચ પ્રકારણું હડાયક છે. તે પાંચે સૈન્યોના તથા તેના નાયકોના નામો અસુકને લા પ્રમાણે છે—પદાતિ-
પાયદલ, પીઠાનીક—એડેસાર, ગજસૈન્ય, ઘુપમ-ચલદ-સૈન્ય અને રથાનીક. હરિપોગમેષી, (અવરાજ) વાસુ, એરાવણ, (ઘુપમરાજ) ધામાનિ અને
મારુ. વાકીના બે—નાથ્યાનીક, ગાઘર્વાડનીક—સૈન્યો અને તેના વક્ષે-ક્ષેત, ઠુંવરુ-નાયકો મોજ શોલ માટે છે. તે અસુરાજ ચમરેટ વગેરે કરતાં સ્થિતિ
પ્રમાણ, સુલ, કાતિ, હેડ્યા (શુદ્ધિ), ઈંદ્રિયો (ની વૃષ્ટિમા) તથા અવધિ—(અમૂક હુદુ ઘુષીની વસ્તુઓને જગાવનારા)—હાનના વધતો છે. અને ગતિ
(નોતેની), શરીર, પરિગ્રહ તથા અભિમાનનાં ળળપવાલો છે. તેણું ક્રિયાલાઘવ અજૂત પ્રકારણું છે.—કોઈ એક માણસના મરુકને હેરી, યાવત્-ચૂરેચૂરા
કરો પાહું પૂર્વે પ્રમાણે ગોટવી આપે, તો પળ તે માણસ હુ-લના લેશમાત્રને પળ ન વેદે. વર્ષા વર્ષાવધી એ તેને આધીન છે, જ્યારે યક્ષેટ વર્ષા કરાવવા ઇચ્છે
લારે અંતર સમાનાસીઓને આદેશે, તેઓ મધ્યમ સમાવાસીઓને, તેઓ વાલ્લ સમાના સમ્યોને, (તેની સુલ્ય સના ત્રણ વિમાણે વહેંચાણી છે.) તેઓ
તે કાર્યને કરનારાઓના અધિપતિઓને અને યાવત્-તેઓ પોતાના ક્રિકર વર્ગોને આદેશ કરે છે. અને તે રીતિએ ઈંદ્રની આજ્ઞા પૂર્ણ થાય છે. કોઈક વાર
દેવોનો અને અસુરોનો, અથવા તેઓના નાયકોનો મહા સંગ્રામ થાય છે. તેમા દેવો લૂણ, કાષ્ટ, પત્થર વગેરે જે જે વસ્તુઓને પ્રદે છે તે તે હથિયારરુપે
થાય છે; લારે અસુરોને તે તે વસ્તુઓ શસ્ત્રરુપે થતી નથી, પણ તેઓનાં શસ્ત્રો હમ્મેશાને માટે નિકુર્વેલા જ હોય છે, તેનો ઉપયોગ કરે છે.—અહુ.

૧. મૂલચ્છાયા:—ગૌતમ ! શક્તો દેવેન્દ્ર, દેવરાજો મહાદિક, યાવત્-મહાનુમાગ, સ દ્વાવિંશતો વિમાનાવાસસહસ્તાણામ્, ચતુરશતિ: સામા-
નિકસાહસ્તીણામ્, યાવત્-ચતુર્ણાં ચતુરગીલા-આત્મરક્ષસાહસ્તીણામ્, અન્યેષા યાવત્-વિહરતિ, એવંમહાદિક; યાવત્-એતાવચ પ્રસુવિકુર્વિત્તમ્, એવં
યંધવ ચમરસ્ય તથેવ મગિતવ્યમ્, નવરમ્-દ્વા:—અહુ.

केवलकल्पे जंवूदीवे दीवे, अवसेसं तं चैव; एष णं गोयमा ! सकस्त देविंदस्स, देवरण्णो इमेयास्सुवे विसए, विसयमेत्ते णं वुइए, नो चैव णं संपत्तीए विकुब्बिसु वा, विकुब्बंति वा, विकुब्बिस्संति वा.

११. प्र०—जइ णं भंते ! सके देविंदे, देवराया एवमहि-
द्वीए, जाव—एवतियं च णं पमू विकुब्बित्तए, एवं खलु देवाणुप्पि-
याणं अंतेवासी तीसए नामं अणगारे पगइभइए, जाव—विणीए,
छट्टंछट्टेणं अणिकिखत्तेणं तवोकम्मणेणं अप्पाणं भावेमाणे बहुपडि-
पुण्णाइं अट्ट संवच्छराइं सामण्णपरियागं पाजणित्ता मासियाए संले-
हणाए अत्ताणं झूसेत्ता, सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता, आलो-
इयपडिकंते, समाहिपत्ते, कालमासे कालं किच्चा सोहस्से कप्पे
सयांसि विमाणसि, उववायसभाए देवसयाणजिंसि देवदूसंतरिए अंगु-
लस्स असंखेज्जइभागमेत्ताए ओगाहणाए सकस्त देविंदस्स, देवरण्णो
सामाणियदेवत्ताए उववन्नो, तए णं से तीसए देवे अहुणोववन्नमेत्ते
समाणे पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गच्छइ, तं जहाः—आहारपज्ज-
त्तीए, शरीर—इंदिय—आण—पाणपज्जत्तीए, भासा—मणपज्जत्तीए; तए
णं तं तीसयं देवं पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गयं समाणं सामा-
णियपरिसोवन्नया देवा करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए
अंजलिं कट्टु जएणं, विजएणं वद्धावित्ति, वद्धावित्ता एवं वयासीः—
अहो !! णं देवाणुप्पियेहिं दिव्वा देविद्वी, दिव्वा देवज्जुई, दिव्वे
देवाणुभावे लद्धे, पत्ते, अभिसमण्णागए; जारिसिया णं देवाणुप्पि-
येहिं दिव्वा देविद्वी, दिव्वा देवज्जुई, दिव्वे देवाणुभावे लद्धे, पत्ते,
अभिसमण्णागए तारिसिया णं सक्केण वि देविंदेण, देवरण्णा दिव्वा
देविद्वी, जाव—अभिसमण्णागया जारिसिया णं सक्केणं देविंदेणं,
देवरण्णा दिव्वा देविद्वी, जाव—अभिसमण्णागया, तारिसिया णं
देवाणुप्पियेहिं वि दिव्वा देविद्वी, जाव—अभिसमण्णागया; से णं
भंते ! तीसए देवे केमहिद्वीए, जाव—केवतियं च णं पमू विकु-
ब्बित्तए ?

शक्र इंद्र एवी मोटी ऋद्धिवाळो छे. (ते शक्र केटुं विकुर्वण करी
शके छे ? तो कहे छे के,) तेनी विकुर्वणा शक्ति संबंधे चमरनी पेटे
कहेवुं. विशेष ए के, ते एट्ठां वधां रूपो विकुर्वी शके छे, के जे
रूपोथी आखा वे जंवुद्वीप भराइ शके छे. वाकी वधुं ते ज प्रमाणे
जाणवुं. वळी हे गौतम ! देवेन्द्र, देवराज शक्रनो मात्र ए विषय
छे, विषयमात्र छे अर्थात् पूर्वे जणावेली विकुर्वणा शक्ति ते मात्र
शक्तिरूप ज छे; पण संप्राप्तिवडे तेणे तेम विकुर्वुं नथी, विकुर्वतो
नथी अने विकुर्वशे पण नहीं; अर्थात् पूर्वे वतावेली विकुर्वणा शक्तिनी
अजमायश नथी.

११. प्र०—हे भगवन् ! जो देवेन्द्र, देवराज शक्र एवी मोटी
ऋद्धिवाळो छे अने यावत्—एट्ठं विकुर्वण करवा शक छे तो स्व-
भावे भद्र अने यावत्—विनीत, तथा निरंतर छट्ट छट्टना तपस्कर्मपूर्वक
आत्माने भावतो, पूरेपूरां आठ वर्ष सुधी साधुपणुं पाळीने मासिक
संलेखनावडे आत्माने संयोजीने तथा साठ टंक सुधीनुं अनगन
पाळीने, आलोचन तथा प्रतिक्रमण करीने, समाधि पामीने, काळ-
मासे काळ करीने आप देवानुप्रियनो शिष्य तिष्यक नामनो अन-
गार, सौधर्म कल्पमां पोताना विमानमां, उपपात सभाना देवश-
यनीयमां—देवनी पथारीमां, देवदूप्य—देववल्त्र—थी ढंकाएल अने
आंगळना असंख्य भागमात्र जेटली अवगाहनामां (ते तिष्यक अन-
गार) देवेन्द्र, देवराजना सामानिकपणे उत्पन्न थयो छे. पछी ताजो
उत्पन्न थएलो ते तिष्यक देव पांच प्रकारनी पर्यासिवडे पर्यासपणाने
पामे छे अर्थात् ते आहारपर्यासिवडे, शरीरपर्यासिवडे, इंद्रियपर्या-
सिवडे, आनप्राणपर्यासिवडे अने भापामनःपर्यासिवडे पोताना शरी-
रने संपूर्णपणे रचे छे. ज्यारे ते तिष्यक देव पूर्वोक्त पांच पर्यासि-
वडे पोताना शरीरनी वनावट पूरेपूरी करी ले छे ल्यारे सामानिक-
समितिनो देवो तेनी पासे आवी, हाथ जोडवापूर्वक दशे नखने
भेगा करी माथे अडाडी, माथे अंजली करीने जय अने विजयथी
वधावे छे अने पछी आ प्रमाणे कहे छे केः—अहो ! आप देवा-
नुप्रिये दिव्य देवऋद्धि, दिव्य देवकांति, अने दिव्य देवप्रभाव लब्ध
कर्यो छे, प्राप्त कर्यो छे अने सामे आप्यो छे, वळी जेवी दिव्य देव-
ऋद्धि, दिव्य देवकांति, दिव्य देवप्रभाव आप देवानुप्रिये लब्ध कर्यो
छे, प्राप्त कर्यो छे अने सामे आप्यो छे तेवी दिव्य देव-
ऋद्धि, दिव्य देवकांति देवेन्द्र, देवराज शक्रे पण यावत्—सामी

१ मूलच्छाया—केवलकल्पौ जन्वुद्वीपौ द्वीपौ, अवशेष तच्चैव; एष गौतम ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य अयम् एतद्रूपो विषयः, विषयमात्रम्
उदितम्, नो चैव संप्राप्त्या व्यकुर्वन्ति पुत्रां, विकुर्वन्ति वा, विकुर्वन्त्यन्ति वा यदि भगवन् ! शक्रो देवेन्द्र, देवराज एवमहर्द्धिक, यावत्—एतावच्च प्रभुर्वि-
कुर्वन्तुम्, एवं खलु देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी तिष्यको नाम अनगार प्रकृतिभद्रकः, यावत्—विनीतः पद्यं पद्येन अनिच्छित्वेन तपस्कर्मणा आत्मानं भाव-
यन् बहुप्रतिपूर्णाणि अष्ट संवत्सराणि भ्रामण्यपर्यायं पालयित्वा मासिक्या संलेखनया आत्मानं जूपित्वा, पट्टिं भक्त्यानि अनगनेन छित्त्वा, आलोचितप्रति-
क्रान्तः, समाधिप्राप्तं कालमासे कालं कृत्वा सौधर्म कल्पे स्वस्मिन् विमाने उपपातसभाया देवशयनीये देवदूप्याऽन्तरितोऽङ्गुलस्य असंख्यभागमात्रायाम्
अवगाहनाया शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सामानिकदेवतया उत्पन्न, ततः स तिष्यको देवोऽधुनोपपन्नमात्रः सन् पञ्चविधया पर्यास्य्या पर्यासिभावं गच्छति,
तद्यथा—आहारपर्यास्या, शरीर-इन्द्रिय-आन-प्राणपर्यास्या, भापामन पर्यास्या. ततस्तं तिष्यकं देवं पञ्चविधया पर्यास्या पर्यासिभावं गतं सन्तं सामानिकपर्य-
दुपपन्नका देवा. करतलपरिगृहीतदशनचं शीपांऽऽवर्तं मस्तके अज्जलिं कृत्वा जयेन, विजयेन वर्धयन्ति, वर्धापयित्वा एवम् अवादिषु—अहो !! देवानुप्रियैः
दिव्या देवर्द्धिः, दिव्या देवद्युतिः, दिव्यो देवानुभावो लब्धः, प्राप्तः, अभिसमन्वागतः, यादृशिकी देवानुप्रियै दिव्या देवर्द्धिः, दिव्या देवद्युतिः, दिव्यो देवाऽ-
नुभावो लब्धः, प्राप्तः, अभिसमन्वागतः तादृशिकी शक्रेणाऽपि देवेन्द्रेण, देवराजेन दिव्या देवर्द्धिः, यावत्—अभिसमन्वागता, यादृशिकी शक्रेण देवेन्द्रेण, देवरा-
जेन दिव्या देवर्द्धिः, यावत्—अभिसमन्वागता तादृशिकी देवानुप्रियैरपि दिव्या देवर्द्धिः, यावत्—अभिसमन्वागता, स भगवन् ! तिष्यको देवः किमहर्द्धिकः,
यावत्—क्रियच्च प्रभुर्विकुर्वन्तुम् ?—अनु०

આળી છે; અને જેવી દિવ્ય દેવઋદ્ધિ દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્તે
ઉચ્ચ કરી છે, પ્રામ ફરી છે, યાવત્—નામી આળી છે તેવી દિવ્ય
દેવઋદ્ધિ આપ, દેવાનુપ્રિયે યાવત્—સાળી આળી છે; તો હૈ
ભગવન્ ! તે તિપ્પક દેવ કેવી મોટી ઋદ્ધિવાળો છે અને યાવત્—
કેટલું વિકુર્વણ કરી શકે છે ?

૧૧. ૩૦—ગોયમા ! મહિઢૂઈર, જાવ—મહાણુભાગે; સે પં
તત્થ સયસ્સ વિમાણસ્સ, ચઝહં સામાણિયસાહસ્સીણં, ચઝહં અગ્ગ-
મહિસીણં સપરિવારાણં, તિણ્હં પરિસાણં, સત્તણ્હં અણિયાણં, સત્તણ્હં
અણિયાહિવરૂણં, સોલસણ્હં આયરક્કસદેવસાહસ્સીણં, અણ્ણોસિં ચ
વહૂણં વૈમાણિયાણં દેવાણં, દેવીણં ચ જાવ—વિહરરૂ; એવંમહિઢૂઈર,
જાવ—એવતિયં ચ પં પમૂ વિકુલ્લિત્તરૂ, સે જહા ણામરૂ યુવરૂં યુવાણે
હસ્થેણં હરૂથે ગેણ્હેજ્ઞા; જહેવ સક્કસ્સ તહેવ જાવ—એસ પં ગોયમા !
તીસયસ્સ દેવસ્સ અયમેયારૂઠ્ઠે વિસયે, વિસયમેત્તે વુરૂરૂ, ણો ચૈવ પં
સંપત્તીરૂ વિકુલ્લિસુ વા, વિકુલ્લિવંતિ વા, વિકુલ્લિસ્સંતિ વા.

૧૨. પ્ર૦—જરૂ પં મંતે ! તીસરૂ દેવે મહિઢૂઈર, જાવ—એવ-
રૂયં ચ પં પમૂ વિકુલ્લિત્તરૂ, સક્કસ્સ પં મંતે ! દેવિંદસ્સ, દેવરણ્ણો
અવસેસા સામાણિયા દેવા કંમહિઢૂઈયા ?

૧૨. ૩૦—તહેવ સલ્લં, જાવ—એસ પં ગોયમા ! સક્કસ્સ
દેવિંદસ્સ, દેવરણ્ણો એગમેગસ્સ સામાણિયસ્સ દેવસ્સ રૂમેયારૂઠ્ઠે
વિસયે, વિસયમેત્તે વુરૂરૂ, નો ચૈવ પં સંપત્તીરૂ વિકુલ્લિસુ વા, વિકુ-
લ્લિવંતિ વા, વિકુલ્લિસ્સંતિ વા; તાયત્તીસા ય, લોગપાલ—અગ્ગમ-
હિસી પં જહેવ ચમરસ્સ, નવરં—દો કેવલકલ્પે જંવૂદ્દીવે દીવે, અણ્ણં
તં ચૈવ.

સેવં મંતે !, સંવે મંતે ! તિ દોચે ગોયમે જાવ—વિહરરૂ.

૧૧. ૩૦—હે ગૌતમ ! તે તિપ્પક દેવ મોટી ઋદ્ધિવાળો છે
અને યાવત્—મોટા પ્રમાણવાળો છે. તે સ્વાં પોતાના વિમાન ઉપર, ચાર
હજાર સામાનિક દેવો ઉપર, પરિવારવાળી ચાર પટ્ટરાણીઓ ઉપર
ત્રણ સભાઓ ઉપર, સાત સેના ઉપર, માત સેનાધિપતિ ઉપર, સોઠ
હજાર આમરક્ષક દેવો ઉપર અને વીજા ઘણા વૈમાનિક દેવો તથા
દેવીઓ ઉપર સત્તાધીનપણું ભોગ્યતો, યાવત્—વિહરે છે. તે એવી મોટી
ઋદ્ધિવાળો છે અને યાવત્—તે આટલું વિકુર્વણ કરી શકે છે:—જેમ કોઈ
જુવાન પુરુષ, જુવાન સ્ત્રીને હાથે કાકડા ઘાટી પકડે, અર્થાન્ તે વડે
જેમ સંલગ્ન જેવા ડાગે છે તેમ તે વીજાં રૂપો બની શકે છે; તે
યાવત્—શક્તીને જેટલી વિકુર્વણ શક્તિવાળો છે. વઠ્ઠી હૈ ગૌતમ !
તિપ્પક દેવનો જે વિકુર્વણ શક્તિ કરે છે તે તેનો વિષય છે,
નિષયમાત્ર છે, પણ તેણે સંપ્રાપ્તિવડે વિકુર્વ્યું નથી, વિકુર્વતો નથી
અને વિકુર્વણે પણ નહીં.

૧૨ પ્ર૦—હે ભગવન્ ! જો તિપ્પક દેવ એટલી મોટી ઋદ્ધિ-
વાળો છે અને યાવત્—એટલું વધું વિકુર્વણ કરી શકે છે તો દેવેન્દ્ર,
દેવરાજ શક્તના વાકીના—વીજા વધા સામાનિક દેવો કેવી મોટી
ઋદ્ધિવાળા છે ? (ઇત્યાદિ પૂછવું.)

૧૨. ૩૦—હે ગૌતમ ! તે જ પ્રમાણે વધું જાણવું, યાવત્—
હે ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્તના પ્રત્યેક સામાનિક દેવનો એ
વિષય છે, વિષયમાત્ર છે, પણ સંપ્રાપ્તિથી કોઈએ વિકુર્વ્યું નથી,
વિકુર્વતો નથી અને વિકુર્વણે પણ નહીં. શક્તના ત્રાયચ્છિન્નક દેવો
વિષે, લોકપાલો વિષે અને પટ્ટરાણીઓ વિષે ચમરની પેટે કહેવું.
વિશેષ એ કે, તેઓની વિકુર્વણ શક્તિ આજ્ઞા વે જંબુદ્વીપ જેટલી કહેવી
અને વાકી વીજાં વધું તે જ પ્રમાણે કહેવું.

હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે છે, હૈ ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે છે
એમ કહી વીજા ગૌતમ યાવત્—વિહાર કરે છે.

૧. મૂલચ્છાયા:—ગૌતમ ! મહાર્દિક, યાવત્—મહાનુભાગે, એ તત્ત્ર સ્વકલ્પ વિમાનસ્ય, ચતુર્ણાં સામાનિકસાહસ્ત્રીણામ્, ચતુષ્ણામ્ અપ્રમહિયોણાં સપરિ-
વારાણામ્, તિષ્ઠણાં પર્યદામ્, સસાનામ્ અનીકાનામ્, સસાનામ્ અનીકાઽધિપતીનામ્, પોઠશીનામ્ આત્મરત્નદેવસાહસ્ત્રીણામ્, અન્યેષા ચ વહૂનાં વૈમાનિકાના
દેવાનામ્, દેવીનાં ચ યાવત્—વિહરતિ; એવંમહાર્દિક, યાવત્—એતાવચ્ચ પ્રધુર્વિકુર્વિતુમ્, તયયા નામ યુવતિં યુવા હસ્તેન હસ્તે ગૃહીયાત્, યથૈવ શક્તસ્ય તથૈવ
યાવત્—એપ ગૌતમ ! તિપ્પકલ્પ દેવસ્ય અયમ્ એતદ્રૂપો વિષયઃ, વિષયમાત્રમ્ ંદિતમ્, નો ચૈવ સંપ્રાપ્ત્યા વ્યકુર્વિપુર્વા, વિકુર્વન્તિ વા. વિકુર્વિષ્યન્તિ વા. યદિ
ભગવન્ ! તિપ્પકો દેવો મહાર્દિકઃ, યાવત્—એતાવચ્ચ પ્રધુર્વિકુર્વિતુમ્, શક્તસ્ય ભગવન્ ! દેવેન્દ્રસ્ય, દેવરાજસ્ય અવશેષા સામાનિકા દેવા. કિમ્મહાર્દિકાઃ ? તથૈવ
સવૈમ્, યાવત્—એપ ગૌતમ ! શક્તસ્ય દેવેન્દ્રસ્ય, દેવરાજસ્ય એકૈકસ્ય, સામાનિકસ્ય દેવસ્ય અયમ્ એતદ્રૂપો વિષયઃ, નિષયમાત્રમ્ ંદિતમ્, નો ચૈવ સંપ્રાપ્ત્યા
વ્યકુર્વિપુર્વા, વિકુર્વન્તિ વા, વિકુર્વિષ્યન્તિ વા, ત્રાયચ્છિન્નશ્ચ, લોકપાલા-ઽપ્રમહિયો યથૈવ ચમરસ્ય, નવરમ્—દ્વૌ કેવલકલ્પો જમ્બૂદ્વીપો દ્વૌપૌ, અન્યત્
તથૈવ. તત્તેવં ભગવન્ !, તત્તેવં ભગવન્ ! ઇતિ દ્વિતીયો ગૌતમો યાવત્—વિહરતિ.—અનુ૦

૬. શક્રસ્ય પ્રકરણે ‘જાવ-ચડખંદં ચડરાસીખં’ ઇત્યત્ર યાવત્-કરણાદિદં દૃશ્યમ્:—“અટ્ટખંદં અગ્ગમહિસીખં સપરિવારાણં, ચડખંદં લોગપાલાણં, તિખંદં પરિસાણં, સત્તખંદં અણિયાણં, સત્તખંદં અણિયાહિવર્ણં” તિ. શક્રસ્ય વિકુર્વણા ઉક્તા, અથ તત્ત્વામાનિકાનાં સા વક્તવ્યા, તત્ર ચ સ્વપ્રતીતં સામાનિકવિશેષમાશ્રિત્ય તત્ચરિતાનુવાદતસ્તાં પ્રશ્નયન્ આહ:—‘એવં ચલુ’ ઇત્યાદિ, એવમિતિ વક્ષ્યમાણન્યાયેન સામાનિકદેવતયોત્પન્ન ઇતિ યોગ: . ‘તીસણ’ ત્તિ તિષ્યકામિધાન: , ‘સયંસિ’ ત્તિ સ્વકે વિમાને ‘પંચવિહાણ પજ્જતીણ’ ત્તિ પર્યાસિ:—આહાર-શરીરાદીનામભિનિર્ણય: , સા ચાન્યત્ર પોઠા ઉક્તા; ઇહ તુ પચ્ચઘા:—માપા-મન:પર્યાસપોર્વહુશ્રુતાઽમિમતેન કેનાઽપિ કારણેન પક્ત્વવિવક્ષણાત્, ‘લહે’ ત્તિ જન્માન્તરે તદુપાર્જનાપેક્ષયા, ‘પત્તે’ ત્તિ પ્રાપ્તા દેવભવાઽપેક્ષયા, ‘અમિસમચાગણ’ ત્તિ તદ્ભોગાઽપેક્ષયા, ‘જહેવ ચમરસ્સ’ ત્તિ અનેન લોકપાલા-ઽપ્રમહિપીણાં ‘તિરિયં સંખેજ્જે દીવસમુદ્દે’ ત્તિ વાચ્યમ્ ઇતિ સૂચિતમ્.

૬. શક્રના પ્રકરણમાં [‘જાવ-ચડખંદં ચડરાસીખં’] એ ઠેકાણે જે યાવત્-શબ્દ મૂલ્યો છે તેથી આમ જાણવું:—“અટ્ટખંદં અગ્ગમહિસીખં સપરિવા-રાણં, ચડખંદં લોગપાલાણં, તિખંદં પરિસાણં, સત્તખંદં અણિયાણં, સત્તખંદં અણિયાહિવર્ણં”તિ. આગલ શક્રની વિકુર્વણા કહી છે અને હવે તેના સામાનિક દેવોની વિકુર્વણા કહેવી એ પ્રસંગપ્રાપ્ત છે. તો હવે પૂછનાર પુરુષ પોતાના ઓઢખિતા એક કોઈ સામાનિકને આશ્રીને તેના ચરિતાનુવાદપૂર્વક તેની વિકુ-ર્વણા સંબંધે પ્રશ્ન કરતાં કહે છે કે:—[‘એવં ચલુ’ ઇત્યાદિ.] ‘જે રીતિ હમણાં કહેવાની છે તે રીતિવડે સામાનિક દેવપણે ઉત્પન્ન થયેલો’ એ પ્રમાણે સંબંધ કરવો. [‘તીસણ’ ત્તિ] તિષ્યક નામનો, [‘સયંસિ’ ત્તિ] પોતાના વિમાનમાં, [‘પંચવિહાણ પજ્જતીણ’ ત્તિ] પાંચ પ્રકારની પર્યાસિવડે; પર્યાસિ એટલે આહાર તથા શરીર વગેરેની પૂરેપૂરી વનાવટ. શં૦—વીજે સ્યલ્લે પર્યાસિના છ પ્રકાર કહ્યા છે તો આ સ્યલ્લે તેના પાંચ પ્રકાર કેમ કહ્યા ? સમા૦—નહુશ્રુત પુરુષોને ઇષ્ટ કોઈ પળ કારણથી માપાપર્યાસિ અને મન:પર્યાસિ એ વચ્ચે જૂદી જૂદી નથી ગણી, કિંતુ તે વચ્ચેને એક જ ગણી છે માટે અહીં પાંચ પર્યાસિઓ કહી છે. [‘લહે’ ત્તિ] વીજા જન્મમાં તેણું ઉપાર્જન કર્યું છે માટે મેઢ્ઢવી-લામી-છે. [‘પત્તે’ ત્તિ] દેવ મવની અપેક્ષા પ્રાપ્ત કરેલી, [‘અમિસમચાગણ’ ત્તિ] પ્રાપ્ત કરેલ ભોગાદિકના અનુભવવડે સામે આણેલી. [‘જહેવ ચમરસ્સ’] આ સૂત્રથી એમ સૂચવ્યું કે, લોકપાલ અને પટ્ટરાણીઓની વિકુર્વણા શક્તિ માટે [‘તિરિયં સંખેજ્જે દીવ-સમુદ્દે’ ત્તિ] એમ કહેવું.

૧. સમસ્ત વિશ્વરૂપ રંગ ઉપરનાં આ બે પાત્રો-આત્મા, શરીર-દેહ-મુખ્ય છે. તેમાંનું પહેલું પાત્ર અજર, અમર, અવિનાશી આદિ શુભોવાહું છે; વીજું નાશવંત-રૂપાતર પામનારું-છે. તેનો વિદ્વાનોએ અર્થ આલો કર્યો છે—“શીર્યંતે ઇતિ શરીર: , યુ×ઈર=શરીર.” જે, ઉત્પત્તિની અનંતર શીર્ષ-જીર્ણ-થાય તે શરીર. શરીરની આવી અવસ્થા વિશ્વને વિદિત છે. અને સંસારનું હોવાપણું શરીરને આભારી છે. કારણ કે “શરીર છે ત્યાં સંસાર છે અને શરીર નથી ત્યાં સંસાર પળ નથી.” આમ છે, તો પળ તેની રચનાના સંબંધે વિદ્વાનોમાં ઘણા મતો છે; કોઈ-દેહને પાંચ મહાભૂતોના—પૃથિવી, પાણી, તેજ , વાયુ, આકાશના-અમૂક પ્રમાણના મેઢાપ માત્રથી રચાતું ગણે છે. કોઈ-પાંચ મહાભૂતો સાથે ઈશ્વરી લીલાને પળ કારણરૂપે જળાવે છે, ત્યારે જૈનમહર્ષિઓ તેને કર્મો વડે બદ્ધ આત્મા તેવાં પ્રકારનાં પુદ્ગલો દ્વારા રચે છે એમ જળાવે છે તેણું પોપળ અનુકૂલ આહારવડે થાય છે. એટલે આહારનો લોહી, માંસ, યાવત્-શુક્રપણે પરિણામ થાય છે, અને તેનો અતિમ વિકાસ ઈન્દ્રિયોરૂપે થાય છે. આમ થવામા કોઈ-શરીરની એવા પ્રકારની યંત્ર-રચનાને જ માન આપે છે. તો વીજાઓ તે માટે શક્તિ વિશેષના મહત્ત્વને સ્વીકારે છે. ત્યારે જૈન મહર્ષિઓ તેમ ધવામાં ઝાસ એક પુદ્ગલજા શક્તિને સ્વી-કારે છે, અને તેને ‘પર્યાસિ’ કહે છે તે આ રીતિએ.—“પરિ×આપ્×ક્તિ=પર્યાસિ.” વને છે. તેનો સામાન્ય અર્થ સંપૂર્ણ નિર્માણ થાય છે, તો પળ તેનો વિશેષ અર્થ તેઓએ આ પ્રમાણે કર્યો છે.—“પુદ્ગલોપચયજ: પુદ્ગલપ્રદ્વળ-પરિણમનહેતુ. શક્તિવિશેષ ”—“પુદ્ગલોના સમૂહથી ધનાર, અને પુદ્ગલોને લેવામાં તથા પરિણામ-વામાં હેતુભૂત શક્તિ વિશેષ તે ‘પર્યાસિ,’ તેની સહયા અહીં પાંચની છે. એટલે:—માપા, તથા મન.પર્યાપ્તિને મેળી ગણેલી છે. પળ કર્મચંચ ચોયામાં (મા૦ આ૦ પૃ૦ ૧૬ માં) તેની ગણના છની છે. એ ગણના, અને તેના અર્થોદિ આ પ્રમાણે છે:—

“સા ચ વિપયમેદાત્ પોઠા-આહારપર્યાસિ: , શરીરપર્યાસિ: , ઇન્દ્રિય-પર્યાસિ: , ઉચ્છ્વાસપર્યાસિ: , માપાપર્યાસિ: , મન પર્યાસિથ ઇતિ. તત્ર યયા વાહ્યમ્ આહારમ્ આદાય ચલરસરૂપતયા પરિણમયતિ સાઽઽહારપર્યાસિ: , યયા રસીભૂતમ્ આહારં રસા-ઽસ્ટગ-માંસ-મેદો-ઽસ્થિ-મજ્જા-શુક્રલક્ષણસપ્તધાતુરૂપ-તયા પરિણમયતિ સા શરીરપર્યાસિ: , યયા ધાતુરૂપતયા પરિણમિતમ્ આહાર-મ્ ઇન્દ્રિયરૂપતયા પરિણમયતિ સા ઇન્દ્રિયપર્યાસિ: , યયા પુનરુચ્છ્વાસપ્રાયોગય-વર્ગણાદલિકમ્ આદાય ઉચ્છ્વાસરૂપતયા પરિણમય્ય, આલમ્ય ચ મુઘ્ઘતિ સા ઉચ્છ્વાસપર્યાસિ: , યયા તુ માપાપ્રાયોગયવર્ગણાદ્રવ્યં ઘૃહીલા માપાત્વેન પરિણમય્ય, અવલમ્ય ચ મુઘ્ઘતિ સા માપાપર્યાસિ: , યયા પુનરૈનોયોગયવર્ગ-ણાદલિકં ઘૃહીત્વા મનસ્ત્વેન પરિણમય્ય, અવલમ્ય ચ મુઘ્ઘતિ સા મન-પર્યાસિ: .”

તે રૂપે ધારી, મૂકાય તે મન.પર્યાસિ.” આ વધી પર્યાસિઓ-પુદ્ગલોથી ઉપજનારી શક્તિઓ-જડ છે, તો પળ આત્માને તે તે કાર્યોમાં સહાયિકાઓ થઈ દેહતંત્રને નિભાવે છે. શરીરના-(ઇન્દ્રિયોના વધારારૂપ)-વિકાસ પ્રમાણે પર્યાસિઓનો પળ વિકાસ ક્રમે હોય છે, જેમ —

“તે (પર્યાસિ) વિપયોના મેદવડે છ પ્રકારની છે.—આહારપર્યાસિ, શરીરપર્યાસિ, ઈન્દ્રિયપર્યાસિ, ઉચ્છ્વાસપર્યાસિ, માપાપર્યાસિ અને મન પર્યાસિ. જેના દ્વારા વહારના આહારને લહેને ચલ રસપણું પમાડાય તે આહારપર્યાસિ; રસરૂપ થયેલો આહાર જેના વડે રસા, રક્ત, માસ, ચરવી, હાડકાં, મજ્જા-હાડકાની ચરવી-રસ, વીર્યરૂપ એમ સાતે ધાતુપણું પમાડાય તે શરીરપર્યાસિ; ધાતુપણું પામેલો આહાર જેનાથી ઈન્દ્રિયો રૂપે થાય તે ઈન્દ્રિયપર્યાસિ; વઢી જેની સહાયથી ઉચ્છ્વાસને યોગ્ય વર્ગણા દલિકો-અણુઓના સમુદાય-ને પ્રહી, ઉચ્છ્વાસરૂપને પમાડી, ધારીને મૂકાય તે ઉચ્છ્વાસપર્યાસિ, તયા જેના વઢ-વડે માપાના રૂપને પામવાને યોગ્ય વર્ગણા-દ્રવ્યો ને લેવાય, અને તેને માપા-રૂપે રચી, ધારી, માપારૂપે મૂકાય-વોલાય-તે માપાપર્યાસિ; તેમ જ જેની સહાયે મનની રચનાને યોગ્ય અણુઓના-વર્ગણાઓના-સમૂહને મનોભાવ આપી,

“આહાર-સરીર-દિય-પજ્જતી આણપાણ-માસ-મણે, ચત્તારિ પંચ છપ્પિ ય ઇન્દ્રિય-વિગલ-સનીખં.”

હોય છે. (એટલે તેઓ આહાર લહે તેને રસરૂપે રચી, પુન: તેને વિશેષ રૂપાતરે પમાડી, યાવત્-શરીરરૂપે ઘડે છે, તથા શ્વાસોચ્છ્વાસને ધારે છે.) અને વિકલ-ઝળાં-ચે, ઝળ, ચાર-ઈન્દ્રિયોવાઢાને એક માપાપર્યાસિ વધારે હોય છે. (એટલે તેઓ તેઓના કરતા વોલવાણું કામ વધારે કરે છે) અને સંશીઓ-મતુષ્યો, તિર્યંચો, નારકીઓ, અસુરો, દેવો-ને પૂર્વ કરતાં એક વધારે-છણ-હોય છે. (એટલે પૂર્વના દેહધારીઓ કરતા આ આત્માઓ માનસજ્ઞાને વધારામાં

“આ છ પર્યાસિઓમાંથી એકંદ્રિયોને-પૃથિવી, જલ, અમિ, વાયુ, વન-સ્પતિઓના દેહધારીઓને, ચાર-આહાર, શરીર, ઇન્દ્રિય, ઉચ્છ્વાસ-પર્યાસિઓ

ईशानेंद्रनी विकुर्वणा.

१३. प्र०—‘मंते’ ! ति, भगवं नञे गोयमे वायुर्नू अण-
गारे समणं भगवं जाव—एवं वदासीः—अहं णं मंते ! सके देविदे,
देवराया महिह्रीए, जाव—एवइयं च णं पमू विजञ्चित्तए; ईसाणे णं
मंते ! देविदे, देवराया केमहिह्रीए ?

१३. उ०—एवं तहेव, नवरं—साहिण्णो केवलकयं जंयुदीवे
दिवि; अवसेसं तहेव एवं.

१३. प्र०—‘ हे भगवन् !,’ एम कही भगवान् त्रिजा गौतम
वायुभूति अनगार श्रमण भगवंत महावीरने नर्माने यावत्—आ प्रमाणे
बोल्या केः—हे भगवन् ! जो देवेन्द्र, देवराज शक्त यावत्—
एकी मोटी ऋद्धिवाळो छे अने यावत्—एठलं विकुर्वण करीं शके
छे; तो हे भगवन् ! देवेन्द्र, देवराज ईशान केवी मोटी ऋद्धिवाळो
छे ? (इत्यादि पूछतुं.)

१३. उ०—हे गौतम ! ते संवये वहुं तेम ज जाणतुं.
विशेष ए के, तेनी विकुर्वणा शक्ति आखा वे जंयुदीप करतो पण
वचारे जाणवी अने वाक्की वहुं पूवं प्रमाणे ज जाणतुं.

वारे छे.) एम; योग्यता प्रमाणेनी बर्षा पर्याप्तिकोने केटलाक आत्माओ पूरी करीने मरे छे, लारे केटलाको तेम करता नथी. एमांथी पहैलाओने
‘पर्याप्तको,’ अने वाक्कीनाओने ‘अपर्याप्तको’ कहे छे. ‘अपर्याप्तको’ वे प्रकारनां छे, जेम केः—

“X X वे पुन. स्वयोग्यपर्याप्तिपरिसमाप्तिविकलात्तेऽपर्याप्तका., ते च
द्विधाः—उच्यते, करणं च. तत्र येऽपर्याप्तका एव सन्तो लिप्यन्ते, न पुनः
स्वयोग्यपर्याप्तोः सर्वा अपि समर्थयन्ते ते उच्यते पर्याप्तकाः; ये पुनः कर-
णाति-शरीरे-न्द्रियादादि-न तावद् निर्वर्तयन्ति, अथवा अवश्यं पुरस्ताद् निर्वर्त-
यिष्यन्ति ते करणाऽपर्याप्तकाः. इह च एवम् आगम.—“उच्यते पर्याप्तका अपि
नियमाद् आहार-शरीरे-न्द्रियपर्याप्तिपरिसमाप्ती एव लिप्यन्ते, नाऽङ्गु;
यस्माद् आगामिनवाऽऽयुर्बद्ध्वा लिप्यन्ते सर्वे एव देहिनः, तत्राऽऽहार-
शरीरे-न्द्रियपर्याप्तिपर्याप्तानाम् एव बध्यते इति.”

यात्र तो बवा आत्मा सुख थाय.) अने ते-नवांतरतुं आयुः—आहार, शरीर, अने इन्द्रियपर्याप्तिकोनी पूरगतानां बंधाय छे.” (आयी एन स्पष्ट जणाव
छे के, देहोको ‘लक्ष्य-अपर्याप्तको’ होय छे, पण ‘करण-अपर्याप्तको’ होतो नथी.—अनु०

“बळो जेओ पोताने योग्य पर्याप्तिकोनी पूरगतानां विकलो होय तेओ
‘अपर्याप्तको,’ तेओ ‘लक्ष्य’ अने ‘करण’ वडे वे प्रकारनां छे. तेमां जेओ
अपर्याप्तो ज अदेने मरे, पण पोताने योग्य बधी पर्याप्तिकोने न भोगवे तेओ
‘लक्ष्य-अपर्याप्तको.’ तथा जेओ करण-शरीर, इन्द्रियादि-पर्याप्तिकोनी पूरी
बनावटने न करे, अथवा अवश्य भविष्यमां बनावडे तेओ ‘करण-अपर्या-
प्तको.’ एमां आगम आन जणावे छे.—लक्ष्य-अपर्याप्तको पण नियमथी
आहार, शरीर, अने इन्द्रिय-पर्याप्तिकोनी पूरगतानां ज मरे छे, नहीं के पहैलां,
करण के, यावता भवतुं आयुः बांधीने ज देहोको मरे छे (जो आन न

१. मूलच्छायाः—‘भगवन् !’ इति, भगवान् तृतीयो गौतमो वायुभूतिरनगारः श्रमणं भगवन्तं यावत्—एवम् अवादीत्—यदि भगवन् ! शनो देवेन्द्रो,
देवराजो महर्द्धिक, यावत्—एतावच्च प्रसुर्बुद्धितुम्, ईशानो भगवन् ! देवेन्द्रः, देवराजः किमर्द्धिकः ? एवं तथैव, नवरम्—साविकीं
केवलकल्यां कन्वुद्वीं द्वीपी, अवशेषं तथैव एवम्.—अनु०

१. जे स्यडे ‘सौवमे’ देवलोके छे, तेनी सम रेखाए बीजे ‘ईशान’ नामनो डेवावास छे. ते स्थिति बगैरेमां सौवमेने मळतो छे. ए पूर्ववी
पश्चिममां लांबो, अने उत्तरथी दक्षिणमां पहैलो; नेरु पर्वतनी उत्तरे पूर्ण चंद्रमंडळने आकारे छे. तेमां बधी जातिनां स्फटिकोथी रचाएलां अष्टावीस लाख
विमानो छे. तेमांतुं प्रत्येक विमान अपूर्व शोभावाळुं, रचना पूरुं; सुखविहारो, बनो, उपवनो, किडाथैलो, बापिकाओ आदिथी पूरुं छे. तेमांनां बर्षा
विमानोनी सुखादिमां विषमता छे. तेनां योग्यता प्रमाणे देवो पोताना बवा परिचापो साथे रहै छे. तेनी मध्ये वचारे उंचां अने सोहमणां चार-
अंक, स्फटिक, रत्न, सुरूप-अवतंसको छे. ए बधानां मध्ये सौधी वचारे उन्नत, विशेष रचना पूरुं, कातिरुंज जेवो ईशान नामनो महा अवतंसक छे.
एमां ईशानवासीओनी इंद्र-ईशानेंद्र-वचै छेः—“इन्द्रःशानच्=ईशानः, स चासी इन्द्रश्च-ईशानेंद्रः.” समर्थ, किंवा त्नामित्त्ववाळो जे इंद्र ते-ईशानेंद्र.
प्रदाना (छ० पृ० १२२) मां ते संवये वर्णक आ प्रमाणे छे.—

“X X तेषि णं बहुमज्जदेवमाए पंच वर्डिसगा पगता.—अंकवर्डिसए,
फटिहवर्डिसए, रथपवर्डिसए, जातववर्डिसए; मज्जे इत्य ईसाणवर्डिसए.
ते णं वर्डिसजा सञ्चरयणामया, जाव-पडिहवा. एर्य णं ईसाणां पञ्चसाऽ-
पञ्चत्तानं ठागा पणना. तिसु वि लोणत्स असंखेइमागे, सेसं जहा सोह-
न्मगदेवां, जाव-विहरति. ईसाणे अत्य देविदे, देवराया परिवसति सुल-
पाणी, वसम्भाहणे, उत्तरदूलोणाहिवडे, अष्टावीसविमाणावापसयसइत्साहि-
वडे, अरयंकरवथयरे; सेसं जहा सइत्स, जाव-यनासेनागे. तत्य अष्टावी-
साए विमाणावपसयसइत्साणं, असीवीए सानातिस्साइत्साणं, चायत्तीसाए
दायत्तीसाणं, चउहं लोणपाळाणं, अउहं कग्गमहिंसाणं सपरिवाराणं,
तिहं परिसाणं, सतहं कग्गयाणं, सतहं कात्तिहाहिवदेणं; चउहं असीवीं
आपरकवदेवसाइत्साणं; अनेसि च बहुणं ईसाणकप्पवासीं वेमात्तिथाणं
देवानं य, देवीणं य आहेवच्चं, पोरेवच्चं इत्थेमागे जाव-विहरइ.”
रानकडिवा, वयू, वसुधता, वसुमित्रा, वसुवरा—महाराजीओना; व्रग-अंतर,
गाववे-सैन्धीना, सात-सुन्नरात्म, महावायु, पुनदंत, महादानास्वी, महामाहर, महासेन, नारद-सेनावाचकोना, व्रण लाव, बर्षास हजार आत्मरक्षक
देशोना; अने बीजा पण अनेक ईशान देवलोकां वसता वेमानिक देवोना, तथा देवीओना आधिपत्यने, उपतिपगाने करतो, यावत्—(सुखे) विचरे छे.”
ईशानेंद्रनी राज्य-वसता. सेना-विभाग, बगैरे बगैरेनी वर्णनाओसा शक्रेनी समानता जागवी. पण ईशान इंद्रना अन्य वर्णक माटे ‘रायपसेगी’ सूत्रमांनो
सूर्यमंडेवनी अधिहार, तथा भगवदीनी चाड उद्देशक बगैरे दर्शनीय छेः—अनु०

“X X तेना बहुमज्जदेयो पांच अवतंसको कहां छे—(ईशानावतंसकनी
पूर्व) अंकवतंसक, (दक्षिणे) स्फटिकावतंसक, (पश्चिमे) रत्नावतंसक,
यावत्—(उत्तरे) जातरुपावतंसक, तेओनी बधे ईशानावतंसक छे. ते अ-
तंसको बधी जातिनां रलोवडे रचाएलां, यावत्—प्रतिरूपो छे. अहीं पर्याप्तो
अने अपर्याप्तो ईशानवासां देवोना स्थानो कहां छे. ते लोकना असंख्येय
माणे छे. वाक्कीनो यावत्-विहरै छे, सुधीनो वर्णक सौवमेवासी देवोनी
समान जागवो. ए स्यडे देवेन्द्र, देवराज ईशान हाथमां चिह्नरुने वारनार,
बळदना बाहनवाळो, उत्तरायं लोकनो अधिपति, अष्टावीस लाख विमानोनी
खानी, निमंरु दिव्य बळोने पहैरजार वसे छे. तेनो वाक्कीनो यावत्-
प्रनासतो सुधीनो सर्व वर्णक शक्रेनी तुल्य जागवो. लां ते अष्टावीस लाख
विमानोना, ऐंसी हजार सानातिओना, तेओस त्रायान्निशोना, चार-सौम-
यन, वरुण, कुबेर-लोकपालोना, परिवार साथे आठ-हृथ्या, हृथ्यराजी, रामा,
मथ्य, बाद्य-समाओना, सात-यावद्व, खार, गज, बळट, रथ, नाथ्य,
गाववे-सैन्धीना, सात-सुन्नरात्म, महावायु, पुनदंत, महादानास्वी, महामाहर, महासेन, नारद-सेनावाचकोना, व्रण लाव, बर्षास हजार आत्मरक्षक
देशोना; अने बीजा पण अनेक ईशान देवलोकां वसता वेमानिक देवोना, तथा देवीओना आधिपत्यने, उपतिपगाने करतो, यावत्—(सुखे) विचरे छे.”

१४. प्र०—अइ णं भंते ! ईसाणे देविदे, देवराया एमहि-
च्चीए, जाव—एवतियं च णं पमू विकुव्वित्तए, एवं खलु देवाणुप्पि-
याणं अंतेवासी कुरुदत्तपुत्ते नामं पगतिमइए, जाव—विणीए, अट्टमं-
अट्टमेणं अणिक्वित्तेणं, पारणए आयंवलपरिग्गहिएणं तवोकम्मेणं
उड्डं वाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय सूराभिमुहे आयावणभूमिए
आयावेमाणे बहुपडिपुण्णे छम्मासे सामण्णपरियाणं पाउणित्ता, अट्ट-
मासिआए संलेहणाए अत्ताणं झूसेत्ता, तीसं भत्ताइं अणसणाइं छेदेत्ता,
आलोइयपडिकंते, समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा ईसाणे कप्पे
सयंसि विमाणांसि; जा तीसए वत्तव्वया सा सव्वेव अपरिसेसा कुरु-
दत्तपुत्ते० ?

१४. उ०—नवरं—सातिरेगे दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे, अव-
सेसं तं चैव, एवं सामाणिय-त्तायत्तीसग-लोगपाल-अग्गमहिसीणं,
जाव—एस णं गोयमा ! ईसाणस्स देविंदस्स, देवरण्णो एवं एगमेगाए
अग्गमहिसीए देवीए अयमेयारूवे विसये, विसयमेत्ते वुइए, नो
चैव णं संपत्तीए विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा.

एवं सणंकुमारो वि, नवरं—चत्तारि केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे,
अदुत्तरं च णं तिरियमसंखेजे, एवं सामाणिय-त्तायत्तीस-लोगपाल-
अग्गमहिसीणं असंखेजे दीव-समुद्दे सव्वे विकुव्वंति, सणंकुमाराओ
आरद्धा उवरिह्हा लोगपाला सव्वे वि असंखेजे दीव-समुद्दे विकुव्वंति,
एवं माहिंदे वि, नवरं—सातिरेगे चत्तारि केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे, एवं
बंभओए वि, नवरं—अट्ट केवलकप्पे, एवं लंतए वि, नवरं—सातिरेगे
अट्ट केवलकप्पे, महासुक्के सोलस केवलकप्पे, सहस्सारे सातिरेगे
सोलस, एवं पाणए वि, नवरं—वत्तीसं केवलकप्पे, एवं अचुए वि,
नवरं सातिरेगे वत्तीसं केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे, अण्णं तं चैव.

१४. प्र०—हे भगवान् ! जो देवेन्द्र, देवराज ईशान, एवी
मोटी ऋद्धिवाळो होय अने एटलं विकुर्वण करी शक्तो होय तो
स्वभावे भद्र, यावत्—विनीत, तथा निरंतर अट्टम अट्टम अने उपर-
पारणे—आंविळ, एवा आकरा तपवडे आत्माने भावतो, उंचे हाथ
राखी, सूर्यनी सामे उभो रही आतापनभूमिमां आतापना लेतो—तडकाने
सहतो, प्रेपुरा छ मास साधुपणुं पाळी, पन्नर दिवसनी संलेखना-
वडे आत्माने संयोजी, त्रीस टंक सुधी अनशन पाळी, आलोचन
अने प्रतिक्रमण करी, समाधि पामी, काळमासे काळ करी आप
देवानुप्रियनो शिष्य-कुरुदत्तपुत्र नामनो अनगार-ईशान कल्पमां,
पोताना विमानमां ईशानेंद्रना सामानिकपणे देव थयो छे. जे वक्त-
व्यता तिष्यक देव संबंधे आगळ कही छे ते वधी अहीं कुरुदत्तपुत्र
देव विषे पण कहेवी. तो ते कुरुदत्तपुत्र देव केवी मोटी ऋद्धि-
वाळो छे ? (इत्यादि पृच्छुं.)

१४. उ०—(हे गौतम ! ते संबंधे वधुं पूर्व प्रमाणे ज जाणवुं.)
विशेष ए के, कुरुदत्तपुत्रनी विकुर्वणा शक्ति आखा वे जंबुद्वीप जेटली छे
अने वाकी वधुं ते ज प्रमाणे जाणवुं. ए प्रमाणे वीजा सामानिक देवो,
त्रायक्षिशक देवो, लोकपालो तथा पट्टराणीओ संबंधे पण समजवुं.
वळी हे गौतम ! देवेन्द्र, देवराज ईशाननी प्रत्येक पट्टराणीनी ए विकुर्वणा
शक्ति, ते विषयरूप छे अने विषय मात्र छे, पण कोइए संप्राप्तिवडे
विकुर्वुं नथी, विकुर्वता नथी अने विकुर्वशे पण नहीं.

ए प्रमाणे सनत्कुमार देवलोक संबंधे पण जाणवुं. विशेष ए
के, तेनी विकुर्वणा शक्ति आखा चार जंबुद्वीप जेटली छे. अने तिरछे
तेनी विकुर्वणा शक्ति असंख्येय (द्वीप समुद्र सुधी) छे. ए प्रमाणे
सामानिक देवो, त्रायक्षिशक देवो, लोकपालो अने पट्टराणीओ;
ए वधा असंख्येय द्वीप, समुद्रो सुधी विकुर्वी शके छे. सनत्कुमार-
धी मांडीने उपरना वधाय लोकपालो असंख्येय द्वीप समुद्रो सुधी
विकुर्वण करी शके छे. ए प्रमाणे माहेन्द्रमां पण जाणवुं. विशेष
ए के, आखा चार जंबुद्वीप करतां पण वधारे विकुर्वण शक्ति छे.
ए प्रमाणे ब्रह्मलोकमां पण जाणवुं. विशेष ए के, तेओनी विकुर्वणा
शक्ति आखा आठ जंबुद्वीप जेटली छे. ए प्रमाणे लंतकमां पण
समजवुं. विशेष ए के, आखा आठ जंबुद्वीप करतां पण वधारे
विकुर्वणा शक्ति छे. महाशुक्रना देवोनी विकुर्वणा शक्ति सोळ जंबु-
द्वीप जेटली छे. सहस्त्रारना देवोनी विकुर्वणा शक्ति सोळ जंबुद्वीप

१. मूलच्छाया.—यदि भगवन् ! ईशानो देवेन्द्र, देवराजः एवंमहर्द्धिक, यावत्—एतावच्च प्रभुर्विकुर्वितुम्, एवं खलु देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी
कुरुदत्तपुत्रो नाम प्रकृतिभद्रक, यावत्—विनीत, अट्टममट्टमेन अनिक्षित्तेन, पारणके आन्नाम्लपरिग्रहेण तपस्कर्मणा ऊर्ध्वं वाहू प्रगृह्य प्रगृह्य सूर्यो-
ऽभिमुखे आतापनभूमौ आतापयन् बहुप्रतिपूर्णां पण्मासान् श्रामण्यपर्यायं पालयित्वा, अर्धमासिक्या सलेपनया आत्मानं जृपित्वा, त्रिशद् भक्तानि
अनशनानि छित्त्वा, आलोचितप्रतिक्रान्त, समाधिप्राप्त कालमासे कालं कृत्वा ईशाने कल्पे स्वीये विमाने, या तिष्यके वक्तव्यता सा सर्वा एव अपरिशेषा
कुरुदत्तपुत्रे० नवरम्—सातिरेकौ द्वौ केवलकत्पौ जम्बूद्वीपौ द्वीपौ, अवशेषं तत्रैव, एवं सामानिक-त्रायक्षिशक-लोकपाल-अग्रमहिषीणाम्, यावत्—एष गौतम !
ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य एवम् एकैकस्या अप्रमहिष्या देव्या अयम् एतद्रूपो विषयः, विषयमात्रम् उदितम्, नो चैव संप्राप्त्या व्यकुर्विपूर्वा, विकुर्वन्ति
वा, विकुर्वन्ति वा. एवं सनत्कुमारेऽपि, नवरम्—चत्वार केवलकत्पाः जम्बूद्वीपा द्वीपाः, अथोत्तरं च तिर्यगसंख्येयान्, एवं सामानिक-त्रायक्षिश-
लोकपाल-अग्रमहिषीणाम् असंख्येयान् द्वीप-समुद्रान् सर्वान् विकुर्वन्ति, सनत्कुमाराद् आरब्धाः उपरितना लोकापाला सर्वेऽपि असंख्येयान् द्वीप-समुद्रान्
विकुर्वन्ति, एवं माहेन्द्रेऽपि, नवरम्—सातिरेकाः चत्वार केवलकत्पाः जम्बूद्वीपा द्वीपाः, एवं ब्रह्मलोकैऽपि, नवरम्—अष्ट केवलकत्पाः, एवं लान्तकेऽपि,
नवरम्—सातिरेकाः अष्ट केवलकत्पाः, महाशुके षोडश. केवलकत्पाः, सहस्रारे सातिरेका षोडश, एवं प्राणतेऽपि, नवरम्—द्वात्रिंशत् केवलकत्पाः,
एवम् अच्युतेऽपि, नवरम्—सातिरेका द्वात्रिंशत्. केवलकत्पा जम्बूद्वीपा द्वीपाः, अन्यत् तदेव.—अनु०

करतां पण वधारे छे. प्राणतना देवोनां विकुर्यणा शक्ति वत्रीस जंबूद्वीप जेटलो छे. अने अच्युतना देवोनां विकुर्यणा शक्ति आसा वत्रीस जंबूद्वीप करतां पण कांडक वधारे छे. बाकी वधुं ते न प्रमाणे जाणवुं.

सेवं मंते !, सेवं मंते ! त्ति तथे गायमे वायुमूर्ई अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, जाव-विहरइ.

हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे एम कही त्रिजा गौतम वायुभूति अनगार ध्रमण भगवंत महावीरने वादे छे, नमे छे अने यावत्-विहरे छे.

७. 'ईसाणे णं मंते !' इत्यादि. ईशानेन्द्रस्य प्रकरणम्. इह च 'एवं तद्देव' त्ति अनेन यद्यपि शक्रसमानवक्तव्यम् ईशानेन्द्रप्रकरणं सूचितम्, तथाऽपि विशेषोऽस्ति, उभयसाधारणपदापेक्षत्वादतिदेशस्येति, स चायम्—“से णं अट्ठावीसाए विमाणावाससयसहस्ताणं, असीईए सामाणियसाहस्तीणं, जाव-चउण्हं अमीईणं आयरक्खदेवसाहस्तीणं” त्ति ईशानवक्तव्यताऽनन्तरं तन्सामानिकवक्तव्यतायां स्वप्रतीतं तद्विशेषम् आश्रित्य तच्चरिताऽनुवादतः प्रश्नयन्नाहः—“एवं खलु” इत्यादि. ‘उट्टुं वाहाओ पणिस्त्रिय’ त्ति प्रगृह्य विधाय इत्यर्थः. ‘एवं सणकुमारे वि’ त्ति अनेनेदं सूचितम्—“सणकुमारे णं मंते ! देविदे, देवराया केमहिद्वीए, केवइयं च णं पंमू विउच्चिचए ? गायमा ! सणकुमारे णं देविदे, देवराया महिद्वीए, से णं वारसण्हं विमाणावाससयसाहस्तीणं, वावचरीए सामाणियसाहस्तीणं ति, जाव-चउण्हं वावचरीणं आयरक्खदेवसाहस्तीणं” इत्यादि इति. ‘अग्गमहिस्तीणं’ त्ति यद्यपि सनकुमारे स्त्रीणासुत्पत्तिर्नास्ति, तथापि याः सौवर्मोपन्नाः समयाधिकपल्योपमादिदशपल्योपमान्तस्थितयोऽपरिगृहीतदेव्यः, ताः सनकुमारदेवानां भोगाय संपद्यन्त इति कृत्वा अप्रमहिय्य इत्युक्तमिति. एवं माहेन्द्रादिसूत्राप्यपि गायानुसारेण विमानमानम्, सामानिकादिमानं च विज्ञाय अनुसंवाणीयानि, गायथैवम्—“वचीसं अट्ठावीसा वारस अट्ट चउरो सयसहस्ता, आरणे वंमलोया विमाणंसा नवे एसा, पन्नासं चत्त छ-चेव सहस्ता लंतक-सुक-सहस्तारे, सय चउरो आणय-पाणएसु तिण्णि आरण्य-अ्यओ.” सामानिकपरिमाणगाथाः—“चउरालीई असीई वावचरी सत्तरी य सट्टी य, पन्ना चत्तलीसा तीसा चीसा दस सहस्ता.” इह च शक्रादिकान् पञ्चैकान्तरितान् अग्निभूतिः पृच्छति, ईशानादींश्च तथैव वायुभूतिरिति.

७. ['ईसाणे णं मंते !' इत्यादि.] ए ईशानेन्द्रस्य प्रकरण छे. जो के अही ['एवं तद्देव' त्ति] ए सूची एम सूचवुं छे के, ईशानेन्द्रस्य प्रकरण शकनी पेटे वक्तव्यतावाळुं छे. तो पण आ ईशानेन्द्रना प्रकरणमां शकना प्रकरण करतां कांडक विगपता छे. शं०-ज्यारे ए वने प्रकरणोमां समानपणुं नयी, तो अही ते वनेने समान या माटे कखां ? समा०-केटलांक प्रकरणो केटलाक भागमां मय्नां होय छे अने केटलाक भागमां ज्दां होय छे तो पण ते प्रकरणो कोइ रीते समान कहेवाय छे; ए रीते अही पण पूर्वोक्त वने प्रकरणनी समानता गणी छे. कारण के, अनिदेश-सरखाइतुं सूचक-वाक्य वने प्रकरणोनी साधारण वाचत लइने वापरी शकय छे. जे विशेष छे ते आ छे—“अट्ठावीस लाख विमानो उपर, एंशी हजार सामानिक देवो उपर अने यावत्-चार एंशी हजार-(३,२००००)-अंगरक्षक देवो उपर ते ईशानेन्द्र सामिपणुं भोगवे छे.” ईशान इन्द्रनी वक्तव्यता पछी तेना सामानिक देवनी वक्तव्यता स्थानापन्न छे अने ते कहेवा माटे पूछनार पोताना ओळखिता कोइ सामानिकने आश्रीने तेना चरितानुवादपूर्वक पूछता कहे छे के— ['एवं खलु' इत्यादि.] ['उट्टुं वाहाओ पणिस्त्रिय' त्ति] अर्थात् वने हायने उंचा राखाने. ['एवं सणकुमारे वि' त्ति] आ सूची आ प्रमाणे सूचवुं छे—“सणकुमारे णं मंते ! देविदे, देवराया केमहिद्वीए, (इत्यादि) केवइयं च णं पंमू विउच्चिचए ? गायमा ! सणकुमारे णं देविदे, देवराया महिद्वीए, (इत्यादि) से णं वारसण्हं विमाणावाससयसाहस्तीणं, वावचरीए सामाणियसाहस्तीणं ति, जाव-चउण्हं वावचरीणं आयरक्खदेवसाहस्तीणं” इत्यादि. ['अग्गमहिस्तीणं' त्ति] जो के सनकुमार देवलोकमां स्त्रीओनी उत्पत्ति नयी, तो पण समयाधिक पल्योपमयी मांडी दस पल्योपम सुधीनी आवरदावाळी अने कोइने पण नहीं परणेली जे स्त्रीओ सौवर्म देवलोकमां थाय छे ते स्त्रीओ सनकुमारोना भोग माटे काममां आवे छे, माटे 'अग्गमहिपी' एम क्युं छे. ए प्रमाणे माहेन्द्रादि संवंधी सूत्रो पण, नीचली गायाने अनुसारे तेना विमानोतुं नान अने सामानिकादिकनी संख्या जागीने अनुसंवाणीय छे. ते गायथो आ छे—“सौवर्ममां वत्रीस लाख, ईशानमां अट्ठावीस लाख, सनकुमारमां वार लाख, माहेन्द्रमां आठ लाख अने

१. मुळछाया—तदेवं भगवन् !, तदेवं भगवन् ! इति वृत्तयो गौतमो वायुभूतिरनगारः ध्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्सति, यावत्-विहरतिः—अनु०

१. प्र० छायाः—सोऽथाविंशतेविमानाऽऽवाससयसहस्ताणाम्, अशीतिः सामानिकसाहस्रीणाम्, यावत्-चतुर्णाम् अशीतीनाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम् इति. २. सनकुमारो भगवन् ! देवेन्द्रः, देवराजः किमर्हदिकं, क्रियच्च प्रसुविक्रान्तिम् ? गौतम ! सनकुमारो देवेन्द्रः, देवराजो महर्दिकं, स द्वादशानां विमानाऽऽवाससाहस्रीणाम्, द्वासप्ततीनां सामानिकसाहस्रीणाम् इति; यावत्-चतुर्णां द्वासप्ततीनां आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्. ३. द्वाविंशद् अष्टाविंशतिः द्वादश अष्ट चत्वारि शतसहस्राणि, आरणे ब्रह्मलोके. विमानसंख्या भवेद् एषा. पद्माशब्द चत्वारिंशत् पदं चैव सहस्राणि चान्तक-शुभ-सहस्रारे, शतं चत्वारि आनत-प्रागतयो त्रीणि आरणा-ऽऽयुतयो. ४. चतुरशीति-रगौतिः द्वासप्तति सप्तविध पथिष्ठ, पद्माशब्द चत्वारिंशत् त्रिंशद् द्वादश दश सहस्राणि—अनु०

१. आ पाठने मळतो पाठ ईशानेन्द्रना वर्णकमां प्रज्ञापना (क० आ० पृ० १२२) मां पुरो छे. ते प्रथमना 'ईशानेन्द्र' ना टिप्पणमां उदरेलो छे. २. आ पाठना 'सणकुमारे णं देविदे' भागने मळतो पाठ प्रज्ञापना (क० आ० पृ० १२३) ना छे. ३. आ वे गायथोना सरखा भाववाळी वे गायथो

१७. प्र०—ईसाणेणं भंते ! देविदेणं, देवरण्णा सा दिव्वा देविद्वी, दिव्वा देवज्जूई, दिव्वं देवाणुमागे किण्णा लद्धे, किण्णा पत्ते, किण्णा अमिससण्णागये ? के वा एस आसि पुव्वमये, किंणामए वा; किंणोत्ते वा, कयरंसि वा गामंसि वा, नगरंसि वा, जाव-संनिवेशंसि वा, किं वा सोच्चा, किं वा दत्ता, किं वा भोच्चा, किं वा किच्चा, किं वा समायरित्ता, कत्तस वा तहास्सत्तस वा समणत्तस वा, माहणत्तस वा अंतिए एगमवि आयरिअं, घम्मियं सुवयणं सोच्चा, नितम्म जं णं ईसाणेणं देविदेणं, देवरण्णा सा दिव्वा देविद्वी, जाव-अमिससण्णागया ?

१७. प्र०—हे भगवन् ! देवेन्द्र, देवराज ईशाने ते दिव्य देवक्रद्धि, दिव्य देवकांति अने दिव्य देवप्रभाव केवी रीते उच्च कर्षो, केवी रीते प्राप्त कर्षो अने केवी रीते सामे आप्यो ? तथा ते (ईशानेन्द्र) पूर्वभवर्मा कोण हतो ? तेषु नाम अने गोत्र शुं हतुं ? अने ते कया गामर्मा, कया नगरर्मा, तथा यावत्—कया संनिवेशर्मा रहतो हतो ? तथा तेणे शुं साम्ब्युं हतुं, शुं दीवुं हतुं, शुं खावुं हतुं, शुं कयुं हतुं, शुं आचयुं हतुं अने तथा प्रभारता कया श्रमण या ब्राह्मणनी पाले एवुं एक पण कयुं आर्य अने धार्मिक वचन साम्ब्यी अवधार्युं हतुं के जेने उदने देवेन्द्र, देवराज ईशाने ते दिव्य देवक्रद्धि यावत्—सामे आणी ?

१७. उ०—एवं खलु गीयमा ! ते णं काले णं, ते णं समए णं इहेव जंबूद्वीपे दीपे, भारहे चासे, तामलिती नामं नयरी होत्वा. (वण्णओ०) तत्र णं तामलितीए नयरीए तामली नामं

१७. उ०—हे गौतम ! ते काले, ते समये आ ज जंबूद्वीप नामना द्वीपनां भारत वर्षमां ताम्रलिती नामनी नगरी हती. (वर्णक०) ते ताम्रलिती नगरिमां तामली नामनी मौर्यपुत्र—(मौर्यना वंशर्मा

१. मूलच्छाया.—ईशानेन भगवन् ! देवेन्द्रेण, देवराजेन सा दिव्या देवक्रिः, दिव्या देवसुतिः, दिव्यो देवाऽनुभावः केन उच्चः, केन प्राप्तः, केन अमिसमन्वागतः ? को वा एष आसीत् पूर्वभवे, किं नामो वा, किं गोत्रो वा, कत्ररस्मिन् वा प्राप्ते वा, नगरे वा, यावत्—संनिवेशे वा; किं वा शुक्ला, किं वा दत्त्वा, किं वा भुक्त्वा, किं वा कृत्वा किं वा समाचर्य, कस्य वा तथारूपस्य वा श्रमणस्य वा, माहणस्य वा अन्तिके एकमपि आचर्य, धार्मिकं सुवचनं श्रुत्वा, निश्चय्य यद् ईशानेन देवेन्द्रेण, देवराजेन सा दिव्या देवक्रिः, यावत्—अमिसमन्वागता ? एवं खलु गौतम ! तस्मिन् काले, तस्मिन् समये इदं जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे ताम्रलिती नाम नगरी अभवत्. (वर्णकः०) तत्र ताम्रलिती नगर्यां तामली (ताम्रलिती) नामः—अनु०

१. ' ताम्रलिती'—ए वंग- (बंगाळ)-देशनी मुख्य राजधानी तस्मिन् श्रीमहावीर प्रभुनां पूर्वं पत्र जातिती हती, एम अही मूलमा बालतो गृहपति तामलीनां अधिकार जणावे छे. वकी जे समये आ नगरी ते देशनी राजधानी हती, एतारे पण ते देशसुं गौरव पूर्ण अवस्थामां पहोचलुं हतुं. ' बंग'नी, ' अंग ' अने ' कलिग ' देशानीं साये घणो धाडो संबंध हतो, एथी ए वने देशानीं त्रिपुरी इतिहासमा गणाएली छे. ते पूर्वं पण उन्नतिनी पराक्राष्टए पहोचेलो हतो, तेषु कारण ए ज जे, तेना विद्राघ माटे जळमार्ग तथा स्थळमार्ग, एम वने मार्गां गुप्त हतां, एथी तेनो लाभ ते देशना अने अन्तः देशीना व्यापारीओ वगैरे उन्साहे छेनां. ते समयनी देशनी अने राजधानीनी रसाळना, वन, धान्य पूर्णता, फळदरूपता आदिनी सांरप माटे श्रीदेवकार्जीओ मळतो चंपानो वर्णक उपयोगी छे. जे भगवती-(सं० १, पृ० १९) मा आपेलो छे. अत्तारे पण आ देश ' बंगाळ'ने नामे प्रसिद्ध छे, पण तेनी राजधानी ' ताम्रलिती'ने बदले ते देशसुं गंगाने किनारे वसेलुं पाट नगर ' कलकत्ता ' छे. श्रीपद्मवणा-प्रज्ञापना-(प ०१) मां आर्य-अनाथना भेदना प्रसंगमां क्रमे प्राप्त क्षेत्रार्थनी गणनामा तेने आर्य देश बंगनी राजधानी गणावी छे.—

"से किं तं छेतारिया ? अद्वल्लनीसतिविहा पग्गता, तं जहाः—राय- "हे भगवन् ! अत्र-आर्यो कोण छे ? हे गौतम ! क्षेत्र-आर्यो साडी निह भगह चंपा अंगा तह ' ताम्रलिती ' बंगा य०"—(आ० सं० पृ० ५५). पत्रोस कया छे, ते आ प्रमाणे—राजगृह भगवदेश, चंपा अगदेश अने ' ताम्रलिती ' बंगदेश (वगैरेना)"—(आ० सं० पृ० ५५)—अनु०

२. ' मौर्यपुत्र तामली'—एनां मौर्यपुत्र ए विदेशीण छे. जे वंग देशनी प्रसिद्ध राजधानी ताम्रलितीना गृहपतिओमां ख्याती पामेला मौर्यवंश द्वारा अपाएलुं जणाय छे. एतारे तामली ए नाम छे, ते तेनी उत्पत्ति नगरी ताम्रलितीने आचारे अगाएलुं जणाय छे. एथी श्रीमहावीर प्रभुनी पूर्वेथी बंगाळनी राजधानी ताम्रलितीना गृहपतिओमां ए वंश घणो प्रसिद्ध हतो एवुं अहीना कथानकवी रचण जणाय छे, एतारे बीजा जाहिलो तरफ दृष्टि-याव करतां तेनो प्रतिष्ठापक चाणाक्य, ते वंशनी आदि महाराजा चंद्रगुप्त; अने तेषु उत्पत्ति स्थळ पाटलीपुत्र, एम यहुंए जूहुं ज जणाय छे. (वकी, ए वंशनी उत्पत्ति माटे इतिहासज्ञानी आवी आवी तर्कणाओ पण छे.—महाराजा चंद्रगुप्तनी मातासुं नाम श्रीपुरादेवी हतुं, जेने आचारे ए वंश मौर्यना नामर्था प्रसिद्धि पाम्यो. अथवा सुर नामनी पूर्वं प्रसिद्ध जाति हती जेने आचारे ए वंश मौर्यने नामे इतिहासमां गवावो.) मौर्य वंशनी उत्पत्तिसुं स्थळ ' पाटलीपुत्र ' पूर्वं घणुं प्रसिद्धि पामेळुं शूहेर हतुं. अने ते पूर्व देशमां गंगा नदीने किनारे लंघाणे वसेला ' पटणा ' नी आसपासमां हतुं एवी मान्यता छे; तेनी सल्लता पुगणा खोदकामर्था ते शूहेरनां थोडां घणां मळेलां विही-खडेरो, पायाओ, जूनी बस्तुओ, ते समयना विज्ञाओ अने कारिगरी-जणावे छे. आ वंशनी उत्पत्ति माटे श्रीविशेषावश्यक भाष्य—(य० अं० पृ० ४०९-१०) मा आबो उल्लेख छे —

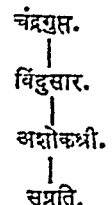
"चंद्रगुप्तपुत्रो उ विदुसारस्व नमुओ, असोगतिरिणो पुत्तो अंओ जायइ कागणि." × × " पाटलीपुत्रनगरे चाणाक्यप्रतिष्ठितो मौर्यः, प्रथमं क्वि चन्द्रगुप्तो राजा बभूव, ततस्तत्पुत्रो विन्दुसारः समभूत्, तदनन्तरं तु तत्पुत्रोऽशोकश्रीर्जातः, तस्य चाऽन्वोऽसौ कुणालः पुत्रः. एवं च सत्येव चन्द्रगुप्तस्य प्रपौत्रः, विन्दुसारस्य तु नमूकः पौत्रः, अशोकश्रीभूप-तेस्तु पुत्रः, ' काकशि '—अत्रियभाषया राज्यं याचते इति. ततो यवनि-चाउपगमे कागविता सिद्धिं सकीर्तुकेन राज्ञा सविशेषं पृष्टः, सर्वमपि सत्यतिरुतं कृणालः कथयामास. ततः पृथिवीपतिना पृष्टः—अन्वः, त्वं राज्येन किं करिष्यसि ? तैल प्रोक्तम्—देव ! मम राज्याऽईः पुत्र उत्पन्नो वर्तते. "चंद्रगुप्तमनो प्रपौत्र, विदुसारनो पीत्र, अशोकश्रीनो पुत्र अंध- (कुणाल) कागनि-राज्य-ने याचे छे." × × " पूर्वं पाटलीपुत्र नगरमां चाणाक्य प्रतिष्ठित ' मौर्य ' वंश हतो. तेनो आदि राजा चंद्रगुप्त यवो, तेनो पुत्र विदुसार हतो एतार बाद तेनो पुत्र अशोकश्री- (गादीए) आब्यो. कुणाल, ए तेनो अंधपुत्र हतो. (तेना अंधतासुं कारण ते स्थळी जाणवुं.) आर्या कुणाल ए, चंद्रगुप्तमनो प्रपौत्र-पीत्रनो पुत्र, विदुसारनो पीत्र अने अशोकश्री राजानो पुत्र याय. ते अंध कुणाल अत्रिय भाषाए काकनि-राज्य-ने याचे छे. ए वातायी राजाना मनमां कौतुक यवावी पहदाने इइ करावी तेनो संपूर्ण श्रुतांत पूज्यो. कुणाले पातानो वयो सल बनाव कयो.

मोरियपुत्रे गाहावई होत्या, अढे, दित्ते, जाव—बहुजणस्स अपरि-
भूए या वि होत्या, तए णं तस्स मोरियपुत्रस्स तामलित्तस्स गाहा-
षइस्स अजया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयांसि कुटुंबजागरियं जाग-
रमाणस्स इमेयारूत्वे अञ्जलित्थिए, जाव—समुप्पजित्था, अत्थि ता मे
पुरा पौराणाणं, सुचिण्णाणं, सुपरकंताणं, सुभाणं, कट्टाणाणं, कडाणं
कम्माणं कट्टाणफलवित्तिविसेसो, जेणाहं हिरण्णेणं वड्डामि, सुव-
ण्णेणं वड्डामि, घणेणं वड्डामि, पुत्तेहिं वड्डामि,
पसूहिं वड्डामि, विपुलघण-कणग-रयण-मणि-मोत्तिय-संख-सिल-ज्जवा-
ल-रत्तरयणसंतसारसावएज्जेणं अईव अईव अभिवड्डामि, तं किं णं
अहं पुरा पौराणाणं, सुचिण्णाणं, जाव—कडाणं कम्माणं एगंतसो
खयं उचेहमाणे विहरामि, तं जाव—ताव अहं हिरण्णेणं वड्डामि,
जाव—अतीव अतीव अभिवड्डामि, जावं च णं मे मित्त-नाइ-नियग-
संबंधि-परियणो आदात्ति, परियाणाइ, सक्कारेइ; सम्माणेइ, कट्टाणं,
मंगलं, देवयं, विणएणं चेइयं पज्जुवासइ, तावता मे सेयं कल्लं पाउ-
प्पभायाए रयणीए जाव—जलंते, सयमेव दारुमयं पडिग्गहं करेत्ता,
विउलं असणं, पाणं, खाइमं, साइमं उववसडावेत्ता, मित्त-गाइ-
नियग-सयण-संबंधि-परियणं आमंतेत्ता, तं मित्त-गाइ-नियग-संबंधि-
परियणं विउलेणं असण-पाण-खाइम-साइमेणं, वत्थ-गंध-मल्ला-लं-
कारेणं य सक्कारेत्ता, सम्माणेत्ता तस्सेव मित्त-गाइ-नियग-संबंधि-
परियणस्स पुरओ जेट्टपुत्तं कुटुंबे ठावेत्ता, तं मित्त-गाइ-नियग-संबंधि-
परियणं, जेट्टपुत्तं च आपुच्छित्ता सयमेव दारुमयं पडिग्गहं गहाय

थएळो) गृहपति रहेतो हतो. ते तामली गृहपति धनाढ्य अने
दीप्तिवाळो हतो, तथा यावत्—घणा माणसोर्धी पण ते गांज्यो जाय
तेवो न हतो. हवे एक दिवसे ते मौर्यपुत्र तामली गृहपतिने
रात्रीना आगळना अने पाळळना भागमां—मधराते—जागता जागता
कुटुंबनी चिंता करता एवा प्रकारनो संकल्प उत्पन्न थयो के
पूर्वे करेलां, जूनां, सारी रीते आचरेलां, सुपराक्रमयुक्त, शुभ अने
कल्याणरूप मारा कर्मोनी कल्याणफळरूप प्रभाव हजु सुधी जागतो
छे के जेयी मारे घरे हिरण्य वधे छे, सुवर्ण वधे छे, रोकड नाणुं
वधे छे, धान्यो वधे छे, पुत्रो वधे छे, पशुज्यो वधे छे, अने पुष्कळ
धन, कनक, रत्न, मणि, मोती, शंख, चंद्रकांत वगैरे पत्थर, प्रवाळां,
तथा माणेकरूप सारवाळुं धन मारे घरे घणुं घणुं वधे छे. तो शुं हुं
पूर्वे करेलां, सारी रीते आचरेलां, यावत्—जूनां कर्मोनी तदन नाश
थाय ते जोइ रहुं—ते नाशनी उपेक्षा करतो रहुं, अर्थात् मने
आटळं सुख वगैरे छे एटले वस छे एम मानो भविष्यत्—भाविळाभ—
तरफ उदासीन रहुं ? (ए रीते उदासीन रहेवु ठीक नथी) पण
हुं ज्यां सुधी हिरण्यथी वधु छुं अने यावत्—मारे घरे घणुं घणुं
वधे छे, तथा ज्यां सुधी मारा मित्रो, मारी नात, मारा पित्राइज्यो,
मारा मोसाळिआ के मारा सासरिआ अने मारो नोकरवर्ग मारो
आदर करे छे, मने स्वामी तरीके जाणे छे, मारो सत्कार करे छे,
मारु सन्मान करे छे अने मने कल्याणरूप, मंगळरूप अने देवरूप
जाणी चैत्यनी पेठे विनयपूर्वक मारी सेवा करे छे त्यां सुधी मारे मारं
कल्याण करी लेवानी जरूर छे; अर्थात् आवती काले प्रकाशवाळी
रात्री थया पछी—मळसकू थया पछी—यावत्—सूर्य उग्या पछी मारे
मारी पोतानी ज मेळे लाकडातुं पातरं करी, पुष्कळ खाणुं, पीणुं,

राज्ञा प्रोक्तम्—कदा ? कुणालः प्राह—संप्रति. तत् 'संप्रति.' इत्येव तस्य
नाम प्रतिष्ठितम्. राज्यं च तस्यै प्रदत्तम् इति.”
राजाए पृच्छुं—(पुत्र कुणाल !) तने पुत्र क्यारे थयो ? कुणाले संप्रति—हमणा—थयो छे एम कथुं. एयी कुणालना पुत्रतुं नाम 'संप्रति' प्रतिद्व थयुं.
राजाए तेने पोतातुं राज्य आप्युं.” आ गणनाने आधारे मौर्य वंशमा थएला राजाओनी गणना आवी छे.—

लारे पृथिवीनाथे कलुं—हे अध !—(पुत्र कुणाल !), तुं राज्यने शुं
करीश ? तेणे कथुं—हे देव ! (बापु !) मारे राज्यने योग्य पुत्र थयो छे.
राजाए तेने पोतातुं राज्य आप्युं.” आ गणनाने आधारे मौर्य वंशमा थएला राजाओनी गणना आवी छे.—

(संप्रति ए अशोकश्री राजानो पीत्र हतो, तेना पुत्रो कुणाल वगैरे हता; तेमां कुणाल अध होवाथी गादीए न आव्यो. पण कुणालने वचन आपवाथी
अशोकश्रीनी गादीए बीजो पुत्र न भावता पीत्र आव्यो) —अनु०

१. मूलच्छाया—मौर्यपुत्रो गृहपतिरभवत्, आढ्य, दीप्त, यावत्—बहुजर्नरपरिभूतथापि अभवत्, ततस्वस्य मौर्यपुत्रस्य ताम्रउत्पत्तस्य गृहपतेः अन्यथा
कदाचित् पूर्वरात्राऽपररात्रकालसमये कुटुम्बजागरिका जाग्रतः अगम् एतद्रूप. आध्यात्मिकः, यावत्—समुदपद्यत, अस्ति तावद् मम पुरा पुराणाना
सुचीर्णानाम्, सुपराक्रान्तानाम्, शुभानाम्, कन्याणानाम्, कृतानां कर्मणा कल्याणफलवृत्तिविशेषः, येनाऽहं हिरण्येन वर्धयामि, सुवर्णेन वर्धयामि, धनेन वर्ध-
यामि, धान्येन वर्धयामि, पुत्रैः वर्धयामि, पशुभिर्वर्धयामि, विपुल-धन-कनक-रत्न-मणि-मौक्तिक-शङ्ख-शिला-प्रवाल-रत्नरत्नसत्सारस्वापतेयेन अतीव अतीव अभि-
वर्धयामि, तद् किम् अहं पुरा पुराणाना सुनीर्णानाम्, यावत्—कृतानां कर्मणाम् एकान्तशः क्षयम् उपेक्षमाणो विहरामि, तद् यावत्—तावद् अहं हिरण्येन
वर्धयामि, यावत्—अतीव अतीव अभिवर्धयामि, यावत् मम मित्र-ज्ञाति-निजक-संबन्धि-परिजना. आद्रियते, परिजानानि, सत्कारयति, सन्मानयति कल्याणं
मत्तलं देवतं विनयेन चैत्यं पश्युंवास्ते, तावद् मम श्रेयः कल्यं प्रादुष्यभातायां रज्ज्या यावत्—ज्वलति, स्वयम् एव दारुमयं प्रतिग्रहं कृत्वा, विपुलम् अयनम्,
पानम्, सादिमम्, स्वादिमम् उपस्कार्यं, मित्र-ज्ञाति-निजक-संबन्धि-परिजनम् आमन्त्रय, तं मित्र-ज्ञाति-निजक-संबन्धि-परिजनं विपुलेन अयन-पान-
स्वादिम-स्वादिमेन, वत्त-गन्ध-माल्या-डल्लंकारेण च सत्कार्यं, सन्मान्य तस्यैव मित्र-ज्ञाति-निजक-संबन्धि-परिजनस्य पुरतो ज्येष्ठपुत्रं च कुटुम्बे स्थापयित्वा, तं
मित्र-ज्ञाति-निजक-संबन्धि-परिजनम्, ज्येष्ठपुत्रं च आपृच्छय स्वयमेव दारुमयं प्रतिग्रहं गृहीत्वा —अनु०

मुंडे भवित्ता, पाणामाए पव्वजाए पव्वइत्तए, पव्वइए वि य णं समाणे इमं एयाखं अभिग्गहं अभिगिण्हिस्सामिः—‘कप्पइ मे जावज्जीवाए छट्ठंछट्ठेणं अणिक्वित्तेणं तवोकम्मणेणं उड्डं चाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय सूराभिमुहस्स आयावणभूमीए आयावेमाणस्स विहरित्तए, छट्ठस्स वि य णं पारणंसि आयावणभूमीओ पच्चोरुभित्ता सयमेव दारुमयं पडिग्गहयं गहाय तामलिच्चीए नयरीए उच्च-नीअ-मज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए, अडित्ता सुद्धोदणं पडिगाहेत्ता, तं तिसत्तक्खुत्तो उदएणं पक्खालेत्ता तओ पच्छा आहारं आहरित्तए’ त्ति कट्टु एवं संपेहेइ, संपेहित्ता, कल्लं पाउप्यभायाए जाव-जलंते, सयमेव दारुमयं पडिग्गहयं करेइ, करित्ता विउलं असण-पाण-खाइम-साइमं उवक्खडावेइ, विउलं असण-पाण-खाइम-साइमं उव-क्खडावेत्ता, ततो पच्छा ण्हाए, कयवल्लिकम्मै, कयकोउय-मंगल्ल-पा-यच्छित्ते, सुद्धपावेसाइं मंगल्लाइं वत्थाइं पवरपरिहिए, अप्पमह-ग्घामरणाळंक्रियसरीरे, भोयणवेलाए भोयणमडवंसि सुहासणवरगए, तए णं मित्त-णाइ-णियग-सयण-संवंधि-परिजणेणं सद्धिं तं विउलं असण-पाण-खाइम-साइमं आसाएमाणे, वीसाएमाणे, परिभाएमाणे, परिभुंजेमाणे विहरइ, जिमियभुत्तुत्तरागए वि य णं समाणे आचंते, चोक्खे, परमसुइच्चूए, तं मित्तं जाव-परियणं विउलेणं असण-पाण-खाइम-साइम-पुप्फ-वत्थ-गंध-मल्ला-उलंकारेण य सक्कारेइ, सम्माणेइ, तस्सेव मित्त-णाइ-जाव-परियणस्स पुरओ जेइपुत्तं कुट्टुवे टावेइ, टावेत्ता तं मित्त-णाइ-जाव-परियणस्स, जेइं पुत्तं च आपुच्छइ, आपुच्छित्ता, मुंडे भवित्ता, पाणामाए पव्वजाए पव्वइए.

मेवा, मिठाइ अने मगाला वगेरे तैयार करावी, मारा मित्र, नात, पित्राइ, मोसाळिआ के सासरिया अने मारा नोकर चाकरने नोतरी, ते मित्र, नात, पित्राइ, मोसाळिआ के सासरिया तथा नोकर चाकरने ते पुष्कळ खाणुं, पीणुं, मेवा, मिठाइ अने मगाला वगेरेने जमाडीने, कपडां, अत्तर वगेरे सुगंधी वस्तु, माळाओ अने वगेणां वडे तेओनो सत्कार करीने, तेओनुं सन्मान करीने तथा ते ज मित्र, ज्ञाति, पित्राइ, मोनाळिआ के सासरिया अने नोकर चाक-रोनी समक्ष मारा मोटा पुत्रने कुटुंबमां स्थापीने—तेना उपर कुटुं-वनो भार मृकीने—ते मित्र, नात, पित्राइ, मोसाळिआ के सास-रिया अने नोकर वर्गने पृथीने मारी पोतानी मेळे ज ढाकडानु पातरं लइने, मुंड थइने, ‘प्राणामा’ नामनी दीक्षावडे दीक्षित थाइं. वळी हुं दीक्षित थयो के तुरत ज आ अभिग्रह धारण करीश के,— ‘हुं जीवुं त्यां सुधी निरंतर छट्ट छट्ट—वे वे उपवास—करीग, तथा सूर्यनी सामे उंचा हाय राखी तडको सहन करतो रहींग—आता-पना लडग, वळी छट्टना पारणाने दिवसे ते आतापना लेवाने जग्याथी नीचे उतरी पोतानी मेळे ज ढाकडानुं पात्र लइ ताम्रलिती नगरीमां उंच, नीच अने मध्यम कुट्टोमांथी भिक्षा लेवानी विधि-पूर्वक शुद्ध ओदन—डाळ, शाक वगेरे विनाना एकला चोखा-खावी तेने पाणीवडे एकवीस वार धोइ ल्यार पछी तेने खाईश’ (ए प्रमाणेनो अभिग्रह करवानो तेणे विचार राख्यो छे.) ए प्रमाणे विचारी काले मळसक्कं थया पछी यावत्—सूर्य जळहळतो थया पछी पोतानी मेळ ज ढाकडानुं पात्र करावीने, पुष्कळ खाणुं, पीणुं, मेवा, मिठाई अने मगाला वगेरेने तैयार करावीने, पछी खान करी, वल्लिकर्म करी, कौतुक, मंगळ अने प्रायश्चित्त करी, शुद्ध अने पहे-रवा योग्य मांगलिक उत्तम वच्चोने सारी रीते पहेरी, वजन विनाता अने महामूल्य वरेणांओधी शरीरने शणगारी भोजननी वेळाए ते तामली गृहपति भोजनना मंडपमां आवी सारा आसन उपर सारी रीते वेठो. ल्यार पछी मित्र, नात, पित्राइ, सासरिया के मोसा-ळिआ अने नोकर चाकरोनी साथे (वेत्ती) ते पुष्कळ खाणुं, पीणुं, मेवा मिठाई अने मगाला वगेरेने चाखतो, वघारे स्वाद लेतो, परस्पर देतो-जमाडतो-अने जमतो ते तामली गृहपति विहरे छे—रहे छे. ते तामली गृहपति जम्यो अने जम्या पछी तुरत ज तेणे कोगळ-कर्या, चोक्खो थयो अने ते परम शुद्ध वन्यो. पछी तेणे पोताना मित्र यावत्—नोकर चाकरने पुष्कळ वत्त, अत्तर वगेरे सुगंधी द्रव्य,

१. मूलच्छाया.—सुण्डो भूत्वा, प्राणामिक्या पत्रज्यया प्रव्रजितुम्, प्रव्रजितोऽपि च सन् इमम् एतद्रूपम् अभिग्रहम् अभिग्रहीष्यामिः—कलते मम यावज्जीवं पट्टपट्टेन अनिश्चितेन तपस्करमेणा ऊर्ध्वं बाहू प्रग्रह्य प्रग्रह्य सूर्याभिमुखस्य आतापनभूमौ आतापयतो विहर्तुम्, पट्टस्याऽपि च पारणे आतापनभूमेः प्रत्यवदस्य स्वयमेव दारुमयं प्रतिग्रहकं गृहीत्वा ताम्रलिप्त्यां नगर्याम् उच्च-नीच-मध्यमानि कुलानि गृहसमुदानस्य निधाचर्यया अदित्वा शुद्धीदं प्रतिग्रह्य, तं त्रिसप्तकृत्व. उदकेन प्रक्षाल्य ततः पश्चाद् आहारम् आहर्तुम् इति कृत्वा एवं संप्रेष्यते, संप्रेष्य कल्पं प्रादुप्रभातायां यावत्—ज्वलति, स्वयमेव दारुमयं प्रतिग्रहकं करोति, कृत्वा विपुलम् अशन-पान-खादिम-खादिमम् उपस्कारयति, विपुलम् अशन-पान-खादिम-खादिमम् उपस्कार्य, ततः पश्चान् ब्रातः, कृतवल्किर्मा, कृतकौतुक-मद्गल-प्रायश्चित्त, शुद्धप्रवेशानि मद्गलानि वन्नानि प्रवगपरिहितः अल्पमहर्षाऽऽमरणाऽऽकृतशरीरो दयन्, विखादयन्, परिभोगयन्, परिभुञ्जानो विहरति; जिमित्वा शुकोत्तराऽऽगतोऽपि च सन् आचान्तः, चोदः, परमशुचिभूतस्तं मित्रम्, यावत्-परिजनं विपुलेन अशन-पान-खादिम-खादिम-पुष्प-वत्त-गन्ध-माल्या-उद्धारेण च सत्कारयति, सन्मानयति, तस्य एव मित्र-ज्ञातेः, यावत्-परि-जनस्य पुरतो ज्येष्ठपुत्रं कट्टुन्वे स्थापयति, स्थापयित्वा तं मित्र-ज्ञातिम्, यावत्-परिजनम्, ज्येष्ठं पुत्रं च आपृच्छति, आपृच्छन्, सुण्डो भूत्वा प्राणा-निक्या प्रप्रज्या प्रव्रजितः—अनु०

पव्वइए वि य णं समाणे इमं एयारूवं अभिग्गहं
अभिगिण्हइः—‘कप्पइ मे जावजीवाए छट्ठंछट्ठेणं, जाव—आहारि-
त्तए त्ति कट्ठु’ इमं एयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ, अभि-
गिण्हत्ता जावजीवाए छट्ठंछट्ठेणं अणिक्वित्तेणं तवोकम्मणेणं उट्ठं
बाहाओ पगिञ्जिय पगिञ्जिय सूरामिमुहे आयावणभूमीए आया-
वेमाणे विहरइ, छट्ठस्स वि य णं पारणयसि आयावणभूमीओ
पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता सयमेव दारुमयं पडिग्गहं गहाय ताम-
लितीए नयरीए उच्च-नीअ-मज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स
भिक्षवारियाए अडइ, सुद्धोयणं पडिग्गाहइ, तिसत्तक्खुत्तो उदएणं
पक्खालेइ, तओ पच्छा आहारं आहरेइ.

१७. प्र०—से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पाणामा पव्वजा ?

१७. उ०—गोयमा ! पाणामाए णं पव्वजाए पव्वइए समाणे
जं जत्थ पासइ-इदं वा, खंदं वा, रुदं वा, सिवं वा, वेसमणं
वा, अज्जं वा, कोट्टकिरियं वा, रायं वा, जाव—सत्थवाहं वा,
क्काक वा, साणं वा, पाणं वा उच्चं पासइ उच्च पणामं करेइ,
नीयं पासइ नीअं पणामं करेइ, जं जहा पासइ, तं तहा पणामं
करेइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ पाणामा पव्वजा.

तए णं से तामली मोरियपुत्ते तेणं ओरालेणं, विपुलेणं,
पयत्तेणं, पग्गहिण्णं बालतपकर्मणेणं सुक्के, लुक्खे, जाव—धमणि-
संतए जाए यावि होत्था, तए णं तस्स तामलिस्स बालतवस्सिस्स
अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयांसि अणिच्चजागरियं जागर-
माणस्स इमेयारूवे अज्झरिथिए, चित्तिए, जाव—समुप्यज्जित्था, एवं खलु
अहं इमेणं ओरालेणं, विपुलेणं, जाव—उदग्गणेणं, उदत्तेणं, उत्तमेणं,
महाणुभागेणं तवोकम्मणेणं सुक्के, लुक्खे, जाव—धमणिसतए जाए, तं
अरिथि जा मे उट्ठाणे, कम्मे, वल्ले, वीरिये, पुरिसक्कारपरकमे

माळा अने घरेणांओयी सत्कारी तथा ते मित्र, नात यावत्—नोकर
चाकरनी समक्ष पोताना मोटा पुत्रने कुटुंबमां स्थापी अने ते मित्र,
नात यावत्—नोकर चाकरने तथा पोताना मोटा पुत्रने पृच्छी ते
तामली गृहपति मुंड थइ ‘प्राणामा’ नामनी दीक्षावडे दीक्षित थयो.

हवे ते तामली गृहपतिए ‘प्राणामा’ नामनी दीक्षा लिधी अने
साथे ज तेने आवो अभिग्रह कर्यो केः—‘हुं ज्यां सुधी जीहुं
या सुधी छट्ठ छट्ठनुं तप करीश अने यावत्—पूर्व प्रमाणेनो आहार
करीश.’ ए प्रमाणे अभिग्रह करी यावजीव निरंतर छट्ठ छट्ठना तप-
कर्मपूर्वक उचे हाथ राखी सूर्यनी सामे उभा रही तडकाने सहता
ते तामली तपस्वी विहरे छे. छट्ठना पारणाने दिवसे आतापन-
भूमियी नीचे उत्तरी, पोतानी मेळे ज ते लाकडातुं पातरं लइ,
ताम्रलिप्ती नगरीमां उच्च, नीच अने वचलावर्गना कुलोमाथी भिक्षा
लेवानी विधिपूर्वक भिक्षा माटे फरी ते, एकला चोखाने लइ आवे
छे अने ते चोखाने एकवीस वार धोइ पछी तेनो आहार करे छे.

१७. प्र०—हे भगवन् ! तामलिए लीवेली प्रत्रज्या ‘प्राणामा’
कहेवाय तेतुं शुं कारण ?

१७. उ०—हे गौतम ! जेणे ‘प्राणामा’ प्रत्रज्या लीधी होय ते,
जेने ज्यां जोत्रे तेने अर्थात् इंद्रने, स्कंदने, रुद्रने, शिवने, कुबेरने,
आर्या—पार्वती—ने, महिषासुरने कुटती चंडिकाने, राजाने, यावत्—
सार्थवाहने; कागडाने, कुतराने तथा चांडाळने प्रणाम करे छे—
उंचाने जोइने उची रीते प्रणाम करे छे, नीचाने जोइने नीची
रीते प्रणाम करे छे—जेने जेवी रीते जूए छे तेने तेवी रीते प्रणाम
करे छे. ते कारणयी ते प्रत्रज्यातुं नाम ‘प्राणामा’ प्रत्रज्या छे.

त्यार पछी ते मौर्यपुत्र तामली ते उदार, विपुल, प्रदत्त
अने प्रगृहीत बालतपकर्मवडे सुकाइ गया, लुखा थया, यावत्—
तेनी बधी नाडीओ ब्रहार तरी आवी एवा ते दुबळा थया. त्यार
पछी कोई एक दिवसे मघराते जागता जागता अनिस्तता संववे
विचार करता ते तामली बालतपस्विने आ ए प्रकारनो यावत्—
विकल्प उत्पन्न थयो केः—हु आ उदार, विपुल, यावत्—उदग्र, उदात्त,
उत्तम अने महाप्रभावशालि तपकर्मवडे सुकाइ गयो छुं, रक्ष थयो
छुं अने यावत्—मारी बधी नसो शरीर उपर देखाइ आवी छे.

१. मूलच्छाया —प्रव्रजितोऽपि च सन् इमम् एतद्रूपम् अभिग्रहम् अभिगृह्णातिः—‘कल्पति मम यावजीवं पटंपट्टेन, यावत्—आहर्तुम् इति
कृत्वा, इमम् एतद्रूपम् अभिग्रहम् अभिगृह्णाति, अभिगृह्य यावजीवं पटंपट्टेन अनिक्लिप्तेन तपस्कर्मणा ऊर्ध्वं बाहू प्रगृह्य प्रगृह्य सूर्याभिमुख आताप-
नभूमौ आतापयन् विहरति, पट्टस्याऽपि च पारणके आतापनभूमित. प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य स्वयम् एव दारुमयं प्रतिग्रहं गृहीत्वा ताम्रलिप्त्या नगर्या-
उच्च-नीच-मध्यमानि कुलानि गृहसमुदानस्य भिक्षाचर्यया अटति, शुद्धादनं प्रतिगृह्णाति, त्रिसप्तकूलः उदकेन प्रक्षालयति, ततः पश्चाद् आहारम् आहार-
यति. तत् केनाऽर्थेन भगवन् ! एवम् उच्यते प्राणामी प्रत्रज्या ? गौतम ! प्राणामिक्या प्रत्रज्याया प्रव्रजितः सन् यं यत्र पश्यति—इन्द्र वा, स्कन्दं वा,
रुद्रं वा, शिवं वा, वैश्रमणं वा, आर्यां वा, कुट्टनक्रियां वा, राजानं वा, यावत्—सार्धवाहं वा; काकं वा, श्वानं वा, प्राणं वा उच्चं पश्यति उच्च प्रणाम
करोति, नीचं पश्यति नीचं प्रणामं करोति, यं यथा पश्यति तं तथा प्रणामं करोति, तत् तेनाऽर्थेन गौतम ! एवम् उच्यते प्राणामी प्रत्रज्या. ततः स
तामलिमौर्यपुत्रः तेन उदारेण, विपुलेन, प्रयत्नेन प्रगृहीतेन बालतपस्कर्मणा शुष्कः, रक्षः, यावत्—धमनीसन्ततो जातश्चाऽपि अभवत्, ततस्तस्य ताम्र-
लिप्तस्य बालतपस्विन अन्यदा कदाचित् पूर्वरात्रा-ऽपररात्रकालसमये अनिलजागरिकं जाग्रत. अयम् एतद्रूपः आध्यात्मिक ; चिन्तितः, यावत्—समुद-
पयत, एवं खलु अहम् अनेन उदारेण, विपुलेन, यावत्—उदग्गणे, उदात्तेन, उत्तमेन, महाणुभागेन तपस्कर्मणा शुष्कः, रक्षो यावत्—धमनीसन्ततो जातः,
तद् अस्ति यावद् मम उत्थानम्, कर्म, बलम्, वीर्यम्, पुरुषकारपराक्रम —अनु०

तावतां मे स्त्रियं, कल्लं जाव-जलते, तामलिचीए नगरीए दिवामहे
 य, पासंडत्ये य, गिहत्ये य, पुव्वसंगतिए य, पच्छासंगतिए य,
 परिचायसंगतिए य आपुच्छिता तामलिचीए नगरीए मज्जमज्जेणं
 निग्गच्छिता पाउगं, कुंडियामादीयं उवगरणं, दारुमयं च पडिग्ग-
 हिअं एगंते एडित्ता तामलिचीनगरीए उत्तरपुरस्थिमे दिसिमाए णिय-
 च्चणियं मंडलं आलिहिच्चा संलेहणा-जूसणाजूसिअस्स मत्त-याणपडि-
 याइक्खिअस्स, पाओवगयस्स कालं अणवकंसमाणस्स विहरित्तए
 च्चि कट्टु एवं संपेहेइ, संपेहेत्ता कल्लं जाव-जलते, जाव-आपु-
 च्छइ, आपुच्छिता तामलिचीए एगंते जाव-एडेइ, जाव-मत्त-याण-
 पंडियाइक्खिए पाओवगमणं निवण्णे.

ते णं काले णं, ते णं समये णं वलिचंचा रायहाणी
 अणिदा, अपुरोहिचा या वि होत्या, तए णं ते वलिचंचा-
 रायहाणिवत्थव्वया बहवे असुरकुमारा देवा य, देवीओ य तामलि
 बालतवस्सि ओहिणा आमोएंति, अणमण्णं सदावेति, अण-
 मण्णं सदावेत्ता एवं वयासिः—एवं खलु देवाणुप्पिया ! वलिचंचा
 रायहाणी अणिदा, अपुरोहिचा, अहे य णं देवाणुप्पिया ! इंदा-
 र्धीणा, इंदाधिठिया, इंदाधीणकजा, अयं च देवाणुप्पिया !
 तामली बालतवस्सी तामलिचीए नगरीए बहिया उत्तरपुरस्थिमे
 दिसिमागे नियत्तणियमंडलं आलिहिच्चा संलेहणाजूसणाजूसिए, मत्त-
 याणपडियाइक्खिए, पाओवगमणं णिवण्णे, तं स्त्रियं खलु अहं देवाणु-
 प्पिया ! तामलि बालतवस्सि वलिचंचाए रायहाणीए ठिति पकरावेत्तए
 च्चि कट्टु अणमण्णस्स अंतिए एयमइं पडिसुणोति, वलिचंचारायहा-
 णीए मज्जमज्जेणं निग्गच्छइ, जेणेव रयगिदे उप्पावपव्वए तेणेव
 उवागच्छइ, उवागच्छिता वेउव्वियसमुग्घायेणं मनोहण्णांति, जाव-
 उत्तरवेउव्वियाइं रुवाइं विक्खुंति, ताए उक्किट्टाए, नुरियाए,
 चवलाए, चंडाए, जइणाए, छेयाए, सीहाए, सिग्घाए, उडुयाए,
 दिव्वाए देवगईए तिरियं असंत्वेजाणं दीव-समुद्धानं मज्जमज्जेणं
 जेणेव जंचूदीवे दीवे, जेणेव मारहे वासे, जेणेव तामलिची नगरी,

माटे ज्यां मुधीं मने उत्थान छे, कर्म छे, वळ छे, वीर्य छे अने
 पुरुषकारपराक्रम छे त्यां मुधीं मारं श्रेय एमां छे के, इं काले
 यावत्—ज्वलंत सूर्यनो उदय थया पछी तामलिची नगरीमां जइ में
 देखीने बोलावेला पुदपोने, पाखंडस्योने, गृहस्योने, मारा आगळना
 ओळखिताओने, तपस्वी थया पछीना मारा जागिताओने मारी
 जेटळा दीक्षापर्यायवाद्याओने पृथीने, तामलिची नगरीमी वचोवच
 नीकळीने, चाखडी, कुंडी वगरे उपकरणोने अने लाकडाना पातराने
 एकांते मूक्ती तामलिची नगरीना उत्तरपूर्वना दिग्भागमां—ईशान
 खूपामां, निर्वर्तनिक मंडळने आळेखी संलेखनातपवडे आत्माने सेवी,
 खावा पीवानो त्याग करी, वृक्षनी पेटे स्थिर रही, काळनी अवकांक्षा
 सिवाय विहरइं ए उचित छे. एम विचारी काले यावत्—ज्वलंत
 मूर्यनो उदय थया पछी, यावत्—पूछे छे, तेओने पृथी ते तामली
 तपस्विए पोतानां उपकरणोने एकांते मूक्ती, यावत्—तेणे आहार
 पाणीनो त्याग कर्यो अने पादपोषगमन नामनुं अनशन कर्युं.

ते काळे, ते समये वलिचंचा राजधानी इंद्र अने पुरोहित
 रहित हती. त्यारे ते वलिचंचा राजधानीमां वसनारा घणा
 असुरकुमार देवोए अने देवीओए ते तामली बालतपस्वीने अवधि
 वडे जोयो, जोया पछी तेओए एक वीजाने बोलावी आ प्रमाणे कर्षुं
 के, हे देवानुप्रियो ! अत्यारे वलिचंचा राजधानी इंद्र अने पुरोहित
 विनानी छे. तथा हे देवानुप्रियो ! आपणे ववा इंद्रने तावे रहेनाए
 तथा अविष्टित छीए, आपणुं वधुं कार्य इंद्रने तावे छे अने हे
 देवानुप्रियो ! आ तामली बालतपस्वी तामलिची नगरीनां वदर
 ईशान खूपामां निर्वर्तनिक मंडळने आळेखी, संलेखनावडे आत्माने
 जोपी—सेवी, खावा पीवानो त्याग करी अने पादपोषगमन अनशनने
 धारण करीने रह्यो छे. तो आपणे ए श्रेयरूप छे के, हे देवानुप्रियो !
 ते तामली बालतपस्विने वलिचंचा राजधानीमां इंद्र तरीके आववानो
 संकल्प करावीए. एम करीने—(विचारीने) परस्पर एक वीजानी पासे
 ए वातने मनावीने ते ववा असुरकुमारो वलिचंचा राजधानीनी वचोवच
 नीकळी जे तरफ रुचकेंद्र उत्पातपर्वत छे ते तरफ आवे छे, आनी
 वैक्रियसमुद्घातवडे समवहणीने यावत्—उत्तरवैक्रिय रूपोने विकुर्वी
 उत्कृष्ट, त्वरित, चपळ, चंड, जयवती, निपुण, सिंह जेवी, शीघ्र, उद्धृत
 अने दिव्य देवगतिवडे तिरछा असंत्वेय द्वीप समुद्रोनी वचोवच जे

१. मूलच्छाया—तावद् मम श्रेयः, कल्लं जावद्-ज्वलति, तामलिचिया नगर्याः इष्टमापिताश्च, पाखण्डस्यांश्च, गृहस्यांश्च, पूर्वसंगतिकांश्च, पश्चात्त-
 व्तिनांश्च, पर्यायसन्तिकांश्च आपृच्छय तामलिचिया नगर्याः मध्यमन्ध्वेन निर्गल पादुकांम्, कुण्डिकादिकम् उपकरणम्, दारुमयं च प्रतिग्रहकम् एकान्ते एड-
 वकाहनी विहरतु इति कृता एवं संप्रेतते, संप्रेत्य कल्लं यावद्-ज्वलति, जावद्-आपृच्छते, आपृच्छय तामलिचिया. एकान्ते यावद्-एडयति, जावद्-मरु-
 वान्दव्याः बहवोऽसुरइमारा देवाश्च, देव्यश्च तामलि बालतपस्विनम् अवधिना आमोगयन्ति, अन्योन्यं शब्दयन्ति, अन्योन्यं शब्दयित्वा एवम् अवादीन् —
 प्रिया ! तामलि. बालतपस्वी तामलिचिया नगर्याः बहिः उत्तरपूर्वस्थे दिग्भागे निर्वर्तनिकमण्डलम् आलिख्य संलेखना-जूपणाजूपितस्य प्रत्याख्यातभक्तपानं,
 पादपोषगमनं निपन्नः, तत् श्रेयः खलु अस्माकं देवानुप्रिया ! तामलि बालतपस्विनं वलिचंचायां राजधान्यां स्थिति प्रकारयितुम् इति कृता अन्योन्य-
 यन्तिने इतन् अर्थे प्रतिशब्दयन्ति, वलिचंचाराजधान्याः मध्यमन्ध्वेन निर्गच्छन्ति, येनैव रुचकेंद्रः उत्पातपर्वतस्तेनैव उपागच्छन्ति, उपागम्य वैक्रिय-
 समुद्रगतेन समवहन्ति, यावत्-उत्तरवैक्रियानि रूपाणि विकुर्वन्ति, तथा उत्कृष्टया, त्वरितया, चपळया, चण्डया, जयवत्या, सिंहाय, शीघ्रया, उद्धृत-
 यत्नया, दिव्याना देवगत्या तिर्यग् अमंत्वेयाना द्वीप-समुद्राणां मध्यमन्ध्वेन येनैव जम्बूद्वीपो द्वीपः, येनैव भारतं वंशम्, येनैव तामलिची नगरी—अनु०

जेणेव तामली मोरियपुत्ते तेणेव उवागच्छंति, तेणेव उवागच्छेत्ता तामलिस्त वालतवस्तिस्त उषिं, सपक्विं, सपडिदिसिं ठिचा दिव्यं देविहिं, दिव्यं देवज्जुतिं, दिव्यं देवाणुभागं, दिव्यं वत्तीसचिहं नट्टविहं उवदंसेति, तामलिं वालतवस्तिं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेति, वंदंति, नमंसेति, एवं वयासीः—एवं खलु देवाणुपिया ! अहे वलिचंचारायहाणीवत्यव्वया वहवे असुरकुमारा देवा य, देवीओ य देवाणुपिय वंदामो, नमंतामो, जाव—पञ्जुचासामो; अम्हाणं देवाणुपिया ! वलिचंचा रायहाणी अणिदा, अपुरोहिआ, अहे वि य णं देवाणुपिया ! इंदाहीणा, इंदाहिडिआ, इंदाहीणकजा, तं तुच्चे णं देवाणुपिया ! वलिचंचारायहाणिं आढाह, परियाणह, सुमरह, अट्टं वंधह, निदाणं पकरेह, ठितिपकपं पकरेह, तए णं तुच्चे कालमासे कालं किच्चा वलिचंचारायहाणीए उववज्जिस्तह, तए णं तुच्चे अहं इंदा भविस्तह, तए णं तुच्चे अहेहिं सद्धि दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरिस्तह, तए णं से तामली वालतवस्ती तेहिं वलिचंचारायहाणिवत्यव्वेहिं वहुहिं असुरकुमारोहिं देवेहिं, देवीहिं य एवं वुत्ते समाणे एयमट्टं नो आढाइ, नो परियाणइ, तुसिणीए संचिडइ, तए णं ते वलिचंचारायहाणिवत्यव्वया वहवे असुरकुमारा देवा य, देवीओ य तामलिं मोरियपुत्तं दोचं पि, तचं पि, तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेति, जाव—अहं च णं देवाणुपिया ! वलिचंचारायहाणी अणिदा, जाव—ठितिपकपं पकरेह, जाव—दोचं पि, तचं पि, एवं वुत्ते समाणे जाव—तुसिणीए संचिडइ; तए णं से वलिचंचारायहाणिवत्यव्वया वहवे असुरकुमारा देवा य, देवीओ य तामलिणा चालतवस्तिणा अणाढाइज्जमाणा, अपरियाणिज्जमाणा, जामेव दिसिं पाउच्चूआ तामेव दिसिं पडिगया. ते ण काले णं, ते णं समये णं ईसाणे कप्पे अणिदे, अपुरोहिये या वि होत्था, तए णं से तामिली चालतवस्ती बहुपडिपुण्णाइं सट्ठि वाससहस्साइं परियाणं पाउणित्ता, दोमासियाए संलेहणाए अत्ताणं जूसित्ता, सवीसं भत्तसयं अणसणाए छेदित्ता, कालमासे कालं किच्चा ईसाणे कप्पे, ईसाणवडिंसए विमाणे, उववायसभाए देवसयणिज्जंसि, देवदूसंतरिए अंगुलस्त असंखेज्जमानमेत्तीए ओगाहणाए ईसाणे देविंदविरहकालसमयंसि ईसाणे

तरफ जंवूद्वीप नामे द्वीप छे, जे तरफ भारत वर्ष छे, जे तरफ ताम्रलिप्ती नगरी छे अने जे तरफ मौर्यपुत्र तामली चालतपस्वी छे ते तरफ आब्या, आबी तामली चालतपस्विनी उपर, सपक्ष अने सप्रतिदिशे अर्थात् तामली चालतपस्विनी बराबर सामे उभा रही दिव्य देवक्रद्धिने, दिव्य देवकांतिने, दिव्य देवप्रभावने अने वत्रीस जातिना दिव्य नाटकविधिने देखाडी, तामली चालतपस्विने त्रण वार प्रदक्षिणा करी, वांदी अने नमी ते असुरकुमार देवो आ प्रमाणे बोल्या केः—हे देवानुप्रिय ! अमे वलिचंचा राजधानीमां रहेनारा घणा असुरकुमार देवो अने घणी असुरकुमारदेवीओ आपने वांदीए छीए, नमीए छीए अने यावत्—आपनी पर्युपासना करीए छीए. हे देवानुप्रियो ! हाळ अमारी वलिचंचा राजधानी इंद्र अने पुरोहित विनानी छे अने हे देवानुप्रिय ! अमे वधा इंद्रने तावे रहेनारा अधिष्ठितो छीए अने अमारं कार्य पण इंद्रने तावे छे. तो हे देवानुप्रिय ! तमे वलिचंचा राजधानीनो आदर करो, तेनुं स्वामिपणुं स्वीकारो, तेने मनमां लावो, ते संवंधे निश्चय करो, निदान (नियाणुं) करो अने वलिचंचा राजधानीना स्वामी थवानो संकल्प करो. जो तमे अमे कहुं तेम करशो तो अहींथी कालमासे काळ करी तमे वलिचंचा राजधानीमां उत्पन्न थशो, त्यां उत्पन्न थया पछी तमे अमारा इंद्र थशो, तथा अमारी साथे दिव्य भोग्यभोगने भोगवता तमे आनंद अनुभवशो. ज्यारे ते वलिचंचा राजधानीमां रहेनारा घणा असुरकुमार देवो अने देवीओए ते तामली चालतपस्विने पूर्व प्रमाणे कहुं अने ते वातने ते चालतपस्विण आदरी नहीं, स्वीकारी नहीं, पण तेणे चुपकी पकडी, स्यारे ते वलिचंचा राजधानीमां रहेनारा घणा असुरकुमार देवो अने देवीओए ते तामली मौर्यपुत्रने वीजी वार अने व्रीजी वार पण त्रण वार प्रदक्षिणा करीने पूर्वनी वात कही. अर्थात् हे देवानुप्रिय ! हाळ अमारी वलिचंचा राजधानी इंद्र अने पुरोहित विनानी छे अने यावत्—तमे तेना स्वामी थवानुं स्वीकारो. ते असुरकुमारोए पूर्व प्रमाणे वे, त्रण वार यावत्—कहुं तो पण ते तामली मौर्यपुत्रे कांड पण जवाव न दीधो अने मौन धारण कहुं. पछी छेवटे ज्यारे तामली चालतपस्विण ते वलिचंचा राजधानीमां रहेनारा घणा असुरकुमार देवो अने देवीओनो अनादर

१ मूलच्छाया—येनैव तामलिमौर्यपुत्रः तेनैव उपागच्छन्ति, तेनैव उपागत्य तामले चालतपस्विन. उपरि, सपक्षम्, सप्रतिदिशि स्थित्वा दिव्यां देवद्विम्, दिव्यां देवद्युतिम्, दिव्यं देवानुभागम्, दिव्यं द्वात्रिंशद्दिव्यं नाव्यविषम् उपदर्शयन्ति; तामलिं चालतपस्विनं त्रिकुल. आदक्षिणप्रदक्षिणां कुर्वन्ति, वन्दन्ते, नमस्यन्ति, एवम् अवादिपु—एवं खलु देवानुप्रिया ! वयं वलिचंचाराजधानीवास्तव्यां बहुवोऽसुरकुमारा. देवाश्च, देव्यश्च देवानुप्रियं वन्दामहे, नमस्याम, यावत्—पर्युपास्ये, अस्माकं देवानुप्रिया ! वलिचंचा राजधानी अनिन्द्रा, अपुरोहिता, वयम् अपि च देवानुप्रिया ! इन्द्राधीना, इन्द्राधिष्ठिता, इन्द्राधीनकार्याः, तद् यूयं देवानुप्रिया ! वलिचंचाराजधानीम् आद्रियञ्चम्, परिजानीत, स्मरत, अर्थं ब्रवीत, निदानं प्रकुरुत, स्थितिप्रकरणं प्रकुरुत, ततो यूयं कालमासे कालं कृत्वा वलिचंचाराजधान्याम् उत्पत्स्यथ, ततो यूयम् अस्माकम् इन्द्रा भविष्यथ, ततो यूयम् अस्माभिः सह दिव्यानि भोग्यभोगानि भुञ्जाना विहरिष्यथ, तत स तामलिः चालतपस्वी तै वलिचंचाराजधानीवास्तव्यैः बहुभिः असुरकुमारै देवैः, देवीभिश्च एवम् उक्त्वा सन् इममर्थं नो आद्रियते, नो परिजानीत, तुष्णिक संतिष्ठते. ततस्ते वलिचंचाराजधानीवास्तव्या बहुवोऽसुरकुमारा देवाश्च, देव्यश्च तामलिना चालतपस्विना अनाद्रियमाणाः, अपरिहायमाना, यामेव दिग्ं प्रादुर्भूता तामेव दिशि प्रतिगताः. तस्मिन् काले, तस्मिन् समये ईशानः कल्पोऽनिन्द्र, अपुरोहितश्चाऽपि भवत्, ततः स तामलि. चालतपस्वी बहुवतिपूर्णानि पट्टिवैषमहत्तानि पर्योयकं पालयित्वा, द्विमात्किया संलेखनया आत्मानं जूपित्वा, सर्वान् भक्तशतम् अनशनेन छित्त्वा, कालमासे कालं कृत्वा ईशाने कल्पे, ईशानावतंमके निमाने, उपपातसभायां देवशयनीये देवभूष्याऽन्तरिते अह्वलस्य असह्येयभागमात्रायाम् अवगाहनायाम् ईशाने देवेन्द्रविरहकालसमये ईशान.—अनु०

देविदेत्ताए उववण्णे, तए णं से ईसाणे देविदे, देवराया अहुणोव-
वणे पंचविहाए पञ्जतीए पञ्जतीमावं गच्छद, तं जहाः—आहारपञ्ज-
तीए, जाव—भासा-मणपञ्जतीए.

क्यों, तेओतुं कथन मान्युं नहीं ल्यारे ते देवो जे डिग्गामांशी
प्रकट्या हता ने ज डिग्गामां पाछा चाल्या गया. ते काळे, ते समये
ईशान कल्प इंद्र अने पुगेद्धिन विनानो हतो. ते दखने तामळी
वालतपन्निए पूण्णं साठ हजार वर्ष सुधी साधु पर्यायने पाळीने,
वे मास सुधीना संलेखनावडे आमाने सेवाने, एकवोनो वीस टंक
अनगन पाळीने काळमासे काळ करी ईशान कल्पमां, ईशानावर्त-
सक विमानमां, उपपात समामां, देवगय्यामां, देववत्तथी वंकारु
अने आंगळनी असंख्येय भाग जेट्थी अवगाहनामां ईशान कल्पमां
देवेंद्रनां गेरहाजरीमां ईशान देवेंद्र पणे जन्म धारण कय्यो. हवे ते ताजा
उत्पन्न थण्ट देवेंद्र, देवराज ईशान पांच प्रकारनां पर्यातिवडे पर्या-
त्तिपणाने पामे छे. अर्थात् आहारपर्यातिवडे अने यावत्—भाग-
मनःपर्यातिवडे ते देवेंद्र, देवराज ईशान पर्यात्तिपणाने पामे छे.

तए णं ते वल्लिचंचारायहाणिवत्थव्यया वहवे असुरकुमारा
देवा य, देवीओं य तामलिं वालतवस्सिं कालगतं जाणित्ता,
ईसाणे य कप्पे देविदेत्ताए उववण्णं पासित्ता महया आसु-
रुत्ता, कुविया, चंडिकिया, मिसिमिसेमाणा वल्लिचंचारायहाणीए
मज्झमज्जेणं निग्गच्छंति, ताए उक्किट्टाए, जाव—जेणेव भारहे
वासे, जेणेव तामलिती(ए) (नयरीए), जेणेव तामलिस्स वालनव-
स्सिस्स सररीए तेणेव उवागच्छंति, वामं पाए सुवेंण वषड,
तिक्खुत्तो मुहे उट्टुहंति, तामलितीए नगरीए सिंघाडग-तिग-चउक-
चवर-चउम्महमहापहेसु आकड्डु-विकड्डिं करेमाणा, महया महया
सदेणं उग्घोसेमाणा उग्घोसेमाणा एवं वयासिः—के स णं भो ! से
तामली वालतवस्सी सयंगहियलिंगे, पाणामाए पव्वजाए पव्वए ?
के स णं से ईसाणे कप्पे ईसाणे देविदे, देवराया ति कट्टु तामलिस्स
वालतवस्सिस्स सररीयं हीलंति, निदंति, खिसंति, गरिहंति,
अवमन्नंति, वज्जंति, तालेंति, परिवहेंति, पव्वहेंति, आकड्डु-विकड्डिं
करेंति, हीलेत्ता जाव—आकड्डु-विकड्डिं करेत्ता एगंतं एडंति, जा-
मं व दिसिं पाउच्चूया तामेव दिसिं पडिगया. तए णं ते ईसाणक-
प्पवामी वहेवे वेमाणिया देवा य, देवीओं य वल्लिचंचारायहाणिव-
त्थव्यएहिं वहुहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं, देवीहिं य तामलिस्स वाल-
तवस्सिस्स सररीयं हीलिजमाणं, निदिजमाणं जाव—आकड्डु-विकड्डिं
कौरमाणं पासंति, पासित्ता आसुरुत्ता, जाव—मिसिमिसेमाणा जेणेव
ईसाणे देविदे, देवराया तेणेव उवागच्छंति, करयलपरिग्गहियं दस-

हवे, वल्लिचंचा राजधानीमां रहेनारा वणा असुरकुमार देवो
अने देवीओए एम जाण्युं के, तामली वालतपत्नी काळक्रमेने
पाम्यो, अने ते, ईशान कल्पमां देवेंद्रपणे उत्पन्न थयो. तथी
तेओर वणो क्रोध कय्यो, कोप कय्यो, भयंकर आकार धारण कय्यो
अने तेओ वहु गुस्से मराणा. पछी तेओ वया वल्लिचंचा राजधा-
नीनी'वचोवच नीकळ्या अने ते यावत्—उच्छट गतिवडे जे तरन
भारत वर्ष छे, जे तरफ ताम्रलिती नगरी छे अने जे तरफ तामली
वालतपस्विनुं शरीर छे ते तरफ आनीने ते देवो ते तामली मौर्य-
पुत्रना मुडदाने डावे पणे दोरडी बाधी, पछी तेना मोटानां त्रण
वार थुंकी. अने ताम्रलिती नगरीमां सिंगोडाना घाटवाळ्या मार्गमां,
त्रण शेरी मेगी थाय तेवा मार्गनां—त्रिकमां, चोकनां, चतुसुख-
मार्गमां, मार्गमां अने महामार्गमां, अर्थात् ताम्रलिती नगरीना वर्ध
जातिना मार्गो उपर ते मुडदाने टसडता टसडता अने मोटा अन्नाजे
उद्घोषणा करता ते देवो आ प्रमाणे बोल्या केः—हे !, पोतानी
मळे तपस्विनो वेप पहेरनार अने 'प्राणामा' नामनी दीक्षाधी दीक्षित
थनार ते तामळी वालतपत्नी कोण ? तथा ईशान कल्पमां थण्ट
देवेंद्र, देवराज ईशान कोण ? एम करीने तामली वालतपत्निना
शरीरनी हीलना करे छे, निंदा करे छे, खिसा करे छे, गर्हा
करे छे, अपमान करे छे, तर्जना करे छे, नार मारे छे,
कदर्थना करे छे, तेने हेरान करे छे अने आहुं अवळुं जेम
फावे तेम टसडे छे तथा तेम करीने तेना शरीरने एकाते

१. मूलच्छायाः—देवेन्द्रतया उपपन्नः, तत स ईशानो देवेन्द्र, देवराजोऽशुनोपपन्न पद्मविषया पर्यात्या पर्यामिमावं गच्छति, तद्यथाः—अहारपर्यात्या,

यावन्-भाषा-मन पर्यात्या ततस्ते वल्लिचंचाराजधानीवात्सव्या वहवोऽसुरकुमाराः देवाश्च, देव्यश्च तामलिं वालतपत्निनं कालगतं ज्ञात्वा, ईशाने च कल्पे
देवेन्द्रतया उपपन्नं दृष्ट्वा महता आश्चर्यताः, दुपिता, चण्डकृता, मिसिमिसयन्तो वल्लिचंचाराजधान्याः मज्झमज्जेणं निग्गच्छन्ति, तथा उच्छट्या, यावन्-येनैव
भारतं वर्षम्, येनैव ताम्रलिती नगरी, येनैव तामले. वालतपत्निन. शरीरकं तेनैव उपागच्छन्ति, वामं पादं शुन्वेन वपन्नित्ति, त्रिदृत्वो मुखे अवशीव्यन्ति,
ताम्रलितीया नगर्याः श्यद्गाटक-त्रिक-चतु-क-चत्तर-चतुसुखनहापथेषु आकर्मिकर्षिणां कुर्वन्तः, महता महता शब्देन उद्घोषयन्तः उद्घोषयन्तः एवम्
अवादिषु —ऋ एम मोः ! स तामलिं वालतपत्नी स्वयं गृहीतवित्तं, प्राणामिक्या प्रत्यज्या प्रव्रजितः, ऋः एम स ईशाने कल्पे ईशानो देवेन्द्रः, देवराज इति
दृष्ट्वा तामले. वालतपत्निनः शरीरकं हील्यन्ति, निन्दन्ति, हुन्सन्ति, गर्हन्ते, अवमन्यन्ते, तर्जयन्ति, ताडयन्ति, परिव्ययन्ते, प्रव्ययन्ते, आकर्मिकर्षिणा
कुर्वन्ति, हीउच्छिता यावन्-आकर्मिकर्षिणां कृत्वा एकान्ते एडयन्ति, वाम एव विधिं प्रादुर्भूताः तामेव दिशि प्रतिगताः. ततस्ते ईशानकल्पवासिनो वहवो
विश्वामित्रा देवाश्च, देव्यश्च वल्लिचंचाराजधानीवात्सव्या असुरकुमाराः देवैः, देवीनिश्च तामले. वालतपत्निन. शरीरकं हील्यमानम्, निन्दमानं यावन्-आकर्म-
निकर्मक क्रियमाणं पदगन्ति, दृष्ट्वा आश्चर्यता, यावन्-मिसिमिसयन्तो येनैव ईशानो देवेन्द्रो देवराजत्वेनैव उपागच्छन्ति, करतलपरिगृहीतं दशनखम्.—अनु०

नहं सिरसावतं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं, विजएणं वद्धावेति, एवं वयासीः—एवं खलु देवाणुपिया ! वलिचंचारायहाणिवत्थव्वया वहवे असुरकुमारा देवा य, देवीओ य देवाणुपिये कालगए जाणित्ता ईसाणे कप्पे इंदत्ताए उवववे पासेत्ता आसुरुत्ता, जाव—एगंते एडेंति, जामेव दिस्सिं पाउच्चूआ तामेव दिस्सिं पडिगया; तए णं से ईसाणे देविंदे, देवराया तेस्सिं ईसाणकप्पवासीणं वहुणं वेमाणियाणं देवाण य, देवीण य अंतिए एयमइं सोच्चा, निसम्म आसुरुत्ते, जाव—मिसिमिसेमाणे तत्थेव सयणिज्जवरगये तिवलियं भिउडिं निडाले साहट्टु वलिचंचारायहाणिं अहे, सपक्खि, सपडिदिसिं समभिलोएइ, तए णं सा वलिचंचा रायहाणी ईसाणेणं देविंदेणं देवरण्णा अहे, सपक्खि, सपडिदिसिं समभिलोइआ समाणी तेणं दिव्वप्पमावेणं इंगालच्चूआ, मुम्मुरच्चूआ, छारियच्चूआ, तत्तकवेल्लकच्चूआ, तत्ता समजोइच्चूआ जाया या वि होत्था; तए णं ते वलिचंचारायहाणिवत्थव्वया वहवे असुरकुमारा देवा य, देवीओ य तं वलिचंचारायहाणिं इंगालच्चूयं, जाव—समजोइच्चूअं पासंति, पासित्ता भीआ, उत्तत्था, सुसिआ, उव्विग्गा, संजायमया, सव्वओ समंता आधावेति, परिधावेति, अबमव्वस्स कायं समतुरंगेमाणा चिडंति, तए णं ते वलिचंचारायहाणिवत्थव्वया वहवे असुरकुमारा देवा य, देवीओ य ईसाणं देविंदं, देवरायं परिकुव्वियं जाणित्ता, ईसाणस्स देविंदस्स, देवरण्णो तं दिव्वं देविड्ढिं, दिव्वं देवज्जुइं, दिव्वं देवाणुभागं, दिव्वं तेयलेस्सं असहमाणा सव्वे सपक्खि सपडिदिसं टिच्चा करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावतं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं, विजएणं वद्धावेति, एवं वयासीः—अहो ! णं देवाणुपिएहिं दिव्वा देविड्ढी, जाव—अभिसमण्णागया, तं दिव्वा णं देवाणुपियाणं दिव्वा देविड्ढी, जाव—लद्धा, पत्ता, अभिसमण्णागया, तं सामेमो देवाणुपिया !, खमंतु देवाणुपिया !, खमंतुमरिंहंतु णं देवाणुपिया !, णाइं भुज्जो भुज्जो एवं करणयाए णं ति कट्टु एयमइं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामेति, तए णं से ईसाणे देविंदे, देवराया तेहिं वलिचंचारायहाणिवत्थव्वेहिं वहुहिं असुरकुमारोहिं देवेहिं, देवीहि य एयमइं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामिए समाणे तं दिव्वं देविड्ढिं, जाव—तेयलेस्सं पडिसाहरइ,

नाखी जे दिशामांथी ते देवो प्रकथ्या हता ते ज दिशामां पाछा ते देवो चाल्या गया. हवे ते ईशान कल्पमां रहे-नारा घणा वैमानिक देवो अने देवीओए आ प्रमाणे जोयुं के, वलिचंचा राजधानीमां रहेनारा घणा असुरकुमार देवो अने देवीओ वाळतपस्ती तामलिना शरीरने हीले छे, निंदे छे, खिसे छे अने यावत्—तेना शरीरने आडुं अवळुं जेम फावे तेम ढसडे छे. त्यारे ते वैमानिक देवो पूर्व प्रमाणे जोचाथी अतिशय गुस्से भराणा अने यावत्—त्रोधथी मिसमीसाट करता ते (वैमानिक) देवोए देवेन्द्र, देवराज ईशाननी पासे जइने वन्ने हाथ जोडवापूर्वक दशे नखने भेगा करी—शिरसावर्त करी—माथे अंजलि करी ते इंदने जय अने विजयथी वधाव्यो. पछी तेओ आ प्रमाणे बोल्या केः—हे देवानुप्रिय !, वलिचंचा राजधानीमा रहेनारा घणा असुरकुमार देवो अने देवीओ, आप देवानुप्रियने काळने प्राप्त थएला जाणी, तथा ईशान कल्पमां इंद्रपणे उत्पन्न थएला जोइ ते असुरकुमारो घणा गुस्से भराणा अने यावत्—तेओए आपना मृतक शरीरने ढसडीने एकां-तमां म्क्युं. पछी तेओ ज्यांथी आव्या हता, पाछा त्यां चाल्या गया. ज्यारे देवेन्द्र, देवराज ईशाने ते ईशानकल्पमां रहेनारा वहु वैमानिक देवो अने देवीओ द्वारा ए वातने सांभळी अने अवधारी, त्यारे तेने घणो गुस्सो थयो अने यावत्—त्रोधथी मिसमिसाट करतो, त्यां ज देवशय्यामां सारी रीते रहेला ते ईशान इंद्रे कपाळमां त्रण आड पडे तेम भवां चडावी, ते वलिचंचा राजधानीनी वरावर सामे—नीचे—सपक्षे अने सप्रतिदिशे जोयुं. जे समये देवेन्द्र, देवराज ईशाने पूर्व प्रमाणे वलिचंचा राजधानीनी वरावर सामे—नीचे—सपक्षे अने सप्रतिदिशे जोयुं ते ज समये ते दिव्य प्रभाववडे वलिचंचा राजधानी अगारा जेवी थइ गई, आगना कणिया जेवी थइ गई, राख जेवी थइ गई, तपेली वेळुना कणिया जेवी थइ गई अने खूत्र तपेली लाय जेवी थइ गई. हवे ज्यारे ते वलिचंचा राजधानीमां रहेनारा घणा असुरकुमार देवो अने देवीओए ते वलिचंचा राजधानीने अंगारा जेवी थएली अने यावत्—खूत्र तपेली लाय जेवी थएली जोइ, तेवी जोइने असुरकुमारो भय पाय्या, त्रास पाय्या, सुकाइ गया उद्वेगवाळा थया अने भययी व्यापी गया

१. मूलच्छायाः—शीर्षावर्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा जयेन, विजयेन वर्षांपयन्ति, एवम् अवादिषु—एवं खलु देवानुप्रिया ! वलिचंचाराजधानीवास्तव्याः बहवोऽसुरकुमाराः देवाश्च, देव्यश्च देवानुप्रियं कालकृतं ज्ञात्वा ईशाने कल्पे इन्द्रतया उत्पन्नं दृष्ट्वा आमुष्मतां, यावत्—एकान्ते एडयन्ति, यामेव दिशि प्रादुर्भूतास्ताम् एव दिशि प्रतिगताः; तत स ईशानो देवेन्द्रः, देवराजस्तेषाम् ईशानकरपवासिना बहूना वैमानिकानां देवानां च, देवीनां च अन्तिके इमम् अर्थं श्रुत्वा, निशम्य आमुष्मताः, यावत्—मिसमिसयन् तत्रैव शयनीयवरगतस्त्रिवलिका भृङ्गुटीं ललाटे संहल्य वलिचंचाराजधानीम् अध, सपक्षम्, सप्रतिदिशि समभिलोकयति ततः सा वलिचंचा राजधानी ईशानेन देवेन्द्रेण, देवराजेन अध, सपक्षम्, सप्रतिदिशि समभिलोकिता सती तेन दिव्यप्रभावेण अद्भारभूता, मुम्मुरभूता, मसोभूता, तत्तकटाहकभूता, तत्ता समज्योतिर्भूता जाता चाऽपि अभवत्, ततस्ते वलिचंचाराजधानीवान्तव्या बहवोऽसुरकुमाराः देवाश्च, देव्यश्च ता वलिचंचाराजधानीम् अद्भारभूताम्, यावत्—समज्योतिर्भूता पश्यन्ति, दृष्ट्वा भीता, उत्रस्ता, शुष्का, उद्रिमाः, संजातमया, सर्वतः समन्तत आधावन्ति, परिधावन्ति, अन्थोन्थस्य कायं समाधिष्यन्तस्तिष्ठन्ति, ततस्ते वलिचंचाराजधानीवास्तव्या बहव असुरकुमारा देवाश्च, देव्यश्च ईशानं देवेन्द्रं देवराजं परिकृपितं ज्ञात्वा, ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य तां दिव्यां देवद्विम्, दिव्या देवद्युतिम्, दिव्यं देवानुभागम्, दिव्या तेजोल्लेयाम् अनह-माना सर्वं सपक्षम्, सप्रतिदिशं स्थित्वा करतलपरिग्रहीत दशनखं शीर्षावर्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा जयेन, विजयेन वर्षांपयन्ति, एवम् अवादिषु—अहो ! देवानुप्रियैः दिव्या देवद्विः, यावत्—अभिसमन्वागता, सा दिव्या देवानुप्रियाणा दिव्या देवद्विः, यावत्—लद्धा, प्राप्ता, अभिसमन्वागता, तत् क्षमयामो देवानुप्रिया !, क्षमन्ता देवानुप्रिया !, क्षमितुम् अर्हन्तु देवानुप्रिया !, नैव भूयो भूय एवं करणतया इति कृत्वा इमम् अर्थं नम्यन् विनयेन भूयो भूयः क्षमयन्ति, ततः स ईशानो देवेन्द्रः, देवराजः तैः वलिचंचाराजधानीवास्तव्यैः बहुभिः असुरकुमारैः देवैः, देवीभिश्च एतम् अर्थं सम्यग् विनयेन भूयो भूयः क्षमित सन् ता दिव्या देवद्विम्, यावत्—तेजोल्लेयानि प्रतिस्हरति.—अनु०

तैत्तिरिचं च णं गोयमा । ते बलिचंचारायहाणिवत्त्यच्चा बहवे
असुरकुमारा देवा य, देवीयो य ईसाणं देविदं, देवरयं आटंति,
जाव-पञ्चुवासंति, ईसाणस्त देविदस्म, देवरणो आणा-उववाय-
वयण-निदंसे चिद्वंति, एवं खलु गोयमा । ईसाणं देविदं, देव-
रणा सा दिव्या देविद्वी जाव-अमिममण्णागया.

तथा तेओ बवा चारे बाजु दोटवा टाग्या, भागवा टाग्या, अने एक
वीजानी सोटमां भरावा टाग्या. ज्वारे ते बलिचंचा राजधानीमां
रहेनारा असुरकुमार देवो अने देवीओर 'देवेंद्र, देवराज ईशान
कोयो छे' एम जाण्युं न्यारे तेओ—(ते बवा असुरकुमारो) देवेंद्र,
देवराज ईशाननी ते दिव्य देवक्रदि, दिव्य देवक्रांति, दिव्य देव-
प्रमाय अने दिव्य तेजोलेख्याने नरीं सहना, बरावर देवेंद्र, देवराज
ईशाननी सामे, उपर, सपक्षे अने सप्रतिदिशे वेसी, दये नख भेगा
थाय तेम बने हाथ जोडवाट्टेक गिरसावर्णयुक्त माथे अंजलि करी
ते ईशान इंद्रने जय अने विजयघडे वगामणी आपी आ प्रमाणे
बोल्या के:-अहो ! आप देवानुप्रिय दिव्य देवक्रदि यावत्—नात
करेली, अने आप देवानुप्रिये लख करेली; प्रात करेली अने सामे
आणेली एयो दिव्य देवक्रदि अने जोई. हे देवानुप्रिय ! अने
आपनी पामे क्षमा मागीर छीर, हे देवानुप्रिय ! आप अने क्षमा
आपो, हे देवानुप्रिय ! तने क्षमा करवाने योग्य छे; बारंबार-
फरी चार—अने ए प्रमाणे नरीं करीर, एम करी ए अपराध बदल
तेनी पामे विनयपूर्वक सारी रीते क्षमा मागे छे. हवे ज्वारे ते बलि-
चंचा राजधानीमां रहेनारा वणा असुरकुमार देवो अने देवीओर
पोताना अपगध बदल ते देवेंद्र, देवराज ईशाननी पामे विनय-
पूर्वक सारी रीते बारंबार क्षमा मागीर ज्वारे ते ईशान इंद्र ते दिव्य
देवक्रदिने अने यावत्—मूकेली नेजोलेख्याने पाछी खेचा लीकी.
अने हे गौतम ! आरथी ज मांडीने ते बलिचंचा राजधानीमां रहे-
नारा अनेक असुरकुमार देवो अने देवीओ ते देवेंद्र, देवराज ईशा-
ननी आदर करे छे, यावत्—तेनी नेवा करे छे, तथा वारथी हे
देवेंद्र, देवराज ईशाननी आज्ञामां, सेवामां, आदेशमां अने निदेश-
मां ते असुरकुमार देवो तथा देवीओ रहे छे. हे गौतम ! देवेंद्र,
देवराज ईशान ते दिव्य देवक्रदि यावत्—ए प्रमाणे मेळवी.

१८. प्र०—ईसाणस्त संते ! देविदस्म, देवरणो केवदं
कालं तिदं पण्णत्ता ?

१८. प्र०—हे भगवन् ! देवेंद्र, देवराज ईशाननी स्थिति
केटवा काळ मुर्ची कही छे ?

१८. उ०—गोयमा ! सातिरेगाइं वो सागरोंवमाइं तिदं
पण्णत्ता.

१८. उ०—हे गौतम ! तेनी स्थिति वे सागरोपम करवां
काइक अधिक कही छे.

१९. प्र०—ईसाणे णं संते ! देविदं, देवराया नाओ देवलो-
गाओ आउक्खणं, जाव—कहिं गच्छिहिति, कहिं उववज्जिहिति ?

१९. प्र०—हे भगवन् ! देवेंद्र, देवराज ईशान पोताना आयु-
प्यनो क्षय—पोताना आवरदा धूरो—यना पछी ते देवओकयी अर्थने
क्या जशे अने क्यां उत्पन्न थये ?

१९. उ०—गोयमा ! महाविदेहे वासे सिञ्चिहिति, जाव-
अंतं काहिइ.

१९. उ०—हे गौतम ! ते, महाविदेह क्षेत्रमां जइने सिद्ध
थशे अने यावत्—पोताना समस्त दुःखोनो अंत करये.

१. मूलच्छायाः—सप्रवृत्ति च गौतम ! ते बलिचंचारायहाणिवत्त्यच्चा बहवोअसुरकुमाराः देवाश्च, देव्यश्च ईशानं देवेन्द्रम् देवराजम् आदिवन्ते,
जावत्—पञ्चुवासंते, ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य आणा-उपमात-वचननिर्देशे तिदन्ति, एवं खलु गौतम ! ईशानेन देवेन्द्रेण, देवराजेन सा दिव्या देवक्रि-
यावत्—अमिममन्त्रागता. ईशानस्य भगवन् ! देवेन्द्रस्य, देवराजस्य क्रियन्तं कालं स्थितिः प्रश्ना ? गौतम ! सातिरेके हे सागरोपमे स्थिति प्रश्ना.
ईशानो भगवन् ! देवेन्द्र, देवराजस्यैव देवलोकाद् आयु क्षयः, जावत्—अत्र गमिष्यति इति, इत्थं उत्पश्यते इति ? गौतम ! महाविदेहे वयं सेरस्यति
इति, यावत्—अन्तं कश्चित्तिः—अनु०

२०. प्र०—सकस्स णं भंते ! देविदस्स, देवरण्णो विमाणे-
हितो ईसाणस्स देविदस्स, देवरण्णो विमाणा ईसिं उच्चयरा चैव,
ईसिं उच्चयतरा चैव; ईसाणस्स वा देविदस्स, देवरण्णो विमाणे-
हितो सकस्स देविदस्स, देवरण्णो विमाणा ईसिं णीययरा चैव,
ईसिं निण्णयरा चैव ?

२०. उ०—हंता, गोयमा ! सकस्स तं चैव सच्चं नेयच्चं.

२१. प्र०—से केणट्ठेणं ?

२१. उ०—गोयमा ! से जहा नाम ए करयले सिया-देसे
उच्चै, देसे उच्चए, देसे णीए, देसे निण्णे ; से तेणट्ठेणं गोयमा !
सकस्स देविदस्स, देवरण्णो जाव-ईसिं निण्णयरा चैव.

२२. प्र०—पमू णं भंते ! सक्के देविदे, देवराया ईसाणस्स
देविदस्स, देवरण्णो अंतिअं पाउच्चवित्तए ?

२२. उ०—हन्ता, पमू.

२३. प्र०—से णं भंते ! किं आढायमाणे पमू, अणाढाय-
माणे पमू ?

२३. उ०—गोयमा ! आढायमाणे पमू, नो अणाढायमाणे पमू.

२४. प्र०—पमू णं भंते ! ईसाणे देविदे, देवराया सकस्स
देविदस्स देवरण्णो अंतिअं पाउच्चवित्तए ?

२४. उ०—हन्ता, पमू.

२५. प्र०—से णं भंते ! किं आढायमाणे पमू, अणाढायमाणे
पमू ?

२५. उ०—गोयमा ! आढायमाणे वि पमू, अणाढायमाणे
वि पमू.

२६. प्र०—पमू णं भंते ! सक्के देविदे, देवराया ईसाणं
देविदेणं, देवराय पपक्किं, सपडिदिंसिं समभिलोइत्तए ?

२६. उ०—जहा पादुच्चवणा, तथा दो वि आलावगा नेयच्चा.

२७. प्र०—पमू णं भंते ! सक्के देविदे. देवराया ईसाणेणं
देविदेणं, देवरण्णा सद्धि आलाव वा, संलावं वा करेत्तए ?

२०. प्र०—हे भगवन् ! शुं देवेन्द्र, देवराज शक्रनां विमानो
करतां देवेन्द्र, देवराज ईशाननां विमानो जराक उंचा छे, जराक
उन्नत छे ? अने देवेन्द्र, देवराज ईशाननां विमानो करतां देवेन्द्र,
देवराज शक्रनां विमानो जराक नीचां छे, जराक निम्न छे ?

२०. उ०—हे गौतम ! हा, ते ज प्रमाणे छे—अहीं उपरन
सूत्रनो पाठ उत्तररूपे समजवो.

२१. प्र०—हे भगवन् ! तेम कहेवातुं शुं कारण ?

२१. उ०—हे गौतम ! जेम कोई एक हाथनुं तळिउं—
हथेळी—एक भागमां उंचुं होय, एक भागमां उन्नत होय तथा एक
भागमां नीचुं होय अने एक भागमां निम्न होय ते ज रीते विमानो
संबंधे पण समजवुं अने ए ज कारणथी पूर्व प्रमाणे कयुं छे.

२२. प्र०—हे भगवन् ! देवेन्द्र, देवराज शक्र देवेन्द्र, देवराज
ईशाननीं पासे प्रकट थवाने—पासे आववाने—समर्थ छे ?

२२. उ०—हे गौतम ! हा.

२३. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे ते, तेनो पासे आवे ल्यारे तेनो
आदर करतो आवे के अनादर करतो आवे ?

२३. उ०—हे गौतम ! ज्यारे ते (शक्र), ईशाननीं पासे
आवे ल्यारे तेनो आदर करतो आवे पण अनादर करतो न आवे.

२४. प्र०—हे भगवन् ! देवेन्द्र, देवराज ईशान देवेन्द्र, देव-
राज शक्रनीं पासे आववाने समर्थ छे ?

२४. उ०—हे गौतम ! हा.

२५. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे ते—(ईशानेन्द्र), तेनो पासे आवे
ल्यारे ते (शक्रेन्द्र) नो आदर करतो आवे के अनादर करतो आवे ?

२५. उ०—हे गौतम ! ज्यारे ते—(ईशानेन्द्र), शक्रेन्द्रनीं पासे
आवे ल्यारे ते, तेनो आदर करतो आवे अने अनादर करतो पण आवे.

२६. प्र०—हे भगवन् ! देवेन्द्र. देवराज शक्र देवेन्द्र, देवराज
ईशाननीं सपक्षे (चारे ब्राह्मण) सप्रतिदिशे (द्वयी तरफ) जोवाने समर्थ छे ?

२६. उ०—हे गौतम ! जेम पासे आववा संबंधे वे आलापक
कहा, तेम जोवा संबंधे पण वे आलापक कहेवा.

२७. प्र०—हे भगवन् ! देवेन्द्र, देवराज शक्र, देवेन्द्र, देव-
राज ईशाननीं साथे आलाप संलाप—वातचित्त—करवा माटे समर्थ छे ?

१. मूलच्छाया.—शक्रस्य भगवन् ! देवेन्द्रस्य. देवराजस्य विमानेभ्य ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य विमानानि उपर उन्नतराणि एव, उपर उन्न-
तराणि एव, ईशानस्य वा देवेन्द्रस्य, देवराजस्य विमानेभ्य शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य विमानानि उपर नीचतराणि चैव, उपर निम्नतराणि एव ? हन्त.
गौतम ! शक्रस्य तर्पणं मयं प्रातःपुनः. तन् केनाऽप्येनं गौतम ! तद्यथा नाम करतलं स्याद्-देशे उच्चम्, देशे उन्नतम्, देशे नीचम्, देशे निम्नं तन् तेनाऽप्येनं
गौतम ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य यावन्-उपर उन्नतराणि चैव. प्रभुर्भगवन् ! शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य अन्तिकं प्रादुर्भ-
वितुम् ? हन्त, प्रभु. स भगवन् ! किम् आद्रियमाणं प्रभु, अनाद्रियमाणं. प्रभु ? गौतम ! आद्रियमाणं प्रभु, नोऽनाद्रियमाणं. प्रभु. प्रभुर्भगवन् ! ईशानो
देवेन्द्र, देवराजः शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य अन्तिकं प्रादुर्भवितुम् ? हन्त, प्रभु. न भगवन् ! किम् आद्रियमाणं प्रभु, अनाद्रियमाणं प्रभु ? गौतम !
आद्रियमाणोऽपि प्रभु, अनाद्रियमाणोऽपि प्रभु प्रभुर्भगवन् ! शक्रो देवेन्द्र, देवराजः ईशानो देवेन्द्रम्, देवराजं सपक्षं नप्रतिदिशं समभिलोइतुम् ?
तथा प्रादुर्भावना, तथा हा अपि आलापनां शास्त्रेणैव. प्रभुर्भगवन् ! शक्रो देवेन्द्रो देवराजः ईशानो देवेन्द्रेण देवराजेन सांगम् आलापं वा, संलापं वा
कथुम् ? —शुभं.

२७. उ०—हन्ता, गोयमा ! (प०) जहा पादुम्भवो.

२८. प्र०—अत्थि णं भंते ! तेसिं सकी-साणाणं देविदाणं,
देवराईणं किचाइं, करणिज्जाइं समुप्पज्जंति ?

२८. उ०—हन्ता, अत्थि.

२९. प्र०—से कहमिदाणि पकरेति ?

२९. उ०—गोयमा ! ताहे चें णं से सफे देविदे, देवराया
ईसाणस्स देविदस्स देवरण्णो अंतिअं पाउम्भवइ, ईसाणे वा देविदे,
देवराया सफस्स देविदस्स, देवरण्णो अंतिअं पाउम्भवइ—इति भो !
सफा ! देविदा ! देवराया ! दाहिणडूलोगाहिचई !; इति भो !
ईसाणा ! देविदा ! देवराया ! उत्तरडूलोगाहिचई !. इति भो !
इति भो ! ति ते अण्णमण्णस्स किचाइं, करणिज्जाइं पच्चणुम्भव-
माणा विहरंति.

३०. प्र०—अत्थि णं भंते ! तेसिं सकी-साणाणं देविदाणं,
देवराईणं विवादा समुप्पज्जंति ?

३०. उ०—हंता, अत्थि.

३१. प्र०—से कहमिदाणि पकरेति ?

३१. उ०—गोयमा ! ताहे चें णं ते सकी-साणा देविदा,
देवरायाणो सणकुमारं देविदं, देवरायं मणसी-करेति, तए णं से
सणकुमारे देविदे, देवराया तेहिं सकी-साणेहिं देविदेहिं, देवराईहिं
मणसी-करे समाणे खिप्पामेव सकीसाणाणं देविदाणं, देवराईणं
अंतिअं पाउम्भवइ, जं से चदइ तस्स आणा-उचचाय-वयण-निद्वेसे
चिड्वन्ति.

३२. प्र०—सणकुमारे णं भंते ! देविदे, देवराया कि भव-
सिद्धिए, अभवसिद्धिए ? सम्मदिट्ठी, मिच्छदिट्ठी ? परित्तसंसारए,
अणंतसंसारए ? सुलमवोहिए, दुल्लभवोहिए ? आराहए, विराहए ?
चरिमे, अचरिमे ?

३२. उ०—गोयमा ! सणकुमारे णं देविदे देवराया भवसिद्धिए,

२७. उ०—हे गौतम ! हा, ते वातचित्त करवा माटे समर्थ
छे—जेम पाये आववा संबंधे जणाव्युं तेम वातचित्त करवा संबंधे
पण समजहुं.

२८. प्र०—हे भगवन् ! ते देवेन्द्र, देवराज शक्र अने ईशा-
न वच्चे प्रयोजन के विधेय-कार्य-होय छे ?

२८. उ०—हे गौतम ! हा, होय छे.

२९. प्र०—हे भगवन् ! हमणां तेओ पोतपोताना कार्यने
केवी रीते करे छे ?

२९. उ०—हे गौतम ! ज्यारे देवेन्द्र, देवराज शक्रने कार्य होय
त्यारे ते देवेन्द्र, देवराज ईशाननी पारे प्रादुर्भवे छे—आवे छे अने,
ज्यारे देवेन्द्र, देवराज ईशानने कार्य होय त्यारे ते देवेन्द्र, देवराज
शक्रनी पारे प्रादुर्भवे छे. तेओनी परस्पर बोलवानी रीति आवी
छे:—हे दक्षिण लोकार्धना धणी देवेन्द्र देवराज शक्र ! अने हे उत्तर
लोकार्धना धणी देवेन्द्र देवराज ईशान !—ए प्रमाणे संबोधन संबोवी
तेओ पोतपोतानुं कार्य करता रहै छे.

३०. प्र०—हे भगवन् ! ते वने-देवेन्द्र, देवराज शक्र अने
देवेन्द्र, देवराज ईशान-वच्चे विवादो थाय छे ?

३०. उ०—हे गौतम ! हा, ते वने वच्चे विवादो थाय छे.

३१. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे ते वे वच्चे विवाद थाय छे
त्यारे तेओ शुं करे छे ?

३१. उ०—हे गौतम ! ज्यारे ते वे वच्चे विवाद थाय छे
त्यारे तेओ, देवेन्द्र देवराज सनत्कुमारने संभारे छे अने संभारता
ज ते देवेन्द्र, देवराज सनत्कुमार, देवेन्द्र देवराज शक्र अने ई-
शाननी पारे आवे छे. तथा ते आवीने जे कहे छे तेने तेओ मा-
ते वने इद्रो तेनी आज्ञामां, सेवामां, आदेशमां अने निर्देशमां सि-

३२. प्र०—हे भगवन् ! शुं देवेन्द्र, देवराज सन-
सिद्धिक छे, अभवसिद्धिक छे, सम्यग्दृष्टि छे, मिथ्या-
संसारी छे, अमित-अनंत-संसारी छे, सुलम बोधि-
बोधिवाळो छे, आराधक छे, विराधक छे, चरम छे।

३२. उ०—हे गौतम ! देवेन्द्र देवराज सनत्कुमारने भवसिद्धि

१. मूलच्छाया —हन्त, गौतम ! (प्र०.) यथा प्रादुर्भवः अस्ति भगवन् ! तयो. शक्रे-शानयो देवेन्द्रयो देवराजयो कृत्यानि, करणीयानि समुत्पद्यन्ते
हन्त, अस्ति. तत् कथम् इदानीं प्रकुरुत ? गौतम ! तदेव स शक्रे देवेन्द्रो देवराजः ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य अन्तिकं प्रादुर्भवति, ईशानो
वा देवेन्द्रो देवराजः शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य अन्तिकं प्रादुर्भवति—इति भो शक्र ! देवेन्द्र ! देवराज ! दक्षिणार्धलोकाधिपते !. इति भो
ईशान ! देवेन्द्र ! देवराज ! उत्तरार्धलोकाधिपते !. इति भो ! इति भो ! इति ता अन्योन्यस्य कृत्यानि, करणीयानि प्रत्यनुभवन्तां विहरतः. अस्ति
भगवन् ! तयो शक्रे-शानयो. देवेन्द्रयो, देवराजयोः विवादा. समुत्पद्यन्ते ? हन्त, अस्ति. तत् कथम् इदानीं प्रकुरुत ? गौतम ! तदेव तां शक्रे-
शानां देवेन्द्रो देवराजो सनत्कुमार देवेन्द्रम्, देवराजं मनसि कुरुतः, ततः स सनत्कुमारो देवेन्द्रो देवराजस्ताभ्यां शक्रे-शानाभ्यां देवेन्द्राभ्यां देव-
राजाभ्यां मनसि कृतं नन् द्विप्रम एव शक्रे-शानयो. देवेन्द्रयो. देवराजयोः अन्तिकं प्रादुर्भवति, यत् न वदति तस्य आज्ञा-उपपात-वचन-निर्देशे तिष्ठत
सनत्कुमारो भगवन् ! देवेन्द्रो देवराज किं भवसिद्धिक, अभवसिद्धिक ? सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि ? परित्तसंसारक, अनन्तसंसारक ? सुलमबोधिक
दुल्लमबोधिक ? आराधक, विराधक ? चरम, अचरम. ? गौतम ! सनत्कुमारो देवेन्द्रो देवराजो भवसिद्धिक—अनु०

नो अमवसिद्धिः. एवं सम्मदिष्टी, परित्तसंसारः, सुलभवोहिः, आराहः, चरमे—पसरथं नेयव्वं.

छे, पण अमवसिद्धिक नथी. ए रीते ते सम्यग्दृष्टि छे, मिध्यादृष्टि नथी. मित संसारी छे, अनंत संसारी नथी. सुलभ वोधिवाळो छे, दुर्लभ वोधिवाळो नथी. आराधक छे, विराधक नथी. चरम छे अने अचरम नथी—अर्थात् ते संबंधे वधुं प्रशस्त जाणवुं.

३३. प्र०—से केणट्टेणं भन्ते ! ?

३३. प्र०—हे भगवन् ! तेम कहेवानुं शुं कारण ?

३३. उ०—गोयमा ! सणकुमारः देविदे देवराया वहुणं सम-
गाणं, वहुणं, समणीणं; वहुणं सावयाणं, वहुणं साविआणं हिअ-
क्कामए, सुहकामए, पत्थकामए, आणुकंपिए, निस्सेयसिए, हिअ-सुह-
(निस्सेयसिए निस्सेसकामए.) से तेणट्टेणं गोयमा ! सणकुमारः णं
भवसिद्धिः, जाव—नो अचरिमे.

३३. उ०—हे गौतम ! देवेन्द्र, देवराज सनत्कुमार घणा श्रमण,
वणी श्रमणीओ—साध्वीओ, घणा श्रावक अने वणी श्राविकाओनो
हितेच्छु छे, सुखेच्छु छे, पथ्येच्छु छे, तेओना उपर अनुकंपा करनार
छे, तेओनुं निःश्रेयस इच्छनार छे तथा तेओना हितनो, सुखनो अने
निःश्रेयसनो अर्थात् ए वधांनो इच्छुक छे, माटे हे गौतम ! ते सन-
त्कुमार इंद्र भवसिद्धिक छे यावत्—ते चरम छे, पण अचरम नथी.

३४. प्र०—सणकुमारस्स णं भंते ! देविदस्स, देवरण्णो
केवइयं कालं ठिई (ती) पण्णत्ता ?

३४. प्र०—हे भगवन् ! देवेन्द्र, देवराज सनत्कुमारनी स्थिति
केटला काल सुधीनी कही छे ?

३४. उ०—गोयमा ! सत्त सागरोवमाणि ठिई पण्णत्ता.

३४. उ०—हे गौतम ! तेनी स्थिति सात सागरोपमनी कही छे

३५. प्र०—से णं भंते ! ताओ देवलोगाओ आउक्खवयेणं
जाव—कहिं उववज्जिहिइ ?

३५. प्र०—भगवन् ! तेनी आवरदा पूरी थया पछी ते,
देवलोकथी च्यवी यावत्—क्यां उत्पन्न थये ?

३५. उ०—गोयमा ! महाविदेहे वासे सिद्धिहिइ, जाव—
तं करेहिइ.

३५. उ०—हे गौतम ! ते महाविदेह क्षेत्रमा सिद्ध थये, यावत्
तेना सर्व दुःखेनो नाश करथे.

सेवं भंते !, सेवं भंते !.

हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे.
(एम कही यावत्—विचरे छे.)

गाहाओः—

छट्ट-ट्टम मासो उ अद्धमासो वासाइं अट्ट छम्मासा,

तीसग-कुरुदत्ताणं तव-भक्तपरिण्णा-परियाओ.

उच्चत्त विमाणाणं पाउच्चव पेच्छणा य संलावे,

किच्चि विवादुप्पत्ती सणकुमारः य भवियत्तं (व्वं)

गाथाः—तिष्यक श्रमणनो तप छट्ट अने एक मासनुं अनशन
छे. कुरुदत्त श्रमणनो तप अट्टम अने अडधा मासनुं अनशन छे.
तिष्यक श्रमणनो साधुपर्याय आठ वर्षनो अने कुरुदत्त श्रमणनो
साधुपर्याय छ मासनो छे अर्थात् ए वे श्रमणोने लगती वीना आ
उद्देशकमा आवी छे अने वीजी वीना—विमानोनी उंचाई, इंद्रनुं
इंद्रनी पासे जवुं, जोसु, संलाप, कार्य, विवादनी उत्पत्ति, तेनो
निवेडो अने सनत्कुमारमा भव्यपणुं; ए वीनाओ पण आ उद्देश-
कमां कही छे.

मोया सम्मत्ता.

मोका समाप्त.

भगवत्-अज्जसुहम्मसामिपणीए सिरीभगवईसुत्ते ततिअमये पटमो मोआ—उद्देशो मम्मत्तो.

८. इन्द्राणा वैक्रियशक्तिप्ररूपणप्रक्रमाद् ईशानेन्द्रेण प्रकाशितस्य आत्मीयस्य वैक्रियरूपकरणसामर्थ्यस्य, तेजोलेख्यासामर्थ्यस्य
चोपदर्शनाय इदमाहः—‘ते ण’ इत्यादि. ‘जहेव रायप्पसेणइज्जे’ति यथैव राजप्रथीयाख्येऽध्ययने सूरियाभदेवस्य वक्तव्यता, तथैव चेह
ईशानेन्द्रस्य. किमन्ता ? इत्याहः—‘जाव दिच्चं देविद्धिं’ति, सा चैयमर्थसंक्षेपतः—सभाया सुधर्मायाम्, ईशाने सिंहासने अशीत्या सामानिक-

१ मूलच्छाया —नो अमवसिद्धिक, एवं सम्यग्दृष्टि, परीतसमारक, सुलभवोधिक, आराधक, चरमः—प्रगस्तं ज्ञातव्यम तत् केनार्थेन भगवन् !
गौतम ! सनत्कुमारो देवेन्द्रो देवराजो वहुना श्रमणानाम्, वहुना श्रमणीनाम्; वहुना श्रावकाणाम्, वहुना श्राविकाणा हितकामुक, सुयकामक-
कामुक, अनुकम्पित, नैश्रेयनिक, हित-सुख-(नैश्रेयनिक) निःश्रेयमकामुक, तत् तेनार्थेन गौतम ! सनत्कुमारो भवसिद्धिक, यावत्—नो अचरमः. सनत्कु-
मारस्य भगवन् ! देवेन्द्रस्य देवराजस्य कियन्तं कालं स्थिति प्रज्ञता ? गौतम ! सत्त सागरोपमाणि स्थिति प्रज्ञता न भगवन् ! तस्माद् देवलोकाद् आयु-
धयेण यावत्—अत्र उत्पत्त्यते ? गौतम ! महाविदेहे वर्षं सेत्स्यति, यावत्—अन्तं करिष्यति. तदेव भगवन् ! तदेव भगवन् ! गाथा —पटा-ऽष्टमौ माससु
अद्धमासो वर्षाणि अष्ट पण्मासा, तिष्यक-कुरुदत्तयो तपो-भक्तपरिजा-पर्याय. उच्चत्वं विमानाना प्रादुर्भव प्रेक्षणा च संलाप, कृत्य विवादोत्पत्ति सनत्कु-
मारो च भव्यत्वम्(भक्तिव्यम्) मोका समाप्ता --अनु०

१. आ वात (उद्देशक) मोका नगरीमा कहेवाएल होवाथी चालु उद्देशकनुं नाम पण मोका राख्युं छे —अनु०

सहस्रैः, चतुर्भिलोकपालैः, अष्टाभिः सपरिवाराभिरप्रमहिषीभिः, सप्तभिरनीकैः, सप्तभिरनीकाधिपतिभिः, चतसृभिश्चाशीतिभिरात्तरक्षदेवसह-
स्त्राणाम्, अन्यैश्च ब्रह्मिर्देवैः, देवीभिश्च परिवृतो महता आहतनाव्यादिरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति स्म. इतश्च जम्बूद्वीपमव-
धिनाऽऽलोकयन् भगवन्तं महावीरं राजगृहे ददर्श, दृष्ट्वा च ससंभ्रममासनादुत्तस्थौ. उच्यते च सताष्टानि पदानि तीर्थकराभिमुखमाजगाम.
ततो ललाटतटघटितकरकुड्मलो ववन्दे, वन्दित्वा चाभियोगिकदेवान् शब्दयांचकार. एवं च तानवादीतः—गच्छत भो राजगृहं नगरम्,
महावीरं भगवन्तं वन्दध्वम्, योजनपरिमण्डलं च क्षेत्रं शोधयत, कृत्वा चैवं मम निवेदयत. तेऽपि तथैव चक्रुः. ततोऽसौ पदात्यनीकाधि-
तिं देवमेवमवादीतः—भोः ! भोः ! देवानां प्रिय ! ईशानावतंसके विमाने घण्टामास्फालयन् घोषणा कुरु—‘यदुत गच्छति भोः ! ईशानेन्द्रो
महावीरस्य वन्दनाय, ततो यूयं गीघ्रं महद्द्व्यां तस्यान्तिकमागच्छत’. कृतायां च तेन तस्या बहवो देवाः कुतूहलादिभिः तत्समीपमुपा-
गताः. तैश्च परिवृतोऽसौ योजनलक्षप्रमाणयानविमानारूढोऽनेकदेवगणपरिवृतः, नन्दीश्वरे द्वीपे कृतविमानसंक्षेपो राजगृहनगरमाजगाम. ततो
भगवन्तं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य चतुर्भिरङ्गुलैर्भुवमप्राप्तं विमानं विमुच्य भगवत्समीपमागत्य भगवन्तं वन्दित्वा पर्युपास्ते स्म.

८. आ चालु प्रकरण इदानी वैक्रियशक्तिना प्ररूपण परत्वे छे, तो हवे इद्रे प्रकाशेल—पोताना वैक्रियरूपो करवाना सामर्थ्येने तथा तेना तेजो-
लेश्या संबंधी सामर्थ्येने देखाडवा आ सूत्र कहे छे—[‘ते णं’ इत्यादि.] [‘जहेव रायपसेणइज्जे’ति] राजप्रश्रीय (रायपसेणी) नामना अद्य-

१. आ ‘ राजप्रश्रीय ’ नामनुं एक सूत्र छे, जे उपागरूप छे. अने चार उपांगोमां तेनुं स्थान वीजुं आवे छे. जैन संप्रदायमां १२ अगसूत्रो छे अने
१२ उपाग सूत्रो छे—कसुं सूत्र कया अगनु उपागरूप छे, ते विपे नीचे प्रमाणे समजवानुं छे :—

“ अङ्गानि द्वादश, उपाङ्गानि अपि अङ्गकदेशप्रपञ्चरूपाणि प्रायः प्रत्यङ्ग-
मेकैकभावात् तावन्ति एव. तत्र अङ्गानि आचाराङ्गादीनि प्रतीतानि,
तेषाम्—उपाङ्गानि क्रमेण अमूनि :—

अंगो चार छे अने एक एक अंगनुं उपाग एक एक होवार्था उपांगो पण
चार छे. ते आ प्रमाणे.—

अंगसूत्र—उपांगसूत्र.

१. आचाराङ्गस्य आपपातिकम्. २ सूत्रकृदङ्गस्य राजप्रश्रीयम्. ३ स्था-
नाङ्गस्य जीवा (जीवा) भिगम . ४ समवायाङ्गस्य प्रज्ञापना. ५ भगवत्याः
सूर्यप्रज्ञप्ति . ६ जातावर्मेकथाङ्गस्य जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिः. ७ उपागकदशाङ्गस्य
चन्द्रप्रज्ञप्ति. ८ अन्तकृद्दशाङ्गस्य कल्पिका. ९ अनुत्तरौपपातिकस्य कल्पवतं-
सिका. १० प्रदक्षिणाकरणस्य पुष्पिता(का) ११ विपाकश्रुतस्य पुष्पचूलिका.
१२ दृष्टिवादस्य वृष्णिदशा—वर्णदशा. (अन्धकवृष्णिदशा)

आचारांग—औपपातिक. सूत्रकृतांग—राजप्रश्रीय (?) रायपसेणी.
स्थानांग—जीवाजीवाभिगम. समवायांग—प्रज्ञापना—पञ्चवणा. भग-
वती—सूर्यप्रज्ञप्ति. जातावर्मे—जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति. उपासकदशा—चन्द्रप्रज्ञप्ति.
अतकृद्दशा—कल्पिका. अनुत्तरौपपातिक—कल्पवतंसिका. प्रदक्षिणाकरण—
पुष्पिता(का). विपाक—पुष्पचूलिका. दृष्टिवाद—वर्णदशा.

—(जंबूद्वीपप्रज्ञप्ति पृ० १ वा०)

उपर जणावेलो अंग अने उपागोनो आनुक्रमिक उहेल कोडे प्राचीन प्रथमा मळी शकतो नथी. नंदीसूत्रना मूळमा श्रुतज्ञानना विभागो दर्शावता/आ
जातनो क्रमिक उहेल दर्शाव्यो नथी जो के ते उहेलमा आ १२ उपांगोनो नामनिर्देश करेलो छे, परंतु उपाग तरीके नहि, तेम असुक अंगनुं असुक
उपाग छे ए रीते पण नहि अथात् नंदीसूत्रना मूळमा तेम टीकामा कोडे प्रकारे उपागोनो तेम तेना क्रमनो उहेल मळी शकतो नथी. तेमा जे उहेल मके
छे ते आ प्रमाणे छे—

“ त समासओ दुविहं पण्णत्त, त जहा.—अंगपविट्टं, अगवाहिर. से कि
तं अगवाहिर ? अगवाहिर दुविहं पण्णत्तं, तं जहा—आवस्सय, आवस्सय-
वडरितं च से कि तं आवस्सय ? आवस्सयं छुविहं पण्णत्त, तं जहा—सा-
माइअ, चउवीमत्थओ, वंदणयं, पडिक्कमण, काउस्सगो, पच्चक्खाण से
कि तं आवस्सयवडरितं ? आवस्सयवडरितं दुविहं पण्णत्तं, तं जहा—कालिअ
च, उक्कालिअ च. मे कि तं उक्कालिअ ? उक्कालिअं अणेगविहं पण्णत्त, तं
जहा—दमवेआलिअ, कप्पिआकप्पिअ, चुल्लकप्पसुअ, महाकप्पसुअ, उवैवा-
डअ, रायंपसेगिअं, जीवाभिगमो, पर्णवणा, महापर्णवणा, पमायप्पमाय,
नदी, अणुओगदाराइं, देविंदत्थओ, तडुलवेआलिअ, चदाविज्जयं, सरपण्णत्ती,
पोरिसिअंडलं, मंडलपवेशो, विजाचरणविनिच्छओ, गणिविजा, ज्ञाणविभत्ती,
मरणविभत्ती, आयविसोही, वीयरागसुअं, सलेहणासुअं, विहारकणो, चर-
णपिही, आउरपच्चन्नाणं, महापच्चन्नाणं—एवमाइं. X से कि तं कालिअं ?
कालिअ अणेगविहं पण्णत्तं, तं जहा—उत्तरउज्जयणाइ, दसाओ, कप्पो,
ववहारो, निसीइं, महानिसीइं, इनिभासिआइं, जर्बुदीवपत्रत्ती, वीवमाणपत्रत्ती,
चंदेपत्रत्ती, गुडिआ विमाणविभत्ती, महत्तिआ विमाणविभत्ती, अगचूलिआ,
वगचूलिआ, विवाहचूलिआ, अरणोववाए, गडलोववाए, वरणोववाए, वेम-
नणोववाए, वेलधरोववाए, देविंदोववाए, उट्टाणसुए, समुट्टाणसुए, नागप-
रिआवपिआओ, निरयचालिआओ, कप्पिआओ, कप्पवडित्तिआओ, पुष्पि-
आओ, पुष्पचूलिआओ, वर्णदशाओ—एवमाइं. ”

“ संक्षेपथी विचारीए तो श्रुतज्ञान वे प्रकारनुं छे—अंगरूप अने अंग
सिवायनुं. अग सिवायनुं श्रुतज्ञान वे प्रकारनुं छे—आवश्यक अने आव-
श्यक सिवायनुं. आवश्यकना छ प्रकार छे—सामायिक, चतुर्विंशतित्त्व,
वदनक, प्रतिक्रमण, कायोत्सर्ग, अने पच्चक्खाण. आवश्यक सिवायनुं श्रुत-
ज्ञान वे प्रकारनुं छे—कालिक अने उत्कालिक X उत्कालिक श्रुत अनेक
प्रकारनुं छे.—दशवैकालिक, कल्पिताकल्पित (कल्पाकल्प), धुट्ट कल्पश्रुत,
महाकल्पश्रुत, औपपातिक, राजप्रश्रीय (?), जीवाभिगम, प्रज्ञापना, महा-
प्रज्ञापना, प्रमादाप्रमाद, नदी, अनुयोगद्वार, देवदस्त्व, तंडुलवैचारिक,
चंद्रवैध्यक (?) सूर्यप्रज्ञप्ति, पौरुषोमडल, मडलप्रवेश, विद्याचरणविनिश्चय,
गणिविद्या, ध्यानविभक्ति, मरणविभक्ति, आत्मविशोधि, वीतरागश्रुत, सले-
खनाश्रुत, विहारकल्प, चरणविवि, आतुरप्रत्याख्यान, महाप्रत्याख्यान—
इत्यादि. X कालिक श्रुत अनेक प्रकारनुं छे—उत्तराध्ययनो, दशा, कल्प,
व्यवहार, निशीथ, महानिशीथ, कृपिभाषित, जंबूद्वीपप्रज्ञप्ति, द्वीपसागरप्र-
ज्ञप्ति, चंद्रप्रज्ञप्ति, श्रुटिका विमानप्रविभक्ति, महती विमानप्रविभक्ति, अंग-
चूलिका, वर्णचूलिका, व्याख्याचूलिका, (व्याख्याप्रज्ञप्तिचूलिका), अरणोप-
पात, गरुडोपपात, धरणोपपात, वैश्रमणोपपात, वेल्धरोपपात, देवद्वीपपात,
उत्थानश्रुत, समुत्थानश्रुत, नागपरिजा (नागपरिजापत्तिका) निर्यावलि,
कल्पिका, कल्पवतंसिका, पुष्पिका, पुष्पचूलिका अने वृष्णिदशा (अथक्
णिदशा) इत्यादि.

—नंदीसूत्र पृ० २०२ (स)

यनमां जेम मूर्धाभदेवनी वक्तव्यता कही छे तेम ज अही ईशान इद्रनी वक्तव्यता कहेवी. ते वक्तव्यता क्यां सुधी कहेवी? तो कहे छे के, ['जाव-दिव्य देविद्धि' इति] ते वक्तव्यतानो टुंको अर्थ आवो छे:—सुधर्मां समामां, ईशान नामना सिंहात्मनमां वेसी देवेंद्र देवराज ईशान, मोटा अखंड नाटको वगैरेना गच्छवडे दिव्य अने भोगववा योग्य भोगोने भोगवतो विहरे छे. ते ईशानेद्र त्या एकलो नथी पण परिवारसहित बेटो छे. तेनो

उपर जणानेला नदीसूत्रवाळा उद्देखमा वरावर क्रमवार ए वारे सूत्रोना नामो आपेला छे, परतु तेमाना केटलाक कालिक श्रुत तरीके अने केटलाक उत्कालिक श्रुत तरीके, उपाग तरीके तो नहि ज [ए नामोना विशेष विवेचन माटे नदीसूत्रने जोई लेवानी जरूर छे] जे जे नामो उपर थंकां लगाव्या छे ते ए उपागना नामो छे. वळी समवायाग (जुओ० भ० प्र० सं० पृ० ९-१०) सूत्रमा ज्या वारमा समवायनो उल्लेख करेलो छे त्यां घणा खरा वार वार पदार्थोनी नांव करी छे, किंतु आ वार उपागोतुं नाम पण लीउं नथी. मात्र जाणवानी खातर ज ल्यानी नांवनो केटलोक भाग नीचे आपेलो छे —

“ १ वारम भिक्षुपुटिमाओ पण्णत्ताओ २ दुवालसविदे सभोने पण्णत्ते ३ दुवालमावत्ते कितिकम्मे पण्णत्ते. × × × ४ इतिपम्भागए ण पुटवीए दुवालम गानधेजा पण्णत्ता. ५ तेलि णं देवाण चारसहिं वाससहस्सेहि आहारहे ममुप्पज्जइ —ममवायांग पृ० २१ (अ)

१ भिक्षुओनी प्रतिमाओ वार छे. २ सभोग वार प्रकारनो छे ३ कृति-कर्म वार आवतंवाळें छे. ४ इत्प्राम्भारा पृथिवीना वार नाम छे. ५ ते देवोने वार हजार वर्षे पछीं सावानो अभिलाप थाय छे.

आ प्रज्ञारे आ वारमा समवायना प्रकरणमा घणा घणा वार वार पदार्थोनी नांव करी छे, पण क्याय 'उपागो वार छे' एम जणाव्युं नथी. किंतु ए सूत्रमा पण अन्यत्र आ प्रमाणे तो स्पष्टपणे सूचव्युं छे के—

“ दुवालसगे गणपिडगे पण्णत्ते, त जहा.—आयारे, सूत्रगडे, ठाणे, ल-मवाए, विवाहपन्नत्ती, णामावम्मकहाओ, उवामगदसाओ, अतगदसाओ, अणुत्तरोववाइयदमाओ, पण्णावागरणाड, विवागसुए, विट्टिवाए” —समवाय पृ० १०६ (स)

“ गणपिटक, द्वादश अंगरूप छे, जेम के —आचार, सूत्रकृत, स्थान, समवाय, व्याख्याप्रज्ञप्ति, ज्ञाताधर्मकथा, उपासकदशा, अंतकृद्दशा, अनुत्त-रौपपातिकदशा, प्रदनव्याकरण, विपाकधुन अने दृष्टिवाद.”

अर्थात् समवायाग सूत्रमा पण प्रसंग होवा छता उपागोनी सख्या तेम ज तेनो पूर्वोक्त अनुक्रम जणाव्यो नथी. वळी कुमारवाळना समसमयी अने मना गुह श्रीहेमचंद्रजीए पोताना क्रोममा अग्यारे अगोना अने चौंदा पूर्वना नामो तथा अर्थो आप्या छे (जुओ—देवकाण्ड श्लोक—१५७-१५८-१५९-१६०-१६१-१६२) किंतु आ उपागोना क्रमिक उद्देखने तेमा समारवामा आव्यो नथी जो के मूलमा अने टीकामा “नापोपाज्ञानि अज्ञानि” मूल-नह उपाङ्ग.—औपपातिकविभिवर्तन्ते—मोपाज्ञानि”—टीका एवी सामान्य नांव करी छे, किंतु 'उपागो वार छे, अने तेना नामो अनुक्रमे आ छे' स्पष्ट उद्देख तो क्यो ज नथी—ममवायाग सूत्रमा उपागो वा तेनी संख्यानी नांव करी नथी मात्र अंगो, तेनी संख्या अने तेमां आवेला विषयो वर्णवेलो छे. नदीसूत्रमा पण तेम ज छे, मात्र तेमा उपाग तरीके जणावाता ए वारे प्रथोना नामो नांघेला छे, पण उपाग तरीके नहि. एथी इतिहास एम कल्पी शकं गरो के, ए वारे अंथोनी उपाग तरीकेनी अने तेनी क्रमिक सख्यानी कल्पना प्राय अवाचीन होय. कारण के, ए अंथोने उपागरूपे स्ववता जे जो मळे छे ते अवाचीन जणाय छे (एवा उट्टोमा एक श्रीहेमचंद्रजीनो, बीजो तत्त्वार्थवृत्तिनो (पृ० ६४-अमटावाद) अने त्रीजो प्रथम जणावेलो सूत्रोपपत्तिनी टीकानो श्रीहीरविजयसरिजीना समयनो—एम त्रण उद्देखो मळे छे) जे बीजो उद्देख तत्त्वार्थवृत्तिमा नांवाएलो छे तेमा तो “ राजप्रसेन-कीय-आपपातिक-आदीनि ” एम लखेलु छे एटले आगळ जणावेलो आनुक्रमिक उद्देखमा जे उपागोतुं नाम सौथी प्रथम जणाव्युं छे, तेने आ वृत्ति, बीजुं जणावे छे अने बीजा नामने पहेलुं जणावे छे ए पण क्रमिक उद्देखनी चोक्षम कल्पनाने शिथिल पाडवा जेवुं छे वळी दिगंबर सप्रदायमां (राजवार्तिक पृ० ४९ थी ५४ सू० २०) ज्या श्रुतज्ञान अने तेना भेद प्रभेदोनी सविस्तर निदंश करेलो छे त्या उपाग नामक भेदनो वा तेनी सख्यानी लेश पण उद्देख नथी मळतो. तेम ज तेओना श्रुतस्वर नामना बीजा ग्रंथमा सविस्तर नांघ होवा छता, उपर जणावेलो उपागोनी वा तेना अनुक्रमनो उद्देख नथी मळतो. अने आ रीते आगळ जणावेली इतिहासनी कल्पना कदाच सरी पण पडी शके

' राजप्रतीय ' तुं प्राकृत नाम 'रायपसेणीय' छे ह्ये व्याकरणनी दृष्टिए विचार करता 'प्रदनीय' तुं तद्द न सीवी रीते, 'पनेणीय' यतुं अशक्य लागे छे. प्राकृतमा ' प्रदन ' शब्दना ' पण्ह ' अने ' पमिण ' एवा वे रूपो वने छे तेथी ' राजप्रदनीय ' शब्दनु प्राकृत रूप ' रायपण्णीय ' वा ' रायपसिणीय ' धवुं शक्य लागे छे. वळी तत्त्वार्थवृत्तिना उद्देखानुसार आगळ जणाव्या प्रमाणे आनु संस्कृत नाम ' राजप्रसेनकीय ' मालूम पडे छे अने ए नामनु वरावर प्राकृत ' रायपसेणदेश ' थवा जाय छे आ प्रकारे वे जातना नामोहेर मळवायी एवो चोक्षस निर्णय यई शकतो नथी के, राजप्रदनीय वरावर छे के राजप्रसेनकीय वरावर छे ए सूत्रमा राजा प्रवेशीने लगती हकीकत आवे छे एथी कदाच ' राजप्रदनमविकल्प कृत शास्त्रं राजप्रदनीयम् ' एवी व्युत्पत्तिने आवारे ' राजप्रदनीय ' नाम वरावर होय. आ चवंथे विचार करता एक जर्मन पण्डित श्रीयुत वेवर महाशय जणावे छे के, ' राजप्रदनीय ' नामने वदले ' राजप्रदेशीय ' नाम आ सूत्रने वरावर लाउ थाय छे कारण के, ए नाम, एना विषयने अनुकूल होवायी अन्वर्थ-नाम छे आथी कदाच एम पण कल्पी शक्य शक के, ' राजप्रदेशीय ' ना प्राकृतरूप ' रायपसिणीय ' ने वदले अमवशे ' रायपसेणीय ' थई गयु होय अने परापूर्ववी एतुं ए ज चान्यु आवतुं होय.

आचार्य श्रीहरिमद्र जेवा प्रामाणिकप्रकाड पुरुषोए एउ एक चोक्षम धोरण घडी राख्युं छे के, अंगसूत्रो गणवरप्रणीत हता अने उपागसूत्रो स्थविरप्रणीत छे. ए विषे तेजोए आवश्यकवृत्तिमा जणाव्यु छे के —

अज्ञप्रविष्ट गणवरकृतम्—आचारादि अनज्ञप्रविष्ट तु स्थविरकृतम्— “ जे श्रुत अज्ञप्रविष्ट छे तं गणवरकृत छे अने जे, ते सिवायतु छे तं स्थविरकृत छे.

आवश्यकादि — (आ० वृ० पृ० २५ म०)

उपरनी हकीकतने आचार्य श्रीमलयगिरि अने आचार्य श्रीमलवारी विगेरे पण टेको आपे छे ए विषे तंओ आ प्रमाणे जणावे छे के —

“ यद् गणवरदेवकृतं तद् अज्ञप्रविष्टम्—मूलभूतमित्यर्थ. × यत् पुन श्रुत-स्थविरं + विरचित तद् अनज्ञप्रविष्टम्”—(नन्दीटीका, मलयगिरीया पृ० २०३ म०)

“ जे श्रुत गणवरकृत छे ते अज्ञप्रविष्ट छे—अने जे, स्थविरकृत छे ते अज्ञ सिवायतुं छे.”

“ गणहर-धेरकथं वा”—(५५०)—(विशेषावश्यकटीका मलधारीया—श्रुतज्ञानविचार)

“ अगगत श्रुत गणवरकृत छे अने ते सिवायतु स्थविरकृत छे.”

પરિવાર આ પ્રમાણે છે.—પૈત્રી હજાર સામાનિક દેવો, ચાર લોકચાલો, પરિવારચાલી આઠ પટ્ટરાગીનો, સાત સેનાઓ, સાત મેનાધિપતિઓ, ૩. ૩૨૦૦૦ અંગરક્ષક દેવો અને વીજા અનંક વૈમાનિક દેવો તથા દેવીઓ. હવે તે ઈશાનંદ્રે જંબૂદ્વીપને અશ્વિજાતવટે જોયો અને તેને જોતાં ગજ-ગૃહ નગરમાં પવોરુ મગવંતે મહાધારને પગ જોયા. મગવંતને જોઈને તે ઇંદ્ર એવાએ આસનથી ઉત્તો થયો અને આસનથી ઈટી સાત આઠ પગના નીચેસ્તરી સામે ગયો. પછી કમલના પદ્મના કોમળી પટે હાથ જોડી તેને શ્રમગ મગવંતને યાંચા. અને ત્યાર વાદ પોતાના આભિયોગિક દેવોને તેણે

રાજપ્રત્નીય ચ્દ્ર ટપાગરૂપ દ્યોધાયા તેના કર્તા કાદૈ સ્વવિર (સાધુ) હોય તેમ ડારના યથા ઉદ્દેશ્યે સ્પષ્ટરૂપે સ્વચિત કરે છે. ઈયાં કારણે પગ તે જ ઉદ્દેશ્યોના સંવાદને પ્રામાણિક માનવાનો છે. રાજપ્રત્નીય ચ્દ્ર, ઝાંજા ઈંગ—અવહુતાગ—નું ડમાન છે, તેથી એ કે વંચ રહેલો ઈંગોપાગીભાવ તપાસવો જરૂરનો છે. સુવ્રહ્માગના જે ને વિપયા આંચેજા છે તે વિષે ડાગલ (પ્ર૦અ૦૫૦૧-૧૦) કોષ્ટે નિવરના કાંઈ લેવાનું છે. જે ચ્દ્રહુતાગ વર્તમાનમા મલે છે તેમા હુલ ૨૩ અધ્યયનો છે. તેના નામ અને તેમા આવેલા વિપયા આ પ્રમાણે છે—

૧ ના સમય ગાનના અધ્યયનમા ગીતરાગના નંતચ્ચતું સ્વરૂપ છે. ૨ ના વૈતાલોચ અધ્યયનમા—વૈરાગ્યનો નવે સાધારણ ઉપદેશ છે અને તે વૈતાલોચ હંદમા ગવાણો છે. ત્રિયુગિકારે એ વ્યવેચને “ ધાર્શ્વરે ઓપલો ડરવેશ ” કહેજો છે. ૩ ના ડરનગપરિટા અધ્યયનમાં અને ૪ થા ત્રીરિટા અધ્યયનમાં સંચમતી સાધનામા ધાટિ આવતી અનુહૂલના અને પ્રતિકૂલતાનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. ૫ ના નિગયધિનનિમા નરજોના ડિમાગો વતાવ્યા છે. ૬ ડા વોસ્તુધિમા સ્તુતિદ્યાગ ઈશાંની ડર્ગા નોવેલી છે. ૭ ના હુગીલપરિમાયામા હુગીડોની મ્બિલે-ડયા-ડપાલી છે ૮ ના ડીવે, ૯ ના ડર્પ, ૧૦ ના ડમાગ, ૧૧ ના ડર્ગ, ૧૨ ના સમવચગ (ડાનલિગેનો સમા,) ૧૩ ના ડાગવત્ય, ૧૪ ના ડેવ ૧૫ ના ડાઠાન અને ૧૬ ના ડાયા અધ્યયનમાં નંતમને લગતા સાધારણ વિપયા નિરૂપણ છે અને માત્ર એક ડારના અધ્યયનમા મતવાદિઓના વિનયવાદાવિતી વર્ચા કર્ગ છે. ૧૭ ના અધ્યયનમા પગ ડપનવતી પદ્ધતિએ ડારના અધ્યયન જેવો વર્ચા કરેલી છે. ૧૮ ના ક્રિયાસ્થાન, ૧૯ ના આશરપતિ, ૨૦ ના પ્રલાન્યાન અને ૨૧ ના અનાચારશુભના અનુક્રમે ડાથિકી વિગેરે ક્રિયાશીલ, આશરું, પ્રલાન્યાન (પદ્મકયાગ) નું ડને અનાચારનું વર્ણન ડાપેલું છે. ૨૨ ના ડાર્શ્વોચ અધ્યયનમા હુનિવાનમ, ગેનાલક અને હુદ્ધ વિગેરેને કાર્ત્તુનાર્ગી માથે ડાનાર્થના જોડીને ઉપહાનમુવેક પાઠા પાવ્યા છે. ડને ક્રેલા ૨૩ ના નાલંડેવ અધ્યયનમા ગાનમ અને પાશોપત્ત ડદ્ધ વચે નાલંડેમા ડપલી વર્ચાને નોવેલી છે. આ પ્રત્તરે વનેગાન ચ્દ્રહુતાગ મૂત્રમા મઢના વિપયોમા ગજા પ્રવેગી છે તેને લગતી હુકોકતરું નાનાન મુદ્ધાં જગાનું નર્ચા અને આ મૂત્રમા ડવાગમૂત્ર કહેવાતા ‘ગજપ્રત્નીય’ મૂત્રમા નો ગજા પ્રવેગીના મૂત્રોમ કેવ નરીકેનો અવતાર, તેની વેદવુદ્ધિ, વેદવુદ્ધિ અને ડિચ્ મોગલિલાસો તથા તેમ કરેલું ડિચ્ચનાટક વિગેરે વર્ણવાણાં છે અને નિમ્બિયધમગ સાથે ડાણા ગજા પ્રવેગીના ડીવિવિવચ્ક પ્રજ્ઞા તથા ગાનમ અને પાશોપત્ત કેવોના લાલપ સલાવ પગ મૂત્રવાણે છે. આ રીતે એ વચે મૂત્રોનો વિપય જોવા મઢ્ઢુતાગ અને ગજપ્રત્નીય વચે જાથિલો ઈંગોપાગીભાવ ડટી ડાવેતા હોય એન મને લાગનું નર્ચા. કઢાવ એન કહેવામાં આવે છે, મૂત્રહુતાગ અને ગજપ્રત્નીયમાં આવતી ડીવિવિવચ્ક વર્ચા એક સરની જગાય છે, એને લીકે એ વંચ વચે રહેલો ઈંગોપાગીભાવ આ માટે ન પડી મલે ? આના સમાધાનમાં જાગવતારું છે એની (રાજપ્રત્નીયની) એ વર્ચા જેટલી મૂત્રહુતાંગમત વર્ચા સાથે મઢ્ઢતી આવે છે તેટલી જ આચારાગાલિગત વર્ચા સાથે મઢ્ઢતી આવે છે, ઈયાં એ કેવો તે વે વચેના ઈંગોપાગીભાવની નિયામક હોટી મલે નહિ—ચ્દ્રહુતાં નર્ચા. હેવટ આ તપાસના પરિણામે લખ્યમાન સુવ્રહ્માગ અને લખ્યમાન રાજપ્રત્નીયનો સવેચ માટે જાગવાનો “ સુવ્રહ્માગસ્ય રાજપ્રત્નીયમ્ ” એ જાતનો ઉલ્લેખ િષ્ટંટા જગાય છે. આ જાતને કાદૈ આ એક જ ડેલેખ નર્ચા. પરંતુ એવા ઝાંજા અનેક ડેલેખને ડું તેા પ્રવેશ કરી રપો ડંટ. જેમકે; “ ડેવાસકઢ્ઢયાઢ્ઢ ચંદ્રપ્રતિ. ’ “ ડાતાધર્મકયાઢ્ઢચ્ઢ જમ્બૂદ્વીપપ્રતિ: ” “ હૃષિવાદમ્બ હુષિગદ્ધા ” —ડવાસકઢ્ઢયાઢ્ઢ મૂત્રમા વધનાનના ઢય ડનગોપાસુડોનો ઢુનાત આવે છે અને ચંદ્રપ્રતિને મૂત્રમા ચંદ્રને લગનું મલિસ્તર લ્યાનિપ આવે છે. ડાતાધર્મે કયા મૂત્રમા કેવલ કયાઓ આવે છે અને જંબૂદ્વીપપ્રતિમા જંબૂદ્વીપને લગતી એ જાતની હુકોકત આવે છે, જે પ્રાયઃ ડાવચ્ચેને માટે ત્હન પરોંચ જેવો છે, હૃષિવાદમા ડર્શનગાત્રની વર્ચા આવે છે અને હુષિગદ્ધાના શંચકહુષિગદ્ધાની કયાઓ મરેડી છે—એ રીતે ૧ લા, ૨ ના અને ઝાંજા ડેલેખમા જગાવેલા તે તે ડપામક-દયા, ડાતાધર્મકયા અને હૃષિવાદ-મૂત્રોની અનુમમુવેક ચંદ્રપ્રતિ, જંબૂદ્વીપપ્રતિ અને હુષિગદ્ધા માથે જગાવેલા ઈંગોપાગીભાવ પગ ઈાં રીતે ડટી મલે ? એ રાજપ્રત્નીયનાથી જે હુકોકતને અહીં જાગવાની છે, તેને સ્વયં ડીકાકારે સ્વેપમુવેક ડીકામાં જગાવેલી હોવાથી અહીં તેને મૂલ પાઠ આપવો અનાવરનક જગાય છે. એ હુકોકતને મૂલ પાઠ અર્થાત્ ડર્ચામલેવનો અધિચાર રાજપ્રત્નીય ચ્દ્રમાં (ક૦આ૦૫૦૧૮ થી ૨૦૫.) સુચી છે.

પ્રસ્તુત ટિપ્પન લખાઈ રહ્યા પછી જનધર્મના એક પેટા સપ્રદાયના (મૂર્તિને નહિ માનનારા સંપ્રદાયના) અગ અને ડર્પાંગના ડ્રમ વિષે જે ડિચારો જગાયા છે તેને પગ અહીં ડર્શાવવાની જરૂર જગાય છે. જે સ્વલે જંબૂદ્વીપપ્રતિમાં (૫૦૧) ઈંગ અને ડર્પાંગના કમનો ઉલેખ કયો છે ત્યા જ એમ જગાવ્યું છે કે— ‘ અઢ્ઢ ત્ ડવાદ્ધક્રમે સામાચાર્યાર્દા કથિદ્ મેડોડચ્ચલિ ’ અર્થાત્ અહીં જગાવેલા ડર્પાંગના ક્રમથી કોઈ સંપ્રદાય સુડો પગ પડે છે એટલે ઝાંજો કોઈ જન સંપ્રદાય ડર્પાંગનો ક્રમ સુચી રીતે પગ જગાવે છે. એન ધારી ડકાય છે કે, આ ઉલેખ, એ મૂર્તિને નહિ માનનાર જન-સંપ્રદાયને ઉદ્દેશીને પગ કરાયો હોય. કારણ કે, તેમો નીચે પ્રમાણે ડર્પાંગનો ક્રમ જગાવે છે (જે અહીં જગાવેલા ક્રમથી સુડો પડે છે.)—

અંગ.	ડર્પાંગ.
૫. મગવતી	જંબૂદ્વીપપ્રતિ.
૬. જ્ઞાતા	ચંદ્રપ્રતિ અને સ્યંપ્રતિ.
૭. ડવાસકઢ્ઢયા	નિરયાવલિકા.
૮. અંતકુદ્ધયા	કલ્પવર્તનિકા.
૯. અનુત્તર્ગપપાત્રિક	પુષ્પિકા.
૧૦. પ્રદનચ્ચાકરણ	પુષ્પચૂલિકા.
૧૧. ત્રિપાકશુત્ર	હુષિગદ્ધા.

આ લોકો હૃષિવાદ કે તેના ડર્પાંગનો નિર્દેશ કરતા નથી. એ ડિચારવો ઝાંજો ક્રમ તો પૂર્વે પ્રમાણે છે આવી નહિ જેવો ડાવનમા લે આ જાતનો સંપ્રદાય-મેદ છે તે પગ ડર્પાંગના મુનિશ્ચિન ક્રમનું ડાયલિય જગાવે છે.—અનુ૦

૧. આ વિપયની સલિસ્ત્ર હુકોકત પ્રતાપના મૂત્રમા સ્થાન પદમાં અને ડીવાજીવાભિગન મૂત્રમા વેવવર્ણનાધિકારમા આવેલી છે :—અનુ૦

बोलाव्या. तेओने बोलावीने तेगे आ प्रमाणे क्युं के:-हे देवो ! तमे राजगृह नगमा जाओ अने भगवत महावीरने वादो. तथा एक योजन जेट्कुं विगाळ क्षेत्र (जमीन) साक करो अने ए प्रमाणे करीने मने तुरत जगायो. पछी ते देवोए तेम करीने पोताना धणी इंद्रने जगाव्युं. त्यार वाद ते इंद्र पोताना मेनाधिवानिने (देवने) आ प्रमाणे क्युं के, हे देवो ! ईशाने वल्लभ ' तु आ ईशानावतंसक नामना विमानना घटाने वगाड अने वधा द्ये तथा देवीओने ए प्रमाणे जाहेर कर के, हे देवो ! ईशाने, श्रीमहावीर भगवतने वादया माटे जाय छे माटे तमे श्री तमारी महर्द्धिवडे तैयार थइ तेनी पामे गायो. तेनुं जाहेर कर्या पछी अनेक देवो कुनूडलादि कारणेने लडने ते ईशाने तेनी पामे गया. ते वधा देवोयी परिवरेलो, अनेक देवोयी युक्त थरुओ अने लाख योजनना प्रमाणेवाळा यान-विमान-मा वेडेओ ते ईशान इंद्र श्रीमहावीरने वादया निकळयो रन्नामां आवता नंदीश्वर हीमना तेगे पोतानुं मोटुं विमान दुकुं क्युं. अने पछी ते राजगृह नगरमां गयो. भगवतने त्रग प्रदक्षिणा करी, पोताना विमानने जमीनथी चार आगळ उंचुं रानी, भगवतनी पामे जइ, भगवतने वांटी तेनी पसुपासना कर छे.

९. ततो धर्मं श्रुत्वा एवमवादीत्-भदन्त ! यूयं सर्वं जानीथ, पश्यथ. केवळं गौतमादीना महर्षीणां दिव्यं नाट्यविधिसुपदर्शयितु-
 मिच्छामि-इत्यभिवाय दिव्यं मण्डपं विकुर्वितवान्. तन्मध्ये मणिपीठिकाम्, तत्र च सिंहासनम्. ततश्च भगवन्तं प्रणम्य तत्रोपविशे. ततश्च
 तस्य दक्षिणाद् भुजाद् अष्टोत्तरं गतं देवकुमाराणाम्, वामाच्च देवकुमारीणां निर्गच्छन्ति स्म. ततश्च विविधातोय (वर) स्वगीतध्वनिरखितजन-
 मानसं द्वात्रिंशद्विधं नाट्यविधिसुपदर्शयामास-इति. 'तए णं से ईसाणे देविंदे, देवराया तं दिव्यं देविद्धि' यावत्-करणाद् इदमपरं वाच्यम्,
 यदुत-"दिव्यं देवज्जुं, दिव्यं देवाणुमावं पडिसाहरइ, पडिसाहरित्ता सणेणं जाए एगभूए. तए णं ईसाणे देविंदे देवराया समण भगव
 महावीर वंदित्ता, नमंसित्ता णियगपरियालसंपरिवुडे" ति. 'परियाल' ति-परिवारः, 'कूडागारसालादिद्धता' ति कूटाकारेण शिखरा-
 ऽऽकृत्या उपलभिता गाला या सा तथा-तया दृष्टान्तो य न तथा. स 'चैवम्-भगवन्त गौतम एवमवादीत्-ईशानेन्द्रन्व सा दिव्या
 देवर्द्धि. क्व गता ? क्व अनुप्रविष्टा ? गौतम ! शरीरं गता-शरीरकमनुप्रविष्टा. अथ केनार्थेन एवम् उच्यते ? गौतम ! यथा नाम
 कूटाकारगाला स्यात्, तस्याथाऽदूरे महान् जनसमूहस्तिष्ठति, स च महाभ्रादिक्रमागच्छन्त पश्यति, दृष्ट्वा च ता कूटाकारगालामनुप्रविशति,
 एवमीशानेन्द्रस्य सा दिव्या देवर्द्धि. शरीरं गता-शरीरकमनुप्रविष्टा इति. 'किण्णा' इति केन हेतुना ? 'किं वा दद्या' इति. दृह दद्या
 अशनादि, मुक्त्वा अन्न-प्रान्तादि, कृत्वा तपः-शुभयानादि, समाचर्य च प्रत्युपेशा-प्रमार्जनादि. 'कस्स वा' इत्यादिवाक्यस्य चान्ते
 'पुण्यमुपार्जितम्' इति वाक्यशेषो दृश्यः. 'ज णं'ति यस्मात् पुण्यात् 'ण' इति वाक्यालकारे. 'अरिय ता मे पुरा पाराणाण'
 इत्यादि पुरा-पूर्वम् 'कृतानाम्' इति योगः. अत एव 'पाराणाणं'ति पुगणानाम्, 'सुचिण्णाण'ति दानादिमुचरितरूपाणाम्. 'सुपरकंताण'
 ति सुष्ठु पराक्रान्तं पराक्रमस्तपःप्रभृतिकं येषु तानि तथा तेषाम्, शुभानामर्थवहत्वेन, कल्याणानामनर्थोपशमहेतुत्वेन-इति. कुनो-ऽस्ति ?
 ग्राहः-जिणाहं' इत्यादि.

९. त्यार पछी भगवतनी पामेनी वर्म मामळी ते इद्र आ प्रमाणे बोल्थो के:-हे भगवन् ! तमे तो वधु जाणां छो अने जूत्रां छो
 मात्र गौतमादिक महर्षिओने दिव्य नाट्यविधिने देखाडया इच्छुं छु एम करीने ते इद्रे दिव्य मंडप (नाडया) नी विकुर्वणा करी ते मडपनी
 वक्के मणिपीठिका तथा सिंहासननी पण विकुर्वणा करी पछी भगवतने प्रणाम करी ते इद्र ते सिंहासन उपर बेढो. त्यार वाद तेना जमणा हाथथी
 एकमेने आठ देवकुमारो नीकळ्या अने टाया हाथथी एकमेने आठ देवकुमारीओ नीकळी पछी अनेक जातिनां वाजाओना अने गीताना शब्दथी
 साणमेना मनने सुन करानक, वत्रीय जातिनुं नाटक ते इद्रे श्रीगौतमादिने देखाड्यु. ['तए णं मे ईसाणे देविंदे. देवराया त दिव्य देविद्धि']
 अही 'यावत्' गच्छ मूय्यो छे माटे वीजुं आ प्रमाणे जाणवु-दिव्य देवकालिने, दिव्य देवप्रसाधने मकेली छे छे अने एक क्षणमा ते हतो
 तेओ एकलो थड जाय छे. पछी पोताना परिवार महित देवेन्द्र, देवराज ईशाने श्रमण भगवत महावीरने वाधा अने नमस्कार कर्यां तथा
 ज्याथी ते आव्यो हतो त्या ते पाओ चाल्यो गयो. ['कूडागारसालादिद्धता' ति] शिखरना आकारवाळुं घर ते कूटाकारगाला, तेनु दृष्टान्त
 कहेवु. ते दृष्टान्त आ प्रमाणे छे.-गौतमे भगवतने आ प्रमाणे कस्यु के, ईशानेदे देखाडेली ते दिव्य देवज्जुदि कया नई ? (भगवते कस्युं

१. जैन आगम नाहिलमा ठेक ठेकाने इंद्रो (ईशानेदेवो) पासि आ जाननी अनेक आक्षाओ अपावेली छे. ए प्रकारे वाद नाहिलमा पण वनवु
 आब्युं-आवे-छे. जो के ए जातना अनेक उल्लेखो मवेया सुलभ अने स्पष्ट छे तो पण अही तो मात्र जाणवानी खातर तेमाना एफाड उल्लेखथी ज चलवी
 देवांनुं छे. जेमके:-

" अथ भिक्षव ! शक्रो देवानामिन्द्रो देवास्त्रयार्क्षिदान् आमन्त्रयते न्म,
 अथ माया ! बोधिसत्त्वोऽभिमिनिक्रमिष्यति । तत्र युष्माभिः पूजाकर्मण
 औत्सुक्येन भवितव्यम् "-(ललितविस्तर १० ०४८)

" हे भिक्षुओ ! हवे देवोने इन्द्र शक्र, प्रयक्षिण (आ शब्द, जैन शब्द-
 त्रायस्त्रिंश-माथे मळतो आवे छेः) देवोने आमंत्रण आपे छे के, हे मायां
 (हे आयां !) आजि बोधिसत्त्वुं अभिमिनिक्रमण घनार छे, ते ठेकाने तमारे
 पूजा माटे उत्सुक यव जोइए ' तात्पर्य ए छे के,

उपरना उल्लेखमा भगवान् बुद्धना अभिमिनिक्रमण-रीक्षा-नो निर्देश करी ते अर्थे इंद्र अने देवांना आगमननी सूचना करी छे. ज्यारे भगवान् महा
 चीरनो रीखा दिव्य हतो त्यारे इद्रो अने देवोए अही आवीने ए उत्सवमा विशेष भाग लीथो हतो, ए हकीकतथी कोइ जैन शिशु पण अपरिचित नथो.
 आगळ जणावेला ईशान इंद्रना अही आगमनना उर्येय साथे आ उल्लेखनुं माय्य एउठुं ज छे के, जेम श्रीमहावीर पासि ए इंद्र आवतो हतो, तेम श्रीबुद्ध
 पासि पण आवतो हतो:-अनु०

१. प्र० छा०-दिव्यां देवयुनिम्, दिव्यं देवाऽनुभावं प्रतिसहरति, प्रतिसंख्य क्षणेन जान-एकभूत. तथा ईशान. देवेन्द्र, देवराजः धर्मं
 भगवन्तं महावीरं वन्दित्वा, नमस्करिन्ना निजपरिवारसपरिदृत इति -अनु०

के.) हे गौतम ! ते तेना परीग्मं मळी गइ. हे भगवन् ! तेन कइवाटुं शु वाणः हे गौतम ! जेन जइ एक विस्वरा आवाग्वाटुं पर (वृषे) होय. अने ते धरनी पाने घगा माग्मो उमा गेला होय. एउठामा जो न्युय वरमइ चेटेला के आयतो तेभोना जोगाना आये तो जेन ते वधा माग्मो पेया कृपामां पेयी जाय छे. ए प्रमाणे इयाग इठनी ते उच्ये देवकडि तेना परीग्मं मळी गर्त. ['विगा' इति] कया कारणथी. ['लि वा द्वा' इत्यादि.] आ खेले 'दृते' एउठे ग्यात. पाग दृटे 'गार्ते' एउठे सुगुं सुगु गार्ते. 'वर्गिने' एउठे नप तथा शुभम्यन वगेरेने करीने, 'आर्चिने' एउठे पडिदेहण के प्रगर्जन वगेरेने. आर्चिने ['कर्म वा' इत्यादि.] ए आत्मा वास्यने छेटे 'पुच्छं उपाज्जं कुरु' एउठो अज्याहार छे. ['जं प' ति] जे पुग्थी. ['अथि ता मे पुग योगजाग' इत्यादि.] 'पूर्वे' वेला पुणेते' एउ संवंध करयो पूर्वे कोलां छे माटे ज ['पोगमाग' ति] जनां. ['मुचिगार्ग' ति] जेन वगेरे मुचिगित्त्व. ['उपगर्ग' ति] नाग तन वगेरेथी सुक्त अर्थावह होवाथी शुभ. अनथने गमाग्मामां वाग्मरूप होवाथी वाग्मरूप. एम माथी छे : तो कहे छे जे ['जगाहं' इत्यादि.]

१०. पूर्वोक्तानां किञ्चित् सवियेषमाह—विउल्लवग-कगग-म्यण-मणि-मोत्तिअ-संस-मिल-णवाल-मनन्यगमनसारमाव्जंणि-धनं गणिसदि. रत्तानि कर्केतनादीनि. मगपश्चन्त्यान्तायाः. शिलाप्रवालानि विद्रुनाणि. अन्ये व्याहुः—“शिला. राजपद्मविद्रुमः प्रवालं विद्रुमन्” रत्तरहानि पद्मरागादीनि. एतद्रूपं यन्. ‘मंन’ति विचनानम् सारं प्रवानम्, स्वान्तेयं द्रव्यं तत् तथा तेन. ‘एगंनसो क्वयं’ति एवान्तेन क्षमन्-नवानां शुभकर्तृगान्तुगर्जनेन. ‘मिन-’ इत्यादि. तत्र मित्राणि सुदृढः. इतमः मजागीयाः निजका गोत्रजाः. संवन्धितो नावृषधीयाः, श्वशुरकुलीना वा. परिज्जतो दासादि, ‘आटाट’ ति आट्टियते, ‘परिजाणट’ति परिजानानि स्नानितया, ‘पाणामा’ति प्रगामोऽस्ति विधेयतया यस्या ना प्राणाना. तथा ‘सुलोअगं’ति मूय-शाकादिर्वर्जितं कृमन्, ‘तिमत्तसुतो’ ति त्रि ननकृत्व. एकाविंशतिवारान् इत्यर्थः ‘आसागमाणे’ ति ईदम् सादयन्, ‘विनागमाणे’ ति विज्येण सादयन् व्याघ्रविज्येण, ‘परिमाग माणे’ति ददत्, ‘परिभुजेमाणे’ति भोज्यं परिमुञ्जतः, ‘जिमिय मुत्तुतराग’ति ‘जिमिय’ति प्रथमैयवचनलोपाद् जमितः—मुत्तयत् ‘मुत्तुतर’ ति मुत्तोत्तरम्—भोजनोत्तरकालम्, ‘आगण’ति आगतः—उपवेद्यानस्थाने. मुक्तोत्तरागतः. किमृतः सन्? इत्याहुः—‘व्यवने’ति आचान्त.—शुद्धोदकयोगेन. ‘चोअजे’ति चोअ.—उपमिकथायनधनेन अत एव परमशुचिभूत इति.

१०. आगळ वहेली वातने ज जगळ विधेयत माथे कहे छे के [' विउल्लवग-कगग-म्यण-मणि-मोत्तिअ-संस-मिल-णवाल-मनन्यगमनसारमाव्जंणि-धनं गणिसदि-रत्तानि कर्केतनादीनि-मगपश्चन्त्यान्तायाः-शिलाप्रवालानि विद्रुनाणि-अन्ये व्याहुः-“शिला. राजपद्मविद्रुमः प्रवालं विद्रुमन्” रत्तरहानि पद्मरागादीनि. एतद्रूपं यन्. ‘मंन’ति विचनानम् सारं प्रवानम्, स्वान्तेयं द्रव्यं तत् तथा तेन. ‘एगंनसो क्वयं’ति एवान्तेन क्षमन्-नवानां शुभकर्तृगान्तुगर्जनेन. ‘मिन-’ इत्यादि. तत्र मित्राणि सुदृढः. इतमः मजागीयाः निजका गोत्रजाः. संवन्धितो नावृषधीयाः, श्वशुरकुलीना वा. परिज्जतो दासादि, ‘आटाट’ ति आट्टियते, ‘परिजाणट’ति परिजानानि स्नानितया, ‘पाणामा’ति प्रगामोऽस्ति विधेयतया यस्या ना प्राणाना. तथा ‘सुलोअगं’ति मूय-शाकादिर्वर्जितं कृमन्, ‘तिमत्तसुतो’ ति त्रि ननकृत्व. एकाविंशतिवारान् इत्यर्थः ‘आसागमाणे’ ति ईदम् सादयन्, ‘विनागमाणे’ ति विज्येण सादयन् व्याघ्रविज्येण, ‘परिमाग माणे’ति ददत्, ‘परिभुजेमाणे’ति भोज्यं परिमुञ्जतः, ‘जिमिय मुत्तुतराग’ति ‘जिमिय’ति प्रथमैयवचनलोपाद् जमितः—मुत्तयत् ‘मुत्तुतर’ ति मुत्तोत्तरम्—भोजनोत्तरकालम्, ‘आगण’ति आगतः—उपवेद्यानस्थाने. मुक्तोत्तरागतः. किमृतः सन्? इत्याहुः—‘व्यवने’ति आचान्त.—शुद्धोदकयोगेन. ‘चोअजे’ति चोअ.—उपमिकथायनधनेन अत एव परमशुचिभूत इति.

१. 'प' आ धलकारवचक छे :—श्रीधनम्०

२. आगमनां ज्या ज्या ' धन ' यवतनो प्रयोग थएथो छे त्या त्या प्रयः करीने तेने व्याहवा अ' प्रमाणे नमजवानां छे :—

“ धनं गणित-धरित-मेध-परिच्छेदमदाकृतिविधम्. तदुत्तमम्—“ ग-निनं जाट्टेनक-मुष्कलाडि, धरितं तु कृत्तम-मुडाई । सिद्धं कोणड-कोगाडे, रयग-वस्थाड परिच्छिद्धं ”।—कल्पवृक्षसुवोधिनी, चतुर्थ अध्याय, १० ११२-११३

“ धनना चर प्रकाय छे ते धा प्रमाणे—गणित, धरित, मेध एते परिच्छेय. गणित एउठे गणवा योग्य-जाईकल अने फोकर (सोमरी) विगेरे. धरित एउठे धरी रागवा लायक-कंदु अने मोड विगेरे. मेध एउठे नापका लायक चोमड (!) अने लवण विगेरे अने परिच्छेय एउठे परिच्छेय करवा लायक-रसो अने वयो विगेरे—कल्प० सु० च० ६० ११२-१२३:—अनु०

३. ग्मनेनी जूदा जूदा जातो नीचे प्रमाणे सम्जवाने छे—“ कर्केतन. वज्र, वैदुर्य, लोहिदास, मन्सारगळ, ईमगने, पुडक, मोगान्धिर, जं-तन्त, अंजन, अडनपुडक, रजत, जामन्ग, शङ्ख, रुद्रटिक, अने लिट-जीडाजीवाभिगम । सं०पृ०=११)

वागही महितानां—वृद्धसंहितानां रमोना ०२ जातो आ प्रमाणे नाथी छे :—

“ वजे-मर्तोल-मरकत-कट्टेतर-पद्मराग-रुविग-हगाः । वैदुर्य-पुलक-विमलक-राजमणि-रुद्रटिक-पशिकान्ता ॥ ४ सौगन्धिक-गोमेदक-शर-महानील-पुनररागाहवाः । ब्रह्मनि-ज्योतीरस-सस्वक-सुका-प्रवालानि ॥ ५

वज्र, इन्द्रनील, मरकत, कट्टेतर (जैनपुस्तकः कर्केतन) पद्मराग, रुविग, वैदुर्य, पुलक, विमलक, राजमणि, रुद्रटिक, पशिकान्त, सौगन्धिक, गोमेदक, शर, महानील, पुनरराग, ब्रह्मनि, ज्योतीरस, सस्वक, सुका-मोती. अने प्रवाल ”:—अध्याय-७९ पृ०९८८—अनु०

४. प्रजापता इज्जनां मणिना जूदा जूदा प्रकाशे आ प्रमाणे जगाव्या छे—

“ मणिविहा—गोमेदक य रया. अंके, फलिहे, व लोहितकडे व । मन्गळ, मन्सारगटे, मुयनोवण, इन्द्रनीले च ॥ ३ चंद्रग, गेक्ष, ईसगळ, पुलक, सौगंधि व बोद्धये । चन्द्रपपन, वेरलि, जलकडे, रूद्रते व ॥ ४ प्रदाननामां जगावेली मणिओनां नामोना केटलाठ नामो ग्मनेनां आवे छे. एथी एन जगाव छे के, मणि अने रत्न-ए कोई वे जूदा जूदा पदार्थ नथी. धनरदोयमां पग “ रत्नं मणिः ” (द्विष्का० ९३) एन कहीने मणि अने रत्ननी एकता जगावी छे :—अनु०

“ गोमेदक, रवक, अंके, रुद्रटिक, लोहितक, मरकत, मन्सारगळ, मुजनीवक, इन्द्रनील, वन्दन, गैरिक, ईमगने, पुडक, सौगन्धिक, चंद्रप्रम वैदुर्य, ललकान्त अने सूरकान्त.—प्रजा०पृ०२७ (न)

प्रदाननामां जगावेली मणिओनां नामोना केटलाठ नामो ग्मनेनां आवे छे. एथी एन जगाव छे के, मणि अने रत्न-ए कोई वे जूदा जूदा पदार्थ नथी. धनरदोयमां पग “ रत्नं मणिः ” (द्विष्का० ९३) एन कहीने मणि अने रत्ननी एकता जगावी छे :—अनु०

५. वर्तमान समयमा पग वैदिक लोको ' प्राणाना ' दीजानी जेईं व्रत लेना जगाव छे ए व्रतां वैदिक थएया एक जग विधे नीचे प्रदाननां दीना प्रकट थई छे :—

वीथ वार. ['आनाएमाणे'ति] थोडु चाखतो, ['वीनाएमाणे'ति] कोट पम चाखवानी वन्नुने विगेष चान्तो [परिभाषणाणे'ति] देतो. ['परिभुजेमाणे'ति] खावानी वन्नुने खातो ['त्रिमिअं मुत्तगगाण'ति] जम्बो अणे ['मुत्तोत्तर'ति] जम्बा पछीं तुगत ज ['आमाए'ति] विसयाने ठेकाणे आ-जो. ते केवो ? तो कहे छे के, ['आयने'ति] चोपम्बा पणोथी तेणे आयमन (कनका) जतु अने पछीं हें ['चोपम्बे'ति] मोटामा लागेरी चित्राम अने तु गणेने इ करी तद् चोपयो थ्यो.

११. 'जं जत्थ पामइ'ति यमिन्द्रा इन्द्र. यत्र देवे काले वा पश्यन्ति. 'तस्य न. प्रणाम वगने इति वाक्ययोरो दृश्य. 'सर्वं व' ति स्कन्दं वा कार्तिकेयम्, 'रुहं वा' नद्र वा महादेवम्. 'सिवं व'ति व्यन्तरविशेषम्, आकारविशेषनर वा नद्रमेव, 'विसमण व' ति उत्तरदिक्पालम्, 'अम व'ति आर्याम्-प्रधानरूप. चण्डिकाम्, 'कोटकिरिय व'ति चण्डिकासिव रौद्ररूपां महिप-कुह्नप्रियावनीनित्यर्थ. 'रायं वा' इत्यत्र यावत्-करणत् इदं दृश्यम्.-'इसर वा, तलवरं वा, माडंविचं वा, कोडुविच वा, मोट्टि वा'इति. 'पामं व' ति चण्डालम्, 'उच्चं'ति पूज्यम्, 'उच्च पणामं'ति अतिशयेन प्रणमनीत्यर्थः 'नीअ'ति अपूज्यम् 'नीअ पणामं'ति अनत्यर्थ प्रणमनीत्यर्थ. एतदेव निगमनत्राह- 'ज जहा' इत्यादि. य पुन्य-पञ्चादिकम्, यथा यत्प्रकारं-पूजापूज्यस्वभावम्-तस्य पुहवादे तथा-पूजापूज्योचितता. 'अणिवज्जागरिय' ति अनित्यचिन्ताम्, 'दिट्टाऽऽमडे य' ति दृष्टाभाषितान्, 'पुञ्चसंगानि' ति पूर्व-सगतिकान्-गृहस्थत्वे परिचितान् 'निअत्तणियमंडलं' ति निवर्तनं क्षेत्रमानविशेष, तत्परिमाणं निवर्तनिकम्, 'निजतनुप्रमाणम्' इत्यन्ये. 'याओवगमणं निवण्णे' ति पादपोषणमनन्-निष्पन्नः-उपसंपन्न आश्रित इत्यर्थः. 'अणिट' ति इन्द्राऽभावात्, 'अपुरोहिअ' ति नास्तिकर्मकाररहिता अनिन्द्रवादेन, पुरोहितो हि इन्द्रस्य भवति, तदभावे तु नासाविति. 'इदाहीण' ति इन्द्राधीना इन्द्रवश्यत्वात्, 'इदाहिडिअ' ति इन्द्राविष्टिता तद्युक्तत्वात्-अत एवाह-'इदाहीणकज्ज' ति इन्द्राधीनकार्या. 'ठितिपकप्प' ति स्थितौ अवस्थाने वलि-चञ्चाविषय, प्रकल्पः-नकल्प-स्थितिप्रकल्पः, तम्. 'नाए उकिट्टाण' इत्यादि. तथा-विश्रुतिया उत्कृष्टया उत्कर्षण्या-देवगत्या-इति योगः. त्वरितया आकुलया-न स्वभावजयत्यर्थः. अन्तराकृततोऽप्येया स्यात्, इत्यत आह-चपळया-कायचापलोपेतया, चण्डया-रौद्रया तथा-विधोत्कर्षयोगेन, जयिन्या-गत्यन्तरजेतुत्वात्, छेकया निपुण्या-उपायपटुत्तितः, तिहया-सिंहगतिसमानया श्रमाभावेन, गीधया-वेगवत्या, दिव्यया प्रदानया, उद्धृतया-बद्धादीनामुद्धृतत्वेन, उद्धृतया वा सदर्पया. 'सपक्खि' ति समाः सर्वे, पक्षाः पार्श्वः-पूर्वापरदक्षिणोत्तरा यत्र स्थाने तत् नपक्षम्, इदार. प्राकृतप्रभवः. समा. सर्वाः, प्रतिदिशो यत्र तत्सप्रतिदिक्. 'वत्तीसदाविहं नट्टाविहि' ति द्वात्रिंशद्विधम् नाट्यविधिं-नाट्यविषयवस्तुनो द्वात्रिंशद्विधत्वात्, तच्च यथा राजप्रश्रीयाऽव्ययने तथाऽवलेयम्-इति. 'अट्ट वधह' ति प्रयोजननिश्चयं कुरुतेत्यर्थः. निदानम्-प्रार्थनाविशेषम्, एतदेवाह-'ठिइपकप्पं' ति प्राग्बत्.

११. ['ज जत्थ पामइ' ति] जे ठेकाणे के जे समये इद्र वगेरने जूर, 'तेने त्या प्रणाम करे' एटलो अध्याहार जाणवो ['सर्वं व' ति] कार्तिकेयने, ['रुहं वा'] महादेवने, ['सिवं व' ति] एक जातना व्यतरने, अथवा असुक जातना आकारने धारण करनार रुद्रने ज,

" इपके बाद, मम प्राणियों में भगवान् की भावना दृढ करने आर अहंकार छोड़ने के इरादोंसे प्राणिमात्र को ईश्वर समझ कर आपने माष्टान प्रणाम करना शुभ किया। जिन प्राणी को आप आगे देखने उन्हीं के नामने उस के पंगे पर आप जमीन पर लेट जाते ! इस प्रकार प्रायण से ले कर चाण्डाल तक और गौ से छे कर यथे तकको आप माष्टान नमस्कार करने लगे - (मरुतनी मासिक, भाग-१-अंक-१ पृ० १८०) उपर जणाकेरी ' प्राणामा ' धीया (उरगावो विनययाच) अने आ प्रकट यएली बीना ए दे। सरता जणाच छे -अनु०

१. 'त्रिमिअ' ए शब्दमा प्रथमा विभक्तिना एत वचननी लोप यत्रो छे, तयो तनो अर्थ- 'त्रिमिअ' - 'जने मे' करवो - प्रथमः ०
२. शिव शब्दने मूल भाष अने पौराणिक भाव 'शिव' शब्द उपरना (इहे पठोना) टिपणमा सूचवो छे एटले 'शिव'नी एक व्यक्ति तारकेनी हयानी, क्रमिकरपना निवाय धीतुं नट्ट न होय एम स्पष्ट जणाच छे पुगथोमा 'स्कन्द'ने शिवना पुनरुत्ते कहेल छे, ए उपरया काशकारण शेतरोनाना श्रीधमा स्कन्दने शिवनो आत्मज अने पार्वतीनो तनय वर्णव्यो छे-स्कन्दना नामो अमरकोशमा आ प्रमाण छे -
नास्तिक्य महमेन, शरजन्मा पडानन । पार्वतीनन्दन स्कन्दः सत्तर नाम स्कन्दना छे - १ कार्तिकेय २ महामेन ३ शरजन्म सेनानागतभर्गुद ॥ ३५ ॥ बाहुनेयज्जमरनिहिगाए शिविवाटन । ८ पडानन ५ पार्वतीनन्दन ३ स्कन्द ७ सेनानी ८ अग्नि ९ गृह. १० वाट्टलेय ११ तारकविन् १२ विजान १३ शिविवाहन १८
आ-मातुर अशि-वर कुमार त्रौघटाण्य ॥ ८० ॥

—अमरकोशे प्र० का० पाणमातुर १५ शक्तिवर १६-१७ कुमार अने कायदारण
पण 'शिव' शब्द उपरनु टिपण विचारना स्पष्ट जणाच छे के, ज्वारे 'स्कन्द'ना पिता तनिके शिवनामक होइ वास्तविक व्यक्तिकी हयानी जयानी नया त्वारे तेना माता पार्वतीनी हयाना धी रीते होय ? जे नट्ट ज्वारे स्कन्दना अने पार्वतीना आख्यानी ते मात्र पुगथोना चमकार छे ए चमकारने लथे स्कन्दनी पूजा प्रचरा अने 'स्कन्द' शब्द 'स्कन्द'नी मूर्तिनो मूवत वयो. अही भगवत्कीनी मूलमा जणावैठ 'स्कन्द' शब्द 'स्कन्द'नी मूर्तिन मूचने छे एम श्रीअभयट्ट (श्रीशकार) पण जणावे छे -अनु०

३ 'रुद्र' शब्द 'रुद्र रोतुं' धातु उपरनी आनेल छे एटले 'रुद्र' नो सगे भाव-मूठ आणय-रोयानी कियाम.-छे-जे द्वाग गेयु आवे वा जे रोवगने ते 'रुद्र' छे-रोयगनगरु नाम 'रुद्र' छे अर्थान् भवोऽपादक-रोदन्तेऽपादक-शक्ति नाम रुद्रक आशोए गुगानुनारे 'रुद्र' पाठयुं छे. 'रुद्र' सवधे उमेन करना शतपथब्राह्मणमा जणावु छे के -

" कनमे रुद्रा ? इति द्यम उमे पुरोपे प्राणा, आतना एकादन, ते यदा अस्मात् मर्त्या शरीरगच्छ उन्मत्तमि, जथ रोदयन्ति-तद् रुद्र रोद-चरिण तस्माद् रुद्र इति "-(शतपथब्राह्मण अजमर-भाष्यो पृ० ४८४)
"रुद्रो केटला छे ? (अग्गार छे) पुहपना रहैला दस प्राणो अने अग्गारमो आत्मा ते अग्गार रुद्र छे. (पुनपना द्यम प्राण अने अग्गारमो आत्मा, ए बयाने रुद्र कहेवातु शु धारण !) ज्वारे आ मनुष्यना देर्या

['વેમમણં વ'તિ] ઉત્તર ઢિગાના પાલકને—વૈષ્ણવમણને—કુચેરને, ['અજ વ'તિ] પ્રગાતરૂપ આર્યોને—ચઢિઝાને, [કોઢકિરિયં વ'તિ] નહિ—પામુરને કુટની મયકર ચઢિકોને જ, ['રાયં વા'] અયવા રાજાને. એ સ્લોકે 'યાવત્' શબ્દ મૂકવાથી આ પ્રમાણે જાગૃત્—'યુવરાજને, તટપ્રાને, માઢવિકને, કોઢુવિકને, જેટને, ['પાણ વ'તિ] ચાઢાલને, ['ઉચ્ચ] પૂજ્યને, ['ઉચ્ચપણામ'તિ] અતિગમ્યપૂર્વક પ્રણામ કરે છે, ['નીઝં'તિ] અપૂજ્યને, ['નીઝ પણામ'તિ] વધારે નહીં પણ સાધારણ રીતે પ્રણામ કરે છે એ જ વાતનો ઉપસંહાર કરના કહે છે કે, ['જ જહા' ઇત્યાદિ] પૂજ્ય અને અપૂજ્ય સમાવવાઢા ઉપુપ પશુ વગેરેને જેવી રીતે ઉચિત લાગે તેમ—પૂજ્ય અને અપૂજ્યને ઉચિત લાગે તે—પ્રણામ કરે છે. ['અણિચજાગરિઝં'તિ] અનિત્ય સંવધી ચિંતાને. ['ઢિઢ્યામદ્દે ય'તિ] દેગ્લેલા ઇવા ઘોઢોગ્લેલા તથા ['પુઢ્યમંગતિ'તિ] જૂની ઓઢવાળવાઢાઢાને—શૂઢસ્થપણામાં પરિચિત થઈલા જૂના મિત્રોને, ['નિર્ઝત્તણિઅમંડલ'તિ] 'નિવર્તન' ઇટલે ઇક જાનતુ ડેગ્લે માપ, તેની જેટલા પરિમાણવાઢુ તે નિવર્તનિક "પોતાના શરીર જેટલી જગ્યા તે નિવર્તનિક એમ ઘીજાઓ કહે છે. [પાઢોવગમણ નિવર્ણં'તિ] તેણે પાઢપોષ-

પુરપના ઢગ પ્રાણો અને અગ્નિમયો આત્મા ડન્કમે છે—જૂઢા યાવ છે—સારે તે ઇનાડગમગ—(અગ્નિમયો જગ્મો) મગ્નાત્મા મમત્પિઢાને ગેઢરાઢે જે માટે તે અગ્નિમયું અન્વયં નામ 'રૂઢ' ઢાંશુ મુષ્ટિન છે. (જ. ઘા. અ. આઢુ. પૃ. ૧૮૪).

વૈદિક સુપ્રઢાયના ઢગ પ્રાણની ગણનામા ઢગ વાયુઓ ગોઢઢ્યા છે તે આ છે :—

"પ્રાણો-ડગાન નમાનશ્વો-ઢાન-ઢ્યાનો વ યાયવ, પ્રાગાશ્વા પઢ્ઢ ઢર્ણાદી " ગરીરના ઢર્ણ ઢગેરે ઢઢિયોમા સુચરનાગ મુત્ય ધાચ વાયુઓ નાન-મુઢ્યા ઘેઢે પ્રઢીનિતા—(૧૩૦) નાગરૂમેલતયા ઢેવ-ઢનશ્વાઢય ઢનજય, વાગ આ ઢે—પ્રાણ, અગ્નિ, મમાન, ઉઢાન અને ઢ્યાન આ વાન ઢેઢમા નવાઈ છે તેમ જ વાઢા ધાચ ઉપઢાયુઓ પણ છે, જેઓ ગરીરના ઘાઢા માગના સુચરે છે તેમા ગમ—નાગ, રૂઢ, ઢવઢન, ઢનજય અને રૂઢન છે. આ વાયુ તે ઢગ પ્રાણ અને અગ્નિમયો આત્મા, એ મઢી અગ્નિ 'રૂઢ' છે.

જન સુપ્રઢાયનો અંપેઢાએ અગ્નિમયો ઢ્યાશ્વા આ રીતિએ સમઢે છે—

'૩ઢેઢિઢ્યાણિ ઢિવિચ ઢલં વ ડઢ્યાન-નિ શ્વાસમયાઢન્વઢાયુ, પ્રાણા ઢગેતે નગર્ણાઢ્રહ્મા નેપા વિશોગીકરણં તુ ઢિ'ના"—(જીવપિચાગઢુને) "ધાચ ઢઢિયો—(સ્વગન, રડન, પ્રાણ, વહુ અને શ્રોત્ર) ઢગ ઢઢ—(નનોઢલ, ઢચનઢલ અને ગરીરઢલ). ઢ્યાનોઢઢ્યાઢ અને આઢુપ (૫×૩×૧×૧=૧૦) એમ કુલ ઢગ પ્રાણ છે અને તેના તેનો સુચાઢર આત્મા મેઢઢવાથી અગ્નિમયો ગમ યાય છે"—(જી. ઢુ.). તે પુરાણોના આઢ્યાનને અઢલેઢીને જ અમરઢોગમા રૂઢ સઢેઢે અમરપિઢ આ પ્રમાણે જગાઢે છે—

"આઢિલ-વિશ્વ-ચમવસુપિતા માસ્રારાઢિલા, નઢાગઢિક-સા-પાશ્વ ઢઢાઢ ગણઢેઢતા." ૧૦ આઢિલાઢય- પ્રત્યેકે ગણઢેઢતા—મસુઢાયચારિગયો ઢેઢતા "આઢિલા ઢ્ઢાઢ્ય પ્રોક્તા વિશ્વઢેઢા ઢગ સ્મૃતા, ઢવઢાઢાઢ-સઢ્યાઢા ઢઢર્ણનુ તુપિના મતા. આમાસ્રારાઢુ-પઢિઢાંતા પઢ્યાગઢૂનઢ્યા, નઢારાઢિકનામાનો ઢે ઢને ઢિગતિમ્લયા. નાઢ્યા ઢ્ઢાઢ્ય વિઢ્યાતા ઢ્ઢાશ્વે-ઢાઢ્ય સ્મૃતા"—(અમર-પ્ર. કાઢ). "નઢ ઢેઢનગો છે, ઇટલે નારાના ઉસુઢાયનો જેમ ઢેઢોના પણ નઢ નસુઢાયો છે—આઢિલાનો, વિશ્વઢેઢનો, વસુનો, તુપિનનો, માસ્રારાનો, અતિ-લનો, મઢારાઢિકનો, ગયથનો અને રૂઢનો. તે પ્રત્યેક નસુઢાયના ઢેઢોની સંઢ્યા અતુઢને આ રીતિએ છે—વાર આઢિલા, ઢગ વિશ્વઢેઢ, આઢ વસુ, ઢઢાગ તુપિન, ઢોસઢ આનાસ્રાર, પઢ્યાનથી ઓઢા ઢાન-વાયુ, ઢમેને ઢોગ મઢારાઢિક, વાર નાઢ્ય અને 'અગ્નિમયો રૂઢ' છે"—(ઇટલે નઢે ઢેઢગોની સંઢ્યા ૪૨૨ ની ઢાય છે).

એ અગ્નિમયો રૂપરૂઢે ઢનાઢી પુરાણો લોકોએ—અગ્નિ ઢેઢના રૂપમા ગોઢઢ્યા છે—તેના ઢરન આઢ્યાનો ઢર્ણ ઢનપયઢાઢણનો નાઢી ઢાનને નોઢુ રૂપ ધાર્થી નિચિઢ પણ આલઢારિક ઢર્ણને આપ્યું છે આ પુરાણની જ ઢર્ણનેને ડોઢોએ ઢેઢો અપિલ ઢોઢાથી સનારમા સ્ઢૂઢા પણ પ્રઢી છે અને એને ઢઢને મગઢનોઢીના ઢાઢેલ આ સ્ઢ ઢઢ 'રૂઢ'ની મૂર્તિનો મૂઢક ઢગ્મો છે. ઢાલાન્ટરે પુરાણના માન્યતા વિશેષ ઢેઢોમૂત ઢવાથી 'રૂઢ' ઢિઢ ને મૂઢ-ઢવાતુ પણ ઢાય ન્હીઢારી એઢ ઢેશ્વરત્વિક પ્રસિઢિ મેલ્યા છે. આ જ ઢાર્થી સ્મયાઢિઓએ પોતાના સ્મયઢગ્મોમા 'રૂઢ'ને ગાઢગનો અધિષ્ઠાતા ઢનાઢ્યો છે—આ ઢયાતુ મૂઢ ઢનપયઢાઢણનો ઢ રૂઢ છે

૪. શ્રીઢાસ્રમુનિઢી ઢિઢ ગઢઢને 'સુઢ'ના પર્ણાઢરૂપે ઢિપંઢુમા આ પ્રમાણે જગાઢે છે—

"ધિવાતા, ગતગ, ગાનપઢા, ગમે, સ્પુમકમ્, ઢેઢુઢમ્, મય, સુગમ્ય- "ધિવાતા, ગતગ, ગાનપના, ગમે, સ્પુમક, ઢેઢુઢ, મય, સુગમ્ય, મ, સુઢિનમ, ઢામ, ઢુનમ્, ઢમમ્, મેપજમ્, જલામ્, સ્પોનમ, સુઢમ, ઢેઢમ, ઢિઢમ, ગમ્, ઢમ, ઢિ ઢિગતિ સુઢનામાનિ."—નિઢુઢુ (પૃ. ૨૧૫) ઢે—ધિવાતા, ગતગ, ગાનપના, ગમે, સ્પુમક, ઢેઢુઢ, મય, સુગમ્ય, સુઢિન, ઢામ, ઢુન, ગમ, મેપજ, જલામ, સ્પોન, સુઢ, ઢેઢ, ઢિઢ, ઢ ઢેઢે ઢ, એ નામોમા ઢિઢ ગઢઢ પણ ઢાઢે છે"—(નિ. પૃ. ૨૧૫).

પુરાણઢાગે જેને અઢનારઢે ન્હીઢારી, 'ધિઢપુરાગ' જેઢા પ્રંયને રૂઢી, જગતમા સુઢે મૂઢે છે તે ઢોઢ ઢ્યકિ તરીકે વિશ્વમા થઈલ નઢી. પણ નઢે ઢેઢને ઢઢ ઇવા 'સુઢ'નો વિશેષ નઢિના ઢર્ણઢવા 'સુઢ'ને ઢેશ્વરત્વ મૂઢઢનાર તે જાનતુ ઢર્ણને પાગાણિક ઢોઢાર્થી તે ઢિઢાઢનારના ઢિઢ, ઢાઢવનિક પણ છે—એઢુ સ્મિત્કઢાર શ્રીપાઢ્ઢકોતું મત છે અઢી મૂઢમા જગાઢેલ 'ધિઢ' ગઢઢ એ ઢિઢાઢનારની મૂર્તિને સૂઢે છે. જેનોમા નેઢુ (ઢિઢાઢતાગની જેઢું) આઢ્યાન 'મલ્લિક' નામના ઢિઢાગ્મુ છે, જે ઢાર્થી ઢોઢિઢીમા તીર્થઢર ઢઢે.—અતુ.

૧ 'પ્રસુન ઢગના પુન. સઢકલન સમઢે ઢાક સંપ્રઢાયની ઢયાતી ઢતી' એમ આ ઢકીઢન મૂઢઢે છે.

૨. ગઢિતઢાઢમા મો ઢાઢના માપને 'નિઢર્ણન' ઢરુ છે, ઇથી નિઢર્ણનિક ગઢઢનો અર્થ, ઇટલા માપવાઢી જનીન ઢાય છે—(અમારી પ્રતિ)નઢય ઢે ઢે, પ્રસુનપ્રઢગ્મની તેણે એ અર્થ ન ઢઢી ઢઢનો ઢોઢ. ઢારણ કે, ઢ્યારે તામઢી તપઢી નઢન અતિમ ઢનઢનનો સ્ઢીઢાર કરે છે સારે તે પોતાના સ્થાન માટે અમુક પરિમાણઢારી જગ્મતું મઢક ઢાઢે છે. જેમ ઢાસારે પણ ઢળા તપઢીઓ અમુક પ્રમાણતું ઢુંઢાઢુ ઢાઢીને તેમા જ સ્થિર ઢેઢવાનો મઢોઢિત સ્ઢાપ ઢરે છે તેમ એ તામઢી તપઢીએ તે ઢાઢેલેઢા મઢકમા ઢીને (અર્થાત્ એ મંઢકથી ઢયાય ઢહાર ન જઢેને) પોતાનો અન ઢ્યાગવાનો નિશ્ચય ઢયો છે. ઇથી ઢઢાઢ એને મો ઢાઢ જનીનની ઢઢર ન ઢોઢ—નિતુ પોતાનું શરીર જેટલામા માઢી ઢઢે તેટલી જ જગ્યાની ઢઢર ઢોઢ—એ ઢરવના વિશેષ સમઢિત લાગે છે અને એમ ઢોઢાર્થી 'નિઢર્ણનિક' ગઢઢનો પૂર્ણક અર્થ અઢી ન પણ ઢઢે—અતુ.

મન નામના અનગનનો આશ્રય કર્યો. ['અણિદ'ત્તિ] દ્વિ વિનાની હોવાથી અનિદ્ર, ['અપુરોહિત'ત્તિ] ગાતિકર્મ કરે તે પુરોહિત, ज्या इद्र होय त्यां पुरोहित होय छे अने अहीं इद्र नथी माटे ज पुरोहित नथी अने एवु छे माटे अपुरोहित, ['इद्राहीग'तिति] इद्रने तावे छे माटे इद्राधीन, ['इद्राहिद्वि'तिति] इद्राधी युक्त होवाथी इद्राधिष्ठित, एम छे माटे ज कहे छे के, ['इंद्राहीपकज'तिति] जेनु कामकाज इंद्रने तावे छे एवी ['टितिपकप' ति] बलिचचा राजधानीमा रहेवा माटेनो सकस्य ते स्थितिप्रकरप-तेने ['ताए उद्विष्टाए ति] 'उत्कर्मवाळी ते देवगतिवडे' एम म्वध करयो, आकुलता होवाथी उतापळी, परनु स्वाभाविक उतावळी नहीं. एवी गतिमा मानपिक चपलतानो समय छे माटे कहे छे के, चपल गतिवडे अर्थात् शरीरनी चपळतावाळी गतिवडे, चंड-रौद्र-भयानक-गतिवडे. एवा प्रकारमा उत्कर्मवाळी छे माटे जथिनी (बीनी गतिओने जित्ती लेनार) गतिवडे, उपायमा प्रवृत्ति करनारी होवाथी निपुण गतिवडे, श्रम रहित होवाथी सिंहनी जेवी गतिवडे, देवगती गतिवडे. दिव्य गतिवडे, चाळता चाळता वन वगेर उठता होवाथी उद्वृत गतिवडे अथवा उद्वृत-दुर्पवाळी-गतिवडे. ['मपन्नितं ति] जे स्थळे उत्तर, दक्षिण, पूर्व अंन पश्चिममा वधा पठ्ठा मग्ना होय ते सप्त. जे स्थळे कवी प्रतिश्रियाओ मरजी होय ते मप्रतिगिन् ['वचीनमविह नद्विहि ति] नाटकने लगती वस्तु वशीय जातनी होवाथी वशीय जातना नाटक. जेम राज प्रक्षीय (रायपनेगी) नामे अन्ययनमा नाटक-मंथवे जे कर्तुं छे तेम ज अहीं जाणवु ['अट्टं वयह'तिति] प्रयोजन मन्थवे निर्गय वगे निदान एटले एक जातनी प्रार्थना. ए ज वातने कहे छे के, ['टिउपक' ति] ए वधु पूर्वनी पेटे नमजतुं

१ प्राहुनजैल्लेने मीवे अर्था 'उ'कार लगेले छे अने नेवी ज 'मपकना'ने वदछे 'माटि'व' वधु छे — प्रीथम्य०

२ राजप्रक्षीय (रायपनेगी) सूत्रमा नाटकना वशीये प्रकारनु म'पर वर्णन अपवु छे अने ते (२००५०) १० ८५. १५ मुवाजा तेमा वर्णकालु छे ए वर्णकने मळतु वर्ण, जीवाकीमभिगाद सूत्रमा ३ जी प्रतिश्रिमा विच्यदवना अनिदाग्ना एण विनामपुदिक धावेउ छे—(१० २०६-२०७ समिति०) विन्नाग्ना अन्वर्थ ते वधु अही न जणादना मात्र तेना २२ नामेने ज जणादीए, गीए —[अर्था जगादेला अभिनयोमाना जे जे अभिनयो मर्दुभस्तरना नाटयगाल माये मळना आवे] ते, नाम अर स्वरान माये मानेनी राजुना जणाव्या छे.]

रायपनेगी —

भरतनु नाटयगाल —

भरते पेनाना नाटयगालमा अभिनयना चार प्रकार जगाव्या छे आनि, वाचिक, आहार्य, अने सात्विक (" आदिने वाचिक-देव आहार्य सात्विक-करत्या । जेयस्वभिनयो विप्राश्चतुर्धा परिकल्पित —" १। ७। १-८) आनिक एटले अगनो अभिनय वाचिक एटले वाचानो अभिनय. आहार्य एटले वेपनो अभिनय. सात्विक एटले नामान्य अभिनय

१ अष्ट मगलना आहारोનો अभिनय.

- (१) स्वन्निकाभिनय
- (२) शीवन्माभिनय
- (३) नन्द्यावनीभिनय
- (४) वर्मानक-अभिनय
- (५) मद्रादनाभिनय.
- (६) उलनाभिनय
- (७) नग्स्याभिनय
- (८) दर्पणाभिनय

२ आदने, प्रत्यावने, श्रेणि, प्रतिश्रेणि, स्वस्तिक, पु'प, माणवक, वर्धमा-क, मत्स्याण्टक, मकराण्टक, जार, मार, पु'पावली, पद्मपत्र, नागनगर, शास्त्रालता अने पद्मलताના ચિત્રનો अभिनય.

૩. ઈદ્રામૃગ, ઠપામ, તુરગ, નર, મકર, વિહગ, જ્વાલ, કિતર, ન્, ઘરમ, ચમર, ઠુજર, વનલતા અને પશલતાના ચિત્રનો અભિનય.

૪. એકતથક, દ્વિવા ચક્ર, એકતથકવાલ, દિવા ચક્રવાલ, ચત્રાર્પ અને ચક્રવાલનો અભિનય

૫. ચંદ્રાવલિપ્રિમાગ, સૂર્યાવલિપ્રિમાગ, વલયાવલિપ્રિમાગ, હંસાવલિ-પ્રિમાગ, તારાવલિપ્રિમાગ, મુક્તાવલિપ્રિમાગ, રતનાવલિપ્રિમાગ અને પુ'ગાવલિપ્રિમાગનો અભિનય.

નાટયગાલના મગયુત્ત હસ્તનો અભિનય તેમ પ્રકારનો ડગાવ્યો છે નેના ચોવો અભિનય સ્વન્નિક છ અને નેમનો અભિનય વર્ધમાન છે. તે વસ્તુ સ્વ-રુપ આ પ્રમાણે છે — " જ્યારે ગી, પોનાના વધે હાયોને વાકા અને ઉચા રાહીને તથા ડાવા પડતામા લઉ જડે મળિવવમા વિન્યસ્ત કરે છે તે જા-તના શારીરિક અભિનયનો નામ સ્વન્નિક અભિનય છે " ૧૨૮ (મંના૦અ૦ ૧) " પરા-સુરા આ વે દનપધાના આદારુ નામ વવમાન-અભિનય છે. જ્યારે જાઝીયાતું કે કદરયાનુ નિદાટન કરવું હોય છે ત્યારે એ અભિનય કદવામા આવે છે " ૧૨૩ (મં ના૦ અ૦ ૧)

માગે જગાવેલા સ્વન્નિક અને વર્ધમાન-એ વસ્તુ સ્વરુપ ઉપર આવી ગણુ છે નાટ્યશાસ્ત્રમા મકર અને વદ્મ-નામક-સ્ત્રનાભિનયનો ઉદેશ છે કદાચ નાનસામ્યને લીધે મામે જગાવેલા મકરાણ્ટક અર પદ્મલતાના અભિનય માયે તે મળના હોય એવુ વાગે અહીં તેનુ સ્વરુપ આશીએ દીએ — " નીચે નમેલા, ઉચા અપુઠાવાલા, ડગા ઉપર વિન્યસ્ત અને પ્રલયિત ચણા વધે હાયને-એ જાતના દયાદારુ નામ મકરાભિનય " (૧૩૭ મંના૦અ૦૧) "પડવ પડે આપેલી, છૂટી મ્હેલી અને હાયના તલિયામા ફરતી આગલી-ઓને-એ જાતના દયાદારુ નામ પદ્માભિનય છે." ૮૭-(મંના૦અ૦૧)

નાટયગાલમા મગદત નામક મગભિનયનો ઉદ્દેશ છે, કદાચ એ નામેના ' કુજર ' ના અભિનય માયે મળતો હોય. એનુ સ્વરુપ આ પ્રમાણે છે — " સર્પના નાવા જેવા એટલે ફળના ઘાટના ? અને કોળી સુધી સચિત ચણા વધે હાયને-એ જાતના મગભિનયને ' મગદત ' કહેવામા આવે છે " ૧૩૨ (મં ના૦ અ૦ ૧)

એક દુતવધન અને શીજો હંસપદ-એ વધે મગભિનય છે. મામે આપેલા ' હંસાવલિ ' માયે કદાચ તે મળતા હોય તેનુ સ્વરુપ આ પ્રમાણે છે — " તર્જની અને વચલી આગલી તથા અગુલો નિરતર અમિશ્ચિત હોય અને

१२. 'आमृतक'ति आसुरता-गीर्षे आमृतकृतुद्वयः. अथवा मूर्त्तितयोपचिता., 'कुविअ'ति ज्ञानदोषोदया. 'चंडकिअ'ति प्रचंडितरै इत्यर्थः. 'मिगसिमेसाग'ति वेदान्तमाना.-क्रोधाद्वचनेनेति. 'मुदंग'ति रज्ज्वा 'उदुहंनि'ति अदृष्टीयान्ति-निष्टीयत्वं कुर्वन्ति 'आकट्टुविकट्टु'ति आकट्टुविकट्टुविक्रम. 'हीलेति'ति ज्ञान, उदुवादनत-कुम्भन्ति. 'दिन्दनि'ति वेदना कुम्भन्ति, 'खिगति'ति स्वप्नश्च चक्षतेः कुम्भन्ति, 'गरहंनि'ति वेदनामक्षं कुम्भन्त्येव. 'अवमसंति'ति अवमस्यन्ते-अवसास्यन्ते मयस्यन्ते, 'नसिंति'ति अदृष्टी-शिराश्रान्त. 'नालेति'ति ताडयन्ति इत्यादिना. 'परिच्छहंनि'ति नर्तना व्ययन्ते-कट्टयन्ति. 'पुच्छहंनि'ति प्रच्छयन्ते-प्रच्छयच्छयान्तिवो प्रादयन्ति. 'नद्वेच सुयगिज्जवग्ग'ति नद्वेच उदुवादनये स्थित इत्यर्थः. 'निश्लिअं'ति त्रिभुवनकाम-मूर्त्तुद्वे द्विष्टिचिन्त्यामणिकेनम्. 'ममजोद्वग्ग'ति मना ज्योतिरुदरिणा मृता समजोतिर्भूता, 'संअ'ति ज्ञानमयाः. 'उत्तय'ति उत्थाना-भयाज्जानोत्थयन्तिमयमायाः. 'सुयिय'ति सुयित्त-उत्थानमा 'उद्विग'ति तत्रागतत्वा किमुक्तं मयतीत्याह-नैज्ञानतया अत्रायन्ति-उदुवादनं, पत्रिवायन्ति-नर्वतो धावन्ति. 'ममवुंगमाये'ति मनाश्रित्यन्तः, 'अन्तयन्तमुद्विगन्त.' इति वृद्धाः. 'णाउ मुज्जो मुज्जो एव कणयाए'ति नेत्र भूय.. एवं कणय- 'मदन्त्यान्हे' इति वेदः. 'आणा-उदुवादन-वयग-निद्वेमे'ति आजा 'अन्तयन्तवेदन्'त्याद्यादेज. उपपात-मेवा. वचनमभियोगावृषेक आदेज.. प्रक्षिप्तं कार्यं लिप्यन्तार्थसुत्तरम्. तत एव इन्द्रान्ततन्त्र.

वादीनां दशे आगळीओ फेलाएओ होय-ए जातना वगामिसुवट्टे नाम 'हंसवद' छे' १०० (म० ना० अ० ९) " वयो आगळीओ फेलाएओ होय अन्दिआ उक्ता होय तथा अगुठे क्वचित (वळेथे), होय-ए जातना वगामिसुवट्टे नाम हंसवद छे ' १००-(म० ना० अ० ९)

- ४ उदुमन्-उत्थानप्रतिभाग
- ५ आगमनसंग्रहप्रतिभाग
- ६ आदरगावगप्रतिभाग
- ७ अन्तगमनाभगमनप्रतिभाग
- ८ मंडलप्रतिभाग

नअगामना संडलना २० प्रकार दर्शाव्या हे, ते आ प्रमाणे —" अन्दि-क व. विचित्र, छडितसंवर, मूर्त्तुविक्ष, वण्ड, परिवृत्त. आदरव, वामविद्ध मलन्ति ज्ञान, आकाशगानी, अमर, अयस्कंठित मनीसंगित, एडरार्त्तुडि अन्दिन जयद्रास, अश्वर्य, पिष्टुड, चापगत. ए नीशेटे स्वरूप ११ म अश्वर्यमा नदितर आण्टे हे समखित हे के. मंडलप्रमाणमा आ मंडले आकत होय.

- ११ इतिलिचिन.
- १२ नागर-नागप्रतिभाग.
- १३ नंदा-चपाप्रतिभाग
- १४ मस्याउदक-महराउदक-जग-मगप्रतिभाग
- १५ कद्वगप्रतिभाग-(कप्रतिभाग, मप्रतिभाग, नप्रतिभाग, अप्रतिभाग अने टप्रतिभाग)
- १६ चवगप्रतिभाग.
- १७ दव-प्रतिभाग.
- १८ तदगप्रतिभाग
- १९ पदप्रतिभाग.
- २० पादप्रतिभाग.
- २१ लड प्रतिभाग
- २२ इत
- २३ तिलचिद
- २४ इतगिचिद
- २५ अचिद.

नाश्वर्यानां 'इत' नाम्ना 'लड' अने इता नाम्ना गति (बाल) जावती छे. ' ११-१२-(म० ना० अ० १०)

माथाने लगना कुल १३ अभिनयो हे. तेमा आ 'अचित' अभिनय आठमो आवे हे. " ओडे चिद.तुग मनुच्य, हाथ उपर हडपनी टेकवीने पोताले नाश्टे ममंते गीरे-ए जातना मन्त्राकारंते नाम 'अचित' अभिनय हे." या अभिनय व्याधित्ता, मूर्त्ताना अने दृग्गती चिंताना प्रसंगे करवामा आवे हे. २९-(म० ना० अ० ८) तथा पगना छ अभिनयोमा पण वा अभिन अभिनय बोधो आवे हे. एतु स्वरूप आ प्रमाणे हेः—जे पगना वयो आगळीओ अचित (उक्ता) होय तेहे नाम 'अचित पाद' छे" २४२ (म० ना० अ० ९)

१२ ['आसुक्त'ति] ग्राह कोय करवायी गुनाएल तुटियाळा अथवा जेओमां कोग्ना निगना सूर्या छे तेओ ['कुविय'ति] जेओने कोमनो उदय यणे छे ते, ['चडिज नि] जेओग मयानक परते चड्यु छे ते ['मिमिमि ति] कोमना मटकाथी देवीयमा ['सुवेण ति] दोरडीवडे. ['उद्रुहति ति] युके छे, ['आरुहयिद्रु'ति] जेम फा। तैम आडु अयलु खेव छे, ['हीडिनि ति] एनी जानि वगेरेने उवाडी पाटी तेनी निदा को छे, ['निदति'ति] मनाडे निदा कर छे, ['वमनि ति] पोतागे समज वगोपडे निदा को छे, ['गर्'ते ति] कोकोनी मनअ निदा को छे, ['अवनवति ति] तेने अपमाननु पात्र मान छे ['तज्जति ति] आगळी अने नाथुं वगेर गरीग्ना अवय-योने हवायी तेनी तज्जा को छे, ['तलेति'ति] हाप वगेरयेडे नारे छे. ['परिव्रहेति ति] चागे वानु नी कर्दथना करे छे, ['पव्वहति'ति] नाणे नय व्यथा उन्नय करे छे ['तत्येव मगणिचरगए'ति] त्या ज उन्नय गथ्यामा रहेतो ['तिनलिअं ति] अनाळनां वण वळी-आड-पडे तेम नवा चडाववा ते त्रिवलिङ्ग-तेने. ['ममजोडभूअ ति] अग्नीो मनान यल्ली. ['मोज'ति] भयवाळा थगळा, ['उत्तय'ति] भयथी वय वगेरेने पामेळा-वामेळा. ['सुलिय'ति] जेओनो आनवरन मूळड गयो छे एवा ['उखिग्ग'ति] पोतातुं रहेठाण छोडी देवु एवी इच्छावाळा-उहेगने पामेळा. तात्पर्य सु^२ नो व्हे छे के, भयने पामेळा तेओ थोडु दोडे छे, वधारे दोडे छे. ['ममतुरगेमाण'ति] एक वीजाने चोंदता, "एक वीजामा मगट जता-एक वीजानी मोडमा भगता 'ए प्रमाणे वृद्धोए अर्थ कर्यो छे ['णाड सुजो एव करगयार'ति] वार वार एम करवा मटे 'अने तैयार नही थाइए' एटलो अ-ग्राहार छे. ['आणी-उववाय-वयण-निडेने'ति] 'आ करवानु ज छे 'ए प्रमाणेनो आडेज ते आज्ञा, उपपात एटले सेवा, आज्ञापूर्वक आदेश ते वचन पृष्टेला कार्य मध्ये नियमित जगव ते निर्देश अर्थात् उदनी आज्ञा वगेरेमा ते देवो रहे छे

१३. ईशानेन्द्रवक्तव्यताप्रस्तावात् तद्वक्तव्यतान्वद्वमेवोद्देशरूपमस्ति यावत् सूत्रवृन्दमाह - 'मङ्गल' इत्यादि. 'उच्चतरा चैव'ति उच्चतय प्रमाणत, 'उच्चतरा चैव'ति उन्नतत्व गुणतः, अथवा उच्चतय प्रमाणापेक्षम्, उन्नतत्व तु प्रासादपीठापेक्षमिति. यच्चोच्यते- 'पच-सय उच्चतंग आरुमकयेसु ह्येति विमाण'ति. तत् परिस्थूलम्यायमङ्गीकृत्यावसेयन्, तेन किञ्चिदुच्चतरत्वेऽपि तेषां न विरोध इति. 'देसे उच्चे, देने उच्चये'ति प्रमाणत, गुणतश्च 'आलाव वा, संलावं व'ति आलाप नमापणम्, संलाप-तद्वय पुन. पुनः, 'किञ्चाड'ति प्रयोजनानि. 'करणिजाड'ति विधेयानि 'ते कृड उथाणि पकरे'ति अय कथम् इदानीम्-अस्मिन् काले कार्यावतरत्वापे प्रकुरुतः 'कार्याणि' इति गम्यम्. 'इति मो'ति इति-एतत् कार्यमस्ति, मो -गव्धश्चामन्नगे. 'इति मो !, इति मो नि'ति परस्परालापानुकरणम्. 'ज से वयट तस्त आणा-उववाय-वयण-निडेस'ति यत्-आज्ञादिकम्, असौ वदति, तत्र आज्ञादिके तिष्ठत इति वाक्यार्थ. तत्र आज्ञा-दय पूर्व व्याख्याता एवेति. 'आगहण'ति ज्ञानादीनामागवयिता, 'चरमे'ति चरम एव भवो यस्याप्राप्ततिष्ठति, त्वभवो वा चरमो यस्य सः. चरमभवो वा भवेत्पति यस्य स चरम'. 'हिक्रामण'ति हित सुखनिवन्धन वस्तु, 'सुहकामण'ति सुख वर्ण. 'पर्थकामण'ति

०६. रिमित.

०७. अचिन्तित

०८. जागृत

०९. मसोल(१) [मनल]

१०. आरुमट भ.गाल (१)

११. १ उन्पान, (२) निपान, (३) प्रमक्त, (४) सङ्कचित, (५) प्रनारित, (६) रेड, (७) रचित (१) [रचित] (२) भ्रान्त अने (९) सभ्रान्ताभिनय

१२. चरमचरम अने अभिनय नाम

[वज्राजंभो 'चरमचरम' नामनो अभिनय करता ए एनाभेदे जे अभिनयो खेल्वा हता, तेनु वर्णन आ प्रमाण छे - बर्धमाननो आगळनो कोडे उलो मनुष्य भव-एमा एणे एमना ए आज्ञा भवनी चर्याओ जुडा जुडा वेपो लडेने वतावी हतो ए ज प्रकारे एमनो छेहो देवभव, एमनु चयवन, गर्भमहुरण, जन्माभिषेक, बालक्रीडा, वाचनदशा, कामभोगदशा, प्रव्रज्या, तपश्चरण, ज्ञानोन्पाद, तीर्थप्रवर्तन अने निषाणगमन ए वया भावोने खेळी वताव्या हता - (जीवाजीगमिगम, पृ० १७० स०) अहा जे जे अभिनयोने, भरतनाट्य शास्त्रनी माथे तुलनात्मक उद्देश्य करेला छे ते ते अभिनयो विषेनी प्रियेप हकीकत ए ज शास्त्रना ते त अध्यायो उपरथी जाणी देवानी छ ए विषे जैनप्रयोमा नोई जाणवा जोग उडेख मळतो जणायो-तो-नथी. इत्रोक्त यत्रांश प्रकाशना केटलारु प्रकारो एवा छे के, जे, समजमा आवी यकता नथी, नरण के, तेमा केटलारु नामो नो अशुद्ध ज ललाएला लागे छे. परनु नायनाभावने लीधे तेनी निर्णय अई शके तेम नथी टीनाकारोए पण एवा ज नामो लखी दीधा छे अने स्वरूप के विवेचन तो आप्या ज नथी] - अशु०

१. अही द्वंद्व समास करवानो छे - ग्रीधमय०

नाट्यशास्त्रमा " एक प्रकारनी वृत्तिने 'आरुमटी' कही छे " १४ (म० ना० अ० २०)

'भ्रमर' गवठनु प्राकृतनय 'नारट थाय छे एवी नाट्यशास्त्रमा जगापेवी 'भ्रमर' अभिनयनी हकीकत, कदाच 'मसल' अभिनयनी जेवी होय (नामे आपेलु 'मसोल' ना अगुडु लागे छे) एउ प्रकारमा हत्वाभि-नयनु ज नाम 'भ्रमर' अभिनय छे " दचली आगळी अने अगुठानो सुदेश हाय, प्रवर्तनी वाजी हाय अने बीजी वे टकी तथा प्रतीर्ण होय-ए जातना हत्वाभिन्नयनु नाम भ्रम-छे " १७ (म० ना० अ० ०)

नाट्यशास्त्रमा वे प्रकारे 'रेचित' अभिनयनो उदेग छे एउ नो भवाना अभिनयमा अने बीजो कटीना अभिनयमा. " मुद्रगता पूर्वक नोट एउ भवाना उद्देशेपने रेचित कहेवाय छे " १४- (म० ना० अ० ८) " चारे वाजुथी ननी गएली कटी-कट-ने 'रेचित' कटी कहेवाय छे " १५- (म० ना० अ० ९)

पय्य दुःखत्राणम्. कस्मादेवम् ? इत्यत आह—‘आणुकंपिए’त्ति कृपावान्, अत एवाह—‘निस्सेयसिए’त्ति निश्रेयस मोक्षः, तत्र नियुक्त इव नैश्रेयसिकः, ‘हिअ-सुह-निस्सेसकामए’त्ति हितं यत् सुखम्-अदुःखानुबन्धमित्यर्थः, तन्निःश्रेयाणां सर्वेषां कामयते वाञ्छति यः स तथा. पूर्वोक्तार्थसंग्रहाय गाथे—‘छट्ट’ इत्यादि. इह आद्यगाथायां पूर्वार्धपठानां पश्चार्धपदैः सह यथासख्यं संबन्धः कार्यः. तथाहि—तिष्यक-कुरुदत्त-साव्योः क्रमेण पष्ठम्, अष्टमं च तपः. तथा मासः, अर्धमासश्च ‘भत्तपरिण’त्ति अनशनविधिः—एकस्य मासिकमनशनम्, अन्यस्य चार्धमासिकमिति भावः. तयैकस्याष्टवर्षाणि पर्यायः, अन्यस्य च पणमासा इति. द्वितीया गाथा गतार्था. ‘मोया सम्मत्त’त्ति मोक्षाऽभिधाननगर्था-मस्योद्देशेकार्थस्य ‘किदुग्गी विकुर्वणा’ इत्येतावद्रूपस्योक्तत्वात् ‘मोका’ एवायमुद्देशक उच्यते इति.

भगवत्सुधनेस्वामिप्रणीते श्रीभगवन्नीसूत्रे तृतीयशते प्रथम उद्देशके श्रीभगवदेवसूरिविरचित विवरणं समाप्तम्

१३. अत्यार सुधी ईगानेद सवधी वत्तन्यता कही छे अंन हवे पण आखा उद्देशक सुधी ते ज संववे कहेवानु छे तो ते माटे सुत्रवृद्धने कहे छे—[‘सकस्स’ इत्यादि.] [‘उच्चतरा चैव’त्ति] प्रमाणथी उचा, [‘उच्चतरा चैव’त्ति] गुणथी उच्चत अथवा प्रासादनी अपेक्षाए उच्चणु अंन प्रासादना पीठनी अपेक्षाए उच्चतपणु. जे कहेवार्थ छे के, “पेला कल्पोमा रहेला विमानोनी उचाइ पाचसे योजन छे” ते स्थूलपणे कहेवानु छे एम जाणवु. तेथी जणावेल प्रमाण करता जराक वधारे उचाइ होय तो पण काइ विरोध जेवु नथी. [‘देसे उच्चे, देसे उच्चए’त्ति] प्रमाणथी अने गुणथी. [‘आलाव वा सलाव व’त्ति] आलाप एटले संभाषण अने सलाप एटले वारवार संभाषण. [‘किचाइ’त्ति] कृत्य एटले प्रयोजनो, [‘करणिजाइ’त्ति] करणीय एटले कार्यो. [‘से कहमिआणिं पकरेंति’त्ति] हवे ज्यारे कार्यनो प्रसंग पडे त्यारे तेओ केवी रीते कार्य करे छे. [‘इति भो’त्ति] ए कार्य छे, [‘भो’ इति भो’त्ति] ए शब्दो एक वीजाना आलापना अनुकरणरूप छे. [‘जं मे वयड तस्स आणा-उववाय-वयण-निद्वेस’त्ति] जे काइ आज्ञादिक ए करे, तेने तेओ तावे रहे छे, ए प्रमाणे वाक्यनो अर्थ छे तेमा ‘आज्ञा’ वगैरे शब्दोनी व्याख्या आगळ उपर थड गइ छे [‘आराहए’त्ति] ज्ञान वगैरेनो आराधक छे [‘चरमे’त्ति] जेने हवे मात्र छेछो एक ज भव वाकी छे ते, अथवा जे चालु भव-देवनो भव-छे ते ज जेनो छेछो भव छे ते, अथवा जेनो चरम भव छे ते चरम [‘हिअकामए’त्ति] सुखना कारणरूप वस्तु ते हित, [‘सुहकामए’त्ति] सुख एटले सुख, [‘पथकामए’त्ति] दुःखथी वचवु ते पय्य एम शा माटे तो कहे छे के, [‘आणुकंपिए’त्ति] कृपालु एवो छे माटे ज कहे छे के, [‘निस्सेयसिए’त्ति] जाणे निश्रेयस-मोक्ष-मा नियुक्त न होय एवो, [‘हिअ-सुह-निस्सेसकामए’त्ति] जेमा दुःखनो सवध न होय ते सुख. हित, सुख वगैरे वधाने इच्छनार ते. आगळ कहेला अर्थने सक्षेपथी सूचवनीरी वे गाथा कहे छे—[‘छट्ट’ इत्यादि.] अहीं पहेली गाथामा आवेल पूर्वार्धना पदोनो उत्तरार्धना पदो साथे अनुक्रमे सवध करवोः तिष्यक अनगारनुं छट्ट तप अने कुरुदत्त अनगारनु अष्टम तप समजवु. वळी [‘भत्तपरिण’त्ति] एटले अणसणनो विधि, ते एकनो मास सुधी अने वीजा अनगारनो पखवाडिया सुधी जाणवो अर्थात् तिष्यकनो मास सुधी अने कुरुदत्तनो पखवाडिया सुधी अणसण विधि जाणवो तथा एकनो-तिष्यकनो-आठ वरसनो अने वीजानो-कुरुदत्तनो-६ मासनो (दीक्षा) पर्याय जाणवो वीजा गाथानो अर्थ स्पष्ट छे. [‘मोया सम्मत्त’त्ति] ‘विकुर्वणा केवा प्रकारनी छे’ ए सवधेनी वधी हकिकत् ‘मोका’ नगरीमा कहेवाएली होवाथी ए हकिकतने जणावनार प्रकरण (उद्देशक) पण (मोका) ना नामे कहेवाय छे—ओळवाय छे.

वेडारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽस्मिन् द्वाथी यः सद्गुणानां परकृतिकरणद्वैतजीवी तपस्वी ।

अस्माक वीरवीरोऽनुगतनरवरो ब्राह्मको दान्ति-गान्त्यो.—द्वात् श्रीवीरदेवः सकटशिवसुख मारहा चाप्तसुख्य ॥

१ जीवाजीनाभिगम सूत्रनी वृत्तिमा (म ० पृ ० ३९७) वेमानिक उद्देशकमा आवेली देववर्णनामा कल्लु के, “ प्रथमना वे करवना—नौवर्म (जूओ भ ० प्र ० ख ० पृ ० २९६) ईशान कल्पमा-आवेला विमानो पाचमें योजन उचा छे ” अर्थात् एथी ए वने कल्पना विमानोनी उचाइ एकर सरखा जगाय छे अने अहीं मूळसूत्रना जणाव्या प्रमाणे तो साधर्म कल्प करता ईशान कल्पना विमानो उचा लागे छे अने ईशान कल्प करता साधर्म कल्पना विमानो नीचा लागे छे-ए रीते आ सूत्र साथे उपर जणावेली ब्रह्मात्मना वचननो विरोध आवे छे तेनु केम ? नमो—ब्रह्मात्मना जणावेलु विमाननी उचाइनु माप मावारण छे तथी ए विमानो परस्पर बीडा घणा उचा नाचा होय, तो पण तेनो वाव नणातो नथी अर्थात् एकर विमान तो पूरा पाचमें योजन उंचु होय अने वीजु तेथी चार छ आगळ ववारे होय, तो पण ए विमानो उचाइमा सरखा गणाय छे. एथी ब्रह्मात्मनुं ए वचन अने प्रस्तुत सूत्रनुं आ कथन परस्पर विरोधी अडे शकतुं नथी, कारण के, ए वने कथनो भिन्न भिन्न अपेक्षाए जणावेल छे—एकर कथन मावारण अपेक्षाए छे अने वीजु कथन विशिष्ट अपेक्षाए छे—अनु०

० आ शब्द धामत्रण सूत्रक छे—श्रीभगव०

शतक ३.-उद्देशक-२.

राजगृह — पर्यट — महावीर जने गौतम.—असुरो वना गृहे १—रत्नप्रभा पृथिवीती वच्चे —असुरोनु नीनली दृवीय—(वा—काप्रभा)—पृथिवी सुधी ५एलु गमन अने नाने पृथिवी सुधी . उवाहुं नामर्थ्य गमननां हेतु.—पूर्वना वैरिने तु खी वरुओ के पूर्वना मित्रने सुधी करवो.—असुरोनु निरुछे नदीवर ही १ सुधी ५एलुं गमन अने निरुछे असन्ग हीप म्मुद्रो सुधी ववानु सामर्थ्य —नेओनो निरुछा गमननो हेतु —अरिभाना जन्मनो, निष्क्रमणनो, शानोरपाठनो अने परिनिर्वाणनो महिमा.—असुरोनु उधे नापने देवजोनु सुधी ५एलु गमन अने उधे अच्युत देवजोनु सुधी जवानु मानथ्य —उध्वंगमननो हेतु.— देव अने असुरोनु वर —असुरोनु चोरपणु —असुरोने देवोण करेली मजा —असुरो अने अप्पराओ —असुरोनु उध्वंगमन केटो काळ पीया पणो थाय हे १ अनन उत्तमिनी अने अनन अत्रनापिणी —अवर.—अर —उरुग —सुनुन —पणह —पुलिद.—अरिहन निगेरेना आशराथी ज असुरोनु उध्वंगमन —महादिक असुरोनु उध्वंगमन —उध्वंगमन माटे चमरना वात.—चमरनो पूर्वजन्म —अध्वङ्गीय —भारतवर्ष —विश्वगिरिपाठमूट —त्रैलोक्य सन्निवेश —पूरण गृहपति.— सुट वतु —गानामा प्रत्रया —चार गानावाहु काष्ठपात्र.—नल्ले मिक्षावटे वटेमारुं, कागडा, हूतरा अने माछला, काचवा वगेरेनु आनिथ्य —पूरणनो उद्यतप —पूरणु पाठपोषगमन अनशन —छत्रस्थ तरिके महावीरना अन्वार वर्ष —सुनमारपुर नगर —उरु पिनाली चमरचंचा नगरी —नपस्ती तरीके पूरणना वार वर्ष —नमिक सलेमना —नाठ टक अनशन.—चमरचंचामा उरु-चमर-नरीके पूरणनो जन्म —चमरे करेजे नोवने देवलोकनो नाशकार.— मधवा, पाठशासन, शतक्रतु, महत्वाद्य, वज्रपाणि अने पुरंदर.—अक्रंतना विलासो जोड चमरने वपला उंध्या —अक्र प्रति चमरेनु गालिप्रदान —चमरनो मयावह उंध्यानत्र —उध्वस्थ महावीरनो चमरे लीयेल प्राश्रय —परिध आसुजने उधे एकना चमरे नोवने देवजोनु (अक्र) प्रति करेलु प्रयाण —प्रयाण पृ चमरे रचेतु वीहानणु शरीर —उपर जता जता चमरे करेजे उरुपात —वानव्यतर देवोनी भागनाश.—ज्योतिषजोना विभाग —आत्मरक्षक देवोनु पञ्चजन —चमरनु अक्रपासे पदोच्यु —अक्रमा दरवाजा वच्चे रटे उरुक्रालनु चमरे करेजे आकृष्टन.—अक्राश्रित देवोने देगाटेल नव.—चमर उपर अक्रनो क्रोव —चमरनु भागनु —महावीरना पगमा पटतु —वज्र नृत्या पणो अक्रने ५एलु थिचार—पश्चात्ताप.—वज्रनी पाठळ ५एलु अक्र.—अक्रे महावीरथी चार अगळ टेटे रहेल वज्रने परुड्यु —अक्रनु महावीरने वदन अने क्षमाप्रार्थन —मह वीरना प्रभावे चमरनो वचाव —गौतमप्रथ —फेकेल पुट्टलना पाठळ जटने देव तेने एकरी अक्रे १—पुट्टलग्निविचार —अक्रती, चमरती अने वज्रती गमनशक्ति, तेनी परम्पर नृत्या तथा तेतुं काजमान —चमरनो शोक —शोकना कारणनो चमरना देवोनी प्रथ —चमरनी महावीर प्रति भक्ति —चमरनी स्थिति अने निधि —

१. प्र०—ते^१ णं काले ण, ते णं समए णं रायागिहे नाम नगरे होत्था, जाव-परिसा पज्जुवासइ. ते णं काले णं, ते णं समए णं चमरे असुरिदे असुरराया चमरचंचाए रायहाणीए, सभाए सुह-म्माए, चमरसि सीहासणसि, चउसडीए सामाणियसाहस्तीहिं जाव-नइविहिं उवदसेत्ता, जामेव दिसं (सिं) पाउअमूए तामेव दिसिं पडिगए.

१. प्र०—ते काले, ते समये राजगृह नामनु नगर हतुं. यावत्-सभा पर्युपासना करे छे. ते काले, ते समये चोसठ हजार सामानिक देवोथी विंटाएलो अने चमर नामना सिहासनमा वेटेलो असुरेद्र, असुरराज चमर, चमरचंचा नामनी राजधानीमां, सुधर्मा सभामां, यावत्-नाखविधिने देखाडीने जे दिशामांथी आव्यो हतो ते दिशामा पाछो चाल्यो गयो.

१. मूलच्छाया —तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरम् अभवत्, यावत्-पर्यन्तं पर्युपासते तस्मिन् काले, तस्मिन् समये चमरो सुरेन्द्र, असुरराजश्चमरश्चाया राजधान्या, सभाया. सुधर्माया, चमरे सिंहासने, चतुःपट्टया सामानिकसाहस्रीभि यावत् नाखविधिम् उपदश्ये, यामेव दिग् प्रादुर्भूतं तामेव दिग् प्रतिगत —अनु०

७. प्र०—अस्थि णं भन्ते ! असुरकुमाराणं देवाणं तिरियगति-
विसए पण्णत्ते ?

७. उ०—हंता, अस्थि.

८. प्र०—केवइ(ति)यं च णं भन्ते ! असुरकुमाराणं देवाणं
तिरियं गइविसए पण्णत्ते ?

८. उ०—गोयमा ! जाव-असंखेज्जा दीव-समुदा, नंदिस्स-
ररं पुण दीवं गया य, गमिस्सन्ति य.

९. प्र०—किपत्तियं णं भन्ते ! असुरकुमारा देवा नंदिस्सरवरं
दीव गया य, गमिस्सन्ति य ?

९. उ०—गोयमा ! जे इमे अर(रि)हंता भगवता, एएसि
णं जम्मणमहेसु वा, निक्खमणमहेसु वा, णाणुप्पायमहिमासु वा,
परिनिव्वाणमहिमासु वा, एवं खलु असुरकुमारा देवा नंदीस्सरवर
दीवं गया य, गमिस्सन्ति य.

१०. प्र०—अस्थि णं असुरकुमाराणं देवाणं उड्डं गतिविसए ?

१०. उ०—हंता, अस्थि.

११. प्र०—केवइ(ति)यं च णं भन्ते ! असुरकुमाराणं देवाणं
उड्डं गतिविसए ?

११. उ०—गोयमा ! जावउच्चए कप्पे, सोहम्मं पुण कप्पं
गया य, गमिस्सन्ति य.

१२. प्र०—किपत्तियं णं भन्ते ! असुरकुमारा देवा सोहम्मं
कप्पं गया य, गमिस्सन्ति य ?

१२. उ०—गोयमा ! तेसि णं देवाणं भवपच्चइअवेराणुवंधे,
ते णं देवा विकुब्बेमाणा, परिचारेमाणा, वा आयरवसे देवे वित्ता-
सेत्ति, अहालहुसगाइं रयणाइं गहाय आणए एगतमंतं अयक्क-
(क्का)मेत्ति.

१३. प्र०—अस्थि णं भन्ते ! तेसि देवाण अहालहुसगाइं
रयणाइं ?

७. प्र०—हे भगवन् ! ते असुरकुमारोमां एवुं सामर्थ्यं छे के
तेओ; पोताना स्थानथी तिरछे जइ गके ?

७. उ०—हे गौतम ! हा, तेओमा पोताना स्थानथी तिरछे
जवानुं सामर्थ्यं छे.

८. प्र०—हे भगवन् ! ते असुरकुमारो पोताना स्थानथी के-
ट्टा भाग सुधी तिरछा जइ गके छे ?

८. उ०—हे गौतम ! पोताना स्थानथी यावत्-असंख्य द्वीप
रसुद्रो सुधी तिरछा जवानुं तेओनुं मात्र सामर्थ्यं छे. पण तेओ
नदीश्वर द्वीप सुधी तो गया छे, जाय छे अने जशे पण खरा.

९. प्र०—हे भगवन् ! ते असुरकुमारो नंदीश्वर द्वीप सुधी
जाय छे, गया छे अने जशे तेनुं शुं कारण ?

९. उ०—हे गौतम ! जे आ अरिहंत भगवतो छे, एओना जन्म-
उत्सवमां, दीक्षा-उत्सवमा, ज्ञानोत्पत्तिमहोत्सवमां अने परिनिर्वाणना
उत्सवमा ए असुरकुमार देवो नदीश्वर द्वीप सुधी जाय छे, गया छे
अने जशे-अरहतना जन्म वगरेना उत्सवो, असुरकुमार देवोने
नंदीश्वर द्वीप जवानुं कारण छे.

१०. प्र०—हे भगवन् ! ते असुरकुमारोमां एवु सामर्थ्यं छे के
तेओ, पोताना स्थानथी उंचे जइ गके ?

१०. उ०—हे गौतम ! हा, तेओमा पोताना स्थानथी उंचे
जवानुं सामर्थ्यं छे.

११. प्र०—हे भगवन् ! ते असुरकुमारो पोताना स्थानथी
केट्टा भाग सुधी उंचे जइ गके छे ?

११. उ०—हे गौतम ! तेओ पोताना स्थानथी यावत्-अच्युत
कल्प सुधी उपर जइ गके छे-तेओनी उंचे जवानी मात्र आटली
शक्ति छे, परंतु तेओ त्यांसुधी कोइवर गया नथी, जशे नहीं
अने जता पण नथी. किंतु सौधर्म कल्प सुधी तो तेओ जाय छे,
गया छे अने जशे पण खरा.

१२. प्र०—हे भगवन् ! ते असुरकुमारो उंचे सौधर्मकल्प सुधी
जाय छे, गया छे अने जशे तेनुं शुं कारण ?

१२. उ०—हे गौतम ! ते देवोने जन्मथी ज वैरानुवव (भव-
प्रत्ययिक वैर) छे. दैत्रियरूपोने वनवता तथा भोगोने भोगवता ते
देवो आत्मरक्षक देवोने त्रस उपजावे छे तथा यथोचित नाना गाना
रत्नोने लई पोने उजड भागमा चाल्या जाय छे.

१३. प्र०—हे भगवन् ! ते देवो कने यथोचित नाना गान
रत्नो होय छे ?

१ मूलच्छाया —अन्ति भगवन् ! असुरकुमाराणा देवाना तिर्यग्गतिविषय प्रश्न ? हन्त, अस्थि. किंच भगवन् ' असुरकुमाराणा देवाना तिर्यग्ग-
तिविषय प्रश्न ? गौतम ! यावत्-असंख्येया द्वीप समुद्रा, नन्दीश्वरवर पुनर्द्वीपं गताश्च, गमिष्यन्ति च किंचित्तय भगवन् ' अथ कुमाग देवा नन्दीश्वरवर
द्वीपं गताश्च, गमिष्यन्ति च ? गौतम ! ये इमे अर्हन्तो भगवन्तः, एतेषा जन्ममहेसु वा, निष्कमणमहेसु वा, ज्ञानोत्पत्तिमहिमासु वा, परिनिर्वाणमहिमासु वा,
एव खलु असुरकुमारा देवा नन्दीश्वरवर द्वीपं गताश्च, गमिष्यन्ति च. अस्ति असुरकुमाराणा देवानाम् ऊर्ध्वं गतिविषय. ? हन्त, अस्थि किंच भगवन् '
असुरकुमाराणा देवानाम् ऊर्ध्वं गतिविषय ? गौतम ! यावत्-अच्युत कल्प, सौधर्मं पुन नतं गताश्च, गमिष्यन्ति च किंचित्तय भगवन् ! असुरकुमारा
देवाः सौधर्मं कल्पं गतश्च, गमिष्यन्ति च ? गौतम ! तेषा देवाना भवप्रलयवैरानुवन्ध, ते देवा. विकुर्वन्तः, परिवारयन्तो वा आत्मरक्षकान् देवान् विद्रा-
हयन्ति, यथा लघुसुकानि रत्नानि गृहीत्वा आत्मना एकान्तम् अन्तम् अवक्रामन्ति, सति भगवन् ! तेषा देवानाम् यथा लघुसुकानि रत्नानि ? —अनु०

१३. उ०—हंता, अस्थि.

१४. प्र०—से कहमिआणि पकरेंति ?

१४. उ०—(तजो) से पच्छा कायं पव्वहांति.

१५. प्र०—पमू णं भते ! अनुरकुमारा देवा तत्थ गया चेव समाणा ताहि अच्छराहिं सद्धि दिव्वाइं भोगभोगाईं भुंजमाणा विहरित्तए.

१५. उ०—गो इण्ठे समद्वे, सं (ते) णं तजो पडिनियत्तंति, ततो पडिनियत्तित्ता इहनागच्छंति, जइ णं ताओ अच्छराओ आढायति, परियागंति, पमू णं ते असुरकुमारा देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धि दिव्वाइं भोगभोगाईं भुंजमाणा विहरित्तए; अह ण ताओ अच्छराओ नो आढायति, नो परियागंति, णो णं पमू ते असुरकुमारा देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धि दिव्वाइं भोगभोगाईं भुंजमाणा विहरित्तए; एव सल्लु गोयमा ! असुरकुमारा देवा सोहम्म कम्म गया य, गमिस्सति य.

१६. प्र०—केवइअकालस्स णं भंते ! अनुरकुमारा देवा उड्डुं उपपयन्ति, जाव-सोहम्म कम्मं गया य, गमिस्सति य ?

१६. उ०—गोयमा ! अणंताहि उस्सपिणीहिं, अणंताहि अवनापिणीहिं अणतिक्रान्ताहिं, अस्थि णं एस भावे लोचछेरयमूए समुपपज्ज, ज ण असुरकुमारा देवा उड्डुं उपपयंति, जाव-सोहम्मो कम्मो.

१७. प्र०—किं णिस्साए णं भंते ! असुरकुमारा देवा उड्डुं उपपयन्ति, जाव-सोहम्मो कम्मो ?

१७. उ०—गोयमा ! से जहा नाम ए सवरा इ वा, वच्चरा इ वा, ढं (ट) कया इ वा, सुत्तुआ इ वा, पण्हया (पल्हया) इ वा, पुट्टिआ इ वा पय मह रण्य वा, ख (न) ढं वा, दुग्गं वा, दग्गि वा, विग्गं वा, पव्वय वा गीत्ताए सुमहद्धमवि आययल

१३. उ०—हे गौतम ! हा, तेओनी पासे नानां नानां रत्तो होय छे.

१४. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे ते असुरो, वैमानिकोनां रत्तो उपाडी जाय त्यारे वैमानिको तेओने शुं करे ?

१४. उ०—हे गौतम ! रत्तो लीवा पछी ते असुरोने (वैमानिको द्वारा) शारीरिक व्यथा भोगवची पडे छे.

१५. प्र०—हे भगवन् ! उपर गया एवा ज ते असुरकुमार देवो त्यां रहेली अप्सराओ साथे दिव्य अने भोगववा योग्य भोगोने भोगवी शके खरा-भोगवता रही-विहरी शके खरा ?

१५. उ०—हे गौतम ! ए प्रमाणे करवाने ते असुरकुमार देवो सपर्य नथा. कितु तेओ त्याथी पाछा वळे छे अने अहीं (पोताने स्थान) आवे छे. जो कदाच ते अप्सराओ तेओनो आदर करे, तेओने स्वामी तरीके स्वीकारे तो ते असुरकुमार देवो, ते-त्यां रहेली-उपरनी-अप्सराओ साथे दिव्य अने भोगववा योग्य भोगोने भोगवी शके छे-भोगवता रही-विहरी-शके छे. हवे कदाच ते अप्सराओ तेओनो आदर न करे तथा तेओने स्वामी तरीके न स्वीकारे तो ते असुरकुमार देवो, ते अप्सराओ साथे दिव्य अने भोगववा योग्य भोगोने भोगवी शकता नथी. हे गौतम ! 'असुरकुमार देवो, सौधर्म कल्प सुधी गया छे, जाय छे अने जज्ञ' तेनु पूर्व प्रमाणे कारण छे.

१६. प्र०—हे भगवन् ! केटले समये-केटलो समय वीत्या पछी-असुरकुमार देवो लचे उत्पने छे-जाय छे तथा यावत्-सौधर्म कल्प सुधी-गया छे अने जये ?

१६. उ०—हे गौतम ! अनंत उत्सर्पिणी अने अनंत अव-सर्पिणी वीत्या पछी लोकमा अचत्रो पमाडनार ए भाव उत्पन्न थाय छे के, असुरकुमार देवो लंचे उत्पन्न छे अने यावत्-सौधर्म कल्प सुधी जाय छे.

१७. प्र०—हे भगवन् ! कह निश्रावडे-कोनो आश्रय करीने-ते असुरकुमार देवो यावत्-सौधर्म कल्प सुधी जाय छे ?

१७. उ०—हे गौतम ! जेम कोइ एक शंवरजातिना लोको, वच्चरजातिना लोको, ढंकरणजातिना लोको, सुत्तुअजातिना (?) लोको, पण्हजाति (?) ना लोको अने पुट्टिड लोको एक मोटा जंगलनो, खाडानो, जलदुर्गनो के स्थलदुर्गनो, गुफानो, खाडा अने वृक्षोधी

नूचादा—रत्त, गन्ति अथ वचम उड्डाणि प्रकुर्वन्ति ? तेषा पथान् कायं प्रव्यवन्ते. प्रभो भगवन् ! असुरकुमारा देवास्तत्र गताश्चैव समाणाणि भोगेति नारां शिश्रानि भोगभोग्यानि भुञ्जाना विहर्तुम् ? नाऽयम् अर्थं समर्थं. अथ तत्र प्रतिनिवर्तन्ते, तत्र प्रतिनिवृत्त्य अत्राऽऽग-रुद्धम परिनाशयन्त. अद्रियन्ते, परिजानन्ति, प्रभवन्ते असुरकुमाराः देवास्तामिहणगेभि सार्धं दिव्यानि भोगभोग्यानि भुञ्जाना विहर्तुम्, अथ ता- ५०—१६ अद्रियन्ते, नो परिजानन्ति नो प्रभवन्ते असुरकुमारा देवास्तामि-अप्सरोगिः सार्धं दिव्यानि भोगभोग्यानि भुञ्जाना विहर्तुम्, एवं खलु दिव्यं सुत्तुआ इ वा पय मह रण्य वा, पुट्टिआ इ वा, पण्हया इ वा, वच्चरा इ वा, ढं (ट) कया इ वा, सुत्तुआ इ वा, पण्हया (पल्हया) इ वा, पुट्टिआ इ वा पय मह रण्य वा, ख (न) ढं वा, दुग्गं वा, दग्गि वा, विग्गं वा, पव्वय वा गीत्ताए सुमहद्धमवि आययल

अने केटपट्टा इमेरेदुं गे अणि अ उत्पन्नं—३ सु०

सुत्तु १, ५२ अने पुट्टिड-ए छ ए शब्दो जज्ञी जज्ञी अनायं जातिना सूचक छे एताना केटलाक गच्छे तो अनायं देशनारुं जज्ञी जातिनी गणत्रीणे प्रच्छे ए विषे मूत्रकृताग, प्रदन्व्याकरण अने प्रतापना उतागना नीचे प्रमाणे जणान्धु छेः—

૫. પ્ર૦—કૈવલિયં ચ ણં પશૂ તે અસુરકુમારાણં દેવાણં અહેન-
નિવિસર્પ પ્પગત્તે ?

૫. ૩૦—ગોયમા ! જાવ—અહે સત્તમાય પુદ્ગવીષ, ત્વં ણ
પુદ્ગવિં ગયા ચ, ગમિસ્સંતિ ચ.

૬. પ્ર૦—કિંપત્તિય ણં મંતે ! અસુરકુમારા દેવા ત્વં પુદ્ગવિં
ગયા ચ, ગમિસ્સંતિ ચ ?

૫. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તે અસુરકુમારો પોતાના સ્થાનથી
કેટલા ભાગ સુધી નીચે જઇ શકે છે ?

૫. ૩૦—હે ગૌતમ ! તે અસુરકુમારો પોતાના સ્થાનથી નીચે
યાવન્—સાત ણી પૃથિવી સુધી નીચે જઇ શકે છે. તેઓની નીચે
જવાની માત્ર આટલી શક્તિ છે. પરંતુ તેઓ ત્યા સુધી કોઇ વાર
ગયા નથી, જગે નહીં અને જતા પગ નથી. કિંતુ ત્રીજી પૃથિવી
સુધી જાય છે, ગયા છે અને જગે પગ લાવે.

૬. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તે અસુરકુમારો ત્રીજી પૃથિવી સુધી
જાય છે, ગયા છે અને જગે તેનું શુ કારણ ?

મ વિશેષ પ્રાચીન છે. વર્તમાનના નમયનું સાહિત્ય વર્ષ-૨૦૦૦ થયે સ્વલ્પે જે નિરુક્ત દ્રવ્યનો ઉલ્લેખ આવેલો છે તે આ જ લગનો હોય તે પણ ૩૦૦૦ થી
' નિરુક્ત ' ના રહેલ મ.ટે જૂનો ભાવતી સૂત્ર પ્રથમ સ્કંડ, દ્વિતીયગતક, પ્રથમ ઉદ્દેશક ૫૦ ૨૩૧ અને ટીકા ૫૦ ૨૪૨) એના ' અસુર ' ૫૨૨નો
થે આપના જગ્યાવ્યુ છે કે,

“અદિ, પ્રાણ, ગોત્ર, વલ, અદન, પુદ્ગોજા, વલિગાન; અદના, પર્વત,
પિરિ, પ્રજ, ચર, વરાહ, ધંવર, રાહિણ, રૈવત, ફલિગા, ડવર, ડવલ,
મમ, અદિ, અબ્રમ, વલાહક, મેષ, ઓદન, વૃત્તિવ, વૃત, અનુર,
એન, ઇતિ ત્રિશદ્ મેવનામાનિ ” ॥૧. ૧૦૧-નિરુક્તે નિષ્કંડકાણ્ડે ૫૦ ૨૫૪)

મેવના ત્રીજા નામો છે. તે આ પ્રમાણે છે —અદિ, પ્રાણ, ગોત્ર, વલ,
અદન, પુદ્ગોજા, વલિગાન, અદના, પર્વત, ગિરિ, પ્રજ, ચર, વરાહ, અબ્ર,
રાહિણ, રૈવત, ફલિગા, ડવર, ડવલ, ચનસ, અદિ, અબ્ર, વલાહક, મેન,
ઓદન, વૃત્તિવ, વૃત, અસુર અને કોગ- (નિરુક્ત નિષ્કંડકાણ્ડ ૫૦ ૨૫૪)

આમા ' અસુર ' શબ્દને ' મેષ ' અર્થમા યાંજેલો છે અને તેનો એ અર્થ વરાવર હોય, એ તેની વ્યુત્પત્તિ ઉપરથી પગ જાણી શકાય છે —“ અસુર
ખાન્. રાતિ દશતિ-ઇતિ અસુર ” અર્થત્ પ્રાણોને આપે તે અસુર મેવમા રહેલી પ્રાગદાર્ત્રી શક્તિ તેને મર્ચ પ્રતીત છે, એથી ' અસુર ' એ ' મેવ ' એ
ત્રેની સમાનાર્થકતા, ડવર પ્રમાણે નિરુક્તમાં જગાવેલી છે તે વિશેષ દૃઢ થતી જગાય છે —અસુ.

૧. મૂલચ્છાયા:—કિયચ પ્રસુસ્તેપામ્ અસુરકુમારાણા દેવાનામ્ અલોગતિવિવચ. પ્રજ્ઞ ? ગોતમ ! યાવન્—અવ સ હમ્યા શ્યિવ્યામ્, વૃત્તીયા પુન
થિર્વી ગતાશ્ચ, ગભિ'ગ્નિન ચ કિપ્રલય ભગવન્ ! અસુરકુમારા દેવાસ્તૃતીયા પૃથિર્વી ગતાશ્ચ, ગમિષ્પાનિ ચ ?.—અસુ.

૨. એક લાસ, એંશી હજાર યોજનના દરુવાળી રતનપ્રમા પૃથિવીના, ડવર અને નીચેના એક એક હજાર યોજનપ્રમાણ ભાગને વાદ કરતા વાકી
રહેલા સ્વલ્પની અદર ભુવનપતિ િના અને વાનવ્યતરેના રહેઠાણો છે. તેમા ભુવનપતિઓના વ્ય ભેદ છે તેમાના પ્રથમ ભેદને ' અસુરકુમારાણા ' કહેવામાં
શાયે છે. તે આવાન દક્ષિણ અને ઉત્તરે એમ બે વિશામા આવેલો છે. તેમા એકના ' ચમર ' અને બીજામાં ' ધર્ત્રી ' એ નામન ' વે ઇન્દ્રી છે. ચમરની રાજવાનીને
વનરવચા અને વલિની રાજવાનીને વલિચંચા કહેવામાં આવે છે. ચમરચંચામા ચોરીગલ, ધર (અસુરકુમારાવાસ) છે અને વલિચંચામા ૩૦ લાસ છે—
વલેમા મર્ચને ૬૪ લાસ અનુકુમારાવાનો છે તેનાં રહેનારાઓની આચરદા, ઓછાનાં ઓડી વગ હારા વર્ષનો અને વચારેના વચારે એક સામેરોમમરી
અધિન હોય છે. ડવર આવેલા ત્રીજા પ્રતિવન :-સુત્રમા અસુરકુમારોની વક્ષ્યતા મિષે જે મન્યાનળ થયેલી છે તેનો નલિસ્તર વર્ષનાતનક પરિચય ત્રણાના'
ઉપાગમા (આં સં ૫૦ ૮૯-૯૧) આ પ્રમાણે છે —

“ વહિં ણં મંતે ! અસુરકુમારા દેવા પરિવસતિ ? ગોયમા ! ઇમીસે
રચળપ્પમાએ પુદ્ગવીષે અમીડત્ત'જોયણસયમહરસવાહુદ્ધાએ ડવરિ એ જોયણ-
સહસ્સં ઓગાહિત્તા, દેટ્ટા ચેગ જોયણસહસ્સ વલ્લિત્તા, મજ્જે અટ્ટહુત્તરે
જોયણસયસહસ્સે, એથ ણં અસુરકુમારાણં દેવાયં ચડમન્દિ મયગાયાસમય-
સહસ્સા મવતિ-ત્તિ અન્સાય, તે ણ મવગા વાહિં વટ્ટા, ઘત્તો ચડરંસા,
એદે પુન્નરવર ક્ષિણયાસઠાગ્ગઠિયા, ડક્કિંનરનિડલ-મંબીર તાદ્ધવકિહા,
પાગાર-ટાલવ-કલાડ-નો પ-પટ્ટિદુવારમેવમાયા, જેડ-સચ્ચિય-સુપાલ-મુ ડલિ-
પરિયારિયા, ડવડમ્મા, મદ્દાજપા, મદ્દાગુત્તા, અડયાલકોટ્ટમગ્ગયા, અડ-
યાલકયવગમાલા, જેમા, સિવા, કિંકારામરડે વાક્ષિયા, લા(ઇ)ડલા-
હ્યમહિયા, ગોલીસ-સરમ-રત્તવેદ્ધદહરિવિવંચુડિવલા, સવચિનચેદ્ધ-
કલમા, ચદ્ધવઠ્ઠમુકયતોરગપટ્ટિદુવારદેવમા ॥, આમત્તો-સિત્તિ-વિડલ-વટ્ટ-
વગ્ગારિયમટ્ટદામવલાવા, પંચવત્ત-સરમ-સુરમિસુપુપ્પજોવવારકચિયા,
કાલાહર-પક્કવંદદ્ધવડ્ઢંતધૂવગ્ગમવંતમંધુદ્ધુયાભિરામા, સુધવરગવિયા,
મંચવટ્ટિમૂયા, અચ્છરગ્ગવસવલિગિના, ડિવ્વનુટ્થિયમહસવગાવિયા, સવ્વ-
ચળામયા, અચ્છ, મળ્લા, લળ્લા, વટ્ટ, મટ્ટા, પીરયા, નિમ્મના,
નિપ્પકા, નિલ્લકકડ્ડાયા, સપ્પમા, મલિસરીયા, મલિસરીયા, સડાંયા,
પામાધીયા, ડરિમણિયા, અમિહવા, પટ્ટિવા, એથ ણં અસુરકુમારાણ
દેવાણં પલ્લતા ડામત્તણ ઠાપા પવના, તત્થ ણ વહવે અસુરકુમારા દેવા
પરિવસતિ-કાલા, લોહિયવલ વિયોટ્ટા, ધવવપુ'કરંતા, ડલિયકેમા, વગે
એકુલલવરા, અદ્ધવદ્ધગાપુલિત્તગત્તા, ઇમીસિલિવપુ'કવગાસાહ, અસલિલિ-
ટ્ટાર, સુહુમારં, ષ્વ-પ્રાહ, પવરપરિહિયા; વયં ચ પવમં સમદ્ધકંતા-પિહયં વયં

“ હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર દેવો કયે સ્વલ્પે રહે છે ? હે ગૌતમ ! એક
લાસ, એમી હજાર યોજન જાડી રતનપ્રમા પૃથિવીની, એક એક હજાર યો-
જનનો ડવરનો અને નીચેનો ભાગ વાદ કરી, વાલિ રહેલા-મન્યાના એક
લાસ અને અલ્પોદેર હજાર યોજન પ્રમાણના-ભાગના અસુરકુમાર દેવોના ૬૪
લાસ આવાનો આવેલા છે, તે આવાનો, વહારથી ગોલ, વલે ચોલંડા અને
પુ'કર-કા'ક-ની કાળિંજાના વડના છે, પ્રચેક આવામોની કરતી એક તાડે
અને પરિસર, જે ચોમ્મી (ગાઠ મિનાની) ડંડો અને વલે પોલો છે, પ્રતિ
આવાન, એક મટ અને તેમા અલેત્રી અડાગી, વરગા, તોળ તયા વાગીઓ
સચુક છે તે મવનો (આવાનો), યત્ર, યત્ત્રો, મુમઠ અને મુટ્ટી વિષે
શત્રોથી પરિચેલિત છે એવા નજવૂત હોવાથી જ એ, અડોવ છે, અડ્યય ય,
અને મુલિત રહેલા છે. તેમા અડતાડીય કોઠા છે, અડતાડીય તાતના
તોરણો-વનનાજા-છે તયા તે નિરાગ્રય અને મંગલ છે. અડવારા કિરક
દેનો, તે મદ્દનોની ચોકી કરે છે, તેમા ગોમદાદે દ્વારા ગાગ કિષેત્રી છે,
સાડી મિનેરેથી ચોલ્લ વરેલો છે અને મોઝીવે અદન તમા લ ય મદ્દના ય.પા
નારેડા છે, તેમા િરક ડવર મંગલ કલ્પી રવાખેલા છે. આ વાગ્યાં ડ વ
પણ ચંદ્રનકલ્પેના તોરણો થોમી રવા છે, તેમા વલે ય ચંદ્રનાથી તે
નીચે (નીચ તરફ) સુધી સ્વત્તની ગોઝાપાર ગાઠાઓની શ્રેણી કલ્પી
રહી છે, ડંડર, સુપી અને પચવગાં પુપો વેરાગ છે, તેઓ આગ, ડનમ
કિરક અને સેરામને નુચી ધૂા નવ પો યો છે, એમ મુવ ફેલાઈ
રલો છે અને જાણે મવની મુટ્ટિના ન હોય ? એવા એ મવનો વહકી રવા છે.
એમા અપ્પસર'ઓનો સમૂહ રહેતો હોવાથી ધર્મી યત્ત્રાશ જગાય છે, દિલ્લ

वा, हस्तिवलयं वा, जोहवलयं वा धनुवलयं वा आगच्छन्ति, एवामेव असुरकुमारा वि देवा गणगन्ध अरिहन्ते वा, अरिहन्तचेद्भागि वा, अणगारे वा भाविअण्णो निस्साए उड्डं उप्पयन्ते, जाव-सोहम्मो कप्पो.

गीच थण्ल भागनो अने पर्वतनो आश्रय करी एक सारा अने मोटा पण घोडाना लश्करने, हाथिना लश्करने, योधाओना लश्करने, धनुष्य (धनुष्यधारी) ना लश्करने हंफावचानी हिमत धरे छे, ए ज प्रमाणे असुरकुमार देवो पण अरिहंतोनो, अरिहंतना चैत्योनो अने भावित आत्मा साधुओनो आश्रय करी उंचे यावत्-सौधर्म कल्प सुधी उत्पते-जाय-छे. पण ते सिवाय (अरिहंत विगरेना आश्रय सिवाय) जता नथी.

१८. प्र०—सध्वं वि ण भंते! असुरकुमारा देवा उड्डं उप्पयनि, जाव सोहम्मो कप्पो?

१८. प्र०—हे भगवन्! शुं वधा य असुरकुमारो यावत्-सौधर्म कल्प सुधी उंचे उत्पते-जाय-छे?

१८. उ०—गोयमा! जो इणद्धं समद्धे, महिद्धिया ण असुरकुमारा देवा उड्डं उप्पयन्ति, जाव-सोहम्मो कप्पो.

१८. उ०—हे गौतम! ए अर्थ समर्थ नथी-वधा य असुरकुमार देवो उंचे जता नथी. किंतु मोटी ऋद्धिवाळा असुरकुमार देवो उंचे यावत्-सौधर्म कल्प सुधी जाय छे.

१९. प्र०—एस वि णं भंते! चमरे असुरिदं, असुरकुमार-राया उड्डं उप्पइअपुवि जाव-सोहम्मो कप्पो?

१९. प्र०—हे भगवन्! शु ए असुरेद्र, असुरराज चमर पण कोइ वार पूर्वे उपर यावत्-सौधर्म कल्प सुधी गएलो छे?

१९. उ०—हंता, गोयमा!

१९. उ०—हे गौतम! हा, (पूर्वे ए चमर पण उपर गएलो छे.)

२०. प्र०—अहो णं भते! चमरे, असुरिदे, असुरकुमाराराया महिद्धीए, महज्जुईए, जाव काहिं पविट्ठा?

२०. प्र०—हे भगवन्! नीचे रहेतो असुरेद्र, असुरराज चमर केवो मोटो ऋद्धिवाळो छे, केवो मोटो कातिवाळो छे अने यावत्-तेनी ते ऋद्धि क्या गइ?

“सग-जवण-सवर-वच्चर-काय-मुरंढो-दुगोण-पक्कणया।
अक्क-हूण रोमस-पारस-खस खासिया चैव ॥ १
दुविल यल-वोस-वोक्कस-मिड-उद-पुलिंद-क्रोच-भमर-रुया।
कोवोय चीण-चंचुय-मालय-दमिल कुलवत्ता य ॥ २

मूत्रकृतांग पृ० १२३

“सक-जवण सवर-वच्चर-गाय-मुण्ड-उद-भडक-तित्तर-पक्कणिय-कुलवत्त-गोड सीहल-पारम-क्रोच अद-दविल-मिडल पुलिंद-अरोम-डोव-पोक्कण गंधार-रग बहलीय-जल्ल रोम-मास-वसस-मलया चुनुया य चूलिया कोक्कणगा मेत्त-पण्हव-मालव महुर-आभासिय अणक चीण ल्हासिय खम-खासिया नेहुर-मरहट्ट-मुट्ठिअ-आरव-टोविलग कुहण-केवय हूण रोद्रग-रु-मरुग चिलायवि-सयवासी य”-प्रदन्व्याकरण पृ० १४.

“सगा जवणा चिलाया सवर-वच्चर-मुरंढ उट्ट-भडक निणण-पक्कणिया कुलवत्त-गोड-सिहल-पारस-गोधा क्रोच अंगुड-दमिल-चिल्ल-पुलिंद-हार-ओम-दोव-वोक्कण अणग अथा हारवा पहट्टिय अज्जल-गेम माम वलसा मलया य वंधुया य सूयलि कोक्कण-मेय पण्हव-मालय मरुग-आभासिआ वणवीर ल्हसिय-खसा खासिय-नेहुर-मोट डोविल गलओस पओम-क्केयग-हण रोमग हूण-रोमग भरु मरुव-चित्तायविसयवासी य”-प्रज्ञ पना उपाग पृ० ५५.

आ वधा नामोमां पाठ-वपम्यने लोधि खरं नामोतुं पथकरण धरं शक्तुं नथी तो पण उर आवेला (शवर, वरं परहय वा पण्हय, पुलिंद) ए चार नामो तो ए त्रणे पायोमा नाधाएला छे-अजु०

१. मूलच्छाया—ता, हस्तिवलयं वा, जोहवलयं वा, धनुवलयं वा आकलयन्ति, एवमेव असुरकुमारा अपि देवा नान्यत्र (नन्वत्र) अर्हंतो वा, अर्हंत्यानि वा, अनगारान् वा अ वितात्मनो निधाय ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति, यावत्-सौधर्मं कल्पं सर्वेऽपि भगवन्! असुरकुमाराः देवा ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति यावत्-सौधर्मं कल्पं? गौतम! नाऽयम् अर्थं समर्थं, महधिका असुरकुमारा देवा ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति, यावत्-सौधर्मं कल्पं एषोऽपि भगवन्! चमर असुरेद्र, असुरकुमारराज ऊर्ध्वम् उत्पतितपूर्वे यावत्-सौधर्मं कल्पं? हन्त, गौतम! अधो भगवन्! चमरोऽसुरेद्र, असुरकुमारराजो महधिक, महाशुतिक. यावत्-कुत्र प्रविष्टा?—अजु०

“शक, यवन, शवर, वरं, काय, मुरंढ, दुगोळ (?), पक्कणक, आ. रुयाक, हूण, रोमस, पारस, खस, खासिक, दुमिल, यल, (?) वोस (?), वोक्क, मिड, अत्र, पुलिंद, क्रोच, भमर, रुय, कानोज, चीन, चुनुक, मालय (?) दमिल अने कुलाक्ष” ए वधा अनार्यदेशो छे—मूत्रकृ० पृ० १२३.

“शक, यवन, शवर, वरं, काय, मुण्ड, उद, भडक, तित्तर, पक्कणिक, कुलाक्ष, गौड, मिहल, पारम, क्रोच, अत्र, (अव) ट्रापिड, वित्तवल, पुलिंद, अरोप, टोव, पोक्कण, गंधारक, बहलीक, वट्ट, रोम माप, वकुण, मलय, चुनुफ चूटिक (चोल?), कोक्कण, मेद, पहव, मालया, महुरा, आभाषिक, अनध (अनर्क), चीन, रदापिक, मस, फाम्पिय, मेहर, महाराष्ट्र, मैथिक, आरव टोविलक, कुहण, केवय, हूण, रोमक, रु, मरुक, अने किगत देशना रहीण”—ए वधी अनार्य प्रजा छे—प्रदन्व्या० पृ० १४.

“शक, यवन, किगत, शवर, वरं, मुरंढ, उट्ट, भटक, नित्रक पक्कणिक, कुलाक्ष, गौड, मिहल, पारम, गोध, क्रोच, अवट (?) दमिल, चिल्ल, पुलिंद, हार (?), ओस (?), डोव, वोक्कण, अनध, अव (व), हारव-पहलिक, अण्यल-अच्चर, रोम, भाप, वकुण, मलय, चुनुक, रुयति (?) कोक्कण, मेद, परहव, मालव, मरुग (?), आभाषिक, पणवीर, रदापिक, खस, खासिक, नेहुर, मूड, डोविल, गलओस (?) प्रदं, कर्कतक, हण, रोमक, हूण, रोमक (?) भरु, मरुक, अने विरात” ए वधी अनार्यजातिओ छे—प्रज्ञापना० पृ० ५५.

२०. ३०—कूडागारसालादिदन्तो भाणिअच्चो.

२०. ३०—हे गौतम ! पूर्वे कथा प्रमाणे कूडाकार मायांते उदाहरण कहेवुं.

१. प्रथमोद्देशके देवानां विकुर्वणा उक्ता, द्वितीये तु तद्विशेषाणामेवाऽसुरकुमाराणा गतिशक्तिप्ररूपणाय इदमाहः 'ते णं' इत्यादि. 'एवं असुरकुमार'—इत्यादि. प्रथमेन सूत्रक्रमेणेति, म चवम् —“उवरि एमं जोयणसहस्सं ओगाहिता. हेट्टा चेग जोयणसहस्स वज्जेत्ता, मज्जे अट्टहत्तरे, जोयणसयसहस्से, एत्थ णं अनुस्कुमागणं देवाण चउगाट्टिं भवण. वाससयसहस्सा भवतीति अक्साय” इत्यादि. 'वेउव्वेमाणा व' ति नरम्मैग महद् वैक्रियगरीरं कुर्वन्तः, 'परियरेमाणा व' ति परिचारयन्तः.—परकीयदेवीनां भोगं कर्तुं कामा इत्यर्थः. 'अहालहुस्सगाडं' ति यथा—उचिनाति, उद्युस्वकानि अमहास्वरूपाणि, महतां हि तेपा नेनुम्. गोपयितु वा अमयन्वाटिति यथाउद्युस्वकानि, 'अथ अलघुनि—महान्ति—वरिष्ठानि" इति हेट्टाः. 'आयाए' ति आप्ना स्वयमित्यर्थः. 'एगं' ति विज्जनम्, 'अंतं' ति देवम्, 'सं कडं इआणि पकरंति' अथ किम् इदानीम्—रत्नग्रहणानन्तरमेकान्तापक्रमणकाले कुर्वन्ति वैमानिका ग्नाऽऽटाणामिति. 'तओ सं पच्छा कायं पव्वहति' ति ततो रत्नादानात्, 'पच्छ' ति अनन्तरम्, 'सं' ति एतेषां रत्नादातृगाम्—अमुगाणा कायम्—देहम्, प्रव्यथन्ते—प्रहारे-मन्थन्ति वैमानिका देवाः. देवा च प्रव्यथितानां वेदना भवति जघन्येनान्तमुदूर्तम्, उच्छ्रयतः पणमान्त्तं यावत्. 'सवरा इ वा' इत्यादी प्रवरादयोऽनार्थविशेषाः. 'खट्ट व' ति गर्ताम्. 'दुग्ग व' ति जलदुर्गादि, 'दरि व' ति दरीम्—पर्वतकन्दरान्, 'विससं व' ति विप-मम्—गर्ता—नर्वाद्य-कुलभूमिरूपम्, 'निस्ताए' ति निश्रया—आश्रय, 'धणुवले व' ति धनुर्वरवल्, 'आगलेंति' ति आकृत्यन्ति 'जेध्यामः' इत्यध्यस्वन्त—इति 'नण्णस्य' ति ननु निश्चितम् 'अरिहंतं वा निस्ताए उट्टु उण्ययति' अत्र उट्टोक्, अथवा नान्यत्र तद् निश्रय भव्यत्र न-न तां विनेत्यर्थः.

पर.—

विचारणा.

सायभ्यं.

बुद्धो.

असुरोने

ने पीटा.

श्वरादि.

परिद्वेतीनी

निधा.

१. प्रथम उद्देश्यमां देवीनां विकुर्वणा-शक्ति संबंधे हकीकत कहेवाटं. आ बीजा उद्देश्यक्रमां पण देवीनी-असुरकुमारोनां-ज गतिशक्ति संबंधे प्ररूपण थये. अने ते माटे कहे छे के, ['ते णं' इत्यादि.] ['एवं असुरकुमार'—इत्यादि.] आ सूत्रक्रमवदे कहेवुं. ते आ प्रमाणेः—“उपरं एक हजार योजन अथगार्हने अंन नीचं एक हजार योजन छोटी ददने वधे एक टाग्य अंन अट्टयोनेर हजार योजन जट्टया मागमां असुरकुमार देवीना चोउठ लाख भवनावामो छे, एम कल्लं छे—इत्यादि. ” ['वेउव्वेमाणा व' ति] गरंम प्रवक मोटा वैक्रिय गरीरने करता. ['परियरेमाणा व' ति] परिचारणा करता—वीजानी देवीओ साथे भोग करवानी इच्छावाळा. ['अहालहुस्सगाडं' ति] यथोचितपणे नाना स्वरूपवाळां अर्थात् नानां. ते असुरो नाना रत्नाने ज उपाडी जाय छे, कारण के, तेओ मोटा रत्नाने लडे जडे शकना नथी तेम तेओने मताडीं पण शकना नथी माटे उपर नानां नानां ग्ना कयां छे. ['अहालहुस्सगाडं'] आ अट्टनां वृद्ध पुरुषोए आ प्रमाणे अर्थे कयां छे.—अथाजलद्यु-स्वकानि अर्थात् नानां नहीं पण मोटां पट्टे उच्चम जातनां रत्नो. ' ['आयाए' ति] पीतानी जति. ['एगं' ति] निर्जन-उज्जट ['अंतं' ति] भागमा. ['सं कडं इआणि पकरंति'] हवे—रत्नानुं ग्रहण कर्या पछी—एकान्त जग्याए जवानि समये ते ग्नाने लेनार असुरोने वैमानिको शुं करे छे ? ['तओ सं पच्छा कायं पव्वहति' ति] ग्नानें ग्रहण कर्या ['पच्छ' ति] पछी ग्नानें लेनार अथवा रत्नाने पाछां नहि देनाए एवा असुरोना शरीर उपर प्रहार द्वाग वैमानिको पीडा उत्पन्न करे छे पीटा पावेला असुरोने वेदना थाय छे अने ते वेदना ओछामां ओळुं अंतमुदूर्त सुधी अने वधारेमां वधारे छ महिना सुधी रहे—थाय उ ['सवरा इ वा'] इत्यादि सूत्रमा श्वर वगेरं एक प्रकारना अनायां छे. ['खट्ट व' ति] म्हाडानो, ['दुग्ग व' ति] जलदुर्गा के स्थकदुर्गो, ['दरि व' ति] पर्वतनी गुफानो, ['विससं व' ति] खाडा अने वृक्षोथी गीच जधीननो, ['निस्ताए' ति] आश्रयने लदने ['धणुवले व' ति] धनुर्वरना लच्छने, ['आगलेंति' ति] आकळे छे अर्थात् 'अमे तेने जीती लेणुं' एवो निश्चय करे छे. ['नण्णस्य' ति] नन्दत्र-आ लोकमा अरिहंतनो ज आश्रय-आश्रयो-लदने (असुरो) उंचे जाय छे अथवा नान्यत्र-अरिहंतनो आशरो लीया विना तेओ उंचे जड शकना ज नथी.

२१. प्र०—चैमरेणं मते ! असुरिदेणं असुरररणा सा दिव्वा देविद्धी, तं चैव जाव-किण्णा लज्जा, पत्ता, अभिसमण्णागया ?

२१. प्र०— हे भगवन् ! असुरेन्द्र, असुरराज चमरे तै दिव्य देवक्राद्धि अने यावत्—ते वधुं केवी रीते लव्व कर्तुं, केवी रीते प्रात कर्तुं अने केवी रीते मामे आप्णुं ?

२१. ३०—एव खट्टु गायमा ! ते णं काले णं, ते णं समए णं इहंके जंवूटीये वीचं, भारहे चासे विंघगिरिपावमूले वेमेले नाम

२१. ३०—हे गौतम ! ते काले, ते समये आ ज जंवूटीप नामना द्वीपमा, भारत वपमां विंघ्य नामे पहाडनी तळेटीमां

१. मूलच्छाया—कूडाकारसालादिदन्तो मणितव्यः—अनु०

२. प्र० छाया.—उपर्येकं योजनसहस्रम् अथगार, अर्थेकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा, म जेऽमन्निधो नमदानसहस्र णि, अत्राऽसुरकुमाराणां देवाना चतुष्पष्टिभेवनाऽऽवासशतसहस्राणि भवन्ति इति आख्यातम्. ३. अस्य सूत्रस्य अवचूर्णा अय पाठ —अनु०

१. आने मळते पाठ असुरकुमारोना वर्णक्रमां प्रज्ञापना (क० आ० पृ० ९९) मां छे. २. अवचूर्णिकार महाशयोः—अनु०

२. मूलच्छाया.—चमरेण भगवन् ! असुरेन्द्रेण असुरराजेन सा दिव्या देवधि, तथैव यावत्-केन लब्धा, प्राप्ता, अभिसमन्वागता? एवं खलु गौतम ! तस्मिन् काले, तस्मिन् समये इहैव जंवूटीये द्वीपे, भारते वपे विंघ्यगिरिपादमूले वेमेले नाम—अनु०

संनिवेशे होत्या वृणओ. तत्र णं वेमेले संनिवेशे पूरणे नाम गाहावर्द्ध परिचरसङ्-अट्टं, टित्ते, जहा तमल्लिस्स वत्तव्यया तथा नेयव्वा, नवरं-चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहिअ क्केत्ता, जाव-विपुलं असणं, पाणं, खादमं, साडम जाव-सयमेव चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहिअं गहाय मुंडं भवित्ता दाणाम.ए पव्वज्ज ए पव्वइए वि य णं समाणे तं चैव जाव-अ.यावणभूमिओ पच्चोरु-दिता सयमेव चउप्पुडय दारुमयं पडिग्गहिअं गहाय वेमेले सं-नेवेशे उच्च-नीअ मज्झिमाडं कुलाइं धरममुदान्भस भिवस्वायारियाए ाडेत्ता, जं मे पुडमं पुडये पडइ कप्पइ मे तं पंथे पाहिआण दल-त्तए, जं मे दोच्चे पुडए पडइ कप्पइ मे तं काग-सुण्णण दल-त्तए, जं मे तच्चे पुडये पडइ कप्पइ मे तं मच्छ-कच्छभाण दल-त्तए, जं मे चउत्थे पुडये पडइ मे कप्पइ तं अप्पणा अ-हारेत्तए ते कट्टु एवं संपेहेइ, कल्लं पाळ्पभाए रयणीए तं चैव निरवसेवं गाव-जं मे चउत्थे पुडये पडइ तं अप्पणा आहारं आहारेइ. तए िं से पूरणे चालतवस्सी तेणं ओरालेण, विउलेणं, पयत्तेण परग-हेणं, चालतवोक्कम्पेणं त चैव जाव-वेमेलस्स सन्निवेशस्स मज्झं-ज्जेणं निग्गच्छति, पाउअ-कुडिअमादीअं उवकरणं, चउप्पुडयं दारुमय पडिग्गहिअं एगंतमते एडेइ, वेमेलस्स संनिवेशस्स दाहिण-पुरिथमे दिसीभागे अन्ननियत्तणियमडल आलिहिता सलेहणाजूम-णाजूसिए, भत्तपाणपडियाइविसए पाउवगमण निवण्णे.

वेमेल नामनो संनिवेश हतो. वर्णक. ने वेमेल नामे संनिवेशमां पूरण नामनो गृहपति गृहेतो हतो. ते आढ्य अने दीप्त हतो. द्वामल्लितपस्वीनी पेटे आ पूरणनी पण वक्तव्यता कहेवी. विशेषेण के, चार खानावाळुं लाकडनुं पात्र करीने यावत्-विपुल खान, पान, खादिम-मेवा वगरे अने स्वा-दिभ-मगाला वगरे (भात भातना पदार्थे.थी ज्ञातिने भोजन आपी) यावत्-पोतानी मेळे ज ते चार खानावाळुं लाक-डानुं पात्र लइने, मुंड थइने 'दानामा' नागनी प्रत्रज्यवडे ते पूरण गृहपति प्रत्रजित थयो. (अहीं वधुं पूर्व प्रमाणे ज कहेवुं.) यावत्-ते पूरण तपस्वी आतापन भूमिथी नीचे आवी, पोतानी मेळे ज ते चार खानावाळुं लाकडानुं पात्र लई ते वेमेल नामना सन्निवेशमां उंचा नीचा अने मध्यम कुळोणां भिक्षा लेवानी विधि पूर्वक भिक्षा माटे फयो. अने भिक्षाना नीचे प्रमाणे चार भागो कर्यो-जे कांड मारा पात्रना पेळा खानामां आवे ते मारे वाटमां मळता वटेमार्गुओने देवुं पण खावु नहीं, जे काइ मारा पात्रना वीजा खानामा आवे ते मारे कागडा अने कुतराओने खवराववुं, जे कांड मारा पात्रना वीजा खानामां पडे ते मारे माछलाओने अने काचवाओने खवरावी देवु अने जे कांड मारा चेप्रा णानामां पडे ते मारे खानाने माटे कल्प्ये. एम करीने, एम विचारीने कालं प्रकागवाळी रात्री थया पछी-अहीं वधु पूर्व प्रमाणे ज कहेवुं. यावत्-जे मारा चोथा खानामा पडे छे तेना पोते आहार करे छे. पछी पूरण नामे चालतपस्वी, ते उदार, विपुल, प्रदत्त अने प्रगृहीत चालतपकर्मवडे अहीं वधुं पूर्व प्रमाणे ज कहेवुं यावत्-ते वेमेल नामना संनिवेशनी वचोवच नीकळे छे, नीकळी पावडी तथा कुंडी वगरे उपकरणे तथा चार खानावाळा लाकडाना पात्रने एकाते मुकी ते वेमेल संनिवेशथी अग्निखूणे अर्धनिवर्तनिक मंडळने आळेखे छे. आळेखी, सलेखना जूपणाथी जूपित थइ, खान तथा पाननो त्याग करी ते पूरण तपस्वी पादपोपगमन नामनुं अनशन स्वीकारी 'देवगत' थया.

१. मूलच्छाया -संनिवेशोऽभवत्. वर्णक तत्र वेमेले संनिवेशे पूरणो नाम गृहपति परिवसति-आढ्य, दीप्त, यथा तामले वक्तव्यता तथा शातव्या, नवरम्-चतुष्पुटक दारुमयं प्रतिप्रहं कृत्वा, यावत्-विपुलम अशनम्, पानम्, खादिमम्, खादिमं यावत्-सयमेव चतुष्पुटकं दारुमयं प्रतिप्रहं गृहीत्वा वेमेले संनिवेशे उच्च नीच मध्यम नि कुलाणि गृहममुदानस्य भिक्षाचर्याया अट्टत्वा यद् मम प्रथमे पुटके पतति कल्पते मम तद् पथे पयिकाना दातुम्, यद् मम द्वितीये पुटके पतति कल्पते मम तद् वाव-शुनकानां दातुम्, यद् मम तृतीये पुटके पतति कल्पते मम तद् मन्स्य-रच्छाणां दातुम्, यद् मम चतुर्थे पुटके पतति मम कल्पते तद् आत्मना आहर्षम्-इति कृत्वा एवं मंत्रेक्षते, कर्त्तुं प्रादुष्प्रभातायां रजन्वां तच्चैव निरवशेषं यावत्-यद् मम चतुर्थे पुटके पतति तद् आत्मना आहर्षम् आहारयति. तत. स पूरणो चालतपस्वी तेन उदारेण, विपुलेन, प्रयत्नेन प्रगृहीतेन चालतपस्वमेणा तच्चैव यावत्-वेमेलस्य सन्निवेशस्य मन्मन्धेन निग्गच्छति, पादुका-कुण्टिकादिकम् उपकरणेन. चतुष्पुटकं दारुमयं प्रतिप्रहम् एकान्तम् अन्तं स्थापयति, वेमेलस्य सन्निवेशस्य दक्षिण-पारस्ये दिग्भागे अर्धनिवर्तनिकमण्डलम् आलिख्य सलेखना-जूपणाजूपितं प्रत्याख्यातभक्त-पान. पादपोपगमनं निपन्न-अनु०

१. वैश्वोना पिटक ग्रंथे मा बुद्धदेवना ससुगमथी छ धर्मोपदेशकोना (तीर्थकरेना) नामप्राह उद्रेख मळी आवे छे जेना न न आ छे.-पूरण कारयप, मस्करी गोशालक (मस्करि एटले सावु, जूओ अनरकोश-नभापाग मंडळी गोशाल) अजित केशरंबल, प्रद कात्यायन, संजय वेलाग्निपुत्र अने पि प्रथ नातपुत्र (जन्भापामा-ज्ञातपुत्र-महावीर). मूत्रनी उरग ललेली नात उपरथी आ पूरण तपस्वी महावीरना समम्भथी जणाय छे एटले (वेओ) बुद्धना पण समम्भथी होय ए सममित छे माटे था पूरण तपस्वी अने वैद्व ग्रंथेमा निर्देशेला तपस्वी पूरण काश्यप-ए चरे एक ज व्यक्ति छे के जूवी जूवी छे ? ए विषे तथ म करवानी जरूर छे मन्त्रिमनिकाय (मध्यमनिकाय) मा ए विषे जणाव्युं छे -

“ एवं मे सुतं । सावधिथय.. अथ गो पिगलकोन्हे ब्राह्मणो येन भगवा “ मे आ प्रमाणे सामर्थ्युं छे -श्रावस्ती (सावथी) न्परीना, तेनुपसकमि, उपसकमिवा भगवता सद्धिं एकमन्त निसिन्हे खो विंगल- पिगलकोत्स नामनो ब्राह्मण भगवात् बुद्धनी.पार्से आध्या अने एणं धार्वांने

ते णं काले णं, ते णं समए णं अहं गीयमा ! छउमत्थका-
 लिआए पकारसवासपरियाए उट्टंउट्टेणं अणिकिवत्तेणं तवोक्कमेणं
 संजमेणं तवमा अण्णाण भावंमाणे, पुव्वाणुपुविं चरमाणे, गामाणु-
 गामं दूहज्जमाणे जेणेव सुंसुमारपुरे नगरं जेणेव असोयवणसंडे
 उज्जाणे, जेणेव असोयवरपायवे, जेणेव पुट्ठीमिल्लापट्टो तंणव
 उवागच्छामि, असोयवरपायवस्म हेट्टा पुट्ठीमिल्लावट्टयमि अट्टम-
 मत्तं पणिगिण्हामि, दो वि पाए साहट्ट वग्घारिययाणी. एणपोग्ग-
 लनिविट्टादिट्ठी, अणिमिसणयणे ईसिपच्चारगणं काणं, अहाप-
 णिहिण्हिं गत्तेहिं, (सच्चंदिण्हिं) गुत्ते एणगट्ठं महापडिमं
 उणमपज्जेत्ता णं विहरामि. ते णं काले णं, ते णं समये णं,
 चमरचंचा रायहार्णा अणिटा, अपुरोहिआ या वि हांत्था. न ?
 णं मे पूरणे वान्तवस्सी बहुपडिपुण्णाडं दुवालसवासाइ परियाण
 पाडणित्ता मामिआए संलट्ठाणए अत्ताणं जूत्तेत्ता माट्टे भत्ताइं
 अणसणाए छेत्ता कालमासे कालं किच्चा चमरचंचाए रायहार्णाए

(हवे श्रीमहावीर, पोतानी हकीकत माटे कहे छे)—हे
 गौतम ! ते काले, ते समये हुं छवस्यावस्थामां हतो अने
 मने कीक्षा लीयां अगीयार वर्ष थयां हतां. तथ हुं निरंतर
 छट्ट छट्टना तपकर्मपूर्वक संयम अने तपवडे आत्माने भावतो,
 पूर्वानुपूर्वाए चरतो अने गामे गाम फरतो जे तरफ सुंसमार
 (सुंसुमार) पुर नगर छे, जे तरफ अशोकवनखंड छे, जे
 तरफ उत्तम अशोकनुं झाड छे अने जे तरफ पृथिवीगिलापट्टक
 छे ते तरफ थाच्यो अने पठी ते अशोकना उत्तम वृक्षना हेट्ठ
 पृथिवीगिलापट्टक उपर मे अट्टमनो तप आदर्यो. तथा हुं वने
 पगने मेज्जा करीने, हाथने नीचे नमता लांवा-करीने अने मात्र
 एक पुट्ट उपर नजर मांडीने, आछेने फफट्टाच्या सिवाय, जरा न
 शरीरने आगळना भागमां नमलुं मेळीने, यथास्थित गात्रोवडे (सर्व
 इंद्रियोथी) सुख थइने, एक रात्रीनी मोटी प्रतिमान स्वीकारने
 विहरतो हतो. ते काले, ते समये चमरचंचा राजधानीमा इट्ट न
 हतो, पुरोहित न हतो, हवे ते पूरण नामे वान्तवस्सी, पूरणे चार
 वर्ष सुधी पर्यायने पाळीने, मासिक संलेखनावडे आत्माने संवने,
 साठ टंक सुधी अन्नदान राखीने, काळमासे काळ करी चमरचंचा

वोचछे मगदत्त एतद्वोच—ये इमे भो गौतम ! समणत्राकणा संविने,
 गतिने, गणाचारिया, आत्ता, अग्निस्सिने, तिथ्यक्का, साधु, मत्तता बहुजनस्य-
 संव्यधीट्ट-पूणो वसन्तो, मवखल्लिगोमाळो, अजितो केसल्लो पडुवो
 उवायतो, संजयो वेलट्टपुतो त्तिगो नातपुत्ते” —चूळमारोपनसुत्त ३०-
 १० १३१)

“ पूण वस्सप, × मवखल्लि × गोमाळं, अजितं केमकंवलं, × पडुवुं
 उवायन, / संजयं वेलट्टपुत्तं, × तिगंत्तं नातपुत्तं—(महामवकसुत्त ३६-
 १० १०२)

मगवानां माये संसोड कर्यो. पठी ते, एक टंकणे वेसने आ प्रमाणे
 बोली:—हे गौतम ! जे प्रतिष्ठ तीर्थकरे छे ते धाटला छे:—पूरण काश्यप,
 मस्करि गोपालक, अजित केसकंवल, पडुव कात्यायन, संजय वेलाग्निपुत्र
 अने त्रिश्रय-ज्ञातपुत्र. ए ववा संधी, गणी, गणाचार्य, माधु अने बहुजन-
 संमत वगधी भ्रमणत्राकणा छे ” ए ज संवत्ता बीजे टंकणे महासल्लक
 मुत्तमा-पण पूरण काश्यपसुं नाम आवे छे ए नामवाळो पाली उद्वेध आ
 समे ज आंधी छे

तथा वाटपवे नामक मराठी संवत्ता ' पूरणकाश्यप ' विषे उल्लेख आ प्रमाणे जणायुं छे के —

“ पूरणकाश्यप—आ एक प्रतिष्ठित सुदरधनो पुत्र हतो. एना सालिके एने एक दिवसे द्वारपालसुं वाम कोष्ठे देवी पोतानी मान-हानी थएली
 समजी ते विरक्त थयो. अने लांथी ते लुन पीयो अग्घयं जयो. रस्सामो चोरोए तेनां लुगटां विंगरे लुंटी लंथुं, खारथी ते नम रहेवा लाग्यो.
 पठी ते एकवार गाममा गयो ताने लो-टोए तेने पहे-वा गाटे वन्तो आंध्यां. पण तेणे वणुं के, ' वखलुं प्रयोजन लज्जा निवारवणुं छे अने लज्जातुं मूळ
 पापमय प्रवृत्ति छे, मे तो पापमय प्रवृत्तिने दूर करी छे एथी मारि वळोतुं शुं काम होय ? ' तेनी ए प्रकारनी निस्पृहता अने असंगता जोडने लोको
 तेना अनुयायी थया अने बहेवासा थवि छे के, एना ८० हजार शिष्यो हता—(वाटपवे प्र० १० पु० १२७):—अनु०

१. मूलच्छाया:—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये अहं गौतम ! छउमत्थकालिकायाम् एवाट्टमवर्षे वायः पठंयत्तेन अनिच्छित्तेन तपस्कर्मणा संयमेन तपसा
 आत्मानं भावयन्, पूर्वोऽनुपूर्वं चरन्, ग्रामानुग्राम इवन् येनच सुंसुमारपुरं नगरम्, येनच अशोकवनखण्डस्थानम्, येनच अशोकवणपाटपः, येनच
 पृथिवीगिलापट्टकः तेनच उवागच्छामि, अशोकवणपाटपस्य अथ. पृथिवीगिलापट्टके अशमकर्म परिगृह्यामि, द्वा अपि पादां संहृत्य प्रलम्बित्वा णि एक-
 पुट्टलनिविष्टये. अनिमित्तनयन, संयत्राग्गमारगनेन कायेन, यथा प्रगिहितं गात्रं (सर्वेन्द्रियं) सुखं, पक्कादिक्कीं महाप्रतिमाम् उणसंपद्य विहरामि.
 तस्मिन् काले, तस्मिन् समये चमरचंचा राजधानी अनिच्छी, अपुरोहिता चाऽपि अभवन्, ततः स पूरणो वाल्तवस्सी बहुप्रतिपूर्णाणि द्वादशवर्षाणि पर्याणं
 प्राण्य-पालसिखा-मामिक्या संलेखनया आत्मानं जणित्वा पठि भक्तानि अन्नदानेन छिन्वा कालमासे कालं कृत्वा चमरचंचाया राजधान्या—अनु०

१. वाटोना पिट्टक संवत्ता सुंसुमारपुरनो नहि, पण ' सुंसुमारगिरि '—नो उट्टे मळी आवे छे ए उट्टे उपरवी जाणी प्रकाय छे के, ' सुंसुमार-
 गिरि ' ' भग्ग ' देशमा आवेलो छे पणुं आ इकं कत नथी कनी मकाती के, ए ' भग्ग ' देश वयो छे अने वयो आवेलो छे ? ' सुंसुमारगिरि ' नी
 माये आ मुत्तमा आवेना ' सुंसुमारपुर ' हुं विशेष साम्य होवावी कदाच सुंसुमारपुर अने गिरि वने पासे पासे आवेला होय अने ' भग्ग ' देशमा
 आवेलो होय. मत्तिअमनिआयमा ' सुंसुमारगिरि ' ने लगता ये उट्टेनी मळी आवे छे, जे आ प्रमाणे छे —

१. " एव मे सुत्तं । एहं समर्थ आर्यमा महामोग्गलानो भग्गेसु विहरति
 सुंसुमारगिरे मेघकळावने सिग्गदाये " —(अनुमानट्टत १०-पु० ७०)

" १. मे आ प्रमाणे गांभळ्युं छे — एक वखत आशुप्पान् महामि ड-
 त्यावन भग्ग देशमा आवेला सुंसुमारगिरिनी पासे रहेला सिग्गदाय-मेघ-
 कळावनमां विहरे छे. "

२. बीजा उट्टेखनो अनुवाद पण एवो ज छे.—अनु०

" २. एवं मे सुत्तं । एहं समर्थ आर्यमा महामोग्गलानो भग्गेसु विहरति
 सुंसुमारगिरे मेघकळावने सिग्गदाये " (मारतकनियसुत्त ५० पु० ३१४)

ઉચ્ચવાચમમાણ જાવ-ઇદત્તામ ઉચ્ચવણે. તમ્ પં સે ચમરે અસુરિદે, અસુરરાયા અહુણોવદથે પંચવિહાર પજ્જતીમ્ પજ્જતિમાવં ગચ્છદ્, તે જહાઃ-આહારપજ્જતીમ્, જાવ-માત-મણપજ્જતીમ્. તમ્ પં સે ચમરે અસુરિદે, અમુરરાયા પંચવિહાર પજ્જતીમ્ પજ્જતિમાવ ગમ્ નમાણે ઉદ્દુ વીસસામ્ આઠિણા આમોમ્મદ્ જાવ-સોહમ્મો કમ્મો, પાસદ્ ચ તત્થ સક્ક દેવિદ્, દેવરાયં, મથવં, પાકસાસણં, સયક્કડં, સહસ્સવક્કં, વજ્જપાણિ, પુરંદરં, જાવ-દસ દિસાઓ ઉજ્જોવેમાણં, પમાસે-માણં સોહમ્મં કમ્મે સોહમ્મં વડિસમ્ વિનાણે સક્કંસિ સીહાસણસિ, જાવ-દિવ્વાદ્ મોગમોગાદ્ મુંજમાણ પાસદ્, ડમેયાસ્સુચ્ચે અજ્જતિયમ્, ચિત્તિમ્, પત્તિમ્, નળોગમ્ સક્કમ્પે સમુપ્પજિત્થાઃ-કે સ પં એસ અપત્તિઅપત્થમ્, દુરંતપંતલવરણે, હરિસિરિપરિવાજિમ્, હીણપુણ્ણ-ચાઉદ્દસે જં પ મમં ડમામ્ એયાસ્સુવામ્ દિવ્વામ્ દેવદ્દીમ્, જાવ-દિવ્વે દેવાણુમાવે લલ્લે, પત્તે, અમિસમણ્ણામ્ ઉપ્પિ અપ્પુસ્સુમ્ દિવ્વાદ્ મોગમોગાદ્ મુંજમાણે વિહરદ્, એવ સંપેહેદ્, સંપેહિત્તા સામાણિઅપરિસોવચ્ચમ્ દેવે સહાવેદ, એવ વયાસીઃ-કે સ પં એસ દેવાણુપ્પિયા ! અપત્તિઅપત્થમ્, જાવ-મુંજમાણે વિહરદ્ ? તમ્ પં તે સામાણિઅપરિસોવચ્ચગા દેવા ચમરેણં અસુરિદેણં અસુર-રણ્ણા એવં વુત્તા સમાણા હદ્દ-તદ્દ જાવ-હયહિયથા કરચલપરિગ્ગ-હિયં દસનહ સિરસાવત્તં મરથમ્ અજાલિં કટ્ટુ જણ્ણં, વિજ્જણ્ણં વદ્ધાવેતિ, એવ વયાસીઃ-એસ પ દેવાણુપ્પિયા ! સક્કે દેવિદે, દેવરાયા જાવ-વિહરદ્. તમ્ પં સે ચમરે અસુરિદે અસુરરાયા તેસિ

રાજધાનીમા ઉપપાત નમામાં યાવત્-ઇદ્રપણે ઉત્પન્ન થયો. હવે તે તાજો જ ઉત્પન્ન થયેલો અસુરેદ્ર, અમુરરાજ ચમર પાંચ પ્રકારનો પર્યાપ્તવડે પર્યાપ્તપણાને પામે છે. તે પાંચ પ્રકારનો પર્યાપ્તિ આ છેઃ-આહારપર્યાપ્તિ અને યાવત્-ભાષા-મનઃપર્યાપ્તિ. હવે તે અસુરેદ્ર, અમુરરાજ ચમર, પાંચ પ્રકારનો પર્યાપ્તિથી પર્યાપ્તપણાને પામ્યા પછી અવિજ્ઞાનવડે સ્વાભાવિક રીતે ડંચે યાવત્-સૌધર્મકરપમં દેવેદ્ર, દેવરાજ, મૈવવા, પાકશાસન, ગતકતુ, સહસ્રાક્ષ-હજાર આંખવાળા, વજ્જપાણિ-શય્યામાં વજ્જને ધારણ કરનાર, પુરંદર ગત્તને યાવત્ દગે દિશાથોને અજવાલતો તથા પ્રકાગિત કરતો અને સૌધર્મકલ્પમા, સૌધર્મીવતંસક નામના વિમાનમા, ગત્ત નામના સિંહાસન ઉપર બેસી યાવત્-દિવ્ય અને મોગવદ્ધા યોગ્ય મોગોને મોગવતો જગ્ગે. તેને તે પ્રકારે જોડે તે ચમરના મનમાં આ એ પ્રકારનો અધ્યાત્મિક, ચિત્તિત, પ્રાર્થિત મનોગત સક્કલ્પ થયોઃ-અરે એ મરણનો ડચ્છુક, નઠ.રાં લક્ષણવાળો, ઝાજ અને શોભા વિનાનો તથા હીણી પુણ્ય વૌદગ્ગને ઢહાઢે જન્મેલ (એ) કોણ છે ? જે, મારી પાને આ એ પ્રકારનો દિવ્ય ઢેવકદ્ધિ યાવત્-દિવ્ય દેવાનુભાવ હોવા છતાં-મેં દિવ્ય ઢેવકદ્ધિ યાવત્-દિવ્ય દેવાનુભાવ લલ્લ, પ્રાપ્ત અને અમિસ-મન્નાગત કર્યો છતાં-પણ મારી ઉપર વિના ગમરાટે-અઃ-ડો ઉતાવળે-દિવ્ય અને મોગવદ્ધા યોગ્ય મોગોને મોગવતો વિહરે છે. એમ વિચારી તે ચમરે સામાનિકસમામા ઉત્પન્ન થયેલ ઢેવોને વોલ્યાવી આ પ્રમાણે કહુંઃ-હે દેવાનુપ્રિયો ! અરે એ મરણનો ડચ્છુક યાવત્-મોગોને મોગવતો કોણ છે ? જ્યારે અસુરેદ્ર, અમુરરાજ ચમરે; તે દેવોને પૂરે પ્રમાણે કહું ત્યારે તે સામાનિકસમામા ઉત્પન્ન થયેલ દેવો તે ચમરનુ કથન સાંભળી હર્ષશાળા, તોપવાળા યાવત્-હત હૃદયવાળા થયા અને વલ્લે હાથને જોડ્યાપૂર્વક દશે નલ્લને મેલ્લા કરી શિરસાવને સહિત માથામાં અંજલિ કરી તે દેવોએ તે ચમરને જય અને વિજ-યથી વધાવ્યો, પછી તેઓ આ પ્રમાણે વોલ્યા કેઃ-હે દેવાનુપ્રિય ! એ દેવેદ્ર, દેવરાજ ગત્ત યાવત્-મોગોને મોગવતો વિહરે છે. પછી અસુરેદ્ર, અમુરરાજ ચમર, તે સામાનિકસમામા ઉત્પન્ન થયેલ દેવોના

૧ મૂલચ્છાયા — ડપપાતપ્રમાયાં યાવત્-ઇન્દ્રતથા ઉપપત્ત. તત્ત મ ચમરોડસુરેન્દ્રઃ, અમુરરાજ. અધુનાપપન્ન પદ્ધવિધયા પર્યાપ્ત્યા પર્યાપ્તિમાવં ગચ્છતિ, તથા — આહારપર્યાપ્ત્યા, યાવત્-ભાષા-મન પર્યાપ્ત્યા, તત્ત. સ ચમરોડસુરેન્દ્ર, અમુરરાજ પદ્ધવિધયા પર્યાપ્ત્યા પર્યાપ્તિમાવં ગત. મન્ કલ્લં વિલ્લમયા અવિચિના આમોગયતિ યાવત્-માવમે. જ્ઞ-ડઃ, પટ્થતિ ચ તત્ત શક્ક દેવેન્દ્રમ્, દેવરાજમ્, મથવાનમ્, પાકસાસનમ્, ગતકતુમ્, મહસ્રાક્ષમ્, વજ્જપાણિમ્, પુરંદરમ્ યાવત્-દસ દિસા. ઢદ્દુગેતયન્તમ્, પ્રમાસવત્તં સોધર્મં કત્તે સૌધર્મંડવતંસકે વિમાને ગત્તે પિંદામને, યાવત્-દિવ્યાનિ મોગ્યમોગાનિ મુજ્જાનેં પચ્ચતિ, અયમ્ એત-દ્દુપ્પઃ આધ્યાત્મિક, ચિન્નિત, પ્રાર્થિત, મનોગત મથરપ સમુદપચ્ચત-કઃ સ એવ અપ્રાર્થિતપ્રાર્થક, દુરંતપ્રાન્તલક્ષણ, દ્વીત્રીપરિવાર્જિતં, હીણપુણ્ણચાતુ-રંગો ચદ્દ મમ અસ્સામ એતદ્દુપ્પાચા દિવ્યાયા દેવધાં, યાવત્-દિવ્યે દેવાનુમાણે લલ્લે, પ્રાપ્તે, અમિસમન્નાગતે ડારિ અર્વાપ્પુચ્ચો દિવ્યાનિ મોગ્યમોગાનિ મુજ્જાનો વિહરતિ, એવં નપ્રેક્કતે, સપ્પેચ, સામાનિકપરેદુપપન્નકાન્ દેવાન્ ગચ્ચાયવે, એવમ્ ધવાસીત્-કઃ મ એવ દેવાનુપ્રિયા ! અપ્રાર્થિતપ્રાર્થક, યાવત્-મુજ્જાનો વિહરતિ ? તત્તસ્તે સામાનિકપરેદુપપન્નકા દેવાથચમરેણ અધુરેન્દ્રેણ, અમુરગ્ગજેન એવમ્ ડક્કા ગમાનાઃ ઢ્ઠ-દુદ્ધા, યાવત્-નુતદ્દુદ્ધા, કરતલપરિચ્છીન દગલ્લં ધોર્થવતં મસ્સકેડક્કલ્લે કુટ્તા અયેન, વિજયેન વયંપયમ્મિ, એવમ્ અવાલ્પિ — એવ દેવાનુપ્રિયા ! ગત્તો દેવેન્દ્ર, દેવરાજ, યાવત્-વિહરતિ. તત્ત મ ચમર-અસુરેદ્ર, અમુરરાજન્તેયાન — અનુ.

૧. પ્રસ્તુત મુજ્જમા આવેલા ડન્દ્ર, મથવન, પાકશાસન, ગતકતુ, મહસ્રાક્ષ, વજ્જપાણિ અને પુરંદર શબ્દો ત્યાં વિચારવા લેવા છે મારા ધારવા પ્રમાણે કલ્પિતો, કોનરાગે અને પોણિણોએ કરેલો અને તદ્દુત્તાર અટા ઘટાવેલો એ શબ્દોનો અર્થ લાલ્લણિક, ઔપચારિક વા આલંકારિક છે જે વાર છટ તેમ એ શબ્દોના ત્યામ અર્થેના વિશેષ ગાલમેલ થવાથી રજતો ગજ થવા પામ્યું છે અને એથી નાહિલ અને તત્તજ્ઞાનમા મીયણ ગોટાલો ડમો યયો-થયેલો-છે વર્તમાનમા તો આજ વળા સમયથી એ જ ગોટાલો ઇતિહાસને નામે પૂજાડે રચા છે. આ વિષેના સ્વર્થોક્ષરણ માટે યાસ્કના નિહચ્છનો વિશેષ મનનપૂર્વક અભ્યાસ કરવો અગત્યનો છે. એના એમણે ધાવા અનેક શબ્દોના અર્થ વિષે સપ્રમાણ અને વિગતવાર શુદ્ધાસા અપિત્તા છે. આ જાતના ' અસુર ' શબ્દ વિષે એક દિવ્ય આગલ ધારી ગયો હર્ષ, તે, આ શબ્દોને પણ સારે ધારી શકાય તેવી છે.—અનુ.

सामाण्यपरिसोवचक्राण देवाणं अंति ए अमडु सोचा, निसम्भ आसुरुत्ते, रुद्रे, कुविए, चंडिकिए, मिसिमिसेगाणे ते सामाण्य-परिसोवचक्रगे देवे एा वयासीः-अण्णे खलु भो ! सके देविदे, देवराया; अण्णे खलु भो ! मे चमरे अनुरिदे, अनुरगया; महि-डुण खलु भो ! से सके देविदे, देवराया; अण्णियाण खलु भो ! से चमरे असुरिदे अनुरगया; तं इच्छामि णं देवाणपिवा ! सकं देविदं देवरायं सयमेव अचासाइत्तए ति कट्टु उत्तिगे, उमिणग्भूए जाए यावि होत्था. तए णं से चमरे असुरिदे, अनुरराया ओहि पउंजइ, ममं ओहिणा आभोगइ, इमेआरुवे अज्जत्थिए जाव-समुप्यजित्था-एवं खलु समणे भगव महावीरं जवूदीवे दीवे भारहे वासे, सुसुमारपुरे नगरं असोगवणसंटे उज्जाणे, असोगवर-पायवस्त अहे पुढविसिलापट्टयंसि अट्टमभत्तं पणिण्हित्ता एगराइअं महापडिमं उवसंपाजित्ता णं विहरति, त सेयं खलु मे समणं भगवं महावीरं णीसाए सक्कं देविदं, देवरायं सयमेव अचासाइत्तए ति कट्टु एवं संपहेइ, मपहिता सयणिज्जाओ अचमुद्वेइ, अचमुद्वेत्ता देवदूतं परिहेइ, उववाथसभाए पुरियिमिद्वेणं निग्गच्छइ, जेणेव तमा मुहग्गा, जेणेव चोण्णाले पहरणकोसे, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता फालिहरयण पगामुसइ-एगे, अवीए, फालिहरयणमा-याय महया अमरित वहमांण चमरचंचाए रायहाणीए मज्जंमज्जेण णिग्गच्छइ, णिगच्छित्ता जेणेव तिग्गच्छइ उपाचपच्चए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाव-दोष पि वेउच्चियसमुघाएणं समोहणइ, संखेजाइ जोयणाइ जाव-उत्तरविउत्तिअस्स विकुम्बइ, ताए उक्किट्ठाए जाव-जेणेव पुढविसिलापट्टए, जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ, मम तिग्गुत्तो आथाहिणपयाहिणं करेइ, जाव-नमांसित्ता एवं वयासीः-इच्छामि णं मने ! तुवमं नीसाए सक देविदं देवरायं सयमेव अचासाइत्तए ति कट्टु उत्तरपुरात्थिमं विसी-

मुगर्था ए प्रमाणे रामळी, अद्वारी कुद्ध थयो, रोवे भगणो. कुवित थयो, भयकर आकृतिवाळो वन्दो अने कोवना वेगती भगदम्भे. पछी तेणे, ते सामाणिकमामा उत्पन्न थण्ट देवाने आ प्रमाणे कथं के:-हे देवे ! देवेन्द्र, देवराज शक्र बीजो छे अने हे देवा ! अमुगेंद्र, अमुगराज चमर बीजो छे. देवेन्द्र देवराज शक्र मंडी ऋद्धिवाळो छे अने अमुगेंद्र, अमुगराज चमर ओठी ऋद्धिवाळो छे तो हे देवानुप्रिया ! हे नागे पोतानी ज मेळे देवेन्द्र, देवराज शक्रने तेनी शोभाथी भ्रष्ट करवा इच्छुं छु. एम करिने ते चमर गरम थयो अने तेण अल्पभयिक गरमाने प्रस करीते चट्ट रस भराणो. हेवे ते अमुगेंद्र, अमुगराज चमरे अवधिज्ञानने प्रयोग कर्यो अने ते अवधिज्ञानना प्रयोग द्वारा ते चमरे मने (श्रीमहा-वीरने) जोयो, मने जोइने नेने आ प्रकारनो आव्याम्निक यावत्-संकल्प उत्पन्न थयो के, श्रमण भगवंत महावीर, जंवूदीप नामे द्वीपमा, भारत वर्षमां. मुसुमारपुर नामना नगरमां, अशोकवनपंड नामना उद्यानमां उत्तम अशोकवृक्षनी नीचे पृथिवीशिलापट्टक उपर अट्टमना तपने आदरीने, एक रात्रिनी महाप्रतिमाने स्वीकारिने विहरे छे. तो हु श्रमण भगवत महावीरनो आग्रो लड देवेन्द्र, देवराज शक्रने तेनी शोभाथी भ्रष्ट करवा जाउं, ए मारे कल्याण-रूप थयो. एम करि-एम विचारी ते चमर इद्र, पोताना शयनीवर्षी उटी, देवदूथने पहेरी, उपातत सभाथी पूर्व दिशा तरफ निकळ्यो. अने जे तरफ सुवर्षी रमा छे. जे तरफ चोण्णाल (चतुष्पाल) चारे कोर पाळ वाळो-चोण्णालो) नामने हट्टिवार राखवानो भटार छे ते तरफ ते चमर गयो अने याथी ते चमरे परिव रत्त नाम् हट्टिवार लीथुं पछी ते एकठो, दोउ बीजाने साथे लीवा दिना ते परिव रत्तने लडने मोटा रोपने श्राण करतो चमरचंचा राजधानीनी वचोवच निकळे छे अने ज्या तिग्गिच्छकूट नामने उत्पातपर्वत आवे छे त्यां आवे छे. पछी यादन्-करिने एण वैक्रियसमुद्व्यातवडे ममवहत थाय छे अने संख्येय योजन सुधीना यावत्-उत्तर वैक्रियरूपाने वनावी ते उत्कृष्ट यावत्-गतिवडे ज्या पृथिवीशिला पट्टक छे, ज्यां हुं (श्रीमहावीर) छुं त्या याथी, मने द्रण वार प्रदक्षिणा करी यावत्-नमस्कार करी ते चमर आ प्रमाणे बोळ्यो:- हे भगवन् ! तमारो आग्रो लडने हुं स्वयमेव-मारी पोतानी जा ज-देवेन्द्र, देवराज शक्रने तेनी शोभाथी भ्रष्ट करवा इच्छुं छु.

१. मूत्राया-सामानिकपपट्टपपवकाना देवानाम् अन्तिके एतम् अर्थ इत्वा निशम्य आसुरत्त, एष्ट, उ.प.नः, चण्डनित्त, सिममिमयन् तान् मामानिकपपट्टपपवकान् देवान् एवम् अवादीव-अन्य खलु भो ! शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः; अन्य. खलु भो ! म चमरोऽमुगेंद्रः, अमुगराजः, महविक लड भो ! म शक्रो देवेन्द्र, देवराजः; अन्यथिक खलु भो ! म चमरोऽमुगेंद्रः, अमुगराजः, तद् इच्छामि देवानुप्रिया ! शक्र देवेन्द्र देवराज स्वयमेव अत्तासात-यितुम् इति कृत्वा उपा, उपागीभूतो जातथापि श्रमवन्, तत. स चमरोऽमुगेंद्रः, अमुगराज -अवर्षि प्रवृत्ते, मम अवधिना आभोगयति, अयम् एन्द्रप आन्ध्यात्मिको यावन्-उमुद्रपद्यत -एव खलु श्रमणो भगवान् महावीरो जवूदीवे द्वीपे, भारते वषं, सुसुमारपुरे नगरं अशोकवनसंटे उद्याने, अशोकव-पादपस्य अथ. पृथिवीशिलापट्टके अट्टमभत्तं प्रवृत्त एकरात्रिकी महाप्रतिमान् उपपद्य विहरति, तन् श्रेयः खलु मम श्रमणं भगवन्तं महावीरं निश्राय शक्र देवेन्द्रम्, देवराजं स्वयमेव अत्तासातयितुम् इति कृत्वा एवं नोक्षते, उपेश्वर शयनीवाट् अन्वुत्तिष्ठति, अन्वुत्थाय देवदूथं परिदधाति, उपाततसभाया पारम्येन निर्गच्छति, येनैव तथा सुधमां, येनैव चतुष्पाल प्रहरणकोश, तेनैव उपागच्छति, उपागम्य परिवरत्तन पगामुसलि-एण, अद्वितीयः, परिवरत्तना-दाय महान्तम् अगर्षं वदन् चमरचंचाया राजधान्या मध्यंमध्येन निर्गच्छति, निर्गम्य येनैव तिग्गिच्छकूट उत्पातपर्वत तेनैव उपागच्छति, उपागम्य यावत्-द्वितीयमपि वैक्रियसमुद्व्यातेन ममवहन्ति, मरवेयानि योजनानि यावन्-उत्तरवैक्रियरूपं विवृण्वति, तथा उद्वृष्टया यावत्-येनैव पृथिवीशिलापट्टक, येनैव मम अन्वितकरतेनैव उपागच्छति, मा त्रिदृत्व. आदलिनप्रदक्षिणा करोति यावत्-नमन्वित्वा एतम् अवादीत्-इच्छामि भगवन् ! त्वा निश्राय शक्र देवेन्द्र देवराज स्वयमेव अत्तासातयितुम् इति कृत्वा उत्तरपारस्य दिग्-अनु०

भोगं अवक्रमेद्, वेदव्यअसमुच्चारणं समोहणति, जाव-दांच पि वेदव्यअसमुच्चारणं समोहणत्, एग, महं, घोरं, घोरगार, भीम, भीमागार, भानुं, भयाणीयं, गंभीरं, उत्तासणय, कालदूरत-मास-रासिसंक्रासं जायणसयनाहस्तीयं महावोदि विडम्ब, विडव्यिता अफोडेद्, वगड, गजड, हयहेसिज करेड, हस्तिगुलगुलाड्यं करेड, रहवणघणाड्यं करेड, पायदडरगं करेड, भूमिचवेडय दलयड, सीहणादं नदड, उच्छोलेड, पच्छोलेड, तिचड छिडड, वाम सुभ जसवेड, दाहिणहत्थपदेसिणीए अगुडणहेण व वि निरिच्छमुहं विडवेड, महया महया सदेण कलकलरवं करेड, एगं, अवीए फलिहरयणमायाय उर्वु वेहास उण्डए. खोभंते चैव अहोलोअ, कंपेमाणे च मेदणीवलं, आकडुंते व तिरियलोअं, फोडेमाणे व अंवरतलं, कथइ गजंते, कथइ विज्जुयायन्ते, कथइ वास वास-माणे, कथइ रयुग्घाय पकरेमाणे, कथइ तमुक्काय पकरेमाणे, वाणमंतरे देवे वितासमाणे, जोइसिए देवे दुहा विमयमाणे, आयर-क्से देवं विपलायमाणे, फलिहरयणं अंवरतलसि वियट्टमाणे, वि-यट्टमाणे, विडम्भाएमाणे, विडम्भाएमाणे ताए उक्किट्टाए जाव-तिरियमसंखेज्जाणं दीव-समुद्दाणं मज्झमज्जेण वीइवयमाणे जेणेव सोहम्मि कण्णे, जेणेव सोहम्मवडंसये विमाणे, जेणेव सभा सुहम्मा तेणेव उवागच्छड, एगं पाय पडमवरवेडआए करेड, एगं पाय सभाए सुहम्माए करेड, फलिहरयणं महया महया सदेणं ति-क्खुत्तो दंडकील आउडेए, एव वयासीः-काहि ण भो ! सक्के देविदे देवराजा ? काहि णं ताओ चउरासीइतामाणिअसाहस्तीओ ? जाव-काहि णं ताओ चचारि चउरासीईओ आयरक्खदेवसाहस्तीओ ? काहि ण ताओ अणेगाओ अच्छराफोडीओ ? अज हणामि, अज वहेमि, अज मम अवसाओ अच्छराओ वसमुवणमतु ति कट्टु तं अणिट्टं अकतं, अप्पियं, असुभं, अमणुष्णं, अमणाम, फरुसं

कर्मने ते चमर उत्तरपूर्वना विभाग तरफ चाल्यो गयो. पछी तेणे वैक्रियसमुद्घातेन कर्म वावत्-फरी वार पण ते वैक्रियसमुद्घातथी समग्रहत् थयो. तम करी ते चमरे एक मोट्ट, घोर, घोर आकारवाळुं, भयकर, मधंकर आकारवाळु, भान्वर, भयानरु, गभीर, त्रास उपजावे एवु, काळी अडथी रात्री अने अडदना डगळा जेवुं काळुं तथा एक लाख योजन उंचु मोट्टुं गरीर वनावुं. तेन करी ते चमर पोताना हाथने पछाडे छे, कूडे छे, मेघनी पेटे गाजे छे, घोडानी पेटे हणहणे छे, हाथीनी पेटे किलकिलोट करे छे, रथनी पेटे घगवणे छे, भोय उपर पग पछाडे छे, भोय उपर पाट्टु (चोटा) उगावे छे, सिंहनी पेटे अवाज करे छे, उच्छे छे, पछाडा मारे छे, त्रिपदीनी छेड करे छे, डावा हाथने उंचो करे छे, जगगा हाथनी तर्जनी अगळीवडे अने अगुजना नखवडे पग पोताना मुग्घने विडंबे छे-वाकु पहोळु करे छे अने मोटा मोटा कलकलरवरूप शब्दोने करे छे. एम करतो ते चमर, एकलो, कोइने साथे लीधा विना परिघ रत्ने लइने उंच आकाशमां उत्पत्यो-उड्यो-गयो. जाणे अधोकोकने खळभळावतो न होय, भूमितळने कंपावतो न होय, तिरछा लोकरने खेचतो न होय, गगनतळने फोडतो न होय ए प्रमाणे करतो ते चमर, कयांय गाजे छे, कयाय विज्जनीनी पेटे श्रवके छे, कयाय वरसादनी पेटे वरसे छे, कयांय धूळनी वरसाद वरसावे छे, कथम्य अवकारने करे छे, एम करतो करतो ते चमर उपर चाल्यो जाय छे. जतां जता तेणे वानव्यतर देवोमां त्रास उपजाव्यो, ज्योतिषिक वेत्रोना तो वे भाग करी नाख्या अने आन्मरक्षक देवोने पण भगाडी मूक्या, एम करतो ते चमर, परिघ रत्ने आकाशमां फेरवतो, गोभावतो ते उत्कृष्ट गतिवडे यावत्-तिरछे असख्य द्वीप अने समुद्रोनी वडोवच नीकळ्ये. नीकळीने ज्या सौवर्नकल्प छे, ज्या सौधर्मावतसंक नामे विमान छे अने ज्यां मुधर्मा सभा छे त्या आव्यो. आवीने तेणे पोतानो एक पग पद्मवर-वेदिका उपर मूक्यो अने वीजो एक पग मुधर्मा सभामा मूक्यो. तथा पोताना परिघ रत्नवडे मोटा मोटा होकारापूर्वक तेणे इद्रकीलने त्रण वार कुट्यो. त्थार वाद ते चमर आ प्रमाणे बोल्यो केः-भो ! देवेन्द्र, देवराज गक्र कया छे ? ते चोरागी हजार सामानिक देवो कया छे ? यावत्-ते चार चोरागी हजार (३,३६०००)

१. मूलच्छाया — भागम् अपक्रामति, वैक्रियसमुद्घातेन ममवहन्ति, यावत्- द्वितीयमपि वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्ति, एकाम् महतीम्, घोराम्, घोगकाराम्, भीमाम्, भीमाकाराम्, भास्वरान्, भयानीकाम्, गम्भीराम्, उत्त्राननिका कालावरात्र-भापराशिककाशां योजनगतसाहसिका महावोन्दी विकुर्वति, विकुर्व्य आस्कोटयति, वल्गति, गर्जति, ह्यहेपितं करोति, ह्मिगुलगुलायितं करोति, रथघनघनायित करोति, पादददरं करोति, भूमिचपटा ददाति, सिंहनादं नदति, उच्छलति, प्रच्छलति, त्रिपदी टिनति, वामं भुजं उच्छ्रयति, दक्षिणहस्तप्रदेशिकया अचगुणखेन चापि तिर्यगमुखं विडम्बयति, महता महता शब्देन कलकलरवं करोति, एगः, अद्वितीय. परिघरत्नम् आदाय ऊर्ध्वं विहाय. उत्पतितः. क्षोभयन् चैव अवोलोकम्, कम्पयंश्च मेदिनीतलम्, आरुपयन् इव तिर्यग्लोकम्, स्फोटयन् इव अम्बरतलम्, कुत्रचिद् गर्जन्, कुत्रचिद् विपुलमानः, कुत्रचिद् वर्षा वर्षन्, कुत्रचिद् रजउद्घातं प्रकुर्वन्, कुत्रचित् तमस्कार्यं प्रकुर्वन्, वानव्यन्तगन् देवान् मित्रामयन्, ज्योतिषिकान् देवान् द्विधा विभजन्, आत्परलजान् देवान् विपलाययमानः, परिघरत्नम् अम्बरतले व्यावर्तयन्, व्यावर्तयन्, विभ्राजयन्, विभ्राजयन्, तथा उत्कृष्टया यावत्-तिर्यगसख्येयानां द्वीप-समुद्राणा मध्यमथ्येन व्यतिव्रजन् येनैव सौवर्मे. कल्पः, येनैव सौधर्माऽवतसक विज्ञातम्, येनैव सभा मुधर्मा तेनैव उपानच्छति, एष पादं पद्मवरवेदिकायां करोति, एकं पादं सभाया सुधर्मायां करोति, परिघरत्नेन महता महता शब्देन त्रिवान् उन्डकीलम् आकुटयति, एवम् अधोदीन्-कुत्र भोः! जन्ते देवेन्द्रो देवराजः ? कुत्र ताथनुरशीति-सामानिकसाहस्यः ? यावत्-कुत्र ताथतत्त-चतुरशीत्य आम्बरक्षदेवसाहस्य ? कुत्र ना एनेका अप्पर-कोट्य ? अथ हन्मि, अथ व्ययामि, अथ मम अदशा. अप्परसो वरमुपनमन् इति कृत्वा ताम् अनिशाम्, अवान्ताम्, अप्रियाम्, अमनोशाम्, अमनामाम्, पद्माम्ः-भनु०

गिरि^१ निरिन्द्र. तण णं ते सकं देविदे, देवराया तं अणिहं जाव-
 क्षमणामं अमुअपुव्वं फरुमं गिरं सोचा, निमम्म आमुत्ते, जाव-
 निरिन्दिसेमाणे तिवालिअं मिडाई निवाले साहट्टु चमर अनुरिंदं,
 अमुरगयंएव वदासिः—ह गो ! चमरा !, असुरिंदा !, अमुर-
 राया !, अपरिअपदवथा ! जाव-हीणपुण्णयाउदसा ! अन्न
 न भवासि, न हि ते मुहमदधीति कट्टु तत्थेव सीहामणवरगण वज्जं
 परामुग्ग, तं जलंतं, फुडंतं, तडनडन्तं, उक्कामहस्साइं विणिमु-
 जमाण, जालासहस्साउ पमुचमाणं, डंगालमहस्साइ पविक्किरमाणं
 वविक्किरमाणं, फुलिगजालामालासहस्सेहिं चफ्फुविस्सेवादिद्विप-
 ित्तं पि पक्कमाण, हउवहअदरेगतेआदिपंतं, उडणवेगं,
 उक्किअसमाण, गह्वच्च, भयकरं चमरस्स अनुरिंदस्स
 अमुररण्णां वहाए वज निरिन्द्र. तण णं ने असुरिंदे, असुर-
 राया तं जलंतं, जाव भयकरं वज्जमभिमुह अवयमाण पासइ,
 ियाइ, पिहाइ. पिहाइ, शियाइः शियावित्ता पिहाइत्ता
 तेहेव संमग्गमउडविडण, सालवहत्याभरणे, उडुंपाए, अहोसिरे,
 कक्कसागयत्तंअं पिअ विणिम्मुअमाणे ताए उक्किट्ठाए, जाव-निरियम-
 रसेजागं दीव-समुद्दाणं मउज्जग्गणे वीउवियमाणे जेणेअ जवूदीवे,
 जाव-जणेअ असोगवरपायवे, जेणेअ मम अत्तिण तेणेअ उवागच्छइ,
 भीए भयनगरमरे 'भयवं सग्गं' इति वुयमाणे ममं द्रोण्ह वि
 फयाणं अतरंति अत्ति वेणेण समोवडिए. तण ण तस्स सक्कस्स देवि-
 दस्स देवरण्णां इमेअरुवे अज्जरियण, जाव-समुपुज्जित्थाः—नो
 खल्ल पमु चमरे असुरिंदे असुरराया, नो खल्ल समत्थे चमरे असु-
 रिंदे असुरराया, नो खल्ल वियए चमरास अनुरिंदस्स, असुररण्णां अ-
 प्पणो निस्साए उडु उण्डत्ता जाव-सोहम्मो कप्पो, गण्णत्थ अरिहंतं
 वा, अरिहंतंअण्णं वा, अण्णारे वा भाविअप्पणो णीस्साए उडुं

अंगरुक्क देवो क्यां छे? तथा तं क्रोडो अस्सराओ क्या छे? अने
 हणुं छु, आजं वव कयं छुं, ये ववा अम्पराओ, जेओ मरे ताये
 नया, आजं ताये थड जाओ, एम कर्गेने तेवा प्रकारनां अनेउ,
 अक्रात अत्रिय, अणुग, अणुदग, मनने न गंगे तेवा अने कानना
 खट्टके तेवा वचनो तं चमरे काव्या. हवे तं देवेउ, देवराज अक्र
 तेवा प्रकारनां अत्रिष्ट य.वन्-मनने अगममत्ते तथा कोइ वार नये
 सांमळेव्ये अने कानना खट्टके पवी ते चमरनी वणी सांमळी,
 अथवांगे गे; भगणो अने यावन्-कोवधी धमधम्मो, तथा कपाळसां
 व्रण आउ पडे तेम भवा गढावने ते अक्रे असुरेउ, अमुरराज
 चमरेने आ प्रमाणे कयुं केः—ठ भो! मरणना इच्छुक अने
 यावन्-हीणी पुण्य चोदअने दिवने जन्मेउ असुरेउ, अमुरराज
 चमर ! अजं तु न इटण अजे तुं हतो न हतो थड जट्टण. आज
 तेने सुन्न नथी, एम वरी. त्या ज उत्तम सिंहासनमां देटां देटां ते
 अक्रे अडे वज्जनु ग्रहण कयुं, अने जळारुत्तुं, रफुटतुं. इडनटाउ
 करतुं, हजागे उक्कापावने मूत्तुं, हजागे (वागनी) जाळोने छोडतुं,
 हजागे अंगगेने खगवतुं. आना कागिआ अने जाळाओनी नाळओवी
 भमावतु तथा आओने अजावी देतुं. अग करता पण वणु वधारे तेजथी
 दीपतु. रीथी मारा धंगवःळु. फुण्णया केमुडा जेवुं लाळ, मोटा
 भयने उताअ कानाक अने भयकर वज्ज, असुरेउ, अमुरराज चमरना
 वव भाडे मूत्तु. हवे ते जळहळता यावन्-भयकर वजने ताने
 आवतु जोइ. ते असुरेउ, अनुग्गज चमर, आ शुं? एम चिंतन
 करे छे तथा 'आवु मात्र मरे होत तो केवुं टांक थान' एम स्पृहा
 करे छे, फरीने एण पुत्री प्रमाणे गृहा करे छे अने चिंतन करे छे.
 एम कर्गेने तुगन ज जेउं अणुदधी गरी गणुं छोगावाळो. आलंय-
 वाळा ह्यावनां प्ररेणावाळो, असुरेउ असुरराज चमर, पगने उंचा
 राखीने, मायाने नीचु करीने, जाणे काळमा परनेवो न वळयो होय एम
 परसेअने झरावतो झरावतो, ते उच्छे गतिउडे यावन्-तिरछे
 असह्य हीप तथा समुद्रोनी वचोवच जतां जतो जे तरफ जेवुटीप
 छे अने यावन्-जे तरफ उत्तम अगोकनु झाड छे तथा जे तरफ
 छु (श्रीमहावीर) छु ते तरफ आवी दीनेलो अने भयथी गगळा
 म्बरवाळो 'हे भगवन्! तमे मारु ग्ररण हो' एम बोळतो ते चमर-

१. मूलच्छाया — गिरि नि सूत्रति. ततः म शक्रो देवेन्द्र., देवराजस्वाम् अनिष्ट यावन्-अमनामाम अश्वत्थी पठना गिरं श्रुत्वा, निदम्य आसुहस्रम्,
 यावन् निमन्निमयन् त्रिवल्किा हृकुटी ललाटे मन्त्रेण चमरम् असुरेन्द्रम्, अमुरराजम् एवम् अवादीत -ईं भो ! चमर ! असुरेन्द्र ! अमुरराज ! अत्रायेतप्रार्थक !
 यावन्-हीनपुत्रधातु 'ग' अथ न भवति, न हि ते सुखमस्ति इति कृत्वा तत्रैव सिंहासनवरगतो वज्जं परामुग्गति, तद् उव्वल्लन्तम्, स्फुटन्तम् तडतडन्ताम् उल्लास-
 ह्वय ति पत्तनुअन्तम्, उवायमहन्न णि प्रमुअन्तम्, अन्नाएउइ णि प्रववन्तम् प्रवेधरन्तम्, स्फुल्लज्जालामालामहस्से चधुर्वन्नेा द्दटिप्रविधातम् अपि
 प्रकुवेन्तम्, हुअवह निरेकेनेओगीयमानम्, जधिवेगम्, फुडं केणु वयमानम्, महाभयं, भयकर चमरस्स असुरेन्द्रस्स अमुरराजत्ता वत्राप वज्ज नि.सूत्रति,
 इत स चमरोऽसुरेन्द्र, अमुरराजस्सं उजलन्तम्, यावन्-भयकरं वज्जम् अभिसुग्गम् आपतन्तं पठति, ध्यायति, स्पृश्यति (पिबेत्), स्पृश्यति प्रायतिः
 अवाववा, पियाय तथैव समतनुहुटवेटण. सालमइस्सभरणः ऊर्वागदः, अथ गिरा कक्षागतस्सेदस्सि वनेनिवुवन् तथा उच्छेया, यावन्-तिण्णवहयेयानां
 द्वीप-समुद्राणा मन्त्रेणैव अत्रिप्रवन् यैव जम्बूद्वीप, यावन्-यैव अगोववरपावणः, यैव मम अत्रिस्संवेव उवागच्छति, भीतः, भयगह्वःस्मर-
 ' न वावन् व.ग. ' इत अणु नमद्रोणे पादना. अन्तरे द्दटिने वेगेन मन्त्रपितः, ततस्सएव शक्येण देवेन्द्रय देवराजय अणु एणू अ.अवातिरु',
 य.वन्-समुद्रागत -नो खल्ल प्रमुअन्तरेऽसुरेन्द्र, अमुर राज., नो खल्ल विय. चमरास असुरेन्द्रस्य, अमुररा-
 जस्य आनामा निश्रया कयिम्, इरावत्य, यावन्-ते धर्मैः वज्ज, नान्यत्र अर्हन्तं वा, अर्हन्त्वानि वा, भतगारान् वा भावित्तामनो निश्राय
 अर्हन्तं—अर्हन्तं

रूप्ययद् जाव-सोहम्मो कप्यो, तं महादुक्खं खलु तहारूपाणं अ-
रहंताणं भगवंताणं, अगगाराण य अद्यासायणाए त्ति कट्टु ओहिं
पउंजइ, ममं ओहिणा आभोएइ, हा ! हा ! अहो ! हतो अह-
मंति त्ति कट्टु ताए उच्छिद्वाए जाव-दिच्वाए देवगईए वज्जस्स धीहिं
अणुगच्छमाणे तिरियमसंखेज्जाणं दीव-समुदाणं मज्झमज्जेणं, जाव-
जेणेव अतो गवरपायवे, जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ, ममं
चउरगुलमसंपत्तं वज्जं पडिसाहरइ, अवि या इं मे गोयमा ! मुद्धिवाएणं
केसरगे वीइत्था. तए णं से सक्के देविदे देवराया वज्जं पडिसाहरित्ता
ममं विकवुत्तो आयाहिणपयाहिणं करइ, वंदइ, नमंसइ, एवं वयासिः—
एवं खलु भते ! अहं तुव्वं नीसाए चमरेण असुरिदेणं, असुररणा
सयमेव अद्यासाइए, तए णं मए परिकुविएणं समाणेणं चमरस्स
असुरिदेस्स, असुररणो वहाए यजे निसइ, तए णं ममं इमेआरूवे
अज्झारियए जाव-समुप्पाजित्थाः—नो खलु पभू चमरे असुरिदे असु-
रराया, तहेव जाव-ओहिं पउंजामि, देवाणुपिए ओहिणा आभो-
एमि, हा ! हा ! अहो ! अहो म्हि त्ति कट्टु ताए उच्छिद्वाए जाव—

मारा वने पगनी वच्चे शीघ्रंपो वेगपूर्वक पंडयो. एवे आ वखंत
ते देवेद्र, देवराज-शक्रने आ ए प्रकारनो यावत्—संकल्प उत्पन्न
यथोक्ते, असुरेद्र, असुरराज चमर, प्रभु-शक्तिवाज्यो-नधी, असुरेद्र
असुरराज चमर, समर्थ नधी-लेम असुरेद्र, असुरराज चमरनो विप्रय
पण नधी के, ते पोताना वळधी यावत्—सौधर्मकल्प मुधी.उंचे आवी
शक्रे. परंतु हा, जो तेष्टे-अरिहंत, अरिहंतना चेत्यो के भावित्त—
आत्मा अनगारो नो आगरो-शक्रो होय तो ते-उपद्रु आवी शक्रे छे,
पण ते सिवाय उपर- आववा-तेसुं-सामर्थ्य नथी-जो ते चमर
कोइ तथारूप अरहंत भगवंत के भावित्त-आत्मा अनगार-महापुरुषनो
आशरो लइने उपर आव्यो होय तो तो मध्य फेंकेल वत्र द्रमा-ने
अरहंत भगवत के महापुरुषनी आगतना थये, अने एम थु ते
मने मोटा दु खरूप छे, एम विचारी ते देवेद्र, देवराज शक्रे पोताना
अवधिज्ञाननो प्रयोग कर्यो अने ते द्वारा तेणे मने (श्रीमहावीरेन)
जोयो. मने जोइने तुरत ज 'अरे ! रे ! अहो !!! हुं मराइ गयो'
एम करी ते उत्कृष्ट यावत्—दिव्य देवगतिवडे (वज्रने लइ लेवाने)
वज्रनी पाळळ नीकळ्यो, ते शक्र इंद्रे तिरछे असंख्य द्वीप अने
समुद्रोनी वच्चे यावत्—जे तरफ उत्तम अशोकनुं झाड हतुं अने जे
तरफ हुं (श्रीमहावीर) हतो ते तरफ आवीने मारार्थी मात्र चार

१. मूलच्छाया.—उत्पत्ति यावत्-सौधर्म. कल्प, तद् महादु सं खलु तथारूपाणाम् अहंता भगवताम्, अनगाराणा च अत्याशातनया इति कृतव
अवधिं प्रयुक्ते, माम् अविना आभोगयति, हा ! हा ! अहो हतोऽहम् अस्मि इति कृत्वा तथा उत्कृष्टया यावत्-दिव्यया देवगत्या यजस्य वीथिय् अनुगच्छन्
तिर्यगसंख्येयाना द्वीप-समुद्राणा मध्यमख्येन, यावत्-येनैव अशोकवरपादप, येनैव मम अन्तिकस्तेनैव उपागच्छति, मम चतुरगुलम अंसंप्राप्तं वज्रं प्रतिबंध-
रति, अपि च मम गौतम ! मुष्टिवासेन केशाग्राणि वीजितवान्, तत स शक्रो देवेन्द्र, देवराजो वज्रं प्रतिबद्धस्य मम विक्रवः आदक्षिणप्रदक्षिणा करोति,
घन्वते, नमस्यति, एवम् अवादीत्—एव खलु भगवन् ! अहं त्वां निश्रय चमरेण असुरेन्द्रेण, असुरराजेन स्वयमेव अत्याशातित, ततो मया परिकुपितेन
समानेन चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य वधाय वज्रं निच्छत्म्, ततो मम अयम् एतद्रूप आभ्यात्मिक, यावत्-समुद्रपयत-नो खलु प्रभुधर्म-
रोऽसुरेन्द्र, असुरराजस्तथैव यावत्-अवधिं प्रयुक्ते, देवानुप्रियान् अवधिना आभोगयामि, हा ! हा ! अहो ! हतोऽस्मि इति कृत्वा तथा उत्कृष्टय-
यावत्—अनु०

१. आ चमरना उत्पात विपेनो उच्छेद्य, सिद्धसेन दिवाकरजीए पोतानी वीजी द्वात्रिंशिकां, नेमिचंद्रसूरिए अने हेमचंद्रसूरिए पोतपोताना महावीर
चरितमां पण आपेलो छे अने ते आ प्रमाणे छे.—

“ कृत्वा नवं सुरवधूभयरोमहर्षं
दैत्याधिपः शतमुत्पन्नकुटीवितान ।

त्वत्पादशान्तिगृहसथयलक्ष्यचेता
लज्जातनुयुति हरैः क्लिंशं चक्रार—॥ ३ ॥

चरणरूप शान्तिस्थाननो आश्रय मळवाथी जरा पण आंघ आवी न हती अने उलट्टं एणे इंदना (ईशान इंदना) वज्रने पण शरमावी दीधुं हतुं. ” ३.

नेमिचंद्र सूरिए (११५० विक्रममां) रचेल ' महावीर चरिय ' मा ५० ५० थी ५३ सुधीमां चमरोत्पात वर्णवाएलो छे— (आत्मानंदसमा०)
अने कुमारपालना समसमयी हेमचंद्रसूरिए रचेल ' महावीरचरित्र ' मां ५० ५४ थी ५७ सुधीमा ए ज हकीकत नोंधाएली छे. ए वने चरिओना ए उदेलमा
एक वात एवी पण आवेली छे, जे, प्रस्तुत चत्रमां जणावेली हकीकतथी तहन जुदी पडे छे. आ भगवती चत्रमा जणाव्युं छे के, “ ए पूरण गृहपतिए
दानामा नामनी वीक्षा लीधी हती ” अने ए वनेना उदेलमा एम जणाव्युं छे के, “ ए पूरण गृहपतिए ' प्राणामा ' (पाणायाम-प्राकृत) नामनी वीक्षा
लीधी हती ” ते उदेलो आ प्रमाणे छे.—

“ पञ्चिन्नो पञ्चजं पाणायामं अभिगहं नेण्डे ” ९२ (नेमि० पृ० ५१)

“ स्वयं तु नाम्ना प्राणामं तापसत्रतमाददे ” ३८० (हेम० पृ० ५४)

“ पाणायाम ' नामनी प्रत्रज्या (अभिग्रह) लीधी ” ९२

“ पोते तो ' प्राणाम ' नामनुं तापसत्रत लीधुं ” ३८०

मने तो आ वने सूरिओनो आ उदेल तहन विपर्यस्त लागे छे. सूत्रोक्त ' दानामा ' प्रत्रज्यानो अर्थ दानमयी वा दानिमा (दानेन निर्दृत्ता) थाय
छे अर्थात् जे प्रत्रज्यामा दान देवानी क्रिया मुख्य होय तेसुं ज नाम ' दानामा ' छे अने ' पूरण ' नी प्रयुक्तिमा दाननो ज भाग विशेष आवतो होवाथी तेनी
' प्राणामा ' प्रत्रज्या सभवी शकती नथी. ए (प्राणामा) तो आगळ आवेला ' तामली ' तापसे लीधी हती. एना प्रकरणमां ' प्राणामा ' नो अर्थ तथा
स्वरूप आपेला छे ए उपरथी स्पष्ट जाणी शकय छे के, ए प्रत्रज्याने लगतुं कोई अनुष्ठान भा पूरण वर्युं नथी. वधी, ए वने दरिओए पूरणनी चर्चातुं वर्णन
करता पण ' दानामा ' तुं ज अनुष्ठान वर्णव्युं छे, किंतु तेसा ' प्राणामा ' तुं एक पण अनुष्ठान जणाव्युं नथी. तेम छता मने लागे छे के, तामली तापसत्री
' प्राणामा ' प्रत्रज्यातुं स्मरण यई जवाथी एणोए ए जातनो विपर्यस्त उदेल करेलो होय—अनु०

येनेव देवानुप्रिया तेनेव उवागच्छामि, देवानुप्रियाणं चउरंगु-
लममपत्तं वज्रं पडिसाहरामि, वज्रपडिसाहरणद्वयाए णं इहमागए,
इह समोसदे, इह संपत्ते, इहेव अज्ज उवसंपज्जित्ता णं विहरामि, तं
संतामेमि णं देवानुप्रिया !, त्तमंतु मं देवानुप्रिया !-समतुमरहंति
णं देवानुप्रिया !, णाइ भुज्जो एवं पक्खणयाए त्ति कट्टु ममं वंदइ,
नमंसइ, उत्तरपुरत्थिमयं दिसीभागं अयकमइ, वामेणं पादेणं ति-
क्खुतो भूमिं दलेइ, चमरं असुरिदं असुररायं एवं वदासिः-मुक्को
सि णं भो चमरा ! असुरिदा ! असुरराया ! समणस्त भगवओ
महावीरस्त पमावेणं-न हि ते इदानीं ममाओ मयं अरिथि ति
कट्टु वामेव दिसिं पाउच्चूए तामेव दिसिं पडिगए.

आंगळ छेटे रहेलुं वज्र उइ लीधुं अने हे मोतम ! ज्यारे ते मने
वज्र लीधुं ज्यारे तेने एवा वेगधी मुठि वाळी हती के ते मुठिना
घायुधी मारी केगप्र बीजाया. इवे केन्द्र, देवराज मने वज्रने उइने,
मने त्रण प्रदक्षिणा करी. पछी तेणे मने नमन करी आ प्रमाणे
कथुं केः—हं भगवन् ! तमारो आगरो उइने असुरेंद्र, असुरराज
चमरे मने मारी मोभायी भ्रष्ट करवो धार्यो हतो. तेथीं मे कुपित
थइ असुरेंद्र, असुरराज चमरने मारवा तेनी पाळळ वज्र मुखुं.
ज्यार पछी मने आ ए प्रकारनो आध्यात्मिक यावन्—संकल्प उपपन्न
थयो के, असुरेंद्र, असुरराज चमर पोताना वळवी उपर न आपी
गके (इत्यादि वधुं पूर्व प्रमाणे जाणवुं) यावत्—पछी मे अवि-
ज्ञाननो प्रयोग कर्यो अने ते द्वारा मे आप देवानुप्रियने जोया.
जोया के तुरत ज ' हा ! हा ! अहो !! हुं मराइ गयो ' एम विचारी
ते उच्छ्रष्ट दिव्यगतिवडे ज्या आप देवानुप्रिय विराजो छो त्या
आय्यो अने आप देवानुप्रियथी चार आंगळ छेटे रहेलुं वज्र मे उइ
लीधुं. वज्रने लेवा माटे अही आय्यो छुं, अही समवसर्णो छुं, अही
सप्राप्त थयो छुं अने अही ज उपसपन्न थइने विहरं छुं. तो हे
देवानुप्रिय ! हुं क्षमा मागुं. हे देवानुप्रिय ! आप क्षमा आपो, हे
देवानुप्रिय ! आप क्षमा करवाने योग्य छो. हुं वारंवार एम नई
कर-एम करीने मने वादी, नमी ते मने इद्र उत्तरपूर्वना दिग्भाग
चात्यो गयो. त्या जइने तेणे (मने) पृथ्वी उपर त्रण वार डाव
पग पछाइयो अने असुरेंद्र असुरराज चमरने आ प्रमाणे कथुं केः-
हे असुरेंद्र, असुरराज, चमर ! श्रमण भगवत महावीरना प्रभावथी !
वचीं गयो छे, ज्यारे माराधी तने जरा पण भय न्ही, एन करी ते
मने, जे दिशामांथी आय्यो ह्यो ते ज दिशामा पाछो चात्यो गयो

२. 'दाणामाए' ति दाममय्या, 'छउमत्थकालिआए' ति छमत्थकालिआए एव छमत्थकालिका तत्याम्. 'दो वि पाए साहडु' ति संह
संहतौ-कृत्वा-जिनमुद्रया इत्यर्थः. 'वग्धारियपाणि' ति प्रलम्बितभुजः, 'ईसिंपचारगएणं' ति प्राग्भारः-अग्रतो मुखम्-अवनतत्वम्
'अहापणिहिएहिं गत्तोहिं' ति यथाप्रणिहितैः-यथास्थितैः. 'वीससाए' ति स्वभावत एव. 'पासइ य तत्थ' ति पश्यति च तत्र
सौधमे कल्पे 'मघवं' ति मघां महामेघाः, ते यस्य वृशे सन्त्यसौ मघवान्, अतस्तम्, 'पाकसासणं' ति पाको नाम बलवान् रिपुः
तं यः शास्ति निराकरोति, असौ पाकशासनः, अतस्तम्, 'सयकउं' ति शतं क्रतूनां प्रतिमानाम्-अभिग्रहविशेषाणाम्, श्रमणोपास
कपश्चमप्रतिमारूपाणां वा कार्त्तिकश्रेष्ठिमवापेक्षया यस्यासौ शतक्रतुः, अतस्तम्, 'सहस्तक्खं' ति सहस्रमक्षणां यस्यासौ सहस्राक्षः
अतस्तम्-इन्द्रस्य किल मन्त्रिणा पञ्च शतानि सन्ति, तदीयानां चाक्षणां इन्द्रप्रयोजनव्यापृततया इन्द्रसंबन्धित्वेन विवक्षणात् तस्य
सहस्राक्षत्वमिति, 'पुरंदरं' ति असुरादिपुराणां दारणात् पुरंदरः-तम् 'जाव-दस दिसाओ' ति इह 'यावत्' करणात्-" दौहिण
डुलोगाहिवइं, वत्तीसविमाणसयसहस्साहिवइं, एरावणवाहण, सुरिदं, अरयंवरवत्थधरं" अरजासि च तानि अम्बरवज्राणि च
स्वच्छतयाऽऽकाशकल्पवसनानि-अरजोऽम्बरवज्राणि, तानि धारयति यः सः, तथा तम्, "आलइअमालमउडं"-आलिङ्गितमालं मुकुः
यस्य सः, तथा तम्, "नवहेमचारुचित्तवञ्जलकुण्डलिविलीहज्जमाणगण्डम्"-नवाम्यामिव हेमनः सत्काम्या चारुचित्राभ्यां चञ्जलाम्य
कुण्डलाम्यां विलिख्यमानौ गण्डौ यस्य सः, तथा तम्, इत्यादि तावद् वाच्यम्, यावत्-दिव्येण तेएणं, दिव्वाए लेसाए ति अथ य

१. मूलच्छाया.—येनेव देवानुप्रियस्तेनेव उवागच्छामि. देवानुप्रियाणा चतुरङ्गुलम् अचंशासं वज्रं प्रतिचहरामि, वज्रप्रतिचहरणार्थं (तया) म इह
भागत, इह समवसतः, इह सप्राप्त, इहेव अथ उपसंपथ विहरामि, तत् क्षमयामि देवानुप्रिय, क्षमन्ता ना देवानुप्रिय, क्षमितुम् अहंन्ति देवा
नुप्रिय, नैव भूय. एवं प्रकरणतायाम् इति कृत्वा मा वन्दते, नमस्यति, उत्तरपुरत्थयं दिग्भागम् अपक्रामति, वामेन पादेन त्रिक्रत्वो भूमिं दलयति, च
मरम् असुरेंद्रम्, असुरराजम् एवम् अवावीत्-मुक्कोऽसिं भो. चमरा असुरेंद्रा असुरराज ! श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य प्रभावेण-न हि तव इदानीं मम
मग्रम् अस्ति इति कृत्वा यामेव दिशं प्रादुर्भूतस्तामेव दिशं प्रतिगतः-अनु०

२. छायाः-दक्षिणार्धलोकाऽधिपतिम्, द्वात्रिंशद्विमानशतसहस्राविपतिम्, एरावणवाहनम्, सुरेंद्रम्, अरजोऽम्बरवज्रधरम्. ३. आलिङ्गि-
शरकुण्डलम्. ३. नवहेमचारुचित्तवञ्जलकुण्डलविलिख्यमानगण्डम्ः-अनु०

यत्परिवारम्, यत्कुर्वाणं च तं पश्यति तथा दर्शयितुमाह—‘सोहम्मे’ इत्यादि. ‘अपत्यिअपत्यए’ति, अप्रार्थितं-प्रार्थयते यः स तथा, ‘दुरंतपंतलक्खणे’ति दुरन्तानि दुग्धवसानानि. अत एव प्रन्तानि अमनोज्ञानि लक्षणानि यस्य स तथा ‘हीणपुण्णचाउदसे’ति हीनायां पुण्यचतुर्दश्या जातो हीनपुण्यचातुर्दशः, किञ्च चतुर्दशी तिथिः पुण्या जन्माश्रित्य भवति, सा च पूर्णा कल्पन्तभायवतो जन्मनि भवति, अत आक्रोगत उक्तम्—‘हीणपुण्णचाउदसे’ति ‘जं णं मम’ इत्यादि. ममं अस्याम् एतद्रूपायाम् दिव्यायां देवर्षीं सस्याम्, तथा दिव्ये देवानुभागे लब्धे, प्राप्ते, अभिसमन्वागते सति ‘उत्पिं’ति ममैव ‘अप्पुस्सुए’ति अल्पौत्सुक्यः, ‘अच्चासाइत्तए’ति अत्याशातयितुम्—छायाया अंशयितुमिति. ‘उत्सिणे’ति उष्णः कोपसंतापात्, कोपसंतापजं चोष्णत्वं कस्यचित् स्वभावतोऽपि स्यात्, इत्याह—‘उत्सिणम्मूए’ति अस्वाभाविकमौष्यं प्राप्त इत्यर्थः. ‘एगे’ति सहायाभावात्, एकत्वं च बहुपरिवारभावेऽपि विवक्षितसहायाभावाद् व्यवहारतो भवति, इत्यत्र आह—‘अवीए’ति अद्वितीयः, द्विभरूपमात्रस्याऽपि द्वितीयस्याभावादिति. ‘एगं महं’ति एकाम् महतीम्, बोन्दीमिति योगः.

२. [‘दाणामाए’ति] दानमय-जेमां दानतुं प्रधानपणुं छे तेवी दीक्षा-तेवडे. [‘छउमत्थकालिआए’ति] छग्रस्य अग्रस्थावाळा समये [‘दो वि पाए साहट्टु’ति] वज्रे पगने भेगा करीने-जिनमुद्रापूर्वक रहिने. [‘वग्घारिअपाणि’ति] वज्रे हाथने नमता मूकीने. [‘ईसिपन्भारग-एणं’ति] प्राग्भार एटले आगळ अवनतपणुं. [‘अहापणिहिएहिं गतोहिं’ति] यथारिथत गात्रोवडे. [‘वीससाए’ति] स्वभावे ज. [‘पासइ य तत्थ’ति] त्यां सौधर्मकल्पमां जूए छे. [‘मघवं’ति] मोटा मेघोने वरा राखनार ते मघवा-तेने, [‘पाकसासणं’ति] पाक नामना बल्लुका, शत्रुने शिक्षा करनार ते पाकसासन-तेने, [‘सयकउं’ति] जेणे कार्तिक गेठना जीवनमां (पोताना आगळवा जीवनमां) एक जातना अभिग्रह रूप सो प्रतिमाओने (ऋतुओने) अथवा श्रावकनी पांचमी प्रतिमा रूप सो प्रतिमाओने (ऋतुओने) वही हती ते शतऋतु-तेने, [‘सहस्सक्खं’ति] हजार आंखवाळो ते सहस्राक्ष-तेने, इंद्रने पांचसे मंत्रिओ छे अने पांचसे य मंत्रिओनां नेत्रो इंद्रना काममा वपराय छे माटे ते नेत्रो, औपचारिक रीते इंद्रनां पण कहेवाय छे अने तेने लइने इंद्रने हजार आंखो छे एम कल्पाय छे. [‘पुरदरं’ति] असुरादिकना नगरोनो नाश करनार ते पुरंदर-तेने, [‘जाव दस दिसाओ’ति] अहीं ‘यावत्’ शब्द मूक्यो छे माटे “दक्षिणाधं लोकनो धणी, वत्रीश लाख विमाननो उपरी, ऐरावण हाथिना वाहनवाळो, सुरोनो इंद्र, रज विनानां अने आकाश जेवां निर्मळ वच्चोने पहेरनार, माळावाळा सुकुटने माथे मूकनार, जाणे नवां ज न होय एवां सुंदर अने विचित्र तथा चंचळ सुवर्ण कुंडलो द्वारा जेना गालो चळके छे एवो, ” इत्यादि-अर्थात् एवा प्रकारना इंद्रने चमरराज जूए छे. ए वधी हकीकत “दिव्य तेजयडे, दिव्य लेख्यावडे ” आ अर्थ सुधी कहेवी. हवे, ज्यारे चमरराजे इंद्रने जोयो त्यारे सौधर्मकल्पमां इंद्र, केटला परिवार साथे वेठो छे अने शुं करे छे, ते वातने दर्शाववा कहे छे के, [‘सोहम्मे’ इत्यादि.] [‘अपत्यिअपत्यअ’ति] अप्रार्थित-अनिष्ट-वस्तुनी प्रार्थना करनार-मरणनो इच्छुक, [‘दुरंतपंतलक्खणे’ति] एनां लक्षणो नठारां परिणामवाळा छे माटे ज ते खराव लक्षणोवाळो कहेवाय. [‘हीणपुण्णचाउदसे’ति] हीणी पुण्य चौद-शने दिवसे जन्मेल-जन्मने माटे चौदश तिथि पवित्र मनाय छे, अने अत्यंत भाग्यवंतना जन्म समये ज ते चौदश पूर्ण होय छे. अहीं चमरराजे शक्र इंद्रने ‘हीणी पुण्य चौदशने दिवसे जन्मेल’ एवं विशेषण आपवाधी ते उपर ए विशेषण द्वारा पोतानो आक्रोश दर्शाव्यो छे. [‘जं णं मम’ इत्यादि.] मारे आ आनी जातनी दिव्य देवऋद्धि होवा छतां तथा में दिव्य देव प्रभावेने लब्ध, प्राप्त अने सामे आप्या छतां, [‘उत्पिं’ति] मारा ज उपर, [‘अप्पुस्सुए’ति] गभराट विना-श्रातिपूर्वक-ओछी उतावळे. [‘अच्चासाइत्तए’ति] शोभाधी ऋष्ट करवाने. [‘उत्सिणे’ति] कोपना संतापधी उनो धयो, कोपसंतापजन्य उनापणुं कोडने स्वाभाविक पण होय माटे कहे छे के, [‘उत्सिणम्मूए’ति] अस्वाभाविक उकळाटने पामेळो. [‘एगे’ति] कोइनी सहाय न होवाधी एकलो, धगो परिवार होय, पण जो जोइए तेवी सहायता न होय तो कार्य करनार मनुष्य, व्यवहारयी एकलो ज गणाय छे माटे कथुं छे के, [‘अवीए’ति] एक बाळक पण जेनी साथे नधी एवो अर्थात् एकलो ज. [‘एगं महं’ति] एक मोटा ‘शरीरने’ एम संबन्ध करवो.

३. ‘घोरं’ हिंसाम्, कथम्?, यतो घोराकारां हिंसाकृतिम्, ‘भीमं’ति भीमाम्-विकरात्त्वेन भयजनिकाम्, कथम्?, यतो भीमाकारां भयजनकाकृतिम्, ‘मासुरं’ति भास्वराम्, ‘भयाणीअं’ति भयम्-आनीतं यया सा भयानीता, अतस्ताम्, अथवा भयं भवेत्तुवाद्, अनी तम्-तत्परिवारभूतम्, उल्का-स्फुलिङ्गादिसैन्यं यस्याः सा भयानीका, अतस्ताम् ‘गंभीरं’ति गम्भीराम्-विकीर्णाधयवत्वात् ‘उत्तासणयं’ति उत्तासनिकाम्, ‘त्रसी उद्वेगे’ इति वचनात् स्मरणेनाप्युद्वेगजनिकाम्, ‘महाघोदिं’ति महाप्रभावतनुम् ‘अप्पोडेइ’ति काराफोटं करोति, ‘पायदहरणं’ति भूमेः पादेन भारफोटनम्, ‘उच्छोलेइ’ति अप्रतो मुखां चपेटां-ददाति ‘पच्छोलेइ’ति पृष्ठतो मुखां चपेटां ददाति, ‘तिवइं छिदइ’ति मह इव रङ्गभूमौ त्रिपदीच्छेदं करोति, ‘उसवेइ’ति उच्छृत्तं करोति, ‘विदवेइ’ति विवृतं करोति, ‘आकहन्ते व’ति समाकर्षयन्निव, ‘विउम्भाएमाणे’ति व्युद्भ्राजमानः शोभमानः, विजृम्भमाणो वा, व्युद्भ्राजयन् वाऽम्बरतले परिघरत्नमिति योगः. ‘इंदकीलं’ति गोपुरकपाटयुगसधिविशेषस्थानम्, ‘नहिते’ति नैव तव ‘फुलिंग्वाला-’ इत्यादि. स्फुलिङ्गानाम्, ज्वालानां च या मालाः तासां यानि सहस्राणि तानि, तथा तैः, चक्षुर्विक्षेपश्च चक्षुर्भ्रमः, दृष्टिप्रतिघातश्च दर्शनाभावः, चक्षुर्विक्षेप-दृष्टिप्रतिघातम्, तदपि कुर्वत्-अपि विशेषणसमुच्चये. ‘हुअवह’-इत्यादि. इतवहातिरेकेण यत् तेजः, तेन दीप्यमानं यत् तत् तथा, ‘जइणवेगं’ति जयी शेषवेगवद्देगजयी वेगो यस्य तत् तथा, ‘महम्मयं’ति महतां भयमस्मादिति महद्भयम्, कस्मादेवम्? इत्याह-भयकर भयकर्तृ, ‘क्षियाइ’ति ध्यायति-किमेतत्? इति चिन्तयति, तथा ‘पिहाइ’ति स्पृहयति-यथेवंविधं प्रहरणं मम अपि स्यादित्येवं तदभिलषति, स्वस्थानगमनं वाऽभिलषति, अथवा ‘पिहाइ’ति अक्षिणी पिषत्ते निमील्यति, ‘पिहाइ क्षियाइ’ति पूर्वोक्तमेव क्षियादयं व्यस्येन करोति, अनेन च तस्यास्तिव्याकुलता उक्ता. ‘तहेव’ति यथा भावतवान्, तथैव तद्व्यस्येनेत्यर्थः, ‘संमग्गमउडविइ-

वे-त्ति संभ्रमो मुकुटवितपः शेखरकविस्तारो यस्य स- तथा 'सालवहत्याभरणे' ति मह आटम्बन प्रटम्बन वर्तन्ते नाटम्बानि तानि हस्ताभरणानि यस्य अधोमुखगमनवशादसौ सालम्बहस्ताभरणः, 'कन्यागयसेअं पिव' ति भयाऽतिरेकान् कथागतत्वेऽभिव मुद्रयन्, देवानां किल खेदो न भयतीति संदर्शनार्थः 'पिव' शब्दः. 'हाति वेगेण' ति वेगेन समपतितः. कथम्? जागिति जटिति हृत्वा, 'पुं' ति शक्तः, 'समत्ये' ति संगतप्रयोजनः, 'हा हा' इत्यादेः सस्कारोऽयम्-हा ! हा ! अहो ! हतोऽहम् अस्मि, इति कृत्वा व्यक्तं चेतत्. 'अपि वा इ' ति 'अपिच' इति अम्बुचये 'आ' इति वाक्यालंकारे. 'मुद्रिवाएणं' ति अतिवेगेन वज्रप्रटणाय यो मुद्रिवन्नेन वात उत्पन्नोऽसौ मुद्रिवातस्तेन मुद्रिवातेन, 'केसग्गे' ति केसाप्राणि 'वीइरथा' वीजितवान् 'इहमागए' ति तिर्यग्गोके, 'इह समोसडे' ति सुसमारपुरे 'इह संपत्ते' ति उद्याने 'इहेवे' ति इहैवोद्याने 'अजे' ति अथ अम्मिन्नहनि अथवा हे आर्य ! पापकर्मदहिर्भूतः, अर्य ! वा स्वामिन् ! 'उवसंपज्जिता णं' ति उपसंपन्न उपसंपन्नो भूत्वा, विहरामि वर्ते, 'नाट भुज्जो' ति नैव भूपः, 'पकरणचाए' ति एवं प्रकरणतायां वर्तिष्ये इति शेषः. 'इदाणि' ति इदानीम्-(संप्रति इत्यर्थः) नांप्रतम् इत्यर्थः

३. शरीर केबुं छे? तो कहे छे-['घोर' ति] हिंस्र-कूर, एवं केम? तो कहे छे के, घोर आकारवाळुं छे माटे. वळी ['भीमं' ति] निरुगळ होवाथी मय उत्पन्न करानारं, एवं केम? तो कहे छे के, भयकर आकारवाळु छे माटे. ['भाम्भर' ति] भाम्भर, ['मयाणीज' ति] मयने व्याग्नार अथवा मयमां कारणरूप परिवार (उल्का अने अधिना कपियारूप संन्य) वाळु, ['गंभीरं' ति] विकीर्ण अवयववाळु होवाथी गभीर, ['उत्तास-जैयं' ति] संभारवाथी पण उद्वेग पेदा करानारं, ['महाबोदिं' ति] मोटा प्रभाववाळु शरीरने. ['अफोटेट' ति] नाथ पडाडे छे, ['पावदेउग्ग' ति] जमीन उपर पग पडाडे छे, ['उच्छोलेड' ति] आगळना भागमां पाटु मारे छे-उच्छे छे, ['पच्छोलेड' ति] पाटुळना भागना पाटु मारे छे-पछाडय छे, ['तिवई छिंदड' ति] महनी पेठे रंगभूमि-भेदान-मां त्रिपदीनो छेद करे छे, ['ऊसवेड' ति] उंचो करे छे, ['मिउवेड' ति] मुखने पहोळुं करे छे, ['आकहुते व' ति] जाणे खेंचतो न होय, ['विउम्माएमागे व' ति] गोभनो अथवा 'आनागना परिध रन्ने' उलाळनो एम संबंध करवो. ['इंदकीलं' ति] दरवाजाना (वे कमाढना) संधिने राखवानु न्यान ते इंद्रनीट अर्थात् दरवाजो-वे कमाउ-वच पना तेने अटवा-वनारो जमीन वचे खोडेलो खील्लो. ['नहि ते' ति] तने (सुगु) 'नथी ज. ['फुल्लिगजाला']-उत्पादि.] अधिना नगणाओनी अने जाळोनी ह्वागे माळा-तेवडे आखमा भ्रमने करतुं अने ['दिट्टिपडिवायं पि'] आखने अंजायी नाखतु-आंमनी जोवान्त शक्तिनो नाय करतुं. ['दुअवह' इत्यादि] अग्नि करतां वघारे तेजवडे द्रीपतुं, ['जइणवेगं' ति] वधी वेगवाळी वस्तुओना वेगने जीतनारं तथा ['महदग्गं' ति] मोटा मनुष्योने वीवरवनारं एवं केम? तो कहे छे के, भयंकर छे माटे. ['शियाड' ति] 'आ शु' एम चित्तवे छे तथा ['पिहाड' ति] 'जो आवी जाततुं हथियार मारी पासे होत तो केबुं सारं थात ' ए प्रमाणे तेनी न्यूहा करे छे अथवा पोताने टेकाणे जवानो अभिलापा गळे छे, अथवा ['पिहाड' ति] आखने नीची जाय छे, ['पिहाड, शियाड' ति] आगळ कहेली वचे क्रियाओने पूर्व करतां उलटी रीते करे छे. जा वात कहेवाथी ते चमरनी घणी व्याकुळना-जणा-वाय छे. ['तहेव' ति] जे समये चित्तव्युं ते ज समये. ['संभग्गमउडनिउये' ति] जेना सुदुट्टु टोय भागी गय छे-ते, ['सालवहत्याभरणे' ति] जेना हाथनां घेरणां सालव-लटकनां-छे ते, तेम यवानु 'कारण-ते नीचे सुगु राखीने गति करे छे ए छे. ['कन्यागयसेअं पिवे' ति] जाणे काखमां आवेला परसेवाने न मूकनो होय. ['अत्ति वेगेणं' ति] वेगपूर्वक पड्यो, केवी रीते? तो कहे छे के, शीघ्रता. ['पसु' ति] शक्तिवाळो ['समत्ये' ति] संगत प्रयोजनवाळो. ['हा हा'] इत्यादिनो सस्कार आ छे-' हा ! हा ! अहो ! हतोऽहम् अस्मि ' हाय ! हाय ! अहो ! हुं ह्णोइ गयो छुं ' एम करीने. ए पाठेनो अर्थ स्पष्ट छे. ['अपि वा इ' ति] ['मुद्रिवाएणं' ति] घणा वेगधी वज्रने ग्रहण करवा माटे मुद्रि वाळता उत्पन्न वएल पवन ते मुद्रिवात-तेवडे-['केसग्गे' ति] केसना आगळना भागोने-वाळनी टोचोने ['वीइरथा'] वीज्या. ['इहमागए' ति] अर्ही तिर्यग्गोकमां आव्यो, ['इह समोसडे' ति] आ सुसमार पुरमां समक्सर्यां, ['इह सपत्ते' ति] आ उद्यानमा आव्यो, ['इहेव' ति] आ ज उद्यान-मां ['अजे' ति] आज-दिवसे-अथवा हे आर्य-पापकर्मरहित पुरुष ! अथवा हे स्वामिन् ! ['उवसंपज्जिताण' ति] उपसंपन्न यत्ने वतुं छुं. ['नाइ भुज्जो' ति] वारवार ['पकरणचाए' ति] एम करवाने वर्तीग नही-आरवार एम नहीं कर. ['इदाणि' ति] हमणा-आ वखते.

३. ३२. प्र०—'भंते !' ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमसइ एवं वदासी:-देवे णं भते ! महिड्डीए, जाय-महाशुभागे पुञ्जामेय पोग्गलं खिवित्ता पभू तमेय अणुपरि-घट्टित्ता णं गेहिहत्ताए ?

२२. प्र०—'हे भगवन् !' एम कही भगवान् गौतमे श्रमण भगवत महावीरने वाधा, नमस्कार कयो अने तेओए आ प्रमाणे कथुं के:-हे भगवन् ! देव मोटा ऋद्धिवाळो छे, मोटी कात्तिवाळो छे अने यावत्-मोटा प्रभाववाळो छे के, जेथी ते पूर्व-पहेलां-ज पुद्गलने फेंकीने पछी तेनी पाळळ जइने तेने ग्रहण करवा समर्थ छे?

११. ३०—हंता, पभू.

२२. ३०—हे गौतम ! हा, देव. तेम करवा समर्थ छे.

१३. प्र०—से केणट्टेणं जाव-गिण्हित्ताए ?

२३. प्र०—हे भगवन् ! पहेलां फेंकेल पुद्गलने, देव, पाळळ जइने लइ शके छे, तेनुं छुं कारण ?

११. 'त्रम्' धातु 'उद्वेग' अर्थवाळो छे. २. आ शब्द, विशेषणना समुच्चयनो दर्शक छे. ३. 'अपिच' ए शब्द समुच्चयदर्शक छे. अने 'आ आ-शब्द वृत्त्यमा अलंकाररूप छे. ४. देवोने परसेवो नथी होवो ए वातनो दर्शक ए शब्द छे.—श्रीअभय०
१२. मूलच्छायाः—भगवन् ! इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति एवम् अवादीत्.—देवो भगवन् ! महर्षिक, वाचन् महाशुभागे : पूर्वमेव पुद्गलं क्षिप्त्वा प्रस्तुतमेव अणुपर्यट्टय प्रहीतुम्? इत्, प्रभुः तत् केनांश्च वाचत्-अहीतुम्?—अनु०

२६. प्र०—धमरस्स णं भंते ! असुरिदस्स, अमुररण्णो उड्डु, अहे तिरियं च गइविसयस्स कयरे कयरेहितां अप्पे वा, बहुए वा, तुल्ले वा, विसेसाहिए वा ?

२६. उ०—गोयमा ! सच्चत्थोवं खेत्तं चमरे असुरिदे, अमुर-
राया उड्डु उप्पयइ एक्केण समणं, तिरियं सखेज्जे भागे गच्छइ,
अहे संखेज्जे भागे गच्छइ.

—वज्रं जहा सकस्म तहं व, नवरं-विसेसाहिअं कायच्चं.

२७. प्र०—सकस्स णं भंते ! देविदस्स देवरण्णो उवयण-
कालस्स च, उप्पयणकालस्स च कयरे कयरेहितां अप्पा वा,
बहुआ वा, तुल्ला वा, विसेसाहिआ वा ?

२७. उ०—गोयमा ! सच्चत्थोवे सकस्स देविदस्स देवरण्णो
उड्डु उप्पयणकाले, उवयणकाले संखेज्जगुणे.

—चमरस्स वि जहा सकस्स, नवरं-सच्चत्थोवे उवयणकाले,
उप्पयणकाले संखेज्जगुणे.

२८. प्र०—वज्जस्स पुच्छा ?

२८. उ०—गोयमा ! सच्चत्थोवं उप्पयणकाले, उवयणकाले
विसेसाहिए.

२९. प्र०—एयस्स णं भंते ! वज्जस्स, वज्जाहिवइस्स, चम-
रस्स च, अमुरिदस्स अमुररण्णो उवयणकालस्स च, उप्पयणका-
लस्स च कयरे कयरेहितां अप्पा वा, बहुआ वा, तुल्ला वा विसे-
साहिआ वा ?

२९. उ०—गोयमा ! सकस्स य उप्पयणकाले, चमरस्स य
उवयणकाले, एए णं दोण्णि वि तुल्ला सच्चत्थोवाः सकस्स य
उवयणकाले, वज्जरस्स च उप्पयणकाले एए ण दोण्ह वि तुल्ले
संखेज्जगुणे; चमरस्स य उप्पयणकाले, वज्जस्स य उवयणकाले
एए दोण्ह वि तुल्ले विसेसाहिए.

४. इह लेंद्राद्रिच पुढलं क्षिप्तं गच्छन्तं क्षेपकमनुष्यस्तावद् ग्रहीतुं न शक्नोतीति दृश्यते, देवस्तु किं शक्नोति ? येन शक्रेण वज्रं क्षिप्तं
सहत्तं च, तथा वज्रं चेद् गृहीतम्, चमरं कस्मिन् गृहीतं ? इत्यभिप्रायतः प्रस्तावनोपेतं प्रश्नोत्तरमाह—'भंते' इत्यादि. 'सीहे' चि शीघ्रो
वेगवान्, स च शीघ्रगमनशक्तिमात्रापेक्षयाऽपि स्यात् अत आह—'सहिगई चय' ति शीघ्रगतिरेव-नाऽशीघ्रगतिरपि, एवभूतश्च कायापेक्षयाऽपि
स्यात्, अत आह—'तुरियं चि त्वरितं.—'त्वरिवान्, स च गतेरग्यत्राऽपि स्यात्, इत्यत आह—'तुरिअगइ' चि त्वरितगतिः, मानसौत्सुक्यप्र-

२६. प्र०—हे भगवन् ! असुरेद्र, अमुरराज चमरनो ऊर्ध्वगति-
विषय, अयोगतिविषय अने निर्धग्गतिविषय; ए वज्रामां कयो विषय
कया विषयथी अल्प छे, बहु छे, सरखो छे के विशेषाधिक छे ?

२६. उ०—हे गौतम ! अमुग्ंद्र, अमुरराज चमर, एक सम्य
सांथी थोडो भाग उपर जाय छे, तिरिछु, ते करता संखेय भाग जाय
छे अने नीचे पण संखेय भाग जाय छे.

—वज्र संवर्था गतिनो विषय शक्रतां पेटे जाणथो. विशेष ए के
गतिनो विषय विशेषाधिक कावो.

२७. प्र०—हे भगवन् ! देवेद्र, देवराज शक्रनो नांचे जवानो
काळ अने उपर जवानो काळ; ए वे काळमा कयो काळ कोनाथी
थोडो छे, ववारे छे, सरखो छे अने विशेषाधिक छे ?

२७. उ०—हे गौतम ! देवेद्र, देवराज शक्रनो उपर जवानो
काळ सांथी थोडो छे अने नीचे जवानो काळ संखेयगुण छे.

—चमर सववे पण शक्रनी पेटे जागवुं. विशेष ए के, तेनो
नांचे जवानो काळ सांथी थोडो छे अने उपर जवानो काळ
संखेयगुण छे.

२८. प्र०—भगवन् ! वज्रना ए वजे काळमां कयो काळ थोडो
छे, ववारे छे, सरखो छे अने विशेषाधिक छे ?

२८. उ०—हे गौतम ! वज्रनो उचे जवानो काळ सांथी
थोडो छे अने नीचे जवानो काळ विशेषाधिक छे.

२९. प्र०—हे भगवन् ! ए वज्र, वज्राविपति-इंद्र-अने अमुरेद्र
अमुरराज चमर, ए वज्रनो नांचे जवानो काळ अने उंचे जवानो
काळ; ए वेमां कयो कोनाथी अल्प छे, ववारे छे, सरखो छे के
विशेषाधिक छे ?

२९. उ०—हे गौतम ! शक्रनो उपर जवानो काळ अने
चमरनो नीचे जवानो काळ, ए वजे सरखा छे अने सांथी थोडा छे.
शक्रनो नीचे जवानो काळ अने वज्रनो उपर जवानो काळ, ए
वजे सरखा छे अने संखेयगुणा छे. चमरनो उंचे जवानो काळ
अने वज्रनो नीचे जवानो काळ, ए वजे सरखा अने विशेषाधिक छे.

१. मूलच्छात्रा —चमरस्य भगवन् ! असुरेन्द्रस्य, अमुरराजस्य ऊर्ध्वं, अत्र, निर्धक् च गतिविषय कतर कतरेभ्य- अत्रो वा, बहुको वा तुल्यो
वा, विशेषाधिको वा ? गौतम ! सर्वतोर्ध्वं क्षेत्र चमरोऽसुरेन्द्रः, अमुरराज ऊर्ध्वं उत्पतति एकेन समयेन, निर्धक् इत्येवान् भागान् गच्छति, अत्र
सर्वतोर्ध्वं भागान् गच्छति वज्रं कया शक्यं तथैव, नवरम्-विशेषाधिक वर्तव्यम्. शक्यं भगवन् ! देवेन्द्रस्य देवराजस्य अवपतनकालस्य च, उत्प-
तनकालस्य च कतरे कतरेभ्य इत्या वा, बहुका वा, तुल्ला वा, विशेषाधिक वा ? गौतम ! सर्वतोर्ध्वं शक्यं देवेन्द्रस्य देवराजस्य ऊर्ध्वं उत्पतनकाल,
अवपतनकाल. संखेयगुणं. चमरस्याऽपि यथा शक्यं, नवरम्—सर्वतोर्ध्वोऽवपतनकालः, उत्पतनकाल संखेयगुणः, वज्रस्य पृच्छा, गौतम ! सर्वतोर्ध्वं
उत्पतनकाल, अवपतनकाल विशेषाधिक. एतस्य भगवन् ! वज्रस्य, वज्राविपत्यं, चमरस्य च अमुरेन्द्रस्य, अमुरराजस्य अवपतनकालस्य च, उत्पतनका-
लस्य च चमरे कतरे-थोऽत्र वा, बहुका वा, तुल्ला वा, विशेषाधिक वा ? गौतम ! शक्यं च उत्पतनकालः, चमरस्य च अवपतनकालः, एतां द्वौ अपि
गुणा उदरतोर्ध्वं, शक्यं च अवपतनकालः, वज्रस्य च उत्पतनकालः एतां द्वौ अपि तुर्धा संखेयगुणाः; चमरस्य च उत्पतनकाल. वज्रस्य च अवपतनकाल
एतां द्वौ अपि तुर्धा विशेषाधिकः.—अनु०

वर्तितवेगवद्गतिरिति, एकार्था चैते गच्छन्। 'सचाडए'ति शक्तिः 'साहस्रियं'ति स्वहस्तन. 'गद्विसए'ति इह यद्यपि गतिगोचरभूतं क्षेत्रं गतिविषयगच्छेनोच्चते, तथापि गतिरेव इह गृह्यते, शीघ्रादिविधेयणानां क्षेत्रेऽयुज्यमानत्वाद् इति. 'सीहे'ति शीघ्रो वेगवान्, स चाऽनैकान्तिन्नोऽपि स्यात्, अत आह-'सीहे चैव'ति शीघ्र एव. एतदेव प्रकर्षवृत्तिप्रतिपादनाय पर्यायान्तरणाह-त्वरितः 'वर्तितश्चेति. 'अप्ये अप्ये चैव'ति अतिशयेन अत्योऽतिस्तोक्त इत्यर्थः. 'मदे मदे चैव'ति अत्यन्तमन्द. एतेन च देवाना गतिस्वरूपमात्रमुक्तम्, एतस्मिंश्च गतिस्वरूपे सति शक्र-वज्र-चमराणामेकमाने ऊर्वाद्यौ क्षेत्रे गन्तव्ये यः कालभेदो भवति, त प्रत्येक दर्शयन्नाह-'जावड्य' इत्यादि. अथेन्द्रस्य ऊर्वा-ऽधःक्षेत्रगमने कालभेदमाह-'सव्वरथोवे सकस्त' इत्यादि. सर्वस्तोकं स्वल्पम्, शक्रस्य ऊर्वालोकागमने कण्डकं कालखण्डम्-ऊर्वालोकागमनेऽनिशीघ्रत्वात् तस्य. अधोलोकागमने कण्डकं कालखण्डम्-अधोलोकागमने सख्या-तगुणम्-ऊर्वालोकागमनेऽपि द्विगुणमित्यर्थः, अधोलोकागमने शक्रस्य मन्दगतित्वाद्, द्विगुणत्वं च 'सकस्त उप्ययणकाले, चमरस्य च उच्ययणकाले एष ण दोषिण वि तुह्या' तथा 'जावडियं खेत्त चमरे असुरिदे असुरराया अहे उच्ययइ इकेयं समयेणं तं संके दोहि'ति शक्यमाणवचनद्वयसामर्थ्यात् लभ्यमिति. 'जावड्य' इत्यादिमूत्रद्वयमधःक्षेत्रापेक्षं पूर्ववद् व्याख्येयम्. 'एवं खलु'इत्यादि च निगमनम्. अथ शक्रादीनां प्रत्येकं गतिक्षेत्रस्य अल्प-वद्भूयोपदर्शनाय सूत्रत्रयमाह-'सकस्त' इत्यादि. तत्र-ऊर्ध्वम्, अधः, तिर्यक् च यो गतिविषयः-गतिविषयभूतं क्षेत्रमनेकविधम्, तस्य मध्ये कतरो गतिविषयः कतरस्माद् गतिविषयात् सकाशात् अल्पादिरिति प्रश्नः. उत्तरं तु-सर्वेस्त्वाकमधःक्षेत्रम् समयेनावतति-अधोमन्दगतिवान् शक्रस्य. 'तिरिय संखेजे भागे गच्छइ'ति कल्पनया किल एकेन समयेन योजनमधो गच्छति शक्रः, तत्र च योजने द्विधाकृते द्वौ भागौ भवतः, तयोर्द्वयकस्मिन् द्विभागे, मीलिते त्रयः संख्येयाः भागा भवन्ति, अतस्तान् तिर्यग् गच्छति-सार्धं योजनमित्यर्थः-तिर्यग्गतौ तस्य शीघ्रगतित्वात्. 'उड्डु संखेजे भागे गच्छइ'ति यान् किल कल्पनया त्रीन् द्विभागास्तिर्यग् गच्छति, तेषु चतुर्थेऽप्यस्मिन् द्विभागे मीलिते चत्वारो द्विभागरूपाः संख्यातभागाः संभवन्ति, अतस्तान् ऊर्ध्वं गच्छति.

४. 'कोड पुरुन डेकुं के दडा बगेरने फेकी, पछी ते जता डेफा के दडानी पाछळ जइ, तेने पकडी शकतो नथी 'ए प्रमाणे जगतमां देखाय छे अर्थात् ए रीते मनुष्याणां देखाय छे. तो शु देवमा पग ए ज रीत छे? के शु देव, फेकेउ वस्तुने, तेनी पाछळ जइ पकडी शके छे? जेथी शक्र इंद्रे फेकेआ वज्रनी पाछळ जइ तेने पकडी लीबु तथा जो इद्र वज्रनु ग्रहण करवा समर्थ हुतो तो, तेगे चरणे शमटे न पकडथो? ए अभिप्रायथी प्रस्ता-वनावाळुं प्रश्न अन उत्तर सूत्र कइ छे-['भो'इत्यादि.] ['मोहे'ति] वेगवाळो 'कोड वेगवाळो एरो पग होय के जेनामां मात्र मता तरीके शीघ्र गमनशक्ति ज होय, माटे कइ छे के, ['मोइगडं चैव'ति] ए शीघ्र गतिवाळो ज छे, पग अशीघ्रगतिवाळो नथी. कोड शीघ्र गतिवाळो गरीरने अपेशार पग होय माटे कहे छे के, ['तुरिय'ति] त्वगवाळो, कोड ररावाळो गति सिनाय बीजे ठेकाणे पग होय माटे कहे छे के, ['तुरियगइ'ति] त्वगवाळी गतिवाळो-मानसिक उस्तुकतापूर्वक प्रवृत्तौ वेगवाळी गतिवाळो-ए वया शब्दो सरखा अर्थवाळ छे ['सचाडए'ति] समर्थ थयो, ['साहस्रियं'ति] पोताने हाये. ['गद्विसए'ति] जो के आ स्थळे 'गतिविषय' ए शब्दो अर्थ 'गतिनु क्षेत्र' थाय छे तो पण 'गतिनु क्षेत्र' एरो अर्थ करतां 'शीघ्र' 'त्वरित' बगेरे विशेषणो फोकटना थइ जाय छे, कारण के ए विशेषणो गतिना क्षेत्रने लागी शकतां नथी. माटे ए विशेषणो सकळ थाय ते सार 'गतिविषय' शब्दो अर्थ 'गति' ज करवो अने एम अर्थ करवाथी ए वयां विशेषणो 'गति' ने सारी रीते लागी शक छे. ['सीहे'ति] वेगवाळो, कोडनु वेगवाळ्यागुं अनिर्णीत पग होय माटे कहे छे के, ['सीहे चैव'ति] ते वेगवाळो ज छे. ए ज वानने प्रकर्षपूर्वक कहेवा माटे बीजां रीते कहे छे, के ते त्वरित छे-त्वगवाळो छे ['अप्ये अप्ये चैव'ति] घणो थोडो छे. ['मदे मदे चैव'ति] घणो ज मंद ए सूत्रथी मात्र देवाना गतिश्रोतु स्वरूप कथुं. हवे ज्यारे देवाना गतिश्रोतु स्वरूप आबु छे त्यारे एक सरखा मापवाळा उंचा, नीचा के तिरठां क्षेत्र तरफ जतां शक्र, वज्र अन चमरने जे जूरो जूरो काळ लागे छे ते प्रत्येक काळने दर्शावता कइ छे क-['जावड्य' इत्यादि] हचे इंद्रेने उंचे अने नीचे क्षेत्रे जतां जे जूरो जूरो काळ लागे छे तेने कहे छे-['सव्वरथोवे सक्स्त' इत्यादि] शक्रन उंचे जता सौथी थोरो काळ लागे छे, कारण के ते उंचे जवामा अतिशीघ्र होय छे 'ऊर्ध्वशोक्रकण्डक' शब्दो अर्थ आ छे.—ऊर्ध्वलोक एटले उपरनु क्षेत्र अने 'कडक' एटले वस्तुनो भाग. शक्रनु अधोलोकागमने, मन्थानगणु छे—ऊर्ध्वलोकागमने करता वमणु छे. कारण के नीचाणवाळा क्षेत्र तरफ जता शक्रनी मंद गति होय छे. 'शक्रनी उंचे जवानो काळ अने चमरनी नीचे जवानो काळ ए वने सरखा छ' तथा 'एक समयमां असुरेद्र, असुरराज चमर, जेटळु नीचे जाय छे तेदळु ज नीचे जवान शक्रने वे समय लागे छे' ए वान आगळ कहेवानो छे अने ए वान उपरथी ज आगळ कहेलु वमणापणुं लव्य थाय छे. ['जावड्य' इत्यादि.] ए वे सूत्र अधःक्षेत्रनी अपेक्षाए छे अने तेनी व्याख्या पूर्वनी पठे करवी. ['एव खलु'इत्यादि.] ए निगमनमूत्र छे. हचे शक्राधिकमाना एकर एकनी गतिक्षेत्र मधेथी अत्यवहुता दर्शावता श्रग मूत्र कहे छे-['सकस्त' इत्यादि] ते मूत्रमा आ वात छे-उंचे, नीचे अने तिरछे जे गतिनो विषय-गतिनु क्षेत्र-छे ते अनेक प्रकारानां छे तो तेमा कया गतिविषय करता कयो गतिविषय अत्य बगेरे छे? ए प्रश्न छे. उत्तर तो आ छे—शक्र, एकर समय, सौथी थोडु क्षेत्र नीचे आये छे, कारण के तेनी गति, नीचे जवामां मंद छे. ['तिरिय संखेजे भागे गच्छइ'ति] आपणे कल्पना करीए के, शक्र, एक समय एक योजन नीचे जाय छे. ते योजनना भाग करवाथी तेमा वे भाग थाय छे अने ते वे भागना एक द्विभाग (पांडल भाग जेटळो थोडो भाग) मेळववाथी त्रग सखेय भाग थाय छे अने शक्र, एटळु तिरछे जाय छे अर्थात् शक्र दोड योजन तिरटे जाय छे-कारण के तिरछे जवामा ते शीघ्र गतिवाळो छे. ['उड्डु संखेजे भागे गच्छइ'ति] पूर्वनी कल्पना प्रमाणे जे त्रग द्विभागो जेटळु क्षेत्र तिरछे जाय छे ते त्रग द्विभागोमा एक चौथो द्विभाग मेळववाथी चार द्विभागरूप संख्यातभाग समवे छे अने तेदला भागो जेटळु (वे योजन) क्षेत्र उपर जाय छे.

५. अथ कथं सूत्रे संख्यातभागमात्रग्रहणे सति इत् नियतभागव्याख्यानं क्रियते? उच्यते, 'जावइअ सत्तं चमरे असुरिदे, असुरराया अहे उवयइ एकेणं समएणं, तं सक्के दोहिं' तथा 'सकस्स उप्ययणकाले, चमरस्स च उवयणकाले, तं णं दोण्णि वि तुट्ठ' इति वचनतो निश्चीयते-शक्रो यावदधो द्वाभ्या समग्रभ्या गच्छति, तावद् ऊर्ध्वमेकेन-एति द्विगुणमग्रःशेखर-ऊर्ध्वक्षेत्रम्, एतयोश्चापान्तगत-वर्ति तिर्यक्क्षेत्रम्. अतोऽपान्तगतप्रमाणेनैव तेन भवितव्यमिति अध.क्षेत्रापेक्षया तिर्यक्क्षेत्रं नार्थं योजनं भवतीति व्याख्यातम्. आह च चूर्णिकारः—“ एगेणं समएणं उवयइ अहे णं जोयणं, एगेणेव समयेण तिरियं दिवट्टु गच्छट्ट, उट्टुं दो जोयणाणि सक्को ”ति 'चमरस्स णं' इत्यादि. 'सच्चत्थोवं सत्तं चमरे असुरिदे असुरराया उट्टुं उवयइ एगेणं समएणं' ति ऊर्ध्वगता मन्दगतिवत् तस्य, तत्र किल कल्पनया त्रिभागन्यूनं गव्यूतत्रयम्. 'तिरिय सखेजे भागे' ति रमिक्खेव पूर्वोक्ते त्रिभागन्यूनं गव्यूतत्रये द्विगुमिते ये योजनस्य संख्येयभागा भवन्ति, तान् गच्छति, तिर्यगगता शीघ्रतरगतिवत् तस्य 'अहे सखेजे भागे गच्छट्ट' ति पूर्वोक्ते त्रिभागद्वयन्यूनं गव्यूतपट्टके त्रिभागन्यूनगव्यूतत्रये मीलिते ये संख्येयभागा भवन्ति, तान् गच्छति-योजनद्वयमित्यर्थः. अथ कथं संख्यातभागमात्रोपादाने नियतसंख्येयभागस्य व्याख्यायते? उच्यते, शक्रस्योर्ध्वगतेश्वरस्य चावोगतिः समानुक्तम्, शक्रस्य चोर्ध्वगमनं समयेन योजनद्वयस्य कल्पितम्. अनश्वरस्योयोगमनं समयेन योजनद्वयमुक्तम्, तथा 'जावइअ नक्के देविदे देवराया उट्टु उवयइ एगेणं समएणं तं वज्ज दोहिं, ज वज्ज दोहिं तं चमरे तिहिं' इति वचनसमर्थात् प्रतीयते-शक्रस्य यदूर्ध्व गतिक्षेत्रं तस्य त्रिभागमात्रस्य चमरस्य ऊर्ध्वगति-क्षेत्रम्, अतो व्याख्यात त्रिभागन्यूनं त्रिगव्यूतमानं नदिमि. ऊर्ध्वक्षेत्र-अवोगतिक्षेत्रयोश्च अयान्तरात्परि निश्चि-क्षेत्रमिति क्व वा त्रिभागद्वयन्यून-नपङ्गव्यूतमानं तद् व्याख्यातमिति. यच्च चूर्णिकारेण उक्तम् "चमरो उट्टु जोयणं" इत्यादि. तत्र अवगतम्. 'वज्ज जहा सकस्स तहेव' ति वज्जमाश्रित्य गतिविषयस्यान्वयदृष्ट्यं वाच्यं यथा शक्रस्य तथैव. अपचोचोचोचो वाह-“ नवर विसेसाहिअं कायच्चं ”ति तथैवम्-“ चैज्जस्स णं भने ! उट्टु, अहे, तिरिय च गदविसयस्स कयरे कयरेहिं तो आसा वा, बहुआ वा, तुट्ठा वा, विसेसाहिआ वा? गोयमा! सव्वन्तोयों सत्तं वजे अहे उवयइ एकेणं समएणं, तिरिय विसेसाहिए भागे गच्छट्ट, उट्टु विसेसाहिए भागे गच्छट्ट” इति. वाचनान्तरे तु एतन् नाश्राद्वेक्तमिति.

५ श०-सूत्रमातो मन्त्र 'मरयात माग' एतु ज लरुछे, पण काउ नियमित काळ देखाडयो नथी तो पण पूर्व प्रमाणे काळनी जे नियतता देखाडी छे ते केवी रीते' ममा-०-असुरेअ असुरराज चमर, एक समये जेटु क्षेत्र नीचे जाय छे, तेउं ज नीचे जवामां ग्रहने वे समय लागे छे' तथा शक्रनी उपर जवाने: काळ अने चमरनी नावे जवानो काळ, ए वधे मरखा छे' ए वचनथी निश्चित प्राय छे के-शक्र, जेटुं नीचे वे समये जाय छे तेउल ज उंचे एक समय जाय छे अर्थात् नीचेना क्षेत्र करता उंचेसु क्षेत्र वम्णु छे अने उचेना तथा नीचेना क्षेत्रनी वरणाळ तिरछु क्षेत्र छे माटे तेनु प्रमाण पण वचगाळा प्रमाणे ज होउ जोडए अने एम छे माटे नीचेना क्षेत्रनी अपेक्षाए तिरछुं क्षेत्र दोढ योजन थाय छु एम व्याख्या करी छे चूर्णिकार क्यु छे के, "शक्र. एक समये नीचे एक योजन जाय छे तिरछु देउ योजन जाय छे. अने उंचे वे योजन जाय छे " ['चमरस्स णं' इत्यादि.] असुरेअ असुरराज चमर, एक समये सांशी थोडु क्षेत्र उपर जाय छे. कारण के उंचे जवामा तेनी मद् गति छे. ते क्षेत्र, कल्पना प्रमाणे त्रिभागन्यून त्रण गाउ मक्षे छे. ['तिरियं सखेजे भागे' ति] आगळ कहल त्रिभागन्यून त्रण गाउ जेटु क्षेत्रने वम्णु करवाथी योजनना जे संख्येयभागो आवे तेउल (त्रिभागद्वयन्यून छ गाउ) क्षेत्र तिरछे जाय छे. कारण के तिरछे जवामां चमरनी शीघ्रतर गति छे ['अहे सखेजे भागे गच्छट्ट' ति] आगळ कहल त्रिभागद्वयन्यून छ गाउमा, त्रिभागन्यून त्रण गाउ भेळदवाथी जे संख्येय भागो अदि छे तेउल्लेख योजन-क्षेत्र नीचे जाय छे. श०-सूत्रमा तो मात्र 'संख्यातभाग' एतु ज लखु छे, पण काउ नियमित काळ देखाडयो नथी तो पण पूर्व प्रमाणे काळनी जे नियतता देखाडी छे ते केवी रीते? ममा-०-शक्रनी ऊर्ध्वगतिनी अने चमरनी अवोगतिनी सरखाड करी छे. वळी शक्रु ऊर्ध्वगमन एक समये वे योजन जेटुल कल्लु छे त्परे चमरनु अधोगमन पण एक समये वे योजन जेटुल ज कहेउ ए उचित छे. तथा 'देवद, देवगज शक्र, एक समये जेटु उपर जाय छे, तेउल ज उपर जवाने वज्जने वे समय अने चमरने त्रण समय लागे छे' ए वचनथी जाणी शक्य छे के शक्रुं जेटुल ऊर्ध्वगतिक्षेत्र छे तेना त्रिभाग जेटुं चमरुं ऊर्ध्वगतिक्षेत्र छे अने एम छे माटे पूर्व प्रमाणे नियततावाळी (' त्रिभागन्यून त्रण गाउ ' एतल ऊर्ध्वगति क्षेत्र छे एवी) हकीकत करी छे. ऊर्ध्वक्षेत्र अने अधोक्षेत्रनी वचगाळुं तिर्यक् क्षेत्र छे माटे तेनु प्रमाण त्रिभागद्वयन्यून छ गाउ कथु छे. आ स्वळ चूर्णिकार जे कथुं छे " चमर, उंचे एक योजन " इत्यादि. ते अवगत थतु नथी-तं सज्जातु नथी. [' वज्ज जहा सकस्स तहेवे ति] जेन शक्र समये गतिविषयनी अल्पवहुता कही छे तेम वज्जने आश्राने

१ प्र० छाया.—यावत्कं क्षेत्रं चमर, असुरेअ, असुरराजोऽयोऽपतति एकेन समयेन, तन् शक्रो द्वाभ्याम् २. शक्रस्य उत्तरतनकाल, चमरस्य चाऽन्यतनकाल, तां द्वावपि तुट्ठा ३. एतद्विषयश्चूर्णिकारः पाठ एवंप्रमाणे दृश्यते — " उवरी नतिं दया — एगेणं समएणं मक्को, देहिं वज्जं, तिहिं चमरा तुट्ठा सत्तं मन्मति तिध्व-भेद-भदतरजोयगमम ४. इवमपुरिष उव (?) अहे एगेणं स एगं चमरो, दोहिं मक्को, तिहिं वज्जं; तहेव मद्ग (त) मनवन्, (?) मद्गणधरराणे अपर-वट्टु माणियव्व. कटग कालो, सत्तं पडुव्व मद्गणं अपर-वहुमगगणा भिन्नकालो, उट्टु, अहे, तिरियं, एगेणं समएणं उवतति अहे, जोयणं, तेणं समएणं तिरिया दिवट्टु गच्छति, उट्टुं दो जोयणाणि मक्को चमरो उट्टु जोयणं, तिरिय दिवट्टु, अहे दो जोयणाणि. वज्जमवि अहे जोयणं तिरिय दिवट्टु त्वसे स य यपा-वहु एव पाडेजा. जहा वा नयया सकाथी? तथा वा तुट्टा-हाणि तहेव सत्तं पि " ४. एकेन समयेन वादयति अतो योजनम- एतन्नैव समयेन तिरियं द्वयं गच्छति, ऊर्ध्वं द्वे योजने शक इते. ५. यावत्कं शक्र, देवद, देवगज ऊर्ध्वं उपपतति एकेन समयेन तद् वज्जो द्वाभ्याम्, यद् वज्जो द्वाभ्यां तत् चमरस्सिति. ६. वज्जस्य भगवन्! ऊर्ध्वं, अथ, तिर्यक् च गतिविषयस्य कतरः कतरयोऽस्या वा, बहुका वा तुट्ठा वा, विसेसाहिआ वा? गीतम! सर्वलोके क्षेत्रद्वयम् लघोऽवपतति एकेन समयेन, तिर्यक् विसेसाहिआ भागान् गच्छति, ऊर्ध्वं विसेसाहिकान् नागान् गच्छति, १. ऊर्ध्वेनो यत्कं उपर अगावेसो छे-अन०

पम गतिविषयनी अत्यनहुता कहेवीं वाकीं रहैल वातने जगज्जक कहे छे जे—[गजरं त्रिसंज्ञाहिम काथयन् ' ति] ते जा प्रमाणाः—' एतन्वयं ग भंते! उद्ध, अहे, तिरियं गप्रियवपन्न ह्यो जप्रगेहि ते अ ग वा, बहुधा वा, तुदा वा, धित्वाहिजा वा ? गोयगा ! मन्वयोप न्वत्त यजे अह उपाय एकेण समएणं, तिरियं त्रिसंज्ञाहि ए भागे गच्छ, उहू त्रिसंज्ञाहि ए भागे गच्छ नि' जर्वात् 'ह भगवन्' वज्रनो ऊर्ध्वगतिप्रपय अधोगतिविषय वाते त्रियगतिविषय, ए प्रमाणां क्रयो ज्ञेयायो अल्प छे. वयारि छे, तुल्य छे जने गरमो छे हे गौतम' वज्र एक समये गांयो जोडुं क्षेत्र नीचे जाय छे, तिरिछे विज्ञेयाधिक भागो जाय छे अने उचे पम प्रियेयाधिक भागो जाय छे ' वीनी वाचनामा तो जा पाठ गृह्या ग करयो छे

६. अस्यायमर्थ.—स्तोक क्षेत्रं वज्रमत्रो नजति पतन समयेन, अधोमन्दगतिःचात् तस्य. तच्च कित् कल्पनया त्रिभागन्यून योजनम्. त्रियम् विज्ञेयाधिकौ भागौ गच्छति, शीघ्रतरगतिःचात्, ना च कित् योजनस्य द्वौ भागौ विशेषाधिकौ—सत्रिभाग गन्वूतत्रयमित्यर्थः. तथा ऊर्ध्व विशेषाधिकौ भागौ गच्छति, ना कित् नियम विज्ञेयाधिकौ भागो गच्छति, नात्रोर्ध्वगतां शिथिल विशेषाधिकौ, ऊर्ध्वगतौ शीघ्रतरगतित्वात्—परिपूर्व योजनमित्यर्थ. अथ कथं गानान्यथो विज्ञेयाधिकोऽपिहिो नियमभागस्य व्याख्यायते? उच्यते, " जावहभं चमरे असुरिदं अमुरराया अहे उच्यते " एकेण समयेण ताडय सके दोहि, नं वजे तीहि " इतिवचनसामर्थ्यात् सम वेगव्यपेक्षया वज्रस्य त्रिभागन्यूनान् अधोगतिर्लब्ध्या शीघ्र त्रिभागन्यून योजनमिति सा व्याख्याता. तथा " सक्रस्स उचयणकाले, वज्रस्य उचयणकाले, एस णं दोण्णवि तुल्ले " इति वचनादवसीयने—यादवकेन समयेन शक्रोऽवोमच्छति, तावद् वज्रमूर्ध्वम्, शक्रश्चैतेनाव. कित् योजनम्, एवं वज्रमूर्ध्वं योजनमिति कृत्वा ऊर्ध्वं योजन तस्योक्तम्. ऊर्ध्वो—उवांगयोश्च त्रिदशनेरान्तराच्छास्तिचात् तदपान्तराच्छर्वेव सत्रिभागगन्वूतत्रयलक्षणं त्रियगतिप्रमाणमुक्तमिति. अनन्तरं गतिविषयस्य क्षेत्रस्यात्य-बहुत्वमुक्तम्, अथ गतिकालस्य गदाह—' सक्रस्स णं ' इत्यादि सूत्रप्रथम्. शक्रादीना गतिकालस्य प्रत्येकमत्य-बहुत्वमुक्तम्, अथ परस्परपेक्षया तदाह—' एवस्स णं नन्ते! वज्रस्य ' इत्यादि. ' एण ण दोहि वि तुल्ले ' ति शक्र-चमरयो स्वस्थानगमनं प्रति वेगस्य समत्वाद् उत्पत्तनावपतनकालौ तयो. तुल्यो परस्परेण 'सवत्त्वोव' ति वक्ष्यमाणापेक्षया इति. तथा 'सक्रस्स' इत्यादां 'एस णं दोण्ण वि तुल्ले' ति उभयोरपि तुल्यः—शक्रावपतनकालः वजेपातकालस्य तुल्यः, वज्रोपातकालश्च शक्रावपतनकालस्य तुल्य इत्यर्थः. 'संसेज्जगुणे' ति शक्रोपात—चमरावपातकालापेक्षया, एवमनन्तरम्. वि भावनीयम्.

६ उपरनी वातनुं तात्पर्यं जा छेः— वज्र, एक समये नीचे थोडुं क्षेत्र जाय छे, कारण के नीचे जवामां ते कठ गीवाहुं छे. वज्रनुं अधोगमननु क्षेत्र कल्पना प्रमाण त्रिभागन्यून योजन थाय छे. ते वज्र, तिरिछुं विज्ञेयाधिक वे भाग जाय छे. कारण के ते, तिरिछुं जवामा गीध्वन गतिवाहुं छे. विज्ञेयाधिक वे भाग एट्टे योजनना विज्ञेयाधिक वे त्रिभाग—त्रिभागसहित प्रग गाउ. तथा ते वज्र, उचे पम विज्ञेयाधिक वे भाग जाय छे. विज्ञेयाधिक वे भाग एट्टे जे वे विज्ञेयाधिक भाग तिरिछा क्षेत्रगा कला छे ते वे भागने ज कठ गीवाहुं विज्ञेयाधिक समजवा—वज्र, उचे एक योजन जाय छे. कारण के वज्र उंचे जवामा शीघ्रतर गतिवाहुं छे. शं०—मूळ सूत्रमां तो सामान्यपणे विज्ञेयाधिकता कही छे, तेथी जहां नियतनावाळी विज्ञेयाधिकता केत्री रीते जाणवी? गमा०—' एक समये असुरेद्र, असुरराज चमर, जेट्टु नीचे जाय छे, नेट्टु ज नीचे जवामां उंद्रने वे समय अने वज्रने त्रण समय लागे छे ' ए वात कहेवाथी शक्रना अधोगमननी अपेक्षाए वज्रनी अधोगति त्रिभागन्यून छे माटे ते त्रिभागन्यून योजन कही छे. तथा 'शक्रनो नीचे जवानो वाळ अने वज्रनो उपर जवानो काळ, ए वज्रे तुल्य छे ए वचनयो जणाय छे के, एक समये शक्र, जेट्टुं नीचे जाय छे तेट्टुं ज वज्र, एक समये उपर जाय छे. शक्र, एक समये नीचे एक योजन जाय छे अने वज्र, एक समये उपर एक योजन जाय छे माटे वज्रनी ऊर्ध्वगति एक योजन कही छे. ऊर्ध्वगति अने अधोगतिनी वचमाळे त्रियगति रहती होवावा तेनुं प्रमाण पण वचमाळे रहेनार ज होवुं जोइए माटे ज तेनु प्रमाण त्रिभागसहित त्रण गाउ जेट्टुं करुं छे. 'हमणां गतिविषयक क्षेत्रनी अत्यवहुता कही, अने हवे गतिना काळनी अत्यवहुता कहे छेः—[' सक्रस्स णं ' इत्यादि.] ए सबधे ए त्रण सूत्रो छे. शक्र वगेरेना प्रत्येकना गतिगाळनी अत्यवहुता कही, हवे परस्परनी अपेक्षाए ए वातने कहे छेः—[' एवस्स णं भंते! वज्रस्य ' इत्यादि] [' एण ण दोहि वि तुल्ले ' ति] शक्र

१. उंद्र वगेरेनी गतिने लगतो कोटो आ प्रमाण छे—

समय. (जवानो काळ)	जगार	ऊर्ध्व.	त्रियक्.	अध.
१.	शक्र	आठ कोश. (वे योजन)	उ कोश. (दोट योजन)	चार कोश. (एक योजन)
१	चमर.	त्रिभागन्यून त्रण कोश.	त्रिभागस्थन्यून छ कोश. (दोट योजन)	आठ कोश (वे योजन)
१	वज्र	चार कोश (एक योजन)	त्रिभागसहित त्रण कोश.	त्रिभागन्यून चार कोश. (एक योजन)

अने चमरने पोताने म्याने जवानो वेग सरन्वो होवार्थी (अनुक्रमे) तेनां उंचे जवानो अने नीचे जवानो काळ, परस्परगणे सरन्वो कपो छे. ['सव्ययत्' लि] ए वातनो संवेच हवे पछी छे. तथा ['नरुत्त'] इत्यादि मूला ['एम षं दोम्ह वि तुं' नि] वनेनो गरन्वो छे. अर्थात्, शक्रनो नीचे जवानो काळ, वज्रना उंचे जवाना काळनी गरन्वो छे अने वज्रनो उंचे जवानो काळ, शक्रना नीचे जवाना काळनी गरन्वो छे. ['मन्वे-ज्जगुणे' ति] शक्रना उंचे जवाना समयनी अने चमरना नीचे जवाना समयनी अपेक्षा, मन्वेयगुण छे. ए ज प्रमाण आगळ्या मूज गवधे पण विचारुं.

तेए षं से चमरे असुरिदे अमुरराया वज्रभयविष्णुमुक्के, मक्केणं देविदेणं, देवरणा महया अवमाणेणं अवमाणिणं समाणं चमरचं-चाणं रावहाणीणं सभाणं सुहम्माणं चमरंसि सीहासणंसि आहयम-णसंकथे चिंतासोअसागरसंपविट्टे, करयलप्रहरवमुहं अट्टज्जाणो-वगणं भूमिगयाणं दिट्ठीणं धियाति, तए षं चमरं अनुग्दि, अमुररायं सामाणिअपरिसोववचया देवा आहयमणसंकथं जाव-धियायमाणं पासंति, करयल-जाव एवं वयासि:—किं षं देवा-णुपिया ! आहयमणसंकथा जाव-धियायह ? तए षं से चमरं असुरिदे, अमुरराया ते सामाणिअपरिसोववचयं देव एव वयासि:— एवं खलु देवाणुपिया ! मए समण भगवं महावीरं नीसाणं सक्के, देविदे, देवराया सयमेव अचासाइणं, ततो तेणं परिकुपिणं समाणेणं ममं वहाणं वज्जे निसिट्टे. तं नहं षं भवतु देवाणुपिया ! समणस्स भगवओ महावीरन्त, जस्स हि पमावेणं अकिट्टे, अव्वहिए, अपरिताधिणं, इहमाणं, इह समोणं, इह संपत्ते, इहेव अज्ज उवसपजित्ता षं विहरामि. तं गच्छामो ण देवाणु-पिया ! नमणं भगवं महावीरं वंदामो, नमनामो जाव-पज्जुवा-सामो ति कट्टु चउसट्ठीणं सामाणिअसाहसाहिं, जाव सव्विट्ठीणं, जाव-जेणेच असागरपायवे, जेणेच ममं अंतिणं तेणेच उवागच्छइ, उवागच्छित्ता मम तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव-नमंसित्ता एवं वयासि:—एव खलु मन्ते ! मए तुव्वं नीसाणं सक्के देविदे, देवराया सयमेव अचासाइणं, जाव-तं महे षं भवतु देवाणुपियाणं

हवं, वज्रना भयर्थी मुक्त थण्लो, देवेन्द्र, देवराज शक्र हाग मोटा अमानर्थी अमानित थण्लो. हणाण्ट मानसिक सकल्यवाळो, चिंता अने मोक्षरूप दर्शयामा पेटेलो, मुक्तेन हथेली उपर टेकती रावनाग, आर्तव्यानने पामेलो अने नीचे मांडेठ नजरवाळो ते अमुग्दं, अमुरराज चमर, चमरचंचा नामनी राजधानीमा मुक्ती नभामां, चमर नामना सिंहासननां वंसी विचार करे छे. पछी हणाण्ट मानसिक संकल्पवाळा अने यावत्-विचारमां पडेलो ते अमुग्दं, अमुरराज चमरने जोड नामानिकसभामा उत्पन्न थण्ट देवाण हाव कोटीने यावत्—तेने आ प्रमाणे कह्य के:—हे देवानुप्रिय ! तमे आज हणाण्ट मानसिक संकल्पवाळा थड यावत्— शुं विचार को छे ? खारे अमुग्दं अमुरराज चमरे ते नामानिक-सभामां उत्पन्न थण्ट देवाने वा प्रमाणे कह्य के.—हे देवानुप्रियो ! मे मारी पोतानी मेळे ज श्रमण भगवंत महावीरनो आगरो लड देवेन्द्र देवराज शक्रने तेनां गोमार्थी ब्रष्ट करवो वार्थो हतो. खारे तेणे (शक्रे) मारा उतर कोप करी मने माग्वा माटे मारी पाछळ वज्र फंक्युं. पण, हे देवानुप्रियो ! श्रमण भगवत महावीरनुं मळें थाओ, के जेना प्रमावे हूं अक्लिष्ट रहो छूं, अव्ययित-पीटा विदानी-रथो छूं तथा परिताप पाण्य सिंघाव अही आव्यो हूं— अती समग्रयो हूं—अर्थात् मंत्रान थयो हूं अने अर्थात् ज लसंपन्न थयने विहरं छूं, तो हे देवानुप्रियो ! आपणे वया जड्द अने श्रमण भगवंत महावीरने वादीर, ननीए यावत्—तेथोनी पुर्युसासना करीए, एम करी ते, चौगठ हजार नामानिक देवो साथे यावत्—सर्व बुद्धिपूर्वक यावत्—जे तरफ अशोकनुं उत्तम वृक्ष छे अने जे तरफ हू (श्रीमहावीर) छूं ते तरफ आनी मने व्रण वर प्रदक्षिणा वड यावत्—नमस्कार करी ते आ प्रमाणे बोखो के.—हे भगवन् ! मे मारी पोतानी जाने ज तमारो आगरो लडने देवेन्द्र, देवराज शक्रने तेनां गोमार्थी ब्रष्ट करवो वार्थो हतो यावत्—आप देवानुप्रियोनुं मळें थाओ के जेना प्रमावे हूं क्लेश पाण्य सिंघाव यावत्—विहरं छूं, तो हे देवानुप्रियो ! हूं ते संवेचे आपनी पासे क्षमा मागुं छूं, यावत्—

१. मूळच्छाया.—ततः स चमरेऽसुरेन्द्र, अमुरराजो वज्रभयविष्णुमुक्कः श्रेण देवेन्द्रेण, देवराजेन महता अमानेन अमानितः सन् चमरव-चाया राजधान्याः, सभायाः सुधमोयाः, चमरे सिंहासने अवहनमनस्संकरा, चिन्तासोकसागरसंपविट्टे, करतलपर्यस्तमुग्धः आर्तव्यानोपगवो भूमिगतया दृष्ट्या प्रायति, तनश्चमस्म अमुग्दम्, अमुरराजे सामानिकपर्यदुत्पन्नका देवा अउदतमनस्संकरं यावत्—आयन्तं पश्यन्ति, करतलं यावत्—एवम् अवादीन्—किं देवानुप्रिय ! अवहृतमनस्संकराः यावत्—आयन्तं ? ततः स चमरः असुरेन्द्रः अमुरराजस्तात् नामानिकपर्यदुत्पन्नका देवान् एवम् अवादीन्—एवं खलु देवानुप्रिय ! मया श्रमणं भगवन्तं महावीरं निश्राय गतो देवेन्द्र, देवराजः स्वयमेव अचासाति, ततस्तेन परिकुपितेन सता मम वधाय वज्रे नि सृष्टम्, तद् भद्रं भवतु देवानुप्रिया ! श्रमात्स भगवतो महावीरस्य, यस्मात्किम प्रसावेन अट्टं, अव्ययितः, अपरितापित, इह आगत, इह समग्रयुतः, इह संप्रान्तः, इह अथ उपसंष्य विहरामि. तद् गच्छामो देवानुप्रिया ! श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दामहे, नमस्वामो यावत्—पज्जुवास्सहे इति हन्तां चतु पर्या सामानिकसाहस्रीभिः, यावत् सर्वथा सर्वथ अशोकवपाउपः, केनेच मम अन्तिकस्तेनेच उपागच्छति. देवाण्यं माम् विहरेव आदक्षिणप्रदक्षिणं यावत्—नमस्विन्वा एवम् अवादीन्—एवं खलु भगवन् ! मया त्वा निश्राय गतो देवेन्द्र, देवराजः स्वयमेव अचासाति, यावत्—तद् भद्रं भवतु देवानुप्रियाणाम्.—अनु०

जस्तं हि प्रभावेण अक्रिष्टे जाव विहरामि, तं स्वामिं ण देवाणु-
पिया ! जाव उत्तरपुरस्थिम दिसीभाग अवक्रमट, जाव-वर्त्तिस-
इवद् नट्टविहिं उचदंसेड, जामेव दिसिं पाउञ्चमूए, तामेव दिमिं
पाडिगए. एव सल्लु गोयमा ! चमरेण असुरिदेण, असुररणा सा
दिव्वा देविड्डी लद्धा, पत्ता जाव-अभिसमण्णागया, डिई सागरोवनं,
महाविदेहे वासे सिञ्जिहिइ, जाव-अतं काहिइ.

एम कही ते ईमान खूगानां चात्यो गयो यावत्-नेणे वर्रं न जनतो
नाट्यविधि देखाटयो अने पछी ते, जे दिगामांयी आच्यो हती, ते
ज दिगामां चात्यो गयो. हे गौतम ! अमुरेद्र, अमुरराज चमरे
ते दिव्य देवक्रद्धि ए प्रमाणे लब्ध करी, प्राप्त करी अने यावत्-
सामे आणी. ते चमर इंद्रनी आवरटा सागरोपमनां छे अने ते महा-
विदेह क्षेत्रमां सिद्ध थसे यावत्-सर्वे हु खोनो नाग करणे.

७. 'ओहयमगसंकल्पं' ति उपहतो घ्वस्तः, मनसः सकल्यो दर्प-हर्षादिप्रभवो विकल्यो यस्य न तथा, 'चिन्तासोगसागरमणुष्य-
विष्टे' ति चिन्ता पूर्वकृतानुस्मरणम्, शोको देव्यम्, तावेव सागर इति विग्रहः, अतस्तम्, 'करयलपहत्थमुहो' ति करनले पर्यस्तम्-
अधोमुखतया न्यस्तं मुख येन स तथा, 'जस्तं हि प्रभावेण' ति यस्य प्रभावेण इहागतोऽस्मि-भवातीति योगः. किभूतः सन् ? इत्याह-
'अक्रिष्टे' ति अकृष्ट-अविलिखितः, अकिल्लो वा अवाधितो निर्वेदनमित्यर्थः. एतदेव कथम् ? इत्याह-'अव्यहि' ति अव्यधितः-
अताडितः, अताडितत्वेऽपि ज्वलनकल्पकुल्लिगसन्निकर्पात् परितापः स्यात् अतस्तं निषेधपन्नाह- 'अपरिताधि' ति, 'इहमागए' इत्यादि
विवक्षया पूर्ववद् व्याख्येयम्. 'इहेव अज्ज' इत्यादि. इहेव स्थाने अद्याऽस्मिन्नहनि उपपद्य प्रगान्तो भूत्वा विहरामीति.

७ ['ओहयमगसंकल्पे' ति] अभिमान अने हर्ष वगैरेथी उत्पन्न थएलो जेने मानसिक विकल्प नागपान्योछे ते, ['चिन्तासोगसागरमणुष्यविष्टे'
ति] पूर्व करेल कार्यने याद करयुं ते चिन्ता, दीनता ते शोक, चिन्ता अने शोकरूप सागरया पेठेछे, ['करयलपहत्थमुहो' ति] जेणे पोतानुं
मुख, हाथना तळिया उपर-हथेळी उपर-अधोमुखपणे टेकव्यु छे ते, ['जस्तं हि प्रभावेण' ति] 'जेना प्रभावे अहाँ आच्यो छु' ए प्रमाणे
मंत्रंथ करयो. केवो आच्यो छुं ? तो कहे छे के, ['अक्रिष्टे' ति] घवाया विनानो अथवा कोइ रीते पीडाथा विनानो-निर्वेदनपूर्वक आच्यो
छु. ए केवी रीते ? तो कहे छे के, ['अव्यहि' ति] व्यथा विनानो-मार खाया विनानो, जो के चमरे मार खायो नथी तो पग आग जेवा वज्रना
संबंधी तेने परिताप थाय ए तो संभवित छे. मटे ते वातने निषेधया कहे छे के- ['अपरिताधि' ति] परिताप पन्ना; विनानो अहाँ आच्यो
छु ['इहमागए'] इत्यादि सूत्रो विवक्षापूर्वक पूर्वनी पेठे जाणवा. ['इहेव अज्ज' इत्यादि.] आ ज ठेकाणे आज्ञे प्रशान थइने विहरं छु.

३०. प्र०-किंपत्तिं णं भन्ते ! असुरकुमारा देवा उट्टं
उप्पयंति, जाव-सोहम्मो कपो ?

३०. प्र०-हे भगवन् ! असुरकुमार देवो यावत् सौवर्भ
कल्प सुधी उचे जाव छे तेतुं शुं कारण ?

३०. उ०-गोयमा ! तेसि ण देवाण अहुणोववचाण वा
चरिमभवत्थाण वा इमेआह्वे अज्जारिथए, जाव-समुपज्जइ-
अहो ! णं अहोहिं दिव्वा देविड्डी लद्धा, पत्ता जाव-अभिसम-
ण्णागया, जारिसिआ ण अहोहिं दिव्वा देविड्डी जाव-अभिसमना-
गया, तारिसिआ णं सक्केण देविदेण, देवरणा दिव्वा देविड्डी
जाव-अभिसमण्णागया. जारिसिआ णं सक्केण देविदेण, देवरणा
जाव अभिसमणागया, तारिसिआ णं अहोहिं वि जाव-अभिसम-
नागया. तं गच्छामो णं सकस्स देविदस्स, देवरणो अंतिअं
पाउञ्चमामो, पासामो ताव सकस्स देविदस्स, देवरणो दिव्वं
देविड्डी जाव-अभिसमणागय, पासउ ताव अहो वि सक्के देविदे,
देवराया दिव्व देवड्डी जाव अभिसमणागय, नं जाणामो ताव
सकस्स देविदस्स, देवरणो दिव्वं देवाड्डी जाव-अभिसमणागयं,
जाणउ ताव अहो वि सक्के देविदे, देवराया दिव्व देविड्डी जाव-

३०. उ०-हे गौतम ! ते ताजा उत्पन्न थएल के मरवानी
तैयारीवाळा देवोने आ ए प्रकारनो आव्यात्मिक यावत्-सकल
उत्पन्न थाय छे के, अहो !! अमे दिव्य देवक्रद्धि लब्ध करी छे,
प्राप्त करी छे अने नामे आणी छे. जेवी दिव्य देवक्रद्धि अमे
यावत्-सामे आणी छे तेवी दिव्य देवक्रद्धि देवेद्र, देवराज
गक्रे पण यावत्-सामे आणी छे अने जेवी दिव्य देवक्रद्धि देवेद्र,
देवराज गक्रे यावत्-सामे आणी छे तेवी ज दिव्य देवक्रद्धि अमे
पण यावत्-सामे आणी छे. तो जइए अने ते देवेद्र, देवराज ग-
क्रनी पासे प्रकट थइए अने ते देवेद्र, देवराजे यावत्-नामे आणेली
दिव्य देवक्रद्धिने आपणे जोइए तथा देवेद्र देवराज गक्र पण अमे
सामे आणेली यावत्-दिव्य देवक्रद्धिने जूर. वळी देवेद्र, देवराज
गक्रे सामे आणेली यावत्-दिव्य देवक्रद्धिने आपणे जाणीए अने
देवेद्र, देवराज गक्र पण अमे सामे आणेली यावत्-दिव्य देवक्रद्धिने

१. मूलच्छाया - वेपाम् अस्मि प्रभावेण अकृष्ट, यावत्-विहरामि, तत् अमयामि देवानुपिव 'यावत्-उत्तरपुरस्थं दिग्गामम् अत्रामामि,
यावत्-द्वान्निशदस्य नाट्यविधिम् उपदर्शनमि, यामेव दिशं प्रादुर्भूत तामेव दिशं प्रतिगत. एव चतु गानन' चमरेण अमुरेन्द्रेण, अमुरराजेन ना
दिव्या देवधिं लब्धा, प्राप्ता यावत्-अभिसमणागता, स्थिति सागरोपमना, महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति, यावत्-धन्य करिष्यति २. किंपत्तयं भगवन् !
असुरकुमारा देवा ऊर्ध्वम् उत्पन्नन्ति, यावत्-आधमं कल्प. ? गौतम ! तेवा देवानाम् अधुनोत्पन्नानां वा, चरमभवत्थानां वा अनन्तनद्रय-
आध्यात्मिक यावत्-समुरपवडे-अहो ! अस्माभिर्दिव्या देवविदेहवा, प्राप्ता यावत्-अभिसमणागता, वाट्टुनिना अस्माभि-दिव्या देवधिं यावत्-अभिसमणाग-
गता, तादृशिता शक्रेण देवेन्द्रेण, देवराजेन दिव्या देवधिं यावत्-अभिसमणागता. वा दक्षिण शक्रेण देवेन्द्रेण, देवराजेन यावत्-अभिसमणागता,
तादृशिता अस्माभिरपि यावत्-अभिसमणागता. तद् गच्छामः सकस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य अस्मिन् प्रादुर्भूतम्. पश्चात्तयावत् सकस्य देवेन्द्रस्य
देवराजस्य दिव्या देवधिं यावत्-अभिसमणागताम्, पश्यतु तावत् अस्माकम् अपि शक्रे देवेन्द्रे, देवराजो दिव्या देवधिं यावत्-अभिसमणागताम्,
तद् जानीमः तावत् सकस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य दिव्या देवधिं यावत्-अभिसमणागताम्, जानातु तावद् अस्माकम् अपि शक्रे देवेन्द्र, देवराजो दिव्या
देवधिं यावत्-अनु०

अस्मिन्नागयं, एव खलु गोवमा ! असुरकुमारा देवा उद्धं उपयति,
जाव सोहम्मो कम्पो.

—सेवं मंते, मंते ! त्ति.

चमरो सम्मत्तो.

जाणे. हे गौतम ! ए कागणने छइने असुरकुमार देवो यावत्-
सौधर्मकत्तय मुधी उंचे जाय छे.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे.
चमर संवंधी दृशांत पूर्हं थयुं.

भगवंत-अजगुहम्मसाभिपणीए सिगीभगवईमुचे तत्तिअनये दुट्ठो चमरो-सम्मत्तो.

८. पूर्वमसुराणां भवप्रत्ययो वैरानुबन्धः सौधर्मगमने हेतुरुक्तः, अथ तत्रैव हेत्वन्तराभिधानाय आह—‘किंपत्तियं णं’ इत्यादि.
तत्र ‘किंपत्तियं’ ति कः प्रत्ययः कारणं यत्र तत् किंप्रत्ययम्. ‘अहुणोववन्नाणं’ति उत्पन्नमात्राणाम्, ‘चरिमभवत्थाण व’त्ति भवचर-
मभागस्थानाम्—ध्यवनावसरे इत्यर्थः.

भगवन्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवर्तसुत्ते तृतीयांशे चत्तराणं द्वितीय उद्देशके श्रीअजगुहम्मसुरिद्विग्विनं विवरणं समाप्तम्.

८. आगळना प्रकरणमां एअ जणावुं छे के, असुरो वेरने लीये सौधर्म देवलोकाया जाय छे अर्थान् तेओना सौधर्म गमनमां वैरनी कारणता दृशांती
छे. ह्ये आ बीजा प्रकरणमां तेओना सौधर्मगमननुं बीजुं पण कारण जगाववानुं छे. ते अर्थे जगावे छे केः—[‘किंपत्तियं णं’ इत्यादि.] तेमां शुं
कारण छे ? [‘अहुणोववन्नाणं’ति] हनगां व उत्पन्न थएला, [‘चरिमभवत्थाण व’त्ति] भवने चरम भागे रहेला अर्थान् चववानी—मरवानी
निकट आवेला.

वेदाख्यः समुद्रेऽखिलजलचरिते धारुभारे भवेऽस्मिन् दायी यः सट्टुणानां परकृतिकरणाद्वैतर्जावी तपस्वी ।
अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो वाहको दान्ति शाल्योः—दयात् श्रीवीरदेवः सकलशिवमुखं मारहा चाप्तमुख्यः ॥

९. मूलच्छंदा.—अनिमन्वागतताम्. एवं खलु गातमा असुरकुमारा देवाः ऊर्ध्वम उपयन्ति, यावन्-साधर्म. कत्त. तत्तेवं भगवन् ! भगवन् ?
इति. चमर सनाप्त —अनु०

शतक ३.-उद्देशक ३.

राजगृह.-मंडितपुत्र गौतम.-क्रिया-क्रिया-आधिकारिणी.-प्राद्विणी.-परिनायिणी.-प्राणातिथान-क्रियाप्रभेद.-पेलो अनुभव के पेलुं कर्म ?—पेली क्रिया पछी अनुभव.-अनगोने कर्म होय ?—होय.-प्रमाद-योग.-जीवना एजन जने परिणमन निगरे-जीवनी अतक्रिया (मुक्ति)-आरभ.-सरभ.-समारभ.-जीवनी अक्रियता-तृणपूलक अने अग्नि.-जलविटु अने अग्नि-नत्र अने तेना छिद्रो.-अनगारना सावधानता.-प्रमत्तता जने अप्रमत्ततानी स्थितिनु प्रमाण.-विहार.-गौतम.-लवण समुद्रमा भरती ओट धवानुं शु कारण ?—लोकस्थिति-विहार.—

ते णं काले णं, ते णं समए ण रायगिहे नामं नयरे होत्था.
जाव-परिसा पडिगया. ते ण काले णं, ते णं समए णं जाव-
अतेवासी मंडिअपुत्ते नामं अणगारे पगइभद्दए जाव-पञ्जुवासमाणे
एवं वयासीः—

१. प्र०—कइ णं भंते ! किरियाओ पण्णत्ता ?

ते काले, ते समये राजगृह नामे नगर हंतुं यावत्-सभा
धर्मकया सामळीने पाछी गई. ते काले, ते समये यावत्-भगवंतना
मंडितपुत्र नामना भद्रस्वभाववाळा मिष्य यावत्-पर्युपासना करतां
आ प्रमाणे वोल्या केः—

१. प्र०—हे भगवन् ! केटली क्रियाओ कही छे ?

१. मूलत्रया —तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृह नाम नगरम्-अभवत् यावत्-पर्यत् प्रतिगता तस्मिन् काले, तस्मिन् समये यावत्-अन्ते-
वासी मंडितपुत्रो नाम अनगर प्रकृतिभद्रो यावत्-पर्युपासीन एवम्-अवासीन्-कति भगवन् ! क्रिया प्रज्ञप्तः ?—अनु०

१. आ मंडितपुत्र नामना अनगर भगवंत महावीरना छटा गणधर हता. ते विपेनो विगतवार हेवाल प्रस्तुत पुस्तकना प्रथम खडमा (जूओ
पृ० १३) आसी गएला छे तेमनी आयुष्यगणना सबधे जेन प्रवकारोना जूदा जूदा मतो छे अने ते आ प्रमाणे छे —

श्रीभद्रवाहुने नामे प्रसिद्धि पामेनी आवश्यकनिर्युक्तिमा वया गणधरोनो गृहवास जणावता जणाव्युं छे के—

“ पन्ना छायालीसा बायाला हुंति पन्न पन्ना य ! तेवन्न पचमट्टी अड्या-
लासा य छायाला ॥ छत्तिसा सोलमग अगारवानो भवे गणहराणं ”—
(आवश्यक निर्युक्ति गा-७३-७४-य० प्र०)

भगवंत महावीरना अग्यारे गणधरोनो गृहस्थपर्याय अनुक्रमे आ प्रमाणे
छे—पेला गणधरोनो गृहस्थ पर्याय ५० वर्ष, चौथानो ४६ वर्ष, त्रीजानो
४२ वर्ष, चौथानो ५० वर्ष, पाचमानो ५० वर्ष, छट्टानो ५३ वर्ष, सात-
मानो ६५ वर्ष, आठमानो ४८ वर्ष, नवमानो ४६ वर्ष, दसमानो ३६ वर्ष
अने अग्यारमा गणधरोनो गृहस्थपर्याय १६ वर्ष छे—अर्थात् आ गणनी
प्रमाणे मंडितपुत्र अनगारनो गृहस्थवास समय ५३ वर्षनो जगाय छे.

त्यारे श्रीमलयनिरिकृत आवश्यकतीनामा ते विपेनी नोच आ प्रमाणे छे —

“ पन्ना छायालीसा बायाला हुंति पन्न पन्ना य ! पणसट्टी वावन्ना अट-
यालीसा य छायाला ॥ छत्तीमा सोलमग अगारवानो भवे गणहराणं (गाया
७३-७४) —अभिमान रा० पृ० ८१८

५०, ४६, ४२, ५०, ५०, ६५, ५२, ८८, ४३, ३६, अने १६ वर्ष ए
प्रमाणे वया गणधरोनो गृहस्थपर्याय छे. एटले आ गणना प्रमाणे श्री-
मंडितपुत्र अनगारनो गृहस्थवास समय ६५ वर्षनो ठरे छे एयी तेमनु आयु-
ष्य प्रथम गणना प्रमाणे ८३ वर्षतुं याय छे अने बीजा गणना प्रमाणे ९५
वर्षतुं याय छे. (अभि० रा० पृ० ८१८)—अनु०

० श्रीश्यामाचार्य करेला प्रज्ञापना सूत्रमा २२ गुं 'क्रियापद' छे, तेमा तेगणे क्रियातुं मविस्तर स्वरूप जणावुं छे अने जूरी जूरी रीते क्रियाना
भेरो पण दर्शाव्या छे 'क्रिया' ने लागतो आ सूत्रनो मूल पाठ अने उपर
जे स्थले कोई शैलीभेद छ ते आ प्रमाणे छे —

श्रीभगवतीजी—

श्रीप्रज्ञापनाजी—

१. पाओसिया णं भंते ! किरिया कतिविहा पण्णत्ता ?

१. पाओसिया णं भंते ! किरिया कतिविहा पण्णत्ता ?

૧. ૩૦—મંડિઅપુત્તા ! પંચ કિરિયાઓ પળ્ળતાઓ. તં જહા:-કાઢ્યા, અહિગરણિયા, પાઓસિયા, પારિઆવણિયા, પાળાઢવાયકિરિયા.

૨. પ્ર૦—કાઢ્યા ણં મંતે ! કિરિયા કઢવિહા પળ્ળતા ?

૨. ૩૦—મંડિઅપુત્તા ! દુવિહા પળ્ળતા. તં જહા:-અણુવ-રવકાયકિરિયા ચ, દુણ્ણવચ્ચકાયકિરિયા ચ.

૩. પ્ર૦—અહિગરણિયા ણં મંતે ! કિરિયા કઢવિહા પળ્ળતા ?

૩. ૩૦—મંડિઅપુત્તા ! દુવિહા પળ્ળતા. તં જહા:-સંજોચ-પાહિગરણકિરિયા ચ, નિવત્તપાહિગરણકિરિયા ચ.

૪. પ્ર૦—પાઓસિયા ણં મંતે ! કિરિયા કઢવિહા પળ્ળતા ?

૪. ૩૦—મંડિઅપુત્તા ! દુવિહા પળ્ળતા. તં જહા:-જીવપા-ઓનિયા ચ, અર્જીવયાઓસિયા ચ.

૫. પ્ર૦—પારિઆવણિયા ણં મંતે ! કિરિયા કઢવિહા પળ્ળતા ?

૫. ૩૦—મંડિઅપુત્તા ! દુવિહા પળ્ળતા. તં જહા:-સહસ્થ-પારિઆવણિયા ચ, પરહસ્થપારિઆવણિયા ચ.

૬. પ્ર૦—પાળાઢવાયકિરિયા ણં મંતે ! કિરિયા કઢવિહા પળ્ળતા ?

૬. ૩૦—મંડિઅપુત્તા ! દુવિહા પળ્ળતા. તં જહા:-સહસ્થ-પાળાઢવાયકિરિયા ચ, પરહસ્થપાળાઢવાયકિરિયા ચ.

૭. દ્વિતીયોદેશકે ચમરોપાત ઠક્કા, સ ચ ક્રિયારૂપઃ, અતઃ ક્રિયાસ્વરૂપામિવાનાય તૃતીયોદેશકઃ. સ ચ—‘તે ણં કાલે ણં’ ઇત્યાદિ. તત્ર ‘પંચ કિરિયાઓ’ ત્તિ કર્ણં ક્રિયા-કર્મવચ્ચનિવચ્ચના ચેષ્ટા-ઇત્યર્થઃ. ‘કાઢ્યા’ ત્તિ ચીવતે ઇતિ કાયઃ-ચારીરમ્, તત્ર મયા તેન વા

મંડિઅપુત્તા ! દુવિહા પળ્ળતા, તં જહા-જીવપાઓસિયા, ઇર્જીવપાઓ-સિયા.

૨. પારિઆવણિયા ણં મંતે ! કિરિયા કઠવિહા પળ્ળતા ? મંડિઅપુત્તા ! દુવિહા પળ્ળતા, તં જહા-સહસ્થપારિઆવણિયા ચ, પરહસ્થપારિઆવણિયા ચ.

૩. પાળાઢવાયકિરિયા ણં મંતે ! કઠવિહા પળ્ળતા ? મંડિઅપુત્તા ! દુવિહા પળ્ળતા, તં જહા-સહસ્થપાળાઢવાયકિરિયા ચ, પરહસ્થપાળાઢવાયકિરિયા ચ.

આ સિવાચનો વીજો પાઠ હો ઇચ્છે મચ્છ મચ્છો છે અને આ નાગની પ્રત્યાપનામાં કરેલી વ્યાહના તથા આ મગદ્વીજીના કરેલી વ્યાહના-૯ વચ્ચે તો શબ્દશ મચ્છી છે:-જુઓ પ્રજા૦ પુ૦ ૪૩૫-૪૫૩ (આગમો૦)—અહ૦

૧. મૂલચ્ચાયા —મંડિઅપુત્તા ! પંચ ક્રિયાઃ પ્રજ્ઞતા. તથયા —કાઢિકી, આઢિકરણિકી, પ્રાઢેપિકી, પારિતાપનિકી, પ્રાણાતિપાતક્રિયા. કાઢિકી મગવન્ ! ક્રિયા કઠવિહા પ્રજ્ઞતા ! મંડિઅપુત્તા ! દ્વિવિયા પ્રજ્ઞતા. તથયા—અનુપરતકાયક્રિયા ચ, દુષ્પ્રયુક્તકાયક્રિયા ચ. આઢિકરણિકી મગવન્ ! ક્રિયા કઠવિહા પ્રજ્ઞતા ! મંડિઅપુત્તા ! દ્વિવિયા પ્રજ્ઞતા. તથયા—સંયોજનાઢિકરણક્રિયા ચ, નિવર્તનાઢિકરણક્રિયા ચ. પ્રાઢેપિકી મગવન્ ! ક્રિયા કઠવિહા પ્રજ્ઞતા ! મંડિઅપુત્તા ! દ્વિવિયા પ્રજ્ઞતા. તથયા—જીવપ્રાઢેપિકી ચ, અર્જીવપ્રાઢેપિકી ચ. પારિતાપનિકી મગવન્ ! ક્રિયા કઠવિહા પ્રજ્ઞતા ! મંડિઅપુત્તા ! દ્વિવિયા પ્રજ્ઞતા. તથયા—સહસ્થપારિતાપનિકી ચ, પરહસ્થપારિતાપનિકી ચ, પ્રાણાતિપાતક્રિયા મગવન્ ! ક્રિયા કઠવિહા પ્રજ્ઞતા ! મંડિઅપુત્તા ! દ્વિવિયા પ્રજ્ઞતા. તથયા—સહસ્થપ્રાણાતિપાતક્રિયા ચ, પરહસ્થપ્રાણાતિપાતક્રિયા ચ:—અનુ૦

૧. ૩૦—હે મંડિઅપુત્તા ! ક્રિયાઓ પાચ કહી છે. તે આ પ્રમાણે:—કાઢિકી, આઢિકરણિકી, પ્રાઢેપિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા.

૨. પ્ર૦—હે મગવન્ ! કાઢિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

૨. ૩૦—હે મંડિઅપુત્તા ! કાઢિકી ક્રિયા બે પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે:—અનુપરત કાયક્રિયા અને દુષ્પ્રયુક્ત કાયક્રિયા.

૩. પ્ર૦—મગવન્ ! આઢિકરણિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

૩. ૩૦—હે મંડિઅપુત્તા ! આઢિકરણિકી ક્રિયા બે પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે:—સંયોજનાઢિકરણક્રિયા અને નિવર્તનાઢિકરણક્રિયા.

૪. પ્ર૦—હે મગવન્ ! પ્રાઢેપિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

૪. ૩૦—હે મંડિઅપુત્તા ! પ્રાઢેપિકી ક્રિયા બે પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે:—જીવપ્રાઢેપિકી ક્રિયા અને અર્જીવપ્રાઢેપિકી ક્રિયા.

૫. પ્ર૦—હે મગવન્ ! પારિતાપનિકી ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

૫. ૩૦—હે મંડિઅપુત્તા ! પારિતાપનિકી ક્રિયા બે પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે:—સહસ્થપારિતાપનિકી અને પરહસ્થપારિતાપનિકી.

૬. પ્ર૦—હે મગવન્ ! પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

૬. ૩૦—હે મંડિઅપુત્તા ! પ્રાણાતિપાત ક્રિયા બે પ્રકારની કહી છે. તે આ પ્રમાણે:—સહસ્થપ્રાણાતિપાત ક્રિયા અને પરહસ્થપ્રાણાતિપાત ક્રિયા.

ગોચના ! તિવિહા પળ્ળતા, તં જહા-બે ણં અપ્પણો વા, પરસ્સ વા, તદુ-મચ્છ વા, અનુમં મણં સંપથારેતિ. સેચં પાદોસિયા કિરિયા.

૨. પારિઆવણિયા ણં મંતે ! કિરિયા કઠવિહા પળ્ળતા ? ગોચના ! તિવિહા પળ્ળતા, તં જહા-બે ણં અપ્પણો વા, પરસ્સ વા, તદુમચ્ચસ વા અરહાચં વેચ્ચં સ્સારેતિ સેચં પારિઆવણિયા કિરિયા.

૩. પાળાઢવાયકિરિયા ણં મંતે ! કઠવિહા પળ્ળતા ? ગોચના ! તિવિહા પળ્ળતા, તં જહા-બે ણં અપ્પણં વા, પરં વા, તદુમચ્ચં વા જીવિયાઓ વવરોવેદ સેતં પાળાઢવાયકિરિયા.

निर्वृत्ता—कायिकी. 'अहिगरागिअ' ति अतिक्रियते नरकादिषु आत्मा अनेन इति अतिकरणम्—अनुष्ठानविशेषः, वाह्यं वा अस्तु—चक्र—
रथ—खट्वादि, तत्र भवा, तेन वा निर्वृत्ता, इति—आधिकरणिकी. 'पाओसिअ' ति प्रद्वेषो मत्सरः, तत्र भवा, तेन वा निर्वृत्ता, स एव
वा प्राद्वेषिकी. 'परितावणिय' ति परितापन परिताप.—पीडाकरणम्, तत्र भवा, तेन वा निर्वृत्ता, तदेव वा पारितापनिकी. 'पाणाइ-
वायकिरिय' ति प्राणातिपातः प्रसिद्धं, तद्विषया क्रिया, प्राणातिपात एव वा क्रिया प्राणातिपातक्रिया. 'अणुवरयकायकिरिया य' ति
अनुपरनोऽविरतः, तस्य कायक्रिया—अनुपरतकायक्रिया, इयम्—अविरतस्य भवति. 'दुष्पउत्तकायकिरिया य' ति दुष्ट प्रयुक्तो दुष्प्रयुक्तः,
स चासौ कायश्च दुष्प्रयुक्तकायः—तस्य क्रिया दुष्प्रयुक्तकायक्रिया अथवा दुष्ट प्रयुक्तं प्रयोगो यस्य स दुष्प्रयुक्तः, तस्य कायक्रिया दुष्प्रयु-
क्तकायक्रिया. इय प्रमत्तसंयतस्यऽपि भवति, विरतिमत. प्रनादे सति कामदुष्टप्रयोगस्य रुद्धावात्. 'संयोजयाहिगरणकिरिया य' ति
संयोजनम्—हृत्—गर—विष—कूटयन्त्राद्यङ्गानां पूर्वनिर्वर्तितानां मीठनम्—तदेव अतिकरणक्रिया संयोजनाविकरणक्रिया. 'निव्वत्ताहिगरण-
किरिया य' ति निर्वर्तनम्—असि—शक्ति—तोमरादीनां निष्पादनम्, तदेव अतिकरणक्रिया निर्वर्तनाविकरणक्रिया. 'जीवपाओसिआ य'
ति जीवस्य आत्मनः, परस्य, तदुभयरूपस्य उपरि प्रद्वेषाद् वा क्रिया, प्रद्वेषकरणमेव वा. 'सहृत्थपरितावणिया य' ति स स्नेन स्वस्य,
परस्य, तदुभयस्य वा परितापनाद् असातोदीरणाद् वा क्रिया, परितापनाकरणमेव वा सा स्वहस्तपारितापनिकी. एवं परत्सुपरितापनिकी
अपि. एवं—प्राणातिपातक्रियाऽपि.

१. बीजा उद्देगकरमां चमरना उद्यात विषे हकीकृत जगामी छे अने ते 'उद्यात—उंचे जगुं' एक प्रकारनी क्रिया गणाय छे. माटे ह्वे
वाचक वर्गने सहज शका थाय के, 'क्रिया' ए छुं? तो आई 'क्रिया'सुं स्वरूप जगामीने ते संदेहेने टाळना आ बीजा उद्देगकरनी ग्रह्यात
थाय छे. ते आ प्रमाणः—['ते ष काले षं' इत्यादि.] तेमा ['पंच किरियाओ'ति] कयु ते क्रिया अर्नात् कर्नो दव यनामा कारणरूप जे
चेष्टा ते क्रिया. ['काउय'ति] संगृहीत थाय—चयस्व थाय—ते काय—शरीर, काय—शरीर—मां थएली के काय—शरीर—टाग थएली जे क्रिया ते
कायिकी क्रिया. ['अहिगरणिय'ति] जे द्वारा आत्मा, नरक वगेरे दुर्गतिथोमां जवानो अतिकारी थाय ते अतिकरण—एक जतनु अनुष्ठान अथवा
वहारनी वस्तु, जेनी के—गच्छरूप चक्र, रथ अने तरवार वगेरे. ते अतिकरणमां थएली के अतिकरण द्वारा बनेली जे क्रिया ते आधिकरणिकी
क्रिया ['पाओसिअ'ति] प्रद्वेष एटले मत्सर, प्रद्वेष—मत्सर—मां—एटले मत्सररूप निमित्तने लईने—थएली के प्रद्वेष—मत्सर—द्वारा थएली जे क्रिया
ते प्राद्वेषिकी क्रिया. अथवा प्रद्वेष—मत्सर—रूप ज जे क्रिया ते प्राद्वेषिकी क्रिया. ['परितावणिय'ति] पीडा उपजावणी—रिवावपु ते परिताप, तेने
लईने के ते टाग थएली क्रिया अथवा परिनापरूप ज जे क्रिया ते पारितापनिकी ['पाणाइवायकिरिय'ति] 'प्राणातिपात' गच्छनो अर्थ प्रसिद्ध
छे प्राणोनु तदन पडी जगुं—(५) पाच इंद्रिय, (३) शारीरिक, मानसिक अने वाचिक एम त्रण वळ, (१) उच्छ्वास अने निःश्वास तथा (१) आयुष्य
एम दस प्राणो छे. तेओने आत्माथी तहन जूदा पाडवा—ते प्राणातिपात प्राणातिपातने लगती जे क्रिया अथवा प्राणातिपातरूप ज जे क्रिया ते
प्राणातिपात क्रिया. ['अणुवरयकायकिरिया य'ति] विरति—न्यागवृत्ति—विनाना प्राणीनी जे शारीरिक क्रिया ते अनुपरतकायक्रिया. आ
क्रिया विरति विनाना प्राणीने होय छे. ['दुष्पउत्तकायकिरिया य'ति] दुष्ट गीते प्रयोजेले ते दुष्प्रयुक्त. दुष्प्रयुक्त शरीर टाग थएली जे क्रिया ते
दुष्प्रयुक्तकायक्रिया. अथवा दुष्ट प्रयोगवाळा मनुष्यना शरीर द्वारा थएली जे क्रिया ते दुष्प्रयुक्तकायक्रिया आ क्रिया प्रमत्त संयतने
पण होय छे. क.एण के निरतिवाळा प्राणीने प्रनाद यथाथी तेनु शरीर दुष्प्रयुक्त थड जाय छे. ['संयोजयाहिगरणकिरिया य'ति] संयोजन एट्टे
जोडवु—मेळवणुं. हळना जूः जूदा भागोने जोडीने (मेळवणे) हळ तैयार करवु, कोड पण पदार्थमा डेर (विष) मेळवणेने एक मिश्रित पदार्थ बनावणे
तथा पक्षिओ अने नुगोने पकडवा नाटे तैयार यता यचना जूदा जूदा भागोने जोडीने एक (पक्षिने पकटनार) यत्र तैयार कावु ए वधी
क्रियाओनो समास 'संयोजन' गच्छना अर्थां थाय छे तो संयोजनरूप ज जे अतिकरणक्रिया ते संयोजन. अतिकरण क्रिया ['निव्वत्ताहिगरण-
किरिया य'ति] तरवार, बरली के मालु, इत्यादि गच्छानी बनावट ते निर्वर्तना अने निर्वर्तनरूप ज जे अतिकरण क्रिया ते निर्वर्तनाविकरण क्रिया.
['जीवपाओसिआ य'ति] पोता (जीन) उपर अने पोता तथा बीजा उपर करेल द्वेष द्वारा थएली जे क्रिया अथवा वेत्ता उपर अने वेत्ता तथा बीजा
उपर जे द्वेष करवो ते ज जीवप्राद्वेषिकी क्रिया ['अजीवपाओसिआ य'ति] अजीन उपर करेल द्वेष द्वारा थएली जे क्रिया अथवा अजीन उपर
जे द्वेष करवो ते ज अजीवप्राद्वेषिकी क्रिया. ['सहृत्थपरितावणिया य'ति] पोताना हाथे पोताना, बीजाना के वनेना परितापन दुःखना उदीर्य-
द्वारा थएली जे क्रिया अथवा जे परितापन ज ते मत्सुपरितापनिकी ए ज प्रमाणे परहृत्सुपरितापनिकी अने प्राणातिपातक्रिया सभवे पण समजनुं.

क्रिया अने वेदना.

७. प्र०—पुंज्वं भंते ! किरिया, पच्छा वेअणा ? पुंज्वं
वेअणा, पच्छा किरिया ?

७. उ०—मंडिअपुत्ता ! पुंज्वि किरिया, पच्छा वेदणा. णो
पुंज्वि वेदणा पच्छा किरिया.

७. प्र०—हे भगवन् ! पहेलां क्रिया थाय अने पछी वेदना
थाय के पहेला वेदना थाय अने पछी क्रिया थाय ?

७ उ०—हे मंडितपुत्र ! पहेला क्रिया थाय अने पछी वेदना
थाय, पण पहेलां वेदना थाय अने पछी क्रिया थाय' एम न
थाय.

१. मूलच्छायाः—पूर्वं भगवन् ! क्रिया, पश्चाद् वेदना ? पूर्वं वेदना, पश्चात् क्रिया ? मण्डितपुत्र ! पूर्वं क्रिया, पश्चाद् वेदना. नो पूर्वं वेदना पश्चात्
क्रिया.—अनु०

८. प्र०—जैरिय णं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ ?

८. प्र०—हे भगवन् ! श्रमण निर्ग्रथोने क्रिया होय ?

८. उ०—हंता, अन्धि.

८. उ०—हे मंडितपुत्र ! हा होय.

९. प्र०—कहं ण भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ ?

९. प्र०—हे भगवन् ! श्रमण निर्ग्रथोने केवी रीते क्रिया होय-श्रमण निर्ग्रथो कया प्रकारे क्रियाओ करे ?

९. उ०—मंडिअपुत्ता ! पमायपच्चया, जोगनिमित्तं च; एवं सत्तु समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ.

९. उ०—हे मंडितपुत्र ! प्रमादने न्धिं अने योगना-योगर-दिकनी प्रवृत्तिना-निमित्तं श्रमण निर्ग्रथोने पण क्रियाओ होय छे.

२. उक्ताः क्रियाः, अथ तज्जन्यं कर्म, तद्वेदनां चाधिकृत्य आह-‘पुत्र भंते’ इत्यादि. क्रिया करणम्, तज्जन्यत्वात् कर्म अपि क्रिया, अथवा क्रियत इति क्रिया-कर्म एव. वेदना तु कर्मणोऽनुभवः, ना च पश्चादेव भवति, कर्मपूर्वकत्वात् तदनुभव(न)स्य इति. अथ क्रियामेव न्यामिमावतो निरूपयत्तु-‘आरिय णं’ इत्यादि. अन्यत्र पशु, यद्वत् क्रिया क्रियते-क्रिया भवति? प्रमादप्रत्ययान्, यथा-दृष्टप्रयुक्तत्वात्क्रियाजन्यं कर्म. योगनिमित्तं च, यथा-प्रेरणाधिकं कर्म.

३. आगच्छता प्रकरणानां क्रिया संशयो हकीकृत कर्ता छे. ह्ये क्रियाजन्य कर्म संशयो अने कर्मजन्य वेदना संशयो हकीकृत कहे छे- [‘पुत्र भंते!’ इत्यादि.] कहेते क्रिया. कर्म क्रियाथी पैदा थाय छे माटे (जन्म अने जनकमां अवेद कस्यवाची) कर्म पण क्रिया कहेवाक छे. अथवा क्रिया शक्यो ज अर्थ ‘कर्म’ एत कस्यो-कस्यते क्रिया-कर्म. कर्मनो अनुभव ते वेदना. ते वेदना, पाठक ज थाय छे. कारण के वेदना कर्मपूर्वक छे-कर्मनो लाजो फेला होय त्थार बाद ज वेदना (कर्मनो अनुभव) थाय छे. ह्ये क्रियां ज न्यामिमावे निरूपता कहे छे- क्रिया [‘आरिय णं’ इत्यादि.] आगत होउ शक्ये श्रमण निर्ग्रथोने क्रियाओ होय? (हा, होय. तेतुं कारण दर्शाव छे-) प्रमादने लंघि, जेनेके दुष्टाएक योगरती चेउ जन्म कर्म. योगने लंघि ईवाधिकी क्रिया-गर्भनां हाउवा चाउवादी क्रियाथी-उपजतु कर्म.

जीवनं एजनादि.

१०. प्र०—जीव णं नया नमिअं पण्ड, वेअड, चण्ड, पण्ड, चण्ड, नुमाड. उवीण्ड, न न भाव परिणमड ?

१०. प्र०—हे भगवन् ! जीव, हमेशा मापपूर्वक कंष छे, निविश रीते कंष छे, एकर ठेकाणथी बीज ठेकाणे जाय छे, स्पंदन क्रिया अरे छे-थोडु चले छे, बर्षी दिशाओनां जाय छे, ओम पाने छे, उरीरे छे-प्रवक्त्यापूर्वक प्रेरणा करे छे अने ते ते भावने परिणमे छे ?

१०. उ०—हता, मडिअपुत्ता ! जीव णं नया नमिअं पण्डि, जाव-न नं भावं परिणमड.

१० उ०—हे मंडितपुत्र ! हा, जीव हमेशा मापपूर्वक कंषे छे अने यावन्-ते ते भावने परिणमे छे.

११. प्र०—जावं च णं भंते ! ने जीवे नया समिअं जाव-परिणमड, ताव च णं तस्मं जीवस्स अने अंतकिरिया नभवइ ?

११. प्र०—हे भगवन् ! ज्या सुधी ते जीव, हमेशा मापपूर्वक कंष छे यावन्-ते ते भावने परिणमे छे, त्यां सुधी ते जीवनां गण्य समये अंतक्रिया (मुक्ति) थाय ?

११. उ०—तो उणहे ममटे.

११. उ०—हे मंडितपुत्र ! ए अर्थ समये नथी-सक्रिय जीव-नी मुक्ति न थाय.

१२. प्र०—ने केणउणं एवं दुयइ-जावं च णं ते जीवे सदा नमिअं जाव-अंत अंतकिरिया न भवति ?

१२. प्र०—हे भगवन् ! ‘ज्या सुधी ते जीव, हमेशा मापपूर्वक कंषे त्यां सुधी यावन्-तेनी मुक्ति न थाय’ एम कहेवाउं शुं कारण ?

१२. उ०—मंडिअपुत्ता ! जावं च णं ते जीवे नया नमिअं जाव-परिणमड, तावं च णं ने जीवे आरंभड, सारंभड, समा-रंभड; आरंभे वट्टड, सारंभे वट्टड, समारंभे वट्टड; आरंभमाणे,

१२. उ०—हे मंडितपुत्र ! ज्यां सुधी ते जीव. हमेशा मापपूर्वक कंषे छे अने यावन्-ते ते भावने परिणमे छे त्यां सुधी ते जीव, आरंभ करे छे, संरंभ करे छे, समारंभ करे छे, आरंभनां

१. नृच्छाया-अन्नि भगवन् ! श्रमणनिर्ग्रथोः क्रिया क्रियते ? हन्त, अन्धि. कथं भगवन् ! श्रमणनिर्ग्रथोः क्रिया क्रियते ? मण्डितपुत्र ! प्रमाद-प्रत्ययान्, यगनिमित्तं च; एवं सत्तु श्रमणनिर्ग्रथोः क्रिया क्रियते. २. जीवो भगवन् ! सदा समितम्-एजते, व्येजते, चलति, स्पन्दते, घटते, क्षुण्णति, उवीण्यति, तं नं भावं परिणमति ? हन्त, मण्डितपुत्र ! जीव सदा समितम्-एजते, यावन्-तं तं भावं परिणमति. यावच्च भगवन् ! स जीवः सदा समितम् यावन्-परिणमति, तावच्च तस्य जीवस्य अन्ते अन्तक्रिया भवति ? तावच्चर्थः समर्थः. तत् वेदान्तं एवम्-उच्यते-यावच्च स जीवः सदा समितम् यावन्-अन्ते अन्तक्रिया न भवति ! मण्डितपुत्र ! यावच्च स जीवः सदा समितम् यावन्-परिणमति, तावच्च स जीव आरंभते, संरंभते, समारंभते, आरंभे वट्टते, सारंभे वट्टते, समारंभे वट्टते; आरंभमाणे

सारंभमाणे, समारभमाणे; आरंभे वट्टमाणे, सारंभे वट्टमाणे, समारंभे वट्टमाणे वहूणं पाणाणं, भूआणं, जीवाणं, सत्ताणं दुक्खावणयाए, सोआवगयाए, जूरावणयाए, तिप्पावणयाए, पिटावणयाए, परियावणयाए वट्टइ, से तेणट्टेणं मंडिअपुत्ता ! एवं वुच्चइ—जावं च णं से जीवे सया समिअं एयइ जाव-परिणमइ, ताव च णं तस्स जीवस्स अते अंतकिरिया न भवति.

१३. प्र०—जीवे णं भते ! सया समिअं णो एअइ जाव-णे तं तं भावं परिणमइ ?

१३. उ०—हंता, मंडिअपुत्ता ! जीवे ण सया समिअं जाव-नो परिणमइ.

१४. प्र०—जाव च णं भते ! से जीवे नो एअइ जाव-णे तं तं भावं परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अते अताकिरिया भवइ ?

१४. उ०—हंता, जाव-भवइ.

१५. प्र०—से केणट्टेणं जाव-भवइ ?

१५. उ०—मंडिअपुत्ता ! (मंडिआ !) जावं च णं से जीवे सया समिअं णो एयइ, जाव-नो परिणमइ, तावं च णं से जीवे नो आरंभइ, नो सारंभइ, नो समारंभइ; नो आरंभे वट्टइ, नो सारंभे वट्टइ, नो समारंभे वट्टइ; अणारंभमाणे, असारंभमाणे, असमारंभमाणे; आरंभे अवट्टमाणे, सारंभे अवट्टमाणे, समारंभे अवट्टमाणे वहूणं पाणाणं, भूआणं, जीवाणं, सत्ताणं अदुक्खावणयाए, जाव-अपरितावगयाए वट्टइ.

से जहा नाम ए केइ पुरिसे सुद्धं तणहत्थयं जायतेअसि पक्खिअवेज्जा, से णूणं मंडिअपुत्ता ! से सुद्धे तणहत्थे जायतेअसि पक्खिअते समाणे खिप्पामेव नसमसाविज्जइ ? हता, मसमसाविज्जइ.

से जहा नाम ए केइ पुरिसे तत्तसि अयकवल्लसि उदयविंदुं पक्खिअवेज्जा, से णूणं मंडिअपुत्ता ! से उदयविंदुं तत्तसि अयकवल्लसि

वर्ते छे, संरंभमा वर्ते छे, समारंभमां वर्ते छे अने ते आरंभ करतो, संरंभ करतो, समारंभ करतो तथा आरंभमां वर्तते, संरंभमा वर्तते अने समारंभमा वर्तते जीव, घणा प्राणोने, भूतोने, जीवोने अने सत्त्वोने दुःख पमाडवामां, ओक कराववामा, जूभववामां, टिपाववामां, पिटाववामा, उत्त्रास पमाडवामां अने परिताप कराववामां वर्ते छे—कारण थाय छे. हे मंडितपुत्र ! ते कारणेने छेने एम कहुं छे के, ज्या सुधी ते जीव, हमेशा मापपूर्वक कंप्पे छे यावत्—ते ते भावने परिणमे छे त्यां सुधी ते जीवनी मरण समये मुक्ति थइ शक्ति नथी.

१३. प्र०—हे भगवन् ! जीव, हमेशा समित न कंप्पे अने यावत्—ते ते भावने न परिणमे ? अर्थात् जीव, निष्क्रिय पण होय ?

१३. उ०—हे मंडितपुत्र ! हा, जीव, हमेशा समित न कंप्पे अने यावत्—ते ते भावने न परिणमे अर्थात् जीव, निष्क्रिय होय.

१४. प्र०—हे भगवन् ! ज्यां सुधी ते जीव, न कंप्पे यावत्—ते ते भावने न परिणमे त्या सुधी ते जीवनी मरण समये मुक्ति थाय ?

१४. उ०—हे मंडितपुत्र ! हा, एवा जीवनी मुक्ति थाय.

१५. प्र०—हे भगवन् ! एवा जीवनी यावत्—मुक्ति थाय तेतुं शु कारण ?

१५. उ०—हे मंडितपुत्र ! ज्यां सुधी ते जीव, हमेशा समित न कंप्पे यावत्—ते ते भावने न परिणमे त्या सुधी ते जीव, आरंभ करतो नथी, संरंभ करतो नथी, समारंभ करतो नथी, आरंभमा वर्ततो नथी, संरंभमां वर्ततो नथी, समारंभमां वर्ततो नथी अने ते आरंभ न करतो, संरंभ न करतो, समारंभ न करतो तथा आरंभमा न वर्ततो, संरंभमा न वर्ततो अने समारंभमा न वर्ततो जीव बहु प्राणोने, भूतोने, जीवोने अने सत्त्वोने दुःख पमाडवामा यावन्—परिताप उपजाववामा निमित्त थतो नथी.

जेम कोइ एक पुरुष होय अने ते सूका घासना पूळाने अग्निमा नाखे. तो हे मंडितपुत्र ! अग्निमां नाट्यो के तुरत ज ते सूका घासनो पूळो वळी जाय, ए खरं कं नही ? हा, ते वळी जाय.

वळी, जेम कोइ एक पुरुष होय, अने ते, पाणीना टीपाने तपेळा छोटाना नडाया उर नाखे. तो हे मंडितपुत्र ! तपेळा छोटाना

१ मूलच्छाया—सरंभमाणं, समारंभमाणं, आरंभे वर्तमानं, संरंभे वर्तमानं, समारंभे वर्तमानो वहूना प्राणानाम्, भूतानाम्, जीवानाम्, मत्त्वानां दुःखापन्नतया, शोचापन्नतया, जूभापन्नतया, तेषापन्नतया, पिटापन्नतया, परितापन्नतया वर्तते, तत् तेनार्थेन मण्डितपुत्र ! एयम्—उच्यते—यावच्च न जीवः सदा समितम् एजते यावत्—परिणमति, तावच्च तस्य जीवस्य अन्ते अन्तर्क्रिया न भवति. जीवो भगवन् ! सदा समित नो एजते, यावत्—नो तं तं भावं परिणमति ? हन्त, मण्डितपुत्र ! जीवः सदा समितम्, यावत्—नो परिणमति यावच्च भगवन् ! न जीवो नो एजते, यावत्—नो तं तं भावं परिणमति, तावच्च तस्य जीवस्य अन्ते अन्तर्क्रिया भवति ? हन्त, भगवन्—भवति. तत् केनार्थेन यावत्—भवति ? मण्डितपुत्र ! (मण्डित !) यावच्च स जीवः सदा समित नो एजते, यावत्—नो परिणमति, तावच्च न जीवो नो आरंभते, नो मरंभते, नो समारंभते, नो आरंभ वर्तते, नो संरंभ वर्तते, नो समारंभ वर्तते, अनारंभमाणं, असरंभमाणं, असमारंभमाणं, आरंभेऽवर्तमानं, संरंभेऽवर्तमानं, समारंभेऽवर्तमानो वहूना प्राणानाम्, भूतानाम्, जीवानाम्, सत्त्वानाम्—अदुःखापन्नतया, यावत्—अपरितापन्नतया वर्तते तद्यथा नाम कथितं पुरुषः शुक्लं वृषहस्तकं जाततेजसि प्रक्षिपेत्, तद् नूनं मण्डितपुत्र ! तद् शुक्लं वृषहस्तकं जाततेजसि प्रक्षिप्तं सत् क्षिप्रमेव मत्स्यते ? हन्त, मत्स्यते. तद्यथा नाम कथितं पुरुषं तप्ते अयस्कपाटे उदकचिन्दुं प्रक्षिपेत्, तद् नूनं मण्डितपुत्र ! स उदकचिन्दुः तप्ते—अयस्कपाटे—अनु०

पंक्तिवत्ते समाणे स्त्रियामेव विद्धंसमागच्छइ ? हंता विद्धंसमाग-
च्छइ.

से जहा नाम ए हरए सिया, पुण्णे, पुण्णप्यमाणे, वोल्डमाणे,
वोसट्टमाणे समभरवडत्ताए चिद्धइ. अहे णं के इ पुरिसं तीसि
हरयंमि एगं महं णावं सयस्सवं, सयच्छिद्धं आगाहेज्जा, से णूणं
मंडिअपत्ता ! सा नावा तेहि आसवदारोहिं आपूरेमाणी आपूरे-
माणी, पुण्णा, पुण्णप्यमाणा, वोल्डमाणा, वोसट्टमाणा समभरव-
डत्ताए चिद्धति. अहे णं केइ पुरिसं तीसि नावाए सव्वओ समंता
आसवदारोहं पिहंइ, पिहत्ता णावा-उत्तिसचणएणं उदय उत्तिस-
चिज्जा, से णूणं मंडिअपत्ता ! सा नावा तीसि उदयंमि उत्तिसत्तिसि
समाणंसि स्त्रियामेव उड्डं उद्दाइ ? हंता, उद्दाइ.

एवामेव मंडिअपत्ता ! अत्तत्तासंयुडस्स अणगारस्स ईरिआस-
मिअस्स जाव-गुत्तवंमयारिस्स, आउत्तं गच्छमाणस्स, चिद्धमाण-
स्स, निर्माजनागस्स, तुयट्टमाणस्स, आउत्तं वत्थ-पडिग्गह-
क्कल-पायपुंछणं गेण्हमाणस्स, णिक्खिवमाणस्स, जाव-चक्खुप-
ह्निवायमवि वेमाया सुहुमा ईरिआवहिआ किरिआ कज्जइ, सा
पटमममयवडपुट्टा, वित्थियसमयवेइया, तइअसमयनिज्जरिआ, सा
वट्टा, पुट्टा, उदीरिआ, वेइआ, निज्जिण्णा, सेयकाले अकम्मं
वा वि भवति. ने तेण्हणं मंडिअपत्ता ! एवं बुच्चइ-जावं च णं
से जीवे सया समिअं नो एअइ, जाव-अंतं अंतकिरिया भवति.

३. क्रियाधिकारादिदमाह—‘ जीवे ण ’ इत्यादि. इह जीवग्रहणेऽपि सयोग एवाऽसौ ब्राह्मः, अयोगस्य एजनादेरसमवात्.
नदा नित्यम्, ‘ समिअं ’ ति सप्रमाणम्, ‘ एयइ ’ ति एजते कम्पते, “ एज कम्पने ” इति वचनात्. ‘ वेयइ ’ ति व्येजते
विविधं कम्पते, ‘ चलइ ’ ति स्थानान्तरं गच्छति, ‘ फइइ ’ ति स्पन्दते किञ्चित् चलति. “ स्पदि किञ्चित् चलने ” इति वचनात्.
“ अन्यनवकाणं गत्वा पुनस्तत्रैव आगच्छति ”—इति अन्ये. ‘ घटइ ’ ति सर्वदिक्षु चलति, पदार्थान्तरं वा स्पृशति. ‘ सुद्धइ ’ ति
लुप्यति-पृथिवीं प्रविगति, ओभवति वा पृथ्वीम्, त्रिमंति वा. ‘ उदीरइ ’ ति प्रावत्येन प्रेरयति, पदार्थान्तरं प्रतिपादयति वा. अपेक्षया-
भेद-ग्रन्थार्थमाह—‘ तं तं भावं परिणमइ ’ ति उल्लेखणा-ऽवक्षेपणा-ऽऽहुञ्जन-प्रसारणादिकं परीणामं यातीत्यर्थः. एषां च एजनादिभावाना

१ मूढच्छाया.—प्रतिमः सन् त्रिप्रमेय विध्वंसमागच्छति ? हन्त, निध्वंसमागच्छते तद्यथा नाम हृद. स्यात्, पूर्णं, पूर्णप्रमाणं, व्यपलोचनं,
विद्यमानं, समभरवडतया तिष्ठति, अथ कश्चिन् पुत्र्य-तरिमन् हृद एका महती नावं यताभवाम्, गन्तुच्छाम्-अवगाहयेत्, तद् नूनं सण्डितपुत्र ! ना
नामैतन्नवद्वारेणार्थमाणा आपूर्णमाणा, पूर्णा, पूर्णप्रमाणा, व्यपलोचयन्ती, निरुत्तरी समभरवडतया तिष्ठति अथ कश्चिन् पुत्र्यस्तस्या नाव सवेतः समन्ताद्
धात्रन्वद्वाराणि पिट्ठवति, पिथाय नाहुत्तेचननेन उदकसुदिसिधेन्, तद् नूनं सण्डितपुत्र ! सा ना तरिमन् उदके उदिके सति त्रिप्रमेय ऊर्ध्वसुधाति ?
हन्त, उवाचि. एवमेव सण्डितपुत्र ! आत्मानसंयुक्त्य अनगरस्य ईर्यामित्यय यावत्-गुनत्रयचारिणः, धायुर्कं गच्छमानस्य, निरु-
(चेतमानस्य) निरादमानस्य, स्ववर्तयमानस्य, धायुर्कं वन्न-प्रतिग्रह-कम्प-वाद्गच्छते गृह्णान्त्य, निरिपमाणस्य, यावत्-चक्षु पञ्चमिपानः पि
विमात्रा सुना देवापिक्का त्रिग क्रियते, सा प्रथमसमयवद-स्पृष्टा, द्वितीयसमयवद-पृष्टा, तृतीयसमयवदिर्जिता, सा वट्टा, स्पृष्टा उदीरिता, वेदिता, निर्जं म,
एवमेव अकम्मं आऽपि भवति. नन् वेनार्थेन सण्डितपुत्र ! एवमुच्यते-यावत् स जीवः सदा समितं नो एजते, यावत्-अन्ते अन्तक्रिया भवतिः—अहु.

कडया उपर नाखुं के तुरत ज ते पाणीनुं टीपु नाथ पामे-एन
थइ जाय, ए खरं के नहीं ? हा, ने नाथ पामी जाय.

बळी, जेम कोइ एरु धरो होय अने ते, पाणीथी भग्ळे होय,
पाणीथी छोछळ भरेळो होय, पाणीथी छळकातो होय. पाणीथी
ववतो होय तथा ते भरेळ बडानी पेटे व्हे टेकाणे पाणीथी व्यस
होय अने तेमा-ते धराम-कोइ एक पुरव, सेकडो नाथ
काणावाळी अने सेकडो मोटा काणावाळी, एक मोठी नावने
प्रवेगात्रे. हवे हे मंडितपुत्र ! ने नाव, ते काणाओ द्वारा पाणीथी
भराती भराती पाणीथी भरली थइ जाय, तेमा पाणी छोछळ
भराइ जाय, पाणीथी छळकती थइ जाय अने ते नाव पाणीथी
वध्ये ज जाय तथा छेवटे ने भरेळा बडानी पेटे व्हे टेकाणे
पाणीथी व्यास थइ जाय, हे मंडितपुत्र ! ए खरं के नहीं ? हा, खर.
हवे कोट एरु पुरव, ते नावनां वधां काणा वूरी दे अने नांकाणा
उल्लेखगावती तेमानुं पाणी सिची छे-पाणी बहार काडी नाखे. तो
हे मंडितपुत्र ! ते नाका, तेमानुं वधुं पाणी उल्लेखाया पळी गीत्र ज
पाणी उपर आवे ए खरं के नहीं ? हा, ते खरं-तुरत ज पाणी
उपर आवे.

हे मंडितपुत्र ! ए ज रीते आत्मा द्वारा आत्मानां संयुत
थण्ल, ईर्यासमित अने यावत्-गुन ब्रह्मचारी तथा सावधानीथी
गमन करनार, स्थिति करनार, टेननाग, मूनार तथा सदा-
धानीथी दत्त, पात्र, कंठळ अने रजोहरणने ग्रहण करनार अने
मूकनार अनगरने यावत् आंखने पटपटावतां पण विमात्रापूर्वक,
सूक्ष्म ईर्यापिक्का क्रिया थाय छे अने प्रथम समयमां वद्धस्पृष्ट
थण्णी, गीजा समयमां वेदाएली, गीजा समयमा निर्जराने पामेळी
अर्थान् ब्रह्मस्पृष्ट, उदीरित, वेदिता अने निर्जराने पामेळी ते क्रिया
भविष्यत्काले अकम्मं पण थइ जाय छे. माटे हे मंडितपुत्र !
‘ ज्या सुधी ते जीव, हनेशा समित कंपतो नहीं यावत्-तेनी मरण
समये मुक्ति थाय छे ’ ए वात जे कही छे तेनुं कारण उपर कथुं
ते छे.

क्रमभावित्वेन सामान्यतः सदेति मन्तव्यम्, न तु प्रत्येकापेक्षया—क्रमभाविना युगपदभावादिनि. 'तस्म जीवस्व अंते' इति मरणान्ते, 'अंतकिरिय' इति सकलकर्मव्यस्यरूपा. 'आरंभइ' इति आरभते पृथिव्यादीन् उपद्रवयति. 'सारंभइ' इति संरभते तेषु विनाशसंकल्पं करोति, 'समारंभइ' इति समारभते तानेव परितापयति आह च—“संक्रमो सरभो परितापकरो भवे समारंभो। आरंभो उद्वयो सच्चनयाणं त्रिमुद्राण” इदं च 'क्रिया—क्रियावतोः कथंचिद् अमेदः' इत्यभिव्यानाय तयोः समानाधिकरणतः सूत्रमुक्तम्. अथ 'तयोः कथंचिद् भेदोऽप्यस्ति' इति दर्शयितुं पूर्वोक्तमेवार्थं व्यधिकरणत आह—'आरंभे' इत्यादि. आरंभे व्यधिकरणभूते वर्तते जीव. एव संरंभे, समारंभे च अनन्तरोक्तवाच्यार्थद्वयानुवादेन प्रकृते योजनामाह—'आरंभमाणः, संरंभमाणः, समारंभमाणो जीव.' इत्यनेन प्रथमो वाच्यार्थोऽनुदितः. 'आरंभे वर्तमानः' इत्यादिना तु द्वितीयः. 'दुःखावणयाए' इत्यादीं 'ता' गच्छस्य प्राकृतप्रभवत्वाद्—दुःखापनया मरणलक्षणदुःखः प्रापणा-याम्, अथवा इष्टविभेगादिदुःखहेतुप्रापणाया वर्तते—इति योगः. तथा शोकाऽऽपनायाम्—दैन्यप्रापणायाम्. 'ज्वावणयाए' इति शोकाति-रेकात् शरीरजीर्णताप्रापणायाम्. 'निष्वावणयाए' इति तेषाऽऽपनायाम्, "तिपृष्टेष्ट धरणायाँ" इति वचनात् शोकातिरेकादेव अश्रु-छालादिकरणप्रापणायाम्. 'पिष्टावणयाए' इति पिष्टनप्रापणायाम् तत्र परितापनायां शरीरसंतापं वर्तते. क्वचित् पठ्यते—'दुःखणयाए' इत्यादि. तत्र व्यक्तमेव. यत्र तत्र 'किलामणयाए' 'उद्वावणयाए' इत्यविकमधीयते तत्र 'किलामणयाए' इति रटानिर्भवं. 'उद्वावण-याए' इति उन्नासने.

३. क्रियाना अधिकारधी हवे आ सूत्र कहे छे के, ['जीवे ण' इत्यादि.] जो के अही सामान्य प्रकार 'जीव' नुं ग्रहण कर्तु छे तो पण ते जीव, योग (शरीरयोग, मनयोग अने वचनयोग) वाळो ज लेवां. कारण के योग विनाना जीवने एजन वगेरे क्रियाओ होइ शकती नथी. मदा हमेशा, ['समिय' इति] प्रमाण सहित, ['एयइ' इति] कपे छे, ['वेअइ' इति] विविध रीते कपे छे, ['चळइ' इति] एक स्थानेथी बीजे स्थाने जाय छे. ['फंदइ' इति] कांडक चाले छे, " बीजे अवकाशे जइने वळी त्या ज आवे छे " एम बीजाओ कह छे. ['घटइ' इति] सर्व दिशाओमा चाले छे अथवा बीजा पदार्थनो स्पर्श करे छे, ['सुब्भइ' इति] धोम पामे छे—पृथिवीमां पामे छे—अथवा पृथिवीने धोमावे छे वा बीजे छे. ['उदीरइ' इति] प्रकृतापूर्वक घेरे छे अथवा बीजा पदार्थनु प्रतिपादन करे छे वाकीना क्रिया संबंधी वधा भेदोना मप्रइ कया कहे छे के, ['त त माव परिणमइ' इति] उत्प्रेषण, अवशेषण आकुचन अने प्रसारण वगेरे पर्यायोने पामे छे. ए एजन (कपन) वगेरे क्रिया कनपूर्वक थाय छे माटे 'ते हमेशा थाय छे' ए वात सामान्य प्रकारे नमजयी. परंतु प्रत्येकनी अपेक्षाए न नमजवी. कारण के क्रमपूर्वक अनारी क्रिया एक ज काळे थइ शकती नथी. ['तस्म जीवस्व अंते' इति] अत एटले मरणान्त, ['अंतकिरिय' इति] सकल कर्मना नागरूप जे क्रिया ते 'अनक्रिया'. ['आरंभइ' इति] आरंभ करे छे अर्थात् पृथिवी वगेरेना जीवने उपद्रव करे छे, ['सारंभइ' इति] संरंभ करे छे—पृथिवी वगेरेना जीवोना नाशनो मकल्प करे छे, ['समारंभइ' इति] नशारंभ करे छे अर्थात् पृथिवी वगेरेना जीवने दुःख उपजावं छे. कर्तुं छे के—“सरंभ एटले हिंसानो संकल्प, समारंभ एटले परिणाम उपजावनार प्रवृत्ति अने उपद्रव ए आरंभ. ए प्रमाणे सर्व विशुद्ध नयानुं मत छे.” 'क्रिया अने क्रियानो करनार' ए वदने नोखा नोप्रा नथी, ए वातने जणावना माटे आ मूत्र समानाधिकरणपूर्वक कर्तु छे. वळी 'क्रिया अने क्रियानो करनार' ए वदने कोइ रीते नोखा नोखा पग छे, ए वातने जणावना, पूर्वोक्त हकीकतने ज व्यधिकरणपूर्वक कहे छे के, ['आरंभे' इत्यादि.] व्यधिकरणस्वरूप आरंभमां जीव वर्त छे. ए प्रमाणे संरंभ अने समारंभमा पग नमजयुं 'आरंभ करतो, संरंभ करतो अने समारंभ करतो जीव' ए वाच्यप्रदे क्रिया अने क्रिया करनारनो अंभइ [एकता] सूत्रवाच्य छे अने 'आरंभमां वर्ततो' इत्यादि वाक्य वडे क्रिया अने क्रिया करनारनो भेद (जडाई) सूत्रवाच्य छे अं०—क्रिया अने क्रिया करनारना अमेदने सूत्रवाच्य माटे मूळमा जणावेलो 'आरंभइ, सारंभइ अने समारंभइ' नो उल्लेख पूरतो छे, छता फरिने ते माटे आ बीजा 'आरंभमाणः' विगेरेना उल्लेख या माटे कयो छे ? समा०—आ बीजा उल्लेख तो मात्र पहला उल्लेखनो अनुवाद छे अने तेने पहला उल्लेखना समर्थन माटे जणावेलो छे. आ ज प्रकारे 'आरंभे वटइ' अने 'आरंभे वटमाणे' ए वदने उल्लेखो विषे पण समजवातु छे—ए वदने उल्लेखो क्रिया अने क्रिया करनारना भेदने सूत्रवे छे ['दुःखावणयाए'] मरणरूप दुःख पमाडयुं अथवा इष्टविभेग वगेरे दुःखना हेतुआं पमाडना-पेडा करवा, तेमां वर्त छे. एम संबंध करवो. तथा शोकापना—दीनता पमाडवी, तेमा वर्त छे, ['ज्वावणयाए' इति] शोकना वगराथी शरीरने जीर्णता पमाडवी, तेमां वर्त छे, ['निष्वावणयाए' इति] शोकनो वधागे यवाथी ज रोत्रावतु अथवा छाल झराववी, तेमा वर्त छे, ['पिष्टावणयाए' इति] पीडापनामा अने पछी शरीरने सताप दिवामा वर्त छे. कोइ ठेनागे ['दुःखावणयाए'] ए प्रमाणे पाठ देखाय छे अने ते स्पष्ट ज छे, ['किलामणयाए, उद्वावणयाए'] ए प्रमाणे जे अधिक पाठ देखाय छे तेमा ['किलामणयाए'] एटले रटानि पमाडवी तेमां. अने ['उद्वावणयाए—ति'] एटले त्राम उपजाववो तेमा

४. उक्तार्थविपर्ययमह—'जीवे ण' इत्यादि. 'णो एयइ' इति शैलेयीकरणे योगनिरोधाद् नो एजते इति—एजनादिरहितस्तु नारंभादिषु वर्तते. तथा च न प्राणादीना दुःखापनादिषु. तथा च योगनिरोधाभिधानशुक्लव्यानेन सकलकर्मव्यस्यरूपा अन्तक्रिया भवति. तत्र दृष्टान्तद्वयमाह—'से जहा' इत्यादि. 'तणहत्थं' इति तुणपूळकम्, 'जायतेअसि' इति वहनौ, 'मनमसाविज्जइ' इति गीत्र दद्यते, इह च दृष्टान्तद्वयस्याऽपि उपनयनार्थं. सामर्थ्यगम्यं, यथा—एवम् एजनादिरहितस्य शुक्लव्यानस्य चतुर्थभेदानलेन कर्मदाय-

१. प्र० छाया—सर्वत्र. संरंभ परितापकरो भवेत् नसंरंभ. आरंभ उद्वयं मयेनयाना त्रिमुद्रानाम्—अनु० २ मरणावो—तत्त्वार्थमूत्र-
 ध० ६ सू० ९ " संरंभ सकृदाय (सकृत्) परितापनया भवेत् नसंरंभ । आरंभ प्राणिव चिन्विषो योगस्ततो ज्ञेय —ना.व —अनु०
 १. 'एज' आ वातु कपन अर्थमा वपराय छे. २. आ वातु (स्पृह) 'कांडक चालु' अर्थमा छे—श्रीअभय० । 'उत्पापना' विगेरेना जे
 'ता' गच्छे छे ते भावगच्छक प्रत्यय छे, किंतु टीकाकारे' तो ए 'ता' गच्छने प्राकृतप्रभव तरीके जणावो छे—अनु० ६ 'रिपु' अने 'दुःपु'
 वातु 'सारवा' अर्थमा छे.—श्रीअभय०

दहनं स्यादिति. अथ निष्क्रियस्यैव अन्तक्रिया भवति—इति नौटप्रान्तेन आह—‘से जहा नाम ए’ इत्यादि. इह मन्वार्थः प्राग्वत्. नवरम्—‘उदाइ’ ति उद्याति—जलस्योपरि वर्तते. ‘अत्तत्तासंबुदस्त’ आपनि आत्मना नंग्रस्य प्रतिमंगिनस्य—इत्यर्थः. एतद्वय ‘इरियासमिअस्त’ इत्यादिना प्रपञ्चयति. ‘आउत्तं’ ति आयुक्तम्—उपयोगपूर्वकमित्यर्थः. ‘जाव चरुगुग्गुनिनायमवि’ ति किं बहुना आयुक्तगमनादिना स्थूलक्रियाजालेनोक्तेन? यावच्चक्षुःपदमनिपातोऽपि—प्राकृतत्वात् स्थूलस्य—उन्मेष—निमेषमात्रक्रियाऽप्यस्ति, आस्ता गमनादिका तावदिति ज्ञेयः. ‘वेमाय’ ति विविधमात्रा अन्तर्मुहूर्तदिदेशान्पूर्वकोटौपर्यन्तस्य क्रिया, कालस्य विचित्रत्वात्. वृद्धाः पुनरेवमद्यः—‘यावता चक्षुषोर्निमेषोन्मेषमात्राऽपि क्रिया क्रियते, तावताऽपि कालेन विमात्रया—लोकयाऽपि मात्रया—इति. क्वचित् ‘विमात्रा’ इत्यस्य स्थाने ‘सपेहाए’ ति दृश्यते. तत्र च स्वप्रक्षया—स्वेच्छया चक्षुःपदमनिपातः, न तु परकृतः. ‘सुहुम’ ति सूक्ष्मवन्धादिकाला, ‘इरियावहिय’ ति ईर्ष्यापयो गमनमार्गः, तत्रभवा ऐर्ष्यापथिकी—केवलयोगप्रत्यया इति भावः. ‘किरिय’ ति कर्म सातवेदनीयमित्यर्थः. ‘कज्जइ’ ति क्रियते भवति—इत्यर्थः. उपगान्तमोह—क्षीणमोह—सयोगिकेवली—लक्षणगुणस्थानकरत्रयवर्ति-वीतरागोऽपि हि सक्रियत्वात् सातवेद्यं कर्म वन्नाति—इति भावः. ‘से’ ति ईर्ष्यापथिकी क्रिया, ‘पटमसमयवदपुट्ट’ ति वद्धा कर्मतापादनात्, स्पृष्टा जीवप्रदेशैः स्पर्शनात्, ततः कर्मधारये, तत्पुरुषे च नति—प्रथममगववदस्पृष्टा. तथा द्वितीयसमये वेदिना अनुभूतस्वरूपा—द्वितीयसमयवेदिता. एवं तृतीयसमये निर्जाणा—अनुभूतस्वरूपत्वेन जीवप्रदेशेभ्यः परिगाटिता—इति. एतदेव वाक्यान्तरेणाऽऽह—सा वद्धा स्पृष्टा प्रथमे समये, द्वितीये तु उदीरिता—उदयमुपनीता. किमुक्त भवति? वेदिना. नहि एकरस्मिन् समये उदीरणा, उदयश्च सम्भवति—इत्येवं व्याख्यातम्. तृतीये तु निर्जाणा, ततश्च ‘सेअकाले’ ति एकरकाले, ‘अकम्मं वा वि’ ति अकर्म अपि च भवति. इह च यद्यपि तृतीयेऽपि समयं कर्म अकर्म भवति, तथापि तत्क्षण एव अतीतभावकर्मत्वेन द्रव्यकर्मत्वात् तृतीये निर्जाणं कर्म—इति व्यपदिश्यते, चतुर्थ्यादिसमयेषु तु अकर्म—इति. ‘अत्तत्तासंबुदस्त’ इत्यादिना च इदमुक्तम्—यदि संयतोऽपि साश्रवः कर्म वन्नाति, तदा सुतरामसंयतः. अनेन च जीवनावः कर्मजलपूर्वमाणतयाऽर्थतोऽवोनिमज्जनमुक्तम्. सक्रियस्य कर्मवन्धभगनाच्च अक्रियस्य ताद्विपरीतत्वात् कर्मवन्धाऽभाव उक्तः. तथा च जीवनावेऽनाश्रवतायामूर्ध्वगमनं सामर्थ्यादुपनीतगवसेयमिति.

४. कहेली नाथी विपरीत वातने कहे छे अर्थात् हवे अक्रियपणाने लगती हुकीकृत कहे छे—[‘जीवे णं’ इत्यादि.] [‘गो एयइ’ ति] जैत्रेयी करण करती वन्तते योगनो निरोध थवाथी कपतो नथी अने एजनादिक्रिया रहित होवाथी आरनादिक्रिया वर्तते नथी, तेम छे माटे ज प्राण वगरेने दुःखादिषु कारण धतो नथी तेथी योगनिरोध नामना शुक्ल ध्यानवडे अक्रिय आत्माणी सफल कर्मना नागरूप अतक्रिया धाय छे ते सत्रये वे उदाहरणो दर्शाने छे—[‘से जहा’ इत्यादि.] [‘तणहद्वय’ ति] वृगनो पूळो [‘जादत्थमि’ ति] आगमा [‘समससविज्जइ’ ति] नीत्र वळी जाव. अहीं वेत्र उदाहरणनो सार सामर्थ्यगम्य छे. एन एजनादिरहित मनुष्यना, शुक्ल ध्यानना चोवा मेदरूप अमिषेडे कर्मरूप दाव (वडवा योग्य वस्तु) नु दहन धाय छे. हवे ‘निष्क्रिय मनुष्यनी ज अंतक्रिया धाय छे’ ए वातने नावना उदाहरणथी कहे छे के, [‘ने जहा णाम ए’ इत्यादि] आ स्वळे शब्दार्थ पूर्वनी पेटे करवा. विशेष ए के, [‘उदाइ’ ति] पागीनी उपर वर्तते छे—तरे छे, [‘अत्तत्तामबुडम्स’ ति] आत्मामा आमावडे मयूत—प्रतिसलीन—तेतु. ए ज वातने [‘इरियासमिअस्त’] इत्यादि मयूवडे नविस्तार कहे छे. [‘आउत्त’ ति] उपयोग पूर्वक—सावधानीथी. [‘जाव—चरुगुग्गुनिनायमवि’ ति] वधारं तो सुं? अर्थात् गमन वगरे स्थूल क्रियाओ सावधानीथी धाय एगा शु पण, आरुनी उन्मेष अने निमेष क्रिया पण सावधानीथी धाय छे. [‘वेमाय’ ति] विमात्रा एवले विविध मात्रा अर्थात् अंतर्मुहूर्तथी भाटी देशोन पूर्वकोटि पकैतनी क्रिया. कारण के काळ विचित्र छे. वळी वृद्धो तो आ प्रमाणे कहे छे—‘जेटला समये आंग्रनी उन्मेष अने निमेष मात्र पण क्रिया धाय छे तेटला समये पण—विमात्रावडे—थोडी मात्रावडे पण’. कोड ठेकाणे ‘विमात्रा’ ए पदने स्थाने (‘सपेहाए’) ए पद देखाव छे (‘सपेहाए’) एटले स्वप्रेक्षावडे—सेच्छावडे—चक्षुनी पापणसु डळ्यु धाय छे, पण ते परकृत नथी. [‘सुहुम’ ति] सूक्ष्मवधादि काळवाळी, [‘इरियावहिय’ ति] ईर्ष्यापय एटले जवानो मार्ग, तेमां अएली जे क्रिया ते ऐर्ष्यापथिकी अर्थात् केवल शरीरहेतुक क्रिया. [‘किरिय’ ति] क्रिया एटले कर्म—सातावेदनीय कर्म. [‘कज्जइ’ ति] धाय छे उपगान्तमोह, क्षीणमोह अने सयोगिकेवलीः ए त्रण गुण—स्थानक उपर वर्तते वीतराग पण सातावेदनीय कर्म बांधे छे, कारण के ते सक्रिय—क्रियावाळो—छे. [‘से’ ति] ते—ईर्ष्यापथिकी क्रिया. [‘पटमसमयवदपुट्ट’ ति] प्रथम समये कर्मपणे उत्पन्न करी माटे वाथी—जीवना प्रदेशो साथे तेनुं स्पर्शन थयुं माटे स्पर्शाई, वीजे समये अनुभव थयो—वेदन थयुं, ए प्रमाणे वीजे समये प्रदेशोथी छुटी पडी गर्ड—अनुभवाइ रही माटे जीवना प्रदेशोथी नोखी थट गर्ड. ए ज वातने वीजा वास्यथी कहे छे, प्रथम समय वंधाइ अने स्पर्शाड. वीजा मगये तो उदयमां आणी—वेदी—अनुभवाइ गर्ड. ‘एक काळे उदीरणा अने उदय संभवतो नथी’ एम छे माटे ‘उदीरित’ शब्दनुं उपर प्रमाणे विवेचन करुं छे अर्थात् ‘उदीरित’ शब्दने अहीं वेदित अर्थमा योज्यो छे. वीजे समये तो निर्जराणी अने तेथी [‘सेअकाले’ ति] मविष्यत्कारणां ते [‘अकम्मं वा वि’ ति] अकर्म पण थइ जाय छे जो के अहीं वीजे समये पण कर्म अकर्म धाय छे तो पण ते ज वसते भावकर्मनी रहितता होवाथी अने द्रव्यकर्मनी हाजरी होवाथी ‘वीजे मगये कर्म निर्जाणं थयु’ एम व्यवहार धाय छे अने चोवा वगरे समयोमा तो ‘कर्म अकर्म धाय छे’ एम व्यवहार धाय छे. [‘अत्तत्तासंबुदस्त’ इत्यादि.] ए सूत्र एम सूत्रे छे के, जो आश्रववाळो संयत पण कर्मनो बध करे, तो असंयत जीव कर्मनो बध करे ते तो सुतर ज छे. कर्मात्मक पाणीथी भरती

१. ‘निवात्रो’ ने वदले ‘निवात्रं’ थवातुं कारण प्राकृतमा लिंगी धनियतता छे. २. प्रथम ‘प्रथम’ अने ‘समय’ नो तथा ‘वद’ अने स्पृष्टनो कर्म गत्य गमास करवो, पछी ए वने पदोनो एहमेक साथे तत्पुरुष समास करवो.—श्रीशमय०

जीवस्वप नौकातुं नीचे डुबवुं, आभी कतुं छे. क्रियावाक्येन कर्मनो बंध होय छे एग कतुं छे माटे क्रिया विनाना मनुष्यने कर्मनो बंध नर्था होतै, ए यान सूचवाय छे अने ए उपरशी ज एग समजाय छे के, जो जीवस्वप नौका आभव [कागा—कर्म आवधानो मार्ग] रहित होय नो तैतुं ऊर्ध्वगमन-पाणी उपर तरबुं-धाय छे.

प्रमत्त अने अप्रमत्त संयतनो समय.

१६. प्र०—प्रमत्तसंयतस्य णं भंते ! प्रमत्तसंयमे वट्टमाणस्स सव्वा वि य णं प्रमत्तत्ता कालओ केवचिरं होइ ?

१६. प्र०—हे भगवन् ! प्रमत्त संयमने पाळता प्रमत्त संयमिनो वधो मळीने प्रमत्तसंयम-काळ केटथो थाय छे ?

१६. उ०—मण्डिअपुत्ता ! एगजीवं पडुच्च जहणणेणं एकं समयं, उक्कोसेणं देसूणा पुच्चकोडी. णाणाजीवे पडुच्च सव्वद्धा.

१६. उ०—हे मडितपुत्र ! एक जीवने आश्रीने जवन्ये एक समय अने उक्कूटे देगोन पूर्वकोटि, एटथो प्रमत्तसंयम काळ-थाय छे. अने अनेक जातना जीवने आश्रीने सयं काळ प्रमत्तसंयम-काळ छे.

१७. प्र०—अप्यमत्तसंयस्य णं भंते ! अप्यमत्तसंयमे वट्टमाणस्स सव्वा वि णं अप्यमत्तत्ता कालओ केवचिरं होइ ?

१७ प्र०—हे भगवन् ! अप्रमत्त संयमने पाळना अप्रमत्त संयमिनो वधो मळीने अप्रमत्तसंयम-काळ केटथो थाय छे ?

१७. उ० मण्डिअपुत्ता ! एगजीवं पडुच्च जहणेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं देसूणा पुच्चकोडी. णाणाजीवे सव्वद्धं.

१७ उ०—हे मडितपुत्र ! एक जीवने आश्रीने जवन्ये अंतर्मुहुत्तं अने उक्कूटे देगोन पूर्व कोटि, एटथो अप्रमत्तसंयम-काळ थाय छे. अने अनेक जातना जीवने आश्रीने सयं काळ, अप्रमत्त-संयम-काळ छे.

—मेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे मण्डिअपुत्ते अणगारे संमण भगवं महावीर वंदइ, नमंसइ; वंदित्ता न गित्ता तंजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, एग कही भगवन्, गौतम मंडि पुत्र अनगर अमण गवंत पहा-वीरने वादे छे, नमे छे अने तेम करीने संयम तथा तपपडे आत्मानं भावता विहरे छे.

५. अथ यदुक्तम्—‘श्रमणानां प्रमादप्रत्यया क्रिया भवति’ इति. तत्र प्रमादपरत्नम्. तद्विपक्षत्वात् तदितरत्वं संयतस्य कालतो निरूपयन् आह—‘प्रमत्त’ इत्यादि. ‘सव्वा वि य णं प्रमत्तत्ता’ त्ति सर्वा अ.. च—सर्वकालसंभवाऽपि च प्रमत्तादा प्रमत्तगुणस्थानककालः कालत. प्रमत्तादा—समूहलक्षणं कालमाश्रित्य, कियच्चिरं कियन्तं काळं यावद् भवति?—इति प्रश्नः. ननु ‘कालतः’ इति न वाच्यम्, ‘कियच्चिरम्’ इत्यनेनैव गतार्थत्वात्. नैवम्, ‘क्षेत्रतः’ इत्यस्य व्यवच्छेदार्थत्वात् भवति हि ‘क्षेत्रतः कियच्चिरम्?’ इत्यपि प्रश्नः. यथा—अवविज्ञानं क्षेत्रतः कियच्चिरं भवति? त्रयस्त्रिंशत्संगारोपमाणि, कालतास्तु सातिरेका पदपट्टिः—इति. ‘एकं समयं’ कथम्? उच्यते—प्रमत्तसंयमप्रतिप्रतिसमयमनमनन्तरमेव मरणात्. ‘देसूणा पुच्चकोटि’ त्ति किल प्रत्येकमन्तर्मुहुत्तप्रमाणे एव प्रमत्ता—ऽप्रमत्तगुणस्थानके, ते च पर्यायेण जायमाने देगोनपूर्वकोटि वावद् उत्कर्षेण भवतः. नयमवतो हि पूर्वकोटिरेव परमायुः, स च संयममश्रासु वर्षेषु गतेषु एव लभते, महान्नि च अप्रमत्तान्तर्मुहुत्तपरिक्षया प्रमत्तान्तर्मुहुत्तान कल्पन्ते. एवं च अन्तर्मुहुत्तप्रमाणानां प्रमत्तादानां सर्वासां मौलनेन देगोनपूर्वकोटिकालमान भवति. अन्यं त्वाहः—‘अष्टवर्षीणां पूर्व कोटि यावद् उत्कर्षत प्रमत्तसंयतता म्यात्’ इति. एवम्—अप्रमत्तसूत्रमपि. नवरम्—‘जहणेणं अंतोमुहुत्तं’ ति किल अप्रमत्तादाया वर्तमानस्य अन्तर्मुहुत्तमस्ये मृत्तुर्न भवति—इति. चूर्णिकारमतं तु—‘प्रमत्तसंयतवर्जः सर्वोऽपि सर्वविरतोऽप्रमत्त उच्यते, प्रमादाभावात्. स च उपशमश्रेणी प्रतिपद्यमानो मुहुर्ताभ्यन्तरे काष्ठं कुर्वन् जवन्वकालो लभ्यते—इति. देगोनपूर्वकोटी तु केवलिनमाश्रित्य’ इति.

५. हमणा जे वषुं के श्रमणोने प्रमादने लीये क्रिया होय छे. तो हव प्रमादपरता, तथा तथी विपरीततावाळी, अप्रमादपरता; ते बने

१. मूलच्छाया — प्रमत्तसंयमस्य भगवन् ! प्रमत्तसंयमे वर्तमानस्य सर्वोऽपि च प्रमत्तादा कालत कियच्चिरं भवति ? मडितपुत्र । एकजीवं प्रतीत्य जवन्ने एक समयम्, उक्कूटे देगोना पूर्वकोटी. नानाजीवान् प्रतीत्य मरणादा अप्रमत्तसंयमस्य भगवन् ! अप्रमत्तसंयमे वर्तमानस्य कदा अपि अप्रमत्तादा कालत कियच्चिरं भवति ? मण्डितपुत्र । एगजीवं जवन्ने अन्तर्मुहुत्तं, उक्कूटे देगोना पूर्वकोटी. णाणाजीवान् प्रतीत्य सर्वेसु सयं भगवन् ! तदेव भगवन् ! इति भगवन् जीवमो मडितपुत्रोऽनगराः श्रमणं भगवन्त महावीर वन्दने, नमस्यतिः वन्दित्ता, नमस्यति संयमेण तपसा आत्मानं भावता विहरति —उक्तं

१. पूर्णगत गौतमया—नमस्तुत जहणेणं अंतो मुहुत्तं, उक्कूटे देगोना पूर्वकोटी. णाणाजीवान् प्रतीत्य सर्वेसु सयं भगवन् ! तदेव भगवन् ! इति भगवन् जीवमो मडितपुत्रोऽनगराः श्रमणं भगवन्त महावीर वन्दने, नमस्यतिः वन्दित्ता, नमस्यति संयमेण तपसा आत्मानं भावता विहरति —उक्तं

मंयने केटला काळ सुधी रहे, ए वातनुं निरूपण करवा कहे छे के, ['पमत् ' इत्यादि.] ['सन्ना वि य णं पमत्तद 'ति] गर्व काळे संयमनो प्रमत्तद्वा प्रमत्तगुणस्थानकना वयो य काळ, काळधी-प्रमत्ताद्वा समुद्ररूप काळने आश्रीने-केटला काळ सुधी रहे ? ए प्रमाणे प्रथ छे. १०-आ सूत्रां 'कालओ-काळधी' अने 'क्रियचिरं-न्यां सुधी' ए चत्र मूक्यानी अगत्य नधी. कारण के 'कालओ' ए शब्दको अर्थ 'क्रियचिरम्' ए शब्दना ज अर्थमां आवी जाय छे माटे सूत्रमां 'कालओ' शब्द कहेवानी शुं जन्म छे ? ममा०—'कालओ' ए शब्द छेवना व्यवच्छेदने सार मूक्यो. कारण के दानविषयक प्रश्नोमा 'क्रियचिरम्' शब्द पण प्रयोजाय छे. जेन के, अत्रप्रजान. छेवधी 'क्रियचिरम्'-न्यांसुधी छे ? तत्रोय सागरापम. अने काळधी तो अयविज्ञान, छासठ सागरापम करतां वचारे छे. ['एक नमयं'] ते केवी रीते ? तो कहे छे के, प्रमत्त संयमने प्राम कर्था पछी तुरत ज क समय बीत्या पछी-मरण थाय तो एक समय घटे छे. ['देमूणा पुत्रकोटि' ति] प्रमत्तगुणस्थानक अने अप्रमत्तगुणस्थानक, ए वनेनो प्रत्येकनो समय, अंतर्मुहूर्त छे. ते अंतर्मुहूर्त प्रमाण काळवाळा वने गुणस्थानक पण, पर्याय (जूदे जूदे समये क्रमवार) यवाधी देगोन पूर्वकोटि सुधी उत्कृष्टपणे होय छे. कारण के संयमवाळा मनुष्यनुं वधारोमा वधार आनुष्य पूर्वकोटि जेटनुं ज होय छे. तेवो मनुष्य, आठ वरस गया पछी ज संयमनो लाम करे छे. अप्रमत्तनां अंतर्मुहूर्तो करतां प्रमत्तनां अंतर्मुहूर्तो मोटां छे एन कस्यय छे अने एवी रीते अंतर्मुहूर्त प्रमाण वध; प्रमत्तादाने मेळवतां तनां काळ देगोन पूर्वकोटि थाय छे. बीजाओ तो कहे छे के, " वधारोमां वधार आठ वरस लगीं पूर्वकोटि सुधी प्रमत्तमंयतपणुं टके छे." ए प्रमाणे अप्रमत्त सवंधी पण सूत्र कहेवुं. विशेष ए के, ['जज्ञेण अतोमुहूर्त 'ति] अप्रमत्तादांमां एटले अप्रमत्त गुणस्थानकने समये वर्तमान मनुष्य अंतर्मुहूर्तनी वचमां भरतो नधी. चूर्णिकारनो मत तो आ छे:— " प्रमत्त मयन मिवाय वार्ताना वधा य सर्व विरतिवाळा मनुष्यो. प्रमाद नहीं होवोन लीधे अप्रमत्त कहेवाय छे. एवो कोड उपशम श्रेणिने पामनो मनुष्य. मुहूर्तनी वचे काळ करे तो ते गाटे जज्ञय काळ लच्च थइ गके छे अने देगोन पूर्वकोटि तो केवळजानिने आश्रीने छे."

लवणसमुद्रनो भरती-ओट.

१८. प्र०—'भंते' ! ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ; वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासीः—कम्हा णं भन्ते ! लवणसमुद्रे चाउदत्त-इमु-विद्व-पुण्णमासिणीसु अतिरेगं वडुइ वा ? हायइ वा ?

१८. प्र०—'हे भगवन् !' एम कही भगवान् गौतम, धमण भगवत्त महावीरने वांटे छे, नमे छे अने तेम करी तेओ आ प्रमाणे बोल्या के:—हे भगवन् ! लवण समुद्र, चौदशने दिवसे, आठमने दिवसे, अमासने दिवसे अने एठमने दिवसे वधारे केम वचे छे अने वधारे केम वटे छे ?

१८. उ०—जहा जीवाभिगमे लवणसमुद्वत्तव्वया नेवव्वा, जाव-लोअट्टिई, लोआणुमावं,

१८. उ०—हे गौतम ! जेम जीवाभिगम नूत्रां लवण संवंधे कहुं छे तेम अही जाणहुं अने यावत्-ते 'लोकस्सिति' अने 'लोकाणुभाव' ए शब्द सुधी जाणहुं.

—सेवं भंते !, भंते ! ति जाव विहरइ.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, एम कही यावत्-विहरे छे.

भगवंत-अञ्जसुहम्मसामिपणीए सिरोभगवइसुचे ततिअसये तदओ किरिआ-उरैसो सम्मचो.

६. 'णाणा जीवे पडुच्च सव्वद्धं' इत्युक्तम्, अथ सर्वाङ्गामिमावान्तरप्ररूपणाय आह—'भंते' ति इत्यादि. 'अतिरेगं' ति तिथ्यन्तरापेक्षया अधिकतरमिथर्थः. 'लवणसमुद्वत्तव्वया नेवव्व' ति जीवाभिगमोक्ता. क्रियद् दूरं यावत्? इत्याह—'जाव लोअट्टिई' इत्यादि. सा चैवमर्थतः—“कस्माद् भदन्त ! लवणसमुद्रश्चतुर्दशदिषु अतिरेकेण वर्धते वा? हीयते वा? इह प्रदेने उत्तरम्—लवणसमुद्रस्य मध्यमाने दिक्षु चचारो महापातालकलशा योजनसहस्रप्रमाणाः सन्ति, तेषां चाउदत्ताने त्रिमासे वायुः, मध्यमे वायु-दके, एतस्मिन्ने नूतकमिति. तदाऽप्ये क्षुद्रपातालकलशा योजनसहस्रप्रमाणे श्रुणुशीति—उत्तराष्टशताधिकसप्तसहस्रसंख्याः कात्यादियुक्त-त्रिभागवन्तः सन्ति. तदीयवातविक्षोभवशाद् जलवृद्धि-हानी अष्टम्पादिसु स्याताम्. तथा लवणशिलाया दश योजनानां सहस्राणि अष्टम्भः, षोडश उच्छ्रय, योजनार्धसुपरि वृद्धि-हानी इत्यादि. अथ कस्माद् लवणो जम्बूद्वीपं नोत्प्लावयति? अहंदादिप्रभावात्, लोकस्थितिर्वा-एषा इति. एतदेवाह—“लोअट्टिई' ति लोकव्यवस्था, 'लोआणुभाव' इति लोकप्रभावः.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवनीसूत्रे तृतीयशते त्रियाष्टये तृतीय उद्देशके धीभभयदेवसूरिप्रितिते निवरणं समाप्तम्.

१. चूर्णिनो मूळ पाठ आगळ जणावेलो छे.—अनु०
 १. मूळच्छाया—भगवन् ! इति भगवान् गौतमः धमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्ता, नमस्यित्वा एवमवाचीत्—कस्माद् भगवन् ! लवणसमुद्रः चतुर्दशी-अष्टमो-उद्दिष्ट-पूर्णमासिनीषु अतिरेकं वर्धते वा? हीयते वा? यथा जीवाभिगमे लवणसमुद्रकव्यता तावन्मां यावत्-लोकरिपति, लोकानुभाव, तद्वे भगवन् ! भगवन् ! इति यावत्-विहरति:—अनु०

૬. [' ગાળા-જીવે પટુચ સ્વદ્દં 'તિ] એ સૂત્રમાં સર્વાઢામાથી પ્રમાદપરતા અને અપ્રમાદપરતાને સૂચવી છે. હવે સર્વાઢા માથી-તેથી વીજા પદાર્થોનું નિરૂપણ કરવા કહે છે કે, [' મંતે ' ઇત્યાદિ.] [' અતિરેગં 'તિ [વીજી તિથિની અપેક્ષાએ વધારે, [' લવણસમુદ્ઘવત્તચ્ચયા નયથ્વ 'તિ] જીવામિગમ સૂત્રમાં કહેલી લવણ સમુદ્ર સંબધી વસ્તુવ્યતા કહેવી. કયા સુધી ? તો કહે છે કે, [' જાવ-રોયટ્ટિડ ' ઇત્યાદિ.] એ જીવામિગમ સૂત્રમાં કહેલી લવણસમુદ્ર સંબધી વસ્તુવ્યતા આ પ્રમાણે છે:— " હે મગવન્ ! ચતુર્દશી વિગેરે તિથિઓમા લવણ સમુદ્ર વધારે કેમ વધે છે ? અથવા વધારે કેમ ઘટે છે ? (ઉત્તર-) લવણ સમુદ્રની વચ્ચે ચારે દિશાઓમાં ચાર મોટા પાતાલ કલ્કો છે અને તેનું માપ લાલ યોજન (પ્રમાણ) છે. તેઓની નીચલા ત્રિભાગમા વાયુ છે, વચલામાં પાણી અને વાયુ છે અને ઉપરના ભાગમાં તો પાણી છે. તથા વીજા પાતાલ કલ્કો પણ છે જેઓ નાના (ક્ષુદ્ર) છે, તેનું માપ હજાર યોજનનું છે તથા તેની સંખ્યા ૭૮૮૪ છે. તે વધા પણ વાયુ વગેરેથી યુક્ત ત્રિભાગવાળા છે. તેઓના વાયુવિદ્યોમથી લવણ સમુદ્રમાં પાણીનો વધારો અને ઘટાડો અઘ્મી વગેરે તિથિઓમાં થાય છે. તથા લવણ સમુદ્રની શિખાનો વિષ્કમ દગ હજાર યોજન છે અને તેની ડંચાઈ સોઠ હજાર યોજન છે તથા ઉપર અટથો યોજન પાણીનો વધારો અને ઘટાડો થાય છે " ઇત્યાદિ. લવણ સમુદ્ર, જંબૂદ્વીપને કેમ ડુવાડતો નથી ? (ઉત્તર-) અર્હત વગેરેના પ્રમાવથી અથવા એવી જ લોકની સ્થિતિ છે. એ જ વાતને કહે છે કે, [' લોયટ્ટિડ 'તિ] લોકની વ્યવસ્થા એવી જ છે. [' લોયાણુભાવે 'તિ] લોકનો પ્રમાવ એવો છે.

વેદારૂપ: સમુદ્રેઽલિલજલચરિતે ક્ષારમારે મહેઽસ્મિન્ દાયી ય: સદ્રુપાનાં પરકૃતિકરણાદૈતજીર્વા તપસ્વી ।

અસ્માકં વીરવીરોઽનુગતનરવરો વ્રાહ્મકો ઢાન્તિ ગ્રાન્ત્યો:—દ્વાત્ શ્રીવીરદેવ: સકટશિવમુખં મારહા ચાપ્સુમ્હ્ય: ॥

૧. શ્રીજીવામિગમસૂત્રમા લવણસમુદ્ર વિષેની હકીકત આ પ્રમાણે છે.—

કમ્હા ન મંતે ! લવણસમુદ્ધે ચાઠ્ઠમ-ટ્ટમુ-દ્દિટ્ટ-પુણિમાસિળીસુ અતિરેગં વદ્ધતિ વા ? હાયતિ વા ?

ગોયમા ! જંબુદ્વીપસ ને ચરદિસિં યાહિરિહ્લાઓ વેદ્યંતાઓ લવણસમુદ્ધં પંચાણસતિ જોયણસહસ્સાઈ ઓગાહિતા એથ નં ચત્તારિ મહાલિંજર (મહા-રંજર) સંઠાણસઠિયા, મહદ્મહાલયા મહાપાયાલા પળ્ણતા, તં જહા — ાલયામુદ્ધે, કેત્તુ, જુવે, ડેસરે. તે નં મહાપાતાલા એમેગં જોયણસથ-સહસ્સં ઉવ્વેહેળ, મૂલે દમ જોયણસહસ્સાઈ વિન્નલ્લભેળ, મજ્ઞે એગપદેસિયાએ સેટોએ એમેગં જોયણમતસહસ્સં નિકલ્લભેળ, ઉવરિં સુદ્ધમૂલે દસજોયણસ-હસ્સાઈ નિકલ્લભેળ તેસિ ન મહાપાયાલાળં કુટ્ટા સવ્વત્થ સમા દસજોયણ-પતવાહ્લા પળ્ણત્ત:—સવ્વવટ્ટરામયા, અચ્છા જાવ-પડિહ્વા. તત્થ નં વહ્વે જીવા, પોગ્ગલા ય અવધ્ધંમંતિ, મિટ્ઠમંતિ, ચયતિ, ઉવચયતિ—નાસયા ન તે કુટ્ટા વ્વટ્ટયાએ, વળ્ણ-વજ્જવેદિ અસાસયા. તત્થ નં ચત્તારિ દેવા મહિટ્ઠયા જાવ-પલિઓવમટ્ટીયા પરિવસતિ, તં જહા—કાલે, મહાકાલે, વેલ્લે, પખંજળે. તેસિ નં મહાપાયાલાળ તઓ તિમાગા પળ્ણતા, ત જહા—હેટ્ટિહે તિમાગે, મજ્ઞિહે તિમાગે, ઉવરિહે તિમાગે. તે ન તિમાગા તેત્તીળ જોયણસહસ્સા, તિળ્ણિ ય તેત્તીસ જોયણસત જોયણતિમાગં ચ વાહ્લેળ. તત્થ નં જે સે હેટ્ટિહે તિમાગે એથ નં વાડકાઓ સચિટ્ટતિ, તત્થ નં જે સે મચ્છિહે તિમાગે એથ નં વાયુકાએ ય, આડકાએ ય સચિટ્ટતિ, તત્થ નં જે સે ઉવરિહે તિમાગે એથ નં આડકાએ સચિટ્ટતિ, અટ્ટુત્તર ચ ન ગોયમા ! લવણસમુદ્ધે તત્થ તત્થ ઢેસે વહ્વે સુટ્ટા-લિંજરસઠાણસઠિયા સુટ્ટાયાલકલ્પા પળ્ણત્ત, તે ન સુટ્ટા પાતાલા એમેગં જોયણસહસ્સં ઉવ્વેહેળ, મૂલે એમેગં જોયણસત વિન્નલ્લભેળ, મજ્ઞે એગપદેસિયાએ સેટિએ, એમેગ જોયણસહસ્સં વિન્નલ્લભેળ તેસિ ન સુટ્ટાગપાયાલાળં કુટ્ટા સવ્વત્થ સમા—દમ જોયણાં વાહ્લેળં પળ્ણત્ત—સવ્વ-વટ્ટરામયા અચ્છા જાવ-પડિહ્વા. તત્થ નં વહ્વે જીવા, પોગ્ગલા ય જાવ-અમાસયા વિ. પચેયં પચેયં અદ્ધપન્ડિઓવમટ્ટીયાહિં દેવતાહિં પરિમહિયા. તેસિ ન સુટ્ટાપાતાલાળં તત્તો તિમાગા પળ્ણત્ત, તં જહા—હેટ્ટિહે તિમાગે, મજ્ઞિહે તિમાગે, ઉવરિહે તિમાગે. તે નં તિમાગા તિળ્ણિ તેત્તીને જોયણસતે જોયણતિમાગં ચ વાહ્લેળં પળ્ણત્તે તત્થ નં જે સે હેટ્ટિહે તિમાગે એથ ન વાડકાઓ, મચ્છિહે તિમાગે વાડકાએ, આડકાએ ચ, ઉવરિહે આડકાએ. એવામેવ સપુવ્વાવરેળં લવણસમુદ્ધે સત્ત પાયાલસહસ્સા અટ્ટ ય સુલભીતા પાતાલસતા મ્હંતીતિમક્કયાયા. તેસિ ન મહાપાયાલાળં, સુટ્ટાપાયાલાળ ય હેટ્ટિમ—મજ્ઞિમિદેસુ તિમાગેસુ વહ્વે ઓરાલા વાયા સંસેયતિ, સસુચિડ્ધંમંતિ, એચતિ, ચલંતિ, કંપંતિ, સુચંમંતિ, ઘટંતિ, ફદંતિ, તં તં ભાવ પરિણમંતિ—તયા નં સે ઉદ્દએ ડળ્ણામિજ્ઞતિ, જયા નં તેસિ મહાપાયાલાળ સુટ્ટાપાયાલાળ

હે મગવન્ ! ચાદરા, આટમ, અમાસ અને પૂનનના ધિવસોમાં લવણ સમુદ્રમા ભરતી આવવાનું અને ઓટ વધાવું શુ કારણ ?

હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપની વેદિકાના ચારે દિશાના વહારના છેડાથી પચાણ પંચાણ હજાર યોજન જેટલા લવણસમુદ્રના ભાગમાં તેઓને મોટાના મોટા ચાર મહાપાતાલો રહ્યાં છે, જેઓનો આકાર મોટા કુટ્ટા જેવો છે અને તેઓ નાં નામ આ પ્રમાણે છે:—વટ્ટવામુસ, કેયૂર વૂપ અને ડેથર. તે મહાપાતા-લોનાં ઉદ્દેશ એક લાલ યોજનનો છે, તેઓના મૂલ્લો વિષ્કમ દમ હજાર યોજનનો છે એક પ્રદેશની શ્રેણિપૂર્વક તેઓનો મન્યમ વિષ્કમ લાલ યોજનનો છે. તેઓના મુલ્લભાગનો વિષ્કમ દમ હજાર યોજનનો છે, તે મહાપાતાલોની મીંત વધે ટેકાળે સમ છે અને તેની જાડાઈ દમ હજાર યોજનની છે તે મીંતો વજ્રમય છે અને સુદર યાવત્-પ્રતિરૂપ છે. તેમા ઘળા જીવો અને ઘળા પુટ્ટલો અપક્રમે છે, પેદા થાય છે, ચય પામે છે અને ઉપચય પામે છે તે મીંતો ટ્રવ્યાર્થપણે શાશ્વતી છે અને વળે તથા પર્યાયની અપેક્ષાએ અશા-સ્વની છે. લા પર્યોપમના આયુષ્યવાલા અને યાવત્-મોટી ઋદ્ધિવળા ચાર દેવો રહે છે તેમાનો એક કાલ, વીજો મહાકાલ, ત્રોજો વેલપ અને ચોવો પ્રમજન છે. તે મહાપાતાલોના ત્રણ ત્રિભાગ છે, જેમકે, નીચેનો, વચલો અને ઉપરનો ત્રિભાગ. તે ત્રિભાગોની જાડાઈનું માપ તેત્રીસ હજાર ત્રણને તેત્રીસ યોજન ઉપરાત એક યોજન ત્રિભાગ (એક તુનીયાળ યોજન) છે. તેમા લે નીચેનો ત્રિભાગ છે તેના વાયુવાય રહે છે, વચલા ત્રિભાગમા વાયુકાય અને જલકાય રહે છે અને ઉપરના ત્રિભાગમા જલકાય રહે છે વળી, હે ગૌતમ ! લવણસમુદ્રમા ઘળી જગ્યાએ નાના નાના કુંડાની જેવા વીજા પણ ઘળા ક્ષુદ્રપાતાલકલ્કો છે તે ક્ષુદ્રપાતાલ કલ્કોનો ઉદ્દેશ એક એક હજાર યોજનનો છે, તેમનો મૂલ્લો વિષ્કમ સો યોજનનો છે અને એક પ્રદેશની શ્રેણિપૂર્વક તેના મન્યનો વિષ્કમ હજાર યોજનનો છે તથા તેના ઉપલા ભાગનો વિષ્કમ સો યોજનનો છે. તે ક્ષુદ્રપાતાલોની મીંત વધે ટેકાળે સમ છે, તે મીંતની જાડાઈ દમ યોજનની છે. તે વધી મીંતો વજ્રની છે અને યાવત્-સુદર તથા પ્રતિરૂપ છે તેમા ઘળા જીવો અને પુટ્ટલો અપક્રમે છે, પેદા થાય છે, ચય પામે છે અને ઉપચય પામે છે અને યાવત્-તે અશાશ્વતી છે. તે પ્રત્યેક ક્ષુદ્રપાતાલ દેવાચિષ્ટિ છે. તે દેવનું આયુષ્ય અટ્ટવા પત્તોપમનું છે તે ક્ષુદ્રપાતાલના ત્રણ ત્રિભાગ છે. જેમકે, નીચેનો, વચલો અને ઉપરનો. તે પ્રત્યેક ત્રિભાગની જાડાઈ ત્રણને તેત્રીસ યોજન અને એક યોજન ત્રિભાગ છે. નીચેના ત્રિભાગમા વાયુકાય છે, વચલા ત્રિભાગમા વાયુકાય અને જલકાય વધે છે અને ઉપરના ત્રિભાગમા જલકાય છે એ ત્રણે પૂર્વથી પશ્ચિમ સુધીના લવણસમુદ્રના ભાગમા સાત હજાર આટલેને ચારાની

य हेन्द्रिह-मञ्जिहसु तिभागेसु नो बहवे ओराला जाव-तं तं भाव न परि-
णमंति तथा णं से उदए नो उन्नामिज्जइ, अंतरा वि य णं ते वाय उदीरंते,
अन्तरा वि य णं से उदगे उण्णामिज्जइ, अतरा वि य ते वाया नो उदीरति,
अतरा वि य णं से उदगे णो उण्णामिज्जइ ; एवं खलु गोयमा ' लक्षणमणुः
चाउद्दस-ट्टमु-दिट्ट-पुण्णमामिणीसु अदरेगं अदरेगं वट्टति वा, द्वायति
वा” :—जीवामिगम पृ० ३०४-३०५ (आगमो०) :—अनु०

पाताल कलशो हे ते महापाताल अने छुट्टपातालोना नीचला तथा वचला
त्रिभागोना उर्ध्वगमनशाल (उदार) एवा यथा वायुओ मन्दिरे हे,
ममूळें हे, रूपे उं, चाले हे, धोमपट् थाप हे, परम्पर सुपट्ट करे हे, मन्दि
हे अने ते ते गिथतिए पणिणमे छ. ज्यारे एम याव छ त्यारे ते पाणी उंचुं
उच्छे उ अने उदरे गग थतुं नही ज्यारे पाणी पण उंचुं उच्छे नही
वधे पण ज्यारे ते पवना उदीराय छे त्यारे पाणी उंचुं उच्छे हे अने ज्यारे
एम थतुं नही त्यारे पाणी उंचुं उच्छे नही. हे गातम ! ए नीते लवण
मट्टमा यता भगती ओटना कारणनी हकीकत छे —जीवामिगम, पृ०
३०४-३०५, (आगमो०) —अनु०

शतक ३.—उद्देशक ४.

अनगार यानरूपे जता देयने देवरूपे जूके के यानरूपे ?—चतुर्भंगी.—एवा देवी अने देव-देवीं सवधेना प्रश्नो.—वृद्धने जोनारो अनगार तेना अदरना के बहारना भागने जूके ?—चतुर्भंगी.—ए रीते नूळ, कट, रकथ, छाल, टाल, पत्र, फुट, फळ तथा बीजना प्रश्नो—पी तालीश भागा.—मनुष्य, विदेव, बाहन अने पताकाने आकारे वायु वाय ?—मात्र पताकाने आकारे वाय.—कारण—पताकाने आकारे अनेक योजन जाय ?—हा—अत्मच्छि.—परच्छि—आत्म-प्रयोग.—परप्रयोग.—वायु पताका छे ?—ना—तेवे ज आकारे जनारी वादळीओ.—कारण—मरण पूर्वती लेख्यावाळो वैरविक.—ज्यो वैरविक तथा वैमानिकीनी लेख्या.—लेख्याव्यो.—अनगार, बहारना पुटलेने लींषा विना वैमारने ओळो ?—ना.—छर्दने ?—हा.—विकुर्वना करन ते मायी.—तारण—प्रणीत मोजन.—अप्रणीत मोजन.—आहारपरिगाम—प्रणीत मोजनवी मास अने लोहीनी प्रतनुता—अस्थिओनी पनदा—अप्रणीत मोजनर्था मास अने लोहीनी घनता—अस्थिओनी प्रतनुता.—मायी विराधक.—अमायी आराधक.—

१. प्र०—अणगारे णं भन्ते ! भाविअप्या देव वेउव्विय-
मुग्घाएणं समोहयं जाणरूवेण जायमाणं जाणइ, पासइ ?

१. उ०—गोयमा ! अत्येगईए देवं पासइ, नो जाणं
पासइ; अत्येगईए जाणं पासइ, नो देवं पासइ; अत्येगईए देवं
पासइ, जाणं पि पासइ; अत्येगईए णो देव पासइ, नो
जाणं पासइ.

२. प्र०—अणगारे णं भन्ते ! भाविअप्या देविं वेउव्विय-
मुग्घाएणं समोहयं जाणरूवेण जायमाणं जाणइ, पासइ ?

२. उ०—गोयमा ! एवं चैव.

३. प्र०—अणगारे णं भन्ते ! भाविअप्या देवं सदेवीअ
उव्वियसमुग्घाएणं समोहयं जाणरूवेणं जायमाणं जाणइ,
पासइ ?

३. उ०—गोयमा ! अत्येगईए देवं सदेवीअं पासइ, नो
जाण पासइ; एणं अभिलावेणं चत्तारि भंगा.

४. प्र०—अणगारे णं भन्ते ! भाविअप्या रुक्खस्स किं
भन्तो पासइ, वाहिं पासइ ?

१. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार, वैक्रिय समु-
द्व्यातथी समवहत थएला अने यानरूपे गति करता देवने जाणे,
जूर ?

१. उ०—हे गौतम ! कोइ तो देवने जूर पण यानने न
जूर. कोई यानने जूर पण देवने न जूर. कोई देव अने यान
ए वच्चेने जूर अने कोई तो देव अने यान, ए व्हेमाथी कोइ
वस्तुने न जूर.

२. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार, वैक्रिय समुद्व्या-
तथी समवहत थएली अने यानरूपे गति करती देवीने जाणे, जूर ?

२. उ०—हे गौतम ! पूर्व प्रमाणे ज जाणवु.

३. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार, वैक्रिय समुद्व्या-
तथी समवहत थएला अने यानरूपे गति करता एवा देवीवाळा
देवने जाणे, जूर ?

३. उ०—हे गौतम ! कोई तो देवीवाळा देवने जूर, पण यानने
न जूर, ए अभिलापथी अही पूर्व प्रमाणे चार भागा करी लेवा.

४. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार, शु झाडना
अंदरना भागने जूर के बहारना भागने जूर ?

१ मूलच्छायाः—अनगारो भगवन् ! भावितात्मा देवं वैक्रियसमुद्व्यातेन समवहत यानरूपेण यान्त जानाति, पश्यति ? गौतम ! अस्त्येकको देव पश्यति, नो यानं पश्यति; अस्त्येकको यानं पश्यति, नो देवं पश्यति, अस्त्येकको देवम् अपि पश्यति, यानम् अपि पश्यति, अस्त्येकको नो देव पश्यति, नो यानं पश्यति. अनगारो भगवन् ! भावितात्मा देवीं वैक्रियसमुद्व्यातेन समवहतां यानरूपेण यान्ती जानाति, पश्यति ? गौतम ! एवं चैव. अनगारो भगवन् ! भावितात्मा देवं सदेविकं वैक्रियसमुद्व्यातेन समवहतां यानरूपेण यान्तं जानाति, पश्यति ? गौतम ! अस्त्येकको देवं सदेविकं पश्यति, नो यानं पश्यति; एतेन अभिलापेन चत्वारो भग्ना. अनगारो भगवन् ! भावितात्मा वृक्षस्स किम् अन्तः पश्यति, वहिं पश्यति ?—अनु०

१. जूओ-भगवती प्र० सं० पृ० २६२-समुद्व्यातः—अनु०

४. उ०—चउमंगो. एवं—कि मूलं पासड, कंदं पासड ? चउमंगो. मूलं पासड, स्कंधं पासड ? चउमंगो. एवं मूलेणं वीजं संजोएज्जं, एवं कंदेण वि समं संजोएज्जं जाव—वीजं. एवं जाव—पुप्फेण समं वीजं संजोएज्जं.

५. प्र०—अणगारे णं मन्ते ! भाविअप्पा रुक्खस्स कि फलं पासड, वीजं पासड ?

५. उ०—चउमंगो.

४. उ०—हे गौतम ! अहीं पण चार भांगा कहेवा. ए ज रीते शुं मूळने जूए छे ? कादाने जूए छे ? हे गौतम ! पूरं प्रमाणे चार भागा करवा. मूळने जूए छे ? स्कंधने जूए छे ? हे गौतम ! अहीं पण चार भागा करवा. अने ए ज प्रमाणे मूळनी साथे वीजनो नयोग कथो, ए रीते कंदनी साथे पण जोडुवुं यावत्—वीज. ए प्रमाणे यावत्—पुप्फनी साथे वीजनो संयोग करवो.

५. प्र०—हे भगवन् ! भावितामा अनगार, शुं वृत्तनु फळ जूए के वीज जूए ?

५. उ०—हे गौतम ! अहीं चार भांगा करवा.

१. 'अनन्तरोद्देशके क्रिया उक्ता, सा च ज्ञानवतां प्रत्यक्षा' इति तदेव क्रियाविशेषमाश्रित्य विचित्रतया दर्शयश्चतुर्थोद्देशकमाह, तस्य चेदं सूत्रम्—' अणगारे णं ' इत्यादि. तत्र ' भाविअप्पा 'ति भाविनात्मा संयम—तपोम्याम्, ' एवंविधानामनगाराणां हि प्रायोऽवधि-ज्ञानादिलब्धयो भवन्ति ' इति कृत्वा भावितात्मा इत्युक्तम्. ' वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहयं ' ति विहितोत्तरशरीरमित्यर्थः. ' जाणरूवेणं ' ति यानप्रकारेण गिर्विकायाकारवता वैक्रियविमानेन इत्यर्थः. ' जायमाणं ' ति यान्तं गच्छन्तम्, ' जाणड ' ति ज्ञानेन, ' पासड ' ति दर्शनेन. उत्तरमिह—चतुर्भङ्गी, विचित्रत्वादवविज्ञानस्येति. ' अंतो ' ति मध्ये काष्ठसारादि, ' बाहिं ' ति बहिर्वर्ति त्वक्-पत्रसंचयादि, ' एवं मूलेणं ' इत्यादि. एवमिति मूळ—कन्दसूत्राभिलाषेण मूलेन सह कन्दादिपदानि वाच्यानि यावद् वीजपदम्. तत्र च मूळम्, कन्दः, स्कन्धः, त्वक्, शाखा, प्रवालम्, पत्रम्, पुष्पम्, फलम्, वीजं चेति दश पदानि, एषां च पञ्चत्वारिंशद् द्विकर्मयोगाः, एतावन्त्येव इह चतुर्भङ्गीसूत्राणि अध्येयानि. एतदेव दर्शयितुमाह—' एवं कंदेण वि ' इत्यादि.

१. आगच्छना उद्देशकतां क्रिया संश्लेषे हकीकृत कही छे. अने ते क्रिया, ज्ञानी मनुष्योने प्रत्यक्ष होय छे माटे ते ज क्रियाविशेषने आश्रिते तेने विचित्रपणे देखाइता चोथो उद्देशक कहे छे. अने तेनुं प्रथम सूत्र आ छे—[' अणगारे णं ' इत्यादि.] तेषां [' भाविअप्पा ' ति] संयम अने तपवडे भावित आत्मा, श्लेष मांगे एवा प्रकारना साधुओने ज अवधिज्ञानादिक लब्धिओ होय छे माटे ए हेतुथी अहीं ' भाविनात्मा ' शब्दनी प्रयोग कर्तो छे. [' वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहयं ' ति] अर्थात् जेणे उत्तर शरीर बनाव्हुं छे—तेने. [' जाणरूवेणं ' ति] गिर्विका (टोळी) वगेरेना आकारवाळा वैक्रिय विमानेन रूपे. [' जायमाणं ' ति] गति करता—जना—तेने [' जाणड ' ति] ज्ञानवडे जाणे छे. [' पासड ' ति] दर्शन वडे जूए छे. अहीं उत्तरमां चतुर्भङ्गी जाणवानी छे, कारण के अवधिज्ञान विचित्र छे. [' अंतो ' ति] वच्चे रहेल लाकडानो गरम वगेरे. [' बाहिं ' ति] बहार रहेनारी छाल अने पांढडां वगेरे. [' एवं मूलेणं ' इत्यादि.] मूळ अने कंदना सूत्राभिलाषपूर्वक—मूळनी साथे कंदथी माडीने यावत्—वीज सुवीनां पदो कहेवां. ते पदो आ छे.—मूळ, कांटो स्कंध (मोटी डाळी) छाल, टाळी, प्रवाल (अंशुर), पांढडुं, पुष्प, फळ अने वीज. ए रीते ए दश पदो छे. ए दश पदोना द्विकर्मयोगी ४५ भांगा थाय छे तो एटलां ज अहीं चतुर्भङ्गी सूत्रो कहेवां. ए ज ज्ञाने देखाइवा कहे छे के, [' एवं कंदेण वि ' इत्यादि.]

१. मूलच्छाया.—चतुर्भङ्गः. एवं किं मूलं पश्यति, कन्दं पश्यति ? चतुर्भङ्गः. मूलं पश्यति, स्कन्धं पश्यति ? चतुर्भङ्गः. एवं मूलेन वीजं संयोजयितव्यम्, एवं कन्देनाऽपि समं संयोजयितव्यम् यावत्—वीजम्. एवं यावत्—पुष्पेण समं वीजं संयोजयितव्यम्. अनगारो भगवन् ! भावितात्मा वृक्षस्य किं फलं पश्यति, वीजं पश्यति ? चतुर्भङ्गः—अनु०

१. जजो—भगवती प्र० खं० पृ० १३९—अवधिज्ञानः—अनु०

२. ते ४५ भागा आ प्रमाणे छे—

१. मूळ कंद.	१२. ,, शाखा.	२३. ,, फळ	३४. ,, फळ.
२. ,, स्कंध.	१३. ,, प्रवाल.	२४. ,, वीज.	३५. ,, वीज.
३. ,, छाल.	१४. ,, पत्र.	२५. छाल शाखा.	३६. प्रवाल पत्र.
४. ,, शाखा.	१५. ,, पुष्प.	२६. ,, प्रवाल.	३७. ,, पुष्प.
५. ,, प्रवाल.	१६. ,, फळ.	२७. ,, पत्र	३८. ,, फळ.
६. ,, पत्र.	१७. ,, वीज.	२८. ,, पुष्प.	३९. ,, वीज.
७. ,, पुष्प.	१८. स्कंध छाल.	२९. ,, फळ	४०. पत्र पुष्प.
८. ,, फळ.	१९. ,, शाखा.	३०. ,, वीज.	४१. ,, फळ.
९. ,, वीज.	२०. ,, प्रवाल.	३१. शाखा प्रवाल.	४२. ,, वीज.
१०. कट स्कंध.	२१. ,, पत्र.	३२. ,, पत्र.	४३. पुष्प फळ.
११. ,, छाल.	२२. ,, पुष्प.	३३. ,, पुष्प.	४४. ,, वीज.
		३४. ,, फळ	४५. फळ वीज—अनु०

વાયુકાય.

૬ પ્ર૦ પમૂ પં મત્ત ! વાઝકાણ્ એગં મહં ર્થિસ્ત્વં વા, પુરિસસ્ત્વં વા, હરિસ્ત્વં વા, જાગસ્ત્વં વા; એવં જુગ્ગ-ગિદ્ધિ-ચિદ્ધિ-સીઅ-સંદમાણિઅસ્ત્વં વા વિઝવિત્તણ્ ?

૬. પ્ર૦—હે મગવન્ ! વાયુકાય, એક મોટું સ્ત્રીરૂપ, પુરુષરૂપ, હસ્તિરૂપ. યાનરૂપ, એ પ્રમાણે શુભ્ય ગિદ્ધિ, ચિદ્ધિ, શિવિકા (હોઝા) અને સ્વદમાનિકા (મેનો) એ વચાનું રૂપ વિકુર્વા શકે છે ?

૬. ૩૦—ગોયમા ! નો ઝણદ્દે સમદ્દે, વાઝકાણ્ પં વિકુ-વ્વેમાણે એગં મહં પઢાગાસંટિઅ ળ્વ વિકુવ્વડ્.

૬. ૩૦—હે ગૌતમ ! એ અર્થ સમર્થ નથી. પણ વિકુર્વણા કરતો વાયુકાય, એક મોટું પતાકાના આકાર જેવું રૂપ વિકુર્વે છે.

૭. પ્ર૦— પમૂ પં મત્તે ! વાઝકાણ્ એગં મહં પઢાગાસંટિઅં રૂવં વિઝવિત્તા અપેગાઙં જોઅગાઙં ગમિત્તણ્ ?

૭ પ્ર૦—હે મગવન્ ! વાયુકાય. એક મોટું પતાકાના આકાર જેવું રૂપ વિકુર્વા અનેક યોજનો મુઘી ગતિ કરવાને શક્ત છે ?

૭. ૩૦—હન્તા, પમૂ.

૭. ૩૦—હે ગૌતમ ! હા, તે તેમ કરવાને શક્ત છે.

૮. પ્ર૦—સે મત્તે ! કિ આયઢ્ઢીણ્ ગચ્છડ્, પરિઢ્ઢીણ્ ગચ્છડ્ ?

૮. પ્ર૦— હે મગવન્ ! શું તે વાયુકાય, આત્મકદ્ધિથી ગતિ કરે છે કે પરની કદ્ધિથી ગતિ કરે છે ?

૮. ૩૦—ગોયમા ! આયઢ્ઢીણ્ ગચ્છડ્, નો પરિઢ્ઢીણ્ ગચ્છડ્; જહા આયઢ્ઢીણ્, એવં ચેવ આયકમ્મુણા વિ, આયપ્પયોગેણ વિ માણિઅવ્વં.

૮. ૩૦—હે ગૌતમ ! આત્મકદ્ધિથી ગતિ કરે છે પણ પરની કદ્ધિથી ગતિ કરતો નથી. જે- તે આત્મકદ્ધિથી ગતિ કરે છે તેમ તે આત્મકર્મથી અને આત્મપ્રયોગથી પણ ગતિ કરે છે ' એ પ્રમાણે કહેવું.

૯. પ્ર૦—સે મત્તે ! કિં ઝસિઓદયં ગચ્છડ્, પયઓદયં ગચ્છડ્ ?

૯. પ્ર૦—હે મગવન્ ! શું તે વાયુકાય, ડચી પતાકાની પેઠે રૂપ કરી ગતિ કરે છે કે પડી ગણી પતાકાની પેઠે રૂપ કરી ગતિ કરે છે ?

૯. ૩૦—ગોયમા ! ઝસિઓદયં પિ ગચ્છડ્, પયઓદયં પિ ગચ્છડ્.

૯. ૩૦—હે ગૌતમ ! તે, ડચી પતાકાની પેઠે અને પડી ગણી પતાકાની પેઠે—એ ત્રણે પ્રકારે—રૂપ કરી ગતિ કરે છે.

૧૦. પ્ર૦—સે મત્તે ! કિં એગઓપઢાગં ગચ્છડ્, દુહઓપઢાગં ગચ્છડ્ ?

૧૦. પ્ર૦—હે મગવન્ ! શું તે એક દિશામાં (એક) પતાકા હોય એવું રૂપ કરી ગતિ કરે છે કે ત્રે દિશામાં (એક સાથે ત્રે) પતાકા હોય એવું રૂપ કરી ગતિ કરે છે ?

૧૦. ૩૦—ગોયમા ! એગઓપઢાગં ગચ્છડ્, નો દુહઓ-પઢાગ ગચ્છડ્.

૧૦ ૩૦—હે ગૌતમ ! તે, એક દિશામાં પતાકા હોય એવું રૂપ કરીને ગતિ કરે છે, પણ ત્રે દિશામાં પતાકા હોય એવું રૂપ કરીને ગતિ કરતો નથી.

૧૧. પ્ર૦—સે પં મત્તે ! કિં વાઝકાણ્ પઢાગા ?

૧૧. પ્ર૦—હે મગવન્ ! તે શું તે વાયુકાય પતાકા છે ?

૧૧. ૩૦—ગોયમા ! વાઝકાણ્ પં સે, નો સ્વહુ સા પઢાગા.

૧૧. ૩૦—હે ગૌતમ ! તે વાયુકાય, પતાકા નથી. પણ વાયુકાય છે.

૧. મૂલછાયા — પ્રમુખમગવન્ ! વાયુકાય. એક મહત્ સ્ત્રીરૂપ વા, પુરુષરૂપ વા, કન્તરૂપ વા, યાનરૂ. વા, એ જુગ્ગ-ગિદ્ધિ-ચિદ્ધિ-શિવિકા-સ્વ-ન્દમાનિશરણ વા વિકુર્વેતુમ્ ? ગાતમ ! નાડ્યમ્ અર્થ સમર્થ., વાયુકાયા તિદ્વેનાણ એ વાગ્ગ-વચાકાપથિત્ત રૂપ વિકુર્વેત. પ્રમુખમગવન્ ! વાયુકાય: એક મહત્ પતાકાસંસ્થિત રૂપ વિકુર્વે અનેકાણિ યોજનાણિ ગન્તુમ્ ! દન્ત, પ્રમુ ગ યાનવન્ ! કિમ્ આત્મકદ્ધી ગચ્છતિ, પરદયં ગચ્છતિ ? ગાતમ ! આત્મકદ્ધી ગચ્છતિ, નો પરદયં ગચ્છતિ. યથા આત્મકર્મણ્, એ ચેવ આત્મકર્મણ્, આત્મપ્રયોગેણાપિ મણિત્તવ્વમ્. સ મગવન્ ! કિમ્ ડચ્છિત્તોદયં ગચ્છતિ, પત્તદુદય ગચ્છતિ ? ગાતમ ! ડચ્છિત્તોદયમ્ અપિ ગચ્છતિ, પત્તદુદયમ્ અપિ ગચ્છતિ સ મગવન્ ! કિમ્ એકત પતાક ગચ્છતિ, ત્રિયાપતાક ગચ્છતિ ? ગાતમ ! એકત પતાક ગચ્છતિ, ત્રિયાપતાક ગચ્છતિ. સ મગવન્ ! કિ ત્તુકાય પતાકા ? ગાતમ ! વાયુકાય ન, નો સ્વહુ સા પતાકા—અનુ.

૨. વાયુનું વહન પતાકાના આકારે થાય છે, એમ શ્રીમૂલકાય જણાવે છે, પણ તે વિષે વિશેષ સ્પષ્ટ યજ્ઞની જરૂર છે કદાચ કવચાના પદ્મકપાટ ઉપરથી વાયુના આકારનું યોગ્ય કવચાના આવરણ હોય તે મળે, પણ વાયુ પતાકાને આકારે જ વહે છે—વાયુ છે, એ જાતનો નિર્ણય કર્યા પહેલાં તે વિષે વિશેષ સુચારુ યજ્ઞની જરૂર છે સપ્તદાશર્ય સાથે જણાવ્યું પડે છે કે, આ અને શ્રાવ યજ્ઞા કેટલાક વિચિત્ર ઉદ્દેશોના ટીકાકાર તે એક ધારણ પણ ચોલતા નથી એથી જ અનુવાદક આના વિષયોને સ્પષ્ટ કરી શકતા નથી. દ્વે પટ્ટીના પ્રકરણમાં વચાદ્ધના એટલે નેવના (વાટકાના) જે આકારો જણાવ્યા છે તે અટાચ મમુચિત પણ જણાય. કારણ કે, આશામાં વાટકાના જાતજાતનાં રાસો આપણે પ્રત્યક્ષ કરીએ છીએ અને યોદી પળી સગર્યાથી આપણે તેને અનુક પ્રાણા કે પટાઈ સાથે સરવાળીએ છીએ. પરંતુ વાયુનો પતાકા-આકાર અપ્રત્યક્ષ છે, તેને તે વિષે વિશેષ કારી જણાવ્યું નથી માટે જ વાયુના આકારને સ્વતંત્ર એ પ્રથમ જ્ઞાન વિચારણીય છે:—અનુ.

२. 'देवं वेदव्ययमनुष्वाणं समोदयं' इति प्रागुक्तम्, अतो वैदिक्यधिकारादिनाह- 'पमू षं' इत्यादि, 'जाणं' नि शकटम्, 'जुगं' . गोहृद्विषयप्रसन्नं जम्बानं द्विहस्तप्रमाणं वेदिकाप्रमाणमनन . 'गिह्ति' ति इतिन उपरि कोशरुत्वा या मानुवं गिह्तीव गिह्तिः, 'गिह्ति' ति आदाना यद्व्यवस्थानम्, तद्व्यवस्थितम् 'विह्ति' इत्युच्यते. 'मीध' ति गिह्तिना-वृत्राकारा-च्छादितो जम्बानविवेकः, 'संदमाणिक' ति पुरुषप्रमाणोऽऽयामो जम्बानविवेकः. 'एगं मह पदागामद्विध' ति सतत् प्रोम्भागा-पेक्षया, पताकामण्यितम्-स्वल्पैरेव व्यथाः पताकाऽऽकारदर्शयत्वाद् वैदिक्यावस्थायां नित्यं पताकासंज्ञेय भागवदिति. 'जायद्वी' ति आत्मद्वयी आनन्दस्या-आनन्दव्या या, 'आयकम्पुण' ति आत्मिकवया, 'जायध्रोगेण' ति न परमगुण इत्यर्थः. 'उदितोदयं' ति उदितोदयं इत्युच्यते-उदय-पदागामो यत्र गमने नत् उदितोदयम्-उदयपताकान्वयः-त्रिगणविवेकं चेत्यम्. 'पयजोदयं' ति पतदुदयम्-पतितपताकं गच्छति. इत्यपताकस्यापना इत्यम्. पतितपताकास्यापना तु इत्यम्. 'एगोपदागं' ति एकत एतस्यां दिशि, पताका यत्र तद् एकतःपताकम्, स्थापना तु इत्यम्. 'दुहोपदागं' ति द्विगणव्याजम्, स्थापना इत्यम्.

३. 'देवं वेदव्ययमनुष्वाणं समोदयं' इति अर्थात् वैदिक्य शक्तिने लगती हकीरन आगच्छ उद्देश्ये उ मांटे इवे पय ने ज वान नंबेण आ म्त्र कहे छे- ['पमू षं' इत्यादि.] ['जाणं' ति] यान-शकट-गाटुं. ['जुगं' ति] वेदिक्या उपरुक्त अणे वे हाय टांटे जे वाहन ते इत्यम्. आ वाहनमी प्रमिदि गोहृद्विषया छे. (गिह्ति गाम्नी) . 'गिह्ति' ति] इयी उपरु स्वे ती अंगमी-मनुष्वाणे गमी जाय-जमां च्म-वायी गहृष्य देवाय नही ते-गिह्ति. ['गिह्ति' ति] टाटोतुं जे पोसतुं पञ्चा वे धांता गमोनां 'गिह्ति' तर्हिने प्रमिउ छे. ['मीध' ति] गिह्तिना-गिह्तिना आकारकी टांण्य एग वानतुं वाहन-पाल्सी ['संदमाणिक' ति] एग वेदमी संसाटवातु वाहकविष्णु-मो. ['एगं मह पदागामद्विधं' ति] पूर्व पन्नाग करता गोटु अने पापाने आकारे स्वेच्छे. कपण छे आरुं प्रीण स्मणे नरी पताकना आकार जेतुं ज छे अने वैदिक्यअवस्थाना पय वासु पनाकाने आकारे ज स्वे छे. ['जायद्वी' ति] प्रमाती गलिउठ अथवा आत्मानो उद्विषते. ['आय-कम्पुण' ति] आत्मानो क्रियावडे. ['जायध्रोगेण' ति] आत्माना प्रयोगनः र्थं जना प्रयोगया नही. ['उदितोदयं' ति] जे गतिमा लावण उचे देवाय ते उदितोदय अर्थात् उची धजाने आकारे. 'उदितोदय' ए त्रिगणविवेक छे. ['पयजोदयं' ति] पटी गण्ट धजानी पेटे गति करे छे.

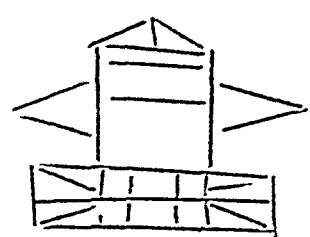
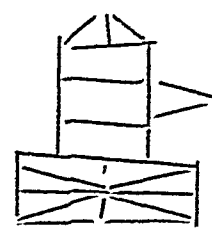
उंची धजानी आकार आ गीने छे-

पटी गण्ट धजानी आकार आ गीने छे-

['एगोपदागं' ति] ज्यां एक दिशायां पताका होय ते 'एकत.पताक' कह्योय. तेरो घाट आ गीने छे-

['दुहोपदागं' ति] ज्यां बने तरफ पताका होय ते 'द्विधायताक' कह्योय. तेरो आकार आ गीने छे-

बलाहक.

१२. प्र०-पमू षं मंत्रे ! बलाहके एगं महं इत्यिहत्वं वा, जाय-संदमाणिकत्वं वा परिणामेत्तम् ?

१२. प्र०-हे भगवन् ! बलाहक, एक मोटुं वीरूप वाद्यत्-संदमानिकारूप परिणमायवा समर्थ छे ?

१२. उ०-हता पमू.

१२. उ०-हं गौतम ! हा, ते, तेम करवा समर्थ छे.

२. धा बयी स्थापनाओ टीकाना भाषांतरमा आपेछी छे -अनु०
 १. वर्तमानमा सिंहलद्वीप (सीलोन-श्रीलंका) मां 'गोल' नामको तालुको छे तेने ज अर्था 'गोत्र गिय' शब्दधी जणाओको लागे छे-हे गरक विधिमे करीने जा सुख-सुखसागामी-नो ज प्रकार जाएछो छे -अनु०
 २. मूल-आवा.-प्रभुमेववन् । बलाहकः एक महत् स्वरं वा, वायन्-सन्दमानिकारूपं वा परिणमयितुम् ? इत्य, प्रभु.-अनु०

१३. प्र०—पंभू णं भंते ! बलाहए एगं मह इत्थिरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोअगाइं गमित्तए ?

१३. उ०—हंता, पभू.

१४. प्र०—से भंते ! किं आयड्डीए गच्छइ, परिड्डीए गच्छइ ?

१४. उ०—गोयमा ! नो आयड्डीए गच्छइ, परिड्डीए गच्छइ; एवं नो आयकम्मणा, परकम्मणा; नो आयपयोगेणं, परपयोगेणं; जासिओदय वा गच्छइ, पययोदय वा गच्छइ.

१५. प्र०—से भंते ! किं बलाहए इत्थी ?

१५. उ०—गोयमा ! बलाहए णं से, नो खलु सा इत्थी, एवं पुरिसे, आसे, हत्थी.

१६. प्र०—पंभू णं भंते ! बलाहए एगं महं जाणरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोअगाइं गमित्तए ?

१६. उ०—जहा इत्थिरूवं तहा भाणिअवं. नवरं—एगओ—चक्रवालं पि, दुहओचक्रवालं पि गच्छइ—भाणिअवं. जुग्ग—गिळि—थिळि—सीआ—संदमाणिआणं तहेव.

१३. प्र०—हे भगवन् ! बलाहक, एक मोटुं स्त्रीरूप करीने (परिणमावीने) अनेक योजनो सुधी जवा समर्थ छे ?

१३. उ०—हे गौतम ! हा, ते, तेम करवा समर्थ छे.

१४. प्र०—हे भगवन् ! शुं ते बलाहक, आत्मकद्विधी गति करे छे के परकद्विधी गति करे छे ?

१४. उ०—हे गौतम ! ते, आत्मकद्विधी गति करतो नथी, पण परकद्विधी गति करे छे. ए प्रमाणे आत्मकर्म अने आत्म-प्रयोगथी पण गति करतो नथी पण परकर्म अने परप्रयोगथी ते, गति करे छे. अने ते उन्नी थएली के पडी गएली थजानी पेटे गति करे छे.

१५. प्र०—हे भगवन् ! शुं ते बलाहक, स्त्री छे ?

१५. उ०—हे गौतम ! ते बलाहक, स्त्री नथी, पण बलाहक छे. ए प्रमाणे पुरुष, घोडो तथा हाथी वगैरे विषे पण जाणहुं.

१६. प्र०—हे भगवन् ! शुं ते बलाहक, एक मोटा यानरूप परिणमावी (करी) अनेक योजनो सुधी गति करी शके छे ?

१६. उ०—हे गौतम ! जेम स्त्रीरूप संबधे कं तेम यानना रूप संबधे पण समजवु. विशेष ए के. ते ए त फ पैडु राखीने पण चाले अने बन्धे तरफ पैडुं राखीने पण त चाले तथा ते जरीते जुग्ग, गिळि, थिळि शिविका अने संदमानिकाना रूप संबधे पण समजवुं.

३. रूपान्तरक्रियाऽधिकाराद् बलाहकसूत्राणि:—‘ बलाहए ’ त्ति मेवः, ‘ परिणामेत्तए ’ त्ति बलाहकस्याऽजीवत्वेन विकुर्वणाया वचनभावात् परिणामयितुमित्युक्तम्, परिणामश्चाऽस्व विसृसारूपः. ‘ नो आयड्डीए ’ त्ति अचेतनत्वाद् मेवस्य विवक्षितायाः शक्तेर्भावाद् न आत्मद्वयां गमनमस्ति, वायुना, देवेन वा प्रेरितस्य तु स्वादपि गमनम्, अतोऽभिधीयते:—‘ परिड्डीए ’ त्ति. ‘ एवं पुरिसे, आसे, हत्थि ’ त्ति स्त्रीरूपसूत्रमिव पुरुषरूपा-ऽश्वरूप-हस्तिरूपसूत्राणि अध्येतव्यानि. यानरूपमूत्रे विशेषोऽस्ति, इति तद् दर्शयति—‘ पंभू णं भंते ! बलाहए एगं महं जाणरूवं परिणामेत्ता ’ इत्यादि—‘ पयओदयं पि गच्छइ ’ इत्येतदन्त स्त्रीरूपसूत्रसमानमेव विशेषः पुनरयम्:—‘ से भंते ! किं एगओचक्रवालं गच्छइ, दुहओचक्रवालं गच्छइ ? गोयमा ! एगओचक्रवालं पि गच्छइ. दुहओचक्रवालं पि गच्छइ ’ त्ति. अस्त्यैवोत्तररूपम् अंशमाह:—‘ नवरम्—एगओ ’ इत्यादि. इह यानं शकटम्, चक्रवालं चक्रम्; ओपसूत्रेषु तु अय विशेषो नास्ति, शकट एव चक्रवालभावात्. ततश्च युग्ग—गिळि—थिळि—शिविका—स्पन्दमानिकारूपसूत्राणि स्त्रीरूपसूत्रवद् अव्येयानि. एतदेवाह:—‘ जुग्ग—गिळि—थिळि—सीआ—सदमाणिआणं तहेव ’ त्ति.

३. रूप बदलवानो क्रियाहुं प्रकरण-अधिकार-चालतुं होवाथी हवे बलाहक-मेव-नां आकाशमां जे अनेक रूपो थाय-देखाय-छे ते विषे सूत्रो कहे छे.—[‘ बलाहए ’ त्ति] मेव. [‘ परिणामेत्तए ’ त्ति] बलाहक, अजीव होवाथी तेने विकुर्वणा गति नभगी प्रकती नथी माटे अही ‘ विकुर्वण करवाने ’ बदले ‘ परिणामावधाने ’ एम कथु छे कारण के, तेने (मेवने) स्वभावत्प परिणाम नो होय छे [‘ नो आयड्डीए ’ त्ति] मेव अचेतन छे माटे तेने विवक्षित गति न होवाने लीधे ते आत्मकद्विधी गति करतो नथी परतु वायु के देव द्वारा प्रेरित थएलो मेव गमन पण करे छे माटे कथु छे के, [‘ परिड्डीए ’ त्ति] परनी कद्विधी गमन करे छे. [‘ एवं पुरिसे, आसे, हत्थि ’ त्ति] स्त्रीरूप सबधी सूत्रनी पेटे पुरुषरूप, अश्वरूप अने हस्तिरूप संबधी सूत्रो जाणवां. मात्र यानरूप सबधी सूत्रमां विशेष छे तो तेने दर्शयिमा कहे छे के पंभू णं भंते ! बलाहए एगं महं जाणरूवं परिणामेत्ता ’ इत्यादि, त्यांथी माडीने ‘ पयओदयं पि गच्छइ ’ त्यां सुधीनु सूत्र, स्त्रीरूप सबधी सूत्रनी पेटे कहेयुं विशेष तो आ छे के:—‘ से भंते ! किं एगओचक्रवालं गच्छइ, दुहओचक्रवालं गच्छइ ? ’ ए प्रश्नो जवाव आपता कहे छे के, ‘ गोयमा ! एगओ-

१. मूलच्छाया.—प्रभुर्भगवन् ! बलाहक. एकं महत् स्त्रीरूप परिणमय्य अनेकानि योजनानि गन्तुम् ? इत्त, प्रभु स भगवन् ! तिम था महयो गच्छति, परदयां गच्छति ? गौतम ! नो आत्मकद्वयां गच्छति, परदयां गच्छति, एव नो आत्मकमेवा, परकमेवा, नो आत्मपयोगेण, परप्रयोगेण, वचिओदय वा गच्छति, पयओदय वा गच्छति. ग भगवन् ! किं बलाहक स्त्री ? गौतम ! बलाहक न, नो चाल गा म्जे, एव पुरुष, अश्व, हस्ती. प्रभुर्भगवन् ! बलाहक एकं महत् यानरूपं परिणमय्य अनेकानि योजनानि गन्तुम् ? यथा स्त्रीरूप तथा भगितन्त्रम्, नवरम्—एगओ—चक्रवालमपि, द्विधकृत्वाणामपि गच्छति भगितन्त्रम्, युग्ग-गिळि-थिळि-शिविका-स्पन्दमानिकाना तथैव.—अनु०

ચક્રવાલં પિ ગચ્છડ, દુહ્યોચક્રવાલં પિ ગચ્છડ 'તિ' અર્થાત્ એ મેઘ, એકતશ્ચક્રવાલ પળ ચાલે છે અને દ્વિયા ચક્રવાલ પળ ચાલે છે. એ જ હકીકતને મૂલ સૂત્રમાં પળ જણાવી છે કે; ['નવરં એગ્જો' ઇત્યાદિ.] અહીં 'યાન' એટલે 'શકટ-ગારું-' સમજવું અને 'ચક્રવાલ' એટલે 'પૈડું' સમજવું. યાકી વીજાં સૂત્રોમાં તો આ વિશેષ નથી. કારણ કે પૈડું તો ગાઢાને જ હોય છે માટે યુગ્ય, ગિહિ, ધિહિ, ગિવિકા અને સ્વંદમાનિકા, એ વધાનાં રૂપ સંબંધી સૂત્રો, સ્ત્રીરૂપ સંબંધી સૂત્રની પેઠે કહેવાં. એ જ વાતને કહે છે કે, ['જુગ-ગિહિ-ધિહિ-સીવા-સંદમાણિઆળં તહેવ' તિ],

લેડ્યાનાં દ્રવ્યો.

૧૭. પ્ર૦—જીવે પં મંતે ! જે મવિએ નેરડ્દાસુ ઉવવજ્જિત્તએ સે પં મંતે ! કિલેસેસુ ઉવવજ્જડ ?

૧૭. ૩૦—ગોયમા ! જલ્લેસાઈં દવ્વાઈં પરિઆઈત્તા કાલં કરેડ, તલ્લેસેસુ ઉવવજ્જડ, તં જહાઃ—કળ્હલેસેસુ વા, નીલલેસેસુ વા, કાઝલેસેસુ વા; એવં જસસ જા લેસસા સા તસસ માણિઅવ્વા.

૧૮. પ્ર૦—જાવ-જીવે પં મંતે ! જે મવિએ જોડ્દાસિએસુ ઉવવજ્જિત્તએ પુચ્છા ?

૧૮. ૩૦—ગોયમા ! જલ્લેસાઈં દવ્વાઈં પરિઆઈત્તા કાલં કરેડ તલ્લેસેસુ ઉવવજ્જડ, તં જહાઃ—તેડલેસેસુ.

૧૯. પ્ર૦—જીવે પં મંતે ! જે મવિએ વેમાણિએસુ ઉવવજ્જિત્તએ સે પં મંતે ! કિલેસેસુ ઉવવજ્જડ ?

૧૯. ૩૦—ગોયમા ! જલ્લેસાઈં દવ્વાઈં પરિઆઈત્તા કાલં તં જહાઃ—તેડલેસેસુ વા, પહ્લેસેસુ વા, કરેડ તલ્લેસેસુ ઉવવજ્જડ,

૧૭. પ્ર૦—હે મગવન્ ! જે જીવ, નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે તે, હે મગવન્ ! કેવી લેડ્યાવાઝાઓમાં ઉત્પન્ન થાય ?

૧૭. ૩૦—હે ગૌતમ ! જીવ, જેવી લેડ્યાવાઝાં દ્રવ્યોતું પ્રહણ કરી કાઢ કરે છે તેવી લેડ્યાવાઝામાં તે, ઉત્પન્ન થાય છે. તે આ પ્રમાણે:—કૃષ્ણલેડ્યાવાઝામાં, નીલલેડ્યાવાઝામાં અને કપોત-લેડ્યાવાઝામાં અર્થાત્ જે જેની લેડ્યા હોય, તેની તે લેડ્યા કહેવી. એ પ્રમાણે વીજા પળ પ્રસ્નો કરવા યાવત—

૧૮. પ્ર૦—હે મગવન્ ! જે જીવ, જ્યોતિષિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે તે, કેવી લેડ્યાવાઝાઓમાં ઉત્પન્ન થાય ?

૧૮. ૩૦—હે ગૌતમ ! જીવ, જેવી લેડ્યાવાઝાં દ્રવ્યોતું પ્રહણ કરી કાઢ કરે છે તેવી લેડ્યાવાઝામાં તે, ઉત્પન્ન થાય છે. તે આ પ્રમાણે:—તેજોલેડ્યાવાઝાઓમાં.

૧૯. પ્ર૦—હે મગવન્ ! જે જીવ વેમાનિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે તે, હે મગવન્ ! કેવી લેડ્યાવાઝાઓમાં ઉત્પન્ન થાય ?

૧૯. ૩૦—હે ગૌતમ ! જીવ, જેવી લેડ્યાવાઝાં દ્રવ્યોતું પ્રહણ કરી કાઢ કરે છે તેવી લેડ્યાવાઝામાં તે, ઉત્પન્ન થાય છે તે આ

૨. મૂલચ્છાયા—જીવો મગવન્ ! યો મવ્યો નૈરયિકેષુ ઉપપન્તું સ મગવન્ ! કિલેસ્યુ ઉવવજ્જડ ? ગૌતમ ! યદેડ્યાનિ દ્રવ્યાણિ પર્યાદાય કાલં કરોતિ, તલ્લેડ્યેષુ ઉપપચ્ચતે, તથયા—કૃષ્ણલેડ્યેષુ વા, નીલલેડ્યેષુ વા, કાપોતલેડ્યેષુ વા; એવં જસસ યા લેડ્યા સા તસસ મળિતવ્યા. યાવત-જીવો મગવન્ ! યો મવ્યો જ્યોતિષ્કેષુ ઉપપન્તું પુચ્છા ? ગૌતમ ! યદેડ્યાનિ દ્રવ્યાણિ પર્યાદાય કાલં કરોતિ તલ્લેડ્યેષુ ઉપપચ્ચતે, તથયા:—તેજોલેડ્યેષુ. જીવો મગવન્ ! યો મવ્યો વેમાનિકેષુ ઉપપન્તું સ મગવન્ ! કિલેડ્યેષુ ઉવવજ્જડ ? ગૌતમ ! યદેડ્યાનિ દ્રવ્યાણિ પર્યાદાય કાલં કરોતિ તલ્લેડ્યેષુ ઉપપચ્ચતે, તથયા—તેજોલેડ્યેષુ વા, પહ્લેડ્યેષુ વા.—અતુ.

૧. જે દ્વારા કર્મની સાથે આત્મા ક્ષિટ થાય-લિડ્યત્તે—તેને શાસ્ત્રકારોએ લેડ્યા કહી છે અહીં આ વાત વિચારવા જેવી છે કે, લેડ્યા એ શું લાગણી કે વૃત્તિરૂપ છે કે અણુરૂપ છે? આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતાં પ્રજાપનાની ટીકામાં (પૃ. ૩૩૦, પદ ૧૭ સં.) શ્રીમલયગિરિજીએ જણાવ્યું છે કે, લેડ્યા એ અણુરૂપ છે—પરમાણુસમૂહરૂપ છે. જનંદર્શનમા પુત્રલોની ફક્ક ધાટ જાતો જણાવી છે. (જેમકે; આદારિકપુદ્ગલ, વૈશ્વિકપુદ્ગલ, આદારકપુદ્ગલ, તૈજસપુદ્ગલ, કાર્મણપુદ્ગલ, આર્ધાપુદ્ગલ, નર્ન પુદ્ગલ અને શ્વાસોચ્છ્વાગપુદ્ગલ.) તેમાની વડે જાતમા એ લેડ્યાનાં અણુઓનો સમાવેશ થઈ શકે છે? એ પળ વિચારવું ઘટે છે. શ્રીમલયગિરિજીએ તો એ વિષે સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે, લેડ્યાના ધણુઓ, યોગાન્તર્ગતદ્રવ્યરૂપ છે અર્થાત્ જે અણુઓ માનસિક, વાચિક અને કાયિક છે તેમાં જ આ લેડ્યાના ધણુઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે. જેમ વદામ કે વ્રાહ્મી, જ્ઞાનાવરણના ક્ષયોપશમને, મથપાન, જ્ઞાનાવરણના ઉદવચને, દયિભોજન, નિદ્રાને અને પિત્તવૃદ્ધિ, પ્રક્રોધને ઉત્તેજે છે તેમ એ લેડ્યાના પરમાણુઓ કપાયોદયનાં ઉત્તેજક છે—વલ્કતા અભિમા ધો હોમવાથી જેમ તે વિશેષ પ્રચલિત થાય છે તેમ આપણા શરીરમા રહેલાં લેડ્યાના ધણુઓ ઉદ્ભૂત થયેલા કપાયને વિશેષ ઉત્તેજન કરે છે, જ્યાસુધી ધા.પણામાં જરા પળ કાપાયિક વૃત્તિ વિચિત્ત હોય છે ત્યા સુધી તેને, એ લેડ્યાનાં અણુઓ ટેકો આપે છે અને એ વૃત્તિનો સમૂહ નાશ થયે એ અણુઓ અક્રિત્કર થાય છે અર્થાત્ લેડ્યાના અણુઓ રહ્યાં રહ્યા અસન્ન વપાયને પેદા કરી શકતા નથી. કિન્તુ એનું કામ તો ઉદ્ભૂત કપાયને જ ટેકો આપવાનું છે. આટલા ઉપરથી સમજાઈ શકે તેમ છે કે, લેડ્યા એ અણુરૂપ છે અને એ અણુઓ પળ માનસિક, વાચિક અને કાયિક પરમાણુઓમાં છે. માત્રકારોએ એ અણુરૂપ લેડ્યાઓના મુખ્ય છ પ્રકાર દર્શાવ્યા છે. એમાંના પેલા ત્રણ પ્રકાર અશુભ, અશુભતર અને અશુભતમ છે અને છેલ્લા ત્રણ પ્રકાર શુભ, શુભતર અને શુભતમ છે. તે પ્રત્યેક લેડ્યાના અણુઓમા કેવો રંગ, કેવો રસ, કેવો ગંધ અને કેવો સ્પર્શ રહેલો છે તે પળ જણાવ્યું છે અને કહે લેડ્યાવાઝા મનુષ્યની વડે વૃત્તિ હોય તે પળ સૂચવ્યું છે અને છેવટે લેડ્યાની સ્થિતિમયાંદાનો વધારે ઓછો સમય જણાવી તેમું માવી પરિણામ પળ પ્રકટ કર્યું છે. જ્યારે જ્યારે મનુષ્યમા કોઈ જાતની કાપાયિક વૃત્તિનો ઉદય થતો હોય ત્યારે તેના લોહીનો રંગ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ પળ વદલતો હોય છે, એ વાત શરીરમા અને માનસમાત્રના ગંભીર અભ્યાસિથી અપ્રતીત નથી. સ્વૃહદિએ આપણે પળ એટલું તો જાણી શકીએ છીએ કે, અન ક્રોધ કરતા મનુષ્યનું લોહી ક્ષિટ થઈ જાય છે, શરીર લાલ થઈ જાય છે અને ઘગધગી જાય છે, નીચે આપેલા કોઠા ઉપરથી લેડ્યાના રગાદિકની માહિતી મઠી શકે તેમ છે, તે આ પ્રમાણે:—

४. परिणामाधिकाराद् इदमाहः—‘ जीवे णं ’ इत्यादि. ‘ जे भविए ’ त्ति यो योग्यः, ‘ किलेसेसु ’ त्ति का कृष्णादीनामन्यतमा लेश्या येषां ते तथा—तेषु किलेश्येषु मध्ये, ‘ जल्लेसाइं ’ ति या लेश्या येषां द्रव्याणां तानि यल्लेश्यानि—यस्या लेश्यायाः संबन्धानि इत्यर्थः. ‘ परिआइत्त ’ त्ति पर्यादाय परिगृह्य भावपरिणामेन, कालं करोति—म्रियते, तल्लेश्येषु नारकेषु उच्यते. भवन्ति चात्र गाथाः—“ सत्त्वाहिं लेसाहिं पडवे समयम्मि संपरिणयाहिं, नो कम्म वि उववाओ परे भवे अत्थि जीवस्स. सत्त्वाहिं लेसाहिं चारमे समयम्मि संपरिणयाहिं, न वि कस्स वि उववाओ परे भवे अत्थि जीवस्स. अंतमुहुत्तम्मि गए अंतमुहुत्तम्मि सेसए चए, लेसाहिं परिणयाहिं जीवा गच्छंति परलोयं.” चतुर्विंशतिदण्डकस्य शेषपदानि अतिदिग्गन्नाहः—‘ एव ’ इत्यादि. एवम्—इति नारकमूत्राभिलाषेन इत्यर्थः, ‘ जस्स ’ त्ति असुरकुमारादेः या लेश्या कृष्णादिका, सा लेश्या तस्याऽसुरकुमारादेः भणितव्या इति. ननु एतावन्तव विवर्जितार्थसिद्धेः किमर्थं भेदोक्तम्—‘ जाव—जीवे णं भंते ! ’ इत्यादि ? उच्यतेः—दण्डकपर्यवसानसूत्रदर्शनार्थम्. एव तर्हि वैमानिकमूत्रमेव वाच्यं स्यात्, न तु ज्योतिष्कसूत्रम् इति ? सत्यम्, किन्तु ज्योतिष्क-वैमानिकाः प्रगस्तलेश्या एव भवन्ति—इत्यस्याऽर्थस्य दर्शनार्थं तेषां भेदेनाऽभिवानम्, विचित्रत्वाद् वा सूत्रगतेरिति.

४. परिणामन-परिवर्तन-परिणाम-नो अधिकार चालतो होवार्थी, ह्ये वा एने ज लगती वीजी वात कहे छे के, [‘ जीवे णं ’ इत्यादि.] [‘ जे भविए ’ त्ति] योग्य. [‘ किलेसेसु ’ त्ति] जेओने कृष्ण वगेरे लेश्याओमांथी कोइ एक लेश्या होय ते ‘ किलेश्य ’ तेमा. [‘ जल्लेसाइं ’ ति] जे द्रव्योनी जे लेश्या होय ते द्रव्यो ‘ यल्लेश्य ’ कहवाय अर्थात् जे कोइ लेश्या संबन्धी द्रव्यो. [‘ परिआइत्त ’ त्ति] भावपरिणामपूर्वक ग्रहण करीने अर्थात् आत्मांमां असुक नियत लेश्यानी असर यथा पछी ज-मरण पागे छे—जे लेश्यावाळा द्रव्यो लीघेलां होय ते लेश्यावाळा नारकोमां उत्पन्न थाय छे. आ संबन्धे केटलीक गाथाओ आ प्रमाणे छेः—“ ज्यारे लेश्याना संपरिणामनो पहेलो समय होय त्यारे कोइ पण जीवनो, परमवमां उपपात-जन्म-यतो नथी. ज्यारे लेश्याना संपरिणामनो छेडो समय होय त्यारे पण कोइ जीवनो, परमवमां जन्म यतो नथी. लेश्यानो संपरिणाम ययाने अंतमुहुत्त वीला पछी के अंतमुहुत्त वाकी रया पछी ज जीवो परलोकमां जाय छे. ” चोवीग दंडकनां वाकीनां पदोनो अतिदेश करता कहे छे के, [‘ एवं ’ इत्यादि.] ‘ एवं ’ एटले नारकमूत्रना अभिलाष प्रमाणे. [‘ जन्म ’ त्ति] असुरकुमारादिकने कृष्ण वगेरे जे लेश्या होय ते लेश्या, असुरकुमारादिकने कहेवी. शं०—आटलं कहवाधी ज कह्यानी वात कहवाड शके छे तो [‘ जाव—जीवे णं भंते ! ’ इत्यादि.] ए सूत्र जटुं गा माटे कर्तुं ? समा०—दंडकना अंतिम सूत्रने देखाडवा माटे पूर्वोक्त सूत्र कर्तुं छे. शं०—जो एम छे तो एकलुं वैमानिकोनुं ज मूत्र कहेयुं हतुं, पण ज्योतिषिक संबन्धी सूत्र गा माटे कर्तुं ? समा०—‘ वैमानिको अने ज्योतिषिको सारी लेश्यावाळा होय छे ’ ए वातने देखाडवा ते वने सूत्रो जटुं कर्तुं कर्था छे. अथवा तेम करवातुं कारण सूत्रनी विचित्र गति छे.

विकुर्वणा.

२०. प्र०—अणगारे णं भंते ! भाविअप्या वाहिए पोग्गले अपरिआइत्ता पमू वेमारं पव्वयं उल्लंघेत्तए वा, पल्लंघेत्तए वा ?

२०. उ०—गोयमा ! नो इणट्टे समट्टे.

२१. प्र०—अणगारे णं भंते ! भाविअप्या वाहिए पोग्गले अपरिआइत्ता पमू वेमारं पव्वयं उल्लंघेत्तए वा, पल्लंघेत्तए वा ?

२०. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार, वहारनां पुद्गलोनुं ग्रहण कर्था सिवाय वैमार पर्वतने ओळंगी शके छे, प्रलंघी शके छे ?

२०. उ०—हे गौतम ! ए अर्थ समर्थ नथी.

२१. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार, वहारनां पुद्गलोनुं ग्रहण करीने वैमार पर्वतने ओळंगी शके छे, प्रलंघी शके छे ?

१. प्र० छायाः—मर्वाभिलेश्यामि प्रथमे समये संपरिणताभि, नो कस्याप्युपपात. परे भवेऽस्ति जीवस्स. सर्वभिलेश्याभिधरमे समये संपरिणताभि, नाऽपि कस्याप्युपपातः परस्मिन् भवेऽस्ति जीवस्स. अन्तमुहुत्तं गते, अन्तमुहुत्तं शेषके चैव, लेश्याभि. परिणताभिर्जीवा गच्छन्ति परलोकम्—अनु०

२. लेश्या ‘ संबन्धे ’ अर्था एक सक्षिप्त टिप्पण आपेडं छे, परंतु ते विषेनी वधारे विगतो प्रज्ञापना सूत्रना १७ मा लेश्यापदमां तथा उत्तराध्ययन सूत्रना ३४ मा लेश्या अध्ययनमां नोवाएली छे. आ उपर जे गाथाओ आपेडी छे ते, उत्तराध्ययनना लेश्या अध्ययननी छे. तेनो स्पष्ट अर्थ आ प्रमाणे छे—

आ वने गाथाओ मरणोन्मुख-त्रियमाण-मरवानी अणी उपर आबेला-प्राणीने लायु पाडवानी छे. जे देहवारी मरणोन्मुख छे तेनुं मरण तदन छेवटनी एवी लेश्यामां यई शके छे के जे लेश्या साथे एनो संबन्ध ओछामां ओछं अंतमुहुत्त सुधी तो रदो होय अर्थात् कोइ पण त्रियमाण प्राणी, लेश्याना संपर्कनी पहेली पडे ज मरी शकतो नथी. किन्तु ज्यारे एनी असुक कोइ लेश्या निश्चित थाय छे त्यारे ज ए, एना जूना देहने छोडी नूतन देह तरफ जई शके छे अने लेश्याने निश्चित यता ओछामा ओछं अंतमुहुत्त तो लांग छे माटे ज गाथामां अंतमुहुत्तनी मर्यादा नोधेली छे. आ हकीकत मात्र मनुष्य अने तिर्यंचोने ज वंश वेसती छे अने देव तथा नारको माटे तो आ प्रमाणे छेः—देव अने नारकोनी कोइ पण लेश्या आसी जीदगी सुधी एक सरधी ज रहे छे अर्थात् कोइ देवनी कापोत लेश्या होय तो ते, एनी जीदगी सुधी बदलाती नथी तेम कोइ नैरयिकनी कृष्ण लेश्या होय ते पण, एनी जीदगी सुधी बदलाती नथी—मात्र मनुष्य अने तिर्यंचोनी ज लेश्याओ बदलाया करे छे. माटे एनोने देव अने नैरयिकोने—उपर्युक्त गाथा लायु यई शके तेम नथी. तेओ तो ज्यारे मरणोन्मुख होय छे त्यारे एओनी लेश्यानो अत आववाने (बदलो बवाने) अंतमुहुत्त ज वाकी रहेछं होय छे माटे कोइ पण देव वा नैरयिक पोतानी लेश्यानुं छेवटनु अंतमुहुत्त वाकी रखे ज काळ करी शके छे—ते पहला तो नहि ज—अनु०

१ मूलच्छाया.—अनगारो भगवन् ! भावितात्मा बाह्यान् पुद्गलान् अपर्यादाय प्रभुर्वैभारं पर्वतं उल्लङ्घयितुं वा, प्रलङ्घयितुं वा ? गौतम ! नाऽयम् अर्थे समर्थ. अनगारो भगवन् ! भावितात्मा बाह्यान् पुद्गलान् पर्यादाय प्रभुर्वैभारं पर्वतम् उल्लङ्घयितुं वा, प्रलङ्घयितुं वा ?—अनु०

२१. उ०—हंता, पभू.

२२. प्र०—अणगारे णं भंते ! भाविअप्पा वाहिरए पो-
ग्गले अपरिआइत्ता जावइआइं रायगिहे नगरे रूवाइं, एवइआइं
विकुव्वित्ता वेभारं पव्वयं अंतो अणुप्पविसित्ता पभू समं वा
विसमं करेत्ताए, विसमं वा समं करेत्ताए ?

२२. उ०—गोयमा ! नो इणट्टे समट्टे, एवं चेव वित्तिओ
वि आलावगो, णवरं—परिआइत्ता पभू.

२३. प्र०—से भंते ! किं माईं विकुव्वइ, अमाईं विकुव्वइ ?

२३. उ०—गोयमा ! माईं विकुव्वइ, नो अमाईं विकुव्वइ.

२४. प्र०—से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ, जाव—नो अमाईं
विकुव्वइ ?

२४. उ०—गोयमा ! माईं णं पणीअं पाण—भोअणं भोच्चा
भोच्चा वामेति, तस्स णं तेणं पणीएणं पाण भोअणेणं अट्टि-
अट्टिमिजा वहलीभवन्ति, पयणुए मंस-सोणिए भवति; जे वि य
से अहावायरा पोग्गला ते वि य से परिणमंति, तं जहाः—सोइं-
दियत्ताए, जाव—फासिदियत्ताए; अट्टि-अट्टिमिज-केस-मंसु-रोम-
नहत्ताए, सुक्कत्ताए, सोणियत्ताए. अमायी णं लूहं पाण-भोअणं
भोच्चा भोवा णो वामेइ, तस्स णं तेणं लूहेणं पाण-भोअणेणं
अट्टि-अट्टिमिजा पयणुभवन्ति, वहले मंस-सोणिए; जे वि य से
अहावायरा पोग्गला ते वि य से परिणमंति, तं जहाः—उच्चार-
त्ताए, पासवणत्ताए, जाव—सोणियत्ताए, से तेणट्टेण जाव—नो
अमाईं विकुव्वइ.

—माईं णं तस्स टाणस्स अणालोइअपडिक्कंते कालं करेइ,
नात्थि तस्स आराहणा. अमाईं णं तस्स टाणस्स आलोइअ-

२१. उ०—हे गौतम! हा, ते, तेवी रीते तेम करवा
समर्थ छे.

२२. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार, वहारनां
पुद्गलोत्तुं ग्रहण कर्या सिन्नाय, जेटळां रूपो राजगृह नगरमां
छे तेऽळां रूपोने विकुर्वी, वैभार पर्यतमां प्रवेग करी, ते सम
पर्यतने विपम करी शके? के ते विपम पर्यतने सम करी शके?

२२. उ०—हे गौतम ! ए अर्थ समर्थ नयी—ते, ए प्रमाणे
न करी शके, ए ज रीते बीजो आटापक पण कहेवो. विज्ञेप ए
के, ' पुद्गलोत्तुं ग्रहण करीने पूर्व प्रमाणे करी शके छे ' एं प्रमाणे
कहेवु.

२३. प्र०—हे भगवन् ! शुं मायी (प्रमत्त) मनुष्य विकुर्वण
करे के अमायी (अप्रमत्त) मनुष्य विकुर्वण करे?

२३. उ०—हे गौतम ! मायी मनुष्य विकुर्वण करे, पण
अमायी मनुष्य विकुर्वण न करे.

२४. प्र०—हे भगवन् ! ' मायी मनुष्य विकुर्वण करे अने
अमायी मनुष्य विकुर्वण न करे ' तेत्तुं शुं कारण ?

२४. उ०—हे गौतम ! मायी मनुष्य, प्रणीत (वी वगोरेयी
ख्व चिकाशदार) एत्तुं पान अने भोजन करे छे, एत्तुं भोजन
करी करीने वमन करे छे. ते प्रणीत पान भोजन द्वारा तेना हाड
अने हाडमां रहेली मज्जा ते घन थाय छे तथा तेत्तुं मांस अने
लोही प्रतनु थाय छे. वळी तेना (ते भोजनना) जे यथावादर
पुद्गले छे तेत्तुं तेने ते ते रूपे परिणमन थाय छे. ते आ प्रमाणेः—
श्रोत्रइन्द्रियणे यावत्—स्पर्शइन्द्रियणे, तथा हाडपणे, हाडनी
मज्जापणे, केशपणे इमश्रुपणे, रोमपणे, नखपणे, वीर्यपणे अने
लोहिपणे (ते पुद्गले) परिणमे छे, अने अमायी मनुष्य तो
छत्तुं एत्तुं पान—भोजन करे छे, एवु भोजन करीने ते वमन करतो
नथी. ते छत्ता पान भोजन द्वारा तेनां हाड, हाडनी मज्जा प्रतनु
थाय छे अने तेत्तुं मास अने लोही घन थाय छे तथा तेना जे
यथावादर पुद्गले छे तेत्तुं पण तेने परिणमन थाय छे. ते आ
प्रमाणेः—उच्चारपणे, मूत्रपणे अने यावत्—लोहिपणे. तो ते
कारणथी यावत्—अमायी मनुष्य विकुर्वण करतो नथी (!)

—मायी, ते करेली प्रवृत्तिनुं आलोचन अने प्रतिक्रमण कर्या
सिवाय काळ करे छे माटे तेने आराधना नथी अने अमायी,

१. मूलच्छाया —द०उ, प्रभु. अनगारो भगवन् ! भावितात्मा वाहान् पुद्गलान् अपर्यादाय यावन्ति राजगृहे नगरे रूपानि, एतावन्ति विकुर्व्यं
वैभार पर्यतम् अन्तोऽनुप्रविश्य प्रभु समं वा विपम कर्तुम्, विपमं वा समं कर्तुम् ? गौतम ! नाऽयम् अर्थं नमर्थं, एव चेत् द्वितीयेऽपि आटायक,
नवरम्—पर्यादाय प्रभु. स भगवन् किं मायी विकुर्वन्ते, अनाथो विकुर्वन्ते ? गौतम ! मायी विकुर्वन्ते, नो अनाथो विकुर्वन्ते. तत् केणऽर्थेन भगवन् !
एवम् उच्यते, यावत्—नो अमायी विकुर्वन्ते ? गौतम ! मायी प्रणीतं पान—भोजनं भुक्त्वा भुक्त्वा वमयति, तस्य तेन प्रणीते पान—भोजनेन अस्थि-
अस्थिमज्जा वहलीभवन्ति, प्रतनुक मांस—शोणितं भवति, येऽपि च तस्य यथावादराः पुद्गलास्तेऽपि च तस्य परिणमन्ति, तथाया—श्रोत्रेन्द्रियतया,
यावत्—स्पर्शेन्द्रियतया, अस्थि—अस्थिमज्जा—केश—इमश्रु—रोम—नखतया, शुक्रतया, शोणिततया. अमाथी एव पान—भोजनं भुक्त्वा भुक्त्वा नो वमयति,
तस्य तेन रूपेण पान—भोजनेन अस्थि—अस्थिमज्जा. प्रतनुभवन्ति, वहलं मांस—शोणितम्; येऽपि च तस्य यथावादराः पुद्गलस्तेऽपि च तस्य परिण-
मन्ति, तथाया—उच्चारतया, प्रवृत्ततया, यावत्—शोणिततया, तत् तेनाथेन यावत्—नो अमाथी विकुर्वन्ते. नाथी तस्य स्थानस्य अनाथेन प्रविशन्त.
कालं करोति, नात्थि तस्य आराधना. अमाथी तस्य स्थानस्य आगेचित्—अनु० १. जूओ भ० प्र० ख० पृ० २८४. टिप्पण १ः—अनु०

पंडिकते काळ करेइ, अरिथ तस्त आराहणा.

ते पोतानी भूखवाळी प्रवृत्तिनु आठोचन अने प्रतिक्रमण करीन काळ करे छे माटे तेने आराधना छे.

—सेवं भंते ! सेवं भंते ! ति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे.

भगवंत-अत्रसुहृन्मनासिषयीण निगैभगवत्सुभे तत्रिगणे चक्रथे-उठेछे मन्मथे.

५. हेवपरिणामाधिकाराद् अन्तगारख्यव्यव्यवपरिणामनुगति - 'वाहिरण' ति ओट्टागिकयद्वैतव्यतिरिक्तान् वैक्रियान् इत्यर्थः.

'वैमारं' ति वैभारभिवानं राजगृहक्रीडापर्वतम्, 'उल्लिखितम् वा' इत्यादि. तत्रे लक्षण मण्ड, प्रवृत्तं पुन. पुनारति. 'नो इण्टे समष्टे' ति वैक्रियपुत्रवर्षादानं दिना वैक्रियद्वयस्यैवाभावात्. वा. पुत्रवर्षादानं तु नो परिणामोद्भवनात् प्रशुः स्वात्, महतः पर्वतातिक्रामिणः शरीरस्य संभवादिनि. 'जावडआइ' इत्यादि. वादनि मण्डि पशु-पुन्यदिवसाणि, 'पवडआइ' ति एतावन्ति, 'विजञ्चित' ति वैक्रियाणि इत्या, वैभारं पर्वत समं सप्त विषमन्, विषम तु सम कर्तुमिति मन्वदः. कि इत्या. इत्याह.-अन्तर्मध्ये वैभारस्यैव अनुप्रविश्य. 'मार्थी' ति मायादान. उपलक्ष्यतादस्य तत्कारण-प्रमत्त इति वाच्यं. अप्रमत्तो हि न वैक्रिय कुम्प इति. 'पणीञ्ज' ति प्रणीतं गच्छेदहमिन्दुकम्. 'मोन्ना मोन्ना वासेनि' ति वसत करोति, विरचन वा करोति वर्ण-वयाचयन्, यथा प्रणीतभोजनम्, तद्वसनं च विक्रियास्यभावं मायिचद् नदति, एव वैक्रियद्वयमपि इति तावयन्. 'वह्लोमवन्ति' वनाभवन्ति प्रणीतज्ञानध्यात्. 'पयगुण' ति अवनम्. 'अहावायर' ति अयोचितशब्दाः आहारपुत्रवर्षादर्थः. 'परिणमति' श्रोत्रेन्द्रियादित्वेन, अन्यथा शरीरस्य उल्लेखसंभवात्. 'लुई' ति रुद्रमन्त्रोक्तम्, 'नो वाक्के' ति अनादिक्रिया विक्रियावामनद्विधात्. 'पासवगत्ताए' इह 'वावत्' करणाद् इदं दृश्यम्.-'खेलनाए. भिन्नापनाए, वंतनाए, भित्तनाए, पृथनाए' ति. रुद्रमोजिनः उच्चारितवैव आहारादिपुत्रवर्षाः परिणमन्ति, अन्यथा शरीरस्य अनारतासन्परेरिति, अथ मायि-अमयितो. फलमात्र - 'माई णं' इत्यादि. 'तस्त ठाणन्स' ति तन्नात् स्यादाद्विदुर्गनाजगत्प्रशमन्, प्रणीतभोजनव्यवसाद् वा. 'अमार्थी ण' इत्यादि. पूर्वं मायिचद् वैक्रियम्, प्रणीतभोजनं वा हनवान्, पश्चाद् जागृतापेक्षासार्थी सन् तस्मात् स्यादाद्विदुश्चिन्प्रतिक्रान्तः सन् काळ करोति यत् तस्य अस्ति आराधना-इति.

भगवन्तुवसेस्वाप्तिप्रतिने श्रीभगवतीसुत्रे वर्तमानते बहुधे उद्देशके श्रीभगवत्सुवर्गिणश्चिन् प्रिरणे नमास्तम्.

५. आगळहुं प्रकरण देव-उद्योगपरिणामव्यवसायी होवार्थी एता पळी आणुं आ प्रकण पण पवुं ज सृष्टे छे अ तां आगळना प्रकरणनी पेटे आ प्रकणना पण छेवट सुधी. मन्दिळ्यां देवत्ये अन्तार छेत्तार एट्टे देव वसति द्योत्य-उद्योग-अन्तगार करेछा पुत्रवर्षापरिमतोने मन्त्रवचानां छे. ते विरचन मूत्रो आ प्रमाणे छे - ['वाहिरण' ति] औद्विगिण शरीरार्थी निन्न उभयो वैक्रियसुत्रोने. ['वैमारं' ति] 'वैभार' नामना राजगृह नगना शीडाववतेने, ['उल्लिखित वा' इत्यादि.] ते वेनात एखार ओळगहु ते उल्लेख अने शयवा अंळगहुं ते प्रवृत्तन. ['नो इण्टे समष्टे' ति] ए वान वनती नदी दारण छे वैक्रिय पुत्रवर्षादे इह्य कर्था सिचय वैक्रिय मोजनी वनावट थड शक्ती ज नदी अने पर्वतहुं उल्लेख करनार मणुप्य, पर्वतादिकानी (पर्वतेने वटी जाय) एवा सोटा वैक्रिय शरीर सिचय, पर्वतेने ओळगी मकतो नदी. अने एवहुं मोहुं वैक्रिय शरीर, वहागनां वैक्रिय पुत्रवर्षादे इह्य कर्था सिचय वनी शक्नु नदी नदी वजाणा पुत्रवर्षा इह्य कर्था पळी ज ए पर्वतेने ओळगवा (विगेरे)मां समर्थ थई जळे छे तो मोहुं शरीर वनाववा सटे गहागना (वैक्रिय) पुत्रवर्षादे इह्य कर्तुं ज जोईर. ['जावडआइ' इत्यादि.] जेठळीं पशु अने पुन्य वगेरेना सणे. ['पवडआइ' ति] एट्टीं सपणे ['विजञ्चित' ति] वैक्रिय करीने मन्वदकाळा वैभार पर्वतके विषम करे अने विषमने तो सम करे-एम संवव छे हुं शीने ? तो कडे छे अ वैभार पर्वतनी वजे पेमिने. ['मार्थी' ति] मायाकाळो. आ सुच, मुचक होवार्थी 'मार्थी' शब्दथी 'कृपयवाळ' अर्थात् 'प्रमत्त' म्नुय एन सनवट. कारण के अग्रमत्त गह्य तो वैक्रियरूप कर्तो नदी. ['पणीञ्ज' ति] शीडागना करती विदुवाळुं ['मोन्ना मोन्ना वासेनि' ति] वसत करे छे अथवा विरचन करे छे. ते मणुप्य मार्थी छे माटे वर्ण तथा वळ विगेरेने माटे विक्रियास्यभावप्र प्रणीत भोजन अने तेहुं वसत करे छे अने ए प्रमाणे ए द्वारा वैक्रियरूप पत्र थय छे-ए तावर्थ छे. ['वह्लोमवन्ति' ति] कठण थय छे. ['पयगुण' ति] पानहुं-वटव नही. ['अहावायर' ति] अयोचित वादर नर्कान् आहाराणां पुत्रवर्षा श्रोवह्द्वय वगेरेपणे परिणमे छे जं एम न थय तो शरीरकी वटना धर्था अंगमदित छे ['लुई' ति] लसु ['नो वाक्के' ति] अरुपावि-पणने लीवे विक्रियानो उल्लेख न होवार्थी वनकुळानो गधी. ['पयवगत्ताए'] अर्थात् 'वावत्' शब्द सूत्रो छे माटे आ गीने जागवुं:- 'शेष्मणेने, नासिकांना मळपणे, वसवणे. भित्तगो अने धृतिपणे लसुं वनकाने आहार वगेरेना पुत्रवर्षा, उच्चार (विद्या) विगेरेपणे परिणमे छे. जो एम न होय तो तेहुं शरीर उल्लेख न थहुं जोईर. हेव मार्थी अने अमार्थीकां ए प्रवृत्तिहुं पळ थई छे.-['माई णं' इत्यादि.] विदुर्गणा करवाह्य अथवा प्रणीत भोजनरूप सानर्था. ['अमार्थी ण' इत्यादि.] पळेयां नदी होवतेने गीवे वैक्रियरूप कर्तुं हतु अथवा प्रणीत भोजन कर्तुं हतुं. पण पळी ते वैरिनेने पश्चात्ताप धवार्थी ते अमार्थी थये अने तेणे आळोचन तथा प्रतिक्रमण कर्था पळी काळ कर्यो, तो तेवने आगवना छे.

वेवाह्वः सुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारमारे भवेऽस्मिन् द्वायी च नद्वानां परद्वितिकरणाद्वैनजीवी तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवो वाहको वान्ति-शान्त्योः-द्वयात् श्रीवीरदेवः सकलजिबसुखं सारहा चाप्तसुख्यः ॥

१. मूत्रवर्षा-प्रतिक्रान्त. काळ करेति, अस्ति तस्य आराधना तत्रैव भगवत् ! तत्रैव भगवन् ! इति -अनु०

शतक ३.-उद्देशक ५.

अनमार दाह्य पुद्गलोने लीधा निना खो दिगेरेनां रूपो करे ?-ना.-उर्दने.-द्या.-एवां खोउटे जंबूदीपने मरी देनातुं मात्र सामर्थ्य.-युवक-युवति-अनिचन-ज.-
 द्यन पटाका-पर्यलिका.-पर्यक.-अभियोग.-वोडो, हाथी, सिद्ध, बाघ, वरू, दीपटो, रीठ अने अष्ट पद दिगेरेने रूपे अनगार.-पुद्गलपदांशन.
 आत्मकदि,-परकदि विगेरे.-अश के साधु ?-साधु.-निकुर्वणा.-माथी.-नेनी गति-आभियोगिक-अनाथी.-नेनी गति-अनभियोगिक-...

१. प्र०—अणगारे णं मंते ! भाविअप्या चाहिरए पोगले
 अपरिआइत्ता पमू एगं महं इत्थीरूवं वा, जाव-संदमाणिअरूवं
 वा विउच्चित्तए ?

१. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार, वहारनां
 पुद्गलोने लीधा सिवाय एक मोटा स्त्रीरूपने यावत्-स्वन्दमानिकारूपने
 विकुर्वेवा समर्थ छे ?

१. उ०—नो इणट्टे समट्टे.

१. उ०—हे गौतम ! ए अर्थ समर्थ नथी.

२. प्र०—अणगारे णं मंते ! भाविअप्या चाहिरए पोगले
 परिआइत्ता पमू एगं महं इत्थीरूवं वा, जाव-संदमाणिअरूवं
 वा विउच्चित्तए ?

२. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार, वहारना
 पुद्गलोने लईने एक मोटा स्त्रीरूपने यावत्-स्वन्दमानिकारूपने
 विकुर्वेवा समर्थ छे ?

२. उ०—हंता, पमू.

२. उ०—हे गौतम ! हा, ते तेम करवा समर्थ छे.

३. प्र०—अणगारे णं मंते ! भाविअप्या केवइआइं पमू
 इत्थिरूवाइं विउच्चित्तए ?

३. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार केटळा स्त्रीरूपोने
 विकुर्वेवा समर्थ छे ?

३. उ०—गोयमा ! से जहा नामए जुवइं जुवाणे हत्येणं
 हत्ये गेणहेजा, चकस्त वा नामी अरगाउत्ता सिया, एवामेव
 अणगारे वि भाविअप्या वेउच्चिअसमुग्घायेणं समोहणइ, जाव-
 पूर्ण, गोयमा ! अणगारे णं भाविअप्या केवलकपं जंबुदीवं
 वा वहुहि इत्थिरूवेहि आइणं, वित्तिकिण्णं, जाव-एस णं
 गोयमा ! अणगारस्त भाविअपणो अयमेयारूवे विसये, विस-
 यमेत्ते सुइए, णो चेव ण संपत्तीए विउच्चिसु वा, विउच्चिति वा,
 विउच्चिस्संति वा-एवं परिवाडीए णेयव्वं, जाव-संदमाणिआ.

३. उ०—हे गौतम ! जेम कोई एक युवान, युवतिने
 काकडा वाळवापूर्वक पकडे अथवा जेम पैडानी धरी आराजोथी
 व्याप्त होय तेम भावितात्मा अनगार पण वैक्रियसमुद्घातथी
 समवहत थई यावत्-हे गौतम ! भावितात्मा अनगार आग्या
 जंबूदीपने घणां स्त्रीरूपोवडे आकीर्ण, व्यनकीर्ण यावत्-...
 छे. हे गौतम ! भावितात्मा अनगारनो आ ए प्रकारनो मात्र
 विषय छे, पण ए प्रकारे कोईवार विकुण्ण थयु नथी, यतु नथी
 अने थये नहि. ए ज प्रमाणे कमपूर्वक यावत्-स्वन्दमानिका संबंधी
 रूप सुत्री समजहुं.

१. मूलउ.वा —अनगारो भगवन् ! भावितात्मा वाचान् पुद्गलान् अर्थोदाय प्रभु एक महत् स्त्रीरूप वा, यावत्-स्वन्दमानिकारूप वा विकुर्वि-
 त्तुम् ? नाऽदम् अर्थं समर्थ . अनगारो भगवन् ! भावितात्मा वाचान् पुद्गलान् पर्यादाय प्रभु एक महत् स्त्रीरूप वा, यावत्-स्वन्दमानिकारूप वा
 विकुर्वित्तुम् ? हन्त, प्रभु . अनगारो भगवन् ! भावितात्मा-क्रियन्ति प्रभु. स्त्रीरूपानि विकुर्वित्तुम् ? गौतम ! स तथा नाम युवति युवा दृष्टेन इत्थे
 प्रकीयात्, चकस्त वा नामिः अरगायुक्ता स्यात्, एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा वैक्रियसमुद्घातेन तमदर्शन, यावत्-प्रभुर्गण 'अनगारो
 भावितात्मा केवलकपं जंबूदीप द्वीपं बहुभिः स्त्रीरूपैः आकीर्णम्, व्यनकीर्णम्, यावत्-एष गौतम ! अनगारस्य भावितात्मानोऽयम् ए द्रोणोऽप्यय,
 वेवमात्रम् उक्तम्, नो येन सप्राप्त्या व्यकुर्वीद् वा, विकुर्वीति वा-एवं परिवाट्या हातव्यम्, यावत्-स्वन्दमानिका.—अनु०

४. प्र०—सें जहा नामए केइ पुरिसे असि-चम्मपायं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भाविअया असि-चम्म-पायहत्थ-किच्चगणं अप्पाणेणं उडुं वेहासं उप्पज्जा ?

४. उ०—हंता, उप्पज्जा.

५. प्र०—अणगारे णं भंते ! भाविअया केवडआइं पमू, असि-चम्महत्थकिच्चगयाइं रूवाइं विउच्चित्तए ?

५. उ०—गोयमा ! से जहा नामए जुवइं जुवाणे हत्थेयं हत्थे गणहेज्जा, तं चेव जाव-विकुच्चिसु वा, विउच्चंति वा, विउच्चिस्संति वा.

६. प्र०—से जहा नामए केइ पुरिसे एगओपडागं काउं गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भाविअया एगओपडागाहत्थ-किच्चगणं अप्पाणेणं उडुं वेहायसं उप्पज्जा ?

६. उ०—हंता, गोयमा ! उप्पज्जा.

७. प्र०—अणगारे णं भंते ! भाविअया केवडआइं पमू एगओपडागाहत्थकिच्चगयाइं रूवाइं विकुच्चित्तए ?

७. उ०—एवं चेव जाव-विकुच्चिसु वा, विकुच्चंति वा, विकुच्चिस्संति वा. एवं दुहओपडागं पि.

८. प्र०—से जहा नामए केइ पुरिसे एगओजणोवडअं (तं) काउं गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे ण भाविअया एगओजणो-वडअकिच्चगणं अप्पाणेणं उडुं वेहासं उप्पज्जा-?

८. उ०—हंता, उप्पज्जा.

९. प्र०—अणगारे णं भंते ! भाविअया केवडआइं पमू एगओजणोवडअकिच्चगयाइं रूवाइं विकुच्चित्तए ?

९. उ०—तं चेव जाव-विकुच्चिसु वा, विकुच्चंति वा, विकुच्चिस्संति वा. एवं दुहओजणोवडअं पि.

४. प्र०—हे भगवन् ! जेम कोइ एक पुरुष तरवार अने टाळ लइने गति करे, ए ज प्रमाणे भावितात्मा अनगार पण तरवार अने टाळवाळा मनुष्यनी पेटे कोइ पण कार्यने अंगे पोते उंचे आकाशमां उडे ?

४. उ०—हे गौतम ! हा, उडे.

५. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार, तरवार अने टाळवाळा मनुष्यनी जेवां केटळा रूपो विकुर्वा शके ?

५. उ०—हे गौतम ! जेम कोइ एक युवान युवतिने काकाडा वाळवापूर्वक पकडे यावत्—(थुं पूर्वनी पेटे जाणवुं) विकुर्वणा थइ नथी, विकुर्वणा थती नथी अने विकुर्वणा थशे पण नहि.

६. प्र०—हे भगवन् ! जेम कोइ एक पुरुष (हाथमां) एक पताका करीने गति करे ए ज प्रमाणे भावितात्मा अनगार पण, हाथमां एक (एक तरफ धजावाळी) पताका धरीने चालनार पुरुषनी पेटे पोते कोइ कार्यने लीधे उंचे आकाशमां उडे ?

६. उ०—हे गौतम ! हा, उडे.

७. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार, हाथमां एक (एक तरफ धजावाळी) पताका धारण करी चालनार पुरुषनी जेवां केटळां रूपो करी शके ?

७. उ०—हे गौतम ! पूर्वनी पेटे ज जाणवुं अने यावत्—विकुर्वण थयुं नथी, थयुं नथी अने थशे नहि. ए प्रमाणे वे तरफ धजावाळी पताका संवेवं पण समजवुं.

८. प्र०—हे भगवन् ! जेम कोइ एक पुरुष एक तरफ जनोइ करीने गति करे, ए ज प्रमाणे भावितात्मा अनगार पण. एक तरफ जनोइ करीने चालनार पुरुषनी पेटे पोते कोइ कार्यने लीधे उंचे आकाशमा उडे ?

८. उ०—हे गौतम ! हा उडे.

९. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार पोते, कार्य परत्वे एक तरफ जनोइवाळा पुरुषनी जेवां केटळां रूपो विकुर्वा शके ?

९. उ०—हे गौतम ! ते ज प्रमाणे जाणवुं अने यावत्—विकुर्वण करुं नथी, विकुर्वण करता नथी अने विकुर्वण करशे पण नहि. ए प्रमाणे वे तरफ जनोइवाळा पुरुषनी जेवां रूपो नवेवं पण समजवुं.

१. मूच्छत्या — स यथा नाम कोऽपि पुरुषोऽस्ति-चर्मपात्र गृहीत्वा गच्छेत्, एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा अस्ति-चर्मपात्रहस्तेकृत्वागतेन आत्मना ऊर्ध्वं विहाय उत्पतेत् ? हन्त, उत्पतेत्. अनगारो भगवन् ! भावितात्मा कियन्ति प्रभुः अस्ति-चर्महस्तेकृत्वागतानि रूपानि विकुर्वितुम् ? एवम् द्विधापताकम् अपि. स यथा नाम कोऽपि पुरुषः एकत्र पताकाद्वस्तकृत्वागतेन आत्मना ऊर्ध्वं विहायः उत्पतेत् ? हन्त, गौतम ! उत्पतेत्. यथा नाम कोऽपि पुरुषः एकत्र पताकाद्वस्तकृत्वागतानि रूपानि विकुर्वितुम् ? एवं चेव यावत्-व्यकुर्वाद् वा, विकुर्वात वा, विकुर्विष्यति वा. स यथा नाम कोऽपि पुरुषः एकत्र पताकाद्वस्तकृत्वागतेन आत्मना ऊर्ध्वं विहायः उत्पतेत् ? हन्त, गौतम ! उत्पतेत्. यथा नाम कोऽपि पुरुषः एकत्र पताकाद्वस्तकृत्वागतानि रूपानि विकुर्वितुम् ? एवं चेव यावत्-व्यकुर्वाद् वा, विकुर्वात वा, विकुर्विष्यति वा, एवं द्विधापताकम् अपिः—अनु०

१०. प्र०—से जहा नामए केइ पुरिसे एगओपरहत्थियं काउ चिहेत्ता, एवामेव जगगारे वि भावियप्पा० ?

१०. उ०—एवं चेव जाव-विकुब्बिसु वा, विकुब्बति वा, विकुब्बिस्संति वा; एव दुहओपरहत्थियं पि.

११. प्र०—से जहा नामए केइ पुरिसे एगओपलियंकां काउं चिहेत्ता० ?

११. उ०—तं चेव जाव-विकुब्बिसु वा, विकुब्बति वा, विकुब्बिस्संति वा; एवं दुहओपलियंकां पि.

१. चतुर्थोद्देशके विकुर्वणा उक्ता, पञ्चमेऽपि तामेव विशेषत आह—‘ अणगारे णं ’ इत्यादि. ‘ असिचम्मपायं गहाय ’ त्ति असिचर्मपात्रं स्फुरकः, अथवा असिश्च खड्गः, चर्मपात्रं च स्फुरकः, खड्गक्रोगो वा असिचर्मपात्रम्, तद् गुरीत्वा. ‘ असिचम्मपाय-हत्थकिच्चगएणं अप्पाणेण ’ ति असिचर्मपात्रं हस्ते यस्य स तथा, कृत्यं संवादिप्रयोजनम्, गत आश्रितः कृत्यगतः, ततः कर्मधारय-अतस्तेनात्मना, अथवा असिचर्मपात्रं कृत्वा-हस्ते कृतं येनासौ असिचर्मपात्रहस्तकृतः-तेन, प्राकृतत्वाच्चैव समासः. अथवा असिचर्म-पात्रस्य हस्तकृत्यं हस्तकरणम्, गतः प्राप्तो यः स तथा तेन. ‘ पलियंकां ’ ति आसनविशेषः-प्रतीतश्च.

१. चोथा उद्देशकमां विकुर्वणा संवधे हकीकत कही छे अने पांचमा उद्देशकनां पण ते ज हकीकतने विजेपताथी कहे छेः—[‘ अणगारे णं ’ इत्यादि.] [‘ असिचम्मपायं गहाय ’ त्ति] असिचर्मपात्र एटले स्फुरक-ढाल. अथवा अमि एटले तरवार अने चर्मपात्र एटले ढाल अथवा म्यान-तेने लडने. [‘ असिचम्मपायं हत्थकिच्चगएणं अप्पाणेणं ’ ति] जेना हाथमां अमि अने चर्मपात्र छे ते ‘ असिचर्मपात्रहस्त ’ कहेवाय. संघ विगेरेना प्रयोजननी सिद्धिने आशीने गएली ते ‘ कृत्यगत ’ कहेवाय तणे-ते आत्माए. अथवा जेणे असिचर्मपात्रने हाथमां कर्तुं छे ते-तेणे. अथवा असिचर्मपात्रहुं जे हाथमां करतु (धरतुं), तेने पामेल-तेणे. [‘ पलियंकां ’ ति] एक जाततु प्रभिन्न आसन-पर्यकासन.

अभियोग अने आभियोगिक.

१२. प्र०—अणगारे णं गते ! भाविअप्पा चाहिरए पोग्गलं अपरिआइत्ता पभू एणं महं आसरुखं वा, हरिखरुखं वा, सीह-रुखं वा, घग्घरुखं वा, विगरुखं वा, दीविअरुखं वा, अच्छ-रुखं वा, तरच्छरुखं वा, परासररुखं वा अभिजुजित्तए ?

१२. उ०—ओ इणट्टे समट्टे.

१३. प्र०—अणगारे णं० ?

१३. उ०—एवं चाहिरए पोग्गले परिआइत्ता पभू.

१२. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार वहारनां पुद्गले ग्रहण करी सिवाय एरु मोटा घोडाना रूपने, हाथिना रूपने, मिहना रूपने, वाचना रूपने, नारना रूपने, दीपडाना रूपने, रिंडना रूपने, नाना वायना रूपने अने गरमना रूपने अभियोजना समर्थ छे ?

१२. उ०—हे गौतम ! ए वात स्मर्थ नथी.

१३. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार क्यारना पुद्गलेने लईने पूर्व प्रमाणे करवा समर्थ छे ?

१३. उ०—हे गौतम ! वहारनां पुद्गलेने लईने ते अनगार पूर्व प्रमाणे करी शकते छे.

१ मूलच्छाया—स चया नाम कोऽपि पुत्र एतत् पंचमिकां कृत्वा तिष्ठेत्, एवमेव अनगारेऽपि भावितात्मा० ? एव चैव नाश-व्यवहारी वा, विकुर्वति वा, विकुर्वति वा, एव द्विवापरेतिष्ठाम् अथि न चया नाम कोऽपि पुत्र एतत् पंचमिकां कृत्वा तिष्ठेत्० ? तत्र चैव नाश-व्यवहारी वा, विकुर्वति वा, विकुर्वति वा; एव द्विवापरेतिष्ठाम् अथि. ० अनगारे भगवन् ! भावितात्मा कस्यान् पुद्गलान् अपर्यादाय प्रभु एतं नदद धारण वा, हनिरुखं वा, मिहरुखं वा, अग्ररुखं वा, वृत्तरुखं वा, दीपिरुखं वा, कृत्तरुखं वा, तरच्छरुखं वा, परासररुखं वा अभिजोषुम् ! नाशरुखं धर्मः समर्थः अनगार ० ? एतं वाक्यान् पुद्गलान् पर्यादाय प्रभु—अनु०

१. एतं ‘ असिचर्मपात्रहस्त ’ अने ‘ कृत्यगत ’ आ त्रे शब्दो नो कर्मधारय समास करवो. ०. अर्थः जनीं इतने निपजस एएछं छे.—‘ अभियोग ’

१४. प्र०—अणगारे णं भंते ! भाविअप्पा एगं महं आस-
रूवं वा अभिजुंजित्ता अणेगाइं जोअणाइं पभू गमित्तए ?

१४. उ०—हंता, पभू.

१५. प्र०—से भंते ! किं आयड्डीए गच्छइ, परिड्डीए
गच्छइ ?

१५. उ०—गोयमा ! आयड्डीए गच्छइ, नो परिड्डीए; एवं
आयकम्मुणा, नो परकम्मुणा; आयप्ययोगेणं, नो परप्ययोगेणं.
उस्सिओदयं वा गच्छइ, पयओदयं वा गच्छइ.

१६. प्र०—से णं भंते ! किं अणगारे आसे ?

१६. उ०—गोयमा ! अणगारे णं से, नो खलु से आसे;
एवं जाव-परासररूवं वा.

१७. प्र०—से भंते ! किं मायी विकुव्वइ, अमायी वि वि-
कुव्वइ ?

१७. उ०—गोयमा ! मायी विकुव्वइ, नो अमायी विकुव्वइ.

१८. प्र०—माईं णं भंते ! तस्स ठाणस्स अणालोइअपडि-
कंते कालं करेइ, कहिं उववज्जइ ?

१८. उ०—गोयमा ! अणयरेसु आभिओगेसु देवलोगेसु
देवत्ताए उववज्जइ.

१९. प्र०—अमायी णं भंते ! तस्स ठाणस्स जालोइअप-
डिकंते कालं करेइ, कहिं उववज्जइ ?

१९. उ०—गोयमा ! अणयरेसु अणामियोगिएसु देवलो-
एसु देवत्ताए उववज्जइ.

—सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति.

गाथाः—इत्थी असी पढागा जण्णोवइअे य होइ वोधव्वे,
पट्ठत्थियअ पल्लियंके अभिओग विकुव्वणा मायी.

१४. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार, एक मोटा
वोडाना रूपने अभियोजी अनेक योजनो मुधी जवाने समर्थ छे ?

१४. उ०—हे गौतम ! हा, ते, तेम करवा समर्थ छे.

१५. प्र०—हे भगवन् ! शुं ते आत्मक्रद्धिथी जाय छे के
पारकी क्रद्धिथी जाय छे ?

१५. उ०—हे गौतम ! आत्मक्रद्धिथी जाय छे, पण पारकी
क्रद्धिथी जतो नथी. ए प्रमाणे पोताना कर्मथी जाय छे, पण
पारकाना कर्मथी जतो नथी; पोताना प्रयोगथी जाय छे पण
पारकाना प्रयोगथी जतो नथी. तथा ते सीवो पण जई शक्ये छे—
अने विपरीत पण जई शक्ये छे.

१६. प्र०—हे भगवन् ! शुं ते अनगार अश्व-घोडो-
कहेवाय ?

१६. उ०—हे गौतम ! ते अनगार छे, पण घोडो नथी.
ए प्रमाणे यावत्-शरभना रूप मुधीना वधां रूपो संबंधे जाणवुं.

१७. प्र०—हे भगवन् ! शुं ते विकुर्वण मायी अनगार करे,
के अमायी अनगार पण करे ?

१७. उ०—हे गौतम ! ते विकुर्वण मायी अनगार करे,
अमायी अनगार न करे.

१८. प्र०—हे भगवन् ! ते प्रकारं विकुर्वण कर्या पछी
ते संबंधी आलोचन के प्रतिक्रमण कर्या सिवाय जो ते विकुर्वण
करनार मायी साधु काळ करे, तो ते क्यां उत्पन्न थाय ?

१८. उ०—हे गौतम ! ते साधु, कोई एक जातना
आभियोगिक देवलोकोमां देवपणे उत्पन्न थाय.

१९. प्र०—हे भगवन् ! ते क्रिया संबंधी आलोचन अने
प्रतिक्रमण करीने जो अमायी साधु काळ करे, तो क्यां
उत्पन्न थाय ?

१९. उ०—हे गौतम ! ते साधु, कोई एक जातना अना-
भियोगिक देवलोकोमां देवपणे उत्पन्न थाय.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए
प्रमाणे छे.

गाथा—स्त्री, तरवार, पताका, जनोइ, पल्लोठी अने पर्य-
कासन; ए वधां रूपोनो अभियोग अने विकुर्वणा संबंधी हकीकत
आ उद्देशकमां छे तथा ए प्रमाणे मायी साधु करे छे एम पण
जणावुं छे.

भगवंत-अज्जसुहम्मसामिपणीए विरीभगवइंसुत्ते तत्तिअसये पंचमो उद्देशो सम्मचो.

१. मूलच्छाया—अनगारो भगवन् ! भावितात्मा एकं महद् अश्वरूपं वा अभियुज्य अनेकानि योजनानि प्रभुर्गन्तुम् ? हन्त, प्रभुः स भगवन् ! किम्
आत्मदर्शो गच्छति, परद्वयो गच्छति ? गौतम ! आत्मदर्शो गच्छति, नो परद्वयो, एवम् आत्मकर्मणा, नो परकर्मणा, आत्मप्रयोगेण, नो परप्रयोगेण,
उच्छिद्यतोदयं वा गच्छति, पतदुदयं वा गच्छति. स भगवन् ! किम् अनगारोऽश्वः ? गौतम ! अनगारः सः, नो खलु सोऽश्वः; एवं यावत्-पराशररूपं
वा. स भगवन् ! किं मायी विकुर्वति, अमायी अपि विकुर्वति ? गौतम ! मायी विकुर्वति, नो अमायी विकुर्वति. मायी भगवन् ! तस्य स्थानस्य
अनालोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति, कुत्र उपपद्यते ? गौतम ! अन्यतरेषु आभियोगिकेषु देवलोकेषु देवतया उपपद्यते. अमायी भगवन् ! तस्य
स्थानस्य आलोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति, कुत्र उपपद्यते ? गौतम ! अन्यतरेषु अनाभियोगिकेषु देवलोकेषु देवतया उपपद्यते. तदेवं भगवन् !,
तदेवं भगवन् ! इति. गाथाः—स्त्री अस्ति. पताका यशोपवीतं च भवति बोद्धव्यम्, पर्यस्तिका पर्यङ्क अभियोगो विकुर्वणा मायीः—अनु.

२. 'विग' ति वृक्, 'दीविअ' ति चतुःपदविशेषः, 'अच्छ' ति ऋक्षः, 'तरच्छ' ति व्याप्रविशेषः, 'परातर' ति गरमः—'एतद् अन्धान्यपि शृगालादिपदानि वचनान्तरे दृश्यन्ते. 'अभिजुजितए' ति—अभियोजन विद्यादिसामर्थ्यतः, तदनुप्रवेशेन व्यनरयितुम्, यच्च स्वस्यानुप्रवेशेन अभियोजनं तद्विद्यदिसामर्थ्योपात्तवत्, ह्यपुद्गलात् विना न स्याद् इति कृत्वा उच्यते.—'नो बाहिरए पुगले अपरिआइत्त' ति. 'अणगारे णं से' ति अनगार एवासौ—तत्त्वतोऽनगारस्यैव अध्याद्यनुप्रवेशेन व्याप्रियमाणत्वात्. 'मायी अभिजुजइ' ति कपायवान् अभियुक्ते इत्यर्थः, अविकृतवाचनार्था 'मायी विकुव्वइ' ति दृश्यते, तत्र चाभियोगोऽपि विकुर्वणा इति मन्तव्यम्—विक्रियारूपत्वात् तस्य. 'अन्नयरेसु' ति आभियोगिकदेया अच्युतान्ता भवन्ति इति कृत्वा अन्यतरेषु इत्युक्तम्—केषुचिद् इत्यर्थः, उत्पद्यते चाभियोगभावनायुक्तः साधुराभियोगिकदेवेषु. करोति च विद्यादिलब्धेयुपजीवकोऽभियोगभावनाम्. यदाहः—'मंता—जोग काउं भूइकम्मं तु जे पउंजति, साय—रस—इड्डिहेउं अभियोगं भावणं कुणइ.' 'इत्थी' इत्यादि. संप्रहगाथा गतार्था.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवतीसूत्रे तृतीयगते पञ्चम उद्देशके श्रीअभयदेवसूरिविरचित विवरणं समाप्तम्.

२. ['विग' ति] नार, ['दीविअ' ति] एक जातनुं चारपणुं जनावर—दीपडो, ['अच्छ' ति] रिंछ, ['तरच्छ' ति] एक जातनो वाव—नानो वाघ, ['परातर' ति] रिंछने मारनार गरम—अंशपद, वीजी वाचनानां आ ठेकणि 'गियाळ' वंगरे वीजा जनावरोनां पण नामो आवे—देखाय—छे. ['अभिजुजितए' ति] अभियोग करवाने—विद्या विगरेना वळयी अश्व—घोडा—विगरेना रूपमा प्रवेश करीने ते द्वारा क्रिया करवाने. रूपमां प्रवेश करीने ते द्वारा जे क्रिया करवानी छे ते, विद्या विगरेना वळयी ग्रहण करेला वहारना पुद्गलो सिवाय थइ शकती नथी माटे कस्यु छे केः—['नो बाहिरए पुगले अपरिआइत्त' ति.] ['अणगारे ण से' ति] ए अनगार—साधु—ज छे कारण के खरी रीते तो अश्व विगरेमा पेटेले साधु ज वपगणमां आवे छे अर्थात् अश्वादिना रूपमा पण साधु ज पेटेले छे माटे ते साधु ज छे पण अध्यादि नथी. ['मायी अभिजुजइ' ति] जे कपायवाळो साधु होय ते अभियोग करे छे. चालु वाचनानां ['मायी विकुव्वइ'] एवो पाठ देखाय छे. य०—'अभिजुजइ'—अभियोग करे छे अने 'विकुव्वइ'—विकुर्वण करे छे, ए क्रियापदोनी भिन्न भिन्न अर्थ छे, तो चालु वाचना अने वीजी वाचनानां ते भिन्न अर्थानु सघटन केम थइ शके ? समा०—अभियोग अने विकुर्वण क्रियासुं फळ जोतां तो ए वन्ने शब्दोनी जूदो अर्थ संभवतो नथी. कारण के अभियोग करमार पण गवा नवां रूपो वनावे छे अने विकुर्वण करमार पण नवां नवां रूपो वनावे छे माटे अभियोग विकुर्वणरूप होवाथी 'अभियोग' अने 'विकुर्वण' ए वन्ने शब्दोना अर्थानां पण ऋत्तापणुं छे अने तेम होवाथी वन्ने वाचनानां संघटन थई जाय छे. ['अन्नयरेसु' ति] आभियोगिक देवो अच्युत देवलोक सुधी होय छे माटे 'कोइ एक जातना' ए प्रमाणे कस्यु छे विद्या विगरेनी लब्धिवथी उपजीवन करनार साधु अभियोगनी भावनामे करे छे. अने ए अभियोगनी भावनावाळो साधु आभियोगिक देवोमां उत्पन्न थाय छे. कस्यु छे के—'जेओ मात्र वैषयिक सुखने माटे अने स्वादु आहारनी प्राप्तिने माटे मंत्र साधना करे छे अने भूतिकर्मने प्रयोजे छे तेओ अभियोगनी भावनामे करे छे.' ['इत्थी' इत्यादि.] ए संप्रहगाथा गतार्थ छे—स्पष्ट अर्थवाळी छे.

वेडारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽस्मिन् दायी यः सदृशाना परकृतिकरणाद्वैतजीवी तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो वाहको दान्ति-शान्त्योः—दद्यात् श्रीवीरदेवः सकलशिवसुखं मारहा चाप्तसुख्यः ॥

१. प्र० छायाः—मन्त्रा-ऽऽयोग कृत्वा भूतिकर्म तु यः प्रबुद्धे, सात-रस-दिहेतुम् आभियोगिकी भावना करोति—अनु०

१. आ गाथा उत्तराध्ययन सूत्रना ३३ ना अध्ययनमां २६२ सो छे. त्या जणावेलो तेनो अर्थ आ प्रमाणे छे—

"मंता—जोग काउं भूइकम्म च जे पउंजति, साय—रस—इड्डिहेउं अभियोगं भावणं कुणइ—२६२" यः पुढपः सात-रस-दिहेतवे मन्त्रा-ऽऽयोगं कृत्वा—मन्त्र आयोगश्च मन्त्र-योगम् मन्त्र—अर्थकारादिस्वाहान्त, आयोग—औषधीभीलनम्, अथवा मन्त्राणाम् आयोग—नावनं मन्त्रा-ऽऽयोग—त कृत्वा तथा भूत्या—भस्मना, मृत्तिकया, सूत्रेण वा यत् कर्म तद् भूतिकर्म—मनुष्याणाम्, तिरश्चाम्, गृहाणा वा रक्षाचर्यं कानुकादिकरणं भूतिकरणं इति एतामि सुखार्थम्, सरत्ताऽऽहारार्थम्, वलादिप्राप्त्यर्थं यः साधु कुर्वीत् न आभियोगिकी भावना करोति. आभियोगिकी भावना चोत्पाद्य स आभियोगित्वे देवत्वे मन्त्रा उत्पद्यते—इत्यर्थः. आभियोगदेवा हि देवानाम् आज्ञाकारिणः किङ्कराया, दामप्रायाश्च" (क० आ० पृ० ११०३.)

"जे पुढप, सुख, स्वाद अने कृद्धिने लोमे मंत्रसाधना करे छे, औषधीसयोग करे छे अने भूतिकर्मने प्रयोजे छे ते, आभियोगिकी भावनामे करे छे"—२६२ जे वाक्यनी आदिमा 'ऽऽ' अने अंते 'स्वाहा' शब्द आवे तेनु नाम मन्त्र आयोग एटले साधना वा औषधीसयोग. मनुष्योनी, पशुओनी अने घर विगरेनी रक्षा माटे भस्म, मृत्तिका वा सूत्र द्वारा कराना प्रयोगने भूतिकर्म कहेवामा आवे छे—भभूती नाखनी, मन्त्रां धुळनी मूडो आपनी वा दोरो करी देवे—ए विगरे भूतिकर्म कहेवाय छे ए जातना मंत्र के भूतिकर्मने उपयाग जे साधु पोताना अगत लाभने माद—सारे आशर मळे वा सारा कपडा मळे वा वैषयिक सुख मळे ए हेतुनी करे छे, ते, मनेने आभियोगिक देवना अन्तरे छे स्वर्गना जे देवो मंडा सपत्तिशाली श्रीमतो जेवा छे तेओनी आज्ञामा रहेवानु काम आभियोगिक देवो छे अर्थात् आभियोगिक देवो, एक जातना दास देवो छे आ विपे वधु हकीमत उत्तराध्ययन सूत्रना ३६ मा अध्ययनमा आवेली छे अने प्रज्ञापनासूत्रना २० मा पदमा (पृ० ४००—४०६ प०) पण ए जातनो उहेर मळी आवे छे. प्रस्तुत सूत्र (भगवती) ना प्रथम संड (पृ० ११०) मां पण आभियोगिकनी माहिती आपेली छे. त्या आपेली गाथाओ उत्तराध्ययनना ३६ मा अध्ययनमा अने प्रज्ञापनाना उपर्युक्त स्थळनां पण शक्ये छे.

आ संबंधे 'गच्छाचारपयसा' अने 'वृद्धरक्षणशुचि' मां पण नीचे जणावेळो उंच मळी आवे छे—

“नंताजोगं फाड भूदकर्मं च जे पठंति,
साय-रस-इन्द्रिहेतं अभियोगभावणं कुणर.”

“मन्त्राणाम्-आयोगो व्यापारो मन्त्रायोगः-तम्. यदि वा मन्त्राद्य,
आयोगाश्च-तथाविधद्रव्यसंयोगाः X X तन् कृत्वा विधाय-व्यापार्यं वा.
भूत्वा मत्सना, उपलक्षणत्वाद् दृष्टा, मूत्रेण कर्मकार्यं वसुत्वादिपरिचिष्टं
भूतिदमे. च-शब्दान् कौतुकादि च यः प्रयुजे-किमर्थम्? नातं सुगम्,
रसा माधुर्यादयः, श्रद्धिः उपकरणसिद्धयन्-एते हेतवो यस्मिन् प्रयोजने
तत् सात-रस-श्रद्धिहेतु-ज्ञे भावः? सातापर्यं मन्त्र-योगादि प्रयुजे-
एवम् आभियोगी भावनां करोति. इह च सातादिहेतोरभिवानम्, निस्पृहस्य
अपवादत एतत्प्रयोगः- प्रयुक्तं शुभ-इति ह्यापनायेम्.”—ग० द्वि० अ०

“एतानि गारवद्वा कुणनागो आभियोगिभं वंधद,
धीर्षं गारवरहिषो कुष्यं आराहगर्षं च.”

“एतानि कौतुकादीने श्रद्धि-रस-सात-गौरवार्यं कुष्येण प्रयुषानः
सन् आभियोगिकं देवादिप्रेष्यकर्म व्यापारफळं कर्म यत्रानि-द्वितीयनपवाद-
पदमत्र भवति. गौरवरहित. सन् अतिशयज्ञाने सति नि-स्पृहदृष्ट्या प्रवचन-
प्रभावनायेम् एतानि कौतुकादीनि कुर्वन् आराधको भवति-उर्ध्वगोष्ठं च
कृन् वभ्राति-तीर्थोपतिकरणान्-इति गता आभियोगिकी भावना—४०
भा० द्वा० अभिवानराजेन्द्र—आभियोगिकभावना शब्दः

“शुभ, स्वाद अने मपरिने अर्थ छे मंत्र, आयोग के भूतिदमे
प्रयोजे छे ते अभियोगभावनाने करे छे.”

“मंत्रायोग एतदे मंत्रनो व्यायोग अर्थात् मंत्रनो उपयोग. अथवा मंत्रो
अने आयोगो-आयोगो एतदे ते ते प्रकारना इत्यन्त संयोगो. भूति एतदे
भम्भ-रास, माटी के दोरो-ते द्वारा वयति विगेरेनु परिवेष्टन एतदे कर्मरसा
माटे पर फन्ती रास नाचकी, माटी घेची के पर फन्ती घोरो विष्टको.
सात एतदे शुभ, रस एतदे मधुर विगेरे रसो अने श्रद्धि एतदे उपकरण
विगेरेनी संवधि. ते त्रणेना उद्देशमी जे मंत्र विगेरेनी उपयोग करे छे ते
आभियोगी भावनाने करे छे. धर्मी मंत्र विगेरेना उपयोग करवानो जे हेतु
जगाद्यो छे तेमी एम कर्षी शक्य छे के, निस्पृह माधु, ए हेतुमी (उपर
जगावेला हेतुमी) मंत्रादिनो उपयोग करे नहि. (निस्पृह सायु सो
मंत्रादिनो उपयोग ज करे नहि) कदाच ते, अपवादवधे मंत्रादिनो उप-
योग करे तो ते उपयोग द्वारा तेने हानि यती नयी-उल्लेख शुभ याय छे-
आ याने जगाववा माटे ज मंत्रादिना उपयोगने लगता ते सुखादि
हेतुओंनो वहाँ उद्देश करेले छे. ग० द्वि० अ०

“जे, गौरवने माटे ए मंत्रादिनो उपयोग करे छे छे, आभियोगिक
देवने लगतुं कर्म बाधे छे अने जे निस्पृहने ए मंत्रादिनो उपयोग करे
छे ते आराधकपाने पाने छे.”

“जे श्रद्धि, रस अने सुखादिनी प्राप्ति माटे ए कौतुक विगेरेनो उपयोग
करे छे ते त्रणेना नो कर्म यवाने लायक कर्म बाधे छे. अने जे निस्पृह छे-
अनिशय जानी छे ते ए कौतुक विगेरेनो उपयोग प्रवचननी प्रभावना माटे
करे छे अने एम करवायी ते दृग गोत्र बाधे छे-आराधक याय छे.”—धनु०

शतक ३.-उद्देशक ६.

मिथ्यादृष्टि अनगर.रतु विकुर्वण.-वाराणसी.-राजगृह.-तथाभावने स्थाने अन्यथाभाव.-राजगृहने बदले वाराणसी अने वाराणसीने बदले राजगृह समजवानो भ्रम.-जनपदवर्गनु विकुर्वण.-ने विकुर्वणने स्वाभाविक मानवाचो भ्रम.-नम्रगृहदृष्टि अनगारनुं विकुर्वण.-तथाभाव.-अन्यथाभाव नहि.-वीर्यलब्धि.-वैक्रियलब्धि.-अवधिज्ञानलब्धि.-अने पुण्यकारपराक्रम.-पुण्यलुपुं पर्यादान अने अपर्यादान.-विकुर्वण-ग्रामरूप.-सन्निवेशला.-उपका-उपनि.-चमर-आत्मरक्षक देवो.-द्रोना आत्मरक्षक देवो.-विद्यार.

१. प्र०—अणगारे णं भंते ! भावियप्पा मायी, मिच्छदिट्ठी वीरियलब्धीए, वेजवियलब्धीए, विभंगणाणलब्धीए वाणारसिं नगरिं समोहए, समोहणित्ता रायगिहे नगरे रूवाइं जाणइ, पासइ ?

१. उ०—हंता, जाणइ, पासइ.

२. प्र०—ते भंते ! किं तहाभावं जाणइ, पासइ; अचहाभावं जाणइ, पासइ ?

२. उ०—गोयमा ! णो तहाभावं जाणइ, पासइ; अण्णहाभावं जाणइ, पासइ.

३. प्र०—से केणद्वेणं भंते ! एवं बुधइः-नो तहाभावं जाणइ, पासइ; अचहाभावं जाणइ, पासइ ?

३. उ०—गोयमा ! तस्स णं एवं भयइ-एवं खलु अहं रायगिहे नगरे समोहए, समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणामि, पासामि; से से दंसणे विव्वयासे भयइ, से तेणद्वेणं जाव-पासति.

१. प्र०—हे भगवन् ! राजगृह नगरमां रहेलो मिथ्यादृष्टि अने मायी-कपायी-भावित्तात्मा अनगार वीर्यलब्धि, वैक्रियलब्धि अने विभंगज्ञानलब्धि वाणारसी नगरीनुं विकुर्वण करीने (तद्रत) रूपोने जाणे, जूए ?

१. उ०—हे गौतम ! हा, ते, ते रूपोने जाणे अने जूए.

२. प्र०—हे भगवन् ! शुं ते तथाभावे-जेहुं छे तेहुं-जाणे अने जूए, के अन्यथाभावे-जेहुं छे तेथी विपरीत रीते-जाणे अने जूए ?

२. उ०—हे गौतम ! ते तथाभावे न जाणे अने न जूए, पण अन्यथाभावे जाणे अने जूए.

३. प्र०—हे भगवन् ! तेम धवातुं शुं कारण के, ने तथाभावे न जाणे अने न जूए; पण अन्यथाभावे जाणे अने जूए ?

३. उ०—हे गौतम ! ते साधुना मनमा एम थाय छे के-वाराणसीमां रहेलो हुं राजगृह नगरनी विकुर्वणा करीने (तद्रत) रूपोने जाणुं छुं अने जोउं छुं. एवं तेहुं दर्शन विपरीत होय छे माटे-आ कारणथी-यावत्-ते, (अन्यथाभावे जाणे छे अने) जूए छे.

१. मूलच्छायाः—अनगारो भगवन् ! भावित्तात्मा मायी मिथ्यादृष्टिः वीर्यलब्ध्या, वैक्रियलब्ध्या, विभंगज्ञानलब्ध्या वाराणसीं नगरीं समोहयन्, समोहयन् राजगृहे नगरे रूपानि जानाति, पश्यति ? हन्त, जानाति, पश्यति. स भगवन् ! किं तथाभावं जानाति, पश्यति; अन्यथाभावं जानाति, पश्यति ? गौतम ! नो तथाभावं जानाति, पश्यति; अन्यथाभावं जानाति, पश्यति. तन् केनार्थेन भगवन् ! एवम् उच्यते-ते तत्र भावं जानाति, पश्यति; अन्यथाभावं जानाति, पश्यति ? गौतम ! तस्य एवं भवति-एवं खलु अहं राजगृहे नगरे समोहयन्, समोहयन् वाराणसीं नगरीं समोहयन् जानामि, पशामि; तव तस्य दर्शने विपर्यासः- (शिष्यत्वात्ः) भवति, तन् तेनार्थेन भावत्-पश्यतिः—अनु०

५. प्र०—अणगारे णं भंते ! भावियप्पा मायी, मिच्छदिट्ठी जाव-रायगिहे नगरे समोहए, समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणइ, पासइ ?

५. उ०—हंता, जाणइ, पासइ; तं चैव जाव-तस्स णं एवं हवइ-एवं खलु अहं वाणारसीए नयरीए समोहए, समोहणित्ता रायगिहे नगरे रूवाइं चाणामि, पासामि; से से दंसणे विवचासे भवति, से तेणट्ठेणं जाव-अन्नहाभावं जाणइ, पासइ.

५. प्र०—अणगारे णं भंते ! भावियप्पा मायी, मिच्छदिट्ठी वीरियलड्डीए, वेउच्चियलड्डीए, विभंगणाणलड्डीए वाणारसी नयरी, रायगिहं च नयरं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं समोहए, समोहणित्ता वाणारसिं णवरिं, रायगिहं च नगर अंतरा एगं महं जणवयवग्गं जाणति, पासइ ?

५. उ०—हंता, जाणइ, पासति.

६. प्र०—से भंते ! किं तहाभावं जाणइ, पासइ; अन्नहाभावं जाणइ, पासइ ?

६. उ०—गोयमा ! णो तहाभावं जाणइ; पासइ; अन्नहाभावं जाणइ, पासइ.

७. प्र०—से केणट्ठेणं जाव-पासइ ?

७. उ०—गोयमा ! तस्स खलु एवं भवति-एस खलु वाणारसी नगरी, एस खलु रायगिहे नयरे; एस खलु अंतरा एगे महं जणवयवग्गे; नो खलु एस महं वीरियलड्डी, वेउच्चियलड्डी, विभंगणाणलड्डी; इट्ठी, जुत्ती, जसे, वले, वीरिए, पुरिसकारपरकामे लड्ढे, पत्ते, अमिसमण्णाए; से से दंसणे विवचासे भवति, से तेणट्ठेणं जाव-पासति.

८. प्र०—अणगारे णं भंते ! भावियप्पा अमायी सम्मदिट्ठी वीरियलड्डीए, वेउच्चियलड्डीए, ओहिनाणलड्डीए रायगिहं नगरं समोहए, समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणइ, पासइ ?

८. उ०—हंता, जाणइ, पासइ.

४. प्र०—हे भगवन् ! वाराणसीमां रहेलो मायी, मिध्यादट्टि भावितात्मा अनगार यावत्-राजगृह नगरं विकुर्वण करीने (तद्रत) रूपोने जाणे अने जूए ?

४. उ०—हे गौतम ! हा, ते, ते रूपोने जाणे अने जूए; यावत्-ते साधुना मनमां एम थाय छे के, राजगृह नगरमां रहेलो हुं वाराणसी नगरीनी विकुर्वणा करीने (तद्रत) रूपोने जाणुं छुं अने जोइं छुं; एहुं तेतुं दर्शन विपरीत होय छे माटे-आ कारणथी-यावत् ते अन्यथाभावे जाणे छे अने जूए छे.

५. प्र०—हे भगवन् ! मायी मिध्यादट्टि भावितात्मा अनगार (पोतानी) वीरियलड्डी, वैक्रियलड्डी अने विभंगजानलड्डी वाराणसी नगरी अने राजगृह नगरनी वच्चे एऊ मोटा जनपद वर्गनी विकुर्वणा करे अने तेम कर्या पट्टी ते वाराणसी नगरी अने राजगृह नगरनी वच्चे एक मोटा जनपद वर्गने जाणे अने जूए ?

५. उ०—हे गौतम ! हा, ते, तेने जाणे अने जूए.

६. प्र०—हे भगवन् ! शुं ते, तेने तथाभावे जाणे जूए; के अन्यथाभावे जाणे जूए ?

६. उ०—हे गौतम ! ते, तेने तथाभावे न जाणे अने न जूए; पण अन्यथाभावे जाणे अने जूए.

७. प्र०—हे भगवन् ! ते प्रकारे जाणे अने जूए, यावत्-तेतुं शुं कारण ?

७. उ०—हे गौतम ! ते साधुना मनमां एम थाय छे के, आ वाराणसी नगरी छे अने आ राजगृह नगर छे, तथा ए वेनी वच्चे आवेलो आ एक मोटो जनपद वर्ग छे; पण ते मारी वीरियलड्डी, वैक्रियलड्डी के विभंगजानलड्डी नथी, तथा में मेळवेळां, प्राप्त करेळां अने मारी पासे रहेळां ऋद्धि, द्युति, यम, वळ, वीर्य के पुण्यकार पराक्रम नथी; तेतुं ते साधुं दर्शन विपरीत थाय छे ते कारणथी यावत्-ते, ते प्रमाणे जाणे छे अने जूए छे.

८. प्र०—हे भगवन् ! वाराणसी नगरीमां रहेलो अमायी, सम्यग्दट्टि भावितात्मा अनगार वीरियलड्डी, वैक्रियलड्डी अने अवविजानलड्डी राजगृह नगरं विकुर्वण करीने (तद्रत) रूपोने जाणे अने जूए ?

८. उ०—हे गौतम ! हा, ते, ते रूपोने जाणे अने ए.

१ मूलच्छायाः—अनगारो भगवन् ! भावितात्मा मायी मिध्यादट्टि. यावत्-राजगृहे नगरे समवहत्, समवहत् वाराणस्या नगरी रूपानि जानाति, पश्यति ? हन्त, जानाति, पश्यति, तथैव यावत्-तस्य एवं भवति-एवं खलु अहं वाराणस्यां नगरीं समवहत्, समवहत् राजगृहे नगरे रूपानि जानामि, पश्यामि; तद् तस्य दर्शने विपर्ययो भवति, तद् तेनाऽर्थेन यावत्-अन्यथाभावं जानाति, पश्यति. अनगारो भगवन् ! भावितात्मा मायी मिध्यादट्टि वीर्यलड्डी, वैक्रियलड्डी, विभंगजानलड्डी वाराणसी नगरीम्, राजगृहं च नगरम्, अन्तरा एऊं महान्त जनपदवर्गं समवहत्, समवहत् वाराणसी नगरीम्, राजगृहं च नगरम्, अन्तरा एऊं महान्त जनपदवर्गं जानाति, पश्यति ? हन्त, जानाति, पश्यति. स भगवन् ! किं तथाभावं जानाति, पश्यति; अन्यथाभावं जानाति, पश्यति ? गौतम ! नो तथाभावं जानाति, पश्यति; अन्यथाभावं जानाति, पश्यति. तद् केनार्थेन यावत्-पश्यति ? गौतम ! तस्य खलु एवं भवति-एषा खलु वाराणसी नगरी, एतत् खलु राजगृहं नगरम्, एष खलु अन्तरा एऊो महान्त जनपदवर्गः; नो खलु एषा मन वीर्यलड्डी, वैक्रियलड्डी, विभंगजानलड्डी, ऋद्धि, द्युति, यम, वलम्, वीर्यम्, पुण्यकारपरकामो लब्ध, प्राप्तः, अमिसमन्दा-गतः, इत् तस्य दर्शने विपर्ययो भवति, तद् तेनार्थेन यावत्-पश्यति. अनगारो भगवन् ! भावितात्मा अमायी सम्यग्दट्टिः वीर्यलड्डी, वैक्रियलड्डी, अवविजानलड्डी राजगृहं नगरं समवहत्; समवहत् वाराणस्या नगरी रूपानि जानाति, पश्यति ? हन्त, जानाति, पश्यतिः—अनु०.

९ प्र०—से^१ भंते ! किं तहाभावं जाणइ, पासइ; अत्रहा-
भावं जाणइ, पासइ ?

९. उ०—गोयमा ! तहाभावं जाणइ, पासइ; नो अत्रहा-
भावं जाणइ, पासइ.

१०. प्र०—से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?

१०. उ०—गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ—एवं खलु अहं
रायगिहे नगरे समोहए, समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं
जाणामि, पासामि; से से दंसणे अविवच्चासे भवति, से तेणट्टेणं
गोयमा ! एवं वुच्चइ. वीओ आलावगो एवं चैव. नवरं—वाणा-
रसीए नयरीए समोहणावेयव्वो [समोहणा नेयव्वा] रायगिहे
नगरे रूवाइं जाणइ, पासइ.

११. प्र०—अणगारे णं भंते ! भावियप्पा अमायी सम्म-
दिट्ठी वीरियलद्धीए, वेउच्चियलद्धीए, ओहिनाणलद्धीए रायगिहं
नगरं, वाणारसिं नयरिं च अंतरा एगं महं जणवयवग्गं समोहए,
समोहणित्ता रायगिहं नगरं, वा रसिं नयरिं, तं च अंतरा एगं
महं जणवयवग्गं जाणइ, पासइ ?

११. उ०—हंता, जाणइ, पासइ.

१२. प्र०—से भंते ! किं तहाभावं जाणइ, पासइ; अत्रहा-
भावं जाणइ, पासइ ?

१२. उ०—गोयमा ! तहाभावं जाणइ, पासइ; नो अत्र-
हाभावं जाणइ, पासइ.

१३. प्र०—से केणट्टेणं ?

१३. उ०—गोयमा ! तस्स णं एवं भवति—नो खलु एस
रायगिहे नगरे, णो खलु एस वाणारसी नगरी, णो खलु एस
अंतरा एगे जणवयवग्गे; एस खलु ममं वीरियलद्धी, वेउच्चिय-
लद्धी, ओहिनाणलद्धी, इट्ठी, जुत्ती, जसे, चले, वीरिये, पुरिस-
कारपरकमे लद्धे, पत्ते, अभिसमन्नागए; से से दंसणे अविवच्चासे
भवइ, से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—तहाभावं जाणइ, पासइ;
नो अत्रहाभावं जाणइ, पासइ.

९. प्र०—हे भगवन् ! शुं ते, ते रूपोने तथाभावे जाणे
अने जूए, के अन्यथाभावे जाणे, जूए ?

९. उ०—हे गौतम ! ते, ते रूपोने तथाभावे जाणे अने
जूए, पण अन्यथाभावे न जाणे अने न जूए.

१०. प्र०—हे भगवन् ! तेम यथाशुं कारण ?

१०. उ०—हे गौतम ! ते साधुना मनमां एम धाय छे के,
वाराणसी नगरीमां रहेछो हुं राजगृह नगरीमां विकुर्वणा करीने
(तद्रत) रूपोने जाणुं छुं तथा जोउं छुं, तेवुं तेनुं दर्शन विप-
रीतता विनानुं होय छे, ते कारणथी हे गौतम ! ' ते तथाभावे
जाणे छे अने जूए छे ' एम कयुं छे. वीजो अलापक पण ए
रीतिए कहेवो. विशेष ए के,—विकुर्वणा वाराणसीनी समजवी अने
राजगृहमां रहीने रूपोनु जोवु अने जाणवुं समजवुं.

११. प्र०—हे भगवन् ! अमायी, सम्मगृष्टि भावितात्मा
अनगरा वीर्यलद्धिथी, वैक्रियलद्धिथी अने अवविज्ञानलद्धिथी
राजगृह नगर अने वाराणसी नगरीनी वच्चे एक मोटो जनपद वर्ग
विकुर्वे अने पछी राजगृह नगर अने वाराणसी नगरीनी वच्चे एक
मोटा जनपद वर्गने जाणे अने जूए ?

११. उ०—हे गौतम ! हा, ते, तेने जाणे अने जूए.

१२. प्र०—हे भगवन् ! शुं ते साधु, तेने तथाभावे जाणे
अने जूए, के अन्यथाभावे जाणे अने जूए ?

१२. उ०—हे गौतम ! ते, तेने तथाभावे जाणे अने जूए,
पण अन्यथाभावे न जाणे अने न जूए.

१३. प्र०—हे भगवन् ! तेनुं शुं कारण ?

१३. उ०—हे गौतम ! ते साधुना मनमां एम धाय छे के,
ए राजगृह नगर मथी, ए वाराणसी नगरी नथी अने ए वेनी वच्चेनो
एक मोटो जनपद वर्ग नथी; पण ए मारी वीर्यलद्धि, वैक्रिय-
लद्धि, के अवविज्ञानलद्धि छे; ए मे मेळवेला, प्राप्त करेलां अने
मारी पासे रहेलां ऋद्धि, द्युति, यश, बळ, वीर्य अने पुरुषकार
पराक्रम छे; तेनुं दर्शन अविपरीत होय छे. ते कारणथी हे गौतम !
एम कहेवाय छे के, ते साधु तथाभावे जाणे छे अने जूए छे, पण
अन्यथाभावे जाणतो नथी तेम जोनो नथी.

१. मूलच्छायाः—स भगवन् ! किं तथाभावं जानाति, पश्यति; अन्यथाभावं जानाति, पश्यति ? गौतम ! तथाभावं जानाति, पश्यति, नोऽन्यथाभावं
जानाति, पश्यति तत् केनाऽर्थेन भगवन् ! एवम् उच्यते ? गौतम ! तस्य एवं भवति—एवं खलु अहं राजगृहे नगरे समवहनं, समवहल्य वाराणस्या
नगर्यां रूपाणि जानामि, पश्यामि. तत् तस्य दर्शने अविपर्यासो भवति, तत् तेनाऽर्थेन गौतम ! एवम् उच्यते. द्वितीयः आलापकः एवं चैव. नवरम्-
वाणारस्या नगर्यां समवधातयितव्य. [समवदतिर्नेतव्या] राजगृहे नगरे रूपाणि जानाति, पश्यति. अनगारो भगवन् ! भाविताऽऽत्मा धम यी
सम्यगृष्टि वीर्यलद्ध्या, वैक्रियलद्ध्या. अवविज्ञानलद्ध्या राजगृह नगरम्, वाराणसीं नगरीम् चाऽन्तरा एकं महान्त जनपदवर्गं-समवहनं, समवहल्य
राजगृहं नगरम्, वाराणसीं नगरीन्, त चान्तरा एकं महान्त जनपदवर्गं जानाति, पश्यति ? हन्त, जानाति, पश्यति. न भगवन् ! किं तथाभाव
जानाति, पश्यति, अन्यथाभावं जानाति, पश्यति ? गौतम ! तथाभावं जानाति, पश्यति; नोऽन्यथाभावं जानाति, पश्यति. तत् केनाऽर्थेन ? गौतम !
तस्य एवं भवति—नो खलु एतद् राजगृहं नगरम्, नो खलु एषा वाराणसी नगरी, नो खलु एष अन्तरा एको जनपदवर्ग, एष खलु मम वीर्यलद्धि,
वैक्रियलद्धि, अवविज्ञानलद्धि, ऋद्धि, द्युति, यश, बळम्, वीर्यम्, पुरुषकारपराक्रमो लब्ध, प्राप्त, अभिसमन्नागत; तन् तस्य दर्शने
अविपर्यासो भवति, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवम् उच्यते—तथाभावं जानाति, पश्यति; नोऽन्यथाभावं जानाति, पश्यति —अनु०

१४. प्र०—अणगारे णं भने ! भाविचप्पा चाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पभू एगं महं गामरूखं वा, नगररूखं वा, जाव-सनिवेशस्व वा विउच्चित्तए ?

१४. उ०—णो तिणहं समहं; एव धितीआं वि आत्तावगो, णरं—वाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू.

१५. प्र०—अणगारे ण भंते ! भाविचप्पा केवइयाइं पभू गामरूखाइं विकुच्चित्तए ?

१५. उ०—गोयमा ! से जहा नामए जुवतिं चुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हंजो, तं चेव जाव-विकुच्चिमु वा, विकुच्चंति वा, विकुच्चिस्तंति वा; एव जाव-संनिवेशस्व वा.

१४. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार वहरनां पुट्टो मेळ्या सिमाय एक मोटा गामना रूपने, नगरना रूपने, यावत्-ननिवेशना रूपने विकुर्ववाने समर्थ छे ?

१४. उ०—हे गौतम ! ए अर्थ समर्थ नथी. ए प्रमाणे वीजो आटापन्न पत्र कहेवो. विशेष ए के, वहरनां पुट्टोने मेळवीने ते नाथु तेवा रूपोने विकुर्ववाने समर्थ छे.

१५. प्र०—हे भगवन् ! भावितात्मा अनगार केट्टां ग्राम-रूपोने विकुर्ववाने समर्थ छे ?

१५. उ०—हे गौतम ! जेम कांइ एरु युवान पुत्त पोटाना हाथे युवतिं घाना हाथेने पत्ते-मज्जुत्त काकटा वाळे (ए वरुं पूर्व प्रमाणे धहेवु.) यावन्-ए गते ते साधु ग्रामरूपोने यावन्-ननिवेशरूपोने विकुर्व. (ते साधुं ए मात्र सामर्थ्य छे, पण विकुर्वण नथी.)

१. विकुर्वणाधिकारसंबन्ध एव पष्ठ उद्देशकः, तस्य चादिमूत्रम्—‘ अणगारे णं ’ इत्यादि. अनगारो गृहवासस्यागात्, भाविताऽऽत्मा स्वसमयानुसारिप्रशमादिभिः, ‘ मायी ’ इत्युपलक्षणवान् कृपायवान्, नम्रगृष्टिरूपेणं स्वाद् इत्यन आहः—मिथ्यादृष्टिरन्यनी-र्यिक इत्यर्थः. वीर्यलब्ध्यादिभिः करगभूताभिः ‘ वाणारसी नगरीं समोहए ’ ति विकुर्वितवान्, राजगृहे नगरे रूपाणि पशु-पुरुष-प्रासादप्रभृतीनि जानाति, पश्यति विभङ्गज्ञानलब्ध्या. ‘ णो तहाभावं ’ ति यथा वस्तु तथा भावोऽभिनन्धिर्यत्र ज्ञाने तत् तथाभावम्, अथवा यथैव नवेद्यते तथैव भावो वारं वस्तु यत्र तत् तथाभावम्. अन्यथा भावो यत्र तदन्वयाभावम्, क्रियाविशेषणे च इमे. स हि मन्यते—अहं राजगृहं नगरं समग्रहतो वाराणस्यां रूपाणि जानामि, पश्यामि-इत्येवं ‘ से ’ ति तस्य अनगारस्य इति, ‘ से ’ ति असौ दर्शने विपर्यासो विपर्ययो भवति, अन्यदीयन्-रूपाणाम् अन्यदीयतया विकल्पितत्वाद् दिग्मोहाद् इव पूर्वाम् अपि पश्चिमां मन्यमानस्य इति. क्वचित्—‘से से दंसणे विचरीए विचचासे’ति दृश्यते, तत्र च तस्य तद् दर्शने विपरीतम्, क्षेत्रव्यस्येनेति कृत्वा विपर्यासो मिथ्या इत्यर्थः. एवं द्वितीयसूत्रमपि. तृतीये तु ‘ वाराणसीं नगरिं, रायगिहं नगरं, अतरा य गं मह जणवयवग समोहए’ति वाराणसीन्, राजगृहम्, तयोरेव चान्तरालवर्तिनं जनपदवर्गम्-देशसमूहम्; समग्रहतो विकुर्वितवान्, तथैव च तानि विभङ्गतो जानाति, पश्यति-केवलं नो तथा-भावम्, यतोऽसौ वैक्रियाप्यपि तानि मन्यते स्वाभाविकानि इति. ‘ जसे ’ ति यतोऽहेतुत्वाद् यमः, ‘ नगररूख वा ’ इह यावत्-करणाद् इह दृश्यम्—‘ निगमरूखं वा, गयहाणिरूखं वा, खेडरूख वा, कवडरूख वा, मडवरूखं वा, दोगमुहूरूखं वा, पट्टणरूखं वा, आगररूख वा, आसमरूखं वा, सवाहरूखं व ’ ति.

१. पाचमा उद्देशकनी पेटे आ लट्टो उद्देशक पण, विकुर्वणा संबधी हकीरुनेने लगतो ज छे. तेनु पहेलुं सूत्र आ छे—[‘ अणगारे णं ’ इत्यादि.] घरवासनो त्यागी छे माटे अनगार, स्वशाचमां कहेला शम, दम विगेरेना नियमाने घरनार ते भावितात्मा, ‘ मायी ’ ए सूत्रक शब्द होयाथी ‘ मार्वा ’ एट्टे कोवादि कृपायवाळो, ए प्रकारनां विशेषणोवाळो तो मन्यक्त्वी जीव पण होय, अने तेनु ग्रहण अर्ही नथी करुं माटे कहे के के, एवा प्रकारनो मिथ्यादृष्टि-अन्यमतवाळो-जीव, क्रिया करवामां नाशनरत वीर्यलब्धि वगेरे निमित्तोथी [‘ वाणारसी नगरीं समोहए ’

१. मूकच्छात्रा —अनगारो भगवन् ! भावितात्मा वारान् पुट्टलान् अपर्यादाय प्रभु एरु महद् ग्रामरूप वा, नगररूखं वा, यावत्-ननिवेशरूखं वा विकुर्वितुम् ? नाप्यम् अर्थ समर्थ, एवं द्वितीयोऽपि आत्तापन्न, नवरम्-वाहकन् पुट्टलान् पर्यादाय प्रभुः अनगारो भगवन् ! भावितात्मा कियंति प्रभु-ग्रामरूपाणि विकुर्वितुम् ? गौतम ! स यथा नाम युवतिं वृवा हस्तेन हस्ते पश्यात्, तथैव यावत्-व्यकुर्वथु वा, विकुर्वन्ति वा, विकुर्विष्यन्ति वा, एवं यावत्-संनिवेशरूप वा—अनु०

१. वाणारसी नगरी, पूर्व काशी देशी राजधानी हती. अत्रार ए नगर काशी प्रात-(जिज्ञा)-सुं मुद्दय गहेर गणाय छे. तेनो वसवाट वरुणा अने असी नामनी गंगाने मळती नानी नवीशो वये, महानदी गंगाने किनारे छे अने हुता. एथी ज ते नगरी वाराणसी एवा वाणिज- (घटता अर्थवाळा)-नामथी गणाइ छे. कालना प्रभावे ज्यारे धनी अनेक पवित्र पुरीथा नष्टप्राय अछ छे तयारे आ नगरीत अस्तित्व जव्वायुं छे तेमा ए स्पष्ट सवे धर्मि-ध्यातुं पुणस्थान छे ते एरु कारण छे आपणी मान्यताए ए स्पष्ट वरुं पवित्र होवाथी अंगादिसूत्रोमा वणे स्पष्टे तेनु नाम मळे छे. तेमा ‘ स्थानम् ’, -(क० आ० पृ० ५, १४) ‘ ज्ञानम् ’, -(क० आ० पृ० ५, ०८) ‘ उपासक दानम् ’, -(सुत्रार्थोपिधानो अविकार) तथा अर्थ, अनार्थना विभेदवाळुं प्रथम पद ‘ पन्नवणा ’ (स० ५, ५.) वाटि स्पष्टो मुद्दय छे. तेनी पूर्वनी उज्वलताने जणावनारा श्रीपार्श्वनाथ प्रभु विगेरेना वराणसीना स्वळो, (काशी पासेनो) सारनाथनो सुदस्तूप अने हिंदुजोना धर्मधानो आजे हयाती घरवे छे ते त्रिपु श्रीज्ञानासूत्रमा हको परिचय आ रूपे आवे छे—

“ ते षे काले णं, ते ण समए ण वाराणसीं णामं शयनी होइया, वण-ओ० तीसे णं वाराणसीए पयरीए बहिया उत्तरपुगस्थिमे टिस्सिमाए गंगाए नहाणइए मंत्रं गतीरइहे णामं इहे होइया० ” क० आ० पृ० ५, ०७.

“ ते काले, ते समये वाणारसी नामनी नगरी हती, वर्णक० ते वाणारसी नगरीनी वहर उत्तर अने पूर्व दिशामा मध्य कोणमा, गंगा महा-नदी किनारे मयगतीरइह नामानो इह-इह-हती० ” (क० आ० पृ० ५, ०७).

તિ] ' સમોહૃષ ' એટલે ચિકુર્વણ કરે છે-રાજગૃહનાં ત્વો ત્વો વાગળની નગરીની ચિકુર્વણ કરીને તદ્દન પશુ, પુન્ય તથા મહેલ વિગેરે વસ્તુઓને વિભંગજ્ઞાન દ્વારા જાન છ અને જુદ છે (નો તદ્દાભાવ તિ) જેની વસ્તુ છે એવા ભાવવાલુ જે જ્ઞાન તે-તથાભાવ, અથવા જેવું જગાય તથા જ વાણ અનુભવ યદુ જ્ઞાન તે તથાભાવ, તેથી ડહટા અનુભવવાલુ જ્ઞાન તે-અન્યથાભાવ. તથાભાવ અને અન્યથાભાવ એ વચ્ચે ક્રિયાવિગ્રેષણ છે. તે ચિકુર્વણ કરનાર વિભંગજ્ઞાનો જાણે છે કે, મેં રાજગૃહ નગરની ચિકુર્વણ કરી છે અને દુ ધાગળસીમા સ્વોને જાણું છું અને જોઉં છું, તેનો (તે અનગારનો) [' સે ' તિ] એ અનુભવ ડયો છે, કારણ કે એને વીજા સ્વોને વીની રીતે વલ્લેલા છે-જાણેલા છે-જેમ દિશ્મૂઢ મદુષ્ય પૂર્વ દિશાને પળ પશ્ચિમ દિશા માને છે તે રીને તે અનગારનો અનુભવ છે માટે તે વિપતિત અનુભવ છે. [' સે સે ડંસમે વિચરીય, વિચચાસે ' તિ] કોઈ પ્રતિમાં પૂર્વ પ્રમાણે

શ્રીઉવવાઈસુત્રમા આવેલું ' વગા ' નગરીનું વર્ણન આ ' વારાણસી ' ને પળ લાગુ પડે છે (મં સં ૦ ૧, પૃ ૦ ૧) પ્રસિદ્ધ વૈયાકરણ મહાભાષ્ય-કારનો આ—“ અનુગ્રંહં વા ણસો ”-(વગાળસી ગંગાને કિનારે લંચાણે છે.) પ્રસિદ્ધ પ્રથોળ જણાવે છે કે, એને મમયે પળ વારાણસી ગંગાને પને હતી. એ દ્વકીકતને મધ્યકાલના પંડિતોએ પળ ટેકો આપેલો છે. કાશી દેશની રાજધાની તરીકેનું તેનું ગૌરવ પત્રવળાજાંમા આ રીતિએ જણાવેલું છે—

“ ++ વારાણસી ચેવ કાસી યં ”-(કં આં પૃ ૦ ૧૦).

“ વારાણસી, એ આર્ય દેશ કાશીની રાજધાની છે—દેશ વાગી અને મુલ્ય નગરી વારાણસી ” (કં આં પૃ ૦ ૧૦).

દેવચંદ્રાચાર્યની એ યોગિક નામનો અર્થ આ પ્રમાણે જણાવે છે.—

“ ++ વરણા ચ અસિધ વરણાડમી નદી, તયોરવૂરભવા નગરી ++ વારાણસી. યદ્વા વરાણો વીરળામિધાનમ્, વરાણા સન્નિત અત્ર વરાણમા નદી, ++ તસ્યા શદ્દમવા ઇતિ વા, દેશો વા વરાણ, તત્ર મવા વા. ” (અં વિં ૦ યં પ્રં ૦ પૃ ૦ ૩૮૧).

“ X X વરણા અને અસી એ વે નદીઓ છે, તેની પાસે રહેલી-ચણ્ડી-નગરી X X તે વારાણસી ' અથવા, જેમાં વરાણ હોય તે નદીનું નામ વરાણમા (વરાણ એટલે એક જાતનું વાસ) તેની પાસે રહેલી નગરી છે વારાણસી. અથવા વરાણ-એ, દેશનું નામ છે, તેમાં રહેલી નગરી એ ' વારાણસી '. (અં વિં ૦ યં પ્રં ૦ પૃ ૦ ૩૮૧).

આ કોશમા વર્તમાન ધનાગસના આ ચાર નામો જણાવ્યાં છે:—કાશિ, વારાણસી, વાગાળસી અને ચિવપુરી. એ ઉપરથી જણાય છે કે, પ્રજાપનામાં જણાવેલા દેશસ્વરૂપ ' કાશી ' ગદ્દને, એ નગર-વાચક ધર્મમાં આજ ધળો સમય વીતી ગયો છે. તથા છેવટ સંવત ૧૬૬૧માં રચાણલા ' સમ્મેતશિલ્પ-ગ્રામ '-માં ' વારાણસી ' નગરીને ત્રિવેણી-સંગમ તીર્થ-પ્રયાગ-(અલ્હાબાદ)-થી ૨૫ કોશ વપર મહાનદી ગંગાને કિનારે વસેલી, તથા ધન-ધાન્ય આદિથી પૂર્ણ જણાત્રી છે.—

“ કોસ પાંત્રીસ વારાણસી એ ગંગતીર પવિત્ર તત્, પરતથી (સી) અલકા પુરી જસી એ દોસદ્ જહા યદુ વિસ તત્. ઇળ નયરિં દો જિનવરુ એ જનમ્યા પાસ મુપાસ તત્, તેણિ ઠામિ દોઈ જિળદરુ એ પુહર્વિ કરદ પ્રકાસ તત્ ”:—અનુ.

૧. જૈન આં-મુત્ર-માં વિશેષે કરીને રાજગૃહનો ઉલ્લેખ વળે ઠેકાણે મઠી આવે છે અને કેટલેક ઠેકાણે ઘાણારસીનો નિર્દેશ પળ મુલમ જણાય છે. ઘાંડોના સૂત્રપિટકના ' મહિજ્ઞમનિકાય ' નામના પ્રંધમા શ્રીબુદ્ધના વિહારોની નોંધ જોતાં ધળે સ્થલે ' કાશી ' ' વારાણસી ' અને ' રાજગૃહ ' નો ઉલ્લેખ પળ મઠી આવે છે અને તે આ પ્રમાણે છે—

[વાસ્તવિક સલ્ય ઝોવાયા પછી ભગવાન બુદ્ધદેવ તેને પ્રકાશિત કરવા કાશી તરફ પધારના હતા, તેવામાં રસ્તામાં તેમને આજીમિક સંપ્રદાયનો ઉપક નામે તપસ્વી મળ્યો. તેણે તેમને-શ્રીબુદ્ધદેવને-પૂછ્યું કે, તમારો શાસક-ગુરુ-કોણ છે ? તમને કોનો ધર્મ રુચે છે ? તેના જવાબમા ધીનું કેટલુંક જણાવ્યા પછી તે ભગવાને આ ગાયા કહેલી છે:—]

૧. “ ધમ્મચક્કે પવતેતું ગચ્છામિ વાસિનં પુરં, અધભૂતરિં લેકરિંમ આહવ્વતું ધમતદુંદુમિં ” તિ-મહિજ્ઞમનિં (સૂં ૨૬-પૃ ૦ ૧૦૦)

૨. “ અદ્ધ સો અહ મિવસવે દિવ્વેન ચકરુના વિસુદ્ધેન અતિફંનમા-નુમકંતેન પંચવગ્ગિયે મિરણ્ વારાણસિયં વિહરંતે ઇસિપતને મિગદાયે ”-મહિજ્ઞમનિં (સૂં ૨૬-પૃ ૦ ૧૦૧).

૩. “ અથ સ્વાહં મિવસવે અસુપુલ્લેન ચારિક ચરમાનો યેન વારાણમી, સિપતનં, મિગદાયો X તેનુપસંકમિં ”-મં નિં- (સૂં ૨૬-પૃ ૦ ૧૨૨)

૧. “ અથ સ્વાહ આસુસો પુવ્વપ્પહસમયં નિવાસેત્વા પત્તચીવરં આદાય રાજગહ પિંડાય પાપિસિં ”-મં નિં (સૂં ૫-પૃ ૦ ૨૩)

૨. “ એકમિદા હં મહાનામ સમય રાજગહે વિહરામિ ગિચ્છકૂટે પથવતે ”-મં નિં (સૂં ૧૪-પૃ ૦ ૬૮ તથા સૂં ૨૧-પૃ ૦ ૧૩૫)

૩. “ એવ મે સુત-એકં સનયં ભગવા રાજગહે વિહરતિ છેલ્લવને કાંદરનિવાયે ”-મં નિં (સૂં ૨૬ પૃ ૦ ૧૦૪ તથા સૂં ૪૪ પૃ ૦ ૨૦૨)

૧. “ અંધ થણલા લોકમાં અમૃતનું વાણું વગાડવાને અને ધર્મચક્ષ્ણને પ્રવર્તીવવાને માટે કાશી નગર તરફ જાડ છું ”

૨. આ સામેના ઉલેખમાં ' વારાણસી ' નગરીનો અને તેમાં આવેલો ' ઇસિપતન ' તથા ' મિગદાય ' નામના સ્થળોનો પળ ઉલ્લેખ કરેલો છે.

૩. આ સામેના પાઠમા પળ ' વારાણસી ' નો નિર્દેશ મઠી આવે છે.

૧. “ હે આયુધમ્મ ! હવે હું પૂર્વ-ઇનો વલ્લત જમા દરને, પાત્ર અને ચીવરને લઈને રાજગૃહમાં મિક્ષા માટે પેઠો ”

૨. “ એક વલ્લન મહાનામ નામનો હું રાજગૃહ નગરમાં ગિપ્પકૂટ પર્વતમા પિહં છું ” આ ઉલેખમા જ્ઞાતપુત્રના અનુગામી નિર્મયોની આંકડી તપશ્ચર્યાનો પળ નિર્દેશ કરેલો છે, અહીં જણાવેલો ' મહાનામ ' નામનો તપસ્વી શ્રીબુદ્ધનો કાકાનો દાંકરો માદ ધાય.

૩. “ મે એમ સાંભળ્યું છે-એક વલ્લત ભગવાન (બુદ્ધદેવ) રાજગૃહ નગરમાં વેણવન-(વાસડાણું વન) માં કલંદકના નિયાપ પાધે વિહરે છે ”-આ ત્રણે ઉલેખમાં ' રાજગૃહ ' નો નિર્દેશ કરેલો છે.

આ પ્રકરે ઘાંડનંધમા ઠેકઠેકાણે વાગી, વારાણસી, રાજગૃહ અને તેનો આસપાસનાં વન, પવન તથા નિવાપ (ચેતર) નો ઉલ્લેખ પળ મઠી આવે છે આ પ્રથમા નગર તરીકે પળ ' કાશી ' નો નિર્દેશ કરેલો છે—અનુ.

પાઠ છે. તેનો અર્થ—હેતું તે ધર્મન વિપરીત છે, કારણ કે તે ધર્મન ક્ષેત્રની અદ્વાલવદનીગણું છે- માટે જ મિષ્ટા-શ્લોક-છે. એ પ્રમાણે બીજું શુદ્ધ પદ જાગવું. શ્રીજા સૂત્રમાં તો [' વાગારસિં નગરિ, રાયગિહં નગરં, અંતરા વ પ્ત્તં મદ્દ જગદયદ્યમં મમોદ્દપ્ ' તિ] વાગગમી (વાગમ) અને રાજગૃહ (રાજગિર) નગરગી વચ્ચે દેશના સમૂહની વિદ્યુર્ભા કરી અને તે જ પ્રમાણે તેને વિભંગથી જાણે છે અને જુદા છે, માત્ર તે જ જાણે છે અને જુદા છે તે તથાથાથિ (મત્તવગ) નથી. કામ્ય કે તે વિભંગજાની અનગાર, તે વૈકલ્યરૂપોને પદ સ્વાભાવિક રૂપો માને છે. [' જસે ' તિ] યદ્દતું કારણ હોવાથી યદા. [' નગરસ્વં વા '] એ ટેમણે ' યદ્વત્ ' શબ્દ સૂચ્યો છે માટે નીચેની દ્વિધીય વધારે જાણવી—નિગમના સ્પર્ણે, રાજ- યાનીના સ્પર્ણે, શ્વેટના સ્પર્ણે, કર્કટના સ્પર્ણે, ગટવના સ્પર્ણે, દ્રોણસુષ્ણના સ્પર્ણે, પટનના સ્પર્ણે, આક્રમના સ્પર્ણે, આક્રમના સ્પર્ણે અને અંબાવના સ્પર્ણે; અર્થાત્ જેમ નગરના સ્પર્ણી વિદ્યુર્ભા કરી તેમ એ વગનાં સ્પર્ણો પદ વિદ્યુર્ભા કરી સમજવી.

ચમર.

૧૬. પ્ર૦—યેમસ્મ પં મંતે ! અનુરિદસ્ત, અમુરરણો કાઠ આયરક્ષદેવસાહસ્તીઓ પળ્ગાઓ ?

૧૬. પ્ર૦—હે ભગવન! અમુરેટ, અમુરગત ચમરના આમ- રક્ષન દેવો કેટલા હજાર કર્યા છે ?

૧૬. ૩૦—ગોયમા ! ચત્તારિ ચટસદ્દીઓ આયરક્ષદેવ- સાહસ્તીઓ પળ્ગાઓ; તે પં આયરક્ષતા વળ્ગાઓ, ૯૧ં મળ્ચેમિં હંદાણં જસ્ત જાચિઆ આયરક્ષતા તે માણિઅવ્યા.

૧૬. ૩૦—હે ગૌતમ ! ચમરના આમરક્ષક દેવો ૨૫૬ મહલ્લ છે—(૨,૫૬.૦૦૦) કર્યા છે. અહીં આમરક્ષક દેવોનું વર્ણન નમસ્કૃતું અને વધા ય ઈંદ્રોમાં અને જેટલા આમરક્ષક દેવો શોય તે વધા પદ સમજવા.

૧. અહીં ઉપર જગાવેલા ' પ્રામ ' વિગેરેના અર્થોને ક્ષીમવદેવ મૂર્તિ આગળના કોડે પ્રકાશના (૪૦ લં. ૧, ૨૦ ૯૧) જગાવી દોષા છે; તેમ શ્રીમહાદેવિરિ આચાર્યે પોવાની ' રાયરવેનો ' (૩૧૦ ૨) ની ટીકામાં પણ જગાવેલા છે; કિંતુ પદ્મવતી (૩૧૦ ૯) ની હિંદના ક્ષીમવદેવિરિ આચાર્યે પ્રામાદિ શ્લોના અર્થોને જગાવતાં આ જાકની વિરોધતા જગાવેલી છે:—

" x x પ્રવતિ શુચાદીન્ ગુણાન્ રતિ પ્રામઃ. યદિ વા ગમ્યઃ શાક્ર- સિદાનામ્ અશ્વઠકરાનામ્ રતિ પ્રમ. ' x x

" પ્રામ એટલે સુદિ આદિ ગુણોને પ્રસનારં-સાદ જનારં-સ્થલ. અવધા શાક્રનાં પ્રસિદિ પાનેલા અશ્વઠ ક્રો, જે સ્પટે લાગુ થઈ શકતા હોય તે- પ્રામ."

" શુદ્ધપ્રાકારવેદિતં કર્વંતમ્. "

" કર્વંત એટલે નાના કિયાથી ઘેગણું સ્થાન "

" અર્થહૃતીયગવ્યુતાસ્તદ્ધામરહિલં મદમ્બન્. "

" પ્રામો આસપાસ અહીં ગવ્યુત-પાંચ કોશ-સુવર્ણનાં અંતર પ્રામો મિનાતુ સ્થાન તે મદંદ. "

" પદન ' ઠિ-પદનમ્, પત્તનં વા ઠમયદ્રાપિ પ્રાકૃતરવેન નિદેશસ્વ સમાનસ્વાત્, તદ્દ ચપ્રામિનેવ ગમ્યં તન્ પદનમ્. યપુનઃ શક્ટ-વેટક- નૌમિત્વા ગમ્યં તન્ પત્તનમ્, ત્વા-ચ્ચુકલ્લમ્. ઠકં ચ. —" પત્તનં ગદ- ઠેગમ્યં પોટકૈર્નામિરેવ ચ, નૌમિરેવ તુ યદ્ ગમ્યં પદનં તન્ પ્રવચ્ચત. "

" પદન '—૨ નિદેશ, પ્રાકૃત હોવાથી તેનાં સંસ્કૃતના ' પદન ', અવધા ' પત્તન ' એવાં ત્રે શ્લોકો થઈ શકે છે. તેમાં જે સ્પટે નાવ દ્રાગદ્ જ જવાવ તેને ' પદન ' કહેવાય, જેમ દ્વારેકા) તથા જે સ્પટે નાવ, ગાઢા અને યોડા વિગેરે દ્રાગ પદ જઈ શકાય તેને પત્તન—(સંદર) કહેવાય, જેમ-ચ્ચુકલ્લ—(મલ્લ). ધોષાઓને પદ એજ મત છે કે— " ગાઢાં, ધોષાઓ તથા નાવ દ્વારાદ્ જવાતા સ્પટને ' પત્તન ' કહેવાય અને જેવલ્લ નાવ વાટે જ જવાવ તેવા સ્પટને ' પદન ' કહેવાય. "

" દ્રોણસુલ્લમ્:—શાહુલ્યેન જલદિર્ગમપ્રવેક્ષમ્. "

" ઘને માગે જલ નાગ દ્વારા જ્યાંથી વહાર નીકળાય કે અંદર વેસાલ તેવા સ્પટને ' દ્રોણસુલ્લ ' કહેવાય.

" સંવાથઃ—વાપ્રાસમાગતપ્રમૂતકનતિવેશઃ. "

" વાપ્રાણ નીકળેલા પદના માણસોના તિવાસ સ્થાનને-પરાવને ' સંવાથ ' કહેવાય. "

ધર્મો હેમનંદાનાર્થજીના જગાવવા પ્રમાણે શ્રીવાલસ્વતિ, શો તેના અર્થોને તદ્દન જુદાં ગીતે જ જગાવે છે—

" સ્વાત્ સ્થાનીયં તુ અતિવચ્ચઃ, પ્રામો પ્રામશ્વતાષ્ટકે, તદર્થે તુ દ્રોણસુલ્લં તલ્લ કર્વંતમપ્રિયામ્ કર્વંતાડર્થે કર્વંતિકં સ્વાત્ તદર્થે તુ શ્વેટમ્, તદર્થે પત્તનં તદ્દ પત્તનં પુટમેદનમ્ નિગમસ્તુ પત્તનાર્થે તદર્થે તુ નિવેશનમ્, કર્વંતમવધો ઠ્ઠાઃ, પત્તનાદ્ ઉત્તમથ સઃ સદ્દશ્ચ નિવેશથ સ એવ ઠ્ઠા ઠ્ઠાપિ—" (૩૦ લિં ૦ પ્રં ૫૦ ૨૮૮).

" યદા સંવાટેવાલા વ્યક્તને ' સ્થાનીય ' કહે છે, એક સો આઠ ગામના સુસુવાને ' પ્રામ ' કહેવાય છે, તેના અડધા માગને માટે ' દ્રોણસુલ્લ ' વા કર્વંત ' દ્વારેકા છે. આ કર્વંત શુદ્ધ શ્લોકો ન્ય) ' કર્વંત ' ના અડધા માગને ' અડધિક ' કહેવાય, તેના અડધા માગને ' વાવંત ' કહેવાય અને ' પત્તન ' વા પુટમેદન, એના અડધા માગ લેવડા સ્થાનને કહે છે. પત્તનના અર્થ પ્રમાણ સાગને ' નિગમ ' કહે છે, તથા નિગમના અડધા માગને ' નિવેશન ' કહે છે. ઠ્ઠા, સદ્દશ અને નિવેશ એ વધા એક શ્લોક છે"—(૩૦ લિં ૦ ૫૦ પ્રં ૫૦ ૨૮૮) અનુ.

૧. મૂલ્યવાચા:—ચમરસ મગવત્ ! અમુરેટમ્, અમુરગતમ્ કલિ આમરક્ષદેવસાહસ્ત: પ્રમતા: ? ગૌતમ ! ચત્તારશ્વતુષ્ઠપ્ આમરક્ષ- દેવમહાન્ પ્રમતા:; તે આત્મશા-વર્ગેક, ૯૧ં સર્વેયમ્ ઠ્ઠાગાં ઠ્ઠસ ચવન્ત ઠ્ઠાન્નાશ્વકલ્લે મમ્બન્ધાઃ—અનુ.

—सर्वं भते !, भते ! त्ति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे एम कही वाचत्-विदरे छे.

भगवन्-अनसुहृत्मानिपणीए सिरीभगवत्सुधे ततिश्रमये उट्टो उंको सम्म भे.

२. विकुर्वणाऽधिकारान् तत्सनर्थदेवविशेषप्ररूपणाय सूत्रानि.—‘ वृष्णओ ’ त्ति आत्मरक्षदेवानां वर्णको वाच्यः, स चायम्—
 “ सैन्यवद-वस्मिअकवया, उष्णीरिअसरासणपट्टिया, भिणद्गोवेजा, वदयाविद्विमलवराचिवपट्टा, गहिआउहपहरणा, तिण्णयाटं.
 तिसंविधाइ वदरामयकोडीणि धपूड आभेगिज्ञा पयओ परिनाटअकडकलावा, नीलपाणिणो, पीजपाणिणो, रत्तपाणिणो, एवं चान्-
 चाव-चम्म-दंड-खग्ग-पामपाणिणो, नील-पीअ-रत्तचारुचाव-चम्म-दंड-खग्ग-पासवरघरा, आयग्गक्षा, रक्खोवगया, गुत्ता,
 गुत्तपालिआ, जुत्ता, जुत्तपालिआ, पत्तेयं पत्तेय समयओ, विणयओ, किंकरभूआ इव चिट्ठंनि ” त्ति. अस्य अयम् अर्थः—सत्ताह-
 निकया कृतसत्ताहाः वदः कजावन्धनतः, र्मिनश्च र्मिकृतः शरीराऽऽरोपणतः, कवच-कद्वटो यैस्ते तथा, ततः सन्नद्धमन्डेन
 कर्मधारयः, तथा उत्प्रीडिता प्रत्यङ्गाऽऽरोपेन शरासनपट्टिका अनुर्थेष्टिथैस्ते तथा, अथवा उत्प्रीडिता-बाही वद्धा शरासनपट्टिका धनुर्ध-
 प्रतीता यैस्ते तथा, पितद्वं परहितम्, प्रवेयकं श्रीमभरणं यैस्ते तथा, तथा वद्धो प्रन्थिदानेन, आविद्वश्च गिरस्ति आरोपेणन विमलो
 चरश्च चिह्नपट्टो धोवनामूचको नेत्राद्विवन्नरूपः, सावणो वा पट्टो यैस्ते तथा, तथा गृहीतानि आयुधानि प्रहरणाय यैस्ते तथा, अथवा
 गृहीतानि आयुधानि लेप्थाद्वाणि, प्रहरणानि च तदितराणि यैस्ते तथा, त्रिनतानि-भव्य-पार्श्वद्वयउक्षगे स्थानत्रयेऽवन्तानि, त्रिसवितानि-
 त्रिषु स्थानकेषु कृतसंविधानि नैकाङ्गिकानि—इत्यर्थः; वन्नमयकोटीनि धनुषि अनिगृय पदतः-पदे मुष्टिस्याने तिष्ठन्तीति सम्बन्धः.
 परिमात्रिकः-सर्वतो मात्राकान्, काण्डकलापो यथा ते तथा, नीलपाणयः-इत्यादि नीलादिवर्णपट्टवाद् नीलाद्यो त्रागभेदाः वंभाव्यन्ते,
 चाक्चापपाणयः-इत्यत्र च चापं धनुरेव अनारोपितञ्चम्, अतो न पुनरुक्तता, चर्मपाणय-इत्यत्र चर्ममन्डेन स्फुरकः उच्यते; दण्डादयः
 प्रतीका. उक्तमेवायं संप्रहणेन आह-‘ नील-पीअ ’ इत्यादि; अथवा नांयादीन् सर्वानिव युगपत् केचिद् धारवात देवशक्तेरिति
 शीघ्रनाहः-‘ नील-पीअ ’ इत्यादि. ते चाऽऽमरक्षा न नंत्रामात्रैरेव इत्याह-आमरक्षाः-स्वाम्पामरक्षा इत्यर्थः; ते एव विशिष्यन्ते-
 ओपगताः-रक्षाम् उपगताः-सततं प्रयुक्तरक्षा इत्यर्थः. एतदेव कथम्? इत्याहः-गुत्ता अभेदवृत्तय, तथा गुत्तपालीकाम्स्तदन्वयो
 वातृत्तमनोवृत्तिकाः, (मण्डलीका) युक्ताः परशरनंयद्धा, युक्तापालीकाः निरन्तरमण्डलिकाः, प्रत्येकम् एकैकम्, समपतः पदातिसमा-
 वायेण, विनयतः-विनयेन, किंकरभृता इव-प्रेष्यर्थं प्राप्ता इव इति. अर्थं च पुस्तकान्तरे साक्षाद् दृश्यते एव इति. ‘ एवं सर्वेभि
 ःदाणं ’ति एवमिति चमरवन् सर्वेषाम् इन्द्राणाम् आमरक्षा वाच्याः, ते चार्थत एवम्-सर्वेषामिन्द्राणा सामानिकचतुर्गुणा
 आमरक्षा, तत्र चतुःपट्टिः सहस्राणि चमरेन्द्रस्य सामानिकानाम्, बलेस्तु पट्टिः; शेरभवनपतीन्द्राणा प्रत्येकं पट्ट सहस्राणि, शक्रस्य
 चतुरर्गानि, ईशानस्य अर्शानिः, सनत्कुमारस्य द्विसप्ततिः, माहेन्द्रस्य सप्ततिः, ब्रह्मणः पट्टिः. आन्तरस्य पद्माशत्, युक्तस्य चन्ध-
 रिसब्, सहस्रास्य त्रिंशत्, प्राणतस्य त्रिंशतिः, अच्युतस्य दश सहस्राणि सामानिकानामिति. यदाहः-“ चउंसद्री सदी खल्ल छव
 उहस्ता ओ अनुस्यजाणं, सामाणिशा उ एण चउग्गुणा आयरक्खा ओ. चउरासीद् असीद् वाचत्तरि सत्तरि य सदी य, पत्ता चचाळीसा
 तीसा वीसा दस सहस्सं ” त्ति.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवतीसूत्रे द्वितीयोऽध्याये षष्ठे उद्देशके श्रीअनयदेवसूरिविरचिते विवरणं समाप्तम्.

२. अनयना प्ररूपणमा विजुर्वणा मंत्रधी हकीकत जणावो छे अने ह्ये ए ज विकुर्वण करवानां समर्थ एवा देव विशेषो मंत्रधे निरुपण
 करवानुं छे [‘ वृष्णओ ’ ति] अर्ही आत्मरक्षक देवोनुं वर्णन कट्टेनुं अने ते आ प्रमाणे छे.—‘ वरावर मज्ज, दोरीयो मज्जवन् नीते बांदिळा
 अने शरीर उग चडावेला वगवराळा, जेओए दोगी चडावीने तीग्गानदाने (धनुर्पट्टिने) तंसाग कट्टुं छे एवा, अथवा जेओए वागावडीओने-
 धनुर्पट्टिने-जागीती गगननपट्टिकादे हाथमा बाधेली छे एवा. दोरना घेणाने पट्टेनाग, जेओए श्वावीगानो नू.क. नेतर वगेरेना तनुधी बनेलो
 अथवा मोनानो मनेशे. पवित्र जने उत्तम तमगो गांठ वाळीने माक्षमा जेओधी छे एवा, जेओए प्रहाग कव्या मटि आक्षुपोनु ग्रहग कट्टुं छे एवा
 अथवा केंकाना अने केन्दा त्रिनाय वानगी आगता शक्तीने धारण करनारा. वये अने इने पट्टे-व्रण टेकागे-दमी गण्डां. व्रण टेराने साधा-

१. मृगच्छासा —सर्वेभं भगवन् !, तदेव भगवन् ' इति.—अनु०

५. प्र० प्राय —मण्ड-वद-वर्मितकवया, उष्णीरिअसरासणपट्टिका, भिणद्गोवेजा, वदयाविद्विमलवराचिवपट्टा, गृहीताऽऽरोपण-
 रणा, त्रिनतानि, त्रिसवितानि चमरवन्धोतीनि इत्ये धर्मिहृत्त पदव. परिमात्रिकःशरऽकलाया, नीलपाणयः, पीजपाणयः, रत्तपाणयः, एवं चान्-
 चावचाव-वर्म-दण्ड-खग्ग-पामपाणयः, नील-पीअ-रत्तचारुचाव-वर्म-दण्ड-खग्ग-पासवरघरा, आयग्गक्षा, रक्खोवगया, गुत्ता, गुत्तपालिआ,
 जुत्ता, जुत्तपालिआ, पत्तेयं पत्तेय समयतः, विणयतः विणयभूआ इव तिष्ठन्नि-इति ० चतुःपट्टिः पट्टिः शतु पट्ट च सहस्राणि तु अनुस्यजाणाम्.
 सामानिकानाम् एते चतुर्गुणा आमरक्षास्तु चतुरर्गानि अशीतिः द्वांसप्ततिः सप्ततिः पट्टिः, परशरनंयद्धा व्रणतः चमरवन्धो
 ३. इयं या ॥ मण्डवनाया शरासनपट्टे १३४- (६० १४ स०). २. शमसि नय्य पट्टे १४८- (७० १४) —अनु०

શાઝાં-સઝંગ નહીં વનેલાં-અને વઝયી વનેલી ઓટિ-આગલા માગ-વાઝાં વતુપોને હાઘના મઠ્ઠણ કરાંને ઠમા રહેનાગ; મવેત. માઝા-મયાદા-વાઝા. નીંગના ઝમુઠ્ઠને ઘારણ કરનારા, હાયમાં નીલને (કેટલાક વાગોનો પાછલાં માગ નીલાદિ વર્ગવાઝો હોય છે માટે અહીં નીલ, પીત અને રક્ત વિગેરે-૫-વધા-૬૪ જાતિના વાળના મેઢો હોય, ૬૫ સંનેવે છે.) ઘરનારા, પીતને અને રક્તને હાયમાં ઘરનારા, ૬ પ્રમાણે સુંદર ચાપને હાયમાં ઘરનારા, (શં૦—ચાપ અને વતુષ્ ૬ વન્ને ૬૪ જ વસ્તુના નામ છે તો આગઝ ' વતુષને ઘારણ કરનાગ ' ૬૫ કહેવાથી ' ચાપને ઘરનાગ ' ૬૬ અર્થ પણ આવી જાય છે તેમ છતાં (અહીં) ફરીવાર ' ચાપને ઘરનારા ' ૬૫ શા માટે કયું ? ન૦—આ ન્યેલે પુનરુક્તિ દૂષણ આવવાનો સંભવ નથી, કારણ કે ' ચાપ ' અને ' વતુષ્ ' ૬ વન્ને શબ્દના અર્થમાં થોટો ફેર છે.—દોરી નહીં વઢાયેલું વતુષ તે ' ચાપ ' અને દેવી વઢવાને મજ કોલું વતુષ ને વતુષ. આ રીતિ ૬ વન્ને શબ્દના અર્થમાં થોટો પણ ભેદ છે.) તથા સુંદર ઢાલને, વંટને, તરવારને અને પાસલાને હાયમાં ઘારણ કરનારા. વિવ્ય શક્તિના ઘારક હોવાથી કેટલાક દેવો નીલ, પીત, રક્ત ૬વા સુંદર ચાપ, તરવાર, ટાલ અને પાસલા વગેરેને ૬૪ માંયે હાયમાં ઘરનાગ છે. તથા પોતાના ઘમિતું રત્નોપું કરનારા છે માટે પોતાના ' આત્મરક્ષક ' નામને દીપાવનારા છે, રત્નોપાના કામમા યોજલા, અમેઢ વૃત્તિવાઝા, સ્તામિની રક્ષા કરવામાં જ મનને જોહનાગ-વીજે જર્તી મનોઢુષિને રોષનાગ, પરસ્પર સંવંધવાઝા અને પરસ્પર જોટાણા મંડઢવાઝા. ૬ વધા દેવો વારા ફરતી ૬૪ ૬૪, ઉચિત કાલે પગીની પેટે વિનયપૂર્વક જાગે છે અર્થાત્ તેઓ ચાકરની જેમ રહે છે " ઘીજા પુસ્તકમાં તો આ વધો પાઠ મૂઢમાં જ માહેલો જણાય છે. [' ૬૪ સર્વોર્થિ ઇંદ્રાગં ' નિ] ૬ રીતે-ચમેંદ્રની પેટે-વધા ઇંદ્રોના આત્મરક્ષક દેવો સંવંધી હકીકત જાગવી. તે આત્મરક્ષક દેવોની સંખ્યા આ રીતિ ૬ છે:—હર ૬૪ ઇંદ્રદેવને સામાનિક દેવો કરતાં આત્મરક્ષક દેવો ચાર ગણા હોય છે. ચમેંદ્રને ચોસઠ હજાર સામાનિક દેવો છે, વલિ ઇંદ્રને સાઠ હજાર સામાનિક દેવો છે; અને સુવનયતિના વાકીના પ્રત્યેક ઇંદ્રદેવને છ છ હજાર સામાનિક દેવો હોય છે. શક ઇંદ્રને ચોરાની હજાર સામાનિક દેવો છે, ઈશાન ઇંદ્રને ૬૪૫૫ હજાર સામાનિક દેવો છે, તથા સનલ્કુમારને ચોતેર હજાર, માહેંદ્રને નિત્તેર હજાર, ઘ્રેંદ્રને સાઠ હજાર. ડાંતંદ્રને ૧૫૫૫ હજાર, શુક્રને ચાઢીઢ હજાર, સહસ્રારને વીંચ હજાર, પ્રાગતને વીંસ હજાર અને અચ્યુતેંદ્રને ૬૪ હજાર સામાનિક દેવો હોય છે. કયું છે કે—“ અસુમેંદ્ર નિવાયના ઇંદ્રોને ચોસઠ હજાર. સાઠ હજાર અને છ હજાર સામાનિક દેવો હોય છે અને આત્મરક્ષક દેવો તેથી ચારગણા હોય છે. ૮૪ હજાર, ૮૦ હજાર, ૭૨ હજાર, ૭૦ હજાર, ૬૦ હજાર, ૫૦ હજાર, ૪૦ હજાર, ૩૦ હજાર, ૨૦ હજાર અને ૧૦ હજાર સામાનિક દેવો અનુક્રમે શકેંદ્રથી અચ્યુતેંદ્ર સુધીના ઇંદ્રોને હોય છે, ” અને તેથી ચાર ગણા આત્મરક્ષક દેવો તેઓને હોય છે.

વેદાર્થપઃ સમુદ્રઽખિલજલચરિતે ક્ષારમારે ભવેઽસ્મિન્ દાર્થા યઃ સઢુણાનાં પરક્રુતિકરણાદ્વૈતર્જીવાં તરસ્વી ।

અન્માકં વીરવીરોઽનુગતનરવરો વાહકો દાન્તિ-શાલ્યો.—દ્વાન્ શ્રીવોગદેવઃ સકલ્યગિવસુખં મારહા ચાપ્તસુલ્યઃ ॥

शतक ३.-उद्देशक ७.

राजगृह.-शक्रना लोकपालो केटला ?-चार-सोम.-यम-वरुण.-वैश्रवण-एवमना विमानो केटला ?-चार.-सध्याप्रभ.-वरशिष्ट.-स्वयञ्ज्वल.-वल्यु.-नेमिना विमान विगेरेनो पूर्ण परिचय.-सोमना तावाना देवो.-सोमना तावानो औरपातिक प्रवृत्तिने.-नेमना अ.लो.-यमना विमान विगेरेनो परिचय.-यमना तावाना देवो.-यमना तावाना रोणो-दु.लो.-यमना अपलो.-वरुणना विमान विगेरेनो परिचय.-वरुणना तावाना देवो.-वरुणना तावानो पार्णीने लगती प्रवृत्तिओ.-वरुणना अपलो.-वैश्रवणना विमान विगेरेनो परिचय.-वैश्रवणना तावाना देवो.-वैश्रवण-कुम्भेर-ने इल्लक रटेओ लक्ष्मी अने उक्ष्मीवृष्टि.-वैश्रवणना अपलो.-

१. प्र०—राजगृहे नगरे जाव-पञ्जुवासमाणे एवं वयासी:-
सकस्त णं मंते ! देविदस्त, देवरण्णो कति लोगपाला पण्णत्ता ?

१. उ०—गोयमा ! चत्तारि लोगपाला पण्णत्ता, तं जहा:-
सोमं, यमं, वरुणे, वैश्रमणे.

२. प्र०—एएसि णं मंते ! चउण्हं लोगपालाण कति
विमाणा पण्णत्ता ?

२. उ०—गोयमा ! चत्तारि विमाणा पण्णत्ता, तं जहा:-
संज्ञपभे, वरसिष्टे, सयजले, वग्गु.

३. प्र०—कहिं णं मंते ! सकस्त देविदस्त, देवरण्णो सो-
मसस महारण्णो संज्ञपभे णामं महाविमाणे पण्णत्ते ?

३. उ०—गोयमा ! जंबूद्वीपे दीपे मन्दरस्त पव्वयस्त दा-
हेणे ण इमीसे रत्नपभमाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभा-
गाओ उड्डं चदिम-मूरिय-गहगण-नम्सत्त-तारास्वाणं बहुइ
ओअणाइं, जाव-पांच वडेंसिमा पण्णत्ता, त जहा:-असोगवडेंसए,

१. प्र०—राजगृह नगरमां यावत्-पर्युपासना करता आ
प्रमाणे बोल्या के:-हे भगवन् ! देवेन्द्र, देवराज शक्रने केटला
लोकपालो कथा छे ?

१. उ०—हे गौतम ! तेने चार लोकपालो कथा छे. ते आ
प्रमाणे:- सोम, यम, वरुण अने वैश्रमण.

२. प्र०—हे भगवन् ! ए चारे लोकपालोने केटलां विमानो
कथां छे ?

२. उ०—हे गौतम ! एओने चार विमानो कथां छे. ते आ
प्रमाणे:-संध्याप्रभ, वरशिष्ट, स्वयञ्ज्वल अने वल्गु.

३. प्र०—हे भगवन् ! देवेन्द्र, देवराज शक्रना लोकपाल
सोम नामना महाराजानु च्चव्याप्रभ नामतुं मोटुं विमान कथां रहेलुं
कथु छे ?

३. उ०—हे गौतम ! जंबूद्वीप नामना द्वीपमां मंदर पर्वतनी
दक्षिणे आ रत्नप्रभा पृथिवीना बहुसमरमणीय भूमिभागथी उंचे
चंद्र, सूर्य, ग्रहगण, नक्षत्र अने तारासुओ आवे छे. अने त्यांथी
बहु योजन उंचे यावत्-पांच अवतंसको कथा छे. ते आ
प्रमाणे:-अशोकावतंसक, सप्तपर्णीवतंसक, चंपकावतंसक, चूता-

१. मूलच्छाया —राजगृहे नगरे जावत्-पर्युपासना: एवम् अवासीत्-शक्रस्य भगवन् ! देवेन्द्रस्य, देवराजस्य कति लोकपाला. प्रश्नाः ?
गौतम ! चारवारी लोकपाला प्रश्नाः, तथया - सोम, यम, वरुण, वैश्रवण. एतेषां भगवन् ! चतुर्णां लोकपालानां कति विमानानि प्रश्नानि ?
गौतम ! चत्वारि विमानानि प्रश्नानि, तथया -संध्याप्रभम्, वरशिष्टम्, स्वयञ्ज्वलम्, वल्गु इव भगवन् ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य
महाराजस्य संध्याप्रभं नाम महाविमानं प्रश्नम् ? गौतम ! जंबूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेऽस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयाद्
भूमिभागाद् अत्र चन्द्र-सूर्य-ग्रहगण-नक्षत्र-तारासुवाणा बहूनि योजनानि यावत्-पांच अवतंसकाः प्रश्नाः, तथया - अशोकावतंसकः—अनु०

सत्त्वणवडेंसए, चंपयवडेंसए, चूअवडेंसए, मज्जे सोहम्मवडेंसए; तस्त ण सोहम्मवडेंसयस्स महाविगाणस्स पुरत्थिमे णं सोहम्मं कप्पे असंसेजाइं जोअणाइं वीइवइत्ता एत्थ णं सक्कस्स देविदस्स, देवरणो सोमस्स महारणो सज्जप्पमे णामं महाविमाणे पणत्ते:—अद्धतेरसजोयणसयसहस्साइं आयामविक्रमभेणं, उणयालीसं जोयणसयसहस्साइं, यावचं च सहस्साइं, अट्ट य अट्टयाले जोयणसए किंचि विसेमाहिए परिकस्सेवेणं पणत्ते, जा सूरियांभविमाणस्स वत्तव्वया ता अपरितेसा भाणिअव्वा, जाव-अभिसेओ; नवरं-सोमो देवो, सज्जप्पमस्स णं महाविमाणस्स अहे, सपविस, सपडिदिमि असस्सेजाइं जोयण (सय) महस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं सक्कस्स देविदस्स, देवरणो सोमस्स महारणो सोमा नाम रायहाणी पणत्ता:—एणं जोयणमयसहस्सं आयामविक्रमभेणं जंजुहीवप्पमाणा; वेमाणिआणं पमाणस्स अडं णेयव्वं, जाव-उवरियलेणं, नोलस जोयणमहस्साइं आयामविक्रमभेणं, पण्णासं जोयणसहस्साइं, पंच य सत्ताणउए जोयणसये किंचि विसेसूणे परिकस्सेवेणं पणत्ते; पासायाण चत्तारि परिवालीओ णेयव्वाओ, सेसा णत्थि. सक्कस्स ण देविदस्स, देवरणो सोमस्स महारणो इमे देवा आणा-उववाय-वयण-निहेणे चिट्ठंति, तं जहा:—सोमकाइया इ वा, सोमदेवकाइया इ वा, विज्जुकुमारा, विज्जुकुमारीओ; अग्गिकुमारा, अग्गिकुमारीओ: वायुकुमारा, वायुकुमारीओ; चदा, मूगा, गहा णक्खत्ता, ताराख्वा-जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते तम्भत्तिआ, तप्पकिराया, तच्चारिया सक्कस्स देविदस्स, देवरणो सोमस्स महारणो जाणा-उववाय-वयण-निहेणे चिट्ठंति. जवूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं जाइं इमाइं समुप्पज्जति, तं जहा:—गहदडा इ वा, गहमुसला इ वा, गहगज्जिआ इ वा, गहजुजा इ वा, गहसिंघाडगा इ वा, गहावसव्वा इ वा, अव्वा इ वा, अम्मरुम्मा

वतंसक अने वच्चे सौधर्मावतंसक छे. ते सौधर्मावतंसक महाविमानना पूर्वे सौधर्म करप छे, तेमा अनरुय योजन दूर गदा पछी-अही-देवेन्द्र, देवराज शक्रना लोकपाल मोम नामना महाराजानुं संघ्याप्रभ नामनुं महाविमान आवे-कपु-छे:—तेनी-विमाननी-लंबाड अने पहोळाइ साडा वर लाख योजननी छे. तेनो घेरावो ओगणवाळीय लाय, यावन हजार, आठसेने अटताळीय-३९.५२८४८-योजन करता काइक वचारे छे. ए संवये मूर्धाम-देवनी विमानवक्तव्यानी पेंठ वची दृक्कीकत कहेंची अने ते प्रमाणे यावत्-अभिषेक सुधी कहेंचुं. पियेय ए के, अही मूर्धाम-देवने वटले सोम देव कहेंचो. नयाप्रभ महाविमाननी वरावर नीचे (सपक्षे अने सप्रतिद्विये) अग्ररुय योजन आगळ अगगाहा पछी-अही-देवेन्द्र, देवराज शक्रना मोम महाराजनी सोमा नामनी राजवानी छे. ते राजवानीनी लंबाइ अने पहोळाइ एऊ लाय योजननी छे-ते राजवानी जवूद्वीप जेटनी छे. आ राजवानीमां आवेला किछ्ठा वगेरेनु प्रमाण येदानीअेना किछ्ठा वगेरेना प्रमाण करता अडबु कहेंचु अने ए प्रमाणे यावत्-वरना पीठवव सुधी जाणवुं. वरना पीठववनो आयाम अने विष्कंम मोळ हजार योजन छे अने तेनो घेरावो पञ्चास हजार, पाचसेने सत्ताणु योजन करता काइक विधेयाधिक छे. प्रासादोनी चार परिपाटिओ कहेंची अने टाकीनी नथी. देवेन्द्र देवराज शक्रना सोम महाराजानी आज्ञामा, उपपातमा कहेणमा अने निर्देशमां आ देवो रहे छे:—सोमकाविको, सोमदेवकाविको, विद्युकुमारो विद्युकुमारीओ, अग्निकुमारो, अग्निकुमारीओ, वायुकुमारो, वायुकुमारीओ, चंद्रो, सूर्यो, ग्रहो, नक्षत्रो, ताराख्खो अने तेवा ज प्रकारना बीजा पण वथा देवो तेनी भक्तिवाळा, तेना पक्षवाळा अने तेने तावं रहेनारा छे-ए वथा देवो तेनी आज्ञामा उपपातमां. कहेणमा अने निर्देशमा रहे छे. जवूद्वीप नामना द्वीपमां मटर पर्वतनी दक्षिणे जे 'आ पेदा थाय छे:—ग्रहदडो, ग्रहमुसलो, ग्रहगजितो, ए प्रमाणे ग्रहयुद्धो,

१. मूलच्छाया—सप्तपर्णावतंसक, चम्पकावतंसक, चूतावतंसक, मज्जे सौधर्मावतंसक, तस्य सौधर्मावतंसकस्य महाविमानस्य पौरस्ते सौधर्म कल्पेऽनरुयैयानि योजनानि व्यतिव्रज्य अत्र शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य सन्ध्याप्रभ नाम महाविमानं प्रज्ञप्तम्—अवेद्ययोदशयोजन-शतसहस्राणि आयाम-विष्कंभेण, एकोनचत्वारिंशद् योजनजनमहस्राणि, द्विषष्टाशत महस्राणि, अथा च अष्टचत्वारिंशद् योजनगतानि, किञ्चिद्विकीर्षाविकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम्, या सूर्या (सूर्येका) भविमानस्य वक्तव्यता सा अपरितेसा भगिनव्या, यावत्-अभिषेक, नवरम्-सोमो देव. सन्ध्याप्रभस्य महाविमानस्य अथ, सपक्षम्, अप्रतिद्वियम् अरुह्यैयानि योजन-(जन)-महस्राणि अगगाहा-अत्र शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य सोमा नाम राजवानी प्रज्ञप्ता-एके योजनगतमहस्रम् आयामविष्कंभेण जम्बूद्वीपप्रमाणा, वेगनिमाना प्रमाणव्याऽई जानव्यम्, यावत्-उपरितने(ले)न, षोडश योजनसहस्राणि आयामविष्कंभेण, पमागद् योजनसहस्राणि, पत्र च सप्तनवतिथीयजनयतानि किञ्चिद् विजेषीयानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम्, प्रासादानां चतस्रः परिपाट्यो ज्ञा(ने)नव्या, जेषा नानि शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य एते देवा अज्ञा-उपपात-वचन-निर्देशे तिष्ठन्ति, तर्था-सोमकाविका इति वा, सोमदेवताकाविका इति वा, विद्युकुमारा, विद्यु कुमा, अग्निकुमारा, अग्निकुमार्य, वायुकुमारा, वायुकुमार्य, चन्द्रा, सूर्या, ग्रहा, नक्षत्राणि, ताराख्य-ये चाऽपि अन्ये तथाप्रकागा. सर्वे ते नदुर्भक्तिका, तत्पाकिरा, तद्भायो शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य आज्ञा-उपपात-वचन-निर्देशे तिष्ठन्ति. जम्बूद्वीपे षोडश मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन यानि इमानि समु-चन्ते, तथथा-ग्रहदडा इति वा, ग्रहमुसलो इति वा, ग्रहगजितो इति वा, ग्रहयुद्धानि इति वा, ग्रहशुद्धानि इति वा, ग्रहापसव्यानि इति वा अत्राणि इति वा, अत्रवृक्षा-अनु०

१. अभिषेक सुधीनां चर्चो वर्णक रायपसेगो उपागना-(क० आ० पृ० १०१-२०४) ए पृष्ठ ना च-स्त-नोविशे छे:—अनु०

२. चालना सूत्रमा जथाशु छे के, अतरिक्तामा जे जे उरपातो थाय छे ते वया, एकपालेना वयना छ. (लोकपालो पण शक्राश्रिताः छे) तेओनी रजा सिंघाय तदाश्रित कर्मकरे ऐमानो एक पण उरपात करी शकता नथी. आवी ज दृक्कीकत, गरीसहिता अने वाराहीसहितामा आ प्रमाणे नथी छे:—

“ऋषाणि सद्यःमन्त्रि-एते शुभाशुभनिवेदिनः, लोकपाला महात्मानो”
गर्गः.

“शुभ अने अशुभने जाणनारा महारामा लोकपालो पोताना अन्नोने
सुखे छे.-गर्ग.

“अन्नाणि लोकपाला लोकपालाया संलज्जन्ति-उल्का-वराहः.”
(बृहत्संहिता, पृ० ४५६)

“लोकपाला संहारनाटे लोकपालो उल्का-अन्नोने छोडे छे ”-वराह.
(इ. सं. पृ० ४५६)

ए उर्यानीनां जे जे नामो अहीं ज्ञानिनां छे, ते नां घगाम्बर्गं वृहत्संहितामां आ प्रमाणे जगान्या छे.—

प्रह्लु—(पृ० सं० पृ० ३२)

“वियति चरता प्रहाणाम्-उपर्युपरि आत्ममार्गसंस्थानाम् ।
अतिदूराद् दृग्विषये समतामिव सप्रजातानाम्” । २
आसन्न-क्रमयोगाद् भेदे-श्लेषा-शुभदर्शना-उत्सव्यं ।
युद्ध-चतुष्प्रकारं पराशराद्यैर्निभिष्कत्” । ३-प्रह्लुद्विध्यायः

“आकाशना गति करता, तौत पोताना मार्गमां उपराउपर रहेला अने
पणुं वर होवाने लीधे आपणने एक माधे थई गएला देखाता प्रहोतुं युद्ध
आसन्न अने क्रमने लीधे चार प्रकारतुं कछु छे—भेदयुद्ध, उल्लेखयुद्ध,
अंशुमर्दनयुद्ध अने अपसव्ययुद्ध” आ विषेनी विषेय विगत जाणवा माटे
प्रह्लुद्ध-अध्याय जोई लेखो जोईए.

प्रह्लुंगाटक-प्रह्लुदंड-प्रह्लुगल-(पृ०-३४९-४३१)

“चक्र-धनु-शूनाटक-दण्ड-पुर-प्रास-वज्रसंस्थाना ।
शुद्धदृष्टिकग लोके समराय च मानवेन्द्राणाम्”-प्रह्लुंगाटकाध्याय.

“चक्र (पैतुं), धनुष, सिंगोतुं, दंड, नगर, प्रास अने वज्र ए वषां
प्रहोनां संस्थानो (घाटो) छे अने ए अशुभसूचक छे.”

प्रहापसव्य-(पृ० ३२२)

“दक्षिणेनापसव्यं स्याद् उत्तरेण प्रदक्षिणम् ।
प्रहाणा चन्द्रमा शेषो नक्षत्राणां तथैव च-प्रह्लुद्विध्याय.

“ज्यारे चंद्र, प्रहो अने नक्षत्रोनी दक्षिणे गति करतो होय छारे
'अपसव्य' कहेवाय अने ज्यारे ए च उत्तरे गति करतो होय छारे
'प्रदक्षिण' कहेवाय.”

अप्रह्लु-(पृ० ४३२)

“दधिमदशायो नीचो भानुच्छायी खमप्यगोऽप्रतह” ।
“अप्रह्लुक्ष मेघतरा”-संध्यालक्षणम्.

“बादलांना झाड जेवा घाटने अप्रह्लुक्ष के मेघतर कछो छे. ए वृक्ष,
नीलो होय छे अने तेनो अप्र भाग दर्हिना जेवो होय छे अने ए सूर्यने
हाकनारो अने आकाशनी बंधे होय छे.”

या-(पृ० ४२६)

“अर्धोऽस्त्रमितानुदितात् सूर्यादस्रभं नमो यावत् ।
तावत् संध्याकालत्रिहरेर्न फलं चास्मिन्” । १
“अहोरात्रस्य यः सधिः सा च संध्या प्रकीर्तिता ।
द्विनाडिका भवेत् साधुर्थावदाज्योतिर्दर्शनम्”-संध्यालक्षणम्.

“अडधा आयनेला अने अडधा उगेला सूर्यने लीधे ज्वां सुधी आकाश
अस्पष्ट रहे छे टेटलो समय 'संध्याकाल' कहेवाय छे.”
“दिवस अने रात्रीनी सधि (सांधा)ना भागने संध्या कहेवामां
आने छे. तेतुं प्रमाण बे नाडिका छे अने ए, ज्योति (ताराओ) सु दर्शन
पतां पूरी याय छे.”

घर्षेनगर-(पृ० १७८)

“गन्धर्वेनगरमुत्थितमापाण्डुरं”
“खपुरं सिन-रक्ष-पीत-रूपणम्”
“अनेकवर्णाकृति खे प्रकाशते पुरं पताका-ध्वज-तोरणाश्रितम्” ।
“बहुवर्णपताकाख्यं गन्धर्वेनगरं महत्”-गन्धर्वेनगरलक्षणम्.

बादलां उपर पडतां सूर्यना किरणोने लीधे आकाशमां यता नमरना
देखावने 'गन्धर्वेनगर' कहेवामां आवे छे ते धोळ, छाल, पीतुं अने
काळु होय छे-अनेक वर्ण अने आकारवाळु होय छे तथा पताका, ध्वजा
अने तोरणोधी नडित पण होय छे.”

स्कापत-(पृ० ४५५)

“दिवि शुक्लशुभफलाना पतत रूपाणि यानि तान्युल्का ।
“धिष्ण्य-उल्का-अशनि-विद्युत्-तारा इति पञ्चनवा भिन्नाः” ॥ २
-उल्काकक्षणम्.

“स्वर्गनां सुखोने भोगवने पडता भारमाओनां रूपोने 'उल्का'
कहेवामा आवे छे. ते पांच प्रकारनी छे.-धिष्ण्य, उल्का, अशनि, विद्युत्
अने तारा”

दिग्दाह-(पृ० ४३९)

“दाहो दिग्नां राजभयाय पीतो देहास्य नाशाय इताशवर्णं ।
यश्चासुण स्यादसन्ववायुः सस्यस्य नाशं स करोति दृष्ट” ॥ १
-दिग्दाहलक्षणम्.

“भटका जेवी दिशाओतुं नाम 'दिग्दाह' छे-ते पीळो, अग्नि जेवो
अने लाल एम अनेक प्रकारनो होय छे-तेना रंगो प्रमाणे ज्वां ज्वां
फलो पण जगान्या छे”

परिवेप-(पृ० ४६९)

“सम्पृच्छिता रवीन्द्रः किण्वा. पवनेन मण्डरीभूता ।
नानःवर्णं कृन्धन्मन्त्रं व्योम्नि परिवेपा”-परिवेपलक्षणम्.

“घोडां बादलाबाळा आकाशनां प्रतिबिंब पामेलां सूर्य अने चंद्रनां
किरणो वायुद्वारा मण्डलीभूत घटा ज्वां जे अनेक वर्ण अने आकारने
धारण करे छे-एतुं नान 'परिवेप' छे”

प्रतिसूर्य-(पृ० ४८६)

“उदयात् प्रभृति दिनप्रहरं यावत् तनुषनोऽर्कसर्गापे यदा भवति
तदा अर्करदिमवशात् तत्र द्वितीयोऽर्क इव लक्ष्यते स प्रतिसूर्य उच्यते.
एवमस्तनयेऽपि भवति.”-अर्कवार -प्रतिसूर्यलक्षणम्.

“केटलीएक बार ज्य रे सूर्यना उदयधी मांडी एक प्रहर सुधो सूर्यनी
आतपास थोडा बादल जामेला होय छे छारे ते बादलांतुं कूडाकूडां, सूर्यना
किरणोने लीधे बीजा सूर्य जेवु देखाय छे अने एतुं च नाम प्रतिसूर्य छे.
आकां प्रतिसूर्य, सूर्यना अकसमये पण जोई बाकाय छे.”

ई वा, सक्षा इ वा, गंधर्वनगरा इ वा, उक्तावाया इ वा, दिसि दाहा इ वा, गज्जिआ इ वा, विज्जू इ वा, पंसुवुट्टी इ वा, जूवे इ वा, जवखात्तये ति वा, धूमिआ इ वा, महिआ इ वा, रयुग्वाए त्त वा, चंदोवरागा इ वा, सुरांवरारागा इ वा, चदपरिवेता इ वा, सुरपरिवेना इ वा, पडिचंदा इ वा, पडिसुरा इ वा, इंदधणू इ वा, उदगमच्छ-कापिहसिअ-अमोह-पाईणवाया इ वा, पईणवाया इ वा, जाव-संवट्टयवाया इ वा, गामदाहा इ वा, जाव-संनिवेसदाहा इ वा, प्राणस्सया, जणक्खया, घणक्खया, कुणक्खया, वसणम्मूया अणारिआ-जे चावण्णे तहप्पगारा ण ते सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो जवाया, अदिट्ठा, असुआ, अस्सु (मु) आ अविण्णाया; तेसि वा सोमकाट्ठाणं देवाणं. सक्कस्स णं देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो इमे अहावच्चा अभिण्णाया होत्वा, तं जहाः-इंगालए, वियालए, लांहिअक्खे, सणिचरे, चदे, सुरे, मुक्के, चुहे, वहस्सई, रांहू. सक्कस्स णं देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सत्तिमागं पलिओवमं टिई पण्णत्ता, अहावच्चा-अभिणायाणं देवाणं एगं पलिओवमं टिई पण्णत्ता. एवं महिईए, जाव-महाणुभागे सोमे महाराया.

प्रज्जूगाटको, प्रहापसव्यो, अश्रवृक्षो, संध्या, गाववनगरी, उक्ता-पानो, दिग्दाहो,गर्जारयो, विज्जलीओ, वृळ्ळनी वृष्टिओ, वृषो, यओईमो, धूमिका, महिका रजनो उद्वान, चद्रग्रहणो, सूर्य-ग्रहणो, चंद्रपरिवेणो, सूर्यपरिवेणो, प्रतिचद्रो, प्रतिसूर्यो, इंद्रधनुष, उदकमन्स्य, पिंसित्त, अमोघ. पूर्व दिशाना पवनो, पश्चिमना पवनो, यावत्-संवर्तक पवनो, ग्रामदाहो यावत्-संनिवेशदाहो, प्राणक्षय, जनक्षय, धनक्षय कुलक्षय, यावत्-व्यसनभूत अनार्य (पापरूप) तथा तथा ज प्रज्ञाना बीजा पण वधा, ते वधा, देवेंद्र देवर ज शक्रना सोम महाराजाथी अजाण्या नथी, अपजोएटा नथी, अणसाभळेळा नथी, अणनमरेळा नथी अने अविज्ञात नथी अथवा त वधा सोमकायिक देवोयी अजाण्या नथी. देवेंद्र, देवराज शक्रना सोम महाराजाने आ देवो अपत्यरूप अभिमत छेः- अंगारक-गठ, विश्वोत्तिक, लोहनाक्ष गनेश्वर, चंद्र, सूर्य, शुक्र, बुध, बृहस्पति अने राहु. देवेंद्र, देवराज शक्रना सोम महाराजाना आश्रया त्रण भाग सहित पत्योपमनी छे अने तेना अपत्यरूप अभिमत देवोनी आश्रया एक पत्योपमनी कही छे, ए प्रनारना मोटी ऋद्धिवाळो अने यावत् मोटो प्रभावदाळी सोम महाराजा छे.

१. पशोद्देशके इन्द्राणामात्मरक्षा उक्ताः, अथ सप्तमोद्देशके तेषामेव लोकपालान् दर्शयितुमाहः- ' रायगिहे ' इत्यादि. ' वहुईं जोयणाई ' इह ' यावत् ' करणाद् इट् दृश्यम्- ' वहुईं जोयणसायई, वहुईं जोयणनम्मोई, वहुईं जोयणसयसहस्ताई, वहुओ जोयणकोडाकोडीओ, वहुओ जोयणकोडाकोडीओ, उट्टे, दूर वीईवइत्ता एत्थ णं सोहम्मो णामं कप्पे पण्णत्ते, पाईण-पडीईणायए, उदीण-दाहिणविन्धिने, अच्चदसंटाणसंटाए, अच्चिमालिभासरसिवण्णामे असखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ आयाम-विक्खमेणं, असंखे-ज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ परिवक्खेण; एत्थ णं सोहम्मोणं देवाण वत्तीस विमाणावाससयसहस्ताईं मवन्तीति जवखाया, ते णं विमाणा सव्वग्यणामया, अच्छा, जाव-पडिरूवा; तस्स णं सोहम्मकप्पस्स वहुमज्जदेसभाए " इति । ' वीईवइत्ता ' इति व्यतिघ्न्य-व्यतिक्रम्य, ' चा सूरियाभविमाणस्स ' इति सूरिकाभविमानं राजप्रस्नीयोपाद्भोक्तस्वरूपम्, तद्वक्तव्यता इह वाच्या; तत्तमानलक्षणत्वाद्

उद्भक्तस्स-(५० ४२९)

" मत्सा मत्साजारा एव नेचाः "-संच्यालक्षणम्
अमोघ-(५० ४२९)

" शुक्लाः कराः दिनकृतो दिवादिमध्यान्तगामिनः क्रिश्रा ।
अच्युच्छिन्ना श्रुजवो वृष्टिकरास्ते नु अनोघास्तया "

" नाट्य आशरना मेवोने ' उदकनरस ' कहेवाना आवे छे "

" सूर्यना जे क्रिणो, आशरना मवेत्र व्यापेण होय छे, घोळां होय छे, सख-मीधा-अने अखण होय छे तथा स्निग्ध होय छे ते ' अमोघ ' कहेवाय छे-ए क्रिणो वृष्टिना दचक छे "

उपरं चक्षुषेया उच्छेदो वाराहीचहिता के वृहत्चहितामा छे. एनो प्रणेता महापडित वराह के वराहमिहिर छे एनो समय ईसवीय ५५०-६६० संक्रो लेत्राय छे. आ ज वराहने, जैनप्रदात्र भद्रबाहुनो माई (?) होवानुं चक्षे छेः-अनु०

१. मूलच्छायाः-इति वा, मन्ध्या इति वा, गन्धर्वनगराणि इति वा, उरतापाण इति वा, दिग्दाहा इति वा, गर्जितानि इति वा, विद्युद् इति वा, पांडुरश्रुः इति वा, चूपा इति वा, यक्षोद्दीप्तानि इति वा, धूमिका इति वा, महिका इति वा, उद्वान इति वा, चन्द्रोरागा इति वा, सूर्योपरागा इति वा, चन्द्रपरिवेणो इति वा, सूर्यपरिवेणो इति वा, प्रतिचन्द्र इति वा, प्रसूर्यो इति वा, इंद्रधनुः इति वा, उदकमन्स्य-रूपिहसित्त-अमोघ-प्रार्थनवाता इति वा, प्रतिचीनवाता इति वा; यावत्-संवर्तयाना इति वा, ग्रामदाहा इति वा, यावत्-संनिवेशदाहा इति वा. प्राणक्षया, जनक्षया, धनक्षया, कुलक्षया, व्यसनभूता अनार्या, ये चाप्यन्ये नयाप्रकारा न ते अन्त्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य अज्ञाता, अदृष्टा, अज्ञता, अस्मृत, अविज्ञाना, तेषां वा सोमकायिकानां देवानाम्. सकस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य इमे यथाऽप्यसा, अभिहाता अमवन्; तदयो-अज्ञान, अविज्ञान, लोहिनाक्ष, गनिधर, चन्द्र, सूर्य, शुक्र, बुध, बृहस्पति, राहु. सकस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य मंत्रिणां परतोपम स्थिति प्रज्ञता, यथाऽप्यसाऽभिज्ञानानां देवानाम् एकं परतोपम स्थिति प्रज्ञता; एवं महिधिकं, यावत्-महाणुभागः सोमो महाराज -अनु०

१. प्र. छायाः-वहूनि योजनमतानि, वहूनि योजनसहस्राणि, वहूनि योजनशतसहस्राणि, वहूवो योजनत्रयो, वहूवो योजनकोटाकोत्र. ऊर्ध्वम्, दूरव्यतिप्रज्ञाऽत्र मायमो नाम अल्पः प्रज्ञत-प्राचीन-प्रतीचीनयतः, उर्ध्वीचीन-दक्षिणदिशिर्णं, धर्धचन्द्रनस्थानसंस्थित, अर्धिमालिभासरसिवणोमः, अच्युच्छिन्ना-श्रुजवो वृष्टिकरास्ते आयाम-विक्खमेण, असहयेया योजनकोटाकोत्र. ५-त्रेण, अत्र मेघमाणा देवाना द्वारिणद् विमानावासगतसहस्राणि मवन्तीति साह्याता, ते विमानां संवेरन्मया, अ-ज्जा, यावत्-प्रतिष्ठा; तस्य स अमोक्त्वसा चरमध्यदेशभागे " इति.-अनु०

अस्येति. कियती सा वाच्या? इत्याह.—वाचदभिषेकः—अभिनवोत्पन्नस्य सोमस्य राज्यभिषेकं वाचद् इति, सा च इहातिवहुत्वाद् न क्षिप्र-
तेति. 'अह्' ति तिर्थगुच्छेके, 'वेनागिज.णं पमाणर' ति वैमानिकानां सौधर्मविमानसम्पन्नमाद्-प्राकार द्वारादीनां प्रमाणस्य
दृढ नगर्यान् अर्थे ज्ञातव्यम्. 'सिंहा पति' ति सुवर्मादिना. सभा इह न सन्ति, उत्पत्तिस्य.नेपु एव तासां भावान्. "सोमकाश्य"ति
सोमस्य कायो निकायो येषामस्ति ते सोमकायिकाः—सोमपरिवाःभूताः, 'सोमदेवकाश्य'ति सोमदेवताः तत्सामानिकादय, तासां कायो
येषामस्ति ते सोमदेवताकायिकाः—सोमसामानिकादिदेवपरिवाभूता इत्यर्थः. 'तारास्त' ति तारकास्ताः. 'तन्मत्तिय' ति तत्र
सोमे भक्तिः सेवा, बहुमानो वा येषां ते तद्भक्तिकाः, 'तप्यक्विय' ति 'सोमपाक्षिकाः—सोमस्य प्रयोजनेषु सहायाः, 'तन्भारिय' ति
तद्गार्याः—तस्य सोमस्य भार्या इव भार्याः—अत्यन्तं वन्द्यत्, पोषणीपत्वञ्चेति तद्गार्याः; तद्गारो वा येषां वेदव्यायाऽस्ति ते तद्गारिकाः.

१. छटा उद्देशकनां इन्द्रोना आत्मगृहक देवो संवर्षा हकीकृत जगर्षा छे अने ह्ये सातगा उद्देशकनां इन्द्रोना लोकपात्रो संवर्षी हकीकतने
जगवना (देवाडगा) कह् छे के—[' रावहिं' इत्यादि.] [' बृहं जोयगाइं '] ए ट्ठेणो ' यात् ' अन्द् गृह्यो छे तेनी आ प्रमाणे
वधरे जाणवुं—' घगां संक्रजे योजना, घगां ह्यार यो जना, घगां लात्र योजनो, घगा कोड योजनो अने घगां कोटाकोटि योजनो गुनी उंचे
दूर गया पछी—अर्ही—सौधर्म नाम करण कसो छे, ने करण, पुर्व अने पश्चिमां लांछो छे अगे उत्तर तथा दक्षिणमां विन्तीर्ण—विन्ता वाजो—पहोळो
छे, अइवा चांदानी जेयो तेनो घट छे, सूर्षीनी आनिगां नमूद् जेयो तेनो वर्ग छे, तेनो आयाम अने वि कम असंख्य योजन कंटाकोटि छे,
तेनो घरायो पज अन्वच योजन कोटाकोटि छे. अर्ही—सौधर्म कल्पना—देवानां—सौधर्म देवानां—वशीय लात्र विमानो—विमानावागो—छे, एन कटुं
छे. ते यथा विमानो साय वज्रगां बनेलां छे, निर्मल अने वायत्—प्रतिरूप छे, ते सौधर्म करानी वचोवच (बहु मध्येना भागनां) [' वीटयउत्त ']
ति] जइने. " [' जा सूर्षामदिमागम्भ ' ति] रोजयनीय (गयासेणी) नामना उपांगनां वर्गरेठ सूरिकाम नामना विमाननी वक्त वना
अर्ही कइवी. कारण के, आ अने ते सूरिकाम विमान, ए वने सरगां छे. ते वक्तव्यता अर्ही केटली कइवी ? तो कइ छे के, अभिषेक सुवी—
नवा उत्पन्न थरुत् सोमगा राज्याभिषेक सुवी—ते वक्तव्यता कइवी. ते वक्तव्यता घणी लांबी होवाथी अर्ही लंबी नथी. [' अह् ' ति] एट्ठे
निर्धग्—तिरछा—लोकनां, [' वे माणियागं पमाणस्य ' ति] वैमानिकोना सौधर्म विमाननां रहैल महैल, क्रिडा अने वाग्णा विगेरेना माप करता
अर्ही—सोम लोकपालनी नगरीमां—अडधु माप जाणवुं. [' सेसा पत्थि ' ति] आ नगरीना सुवर्मा सुभा वगेरे न्यानी नथी, कारण के ते वधां
स्यानो, सोमनी उत्पत्तिना स्थाने ज होय छे. [' सोमकाश्य ' ति] सोमना निकायना देवो—सोमना परिवाररूप देवो ते सोमकायिक देवो,
[' सोमदेवकाश्य ' ति] सोम महाराजाना ज सामानिक देवो ते सोमदेवता अने तेना परिवाररूप देवो (तेना निकायना देवो) ते
सोमदेवताकायिक देवो, [' तारास्त ' ति] तारक रूप देवो, [' तन्मत्तिय ' ति] सोमनां भक्तिवाळा—सोमनु बहु मान वरणा देवो ते
तद्भक्तिक देवो, [' तप्यक्विय ' ति] सोमना पक्षवाळा देवो—कांड काम पडे तो सोमने सहायता आपनारा देवो ते तत्पाक्षिक देवो, [' तन्भार-
रिय ' ति] जेन सोमनी राणी सर्व प्रकारे सोमने अधीन छे तेम ते देवो सर्व प्रकारे सोमने ताबे रहे छे माटे तद्गार्य देवो, अथवा सोम तेंतुं पोषण
करे छे माटे ते तद्गार्य देवो, अथवा जेओने माथे सोमनो भार (कारभार) वहैवानो छे ते देवो तद्गारिक देवो.

'गहदंड'ति दण्डा इव दण्डास्तिर्षगाऽऽयताः श्रेणयः, प्रहाणा मङ्गलादीनां त्रि—चतुरादीनां दण्डा ग्रहदण्डाः. एवं ग्रहसुखानि,
नवरयः—ऊर्ध्वायताः श्रेणयः. ' गहगज्जिअ ' ति ग्रहन्चाळार्दां गजितानि—स्तनितानि ग्रहगर्जितानि. ' ग्रहयुद्धानि '—ग्रहयोरेकत्र नश्वे
दक्षिणोत्तरेण समप्रेणितमा अवस्थानानि. ' ग्रहयुद्धानि '—ग्रहाणां गृह्यःऽऽकफळकारेण अवस्थानानि. ' ग्रहापसव्यानि '—
ग्रहाणामपसव्य भनानि प्रतीगमनानि इत्यर्थः. अश्वत्थका वृक्षाः—अश्वत्था. ' गन्धर्वनगराणि '—आकाशे व्यन्तरकृतानि नगराकार-
प्रतिविम्बानि. ' उल्कापाताः '—सरेखाः, सोद्योता वा तारकस्येव पाता. ' दिग्गहाः '—अन्यतमस्यां दिशि अशोऽन्धकाराः, उपरि
च प्रकाशानकाः दहमानमहानगरप्रकाशरूपाः. ' जूवे ' ति शुक्लपक्षे, प्रतिपदादिदिनत्रयं वाचद् यैः संख्याच्छेदा आव्रियन्ते ते
यूपकाः. ' जक्खालित्तय ' ति यक्षेदीनानि आकाशे व्यन्तरकृतज्वलनानि. धूनेका—महिकयोर्वर्णकृतो विशेषः, तत्र धूमिका धूमवर्णा
धूमरा इत्यर्थः. महिना तु आपाण्डुरा इति. ' रउग्वाय ' ति दिशां रजस्वल्त्वानि, ' चंदोवरागा, सूर्षोवरागा ' चन्द्र सूर्यग्रहणानि,
' पाडिचंद ' ति द्वितीयचन्द्राः, ' उदगमच्छ ' ति इन्द्रधनुषखण्डानि, ' कविहासिअ ' ति अनध्रे या विद्युत् सहसा तत् कपिहसितम्,
स्यन्ये त्वाहुः—' कपिहसितं नाम यदाऽऽकाशे वानरमुखतदनस्य, विरुतमुखस्य हसनम् " ' अमोह ' ति अमोघाः आदित्योदया—
उत्तममयमोरादित्यकिरणविकारजनेना आनात्राः, कृग्गा, इयामा वा गकटोद्धिसंस्थिता दण्डा इति. ' पाईणवाय ' ति पूर्वदिग्वाता,
' पर्ईणवाय ' ति प्रतीचीनवाताः, ' वावत् '—करणादिदं इत्यर्थः—' देहिणवाया इ वा, उदीणवाया इ वा, उडुवाया इ वा,
अहोवाया इ वा, तिरियवाया इ वा, विदिसीवाया इ वा, वाउचामा इ वा, वाउक्खिआ इ वा, वायमडलिआ इ वा, उक्कटिआ-
वाया इ वा, मडलिआमाया इ वा, गुंजावाया इ वा, झंजागना इ वा " ति. इह ' वातोइमा. '—अनवस्थितवाताः वातोक्कलिकाः
समुद्रोः कलिकावत्, ' वातामण्डलिकाः '—वातोत्पः(ऽऽय), उक्कलिकावाता.—उक्कलिकाभिर्धे वान्ति, ' मण्डलिकावाता. '—मण्डलिकाभिर्धे
वान्ति, ' गुञ्जावाताः '—गुञ्जन्तः सगर्दं ये वान्ति, ' झंजावाताः '—अशुभनियुरा, ' संवर्तकवाताः '—तृणादिसवर्तनस्वभावा इति.

१. जूओ आगळ पाने ११०-दि-१.
१. प्र० छाया.—दक्षिणवाता वा, उदीचीनवाता वा, ऊर्ध्ववाता वा, अशोवाता वा, तिर्यग्वाता वा, विदग्वाता वा, वातोइमाना वा,
वातोक्कलिका वा, वातामण्डलिका वा, उक्कलिकावाता वा, मण्डलिकावाता वा, गुञ्जावाता वा, झंजावाता वा इति—अनु०

[' ગ્રહદંડ ' તિ] મંગલ વગેરે ત્રણ ચાર ગ્રહોની જે તિરછી દંડની પેટે લાંબી હામે તે ગ્રહદંડ, એ પ્રમાણે ગ્રહસુચલ ગચ્છનો પણ ગ્રહ જાણવો. વિગ્રેષ્ણ એ કે, ત્યાં ઊભી શ્રેણીઓ (હામે) કહેવી. [' ગ્રહગણિત ' નિ] જ્યારે ગ્રહો ગતિ કરે છે ત્યારે જે કક્ષાકા-ગાજ-ધાન છે તે ' ગ્રહગર્જિત ' કહેવાય. એક નક્ષત્રમાં—એક દક્ષિણમાં અને એક ઉત્તરમાં એવી રીતે સામનામી હામમાં ગ્રહોનું જે રહેતું તે ' ગ્રહસુદ્ધ ' ; ધિગો-વાના આકાર ગ્રહોનું જે રહેતું તે ' ગ્રહચુગટક ' ; ગ્રહોની જે ટાવી-પ્રતીપ-પ્રતિવૃદ્ધ-વાંકી-ચાટ તે ' ગ્રહાગચ ' આમદપ-વાદકાંતાં-દૃશો તે અન્નરૂપ, આકાશમાં વ્યંતરોએ કરેલી નગરીની જેવી જે આકૃતિઓ તે ગંધર્વનગર, રેખા અને પ્રકાશવાળું તારાની પેટે જે ગુચ્છુ તે ટટ્ટાવાન, વચ્ચા મોટા નગરના ડામની જેવા બોડ એક ડિગામા નીચે અધકાર અને ડાન પ્રકાશરૂપ જે દેખાવો તે દિગ્દાહ, [' જ્વે ' તિ] અજવાલિયાના દિવસોમાં પટવો, ધાંજ અને ધાંજ સુધી જેવડે સંધ્યાના છેડા ઢંકાય છે તે યુષ્ક, [' જન્મકાલિદય ' તિ] આકાશમાં વ્યંતરોએ કરેલા મઠના તે યજ્ઞસ્વાદિન-યજ્ઞોદીમક, વૃષિકા અને મહિલાના રમ્યા ભેદ છે: ધુમિકા યજ્ઞ જેવી ધૂમર હોય છે. અને મહિલા તો આનાંડુર હોય છે. [' રઘવ ' તિ] દિશાઓનું રજસ્વલપણું તે રજઊદ્ગાન, [' ચંદ્રોવગમા, સુરોવગમા '] ચંદ્ર અને સૂર્યનું વરગ (પ્રતળ) તે ચંદ્રોવગા અને સૂર્યોવગા, [' પટિ-ચદ્ર ' તિ] ધીજા ચદ્રો તે પ્રતિચદ્ર, [' ઉદગમચ્છ ' તિ] ક્ષાચર્ચના (ટટ્ટાગુપના) ચંદ્રો-ભાગો તે ઉદકમસ, [' કવિહૃત્તિય ' તિ] વાદકા વિનાના આકાશમાં એકદમ વિજઝીનો જે ઘનકારો તે કપિહૃત્તિ, ધીજાઓ તો વેદ છે કે—“ આકાશમાં વાનગની ગુપ્તાકૃતિ જેવી વગેરે સુગાકૃતિનું હસતું તે કપિહૃત્તિ ” [' અમોહ ' તિ] સૂર્યના ડગવાના અને આધમવાના વચ્ચે દંડ જેવા લાંબા. સાધારણ ઊંચ કે કાઝા અને ડંચા કોલે ગાટને વાટે આકાશમાં રહેલા સૂર્યના કિરણના વિનારથી થયેલા જે મોટા મોટા ડિગોટા તે અમોષ, [' પાર્શ્વગાય ' તિ] પૂર્વ દિશાના પવનો, [' પર્ણગાય ' તિ] પશ્ચિમ દિશાના પવનો, અહીં ' વાવન્ ' શબ્દ સૂર્યો છે માટે આ પ્રમાણે વધારે જાણવું:— દક્ષિણ દિશાના પવનો, ઉત્તર દિશાના પવનો, ઊર્ધ્વ દિશાના પવનો, અધોદિશાના પવનો, નિશ્ચા પવનો, વાયવ્ય વગેરે નૃગા (વિદિગા) ના પવનો-વાનોદ્વારો-ઉત્કાણા વિનાના પવનો, સસુદ્રના કાંઠાની પેટે વાનાર-વાતોત્કલિકા-પવનો, પવનની ઓઝીઓ-મંડલિકાવાન, ઉત્કલિકાઓ-લહેંગે-વેડ વાન ગ પવનો-ઉત્કલિકાવાતો, ઓઝીઓ-મહઝીઓ-વેડે વાનાગ પવનો મંડલિકાવાતો, ગુજતાં ગુંજતાં વાનારા પવનો—ગુંજાવાનો, સ્વગવ ગિપ્પુર (વાયાઓડા વચ્ચે વાનાગ) પવનો—સંજાવાતો, તગચ્છલું વગેરેને કમવનાગ પવનો—સંવર્તક પવનો.

અથાડનન્તરોક્તાનાં ગ્રહદંડદારીનાં પ્રાવિકાલ્યાણિ ઠર્થપન્નાહ:—‘ પાગવચ્ચ ’ તિ વટકયા: , ‘ જળમચ્ચ ’ તિ લોકમરણાનિ, નિગમપન્નાહ—‘ વસનમ્મૃયા અગારિઆ જે વાવળો તહપ્પગાર ’ તિ ઈદ્દમધરવટના:—ન કેવલ પ્રાણસ્યાદય પ્થ, યે ચાડ્યે ઇત્થતિરિત્તાસ્રધરકારા: પ્રાણસ્યાદિતુલ્યા વ્યસનમૂતા:—આપદ્રુપા: અનાર્થ:—પાપાસકા: , ન તે ધન તા ઇતિ યોગ: . ‘ અળ્લાય ’ તિ અનુમાનન; ‘ અદિટ્ટ ’ તિ પ્રલક્ષ્યાડેક્ષયા, ‘ અમુય ’ તિ પરવચનદ્વારેણ ‘ અમુય ’ તિ અમૃતા મનોડેપ્પણ, ‘ અવિળ્લાય ’ તિ અવચ્ચ-પેક્ષયા ઇત્તિ; ‘ અહાવચ્ચ ’ તિ યથા અપ્પ્યાનિ તથા યે તે યથાપ્પ્યા દેવા:—પુત્રસ્યાનાંધા ઇત્થય; ‘ અભિળ્લાય ’ તિ અભિમતા: , અભિ-મતવસ્તુકારિત્વાદિતિ, ‘ હોત્થ ’ તિ અમવન્, ઉપલક્ષણવાચ્ચાસ્ય મુચ્ચિનિ, મચ્ચિયન્તિ ઇતિ ટટ્ટચ્ચન્; ‘ અહાવચ્ચામિત્થાયાળં ’ તિ યથાડપ્પમ્ પ્પન્મ અભિજ્ઞાતા:—અવગતા યથાપ્પ્યામિજ્ઞાતા: ; અથવા યથાપ્પ્યાથ તે અભિજ્ઞ તાથ્થ ઇતિ કર્મવાચય: . તે ચાહ્વારકાદય: પૂર્વોક્તા: , ઇત્તેષ્ઠ ચ યથાપિ ચન્દ્ર-સૂર્યોર્વેપલ્લભાવચિક્કં પલ્યોપમમ્, તથાડપ્પ્યાડધિક્કપ્પ્યાડધિક્કિત્તયાદ્ અહ્હરકાદીના ચ પ્રટ્ટપેન પલ્યોપમસ્યૈવ સદ્ધાવાન્ પલ્યોપમમ્ ઇત્યુક્તમ્ ઇતિ.

હવે હમણાં કહેલ ગ્રહદંડ વગેરેનાં અનિશ્ચિત્ત્વો દેખાડતાં કહે છે કે, [' પાગવચ્ચ ' તિ] વટના ધવો, [' જળમચ્ચ ' તિ] માગ-સોના નાગો, હવે છેવટે ઉપસંહાર કરના કહે છે કે, [' વસનમ્મૃયા અગારિઆ જે વાવળો તહપ્પગાર ' તિ] અહીં અક્ષરની ઘટના—શબ્દાર્થ—આ પ્રમાણે છે:—તેના ફલરૂપે પ્રાગક્ષય વગેરે જ છે એટલું જ નહીં કિન્તુ જે ધીજા પણ યા : યાદિની સમાન છે—આપત્તિરૂપ અને પાપરૂપ છે—તે વધા ઉપદ્રવો પણ તેના ફલરૂપે છે. ‘ તે ત્રયા ઉપદ્રવો સોમ મહાગજાથી અજાણ્યા નથી ’ એમ વાક્યનો સંવેચ કરવો. [' અળ્લાય ' તિ] અજાન-અનુમાનથી અજાણ્યા, [' અદિટ્ટ ' તિ] અદટ-પ્રલક્ષણની અપેક્ષાર નહીં જોવલ, [' અમુય ' તિ] ધીજાથી અણસાંમલેચ, [' અમુય ' તિ] મનની અપેક્ષા નહીં યાદ કરેલ, [અવિળ્લાય ' તિ] અવધિની અપેક્ષા અવિજાન, [' અહાવચ્ચ ' તિ] અપલ્-પુત્ર-ની જેવા જ દેવો તે યથા-પલ્લ દેવો-પુત્રને ટેકાણે રહેલા દેવો, [' અભિળ્લાય ' તિ] અભિમત વસ્તુ કરનારા હોવાથી અભિજ્ઞાત, [' હોત્થ ' તિ] હતા, ‘ હતા ’ એ ક્રિયા-પદ સૂચકરૂપ હોવાથી ‘ હોય છે અને હોયે ’ એ પણ જાગવું. [' અહાવચ્ચામિત્થાયાળં ' તિ] પુત્રની પેટે જ જાણેલા-ગણેલા-તે યથાપ્પ્યામિજ્ઞાત અથવા પુત્રની જેવા અને અભિજ્ઞાત. આગળ કહેલા અંગારક વગેરે દેવો પુત્રની જેવા છે. એ વધામા જો કે ચંદ્ર અને સૂર્યની આવરદા પલ્યોપમ કરતાં એક લાઘુ વરસ વધારે છે, તો પણ તે વધારાને અહીં ગળ્યો નથી અને અંગારક વગેરે ગ્રહો હોવાથી (ગ્રહોની આવરદા એક પલ્યોપમની જ હોય છે માટે) તેઓની આવરદા પલ્યોપમની કહી છે.

યમ.

૪. પ્ર૦—કાહિ ણં મંતે ! સકસસ દેવિદસસ, દેવરણ્ણો
અમસસ મહારણ્ણો વરસિદ્દે નામં મહાવિમાણે પળ્ણત્તે ?

૪. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! દેવેદ્ર દેવરાજ શકુના યમ મહારાજાનું
વરશિષ્ટ નામનું મહાવિમાન ક્યાં આવ્યું કહ્યું છે ?

૧. આ સ્થલે કર્મવાચય સમાસ કરવો—શ્રીઅમદ૦

૧. મૂલચ્છાયા:—કુન્ન મગવન્ ! શકુસ દેવેન્દ્રસ્ય, દેવરાજસ યમસ મહારાજસ્ય વરશિષ્ટં નામ મહાવિમાનં પ્રસસમ્ !:—અસુ૦

४. ७०—गौयमा ! सोहम्मवर्द्धिसयस्स महाविमाणस्स दाहिणेणं सोहम्मं कण्ठे असख्जेजाइ जोयणसहस्साइं वीईवइत्ता एत्थ णं सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो जमस्स महारण्णे वरसिद्धे नामं विमाणे पण्णत्ते:—अद्धतेरसजोयणसयसहस्साइं, जहा सोमस्स विमाणं तथा जाव-अभिसेओ, रायहाणी तहेव, जाव-पासायपंतीओ; सक्कस्स णं देविंदस्स, देवरण्णो जमस्स महारण्णो इमे देवा आणा, जाव-चिद्धंति; तं जहा—जमकाइया इ वा, जमदेवकाइया इ वा; पेयकाइया इ वा, पेयदेवकाइया इ वा; असुरकुमारा, असुरकुमारीओ; कंदप्पा, निरयवाला, आभियोगा; जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते तच्चत्तिगा, तप्पक्खिया, तच्चमारिया सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो जमस्स महारण्णो आणाए जाव-चिद्धंति; जंबुद्वीपे दीपे मंदरस्स पच्चयस्स दाहिणेणं जाइं इमाइं समुप्पजंति, तं जहा:—डिवा इ वा, डमरा इ वा, कलहा इ वा, चोला इ वा, खारा इ वा, महाजुद्धा इ वा, महासंगामा इ वा, महासत्थनिवडणा इ वा, एव महापुरिसनिवडणा इ वा, महारुहरनिवडणा इ वा, दुम्भूआ इ वा, कुलरोगा इ वा, गामरोगा इ वा, मंडलरोगा इ वा, नगररोगा इ वा, सीस-वेअणा इ वा, अच्छिवेअणा इ वा, कण्णवेअणा इ वा, नहवेअणा इ वा, दंतवेअणा इ वा, इंदग्गहा इ वा, खंदग्गहा इ वा, कुमारग्गहा इ वा, जक्खग्गहा इ वा, भूअग्गहा इ वा, एगाहिआ इ वा, वेयाहिआ इ वा, तेयाहिआ इ वा, चाउत्थहिआ इ वा; उच्च्येया इ वा, कासा इ वा, सासा इ वा, जरा इ वा, दाहा इ वा, कच्छकोहा इ वा, अजीरया, पंडुरोगा, हरिसा इ वा, भगंदरा इ वा, हिअयसूला इ वा, मत्थयसूला इ वा, जोणिसूला इ वा, पग्गसूला इ वा, कुच्छिसूला इ वा, गाममारी इ वा, नगरमारी इ वा, खेडमारी इ वा, कव्वडमारी इ वा, दोणमुहमारी इ वा, मडम्भमारी इ वा, पट्टणमारी इ वा, आसममारी इ वा, संवाहमारी इ वा, सण्णिवेसमारी इ वा, पाणक्खया, जणक्खया, घणक्खया, कुलक्खया, वसणम्भूआ अणारिया, जे यावि अन्ने तहप्पगारा ण ते सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो जमस्स

४. ७०—हे गौतम ! सौधर्मावतंसक नामना महाविमाननी दक्षिणे सौधर्म कल्प छे. त्याची असख्य हजार योजनी पृक्तम पत्ती-अर्धा-देवेद्र, देवराज शक्रना यम महाराजानु वरशिष्ट नामतु महाविमान कर्तुं छे. तेनी छंत्राई अने पहोळ्याई साडा वार लाय योजननी छे, इत्यादि द्रधुं सोमना इमाननी पंठे जाणवुं अने यावत्-अभिपेक, राजधानी अने प्रासादनी पक्तिओ संवधे पण ते ज रीते समजवुं. देवेद्र देवराज शक्रना यम महाराजानी आ-ज्ञामां यावत् आ देवो रहे छे:—यमकायिक, यमदेवकायिक, प्रेतकायिक, प्रेतदेवकायिक, असुरकुमार, असुरकुमारीओ, कदर्पो, नरकपालो, अभियोगो अने तेवा प्रकारना वीजा पण वधा देवो तेनी भक्तिवाळा, तेना पक्षवाळा अने तेने तात्रे र्हेनारा छे—ते वधा देवेद्र देवराज शक्रना यम महाराजानी आज्ञामां यावत् रहे छे. जंबूद्वीप नामना द्वीपना मंदर पर्वतना दक्षिणे जे आ उत्पन्न थाय छे:—डिबो, डमरो, कलहो, चोलो, खरो, महाजुद्धो महासप्रामो, महागच्छनिपतनो, ए प्रमाणे महापुरुषना मरणो, महारुधिरना निपतनो, दुर्भूतो, कुलरोगो, ग्रामरोगो, मंडलरोगो, नगररोगो, मायानो दुखावो, आखनी पीडा, काननी वेदना, नखनो रोग, दांतानी पीडा, इंद्रग्रहो-इंद्रना दृळगाडो, स्कंदग्रहो, कुमारग्रहो, यक्षग्रहो, भूतग्रहो, एकातरिओ तात्र, वेआतरिओ तात्र, त्रण आंतरिओ तात्र, चौथीओ तात्र, उद्देगो, खांसी. श्वास-दम, वळनाशक तात्र, दाह, शरीरना अमुक भागोनु सडवुं, अजीरण, पांडुरोग, हरस, भगंदर, छातीनुं शूळ, माथानुं शूळ, योनिनुं शूळ, पडखानुं शूळ, काखनुं शूळ, गामनी मरकी, खेट, कर्बट, द्रोणमुख, मडव, पट्टन, आश्रम, संवाध, अने सन्निवेशनी मरकी, प्राणक्षय, जनक्षय, कुलक्षय, व्यसनभूत अनार्थ (-पापरूप) अने तेवा ज प्रकारना वीजा वधा पण-ते वधा, देवेद्र देवराज

१. मूलच्छाया—गौतम ! सौधर्मावतंसकस्य महाविमानस्य दक्षिणेन सौधर्म कल्पे असख्येयानि योजनसहस्राणि व्यतिव्रज्य भ्रत्र शकस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य यमस्य महाराजस्य वरशिष्टं नाम विमानं प्रज्ञप्तम्—अर्धत्रयोदशयोजनशतसहस्राणि, यथा सोमस्य विमानं तथा यावत्-अभिपेकः; राजधानी तथैव, यावत्-प्रासादपदक्षयः; शकस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य यमस्य महाराजस्य इमे देवा आज्ञाया यावत्-तिष्ठन्ति, तद्यथा—यमकायिका. इति वा, यमदेवकायिका इति वा; प्रेतकायिका इति वा, प्रेतदेवताकायिका इति वा; असुरकुमारा, अमुकुमारयः; कन्दर्पो, निरयपाला, आभियोगा; ये चाप्यस्ये तथाप्रकारा सर्वे ते तद्भक्तिका, तत्पाक्षिका., तद्भाषा शकस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य यमस्य महाराजस्य आज्ञाया यावत्-तिष्ठन्ति. जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन यानि इमानि समुत्पद्यन्ते, तद्यथा—डिम्बा इति वा, डमरा इति वा, कलहा इति वा, चोला इति वा, खारा इति वा, महाजुद्धानि इति वा, महानप्रामा इति वा, महागच्छनिपतनानि इति वा, एवं महापुरुषनिपतनानि इति वा, महारुधिरनिपतनानि इति वा, दुर्भूता इति वा, कुलरोगा इति वा, ग्रामरोगा इति वा, मंडलरोगा इति वा, नगररोगा इति वा, शीर्षवेदना इति वा, अक्षिवेदना इति वा, कर्णवेदना इति वा, नखवेदना इति वा, दन्तवेदना इति वा, उद्ग्रह इति वा, स्कन्दग्रहा इति वा, कुमारग्रहा इति वा, यक्षग्रहा इति वा, भूतग्रहा इति वा, एकाहिका इति वा, वेदिका इति वा, त्र्यहिका इति वा, चतुरहिका इति वा; उद्देजका इति वा, कामा इति वा, श्वासा इति वा, ज्वरा इति वा, दाहा इति वा, कृशाया इति वा, अजीर्णका, पाण्डुरोगा, अर्शा-द्रुमा इति वा, भगन्दरा इति वा, हृदयशूलानि इति वा, मत्स्यशूलानि इति वा, योनिशूलानि इति वा, पार्श्वशूलानि इति वा, कुक्षिशूलानि इति वा, ग्राममारी इति वा, नगरमारी इति वा, खेटमारी इति वा, कर्बटमारी इति वा, द्रोणमुखमारी इति वा, मडम्भमारी इति वा, पट्टनमारी इति वा, आश्रममारी इति वा, संवाधमारी इति वा, सन्निवेशमारी इति वा, प्राणक्षया, जनक्षया, धनक्षया, कुलक्षया, व्यसनभूता अनार्था, ये चाऽपि अन्ये तथाप्रकारा न ते शकस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य यमस्य:—भद्र ८

महारण्यो अत्राया, तेषि वा जमकाइयाणं देवाणं. सक्स्त देवि-
दस्त, देवरण्यो जमस्त महारण्यो इमे देवा अहावचा अभिण्णया
होत्था; तं जहा:—

अंवे अंवरिसे चव सामे सवले ति यावरे,
रुदो-वरुदे काले य महाकाले ति यावरे.
असी य असिपत्ते कुंभे (असिपत्ते घणू कुंभे) वालू वेयरणी ति य,
खरस्सरे महावोसे एमेए पन्नरसाऽऽहिया.

सक्स्त णं देविदस्त, देवरण्यो जमस्त महारण्यो सत्तिभागं
पलिओवमं ठिई पण्णत्ता, अहावचाभिण्णयायाणं देवाणं एगं
पलिआंवमं ठिई पण्णत्ता, एवं महिडूए, जाव-जमे महाराया.

शक्रना यम महागजाथी अथवा यमकायिक देवोथी यावत्-
अजाण्या नथी. देवेन्द्र देवराज शक्रना यम महाराजानि आ देवो
अपत्यरूप अभिमत छे:—

अंव, अंवरिप, श्याम, सवल, रुद्र, उपरुद्र, काल, महाकाल,
असिपत्र, धनुप्, कुंभ, वालू, वैतरणी, खरस्वर अने महाघोप
एम ए पन्नर छे.

देवेन्द्र देवराज शक्रना यम महाराजानो आवरदा व्रण
भाग सहित पत्योपमनी छे अने तेना अपत्यरूप अभिमत
देवोनी आवरदा एक पत्योपमनी छे—एथी मोठी ऋद्धिवाड्यो
यावत् ए यम महाराजा छे.

२. 'पेयकाइय' ति प्रेतकायिका व्यन्तरविशेषाः, 'पेयदेवयकाइय' ति प्रेतसत्कदेवतानां सम्बन्धिनः, 'कंदप्प' ति ये कन्दर्पभावनाभावितत्वेन कान्दर्पिकदेवेषु उत्पन्नाः, कन्दर्पगीलाश्व-कन्दर्पश्राऽत्तिकेत्तिः, 'आमियोग' ति ये अभियोगभावनाभावितत्वेन आमियोगिकदेवेषु उत्पन्नाः, अभियोगवर्तिनश्च-अभियोगश्राऽऽदेश इति. 'डिवा ड व' ति डिव्वा विप्रोः, 'डमर' ति एक-
राज्ये एव राजकुमारादिद्वितोपद्रवाः, 'कलह' ति वचनगटयः, 'बोल' ति अव्यक्ताऽभरखनिसमूहाः, 'खार' ति परस्परमत्सराः,
'महाजुद्ध' ति महायुद्धानि व्यवस्थाविहीनमहारणाः, 'महासगाम' ति सव्यवस्थचक्रादिव्यूहरचनोभेतमहारणाः, महागल्लनिपातनादयस्तु
प्रयो महायुद्धादिकार्यभूताः, 'दुम्भूअ' ति दुष्टा जन-धान्यादीनामुपद्रवहेतुत्वात्, भूताः सत्ताः-यूका-मुत्कुणो-न्दुर-निडुप्रभृतयो
दुर्भूता इत्यर्थः. इन्द्रप्रहादय उन्मत्तताहेतवः, एकाहिकादयो ज्वरविशेषाः, 'उव्वेयग' ति 'उट्टेगकाः'-इष्टवियोगादिजन्या
उट्टेगाः, 'उट्टेजकाः' वा-लोकोट्टेगकारिणश्चौरादयः. 'कच्छकोह' ति कक्षाणां गरीराऽवयवविशेषाणाम्, वन-गहनानां वा कोथाः
-कुथितत्वानि, गटितानि वा कक्षाकोथाः, कक्षकोथा वा, 'अंव' इत्यादयः पञ्चदश अमुरनिकायाऽन्तर्वर्तिनः परमाधार्मिकनिकायाः,
तत्र यो देवो नारकान् अम्बरतले नीत्वा विमुञ्चति असौ 'अम्बः' इत्यभिधीयते. यस्तु नारकान् कल्पनिकाभिः खण्डशः कृत्वा भ्राष्ट्र-
पाकयोग्यान् करोति इति असौ अम्बरीपस्व-भ्राष्ट्रस्व संवन्धाद् 'अम्बरीपः' एव उच्यते. यस्तु तेषां शातनादि करोति, वर्णतस्तु श्यामः,
स 'श्यामः' इति. 'सवले ति यावरे' ति शवळ इति चाऽपरो देव इति प्रक्रमः, स च तेषां अन्न-हृदयादीन् उत्पाटयति, वर्णतश्च
'शवळः'-कर्धुर इत्यर्थः. यः शक्ति-कुन्तादिषु नारकान् प्रोतयति स रौद्रत्वाद् 'रौद्रः' इति. यस्तु तेषाम् एवाऽङ्गो-पाहानि
भनक्ति सोऽखन्तरीद्रत्वाद् 'उपरौद्रः' इति. यः पुनः कण्डवादिषु पचति, वर्णतश्च कालः स 'कालः' इति. 'महाकाले ति यावरे'
ति 'महाकालः' इति चाऽपरो देवः इति प्रक्रमः, तत्र यः श्लशगमांसानि खण्डयित्वा स्वा (खा) दयति वर्णतश्च महाकालः स
'महाकालः' इति. 'असी य' ति यो देवोऽसिना तान् छिनत्ति सः 'असि.' एव. 'असिपत्ते' ति अस्याऽऽकारपत्रवदन-
विकुर्वेणाद् 'असिपत्रः'. 'कुंभे' ति कुम्भादिषु तेषां पचनात् 'कुम्भः'; कथिन्पठयते-'असिपत्ते धणू कुंभे' ति तत्राऽसि-
पत्र-कुम्भो पूर्ववत्, 'घणु' ति यो धनुर्विमुक्ताऽर्धचन्द्रादिभिर्वाणैः कर्णादिनां छेदन-भेदनादि करोति स 'धनुः' इति.
'वालू' ति कदम्बपुण्यायाकारवालुकानु यः पचति-स 'वालुकः' इति. 'वेयरणी ति य' ति वैतरणीति च देव इति प्रक्रमः, तत्र
पूय-वधिरादिमृतवैतरणी-अभिधाननदीविकुर्वेणाद् 'वैतरणी' इति. 'खरस्सरे' ति यो वज्रकण्टकाकुलशाल्मलीवृक्षमारोप्य नारकं
खरस्वरं कुर्वन्तम्, कुर्वन् वा कर्पस्यसौ 'खरस्वरः'. 'महाघोसे' ति यस्तु भीतान्, पलायमानान् नारकान् पशुन् इव वाटकेषु
महाघोषं कुर्वन् निरुणद्धि स 'महाघोषः' इति. 'एमेए पन्नरसाहिय' ति एवम्-उक्तन्यायेन एते यमयथापत्यदेवाः पञ्चदश
आख्याता इति.

२. ['पेयकाइय' ति] प्रेतकायना एक जातना व्यन्तर विशेषो, ['पेयदेवयकाइय' ति] प्रेत संबंधी देवोना संबंधी ते-प्रेतदेवता-
कायिक देवो, ['कंदप्प' ति] कन्दर्प भावनाथी वासित होवाने लीधे जेओ कंदर्प देवोमां उपन्या छे-जेओनी प्रकृति कंदर्प-अतिक्रीडा-मां ज
रसनारी होय छे-ते कंदर्प देवो, ['आमियोग' ति] अभियोग भावनाथी मरपूर होवाने लीधे जेओ आमियोगिक देवोमां उपन्या छे-जेओनी
प्रकृति अभियोग-आदेश-मां वर्तनारी छे-ते आमियोगिक देवो, ['डिवा ड व' ति] डिवो-विप्रो, ['डमर' ति] एक राज्यमां ज
राजकुमार वगेरेए करेला उपद्रवो-डमरो, ['कलह' ति] कलेग मोटे राडो पाडवी-कलहो ['बोल' ति] नही समजाय तेवा (अक्षरवाड्य)

१. मूलश्रुत्या —महाराजस्य अज्ञाताः, तेषां वा यमकायिकानां देवानाम्. शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य यमस्य महाराजस्य इमे देवा यथाऽपत्या
अभिज्ञाना अभवन्; तद्यथा-अम्बः, अम्बरिपश्च श्याम सवल इति योऽपरः, रुद्रो-परुद्र. कालश्च महाकाल इति योऽपर. असिश्च असिपत्रः कुम्भः
(असिपत्रो धनुः कुम्भो) वालू वैतरणी इति च, खरस्वरो महाघोप. एवमेते पञ्चदशाऽऽख्याता. शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य यमस्य महाराजस्य
सत्तिभागं पत्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, यथाऽपत्याऽभिज्ञातानां देवानाम् एकं पत्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, एवं महर्द्धिः, यावत्-यमो महाराजः—अनु०

शब्दना समूहो—वणवणाटो—बोली, [' खार ' ति] परस्पर मत्सर—खार, [' महासुद्ध ' ति] व्यवस्था विनानी मोटी लडाइओ—महासुद्धो, [' म्हामंगम ' ति] व्यवस्थावाळी अने चक्र वगेरेना व्युहनी रचनावाळी मोटी लडाइओ—महासुधामो, ' मोटां गखेनु पडवु ' ' मोटा पुरुषोनु रणमां पडवु ' अने ' रुधिरना मोटा प्रवाहो ' ए चणे तो महासुद्ध विगेरेना परिणामरूप छे. [' दुग्भूअ ' ति] माणमाने अने अनज वगेरेने सुक्यानी पहोंचाडनारा नठारा जीवो—जू, माकड, उंदर अने तीड वगेरे ते दुर्भूतो—दुष्ट जीवो, इंद्रग्रह वगेर गांउपणना कारणो—एक जातना वळगाडो—छे, एकाहिक—एकांतरिओ—वगेरे एक जातना तावो छे, [' उखेयग ' ति] ' वहालानो वियोग ' विगेरे कारणोथी थएला उद्वेगो—ते उद्वेगको अथवा लोकोने उच्चाट करावना चोर वगेर नठारा लोको ते—उद्वेजको, [' कच्छकोह ' ति] काखलीओनो—एक जातना शरीरना भागोनो—सडो ते कक्षाकोथ के वन अने झाडिओनो सडो ते कक्षकोथ. असुरना निकायोमा रहेंनारा ' अंब ' वगेरे पन्नर परमायामिना निकायो छे. तेमां जे देव नारकोने आकाशमां लई जडने नीचे पडता मूके ते ' अंब ' कहेवाय छे, जे देव कातरोवडे (कातरणिओवडे) नारकोना कटका करीने तेने भाठामां पक्ववाने योग्य वनावे ते ' अंबरीष ' कहेवाय छे, कारण—जे अंबरीष—भाठा—नी साथे संबंध घरावतो होय ते पण उपचारथी अंबरीष—भाठो—कहेवाय ते काइ खोटुं नथी. जे देव नारकोने शातन—पीडा—विगेरेथी त्रास आपे छे अने रंगे काळो छे ते ' श्याम ' कहेवाय छे, [' सवले ति यावरे ' ति] शवल नामनो वीजो देव छे, ते नारकोना आंतरडाओ अने हृदय वगेरेने फाडी नाखे छे अने रंगे काबर चितरो छे तेथी ' शवल ' कहेवाय छे, जे देव वरछी अने कुंत—माला—विगेरेमां नारकोने परोवे छे ते गेंद्र—भयंकर होवाथी ' गेंद्र ' कहेवाय छे. जे देव नारकोनां अग अने उपागोने चीरी नाखे छे ते बहु भयंकर होवाथी ' उपरौद्र ' कहेवाय छे. वळी जे देव कडाया वगेरेमां नारकोने रांधे छे अने रंगे काळो छे ते ' काल ' कहेवाय छे, [' महाकाले ति यावरे ' ति] महाकाल नामनो वीजो देव छे, जे देव नारकोना चिकाशदार मांसना टुकडाओने खांडीने स्वाद ले छे अने रंगे घणो काळो छे माटे ते ' महाकाल ' कहेवाय छे. [' असी य ' ति] जे देव नारकोने तरवारथी छेदे ते ' असि ' कहेवाय छे, [' असिपत्ते ' ति] जे देव तरवारना घाटनी जेवां पांढडांओवाळुं वन विदुथे—वनावे—ते ' असिपत्र ' कहेवाय छे. [' कुंभे ' ति] जे देव नारकोने घडा वगेरेमां नाखीने रांधे ते ' कुंभ ' कहेवाय छे. [' असिपत्ते घणू कुंभे ' ति] कोइ प्रतिमां ए प्रकारनो पाठ छे, तेमां ' असिपत्र ' अने ' कुंभ ' नो अर्थ पूर्वनी पेटे जाणवो अने [' घणु ' ति] एटले जे देव घणुप् द्वारा फेंकेलां अर्धचंद्रादि वाणोवडे ते नारकोना कान विगेरेने छेदे, भेदे अने वीजी पण पीडा करे ते ' घणुप् ' कहेवाय छे. [' वालु ' ति] जे देव नारकोने कदंबना फुल विगेरेनी आकृति जेवी वेळुओमां रांधे ते ' वालुक ' कहेवाय छे, [' वैतरणी ति य ' ति] ' वैतरणी ' नाभे देव छे—जे; पूय अने रुधिर विगेरेथी भगेळी वैतरणी नामनी नदी वनावे छे ते देव ' वैतरणी ' कहेवाय छे, [' परस्सरे ' ति] जे देव वज्र जेवा कांटावाळा शालमलिना झाड उपर चडावीने नारकोने चीस पडावे के चीस पाडला नारकोने खेंचे ते ' खरस्वर ' कहेवाय छे. [' महाघोषे ' ति] वळी जे देव मोटी चाडो मारतो वीनेला अने पलायन करता नारकोने पशुओनी पेटे वाडाओमां रोकी राखे ते ' महाघोष ' कहेवाय छे. [' एमेए पन्नर-साडहिय ' ति] ए प्रमाणे—पूर्व जणाव्या प्रमाणे—यम महाराजाने पुत्रस्थानीय—पुत्रनी जेवा—पन्नर देवो कखा छे.

वरुण.

५. प्र०—कहि णं भंते ! सकस्स देविंदस्स, देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो सयंजले नासं महाविमाणे पण्णत्ते ?

५. उ०—गोयमा ! तस्स णं सोहम्मवडेंसयस्स विमाणस्स पचारिधमेणं सोहम्मे कप्पे असंखेजाइं, जहा सोमस्स तहा विमाण—रायहाणीओ भाणिअच्चा, जाव—पासायवडेंसया. नवरं—नामनाणत्तं. सकस्स णं वरुणस्स महारण्णो जाव—चिडंति, तं जहाः—वरुणकाइआ इ वा, वरुणदेवकाइआ इ वा, नागकुमारा, नागकुमारीओ, उदहिकुमारा, उदहिकुमारीओ, थणिअकुमारा, थणिअकुमारीओ; जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते तम्मत्तिआ, जाव—चिडंति. जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पच्चयस्स दाहिणेणं जाइं इमाइं समुप्पजांति, तं जहाः—अइवासा इ वा, मंदवासा इ वा, सुवुड्डी इ वा, दुवुड्डी इ वा, उदम्भेदा इ वा, उदम्पीला इ वा,

५. प्र०—हे भगवन् ! देवेन्द्र देवराज शक्रना वरुण महाराजानुं स्वयंज्वल नामनुं महाविमान क्यां आव्युं कथुं छे ?

५. उ०—हे गौतम ! सौधर्मावतंसक विमाननी पश्चिमे सौधर्म कल्प छे, त्यांथी असंख्येय हजार योजन मूक्या पट्टी—अहीं—वरुण महाराजानुं स्वयंज्वल नामनुं महाविमान आवे छे. आ संवंधी वधी हकीकत सोम महाराजानां पेटे जाणवी, तेम ज विमान, राजधानी अने यावत्—प्रासादावतंसको संवंधे पण ए ज रीते समजवुं. विशेष ए के, नामनो भेद जाणवो. देवेन्द्र देवराज शक्रना वरुण महाराजानी आज्ञामां यावत्—आ देवो रहे छेः—वरुणकायिको, वरुणदेवकायिको, नागकुमारो, नागकुमारीओ, उदधिकुमारो उदधिकुमारीओ, स्तनितकुमारो, स्तनितकुमारीओ, अने वीजा पण वधा तेवा पन्नारना देवो तेनी भक्तिवाळा यावत्—रहे छे. जंबूद्वीप नामना द्वीपमां मंदर पर्वतनी दक्षिणे जे आ उत्पन्न थाय छेः— अतिवृष्टि, मंदवृष्टि, सुवृष्टि, दुर्घृष्टि, उदकोद्रेद

१. मूलच्छाया—कुत्र भगवन् ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य वरुणस्य महाराजस्य स्वयंज्वल नाम महाविमानं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! तस्य सौधर्मावतंसकस्य विमानस्य पश्चिमे सौधर्मे कल्पे असंख्येयानि यथा सोमस्य तथा विमान—राजधान्यो भणितव्याः, यान्त्—प्रासादावतंसका ; नवरम्—नामनानारम्. शक्रस्य वरुणस्य महाराजस्य यान्तु—तिष्ठन्ति, तथया—वरुणकायिका इति वा, वरुणदेवताकायिका इति वा, नागकुमारा, नागकुमार्ये ; उदधिकुमारा, उदधिकुमार्ये ; स्तनितकुमारा, स्तनितकुमार्ये, ये चाप्यन्ये तथाप्रसंगा. सर्वे ते तद्वृष्टिस्तथावन्—तिष्ठन्ति; जंबूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन यानि इमानि समुत्पद्यन्ते, तथयाः—अतिवर्षा इति वा, मन्दवर्षा इति वा, सुवृष्टि इति वा, दुर्घृष्टि इति वा; उदकोदा इति वा, उदकोद्रेद इति वाः—भन्व०

उच्चाहा इ वा, पञ्चाहा इ वा, गामवाहा इ वा, जाय-मनि-
वेसनाहा इ वा; पाणश्रया, जाव-तेसि वा वरणकाइयाणं
देवाणं. सकस्त णं देविदस्स, देवरणो वरणस्स महारणो जाव-
अहावयाऽभिण्णाया होत्था, तं जहाः-ककोटक, कर्मण, अंजणे,
संखवालए, पुडे, पलासे, गोए, जए, दहिमुहं, अयंपुले, काय-
रिण. सकस्त णं देविदस्स देवरणो वरणरस महारणो देवूणां
दो पलिओवमाइं टिई पण्णत्ता, अहावयाभिण्णायाणं देवाणं एगं
पलिओवमं टिई पण्णत्ता, एनहिईए, जाव-वरणे महाराया.

(पहाउ विगेरेमांयी पाणीनी उप्पत्ति), उदकोपील (उदकं
वगेरेमां पाणीनी समुद), अपवाह (पाणीनुं थोइं वहेइं),
पाणीनी प्रवह, गामनुं तगार्इ उवुं, यावत्-सनिवेगनुं तगार्इ
उवुं, प्राणक्षय, ए वया वरुग महाराजाधी अथवा वरणकायिक
देवोयी अजाप्या नथी. देवेंद्र देवराज शक्रना वरण महाराजाने
आ देवो अपत्यरूप अभिमत छेः-ककोटक, कर्मकर, अंजन,
शम्भपालक, पुंड, पलाय, मोद, जय, दधिसुख, अयंपुड अने
कातरिक. देवेंद्र देवराज शक्रना वरण महाराजानी आपरदा वे
परपोषम करता काइक थोथी कर्णी छे अने तेना अपत्यरूप
देवोनी आपरदा एक पत्योपमनी कर्णी छे-एवी मोठी ऋद्धिवाञ्छो
यावत्-वरण महाराजा छे.

३. ' अइयाण ' ति-अतिप्रवर्षाः-वेगवर्षणानि इत्यर्थः, ' मंदयास ' ति शनैर्षणानि, ' सुवुट्टि ' ति धान्यादिनिष्पत्ति-
हेतुः, ' दुवुट्टि ' ति धान्यादिनिष्पत्तिहेतुः, ' उदम्भेद ' ति उदकोद्भेदाः-गिरितटादिभ्यो जलोद्भवाः, ' उदप्पील ' ति उदको-
त्पील. -तडागादिषु जलसमूहाः, ' उच्चाह ' ति अपकृतानि-अरपानि उदकवहानि, तान्येव प्ररूपयन्ति प्रवाहाः. इह प्राणक्षयादपो
जउकता द्रष्टव्याः. ' ककोटक ' ति ककोटकामिधानोऽनुवेलेधरनागराजायासभूतः पर्यतो उवणसमुद्रे ऐगान्यां दिशि अस्ति-तन्निवासी
नामराजः ' ककोटकः '. ' कर्मण ' ति आग्नेय्यां तयैव विद्युन्प्रमपवेतः, तत्र कर्मको नाम नागराजः. ' अंजणे ' ति वेल्हामिधान-
वायुकुमारराजस्य लोकरपालोऽज्ञनाभिधानः, ' संखवालए ' ति धरणाभिधाननागराजस्य लोकरपालः शम्भुपालको नाम; ओपास्तु पुण्ड-
योऽप्रतीता इति.

३. [' अइयाम ' ति] अतिवर्षा-वणो वरणाद-वेगपूर्वकं वर्गतां वरमाह; [' मंदयास ' ति] धीनो वरसाह, [' सुवुट्टि ' ति]
सुवृष्टि-अनाज वगेरेमां सगो पाक थाय एवो वरसाह, [' दुवुट्टि ' ति] दुवृष्टि-अनाज वगेरेमां न पकावी शक्रे तेवो वरसाह, [' उदम्भेद ' ति]
उदकोद्भेद-पहाउनी नछेटी वगेरे ठेकरणीया पाणीनुं निसरुं, [' उदपील ' ति] उदकोत्पील (उ)-उदकं वगेरेमां भरेला पाणीना समूहो,
[' उच्चाह ' ति] अपवाह-पाणीना थोटा थोटा रलाओ, पाणीना वचारे वचारे रलाओ ते प्रवाह, आ स्येले ' प्राणक्षय ' वगेरेनुं कारण पाणी
समजनुं. [' ककोटक ' ति] लक्षण समुद्रमा ईशान रूगामा अनुवेलेधर नामे नागराजको आनासुरूप (रहेतागरूप) ककोटक नामे पहाउ छे तेवी
ते पहाउनां रहेभार नागराज पण ' ककोटक ' कहेंवाय छे, [' कर्मण ' ति] ते ज प्रमाणे अप्रियुगोमां विद्युन्प्रम नामे पहाउ छे, तेमां
' कर्मकर ' नामे नागराज रहे छे, [' अंजणे ' ति] वेल्हय नामना वायुकुमारना राजानी ' अंजन ' नामनो लोकरपाल छे. [' संखवालए ' ति]
धरण नामना नागराजको ' शम्भुपालक ' नामनो लोकरपाल छे. पुंड वगेरे वानी वथा तो (अमारा) जाण्यामां नथी.

वैश्रमण.

६. प्र०—कैहि णं मंते ! सकस्त देविदस्स, देवरणो
वेसमणस्स महारणो वग्गू नामं महाविमाणे पण्णत्ते ?

६. ७०—गोयना ! तस्स णं सोहम्मवडिसयस्स महाविमा-
णस्स उत्तरेणं जहा सोमस्स महाविमाण-रायहाणिवत्तव्वया
तहा नेयव्वा, जाव-प्रासायवडेंसया. सकस्त णं देविदस्स,
देवरणो वेसमणस्स इमे देवा आणा-उववाय-वयण-निहेसे
विह्वंति, तं जहाः-वेसमणकाइया इ वा, वेसमणदेवकाइया

६. प्र०—हे भगवन् ! देवेंद्र देवराज शक्रना वैश्रमण
महाराजानुं वल्लु नामनुं महाविमान कयां कलुं छे ?

६. ७०—हे गौतम ! तेनुं विमान, सौधर्मावतंसक नामना
महाविमाननी उत्तरे छे. आ संवंधे वधी हकीकत सोम महाराजानी
पेटे जाणथी अने ते यावत्-राजधानी तथा यावत्-प्रासादावतंसक
संवंधे पण तेम ज जाणवुं. देवेंद्र, देवराज शक्रना वैश्रमण
महाराजानी आज्ञामां, उपपातमां, कहणमां अने निर्देशमां आ-
देवो रहे छे.—वैश्रमणकायिक, वैश्रमणदेवकायिक, सुवर्णकुमारो,

१. मूलच्छाया —अपवाहा इति वा, प्रवाहा इति वा, ग्रामवाहा इति वा, यावत्-सनिवेगवाहा इति वा; प्राणक्षया, यावत्-तेषां वा वरण-
कायिकामा देवानाम्. शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य वरणस्य महाराजस्य यावत्-यथाऽपत्याऽभिज्ञाता अभवन्, तद्यथा-ककोटक, कर्मकर,
अंजनः, शम्भुपालकः, पुण्ड., पलाय, मोद., जय, दधिसुखः, अयंपुलः, कातरिकः. शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य वरणस्य महाराजस्य देवाने द्वे
पत्योपमे स्थितिः प्रज्ञप्ता, यथाऽपत्याऽभिज्ञातानां देवानाम् एकं पत्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, एवं महार्थिक, यावत्-वरणो महाराजः. २. कुत्र भगवन् !
शक्रस्य देवेन्द्रस्य-देवराजस्य वैश्रमणस्य महाराजस्य वल्लु नाम महाविमानं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! तस्य सौधर्मावतंसस्य महाविमानस्य उत्तरेण यथा
सोमस्य महाविमान-राजधानीवक्तव्यता तथा ज्ञाने)तव्या, यावत्-प्रासादावतंसका. शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य वैश्रमणस्य इमे देवा आज्ञा-उपपात-
वत्त-निर्देशे विवृण्वन्ति, तद्यथाः—वैश्रमणकायिका इति वा, वैश्रमणदेवताकायिका इति वाः—अनु०

ई वा, सुवर्णकुमारा, सुवर्णकुमारीओ; दीवकुमारा, दीवकु-
मारीओ; दिसाकुमारा, दिसाकुमारीओ; वाणमन्त्रा, वाणमन्त्र-
रीओ, जे यावण्णे तहप्यगारा सव्वे ते तन्मत्तिआ, जव चिट्ठांते.
जंवुद्धिं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणं जाइं इमाइं समुत्पज्जानि,
तं जराः-अयागरा इ वा, तउयागरा इ वा, तंवागरा इ वा,
एवं सीसागरा इ वा, हिरण्णागरा इ वा, सुवर्णागरा इ वा,
रयणागरा इ वा, वइरागा इ वा, वसुहारा इ वा, हिरण्यवासा
इ वा, सुवर्णवासा इ वा, रंयणवासा इ वा, वइरवासा इ वा,
आभरणवासा इ वा, पत्तवासा इ वा, पुष्कवासा इ वा, फल-
वासा इ वा, वीअवासा इ वा, मल्लवासा इ वा, वण्णवासा
इ वा, चुण्णवासा इ वा, गंधवासा इ वा, वत्थवासा इ वा;
हिरण्यवुद्धी इ वा, सुवर्णवुद्धी इ वा, रयगवुद्धी इ वा,
वइरवुद्धी इ वा, आभरणवुद्धी इ वा, पत्तवुद्धी इ वा, पुष्क
वुद्धी इ वा, फलवुद्धी इ वा, वीअवुद्धी इ वा, मल्लवुद्धी इ
वा, वण्णवुद्धी इ वा, चुण्णवुद्धी इ वा, गंधवुद्धी इ वा, वत्थवुद्धी
इ वा, मायणवुद्धी इ वा, खीरवुद्धी इ वा; सुकाला इ वा,
दुकाला इ वा, अप्पग्घा इ वा, महग्घा इ वा, सुभिक्षा इ वा,
दुम्भिवस्सा इ वा, कयविक्रया इ वा, सन्धिही इ वा, संनिचया
इ वा, निही इ वा, निहाणाइं वा, चिरपोराणाइं वा, पही-
णसामिआइं वा, पहीणसेउआइं वा, पहीणमग्गाणि वा
पहीणगोत्तागाराइं वा; उच्छण्णसामिआइं वा, उच्छण्णसेउ-
आइं वा, उच्छण्णगोत्तागाराइं वा, सिवाडग-त्तिग-चउक्क-
चचर-चतुम्मुह-महापह-पहेमु वा, नगरनिद्धवणेसु वा, सुसाण-
गिरि-कंदर-संति-सेलो-वट्ठाग-भग्गाणिहेमु संनिविस्वत्ताइं चि-
ट्ठान्ति; न ताइं सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो वेसमगस्स महा-
रण्णो अवायादं, अदिट्ठाइं, अमुआइं, जस्सु (मु) आइं, अवि-
ण्णायाइं; तेमिं वा वेसमगक्काइआणं देवाणं. सक्कस्स देविंदस्स,
देवरण्णो वेसमगस्स महारण्णो इमे देवा अहावच्चाऽभिण्णाया
होत्था; तं जहः-पुण्णमहे, माणिभदे, सालिभदे, सुमणभदे,
चक्रं, रक्खे, पुण्णरक्खे, स (प) व्वाणे, सव्वजसे, सव्वकामे,

सुवर्णकुमारीओ, द्वीपकुमारी, द्वीपकुमारीओ, दिक्कमारी. दिक्क-
रीओ, वानव्यन्तो, वानव्यन्तरीओ तथा तेवा प्रकारना वं जा पया
दथा देवो तेनी भक्तिगळा, (तेना पञ्चवाळा अने तेने तांणे
रहेनारा) यान्त-छे. जंवुद्धी न मना द्वीपमां मंदर पर्वतनी
दक्षिणे जे आ उत्पन्न थाय छे:-छोटानी खाणो, रांगानी-फळाईनी-
खाणो, तावानी खाणो, सीतानी खाणो, हिरण्यनी, सोनानी,
रत्ननी, अने वज्रनी खाणो, वसुधारा, हिरण्यनी, सुवर्णनी,
रत्ननी, वज्रनी, घरेणानी, पादडानी, फुळनी, फळनी, वीजनी,
माळानी, वर्गनी, चूर्णनी, गंधनी अने वस्त्रनी वर्त्तओ; तथा
ओठी के वधारे हिरण्यनी, सुवर्णनी, रत्ननी, वज्रनी. धारणनी,
पत्रनी, पुष्पनी, फळनी, बीजनी, माल्यनी, वण्णनी, चूर्णनी,
गंधनी, वस्त्रनी, भाजननी अने क्षीरनी वृष्टि; सुकाल, दुकाल,
सांवरत, मोवारत, भिक्षानी समृद्धि, भिक्षानी हानि, खरीदी,
वेचाण, धी अने गोळ वगेरेसुं संवरकुं, अनाजने संवरकुं तथा
निधिओ, निधानो, घणां जूनां नष्ट धणिवाळां, जेनी संभाळ करनारा
जण ओछा छे एवां, प्रहीन मार्गवाळां, जेनां धणिनां गोत्रोनां घोरो
विरल थया छे एवां, नधणिआतां, जेनी संभाळ करनार जेनी
नामशेप छे एवां, जेनां धणिनां गोत्रोनां वा नामशेप छे एवां
अने सिंगोडाना घाटवाळा मार्गमां, तरभेटामा, चोकमां, चत्तरमां,
चार श्रेरीओ ज्यां भेगी थाय एवा मार्गमां, राजमार्गोमा अने
सामान्य मार्गोमा, नगरनी पाणीनी खाओमा-गटरोमां, मसाणमा,
पहाड उपरना घरमा, गुफामा, शातिवर-धर्म क्रिया करवाना
ठेकाणा-मां, पहाडने कोनरीने वनावेल घरमां, सभाने स्थाने अने
रहेवाना घरमां रांखला लाखो रूपियानां निधानो अने दाटेली
लाखो रूपियानी दोळत, ए वहुं देवेंद्र देवराज शक्रना वैश्रमण
महाराजाथी, के वैश्रमणकाथिक देवोथी अजाण्यु नथी, अणजोसुं
नथी, अणसांभळ्युं नथी, अणसमरेळ नथी अने अविज्ञात नथी.
देवेंद्र, देवराज शक्रना वैश्रमण महाराजने आ देवो अपत्यहए
अभिमत छे:-पूर्गभद्र, माणिभद्र, सालिभद्र, मुमनोभद्र, चक्र,
रक्ष, पूर्णरक्ष, सट्ट न, सर्वयशाः, सर्वकाम, संमृद्ध, अमोव अने

१ मूलच्छाया.-सुवर्णकुमारा, सुवर्णकुमार्य. द्वीपकुमारा, द्वीपकुमार्य; दिक्ककुमारा, दिक्ककुमार्य; वानव्यन्तरा, वानव्यन्तर्था, ये चाप्यन्त्रे
तथाप्रकाराः सर्गं ते तद्भक्तियाः, यावत्-तिष्ठन्ति; जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन यानि इमानि समुत्पद्यन्ते, तद्यथा.-अथआक्रम
इति वा, त्रपुआकरा इति वा, ताम्राऽऽकरा इति वा, सोपकाऽऽकरा इति वा, हिरण्यऽऽकरा इति वा, सुवर्णाऽऽकरा इति वा, रत्नाकरा इति वा,
वज्राऽऽकरा इति वा, वसुधागा इति वा, हिरण्यवर्षा इति वा, सुवर्णवर्षा इति वा, रत्नवर्षा इति वा, वज्रवर्षा इति वा, आभरणवर्षा इति वा, पत्रवर्षा
इति वा, पुष्पवर्षा इति वा, फलवर्षा इति वा, वीजवर्षा इति वा, माल्यवर्षा इति वा, वणवर्षा इति वा, चूर्णवर्षा इति वा, गन्धवर्षा इति वा, वस्त्रवर्षा
इति वा; हिरण्यवृष्टि इति वा, सुवर्णवृष्टि इति वा, रत्नवृष्टि इति वा, वज्रवृष्टि इति वा, आभरणवृष्टि इति वा, पत्रवृष्टि इति वा, पुष्पवृष्टि इति वा,
फलवृष्टि इति वा, वीजवृष्टि इति वा, माल्यवृष्टि इति वा, वणवृष्टि इति वा, चूर्णवृष्टि इति वा, गन्धवृष्टि इति वा, वस्त्रवृष्टि इति वा, भाजनवृष्टि इति
वा, क्षीरवृष्टि इति वा, सुकाला इति वा, दुकाला इति वा, अत्पाऽऽनी इति वा, महार्था इति वा, सुभिक्षा इति वा, दुःभिक्षा इति वा, कयविक्रया इति
वा, सन्धिवदः इति वा, सन्धिवथा इति वा, निधय इति वा, निधानानि इति वा, चिरयुगाणानि इति वा, प्रहीणस्वामिनानि इति वा, प्रहीणसेचकानि
इति वा, प्रहीणमार्गोणि इति वा, प्रहीणगोत्तागाराणि इति वा, उच्छण्णसामिआनि इति वा, उच्छण्णसेचकानि इति वा, उच्छण्णगोत्तागाराणि इति वा,
शुद्धाटक-त्रिक-चतुष्क-चत्वर-चतुसुक्-उहावय-पथेसु वा, नगरनिधवनेसु वा, समान-गिरि-कन्दरा-शांति-सेलो-पस्यान-भवनवृष्टेषु सन्निहितानि
तिष्ठन्ति, न तानि शक्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य वैश्रमणस्य महाराजस्य अज्ञातानि, अदृष्टानि, अश्रुतानि, अस्मृतानि, अविज्ञातानि, तेषां वा
वैश्रमणकाथिकानां देवानाम्. शक्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य वैश्रमणस्य महाराजस्य इमे देवा यथाऽपत्याऽभिज्ञाता अभवन्, तद्यथा.-पूर्गभद्रः, माणिभद्रः,
सालिभद्रः, मुमनोभद्रः, चक्रः, रक्षः, पूर्णरक्षः, गद्दानः, सर्वयशाः, सर्वकामः.-अनु०

सैमिद्धे, अमोहे, असंगे. मकसस षं देविंदस्स, देवरण्णो वेसमणस्स
महारण्णो दो पल्लिओगमाणि डिई पण्णत्ता, अहावन्नाऽभिण्णा-
यागं देवाणं एगं पल्लिओदमं डिई पण्णत्ता, एमद्दृएण, जाय-
वेसमणे महाराया.

असंग. देवेन्द्र, देवराज मकना वेश्रमण महागजानो आवरदा वे
परपोवमणी छे अने तेना अण्णस्स अमिमत्त देवानो आण्णत्ता
एक परपोव छे-ए रीते ईश्रमण महागजा यायन्-मोदी
कट्टिवाओ छे.

—सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए
प्रमाणे छे.

भगवन्त-अश्वगुहस्समामिपणौए निरीभगवन्तेसुने तत्रिधमये सततो वंसेो सम्मो.

४. 'वसुहारा इ व' ति तीर्थकरजन्मादिषु आकाशाद् द्रव्यवृष्टिः, 'हिरण्यवास' ति हिरण्यं रूपवन्, 'वृष्टिमुच्यते' इत्यर्थः.
वर्षोऽत्यन्तरः, वृष्टिमु मळती इति वर्ष-वृष्टयोर्भेदः. मात्वं तु प्रथितपुत्राणि, वर्णश्चन्दनम्, चूर्णा गन्धद्रव्यसंचयनी, गन्धाः कोष्ठपुत्राकाः.
'सुमिक्षता इ व' ति मुक्ताले, द्रुमाले वा भिक्षुकाणां भिक्षानमूद्रयः, दुर्भिक्षाणु उक्तविशेषाः. 'संनिहि' ति घृत-गुह्यादिस्था-
पनानि, 'संनिचय' ति धान्यसंचयाः, 'निही इ व' ति लक्षादिप्रमाणद्रव्यस्वापनानि, 'निहाया इ व' ति भूमिगतसहस्र दि-
संघद्रव्यस्य संचयाः, क्रियेवानि ! इत्याहः—'चिरपाराणां' ति चिरप्रतिष्ठितत्वेन पुराणानि-चिरगुणानि अत एव 'पहीण-
सामियाइ' ति स्वल्पीभूतस्वामिकानि, 'पहीणसेउयाइ' ति प्रहीणा अल्पीभूताः सेत्तार-सेचकाः-अनप्रक्षेपारो येवा तानि, तथा प्रहीण-
मार्गाणि वा, 'पहीणगोसांगाराइ' ति प्रहीणम्-विरलीभूतमातुषं गोत्रागारम्-नस्वामिगोत्रगृहं येषां तानि, तथा 'उच्छन्नसामि-
याइ' ति निःसत्ताकीभूतप्रभूणि. 'नगरनिद्रवणेषु' ति नगरनिर्वयनेषु-नगरजडनिर्गमनेषु; 'सुमाण-गिरि-कंदर-संनि-मेलो-
वड्डाण-लवण-गिहेसु' ति गृहगुह्यस्य प्रत्येकं सवन्धात् अज्ञानगृहम्-वितुवनगृहम्, गिरिगृहम्-पर्वनोरिगृहम्, कंदरगृहम्-गुहा,
शान्तिगृहम्-शान्तिकर्मस्थानम्, शैलगृहम्-पर्वतमुक्तीर्थं यन् कृतम्, उपस्थानगृहम्-आस्थानमण्डपः, भवनगृहम्-कुटुम्बिवसनगृहमिति.

भगवन्मुच्यतेसामिप्रधाने श्रीभगवन्नीयमे त्तीयमहे तसम उदेभके श्रीज तयदेवम्देवि-ति। विवरणं नमानम्.

४. ['वसुहारा इ व' ति] तीर्थकरना जन्मादि प्रसंगनां आकाशधी जे घनवृष्टि थाय छे तेने वसुहारा (घननी घाग) कहवामां आवे छे.
['हिरण्यवास' ति] हिरण्य एटले रूपुं. बीजाओ हिरण्य शब्दना अर्थ 'घट्टेनुं मोनुं' कहे छे. प्रभर प्रभर वरसतो वरगाद 'वर्ष' वहेवाय
छे. झपाटावंध वरसतो वरसद 'वृष्टि' कहेवाय छे-ए रीते 'वर्ष' अने 'वृष्टि' शब्दना अर्थना भिन्न भिन्न भाव छे. सुंधां पुषोने मात्वं
कहेवामां आवे छे. वर्ण एटले चंदन. चूर्ण एटले सुगंधी द्रव्यनो भूको. गंधो एटले कोष्ठपुत्राक विंगरे ['सुमिक्षता इ व' ति] सुमिक्ष एटले जे
समये भिक्षुकने भिक्षा नागे रीते मळती होय ते नमय, पटो ते मुक्ताले होय वा दुवाळ होय. ए समयधी विपरीतताओ समय ते दुर्भिक्ष-
अर्थात् जे समये भिक्षुकने भिक्षा न मळती होय ते नमय. ['संनिहि' ति] धी अने गोत्र विंगेनो संगह. ['संनिचय' ति] अनाजनो
संगह. ['निही इ व' ति] घननो संगह-आरु वा तेथी दक्षिण घननो गमह. ['निहाया इ व' ति] घननो भटार-जर्मननां दटेला हजगो
नपिधानुं निवान. ए वथा केवां ? तां कहे छे केः—['चिरपाराणां' ति] बहु समयधी राज्ञेलां होवाथी जूनां थगलां-एवां होवाथी ज
['पहीणसामियाइ' ति] न घणीजातां थगलां-भाग्य ज जेना कोइ घणी थट-गळी-गके एवां. ['पहीणसेउयाइ' ति] ए वथा घन भंडाणे
हवे एया अने एटला वथा जूना थट गया छे के, तेमां कोइ घननो उमेगनारो पय हय त रणं नथी तेम कोइ तेनो हिस्सत तेनारो पय रणो नथी
अर्थात् ते प्रहीणसेचक (मेचक एटले सिचन कानार) एटले मेचक जिनाना थगला छे (अनरा ते घन भंडारो 'प्रहीणसेचक' छे एटले ते
(घन भंडारो), एटला वथा जूना थगला छे के ते तरफ जवा आववानो मार्ग (नेतु) पय हयात-रखी नथी-वगाद गयो छे तेथी ते मार्ग तरफ
कोइ जतुं आवतुं नथी.) ['पहीणगोसांगाराइ' ति] जे घणीए ए घन भंडारो भेटेला छे तेनुं कोइ गोत्रीय सरुं वा तेवा सगावुं घर पण हवे
हयात रूपुं नथी-ए भंडारो एटला वथा जूना छे. ['उच्छन्नसामियाइ' ति] जेने तेनाग वर्णांओ हवे रत्तादीन थगला छे. ['नगरनिद्र-
वणेषु' ति] नगरनां पात्री नौकळवानी गळ्यां. ['सुमाण-गिरि-कंदर-संनि-मेलो-उच्छन्न-मचणगिहेसु' ति] अर्थात् अज्ञानगृहं,
गिरिगृहं, कंदरगृहं, शान्तिगृहं, शैलगृहं, उपस्थानगृहं अने भवनगृहं. अज्ञानगृह एटले गसाग. गिरिगृह एटले पर्वत उपर रहेतुं घर.
कंदर गृह एटले गुफा. शान्तिगृह एटले शान्तिने माटे विविविवासी क वातुं घर. शैलगृह एटले पर्वतनां कोनेतुं घर. उपस्थानगृह एटले समासेठप.
भवनगृह एटले कुटुंब रही शके एतुं घर.

वेदारूपः समुद्रेऽखिलजडचग्नि धारभारं भवेऽस्मिन् दार्थी यः सद्गुणानां परकृत्तिकरणाद्यैतर्जीवी तपस्वी ।
अन्मात्र करीवोऽस्तुगाननरवगो वाहको दान्ति-शाल्योः-द्वयात् श्रीवीरदेवः सकलशिवमुखं मारहा चाप्तमुख्यः ॥

१. मूलच्छाया.—सन्दः, अनोव, असदः घनस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य वेश्रमणस्य महागजस्य द्वे परपोवमे स्थितिः प्रहृष्टता, यथाऽपत्याऽभिष्टा-
तानां देवानाम् एकं पन्वोपमं स्थितिः प्रहृष्टता, एवं महर्षिकः, यत्त-वेश्रमणो महागजः. तत्रेवं भगवन् !, तत्रेवं भगवन् ! इति.—अनु०

શતક ૩.—ઉદ્દેશક ૮.

રાજગૃહ.—અસુરકુમારના ઉપરિ કેટલા ?—દસ.—નામનિર્દેશ.—નાગકુમારના ઉપરિઓ.—સુવર્ણકુમારના—ત્રિશુલકુમારના—અગ્નિકુમારના—દ્વીપકુમારના—ઉદધિકુમારના—દિક્કુમારના અને ક્ષાનિતકુમારના ઉપરિઓ.—પિશાચના—વાનવ્યતરના—ઉપરિઓ.—નાથર્મ—ઈશાનના ઉપરિઓ.—સર્વ સ્વર્ગના ઉપરિઓ.—વિહાર.

૧. પ્ર૦—**રાયગિહે નગરે જાવ-પલ્લુવાસમાણે એવં વયાસીઃ—**
અસુરકુમારાણં મંતે ! દેવાણં કઙ્ગ દેવા આહેવચં જાવ-વિહરંતિ ?

૧. પ્ર૦—**રાજગૃહે નગરમાં યાવત્-પર્યુપાસના કરતા આ પ્રમાણે બોલ્યાઃ—**હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર દેવો ઉપર કેટલા દેવો અધિપતિપણું ભોગવતા યાવત્-વિહરે છે ?

૧. મૂલચ્છાયા.—**રાજગૃહે નગરે યાવત્-પર્યુપાસીન એવમ્ અવાદીતઃ—**અસુરકુમારાણાં ભગવન્ ! દેવાનાં કતિ દેવાઃ આધિપત્યં યાવત્-વિહરંતિ ?—અનુ૦

૧. [આ ભગવતીસૂત્રમાં આ સ્થલે અને બીજે પળ અનેક સ્થલે દેવોને લગતી ઘણી હફીકતો મળે છે. એ વિષય એટલો યવો ગૂઢ છે કે, તે વિષે આપણી જેવા અર્થાગૂઢધિવાળા કાંઈ કહી શકે વા સ્પષ્ટ કરી શકે તેમ નથી. પરંતુ એ સંબંધે આ સૂત્રકારની પેઠે બીજા બીજા વૈદિક અને વૈદ્યસૂત્રકારોએ શું શું અને કેવું કેવું વિચાર્યું છે તે તો જરૂર આપણે જોઈ શકીએ-વિચારી શકીએ અને તે દ્વારા કોઈ પ્રકારનો નિર્ણય-જો થઈ શકે તો-જરૂર વાંચી શકીએ-એવા જ એક ઉદ્દેશથી આગલ ત્રે એક ટિપ્પણો આપ્યાં છે (જુઓ-પૃ૦ ૪૧. ૨-૩-૪ ટિ૦ પૃ૦ ૪૮. ૨-ટિ૦ પૃ૦ ૫૦ માં આવેલા ટિપ્પણનો અંતમાગ. પૃ૦ ૫૭. ૧-ટિ૦) અને અહીં પળ એ વિષયનું ઉપયોગી ટિપ્પણ ઉમેરું છું.]

બૈદ્ધોના સૂત્રપિટકના ' મઙ્ગલમનિકાય ' નામના પ્રથમાં દેવોને લગતી જે હફીકત જણાય છે તેમાંની કેટલીક આ પ્રમાણે છે:—
દેવનો અર્થ અને પ્રકાર

“ દેવે-દિવ્યંતિ પઞ્ચહિ કામગુણેહિ, અત્તનો વા ઇદ્ધિયા તિ દેવા.
કીલંતિ જોરંતિ વા તિ-અત્યો. તે, તિવિધા-સમ્મુત્તિદેવા, ઉપ્પત્તિદેવા,
વિશુદ્ધિદેવા તિ. સમ્મુત્તિદેવા નામ રાજાનો, દેવિયો, કુમારો. ઉપ્પત્તિદેવા
મામ ચાતુર્મહારાજિકે દેવે ઉપાદાય તતુપારિં દેવા. વિશુદ્ધિદેવા નામ
અરહંતો ક્ષીણાસવા. ”

“ પાચ કામગુણો દ્વારા જે રહે તે દેવ અથવા પોતાની ઋદ્ધિથી જે રહે તે દેવ અથવા ક્રોડા કરે વા ધીપે તે દેવ. તે દેવો ત્રણ પ્રકારના છે. ૧. સમ્મુત્તિદેવ-સમૃદ્ધિને લીધે કહેવાતા દેવ (?) જેમકે રાજાઓ, દેવીઓ અને કુમારો. ૨. ઉપ્પત્તિદેવા થયેલા દેવ. જેમકે ચતુર્મહારાજિક દેવ વિગેરે. ૩. વિશુદ્ધિદેવા થયેલા દેવ. જેમકે જેઓના આસ્રવો ક્ષીણ થયેલા છે એવા અરહંતો. ”—(મ૦ ટી૦ પૃ૦ ૨૩૧-રાજવાડેનું)

અહીં જે ઉત્પત્તિ-દેવો જણાવેલા છે તેઓની સાથે અહીં-જૈનસૂત્રમાં-સૂચવેલા શાક્રાદિદેવોનું સમાનપણું છે.
ઉત્પત્તિ-દેવોના પ્રકારો:

“ ચાતુર્મહારાજિકાનં દેવાનં. તાવત્તિસાનં દેવાનં. યામાનં દેવાનં.
પુસિતાનં દેવાન. નિમ્માનરતીનં દેવાનં. પરનિમ્મિતવસવત્તીનં દેવાનં.
બ્રહ્મકાયિકાનં દેવાનં. આમાનં દેવાનં. પરિત્તામાનં દેવાનં. અપ્પમાણામાનં
દેવાનં. આમસસરાનં દેવાનં. સુમાનં દેવાનં. પરિત્તસુમાનં દેવાનં.
અપ્પમાણસુમાનં દેવાનં. સુમકિણ્ણાનં દેવાનં. વેહપ્પલાનં દેવાનં. અપિહ્યાનં
દેવાનં. અતપ્પાનં દેવાનં. સુદસ્યાનં દેવાનં. સુદસ્વીનં દેવાનં. અકનિદ્ધાનં
દેવાનં. આકાસાનચાયતનૂપગાનં દેવાનં. વિચ્યાણધાયતનૂપગાનં દેવાનં.
આકિચ્ચાચાયતનૂપગાનં દેવાનં. નેવસચ્ચાયતનૂપગાનં દેવાનં. ”

“ ચાતુર્મહારાજિક દેવ. તાવત્તિસ દેવ (જૈન શબ્દ-ત્રાયરિત્રશ). યામ દેવ. તુપિત દેવ (જૈનશબ્દ-તુપિત. જુઓ તત્ત્વાર્થ-અ૦ ૪. સૂત્ર. ૨૬). નિર્માણ રતિ દેવ. પરનિમિતવસવત્તા દેવ. બ્રહ્મકાયિક દેવ (જૈનશબ્દ-બ્રહ્મદેવલોક). આમ દેવ. પરિત્તામ દેવ. અપ્રમાણામ દેવ. આમાસ્રવ દેવ. સુમ દેવ. અપ્રમાણસુમ દેવ. સુમકીર્ણ દેવ. વેહપ્પલ દેવ. અપિહ દેવ. અતપ્પ દેવ. સુદર્શ દેવ. સુદર્શા દેવ. અકનિદ્ધ દેવ. આકાશાનંચાય-તનોપગ દેવ. વિજ્ઞાનંચાયતનોપગ દેવ. આકિચ્ચાચાયતનોપગ દેવ અને નેવસચ્ચાયતનોપગ દેવ. ”—(૪૦ પૃ૦ ૧૧૫-રાજવાડેનું)

[આમાસ્રવ એટલે જેઓની કાંતિ શરીરથી છૂટી છૂટી પડીને ફેલાય, પરિત્તામા એટલે પરિત-ચારે તરફ, આમા-કાતિ-વાલો, અપ્રમાણામા

१. उ०—गोयमा ! दस देवा आहंवचं जाव-विहरंति.
तं जहाः—चमरे असुरिदे, असुरराया; सोमे, जमे, वरुणे,
वेसमणे; वली वड़रोयण्डे, वड़रोयणराया; सोमे, जमे, वरुणे,
वेसमणे.

२. प्र०—नागकुमारणं मते ! पृच्छा ?

१. उ०—गोयमा ! दस देवा आहंवचं, जाव-विहरंति;
तं जहाः—धरणे णं नागकुमारिदे, नागकुमारराया; कालवाले
कोलवाले, सेलवाले, संखवाले; भूआणंटे नागकुमारिदे, नागकु-
मारराया; कालवाले, कोलवाले, संखवाले, सेलवाले.

१. उ०—हे गौतम ! अविपतिपणुं भोगवता यावत्-दस
देवो रहे छे, ते आ प्रमाणे—असुरेंद्र, असुरराज चमर; सोमं,
यम, वरुण, वैश्रमण; वैरोचनेंद्र, वैरोचनराज वलि; सोम, यम,
वरुण अने वैश्रमण.

२. प्र०—हे भगवन् ! नागकुमार देवो उपर केटला देवो
अविपतिपणुं भोगवता यावत्-विहरे छे ?

२. उ०—हे गौतम ! अविपतिपणुं भोगवता यावत्-दस
देवो रहे छे, ते आ प्रमाणे—नागकुमारेंद्र, नागकुमारराज वरण;
कालवाल, कोलवाल, शैलपाल, शंखवाल; नागकुमारेंद्र, नागकु-
मारराज भूतानंद; कालवाल, कोलवाल, शंखवाल अने शैलपाल.

एटले धप्रमाण-माप विनानी-आमावाळा. शुभकीर्ण-शुभवटे कीर्ण-भरेळा. परित्तशुभ-चारे तरफ शुभवाळा. धप्रमाणशुभ-माप विनाना शुभवाळा.
वेहफरुळ एटले विपुलरुळवाळा-चतुर्थेध्यानभूमिब्रह्मागो-म० टी० पृ० २३२-२४०].

बैदिकग्रंथोमां पण उपर जणावे जी हनीकतने मळती (थोडा घगा फेरफारवाळी) जे हनीकत जडे छे तेनो सक्षेप आ छे:

“ द्वादशार्का वसवोऽर्था विश्वेदेवास्त्रयोदश,
पद्त्रिंशन् तुषिताश्विष पटिरामास्त्रा अपि.
पद्त्रिंशदधिके माहाराजिकाश्च एते उभे,
रुद्रा एकादशैकौनपश्चाद् वायवोऽपरे.
चतुर्दश तु वैश्या सुगर्माणः पुनर्दश,
साध्याश्च द्वादशेलाद्या विश्वेया गणदेवताः ”

“ वार सूर्य, आठ वसु, तेर विश्वेदेव, छत्रीग तुषित (वैदिक जन०
तुषित), साठ आभास्वर (वै० आभास्वर), बसने छत्रीग माहाराजिक
(वै० चातुष्महाराजिक), अग्वार रुद्र, शोणगपचास वायु, चांद वैश्वंठ,
दश सुगर्म अने वार साध्व ”-(अ० चि० देवकांड)

आ प्रकारे जुची जुची संख्यामां अने जुडा जुडा नामो द्वारा जैन, बौद्ध अने वैदिकसंप्रदाये देवना विषयमा विचार करेलो छे ते ज मात्रे अत्रे
टाकेलो छे.

१. मूलच्छायाः—गौतम ! दस देवा आविपरयं यावन्-विहरन्ति. तद्यथा-चमरोऽसुरेंद्र, असुरराजः; सोमः, यमः, वरुणः, वैश्रवणः;
वलिर्वैरोचनेंद्र, वैरोचनराजः; सोमः, यमः, वरुणः, वैश्रवणः. नागकुमारणां भगवन् ! पृच्छा ? गौतम ! दस देवा आविपरयं यावन्-विहरन्ति, तद्यथाः-
धरणो नागकुमारेंद्रः, नागकुमारराजः; कालपाल, कोलपाल, शैलपाल. शंखपाल; भूतानन्दो नागकुमारेंद्रः, नागकुमारराजः; कालपालः,
कोलपालः. शंखपालः, शैलपाल—अनु०

२. अहाँ मूलसुत्रमां सूत्रकारे सोम, यम, वरुण अने वैश्रमणने शंखपाल कह्या छे एटले (जेवा आपणे मनुष्य छंए तेवा) एउ प्रकारना देव
कह्या छे. ए विषे अत्यंत प्राचीन निरुक्तकार (जूओ भ० पृ० ४९ टिप्पण) श्रीयास्क जे जणावे छे ते आ छे:

सोमः—

“ सोमः ”. २.

“ ओषधिः से नः-सुनोदेः-वद एनम् अभिधु”प्रति. ”

“ स्वादिष्टया मदिष्टया पवन्न सोम ! धारया इन्द्राय पातवे सुनः ”

आ उपरथी एम जणाव छे के, कौंड रसात्मक पदार्थने ‘ सोम ’ कह्यो छे अने बळी एम जणावैत छे के, “ न तस्य अस्नाति कश्चन अदेव
इति ” “ ए सोमने कौइ अदेव-जे देव न होय ते-खाइ शकतो नथी ”-(या० नि-पृ० ७६९-७७१)

यमः—

“ यमो वच्छति-इति नतः ”

“ वच्छति उपरमयति जीविताम् × (तस्कर इव सर्प-उवगदिरूपो करे ते यम ”

भूत्वा) सर्वं भूतप्रानम्-यमः ”

“ अग्निरपि यम उच्यते ”

“ सर्प अने उवरादि (ताव दिनेरे) रूपे यश्ने जंतु मात्रतो नास

पीवा माटे कर-पड. ”

“ अग्निने पण यम कह्येवामा आवै छे ”-(या० नि० पृ० ७३२-
७३३.)

आ उपरथी एम कजाव छे के, नाश्वर-शक्तिने ‘ यम ’ शब्द सूचवे छे.

वरुणः—

“ वरुण-वृणोति-इति ”-“ न हि विवद् वृणोति मंत्रजाटने ”

“ टाके ते वरुण ” मेवना समूहद्वारा आवाणने डाकनारो वरुण ”-
(या० नि० ७३२-७३३.)

आ उपरथी एम ममजाव छे के, वरुण साथे संबंध धरुवता कौंड पदार्थने ‘ वरुण ’ कह्येवामा आवैजे छे. ‘ वैश्रमण ’ शब्द माटे ए
निरुक्ता कौंड जणावुं नथी तेम तेनो निर्देश पण कयें नथी. जे (देव) अर्थमा आ जैनसूत्रमा ‘ वैश्रमण ’ शब्द वपणएलो छे ते ज अर्थमा
बौद्धसूत्रमा पण ते शब्द कर्ता थावे छे. जूओ मज्झिमनिकाय-मू० ३७-अं०-५ (पृ० १७८ रा०) ए टिकाणे (ए वैदिकग्रंथमां) वैश्रमण विषे घणुं
सुणी श्रुतात आवैत छे पण अहाँ सास उपयोगी न होवार्थी पट्ट मूचुं छेः—अनु०

—जहा नागकुमारिदाणं एआए वत्तव्वयाए नेयव्वं एवं इमाणं नेयव्वं. सुवण्णकुमाराणं—वेणुदेवे, वेणुदाली, चित्ते, विचित्ते, चित्तपक्खे, विचित्तपक्खे. विञ्जुकुमाराणं—हरिकंत, हरिस्तह, प्रभ, सुप्रभ, प्रभकंत, सुप्रभकंत. अग्गिकुमाराणं—अग्गिसीह, अग्गिमाणव, तेउ, तेउसीह, तेउकंत, तेउप्पभ. दीवकुमाराणं—पुण्ण, विसिद्ध, रूअ, रूअंस, रूअकंत, रूअप्पभ. उदहिकुमाराणं—जलकंत, जलप्पभ, जल, जलरूअ, जलकंत, जलप्पभ. दिसाकुमाराणं अमिअगई, अमिअवाहणे, तुरिअगई, खिण्णगई, सीहगई, सीहविक्रमगई. वाउकुमाराणं, वेळव, प्रभंजण, काल, महाकाल, अंजण, रिद्ध. थणिकुमाराणं—घोस, महाघोस, आवत्त, वियावत्त, नंदिआवत्त, महानंदिआवत्त. एवं भाणिव्वं जहा असुरकुमारा.

—जेम नागकुमारोना इंद्रो संवधे ए वक्तव्यताथी जणाव्वुं तेम आ देवो संवधे पण समजवुं—सुवर्णकुमारना उपरिओ—वेणुदेव, वेणुदालि, चित्र विचित्र, चित्रपक्ष अने विचित्रपक्ष—छे. विद्युत्कुमारोना उपरिओ—हरिकान्त, हरिसह, प्रभ, सुप्रभ, प्रभाकान्त अने सुप्रभाकान्त—छे. अग्निकुमारोना उपरिओ—अग्निसेह, अग्निमाणव, तेजस्, तेजःसिंह, तेजःकान्त अने तेजःप्रभ—छे. द्वीपकुमारोना उपरिओ—पूर्णा, विशिष्ट, रूप, रूपांश, रूपकांत अने रूपप्रभ—छे. उदधिकुमारोना उपरिओ—जलकान्त, जलप्रभ, जल, जलरूप, जलकान्त अने जलप्रभ—छे. दिक्कुमारोना उपरिओ—अमितगति, अमितवाहन, त्वरितगति, क्षिप्रगति, सिंहगति अने सिंहविक्रमगति—छे. वायुकुमारोना उपरिओ—वेळव प्रभंजन, काल, महाकाल, अंजन अने रिष्ट—छे. स्तनितकुमारोना उपरिओ—घोप, महाघोप, आवर्त, व्यावर्त, नंदिकावर्त अने महानंदिकावर्त—छे. ए प्रमाणे वधुं असुरकुमारोनी पेटे कहेवुं.

—सो० का० चि० प० ते० रू० ज० तु० का० आ०

—दक्षिण भवनपतिना इंद्रोना प्रथम लोकपालोना नामो आद्याक्षरे आ प्रमाणे छेः—सो—सोम, का—कालवाल, चि—चित्र—प—प्रभ, ते—तेजस्, रू—रूप, ज—जल, तु—त्वरितगति, का, काल अने आ—आयुक्त.

३. प्र०—पिसायकुमाराणं पुच्छा ?

३. प्र०—हे भगवन् ! पिशाचकुमारो उपर अधिपतिपणुं भोगवता केटला देवो छे ?

३. उ०—गोयमा ! दो देवा आहेवच्चं, जाव—विहरंति, तं जहाः—

३. उ०—हे गौतम ! तेओ उपर अधिपतिपणुं भोगवता यावत्—वे वे देवो छेः—काल अने महाकाल, सुरूप अने प्रतिरूप, पूर्णभद्र अने अमरपति माणिमद्र, भीम अने महाभीम, किन्नर अने किंपुरूप, सत्पुरुष अने महापुरुष, अतिकाय अने महाकाय, गीतरति अने गीतयश, ए वधा वानव्यन्तर देवोना इंद्रो छे.

काले य महाकाले सुरूप—पडिरूप—पुण्णभदे य, अमरवई माणिभदे भीमे य तथा महाभीमे. किन्नर—किंपुरिसे खलु सप्पुरिसे खलु तथा महापुरिसे, अइकाय—महाकाए गीअरई चैव गीअजसे. एए वाणमंतराणं देवाणं.

—ज्योतिपिक देवोनी उपर अधिपतिपणुं भोगवता वे वे देवो यावत्—विहरे छेः—चंद्र अने सूर्य.

जोइसिआणं देवाणं दो देवा आहेवच्चं जाव विहरन्ति, तं जहाः—चंदे य, सुरे य.

४. प्र०—सोहम्मी—साणेसु णं भंते ! कप्पेसु कइ देवा आहेवच्चं जाव विहरंति ?

४. प्र०—हे भगवन् ! सौधर्म अने ईशान कल्पमा अधिपतिपणु भोगवता यावत्—केटला देवो रहे छे ?

४. उ०—गोयमा ! दस देवा जाव—विहरंति, तं जहाः—

४. उ०—हे गौतम ! त्यां अधिपतिपणुं भोगवता यावत्—

१. मूलच्छायाः—यथा नागकुमारैश्चाणाम् अनया वक्तव्यतया ज्ञातव्यम्, एवम् एषां शतव्यम्, सुवर्णकुमाराणाम्—वेणुदेवः, वेणुदालि, चित्रः, विचित्रः, चित्रपक्ष, विचित्रपक्ष, विद्युत्कुमाराणाम्—हरिकान्त, हरिसह, प्रभः, सुप्रभ, प्रभकान्त, सुप्रभकान्त; अग्निकुमाराणाम्—अग्निसेहः, अग्निमाणव, तेजः, तेजःसिंह, तेजस्कान्त, तेजःप्रभ, द्वीपकुमाराणाम्—पूर्णा, विशिष्ट, रूप, रूपांश, रूपकान्तः, रूपप्रभः; उदधिकुमाराणाम्—जलकान्तः, जलप्रभ, जल, जलरूपः, जलकान्तः, जलप्रभः; दिक्कुमाराणाम्—अमितगति, अमितवाहनः, त्वरितगतिः, क्षिप्रगतिः, सिंहगतिः, सिंहविक्रमगतिः; वायुकुमाराणाम्—वेळव, प्रभंजन, काल, महाकालः, अंजन, रिष्ट, स्तनितकुमाराणाम्—घोपः, महाघोप, आवर्त, व्यावर्त, नन्दिकावर्त, महानन्दिकावर्त, एवं भणितव्यम्, यथा असुरकुमाराः सोमः, कालपाल, चित्र, प्रभ, तेजः, रूत(प)ः, जलः, त्वरितगतिः, काल, आयुक्तः. पिशाचकुमाराणा पृच्छा ? गौतम ! द्वा देवौ आधिपत्यं यावत्—विहरन्ति, तद्यथा—कालश्च महाकाल. सुरूप—प्रतिरूप—पूर्णमद्राध, अमरपति. मणिभद्रो भीमश्च तथा महाभीमः किन्नरः किंपुरूप. खलु सत्पुरुषः खलु तथा महापुरुषः, अतिकायो महाकायो गीतरतिश्च गीतयशः—एते वानव्यन्तराणां देवानाम्. ज्योतिष्कानां देवानां द्वौ देवौ आधिपत्यं यावत्—विहरन्ति, तद्यथा—चन्द्रश्च, सूर्यश्च. सौधर्म—शानयोर्भगवन् । कल्पयो. कति देवा आधिपत्यं यावत्—विहरन्ति ? गौतम ! दस देवा यावत्—विहरन्ति, तद्यथाः—अनु०

संके देविदे, देवराया; सोमे, जमे, वरुणं, वेसमणे. ईसाणे देविदे, देवराया; सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे. एसा वक्तव्यया सव्वेसु वि कप्पेसु एए चेव भाणियव्वा. जे य इंदा ते य भाणियव्वा.

दश देवो रहे छे:-देवेंद्र, देवराज शक्र; सोम, यम, वरुण, वैश्रमण अने देवेंद्र. देवराज ईशान; सोम, यम, वरुण अने वैश्रमण. ए वधी वक्तव्यता वधा य कल्लोमां जाणवी अने जे इटो छे ते कहेवा.

—तेवं भंत !. संवं भंत ! त्ति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे एम कही यावत्-विहरे छे.

भगवंत-अजसुहम्मसामिपणीए सिरीभगवइसुचे ततिअसये अट्टमो उदसेा सम्मचो.

१. देववक्तव्यताप्रतिबद्ध एव अष्टमोद्देशकः, स च मुगम एव, नवरम्.—‘ सो-का-चि-प-ते-रु-ज-तु-का-आ ’ इत्यनेनाक्षरदशकेन दक्षिणभवनपतीन्द्राणां प्रथमलोकपालनामानि सूचितानि; वाचनान्तरे तु एतान्येव गाथायाम्, सा चेयम्:—‘ सोमे य कालवाले चित्त-प्पभ तेउ तह रूपे चैव, जल तह तुरियगई अ काले आउत्त पट्टमा ओ. ’ एवं द्वितीयादयोऽप्यम्यूह्याः, इह च पुस्तकान्तरेऽयमर्थो दृश्यते:—दक्षिणालेषु लोकपालेषु प्रतिसूत्रं यौ तृतीय-चतुर्थौ तौ औदीयेषु, चतुर्थ-तृतीयौ-इति. ‘ एसा वक्तव्यया सव्वेसु वि कप्पेसु एए चेव भाणियव्व ’ त्ति एसा सौधर्मग्रानोक्ता वक्तव्यता सर्वेष्वपि कल्पेषु इन्द्रनिवासभूतेषु भणितव्या, सनत्कुमारादीन्द्रयुगमेषु पूर्वैन्द्राऽपेक्षया उत्तरेन्द्रसंबन्धिनां लोकपालानां तृतीय-चतुर्थयोर्बन्धयो वाच्य इत्यर्थ, तथैते एा सोमादयः प्रतिदेवलोकं वाच्याः, ननु भवनपतीन्द्राणाम्-इव अपरापरे. ‘ जे य इंदा ते य भाणियव्वा ’ शक्रादयो द्येन्द्रा वाच्या, अन्तिमे देवलोकचतुष्टये इन्द्रहयभावात्.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवतीसूत्रे तृतीयशक्ते अष्टम उद्देशके श्रीअभयदेवसूरिविरचिन विवरणं समाप्तम्.

१. आठमा उद्देशकर्मा पण देव संबंधी ज वक्तव्यता छे अने आ (आठमो) उद्देशक सरल ज छे. विशेष ए के, [‘ सो, का, चि, प, ते, रु, ज, तु, का, आ, ’] आ अहीं कहेल दस अक्षरोवडे दक्षिण भवनपतिना इंद्रोना प्रथम लोकपालनां नामो सूचव्यां छे: सो-सोम, का-कालवाल, चि-चित्र, प-प्रम, ते-तेज, रु-रुज, ज-जल, तु-तुरियगड-त्वरितगति, का-काल अने आ-आउत्त-आयुक्त; वीजा वाचनानां तो ते नामोने गाथामा ज जणाव्यां छे, ते आ छे:—[‘ सोमे य, कालवाले, चित्त, प्पभ, तेउ, तह रूपे चैव, जल तह तुरियगई य काले आउत्त पट्टमा उ ’] ए प्रमाणे वीजा वगेरे पण जाणवा. वीजा पुस्तकमां तो आ प्रमाणे अर्थ देखाय छे:—दक्षिणना लोकपालोमां प्रत्येक सूत्रमां जे वीजा अने चोथा कक्षा छे, ते ज उत्तरना लोकपालोमां चोथा अने वीजा छे. [‘ एसा वक्तव्यया सव्वेसु वि कप्पेसु एए चेव भाणियव्व ’ त्ति] ए-सौधर्म अने ईशान संबंधे कहेली-वक्तव्यता इंद्रना निवासवाळा वधा य कल्लोमा कहेवी. सनत्कुमारादि इंद्र-युगलो विषे पूर्वना इंद्रनी अपेक्षाए उत्तरना इंद्र संबंधी लोकपालोमां वीजा अने चोथो उलटी रीते कहेवो. तथा दरेक देवलोकमां आ ‘ सोम ’ वगेरेने ज कहेवा, पण भवनपतिना इंद्रोनी पेटे वीजा वीजा न कहेवा. [‘ जे य इंदा ते य भाणियव्वा ’] शक्र वगेरे दस इटो कहेवा, कारण के छेला चार देवलोकोमां वे इंद्रो छे,

वेडारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽस्मिन् दार्ढी यः सद्गुणानां परकृतिकरणाद्वैतजीवी तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो वाहको दान्ति-शान्त्योः-दद्यात् श्रीवीरदेवः सकलशिवसुखं मारहा चाप्तसुख्यः ॥

१. मूलच्छाया.—शत्रो [देवेन्द्र, देवराज, सोम, यम, वरुणः, वैश्रवणः, ईशानो देवेन्द्रः, देवराज; सोमः, यमः, वरुणः, वैश्रवणः; एसा वक्तव्यता-सर्वेषु अपि कल्पेषु एते चैव भणितव्या; ये च इंद्रास्तेऽपि भणितव्याः. तदेवं भगवन्, तदेवं भगवन् ! इति अनु०—

१, प्र० छाया.—सोमश्च कालपालश्चिन्न प्रभस्तेजस्तथा रूपधैव, जलस्तथा त्वरितगतिश्च काल आयुक्त. प्रथमास्तु—अनु०

शतक ३.-उद्देशक ९.

राजगृह.—इन्द्रियविषयना केटला प्रकार १-पाच-जीवाभिगम.-विहार.—

१. प्र०—रायगिहे जाव-एवं वयासी:-कइविहे णं मंते !
(सो)इंद्रियविसए पण्णत्ते ?

१. प्र०—राजगृह नगरमां यावत्-आ प्रमाणे वोल्या के:-
हे भगवन् ! इंद्रियोना विषयो केटला प्रकारना कहा छे ?

१. उ०—गोयमा ! पंचविहे इंद्रियविसए पण्णत्ते, तं
जहा:-सोत्तिदियविसए जीवाभिगमे जोइसियउद्देशओ नेयव्वो
अपारिसेसो.

१. उ०—हे गौतम ! इंद्रियोना विषयो पांच प्रकारना
कहा छे, ते आ प्रमाणे:-श्रोत्रइन्द्रियनो विषय इत्यादि. आ संबंधे
जीवाभिगम सूत्रमां कहेलो आखो ज्योतिषिक उद्देशक जाणवो.

भगवंत-अज्जसुहम्मसामिपणीए सिरीभगवइसुते ततिथसये नवमो उद्देशो सम्मतो.

१. देवाना चाऽवविज्ञानसद्भावोऽपि इन्द्रियोपयोगोऽपि अस्ति, इत्यत इन्द्रियविषय निरूपयन् नवमोद्देशकम् आहः—
' रायगिहे ' इत्यादि. ' जीवाभिगमे जोइसियउद्देशओ नेयव्वो ' त्ति स चायम्.—“ सोइंद्रियविसये, जाव-फासिदियविसए;
सोइंद्रियविसए णं मंते ! पोग्गलपरिणामे कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहाः—सुम्भिसइपरिणामे य, दुम्भिसइ-
परिणामे य. ” शुभाशुभशब्दपरिणाम इत्यर्थः, “ चैस्विदियविसए पुच्छा ? गोयमा ! दुविहे पचत्ते, तं जहाः—सुरूवपरिणामे य,
दुरूवपरिणामे य. घाणिदियविसये पुच्छा ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, तं जहाः—सुम्भिसइपरिणामे य, दुम्भिसइपरिणामे य. एवं
जिम्भिसइदियविसए, सुरसपरिणामे य, दुरसपरिणामे य. फासिदियविसए पुच्छा ? सुहफासपरिणामे य, दुहफासपरिणामे य. ” इत्यादि
वाच्यम्. वाचनान्तरे च.—“ इंदियविसए, उच्चावय-सुम्भिसइ ” त्ति दृश्यते, तत्र इन्द्रियविषयसूत्रं दर्शितमेव, उच्चावयसूत्रं त्वेवम्:—
“ से णूणं मंते ! उच्चावएहिं सहपरिणामेहिं परिणममाणा पोग्गला परिणमंतीति वत्तव्वं सिया ? हंता, गोयमा !. ” इत्यादि, ' सुम्भिसइ '
त्ति, इदं सूत्रं पुनरेवम्:—“ से णूणं मंते ! सुम्भिसइपोग्गला दुम्भिसइत्ताए परिणमंति ? हंता, गोयमा !. ” इत्यादि.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवतीसुधे तृतीयशते नवम उद्देशके श्रीअभयदेवधरिविरचितं विवरणं समाप्तम्.

१. मूलच्छाया.—राजगृहे यावत्-एवम् अवादीत्.-कतिविधो भगवन् ! (श्रोत्र) इन्द्रियविषयः प्रहसतः ? गौतम ! पञ्चविधः इन्द्रियविषयः
प्रहसतः, तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियविषयो जीवाभिगमे ज्योतिषिकोद्देशको ज्ञातव्योऽपरिदोषः—अनु०

१. प्र० छाया.—श्रोत्रेन्द्रियविषयः, यावत्-सर्शेन्द्रियविषयः. श्रोत्रेन्द्रियविषयो भगवन् ! पुद्गलपरिणाम. कतिविध. प्रहसतः ? गौतम !
द्विविधः प्रहसतः, तद्यथा-सुरभिसइपरिणामश्च, दुरभिसइपरिणामश्च. २. चक्षुरिन्द्रियविषये पृच्छा ? गौतम ! द्विविधः प्रहसतः, तद्यथा-सुरूवपरिणामश्च,
दुरूवपरिणामश्च. घ्राणेन्द्रियविषये पृच्छा ? गौतम ! द्विविधः प्रहसतः, तद्यथा-सुरभिसइपरिणामश्च, दुरभिसइपरिणामश्च. एवं जिम्भेन्द्रियविषयः
सुरसपरिणामश्च, दुरसपरिणामश्च; सर्शेन्द्रियविषये पृच्छा ? सुखस्पर्शपरिणामश्च, दुःखस्पर्शपरिणामश्च. ३. इन्द्रियविषयः, उच्चावय-सुरमी. ४. तद्
मूल भगवन् ! उच्चावय-शब्दपरिणामे. परिणममाणा. पुद्गला. परिणमन्ति इति वक्तव्यं स्यात् ? हन्त, गौतम ! ५. तद् नूनं भगवन् ! सुरभिसइपुद्गला
दुरभिसइवदतया परिणमन्ति ? हन्त, गौतम !.—अनु०

१. देवोने अवधिज्ञान होवा छत पण इंद्रियोना उपयोगनी जरूर रहे छे माटे हवे इंद्रियोना विषयोनुं निरूपण करवा आ नवमा उद्देशकने कहे छे के, [' रायगिहे ' इत्यादि] [' जीवाभिगमे जोइसियउद्देशओ नेयव्यो ' ति] ते आ प्रमाणे छे:—“ श्रोत्रेन्द्रियोना विषय अने यावत्-स्पर्शेन्द्रियोना विषय. हे भगवन् ! श्रोत्रेन्द्रियोना विषय संबंधी पुटलपरिणाम केटला प्रकारनो कखो छे ? हे गौतम ! ते वे प्रकारनो कखो छे, ते आ प्रमाणे:—शुभ शब्दनो परिणाम अने अशुभ शब्दनो परिणाम. चक्षुसेन्द्रियोना विषय संबंधे पूर्व प्रमाणे पूछवुं. हे गौतम ! ते वे प्रकारनो कखो छे. ते आ प्रमाणे:—सारा रूपनो परिणाम अने नठारा रूपनो परिणाम. नासिका इंद्रियोना विषय संबंधे पूर्व प्रमाणे पूछवुं. हे गौतम ! ते वे प्रकारनो कखो छे. ते आ प्रमाणे:—सुगधनो परिणाम अने दुर्गधनो परिणाम. ए प्रमाणे जीम इंद्रियोना विषय: सारा रसनो परिणाम अने नठारा रसनो परिणाम; स्पर्शेन्द्रियोना विषय: सुस्वरूप-सारा-स्पर्शनो परिणाम अने दुस्वरूप-नठारा-स्पर्शनो परिणाम. ” इत्यादि कहेवुं. चीजी वाचनानां तो [' इंद्रिय-विसए उच्चावय-सुष्मिणो ' ति] आ प्रमाणे पाठ छे, तेनो अर्थ: इंद्रियोना विषय संबंधी सूत्र, उच्चावचसूत्र अने मुरभिसूत्र एम ऋणे सूत्रो अहीं कहेवां. तेमा इंद्रियोना विषय संबंधी सूत्र तो हमणां ज ठपर जणाव्युं छे. उच्चावच सूत्र तो आ प्रमाणे छे: “ हे भगवन् ! शुं उच्चावच शब्दपरिणामोवडे परिणाम पामता पुटलो ' परिणमे छे ' एम कहेवाय ? हे गौतम ! हा, एम कहेवाय ” इत्यादि कहेवुं. [' सुष्मिणो ' ति] वळी आ सूत्र आ रीते छे:—“ हे भगवन् ! सारा शब्दनां पुटलो नठारा शब्दपणे परिणमे छे ? हे गौतम ! हा ए प्रमाणे परिणमे छे. ” इत्यादि.

वेडारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽस्मिन् दायी यः सदृणानां परकृतिकरणाद्वैतजीवी तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो वाहको दान्ति-शान्त्योः—दद्यात् श्रीवीरदेवः सकलशिवमुखं मारहा चाप्तमुद्दयः ॥

१. ज्ञो जीवाभिगम (पृ० ३७३-३७४. स०) :—अनु०

शतक ३.—उद्देशक १०.

जगृह.—चमरनी सभाओ केटली ?—त्रण.—शमिका—चण्डा—जाया—यावत्—अच्युतसभा.—विहार.—

१. प्र०—^१रायगिहे जाव-एवं चयासीः—चमरस्त णं भंते !
असुरिदस्त, असुररण्णो कइ परिसाओ पण्णत्ताओ ?

१. उ०—गोयमा ! तओ परिसाओ पण्णत्ताओ, तं जहाः—
मिआ, चंडा, जाया. एवं जहाणुपुण्णवीए जाव—अच्युओ कण्णो.

—सेवं भंते !, सेवं भंते ! त्ति.

१. प्र०—राजगृह नगरमां यावत्—आ प्रमाणे बोल्या कैः—
हे भगवन् ! असुरेद्र असुरराज चमरने केटली सभाओ कही छे ?

१. उ०—हे गौतम ! तेने त्रण सभाओ कही छे. ते आ
प्रमाणे शमिका (शमिता), चंडा अने जाता; ए प्रकारे
क्रमपूर्वक यावत्—अच्युत कल्प सुधी जाणहुं.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे
छे, एम कही यावत्—विहारे छे.

भगवंत—अज्जसुहम्मसामिपणीए सिरीभगवईसुत्ते ततिअसये दसमो उद्देशो सम्मचो.

१. प्राग् इन्द्रियाणि उक्तानि, तद्वन्तश्च देवा इति देववक्तव्यताप्रतिबद्धो दशम उद्देशकः, स च सुगम एव. नवरम्—‘सामिय’त्ति शमिका उक्तमत्वेन स्थिरप्रकृतितया समवती, स्वप्रभोर्वा कोपौत्सुक्तादिभावान् शमयति उपादेयवचनतया इति शमिका, शमिता वा—अनुद्धता. ‘चंड’ त्ति तथाविधमहत्त्वाऽभावेन ईयत्कोपादिभावान् चण्डा, ‘जाय’ त्ति प्रकृतिमहत्त्ववर्जितत्वेनाऽस्थानकोपादिनां जातत्वाद् जाता, एषा च क्रमेणाऽभ्यन्तरा, मयमा, बाह्या च इति; तत्राभ्यन्तरा समुत्पन्नप्रयोजनेन प्रभुणा गौरवार्हत्वादाकारितैव पार्श्वे समागच्छति, तां चाऽसौ अर्थपदं पृच्छति, मयमा तु उभययाभ्यागच्छति, अल्पतरगौरवविषयत्वात्, अभ्यन्तरतया च आदिष्टमर्थपदं तया सह प्रवभाति—प्रस्थिवन्धं करोति इत्यर्थ; बाह्या त्वनाकारितैवागच्छति, अल्पतरगौरवविषयत्वात्, तस्याश्चार्थपदं वर्णयत्येव. तत्र भाषायाम्—चतुर्विंशतिर्देवाना सहस्राणि, द्वितीयायाम् अष्टाविंशतिः, तृतीयायां द्वाविंशद् इति; तथा देवीशतानि क्रमेणाऽध्युष्टानि, त्रीणि, धे च द्वे इति. तथा तद्देवानामायुः क्रमेण अर्धतृतीयानि पत्योपमानि, द्वे, सार्धं चेति; देवीनां तु सार्धम्, एकम्, तदर्थं च इति; एवं वल्लेरपि. नवरम्—देवप्रमाणं तदेव चतुश्चतुःसहस्रतीनम्, देवीमानं तु शतेन शतेन अतिकम् इति, आयुर्मानमपि तदेव, नवरम्—पत्योपमाविकमिति. एवमच्युतान्तानाम् इन्द्राणां प्रत्येकं तिस्रः पर्पदो भवन्ति—नामतः, देवादिप्रमाणतः, स्थितिमानतश्च क्वचित् किञ्चिद् भेदेन भेदवत्यः—ताश्च जीवाभिगमाद अवसेयाः.

श्रीपञ्चमाङ्गस्य शतं तृतीयं व्याख्यातमाश्रित्य पुराणवृत्तीः;

शक्तोऽपि गन्तुं भजते हि याचं पान्यः मुखार्थं किमु यो न शक्तः ?

१. मूलच्छाया—राजगृहे यावत्—एवम् अवाधीत्—चमरस्त भगवन् । असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य कति पर्पदः प्रसता. ? गौतम ! तिस्र पर्पदः प्रसताः, तथया.—शमिका (शमिता), चण्डा, जाता; एवं चयाऽऽसुरेणुपुण्णवीए यावत्—अच्युतः कल्पः, तदेवं भगवन् ! तदेवं भगवन् ! इति—अनु०

૧. આગળના ઉદ્દેશકમાં ઈન્દ્રિયો સંબંધે હકીકત જણાવી છે અને દેવો પણ ઈન્દ્રિયોવાળા હોય છે માટે હવે આ દસમા ઉદ્દેશકમાં દેવ સંબંધી વક્તવ્યતા કહેવાની છે. આ ઉદ્દેશક તો સરલ જ છે. વિશેષ એ કે, [' સમિય ' તિ] સમિકા-પોતાના ઉત્તમપણને લીધે સ્થિર સ્વમાવવાઢી હોવાથી સમતાવાઢી અથવા પોતાના ઉપરિએ કરેલ કોપ કે ઉતાવળ વગેરે ભાવોને, માન્ય વચનવાઢી હોવાથી શાંત કરી દેનારી, અથવા શમિતા-તોછઢાઈ વિનાની-ઉદ્ભત નહીં તે. [' ચંદ ' તિ] તેવા પ્રકારની મોટાઈ ન હોવાથી સાધારણ કોપાદિકના પ્રસંગમાં પણ ઘોલી નાસ્તનારી તે ચંદા. [' જાય ' તિ] મોટાઈવાઢો સ્વમાવ ન હોવાથી કોપ વગેરે ભાવોને અસ્વાને (અળઅવસરે-વગર પ્રયોજને) મજવનારી તે જાતા. એ શ્રણે સમા ક્રમપૂર્વક અમ્યંતરા, મધ્યમા અને ત્રામા છે-સમિકા અમ્યંતર સમા છે, ચંદા વચલી સમા છે અને જાતા વહારની સમા છે. તેમાંની અમ્યંતર સમાની રીતમાત આ છે: જ્યારે ઉપરિને (સ્વામીને) કાંદ પણ પ્રયોજન હોય અને તે આદર પૂર્વક અમ્યંતરસમાને ઘોઢાવે ત્યારે જ તે આવે છે અને સમાની ઘેટક થયા પછી તે ઉપરિ તે સમાને પોતાનું પ્રયોજન કહી દેસ્ઢાડે છે. તેમ કરવાનું કારણ-તે સમા ગૌરવ-મોટાદ-ને યોગ્ય છે. વચલી સમા તો ઉપરિ ઘોઢાવે કે ન ઘોઢાવે તો પણ આવે છે, કારણ-તેની મોટાઈ ઘોઢી ઓછી છે. તે વચલી સમાની ઘેટક થયા પછી-ઉપરિ, અમ્યંતર સમા સાથે થણ વાર્તાલાપને જણાવે છે અને તે સંબંધે ગાંઠ વાઢે છે-નક્કી કરે છે. વાચ સમા તો ઘોઢાવ્યા વિના જ ઘાલી આવે છે, વહાર-તેની મોટાદ ઘણી ઓછી છે. તે વાચ સમાની ઘેટક થયા પછી-ઉપરિ, આગળ થયેલા વાર્તાલાપને માત્ર વર્ણવે છે. તેમાં પ્રથમ સમામાં ૨૪૦૦૦ દેવો સમાસદ છે, ત્રીજી સમામાં ૨૮૦૦૦ દેવો સમાસદ છે અને ત્રીજી સમામાં ૩૨૦૦૦ દેવો સમાસદ છે. પ્રથમ સમામાં ૩૫૦ દેવીઓ, વચલી સમામાં ૩૦૦ દેવીઓ અને છેઢી સમામાં ૨૫૦ દેવીઓ સમાસદ છે. પ્રથમ સમાના દેવોની આવરદા ૨॥ પલ્યોપમની, ત્રીજી સમાના દેવોની આવરદા ૨ પલ્યોપમની અને છેઢી સમાના દેવોની આવરદા ૧॥ પલ્યોપમની છે. પ્રથમ સમાની દેવીઓની આવરદા ૧॥ પલ્યોપમની, ત્રીજી સમાની દેવીઓની આવરદા ૧ પલ્યોપમની અને છેઢી સમાની દેવીઓની આવરદા ૦॥ પલ્યોપમની છે. એ પ્રમાણે ત્રિ સંબંધે પણ જાણવું. વિશેષ એ કે, સમાસદ દેવોની સંસ્થા જે ઉપર જણાવી છે, તેમાંથી ચાર ચાર હજાર સમાસદ ઓછા કરી નાસ્તવા અને દેવીઓની સંસ્થા જે ઉપર જણાવી છે તેમાં સો સો દેવીઓ ઉમેરવી. આવરદાનું પ્રમાણ પણ પૂર્વ પ્રમાણે જ જાણવું, વિશેષ એ કે, પલ્યોપમથી વધારે જાણવું. એ પ્રમાણે અચ્છુત સુર્વાના પ્રત્યેક દંદ્રોને ત્રણ સમાઓ હોય છે, તે સમાઓનાં નામો, તેઓમાંના સમાસદો-દેવો અને દેવીઓની સંસ્થા તથા તે વધારી આવરદાનું માપ: એ શ્રણે વાનાં કોદ ઠેકાણે ઘોઢાં ઘોઢાં જુદાં છે. એ ત્રણે સમાઓની હકીકત જીવામિગમ નામના ઉપાંગથી જાણવી.

શ્રીચંચમાંગે શતક તૃતીય વ્યાખ્યાયું આશ્રીને પુરાણશુતિ,
છતાં ત્રણે ગાડું ઘેરે પ્રત્રાસી જાવાને સૌલ્યે નત્રજાનું તો શું ?

તૃતીય શતક સમાપ્ત.

બેઢારૂપ: સમુદ્રેઽસ્તિલજલચરિતે ક્ષારમારે મવેઽસ્મિન્ દાયી ય: સદુપાનાં પરકૃતિકરણાદૈતજીવી તપસ્વી ।
અસ્માકં વીરવીરોઽનુગતનરવરો વાહકો દાન્તિ-શાન્ત્યો:-દયાત્ શ્રીવીરદેવ: સકલગિવસુખં મારહા ચાપ્તસુહ્ય: ॥

૧. જૂઓ જીવામિગમ (પૃ૦ ૧૬૪-૧૭૪ તથા ૩૮૮-૩૯૦, સ૦) —અનુ૦

शतक ४.—उद्देशक १-२-३-४-५-६-७-८.

संग्रहाया.—ईशानना लोकपालो केटला ?—नोम, चम, वग्ग अने वैश्रमण.—लोकपालोना विमानो केटला ?—सुमन, सर्वोभद्र, वल्लु अने सुवत्थु.—सुमन कना आवुं ?—ईशानाननसकर्ना पूवें.—चारे विमानना चार उद्देश.—स्थितिभेद.—राजधानी.—

गौहाः—

चत्तारि विमाणेहिं चत्तारि य होंति रायहाणीहिं,
नेरईए लेस्ताहि अ दस उद्देशा भउत्तसये.

आ चौथा शतकमां दश उद्देशक छे. तेमां चार उद्देशकमां विमान संबंधी हकीकत छे, बीजा चार उद्देशकमां राजधानी संबंधी हकीकत छे अने एक उद्देशक नैरयिको संबंधे छे तथा एक उद्देशक लेइया संबंधे छे—ए रीते आ शतकमां दश उद्देशक छे.

ईशान इंद्रनो परिवार.

१. प्र०—रायगिहे नयरे जाव—एवं वयासीः—ईसाणस्स णं भंते ! देविदस्स, देवरण्णो कइ लोगपाला पण्णत्ता ?

१. प्र०—राजगृह नगरमां यावत्—आ प्रमाणे वेाल्या केः—हे भगवन् ! देवेन्द्र देवराज ईशानने केटला लोकपाला कहा छे ?

१. मूलच्छाया—गाथा.—चत्वारो विमानैश्चत्वारश्च भवन्ति राजधानीभिः, नैरयिको लेइयाभिश्च दश उद्देशाश्चतुर्थसते. राजगृहे नगरे यावत्—एवम् अवासीतः—ईशानस्य भगवन् ! देवेन्द्रस्य, देवराजस्य कति लोकपालाः प्रज्ञप्ताः—अनु०

१. आ सत्रमा—अलार सुवीमां अने हवे पछीना शतकोमा—आपणे अनेरु स्थले 'इंद्र' शब्दको प्रयोग थएने जोइए छीए. प्राय सघळे ठेकाणे ए इंद्रने 'देविद'—देवोको इंद्र अने 'देवराय' देवोको राजा—ए वे विशेषणो लागेला जोवामां आवे छे. आथी वधु, ज्यारे आपणे हातनंदनयोगीश्वरतुं जीवन—चरित्र सांभळीए छीए ल्यारे तेमा—जन्म, निष्क्रमण (दीक्षा) अने धर्मचक्रप्रवर्तनादिना प्रसंगोमां तथा तेमना छद्मस्थ—विहारना प्रसंगोमां अनेरु स्थले आ 'इंद्र' अने तेना देवादि परिवारने पण जोइए छीए—आपणा पारंपरिक पद्धतिए ग्रंथ—रचनाराओ ए इंद्रने—'जैन'—जणावे छे अने ते उपरांत एने चतुर्विध सपनो रक्षक पण ठारावे छे—इंद्र सवधे एनी लीला अने समृद्धिना उच्छेखोने वाद करता जैनग्रंथो ए विधे उपर जणाव्या करता विशेष प्रकाश नाखी शकता नथी—तेम वाद ग्रंथो पण ए विधे (इंद्र विधे) लगभग एतुं ज भळतु वर्णन अपे छे. मात्र विशेषतामां तेने 'वाद्द' होवातुं सचवे छे ए विधे एक टिप्पण आगळ (जुओ—पा—१९ १. टिप्पण) जणावी गयो छुं अने वाद्द ग्रंथमां आवतुं इंद्रने लगतुं केटतुंक उपयोगी प्रमाण अहीं पण उमेरें छुं.

“इति ह भिम्भस्वने। पटिसंचिम्भस्वने अप्पोस्तुक्रताय चितं नमति, नो धम्मदेसनाय. अय सो ब्रम्हणो सहंपतिस्स मम चेतसा चेतोपरिवितकं अञ्जया एतदहोसि—नस्सति वत भो लोको × × अथ खो भिम्भस्वने। ब्रम्हा सहंपति एरुसं उतरासगं करित्वा येनाऽइं तेनऽअलि पणामेत्वा मं एतदवोच—‘देसेतु भते। भगवा धम्मं, सति सत्ता अप्प—रजक्ख—जाति—का अस्मवणता धम्मस्स परिहार्यति—भविस्सति धम्मस्स अञ्जातारो नि.”

(भगवान बुद्ध कहे छे :)

“हे भिक्षुओ ! ए प्रमाणे सारी रीते ममज्या पछी (मां) चित्त आत्मानी उत्सुकता तरफ नमे छे—वळे छे पण धर्मेना उपदेश माटे नहि. हवे सहंपति (जैन शब्द 'सोहम्मपति') ब्रह्मणे मारो उपलो विचार जणाया पछी एम थयु के (जो भगवान धर्मेनो उपदेश नहि करे) तो लोकोनो नाश थसे. हवे हे भिक्षुओ ! ए सहंपति ब्रह्मा एरु खमा तरफ खेग करीने जे तरफ हुं छुं ते तरफ आवी हाथ जोटी—प्रणाम—रुटी आ प्रमाणे बोल्थो—हे भगवन् ! आप—भगवान—धर्मेनो उपदेश कगो—प्रज्ञा धर्म रहित अने अज्ञान थइ जसे ”

(म० १० ११९. रा०)

आ उछेखमां सहंपति ब्रह्म भगवान बुद्धने धर्मेनो उपदेश देवानी विनंती करी छे—जैनोमां पण आ ज जातनी विनतीनी गोंच मजी आवे छे—ब्रह्मणो खेस राखबानो अने प्रणाम करवानो उछेख तो जैनोना ए जातना उछेख साथे बराबर नळी रहै छे.

१. उ०—गोयमा ! चत्वारि लोणपाला पण्णत्ता, तं जहाः—
सोमे, जमे, वेसमणे, वरुणे.

२. प्र०—एएसि णं भते ! लोणपालाणं कइ विमाणा पण्णत्ता ।

२. उ०—गोयमा ! चत्वारि विमाणा पण्णत्ता, तं जहाः—
सुमणे, सव्वओभदे, वग्गू, सुवग्गू.

३. प्र०—कहि णं भते ! ईसाणस्स देविदस्स, देवरण्णो
सोमस्स महारण्णो सुमणे नामं महाविमाणे पण्णत्ते ?

३. उ०—गोयमा ! जनुद्दीवे दीवे मद्दस्स पव्वयस्स उत्तरे
णं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए जाव—ईसाणे णामं कप्पे पण्णत्ते,
तत्तय णं जाव-पच वडेंसया पण्णत्ता, तं जहाः—अंकवडेंसये, फलि-

१. उ०—हे गौतम ! तेने चार लोणपाला कया छे. ते आ
प्रमाणेः—सोम, यम, वैश्रमण्य अने वरुण.

२. प्र०—हे भगवन् ! ए लोणपालोने केठलां विमानो
कयां छे ?

२. उ०—हे गौतम ! तेओने चार विमानो कयां छे. ते
आ प्रमाणेः—सुमन, सर्वतोभद्र, वल्लु अने सुवल्लु.

३. प्र०—हे भगवन् ! देवेन्द्र देवराज ईशानना सोम
महाराजातुं सुमन नामतुं महाविमान कयां कयां छे ?

३. प्र०—हे गौतम ! जंबूद्वीप नामना द्वीपमां मंदर पर्वतनी
उत्तरे आ रत्नप्रभा पृथिवी यावत्—ईशान नामे कल्प कयो छे.
तेमां यावत्—पांच अयंतंसको कया छे. ते आ प्रमाणेः—अंकाव-

“ यो ब्रह्मानं परिपुच्छति सुवन्मायं अभितो सतं ”

आ उठेसमां ब्रह्माने ‘ सुवर्मा-प्रभा ’ होवातुं जणावुं छे—जेने पण
पति ’ पण कहेवामां आवेलो छे.

“एव मे सुनं—एकं समयं भगवा सकेसु विहरति कपिलवत्सुस्मि निग्रोधा-
रामे. अथ खो भगवा पुव्वण्णममयं निवासेत्ता पत्तचीवरं आदाय कपिल-
वत्सुं पिंडाय पाविसि × × येन महावनं तेनुपसकमि × दंडपाणि पि
खो सक्को जंघाविहारं अनुचंक्रमानो येन भगवा तेनुपसंकमि. ”

“ एवं मे सुनं—एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति पुव्वारामे सिगा-
रामातुपासादे. अथ खो सक्को देवानामेदो येन भगवा तेनुपसकमि. ”

आ वनं उठेखोमा इद्रनु श्रोयुद्ध पासे जयुं वर्णव्युं छे. आटला थोडा उठेखो उतरथी आपणे कळी शक्यो के, जैन अने बौद्ध साहित्यने घडनार
पुरुषोए इंद्रने पोतपोताना इष्ट पुरुष पासे नम्र वताव्यो छे अने वारंवार तेओनी सेवामा राख्यो छे—एण आ उतरथी ‘ इंद्र ’ कोण छे ? सु ए जैन छे ?
वा बौद्ध छे ? ए काइ कळी शक्यो नथी—आटलं चोक्षस जणाय छे के, ए उठेखो लज्जानारा ‘ इंद्र ’ ने कोइ विदिष्ट व्यक्तीरूपे जरूर मानता जणाय छे,
हवे ‘ इंद्र ’ विषे ए वने सप्रदायना उठेखो करता निगेष प्राचीन एवा श्रीयास्कने अभिप्राय पण तपासीए

श्रीयास्क पोताना निरुक्तमा (पृ. ७१७-७१९) ‘ इंद्र ’ शब्दनी अनेक व्युत्पत्तियो आपे छे—जे आ प्रमाणे छे —

“ इरा दणाति—इति वा ”

“ इराम् अन्नं त्रीह्यादि, दणाति त्रिदारयति ” (१)

“ इरं ददाति—इति वा ”

“ यो वर्षद्वारेण इराम् अन्नं ददाति ” (२)

“ इरा ददाति—इति वा ” (३)

“ इरा दारयते—इति वा ” (४)

“ इरा धारयते—इति वा ” (५)

“ इन्द्रवे द्रवति—इति वा ” (६)

“ इन्द्रौ रमते—इति वा ” (७)

“ इन्धे भूतानि—इति वा ” (८)

“ इदंकरणाद्—इति आप्रायणः ” (९)

“ इदंदर्शनाद्—इति आपमन्वयः ” (१०)

“ आदरयिता च यज्वनाम् ” (११)

आ उठेखोमा श्रीयास्क ‘ इन्द्र ’ शब्दनी भाव निगेष सुसट करवा एनी अनेक प्रकारनी (पोतानी अने बीजानी पण) व्युत्पत्तियो जणावी छे—
आमा कयाय इंद्र माटे देवेन्द्र, पाकगासन, दंडपाणी के वज्रभाणीना भावनी गंव पण आवती नथी माटे पाठको ‘ इन्द्र ’ शब्दना सुस्पष्टभावने
श्रीयास्कना उठेखवी कदाच ओळखी शके सराः—अनु०

१. मूलच्छायाः—गौतम ! चत्वारो लोणपाला प्रज्ञताः, तद्यथा.—सोमः, यमः, वैश्रमण्यः, वरुणः. एतेषा भगवन् ! लोणपालानां कति
विमानाः प्रज्ञताः ? गौतम ! चत्वारो विमानाः प्रज्ञताः, तद्यथा.—सुमनः, सर्वतोभद्र, वल्लुः, सुवल्लुः. कुत्र भगवन् ! ईशानस्य, देवेन्द्रस्य, देवराजस्य
सोमस्य महाराजस्य सुमनो नाम महाविमानं प्रज्ञतम् ? गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य उत्तरेऽस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः यावत्-
ईशानो नाम कल्पः प्रज्ञतः, तत्र यावत्-पञ्च अयंतंसकाः, प्रज्ञताः, तद्यथा.—अंकावतंसकः—अनु०

“ मुधर्मा सभामा जे ब्रह्माने परिपूछे छे ” (म० पृ० २२८ रा०)

शक्र इंद्रने सुवर्मा-सभानो स्वामी कहे छे अने ए उतरथी एने ‘ सौवर्मे-

“ में एम सामळ्युं छे (के)—एक वन्त भगवान् (बुद्ध) शाक्यदेशमां
कपिलवस्तु गामना न्यग्रोधाराममा विचरता हता. हवे भगवान् पूर्वाहनो
समय चीतावी पात्र अने वस्त्रने लदने (मोडा बपोरना भागमा) कपिलवस्तु
गाममा भिक्षामाटे पेठा × पटी जे तरफ महावन हतुं लां गया. ए वसते
दंडपाणि (ज० वज्रपाणि) शक्र पण पने चालतो चालनी ज्या भगवान
छे लां आव्यो. ”

—(म० पृ० ७७ रा०)

“ में एम सामळ्युं छे (के)—एक वन्त भगवान् श्रावस्ती (सक्क्य)
नगरमां सिगारामातु-प्रासादमां-पूर्वारामना विचरे छे. हवे देवोनी इंद्र
(ज० देविद) शक्र पण ज्या भगवान छे ला आव्यो ”

—(म० पृ० १७२ रा०)

“इम एटले त्रीह्दि त्रिगेरे अन्न-तेने फाडी नाखे ते इरादार=इंद्र” (१)

“ वरसवा द्व रा जे अन्नने आपे ते इराद=इंद्र ” (२)

“ अन्नने धारणकरे ते इराव=इन्द्र ”

“ इराने फाडे ते इंद्र ” (४)

“ इराले धारण करे ते इद्र ” (५)

“ इंडु माटे जे द्रवे-जरे-ते इद्रुद्रव=इंद्र ” (६)

“ इन्दुमा रमे ते इन्दुर=इन्द्र ” (७)

“ भूताने प्रवीण करे ते इन्ध=इन्द्र ” (८)

“ आने करनार ते इदंकर=इंद्र ” एम अप्रायण कहे छे (९)

“ शानो जोनार ते इदंदर्शा=इंद्र ” एम आपमन्सुओ कहे छे (१०)

“ यज्वानोनी आदर करनार ते इंद्र ” (११)

हृदयेस्यै, रयणवडेस्ये, जायख्ववडेस्ये, मज्जे ईसाणवडेस्ये; तस्स णं ईसाणवडेस्यस्स महाविमाणस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं वीईवइत्ता तत्थ णं ईसाणस्स देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सुमणे नामं महाविमाणे पण्णत्ते अद्धतेरस-जोअण०, जहा सक्कस्स वत्तव्वया तइअस्ये तेहा ईसाणस्स वि जाव—अच्चणिआ सम्मत्ता.

चउपहं वि लोगपालाणं विमाणे विमाणे उद्देसओ, चऊसु वि विमाणेसु चत्तारि उद्देसा अपरिसेसा, नवरं— ठिईए नागत्तं— आदि दुअ तिभागूणा पलिया धणयस्स होंनि दो चैव, दो सतिभागा वरुणे पलियमहावचदेवाणं.

तेसक, स्फटिकावत्सक, रत्नावत्सक अने जातरूपावत्सक, ए चारे अवत्सकोनी वच्चे ईशानावत्सक छे. ते ईशानावत्सक नामना महाविमाननी पूर्वे तिरछुं असंख्येय हजार योजन मूक्या पठी—अहां—देवेंद्र देवराज ईशानना सोम महाराजातुं सुमन नामतुं महाविमान कहुं छे. तेनो आयाम अने विष्कंभ साडा वार लाख योजन छे, इत्यादि वधी वक्तव्यता त्रीजा शतकमां कहेली गक्रनी वक्तव्यतानी पेटे अही ईशानना संबंधमां पण कहेवी. अने यावत्—आखी अर्चनिका सुधी कहेवी.

ए रीते चारे लोकपालोना प्रत्येक विमाननी हकीकत पूरी याय खां एक एक उद्देशक जणवो—चारे विमाननी हकीकत पूरी थता पूरा चारे उद्देशक समजवा. विशेष ए के, स्थिति—आवरदा—मां भेद समजवो—आदिना चेनी—सोमनी अने यमनी—आवरदा त्रण भाग ऊणा पल्योपम जेटली छे, वैश्रमणनी आवरदा वे पल्योपमनी छे अने वरुणनी आवरदा त्रण भाग सहित वे पल्योपमनी छे. तथा अपत्यरूप देवोनी आवरदा एक पल्योपमनी छे.

१. तृतीयशते प्रायेण देवाधिकार उक्त, अतः प्रायस्तदधिकारवदेव चतुर्थं शतम्, तस्य पुनरुद्देशकार्थाधिकारसंग्रहाय गाथा— ' चत्तारि ' इत्यादि व्यक्तार्था; ' अच्चणिअ ' ति सिद्धायतने जिनप्रतिमाचर्चनम् अभिनवोत्पन्नस्य सोमाऽऽख्यलोकपालस्य इति.

१. त्रीजा शतकमां घणी खरी हकीकत देवो संबंधे ज जणावी छे, तेथी चोथा शतकमा पण घगी खरी हकीकत तेवी ज जणावयानी छे. चोथा शतकना उद्देशकोमां कया कया विषयो संबंधे चर्चा करवानी छे ए वातने जणावनारी गाथा आ छे:—[' चत्तारि ' इत्यादि.] ए गाथानो अर्थ पण स्पष्ट छे. [' अच्चणिअ ' ति] अर्चनिका—ताजा जन्मेला सोम नामना लोकपालद्वारा सिद्धायतन—मां रहेली जिनप्रतिमा वगेरेतुं पूजन.

राजधानीओ.

१. प्र०—उ०—रायहाणीसु वि चत्तारि उद्देसा भाणिअव्वा, जाव—नहिड्डीए, जाव—वरुणे महाराया.

१. प्र० उ०—राजधानीओना संबंधमां पण एक एक राजधानी संबंधी हकीकत पूरी थता एक एक उद्देशक पूरो समजवो, अने ए रीते राजधानीओना संबंधे चार उद्देशक पूरा समजवा. यावत्— ए रीते वरुण महाराजा मोटी ऋद्धिवाळो छे.

भगवतं—अजसुहृमसामिपणीए तिसीभगवइसुत्ते चउत्थसये पढमादिअट्ट उद्देसा सम्मत्ता.

१. ' रायहाणीसु वि चत्तारि उद्देसा भाणिअव्वा ' ते चैवम्:—' कंहिं णं भंते ! ईसाणस्स देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सोमा नामं रायहाणी पण्णत्ता १ गोयमा ! सुमणस्स महाविमाणस्स अहे, सपक्खिं० ' इत्यादि पूर्वोक्तानुसारेण जीवाभिगमोक्तविजयराजधानीवर्णकानुसारेण च एकैक उद्देशकोऽख्येतव्य इति. ननु एता राजधान्यः किल सोमादीनां गक्रस्य, ईशानस्य च सम्बन्धिनां लोकपालानां प्रत्येकं चतस्र एकादशे कुण्डलवराभिधाने द्वीपे द्वीपसागरप्रज्ञप्स्यां श्रूयन्ते, उक्तं हि तत् संग्रहिण्याम्:—

“ कुंडलनगसस अम्भितरपासे होंति रायहाणीओ, सोलस उत्तरपासे सोलस पुण दक्खिणे पासे.

जा उत्तरेण सोलस ताओ ईसाणलोगपालाणं, सक्कस्स लोगपालाणं दक्खिणे सोलस हवति.”

१. मूलच्छाया—स्फटिकावत्सक, रत्नावत्सक, जातरूपावत्सक, मध्ये ईशानावत्सक, तस्य ईशानावत्सकस्य महाविमानस्य पौरस्त्येन तिर्यग् भसह्येयानि योजनसहस्राणि व्यतिमज्य तत्र ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य सुमनो नाम महाविमानं प्रहसम् अर्धत्रयोदशयोजनम्०, यथा शकस्य वक्तव्यता तृतीयशते तथा ईशानस्याऽपि यावत्—अर्चनिका समाप्ता. चतुर्णां अपि लोकापालानां विमाने विमाने उद्देशकः; चतुर्षु अपि विमानेषु चत्वारः उद्देशा अपरिसेसा, नवरम्—रिधत्वा नानात्वम्—आद्यौ द्वौ विभागोर्नौ पल्योपमां घनदस्य भवतो द्वौ चैव, द्वौ सतिभागौ वरुणः पल्योपमं यथाऽपत्यदेवानाम्. २. राजधानीषु अपि चत्वारो उद्देशा मणितव्याः, यावत्—महादिक, यावत्—वरुणो महाराजः—अनु०

१ प्र० छाया.—कुत्र भगवन् ! ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य सोमा नाम राजधानी प्रहसता ? गीतम् ! सुमनस्य महाविमानस्याऽधः, सपक्षे० २. कुण्डलनगस्याऽऽन्तरपार्श्वं भवन्ति राजधान्यः, षोडश उत्तरपार्श्वं षोडश पुनर्दक्षिणे पार्श्वं. या उत्तरस्या षोडश ता ईशानलोकपालानाम्, शकस्य लोकपालानां दक्षिणस्यां षोडश भवन्ति.—अनु०

शतक ४.—उद्देशक ९.

नैरयिकोमा जे पेदा थाय ते नैरयिक के अनैरयिक ?—प्रज्ञापनाना लेस्यापदना व्रीजा उद्देशनी वक्तव्यता.—

१. प्र०—नेरइए णं मंते ! नेरइएसु उववज्जइ, अनेरइए
नेरइएसु उववज्जइ ?

१. उ०—यन्नवणाए लेस्सापए तइओ उद्देशओ भाणियव्वो,
जाव-नाणाइं.

१ प्र०—हे भगवन् ! नैरयिक होय ते, नैरयिकोमां उत्पन्न
थाय के अनैरयिक होय ते, नैरयिकोमां उत्पन्न थाय ?

१. उ०—हे गौतम ! प्रज्ञापना सूत्रमां कहेला लेस्यापदना
व्रीजो उद्देशो अर्हा कहेवो अने ते यावत्—ज्ञानोनी हकीकत
सुधी कहेवो.

भगवंत-अज्जमुहम्मसामिपणीए निरीभगवइंसुते चउरथसये नवमो उद्देशो सम्मतो.

१. अनन्तरं देववक्तव्यता उक्ता, अथ वै क्रयगरीरसाधर्म्याद् नारकवक्तव्यताप्रतिबद्धो नवम उद्देशक उच्यते, तत्र इदमादिसूत्रम्:—
‘नेरइए णं’ इत्यादि. ‘लेस्सापए’ति सप्तदशपदे, ‘तइओ उद्देशओ भाणियव्वो’ ति. क्वचिद् ‘द्वितीयः’ इति दृश्यते, स
चाऽपपाठ इति; स चैवम्.—“गोयमा ! नेरइए नेरइएसु उववज्जइ, नो अणेरइए णेरइएसु उववज्जइ” इत्यादि. अयं चाऽयार्थः—
नैरयिको नैरयिकेषु उत्पद्यते, न पुनरनैरयिकः; कथं पुनरेतत् ? उच्यते:—यस्माद् नारकादिभवोपप्राहकमायुरेव अतो नारकायायुः—
प्रथमसमयसंवेदनकाळ एव नारकादिव्यपदेशो भवति ऋजुमूत्रनयदर्शनेन. यत उक्तं नयविद्धिर्ऋजुसूत्रस्वरूपनिरूपणां कुर्वद्भिः—

“पलाळं न दहत्यग्निर्भिद्यते न घटः क्वचित्, न शून्याद् निर्गमोऽस्तीह न च शून्यं प्रविश्यते.

नारकव्यतिरिक्तश्च नरके नोपपद्यते, नरकाद् नारकश्चाऽस्य न कश्चिद् विप्रमुच्यते”

इत्यादि-इति. ‘जाव-नाणाइं’ ति, अयमुद्देशको ज्ञानाधिकारावसानोऽप्येत्ययः, स चाऽयम्:—“कैण्हलेस्से णं मंते ! जीवे कइसु
(कयरेसु) नाणेसु होज्जा ? गोयमा ! दोसु वा, तिसु वा, चउसु वा नाणेसु होज्जा, दोमु होज्जमाणे आभिणिवोहिअ-सुअनाणेसु
होज्जा” इत्यादि.

भगवत्सुधमेखामिप्रणीते श्रीभगवतीसुधे चतुर्थशते नवम उद्देशके श्रीअभयदेवचरितिरचितं विवरणं समाप्तम्.

१. मूलच्छाया—नैरयिको भगवन् ! नैरयिकेषु उपपद्यते, अनैरयिको नैरयिकेषु उपपद्यते ? प्रज्ञापनायाः देश्यपदस्य तृतीय. उद्देशको भगवन्, यावत्-ज्ञानानि —अनु०

१ ज्ञो प्रज्ञापना सूत्र, पद-१७ (१० ३५७-३५६स०)—अनु०

१. प्र० छ —गौतम ! नैरयिको नैरयिकेषु उपपद्यते, नो अनैरयिको नैरयिकेषु उपपद्यते —अनु० २ इत पाठात् ‘विप्रमुच्यते’ इत्यन्तानि
अक्षराणि प्रज्ञापनाया मलयगिरिरचितटीकायामपि एतानि इव संप्राप्यन्ते.—अनु० ३. कृष्णलेखो भगवन् ! जीव कतिपु (कतरेपु) ज्ञानेषु भवेत् ?
गौतम ! द्वयोर्वा, त्रिपु वा, चतुर्षु वा ज्ञानेषु भवेत्, द्वयोर्भवन् आभिनिबोधिक-भुतज्ञानयोर्भवेत्.—अनु०

१. आगळना उद्देशकोमां देवो संबन्धे हकीकत कही छे अने हवे आ नवमा उद्देशकमां नारको संबन्धी हकीकत जगावयानी छे. कारण के जेम देवो वैकिय गरीरने धारण करे छे तेम नारको पण वैकियगरीरना धारक छे माटे देव पठी नारकोनी वक्तव्यता कहेवी ए ठीक जणाय छे. तेमां यादि सूत्र आ छे:—['नेरद्वर्ण' इत्यादि.] ['लेस्साप' ति] लेय्या नामना सत्तरमा पदमां ['तर्दो उद्देशो भागियव्यो 'ति] आवेलो वीजो उद्देशक अही कहेवो. कोई ठेकागे " वीजो उद्देशक " एम देखाय छे ते खोटुं छे. ते वीजा उद्देशकनो पाठ आ रीते छे:—“ हे गौतम ! नैरयिक होय ते नैरयिकोमां उत्पन्न थाय छे, पण जे अनैरयिक छे, ते नैरयिकोमां उपजतो नथी. ” इत्यादि. ग्रं०—साधारण बुद्धिची विचार करतां जणाय छे के, मनुष्य अने पशु विंगरे नारकिमां उत्पन्न थाय छे, त्पार अही कहेवामां आयुं छे के, जे नैरयिक-नारकी-होय ते, नरकमां उत्पन्न थाय छे अर्थात् अही कहेली वान अने सर्वना अनुभवमां आवनी वात, ए वने वातोमां विरोध आवे छे अने अनुगवेली वातने खोटी करवानुं माधन जणाच्या मिवाय विन अनुभवेली हकीकतने साची ठरावची ए केवी रीते ? समा०—ज्यारे मनुष्य के पशु विंगरे अहीवी मरीने नरकमा उत्पन्न थाय छे त्पार तेओर मर्यां पहेलां-मनुष्य के पशुनी जीदगीनी हाजरी हनी त्पार-नरकमां जवाने योग्य आयुष्य कर्म चांयुं ज होय छे-ते सिवाय तेओ नरकना अधिकारी वनी शकतां नथी. हवे आपणे विचारीए के अहीवी कोद पण मनुष्य के पशु नरकमां जवाने खाना थयो त्पार तेने त्यां पहाँचता थोडामां थोडा पण वखतनी जरूर रहे छे. जेटलो समय तेने त्यां पहाँचता लागे छे तेटला समय सुधी ते (नरक मणी) जनार जीवने आपणे कइ गतिनो कहेवो जाइए ? तेना जवावमा विचारातां जणाय छे के, हवे ते जीव जे गतिने छोडीने चाल्यो छे ते गतिनो-मनुष्य के पशु गतिनो-तो नथी ज, तेम देव गतिनो पण नथी ज. कारण के जीव पासे जे गतिने योग्य आयुष्यनी हाजरी होय ते ज गतिनो ते गणाय छे, तो आ जनार जीव पासे देव, मनुष्य के पशु गतिनुं आयुष्य तो नथी-जो ते आयुष्य, तेनी पासे होत तो तेने रामे पण आ रस्तो लेवानी जरूर न रहेत, मात्र तेनी पासे एक नरक गतिनुं आयुष्य छे अने तेने लीवे ज ते नरकने पंघे पड्यो छे, आपणे आगळ जोई गया के, जे जीव पासे जे गतिनुं आयुष्य होय ते जीव ते ज गतिनो कहेवाय छे, तो हवे आपणो जवाव मदी गयो के, ए जनार जीव नरक गतिनो-नारकी-छे, कारण-तेनी पासे अत्पार मात्र एक नारकिने योग्य आयुष्यनी ज हाजरी छे, माटे ते जनार जीव नारकिनो ज छे अने ए रीते शास्त्रमां जे कयुं छे के, ' जे नारकी होय ते ज नरकमां जाय छे ' ते काई खोटुं नथी. जो के आपणो स्थूल अनुभव एवो छे के, अमुक मनुष्य मरीने नारकिमां गयो, पण तेमां खरी हकीकत ए छे के, ज्यां सुधी जीवनी साथे मनुष्यना आयुष्यनो संबध होय छे त्यां सुधी ज ते मनुष्य कहेवाय छे, ज्यारथी ते जीव साथेनो मनुष्यना आयुष्यनो संबध तूय्यो त्पारथी सूत्रमदगीं पुरुषो तेने ' मनुष्य ' न कहे तो ते खोटुं नथी-पण जे गतिना आयुष्यनी साथे तेनो संबध छे ते गतिनो व्यवहार ने जीव प्रति करे तो ते पण साचुं छे. माटे आपणो अनुभव सर्वथा स्थूल छे अने शास्त्रमां कहेली वात तो अमुक अपेक्षाने अवलंबीने जणावाय छे माटे योग्यतानुसारें वेमाधी एक पण खोटुं नथी अर्थात् जे जीवनी साथे जे भवने (नारक वंगेरेना भवने) पगाडनारं आयुष्य लागुं होय अने ते जीव ज्यारथी ते भवना (नारक वंगेरेना भवना) आयुष्यनुं वेदन करतो होय त्पारथी ज-आयुष्यने अनुभव करवाना पहेला समयथी ज-ऋजुसूत्र नयना मतथी (ते जीव) ते भववाळो (नारक वंगेरे भववाळो-नारकि वंगेरे) कहेवाय छे-ऋजुसूत्र नय मात्र वर्तमान स्थिति उपरथी ज पदार्थां प्रति व्यवहार चलवे छे. तेनी दृष्टि, भूत अने भविष्यत्काळ तरफ तो औदासीन्य धारण करे छे. नयजानमां प्रवीण पुरुषोए ऋजुसूत्र नयना स्वरसुं निरूपण करतां कयुं छे के, “ पराळने अग्नि वाळतो नथी, कोइ ठेकागे घडो फुटतो नथी, शून्यमांथी काद ननुं पेदा थनुं नथी अने शून्यमां प्रवेग पण थतो नथी. ” नारकी सिवायनो कोद वीजो जीव नरकमां पेदा थतो नथी अने नरकथी कोद नारक छुटो पण थतो नथी ए रीते ऋजुसूत्र नयनो मत छे ” इत्यादि जाणवुं. ' नरकथी कोद नारक छुटो पण थतो नथी ' एटले जे काळे जीव नरकथी छुटो थाय ते काळे ते, नारक-नारकी-ज गेनो ? अने जे काळे जीव नारक (नारकी) होय ते काळे ते, नरकथी छुटो ज केम थद मके ? अर्थात् ज्यां सुधी जे आयुष्य तेनी पासे होय त्यां सुधी ते आयुष्यनो धणीं ते, कहेवाय माटे नारकनुं आयुष्य पूर्ण थइ रखा पठी तेनी पासे जे गतिनुं आयुष्य होय ते गतिवाळो ते जीव नरकथी बीजे ठेकागे जाय छे एम व्यवहार थाय, पण नरकथी नारकी (नरकना आयुष्यवाळो) बीजे ठेकागे जाय छे एम व्यवहार न थाय-एम ऋजुसूत्र नयनुं सापेक्ष मत छे. [' जाव-नाणादं ' ति] आ उद्देशक अही ज्ञान संबन्धी हकीकत सुधी जाणवो. ते आ रीते.—“ हे भगवन् ! कृष्णलेय्यावाळो जीव केटलां ज्ञानमां बते-केटलां ज्ञानवाळो होय ? हे गौतम ! ते, वे ज्ञानमां, त्रण ज्ञानमां के चार ज्ञानमा होय. जो वे ज्ञानमां होय तो मतिज्ञान अने श्रुतज्ञानमां होय, जो त्रण ज्ञानमां होय तो मति, श्रुत अने अवधिज्ञानमां होय ” इत्यादि जाणवुं.

वेदारूपः समुद्रं खिलजलचरिते क्षारमारे भवेऽस्मिन् दार्था य. सट्टणानां परकृतिकरणद्वैतजीवी तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो वाहको दान्ति-शान्त्योः-दद्यात् श्रीवीरदेवः सकलशिवसुखं मारहा चाप्तमुद्यः ॥

શતક ૪.—ઉદ્દેશક ૧૦.

કૃષ્ણલેહ્યા નીલલેહ્યાને પામીને તદ્રૂપણે અને તદ્વર્ણણે પરિણમે ?—પ્રજ્ઞાપનાના લેહ્યાપદનો ચતુર્થ ઉદ્દેશક—લેહ્યાના પરિણામ-વર્ણ-રસ-ગધ-શુદ્ધ-અપ્રશસ્ત-સંહિષ્ટ-ઉત્ત-ગતિ-પરિણામ-પ્રદેશ-અગાહ-વર્ગા-સ્થાન-૩૨૧૫૬૫૬. હૈ ભગવન્ ! તે ૪ પ્રમાણે.—

૧. પ્ર૦—સૈ પૂળં મંતે ! કળ્હલેસ્તા નીલલેસ્તં પપ્પ તારૂ-
વત્તાએ, તાવળ્ણત્તાએ૦ ?

૧. ૩૦—એવં ચઉત્થો ઉદ્દેસઓ પળ્ણવળાએ એવ લેસ્તાપદે
ળેયવ્વો, જાવ—

૧. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેહ્યા નીલલેહ્યાનો સંયોગ પામી
તે રૂપે અને તે વર્ણે પરિણમે ?

૧. ૩૦—હે ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કહેલો લેહ્યા-પદનો
ચોથો ઉદ્દેશક અહીં કહેવો અને તે યાવત્—‘ પરિણામ ’ इत्यादि
દ્વાર ગાથા સુધી કહેવો.

૧. મૂલચડયા —તદ્ નૂનં ભગવન્ ! કૃષ્ણલેહ્યા નીલલેહ્યા પ્રાપ્ય તદ્રૂપતયા, તદ્વર્ણતયા૦ ? એવં ચતુર્થે ઉદ્દેશકઃ પ્રજ્ઞાપનાયાથૈવ લેહ્યાપદે
તત્ત્વ’, યાવત્ —અનુ૦

૧. વ્યાહ્યાપ્રજ્ઞાપના એટલે ભગવતીસૂત્રમાં અનેક સ્ત્રોતે ‘ જહા પત્રવળા એ ’ શબ્દ દબલ્યા વરે છે. તેનો અર્થ એમ કાવ્ય છે કે, ‘ જેવ પ્રજ્ઞાપનામાં
હું છે તેમ અહીં પણ સમજી લેવું ’ આ પ્રકારે આ સૂત્રમાં સ્થલે સ્થલે શાવતા પ્રજ્ઞાપના (પત્રવળા) સૂત્રનો પરિચય આપવો અહીં આવશ્યક લાગે છે.
પ્રથમ પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રનું સ્વરૂપ જણાવી પછી તેના કર્તા અને તેની શૈલી વિષે જણાવવાનું છે, પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ટીકાકાર શ્રીમલયગિરિજી એ ટીકાના
રંભમાં જ જણાવે છે કે, “ इयं च समवायाख्यस्य चतुर्थ-अङ्गस्य उपाङ्गम्-तदुक्तार्थप्रतिपादनात् ” અર્થાત્ “ આ પ્રજ્ઞાપના-પત્ર ચોથા સમવાય-
ગતું ઉપાંગ છે. કારણ કે, સમવાય-અંગ-મા કહેલા અર્થો આ પ્રજ્ઞાપનામાં પ્રતિપાદિલા છે ”—(પ્રજ્ઞાપ.૦ પૃ. ૧ સ.૦) ટીકાકારશ્રીના આ ઉલ્લેખમાં
શ્વાસ રાસીને મટે આપણે ‘ પ્રજ્ઞાપના ’ સૂત્રને ચોથા સમવાય-અંગનું ઉપાંગ માની લઈએ. તે પછ તેઓશ્રીએ એ ઉલ્લેખનો સંવાદક એકાદ પ્રાચીન
દ્રેશ પોતાના ઉલ્લેખ પાસે પ્રમાણ તરીકે ટાંક્યો હોત તો વિશેષ ઉચિત યાત, અંગ અને ઉપાંગના પરસ્પર સંકલનની વ્યવસ્થા, વિવચની દૃષ્ટિએ અગતી
ભવતી હોવાથી અને એની દૃઢતા માટે પ્રાચીન ઉલ્લેખના ટેકાની વિશેષ જરૂર જણાય છે. (આ વિષે અહીં વિશેષ ન લખતા ભગવતી.૦ દ્વિ.૦ સં.૦ ૫૦ ૩૬
૨ આવેલું ‘ રાજપ્રશ્નીય ’ ને લગતું ટિપ્પણ જોવાની જ મલામળ કરું છું) ટીકાકારશ્રી ‘ તદુક્તાર્થપ્રતિપાદનાત્ ’ હેતુ આપીને પ્રજ્ઞાપનાને સમવાય-
ગતું ઉપાંગ જણાવે છે તે જ હેતુથી આ પ્રજ્ઞાપના સ્થાન.ગ (ઠાગામ) કે ભગવતીસૂત્રનું પણ ઉપાંગ થઈ શકે છે. માટે જ આ મત્રના (પ્રજ્ઞાપનાના)
પોષાગીમાવની દૃઢતા માટે પુષ્ટ અને પ્રાચીન ઉલ્લેખની તથા નિર્દોષ હેતુની ગવેષણા કરવી અગત્યની છે. આ ‘ પ્રજ્ઞાપના ’ નો પ્રથમનામ તરીકેનો
હેસ નથીસૂત્રમાં મળ્યો આવે છે. નદીસૂત્રમાં શ્રુતપ્રયોગોના નામવાર નિર્દેશ આપેલો છે. તેમાં નોંધ્યું છે કે, “ जीवाभिमनो, पत्रवणा, महापत्रवणा ”
આદિ. (જુઓ મ.૦ દ્વિ.૦ ૨૦ ૫૦ ૩૬ ટિપ્પણ) આ નોંધમાં એ ઉપાંગ તરીકે નહિ પણ એક શ્રુતપ્રથ તરીકે નોંધાણુ છે એવી એની ઉપાગતાના
નું નિરાકરણ થઈ શકતું નથી, તથા એ ‘ પત્રવળા ’ અને આ ‘ પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર ’ એ બંને એક જ છે કે કેમ? એ પણ વાદ વહી શકાતું નથી.
કારણ કે, આ ટીકાકાર શ્રીમલયગિરિજીએ ‘ પત્રવળા ’ વિષે કોઈ જાતનો વિશેષ ઉલ્લેખ કરેલો જણાતો નથી. જે પ્રજ્ઞાપના-પત્રવળા-આપણી પાસે
યાત છે તેમાં કુલ ૩૬ પ્રકરણ છે—એની સંકલના કરનારે કે એના રચનારે એમાં પ્રકરણને ‘ પદ ’ શબ્દે નિર્દેશિલા છે. ૧૬ પદ પ્રજ્ઞાપના છે,
૧૫ માં જીવ અને અજીવના મુદ્દા અને પેટા મેદો વિષે સચિસ્તર વિવેચન છે. ૩૩ સ્થાન પદ છે, તેમાં સાધારણ જીવથી રહીને સિદ્ધ સુખીના જીવોનાં
વાનક-રહેઠાણ-વર્ણવેલા છે. ૩૩ અત્પવહુલ પદ છે, તેમાં જીવ અને અજીવના અનેક પ્રકારોમાં કયો પ્રકાર કયા પ્રકારથી ન્યૂનાધિક છે તે વિગતવાર
જણાવેલું છે. ૪૩ રિચિતિ પદ છે, એમાં દરેક પ્રકારના જીવોની ઓછામાં ઓછી અને વધારેમાં વધારે આયુષ્યની મર્યાદા સ્વચેલી છે. ૫૩ પર્વાય પદ
છે, તેમાં સર્વ પ્રકારના જીવ અને અજીવના પર્વાયો નોંધેલા છે. ૬૩ ઉપપાત-ઉદ્વર્તના પદ છે, એમાં જીવોનાં ઉપપાત. ઉપપાતનો વિરહ અને
ઉદ્વર્તના જણાવ્યાં છે અને કયો જીવ કયાથી કયાં ઉપાજે એ પણ નોંધેલું છે. ૭૩ ઉચ્ચરમામ પદ છે, એમાં કયો જીવ ઓછામાં ઓછો અને વધારેમાં
વધારે કેટલે વચ્ચે શ્વામ લે છે—એ હકીકત આપેલી છે. ૮૩ સંજ્ઞાપદ છે, એમાં સંજ્ઞાઓની સંખ્યા અને કયો જીવ કઈ સંજ્ઞાઓ છે—એ જણાવેલું છે.
૯૩ યોનિપદ છે, એમાં યોનિ-ઉત્પત્તિસ્થાન-ના પ્રકાર અને વગર જીવની કઈ યોનિ હોય છે—એ નોંધેલું છે. ૧૦૩ ચરમાચરમ પદ છે, એમાં
પદાર્થમાત્રની અપેક્ષાકૃત ચરમતા અને અચરમતાનો સચિસ્તર વિચાર કરેલો છે. ૧૧૩ ભાષાપદ છે, એમાં ભાષાના પ્રકારો, કયા જીવોને કયા પ્રકારની

પરિણામ-ચળ્ણ-રસ-ગંધ-સુદ્ધ-અપસરથ-સંકિલિદ્ધુ-પહા,
ગદ્-પરિણામ-પપ્સો-ગાહ-વર્ગગણા-ઢાળમપ્યવહું.

દ્વાર ગાથા:—પરિણામ, વર્ણ, રસ, ગંધ, સુદ્ધ, અપ્રગ્ણત,
સંક્રિષ્ટ, ડળ્ણ, ગતિ, પરિણામ, પ્રદેશ, અવગાહના, વર્ગણા, સ્થાન
અને અલ્પવ્રહ્મત્વ; ૧ વ્રહું હેડ્યાઓ સંવંધે કહેહું.

માયા હોય છે, માયાના પરમાણુઓનું પ્રહ્ણ અને તેના પ્રકારો, ૧ પરમાણુઓના વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્વર્ગ, અવગાહના અને સ્થિતિ, માયાનાં અણુઓના પ્રહ્ણ અને મોચનનો સમય, ૨ ટ્ર્યોનો (માયાનાં અણુઓનો) મેદ-નુદી જડું વિગેરે વિશેષ ગંભીર વિષયો ચર્ચેલા છે. ૧૦નું શરીરપદ છે, ૧૦નું શરીરના પ્રકારો અને ષેઠા પ્રકારો વિગેરે જણાવેલું છે. ૧૧નું પરિણામ પદ છે, ૧૧મા જીવ અને અજીવના પરિણામો અને તેના અનેક પ્રકારો જણાવ્યા છે. ૧૪નું કપાયપદ છે, ૧૪નાં કપાયો, કપાયપાઝાઓ અને કર્મના ચયનો ઉદ્દેશ આવેલો છે. ૧૫નું ઇન્દ્રિયપદ છે, ૧૫નાં ઇન્દ્રિયોના પ્રકારો, આકારો, જાડાઈ, પહોળાઈ, અવગાહના, સ્પર્શો વિગેરે વિષે ઘણું તલસ્પર્શી વિવેચન કરેલું છે તથા કુદ ઇન્દ્રિય કેવી રીતે અને કેટલે છેટેથી પોતાના વિષયને ઓછતી છે છે, કુદ ઇન્દ્રિયને વિષયને ઓછતી વચ્ચે વિષયનો સંવંધ (સંસ્પર્શ) રાચતો પડે છે અને ૧ સંવંધ કોને નથી રાચતો પડતો, કાર્મણપુદ્ગલોનું દેશાલું, વર્ણ વિગેરે પારદર્શક પદાર્થોનાં પદતું પ્રતિવિંધ અને તેની મમજળ વિગેરે ધીજા પણ અનેક વિષયો ચર્ચેલા છે. ૧૬નું પ્રયોગ પદ છે, ૧૬મા મન, ઘવન અને તનના અનેક પ્રકારના પ્રયોગો તથા અનેક પ્રકારની ગતિઓ (ચાલવાની રીતો) સરસ રીતે સમજાવેલી છે. ૧૭નું હેડ્યા પદ છે, ૧૭નાં હેડ્યાઓ સ્પર્શાંત ધીજી પણ અનેક વાવતો આવેલી છે. (જુઓ મં ૬૦ હં ૦૦ ૧૦-૧૧ ટિપ્પણ) ૧૮નું કાચરિયતિપદ છે, ૧૮નાં અનેક પ્રકારે કાચરિયતિનું વર્ણન આપેલું છે. ૧૯નું સમ્યક્ત્વપદ છે ૧૯મા સમ્યક્ત્વને લગતી વાવત જગાવી છે. ૨૦નું અંતક્રિયા પદ છે, ૨૦નાં અંતક્રિયા અને તેને લગતું વિશેષ વિવેચન આપેલું છે. ૨૧ નું અવગાહનાપદ છે, ૨૧નાં અવગાહના, સંસ્થાન અને શરીર વિગેરેને લગતી હકીકત જગાવી છે. ૨૨ નું ક્રિયાપદ છે, ૨૨નાં ક્રિયા, ક્રિયાના પ્રકારો તથા નિયાને લગતા ધીજા અનેક વિચારો પણ નોંધેલા છે. ૨૩ નું કર્મપ્રકૃતિપદ છે. ૨૩નાં કર્મ કર્મના સ્વભાવ, કર્મના પ્રકાર, કર્મની સ્થિતિની મધોઠા, અને કર્મના વંધ વિષે વિગતવાર વિવેચન કરેલું છે. ૨૪ નું કર્મપ્રકૃતિવંધ, ૨૫ નું કર્મવેદ, ૨૬ નું કર્મવંધ અને ૨૭ નું કર્મપ્રકૃતિ-વેદવેદ-૧ ચરે પદોનાં કર્મને લગતી હકીકતો આવેલી છે. ૨૮ નું આહાર પદ છે, ૨૮મા આહાર, આહારના પ્રકાર, કયા જીવનો કયા પ્રકારનો આહાર, આહારનાં અણુઓ વિગેરે અનેક વિષયોનું નિરૂપણ છે. ૨૯ નું સ્વયોગ પદ છે, ૨૯નાં સ્વયોગ અને કયા જીવને કયા પ્રકારનો સ્વયોગ હોય છે, ૧ વિષે વિવેચન આપેલું છે. ૩૦ નું પદ્યતા પદ છે, ૩૦નાં ' જોવા વિષે ' વિચાર આપેલો છે. ૩૧ નું સંજી પદ છે, ૩૧નાં જીવોની સંજિતા અને અસંજિતા વિગેરે વિષે વિચાર કર્યા છે. ૩૨ નું સંયમપદ છે, ૩૨નાં જીવોની સંયમિતા અને અસંયમિતા સંવંધે વિચારેલું છે. ૩૩ નું અગ્નિપદ છે, ૩૩નાં અગ્નિજ્ઞાનને લગતી પૂરેપૂરી માહિતી આપેલી છે. ૩૪ નું પ્રવિચારપદ છે, ૩૪નાં વિદ્યો કર્મને દેવ અને દેવીના સંબોધને લગતી હકીકત આપેલી છે. ૩૫ નું વેદના પદ છે, ૩૫મા વેદનાના પ્રકાર અને કયા જીવને કય વેદના હોય છે-૧ વિષય નોંધેલો છે. ૩૬ નું સમુદાન પદ છે, ૩૬મા સમુદાનના સ્વરૂપથી માંડીને સમુદાનને લગતી સમગ્રી હકીકતો આપેલી છે.—(જુઓ મં ૫૦ હં ૦૦ ૫૦ ૨૬૨)

આ રીતે પ્રજાપનામૂત્રના વિષયોનું ટિપ્પણ આપ્યા પછી તેના કર્તા વિષે પણ વિચારનું ઘટે છે. પ્રજાપનામૂત્રના મૂળ સ્પર્શી-તેની શરૂઆતના કે અંતના માગ સ્પર્શી-તેના કર્તાની માહિતી મઠી પ્રકૃતી નથી. ફક્ત ટીકાકારના અનેક સંકેતો સ્પર્શી આપેને ૧ના કર્તા તરીકે આર્થશ્યામસૂરિને માની શકીએ છીએ. ટીકાકારશ્રીએ ૧ જાતના જે સંકેતો દર્શાવ્યા છે તેમાના કેટલાક આ પ્રમાણે છે —

- “ મગવાન્ આર્થશ્યામોઽપિ હૃથનેવ સૂત્ર રચયતિ ” (૫૦ ૫૦ ૭૨)
- “ મગવાન્ આર્થશ્યામઃ પટતિ ” (૫૦ ૪૭)
- “ સર્વેશ્યામપિ પ્રાવચનિકમૂરુગા મતાનિ મગવાન્ આર્થશ્યામ સ્પષ્ટિશ્યાન્ (૫૦ ૩૮૫)
- “ ચરિરાહ-(૫૦ ૭) ચરિરાહ-(૫૦ ૮) સુગિહ-(૫૦ ૧૮) મૂરિ-રાહ-(૫૦ ૧૮) ચરિરાહ-(૫૦ ૧૯) ચરિરાહ-(૫૦ ૨૩) ચરિગિહ-(૫૦ ૨૪) સુગિહ-(૫૦ ૨૪) ચરિરાહ-(૫૦ ૪૧) મગવાનાહ-(૫૦ ૪૨) સુગિહ-(૫૦ ૪૩) ચરિરાહ-(૫૦ ૪૩) મૂરિરાહ-(૫૦ ૪૪) મૂરિરાહ-(૫૦ ૪૬) અથ કા આસાલિગા ? એવં શિષ્યેણ પ્રદને કૃતે સતિ મગવાન્ આર્થશ્યામો શરૂવે પ્રવચનતરેણ આસાલિગાપ્રવિષાદકં ધાતમપ્રદન-મગનશિવેચનહર્ષ સૂત્રમલિ તંદેવ આગમવહુમાનત. પટતિ-(૫૦ ૪૭) સૂરિરાહ-(૫૦ ૪૯) અત્રાપિ સંમૂર્થમનુષ્યવિષયે પ્રવચનવહુમાનત. શિષ્યાણામપિ ન ' માશાદ મગવતા દ્વડુસુકમ્ ' ઇતિ વહુમાનોતપાદનાર્થમ-અદ્રાન્તંગતમાલાપકં પટતિ-(૫૦ ૫૦) સુગિહ-(૫૦ ૫૫) મૂરિરાહ-(૫૦ ૫૮) મૂરિરાહ-(૫૦ ૫૮) અમીપાં ૮૮શ્યામાદેશ્યાનામ્ અશ્વત-માદેશ્યામ્નીચીનનાનિર્ણયોઽતિશ્યજ્ઞાનિમિ, સર્વોદદૃશ્યુતલ્કરિવસંવર્ષથી કતું પ્રશ્નવે, તે ચ મગવાર્થશ્યામપ્રતિવર્તા નાવીરન્. કેવલં ત્તઃકાલાપેઢયા વે પૂર્વેતમા મૂચઃ સ્પષ્ટાલમાદિપ્રવર્ષાવૈપર્થયોચનયા વચાસ્વમતિ ઈવેદમ્ સ્થિતિ પ્રવર્ષિતવન્દરેવો સર્વેશ્યામપિ પ્રાવચનિકમૂરુગા મતાનિ મગવાન્ આર્થશ્યામ સ્પષ્ટિશ્યાન્, તેઽપિ ન પ્રાવચનિકમૂરુચઃ સ્વમતેન મૂચં પટત્તો ધાતમપ્રદન-મગવાર્થશિવેચનરૂપતયા પટતિ, તત્તલ્કરિવશ્યાનવે
- “ મગવાન્ આર્થશ્યામ પણ આ જ પ્રમાણે સજને રચે છે ”
- “ મગવાન્ આર્થશ્યામ પદે છે-કહે-હે ”
- “ કયા ચ પ્રાવચનિક ચરિઓનાં મતોને મગવાન્ આર્થશ્યામે સ્પષ્ટેલો છે ”
- “ આચાર્ય કહે છે—(૫૦ ૭-૮-૧૮-૧૯-૨૩-૨૪-૪૧-૪૩-૪૪-૪૬-૫૦-૫૮) મગવાન્ (સૂરિ) કહે છે—(૫૦ ૪૨) ૪૭ મા પુષ્ટ સ્પર્શ ' આસાલિગા ' નામના સર્વ સંવંધી વિચાર આવેલો છે. તેમાં જગત્કું છે કે—“ આસાલિગા ૧ નું કહેવાય ? ” એવો પ્રદન જ્યારે શિષ્યે કર્યો ત્યારે મગવાન્ આર્થશ્યામ એનો સ્તર આપે છે. જે (સ્તર) ધીજા સંવંધમાંથી સ્પષ્ટેલો છે અને ધાતમના પ્રથ તથા મહાવીરના સ્તરરૂપ છે-અને તેને અર્થ આગમના વહુમાનને લેવે કહેલો છે.—(૫૦ ૪૭) ૫૦મા પુષ્ટ સ્પર્શ સમૂર્થમ મનુષ્યોને લગતી હકીકત આવે છે, તેમા પણ—‘ આ ઠી સાક્ષાદ મગવાને કહ્યું છે ’ એવો માવ શિષ્યોને સ્પષ્ટ કરાવવાને સારુ સ્પર્શ પ્રમાણેનો ધીજા કોડ અગ સંવંધો પાઠ આપેલો છે.—(૫૦ ૫૦) ૩૮૫ મા પુષ્ટ સ્પર્શ શ્રીવેદની સ્થિતિની હકીકત આપેલી છે. તેમા ૧ વિષે કોઈ એક નથી હકીકત ન જણાવતાં પાંચ જુદી જુદી હકીકતો આપેલી છે. આ વિષે ટીકાકારશ્રી જણાવે છે કે, ૧ પાંચે જુદા જુદા પ્રાવચનિકોના (શિષ્યા સુશરોના) મત છે. જે વચ્ચે સૂરિ શ્રીઆર્થશ્યામ હયાત હતા તે વચ્ચે ‘ ૧ પાંચ મનમાથી નથી મત સ્વલ છે ’ એવો નિર્ણય આપનાર કોઈ અતિ-શ્ય જ્ઞાની અથવા સ્પષ્ટતમ ઇતલશિષ્યાકા સુશરૂની હયાતી ન હતી. માટે શ્રી આર્થશ્યામ મગવાને પોતાના સમયથી પહેલાંના આચાર્યો તે

—सेवं मंते !, सेवं मंते ! त्ति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, एम कही यावत्-विहरे छे.

भगवन्त-अन्नमुद्दमसामिपणीए तिसीभगवद्देसुत्ते चउःधसये दगमो उदयो सम्मत्तो.

१. लेश्याऽधिकारात् तद्वत् एव दगम-उद्देशकस्य इदम् आदिसूत्रम्:—‘ से पूर्णं ’ इत्यादि. ‘ तारूवत्ताए ’ त्ति तद्रूपतया-नीललेश्यास्वभावेन, एतदेव च्यनक्ति:—‘ तावण्णत्ताए ’ त्ति तस्या इव नीललेश्याया इव वर्णो यस्याः सा तद्वर्णा, तद्भावस्तथा तया तद्वर्णतया; ‘ एवं चउत्थो उद्देशओ ’ इत्यादिवचनादेवं द्रष्टव्यम्:—‘ तागंधत्ताए, तारसत्ताए, ताफासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमति ? मंता, गोयमा ! कण्हलेसा नीललेसं पप्प तारूवत्ताए, तावण्णत्ताए, तागंधत्ताए, तारसत्ताए, ताफासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमति. ’ इत्यस्य भावार्थः—यदा कृष्णलेश्यापरिणतो जीवो नीललेश्यायोग्यानि द्रव्याणि गृहीत्वा कालं करोति, तदा नीललेश्यापरिणतत्पद्यते, ‘ जेहेसाइं दग्भाइं परिआइत्ता कालं करेइ तहेसे उववज्जइ ’ इति वचनात्. अतः कारणमेव कार्यं भवति. ‘ कण्हलेसा नीललेसं पप्प ’ इत्यादि तु कृष्ण-नीललेश्ययोर्भेदपरमुपचारादुक्तमिति, “ से केण्णेट्ठेणं मंते ! एवं चुचइ-कण्हलेसा नीललेसं पप्प तारूवत्ताए, तावण्णत्ताए, तागंधत्ताए, तारसत्ताए, ताफासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? गोयमा ! से जहा नाम ए खीरे दूसि पप्प तक्कम् इत्यर्थः,) सुद्धे वा वत्थे रागं पप्प तारूवत्ताए, तावण्णत्ताए, तागंधत्ताए, तारसत्ताए, ताफासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ; ते एण्णेट्ठेणं गोयमा ! एवं चुचइ:—कण्हलेसा ० ” इत्यादि, एतेनैव अभिलाषेन नीललेश्या कापोतीम्, कापोती तैजसीम्, तैजसी पद्माम्, इमा शुक्लां प्राप्य तद्रूपत्वादिना परिणमति—इति वाच्यम्. अथ कियद्दूरमयमुद्देशको वाच्यः ? इत्याह:—‘ जाव ’ इत्यादि, ‘ परिणाम ’ इत्यादिद्वारगाथोक्तद्वारपरिसमाप्तिं यावद् इत्यर्थः. तत्र परिणामो दर्शित एव, तथा ‘ वण्ण ’ त्ति,—कृष्णादिलेश्यानां वर्णो वाच्यः, स वेवम्:—“ कण्हलेसा णं मंते ! केरिसिआ वण्णेणं पण्णत्ता ? ” इत्यादि. उत्तरम्:—कृष्णलेश्या कृष्णा जीवृत्तादिवत्, नीललेश्या नीला मृत्तादिवत्, कापोती कापोतवर्णा खंदिरसारादिवत्, तैजसी लोहिता शशकरक्तादिवत्, पद्मा पीता चम्पकादिवत्, शुक्ला शुक्ला शङ्खादिवद् इति. तथा ‘ रस ’ त्ति—रसस्तासां वाच्यः—तत्र कृष्णा तिक्करसा निम्बादिवत्, नीला कटुककरसा नागरवत्, कापोती कपायरसा अपक्वदरवत्, तैजोलेस्या आम्लमधुग पक्वाम्रादिफलवत्, पद्मलेश्या कटुकपायमधुररसा चन्द्रप्रभासुरादिवत्,

पूत्राणि लिखता ‘ गीतमा ’ इत्युक्तम्. अन्यथा भगवति गीतमाय नैर्देशरि न संशयकथनमुपपद्यते-भगवतः सकलसंशयातीतत्वात् ”—
(पृ० ३८५)

समयना साहित्यनी सहायने लीधे परापूर्वधी जे मान्यता मानता आब्या हता तेने तेवीने तेवी ज अहीं उरदेशेली छे. जो के, आ निपयने लगती सूत्रनी रचना गीतमना प्रश्न अने महावीरना उत्तररूप छे. ए जोता तो ए पाच जुदी जुदी हकीकतो न आववी जोइए. कारण के, श्रीमहावीर तो सकल संशयातीत होरायां तेओए पोताने श्रीमुखे एक नवी हकीकत ज गीतमने कहेवी जोइए, आवो सदेह आपणने धाय ए स्वामाधिक छे. एना समाधानमा टीकाकरथीए जणाव्युं छे के, आ सूत्र-रचना काइ साक्षात् महावीर अने गीतमना प्रश्नोत्तररूप नथी. ए तो ते ते मतवाळा पोतपोताना मतने जणावतां पण गीतमना प्रश्न अने महावीरना उत्तर-ए शैलीनी रचना करीने जणावे छे. माटे अहीं श्रीआर्यश्यामगूरिप पण तेओनी ते शैली जेवीने तेनी कायम राखीने ए शब्दो टांस्या छे माटे आ प्रस्तुत निपयना प्रश्नोत्तराने गीतम अने महावीरना गमनवानी भूल करवानी नथी.

उपर जणावेला टीकाकारथीना अनेक उल्लेखो उपरथी एउं तरी आवे छे के, आ प्रज्ञापनासूत्रना प्रणेता श्री ‘ आर्यश्यामगूरि ’ नामे कोइ असाधार-णज्ञानी पुरुष हओ. हवे आपणे अहीं ते पुरुषनी परिचय मेळववा कोशील करिए ते स्थानप्राप्त छे प्रज्ञापना सूत्रनी शरुआतमा कोइ बीजानी करेली जे गाथाओ मळी आने छे अने तेमां आ आर्यश्याम गूरिजीने काइक परिचय मळतो लागे छे. ते गाथाओ आ छे:
- “ वायगवरवंगाओ तेवीसद्वेण धीरपुरिसेणं,
दुद्धरपरेण मुणिणा पुग्गमुयमिस्सुदोण । १
- सुयसागरा विनेऊज जेण सुयरयणमुत्तमं रिणं,
- सोमगणस भगवज्जो तस्म णमो अब्ब-सामस्स ” २ -(अन्यकांक)

“ वाचकोना वक्षमा वेवीशमां पेउंण थएला, धीरपुरय, संघमना धारक अने पूर्व श्रुतधी सद्बुद्ध बुद्धिवाळा जे श्रीआर्यश्याम भगवाने शुवरूप सागरमांथी वीर्णाने आ थुतरक (प्रज्ञापना ?) सिध्यमणने शीउं छे तेमने नमस्कार थाओ ” १-२

१. मूलच्छाया.—सदेवं भगवन् !, तदेवं भगवन् ! इति.—अनु०.

१. प्र०छाया०—तद्रूपतया, तद्रूपतया, तत्संघतया भूयो भूय. परिणमति ! हन्त, गीतम ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया, तद्रूपतया, तद्रूपतया, तद्रूपतया, तद्रूपतया भूयो भूय. परिणमति. २. उद्देश्यानि द्रव्यानि पर्यादाय कालं करोति तदेतद उच्यते. ३. तां केनाथेन भगवन् ! एवम् उच्यते कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया, तद्रूपतया, तद्रूपतया, तद्रूपतया, तद्रूपतया भूयो भूय. परिणमति ! गीतम ! तपया नाम ह्यारं कुरी प्राप्य, सुद्धं वा वत्थं रागं प्राप्य तद्रूपतया, तद्रूपतया तद्रूपतया, तद्रूपतया, तद्रूपतया भूयो भूय. परिणमति; तद् तेनाथेन गीतम ! एवम् उच्यते कृष्णलेश्या ० ४. कृष्णलेश्या भगवन् ! कीरणी वर्णेन प्रज्ञता 1:—अनु०.

शुक्ला लेस्या मधुररसा गुडाठिवत्, 'गंध' च्ति,—लेस्यानां गन्धो वाच्यः—तत्राऽऽद्यास्त्रिस्तो दुरभिगन्वाः, अन्यास्तु तदितराः, 'सुद्ध' च्ति, अन्याः शुद्धाः, आद्यास्त्रितराः; 'अपसत्य' च्ति, आद्या अप्रगस्ताः, अन्यास्तु प्रगस्ताः; 'संक्लिष्ट' च्ति, आद्याः संक्लिष्टाः, अन्यास्त्रितराः; 'उष्ण' च्ति, अन्या उष्णाः स्निग्धाश्च, आद्यास्तु शीता रूक्षाश्च; 'गड़' च्ति—आद्या दुर्गतिहेतवः, अन्यास्तु सुगतिहेतवः; 'परिणाम' च्ति—लेस्यानां कतिविधः परिणाम इति वाच्यम्, तत्राऽसौ जघन्य-मव्यमो-क्लृष्टमेदात् त्रिधा,

आ गाथा द्वारा आपणे एटलुं जरर समजी शक्रीए छीए के, आर्यश्यामसूरिजी वाचक वंशना हता, पूर्वश्रुतना जाण हता अने वाचकोना वंशमा तेमनो पाट २३ मी हती. आ उपरांत तेमनो समय, तेमना गुरु के तेमना समसमयी विद्वानो—ए विषे कांड केळतुं नथी. नंदीसूत्रनी स्वविरावलीमां अने खरतरगच्छनी तथा श्रीधर्मसागरजीनी पट्टावलीमां एक आर्यश्याम सूरिजीनी नोंध मळी आवे छे, दो हवे विचारडं जोडए के, ते आर्यश्याम अने आ वाचकवंशवाळा आर्यश्याम ए वने एक छे के जुदा जुदा छे ? नंदीसूत्रमां जे स्वविरावली आपी छे ते आ छे —

' सुद्धं अग्निवैसाणं जम्बूनामं च कासवं,
पभवं कृत्वायणं वंदे वच्छे सिञ्जंमवं तथा. २३
जसमदं तुंनियं वंदे संभूयं चैव मातरं,
मह्वाहुं च पाइमं थूलमदं च गोयमं. २४
एलावक्षसगोचं वंदामि महागिरिं सुहृदि च,
ततो कोसिअगोतं बहुलस्स सरिअव्यं वंदे. २५
हारियगुचं साइं च वंदिमो हारियं सामनं." २६

पट्टरः

१. सुधर्मा—

गोत्र.

अग्निवैश्यायनी.

२. जंबू—

काश्यप.

३. प्रभव—

काल्यायन.

४. शय्यंभव—

वास्य.

५. तुंनिक यशोभद्र—

व्याप्रापत्य.

६. समूतविजय. मद्रवाहु.

मातर-प्राचीन.

७. स्थूलभद्र—

गंतम.

८. महागिरि. सुहृस्ती—

एलापत्य.

९. बहुल. बलिसह—(सरिअव्य)

कौमिक्.

१०. स्वाति—

हारित.

११. श्यामार्थ—(आर्यश्याम)

हारित.

आ स्वविरावलीमां नोंधएला श्यामार्थ के आर्यश्याम आर्य श्रीसुधर्मार्थी ११मा आवे छे अने हारित गोत्रना छे खारे आ प्रज्ञापना सूत्रना कर्ता आर्यश्यामने टीकाकारश्रीए आर्य श्रीसुधर्ममगवानथी २३मा जणावेल्ल छे. [“ तथा च सुधर्मस्त्नामिन आरभ्य भगवान् आर्यश्यामः त्रयोविंशतितम एव ”—(प्र० पृ० ५. स०)] आम होवाथी कदाच आपणे एम कळी शक्रीए के, जे आर्यश्यामनो निर्देश नंदीसूत्रना कर्ता देववाचक करे छे ते आर्यश्याम अने श्रीसुधर्ममगवानथी त्रेवीशमी पाट उपर यएला आर्यश्याम एक न होय—जो ए वने एक ज होय तो एकनी ११नी अने बीजानी २३मी एम सुदी सुदी पाट शी रीते होय? वळी नंदीसूत्रनी टीका करनार श्रीमलयगिरिजीए ए पट्टावलीनी पण टीका करी छे—तेमा श्रीआर्यश्यामनो परिचय आपतुं आ वाक्य श्रीमलयगिरिजीए निर्देश्युं छे: “ स्वातिशिप्यं हारितगोत्रम्—श्यामार्थं वन्दे—(पृ० ४९) आ उल्लेखमां ‘ एमणे प्रज्ञापना करी छे के, जे प्रज्ञापनाना प्रणेता वाचकवंशीय आर्यश्याम छे ते आ ज छे’ एवा कथो स्पष्ट के अस्य निर्देश टीकाकारश्री करता नथी तेथी पण ए अग्यारमी गादी-वाळा अने आ त्रेवीशमी गादीवाळा—ए वनेने एक मानवानी हिम्मत थती नथी. श्रीधर्मसागरजीनी पट्टावलीमां जे निर्देश छे ते नंदीसूत्रवाळी नोंधने अनुसरतो ज छे माटे नंदीसूत्रवाळी नोंध करतां ए श्रीधर्मसागरजीनो उल्लेख कांड विशेष निर्णय आपी शकतो नथी. तेओए (धर्मसा०) तो घणुं स्पष्ट जणाव्युं छे के,

“ श्रीआर्यमहागिरिस्तु शिष्यां बहुल-बलिसहं यमल-प्रातर्गं. तत्र बलिसहस्य शिष्यः स्वाति—उत्तवाधीदयो प्रन्यास्तु तत्कृता एव संभाव्यन्ते. तच्छिष्यः श्यामान्वाथः प्रज्ञापनाकृत् श्रीवीरान् परमसत्त्वधिकशतत्रये (३०६) स्वर्गमाह. तच्छिष्यः साण्डिलो जीतमर्थादाकृत्—इति नन्दिस्य-विरावल्यामुक्तमस्ति, परं सा पट्टारंपरा अन्या—इति.”—(ध० सा० प०)

(आ पट्टावली विषे काड उल्लेखतुं अहीं स्थान नथी तो पण इतिहास-अमने दूर करवा माटे मारे एटडं अहीं जणावी ठेवुं जोडए के, जे शरदी नीधे — आम सीटी मूकेली छे ते शब्धे नंदीसूत्रनी पट्टावलीमां नथी ज.)

उपरना श्रीधर्मसागरजीना उल्लेखी आपणने एम मानवानुं मन थइ जाय के, ए उल्लेख द्वारा प्रज्ञापनाना कर्ता आर्यश्याम अने तेमना गुरु स्वाति-शिष्येनो तथा श्रीधर्मसागरजीना सम्युनो पण निर्णय थइ जाय छे, पण आपणे उतावर न करतां आ निर्णयने ध्यानमां लेती वखते प्रज्ञापनामां नोंध-

“ श्रीआर्यमहागिरिना ते शिष्य नामे—बहुल अने बलिसह जोडलाभाइ हता. तेमांना बलिसहना शिष्य नामे स्वाति थया—उत्तवाथं विनेरे त्रयो आ स्वातिए कर्ता जणाय छे अने ए स्वातिना शिष्य नामे श्यामान्वाथं थया—तेमणे प्रज्ञापना सूत्रनी रचना करी छे अने तेओ वीरात् ३०६मा स्वर्गवासी थया. तेमना शिष्य नामे साण्डिल थया अने एमणे जीतनी मर्थादा करी—ए प्रमाणे नंदीसूत्रनी स्वविरावलीमां कहुं छे, परंतु ते पट्टारंपरा सुदी छे ”

ઉંબાંતોદિમેદાદ્ વા ત્રિધા इति; 'पएस' ति, आसां प्रदेशा वाच्याः—तत्र प्रत्येकमनन्तप्रदेशिका एता इति; 'ओगाह' ति, अवगाहना आसां वाच्या—तत्रैताः असंख्यतक्षेत्रप्रदेशावगाढाः; 'वर्गण' ति, वर्गणा आसां वाच्याः—तत्र वर्गणाः कृष्णलेइयादियोग्यद्रव्यवर्गणाः, ताश्चाऽनन्ताः औदारिकादिवर्गणावत्; 'ठाण' ति, तारतम्येन विचित्राऽध्यवसायनिबन्धानि कृष्णादिद्रव्यवृन्दानि, तानि चाऽसंख्येयानि,

एलो—“ वायगवरवंसाओ तेवीमइमेण धोरपुणेण ” आ उदेंख भूलवो जोइनो नथी. श्रीधर्मसागरजीए जे काइ निर्णयतामक के सभवातामक लहयुं छे ते बनुं ११ मी नादीना धणी श्रीआर्यश्यामने लागु थाय छे, नहि के, २३ मी पाटना सुखी आपणा आ श्रीआर्यश्यामने. वळी एमणे ए ११ मी पाटवाळा आर्यश्यामजीने प्रज्ञापनाना कर्ता सज्ज्या छे ते विषेनो बीजो बोइ धावार आप्यो नथी—तेमणे (धर्म सा०) छेवटे लहयुं छे के, “ ए प्रमाणे नदीसूत्रनी स्थविरावलीमा लहयुं छे ” पण नंदीसूत्रनी स्थविरावलीमा, जे काइ बर्म मगरजीए पोतानी आ स्थळनी पट्टावलीमा नोधुं छे तेव नोधेले मळनुं पण नथी, तेमा (नंदीनी प०) तो मात्र खाति अने श्यामाचार्यना नाम अने गोत्रना उल्लेखो मळे छे ए सिवाय एमनो समय के एमनी कृति विषे मूळमा के टीकामा कसो उदेंख जडतो नथी तेयो एकला श्रीधर्मसागरजीना उदेंखथी आपणे एम श्री रीते मानी शक्रीए के, ११ मी गादी-वाळा श्रीश्यामसूरिजीए आ प्रज्ञापना सूत्रनी रचना करी हशे ? अने कदाच एम मानी लटए तो पण एमनी (श्यामार्यनी) त्रेवीशमी पाटवाळा उदेंखनुं शुं थशे ? ए विचार उभो थाय छे. आ रीते नदीसूत्रनी पट्टावली अने श्रीधर्मसागरजीनी पट्टावली ए बने द्वारा आ सूत्रना कर्ता विषे आपणे कोइ प्रकारना निर्णय उपर आवी शकता नथी. हवे आपणे आ बावतने लगतो खरतरगच्छनी पट्टावलीनो उदेंख तपासीए—

“ २४. तत श्रीवीरसुरिजातः. पुनस्तदेव श्रीकालिकाचार्या जात, स च वीरवाक्यात् भाद्रपदशुक्लपञ्चमीतथतुथ्यां श्रोपयुष्णपर्व आनीतवान्. तत एव अयापि चतुर्दशीतिगच्छेपु चतुर्थ्यां सावत्मारिकप्रतिक्रमणं त्रियते. अयं च वीरात् त्रिनवत्यधिकनवशतवर्षे (९९३) संजात.—तथा विक्रम-संवत्सरात् त्रयोविंशत्यधिकपञ्चशतशतवर्षे (५२३) सजातः.

कालिकाचार्यद्वयम्—

पुन. कालिकाचार्यद्वयं प्राग्जातम्, तत्र आद्य प्रज्ञापनाकृत-इन्द्रस्य श्रेष्ठे निगोदविचारवक्त्रा—श्यामाचार्यपरनामा, स तु वीरात् ३७६ वर्षजातः. द्वितीयो गर्दभिलोच्छेदक-स तु वीरात् ४५३ वर्षजातः ”—
खरतर (प०)

“ त्यार पछी चोबोगमा श्रीवीरसुरि थया. ए ज वखते कालिकाचार्य थया—जेमणे श्रीवीरना वाक्यथी पांचमनी चोथ करी (१) अने ते चोराशी गच्छमां आज सुधी संमानित थइ. ए कालिकाचार्य वीरात् ९९३ वर्षे अने विक्रमात् ५२३ वर्षे थया.

वे कालिकाचार्य.

ए उपरात बीजा वे कालिकाचार्य पढेलां थइ गया छे. जेमांना एक तो वीरात् ३७६ वर्षे थया छे. एनुं बीजुं नाम श्यामाचार्य हतुं एमणे इंद्रनी पासे निगोदनुं अद्भुत विवेचन कर्युं हतुं. अने प्रज्ञापना सूत्रनी रचना पण एमणे ज करी छे. बीजा कालिकाचार्य वीरात् ४५३ वर्षे थया अने एमणे ज राजा गर्दभिलो नाश कराव्यो.

आ पट्टावली जणावे छे के, श्यामाचार्य के कालिकाचार्य कुल त्रण थया छे—जेमांना एक तो वीरात् ३७६ वर्षे, बीजा वीरात् ४५३ वर्षे अने बीजा वीरात् ९९३ वर्षे ए त्रणे कालिकाचार्यना कार्यनो परिचय पण आ पट्टावलीकारे आपेले छे—प्रज्ञापनाना कर्ता विषे जे वात धर्मसागरजीए रणावी छे ते ज वात आमणे जणावी छे माटे आपणे वीरात् ३७६ मा थएला अने अग्रयारमी पाटवाळा श्रीआर्यश्यामजीने आ सज्जा कर्ता लां सुवी तो न ज मानी शक्रीए ज्या सुधी प्रज्ञापना सूत्रमा आवेली गाथामा जणावेली श्रीआर्यश्यामसूरिनी त्रेवीशमी पाट रोटी न ठरे.

खरतर गच्छनी पट्टावलीमां २४मी पाट उपर श्रीवीरसूरि जणाव्या छे अने ए ज वखते एक कालिकाचार्य थयातुं जणावुं छे तेवी एम कल्पी शकाय खर के, आपणा त्रेवीशमी पाटवाळा श्रीआर्यश्याम अने ए श्रीवीरसूरिना समसमथी श्यामसूरि (कालकसूरि)—ए बने कदाच एक ज होय—आ कल्पनामा त्रेवीशमी पाटना प्रदनेना केटलोक निवेडो थइ शके छे माटे ज आवी अनाधार कल्पना करवाउ साहस थइ शके छे, वळी बीजुं के, ज्या पत्रवणामा श्रीआर्यश्यामनो परिचय आपेले छे त्या काइ तेमना गुरु विगेरेनो परिचय आपेले नथी तेथी आपणे एम तो शी रीते वही शक्रीए के, आ ज आर्यश्यामना गुह खाति हता—उपरना उदेंखथी आर्यश्याम अनेक होवाउ सावीत थइ गया पछी ‘ आ ज आर्यश्याम खातिना शिष्य छे ’ एम आपणे कही शक्रीए नहि—वळी खातिना शिष्य आर्यश्याम तो श्रीसुबर्माथी अग्रयारमी पाटे आवता होवावी ते अने आ त्रेवीशमी पाटना धणी आर्यश्याम ए बने एक शी रीते होय ? अर्थात् आपणे पाटनी दृष्टिए तो ए खातिना शिष्य श्रीआर्यश्यामजीने प्रज्ञापनाना कर्ता न ज मानी शक्रीए. आ रीते छेवट ए त्रण आर्यश्याममाना क्या श्रीआर्यश्यामे आ सज्ज रच्युं छे ? ए प्रश्ननो नीकाल थइ शकवो अशक्य जणाय छे.

प्रज्ञापनासूत्रमा एक स्थले स्त्रीवेदना समयनी मर्यादा विषे विचारता मूळमा ज ए विषे आ रीते पाच अभिप्रायो दर्शाववामां आव्या छेः—

- प्र०—“ इत्यिन्वेदेणं मन्ते ! इत्यिन्वेदे ति कालनो केवचिर होति ?
- उ०—गोयमा ! एगेणं आदेसेणं जह० एगं समय, उक्को० दसुतर पलिओ-वमसतं पुण्वकोडिपुहुत्तमन्महिआं.
- एगेणं आदेसेणं जह० एगं समय, उक्को० अहारस-पलितोवमाइं पुण्व-कोटि-पुहुत्तमन्महिआं.
- एगेणं आदेसेणं ज० एगं समय, उक्को० चउहस पलिओवमाइ पुण्व-कोटिपुहुत्तमन्महिआं.
- एगेणं आदेसेणं ज० एगं समय, उक्को० पलिओवमसतं पुण्वकोडिपुहु-त्तमन्महिआं,
- एगेणं आदेसेणं जह० एगं समय, उक्को० पलितोवमपुहुत्त पुण्वकोटि-पुहुत्तमन्महि.

- हे भगवन् ! स्त्रीवेद ‘ स्त्रीवेद ’ ए प्रमाणे काळवी कयां सुधी रहे ?
- हे गौतम ! एक आ आदेशे करीने स्त्रीवेद जघन्ये एक समय सुधी अने उत्कृष्टे ११० परशोपम अने वेथी नव पूर्वकोटि सुधी रहे.
- एक आदेशे करीने स्त्रीवेद जघन्ये एक समय सुधी अने उत्कृष्टे १८ परशोपम अने वेथी नव पूर्वकोटि सुधी रहे.
- एक आदेशे करीने स्त्रीवेद जघन्ये एक समय सुधी अने उत्कृष्टे १५ परशोपम अने वेथी नव पूर्वकोटि सुधी रहे.
- एक आदेशे करीने स्त्रीवेद जघन्ये एक समय सुधी अने उत्कृष्टे १०० परशोपम अने वेथी नव पूर्वकोटि सुधी रहे.
- एक आदेशे करीने स्त्रीवेद जघन्ये एक समय सुधी अने उत्कृष्टे वेथी नव परशोपम उपरात वेथी नव पूर्वकोटि सुधी रहे.

आ पाच अभिप्रायोमा कयो अभिप्राय रीतसरनो छे—ए विषे श्रीआर्यश्यामजीए कोइ प्रकारनो स्पष्ट खुलाभो कर्था नथी, तेनुं कारण जणावतां श्रीश्रीकाकारजी जणावे छे के—

अध्वपत्रसायस्थानानामन्वेद्यात्वात्प्रति, 'अध्वपत्रं' नि, लक्ष्मणास्थानानामन्वेद्यत्वं वाच्यम्, तच्चैवम्:—“ ऐपि णं भंते ! कण्हेत्सा-
टाणागं जाव-सुकलेसाटाणाण य जहन्नगाणं दव्वद्वयाए ? कयरे कयरेहितो अप्पा वा, चहुया वा, तुद्धा वा, विसेसाहिया वा !
गोयमा ! सच्चरथावा जहन्नगा काउलेस्साटाणा दव्वद्वयाए, जहन्नगा नीललेस्साटाणा दव्वद्वयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नगा
कण्हेत्साटाणा दव्वद्वयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नगा तंउलंसाटाणा दव्वद्वयाए असंखेज्जगुणा, जहन्नगा पण्हेत्साटाणा दव्वद्वयाए
असंखेज्जगुणा, जहन्नगा सुकलेस्साटाणा दव्वद्वयाए असंखेज्जगुणा ” इत्यादि.

स्वतः सुबोधेऽपि ग्रन्थे तुरीये व्याख्या मया काचिदियं विदुष्या,
दृग्धे सदा स्वाद्भुतमे स्वभावात् क्षेपो न युक्तः किमु शर्करायाः ?

१. आगलना उद्देशकमां छेवटे लेख्या मंघी हर्काकन जणावी छे माटे आ दममा उद्देशकमां पण ए संघे ज कहैवातुं छे. आ उद्देशकं
आदि सूत्र आ छे:—[' मे णं ' इत्यादि] [' तास्वत्ताए ' ति] ते रूपणे-नीललेख्याना स्वभावे, ए ज वातने न्यत्र करे छे के, [' तावर्-
त्ताए ' ति] ते वर्णपणे-नीललेख्यानी जेवा वर्णपणे, [' एवं चउत्थो उद्देशो ' इत्यादि.] आ मूययी आ प्रमाणे समज्जुं:—“ ते गंधपणे, ते
रसपणे, ” अर्थात् कृष्णलेख्या नीललेख्याने पामीने तेना वर्णपणे, तेना गंधपणे अने तेना रसपणे वारंवार परिणमे छे ? हे गौतम ! हा, कृष्णलेख्या
नीललेख्याने पामीने ते रूपपणे, ते गंधपणे अने ते रसपणे वारंवार परिणमे छे. तात्पर्य आ छे के-ज्यारि कृष्णलेख्याना परिणामवाळो जीव, नील-
लेख्याने योग्य द्रव्योतुं ग्रहण करी मरण पामे छे त्यारे ते नीललेख्याना परिणामवाळो धर्मेने उत्पन्न थाय छे कारण-(जीव) “ जे लेख्यानां द्रव्योतुं
ग्रहण करीने मरण पामे, ते लेख्यावाळो धर्मेने बीजे ठेकाणे उत्पन्न थाय छे ” ए प्रमाणेतुं शास्त्रकथन छे—जे कारण होय छे, ते ज संयोगवगे
कार्यरूप बनी जाय छे, जेम कारणरूप माटी कालांतरे नाधनसंयोगे कार्यरूपे-घटपणे-बनी जाय छे नेम कृष्णलेख्या, पण कालांतरे साधनवगे
नीललेख्यामां फेरवाद जाय छे-नीललेख्यारूपे बनी सुगम्य छे. प्र०-ज्यारि कार्य अने कारण, ए वने पदार्थ एक ज रूपना छे तो पटी
' कृष्णलेख्या नीललेख्याने पामीने ' ए रीते ए लेख्यामा भेद दर्शावचातुं शुं कारण ? कारण-ज्यां वे वस्तु एक ज होय त्यां भेदनी ह्याती
संभवती नथी, तो पटी अर्ही ए वे लेख्याओमां शा माटे भेद दर्शाव्यो ? समा०-ए वे लेख्याओमां जे भेद देखाटव्यो छे ते वास्तविक रीते नथी,
पण उपचारथी छे. माटे औपचारिक भेद दर्शावचाथी वस्तुना स्वरूपमां वांचो आववातुं कारण नथी. “ हे भगवन् ! कृष्णलेख्या, नीललेख्याने
पामीने तेना रूपपणे, तेना वर्णपणे, तेना गंधपणे, तेना रसपणे अने तेना स्पर्शपणे वारंवार परिणमे छे ' एम कहैवातुं शुं कारण ? ” “ हे गौतम !
जेम दूध, छागने पामीने-छागना संयोगथी-छाग रूपे, छागना वर्ण, छागना गंधे, छागना रसे अने छागना स्पर्शे परिणमे-बने-छे, अथवा जेम
चोकलुं लुगडं रंगने पामीने-रंगना संयोगथी-रंगना रूपे, रंगना वर्ण, रंगना गंधे, रंगना रसे अने रंगना स्पर्शे वारंवार परिणाम पामे छे. तेवी
रीते हे गौतम ! कृष्णलेख्या, नीललेख्याने पामीने तेना वर्णादि परिणामरूपे बनी जाय छे ” इत्यादि. ए ज अमिलापवडे ' नीललेख्या कापोत

“ अमीपा पञ्चानाम् आदेशानाम् अन्यतम-आदेशसमीचीनता-
निर्णयोऽतिशयज्ञानिभिः, सर्वोत्कृष्टजनलक्षितसंभवेना कर्तुं शक्यते, ते च
भगवत्-आर्यश्यामप्रतिपत्ता नाक्षरान्. केवलं तत्कालापेक्षया ये पूर्वमूरय-
तत्काल-भाविग्रन्थ्यावापयैर्यालोचनया यथास्वमतिं ह्येवेदस्य स्थितिं
प्ररूपितवन्तस्तेषां सर्वेषाम् अपि प्रावचनिसूरीणां मतानि भगवान्
आर्यश्याम उपदिष्टवान् ”-प्र० पृ० ३८५.

“ आ पांच आदेशो-मतो-मां वयो अमुक एक आदेश समीचीन
छे-ए जातनो निर्णय अतिशय ज्ञानिओधी के सर्वोत्कृष्ट श्रुतनी
लक्षितवाळा पुरुषोथी वट शके छे. तेवा अतिशयज्ञानवाळा के सर्वोत्कृष्ट
श्रुतनी लक्षितवाळा पुरुषो भगवत्-आर्यश्यामनी प्रतिपत्तिमा न ह्ना.
फक्त ते समयना पूर्वाचार्यो ते समयना प्रभेदद्वारा पूर्वापरनी पर्यालोचना
करीने जे स्वमतिप्रमाणे ह्येवेदनी स्थिति प्ररूपी गया ह्ता ते बधा
प्रावचनिक आचार्योंनां मतौने भगवान् आर्यश्यामे अर्ही नोषिलां छे ”

टीकाकारश्रीना आ उद्देश उपरथी आपणे विशेष तो नहि, पण एटलुं तो जाणी शकीए सरा के, ज्यारे एा प्रज्ञापना चरनी रचना यद हजे
त्यारे अतिशयज्ञानिओधी के सर्वोत्कृष्टजन लक्षित धरावनाग पुरुषोने निरह ह्ये अने खुद श्रीआर्यश्यामजी पण ते समये ह्येवेदने लगता उपरना
मतांतरो विषे कोड जातनो निर्णय थापी शके तेवा सातिशयज्ञानी नहि होय-जेनइतिहासमा जे गमयथी सातिशयज्ञानिओधी निरह मनातो
आव्यो छे ते समय था प्रज्ञापनानो अने तेना प्रणेतानो हजे-एम उपरना टीकाकारश्रीना उद्देश द्वारा चोखुं तरी आवे छे.

हवे आपणे प्रज्ञापनानी शैली विषे विचार करीने आ टिप्पण पूर करीयु.

प्रज्ञापना चरनी रचना वे प्रकारनी छे. तेमा केटलेक ठेकाणे तो कोड प्रकारना नाम निर्देश विना ज प्रश्न अने उत्तरो रचाया छे अने केटलेक
ठेकाणे तो भगवती चरनी जेम महावीर अने गौतमना प्रनोत्तरोनी लेगी संकलना यद छे. ते वने जातनी शैलीना मनुना आ प्रमाणे छे.—

(साधारण शैली.)—

“ से किं नं अजीवपन्नवणा ? अजीवपन्नवणा दुमिहा पन्नत्ता तं जहा-
रुवि-अजीवपन्नवणा य, अरुवि-अजीवपन्नवणा य. से किं तं अरुवि-अजीव-
पन्नवणा ? अरुवि-अजीवपन्नवणा दसमिहा पन्नत्ता. ” × × ×—

“ अजीवप्रज्ञापना ए शुं ? अजीवप्रज्ञापना वे प्रकारनी छे. जेम के:
रुपी अजीवप्रज्ञापना अने अरुपी अजीवप्रज्ञापना. अरुपी अजीवप्रज्ञापना
ए शुं ? अरुपी अजीवप्रज्ञापना दश प्रकारनी कही छे. ”

(प० पृ० ७-८)

१. प्र० छाया०—एतेषां भगवन् ! कृष्णलेख्यास्थानानां वाचत्-शुक्ललेख्यास्थानानां च जघन्यकानां द्रव्याऽर्थतया (३) कतराणि कतरे-
भ्योऽस्त्वानि वा, बहुकानि वा, तुत्यानि वा, विशेषाऽधिकानि वा ? गौतम ! सर्वेस्त्वोकानि जघन्यकानि कापोतलेख्यास्थानानि द्रव्यार्थतया, जघन्यकानि
नीललेख्यास्थानानि द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणानि, जघन्यकानि कृष्णलेख्यास्थानानि द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणानि, जघन्यकानि तेजोलेख्यास्थानानि द्रव्यार्थ-
तयाऽसंख्येयगुणानि, जघन्यकानि पद्मलेख्यास्थानानि द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणानि, जघन्यकानि शुक्ललेख्यास्थानानि द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणानि:—अनु०

લેડ્યાને, કાપોત લેડ્યા તૈજમી લેડ્યાને, તૈજસી લેડ્યા પદ્મ લેડ્યાને અને પદ્મ લેડ્યા શુક્લ લેડ્યાને પાર્મીને તેના રુપાદિરુપે પરિણમે છે ' ડલ્યાદિ કહેવું. હવે આ ઉદ્દેશક ક્યાં સુધી કહેવો ? તો કહે છે કે, [' જાવ ' ઇત્યાદિ] [' પરિણામ '] ઇત્યાદિ દ્વાર ગાથામાં કહેલાં દ્વારોની સમાપ્તિ સુધી એ ઉદ્દેશક કહેવો. તેમાં પરિણામ સંબંધે હકીકત હમણાં જ જણાવી છે. તથા [' વદ્મ ' તિ] કૃષ્ણલેડ્યાદિક લેડ્યાનો વર્ણ કહેવો. તે આ રીતે:—“ હે ભગવન્ ! કૃષ્ણલેડ્યાનો વર્ણ કેવો કલ્યો છે ? ઇત્યાદિ. ઉત્તર—મેઘ વિગેરેની જેવી કૃષ્ણલેડ્યા કાઠી છે, મમરા વિગેરેની જેવી નીલલેડ્યા નીલી છે, સેરસાર વિગેરેની જેવી કાપોત લેડ્યા કાપોતી છે, સમઠાના લોહી વિગેરેની જેવી તૈજમી લેડ્યા લાલ છે, ચંપકવિગેરેની જેવી પીત લેડ્યા પીઠી છે, ગંધવિગેરેની પેટે શુક્લલેડ્યા ધોઠી છે. તથા [' રસ ' તિ] લેડ્યાઓનો રસ કહેવો. તે આ પ્રમાણે:—લિંબડા વિગેરેની

(મહાવીર અને ગૌતમના પ્રશ્નોત્તરવાઠી શૈલી)—

“ કહિ ણ મંતે ! વાદરપુઢવીકાઢ્યાણ પન્નત્તગાણ ઠાણા પળ્ળના ? ગોયમા ! સટ્ટાણેણ અટ્ટુપુ ઉટ્ઠવંસુ × કહિ ણ મંતે ! વાદરપુઢવીકાઢ્યાણ અપન્નત્તગાણ ઠાણા પળ્ળત્તા ? ગોયમા ! જત્થેવ વાદરપુટ્ટીકાઢ્યાણં પન્નત્તપાણં ઠ.ણા પન્નત્તા તત્થેવ ” × × × —(પ૦ પૃ૦ ૭૧)

આ પ્રકારની બે શૈલી માટે ટીકાકાર મહાશય જણાવે છે કે—“ ન સર્વંનેવ સુવં ગળધરપ્રશ્ન—તીર્થકરનિર્વેચનરુપમ્, કિન્તુ કિચિદ્ અન્યથાસપિ, મહુલ્યેન તુ તયારૂપમ્ ”—(પ૦ પૃ૦ ૭) અર્થાત્ “ આ સંકલનામાનો ઘળો સરો ભાગ મહાવીર અને ગૌતમના પ્રશ્નોત્તરરુપ છે અને થોડો ભાગ ધીજી રીતે—સામાન્ય પ્રશ્નોત્તરરુપ—પણ છે. ” આ પ્રકારની બે શૈલી જોડને સાધારણ રીતે એવો સંદેહ થનો સંભવિત છે કે, જ્યારે આ પ્રથમા ઘળો સરો ભાગ મહાવીર અને ગૌતમના પ્રશ્નોત્તરરુપ આવેલો છે અને માત્ર “કિચિદ્ અન્યથાસપિ” છે તો પછી આના રચનાર મહાવીર અને ગૌતમ જ શા માટે ન હોય ? અથવા આર્યદયામસૂરિ કેમ હોય ? આ પ્રશ્નનુ સમાધાન શ્રીયુત ટીકાકારજીએ ઘણુ સરલ, સ્પષ્ટ અને શુકિયુક્ત આપેલું છે અને તે આ પ્રમાણે છે —

“ એ ગૌતમસ્વામિના પ્રશ્ને ઠુતે ભગવાન્ આહ—વર્વમાનસ્વામી— ગોયમા ! + ઇત્યાદિ. નનુ ગૌતમોસપિ ભગવાન્ ઉપચિત—કુચલમૂલો ગળધર. તીર્થકરભાપિતમાત્રકાપદપ્રવળમાત્રાસવાપ્તપ્રકૃષ્ટશ્રુતજ્ઞાનાવરળધયો-પશ-મશ્વરુદેશપૂર્વેવિત્ સર્વોક્ષરસત્રિપાતી—ઇતિ વિવઢિતાર્થપ્રતિજ્ઞાનસમન્વિત એવ, તતઃ કિમર્થં પૃચ્છતિ ? ન હિ ચતુર્દશપૂર્વેવિદ. સર્વોક્ષરુદ્દેશતલ્ચિસમન્વિતસ કિન્ચિત્ પ્રજ્ઞાપનીયમવિદિતમસ્તિ × સલ્લમેતન્, કેવલં જાનન્નેવ ગૌતમસ્વામી ભગવાન્ અન્યત્ર વિનેચેમ્મ્યઃ પ્રતિપાઘ તત્સપ્સવ્યનિમિત્તં વિવઢિતમર્થં પૃચ્છતિ. યદિ વા પ્રાયઃ સર્વેઽ ગળધરપ્રશ્ન—તીર્થકરનિર્વેચનરુપ સૂત્રમ્—અતો ભગવાન્ આર્યદયામોસપિ ઇત્યમેવ સૂત્ર રચયતિ. અથવા સંભવતિ તસ્યાસપિ ગળધરનો ગૌતમસ્વામિનોડનાભોગ—ઉચ્ચસ્થલાત્ + તતો જાતસંશય. સન્ પૃચ્છતિ—ઇતિ ન કથિદ્ દોષ ”— (પ૦ પૃ૦ ૭૨-૭૩)

“ હે ભગવન્ ! પર્વાત વાદરપુઢવીકાઢ્યાણનાં રહેટાળો ક્યા કહ્યા છે ? હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ આઠે પુઢવીધોમા × હે ભગવન્ ! અપર્વાત વાદરપુઢવીકાઢ્યાણનાં રહેટાળો ક્યા કહ્યાં છે ? હે ગૌતમ ! જ્યા વાદર પુઢવીકાઢ્યાણના સ્થાનો કહ્યા છે ત્યા જ તેઓના પળ સ્થાનો કહ્યા છે. ”

“ એ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામિએ પૂઢવા પછી વર્વમાનસ્વામી ઉત્તર આપે છે. કદાચ એમ કહેવામા આવે કે, ગૌતમ સ્વામી ષાઢ પૂર્વેના ઘરનાર છે, તીર્થકરે કહેલા ત્રગ પદોને સામઢવા માત્રથી જ જોઓએ સ્પષ્ટશ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી છે અર્થાત્ તીર્થકરે કહેલા માત્ર ત્રણ પદો ઉપરથી જ જે વારે અગો જેવા મહાશુતની રચના કરે છે એવા એ ગૌતમસ્વામિને વઠી હવે પૂઢવાનું શું વાકી હોય ? એ વધારેમા વધારે શ્રુતજ્ઞાનની લઢિધવાઢ્યા એવા ગૌતમથી વઠી શું કોઢ પળ વાત અજાણી હોય ? માટે સરી રીતે તો ‘ગૌતમ પ્રશ્ન કરે’ એ વાત જ ઘટતી આવે એવી નથી. આ ઢંકા સાચી છે, તો પળ ગૌતમનો પૂઢવાનો આગય જ ધીજો છે ત્યા એ ઢકા ઘટી ઢકતી નથી. એ ધીજો આગય આ પ્રમાણે છે—ગૌતમે પોતે નિષ્પ્યોને જે જે વાતો કહી હોય તે વરાવર કહેવાળી છે કે નહિ—એ વાતનો નિશ્ચય કરવા માટે ગૌતમને પૂઢુ પઢે છે માટે ગૌતમ જેવા મહાજ્ઞાના પળ જો પ્રશ્ન કરે તા તે અયુક્ત નથી, અથવા ઘળે ભાગે સૂત્રની ઢેલી ગળધરના પ્રશ્ન અને તીર્થકરના ઉત્તરરુપે રચાયા છે માટે જ ભગવાન્ આર્યદયામ પોતે પળ એ જ ઢેલીમા આ શ્વરની રચના કરે છે. અથવા ગૌતમ પોતે ગમે તેવા મહાજ્ઞાની હોય તો પળ ઉચ્ચસ્થ તો સરા ને—અને ઉચ્ચસ્થની મૂલ થવી એ કાઢ અસંભવિત નથા માટે જ ગૌતમ રચયવાઢ્યા હોઢ ઢક છે અને એ સળય ઢાઢવાને માટે તે પૂઢી પળ શકે છે—એમા કાઢ ઢૂળ હોય નહિ. ”

ઉપરના ઉદ્દેશમા ટીકાકારજીએ ત્રળ વાત આ પ્રમાણે જણાવો છે—પેલી વાત તો તેઓએ જણાવી છે કે, ગૌતમ જેવા મહાજ્ઞાનિને નડ જાળવા માટે કાઢ પૂઢવાનુ વાકી ન હોય, પળ પોતે ધીજાને જણાવેલી વાતો વરાવર છે કે નહિ ? એ વાતનો નિર્ણય કરવા માટે તેઓને પૂઢવાની જરુર રહે છે—આ વાત લઢતી વસતે ટીકાકારનો સ્વાલ એવો સરો છે કે, આ ઢત્રમા આવતા પ્રશ્નોત્તરો જાણે સાચે જ મહાવીર અને ગૌતમ વધે ન વધેલા હોય. ધીજી વાતમા તેઓ એમ જણાવે છે કે, ત્રળે ઢેકાણે ગળધરના પ્રશ્ન અને તીર્થકરના ઉત્તરો—એ ઢેલીમા ઘટ્ટોની સંકલના અર્ણ છે માટે આર્ય-યાન ભગવાન્ પળ એ જ ઢેલીએ આ સૂત્રની રચના કરે છે. આ ધીજી વાતના તો તેઓએ (ટીકાકારજીએ) એમ સાક જ જણાવુ છે કે, આ પ્રજાપના સત્ર (ગળધર અને તીર્થકરના પ્રશ્નોત્તરની ઢેલીમા અને કયાય સાધારણ પ્રશ્નોત્તરની ઢેલીમા) શ્રીઆર્યદયામે રચુ છે. હવે છેવટની ધીજી વાત જે, તે.ાએ જણાવી છે તે પેલી વાતનું જ સમર્થન કરતી જણાય છે અને વઠી ટીકામા અનેક સ્થલે “ સૂરિગઢ ” “ મગવાન્ આર્યદયામ. પઠતિ ” એવા એવા નિર્દેશો કરીને ‘ પ્રજાપનાની કૃતિ શ્રીઆર્યદયામની છે ’ એ વાતને સ્પષ્ટ કરી છે—પ્રજાપનામા આવેલી પ્રદનોત્તરારત્નક ઢેલી શ્રીઆર્યદયામની પોતાની જ સૂઢવાવેલી છે એવ અનેક સ્થલે ધીટીકાકારજીએ જણાવ્યા ઠતાં એ ઢેલીને શ્રીગૌતમ અને શ્રીમહાવીરના પ્રદનોત્તરારત્નક માની ટીકાકારજીએ એ વિષે જે સળતિ કરવાનાં સમાવાનો જણાવ્યા છે તે દ્વારા તેમનો ઢાસય કઢાતો નથી—ગમે તેમ હો પરતુ આ ઢેલી શ્રીભગવતીજીમા આવેલી ઢેલીની જેવી સંવાદનારુપમા તેના પ્રણેતાએ જાહેલી છે એમા કશો સંદેહ રાગવાનો નથી. તાત્પર્યે એ કે, પ્રજાપના એક સપ્રહારત્નક ગમીર ત્રય છે, તેના પ્રણેતા ત્રળ-માના કોઢ એક શ્રીઆર્યદયામજી છે અને એમા (પ્રજાપનામા) આવેલી ઢેલી એનણે પોતે જ ઉપજાવેલી લાને છે આ શ્રીઆર્યદયામજીનો શ્રીસ્વાતિ-સૂરિ સાથે કશો સવધ કઢાતો નથી, (એ સ્વાતિ સૂરિને શ્રીધર્મેસાગરજીએ તત્ત્વાર્થ વિગેરેના કર્તા માનેલા છે અને ડલારે પળ જેનો તેમ જ માને છે પરંતુ તત્ત્વાર્થના કર્તા સ્વાતિજીનું ગોત્ર ‘ ઢેલીપણિ ’ છે—(ઢેલીપણિના સ્વાતિતત્ત્વેન વારસીસુતેન અર્થમ્ ”—તત્ત્વાર્થ પ્રશ્નિ) ત્યારે ૧૧ ની પાટવાઢ્યા આર્યદયામજીના શુઢ શ્રીસ્વાતિજીનું ગોત્ર હારિત છે—માટે એ બે શુઢા શુઢા ગોત્રવાઢ્યા આનાર્થ એક જ હોય એ રીતે માનેવા ?) આ રીતે પ્રજાપના, એના કર્તા અને એની ઢેલી વિષે ચવામતિ આલેષુ છે:—અનુ.

પેટે કૃષ્ણલેખ્યા નિક્ત (કઢવી) છે, મુંડની પેટે નીલલેખ્યા કટુ (નિચી) છે, કાના ચોરની પેટે કાપોની લેખ્યા કપાય રમગાલી છે, પર્ગ કરી વિગેરેની પેટે તેજોલેખ્યા ગાટી અને ગાલી છે, ચંદ્રપ્રમા વંગેર મધની પેટે પદ્મલેખ્યા નિચી, કપાયલી અને મધુર છે અને ગોઠ વિગેરેની પેટે શુદ્ધલેખ્યા મધુર-ગાલી-છે. [' ગંધ ' નિ] લેખ્યાઓનો ગંધ કહેવો: આદિની ઘગ લેખ્યાઓ દુર્ગંધી છે અને છેડી ઘગ લેખ્યાઓ સુગંધી છે [' સુદ્ર ' તિ] છેડી ઘગ લેખ્યાઓ શુદ્ધ છે અને પેલી ઘગ લેખ્યાઓ અશુદ્ધ છે. [' અપસન્ધ ' તિ] પેલી ઘગ લેખ્યાઓ નટારી છે અને છેડી ઘગ લેખ્યાઓ ગારી છે. [' સંક્રિલિટ્ટ ' તિ] પેલી ઘગ લેખ્યાઓ સંક્રિટ્ટ છે અને છેડી ઘગ લેખ્યાઓ અસંક્રિટ્ટ છે [' રળ્હ ' તિ] છેડી ઘગ લેખ્યાઓ સ્નિધ અને રળ્હ છે અને પેલી ઘગ લેખ્યાઓ ધીન અને રુદ્ધ છે. [' ગતિ ' તિ] પેલી ઘગ લેખ્યાઓ દુર્ગતિનું કારણ છે અને છેડી ઘગ લેખ્યાઓ સુગતિનું કારણ છે. [' પરિણામ ' તિ] ' લેખ્યાઓનો પરિણામ કેટલા પ્રકારનો હોય ' એ કહેવું. તે આ રીતે. લેખ્યાનો પરિણામ ઘગ પ્રકારનો છે:—જથ્થ, રળ્હ અને મધ્યમ અથવા ઉચ્ચાત વગેરે. [' વણ્મ ' તિ] લેખ્યાઓના પ્રદેશો કહેવા : તે લેખ્યાઓમાંની એક લેખ્યા અનંત પ્રદેશવાલી છે. [' ઓગાદ્દિ ' તિ] ઈથીની અવગાહના કહેવા. એ લેખ્યાઓની, અસંખ્ય (ક્ષેત્ર) પ્રદેશનાં અવગાહના છે- લેખ્યાઓને સનાદ્દ રહેવા માટે ક્ષેત્રના અસંખ્ય પ્રદેશોની જરૂર પડે છે. [' વગ્ગ ' તિ] એ લેખ્યાઓની વર્ગના કહેવા: કૃષ્ણલેખ્યાદિક લેખ્યાને જ્ઞાં દ્રવ્યવર્ગના, ઔદારિકાદિ વર્ગનાની પેટે અનંત છે. [' ઠાળ ' તિ] તરતમવગાને લીધે વિચિત્ર અધ્યવસાયનાં કારણરૂપ કૃષ્ણ વિગેરે દ્રવ્યનાસમૂહ અસંખ્ય છે, કારણ કે અધ્યવસાયનાં સ્થાનો પણ અસંખ્ય છે. [' અપ્પચ્છં ' નિ] લેખ્યાનાં સ્થાનોનું ઓછાવધતાપણું જણાવવું, તે આ રીતે:— " હે મગવન ! એ કૃષ્ણલેખ્યાનાં જથ્થ સ્થાનોમાં અને ચાદત્-શુદ્ધલેખ્યાના જથ્થ સ્થાનોમાં દ્રવ્યાર્થપણે કર્યાં કોનાથી ઓછાં છે, વધારે છે સરખાં છે કે વિગેરેવિક છે ? હે ગૌતમ ! દ્રવ્યાર્થપણે કાપોતલેખ્યાનાં જથ્થ સ્થાનો સૌથી ઓછાં છે, દ્રવ્યાર્થપણે નીલલેખ્યાનાં જથ્થ સ્થાનો અસંખ્ય ગણા છે, દ્રવ્યાર્થપણે કૃષ્ણલેખ્યાનાં જથ્થ સ્થાનો અસંખ્યગણાં છે, દ્રવ્યાર્થપણે તેજોલેખ્યાનાં જથ્થ સ્થાનો અસંખ્યગણાં છે, દ્રવ્યાર્થપણે પદ્મલેખ્યાના જથ્થ સ્થાનો અસંખ્યગણાં છે અને દ્રવ્યાર્થપણે શુદ્ધલેખ્યાનાં જથ્થ સ્થાનો પણ અસંખ્યગણાં છે " ટ્વ્યાદિ.

ત્રોય શને સર્વે ગતિ સુવોધે વ્યાગ્યા કર્ગ મેં કંદ આ ર્ચેલી,
મેંજ હમેશા રસયુક્ત દ્વે મેઝ્યું ગચ્છુ શું નથી દાજતું તે ?

ચતુર્થ શતક સમાપ્ત.

વેડારૂપ: સમુદ્રેઽશ્વિલજ્જલચ્ચરિતે શાર્મારે મનેઽસ્મિન્ ઠાર્યા ય: સદ્ગુણાનાં પરકૃતિકરણાદૈત્તર્જાવી તપસ્વી ।
અસ્માકં વીરવીરોઽનુગતનરવરાં વ્રાહ્મકો ઠાન્તિ-થાન્ત્યો:—દ્વ્યાત્ શ્રીવીરેન્દ્ર: સ્તક્ત્યભિવસુગ્યં મારહા ચાપ્તસુહ્ય: ॥

शतक ५.—उद्देशक १.

विषयसंग्रहाया—चपा—रवि.—अनिल.—प्रथिका.—शब्द.—छन्नास्य—आयु—एजन.—निर्णय—र नगृह.—चपा—चन्द्र.—उद्देशकारम.—पूर्णभद्रवेल.—यस्यांनु उद्गमनादि.—
दिवस—रात्रिनिचार.—जंबूद्वीपसु दक्षिणार्धे अने उत्तरार्धे.—मद्र पर्वतसु उत्तर—दक्षिण—अठार मुहूर्तानो दिवस—वार मुहूर्तानी रात्री.—दिवस अने
रात्रीना मापमा वधघट.—वार मुहूर्तानो दिवस.—अठार मुहूर्तानी रात्री.—वर्षांक्रतु—हेमन्तक्रतु—विगेरेना प्रथम समयनो विचार.—प्रथम समयदिनाळ
मर्या.—

चंप—रवि अनिल गंठिय सद्दे छउमाऽऽउ एयण नियठे,
रायगिहं चंपा—चंदिमा य दस पञ्चमस्मि सये.

हवे पाचमु शतक शर धाय छे अने तेमां दस उद्देशको
छे: प्रथम उद्देशकमां सूर्य संबंधी प्रश्ननो निवेडो छे—ए प्रश्न,
चंपा नगरीमा पूछायो हतो. वीजा उद्देशकमां वायु संबंधी सवालोनो
निर्णय छे. वीजा उद्देशकमा जालग्रंथिकाना उदाहरण उपरथी
जणाती हकीकतनो निर्णय छे. चौथा उद्देशकमां शब्द विषे
पूछएला प्रश्न अने उत्तरनो निर्णय छे. पाचमा उद्देशकमां छन्नस्य
संबंधी हकीकत छे. छट्टा उद्देशकमां आयुष्यनुं ओछापणुं के
वधारेपणुं, ए संबंधी हकीकत छे. सातमा उद्देशकमा पुद्गलोनो
कपन संबंधी विचार कर्यो छे. आठमा उद्देशकमां निर्ग्रंथीपुत्र
नामना साधुए पदार्थो सर्वथे विचार कर्यो छे. नवमा उद्देशकमा
राजगृह नगर संबंधी पर्यालोचन छे अने दशमा उद्देशकमां चंद्र
संबंधी आलोचना छे—ते आलोचना चंपा नगरीमां थइ हती. ए
प्रमाणे आ पांचमा शतकमां दस उद्देशक छे.

१. मूलच्छाया —चम्पा—रविरनिलो ग्रन्थिका शब्द छन्नस्था—ऽऽयुरेजं निर्ग्रन्थ, राजगृहं चम्पा—चन्द्रमाश्च दश पद्यमे शते.—अनु०
१. आ चंपापुरीनो परिचय आपता श्रीजिनप्रभसूरिए पोताना तीर्थकल्पमा रास एक चंपापुरीनो कल्प आपेलो छे, एमानो केटनेक सार अहीं
आ प्रमाणे जणावीए छीए —

“ कृतदुर्नयभङ्गानाम्—अज्ञाना जनपदस्य भूपाया,
चम्पापुर्याः कल्पं जल्पामस्तीर्थपुर्यायाः.
अस्यां द्वादशमजिनेन्द्रस्य श्रीवासुपूज्यस्य × गर्भावतार—जन्म—प्रव्रज्या—
केवलज्ञान—निर्वाणोपगमलक्षणानि पद्म कल्याणकानि जग्निरे × अस्यां
सुभद्रा महासती पापाणमयविकटकपाटसपुटपिहिता तिल प्रनोली
श्रीलमाहात्म्याद् आमसूत्रतन्तुवेष्टितेन तिलतना कूपाद् जलमाकृष्य तेन
अभिषेच्य सप्रभावमुदपाटयत्, एका लुरिया प्रतोत्री अन्याऽस्ति, ‘ या
किल तरसदृशी सुचरित्रा भवति—तया इयमुद्घाटनीया ’ इति भणिला
राजादिजनसमक्षं तर्ध्व पिहितामेव अस्थापयत् ना च तद्दिनाद् आरभ्य
चिरकाल तर्ध्व दृष्टा जनतया. क्रमेण विक्रमादित्यवर्षेण पष्टिअधिकत्रयोदश-
द्वातेषु अतिक्रान्तेषु (१३६०) लक्षणावतीहम्मीरश्रीसुरनाणसमयीन. शंकर-

“ अंगदेशनी राजधानीरूप अने तीर्थरूप एवी ‘ चंपा—नगरी ’ नो कल्प
कहीए छीए आ नगरीमा वारमा श्रीवासुपूज्य तीर्थकरनां पाच कल्याणक
धया हता. आ नगरीना वंध एएला दरवाजाओने सुभद्रा महासतीए
पोताना सुचरित्रना महिमाथी काचे तातणे चालणो बांधी अने तेवडे
कुवामाथी पाणी काटी अने ते पाणीने ते दरवाजाओ उपर छाटीने
उगाल्या हता तेमानो एक चौथो दरवाजा (पोळ) ‘ हचे पछी थनारी
वीजी कोइ महासती एने उचाडसे ’ एउं धारी राजा विगेरेनी समक्षमां
हती तेम वध राख्यो हतो अने ते वसतनो ते वंध ज हतो—एम घना
वखतथी ओकोए जोउं हव परतु पाछळयी एटछे क्रिकमसंवत् १३६० मा
रक्षणभावतीना हम्मीर अने सुलतान समरीने शंकरपुरना गडने माटे
जोइता पापाणो नेळववा ए दरवाजाने तोडी तेना वारणां रुइ लीया हतां.

१. चतुर्थगतान्ते लेख्या उक्ताः, पञ्चमगते तु प्रायो लेख्यावन्तो निरूप्यन्ते, इत्येवं संवन्धस्यास्य उद्देशक-संग्रहाय गाथेयम्-
' चम्पा ' इत्यादि. तत्र चम्पायां रत्नविषयप्रश्ननिर्णयार्थः प्रथम उद्देशकः. ' अनिल ' ति वायुविषयप्रश्ननिर्णयार्थो द्वितीयः. ' गंठिय ' ति जालप्रस्थिकाज्ञापनीयार्थनिर्णयपरस्तुतीयः. ' सद्दे ' ति शब्दविषयप्रश्ननिर्णयार्थश्चतुर्थः. ' छउम ' ति छन्नस्यवक्तव्यतार्थः पञ्चमः. ' आउ ' ति आयुषोऽपत्वादिप्रतिपादनार्थः षष्ठः. ' एयण ' ति पुद्गलानामेजनावर्धप्रतिपादकः सप्तमः. ' निथंटे ' ति निर्घन्थीपुत्राभिधानाऽनगारविहितवस्तुविचारमारोऽष्टमः. ' रायगिहं ' ति राजगृहनगरविचारणपरो नवमः. ' चंपा-चंदिमा य ' ति चम्पायां नगर्यां चन्द्रमतो वक्तव्यतार्था दशमः.

१. चौथा शतकना छेवटना भागमां लेख्याओ संवधी विचारो जणाव्या छे, माटे हवे लेख्यावाळा जीवो संवधी कांठक जणावाय तो ते खानपान छे, तेथी आ पांचमा शतकमां तो प्रायः लेख्यावाळा जीवो संवधी निरूपण करवातुं छे-ए रीते चौथा अने पांचमा शतकनो परस्पर संबध

पुरदुर्गापयोनिपापाणग्रहणार्थं प्रतीक्षां पातयित्वा कपाटसंपुटमग्रहीत्. ×
अस्या चन्दनवाला दधिदाहनृपतिनन्दना जन्म उपलेभे, या किञ्च भगवतः
श्रीमहावीरस्य कौशाम्भ्यां सर्पकोणस्थकृतनार्यैः × पद्मदिनोत्पन्नामावसाने
अभिग्रहान् अपूरयत्. अस्या पृष्ठचम्पया सह श्रीवीरः क्षीणि वधेरात्रसम-
वसरणानि चक्र. अस्यामेव परिसरे श्रीश्रेणिकसृजुः-अशोकचन्द्रो नरेन्द्रः-
कृष्णिकापराह्यः श्रीराजगृहं जनकभोज्याद् विहाय नवीना राजधानी चम्पाम्
-अचीकृत. अस्यामेव पाण्डुकुलमण्डनो दाननाण्डेषु दृष्टान्तः श्रीकरणवृत्तिः
साम्राज्यत्रियं चकार × अस्या विहरन् श्रीगण्यभवसुरिश्चतुर्दशपूर्वचर-
स्वतनयं मनकाऽभिधानं राजगृहगतं प्रजाप्य तस्य आयुः पगमासावनेपे
श्रुतज्ञानोपयोगेन आकलय्य तदध्ययनार्थं दगर्वकालिक पूर्वगताद् निर्वृष्ट-
वान्-तत्र आरमप्रवादात् पट्टजीवनिकाम्, कर्मप्रवादात् पिण्डपणाम्,
सत्यप्रवादान् वावयुशुद्धिम्, अवशिष्ट-अध्ययनानि प्रत्याख्यानपूर्ववृत्तीय-
वस्तुन इति. "

आ नगरीमा दधिदाहन राजानी पुत्री चन्दनवालाजो जन्म ययो हतो-
एणे कागाथी नगरीमा नृपहाना गुणामां रहेला अहदना वाकळाओ
आपी श्रीवीरने छ महिनाना उपवाय पछो पारणुं कराव्युं हतुं. पृष्ठ
चंपानी साथे आ नगरीमा श्रीवीरने त्रण चोमासां कथां हतां. पोताना
पिताना अयनान-संवधी शोक्रने कंधे श्रेणिक राजाना पुत्र कोणिके (तेतुं
वांतुं नाम अगोरुं छे) राजगृहने छोडीने पोतानी राजधानी चंपा
नगरीमा करी हती. पाडवकुलभूषण अने प्रसिद्ध दानवीर श्रीकरणराजे आ
नगरीमाज पोतातुं नात्र ज्य स्वाप्यु हतुं. श्रीगण्यभवसरि ए आ नगरीमां
ज राजगृहवी धात्रेव्य पोताना पुत्रने वीक्षा आपी हती अने तेतुं आयुष्य
थेतुं जाणी ते माटे तेमणे दगर्वकालिक नामना सूत्रनी रचना करी हती-
ते रचनामा तेमणे आरमप्रवाद नामना पूर्वप्रंथवी लइने पड्जीवनिका
प्रकरणने, कर्मप्रवाद नामना पूर्वप्रथवी लइने पिण्डपणा प्रकरणने अने
सत्यप्रवाद नामना पूर्वप्रथवी लइने वावयुशुद्धि प्रकरणने उमंथुं हतुं अने
वाकीनां अथयनोने प्रत्याख्यान पूर्वनी त्रीजी वस्तुमाथी उद्भववाच्यां हता. "

आ नगरी विषे श्रीहेमचंद्रनूर पोताना महावीर-चरित्रमा आ प्रमाणे जणावे छे —

" राजा राजगृहे स्थातुम्—अभद्र शृङ्गमनीश्वरः. १८०
करिष्ये पुरमन्त्रेजादिदेश विनापति,
शस्त्रभूशोधनायाव वास्तुविद्याविहारदान्. १८१
ते च वास्तुविदं ज्ञाना पदयन्तः सुवैतो भुवम्,
प्रदेशेऽप्राप्तुरेकत्र महान्तं चम्पनद्रुमम्. १८२
ऊचुश्च नायमुद्याने दृश्यते नैह सारणि,
नायमावालचलयी तवाप्यस्याद्भुता त्रिपि. १८३
अहो ! बहुलशारसलमहो ! पत्रलताद्भुता,
अहो ! कुसुमसंपत्तिरहो ! कुसुमसारमम्. १८४
अहो ! अर्थिकतपश्चमातपत्राग्निभातुक्रम्,
अहो ! विश्रामयोरश्रममरो ! सर्वं किमप्यदः. १८५
निसर्गरमणीयोज्यं यथा श्रीशाम चम्पक,
तथाऽत्र नगरमपि भविष्यति न सद्यः. १८६
चम्पकेन त्रियः सत्संस्कारैर्णवोपन्नोभितप्र,
स्थानं पुरीनिवेशार्हं ते तवाहदन् महीभुजे. १८७
चम्पकस्य अभिधानेन चम्पा-इति नगरीं नृपः,
वेगाद् अकारयन् सिद्धिवैचसा हि महीभुजाम्. १८८
ततश्च पुर्यां चम्पाया गत्वा सवलवाहनः,
महीमिना श्रेणिकसर्भाशुभि. सहिनोऽन्वशात्. १८९

—महावीरचरित्र-सर्ग-१२.

ए ज आचार्यश्री, शश्वभवसरि अने चंपानगरी विषे पोताना परिशिष्टपदं पण आ प्रमाणे जणावे छे:—

" तदा शश्वभवचार्यश्रमपायां विहरनभूत्,
वालोऽपि तत्रैव यथावाक्यं पुण्डरीणिना. ९८ × × ×
सन्नेसावयविरतिप्रतिपादनपूर्वकम्,
तमवालवियं बालं मुरिधतमजिग्रहन्. ९९ × × ×
सिद्धान्तसारसुद्ध्याचाश्रे शश्वभवसदा,
दगर्वकालिकं नाम इतदकंधमुदाहरन्. ९९—पञ्चमसर्ग.

(चंपा नगरीमां अएली दशर्वकाऽक्रिष्वनी रचना विषे आगळ
श्रीजिनप्रभयसिना शब्दोमा जणावाह गथुं छे, ए ज वातने श्रीहेमचंद्रनूरि
पण जणावे छे) " ते वयते श्रीशश्वभवसरि चंपा नगरीमां विहरता हता.
पुष्यराशिथी चंचाएलो तेमनो पुत्र पण त्यां ज आवाओ अने सरिथीए ए
वाळकने वीक्षित कथा अने तेना श्रेय माटे त्या ज दशर्वकालिक नामना
इतदकंधनी रचना करी. " —(परिशिष्टपव) :—अनु०

છે. હવે આ પાંચમા શતકના ઉદ્દેશકોનું (તે તે ઉદ્દેશકમાં અવિલા વિપયોનું) સૂચન કરવાને આ સંગ્રહ ગાથા જગાવે છે:—[' ચંપા ' દલ્યાદિ.] તે ઉદ્દેશકોમાં પ્રથમ ઉદ્દેશક ચંપા નગરીમાં કહેવાયો છે અને તેમાં સૂર્ય સંબંધી સવાલોનો નિવેદો છે. [' અનિલ-તિ] વાયુ સંબંધી પ્રશ્નના નિર્ણય માટે વીજો ઉદ્દેશક રચાયો છે. [' ગંઠિય ' તિ] જાણ્યથિકા-જાલ-ના ઉદાહરણ ઉપરથી જગાની હકીકતનો નિર્ણય ત્રીજા ઉદ્દેશકમા છે. [' સદે ' તિ] શબ્દ સંબંધી પ્રશ્નોનો નિર્ણય ચોથા ઉદ્દેશકમાં છે. [' છઝમ ' તિ] છઝમ્મ જીવ સંબંધી હકીકત કહેવાને પાચમો ઉદ્દેશક છે. [' આઝ ' તિ] ' આયુષ્યનું ઓછાપણું ' વગેરે વાચત જણાવવાને છઠ્ઠો ઉદ્દેશક છે. [' ઇયળ ' તિ] પુદ્ગલોના કંપન સંબંધી વિચાર સાતમા ઉદ્દેશકમાં છે. [' નિયંઠે ' તિ] આઠમા ઉદ્દેશકમાં પદાર્થ સંબંધી વિચારોનો સાર છે અને તે વિચાર નિર્ગ્મીથીપુત્ર નામના સાબુપ કર્યાં છે. [' રાય-ગિહં ' તિ] નવમા ઉદ્દેશકમાં રાજગૃહ નગર સંબંધી વિચાર છે અને [' વંપા ધંવિમા ય ' તિ] દશમો ઉદ્દેશક ચંપા નગરીમાં કહેવાયો છે તથા તેમાં ચંદ્ર સંબંધી હકીકત છે.

સૂર્ય.

૧. પ્ર૦—તે' ણં કાલે ણં, તે ણં સમયે ણં, ચંપા નામં રાયહાણી હત્યા. વણ્ણઓ. તીસે ણં ચંપાએ નયરીએ પુણ્ણભદ્દે નામં ચેડ્દાએ હત્યા. વણ્ણઓ. સામી સમોસદ્દે, જાવ-પરિસા પહ્હિગયા.

૧. પ્ર૦—તે કાલે, તે સમયે ચંપા નામની રાજધાનીની નગરી હતી. વર્ણક. તે ચંપા નગરીની વહાર પૂર્ણમદ્ર નામનું ચૈલ્ય (વ્યંતરાયતન) હતુ. વર્ણક. ત્યાં સ્વામી (શ્રીવીર) પધાર્યા અને યાવત્—(વીરની વાણી સાંભળવાને) સમા ગામની વહાર નીકળી.

તે ણં કાલે ણં, તે ણં સમયે ણં, સમણસ્સ ભગવઓ મહાવી-રસ્સ જેદ્દે અતેવાસી ઇંદ્દમૂર્હી નામં અણગારે, ગોયમગોત્તે ણં જાવ-એવં વયાસી-જંનુદ્દીવે ણં મંતે ! દીવે સૂરિયા ડદીળ-પાર્ણમુગ્ગચ્છ

તે કાલે, તે સમયે શ્રમણ ભગવંત મહાવીરના મોટા શિષ્ય-ગૌતમ ગોત્રના-ઇંદ્રભૂતિ નામના અનગાર યાવત્—આ પ્રમાણે વોલ્યા કે:-હે ભગવન્ ! જંવૂદ્દીપ નામના દ્વીપમા સૂર્યો

૧. મૂલચ્છાયા.—તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે ચમ્પા નામ રાજધાની અમવન્ વર્ણક૦ તસ્યા ચમ્પાયા નગર્યા પૂર્ણમદ્ર નામ ચૈલમ્ અમવત્. વર્ણક૦ સામી સમવચ્છત, યાવત્-પપેત્ પ્રતિગતા. તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે શ્રમણસ્ય ભગવતો મહાવીરસ્ય જ્યેષ્ઠોન્તેવાસી ઇન્દ્રભૂતિનામ અનગાર, ગૌતમગોત્રો યાવન્-એવમ્ અવાલીત્-જન્મૂદ્દીપે ભગવન્ ! દ્વીપે સૂર્યો ડદીચીન-પ્રાચીનમ્ ડદ્દલ —અનુ૦

૧. ઝેનોના ઘ્ન સાહિલમાં અનેક ઠેકાણે ચૈલ-શબ્દનો પ્રયોગ થયેલો છે-પણે ઠેકાણે તે એકલો જ વપરાયેલો છે અને ઘણે ઠેકાણે ' અરિહંત-ચેદય ' વા ' જિણચેદય ' એ રીતે વપરાયેલો છે. એ ' ચૈલ ' શબ્દ સ્ત નથી પણ યોગિક એટલે વ્યુત્પત્તિવાળો છે અને તેનો વાસ્તવિક અર્થ આ પ્રમાણે છે. સંસ્કૃતના ' ચિત્તિ ', ચિલા ' કે ' ચિતા ' શબ્દ ઉપરથી એ ' ચૈલ ' શબ્દની ઉત્પત્તિ થયેલી છે અને તે—ચિતાયા, ચિત્તે, ચિલાયા ઇદમ્—ચિત્તયા, ચિલા, ચિલાયા નિર્વૃત્તમ્—ચિતાયા, ચિત્તે, ચિલાયા વિકાર.—ચિતાયા, ચિત્તે, ચિલાયા માત્ર, કમં વા—એમ અનેક રીતે થઈ શકે છે. આ સૂત્રના ટીકાકાર શ્રીઅભયદેવસૂરિએ પણ ' ચિત્તે: ભાવ, કર્મ વા ' એ વ્યુત્પત્તિને નોંધેલી છે ચિતા, ચિત્તિ કે ચિલાનો અર્થ ' ચે ' થાય છે, જેના મૂતકને અભિશાધી કરવામા આવે છે અર્થાત્ જે સ્થલે મૂતકને સસ્કારવામા આવે છે તે સ્થળની પવિત્ર મસ્તુ નામ ' ચૈલ ' છે અને તે, એનો સુદય અર્થ, પ્રાચીન અર્થ અને વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. પ્રાચીન કાલમા અનેક ધર્મવીર અને કર્મવીર મહાપુરુષોની પવિત્ર મન્મ સચવાતી હતી અને એનું જ નામ ' ચૈલ ' હતું. તથા સ્ત મહાપુરુષની યાદગિરિ માટે એ મસ્ક ડાર મૂકવામા આવતો જિઝાવટ, એ મસ્ક ડાર કે પાને રોવામા આવતું વૃક્ષ વા એ મસ્ક ઉપર ચળાવવામા આવતો સ્ત્રપ પણ ' ચૈલ-શબ્દનો ભાવ હતો [' સ્ત્રપ ' કરવાની પદ્ધતિ માટે જુઓ (જા૦ મ૦ પૃ૦ ૧૫૫ તથા જ૦ પ્ર૦ વા૦ પૃ૦ ૧૪૦-૧૪૩)] ઘાંઘોના સાહિત્યમા પણ ચૈલ્ય (પાલિ-ચેતિય) શબ્દના આ જ માત્રો અરથારે પણ પ્રસિદ્ધ છે અને ત્યાર પછી એ મસ્ક ઉપર ચળાવવામા આવતા ચોતરા, કનર, કે દેવઝી પણ ' ચૈલ ' શબ્દના ભાવમા આવ્યા જ્યાં એના ચોતરા, કનર કે દેવઝીઓ હોય છે ત્યાં પ્રાયઃ સ્મશાન, અરખ્ય કે એવો જ કોઈ ડન્ડ પ્રદેશ હોય છે અને ત્યાં મૂનો રુદેશ હોય છે-પ્રો લેખપ્રવાદ છે અને હરને ' ચૈલ્ય ' નું વીડું નામ વ્યતરાયતન પ્રસિદ્ધ થયુ વા ચૈલ્યનો એ વીજો અર્થ પણ પ્રચાર પામ્યો. સૂત્રમા પ્રાયઃ ઘણે ઠેકાણે એ જ ભાવમા ચૈલ્ય શબ્દ યોગાયો છે અને એ, એનો અર્થ ' મદ્દામાં ઘોષ ' ની જેવો લાક્ષણિક-સામીવ્યજન્વ-છે સૂત્રમા જ્યાં ' અરિહંતચૈલ્ય ' કે ' જિનચૈલ્ય ' શબ્દ આવે છે ત્યાં તેનો ઉપર જણાવેલો વ્યુત્પત્તિ અર્થ જ ઘટાવવાનો છે અર્થાત્ ' અરિહંતની પવિત્ર મસ્ક કે સ્ત્રપ ' એવો જ અર્થ કરવાનો છે. વર્તમાનમા તો આ શબ્દ યોગિક રહ્યો નથી, પણ સ્ત ઘણે છે અને તેની સ્કટાનો પાયો આજ ઘણા સમયથી નચાયો છે સુદ શ્રીઅભયદેવસૂરિએ સમર્થ પંક્તિ અને મલ્યગિરિ જેવા સમર્થ શબ્દશાસ્ત્રી પણ એ ' ચૈલ્ય ' શબ્દને સ્કટ જણાવે છે-હિત્યની પેટે સ્મશાનસ્કટ જણાવે છે-એ એક આશ્ચર્યકર ઘટના છે તેઓએ જણાવ્યું છે કે, ' સ્મશાનસ્કટાત્ દેવતાપ્રતિવિમ્બે પ્રસિદ્ધમ્, × તદાશ્રયમૂતં × શ્દમ્-તદપિ ડરચારાન્-ચૈલમ્ '—(ભગવતીટીકા તથા મ્દ્યપ્રકાશિટકા) આ મહાપુરુષો એ શબ્દને સ્કટ માને છે તેનું કારણ આ છે સારી રીતે તો ' ચૈલ્ય ' શબ્દનો મૂલ ભાવ અને વ્યુત્પત્તિને અનુવસ્તો ભાવ ડર જણાવ્યો છે તે જ લાગે છે તો પણ એમના જગાનામા ઘણું કરીને એવા સ્ત્રો કરાવવાની પ્રથા હોય છે અને તેને વડલે ધર્મવીર કે કર્મવીર પુરુષોનાં મંદિરો ગમે તે ઠેકાણે ચળાવવામાં આવતાં અને તેમાં મૂર્તિઓ પણ પધરાવવામાં આવતી-અને તે મંદિરો અને મૂર્તિઓને ' ચૈલ્ય ' શબ્દથી સ્ત્રોધવામાં આવતાં-સ્ત્ર વિચારતાં તો ચિતા ઉપર ચળાવેલા નિચાયના એ મંદિરોના કે મૂર્તિઓના ' ચૈલ્ય ' શબ્દનો ભાવ વંધ લેવનો ન યાવનો, છતાં માત્ર એક સ્વારકતાની નમાનતાને લીધે તેમના સમયનો જનમમાજ ' ચૈલ્ય ' શબ્દથી મંદિરોને સ્ત્રોધવતો તેથી જ એઓને ' ચૈલ્ય ' શબ્દને સ્કટ કે સંતા-શબ્દ ટરાવવાનો ગરુ પડી રહી. તાર્ક્ય એ છે કે, ' ચૈલ્ય ' શબ્દનો મૂલ ભાવ જુનો છે અને કાલ્કલ્પ તમા સ્કટિત ભાવ પણ જુનો છે, ઘટના વપરાયેલો ' ચૈલ્ય ' શબ્દ ટીકાકારોથી વિશેષ પ્રાચાન હોવાથી તથા તેનો પ્રાચીન અર્થ જ નવનવો સુદિયુક્ત છે કેટલાકે ' ચૈલ્ય ' શબ્દને ' ચિત્તે સંતાને ' ધાતુ ઉપરથી વા ' ચિત્ત ' શબ્દ ઉપરથી ઉપજાવવાની રીત જણાવે છે તે મન્દ્રશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ અપ્રવૃત્ત છે-આ રીતે ' રત (વેદમ) શબ્દના અર્થનો ડુંકો પરિચય છે.—અનુ૦

पार्श्विण-दाहिणमागच्छति, पार्श्विण-दाहिणमुग्गच्छ दाहिणपडणिमा-
गच्छति, दाहिण-पडीणमुग्गच्छ पडीण-उदीण(चि)मागच्छति,
पडीण-उदीणमुग्गच्छ उदीचि-पार्श्विणमागच्छन्ति ?

१. उ०—हंता, गोयमा ! जंबूदीवे णं दीवे सुरिया उदीची-
पार्श्विणमुग्गच्छ जाव-उदीच-पार्श्विणमागच्छन्ति.

२. प्र०—जया णं भते ! जंबूदीवे दीवे दाहिणहे दिवसे
हवड, तथा ण उत्तरहेडवि दिवसे भवड; जया णं उत्तरहेडवि
दिवसे भवड, तथा णं जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पच्चयस्स पुरत्थिम-
पच्चत्थिमे णं राई हवड ?

२. उ०—हंता, गोयमा ! जया णं जंबूदीवे दीवे दाहिणहे
वि दिवसे जाव-राई भवड.

३. प्र०—जया णं भते ! जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पच्चयस्स
पुरत्थिमे णं दिवसे भवड तथा णं पच्चत्थिमेण वि दिवसे भवड,
जया णं पच्चत्थिमे णं दिवसे भवड, तथा णं जंबूदीवे दीवे
मंदरस्स पच्चयस्स उत्तर-दाहिणे णं राई भवड ?

३. उ०—हंता, गोयमा ! जया णं जंबूदीवे दीवे मंदरपुर-
त्थिमे णं दिवसे, जाव-राई भवड.

४. प्र०—जया णं भते ! जंबूदीवे दीवे दाहिणहे उक्कोसए
अट्टारसमुहुत्ते दिवसे भवड तदा णं उत्तरहेड वि उक्कोसए अट्टारस-
मुहुत्ते दिवसे भवड, जया णं उत्तरहेड उक्कोसए अट्टारसमुहुत्ते
दिवसे भवड तथा णं जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पुरत्थिम-पच्चत्थिमे
णं जहन्निजा दुवालसमुहुत्ता राई भवड ?

४. उ०—हंता, गोयमा ! जया णं जंबू० जाव-दुवाल-
समुहुत्ता राई भवड.

५. प्र०—जया णं जंबू० मंदरस्स पुरत्थिमे उक्कोसए
अट्टारसमुहुत्ते दिवसे भवड तथा णं जंबूदीवे दीवे पच्चत्थिमेण
वि उक्कोसए अट्टारसमुहुत्ते दिवसे भवड, जया णं पच्चत्थिमे णं

ईगान खूणामां उगीने अग्नि खूणामा आयमे छे ? अग्नि खूणामां
उगीने नैर्ऋत खूणामां आयमे छे ? नैर्ऋत खूणामां उगीने
वायव्य खूणामां आयमे छे ? अने वायव्य खूणामां उगीने ईगान
खूणामां आयमे छे ?

१. उ०—हे गौतम ! हा, ए ज रीते सूर्यंत्तुं उगवुं अने आयमवुं
थाय छे—जंबूदीप नामना द्वीपमां सूर्यो उत्तर अने पूर्व-ईगान
खूणा—मां उगीने यावत्-ईगान खूणामां आयमे छे.

२. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे जंबूदीपमां दक्षिणार्धमां दिवस
होय छे, त्यारे उत्तरार्धमां पण दिवस होय छे अने ज्यारे
उत्तरार्धमां पण दिवस होय छे त्यारे जंबूदीपमां मंदर पर्वतनी
पूर्व पश्चिमे रात्री होय छे ?

२. उ०—हे गौतम ! हा, ए ज रीते होय छे—ज्यारे
जंबूदीपमां दक्षिणार्धमां पण दिवस होय छे त्यारे यावत्-रात्री
होय छे.

३. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे जंबूदीपमां मंदर पर्वतनी पूर्
दिवस होय छे त्यारे पश्चिममां पण दिवस होय छे अने ज्या
पश्चिममां दिवस होय छे त्यारे जंबूदीपमां मंदर पर्वतनी उत्त
दक्षिणे रात्री होय छे ?

३. उ०—हे गौतम ! हा, ए ज रीते होय छे—ज्यारे जंबू
द्वीपमां मंदर पर्वतनी पूर्वे दिवस होय छे त्यारे यावत्-रात्रं
होय छे.

४. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे जंबूदीपमां दक्षिणार्धमां वधारेम
वधारे मोटो अट्टार मुहुर्तनो दिवस होय छे त्यारे उत्तरार्धम
पण वधारेमां वधारे मोटो अट्टार मुहुर्तनो दिवस होय छे अं
ज्यारे उत्तरार्धमां सौथी मोटो अट्टार मुहुर्तनो दिवस होय छे
त्यारे जंबूदीपमां मंदर पर्वतनी पूर्व पश्चिमे नानामा नानी वा
मुहुर्तनी रात्री होय छे ?

४. उ०—हे गौतम ! हा, ए ज रीते होय छे—जंबूदीपम
यावत्-वार मुहुर्तनां रात्री होय छे.

५. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे जंबूदीपमां मंदर पर्वतनी पूर्वे
मोटां मोटो अट्टार मुहुर्तनो दिवस होय छे त्यारे जंबूदीपम
पश्चिमे पण मोटाना मोटो अट्टार मुहुर्तनो दिवस होय छे अने

१. मूलच्छायाः—प्राचीन-दक्षिणम् आगच्छतः, प्राचीन-दक्षिणम् उद्गम्य दक्षिण-प्रतीचीनम् आगच्छतः, दक्षिण-प्रतीचीनम् उद्गम्य
प्रतीचीन-उदीचीनम् आगच्छत, प्रतीचीन-उदीचीनम् उद्गम्य उदीची-प्राचीनम् आगच्छतः ? हन्त, गौतम ! जंबूदीपे द्वीपे सूर्यो उदीची-
प्राचीनम् उद्गम्य यावत्-उदीचा-प्राचीनम् आगच्छतः. यदा भगवन् ! जंबूदीपे द्वीपे दक्षिणार्धे दिवसो भवति तदा उत्तरार्धेऽपि दिवसो भवति;
यदा उत्तरार्धेऽपि दिवसो भवति तदा जंबूदीपे द्वीपे मन्दरस्स पर्वतस्य पारस्स्य-पश्चिमे रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! यदा जंबूदीपे द्वीपे दक्षिणार्धेऽपि
दिवसः, यावत्-रात्रिर्भवति. यदा भगवन् ! जंबूदीपे द्वीपे मन्दरस्स पर्वतस्य पारस्स्य दिवसो भवति तदा पश्चिमेऽपि दिवसो भवति, यदा पश्चिमे
दिवसो भवति तदा जंबूदीपे द्वीपे मन्दरस्स पर्वतस्य उत्तर-पश्चिमे रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! यदा जंबूदीपे द्वीपे मन्दरपारस्स्ये दिवसः, यावत्-
रात्रिर्भवति. यदा भगवन् ! जंबूदीपे द्वीपे दक्षिणार्धे उद्गम्योऽपि दिवसो भवति तदा उत्तरार्धेऽपि उद्गम्योऽपि दिवसो भवति, यदा उत्तरार्धे उद्गम्योऽपि दिवसो भवति तदा जंबूदीपे द्वीपे मन्दरस्स पारस्स्य-पश्चिमे जम्बिका द्वायसुहुर्ता रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम !
यदा जंबू० यावत्-द्वायसुहुर्ता रात्रि-भवति. यदा जंबू० मन्दरस्स पारस्स्ये उद्गम्योऽपि दिवसो भवति तदा जंबूदीपे द्वीपे पश्चिमेऽपि
उद्गम्योऽपि दिवसो भवति, यदा पश्चिमेः—अनु०

उक्कोसिए अट्टारसमुहुत्ते दिवसे भवइ तथा णं भंते ! जंबूदीवे दीवे उत्तरे दुवालसमुहुत्ता जाव—राई भवइ ?

ज्यारे पश्चिमे मोटामां मोटो अट्टार मुहूर्तनो दिवस होय छे ल्यारे हे भगवन् ! जंबूदीपमां उत्तरार्धमा नानामां नानी वार मुहूर्तनी रात्री होय छे ?

५. उ०—हंता, गोयमा ! जाव—भवइ.

५. उ०—हे गौतम ! हा, ए ज रीते यावत्—होय छे.

६. प्र०—जया णं भंते ! जंबूदीवे दीवे दाहिणद्धे अट्टारस-मुहुत्ताणतरे दिवसे भवइ तथा ण उत्तरे अट्टारसमुहुत्ताणतरे दिवसे भवइ, जया णं उत्तरद्धे अट्टारसमुहुत्ताणतरे दिवसे भवइ तथा णं जम्बूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमे ण पच्चत्थिमे णं साइरेगा दुवालसमुहुत्ता राई भवइ ?

६. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे जंबूदीपमां दक्षिणार्धमां अट्टार मुहूर्त करता काइक ऊणो—मुहूर्तानन्तर—दिवस होय छे ल्यारे उत्तरार्धमा अट्टार मुहूर्तानन्तर दिवस होय छे अने ज्यारे उत्तरार्धमा अट्टार मुहूर्तानन्तर दिवस होय छे ल्यारे जंबूदीपमा मंदर पर्वतनी पूर्व पश्चिमे वार मुहूर्त करता काइक वधारे लावी रात्री होय छे ?

६. उ०—हंता, गोयमा ! जया णं जम्बू० जाव—राई भवइ.

६. उ०—हे गौतम ! हा, ए ज रीते होय छे—जंबूदीपमां यावत्—रात्री होय छे.

७. प्र०—जया णं भंते ! जम्बू० मंदरस्स पव्वयस्स पुर-त्थिमे णं अट्टारसमुहुत्ताणतरे दिवसे भवइ तथा णं पच्चत्थिमे ण अट्टारसमुहुत्ताणतरे दिवसे भवइ, जया णं पच्चत्थिमे ण अट्टार-समुहुत्ताणतरे दिवसे भवइ तदा णं जम्बू० मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरदाहिणे साइरेगदुवालसमुहुत्ता राई भवइ ?

७. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे जंबूदीपमां मंदर पर्वतनी पूर्व अट्टार मुहूर्तानन्तर दिवस होय छे ल्यारे पश्चिमे अट्टार मुहूर्तानन्तर दिवस होय छे अने ज्यारे पश्चिमे अट्टार मुहूर्तानन्तर दिवस होय छे ल्यारे जंबूदीपमा मंदर पर्वतनी उत्तर दक्षिणे वार मुहूर्त करता काइक वधारे लावी रात्री होय छे ?

७. उ०—हंता, गोयमा ! जाव—भवइ.

७. उ०—हे गौतम ! हा, ए ज रीते होय छे.

एवं एएणं क्रमेण ओसारेअच्च, सत्तरसमुहुत्ते दिवसे तेरसमु-हुत्ता राई भवइ; सत्तरसमुहुत्ताणतरे दिवसे साइरेगा तेरसमुहुत्ता राई, सोलसमुहुत्ते दिवसे चोइसमुहुत्ता राई, सोलसमुहुत्ताणतरे दिवसे साइरेगचउइसमुहुत्ता राई, पण्णरसमुहुत्ते दिवसे पन्नरस-मुहुत्ता राई, पण्णरसमुहुत्ताणतरे दिवसे साइरेगा पण्णरसमुहुत्ता राई, चोइसमुहुत्ते दिवसे सोलसमुहुत्ता राई, चोइसमुहुत्ताणतरे दिवसे साइरेगा सोलसमुहुत्ता राई, तेरसमुहुत्ते दिवसे सत्तरस-मुहुत्ता राई, तेरसमुहुत्ताणतरे दिवसे साइरेगा सत्तरसमुहुत्ता राई.

ए प्रमाणे एक्रमवडे दिवसत्तं माप ओछुं करतुं अने रात्रीतुं माप वधारवुं: ज्यारे सत्तर मुहूर्तनो दिवस होय ल्यारे तेर मुहूर्तनी रात्री होय. ज्यारे सत्तर मुहूर्त करता काइक ओछो—लावो—दिवस होय ल्यारे तेर मुहूर्त करता काइक वधारे—लावी—रात्री होय. ज्यारे सोळ मुहूर्तनो दिवस होय ल्यारे चौद मुहूर्तनी रात्री होय. ज्यारे सोळ मुहूर्त करता काइक ओछो दिवस होय ल्यारे चौद मुहूर्त करता काइ वधारे रात्री होय. ज्यारे पन्नर मुहूर्तनो दिवस होय ल्यारे पन्नर मुहूर्तनी रात्री होय. ज्यारे पन्नर मुहूर्त करता काइक ओछो दिवस होय ल्यारे पन्नर मुहूर्त करता काइक वधारे रात्री होय. ज्यारे चौद मुहूर्तनो दिवस होय ल्यारे सोळ मुहूर्तनी रात्री होय. ज्यारे चौद मुहूर्त करता काइक ओछो दिवस होय छे ल्यारे सोळ मुहूर्त करता काइक वधारे रात्री होय छे. ज्यारे तेर मुहूर्तनो दिवस होय छे ल्यारे सत्तर मुहूर्तनी रात्री होय छे. ज्यारे तेर मुहूर्तनो दिवस होय छे ल्यारे सत्तर मुहूर्तनी रात्री होय छे. ज्यारे तेर मुहूर्त करता काइक ओछो दिवस होय छे ल्यारे सत्तर मुहूर्त करता काइक वधारे रात्री होय छे.

१. मूलच्छाया — उत्कृष्टकोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति तदा भगवन् ! जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तरे द्वादशमुहूर्ता यावत्—रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! यावत्—भवति. यदा भगवन् ! जम्बूद्वीपे द्वीपे दक्षिणाऽर्धेऽष्टादशमुहूर्तोऽनन्तरो दिवसो भवति तदा उत्तरेऽष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति, यदा उत्तराऽर्धेऽष्टादशमुहूर्तोऽनन्तरो दिवसो भवति तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्रे, पश्चिमे सातिरेका द्वादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! यदा जम्बू० जावन्—रात्रिर्भवति यदा भगवन् ! जम्बू० मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्रेऽष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति तदा पश्चिमेऽष्टादश-मुहूर्तोऽनन्तरो दिवसो भवति, यदा पश्चिमेऽष्टादशमुहूर्तानन्तरो दिवसो भवति तदा जम्बू० मन्दरस्य पर्वतस्य उत्तर-दक्षिणे सातिरेका द्वादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! यावन्—भवति एवम् एतेन क्रमेण अत्रसारयितव्यम्, नप्तदशमुहूर्तो दिवस. त्रयोदशमुहूर्ता रात्रिर्भवति, सप्तदशमुहूर्ता-ऽनन्तरो दिवस. सातिरेका त्रयोदशमुहूर्ता रात्रिः, षोडशमुहूर्तो दिवसश्चतुर्दशमुहूर्ता रात्रिः, षोडशमुहूर्तोऽनन्तरो दिवसः सातिरेका चतुर्दशमुहूर्ता रात्रिः, पञ्चदशमुहूर्ता रात्रिः, पञ्चदशमुहूर्तोऽनन्तरो दिवसः सातिरेका पञ्चदशमुहूर्ता रात्रिः, चतुर्दशमुहूर्तो दिवसः षोडशमुहूर्ता रात्रिः, चतुर्दशमुहूर्तोऽनन्तरो दिवसः सातिरेका षोडशमुहूर्ता रात्रिः, त्रयोदशमुहूर्तो दिवसः सप्तदशमुहूर्ता रात्रिः, त्रयोदशमुहूर्तोऽनन्तरो दिवसः सातिरेका सप्तदशमुहूर्ता रात्रिः.—भनु०

८. प्र०—जया णं जंबूदीवे दीवे दाहिणङ्गे जहन्नए दुवाल-समुहुत्ते दिवसे भवइ तथा णं उत्तरङ्गे वि, जया णं उत्तरङ्गे तथा णं जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिम-पच्चत्थिमे णं उक्कोसिआ अट्टारसमुहुत्ता राई भवइ ?

८. उ०—हंता, गोयमा ! एवं चैव उच्चारैअब्बं, जाव-राई भवइ.

९. प्र०—जया णं भंते ! जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमे णं जहन्नए दुवालसमुहुत्ते दिवसे भवइ तथा णं पच्चत्थिमण वि, जया णं पच्चत्थिमे णं वि तथा णं जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तर-दाहिणे णं उक्कोसिआ अट्टारसमुहुत्ता राई भवइ ?

९. उ०—हंता, गोयमा ! जाव-राई भवइ.

८. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे जंबूदीपमां दक्षिणार्थमां नानामां नानो वार मुहूर्तनो दिवस होय छे ज्यारे उत्तरार्थमां पण तेम ज होय छे अने ज्यारे उत्तरार्थमां तेम होय छे ज्यारे जंबूदीपमां मंदर पर्वतनी पूर्वे, पश्चिमे मोटामां मोटी अट्टार मुहूर्तनी रात्री होय छे ?

८. उ०—हे गौतम ! हा, ए ज रीते होय छे—ए प्रमाणे ज वधुं कहेवुं यावत्— रात्री होय छे.

९ प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे जंबूदीपमां मंदर पर्वतनी पूर्वे नानामां नानो वार मुहूर्तनो दिवस होय छे ज्यारे पश्चिमे पण तेम होय छे अने ज्यारे पश्चिमे तेम होय छे ज्यारे जंबूदीपमां मंदर पर्वतनी उत्तर दक्षिणे मोटामां मोटी अट्टार मुहूर्तनी रात्री होय छे ?

९. उ०—हे गौतम ! हा, ए ज रीते होय छे—यावत्—रात्री थाय छे.

२. तत्र प्रथमोद्देशके किञ्चिद् लिख्यते:—‘ सूरिय ’ त्ति द्वौ सूर्यौ, जम्बूद्वीपे द्वयोरेव भावात् ; ‘ उदीण-पाईणं ’ त्ति उदगेव उदीचीनम्, प्रागेव प्राचीनम्, उदीचीनं च तदुदीच्या आसन्नत्वात्, प्राचीनं च तत् प्राच्याः प्रत्यासन्नत्वाद्—उदीचीन—प्राचीनं दिगन्तरम्, क्षेत्रदिगपेक्षया पूर्वोत्तरदिग् इत्यर्थः. ‘ उग्गच्छ ’ त्ति उद्गस्य—क्रमेण तत्रोद्गमनं कृत्वा—इत्यर्थः. ‘ पाईण-दाहिणं ’ त्ति प्राचीनदक्षिणं दिगन्तरं पूर्वदक्षिणम्—इत्यर्थः. ‘ आगच्छंति ’ त्ति आगच्छतः—क्रमेण एव अस्तं यात इत्यर्थः. इह चोद्गमनम्, अस्तगमनं च द्रष्टृलोकविक्षयाऽवसेयम्. तथाहि:—येपामदृश्यौ सन्तौ दृश्यौ स्याताम्, ते तयोर्दृग्मनं व्यवहरन्ति, येषां तु दृश्यौ सन्तावदृश्यौ स्तः, ते तयोस्तमयं व्यवहरन्ति—इति अनियतौ उदया-ऽस्तमयौ. आह च:—

“ जँह जह समये समये पुरओ संचरइ भक्खरो गयणे, तह तह इओऽवि नियमा जायइ रयणी य भावत्थो.

एवं च सइ नराणं उदय-त्थमणाइं होंतिऽनिययाइं, सयदेसमेए कससइ किंची ववदिस्सइ नियमा.

सइ चैव य निदिद्वो भदमुहुत्तो कमेण सव्वेसिं, केसिंचीदाणिं पि य विसयपमाणे रवी जोसिं. ”

इत्यादि. अनेन च सूत्रेण सूर्यस्य चतसृषु दिक्षु गतिरुक्ता. ततश्च ये मन्यन्ते:—‘ सूर्यः पश्चिमसमुद्रं प्रविश्य पातालेन गत्वा पूर्वसमुद्रमुदेति ’ इत्यादि, तन्मत निषिद्धम्—इति. इह च सूर्यस्य सर्वतो गमनेऽपि प्रतिनियतत्वात् तत्प्रकाशस्य रात्रि-दिवस-विभागोऽस्ति—इति तं क्षेत्रभेदेन दर्शयन्नाह.—‘ जया णं ’ इत्यादि. इह सूर्यद्वयभावाद् एकदैव दिग्द्वये दिवस उक्तः, इह च यद्यपि ‘ दक्षिणार्थे ’ तथा ‘ उत्तरार्थे ’ इत्युक्तम्, तथाऽपि ‘ दक्षिणभागे ’ ‘ उत्तरभागे ’ च—इति बोद्धव्यम्—अर्धशब्दस्य भागमात्रार्थत्वात्. यतो यदि दक्षिणार्थे, उत्तरार्थे च समग्रे एव दिवसः स्यात्, तदा कथं पूर्वेण, अपरेण च रात्रिः स्यादिति वक्तुं युज्येत ? अर्धद्वयग्रहणेन सर्वक्षेत्रस्य गृहीतत्वात्. इतश्च दक्षिणार्धादिशब्देन दक्षिणादिदिग्-भागमात्रमेव अवसेयम्,—नत्वर्धम्. यतो यदाऽपि दक्षिणोत्तरयोः सर्वोत्कृष्टो दिवसो भवति, तदाऽपि जम्बूद्वीपस्य दशभागत्रयप्रमाणमेव तापक्षेत्रं तयोः प्रत्येकं स्यात्, दशभागद्वयमानं च पूर्वं—पश्चिमयोः प्रत्येकं रात्रिक्षेत्रं स्यात्. तथाहि:—पष्ठया मुहूर्तैः किल सूर्यो मण्डलं पूरयति, उत्कृष्टदिनं च अष्टादशभिर्मुहूर्तैः—उक्तम्. अष्टादश च पष्टेर्दशभागत्रितयरूपा भवन्ति, तथा यदा अष्टादशमुहूर्तौ दिवसो भवति तदा रात्रिर्द्वादशमुहूर्ता भवति, द्वादश च पष्टेर्दशभागद्वयरूपा भवन्ति इति. तत्र च मेरुं प्रति नवयोजनसहस्राणि, चत्वारि शतानि पडगीत्यधिकानि, नव च दशभागा योजनस्य इति एतत्—९४८६३ सर्वोत्कृष्टदिवसे दशभागत्रयरूपं तापक्षेत्रप्रमाणं भवति. कथम् ? मन्दरपरिक्षेपस्य किञ्चिन्न्यूनत्रयोविंशत्युत्तरपट्टशताधिकैकत्रिंशद्योजनसहस्रमानस्य (३१६२३) दशभिर्भागे ह्यते यद् लब्धं तस्य त्रिगुणितत्वे एतस्य भावाद् इति. तथा खणसमुद्रं प्रति चतुर्भवतिर्योजनाना सहस्राणि, अष्टौ शतानि, अष्टपट्टयत्रिकानि चत्वारश्च दशभागा योजनस्य

१. मूलच्छाया.—यदा जम्बूद्वीपे द्वीपे दक्षिणार्थे जघन्यको द्वादशमुहूर्तो दिवसो भवति तदा उत्तरार्थेऽपि, यदा उत्तरार्थे तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पारस्व्य-पश्चिमे उत्कृष्टिकाऽष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! एवं चैव उच्चारयितव्यम्, यावत्—रात्रिर्भवति. यदा भगवन् ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पारस्व्ये जघन्यको द्वादशमुहूर्तो दिवसो भवति तदा पश्चिमेऽपि, यदा पश्चिमेऽपि तदा जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य उत्तर-दक्षिणे उत्कृष्टिका अष्टादशमुहूर्ता रात्रिर्भवति ? हन्त, गौतम ! यावत्—रात्रिर्भवति —अनु०

२. प्र० छा.—यथा यथा समये समये पुरतः सचरति भास्करो गगने, तथा तथा इतोऽपि नियमाद् जायते रजनी च भावार्थं. एवं च सदा नराणामुदया-ऽस्तम(य)नानि भवन्ति अनियतानि, स्रकदेशमेदे कसचित् किञ्चिद् व्यपदिश्यते नियमात्. स्रकदेव च निर्दिष्ट. भद्रमुहूर्तैः क्रमेण सर्वेषां केषांचिदिदानीमपि च विषयप्रमाणे रविषेपामः—अनु०

દક્ષિણાર્ધ કહીએ તો તે વે માગમાં આલ્ખો પદાર્થ સમાદ્ શકે છે. જો કોદ એ પ્રકારના પદાર્થ ઉપર દીવો મૂકી એમ કહે કે આ દીવાનો પ્રકાગ તે ચોરસ કે ગોઠ પાટિયાના દક્ષિણાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધમા પોતાનો પ્રકાગ પાડે છે તો એમ સ્પષ્ટપણે સમજાઈ શકે કે દીવાના પ્રકાગથી તે આલ્ખો પદાર્થ અજવાલ્યાયો છે તો એ રીતે અહીં પણ કેમ ન મંમવે ? અહીં કલું છે કે, જંઘૂદ્વીપના દક્ષિણાર્ધમા અને ઉત્તરાર્ધમાં દિવસ હોય છે તો પછી આગલ કહેલ ઉદાહરણ પ્રમાણે આલ્ખાય જંઘૂદ્વીપમા દિવસ હોવાનો સમવ છે પણ કોડ પળ માગમાં-પૂર્વ કે પશ્ચિમ માગમાં-રાત્રી હોવી ઘટતી નથી. અને એ રીતે ઘનતુ જળાતુ નથી તેનું શુ કારણ ? સમા ૦—આ સ્થલે દક્ષિણાર્ધનો ' આલ્ખો દક્ષિણ-હેટલ-નો માગ ' અને ઉત્તરાર્ધનો ' આલ્ખો ઉત્તર-ઉપર-નો માગ ' એવો અર્થ જ નથી, પણ અહીં ' અર્ધ ' શબ્દનો અર્થ માત્ર ' અમુક માગ ' ગણ્યો છે માટે દક્ષિણાર્ધ એટલે દક્ષિણ દિગમાં આવેલો માગ અને ઉત્તરાર્ધ એટલે ઉત્તર દિગમાં આવેલો માગ, એવો અર્થ થાય છે અને એમ અર્થ થવાથી-દક્ષિણાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધ શબ્દવડે તે આલ્ખો ઘંડ લેવાતો નથી-તેથી જ પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિગમા રાત્રી થવાનું લક્ષાણ ઘરાવર ઘટી શકે છે. જ્યારે પણ દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં મોટામાં મોટો અઢાર સુદર્ત-૧૪ કલાક અને ૨૪ મિનીટ-નો દિવસ હોય છે ત્યારે પણ જંઘૂદ્વીપના ત્રણ દગ માગ જેટલુ જ તાપક્ષેત્ર (પ્રકાશવાલો માગ) દક્ષિણ અને ઉત્તરમા હોય છે અને વે દગ માગ જેટલુ રાત્રી ક્ષેત્ર (પ્રકાગ વિનાનો માગ) પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં હોય છે. તે જ વાતને સ્પષ્ટપણે જણાવે છે-સૂર્ય સાટ સુદર્ત (૪૮ કલાક) જેટલા કાલે મંડલને પૂરે છે-એક મંડલમા સૂર્ય સાટ સુદર્ત સુધી રહે છે. મોટામા મોટો દિવસ અઢાર સુદર્તનો કલ્લો છે અને અઢાર સસ્યા સાટના દસ માગ કરવાથી જે એક માગ આવે તેવા ત્રણ માગરૂપ છે તથા જ્યારે અઢાર સુદર્તનો દિવસ હોય છે ત્યારે ચાર સુદર્ત (૯ કલાક અને ૩૬ મિનીટ) ની રાત્રી હોય છે અને વાર સસ્યા સાટના દગ માગ કરવાથી જે એક માગ આવે તેના વે માગરૂપ છે. તેમા મેરુ પ્રલ્યે આયામ-લવાઈ-ની અપેક્ષાએ મોટામાં મોટા દિવસમા ૯૪૮૬ યોજન અને ૬૬ નવ દગમાગ જેટલું તાપક્ષેત્ર હોય છે અને તે મેરુના પરિક્ષેપનું જેટલું માપ છે તેના દમ માગ કરતાં જે એક માગ આવે તેવા ત્રણ માગરૂપ છે. તે કેવી રીતે ? તો કહે છે કે, મેરુનો પરિક્ષેપ ૩૧૬૨૩ યોજન કરતાં કાઢક ઊગો છે તે પરિક્ષેપનો દગવડે માગાકાર કરતાં ૩૧૬૨૩,૩ આટલી સસ્યા આવે છે અને તેને ત્રણ ગણી કરતાં ૯૪૮૬,૯ આટલી સસ્યા આવે છે, જે ઉપરની (ઉપર વતાવેલ તાપક્ષેત્રની) સસ્યા છે તથા લવણ સસુદ્ર પ્રલ્યે મોટામાં મોટા દિવસમાં ૯૪૮૬,૯ યોજન જેટલું તાપક્ષેત્ર હોય છે, તે કેવી રીતે ? તો કહે છે કે, જંઘૂદ્વીપનો ઘેરાવો ૩૧૬૨૨૮ યોજન કરતાં કાંઠક ઓછો હોય છે. તે ઘેરાવાના માપનો દગ સસ્યાથી માગાકાર કરતાં ૩૧૬૨૨,૬ આટલી સસ્યા આવે છે અને તેને ત્રણ ગણી કરતાં ૯૪૮૬૮,૬ આટલી તાપક્ષેત્રના યોજનની સસ્યા આવે છે. જઘન્ય રાત્રીક્ષેત્રનું માપ પણ એ જ પ્રમાણે જાણવું. વિશેષ એ કે, ઘેરાવાના ક્ષેત્રને દસે માંગીને (માંગતા જે સસ્યા આવે તેને) ઘમણી કરવી. જેમકે, આપણે મેરુના પરિક્ષેપ સંવંધી યોજન સસ્યાને દસે માગી ઘમણી કરતા જે કાઢ યોજનસસ્યા આવે તેટલું મેરુનું રાત્રીક્ષેત્ર સમજવુ. મેરુનો ઘેરાવો ૩૧૬૨૩ યોજન કરતાં કાંઠક ઊગો છે. તે ઘેરાવાને દસે માંગતા ૩૧૬૨,૩ આટલી સસ્યા આવે છે અને તેને ઘમણી કરતા ૬૩૨૪,૬ આટલી યોજન સસ્યા આવે છે અને એટલું મેરુનું રાત્રીક્ષેત્ર છે તથા એ જ રીતે લવણ સસુદ્રનું રાત્રીક્ષેત્ર કાઢવું હોય ત્યારે તેના ઘેરાવાને દસે માગી ઘમણ કરતાં જે યોજનસસ્યા આવે તે, તેનું રાત્રીક્ષેત્ર જાણવું. જંઘૂદ્વીપનો ઘેરાવો ૩૧૬૨૨૮ યોજન કરતાં કાંઠક ઓછો છે, તે ઘેરાવાના માપની સસ્યાને દસે માંગતા ૩૧૬૨,૦ આટલી યોજન સસ્યા આવે છે અને તેને ઘમણી કરતા ૬૩૨૪,૦ આટલી યોજન સસ્યા આવે છે અને તેટલું લવણ સસુદ્રના રાત્રીક્ષેત્રનુ માપ છે. એ રીતે વધે સ્થલે સમજવું. તાત્પર્ય એ કે, જ્યારે કોદ પણ ક્ષેત્રનું તાપક્ષેત્ર કરવું (કાઢવું) હોય ત્યારે તે ક્ષેત્રના ઘેરાવાને દસે માગી તમણો કરતા જે સસ્યા આવે તેટલુ તે ક્ષેત્રનું તાપક્ષેત્ર જાણવું અને જ્યારે કોદ પણ ક્ષેત્રનુ રાત્રીક્ષેત્ર કાઢવું હોય ત્યારે તે ક્ષેત્રના ઘેરાવાને દસે માગી ઘમણો કરતાં જે સસ્યા આવે તેટલુ તે ક્ષેત્રનું રાત્રીક્ષેત્ર જાણવું. તથા જ્યારે દિવસ કે રાત્રીના કાલની લંવાઈ, ટુકાઈ જાણવી હોય ત્યારે સૂર્ય જે મંડલમાં જેટલા સુદર્ત રહેતો હોય તે સુદર્ત સસ્યાને દસે માંગી (માગમા જે સસ્યા આવે) તેને તમણી કરવાથી દિવસની લંવાઈ કે ટુકાઈ જણાશે અને તે જ સુદર્ત સસ્યાને દસે માગી-માગની સસ્યાને-ઘમણી કરવાથી રાત્રીની લંવાઈ કે ટુકાઈ જણાશે. વાગે કે એક મંડલમા સૂર્ય ૬૦^૧ સુદર્ત એટલે ૪૮ કલાક રહે છે. તો હવે કોદને જાણવાનું હોય કે જ્યા સુધી સૂર્ય એક માંડલામા ૬૦ સુદર્ત સુધી રહે છે ત્યા સુધી રાત્રીનુ માપ શુ જાણવું ? ઉત્તર સરલ જ છે-સુદર્તની ૬૦ સસ્યાને દસે માગવાથી ૬ સસ્યા આવે છે અને તેને તમણી કરવાથી ૧૮ સસ્યા આવે છે-તો જ્યા સુધી સૂર્ય ૬૦ સુદર્ત સુધી એક જ માંડલામા રહે છે ત્યા સુધી ૧૮ સુદર્ત (૧૪ કલાક અને ૨૪ મિનીટ) નો દિવસ હોય છે અને રાત્રી વાર સુદર્તની હોય છે, તે એ રીતે કે, સુદર્તની સસ્યાને દસે માગી અને ઘમણી કરવાથી રાત્રીની લંવાઈ વગેરે જણાઈ જાય છે-૬૦ સુદર્તની સસ્યાને દસે માગતા ૬ નો માગ આવે છે અને તેને ઘમણું કરતા ૧૨ સસ્યા આવે છે અને તે, રાત્રીની લંવાઈનું માપ છે જ્યારે દિવમ નાનો હોય ત્યારે તાપ ક્ષેત્રનુ માપ આગલ કહેલ રાત્રીક્ષેત્ર જેટલું

શ્રીની
નો

૧. કોદ મહાસયને સુદર્ત શબ્દ અપ્રસિદ્ધ જણાતો હોય તો તેને માટે ચાલુ હુટિ પ્રમાણે પણ દિવસ અને રાત્રીનું માપ જણાવી શકાય છે. જૂની રીત પ્રમાણે ૧ સુદર્ત થાય ત્યારે નવી રીત પ્રમાણે એક કલાક થાય અર્થાત્ ૧ કલાકનું રવા સુદર્ત થાય છે. હવે જ્યારે સૂર્ય એક મંડલમા ૪૮ કલાક રહેતો હોય ત્યારે તે ૪૮ કલાકને દસે માગી-માગની સસ્યાને-ઘમણી કરતાં જેટલા કલાક અને જેટલી મિનીટ આવે તેટલી સસ્યા દિવસના માપના છે અને તે ૪૮ કલાકને દસે માગી-માગની સસ્યાને-ઘમણી કરતા જેટલા કલાક અને જેટલી મિનીટ આવે તેટલી સસ્યા રાત્રીના માપની છે:-જ્યારે સૂર્ય ૪૮ કલાક ૫૨ માંડલામા જ રહે ત્યારે દિવસનુ માપ-૧૦)૪૮ (૪૫૫ ૧૦)૩૦(૩ અર્થાત્ ૪૮ને

$$\frac{૪૭૫}{૩૦} = ૧૫.૮૩$$

૦૫ અર્થાત્ ૩૦ મિનીટ. ૦

દસે માંગતા ૪૫૫ કલાક અને ત્રણ મિનીટ આવે છે અને તેને ત્રણ ગુણતા (૪૫૫ ૩) ૧૩૫૫ કલાક અને ૯ મિનીટ આવે છે અને જ્યા સુધી સૂર્ય એક

માંડલામાં ૪૮ કલાક સુધી રહે છે ત્યા સુધી એટલા કલાકનો દિવસ મોટો હોય છે. રાત્રી માટે પણ તેમ જ જાણવું. માત્ર ૪૫૫ કલાક અને ૩ મિનીટને ઘમણ કરવા વધારૂ જ્યાં સુધી ૧૩૫૫ કલાક અને નવ મિનીટનો દિવસ હોય છે ત્યા સુધી ૫૫૫ કલાક અને ૬ મિનીટની રાત્રી હોય છે.—શુ.

जाणवुं अने रात्रीवेचतुं माप आगळ कहेल तापक्षेत्र जेटळुं समजवुं आयाग-लवार्ड-नी अपेक्षाए तो जंवूद्रीपनी वचेतुं तापक्षेत्र ४५००० योजन छे अने लवण समुद्रनुं ताप क्षेत्र ३३३३३३ योजन छे—ते वक्षे तापक्षेत्रना मापनो सरवाळो करतां ७८३३३३ योजन धाय छे. ['उक्तोसए अट्टारसमुहुत्ते दिवसे भवइ ' ति] सूर्यना वषां मळीने १८४ मडळ-माटलां-छे. तेमां आ जंवूद्रीपमा सूर्यना ६५ मडळ छे अने बाकीना ११९ मंडळ लवण समुद्रनी वचे छे. तेमां-ते मंडळोमां-सौथी अंदरना मंडळमा ज्यारे सूर्यनी हाजरी होय त्यारे अट्टार सुहूर्त (१४ कलाक अने २४ मिनीट) नो सौथी मोटो दिवस होय छे. ते केनी रीते ? तो कहे छे के, आगळ कक्षा प्रमाणे सूर्यनां १८४ मडळो छे अने तेमां ज्यारे सौथी बहारना मंडळमा सूर्य विराजतो होय त्यारे नानामा नानो-सांथी नानो-वार सुहूर्त (९ कलाक अने ३६ मिनीट) नो दिवस होय छे अने ज्यारे फरतो फरतो सूर्य सौथी अंदरना-१८३ मा-मंडळमां आवे छे त्यारे वधतो वधतो दिवस १८ सुहूर्त (१४ कलाक अने २४ मिनीट) नो थई जाय छे अर्थात् आ वखते दिवसना सौथी पहेलाना मापमां ४ कलाक अने ४८ मिनीटनो ववारो थयो छे. हवे आपणे गणित द्वारा समजी गनीए छीए के, पहेलेथी वीजे माडले, वीजेथी वीजे अने ए रीते छेवट १८३ में माडले (ववा माडलानी गणत्रीमां १८४ में मांडले) ज्यारे सूर्य आच्यो त्यारे दिवसनी लवाइमा पूर्व प्रमाणे फार फेर धाय छे तो प्रत्येक—पहेलेथी वीजे-मांडले जता दिवसनी लंवाइमां शो भेद थतो हये ? तेनो उत्तर स्पष्ट छे के, प्रत्येक मंडळे जतां आगळना दिवसनी लंवाइ करता १॥ मिनीट अने $\frac{१०॥॥}{६१}$ सेकंड दिवस वधे छे अने ए रीते

प्रत्येक मांडले वधे जाय छे अने ज्यारे सौथी अंदरने (१८३ में) मांडले सूर्यदेव पवारे छे त्यारे दिवस वधीने १८ सुहूर्त-१४ कलाक अने २४ मिनीट-नो धाय छे-छेले मांडले सूर्यराजनी पधरामणी थतां दिवस पोताना सौथी नाना माप करतां ४ कलाक अने ४८ मिनीट जेटलो वधी जाय छे. जेने आपणे १॥ मिनीट अने $\frac{१०॥॥}{६१}$ सेकंड कहीए छीए तेने ज गाखनी परिमापामां एक सुहूर्तना वे ६१ मा भाग

कहा छे अने ए हिसावे वधतां वधतां छेवटे छ सुहूर्त जेटलो काळ दिवसना मापमां उमेराइ जाय छे-छेवटे दिवस १८ सुहूर्तनो धाय छे. [अही सुहूर्तनी गणत्री न करतां प्रसिद्ध होवाथी कलाक अने मिनीटोनी गणत्री जणावी छे] तो ए रीते १८ सुहूर्तनो दिवस अने वार सुहूर्तनी रात्री धाय छे. कारण—दिवस अने रात-वक्षे-नां वधा मळीने ३० सुहूर्त छे. तात्पर्य ए छे के, ज्यारे सूर्य देव बहारना मांडलाथी अंदरनां माडला तरफ प्रयाण करे छे त्यारे १॥ मिनीट अने $\frac{१०॥॥}{६१}$ जेटलो दिवस प्रत्येक मांडले जता वधता ज करे छे अने रात्री तो तेटली ज घट्या करे

छे तथा ज्यारे सूर्यराज अंदरना मांडलाथी बहारना मांडलां भणी प्रयाण करे छे त्यारे—पाछा वळता—रात्री प्रत्येक मांडले १॥ मिनीट अने $\frac{१०॥॥}{६१}$ जेटलो समय वध्या करे छे अने दिवस पण तेटलो ज घट्या करे छे-ज्यारे दिवस मोटो होय छे त्यारे रात्री नानी होय छे अने ज्यारे

रात्री नानी होय छे त्यारे दिवस मोटो धाय छे. [' अट्टारसमुहुत्ताणंतेर ' ति] हवे ज्यारे भास्करराय सांथी अंदरना मांडलाथी निकळी तेंनी भासेना-१८२ मा-मांडलामा पवारे छे त्यारे सुहूर्तना वे एक-सठिया भाग जेटलो ऊगो अट्टार सुहूर्तनो दिवस होय छे. ते दिवसनुं नाम ' अथाद्रसमुहुत्तानंतर ' एवु राखयामां आव्यु छे, कारण-ते दिवस, अट्टार सुहूर्तनो दिवस थया पळी तुरत ज आवे छे. ज्यारे ए रीते दिवसने घट्यानी शरूआत धाय छे त्यारे [' सातिरेगा दुवालसमुहुत्ता राद ' ति] वार सुहूर्त अने सुहूर्तना वे एकसठिया भाग जेटली रात्री लावी धाय छे अर्थात् ए रीते रात्रीने वध्यानी पण शरूआत थद जाय छे. मूळ वात ए छे के, दिवसनो जेटलो भाग टुकी धाय छे तेटलो ज भाग रात्रीनो वधे छे, कारण के, अहोरात्रना वीग सुहूर्त छे. [' एवं एण कमेण ' ति] ए रीते ए-आगळ जणावेल क्रमवडे संभवपूर्वक दिवसनुं माप [' ओसारयच्चं ' ति] घटाडी देवु. ए ज वातने दर्शवे छे-[' सत्तरस ' इत्यादि.] वळी ज्यारे सूर्य १८२ मां मांडलाथी चालतो चालतो एकत्रीसमा माडलाने अडधे आवे छे त्यारे दिवस सत्तर सुहूर्तनो धाय छे अने आगळ जणावेल घटाडाना क्रम प्रमाणे रात्री तेर सुहूर्तनी धाय छे. [' सत्तरसमुहुत्ताणंतर ' ति] हवे ज्यारे ठेट वीजा मांडलाथी एकत्रीसमा माडलाना अडवा रस्ताथी-सूर्य, वत्रीगमा माडलाने अडधे भागे पहोंचे छे त्यारे दिवसनी लंवाई सुहूर्तना वे एक सठिया भाग जेटली ऊणी सत्तर सुहूर्त धाय छे अने [' साइरेगसत्तरसमुहुत्ता राद ' ति] रात्रीनी लवाई तेर सुहूर्त अने सुहूर्तना वे एक सठिया भाग जेटली वधारे धाय छे ए रीते अनतरपणाथी थती लवाई, टुंकाई वीजे ठकाणे पण समजवी अने एम वधे य जाणवु [' सोडसमुहुत्ते दिवसे ' ति] वळी ठेट वीजा मांडलाथी ज्यारे सूर्य फरतो फरतो ६१ में मांडले आवे त्यारे सोळ सुहूर्तनो दिवस धाय छे. [' पन्नरसमुहुत्ते दिवसे ' ति] ज्यारे सूर्य वाणुमा माडलाने अडधे पहोंचे त्यारे पन्नर सुहूर्तनो दिवस धाय छे. [' चोदसमुहुत्ते दिवसे ' ति] ज्यारे फरतो फरतो सूर्य एकसोने वावीगमे मांडले आवे छे त्यारे चौद सुहूर्तनो दिवस धाय छे. [' तेरसमुहुत्ते दिवसे ' ति] ज्यारे १५२ मा माडलानी अडव वाटे सूर्य आवे छे त्यारे तेर सुहूर्तनो दिवस धाय छे अने ज्यारे [' वारसमुहुत्ते दिवसे ' ति] एकसोने व्यागीम बहारने मांडले सूर्य पहोंचे छे त्यारे छेक वार सुहूर्तनो दिवस थद जाय छे-जेम दिवस घटतो जाय छे तेम रात्री वधती जाय छे. जो के उपरनो हकीकतमां रात्रीना मापना वधारा संबधी जुटु जुटु जणाव्यु नथी, तो पण ते वात वाचकोए स्वयमेव समजवानी छे-रात्रि अने दिवसना वधा मळीने ३० सुहूर्त छे माटे दिवसना मापमा ववारो होय त्यारे रात्रिना मापमा घटाडो होय अने रात्रिना मापमा वधारे होय त्यारे दिवसना मापमा घटाडो होय, पण ते वधेमा मळी वीग सुहूर्त धाय ए तो सुनिर्णीत ज छे माटे वधारा के घटाडानी रीत उपर प्रमाणे जाणवानी छे.

ऋतुओ विगोरे.

१०. प्र०—जैया णं भंते ! जंजुदीवे दीवे दाहिणडु वासाण १० प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे जंवूद्रीपमां दजिगार्धमा वर्षा पढमे समए पडिवजइ तथा णं उत्तरडु वि वासाण पटमे समये (चामासा) नी मोसमनो प्रथम समय होय त्यारे उत्तारार्धमां पण

१. मूलच्छाया.—यदा भगवन् । जंजुदीपे द्वीपे दक्षिणाऽर्धं वर्षाणा प्रथम. समय. प्रतिपद्यते तदा उत्तराऽर्धेऽपि वर्षाणा प्रथमः समयः—अनु०

पडिवज्जइ; जया णं उत्तरद्वे वि वासाणं पढमे समए पडिवज्जइ
तया णं जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पच्चयस्स पुरत्थिम-पच्चत्थिमे णं
अणंतरपुरक्खडे समयंसि वासाणं पढमे समये पडिवज्जइ ?

१०. उ०—हंता, गोयमा ! जया णं जंबुद्वीवे दीवे दाहि-
णद्वे वासाणं पढमे समए पडिवज्जइ, तह चेव जाव-पडिवज्जइ.

११. प्र०—जया णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पच्चयस्स
पुरत्थिमे णं वासाणं पढमे समये पडिवज्जइ तथा णं पच्चत्थिमे-
ण वि वासाणं पढमे समए पडिवज्जइ. जया णं पच्चत्थिमेण
वि वासाणं पढमे समए पडिवज्जइ तथा णं जाव-मंदरस्स पच्च-
यस्स उत्तर-दाहिणे णं अणंतरपच्छाकडसमयंसि वासाणं पढमे
समए पडिवज्जे भवइ ?

११. उ०—हंता, गोयमा ! जया णं जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स
पच्चयस्स पुरत्थिमे णं एवं चेव उच्चारयव्वं, जाव-पडिवज्जे भवइ.

एवं जहा समएणं अभिलावो भणिओ वासाणं तथा आव-
लियाए वि भाणियव्वो; आणपाणूण वि, योवेण वि, लवेण वि,
मुहुत्तेण वि, अहोरत्तेण वि, पक्खेण वि, मासेण वि, उज्जा
वि, एएसिं सव्वेसिं जहा समयस्स अभिलावो तथा भाणियव्वो.

१२. प्र०—जया णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे हेमंताणं पढमे
समये पडिवज्जइ ?

१२. उ०—अहेव वासाणं अभिलावो तहेव हेमंताण वि,
गिम्हाण वि भाणियव्वो जाव-उज्जए; एवं तिण्णि वि, एएसिं
तीसं आलावगा भाणियव्वो.

वर्षानो प्रथम समय होय अने ज्यारे उत्तरार्धमा पण वरसादनो
प्रथम समय होय त्यारे जंबुद्वीपमां मंदर पर्वतनी पूर्व पश्चिमे
वर्षानो प्रथम समय अनंतर पुरस्कृत समयमां होय अर्थात् जे समये
दक्षिणार्धमा वरसादनी शरुआत थाय छे ते ज समय पछी तुरत
ज बीजा समयं मंदर पर्वतनी पूर्व पश्चिमे वरसादनी शरुआत थाय ?

१०. उ०—हे गौतम ! हा एज रीते थाय-छे ज्यारे जंबुद्वीपमां
दक्षिणार्धमां चोमासानो प्रथम समय होय त्यारे ते प्रमाणे ज
यावत्-थाय छे,

११. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे जंबुद्वीपमां मंदर पर्वतनी पूर्व
चोमासानो प्रथम समय होय छे त्यारे पश्चिममां पण चोमासानो
प्रथम समय होय छे अने ज्यारे पश्चिममां पण चोमासानो प्रथम
समय होय छे त्यारे यावत्-मंदर पर्वतनी उत्तर दक्षिणे वर्षानो
प्रथम समय, अनंतर पश्चात्कृत समयमां होय अर्थात् मंदर पर्वतनी
पश्चिमे वर्षां शरु थयाना प्रथम समय पहेलां एक समये त्यां (मंदर
पर्वतनी) उत्तरे दक्षिणे वर्षां शरु थाय ?

११. उ०—हे गौतम ! हा, ए ज रीते थाय-ज्यारे
जंबुद्वीपमां मंदर पर्वतनी पूर्व वरसादनी शरुआत थाय ते पहेलां
एक समये अर्हा (उत्तर दक्षिणे) वरसादनी शरुआत थाय, ए
प्रमाणे यावत्-बहुं कहेवु.

जेम वरसादना प्रथम समय माटे कहुं तेम वरसादनी-
शरुआतनी प्रथम आवलिका माटे पण जाणवुं अने ए प्रमाणे
आनपान, स्तोक, लव, मुहूर्त, अहोरात्र, पक्ष, मास, ऋतु, ए
वधा संबंधे पण समयनी पेटे जाणवुं.

१२. प्र०—हे भगवम ! ज्यारे जंबुद्वीपमां दक्षिणार्धमां हेमंत
ऋतुनो प्रथम समय होय त्यारे उत्तरार्धमां पण हेमंतनो प्रथम
समय होय अने ज्यारे उत्तरार्धमां पण तेम होय त्यारे जंबुद्वीपमां
मंदर पर्वतनी पूर्व पश्चिमे हेमंतनो (प्रथम समय अनंतर पुरस्कृत
समये होय ?) इत्यादि पूछवुं.

१२. उ०—हे गौतम ! ए संबंधेनो वधो खुलासो वर्षानो
पेटे ज जाणवो अने ए ज प्रकारे ग्रीष्म ऋतुनो पण खुलासो
समजवो. तथा हेमंत अने ग्रीष्मना प्रथम समयनी पेटे तेनी प्रथम
आवलिका वर्गरे यावत् ऋतु-सुधी पण समजवु-ए प्रमाणे एक
सरखु ए त्रणे ऋतुओ विपे जाणवुं-ए वधाना मळीने ग्रीष्म
आलापक कहेवा.

१. मूलच्छाया—प्रतिपद्यते, यदा उत्तरार्धेऽपि वर्षाणा प्रथम. समय प्रतिपद्यते तदा जम्बुद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्य-पश्चिमेऽ-
नन्तरपुरस्कृतसमये वर्षाणां प्रथम. समयः प्रतिपद्यते ? हन्त, गौतम ! यदा जम्बुद्वीपे द्वीपे दक्षिणाऽर्धे वर्षाणा प्रथमः समयः प्रतिपद्यते तथा चैव
यावत्-प्रतिपद्यते. यदा भगवन् ! जम्बुद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्ये वर्षाणा प्रथम. समयः प्रतिपद्यते तदा पश्चिमेऽपि वर्षाणा प्रथमः
समयः प्रतिपद्यते; यदा पश्चिमेऽपि वर्षाणां प्रथम. समयः प्रतिपद्यते तदा यावन्-मन्दरस्य पर्वतस्य उत्तर-दक्षिणेऽनन्तरपुरस्कृतसमये वर्षाणा प्रथम.
समयः प्रतिपन्नो भवति ? हन्त, गौतम ! यदा जम्बुद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पौरस्त्ये एव चैव उच्चारयितव्यम्, यावत्-प्रतिपन्नो भवति. एवं यथा
समयेन अभिलापो भगितो वर्षाणां तथा आवलिकयाऽपि भगितव्य, आन-प्राणाभ्यामपि, स्तोकेनाऽपि, लवेनाऽपि, मुहूर्तनाऽपि, अहोरात्रेणाऽपि,
पक्षेणाऽपि, मासेनाऽपि, ऋतुनाऽपि; एतेषां सर्वेषां यथा समयस्याऽभिलापस्तथा भगितव्य. यदा भगवन् ! जम्बुद्वीपे द्वीपे हेमन्ताना प्रथमः समयः
प्रतिपद्यते ? सर्वेषां वर्षाणाम् अभिलापस्तथा हेमन्तानामपि, ग्रीष्मणाम् अपि भगितव्यो यावत्-ऋतुना; एवं ग्रीष्मि अपि, एतेषां विशद
आलापका भगितव्याः—अनु०

३. कालाविकारविद्विमाहः—‘जया णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे दाहिणद्धे वासाणं पढमे समणं पडिवज्जइ’ इत्यादि, ‘वासाणं’ ति चतुर्मासप्रमाणवर्षाकालस्य संबन्धी प्रथमः आद्यः, समयः क्षणः प्रतिपद्यते संपद्यते-भवतीत्यर्थः. ‘अणंतरपुरक्खडसमयंति’ ति अनन्तरो निर्बन्धवानो दक्षिणार्धं वर्षा-प्रथमतोऽपेक्षया स चार्चानोऽपि स्यात्, अत आहः-पुरस्कनः पुरोवर्ती भविष्यन्-इत्यर्थः, समयः प्रतीतः; ततः पत्रयस्य कर्मधारयः-अतस्तत्र. ‘अणंतरपच्छाकडसमयंति’ ति पूर्वोपरविदेहवर्षाप्रथमसमयापेक्षया योऽनन्तरः पश्चात्कृतोऽनीतः समयस्तत्र दक्षिणोत्तरयोर्वर्षाकालप्रथमसमयो भवति-इति. ‘एवं जहा समणं’ इत्यादि. आवल्लिकाऽभिलाषधर्मः-‘जया णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे दाहिणद्धे वासाणं पढमा आवल्लिया पडिवज्जइ, तथा णं उत्तरद्धे वि, जया णं उत्तरद्धे वासाणं पढमा आवल्लिया पडिवज्जइ, तथा णं जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमपच्चत्थियेणं अणंतरपुरक्खडसमयंति वासाणं पढमा आवल्लिया पडिवज्जइ ? हंता, गोयमा !’ इत्यादि. एवम्-आनप्राणदिपदेषु अपि. आवल्लिकाद्यर्थः पुनर्यमम्-आवल्लिका असंख्यातसमयात्मिका. आनप्राण उच्छ्वासनिःश्वासकालः. स्तोकः सप्तप्राणप्रमाणः. लवस्तु सप्तस्तोकरूपः. मुहूर्तः पुनः लवनमसतिप्रमाणः. क्रतुम् मासद्वयमानः. ‘हेमंताणं’ ति शीतकालस्य. ‘गिम्हाण वि’ ति उष्णकालस्य. ‘पढमे अयणं’ ति दक्षिणायनम्, श्रावणादित्र्यंत् संवत्सरस्य. ‘जुएण वि’ ति युगं पञ्चसंवत्सरमानम्. ‘पुव्वणेण वि’ ति पूर्वार्द्धं चतुरशीतिवर्षलक्षणान्. ‘पुव्वेण वि’ ति पूर्वं पूर्वाह्णमेव चतुरर्गातिवर्षलक्षेण गुणितम्. एवं चतुरशीतिवर्षलक्षणगुणितमुत्तरोत्तरं स्थानं भवति. चतुर्नवतिअधिकं चाङ्कगतम्-अन्तिमे स्थाने भवति-इति. ‘पढमा ओसपिणि’ ति अवसर्पयति भावानित्येवशीला अवसर्पिणी, तस्याः प्रथमो विभाग प्रथमावसर्पिणी. ‘उत्सपिणि’ ति उत्सर्पयति भावानित्येवशीला उत्सर्पिणी.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवत्वाचूत्रे पद्यमश्वते प्रथम उद्देशके श्रीश्रमभयदेवसुविचरितं विकरणं ननामम्

३. आगळना प्रकरणमां काळ संबंधी हकीकत जगात्री छे अने ह्ये ऋतुओ विषे जणावधानो गरुआत थाय छे- ऋतु पग एक प्रकारने काळ ज छे माटे ते संबंधीनुं निरूपण स्थानप्राप्त छे. ऋतुओ संबंधे जणावधानां कहेछे के, [जया णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे दाहिणद्धे वासाणं पढमे समणं पडिवज्जइ’ इत्यादि.] ‘वासाणं’ एटले वरसादनी मोसम-चोमासाना चार महिना-नो पहिलो समय साडे छे. [अणंतरपुरक्खडसमयंति ति] दक्षिणार्धमां गरु धती चोमासानो मोसमना पहलापणानी अरेझाए अनंतर-आंतरा विनानो, एवा विशेषवाळो तो कोद अतीत मनपण होय माटे कहे छे के, पुरोवर्ती-ह्ये पढी आवनार-भविष्यमां थनार समय-ए समये. [‘अणंतरपच्छाकडसमयंति’ ति] पूर्व अने पश्चि विदेहमां गरु धती चोमासानो मोसमना प्रथम समयनी अपेझाए अनंतर-आंतरा विनानो अने पश्चात्कृत-अतीत थएलो-समय-ए समये दक्षिण अने उत्तरमां चोमासानो मोसमनो प्रथम समय होय छे. [‘एवं जहा समणं’ इत्यादि] आवल्लिका मबंधी पाठनो उचार आ र छे:- ‘जया णं भंते ! जंबुद्वीवे दीवे दाहिणद्धे वासाणं पढमा आवल्लिया पडिवज्जइ, तथा णं उत्तरद्धे वि, जया णं उत्तरद्धे वासाणं आवल्लिया पडिवज्जइ, तथा णं जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमपच्चत्थियेणं अणंतरपुरक्खडसमयंति वासाणं पढमा आवल्लिया पडिवज्जइ, हंता गोयमा !’ इत्यादि. ए प्रमाणे आनप्राण वगैरे पदोनो पण सूत्रपाठ समजवो. आवल्लिका वगैरे (शब्दो) वाळना माप संबंधी छे अने तेनो अर्थ आ छे:-असरयात समयनी एक आवल्लिका थाय छे, उच्छ्वास अने निःश्वासनो एक आनप्राण थाय छे, सात प्राणनो एक स्तोक थाय छे, सात स्तोकनो एक लव थाय छे, सत्योत्तर लवनो एक मुहूर्त थाय छे, वे महिनानी एक ऋतु थाय छे. [‘हेमताणं’ ति] शीताळ संबंधी, [‘गिम्हाण वि’ ति] उनाळा संबंधी, [‘पढमे अयणं’ ति] दक्षिणायन, कारण के, वर्षनो आदि (पहिलो) महिनो श्रावण छे [‘जुएण वि’ ति] पाच वरसनुं एक युग थाय छे, [‘पुव्वणेण वि’ ति] चौरागी लाख ८४०००००—वर्षनुं एक पूर्वाण थाय छे, पूर्वाणनी संख्याने चौरागी लाख गणी करवाधी एक पूर्व थाय छे, ए प्रमाणे पूर्वने चौरागी लाखगुणं करवाधी एक वृत्तिंग थाय छे अने ए रीते उत्तरोत्तर ववा मापमां समजवुं. छेवटना शीर्षप्रहेलिका नामना मापमा १९४ अंको आवे छे. [‘पढमा ओसपिणि’ ति] पदार्थोने अवसर्पिणे-मूळ स्वभाव खसेडे-हीणा करे ते अवसर्पिणी-तेनो जे प्रथम विभाग ते प्रथमावसर्पिणी. [‘उत्सपिणि’ ति] भावोने उत्सर्पिणे-प्रकर्षवाळा करे-ते उत्सर्पिणी.

लवण-समुद्रादि.

१५. प्र०—लवणे णं भंते ! समुद्धे सूरिया उदीचि-पाईण-मुग्गच्छ० ?

१५. उ०—ज चैव जंबुद्वीवस्स वत्तव्वया भणिआ स चैव सव्वा अपरिसेसिआ लवणसमुद्धस्स वि भाणियव्वा, नवरं-अभिल्लावो इमो पेयव्वो. जया णं भंते ! लवणे समुद्धे दाहिणद्धे दिवसे भवइ तं चैव जाव-तदा णं लवणसमुद्धे पुरत्थिमपच्चत्थिये

१५. प्र०—हे भगवन् ! लवण समुद्रमां सूर्या ईशान खूणाम उर्गाने अग्नि खूणामां जाय इत्यादि पूछवुं.

१५. उ०—हे गौतम ! जंबुद्वीपमां सूर्या संबंधे जे वक्त कही छे ते वधी अहां लवण समुद्र संबंधे पण कहेवी. ए के, ते वक्तव्यतामां पाठनो उचार आ प्रमाणे करवो: भगवन् ! ज्यारे लवण समुद्रना दक्षिणार्धमां दिवस होय

१. आ शब्दमा आवेला अनन्तर, पुरस्कन अने समय-ए त्रणे शब्दोनो कर्मधारय समास करवानो छे.—श्रीश्रमभय०.

१. मूलच्छाया.— लवणे भगवन् ! समुद्धे सूर्या उदीची-प्राचीनम् उद्देश० ? वा एव जंबुद्वीपस्य वक्तव्यता भणिता सा एव सर्वा अपरिसेसिआ लवणसमुद्धस्सोऽपि भणितव्या, नवरम्-अभिल्लावोऽपि ज्ञातव्यः-तदा भगवन् ! लवणे समुद्धे दक्षिणार्धे दिवसो भवति, तच्चैव जावत्-तदा लवणसमुद्धे-पश्चिनेः—अनु०

गी राई भवति. एएणं अभिलाषेणं नेयव्वं.

इत्यादि वधुः ते ज प्रमाणेः कहेवुं, यावत्—त्यारे लवण समुद्रमां पूर्व पश्चिमे रात्री होय छे. ए अभिलाषवडे वधुं जाणवुं.

१६. प्र०—जया णं भंते ! लवणसमुद्रे दाहिणड्डे पढमा ओसपिणी पडिवज्जइ, तया णं उत्तरड्डे पढमा ओसपिणी पडिवज्जइ, जया णं उत्तरड्डे पढमा ओसपिणी पडिवज्जइ, तया णं लवणसमुद्रे पुरत्थिम-पच्चत्थिमेणं नेवत्थि ओसपिणी, नेवत्थि उत्सपिणी समणाउसो ! ?

१६. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे लवण समुद्रना दक्षिणार्धमां प्रथम अवसर्पिणी होय छे. त्यारे उत्तरार्धमां प्रथम अवसर्पिणी होय छे अने ज्यारे उत्तरार्धमां प्रथम अवसर्पिणी होय छे त्यारे लवण समुद्रमां पूर्वं पश्चिमे अवसर्पिणी नथी होती, उत्सर्पिणी नथी होती, पण हे दीर्घजीवि श्रमण ! त्यां अवस्थित (फेरफार विनाने) काळ कह्यो छे ?

१६. उ०—हंता, गोयमा ! जाव—समणाउसो !.

१६. उ०—हे गौतम ! हा, ते ज रीते छे अने ते यावत्—हे श्रमणायुष्मन् ! इत्यादि.

१७. प्र०—घायइसंडे णं भंते ! दीवे सूरिया उदीचिपाईण-गच्छं ?

१७. प्र०—हे भगवन् !—घातकीखंड द्वीपमां सूर्यो ईशान खूणामां उगिने, इत्यादि वृच्छुं.

१७. उ०—जहेव जंवुदीवस्स वत्तव्वया भणियां स च्चेव पइसंडस्स त्रिः भाणियव्वा, नवरं—इमेणं अभिलाषेणं सव्वे लावगा भाणियव्वा.

१७. उ०—हे गौतम ! जे वक्तव्यता जंवुदीप संबंधे कही छे ते ज वक्तव्यता वची घातकीखंड संबंधे पण जाणवी. विशेष ए के, पाठउं उच्चारण करती बखते वधा आलापको आ रीते कहेवा—

१८. प्र०—जया णं भंते ! घायइसंडे दीवे दाहिणड्डे दिवसे इइ, तदा णं उत्तरड्डे वि, जया णं उत्तरड्डे वि तथा णं यइसंडे दीवे मंदराणं पव्वयाणं पुरत्थिमपच्चत्थिमे णं राई इइ ?

१८. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे घातकीखंड द्वीपमा दक्षिणार्धमां दिवस होय छे त्यारे उत्तरार्धमां पण दिवस होय छे अने ज्यारे उत्तरार्धमां पण तेम होय छे त्यारे घातकीखंड द्वीपमां मंदर पर्वतोनी पूर्व पश्चिमे रात्री होय छे ?

१८. उ०—हंता, गोयमा ! एवं च्चेव जाव—राई भवइ.

१८. उ०—हे गौतम ! हा, ए ज रीते छे, यावत्—रात्री होय छे.

१९. प्र०—जया णं भंते ! घायइसंडे दीवे मंदराणं पव्व-याणं पुरत्थिमेणं दिवसे भवइ तथा णं पच्चत्थिमेण वि ?—जया णं पच्चत्थिमेण वि तथा णं घायइसंडे दीवे मंदराणं पव्वयाणं उत्तरेणं दाहिणेणं राई भवति ?

१९. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे घातकी खंड द्वीपमां मंदर पर्वतोनी पूर्वं दिवस होय छे त्यारे पश्चिमे पण दिवस होय छे अने ज्यारे पश्चिमे पण दिवस होय छे त्यारे घातकी खंड द्वीपमां मंदर पर्वतोनी उत्तरे अने दक्षिणे रात्री होय छे ?

१९. उ०—हंता, गोयमा ! जाव—भवइ—एवं एएणं अभि-लाषेणं नेयव्वं जाव०—

१९. उ०—हे गौतम ! हा, ए ज रीते होय छे, अने ए अभिलाषयी जाणवुं, यावत्—

२०. प्र०—जया णं भंते ! दाहिणड्डे पढमा ओसपिणी तथा णं उत्तरड्डे ? जया णं उत्तरड्डे तथा णं घायइसंडे दीवे मंदराणं पव्वयाणं पुरत्थिम-पच्चत्थिमेण नत्थि ओसपिणी जाव—समणाउसो ! ?

२०. प्र०—हे भगवन् ! ज्यारे दक्षिणार्धमां प्रथम अवसर्पिणी होय छे त्यारे उत्तरार्धमां पण तेम होय छे अने ज्यारे उत्तरार्धमां पण होय छे त्यारे घातकीखंड द्वीपमां मंदर पर्वतोनी पूर्व पश्चिमे अवसर्पिणी नथी होती, उत्सर्पिणी नथी होती ? यावत्—श्रमणायुष्मन् !

१. मूलच्छाया.—रात्री भवति. एतेन अभिलाषेणं ज्ञातव्यम्. यदा भगवन् ! लवणसमुद्रे दक्षिणार्धं प्रथमा अवसर्पिणी प्रतिपद्यते, तदा उत्तरार्धं प्रथमा अवसर्पिणी प्रतिपद्यते ? यदा उत्तरार्धं प्रथमा अवसर्पिणी प्रतिपद्यते तदा लवणसमुद्रे पौरस्व-पश्चिमेन नैवास्तित् अवसर्पिणी. नैवास्ति उत्सर्पिणी श्रमण आयुष्मन् ! ? हन्त, गौतम ! यावत्—श्रमणाऽऽयुष्मन् !. घातकिलण्डे भगवन् ! द्वीपे सूर्यो उदिवी-प्राचिनम् उद्गल्य०. यथैव जम्बुद्वीपस्य वक्तव्यता भणित्वा सा एव घातकिलण्डस्य अपि भणितव्या, नवरम्—अनेन अभिलाषेणं सर्वे आलापकाः भणितव्या. यदा भगवन् ! घातकिलण्डे द्वीपे दक्षिणार्धं दिवसो भवति, तदा उत्तरार्धेऽपि ? यदा उत्तरार्धेऽपि तदा घातकिलण्डे द्वीपे मन्दराणां पर्वतानां पौरस्व-पश्चिमेन रात्री भवति ? . हन्त, गौतम ! एवं च्चेव यावत्—रात्री भवति. यदा भगवन् ! घातकिलण्डे द्वीपे मन्दराणां पर्वतानां पौरस्व-पश्चिमेन दिवसो भवति. तदा पश्चिमेनाऽपि ? यदा पश्चिमेन अपि तदा घातकिलण्डे द्वीपे मन्दराणां पर्वतानाम् उत्तरेण दक्षिणेन रात्री भवति ? हन्त, गौतम ! यावत्—भवति. एवम् एतेन अभिलाषेणं ज्ञातव्यं यवत्—यदा भगवन् ! दक्षिणार्धं प्रथमा अवसर्पिणी तदा उत्तरार्धं ? यदा उत्तरार्धं तदा घातकिलण्डे द्वीपे मन्दराणां पर्वतानां पौरस्व-पश्चिमेन नास्ति अवसर्पिणी यावत्—श्रमणाऽऽयुष्मन् ! ?—अनु०

२०. उ०—'हंता, गोयमा ! जाव-समणाउसो !

जहा लवणसमुद्रस्य वक्तव्यया तथा कालोदस्य वि भाणि-
यवा, नवरं-कालोदस्य नमं भाणियव्यं.

२१. प्र०—अम्भितरपुक्खरद्धेणं भंते ! सूरिया उदीचिपाईण-
मुग्गच्छ० ?

२१. उ०—जहेव धायइसंडस्य वक्तव्यया तहेव अम्भितर-
पुक्खरद्धस्य वि भाणियवा, नवरं-अभिलावो जाणियव्वो जाव-
तया णं अम्भितरपुक्खरद्धे मंदराणं पुरत्थिम-पच्चत्थिमेणं नेवत्थि
अवसर्पिणी. नेवत्थि उस्सर्पिणी-अवट्ठिए णं तत्थ काले पण्णत्ते
समणाउसो !.

—सेवं भंते !, सेवं भंते ! त्ति.

२०. उ०—हे गौतम ! हा ए ज रीते छे, यावत्-श्रमणा-
युष्मन् !.

—जेम लवण समुद्रनी हकीकत कही तेम कालोद संबंधे
पण समजहुं. विशेष ए के, लवणने बदले ' कालोद ' हुं नाम
कहेहुं.

२१. प्र०—हे भगवन् ! अम्यंतर पुष्करार्धमां सूर्यो ईशान
खूणामां उगीने इत्यादि वृष्टुं.

२१. उ०—हे गौतम ! धातकी खंडनी वक्तव्यतानी पेठे
अम्यंतर पुष्करार्धनी वक्तव्यता पण कहेवी. विशेष ए के, धातकी
खंडने बदले अम्यंतर पुष्करार्धनो पाठ कहेवो अने यावत्-
' अम्यंतर पुष्करार्धमां मंदरोनी पूर्व पश्चिमे अवसर्पिणी नथी
होती, उत्सर्पिणी नथी होती, पण हे दीर्घजीवी श्रमण ! त्यां
अवस्थित काळ होय छे.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे
छे एम कही यावत्-विचरे छे.

भगवंत-अज्जसुहम्मसासिपणीए सिरीभगवईसुत्ते पंचमसये पढमो उदेत्तो सम्मत्तो.

वेडारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽस्मिन् दायी यः सद्गुणानां परकृत्तिकरणाद्वैतजीवी तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो वाहको दान्ति-गान्त्योः-दद्यात् श्रीवीरदेवः सकलशिवसुखं मारहा चाप्तसुख्यः ॥

१. मूलच्छायाः—हन्त, गौतम ! यावत्-श्रमणाऽऽयुष्मन् ! यथा लवणसमुद्रस्य वक्तव्यता तथा कालोदस्याऽपि भणितव्या, नवरम्-कालोदस्य
नाम भणितव्यम्. अम्यन्तरपुष्करार्धेन भगवन् ! सूर्यो उदीची-प्राचीनम् उद्गल० ? यथैव धातकिलण्डस्य वक्तव्यता तथैव अम्यन्तरपुष्करार्धस्य अपि
भणितव्या, नवरम्-अभिलापो ज्ञातव्य, यावत्-तदा अम्यन्तरपुष्करार्धे मन्दराणा पारस्व-पश्चिमेन नैवाऽस्ति अवसर्पिणी. नैवाऽस्ति उ-सर्पिणी.
अवस्थितः तत्र कालः प्रहस्रः श्रमणाऽऽयुष्मन् !. तदेवं भगवन् ! तदेव भगवन् ! इतिः—अनु०

शतक ५.—उद्देशक २.

राजगृह.—ईशपुरोवात.—पश्चात्वात.—मंदवात.—महावात.—२ वायु संसंधे दिशाओने आश्राने पृच्छा.—द्रीपमां वाता वायु.—समुद्रमां वाता वायु.—७ वधे वायुभोने परस्पर चरमास.—५ वायुभोने वासाना कारणो.—वायुती यपारीति गति.—वायुनी उत्तरक्रिय.—वायुकुम रादि द्वारा वायुकायनु उदीरन—वायुओ श्वास प्रसास ले ?—हा.—वायु मरी मरीने अनेक वार फरीवी वायुमा आने ?—हा—रघु वायु मरे के अगृह ?—गृह वायु.—वायु शरीरसहित नीरठे के शरीररहित ?—वधे रीते नीरठे.—ओदन—कुमाप अने सुरानां अणुओ बोनां शरीर कहेवाय ?—अपेक्षाए वनस्पतिनां—अग्निना—पानीनां अने अग्निनां शरीर कहेवाय.—अय—ओहुं—नांउ—फारं—पीछं—पापाण अने कपटिका—हाट—नां अणुओ बोना शरीर कहेवाय ?—शुक्तीनां अने अग्निनां—हाटहुं—बळेहुं हाटकुं—चामहुं—बळेहुं चामहुं—दिगहुं—बळेहुं दिगहुं—खरी—बळेही खरी—नउ अने बळेओ नग—७ वधना अणुओ बोनां शरीर कहेवाय ! तमजीवना अने अग्निना—अगारो—रास—मुनो अने छाण बोना शरीर कहेवाय ?—एकेट्रियना वायु—२वेट्रियनां अने अग्निना.—एवाममुद्रनो चक्रवाक निष्काम केटो ?—वायु—लोकस्विति—विहार.—

१. प्र०—रांयगिहे नगरे जाच एवं वयासी.—अतिथे णं भंते ! ईसिपुरेवाया, पच्छा वाया, मंदा वाया, महावाया चायंति ?

१. उ०—हंता, अतिथे.

२. प्र०—अतिथे णं भंते ! पुरतिथे णं ईसिपुरेवाया, पच्छा वाया, मंदा वाया, महावाया चायंति ?

२. उ०—हंता, अतिथे. एवं पश्चतिथे णं, दाहिणे णं उत्तरे णं, उत्तरपुरतिथे णं, दाहिणपुरतिथे णं, दाहिणपश्चतिथे णं उत्तरपश्चतिथे णं.

३. प्र०—जया णं भंते ! पुरतिथे णं ईसिपुरेवाया, पच्छा वाया, मंदा वाया, महावाया चायंति; तथा णं पश्चतिथे णं वि ईसिपुरेवाया, जया णं पश्चतिथे णं ईसिपुरेवाया तथा णं पुरतिथे णं वि ?

१. प्र०—राजगृह नगरमां वायुत्—आ प्रमाणे बोत्या के—हे भगवन् ! ईशपुरोवात—थोटा ब्रह्माळः—थोडी भीनाप्रमाळा—थोटा चिकणा—वायु, वनस्पति वगैरेने हितकर वायु—पथ्यवात, धीमे धीमे वानारा वायु—भैर वायुओ अने महावायुओ वायु छे !

१. उ०—हे गौतम ! हा, ते वायुओ वायु छे.

२. प्र०—हे भगवन् ! पूर्वमा ईशपुरोवात, पथ्यवात, मंदवात अने महावात छे'

२. उ०—हे गौतम ! हा, छे. ए प्रमाणे पश्चिममां, दक्षिणमां, उत्तरमां, ईशान स्थानामा, अग्नि स्थानामा, भैरव स्थानामां अने वायव्य स्थानामां पण तेम ज सगःहुं.

३. प्र०—हे भगवन् ! त्वारे पूर्वमां ईशपुरोवात, पथ्यवात, मंदवात अने महावात वायु छे त्वारे पश्चिममां पण ईशपुरोवात वगैरे वायु छे ! अने त्वारे पश्चिममां ईशपुरोवात वगैरे वायु छे त्वारे पूर्वमां पण ते वायुओ वायु छे !

१. गुरुच्छावाः—राजगृहे नगरे वायुत्—एवम् अत्यधिक—अति भगवन् ! ईशपुरोवात, पथ्यवात, मंदवात, महावात वायुः ३ इन्द्र, अति. अति भगवन् ! पुरतिथे ईशपुरोवात, पथ्यवात, मंदवात, महावात वायुः ३ इन्द्र, अति. एवं पश्चिमे, दक्षिणदिशि, उत्तरदिशि; उत्तर-पश्चिमे, दक्षिण-पश्चिमे, दक्षिण-उत्तरे, उत्तर-पश्चिमे. मंदा भगवन् ! पुरतिथे ईशपुरोवात, पथ्यवात, मंदवात, महावात वायुः ३ इन्द्र पश्चिमेऽपि ईशपुरोवात, मंदा पश्चिमे ईशपुरोवातगणैः पुरतिथेऽपि !—अनु०

૩. ૩૦—હંતા, ગોયમા ! જયા ણં પુરત્થિમે ણં, તયા ણં
પચ્ચિત્થમેણ વિ ઈંસિપુરેવાયાં જયા ણં પચ્ચિત્થમેણ વિ ઈંસિપુરે-
વાયાં તયા ણં પુરત્થિમેણ વિ ઈંસિપુરેવાયાં એવં દિસાસુ,
વિદિસાસુ.

૪. પ્ર૦—અરિય ણં મંતે ! દીવિચ્ચા ઈંસિપુરેવાયાં ?

૪. ૩૦—હંતા.

૫. પ્ર૦—અરિય ણં મંતે ! સામુદ્દયા ઈંસિપુરેવાયાં ?

૫. ૩૦—હંતા, અરિય.

૬. પ્ર૦—જયા ણં મંતે ! દીવિચ્ચા ઈંસિપુરેવાયાં તયા ણં
સામુદ્દયા વિ ઈંસિપુરેવાયાં જયા ણં સામુદ્દયા ઈંસિપુરેવાયાં તયા
ણં દીવિચ્ચા વિ ઈંસિપુરેવાયાં ?

૬. ૩૦—ણો ણ્ણદ્દે સમદ્દે.

૭. પ્ર૦—સે કેણદ્દે ણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ, જયા ણં દીવિચ્ચા
ઈંસિપુરેવાયાં, ણો ણં તયા સામુદ્દયા ઈંસિપુરેવાયાં, જયા ણં
સામુદ્દયા ઈંસિપુરેવાયાં, ણો ણં તયા દીવિચ્ચા ઈંસિપુરેવાયાં ?

૭. ૩૦—ગોયમા ! તેસિ ણં વાયાણં અન્નમન્નવિવચ્ચાસેણં
લ્લવ્ણે સમુદ્દે વેલં નાદ્દકમદ્દ, સે તેણદ્દેણં જાવ વાયા વાયંતિ.

૩. ૩૦—હે ગૌતમ ! ય્યારે પૂર્વમાં ઈંપત્તુરોવાત વગેરે વાય
છે ત્યારે તે વધા પશ્ચિમમાં પળ વાય છે અને ય્યારે પશ્ચિમમાં
ઈંપત્તુરોવાત વગેરે વાય છે ત્યારે પૂર્વમા પળ તે વધા વાય છે.
એ પ્રમાણે વધી દિગ્ગાઓમા અને સ્થૂળાઓમાં પળ સમજવું.

૪. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! ઈંપત્તુરોવાત વગેરે વાયુઓ દ્વીપમાં
હોય છે ?

૪. ૩૦—હે ગૌતમ ! હા, હોય છે.

૫. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! ઈંપત્તુરોવાત વગેરે વાયુઓ સમુદ્રમાં
હોય છે ?

૫. ૩૦—હે ગૌતમ ! હા, હોય છે.

૬. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! ય્યારે દ્વીપના ઈંપત્તુરોવાત વગેરે
વાયુઓ વાતા હોય ત્યારે સમુદ્રના પળ ઈંપત્તુરોવાત વગેરે વાયુઓ
વાતા હોય ? અને ય્યારે સમુદ્રના તે વધા વાયુઓ વાતા હોય
ત્યારે દ્વીપના પળ તે વધા વાયુઓ વાતા હોય ?

૬. ૩૦—હે ગૌતમ ! એ વાત ઠીક નથી.

૭. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તેણું શું કારણ કે, ' ય્યારે દ્વીપના
ઈંપત્તુરોવાતાદિ વાતા હોય ત્યારે સમુદ્રના ઈંપત્તુરોવાતાદિ ન વાતા
હોય ? અને ય્યારે સમુદ્રના ઈંપત્તુરોવાતાદિ વાતા હોય ત્યારે
દ્વીપના ઈંપત્તુરોવાતાદિ ન વાતા હોય ?

૭. ૩૦—હે ગૌતમ ! તે વાયુઓ અન્યોન્ય વ્યવસ્થામવદે
(એક વીજા એક સાથે નહિ, પળ નોંખા નોંખા) સંચરે છે—ય્યારે
દ્વીપના ઈંપત્તુરોવાતાદિ વાતા હોય ત્યારે સમુદ્રના ન વાય અને
ય્યારે સમુદ્રના ઈંપત્તુરોવાતાદિ વાતા હોય ત્યારે દ્વીપના ન વાય—
એ રીતે એ વાયુઓ પરસ્પર વિપર્યય વડે વાય છે અને તે પ્રકારે
તે વાયુઓ લવ્ણ સમુદ્રની વેળાને સ્પર્શતા નથી તે કારણથી
વાયુ-પૂર્વ પ્રમાણે ' વાયુઓ વાય છે ' એ રીતે કહ્યું છે.

૧. પ્રથમોદ્દેશકે ટિલ્હુ દિવસાદિવિભાગ ઉક્તઃ, દ્વિતીયે તુ તાસ્વેવ વાતં પ્રતિષ્ઠિપાદયિપુર્વાતમેદાંસ્તાવદભિવાતુમાહ—' રાયગિહે '
ઇત્યાદિ. ' અરિય 'તિ અસ્તિ—અયમર્થઃ—યદુત વાતા વાન્તીતિ યોગઃ. કીટશાઃ? ઇત્યાહઃ—' ઈંસિપુરેવાય 'તિ મનાઃ સસ્નેહ—(સંત્રેહ)—

૧. મૂલચ્છાયા —હન્ત, ગૌતમ ! યદા પૌરસ્ત્યે તદા પશ્ચિમેઽપિ ઈંપત્તુરોવાતાં • યદા પશ્ચિમેઽપિ ઈંપત્તુરોવાતાં • તદા પૌરસ્ત્યેઽપિ
ઈંપત્તુરોવાતાં • એવં દિશાસુ વિદિગાસુ અસ્તિ ભગવન્ ! દ્વૈપ્યા. ઈંપત્તુરોવાતાં • હન્ત. અન્નિ ભગવન્ ! સામુદ્રિકાં ઈંપત્તુરોવાતાં—? હન્ત, અરિય.
યદા ભગવન્ ! દ્વૈપ્યાઃ ઈંપત્તુરોવાતાં • તદા સામુદ્રિકા, અપિ ઈંપત્તુરોવાતાં ? યદા સામુદ્રિકાં ઈંપત્તુરોવાતાં • તદા દ્વૈપ્યા અપિ ઈંપત્તુરોવાતાં ?
નાડયમ્ અર્થઃ સમર્થઃ તવ્ કેનાર્થેન ભગવન્ ! એવમ્ ઉચ્ચતે. યદા દ્વૈપ્યા. ઈંપત્તુરોવાતાં • નો તદા સામુદ્રિકા ઈંપત્તુરોવાતાં • યદા સામુદ્રિકાઃ
ઈંપત્તુરોવાતાં, નો તદા દ્વૈપ્યાઃ ઈંપત્તુરોવાતાં • ? ગૌતમ ! તેણાં વાતાનામ્ અન્યોન્યવિવચ્ચાસેણ લવ્ણે સમુદ્રે વેલા નાતિકામતિ. તવ્ તેનાર્થેન
યાવત્ વાતાઃ વાન્તિઃ—અસુ •

૨. ગરમીની મોસમમાં જે શીત વાયુઓ વાય છે તે સમુદ્ર તરફથી આવેલા હોય છે એટલે તે વચ્ચે—ય્યારે શીત વાયુઓ વાતા હોય તે વચ્ચે—
જમીનના ડળ વાયુઓ વાતા નથી અને ય્યારે ગીઆલાની મોસમમાં જે ડળ વાયુઓ વાય છે તે જમીન તરફથી આવેલા હોય છે એટલે તે વચ્ચે—
ય્યારે ડળ વાયુઓ વાતા હોય તે વચ્ચે—સમુદ્રના શીત વાયુઓ વાતા નથી. સમુદ્રના વાયુઓ શીત હોય છે અને દ્વીપના (જમીનના) વાયુઓ ડળ
હોય છે—આ રીતે એ વચ્ચે (દ્વીપના અને સમુદ્રના) વાયુમાં પરસ્પર વિરુદ્ધ અને એક વીજાને ઉગ્રવાત કરનારો ગુણ મોજુર હોવાથી તે વચ્ચે વાયુઓ
એક સાથે વાદ શકે નહિ, કિંતુ તે વચ્ચેથી એક સમયે એક જ વાયુ વાય એટલે કે, ય્યારે દ્વીપનો વાયુ વાતો હોય ત્યારે સમુદ્રનો વાયુ ન વાય અને
ય્યારે સમુદ્રનો વાયુ વાતો હોય ત્યારે દ્વીપનો વાયુ ન વાય—ઉપર જે આ વચ્ચે વાયુના વ્યવસ્થામવદે વાતાની હકીકત જણાવી છે તે આ ટિપ્પણમાં
જણાવેલી રીતે ઘટતી લાગે છે —અસુ •

૩. ત્રેહેણ સહિતા. સત્રેહાઃ, ત્રેહો હિ અવદ્રાય-પર્યાયઃ. " સસા—इति अवद्रायः—त्रेह. "—(પ્રજ્ઞાપનાદીકા, પ્રથમમુદ્દેશકે અર્ચકાચવિચારે)
પુરોગામિણુ હિ વાતેણુ પ્રાયેણ ત્રેહો ભવતિ—इति लौकिकवायुशक्तिः, अत एव अत्र ते पुरोवाताः सत्रेहा, सत्रेहा वा उक्ताः. भाषायां च त्रेह-पर्यायः
' ओष ' इति शब्दो युज्यते.—असु •

वाताः. 'पच्छा वाय' ति पथ्या वनस्पत्यादिहिता वायवः. 'मंदा वाय' ति मन्दाः ग्रनेः संचारिणोऽमहावाताः. 'महावाय' ति उद्दण्डवाताः अनल्पा-इत्यर्थः. 'पुरत्थिमे णं' ति सुमेरोः पूर्वस्या दिग्नि-इत्यर्थः. एवमेतानि दिग्-विदिग्नेक्ष्याऽद्यै सूत्राणि. उक्तं दिग्मेदेन वाताना वानम्. अथ दिशामेव परस्परपनिबन्धेन तद्गहः- 'जया णं' इत्यादि. इह च द्वे विकसूत्रे, द्वे विदिकसूत्रे इति. अथ प्रकारान्तरेण वातस्वरूपनिरूपणसूत्रम्- 'तत्र-दीविचग' ति द्वैष्या द्वीपसवन्निवनः. 'सामुद्ग' ति समुद्रस्यैव सामुद्रिकाः. 'अन्नमन्नविवचालेणं' ति अन्नोन्न्यव्यत्यासेन यदैके ईपत्पुरोवातादिविशेषणा वान्ति, तदा इतरे न तथाविधा वान्तीत्यर्थः. 'वेलं नाइक्कमइ' ति तथाविधवातद्रव्यसामर्थ्याद्, वेलायास्तथास्वभावत्वाच्चेति.

१. प्रथम उद्देशकमा दिगाओने उद्देशीने दिवस विगेरेनो विभाग जगाव्यो छे अने हवे आ वीजा उद्देशकमां पण दिगाओने उद्देशीने ज पवन संबंधी हकीकृतने जणाववा सारु सौंधी पहेल्ले वायराना मेद संबंधे निरूपण करवाने कहे छे के, ['रायगिहे' इत्यादि.] ['अत्थि' ति] 'पवनो छे ?' ए प्रमाणे संबव करवो. केवी जातना ? तो कहे छे के, ['ईसिपुरेवाय' ति] ईपत्पुरोवात-थोडा त्रेहावाळा-थोडी भीनागवाळा-थोडी चिकागवाळा पवनो, ['पच्छा वाय' ति] वनस्पति वगेरेने लाभ-कर-पथ्य-वायु ते पथ्यवात, ['मंदा वाय' ति] धीमे धीमे सचरनारा वायुओ-मंड पवनो, ['महावाय' ति] उद्दण्ड-प्रचंड-पवनो-तोफानी वायुओ, ['पुरत्थिमेण' ति] सुमेरुथी पूर्व दिगामा, ए रीते ए आठ सूत्रो दिगा अने विदिगा-सूत्रा-ओनी अपेक्षाए कहेवा आगळना प्रकरणमा पवनोना बहवा (वावा) सत्रवे हकीकृत कही छे अने हवे ते ज हकीकृतने दिगाओना परस्पर मेळापपूर्वक आ रीते कहे छे: ['जया णं' इत्यादि.] आ ठेकागे वे सूत्र दिगा सत्रवी छे अने वे सूत्र सूत्रा संबधी छे. हवे वीजा रीते पवनना निरूपण विषे सूत्र कहे छे:—तेमां ['दीविचग' ति] द्वीप सत्रवी पवनो, ['सामुद्ग' ति] समुद्र संबंधी पवनो, ['अन्नमन्नविवचालेणं' ति] परस्पर विपर्यामपूर्वक अर्थात् ज्यारे अमुक जानना ईपत्पुरोवात वगेरे पवनो वहे (वाय) छे त्यारे ते ज जातना वीजा ईपत्पुरोवात वगेरे नथी बहता. ['वेल नाइक्कमइ' ति] वेळने ओळंगतो नथी, कारण के, वायराना द्रव्योतु सामर्थ्य ज तेवा प्रकारसु छे अने वेळने स्वभाव पण तेवो ज छे.

वायुओ.

८. प्र०—अत्थि णं भंते ! ईसिपुरेवाया, पच्छा वाया, मंदा वाया, महावाया वायंति ?

८. उ०—हंता, अत्थि.

९. प्र०—कया णं भते ! ईसिपुरेवाया० जाव-वायंति ?

९. उ०—गोयमा ! जया णं वाउयाए अहारियं रियंति, तथा णं ईसिपुरेवाया० जाव-वायंति.

१०. प्र०—अत्थि णं भंते ! ईसिपुरेवाया० ?

१०. उ०—हंता, अत्थि.

११. प्र०—कया ण भते ! ईसिपुरेवाया ?

११. उ०—गोयमा ! जया णं वाउयाए उत्तरकिरियं रियइ, तथा णं ईसिपुरेवाया जाव-वायंति.

१२. प्र०—अत्थि णं भंते ! ईसिपुरेवाया० ?

१२. उ०—हंता, अत्थि.

१३. प्र०—कया णं भते ! ईसिपुरेवाया, पच्छा वाया० ?

८. प्र०—हे भगवन् ! ईपत्पुरोवात, पथ्यवात, मंदावात अने महावात छे ?

८. उ०—हे गौतम ! हा, छे.

९. प्र०—हे भगवन् ! ईपत्पुरोवात वगेरे वायुओ क्यारे वाय छे ?

९. उ०—हे गौतम ! ज्यारे वायुकाय पोताना स्वभावपूर्वक गति करे छे त्यारे ईपत्पुरोवात वगेरे वायुओ वाय छे.

१०. प्र०—हे भगवन् ! ईपत्पुरोवात वगेरे वायुओ छे ?

१०. उ०—हे गौतम ! हा, छे.

११. प्र०—हे भगवन् ! ईपत्पुरोवात वगेरे वायुओ क्यारे वाय छे ?

११. उ०—हे गौतम ! ज्यारे वायुकाय उत्तर क्रियापूर्वक-वैक्रिय शरीर बनावीने-गति करे छे त्यारे ईपत्पुरोवात वगेरे वायुओ वाय छे.

१२. प्र०—हे भगवन् ! ईपत्पुरोवात वगेरे वायुओ छे ?

१२. उ०—हे गौतम ! हा, छे.

१३. प्र०—हे भगवन् ! ईपत्पुरोवात वगेरे वायुओ क्यारे वाय छे ?

१ मूलच्छाया—अस्ति भगवन् ! ईपत्पुरोवाता, पथ्या वाता, मन्दा. वाता, महावाता. वान्ति? हन्त, अस्ति कदा भगवन् ईपत्पुरोवाता.० यावत्-वान्ति ? गौतम ! यदा वायुकायो यथारिणं रीयते, तदा ईपत्पुरोवाता ० यावत्-वान्ति अस्ति भगवन् ! ईपत्पुरोवाता ० ? हन्त, अस्ति. कदा भगवन् ! ईपत्पुरोवाता ? गौतम ! यदा वायुकाय उत्तरक्रियं रीयते, तदा ईपत्पुरोवाता. यावत्-वान्ति. अस्ति भगवन् ! ईपत्पुरोवाता.० ? हन्त, अस्ति. कदा भगवन् ? ईपत्पुरोवाताः, पथ्याः वाताः० ?—भद्र०

१३. उ०—गोयमा ! ज्या णं वाउकुमारा, वाउकुमारीओ
अप्यणो वा, परस्स वा, तदुभयस्स वा अद्वाए वाउकायं उदीरेंति,
तया णं ईसिपुरेवाया, जाव-वायंति.

१४. प्र०—वाउयाए णं भंते ! वाउयायं चैव आणमंति
वा, पाणमंति वा० ?

१४. उ०—जहा खंदए तहा चत्तारि आलावगा नेयव्वा
अणेगसयसहस्स, पुट्टे उद्दाइ, ससरीरी निक्खमइ.

१३. उ०—हे गौतम ! ज्यारे वायुकुमारो अने वायुकुमारीओ
पोताने, वीजाने के वनेने माटे वायुकायने उदीरे छे ल्यारे
ईपरपुरोवात वगेरे वायुओ वाय छे.

१४. प्र०—हे भगवन् ! शुं वायुकाप, वायुकायने ज
श्वासमां ले छे अने निःश्वासमां मूके छे ?

१४. उ०—हे गौतम ! ए संबंधे वधुं स्कंदकं उद्देशकमां
कह्या प्रमाणे जाणवुं यावत्—(१)अनेक लाखवार मरीने, (२)
स्पर्श पांभ्या पछी, (३) मरे छे अने (४) शरीर सहित नीकळे
छे, ए रीते चारे आलापक कहेवा.

२. अथ वातानां वाने प्रकारान्तरेण वातस्वरूपत्रयं सूत्रत्रयेण दर्शयन्नाहः—‘ अत्यि णं ’ इत्यादि. इह च प्रथमवाक्यं प्रस्तावनार्थम्—इति न पुनरुक्तमित्याशङ्कनीयम्. ‘ अहारियं रियंति ’ ति रीतं रीतिः स्वभाव इत्यर्थः—तस्यानतिक्रमेण यथारीतम्—रीयते गच्छति—यथा स्वाभाविक्या गत्या गच्छतीत्यर्थः. ‘ उत्तरकिरियं ’ ति वायुकायस्य हि मूलशरीरमौदारिकम्, उत्तरं तु वैक्रियम्. अत उत्तरा उत्तरशरीराश्रया क्रिया गतिलक्षणा यत्र गमने तदुत्तरक्रियम्, तद्यथा भवतीत्येवं रीयते गच्छति. इह चैकसूत्रेणैव वायुवानकारणत्रयस्य वक्तुं शक्यते यत् सूत्रत्रयकरणं तद् विचित्रत्वात् सूत्रगतेरिति मन्तव्यम्. वाचनान्तरे ध्वयं कारणं महावातवर्जितानाम्, द्वितीयं तु मन्दवातवर्जितानाम्, तृतीयं तु चतुर्णामप्युक्तमिति. वायुकायाधिकारादेवेदमाह.—‘ वाउयाए णं ’ इत्यादि ‘ जहा खंदए ’ इत्यादि. तत्र प्रथमो दर्शित एव. ‘ अणेगे ’ इत्यादिद्वितीयः. स चैवम्—‘ वाउयाए णं भंते ! वाउयाए चैव अणेगसयसहस्सखुत्तो उद्दायित्ता उद्दायित्ता तत्थेव भुज्जो भुज्जो पच्चायाइ ? हंता, गोयमा ! ’. ‘ पुट्टे उद्दाइ ’ ति तृतीयः स चैवम्—‘ से भंते किं पुट्टे उद्दाइ, अपुट्टे उद्दाइ ? गोयमा ! पुट्टे उद्दाइ, नो अपुट्टे ’. ‘ ससरीरी ’ इत्यादिश्चतुर्थः. स-चैवम्—‘ से भंते ! किं ससरीरी निक्खमइ, असरीरी ? गोयमा ! सिय ससरीरी ’ इत्यादि.

२. ह्ये पवनोना वहवा (वावा) मां पवनोनां त्रण स्वरूप वने छे, अने ए वातने वीजे प्रकारे त्रण सूत्र द्वारा दर्शावे छे: [‘ अत्यि णं ’ इत्यादि] गं०—आ सूत्र तो आगळ आनी गयुं छे ते छतां फरीवार तेने अहीं शा माटे दर्शाव्युं ? समा०—चालु प्रकरणमां ए सूत्र प्रस्तावनारूपे मूक्युं छे अने तेने फरीवार दर्शाववातुं पण ए ज कारण छे माटे अहीं पुनरुक्ति थइ छे एम गणवातुं नथी. [‘ अहारियं ’ ति] वायुओ, पोतानी स्वाविक्रमा गतिथी वहे (वाय) छे. [‘ उत्तरकिरियं ’ ति] वायुकायनुं मूल शरीर तो औदारिक छे अने वैक्रिय शरीर एतुं उत्तर शरीर छे माटे कहे छे के, जे गमन उत्तर शरीरने आश्रीने थतुं होय—उत्तर शरीरपूर्वक थतुं होय—ते गमन ‘उत्तरक्रिय’ कहेवाय, अर्थात् वायुओ वैक्रिय शरीरवडे वाय छे. श०—वायुने वावानां त्रण कारणो एक ज सूत्र द्वारा जणावी शक्या छे तो पण ते माटे त्रण सूत्रो शा माटे कर्था ? समा०—सूत्र करवानी सूत्री विचित्र छे ! माटे ए रीते थयुं छे. वीजी वाचनानां तो ए त्रणे कारणो जूझा जूझा वायुने वहवानां दर्शाव्या छे:—पेलुं कारण महावायु सिवाय वीजा वायुओने वहवानुं छे, वीजुं कारण मंदवायु सिवाय अन्य वायुओने वावानुं छे अने वीजुं कारण चारे वायुओने वावानुं छे अने ए हेतुथी त्रणे सूत्रो जूझां करवां ए व्याजवी छे. वायुकायनुं प्रकरण होवाथी वायुकाय संबंधे एक वीजी वात जणाववाने कहे छे के, [‘ वाउयाए णं ’ इत्यादि.] [‘ जहा खंदए ’ इत्यादि.] वायुकाय संबंधे जे त्रण आलापक कहेवाना कह्या छे तेमां प्रथम आलापक तो देखाव्यो ज छे. [‘ अणेग ’—इत्यादि.] ए वीजो आलापक छे अने ते आरीते छे—‘ वाउयाए णं भंते ! वाउयाए चैव अणेगसय—सहस्सखुत्तो उद्दाइत्ता उद्दाइत्ता तत्थेव भुज्जो भुज्जो पच्चायाइ ? हंता गोयमा ! ’ [‘ पुट्टे उद्दाइ ’ ति] ए वीजो आलापक छे अने ते आ प्रमाणे छे:—‘ से भंते ! किं पुट्टे उद्दाइ, अपुट्टे उद्दाइ थोयमा ! पुट्टे उद्दाइ, नो अपुट्टे ’. [‘ ससरीरी ’ इत्यादि.] ए चोथो आलापक छे अने ते आ प्रमाणे छे:—‘ से भंते ! किं ससरीरी निक्खमइ, असरीरी ? गोयमा ! सिय ससरीरी ’ इत्यादि.

ओदन विगेरे.

१५. प्र०—अह भंते ! उदण्णे, कुम्मापे, सुरा एए णं किं-
सरीरा ति वत्तव्वं सिया ?

१५. प्र०—हे भगवन् ! ओदन, कुल्माप अने मदिरा, ए
त्रणे द्रव्यो क्यां जीवनां शरीरो कहेवाय ?

१. मूलच्छायाः—गौतम ! यदा वायुकुमाराः, वायुकुमार्यः आत्मनो वा, परस्य वा, तदुभयस्य वा अर्थाय वायुकायम् उदीरयन्ति, तदा ईपरपुरोवाता, यावत्-वान्ति. वायुकायो भगवन् ! वायुकायं चैव आनन्ति वा, प्राणन्ति वा० ? यथा स्कन्दके तथा चत्वारः आलापका. ज्ञातव्याः, धनेकदातसहस्रम्, स्पृष्टम् उद्रवति, सशरीरी निष्कामति.

१. जूजो म० प्र० सं० पृ० २२६.

२. अथ भगवन् ! ओदनः, कुल्माप, सुरा एते किरारी इति वक्तव्यं स्यात्.—अनु०

१५. उ०—गोयमा ! उदण्णे, कुम्मासे, सुराए य जे वणे दवे एए णं पुव्वभावपन्नवणं पडुच्च वणस्तइजीवसरीरा, तओ पच्छा सत्थातीआ, सत्थपरिगामिआ, अगणिज्झामिया, अगणि-
द्वसिया, अगणितेविया, अगणिपरिगामिया अगणिजीवसरीरा ति वत्तव्वं सिया, सुराए य जे दवे दवे एए ण पुव्वभावपन्नवणं पडुच्च आउजीवसरीरा, तओ पच्छा सत्थातीआ, जाव-अगणि-
कायसरीरा इ वत्तव्वं सिया.

१५. उ०—हे गौतम ! ओदन, कुल्माप अने मदिरामां जे घन (कठण) पदार्थ छे ते पूर्वभाव प्रज्ञापनानी अपेक्ष ए वनस्पति जीवनां शरीरो छे. अने ज्यरे ते ओदन वनेरे द्रव्यो (खाणीया वनेरे) शस्त्रोत्री कूटाय छे, शस्त्रोत्री परिणमित-नवा आकारनां धारक-याव छे अने अग्नित्री तेना वर्णो (रंगो) बदलाय छे, अग्नित्री ज्वित-पूर्वना स्वभावने छोडन.रां-थाय छे, अग्नित्री नवा आकारना धारक वने छे स्यारे ते द्रव्यो अग्निनां शरीरो कहेवाय छे, तथा सुरा (मदिरा)मां जे प्रवाही पदार्थ छे ते पूर्वभाव प्रज्ञापनानी अपेक्ष ए पाणीना जीवना शरीरो छे अने स्यारे ते प्रवाही भग शस्त्रोत्री कूटाय छे यावत्-अग्नित्री जुग रगने धारण करे छे स्यारे ते भाग, अग्निनायना शरीरो छे एम कहेवाय छे.

१६. प्र०—अह ण भते ! अये, तवे, तउए, सीसये, उवले, कसट्टिया—एए ण किसरीरा इ वत्तव्वं सिया ?

१६. प्र०—हे भगवन् ! लोहं, तांशु, त्रपु-कटाइ, सीमुं, वळेठो पत्थर-कोयलो अने कसट्टिका-काट, ए वधा द्रव्यो कया जीवनां शरीरो कहेवाय ?

१६. उ०—गोयमा ! अये, तवे, तउए, सीसए, उवले, कसट्टिआ—एए णं पुव्वभावपन्नवणं पडुच्च पुढवीजीवसरीरा; तओ पच्छा सत्थातीआ, जाव-अगणिजीवसरीरा इ वत्तव्वं सिया.

१६. उ०—हे गौतम ! लोह, तांशुं, कलइ, सीमुं. कोयलो अने काट, ए वधां पूर्व भाव प्रज्ञापनानी अपेक्ष ए पृथिवीना जीवनां शरीरो कहेवाय अने पट्टी-शस्त्र द्वारा कूटया पट्टी-यावत्-अग्निना जीवनां शरीरो कहेवाय.

१७. प्र०—अह णं भंते ! अट्टी, अट्टिज्झामे, चम्मे, चम्म-ज्जामे, रोमे, रोमज्जामे, सिंगे, सिंगज्जामे, सुरे, सुरज्जामे, नखे, नखज्जामे—एए णं किसरीरा इ वत्तव्वं सिया ?

१७. प्र०—हे भगवन् ! हाडकुं, आगथी विह्व-वगडेल-थएल हाडकुं, चामहुं, आगथी विह्व थएल चामहुं, रंगडा, आगथी विह्व थएल रंगडा, खरी, आगथी विह्व थएल खरी, नख, अने वळेठ नख; ए वधां कया जीवनां शरीरो कहेवाय ?

१७. उ०—गोयमा ! अट्टी, चम्मे, रोमे, सिंगं, सुरे, नहे—एए ण तसपाणजीवसरीरा. अट्टिज्झामे, चम्मज्जामे, रोम-ज्जामे, सिंग-सुर-णहज्जामे—एए णं पुव्वभावपन्नवणं पडुच्च तस-पाणजीवसरीरा; तओ पच्छा सत्थातीआ, जाव-अगणि ति वत्तव्वं सिया.

१७. उ०—हे गौतम ! हाडकुं, चामहुं, रंगटा, खरी अने नख, ए वधां त्र जीवनां शरीरो कहेवाय अने वळेठ हाडकुं, वळेठ चामहु, वळेठ रंगटां, वळेठ खरी अने वळेठ नख, ए वधां पूर्व भाव प्रज्ञापनानी अपेक्ष ए त्रस जीवना शरीरो कहेवाय अने पट्टी-शस्त्र द्वारा संबद्धित यथा पट्टी-यावत्-अग्निना जीवना शरीरो कहेवाय.

१८. प्र०—अह भते ! इंगाले, छारिए, मुसे, गोमए—एए ण किसरीरा इ वत्तव्वं सिया ?

१८. प्र०—हे भगवन् ! अंगारो, राख, मुमो अने छाणुं, ए वधां कया जीवना शरीरो कहेवाय ?

१८. उ०—गोयमा ! इंगाले, छारिए, मुसे, गोमए—एए णं पुव्वभावपन्नवणं पडुच्च एगिंदियजीवसरीरप्ययोगपरिणामिया

१८. उ०—हे गौतम ! अंगारो, राख, मुमो अने छाणुं, ए वधा पूर्व भाव प्रज्ञापनानी अपेक्ष ए एकेद्रिय जीवना शरीरो

१. मूलच्छाया—गौतम ! ओदने, कुल्मापे, सुयाथ यानि घनानि द्रव्यानि एतानि पूर्वभावप्रज्ञापना प्रतीत्य वनस्पतिजीवसरीराणि, ततः पश्चात् शस्त्रोत्तीतानि, शस्त्रपरिणामितानि, अग्निशान्तिना, अग्निज् (द्रु) पितानि, अग्निमेखिनानि, अग्निपरिणामितानि अग्निजीवसरीराणि इति वक्तव्यं स्यात्, सुयाथ यानि द्रव्ये द्रव्याणि एतानि पूर्वभावप्रज्ञापना प्रतीत्य अर्जोवसरीराणि, ततः पश्चात् शस्त्रोत्तीतानि, यावत्-अग्निजावसरीराणि इति वक्तव्यं स्यात्. अथ भगवन् ! अथ, ताम्रम्, त्रपु, सोसरुम्, उपल, वट्ट, एते किसरीरा इति वक्तव्यं स्यात् ? गौतम ! अथ, ताम्रम्, त्रपु, सोसरुम्, उपल, वट्ट—एते पूर्वभावप्रज्ञापना प्रतीत्य पृथिवीजीवसरीरा, ततः पश्चात् शस्त्रोत्तीतानि, यावत्-अग्निजीवसरीरा इति वक्तव्यं स्यात्. अथ भगवन् ! अस्थि, अस्थि यामम्, चर्म, चर्मयामम्, रोम, रोमध्यामम्, शृङ्गम्, शृङ्गयामम्, धुरम्, धुरध्यामम्, नख, नखयामम्, एतानि इतरीराणि इति वक्तव्यं स्यात् ? गौतम ! अस्थि, चर्म, रोम, शृङ्गम्, धुर, नख—एते त्रप्राणजीवसरीराणि. अस्थियामम्, चर्मयामम्, रोमध्यामम्, शृङ्ग-धुर-नख-यामम्, एतानि पूर्वभावप्रज्ञापना प्रतीत्य त्रप्राणजीवसरीराणि, ततः पश्चात् शस्त्रोत्तीतानि, यावत्-अग्नि इति वक्तव्यं स्यात्. अथ भगवन् ! अंगारो, धारकम्, मुसम्, गोमयम्—एते कितरीरा इति वक्तव्यं स्यात् ? गौतम ! अंगारो, धारकम्, मुसम्, गोमयम्—एते पूर्वभाव-प्रज्ञापना प्रतीत्य एकेन्द्रियजीवसरीरप्रयोगपरिणामिता.—अनु०

वि, जाव-पंचिन्द्रियजीवसरीरप्रयोगपरिणामिया वि. तत्रो पच्छा कहेवाय अने यावत्-यथाभवे पंचिन्द्रिय जीवनां शरीरो ण सत्थातीया, जाव-अगणिजीवसरीरा इ वत्तत्वं सिया.

३. वायुकायश्चित्तः, अथ वनस्पतिकायादीन् शरीरतश्चित्तयन् आहः- 'अह' इत्यादि. 'एण ण' ति एतानि. 'ण' इत्यलंकारे. 'किंसीर' ति केयां शरीराणि, 'सुराए य जे घणे' ति सुरायां द्वे द्रव्ये स्यानाम्-घनद्रव्यम्, द्रवद्रव्यं च, तत्र यद् घनद्रव्यम् 'पुञ्जभावपञ्चवणं पडुच' ति अतीतपर्यायप्ररूपणामर्हा इत्य वनस्पतिशरीराणि, पूर्वं हि ओटनाद्रयो वनस्पतयः. 'तत्रो पच्छ' ति वनस्पतिजीवशरीरवाच्यत्वाऽनन्तरमग्निजीवशरीराणीति वक्तव्यं स्यादिति संबन्धः. किंभूतानि सन्ति ? इत्यहः- 'सत्थातीया' ति शस्त्रेण दृष्टव्यं-मुगळ-यन्त्रकादिना करणभूतेनानीतानि अतिक्रान्तानि पूर्वपर्यायमिते शस्त्रातीतानि. 'सत्थापरिणामिया' ति शस्त्रेण परिणामितानि कृतानि ननुपर्यायाणि शस्त्रपरिणामितानि, ततश्च 'अगणिज्जामिया' ति अग्निना ध्यामितानि शरीराकृतानि स्वकीयवर्णत्याजनात्, तथा 'अगणिज्जामिया' ति अग्निना श्लेषितानि पूर्वव्यभावप्रणान्, अग्निना सेवितानि वा 'जुपे प्रीति-सेवनयो' इत्यस्य धातोः प्रयोगात्. 'अगणिपरिणामियाइं' नि संजाताग्निपरिणामानि आग्न्ययोगात्, अथवा 'सत्थातीया' इत्यादि शस्त्रमग्निरेव. 'अगणिज्जामिया' इत्यादि तु तद्रयत्पानमेवेति. 'उपल' ति इह दग्धराणः. 'कसट्टिय' ति कट्ट. 'अट्टिज्जामे' ति अस्मि च तद् ध्यायं च अग्निना ध्यायज्जानम्-आपादितपर्यायान्तरमित्यर्थः. 'इंगाले' इत्यादि. अङ्गारो निर्वर्जितेन्वनम्, 'छारिए' ति धारकं भस्म. 'भुसि' ति धुसम्. 'गोमए' ति छगणम् इह च धुन-गोमयी भूतपर्यायानुवृत्त्या दग्धावस्थां प्राप्नोति, अन्यथा अग्निध्यामितादिवक्ष्यमाणविशेषणानामनुपपत्तिः स्यादिति. एते पूर्वभावप्रज्ञापना प्रतीत्य एकेन्द्रियजीव शरीरतया प्रयोगेण स्वध्यापारेण परिणामिता ये ते तथा-एकेन्द्रियशरीराणि-इत्यर्थः. 'अपि.' समुच्चये. 'यावत्' करणाद् द्वीन्द्रियजीवशरीरप्रयोगपरिणामिता अपि-इत्यादि दृश्यम्. द्वीन्द्रियादिजीवशरीरपरिणतत्वं च यथाभवेभवमेव, न तु संबन्धे-इति, तत्र पूर्वमङ्गारो मस्य च एकेन्द्रियादिशरीररूपं भवति, एकेन्द्रियादिशरीराणामिन्धनत्वात्. धुन तु यव-गे धूमहरितावस्थायामेकेन्द्रियशरीरम्, गोमयस्तु तृणाद्यवस्थायामेकेन्द्रियशरीरम्, द्वीन्द्रियादीनां तु गवादिभिर्भक्षणं द्वीन्द्रियादिशरीरमपि.

३. आगळना प्रकरणमां वायुकाय संबंधे चिंतन कर्तुं छे अने हवे वनस्पतिकाय विगेरेना शरीर संबंधी चिंतन करतां जणावे छे के, ['अह' इत्यादि.] ['एण ण' ति] ए ['किंसीर' ति] कोनां शरीरो छे ? ['सुराए य जे घणे' ति] सुरा-दार-मा वे जातनी चीजो छे. एक तो कठिन वस्तु-गोळ-अने चीजो प्रवाही वस्तु-पाणी. तमां जे कठिन वस्तु छे ते, ['पुञ्जभावपञ्चवणं पडुच' ति] ईना जूना आकारनी अपेक्षाए वनस्पतिनां शरीरो छे. कारण के, चोगा तथा गोळ वगेरेनी पूर्वावस्था वनस्पतिरूप छे. ['तत्रो पच्छ' ति] तेओ वनस्पतिनां शरीरो कहेवाय त्दार पछी अग्निजीवना शरीरो कहेवाय छे-एम संबंध करवो. तेओ (चोव्हा वगेरे) केदा थया पछी अग्निना शरीरो कहेवाय ? तो कहे छे के, ['सत्थातीया' ति] खाणीयो, सांवेळुं वगेरे यंत्रोवडे कूटाया पछी अर्थात् खाणीयो वगेरे यंत्रोवडे चोखा वगेरे पदार्थनी आगली अथवा बदलाया पछी ते चोग्वा वगेरे 'शस्त्रातीत' कहेवाय. ['सत्थापरिणामिया' ति] शस्त्रवे परिणाम-नवा आकार-ने पामेला-चोखा वगेरे 'अगणिज्जामिया' कहेवाय, त्दार वाद् ['अगणिज्जामिया' ति] तेओनो रग छुटी गयो-बदली गयो-होवाधी अग्निवेड काळा करेला, तथा ['अगणिज्जामिया' ति] पूर्वनो सभाद रूपी गएलो होवाधी 'अग्निजोपित' कहेवाय अथवा अग्निजोपित-अग्निनी सेवाएळ कहेवाय. ['अगणिपरिणामियाइं' ति] हवे तेओ उनां थया छे माटे अग्निना परिणामराळां कहेवाय अथवा 'शस्त्रातीत' विगेरे शस्त्रां वपराएला शस्त्र शब्दो अग्नि अर्थ ज समजवो. ['अगणिज्जामिया'] इत्यादि शब्दोनुं विवेचन तो आगळ आनी गएळु ज छे ['उपल' ति] अही 'उपल' शब्दो अर्थ 'वळेळो पयगे' छे. ['कसट्टिय' ति] कट्ट-काट, ['अट्टिज्जामे' ति] अग्निवेड पर्यायान्तर-वाजा स्वरूप-ने पामेळुं हाडकु अने तेंतुं ध्याय-वळेळो भाग, ['इंगाले' इत्यादि.] अंगार-वळेळ इंधणुं-अंगारो, ['छारिए' ति] गाल, ['भुसि' ति] धुनो-कुंठळ, ['गोमए' ति] छगण-छाण, आ रवेळ 'भुसो' अने 'छाण' ए वने वळेळां लेवां, जो एम न कवोसां आवे तो आगळ कहेलां 'अग्निध्यामित' वगेरे विगेरेणो अणयत्ता-व्यर्थ-यद् जाय छे. ए वने (कुंठळ अने छाण) पूर्वनी अपेक्षाए एकेन्द्रिय जीवनां शरीरो छे अर्थात् एकेन्द्रिय जीवोए पोतानी क्रियावेडे तेओने पोतानी साथे ['परिणामिया वि'] ति] परिणामावेला छे-एथी ज ए, एकेन्द्रिय जीवोनां शरीरो गणाय छे. अही 'यावत्' शब्द मूक्यो छे माटे 'वेइन्द्रिय जीवोए पोतानी साथे परिणामावेला' इत्यादि वात पर

१. मूळच्छाया —अपि, यावत्-पञ्चिन्द्रियजीवशरीरप्रयोगपरिणामिताः अपि, ततः पश्चान् शस्त्राऽनीताः, यावत्-अग्निजीव-शरीराणि इति वक्तव्यं स्यात्.—अनु०

१. अत्र मूळ 'कसट्टिय' ति इत्यत्रे, अस्यार्थे. श्रीटीकाकारेण 'कट्ट' इति ह्यन, कट्टश्च लोहादीना मठः—यो भाषाया 'काट' शब्देन स्यात्. भगवतीअवचूर्णया तु 'कसट्टिया' स्थाने सकृद्विद्या (?) इत्यत्रे, अर्थेधास्य तत्र टीकाकारवत् 'कट्ट' इति कृतः—अयमेव अर्थः सुसंगतोऽत्र, तथाऽपि केचित् रूपपट्टिका-कसट्टिया-इत्येतयोः साधर्म्यम् अवलोक्य 'कट्ट' इत्येवं प्रकार-पकारा आरोप्य 'कप ट्ट' इति लपन्ति-रूपपट्ट इति च भाषायाम् 'कसोटी' शब्देन स्यात्: पाषाणविशेष.—अनु०

२. अहीनो 'ण' शब्द अलकारमूवक छे. २. आ शब्दमा प्रीति अने सेवा अर्थवाळो 'जुप' धातु वपराएलो छे. ३. 'अपि' शब्दने लुपय अर्थ छे:—श्रीधर्मय०

समजनी. ' वेइंद्रिय जीवोर् शरीररूपे परिणमावेत् ' ए अर्थनो संवेद्य वयां पदो साधे न करवो, पय जगं ते घटी नके तेम होय न्या ज कृत्वा, तेमा अगारो अने रात्र, ए वने, तेनी पईली अस्थ मा एकेंद्रियना शरीररूपे हवां, कारण के, अगारो क रात्र (ली प्र लाकडामा ' थगल सूका) लाकडानी वने छे अने ते लीउं लाकडु एकेन्द्रिय जीव होय छे मटे ते अगारो के रात्रने एक इन्द्रियना शरीररूपे अभावनी ते खोटु नथी सुपो पय, तेनी पईली स्थिति । एकेंद्रिय जीवना शरीररूपे हतो, कारण के ते, ली प्र ना अने घउमाथा वने छे अने लीला जव तथा घउ एकेंद्रिय छे ए वा न सुगसिद्ध न छे. छाग ए, एकद्रियतुं शरीर गाय छे. कारण के, जार गाय वंग पशुओ घाग, सुपो के खाण वारे खाय छे त्याग ते ज जीजांमांथी छाग नीपने छे अने ते बनी चीजे एकेंद्रिय जीवरूपे छ मटे छागने एकेन्द्रियतुं शरीर कहेवायां हरकत नथी. बळी उपार गाय वारे पशुओ वे इन्द्रियवाळा (जे जीवने चामडी अने जीभ एनी वे ज इन्द्रियो छे एवा) जीवनु मभग कां छे त्यारे ते छाग, वेइंद्रिय जीवतुं शरीर कहेवाय छे. कारण के, ए छाग वेइन्द्रिय जीवना शरीरतुं वनेल छे ए रीते जे एली इन्द्रियमज्जा जीवना शरीर गाय वंगे पशुओ करे एटली इन्द्रियवाळा जीवनु शरीर तेने (छागने) गणतुं.

लवण समुद्र.

१९. प्र०—लवणे णं भंते ! समुद्रे केवइय चक्रवाल-
विक्रमभेण पण्णत्ते ?

१९. प्र०—हे भगवन् ! लवण समुद्रनो चक्रवाल विक्रम
केटो कस्यो छे ?

१९. उ०—एव णेयव्वं, जाव-लोगहिंटे, लोगाणुभावे.

१९. उ०—हे गौतम ! ए प्रमाणे-पूर्वं कथं प्रमाणे-
जाणवु यावन्-लोकस्थिति, लो जानुभाव.

—सैव भंते !, सेवं भवे ! ति भगव जाव-विहरइ.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे
छे एा कही भगवान् गौतम यावन्-विहरे छे.

भगवन्त-अजसुहम्ममाभिगणीए सिरीभगवइंपुत्ते पंचमसये दुइओ उदेवो सम्मत्तो.

४ . पृथिव्यादिकायाधिकारादप्यप्कापरूपस्य लवणोदधेः स्वरूपमाह—' लवणे णं ' इत्यादि. ' एव णेयव्वं ' ति उक्ताभिला-
पानुगुगतया नेतस्य जीवाभिगमोक्त लवणसमुद्रमूत्रम्. किमन्तम् ? इत्याह—' जव लोग -' इत्यादि. तच्चेदम् " केवइयं

१. मूलअत्रा — लवणो भगवन् ! समुद्रं कियान् चक्रवालविक्रमभेण प्रहस ? एव ज्ञानवग्म्, यावन्-लोकस्थिति, लो जानु भाव तदेव भगवन् !, तदेव भगवन् ! इति भगवान् यावन्-विहरति.

१. आ वाचतने ल-ती विगतवार इनीकत जीवाजीवाभिगम मरुती वीजी प्रतिनिमा (म० पृ० ३-४) नोवाएली छे अने तः ना केटलीक आ प्रमाणे छे —

“ लवणे णं भंते ! समुद्रं किमिदं पण्णत्ते ?

“ हे भगवन् ! लवण समुद्रनु सस्थान (आकार) केहुं कथुं छे ?

गोयमा ! गोतिर्यमठिरे, नावा-सटाणमठिते, सिथि-संपुटसठिए, आगखंधमठिते, बलभिसठिते-वट्टे-बलययागमटाणसठिते पण्णत्ते.

हे गौतम ! गोतीर्य जेठु, नाकानी जेठु, छीपना संपुटनी जेठु, अश्रकंयनी जेठु, बलभीनी जेठु वृत्त अने बलपना आकारतुं कथुं छे.

लवणे णं भंते ! समुद्रं केवइय चक्रवालविक्रमभेण ? केवइय परिक्रमभेण ? केवइय उव्वेदणं ? केवइय उस्सेहेण ? केवइयं सव्वमगेण पण्णत्ते ?

हे भगवन् ! लवण समुद्रनो चक्रवाल विक्रम केटनो कस्यो छे ? परिनेण केटलो कस्यो छे ? उट्टेण केटलो कस्यो छे ? उरसेव अने सवाप्र केटलु कथुं छे ?

गोयमा ! लवणे णं समुद्रं दो जोजणमय-महस्साइं चक्रवालविक्रमभेण, पण्णत्ते जोजणमयमहस्साइं, एणामिनि च महस्साइं, सत्तं च इगु(ण)याल किंवि विसेसुणे परिक्रमभेण, एणं जोजणमहस्स उव्वेधेण, सोलस जोजणसहस्साइं उस्सेहेण, मत्तरम जोजणमहस्साइं मव्वमगेण पण्णत्ते.

हे गौतम ! लवण समुद्रणे चक्रवालविक्रम वे लस योजननो छे, पत्तर लस, एकासी हजार अने एहमंने अं गणनालीश योजन उपगंन थोडो घणो वधारे अं ठो परिनेण छे, एह हजार योजन उट्टेण छे, मोळ हजार योजन उस्सेव उ अने सत्तर हजार योजन सव्वे प्र कथुं छे

जइ णं भंते ! लवणसमुद्रं दो जोजणमयमहस्साइं चक्रवालविक्रमभेण, पण्णत्ते जोजणमयमहस्साइं एणामिनि च महस्साइं, सत्तं च इगु(ण)याल किंवि विसेसुणे परिक्रमभेण, एणं जोजणमहस्स उव्वेधेण, गोत्तम जोजणमहस्साइं उस्सेधेण, मत्तरम जोजण-महस्साइं मव्वमगेण पण्णत्ते कइहा णं भंते ! लवणसमुद्रं जंतुद व नो उनीरेति, नो उनीलेति नो चैव ण एवीदयं करेति ?

हे भगवन् ! जो लवणसमुद्रनो चक्रवालविक्रम वे लस योजननो छे, पत्तर लस, एकासी हजार अने एकमंने लो गणाळ श योजन उपगत थोडो घणो वधारे अं ठो परिनेण छे, एह हजार योजन उट्टेण छे, मोळ हजार योजन उस्सेव छे अने सत्तर हजार योजन सव्वे प्र कथुं छे तो हे भगवन् ! ए लवण समुद्र (एवथो मोटो टोनाथा) आ जवु पा नामना होपने शा माटे उचावनी नथी, शा माटे हावाळना नथी अने शा माटे जलमय करी शकती नथी ?

गोयमा ! जंबुहान्वे णं सीवे भरहे-रवणसु वासेसु अरहंन-चक्रवट्टि-बलदेवा, वासुदेवा, चारणा, विजाधरा, समणा, सम्णीओ, सावया,

हे गौतम ! (शा) जंबुद्वीप नामना द्वीपमा भरत अने ऐरवत क्षेत्रमा अरहंतो, चक्रवर्तिओ, बलदेवी, वासुदेवो, चारणो, विजाधरो, प्रमणो,

પરિકરણેણ ' ગોયમા ' શ્લોકે જંગમગયમહમ્પાદ ચરવાલવિસ્ત્વમેળ. પચમમ ગયમહમ્પાદ, પદ્માર્થીય ન વહમ્પાદ, મય ન
 ઇગુણયાલં કિંચિ વિસેષૂણં પરિકરણેણં પળગત્તે. " ટ્યાદિ. જાસ્ય ચન્ને " કમ્પા નં મને ! લાળમમુદે ગમ્પીને નો ડચીનેડ ' '
 ડ્યાદિ-પ્રશ્ને " ગોયમા ! જંવુદીવે દીવે મરહે-રયમ્પુ વામેસુ અહંતા, ચક્રવટ્ટી " ડ્યાદેકનરમ્પાદસ્ય ડ્યને " લોગાદુદ " ડ્યાદિ
 દ્રષ્ટ્યમ્ ડ્યતિ:

મનસ્વુર્ગસ્તામિપ્રવાને શ્રીમદ્ભગવત્કૃતે પચમથને દ્વિતીય ઉદ્દેશને શ્રીમદ્ભગવદ્ગૃહ્યોપનિષદ્ વચનમ્.

૪. ધૃતિર્ધીરજય, વનન્વતિક્વાય વિગેરેના ધર્મીય સવર્ધી દર્શીગ્ન યાગડના પ્રકાશના જણાવો છે અને હવે અપ્કાય (ધર્મી) ન્પ લવગત-
 મુદ્દનું સ્વરૂપ જણાવતાં કહે છે કે, [' લવણે ણ ' ટ્યાદિ.] [' એવં પેદવ્વ ' તિ] શ્રીમદ્ભગવત્ નામના મુદ્દનું અર્થસ્તુ લવગ મુદ્દ મવર્ધી
 સૂત્ર, કહેલા પાઠને અનુસરતુ જાગરુ તે ન્યાં સુધી જાગરુ ? તે કહે છે કે. [' જાવ્વ ભોમ-' ટ્યાદિ.] તે આ પ્રશ્ને — તેનો વેગવો કેટલો
 કયો છે ? હે ગૌતમ! તે લાલુ યોજન તે તેનો ચક્રવાટ વિષ્કમ છે અને તેનો છેલ્લો વહમ્પાદ એકાર્થી હજાર અને ઔમગચર્મિમ મો (૨)
 યોજન કરતાં થોડો વળો વધારે વળો છે ' ટ્યાદિ એ મુદ્દની ઉદ્દે જણાવું છે કે, ' હે ભગવન ! લવગ મુદ્દ, જેટલીપણે નથી ડુવાડતો તેડુ
 હું કારણ ? ' ટ્યાદિ પ્રશ્નના જવાબમાં જણાવે છે કે- ' હે ગૌતમ ! જંવુદીવ નમના દ્વીવના મમ્પ અને પેવત મેવર્ધા અમ્પનો અને ચક્રવર્તિશ્રી
 વિગેરે મહાપુરુષો ધાય છે અને તેઓના પ્રમાવર્ધી લવગ મુદ્દ જંવુદીવને ડુવાડી શકતો નથી ' તમા ન્યામ પટ્ટી જણાવું છે કે, ' એવા પ્રચારનો
 લોકસ્તમાવ છે એથી પણ લવગ મુદ્દ જંવુદીવને ડુવાડી શકતો નથી ' ટ્યાદિ મમજવું

વેડારૂપ: સમુદ્રેડચ્છિલજલચરિતે ક્ષારમારે મવેડસ્મિન્ ડાર્થી ય સડુણાના પરકૃતિકરયાદૃતર્જીર્ધા તપસ્વી ।
 અસ્માક વીરવીરોડ્નુગતનરવરો વાહકો ડાન્તિ માન્વો.-દ્વાન્ શ્રીવીરવેવ. સક્રયગિવનુવં માન્વા વાપ્સુમુય ॥

સાવિચાઓ, સુપુત્રા એમ ન્વા-(મ્મા ?), પગતિમ્પર; પગતિવિર્ગીયા, ધર્મગાંઓ, પ્રાવર્ધો, પ્રાવિદ્યાઓ અને એક વર્ધેવઝા (૧) મુખ્યો રહે છે,
 પગતિવહસતા, પગતિવહસુર્ગેહ-માત-માયા-મેમા, મિહ-મદવમ્પવત્રા, જેઓ સ્વભાવે મ્પ, વિનીત, અને ઉપમાન હોય છે, સ્વભવથી જ જેઓના
 અર્ગીય, મદમા, વિળીતા-તેનિ જે પગિદાને લવણે મમુદે ડુડીવં લોવ નો
 ડવીરેતિ, નો ડાપીરેતિ, નો વેવ જે એમોડમ વરેતિ " ટ્યાદિ.
 ધર્મગાંઓ, પ્રાવર્ધો, પ્રાવિદ્યાઓ અને એક વર્ધેવઝા (૧) મુખ્યો રહે છે,
 જેઓ સ્વભાવે મ્પ, વિનીત, અને ઉપમાન હોય છે, સ્વભવથી જ જેઓના
 ક્ષોર્ધોરિ પ્પાવો મર હોય છે, જેઓ મ્પલ અને વેમલ હોય છે તથા
 જેઓ વિતેરેવ, મ્પ, અને ન્પ હોય છે-તેવા મુખ્યોના પ્રમાવર્ધી લવગ
 મુદ્દ, જંવુદીવને ડુવાડતો નથી, સર્વેવતો નથી અને જલમય વર્ધો
 મવનો નથી " ટ્યાદિ — અનુ૦

निर्या, जाय-अत्रमन्त्रवडनाए चिद्वृत्ति, एवामेव एगमेगरस जीवस्य बहुदिं आजादनहस्सेहि बहुउ आउयसहस्माटं आणुपुष्टि- गद्वियादं जाय चिद्वृत्ति एगे वि य णं जीव एगेण नम एण एग आउय पडिसवेदेइ. नं जहा.-इहभविष्याउय वा, परभविष्याउय वा; जं समयं इहभविष्याउय पडिसवेदेइ नो तं समयं परभवि- याउयं पडिसवेदेइ, ज समयं परभविष्याउय पडिसवेदेइ नो त समयं इहभविष्याउयं पडिसवेदेइ; इहभविष्याउयस्य पडिसवेदेइणा! नो परभविष्याउयं पडिसवेदेइ, परभविष्याउयस्य पडिसवेदेइणा! नो इहभविष्याउय पडिसवेदेइ. एन सत्तु एगे जीवे एगेणं समयं एन आउय पडिसवेदेइ. इहभविष्याउय वा, परभविष्याउयं वा.

दृ तो वळी एम ऋदं छुं यावत्-प्रभुं छुं के. जेम कोइ एरु जाळ होय अने ते यावत्-अन्योन्य समुदायगं रहे छं ए ज री। कां कर्मणे अनेक जन्मो मापि मंत्रा भगवतागं एवा घर्णा आउयतो एरु एरु जीव उरु मांकळीना मत्तोटाती पेटे परस्पर क्रमे कर्मणे गुंयण्य होय छे अने एम होवयी एरु जीव एरु समयं एरु आयुष्येन अनुभवं छे. तं आ गने:-ने जीव आ भवतुं आयुष्य अनुभवे छे अथवा तो पर भवतु आयुष्य अनुभवे छे पण जं समयं आ भवतुं आयुष्य अनुभवे छे ते समयं परभवतु आयुष्य अनुभवतो नयी अने जं समयं परभवतुं आयुष्य अनुभवे छे ते समयं आ भवतु आयुष्य अनुभवतो नयी-आ भवना आयुष्येन वेदवयी पर भवतु आयुष्य वेदानु (वेदतो) नयी अने पर भवना आयुष्येन वेदवयी आ भवतुं आयुष्य वेदानु (वेदतो) नयी ए प्रमाणे एरु जीव एरु समये एरु आयुष्येन अनुभवे छे ते आ प्रमाणे.-आ भवतुं आयुष्य अनुभवे छे के पर भवतुं आयुष्य अनुभवे छे.

१. अनन्तरोक्त लक्षणसमुद्रादिकं मयम्, सम्यग्ज्ञानिप्रतिपादितत्वात्. निध्याजानिप्रतिपादित तु असत्यमपि स्वादिति दर्शयस्तुतोयोद्देशकस्य आदिसूत्रमिदमाह.— 'अत्रउत्थिया णं' इत्यादि. 'जालगठिय' ति जाणं मत्त्वबन्धनम्, तस्यैव ग्रन्थयो यस्या सा जालग्रन्थिका. किस्वस्सा मा ? इत्याह:- 'आणुपुष्टिगद्विय' ति आनुपूर्व्यां परिपाटया प्रथिता गुम्फिता आनुचितग्रन्थी- नामादां निधनाद्-अन्तो चाना च क्रमेणान एव करणात्. एतदेव प्रपञ्चवाह:- 'अण्णारगद्विय' ति प्रथमग्रन्थीनामनन्तर व्यवस्थापितैर्ग्रन्थिभि. सह प्रथिता अनन्तरप्रथिता, एव परंपर्यवर्हि सह प्रथिता परंपरप्रथिता. किमुक्तं भवति 'अत्रमन्त्रगाद्विय' ति अन्योन्य परस्परेण एकेन ग्रन्थिना नइ अन्धो ग्रंथि -अन्धेन च मह अन्य:-एतदेव प्रथिता अन्योन्यप्रथिता. एवं च 'अत्रमन्त्रगरुयत्ताए' ति अन्योन्येन ग्रन्थनाद् गुरुकृता निर्दिष्टता अन्योन्यगुरुकृता-तथा, 'अत्रमन्त्रभारियत्ताए' ति अन्योन्य-यो भर स विद्यते यत्र तदन्योन्यभारिकं तद्भावस्तत्ता तथा. एतस्यैव प्रत्येकेकार्यद्वयस्य संयोजनेन तयोरेव प्रकर्षमभिव्यक्तुमाह:- 'अत्रमन्त्रगरुयसंभारियत्ताए' ति अन्योन्येन गुरुक यत् संभारितं च तत् तथा, तद्भावस्तत्ता तथा. 'अत्रमन्त्रवडत्ताए' ति अन्योन्यं घटा समुदायरचना यत्र तदन्योन्यघटाकं तद्भावस्तत्ता तथा 'विद्वद्' ति अन्धो-इति दृष्टन्तः. अथ दार्ष्टान्तिक उच्यते.- 'एवामेव' ति अनेनेव न्यायेन इहनां जीवाना संव-वीने 'बहुयु आज इराहरसेसु' ति अनेवेषु देव,दिजन्मसु प्रतिजीव क्रमप्रवृत्तेषु अविहरणभूषेषु बहूने आयुष्येनदृष्टानि-त ए.मिजीवानामाजानीना च बहुमहत्त्वगंख्यातत्वात्. 'आनुपूर्वीप्रथितानि' इत्यादि पूर्ववद् व्यसंयम् नगरम्-इह भारिकत्वं कर्मपुद्गलपेभया वाच्यम्. अर्थनेपाम युता को वेदनवेधि ? इत्याह- 'एगे वि य' इत्यादि. एतोऽपि च 'जीव, आस्तामनेकः. 'एकेन समयेन' इत्यादि प्रःमयाः वत्. अत्रोक्तम्-चे ते एवमाहंसु' इत्यादि. विध्यात् कैपादेइम्-यानि हि इहनां जीवना इहनि अयुषि जलप्रथिकारत्वात् तिष्ठन्ति तानि यथास्य जीवप्रदेशेषु संवद्धानि स्युरसंबद्धानि वा ?, यदि मंत्रदानि, तदा क्व भिन्नभिन्नजीवस्थितानां तेषा जाणप्रथिकारत्वात् कर्तायितुं शक्या ? तथाऽपि तत्कल्पने र्जवानमपि जालग्रन्थिकावत्त्व स्यत्-तत्त्वबद्धत्वात्, तथा च सर्वजीवना सर्वेषु -मनेदनेन सर्वभवभवनप्रसङ्ग इति. अथ जीवानाम्-असंबद्धानि अयुषि, तदा 'तदृशाद् देवादिजन्म' इति न स्याद्-असंबद्धत्वादेवेति. यत्रोक्तम्-'एवो जीव एकेन समयेन द्वे आयुषी वेदयन्ति,' तदपि निध्या. अयुर्द्वयसंवेदनेन युगपद् भवद्वयप्रदं इति. 'अहं पुण गोयमा !' इत्यादि. इह पक्षे जालग्रन्थिका नैकत्तिकामात्रम् 'एगमेगस्त' इत्यादि, एकेकस्य जीवस्य-न तु बहूनाम्-वदुष्पाऽऽजानिरहसेषु क्रमप्रवृत्तेषु अतीतकालेषु तत्कालापेक्षया सन्तु बहूनि आयुः सहस्रानि अतीतानि वर्तमानमत्तानानि-अन्यमविक्रमस्यमविकेन प्रतिबद्धमित्येव सर्गाणि परस्परं प्रतिबद्धानि भवन्ति, न पुनरेव भवे एव बहूनि. 'इहभविष्य उय व' ति वर्तमानमवायुः. 'परभविष्याउय व' ति परमयप्रयोगे यद् वर्तमानभवे निवद तच्च परभवे गतो वेदश्चति तदा व्यपदिश्यते 'परभविष्याउय व' ति.

१. मत्त्वबन्धनम् - स्यात्, यादत्-अन्धेन्यवदत्त्या चिद्वृत्ति, एगेव एवैवस्य जीवस्य बहुभिर्जातिसहस्रैः बहूनि आयुष्यसहस्राणि आनुपूर्वी- प्रथितानि यावत्-तिष्ठन्ति एवोऽपि च जीव एकेन समयेन एवम् आनुपूर्वकं प्रतिमवेदयति. तद्यथा-इहभवाऽऽयुष्य वा, परभवायुष्यं वा, यं समयं इहभवायुष्यं प्रतिमवेदयति नो तं समयं परभवऽऽयुष्यं प्रतिमवेदयति, यं समयं परभवायुष्यं प्रतिमवेदयति नो तं समयं इहभवायुष्यं प्रतिमवेदयति, इहभवाऽऽयुष्यस्य प्रतिमवेदनाया नो परभवायुष्यं प्रतिमवेदयति, परभवाऽऽयुष्यं स्य प्रतिमवेदनाया नो इहभवायुष्यं प्रतिमवेदयति. एतं एकेन जीव. एकेन समयेन एकम् आयुष्यं प्रतिमवेदयति. इहभवायुष्यं वा, परभवायुष्यं वा.-अनु०

૧. આગલ જળાવેલી-લવણ સમુદ્ર વિગેરેની-હકીકત સાચી છે, કારણ કે, તે હકીકત સમ્યક્ જ્ઞાનવાલા પુરુષોએ જણાવી છે અને જે વાન મિથ્યાદષ્ટિ પુરુષોએ જણાવેલ હોય છે તે વાન સ્વોટી પગ હોય છે-અર્થે એવી એકાદ સ્વોટી વાતને દેખાડતાં ત્રીના ઉદ્દેશકનું આ આદિસૂત્ર કહે છે કે, [' અન્નરૂપિણા ણં ' ઇત્યાદિ.] [' જાઠમંડેય ' તિ] માછલને પકડવાનું સામન તે જાઠ, અને જેમાં તેની જેવી માંડો હોય છે તે જાઠપ્રતિકા અર્થાત્ એક જાતની ગુંથેલી જાઠી, તે કેવી જાતની ? તે કહે છે કે, [' આગુપુલ્કિગદિય ' તિ] ક્રમવાર ગુંથેલી અર્થાત્ જેમા જે માંડ પહેલી જોડાઈ તેને પહેલી ગુંથેલી અને જે માઠ છેડે જોડાઈ તેને છેડે ગુંથેલી છે. એ જ વાતને વિગતવાર કહે છે કે, [' અણંતગદિય ' તિ] જે પહેલી પહેલી માંડોની અગત્યંતર-તદન પાંચ-રહેલી માંડો સાથે ગુંથેલી છે તે ' અનંતગ્રથિત ' કહેવાય, એ રીતે જે, વચ્ચની વચ્ચની માંડો સાંચ ગુંથેલી હોય તે ' પરમગ્રથિત ' કહેવાય. તત્પર્ય એ છે કે, [' અન્નમન્નગદિય ' તિ] જે પરસ્પર ગુંથેલી-એક સાંચ ધાંત્રી અને ધાંત્રી સાંચ ધાંત્રી એમ એકા બીની માંડો સાંચ ગુંથેલી છે તે ' અન્ચોન્નગ્રથિત ' કહેવાય, અને (એવી જાઠપ્રતિકા) એ રીતે [' અન્નમન્નગદિયતાએ ' તિ] પરસ્પર ગુંથેલી કરવાથી થયેલ વિનાશવેડે, [' અન્નન્નમારિયતાએ ' તિ] પરસ્પરના વોનાને લડને થયેલ મારેણાવેડે, હમણાં કહેલ વચ્ચે વિગેણોનો જુદો જુદો અર્થ મેળો કરવાથી જે અર્થ ધાય છે તેને-એ વચ્ચે વિગેણોના પ્રકરણને-જગાવવાને કહે છે કે, [' અન્નમન્નગદિયસંમારિયનાએ ' તિ] પરસ્પરના વિસ્તારણાવેડે અને મારેણાવેડે, [' અન્નમન્નગદિયતાએ ' તિ] પરસ્પર સમુદાયની રચનાવેડે [' ચિટ્ટદ ' તિ] રહે છે-હોય છે. એ રીતે જાલપ્રતિકાનું ઉદાહરણ દેખાડવું છે. હવે ઘાંટીક-જે માટે ઉદાહરણ દર્શાવ્યું છે તે પદાર્થ-ને જગાવે છે કે, [' એવામેવ ' તિ] એ જ રીતે ઘણા જીવો મરથી, [' નદુસુ આજારસહસેસુ ' તિ] પ્રત્યેક જીવ પ્રતિ ક્રમવાર પ્રવર્તેલાં એવાં દેવાદિકના અનેક અવતારનાં ઘણાં હજાર આડસાઓ (આડસાઓના સ્વામિઓ અને અવતારો ઘણા છે માટે આડસાઓ પણ ઘણા કલાં છે.) ' આનુપૂર્વાપ્રથિયા ' વગેરે વિગેણોની વ્યાસ્યા તો પૂર્વની પંઠે સમજાવી. વિશેષ એ કે, આ વચ્ચે કર્મપુલ્કની અપેક્ષાએ મારેણાનું સમજવું. એ અયુષ્યોને વેદવાનો કયો પ્રકાર છે? તે કહે છે કે, [' એમં ણિય ' ઇત્યાદિ.] અનેક જીવ તો નહીં, પણ ' એક જીવ, એક સમયે ' ઇત્યાદિ વધું પ્રથમ શતકની પંઠે જાણવું. આ સ્થલે જવાબ આ રીતે છે [' જે તે એવં આંસુ ' ઇત્યાદિ.] તેઓનું કહેવું આ રીતે સ્વોટું છે:-જે-ઘણા જીવોનાં ઘણાં-આડસાઓ જાલપ્રતિકાની પંઠે રહે છે તે વચ્ચાં આડસાઓ. જીવના પ્રદેશો સામે રીતસર સવધ ધરાવે છે ? કે સંવધ નથી ધરાવનાં ? જો તે આડસાઓ જીવના પ્રદેશો સાથે રીતસરનો સંવધ ધરાવે છે તો જાલપ્રતિકાની પંઠે તેની કાપના કરવી જ સ્વોટી છે. કારણ કે, તે વચ્ચાં આડસાઓ જુદા જુદા જીવો સાથે જોડાયા છે અને તેથી જ તે વચ્ચાં જુદાવણું હોવાને લીધે તેની કલ્પના જાલપ્રતિકા જેવી કરવી તે સ્વોટી છે. તેમ છતાં કદાચ જાલપ્રતિકાની જેવી કલ્પના કરવામાં આવે તો વધા જીવોનો સંવધ પણ જાલપ્રતિકાની જેમો માનવો જોડાઈ. કારણ કે, આયુષ્યોનો સીધો સંવધ જીવો સામે છે તેથી વચ્ચાં સુધી જીવોનો પરસ્પર સંવધ જાલપ્રતિકા જેમો ન માનવામાં આવે ત્યાં સુધી જાલપ્રતિકાની કલ્પના આયુષ્યને ઘટની નથી માટે તે કલ્પના આયુષ્યને લાગુ પાડતાં જીવોના સવધ માટે પણ તેથી જ કલ્પના કરવી જોડાઈ અને જો જીવો માટે પણ તેથી જ કરાના કરવામાં આવે તો સંસારના વધા જીવો દ્વારા એક સાથે વધી જાતના આયુષ્યો મોગવામાં જોડાઈ અને તેમ થવાથી એક સાથે અનેક મર્યા મોગવવાનો પ્રસંગ આવે તેમ છે. માટે આયુષ્યો સંવધે જાલપ્રતિકાની કલ્પના કરવી એ જ સ્વોટું છે. જો કદાચ એમ માનવામાં આવે કે, તે આયુષ્યો, જીવ સાથે સંવધ ધરાવતાં નથી તો આયુષ્યના કારણથી જીવોનો દેવાદિ ગતિમાં જે અવતાર ધાય છે તે સંભવી શકશે નહીં. કારણ કે, જીવ અને આયુષ્યો વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારનો સંવધ ન હોવાથી આયુષ્ય નિમિત્તક જરા પણ અમર જીવને થઈ શકશે નહીં-સાધારણ નિયમ પ્રમાણે જે વેને પરસ્પર સંવધ હોય તે જ વે પરસ્પર એક જીવને અમર કરી શકે તેમ છે અને અહીં તેમ ન હોવાથી આયુષ્યથી ડરના થતા અવતાર વગેરેનો અસંભવ થઈ જશે. માટે જીવ અને આયુષ્યો વચ્ચે સંવધ તો માનવો જ જોડાઈ. વચ્ચી, જે કાનું છે કે, ' એક જીવ એક સમયે વે આયુષ્યોને અનુભવે છે ' તે પણ સ્વોટું છે. કારણ કે, એમ માનવાથી એક સાથે વે મવ મોગવવાનો પ્રસંગ આવી જાય છે અને એમ થતું નથી માટે એક જીવને એક સમયે વે આયુષ્ય મોગવવાનું માનવું તે સ્વોટું છે. [' અહં પુણ ગોયમા ! ' ઇત્યાદિ.] આ પણ ' જાલપ્રતિકા ' નો માત્ર ' માંકઠી ' અર્થ કરવો. [' એગંગસ્વ ' ઇત્યાદિ.] ઘણા જીવોને નહીં પણ એક એક જીવને અનેક આયુષ્યોનો માત્ર સાંકઠ જીવો સંવધ હોય છે અર્થાત્ એક જીવ પ્રતિ ક્રમવાર પ્રવર્તેલાં એવાં અનેક જન્મોનાં આ મવના છેડા સુધીનાં મૂતકાલે થઈ ગયા (મૂતકાલની અપેક્ષાએ હયાતી ધરાવનારા) હજારો આડસાઓ માત્ર સાંકઠ જીવો સંવધ ધરાવે છે-એક મવના આયુષ્યની સાથે બીજા મવનું આયુષ્ય પ્રતિવદ્ધ છે અને તેની સાથે ત્રીજું આયુષ્ય પ્રતિવદ્ધ છે અને એ રીતે એ વચ્ચાં પ્રતિવદ્ધ છે એટલે એક પટી એક આયુષ્ય અનુભવમાં આવ્યે જાય છે. પણ એક જ મવમા જ વધા આડસાઓ પ્રતિવદ્ધ નથી. [' વ્હમવિયાડયં વ ' તિ] વર્તમાન-ચાલુ-મવનું આયુષ્ય, [' પરમવિયાડયં વ ' તિ] ચાલુ મવમા પણ પરમવમા મોગવવાને યોગ્ય વાંચેલ આયુષ્ય તે પરમવિક આયુષ્ય, વગેરે જીવ પરમવે જાય છે ત્યારે તે, તે આયુષ્યને મોગવે છે માટે કહેવાય છે કે [' વ્હમવિયાડયં વ ' તિ.]

નૈરયિકાદિ અને આયુષ્ય.

૨. પ્ર૦—જીવે ણં મંતે ! જે મવિએ નેરદ્દેસુ ઉવવાલ્લિત્તએ સે ણં કિં સાડએ સંકમદ્ ?

૨. ડ૦—ગોયમા ! સાડએ સંકમદ્, ણાં નિરાડએ સંકમદ્.

૩. પ્ર૦—તે ણં મંતે ! આડએ કહિં કહે, કહિં સમાઈણં ?

૨. પ્ર૦—હે મગવન્ ! જે જીવ નરકે જવાને યોગ્ય હોય, હે મગવન્ ! શું તે જીવ, અહીંથી આયુષ્ય સહિત થઈને નરકે જાય ?

૨. ડ૦—હે ગાંતમ ! નરકે જવાને યોગ્ય જીવ અહીંથી આયુષ્ય સહિત થઈને નરકે જાય, પણ આયુષ્ય વિનાનો ન જાય.

૩. પ્ર૦—હે મગવન્ તે જીવે, તે આયુષ્ય ક્યાં વાચ્યું અને તે આયુષ્ય સર્વથી આચરણો ક્યા આચર્યા ?

३. उ०—गोयमा ! पुरिमं भवे कडे, पुरिमं भवे समादण्णे;
एवं जाव-वेमाणियाणं दंडओ.

४. प्र०—से ण्णं भंते ! जे जं भविए जोंणि उववजितए
से तमाउयं पकरेइ, तं जहा-नेरइयाउयं वा, जाव-देवाउयं वा

४. उ०—हंता, गोयमा ! जे जं भविए जोंणि उववजितए
से तमाउयं पकरेइ, तं जहा-नेरइयाउयं वा, तिरि-मणु-देवाउयं
वा, नेरइयाउयं पकरेमाणे सत्तविहं पकरेइ. तं जहाः-रयणण-
भापुदविनेरइयाउयं वा, जाव-अहेसत्तापुदविनेरइयाउयं वा,
तिरिक्खजोणियाउयं पकरेमाणे पंचविहं पकरेइ, तं जहा-एग्गि-
दियतिरिक्खजोणियाउयं वा भेरो सत्तो भाणियाणो. मणुस्साउयं
दुविहं, देवाउयं चउच्चिहं.

—सेवं भंते !, सेवं भंते ! ति.

भगवन्त-अजस्रहम्ममामिपणोए निराभगवडेसुते पंचमसमये तदथो उरंसो सम्मत्ते.

२. आयु-प्रस्तावाद् इदमाहः--' जीवे ण ' इत्यादि. ' से णं भंते ! ' ति अथ तद् भदन्त !. ' कहिं कडे ' ति का भवे
वदन्त. ' समादण्णे ' ति समाचरितं तद्धेतुसमाचरणत्वात्. ' जे जं भविए जोंणि उववजितए ' ति विभक्तिपरिणामाद् यो यस्या
योनाहुपत्तुं योग्य इत्यर्थः. ' मणुस्साउयं दुविहं ' ति नमूछिम-गर्भयुक्क्रान्तिकमेदाद् द्विधा. ' देवाउयं चउच्चिहं ' ति भवनपसा-
दिमेदादिति.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवत्तीस्रे पद्ममण्डले तृतीय उद्देशके श्रीअमण्डलमूर्तिविरचितं विवरणं समाप्तम्.

२. आयुष्यं प्रकरणं चालतुं होयाथी आ प्रकरणमां पग आयुष्य संवंधी बीजी वात कहेवाने सारु आ मूत्र कहे छे के, [' जीवे ण ' इत्यादि.] [' से णं भंते ! ' ति] हवे हे भगवन् ! ते [' कहिं कडे ' ति] क्या भवमां वांचेछे अने [' समादण्णे ' ति] क्या भवमां ए आयुष्येन वांचवानां कारणोने आचरणमां भेल्या छे ? [' जे जं भविए जोंणि उववजितए ' ति] जे योनिमां जे जीव उपजवाने योग्य होय [' मणुस्साउयं दुविहं ' ति] एक संमूछिम अने बीजा गर्भज ए रीते मनुष्यना वे प्रकार छे याटे मनुष्यतुं आयुष्य वे प्रकारतुं कयुं छे. [' देवाउयं चउच्चिहं ' ति] भवनरति, वानच्यंतर, ज्योतिषिक अने वैमानिक, ए रीते देवना चार भेद होयाथी देवतुं आयुष्य चार प्रकारतुं कयुं छे.

वेडारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारं भवेऽस्मिन् द्रायी यः सहुगाना परकृतिकरणार्हंतजीवी तस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो ब्राह्मको दान्ति-शान्त्यो -दद्यात् श्रीवीरदेव. सकः शिवसुखं मागहा चाप्तसुख्यः ॥

१. मूलच्छायाः—गीतम ! पूर्वस्मिन् भवे कृतम्, पूर्वस्मिन् भवे समाचीणम्; एवं यावत्-वैमानिकानां दण्डक. तद् नूनं भगवन् ! यो यां भवो योनिम् उपपत्तेः स तद् आयु-प्रकरोति, तद्यथाः-नेरथिकाऽऽयुषं वा, यावत्-देवाऽऽयुषं वा ? हन्त, गीतम ! यो चां भवो योनिम् उपपत्तेः स तद् आयु-प्रकरोति, तद्यथाः-नेरथिकाऽऽयुषं वा, तिरिग्-मणु-देवाऽऽयुषं वा; नेरथिकाऽऽयुषं प्रकरोन् मपविधं प्रकरोति. तद्यथा-रत्नप्रभापृथिवीनेरथिकाऽऽयुषं वा, यावत्-अधःसप्तमपृथिवीनेरथिकाऽऽयुषं वा, तिरिग्गोनिक्काऽऽयुषं प्रकरोन् पद्मवेर प्रकरोति, तद्यथा-एकैन्द्रियतिरिग्गोनिक्काऽऽयुषं वा भेदः सर्वो भणितव्यः. मनुष्याऽऽयुषं द्विविधम्, देवाऽऽयुषं चतुर्विधम्. तदेवं भगवन् ! तदेव भगवन् ! इति—अनु.

२. अर्था ' योनिम् ' ए बीजी विभक्तिर्तुं रूपं छे. पणं अर्थ वशे विभक्तिना फेर बदल्ये करवानो नियम होनाथी ते बीजीना रूपने सप्तमीयं रूप भयात् ' योन्वाम् ' समजीने सेना अर्थ ' योनिमा ' समजवानो छे.—श्रीअभय०

शतक ५.-उद्देशक ४.

छपस्य मनुष्य, शब्दो सांभळे ?-हा.-शख.-शुग.-शंखिका.-खरसुखी.-पोता.-परिपरिया.-पणव.-पडह.-भंभा.-होरम.-भेरि.-झहरी.-दुंडुभि-तत.-वितत.-घन.-शुषिर.-स्पर्शाएला शब्दो समळाय के अस्पर्शाएला ?-स्पर्शाएला-आरगत-अर्वागत-शब्दो समळाय के पारगत शब्दो समळाय ?-मनुष्योने आरगत शब्दो समळाय.-केवळिने वधा शब्दो समळाय.-केवळी मित पण जाणे-अमित पण जाणे.-सर्वत्र, मटा अने सर्वथा केवळी मवं भागोने जाणे-उचस्य हमे ?-उतावळो थाय ?-हा.-केवळी हसे ?-उतावळो थाय ?-ना.-हस्तवातुं कारण मोहनीयनो उदय.-हमता केवळी कर्मप्रकृति वधाय ?-पात के आठ.-यावत्-वैमानिक.-छग्रस्य उवे ?-उभो उभो उवे ?-हा-निद्रा करता केवळी कर्म वधाय ?-मान के आठ.-यावत्-वैमानिक-इरिणगमेपी सकृद्वा स्त्रीनो गर्भ शी रीते अदलाबदल करे ?-योनि वाटे गर्भने वहार काळीने बीजा गर्भाशयमा मूके.-नख वाटे के संवाटा वाटे गर्भने फेरवी शके ?-हा.-गर्भने वार वाधा न थाय.-गर्भने बदलनारो कापकूप करे अने गर्भने मूक्षम कपीने बदलावे.-अतिमुक्तक श्रमणनो वृत्तात-महावीर पासे आवेला वे देवो.-महावीरना सानसो अत्तेवासिओ सिद्ध थये.-गौतम अने महावीर वचे थपली ए देवोने लगती वानचीत.-देवो सयत के असयत वहेवाय ?-नोसंयत कहेवाय.-देवोनी निक्षिप भाषा-अर्धमागधी-केवळी अतकरने जाणे जूए ?-दा.-छग्रस्य अतकरने जाणे जूए ?-सामळीने के प्रमाण द्वारा जाणे जूए.-केवळिना श्रावक निगेरे.-प्रमाण केवळी ?-चार-प्रत्यक्ष-अनुमान-उपमा के आगम.-केवळी, चरपकर्म अने चरमनिर्जरा ने जणे जूए ?-हा.-केवळी, प्रणीत मन अने वचनने धारे ?-धारे-केवळिना ए मन अने वचनने वैमानिको जाणे ?-नोइ ज.णे-नोइ न जाणे-वैमानिकोना वे भेद-मायी-मिथ्यादृष्टि-अमायी सम्यग्दृष्टि.-अनन्तरोपपन्न-परपरोपपन्न.-पर्याप्त-अपर्याप्त.-उपयुक्त-अनुपयुक्त.-अनुत्तरोपपातिक देवो पोताने आसने रक्षा रक्षा केवळी माथे वानचित करे ?-हा.-अहीं रटेरो केवळी जे कांइ कहे तेने ला रहेला अनुत्तरोपपातिको जाणे-जूए ?-हा.-अनुत्तरोपपातिक देवो उपमानमोह-शीणमोह.-केवळी आदानो-रद्वियो द्वारा जाणे-जूए ?-ना.-केवळी जे आकाशप्रदेशोमा स्थित होय पळी पण त्यां ज स्थित होय के केम ?-ना.-उद्योग सद्-द्रव्यता.-चौटपूर्वीं एक घटामाधी हजार घटा करे ?-हा.-उत्करिका भेद.-विहार.-

१. प्र०—छंउमत्थे णं भंते ! मणुस्ते आजडिज्जमाणाइं सदाइं सुणेइ ? तं जहाः-संखसदाणि वा, सिंगसदाणि वा, संखिसदाणि वा, खरसुहीसदाणि वा, पोयासदाणि वा, परिपरियासदाणि वा, पणवसदाणि वा, पडहसदाणि वा, भंभासदाणि वा, होरंसदाणि वा, भेरिसदाणि वा, झहरीसदाणि वा, दुंडुभिसदाणि वा, तयाणि वा, वितयाणि वा, घणाणि वा, सुसराणि वा ?

१. प्र०—हे भगवन् ! छग्रस्य मनुष्य, वगाडवामां आवता शब्दोने सांभळे छे, ते आ प्रमाणे-ते मनुष्य, शंखना शब्दोने, रणशिगाना शब्दोने, शखलीना शब्दोने, काहलीना शब्दोने, मोटी काहलीना शब्दोने, डुकरना चामडायी मठेल मोढावाळा-एक जातना-वाजाना शब्दोने, टोलना शब्दोने, टोळकीना शब्दोने, टक्का-डाक-डाकळा-ना शब्दोने, होरमना शब्दोने, मोटी ढक्काना शब्दोने, झाळरना शब्दोने, दुंडुभिना शब्दोने, तत-तांतवाळा-(वीणा वगेरे)-वाजाना शब्दोने, वितत-टोल-वाजाना शब्दोने, नक्कर वाजाना शब्दोने अने पोलां वाजाना शब्दोने सांभळे छे ?

१. मूलच्छाया.—छग्रस्यो भगवन् ! मनुष्यः आजोव्य (कृत्य) मानान् शब्दान् शृणोति ? तथथा—शखसदाणान् वा, शखसदाणान् वा, शखिसदाणान् वा, खरसुखीशब्दान् वा, पोताशब्दान् वा, परिपरिता (का) शब्दान् वा, पणवशब्दान् वा, पडहशब्दान् वा, भंभाशब्दान् वा, होरमशब्दान् वा, भेरिशब्दान् वा, झहरीशब्दान् वा, दुंडुभिशब्दान् वा, ततानि वा, विततानि वा, घनानि वा, शुषिरानि वा ?—अनु०

१. उ०—हंता, गोयमा ! छउमत्थे ण मणुस्से आउडि-
ज्जमाणाइं सदाइं सुणेइ. तं जहाः-संससदाणि वा, जाव-मुमगणि
वा.

२. प्र०—ताइं भं ! किं पुट्टाइं सुणेइ, अपुट्टाइं सुणेइ ?

२. उ०—गोयमा ! पुट्टाइं सुणेइ, नो अपुट्टाइं सुणेइ,
जाव-नियमा छदिसि सुणेइ.

३. प्र०—छउमत्थे णं भते ! मणुस्से किं आरगयाइ सदाइ
सुणेइ, पारगयाइं सदाणि सुणेइ ?

३. उ०—गोयमा ! आरगयाइं सदाइं सुणेइ, नो पारगयाइ
सदाइं सुणेइ.

४. प्र०—जहा णं भते ! छउमत्थे मणुस्से आरगयाइ सदाइं
सुणेइ, नो पारगयाइं सदाइं सुणेइ; तथा णं भते ! केवली
मणुस्से किं आरगयाइं सदाइं सुणेइ, नो पारगयाइं सदाइं
सुणेइ ?

४. उ०—गोयमा ! केवली णं आरगयं वा, पारगयं वा,
सच्चदूरमूलमणांतियं सदां जाणइ, पासइ.

५. प्र०—से केणट्टेणं तं चेव केवली ण आरगय वा, पारगयं
वा, जाव-पासइ ?

५. उ०—गोयमा ! केवली णं पुरदियमेणं मियं पि जाणइ,
अमियं पि जाणइ; एव दाहिणेणं, पच्चदियमेणं, उत्तरेण, उट्टु,
अहे मिय पि जाणइ, अमिय पि जाणइ; सच्चं जाणइ केवली,
सच्च पासइ केवली; सच्चओ जाणइ, पासइ; सच्चकालं सच्चभावे
जाणइ केवली, सच्चभावे पासइ केवली; अणंते पाणे केवलिस्स,
अणंते दसणे केवलिस्स; निच्चुडे नाणे केवलिस्स, निच्चुडे दसणे
केवलिस्स से तंणट्टेण जाव-पासइ.

१. उ०—हे गौतम ! हा, उग्रस्य मनुष्य, वगाटवामां
आवता शब्दो न सांभळे छे. अने ते पण पूर्वं कथा एतत्तं वधां
वाजाओना-अगथी यावन्-पौरा वज ओना-शब्दने पण
सांभळे छे.

२. प्र०—हे भगवन् ! शुं ते शब्दो कान साथे अथदाया
पट्टी नंभळाय छे के अथदाया विना नंभळाय छे ?

२. उ०—हे गौतम ! ते शब्दो कान साथे अथदाया पट्टी
नंभळाय छे, पण अथदाया विना नथी नंभळायता. अने ते यावन्-
अथदाया पट्टी छे ए रिज्जमाणांथी नंभळाय छे.

३. प्र०—हे भगवन् ! शुं उग्रस्य मनुष्य, ओरे रहेत्ता
शब्दोने सांभळे छे के परे रहेत्ता-उट्टियांना विषयथी दूर रहेत्ता-
शब्दोने सांभळे छे ?

३. उ०—हे गौतम ! उग्रस्य मनुष्य, ओरे रहेत्ता शब्दोने
सांभळे छे, पण परे रहेत्ता शब्दोने सांभळतो नथी.

४. प्र०—हे भगवन् ! जेम उग्रस्य मनुष्य ओरे रहेत्ता
शब्दोने सांभळे छे अने परे रहेत्ता शब्दोने सांभळतो नथी तेम
शु केवली मणुष्य ओरे रहेत्ता शब्दोने सांभळे छे अने परे रहेत्ता
शब्दोने नथी सांभळतो ?

४. उ०—हे गौतम ! केवली तो ओरे रहेत्ता अने परे
रहेत्ता आदि अने अंत विनाना शब्दने-सर्वे प्रकारना शब्दने
जाणे छे अने जूए छे.

५. प्र०—हे भगवन् ! 'ओरे रहेत्ता अने परे रहेत्ता
शब्दने पण यावत्-(ते ज प्रमाणे कहेवुं) केवली जाणे छे अने
जूए छे ' एत्तं शुं कारण ?

५. उ०—हे गौतम ! केवली जीव पूर्व दिशानां मित वस्तुने
पण जाणे छे अने अमित वस्तुने पण जाणे छे, ए प्रमाणे
दक्षिण दिशानां, पश्चिम दिशानां, उत्तर दिशानी, ऊर्ध्व दिशानां
अने अधो दिशानां पण मित वस्तुने तथा अमित वस्तुने केवली
जाणे छे अने जूए छे. केवली वधुं जाणे छे अने वधुं जूए छे.
केवली वधी तरफ जाणे छे अने जूए छे. केवली सर्वे काळे सर्वे
पदायां-भावो-ने जाणे छे अने जूए छे, केवलिने अनंत ज्ञान
अने अनंत दर्शन छे अने केवलिनुं ज्ञान अने दर्शन कोई
जातना पट्टा (आवरण) वाळुं नथी गटे ते कारणथी ' यावत्
-जूए छे ' एम कळुं छे.

१. मूलच्छाया—हन्त, गौतम ! उग्रस्यो मनुष्य आजोव्य (कुव्य)मानान् शब्दान् शृणोति तद्यथा-शब्दशब्दान् वा, यावत्-शुविराति
वा. तान् भगवन् ! किं एतद्वान् शृणोति, अस्तुशब्दान् शृणोति ? गौतम ! शृणोति शृणोति, नो अस्तुशब्दान् शृणोति; यावत्-नियमात् परदशिसं शृणोति.
उग्रस्यो भगवन् ! मनुष्यः किम् आराद्रतान् शब्दान् शृणोति, पारगयान् शब्दान् शृणोति ? गौतम ! आराद्रतान् शब्दान् शृणोति, नो पारगयान्
शब्दान् शृणोति. यथा भगवन् ! उग्रस्यो मनुष्यः आराद्रतान् शब्दान् शृणोति. नो पारगयान् शब्दान् शृणोति; तथा भगवन् ! केवली मनुष्यः किम्
आराद्रतान् शब्दान् शृणोति, नो पारगयान् शब्दान् शृणोति ? गौतम ! केवली आराद्रत वा, पारगयं वा यावत्-पश्यति ? गौतम ! केवली पारस्येन मितम् अपि जानाति, अमितम् अपि
जानाति; एवं दक्षिणेन, पश्चिमेन, उत्तरेण, ऊर्ध्वम्, अधो मितम् अपि जानाति, अमितम् अपि जानाति; सर्व-जानाति केवली, सर्वं पश्यति केवली;
सर्वतो जानाति, पश्यति; सर्वकालं सर्वभावान् जानाति केवली, सर्वभावान् पश्यति केवली; अनन्तं ज्ञानं केवलिन, अनन्तं दर्शनं केवलिन; निर्वृत्तं
ज्ञानं केवलिन, निर्वृत्तं दर्शनं केवलिन. तत् तेनार्थेन यावत्-पश्यति:—अनु०

१. अनन्तगोदेशके अन्यवृथिकच्छदमस्थमनुष्यवक्तव्यता उक्ता. चतुर्थे तु मनुष्याणां छदमस्थानाम्, केवलानां च प्रायः सा उच्यते, इत्येवंसंबन्धस्याऽस्य इदमादिसूत्रम्—‘ छउमत्ये णं ’ इत्यादि. ‘ आउडिज्जमाणा इं ’ ति “ जुड वन्धने ” इति वचनाद् आजोड्यमानेभ्यः—आसंबन्धमानेभ्यो मुख—हन्त—दण्डादिना सह गङ्ग—पटह—अल्लुर्पादिभ्यो वाचविशेषेभ्य, आकुट्यमानेभ्यो वा—एभ्य एव ये जाता. शब्दास्ते आजोड्यमाना एव, आकुट्यमाना एव वा उच्यन्ते, अतस्तान् आजोड्यमानान्, आकुट्यमानान् वा शब्दान् शृणोति. इह च प्राकृतत्वेन शब्द—शब्दस्य नपुंसकनिर्देशः. अथवा ‘ आउडिज्जमाणा इं ’ ति आकुट्यमानानि-परस्परैणाऽभिहन्यमानानि. ‘ सहाइं ’ ति शब्दानि शब्दद्रव्याणि. शब्दादत्रः प्रतीना. नवरम्—‘ संखिय ’ ति शङ्खिका—हस्त. गङ्गः, ‘ खरमुहिं ’ ति काहला, ‘ पोया ’ महती काहला, ‘ परिपरिय ’ ति कोलिकुपुटकाऽधनद्वमुखो वाचविशेष. ‘ पणव ’ ति भाण्डपटहः, लघुपटहो वा; तदन्यस्तु पटह इति. ‘ भंम ’ ति ढका. ‘ होरंम ’ ति रूढिगम्या. ‘ भेरिं ’ ति महाढका. ‘ झल्लरि ’ ति बलयाऽऽकारो वाचविशेष. ‘ दुंदुहि ’ ति देववाचविशेष. अथ उक्ताः—‘ तनाणि वा ’ इत्यादि. ततानि वीणादिवाद्यानि, तज्जनितशब्दा अपि तता, एवम् अन्यदपि पदत्रयम्, नवरमयं विशेषस्ततादीनाम्—“ ततं वीणादिकं ज्ञेयं विनतं पटहादिकम्, वनं तु कास्यनालादि वशादि शुभिर मतम्. ” इति. ‘ पुट्टाइ सुण्डे ’ इत्यादि तु प्रथमगते आहाराविकारवद् अवसेसम् इति. ‘ आरगयाइं ’ ति आराद् भागस्थितान् इन्द्रियगोचरमागतान् इत्यर्थः. ‘ पारंगयाइं ’ ति इन्द्रियविषयात् परतोऽवस्थितान् इति. ‘ सव्वदूरमूलमगातिंयं ’ ति सर्वथा दूर विप्रकृष्टम्, मूलं च निकटं सर्वदूर—मूलम्; तद्योगात् शब्दोऽपि सर्वदूरमूलः, अतस्तम्—अत्यर्थं दूरवर्तिनम्, अत्यन्ताऽऽसन्न च इत्यर्थः. अन्तिकमानसम्, तन्निषेधादनन्तिकम्, नतोऽत्यार्थत्वाद् नाऽत्यन्तमन्तिकम्—अदूराऽऽसन्नमित्यर्थः; तद्योगात् शब्दोऽप्यनन्तिकः, अतस्तम्. अथवा ‘ सव्व ’ ति अनेन ‘ सव्वथो समन्ता ’ इत्युपलक्षितम्. ‘ दूरमूल-’ ति अनादिकमिति हृदयम्. ‘ अणांतिंयं ’ ति अनन्तिकमित्यर्थः, ‘ मिय पि ’ ति परिमाणवद् गर्भजमनुष्यजीवद्रव्यादि—इत्यादि. ‘ अमियं पि ’ ति अनन्तम्; असंख्यं वा वनस्पति—पृथिवीजीवद्रव्यादि. ‘ सव्वं जाणइं ’ इत्यादि द्रव्याद्यपेक्षया उक्तम्. अथ कस्मात्—‘ सर्वं जानाति केवली ’ इत्याद्युच्यते ? इत्यत आहः—‘ अणते ’ इत्यादि. अनन्तज्ञानमनन्तार्थविषयत्वात्; तथा ‘ निव्वुडे नाणे केवलिस्स ’ ति निर्वृत निराऽऽवरणं ज्ञानं केवलिन क्षायिकत्वात्—शुद्धमित्यर्थः. वाचनान्तरे तु ‘ निव्वुडे, वित्तिमिरे, विमुद्धे ’ ति विशेषणत्रयं ज्ञान—दर्शनयोरभिधीयते, तत्र च निर्वृतं निष्ठा गतम्, वित्तिमिरम्—क्षीणाऽऽवरणम्, अत एव विशुद्धम् इति.

१. आगळना उद्देशकमा अन्य मतवाळा छत्रस्य मनुष्यानी हकीकत करी छे हवे आ चोया उद्देशकमा तो छत्रस्य अने केवळि मनुष्य संबधी वक्तव्यता केहवी ए समुचित छे—ए रीते वीजा अने चोया उद्देशक वच्चे संबध छे आ उद्देशकनु प्रथम मूत्र आ छे.—[‘ छउमत्ये णं ’ इत्यादि.] [‘ आउडिज्जमाणाइं ’ ति] शुभ साथे शत्रुनो संयोग थवाथी, हाथ साथे ढोलनो संयोग थवाथी अने लाकडाना कटका (ढड) साथे झालरनो संयोग थवाथी तथा एना कोड वीजा पदार्थो साथे अनेक जातनां वाजाओनो संयोग थवाथी अथवा वगाडवाना माधनरूप अनेक प्रकारना पदार्थो वडे कूटाना-अथवा ता-भटकाता-अनेक प्रकारना वाजांथीथी थता शब्दोने के शब्दद्रव्योने सामळे छे गंग वगेरे शब्दोनों अर्थ प्रसिद्ध छे. विशेष ए के, [‘ संखिय ’ ति] शङ्खिका-नानो शख, [‘ खरमुहिं ’ ति] काहली, [‘ पोया ’] मोटी काहली, [‘ परिपरिय ’ ति] सुन्वरना चामडाथी मढेल मोढावाळ्छे एक जातनु वाजु. [‘ पणव ’ ति] माडनो ढोल अथवा नानो ढोल, पणवथी जूडो ते ‘ पटह ’ कहेवाये छे. [‘ भंम ’ ति] ढका—डाकली, [‘ होरंम ’ ति] ए शब्दोनों अर्थ रूढिथी जाणवानो छे. [‘ भेरिं ’ ति] मोटी डार, [‘ झल्लरि ’ ति] एक प्रकारनु बलयाना आकार जेवु वाजु—झालर, [‘ दुंदुहि ति] देवसुं एक प्रकारनु वाजु. हवे केहेल अने नही केहेल बवा वाजाओने सामटा कुहे छे के, [‘ तताणि वा ’ इत्यादि.] वीणा वगेरे ‘ तत ’—ततनाळां वाजा कहेवाय छे अने एना शब्दो पण ‘तत कहेवाय छे. ए रीते वीजा पण वण पदो जागवा. किंतु ‘तत’ वगेरेमा विशेष आ छे के, ‘ वीणा ’ वगेरे ‘ तत ’ कहेवाय, ढोल वगेरे ‘विनत’ कहेवाय कांमी अने ताल वगेरे ‘वनं’ कहेवाय अने वग (पात्रो) वगेरे ‘ शुभिर-पेलु वाजु ’ कहेवाय छे. [‘ पुट्टाइ सुण्डे ’] ए वया पाठनी व्याख्या, आगळ प्रथम शतकमां आवेल आहार अविकारनी पेटे जाणवी. [‘ आरगयाइं ति] ओगे र्हेला—टट्रियोथी लट शकय तेवा, [‘ पारंगयाइं ति] परे र्हेला—द्वितीयोथी ने लड शकय तेवा, [‘ सव्वदूरमूलमगातिंयं ’ ति] सर्वदूरमूल एटले सर्व प्रकारे दूर र्हेल शब्दने अने नटन नजिक र्हेल शब्दने, अनन्तिक एटले बहु दूर अने बहु पामे नही र्हेल अर्थात् वचगळे र्हेल शब्दने, अथवा [‘ सर्वं ’ ति] सर्वदूरमूल एटले अनादिना अने [‘ अणतिंयं ’ ति]

१ आ शब्द ‘ जुड वन्धने ’ अथवा ‘ कुट ’ धातु उपरथी वनेलो छे २. आर्षताने कोधे शब्दना विशेषण तगीके पण अही नपुंसकस्य वपराएल छे—श्रीभभय०

३. टीकाकारश्रीए तो दुंदुभिने देवसुं वाजुं जणाव्युं छे. ए विषे महर्षिं यास्क आ प्रमाणे जणावें छे.

“ दुन्दुभि. ” १८

“ दुन्दुभिरिति शत्रुशुकरणम् इमो भिप्र इति वा, दुन्दुभ्यत्वेन ‘ इं दु भि ’ ए अवाजसु अनुकरण छे. अथवा ते, माडना एक भागने भेरीने बनावचामा आवे छे माटे ‘ इमो भिप्रः ’ नो अर्थ पण एना पटी मके छे अथवा ए, ‘ इंदुभ ’ धातु उपरथी वनेलो शब्द छे— (पृ० ६७५-६७८)

यास्कनो आ प्राचीन उद्देश उपरथी ए वाजु लौकिक होय एम स्पष्ट जणाव छे-पण ए वणुं ज जुनुं थएडं होवाथी एने दिव्य गणपामा आवे छे. ४. जूवी भग० प्र० म० पृ० ५८-६०—अनु०.

५. वहीं ‘ न ’ नो ‘ धरप ’ धरं छे. ६. ‘ सव्व ’ एटले ‘ सर्त ’—श्रीभभय०

अंत विनाना द्युने. [' मिथं पि 'ति] मापवाळुं-गर्मज मनुष्य अने जीव द्रव्य वगेरेने-जाणे छे-इत्यादि. [' अमिय पि 'ति] माप विनातुं-अनंत अथवा अमर्य एवा वनस्पति तथा पृथिवीना जीव द्रव्यादिकने-जाणे छे. [' सर्वं जाणइ ' इत्यादि.] ए हकीकत द्रव्यादिकनी अपेक्षाए कहेल छे. शं०-केवळी जीव वतु जाणे छे तेतु शुरुं कारण ? समा०-[' अणते ' इत्यादि.] केवलितुं जान अनंत पदार्थने ग्रहण कानु होवाची अनंत छे, [' निवुडे नाणे केवलित्स्म ' ति] कर्मनो-तद्न नाग यथा पछी यतुं छे माटे केवलितुं जान आवरण विनातु-शुद्ध-छे, यीची वाचनानां तो- ' निवुडे वितिमिरे विसुदे ' एवा व्रण विशेषणवाळो पाठ छे, तेमा निवुड-निर्दूत-पुरे पूरुं, ति मिग्-नाग एतल आवरणवाळुं, एवं छे माटे ज विशुद्ध.

छद्मस्थ अने केवलितुं हसवुं अने उंघवुं.

६. प्र०—छउमत्थे ण भते ! हसेज वा, उस्सुयाएज वा ?

६. प्र०—हे भगवन् ! छद्मस्थ मनुष्य हसे अने कांड पण लेवाने उतावळो थाय ?

६. उ०—हंता, (गोयमा !) हसेज वा, उस्सुयाएज वा.

६. उ०—हे गौतम ! हा, ते हमे अने उतावळो पण थाय खरो.

७. प्र०—जहा ण भते ! छउमत्थे मणुस्से हसेज, जाव-उस्सुयाएज तथा ण केवली वि हसेज वा, उस्सुयाएज वा ?

७. प्र०—हे भगवन् ! जेम छद्मस्थ मनुष्य हसे अने उतावळो थाय तेम केवळी पण हसे अने उतावळो थाय ?

७. उ०—गोयमा ! णो इणट्टे समट्टे.

७. उ०—हे गौतम ! ए अर्थ नमर्थ नथी-छद्मस्थ मनुष्यनी पेटे यावत्—केवळी न हमे अने उतावळो पण न थाय.

८. प्र०—मे केणट्टेण भते ! जाव-नो णं तथा केवली हसेज वा, जाव-उस्सुयाएज वा ?

८. प्र०—भगवन् ! छद्मस्थ मनुष्यनी पेटे केवळी-हसे नहीं अने उतावळो थाय नहीं तेतुं शुरुं कारण ?

८. उ०—गोयमा ! जं णं जीवा चरित्तमोहाणिज्जम्य कम्मस्स उदएण हसति वा, उस्सुयायति वा, से ण केवलित्स्स नत्थि, से त्तेणट्टेण जाव-नो णं तथा (केवली) हसेज वा, उस्सुयाएज वा.

८. उ०—हे गौतम ! दरेक जीवो चारित्रमोहनीय कर्मना उदयथी हसं छे अने उतावळो थाय छे अने केवलित्ते तो चारित्रमोहनीय कर्मनो उदय ज नथी माटे ते कारणथी छद्मस्थ मनुष्यनी पेटे यावत्—केवळी हसता नथी तेम उतावळो पण थना नथी.

९. प्र०—जीवे णं भते ! हममाणे वा, उस्सुयमाणे वा इइ कम्मपयडीओ वघइ ?

९. प्र०—हे भगवन् ! हसतो अने उतावळो थतो जीव केटलां प्रकारना कर्मने वाधे ?

९. उ०—गोयमा ! सत्तविहवधए वा, अट्टविहवधए वा, एवं जाव-वेमाणिए, पोहत्तएहि जीवेगिदियवज्जो तियभंगो.

९. उ०—हे गौतम ! तेवा प्रकारनो जीव सात प्रकारना कर्मने वाधे के आठ प्रकारनां कर्मने वाधे. ए प्रमाणे यावत्—वैमानिक सुधी समजवु, तथा ज्यारे घणा जीवने आश्रीने उपलो प्रश्न पूछाय ल्यारे तेमां कर्मनाबंध संबधी व्रण भांगा आवे, पण तेमा जीव अने एकेंद्रियो न लेवा.

१०. प्र०—छउमत्थे णं भते ! मणुस्से निदाएज वा, पय-छापुज वा ?

१०. प्र०—हे भगवन् ! छद्मस्थ मनुष्य निद्रा ले-उंघे अने उमो उमो उंघे ?

१०. उ०—हती, निदाएज वा, पयलाएज वा.

१०. उ०—हे गौतम ! हा, ते रघे अने उमो उमो पण उंघे.

१. मूलच्छया —छद्मस्थो भगवन् ! मणुष्यो हसेद् वा, उस्सुकायेत वा ? हन्त, गौतम ! हसेद् वा, उस्सुकायेत वा. यथा भगवन् ! छद्मस्थो मणुष्यो हसेत्, यावन्-उस्सुकायेत तथा केवली अपि हसेत् वा, उस्सुकायेत वा ? गौतम ! नाऽयम् अर्थ. समर्थ. तत् केनाऽर्थेन भगवन् ! यावन्-नो तथा केवली हसेद् वा, यावन्-उस्सुकायेत वा गौतम ! यद् जीवा चारित्रमोहनीयस्य कर्मण उदयेन हसन्ति वा, उस्सुकायन्ते वा, तन् केवलित्-नास्ति, तन् केनाऽर्थेन यावन्-नो तथा केवली हसेद् वा, उस्सुकायेत वा. जीवो भगवन् ! हसन् वा, उस्सुकायमानो वा कति कर्मप्रकृतीः बध्नाति ? गौतम ! सत्तविहवधको वा, अट्टविहवधको वा एव यावन्-वैमानिक, पृथक्त्वै. जीव-एकेंद्रियवत्तं. त्रिभङ्गः. छद्मस्थो भगवन् ! मणुष्यो निद्रायेत वा, प्रचलायेत वा ? हन्त, निद्रायेत वा, प्रचलायेत वा.—अनु०

—जहा हसेज्ज वा तथा, णवरं—दरिसणावराणिज्जस्स कम्मरंस उदएणं निदायंति वा, पयलाहंति वा; से ण केवल्लिस्स नत्थि. अन्नं तं चव.

—जेम आगळ हमवा वगेरे विपे केवळी अने छवस्य सबधे प्रश्नोत्तरो जणाव्या हता, तेम निद्रा संबधे पण ते वने संव्वे प्रश्नोत्तरो जाणवा. विशेष ए के, छग्रस्य मनुष्य दर्शनावरणीयं कर्मना उदयथी निद्रा ले छे अने उभो उभो उंघे छे अने ते दर्शनावरणीय कर्मनो उदय केवळिने नथी माटे ते, छग्रस्थनी पंठे निद्रा लेतो नथी. (इत्यादि वीजुं वधुं ते ज प्रमाणे जाणवुं.)

११. प्र०—जीवे णं भते ! निदायमाणे वा, पयलायमाणे वा कइ कम्मपयडीओ वंधइ ?

११. प्र०—हे भगवन् ! निद्रा लेतो के उभो उभो उंघतो जीव केटली कर्म प्रकृतितो वंध करे (वाधे) ?

११. उ०—गोयमा ! सत्तविहबंधए वा, अट्टविहबंधए वा; एषं जाव—वेमाणिए; पोहत्तिएसु जीवेगिदियवज्जो तियभगो.

११. उ०—हे गौतम ! ते जीव सात कर्म प्रकृतितो वंध करे के आठ कर्म प्रकृतितो वंध करे (वाधे). ए प्रमाणे यावत्—वैमानिक सुधी जाणवुं. तथा ज्यारे वंणा जीवोने आश्रीने उपलो प्रश्न पूछाय ल्यारे तेमा कर्मना वंध मंथी त्रण मांगा आवे, पण तेमा जीव अने एकेंद्रिय न लेवा.

२. अथ पुनरपि छद्मस्थमनुष्यमेवाऽऽश्रित्याह—‘ छउमत्थे ’ इत्यादि. ‘ उस्सुयाएज्ज ’ ति अनुत्सुक उत्सुको भवेद् उत्सुकायेत विपयाऽऽदानं प्रति औत्सुक्यं कुर्याद् इत्यर्थः. ‘ ज णं जीव ’ ति यस्मात् कारणाद् जीवाः. ‘ से णं केवल्लिस्स नत्थि ’ ति तत्पुनश्चारित्रमोहनीयं कर्म केवल्लिनो नास्ति इत्यर्थः. ‘ एव जाव—वेमाणिए ’ ति एवमिति जीवाऽभिलापवद् नारकादिर्दण्डको वाच्यो यावद् वैमानिक इति. स चैवम्—‘ नेरइए ण भते ! हसमाणे वा, उस्सुयमाणे वा कइ कम्मपयडीओ वंधइ ? गोयमा ! सत्तविहबंधए वा, अट्टविहबंधए वा ’ इत्यादि. इह च पृथिव्यादीनां हास. प्राग्भविकतत्परिणामाद् अवसेय इति. ‘ पोहत्तिएहिं ’ ति पृथक्त्वसूत्रेषु बहुवचनसूत्रेषु ‘ जीवा णं भते ! हसमाणा वा, उस्सुयमाणा वा कइ कम्मपयडीओ वंधति ? गोयमा ! सत्तविहबंधगा वा, अट्टविहबंधगा वा ’ इत्यादिपु ‘ जीवे—गिदिय० ’ इत्यादि. जीवपदम्, एकेन्द्रियपदानि च पृथिव्यादीनि वर्जयित्वा अन्येषु एकोनविंशतौ नारकादिपटेषु त्रिकभङ्गो भङ्गत्रय वाच्यम्, यतो जीवपदे, पृथिव्यादिपटेषु च बहुत्वाद् जीवानां सप्तविधबन्धकाश्च, अष्टविधबन्धकाश्च इत्येवम्—एक एव भङ्गको लभ्यते. नारकादिषु तु त्रयम्, तथाहि—‘ सर्व एव सप्तविधबन्धकाः स्युरित्येकः, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च इत्येवं द्वितीयः, अथवा सप्तविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च—इत्येव तृतीय इति. अत्रैव छग्रस्य—केवल्यधिकारे इदमपरमाह—‘ छउमत्थे ’ इत्यादि. ‘ निदाएज्ज व ’ ति निद्राम्—सुखप्रतिबोधलक्षणा कुर्याद्—निद्रायेत, ‘ पयलाएज्ज व ’ ति प्रचलायत् ऊर्ध्वस्थितनिद्राकरणलक्षणा कुर्यात्—प्रचलायेत.

२. हवे फरीने पण छग्रस्य मनुष्य संबधे ज कहे छे के—[‘ छउमत्थे ’ इत्यादि] [‘ उस्सुयाएज्ज ’ ति] कोइ पण चीजने लेवा माटे उतावळ करे—उत्सुक थाय, [‘ ज णं जीव ’ ति] कारण के, जीवो. [‘ से णं केवल्लिस्स नत्थि ’ ति] वळी ते चारित्रमोहनीय कर्म केवळिने नथी. [‘ एव जाव वेमाणिए ’ ति] जीवनी वक्तव्यतानी पंठे नारकथी माडीने वैमानिक सुधी वक्तव्यता कहेली. ते आ रीते—‘ नेरइए णं भते ! हसमाणे वा, उस्सुयमाणे वा कइ कम्मपयडीओ वंधइ ? गोयमा ! सत्तविहबंधए वा, अट्टविहबंधए वा ’ इत्यादि. शं०—गुळमां हसवा सबधी सुचनो पाठ वधा समारी जीवो सबधे घटावधानो कलो छे तो ते केम वनी शक्ये ? कारण के वधा जीवोमा पृथिवी, पाणी वगेरेना पण जीवो आवी जाय छे अने तेओ तो हसी शकता ज नथी, अने एम हांवाधी उपलो पाठ वधा जीवो माटे केम घटी शके ? ममा०—गुळनो—हसवा संबधीनो—पाठ वधा जीवो माटे घटी शके छे—पृथिवी वगेरेना जीवो माटे पण मगत थट शके छे जो के पृथिवी वगेरेना जीवो पोतानी चालु स्थितिमां हसी शकता नथी, पण तेओ, तेओना कोट पण पूर्व भयमा कोइ वार जरूर हूसा हुजे तो तेने अपेक्षीने उपलो पाठ तेओ सबधे घटानवो. [‘ पोहत्तिएहिं ’ ति] बहुवचन सबधी सूत्रोमां—‘ जीवा णं भते ! हसमाणा वा, उस्सुयमाणा वा कइ कम्मपयडीओ वंधति ? गोयमा ! सत्तविहबंधगा वा, अट्टविहबंधगा वा —[‘ जीवेगिदिय०—’ इत्यादि.] जं व अने एकेंद्रिय—पृथिवी वगेर—पद छोटी देवा अने वाफ्फिना १९ नारक वगेर—पटोमा त्रण भागाओ कहेवा. कारण के, जीवो अने पृथिवी वगेरेना जीवो घणा छे माटे तेमां एकवचनयाळो भागो समवतो नथी, पण ‘ सात प्रकारना वधको—बाधनागओ—अने आठ प्रकारना वधको ’ एओ एओ ज भागो सभवे छे नारक वगेरेमां तो त्रण भागा सभवे छे—पहेलो भागो—वधा य सात प्रकारनु कर्म बाधनाग, वीजो भागो—वधा य सात प्रकारनु कर्म बाधनाग अने एओ आठ प्रकारनु कर्म बाधनाग, श्रीजो भागो—वधा य सात प्रकारनु कर्म बाधनाग अने वधा य आठ प्रकारनु कर्म बाधनाग अर्थां छग्रस्य अने केवळिनो अधिकार चाटतो होयायी ते संबधे आ एक वीजो वात कहे छे—[‘ छउमत्थे ’ इत्यादि] [‘ निदाएज्ज व ’ ति] सुजे जागी शके एवी रीते उघे, [‘ पयलाएज्ज व ! ति] उभो उभो उंघे, (जे उघ उमा उमा लेवाय तेने ‘ प्रचला ’ कहे छे.)

१. मूलच्छाया—यथा हसेद् वा तथा, नवम्—दर्शनाऽऽश्रणीयस्य इमेण उदयेन निद्रावन्ते वा, प्रचलावन्ते वा, तत् केवल्लिनो नास्ति. अन्वत् तेषव. जीवो भगवन् ! निद्रावमाणो वा, प्रचलायमानो वा नत्ति वसेप्रकृती वधनाति ? गौतम ! सप्तविधबन्धको वा, अष्टविधबन्धको वा, एव यावत्—वैमानिक; पृथक्त्वेषु जीव—एकेन्द्रियवर्ज त्रिभङ्ग—अनु०

शक्रदूत हरिणगमेपी देव.

१२. प्र०—हरी णं भंते ! हरिणगमेसी सक्कदूए इत्थीगच्चं
संहरमाणे किं गच्चाओ गच्चं माहरइ ? गच्चाओ जोणि साहरइ ?
जोगीओ गच्चं साहरइ ? जोणीओ जोणि साहरइ ?

१२. उ०—नोयमा ! नो गच्चाओ गच्चं साहरइ, नो
गच्चाओ जोणि साहरइ, नो जोणिओ जोणि साहरइ, परामुनिय,
परामुनिय-अच्चावाहेणं अच्चावाहं जोणिओ गच्चं साहरइ.

१३. प्र०—पमू णं भंते ! हरिणगमेसी गक्कस णं दूए
इत्थीगच्चं नहसिरंसि वा, रोमकूवंसि वा साहरित्तए वा, नीह-
रित्तए वा ?

१३. उ०—हंता पमू, नो चेष णं तस्म गच्चस्स किञ्चि
वि आवाहं वा, विवाह वा उप्पाएजा, छविच्छेदं पुण करेजा,
ए सुहम च णं माहरेज वा, नीहरेज वा.

१२. प्र०—हे भगवन् ! इदमो संवथी गक्कतो दूत-
हरिणगमेपी नामनो उव ज्यारे खीना गर्भनुं मंहरण करे छे ल्यारे
शु एरु गर्भाशयमाथी गर्भने लडने वीजा गर्भाशयमा मूके छे ?
गर्भथी लडने योनि द्वारा बीजा (स्त्री) ना उदरमा मूके छे ? योनि
द्वारा गर्भने बहार काटीने बीजा गर्भाशयमा-मूके छे ? के योनि
द्वारा गर्भने पेटमाथी काटीने पाछो ते ज रीने (योनि द्वारा ज,
बीजीना) पेटमां मूके छे ?

१२. उ०—हे गौतम ! ते देव, एरु गर्भाशयमाथी गर्भने,
लडने बीजा गर्भाशयमा मूकतो नथी, गर्भथी लडने योनि वाटे
गर्भने बीजीना पेटमा मूकतो नथी. तेम योनिवाटे गर्भने बहार
काटीने पाछो योनिवाटे (गर्भने) पेटमा मूकतो नथी. पण
पोताना हाथ वडे गर्भने अडी अडीने अने ते गर्भने पीडा न याय
तेवी रीने योनि द्वारा बहार काटीने बीजा गर्भाशयमा मूके छे.

१३. प्र०—हे भगवन् ! गक्कतो दूत हरिणगमेपी देव खीना
गर्भने नख्खतो टोच वाटे या तो खंवाडाना छिट्र वाटे अंदर मूक्त्वा-
के बहार काटवा नमर्थ छे ?

१३. उ०—हे गौतम ! हा, ते तेम करवाने नमर्थ छे.
उपरांत ते देव गर्भने कांड पण थोछी के बहार पीडा थवां देतो.
नथी तथा ते गर्भना शरीरनो छेद-शरीरनो कायकूप-करे छे.
अने पछी तेने वगो मूकम करीने अंदर मूके छे के बहार
काटे छे.

३. केवल्यविशारान् केवलिनो महावीरस्य संविधानकमाश्रित्य इदमाह.—‘ हरी ’ इत्यादि. इह च यद्यपि महावीरसंविधानाऽभि-
धायकं पदं न दृश्यते; तथापि ‘ हरिनैगमेपी ’ इति वचनात् तदेवाऽनुमीयते, हरिनैगमेपिणा भगवतो गर्भान्तरे नयनात्. यदि पुनः
सामान्यतो गर्भहरणविवक्षा अभविष्यत् तदा ‘ देवे णं भंते ! ’ इत्यवश्यमिति. तत्र हरिन्द्रः, तत्संबन्धित्वाद् हरिनैगमेपी-इति नाम.
‘ सक्कदूए ’ इति शक्रदूतः-शक्राऽऽदेशकः, पदानि-अनाकाऽविति, येन शक्राऽऽदेशाद् भगवान् महावीरो देवानन्दामर्षात्
त्रिशलागर्भं संहृत इति. ‘ इत्थीगच्चं ’ इति त्रिधाः संवन्धी गर्भ-सजीवपुद्गलपिण्डकः स्त्रीगर्भः, तस्-‘ संहरमाणे ’ इति अन्यत्र नयन्,
इह चतुर्भङ्गिका-तत्र गर्भाद् गर्भाशयाद् अवये, गर्भं गर्भाशयान्तरे संहरति प्रवेशयति-गर्भं सजीवपुद्गलपिण्डकश्रणमिति प्रकृतम् इत्येकं.
तथा गर्भाद् अवयेयोनिं गर्भनिर्गमद्वारं संहरति-योत्रा उदरान्तरे प्रवेशयति इत्यर्थः-२. तथा योनितो योनिद्वारेण गर्भं संहरति-गर्भाशयं
प्रवेशयति इत्यर्थः-३. तथा योनितो योनिः सकाशाद् योनिं संहरति-नयते-योत्रा उदराद् निष्काश्य योनिद्वारेणैव उदराऽन्तरे प्रवेशयति
इत्यर्थः-४. एतेषु ज्ञेयनिषेधेन तृतीयमनुजानन्नह.-‘ परामुनिय ’ इत्यादि. परमृश्य परमृश्य तथाविधकरणव्यपारेण संस्पृश्य संस्पृश्य,
स्त्रीगर्भम् अच्चावाधमव्यावाधेन-सुखंनुखेन इत्यर्थः; योनितो योनिद्वारेण निष्काश्य गर्भं गर्भाशयं संहरति गर्भमिति प्रकृतम्. यच्चह
योनितो निर्गमनं स्त्रीगर्भस्योक्तं तल्लोकव्यवहाराऽनुवर्तनात्, तथाहिः-निष्यन्नोऽनिष्यन्नो वा गर्भः स्वभावाद् योत्रैव निर्गच्छति-इति.
अयं च तस्य गर्भसंहरणे आचार उक्तः. अथ तन्नामर्थं दर्शयन्नाह.-‘ पमू णं ’ इत्यादि. ‘ नहसिरंसि ’ इति नखाप्रे. ‘ साहरित्तए ’
इति संहरति प्रवेशयितुम्. ‘ नीहरित्तए ’ इति विभक्तिविपरिणामेन नख-जिगयो रोमकूपान् वा निहरति निष्काशयितुम्. ‘ आवाहं ’ इति
ईपदवाचाम्. ‘ विवाहं ’ इति विजिष्टवाचाम्. ‘ छविच्छेदं ’ इति शरीरच्छेदं पुनः कुर्वाद्-गर्भस्य हि छविच्छेदमकृत्वा नखाप्रादौ प्रवेश-
यितुमशक्यत्वात्, ‘ ए सुहमं च णं ’ इति सूक्ष्ममित्येव उच्यति.

१. मूलच्छाया-हरिणगमेपीः शक्रदूतः त्रिधाः गर्भं संहरति किं गर्भाद् गर्भं संहरति, गर्भाद् योनिं संहरति, योनितो गर्भं संहरति,
योनितो योनिं संहरति ? गौतम ! नो गर्भतो गर्भं संहरति, नो गर्भाद् योनिं संहरति, नो योनितो योनिं संहरति, परमृश्य, परमृश्य अच्चावाधेन अच्चावाधं
योनितो गर्भं संहरति. प्रसुर्गवन् ! हरिनैगमेपी शक्रस्य दूतः स्त्रीगर्भं नखद्वारं वा, रोमकूपे वा, संहरति वा, निहरति वा ? हन्त, प्रसु ! नो चैव तस्य
गर्भस्य शरीरच्छेदोऽपि वाच्यः वा, विवाधो वा उपादेयः, छविच्छेदः पुनः कुर्वाद्, इति सूक्ष्मं न संहरति वा, निहरेद् वाः-अनु१

३. आगळना प्रकरणमां केवळी संघे हकीकत करी छे तो ह्ये आ प्रकरणमां पण श्रीमहावीर (केवळी) नु उदाहरण लरने आ यात कहे छे के—[' हरी ' इत्यादि.] गं०—आ ठेकाणे मूळमां ' महावीर ' गव्द तो नथी तो पछी अहीं कहेवामां प्रावती वान महावीर संघे छे एम शायी जणाय ? समा०—जो के, अहीं मूळमा ' महावीर ' तुं नाम नथी जणावुं तो पण ' हरिनैगवेपी ' देवतु नाम आववायी आ वात महावीर संघे होय एवं अनुमान थवुं ग्रन्थ छे. कारण के, उांर महावीर गर्माप्रत्यामां हता ल्यार तेनी फेरवदनी ते देव करी हती. जो कदाच अहींनी हकीकत महावीर संघे न घटाववानी होत तो सूत्रकार मूळनी अदर हरिनैगवेपितुं नाम न लखत, पण सामान्य रीति क्कोइ पण देवतुं निरूपण करत अने तेम न कर्तां जे ए देवतुं ज नाम जगद्व्यु छे तेथी आ हकीकत महावीरने माटे घटाववी एवं आगळनु अनुमान

१. टीकाकारथी जणावे छे के, " आ सूत्र, श्रीमहावीरना गर्भापहारने लगतुं छे. " ते वास्तना टेकांमां तेथी आ एक दर्जळ पण जणावे छे के— " सूत्रना मूळमां सामान्य देवनी उद्देश्य नहि करता अक्रदूत हरिणैगवेपी देवनी गर्भना बदलावनार तरीके उद्वेग करेली छे अने महावीरनी गर्भ इदडवा माटे ए ज देव आव्यो हतो तेथी आ सूत्रमा महावीरुं न म न होवा छता पण आ उद्वेग महावीरने ज संव वेपने आवे छे. " आ उद्वेग विषे आपणे कांइ स्वतंत्रपणे विचारीए ते पहेलां ते उद्वेगने लगतो ऐतिहासिक समय विचारीए ते टीक गणाये. अंग-प्रथोमां आ उद्वेग आचारंग सूत्रना तहूण छेवटना भागमा भावना-चूळिामा आवे छे. व्याख्याप्रसंगि-भगवती-सूत्रमां आ उद्वेग उरना सूत्रमा नोवाएने छे. ए सिवाय आवेथी-अद्वाहादुरचित करवसूत्रना मूळमां पण ए हकीकत नोवाएली छे—जे रीते आचार-अंग, भगवती अने कर्मासूत्रमां ए हकीकत नोवाएली छे नेरी वीगतथी बीजा अगोमा ए हकीकतनी नो र जडनी नथी. भाषा-शास्त्रनी दृष्टिए आचार-अंग सूत्र बीजा सूत्रो करता विषेय प्राचीन छे अने एम अनुभव पण घाय छे एथी कदाच आपणे आचार-अंगमा अने भागे आवना आ गर्भापहारना उद्वेगने विषेय प्राचीनता आपीए-पण तेम करना आचार्य श्रीहेमचंद्रजी आपणने अटकावे छे अने तेथी पोताना प्रथोमा आ प्रमाणे जणावे छे [नीचेना उद्वेगना आचार-अंगमां आवेनी भावना-चूळिका ' क्या वखते वनी ' ! तेने लगती एक दंतकथा परिशिष्ट पर्वना नवमा सर्गमां ८३ थी १०१ ओकना आचार्यश्रीए नोधिनी छे, ते उपरथी आपणे ते चूळिकानो काळ वीराव-बीजो संरो वली शकीए छीए-अने तेथी ज तेने आचार-अंगमां श्रीमद्राहुजीना समचतुं उमेरण गणी शकीए छीए.]

" ततोऽप्युक्त्वाः पुनस्त्वत्र स्वरूपस्थं निरूप्य च,
 वचन्दिरे रथुभद्र उच्येद्वा च स्वयंत्रिजां कथाम्. ८३
 श्रीयक ममस्वामिर्दोषामारत किं लिंगा,
 धुमावान् मवेदा कर्तुं नैत्रमक्षममि क्षम. ८४
 मयोक्त पर्युपगाया प्रत्याहवाक्षय पादरीम्,
 म प्रत्याहवातवानुक्तो मया पूर्णोऽर्था पुनः. ८५
 एव प्रत्याहवाहि पूर्वार्थे पर्वदमतिदुर्लभम्,
 इयान् फालः सुतं चैव-परिपाठ्याऽपि यास्यति. ८६
 प्रत्यादि तथैवाऽर्था समयेऽभिहित पुनः,
 निष्टेदानीमस्त्वपार्थमिलकापांत् तथैव य. ८७
 प्रत्याहवाऽधुना रात्रिः सुतं सुमस्य यास्यति,
 तत्प्रत्याहवास्तमकापार्थमित्युक्त मोऽस्योत् तथा. ८८
 ततो निक्षीधे ध्रामे सारन् देव-गुह्यगमा,
 धुतुपीदद्या प्रमरन्त्या विषय त्रिदिरं यथा. ८९
 ऋषिपातो मयाऽऽरारी-त्युत्ताम्यन्ती ततस्त्वहम्,
 पुत्र ध्रमपठेत्तन्म प्रायश्चित्त य टाकिना. ९०
 संघेऽऽपारयद् व्यवायीर भवता सुदम यथा,
 प्रायश्चित्तं ततो निहृ कर्तव्यं किञ्चिदस्मि ते. ९१
 ततोऽऽस्मिन्त्यो व च साऽऽराहवाति चैत्रिनः,
 ततो हृदयसविचित्रावते मम नामधया. ९२
 अथार्थं मकर. संघे दारैरमममवाद्य,
 एव सामनदेवो ज नून वारं करामि किम् ? ९३
 मघोऽप्येवमभाषित जिनपार्थमिनां नय,
 साऽऽयमिदंभगवत्पं कायोऽमंगल निष्टन. ९४
 मघे तत् प्रतिपेक्षने नां मऽऽपिद् जिनाभिके,
 ततः सीमन्धर-यानी भगवान् बन्देभो मया. ९५
 भरताहागताऽऽर्धेन निर्दोषैस्त्ववस्त्रिनः,
 ततोऽऽ तिर्णसदेहा देव्याऽऽनेता विनाशप्रभम् ९६
 धोसंपातोपर प्रेषिद्-मन्मुषेन प्रयागभाह,
 धीमान् सीमन्धरयानी वापारंभवनामि च. ९७
 भावना न विमुचिष्य रविदन्वमपाऽऽरत,
 तथा विद्विष्ये च तानि चैतानि ममद. ९८
 कः देवता मानसस मया तानि इदमि च,
 उमीतानि च मया मम मम

" श्रीमूलमन्त्री बहेनीए तेमने-स्वभद्रने-स्वरूपम्ये जोडेन वाया अने तेमानी मोठी बहेने पोतानी वात आ प्रमाणे करी (८३) भाइ श्रीयके अगारी साये बीजा कीथी हती, किनु ए बोड दिव्य एकापुं पंग न रीरी शके एयो क्षुधापान हनेश रहतो (८४) मं-धीयाने कतुं के आज पसुमगमा पादवीनी नियम कर-तेणे पण ते नियम क्यो ए नियमनी अवधि पूर्ण थवे फरीवार म कतु के, (८५) आज तुं पूर्वार्थे-पुरिमइ-र-आ पर्वे वषुं दुर्लभ छे अने एदलो रत्न तो चैत्यपरिपाठी कर्तां पण चालो जमे (८६) एो पण एणे म्बीकार कयां, पछी वरत थये. फरी वार म कतुं के, हवे तो अपार्थे-अष्ट-ने करी नास्त-तेणे पण तेम ज कतुं (८७) पछी फरीवार म कतुं के, हवे तो राधो पावे ज छे अने ते सूता मूनां सुये वाडी जमे माटे उरवास ज करी नास अने तेणे पण खरेख उरवास कयां. (८८) त्यार पछी मधरात थये देत्र अने गुरुत्रं ने वाद करना करना भूयनी पीडावी एणे देह छोरयो अने स्वर्गने आश्रय लीरो (८९) मने नेत्र थयो के, अरे रे मे आ ऋषिदत्ता ररी अने ए माटे मे श्रीप्रणवच पावे प्रायश्चित्तनी याचना रगी. (९०) कपे कतुं के, हे ध्रमणि ! तमो विमुद भावे हतां तेथी तमारे आ माटे काइ प्रायश्चित्त कर्वावुं गथी (९१) त्यार पछी मे कतुं के, जो माधान् जिन ज आ विषे सुगमो करे तो मने निगत थाय-नहि तो नहि (९२) आ माटे ए वनने मरळ कपे काडमग (काशोमर्ग-पदान) करी अने-तेथी सामनदेवीर आर्पणे रथे के, बीजो शुं कन कर ? (९३) मघे पण कतुं के आ नाचीने जिननी पावे लड जा, पछी देवीए कतुं के निद्विदने माटे हु वारुं नां मगुं दाडमने रहो (९४) संघे तेम कतुं अने देवी मने- (ए मांभने) जिननी पामे लड गड पछी त्यां जड, मे भगवान् सीमंधर नामिने बटना करी. (९५) जिने कतुं के, " आ माची भक्तयेप्रथी आवेथी छे अने निक्षेप छे. " त्यार पछी मागे संनय टळ, गयो अने देवी मने मारे म्भने लावी. (९६) त्यासु सीमंधर नामिने माग सुन द्वारा पीसंघने चार अक्षरदलो नेत्र तरिके मोरणां छे. (९७) ते चार अक्षरदलोनां नाम आ छे. भावना, विमुचि, रविदन्व [कर्तव्यनामा (रविदन्व)] अने विद्विषय [कर्तव्यनामा (विद्विषय)] (९८) मे ए चारे वापयनेमे ए ए वा व. व. द्वारा एथी म. म. अने जेम हया तेम संसंघ दाने संसंघो दीया (९९) वेपनां के वापयनेमे आचार रागनी कृत्य करिके छे पोत पावे बीजा पछीन केने एतिकादिक्की साये सुने

दृढ थाय छे. जे, इंद्रनो संबंधी होय ते ' हरि ' कहेवाय. हरिनैगमेपी पण इंद्रनो संबंधी छे माटे ते ' हरि ' कहेवाय छे. [' सङ्कट ' ति] हरिनैगमेपी देव शक्रनी आज्ञाने माननार अने पायदळ सेनानो उपरि छे माटे ते ' शक्रदूत ' कहेवाय. ते हरिनैगमेपिए इंद्रनी आज्ञाथी गर्भावस्थामां रहेला भगवान् महावीरनी फेरवणी करी हती.—तेजोने देवानंदाना गर्भमांथी त्रिशालाना गर्भमां मृत्या हता. [' हृत्पीगम्भे ' ति] स्त्रीनो गर्भ-जीवसहित-जीववाळो-पुद्गलपिंड, तेने [' संहरमाणे ' ति] बीजे ठेकाणे लइ जतो. आ स्थळे गर्भने फेरववाना चार प्रकार छे:—

१. गर्भाशयमांथी गर्भने लइने बीजा गर्भाशयमां मूकवो.
२. गर्भाशयमांथी गर्भने लइने योनिवाटे बीजा गर्भाशयमां मूकवो.
३. योनिवाटे गर्भने बहार काढीने बीजा गर्भाशयमां मूकवो.
४. योनिवाटे गर्भने बहार काढीने योनिवाटे ज बीजा गर्भाशयमां मूकवो.

आ चार रीतिमांथी मात्र एक ज बीजा रीत गर्भनी फेरवदली माटे अहीं उपयोगी गणी छे अने ते माटे कहे छे के, [' परामुसिय ' इत्यादि] पोताना हाथनी तेवा प्रकारनी क्रियावडे पीडा न थाय तेम स्त्रीना गर्भने अडकी अडकीने योनिवाटे बहार काढीने बीजा गर्भाशयमां मूक छे. शं०—देवनी शक्ति घणी विचित्र होय छे अने तेथी ते, गमे ते ठेकाणेथी गर्भने बहार काढी गके छे तो पछी तेणे योनिवाटे ज गर्भने केम बहार काढयो ? समा०—काचो के पाको कोइ पण प्रकारनो गर्भ स्वाभाविक रीते योनिवाटे ज बहार आवे छे एवी जातनी प्रथा लोकोमां जणाय छे तो ते प्रथाने अनुसरीने अहीं देवे पण तेम कर्तुं छे. आगळना प्रकरणमां गर्भनी फेरवदली संबंधी हकीकत कही छे अने हवे ते संबंधे देवना सामर्थ्यनी वाचत जणावतां कहे छे के, [' पभू णं ' इत्यादि.] [' नैहसिरंसि ' ति] नखना अग्र भाग-नखनी टोच-वा [' साहरित्तए ' ति] गर्भने प्रवेशाववा-अंदर दाखल करवा-अने ते ज वाटे [' नीहरित्तए ' ति] गर्भने बहार काढवा ते देव-समर्थ छे. [' आवाहं ' ति] थोडी पीडाने, [' विवाहं ' ति] वधारे पीडाने. [' छविच्छेदं ' ति] वळी शरीरनी कापकूप करीने ते देव गर्भनी फेरवदली करे छे. कारण के, कापकूप कर्या सिवाय नखनी टोचने मार्गं गर्भने दाखल करवो ए अशक्य छे. [' ए सुहमं च णं ' ति] गर्भने घणो सूक्ष्म करीने तेनी फेरवदली थाय छे.

आर्य श्रीअतिमुक्तक.

ते णं काले णं, ते णं समए णं समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिवासी अइमुत्ते पागं कुमारसमणे पगइभइए, जाव-विणीए. तए णं से अइमुत्ते कुमारसमणे अन्नया कयाइं महावु-ट्टिकायांसि निवयमाणोसि कवखपडिग्गह-रयहरणमायाए वहिया संपट्टिए विहाराए. तए णं अइमुत्ते कुमारसमणे वाहयं वहमाणं पासइ, पासित्ता मट्टियाए पालिं बंधइ, चयित्ता ' णाविया मे, णाविया मे ' नाविओ विव णावमयं पडिग्गहगं उदगंसि ऋट्टु पव्वाहमाणे, पव्वाहमाणे अभिरमइ, तं च थेरा अदक्खु, जेणेव समणे भगव महावीरं तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता एवं वदांसी:—

ते काले, ते समये श्रमण भगवंत महावीरना शिष्य अतिमुक्तक नामना कुमारश्रमण, जेओ स्वभावे भोळा अने यावत्-विनयवाळा हता. ते अतिमुक्तक कुमारश्रमण अन्य कोइ दिवसे भारे वरसाद वरसतो हतो त्यारे पोतानी काखमां पात्रुं अने रजोहरण लइने बहार विहार माटे (वडी शंकांना निवारण माटे) चाल्या. त्यार पछी बहार जतां ते अतिमुक्तक कुमारश्रमणे वेवा पाणीनुं एक नानुं खावोचियुं जोयु-तेने जोया-पछी ते खावो-चिया फरती एक माटीनी पाळ बाधी अने ' आ मारी नाव छे, आ मारी नाव छे ' ए प्रमाणे नाविकनी पेटे पोताना पात्रने नावरूप करी-पाणीमां नाखी ते कुमारश्रमण प्रवाहे छे-पाणीमा तरावे छे-ए रीते ते, रमत रमे छे. हवे ए प्रकारना बनावने स्थविरोए जोयो अने जोया पछी तेओए जे तरफ श्रीमहावीर स्वामी छे ते तरफ आनीने आ प्रमाणे कहुं के:—

दशैकालिकस्यान्यदथ संघेन योजितम्. १००
इत्याध्याय स्थूलमद्रानुशाता निजमाश्रयम्." १०१

जोडी दीधां. (१००) ए प्रमाणे वहीने श्रीस्थूलभद्रनी अनुमतिथी ए साध्वी पोताने आश्रये पाछी आवी. " (१०१)

श्रंद्देशचंद्रजीना आ उहेखमा आपणे गर्भापहारने लगती दंतकथा जेवी ए हकीकतनी विचित्र उतरति जोइ शकीए छीए. एमां खुी तो ए छे के, ए हकीकत श्रीवीर पी वसे वरसे बहार आवी अने वळी श्रीमोमंवर तीर्थकरना श्रीमुखथी ए हकीकत प्रकट थइ (!) !!! दिगंबर संप्रदाय ए हकीकतने स्वीकारतो नथी तेथी अने अनेक महापुरुषोनां जीवनमां एवी एवी अप्राकृतिक हकीकतो मेळाइ गइ छे तेथी आ हकीकतने विशेष सिद्ध करवानो प्रयास करवो ए समयमक्षण सिवाय बीजु कशुं नथी. वळी आ हकीकत देवनी मारफत एक छुमतरनी पेटे थयानो लेख मळतो होवायी एनी अप्राकृतिकता तरी आवे छे—अनु०

१. अहीं सातमी विभक्तिने पांचमी विभक्तिना अर्थमा समजवानी छे—श्रंअभय०

२. देव माटे तां ' ए अशक्य छे ' एम कहेउ गर्भापहारने पण अशक्य कहेवा वरोवर छे:—अनु०

१. मूलच्छाया.—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तेवासी अतिमुक्तो नाम कुमारश्रमण प्रकृतिभद्रको यावत्-विनीतः. तत स अनिमुक्त कुमारश्रमणोऽन्यदा कदाचिद् महाशुष्टिकाये निपतमाने कक्षाप्रतिग्रह-रजोहरणम् आदाय बहि संप्रस्थिनो विहाराय. तत. अतिमुक्त कुमारश्रमण. बाहक वदगानं पश्यति, दृष्ट्वा मृष्टिकाय पालिं वध्नाति, वद्व्या ' नौका मम, नौका मम ' नाविक इव नावम् अर्थं प्रतिग्रहकम् उदके कृत्वा प्रवाहयन्, प्रवाहयन् अभिरमते, तं च स्थविराः अद्राक्षु, येनैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तेनैव उपागच्छन्ति, उपागम्य एवम् अशदिषु.—अनु०

१४. प्र०—एवं खलु देवानुप्रियाणं अतेवासी अइमुत्ते
णामं कुमारसमणे भगव, से णं भते । अइमुत्ते कुमारसमणे
कनिहिं भवग्गहणेहिं सिञ्जिहिनि, जाव—अंतं करेहिति ?

१४. प्र०—हे देवानुप्रिय ! भगवान् अतिमुक्तक नामे
कुमारश्रमण आपना शिष्य छे. तो हे भगवन् ! ते अतिमुक्तक
कुमारश्रमण केठेला भवो कर्था पछी सिद्ध थये यावत्—सर्व
दुःखोनो नाग करशे ?

१४. उ०—अज्जो ! त्ति समणे भगवं महावीरे ते थेरे एवं
वयासीः—एवं खलु अज्जो ! ममं अंतेवासी अइमुत्ते णामं कुमार-
समणे पगइभइए, जाव—विणीए, से णं अइमुत्ते कुमारसमणे
इमेणं चेव भवग्गहणेण सिञ्जिहिनि, जाव अंतं करिहिति, त
मा णं अज्जो ! तुभे अइमुत्त कुमारसमण हीलेह, निंदह,
खिसह, गरहह, अवमचह; तुम्भे णं देवानुप्रिया ! अइमुत्तं कुमा-
रसमणं अगिलाए सगिण्हह, अगिलाए उवगिण्हह, अगिलाए
भत्तेणं, पाणेणं, विणएणं वेयावडियं करेह. अइमुत्ते ण कुमार-
समणे अंतकरे चेव, अंतिमसरीरिए चेव; तए णं ते थेरा भगवंतो
समणेणं भगवया महावीरेणं एव वुत्ता समाणा समणं भगव
महावीरं वंदंति, नमंसंति; अइमुत्तं कुमारसमणं अगिलाए सगि-
ण्हंति, जाव—वेयावडियं करंति.

१४. उ०—हवे श्रमण भगवंत महावीरे ते स्थविरोने आ
प्रमाणे कहुं के.—हे आर्या ! स्वभावे भोळो यावत्—विनयी एवो
मारो शिष्य अतिमुक्तक नामनो कुमारश्रमण आ भव पूरो करीने
ज सिद्ध थये यावत्—सर्व दुःखोनो नाग करशे. मांटे हे आर्या !
तमे ते अतिमुक्तक कुमारश्रमणने हीलो नहीं, निंदो नहीं, खिसो
नहीं, वगोवो नहीं अने तेनु अपमान पण करो नहीं. किंतु हे
देवानुप्रियो ! तमे ग्लानि राह्या सिवाय ते कुमारश्रमणने साचवो,
तेने सहाय करो अने तेनी सेवा करो. (कारण के) ते अति-
मुक्तक कुमारश्रमण सर्व दुःखोनो नाश करनार छे अने आ
छेह्ला शरीरवाळो छे—आ शरीर छोड्या पछी तेने वीजी वार
शरीरधारी थवानुं नथी. श्रमण भगवत महावीरे ते स्थविरोने पूर्व
प्रमाणे कहा पछी ते स्थविरोए श्रमण भगवंत महावीरने वंदन
कर्युं अने नमन कर्युं अने पछी ते स्थविरोए श्रीमहावीरनी आज्ञा
प्रमाणे ते अतिमुक्तक कुमारश्रमणने विना ग्लानिए साचव्या अने
यावत्—तेओनी सेवा करी.

४. अनन्तरं महावीरस्य संवन्धि गर्भाऽन्तरसंक्रमणलक्षणमाश्चर्यमुक्तम्. अथ तच्छिष्यसंवाधि तदेव दर्शयितुमाहः—‘ ते णं ’
इत्यादि. ‘ कुमारसमणे ’ त्ति पडवर्षजातस्य प्रव्रजितत्वात्. आह चः—‘ छ्वरिसो पव्वइओ निग्गथं रोइज्जण पाववणं ’. त्ति.
एतदेव आश्चर्यमिह, अन्यथा वर्षाऽष्टकाद् आराद् न प्रव्रज्या स्यादिति. ‘ कक्खपडिग्गह—रयहरणमायाए ’ त्ति कक्षायां प्रतिग्रहकम्,
रजोहरणं च आदायेत्यर्थः. ‘ पाविया मे ’ त्ति ‘ नौका द्रोणिका मम इयम्—इति विकल्पयन् ’ इति गम्यते. ‘ नाविओ विव नावं ’
त्ति नाविक इव नौवाहक इव नावं द्रोणीम् ‘ अयं ’ त्ति असौ अतिमुक्तकमुनिः प्रतिग्रहकं प्रवाहयन्नाभिरमते, एव च तस्य रमणक्रिया
बालाऽवस्थावलाद् इति. ‘ अदक्खु ’ त्ति अद्राक्षुर्दृष्टवन्त—ते च तदीयामत्यन्ताऽनुचिता चेष्टां दृष्ट्वा तमुपहसन्त इव भगवन्त पप्रच्छुः.
एतदेवाहः—‘ एव खलु ’ इत्यादि. ‘ हीलेह ’ त्ति जाल्याद्युदघाटनत्. ‘ निंदह ’ त्ति मनसा. ‘ खिसह ’ त्ति जनसमक्षम्.
‘ गरहह ’ त्ति तत्समक्षम्. ‘ अवमचह ’ त्ति तदुचितप्रतिपत्त्यकरणेन, ‘ परिभवह ’ त्ति क्वचित्पाठस्तत्र परिभव. समस्तपूर्वोक्तपद (दा)
करणेन. ‘ अगिलाए ’ त्ति अग्लान्या अखेदेन, ‘ सगिण्हह ’ त्ति सगृहीत—स्वीकुरुत. ‘ उवगिण्हह ’ त्ति उपगृहीत उपग्रहं
कुरुत. एतदेवाह—‘ वेयावडिय ’ त्ति वैयावृत्यं कुरुत ‘ अस्य ’—इति शेषः. ‘ अतकरे चेव ’ त्ति भवच्छेदकरः, स च दूरतरभवेऽपि
स्याद् अत आहः—‘ अंतिमसरीरिए चं व ’ त्ति चरमशरीर इत्यर्थः.

४. आगळना प्रकरणमा महावीर संबंधी गर्भनी फेरवदली यवारूप आश्चर्यनी हकीकत जणावी छे—तो हवे आ प्रकरणमा पण महावीरना
शिष्य सबधी अचवो पमाडनारी एक वातने देखाडवाने कहे छे के, [‘ ते णं ’ इत्यादि.] [‘ कुमारसमणे ’ त्ति] छ वर्षनी उमरे वीक्षित
थएल छे मांटे कुमारश्रमण कहुं छे के, “ (अतिमुक्तक कुमारश्रमण) निर्ग्रथना प्रवचन उपर रुचि करीने छ वर्षनी उमरे प्रव्रजित थएल
छे ” अने ए ज वात अचवो पमाडे तेवी छे. कारण के, आठ वरसनी उमर थया पहेला वीक्षा होनी सभवती नथी. [‘ कक्खपडिग्गह—रयहरण-

कुमार-
छ वने

१. मूलच्छाया — एवं खलु देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी अतिमुक्तो नाम कुमारश्रमणो भगवान्, स भगवन् ! अतिमुक्त. कुमारश्रमण. कतिभिः
भवप्रहणः सेत्स्यति, यावत्—अन्त वरिष्यति ? आर्या ! इति श्रमणे भगवान् महावीरस्तान् स्थविरान् एवम् अवासीत्—एवं खलु आर्या ! मम
अन्तेवासी अतिमुक्तो नाम कुमारश्रमण प्रकृतिभद्रक, यावत्—विनीत, स—अतिमुक्त. कुमारश्रमण अनेन च एव भवप्रहणेन सेत्स्यति, यावत्—
अन्त वरिष्यति; तद् मा आर्या ! यूयम् अतिमुक्तं कुमारश्रमणं हीलयत, निन्दत, खिमत, गर्हभवम्, अवमन्य वम्; यूय देवाऽनुप्रिया ! अतिमुक्तं
कुमारश्रमणम् अग्लानतया संगृणीत, अग्लानतया उपगृहणीत, अग्लानतया भवतेन, पानेन, विनयेन—वैयावृत्यं कुरुत. अतिमुक्त कुमारश्रमणोऽ-
न्तकरथैव, अन्तिमशरीरश्चैव, ततस्ते स्थविराः भगवन्त श्रमणेन भगवता महावीरेण एवम् उक्ताः गन्त श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते, नमस्यन्ति
अतिमुक्तं कुमारश्रमणम् अग्लानतया संगृह्णन्ति, यावत्—वैयावृत्यं कुर्वन्ति—अनु०

१. प्र० छा०—पह्लवपे. प्रव्रजितो नैर्ग्रथं रोचयित्वा प्रवचनम्—अनु०

मायाए' ति] कात्रना पात्रुं अने रजोहरणने लउने. [' पात्रिया मे ' ति] आ गात्रि होटी छे ' एम विक्रय करतो ' ए अर्थ, मन्प छे. [' नाप्रियो विर नाम ' ति] नाविक्र-नाम हकारनाए-पारना नी पेटे नावने. [' अर्थ ' ति] आ अतिमुक्तक गुनि पात्राने पार्णामा वेंतु-वहनुं मूहतो रमत कोर छे-ते वाचक होयागी एया प्रकारनी रगत कोर छे. [' अद्रन्तु ' ति] अद्रिगेर नेने जोयो अने तेनी तदन अनुचिन चेराने जोइने जागे नेनो उदास करत न होय तेम तेओए भगवानने पृच्छुं. ए ज वाचने कहे छे के, [' एथं मनु ' मत्यादि.] [' हीलेइ ' ति] तेनी नाननाए सुत्री करीने निद्रो (नदी), [' निद्रइ ' ति] मनथी तेनी निद्रा करी (नदी), [' निमह ' ति] मागसोनी पासे तेनुं वाकुं बोयो (नदी), [' गमह ' ति] तेनी पासे तेनो अर्थवाद कइो (नदी), [' अयममह ' ति] तेनी उचिन शुश्रूषा नही करवावा तेनुं आमान (न करी), कोइ ठेकरणे ' परिभवह ' एयो पाठ छे तेनो अर्थ- पृथं कहेउ निद्रा वगैरी तेनो परिभव (न करी), [' अनिलाए ' ति] मेट कर्या मियाय [' मंगिरह ' ति] तेनो स्त्रीकार करी. [' उग्रगिरह ' ति] तेने मद्रायता-टेको-आयो, ए ज वाचने कहे छे के, [' वेपानटिय ' ति] तेनुं वेयाट्टय-मेवा चारुति-ओ. [' अनहरे चेर ' ति] ते अनहरे - (पोताना जन्ममरणस्य) संसारनो नाग करनार छे, केटअक अंतको एवा होय छे के, जेओ लावे काळे जन्ममरणनो नाग करी गये छे, पग आ अंतकर एवा नथी, गटे कहे छे के, [' अतिमरीरिए चेर ' ति] आ अंतकर तो चरए गरीराळो छे- जेने हवे पछी एक पग गरीर धारण करवानु नथी, पण आ ज तेनुं छेहुं गरीर छे.

वे देवो अने महावीर.

—तें णं काले णं, ते णं समये णं महासुक्काओ कप्पाओ, महासग्गाओ महाविमाणाओ दो देवा महिद्धिया, जाव-महागुमागा समणस्स भगवओ महावीरस्स अतिथ पाउच्चूआ; तए णं ते देवा समणं भगवं महावीर मगसा चैव वंदति, नमंसंति; मणना चैव इम एयाख्वं वागरणं पुच्छंति.—

१५. प्र०—कइ णं भते ! देवानुपिआणं अतेवासीमयाइं सिद्धिहिति, जाव-अंतं करेहिति ?

१५. उ०—तए णं समये भगवं महावीरे ताहिं देवहि मणसा पुट्टे तेसिं देवाणं मगसा चैव इमं एयाख्वं वागरणं वागरइ, एवं खलु देवानुपिया ! ममं सत्त अतेवासिसयाइं सिद्धिहिति, जाव अतं करेहिति. तए णं ते देवा समणेणं भगवया महावीरेणं मगसा पुट्टेणं, मगसा चैव इम एयाख्वं वागरणं वागरिया सनागा हट्ट-तुट्टा, जाव-हयहियया, समणं भगवं महावीरं वदति. णमंसंति, वंदित्ता, णमंसित्ता मगसा चैव सुस्तुगमागा, णमउनाणा, अभिमुहा जाव-पज्जुनापति.

—तें णं काले णं, ते णं समये णं समणस्स भगवओ महावीरस्स जेट्ठे अतेवासी इंदभूई णामं अणगारे जाव-अदूरसामंते उड्डं-जाणू, जाव-विहरइ. तए ण तस्स भगवओ गोयमसए आणत-रियाए वट्टमाणस इमेयाख्वं अज्जरियाए, जाव-समुप्याजिरिया:—

—ने काले. ते समये महाशुक नामना देवलोकथी महासर्ग (तर्ग) नामना मोटा विमानथी मोटी ऋद्धिवाळा यावत्-मोटा भागवाळा वे देवो श्रमण भगवत महावीर ती पासे प्रादुर्भूत थया, ते देवो श्रमण भगवत महावीरने मनथी ज वंदन अने नमन कर्युं तथा मनथी ज आ प्रकारना प्रश्नो पूछ्या:—

१५. प्र०—हे भगवन् ! आप देवानुप्रियना केटळा सो गिथो सिद्ध थये यावत्-सर्व दु:खनो अत आणजे ?

१५. उ०—यर पछी-ते देवोए मनथी ज प्रश्नो पूछ्या पछी-श्रमण भगवत महावीरे पग ते देवोने तेओना सवालना जवावो मनथी ज आप्या:—हे देवानुप्रियो ! मारा सांतमें गिथो सिद्ध थये यावत्-सर्व दु:खनो नाग करजे. ए रीने मनथी पूछाएउ एवा श्रमण भगवत महावीरे ते देवोने तेओना सवालना जवावो मनथी ज आप्या तेथी ते देवो हर्षवाळा, तोपवाळा अने यावत्-हृत्-हृदयवाळा थइ गया, अने तेओए श्रमण भगवत महावीरने वंदन कर्युं. नमन कर्युं अने मनथी ज पर्युपासना करवानी इच्छावाळा, नमता यावत्-ते देवो सम्मुख थइने पर्युपासना करवा लाग्या.

—ते काले, ते समये श्रमण भगवत महावीरना मोटा गिथ्व इन्द्रभूति नामना अनगार यावत्-श्रीमहावीरनी पासे उभडक वेसीने यावत्-विहरे-रहे-छे. पछी ध्यानांतरिकामां-ध्याननी समाप्तिमां वर्तिता अर्थात् पूरेहुं ध्यान ध्याई रखा पछी ते भगवान् गौतम-

१ मूच्छाया —तस्मिन् काले, तस्मिन् समये महाशुकन् क्रयत्, महास (स) गीद् महाविमानाद् द्वा देवो महविंकी, यावत्-महानुभागा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके प्रादुर्भूता; ततः ता देवा श्रमणं भगवन्तं महावीरं मनसा चैव वन्देते, नमस्यत, मनसा चैव इदम् एतद्रूपं व्याकरणं पृच्छत-कति भगवन् ! देवानुप्रियाणाम् अन्तेवाञ्छितानि मेत्यन्ति, यावत्-अन्तं करिष्यन्ति ? ततः श्रमणेण भगवान् महावीर-स्तःश्रया देवानां मनसा पृष्ट तथे-देवेषु मनसा चैव इदम् एतद्रूपं व्याकरणं व्याकरोति, एवं खलु देवाऽनुश्रिया ! मम सत्त अन्तेवाञ्छितानि मेत्यन्ति, यावत्-श्रमणं करिष्यन्ति तस्मिन् देवा श्रमणेण भगवता महावीरेण मनसा पृष्टेन, मनसा चैव इमानि एतद्रूपानि व्याकरणानि व्याकुरी सन्ती हट्टं हुट्टं, यावत्-हृत्-हृदयं श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्देते, नमस्यत, विन्दता, नमस्यन्त्या मनसा चैव शुश्रूषणायां, नमस्यन्ती अभिमुखा यावत्-पर्युपासते. तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य जेट्ठे-अतेवासी इन्द्रभूतिनाम अनगारे यावत्-अदूरसामन्तः ऊर्ध्वं जातु यावत्-वहरति. ततस्स भगवतो गौतमस्य ध्यानान्तरिकायां वर्तमानस्य अयम्-एतद्गुणं व्याख्यायिके यावत् समुदयतः—अनु०

एवं खलु दो देवा महिद्विया, जाव-महाणुभागा समणस्त भग-
वओ महावीरस्त अतिय पाउञ्चूआ, त चो खलु अहं ते देवो
जाणामि, कयराओ कप्पाओ वा, सग्गाओ वा, विमाणाओ वा
कस्त वा अत्थस्त अट्टाए इह हव्व आगया; त गच्छामि णं
भगव महावीरं वदामि, नमंतामि, जाव-पञ्जुवासा नि; इनाइं च
णं एयाख्वाइ वागरणाइ पुच्छिस्तामि ति ऋदु एव सपेहेइ,
संपेहिता उट्टाए उट्टेइ, जाव-जेणव समणे भगव महावीरं,
जाव-पञ्जुवासइ. गोयमादि ! समणे भगवं महावीरं भगव
गोयमं एव वयासीः-से णूण तव गोयमा ! ज्ञाणतरियाए वट्ट-
माणस्त इमेयास्सवे अत्थरिथए, जाव-जेणव मम अनिए तेणेव
हव्व आगए, से णूणं गोयमा ! अट्टे रामडे ? हता, अरि. त
गच्छाहि ण गोयमा ! एए चव देवा इमाइ एयाख्वाइं वागरणाइ
वागरेहिनि.

इद्रभूति-ने आ प्रकारनो सकल्प यावत्-उत्पन्न ययो- मोटी-
ऋद्विवाळा यावत्-पोटा प्रभाववाळा वे देवो श्रमण भगवंत
महावीरनी पाने प्रादुर्भूत थया हता. तो हुं ते देवोने जाणतो
नथी के, तेओ क्वा कल्पथी, क्वा स्वर्गथी अने क्वा विमानथी
या कारणे शीत्र अहा आख्या ? माटे जाउ अने भगवंत महावीरने
दाहु. नगुं अने यावत्-तेओनी पर्युपासना करु तथा एम कर्वा
पछी हुं मारा पूर्वप्रकारना आ प्रश्नो पूछीज ' एम विचारीने, उभा
थइने जे तरफ श्रमण भगवत महावीर छे ते तरफ जइने यावत्-
तेओनी मेवा करे छे. हवे श्रमण भगवंत महावीरे ' गौतमादि
साधुओ ! ' एम सवोधी भगवान् गौतमने आ प्रमाणे कातुं के-
हे गौतम ! ज्यारे ते व्याननी समाति करी लीधी खारे ताग मनमां
आ प्रकारनो सकल्प थयो हगो के ' हु देवो सवधी हकीकत
जाणवा माटे श्रमण भगवत महावीर पासे जाउ अने यावत्-ते ज
कारणथी तु मार्ग पासे अहा शीत्र आख्यो छे ' केम हे गौतम !
मे कखु ए बरावर छे-ने-? गौतमे कखुं के, ' हे भगवन् ! ते
बरावर छे. ' पछी भगवत महावीरे कखुं के, तारी शकाने टाळ-
वाने सारु हे गौतम ! तुं (ए देवोनी पासे) जा. अने ए देवो
ज तने ए सवधेनी पूरी माहिती संभळावणे.

—तए ण भगवं गोयमे समणेणं भगवया महावीरेणं अच्चणुजाए
समाणे समणं भगव महावीर वंदइ, नमंसइ, जेणेव ते देवा
तेणेव पहारेत्थ गमणाए. तए णं ते देवा भगव गोयमं एज्जमाणं
परिसंति, पासित्ता हट्टा, जाव-हयहियया, सिप्पामेव अच्चुट्ठेति,
अच्चुट्ठित्ता सिप्पामेव पच्चुवागच्छंति, पच्चुवागच्छित्ता जेणेव भगवं
गोयमे तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता जाव-णमसित्ता एव
वयासीः-एवं सल्लु भते ! अहे महासुक्काओ कप्पाओ, महास-
ग्गाओ विमाणाओ दो देवा महिद्विया, जाव-पाउञ्चूआ; तए णं
अहे समण भगव महावीरं वदामो, नमसामो, वदित्ता, नमं-
सित्ता मणसा चव इमाइ एयाख्वाइ वागरणाइ पुच्छामो.-कइ
ण भते ! देवाणुपियाण अतेवासीसयाइ सिञ्जिहिंति, जाव-
अंतं करिहिंति ? तए ण समणे भगवं महावीरे अहेहिं मणसा
पुट्टे, अहे मणसा चव इम एयाख्वाइं वागरण वागरेइ.-एव सल्लु
देवाणुपिया ! मम सत्त अतेवासीसयाइ, जाव-ज ! करेहिंति;

—खार पछी श्रमण भगवंत महावीर तरफथी एया प्रकारनी
अनुमति मळवाने लीये भगवान् गौतमे श्रमण भगवंतने वादी,
नमी अने जे तरफ पेछा देवो हता ते तरफ जयानो संकल्प कर्षो,
हवे ते देवो भगवान् गौतमने पोतागी पासे आवता जोइने हर्ष-
वाळा यावत् हनहदववाळा थया अने शीत्र ज उभा थइ तेओनी
सामे गया-ते देवो, ज्यां भगवान् गौतम हता ल्या आख्य.-अने
तेओने वादी, नीनी ते देवोए आ प्रमाणे कयु.—हे भगवन् !
महाशुक्र नागना कल्पथी, महान(स्व)र्ण विमानथी मोटी ऋद्विवाळा
यावत्-अने वे देवो ताही प्रादुर्भूत जया हीए अने (पछी) अमे
श्रमण भगवत महावीरने वादीए छीए, नर्माए छीए अने मनथी ज
आ प्रकारना प्रश्नो पूछीए छीए-‘ हे भगवन् ! आप देवानुप्रियना
केटला सो शिंथो सिद्ध थये यावत्-नर्वी दु.खनो नाग करसो ? ’
आ सीने अने श्रमण भगवंत महावीरने मनथी पूछया पछी अमने
पण ते श्रमण भगवत महावीरे मनथी ज तेनो जवव आख्यो के

१. मूलच्छया — ए सल्लु दो देवो महावीर, यावत्-महाणुभागा श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिक प्रादुर्भूता, तद् नो सल्लु अट्टे ता
देवा जानामि, कतस्सनात् वटात् वा, स्वभाद् वा, विमानाद् वा कस्य वा अर्थस्य अवीय जत्र शीघ्रम् आगता, तद् गच्छामि भगवन् महावीरं वन्दे,
नमस्यामि, यावत् पर्युपासे, इमानि च एगद्वयानि व्याकरणानि प्रस्तामि इति क्वा एव सपेहेजे, सपेहेज उभया उचितेति, यावत्-येनैव श्रमणे भगवान्
महावीर, यावत् पर्युपासने. गौतमाइव ! श्रमणे भगवान् महावीरे भगवन्त गौतमम् एवम् अवादीन्-नट्ट नूा तव गौतम ! व्यानान्तरिकाया
वर्तमानस्य अयम् एनद्रूप आभ्यान्मिह, यावत्-येनैव मम अन्तिक तेनैव शीघ्रम् आगतखट्ट नून गौतम ! अर्थ-नमर्थ ? हन्त, अभि. तद्
गच्छ गौतम ! एता एव देवा इमानि एनद्रूपानि व्याकरणानि व्याकरिष्यत, ततो भगवान् गौतम श्रमणेण भगवता महावीरेण अभ्यनुज्ञात. तन्
श्रमण भगवन् महावीर वन्दते, नमस्यति, जेणेव ता देवा तेनैव प्रचारितान् मननाय ततगी देवा भगवन् गौतम आगन्त पश्यत, दृष्ट्वा ह्यथ,
यावत्-हनहदवथा क्षिप्रम् एव अनुत्तिष्ठत, अभ्युवाय भिप्रम् एव अनुपासच्छत, प्रत्युपासया येन भगवान् गौतमनेव उभयच्छत, उपासय
यावत्-नमरियत्वा एवम् अवादीन्-एव सल्लु भगवन् ! ज वा महाशुक्रत् वटात्, तद् स्वभाद् विमानाद् ह्ये देवो जयानेना, यावत्-प्रादुर्भूता,
तव आवा श्रमण भगवन् महावीर वन्दते, नमस्यामि, वन्दित्वा, नमन्वित्वा मनना येन उमाने एतद्रूपानि व्याकरणानि वृच्छत-एति भगवन् !
देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासीजनानि से-सिञ्जि, यावत्-अंतं करिष्यन्ति ? तत् श्रमणे भगवान् महावीरं आवा-ना मनसा पट्ट, आत्त मनसा चैव
इदम् एनद्रूपं वासर । वागरेति, एव सल्लु देवोसुमित्ता ! मम मम अन्तवाक्शिनानि यावत्-अन्त रणिष्यन्ति —अनु०

तेषु णं अह्ने समर्पणं भगवत्या महावीरेण मणसा चैव पुष्टेण
 मणसा चैव इमं प्यास्व वागर्षणं वागर्षिया नभाणा रुमणं भगवं
 महावीरं वंदामो, नमंसामो, वन्दित्वा, नमसिन्वा: जान-पगुहा-
 सामो त्ति कट्टु भगवं गोयमं वंदन्ति, नमसन्ति, वदिन्वा, नमसिन्वा
 जामेव दिस पाउञ्चया तामे र दिग्गि पडिगया.

' हे देवःसुप्रियो ! माग मानमे जिष्यो सिद्ध येय यावन्-मर्ष
 दु खोनी नाग करजे ' ए रीने अने मनयी ज पूष्टेण प्रथोना
 जवाव पण अनने श्रमग भगवत महावीर तरफयी मन द्वारा ज
 मळया देयी जमे श्रमग भगवत महावीरने वांशिर छीए. नमोए
 छीए अने यावन्-नेओकी पर्युपायना करीए छीए, एम करीने
 (जग्गिने) ने देवो भगवान् गौतमने वांटे छे, नमे छे अने पछी
 नेओ जे दिगामाथी प्रक्या ह्ता ने ज दिगामा अंतधान
 वई गया.

५. यथाऽयम् अतिमुक्तको भगवच्छिष्योऽन्तिममर्षोऽभवत्-एवमन्वेऽपि यावन्तस्त्रिष्यो अन्तिममर्षाः नवृत्तास्तत्रतो
 दर्शयितु प्रस्तावनामाहः- ' ने णं ' इत्यादि. महाशुक्रान मनमदेवलोकात्. ' वागर्षियाए ' ति अन्तरस्य विच्छेदस्य कारणमन्तरिका,
 ध्यानस्याऽन्तरिका ध्यानान्तरिका-आग्नेय-व्यानस्य नमसि.-अपूर्वस्याऽन्तरिका-मणिस्यर्थ- अन्तमन्या परमानस्य. ' कप्याओ ' ति देवलो-
 कात्. ' समगाओ ' ति स्वर्गाद् देवलोकादेभ्यान् प्रस्तटाद् इत्यर्थः. ' विगायाओ ' ति प्रन्तट्टकदेभ्याद् इति. ' वागर्ष्याटं ' ति
 व्याक्रियन्ते इति व्याकरणानि प्रन्तार्थाः अविच्छेता एव कस्यचिन्नादिवच्छेदाः .

५. जेम अतिमुक्तक नामे अनगार भगवत्तत्रा चरमपरीगि जिष्य ह्ता ने नीचा एम अतिममर्ष-वाळा जेटया जिष्यो भगवंनेने ह्ता
 तेट्टाने देखाइवाने लगतो प्रन्ताव करना कहे छे के, [' ने णं ' इत्यादि.] मळ-दुळ नामना नाचगा देवलोकाथी, [' वागर्षियाए ']
 ति] चाळु क्रियाने अट्टावी देवी-विच्छेद करयो ते अन्तरिका-कोट पण क्रियानी नमसि जग्गी. प्राग्गी नमसि ने ध्यानान्तरिका अर्थान्
 आरंभेल ध्याननी नमसि करी अने नया ध्याननी प्रक्यात न करी ने-ध्यानान्तरिका, तेत्ति निदिना दर्शना गौतमने [' कप्याओ ' ति]
 देवलोकाथी, [' समगाओ ' ति] देवलोका कौट एक भागयी-पावजायी, [' विगायाओ ' ति] देवलोका पावजाता एक भागयी.
 [' वागर्ष्याटं ' ति] रुट्ट करवा योग्य वापतो- ' कया करयी नेओ आंटे छे ' कया विमानयी नेओ आंटे छे ' इत्यादि चाळु ज वानो.

नोसंयत देवो अने अर्धसागधी श्लाघा.

१६. प्र०-मंते ! त्ति भगव गोयमं समर्पं भगव महावीर
 वंदति, नमंसति, जाव-एव वयानी-देवा ण मंते ! नजवा नि
 वत्तव्वं सिया ?
 १६. उ०-गोयमा ! णो तिणट्टे समट्टे, अमकराणमेव.
 १७. प्र०-देवा णं मंते ! अमंचना नि वत्तव्वं सिया ?
 १७. उ०-गोयमा ! णो तिणट्टे समट्टे, निहुरवयणमेव.
 १८. प्र०-देवा ण मंते ! संजयाऽमंचना ति वत्तव्वं
 सिया ?
 १८. उ०-गोयमा ! नो इणट्टे समट्टे, अमचायमंवं
 देवाणं.
 १९. प्र०-से किं खाइ णं मंते ! देवा इति वत्तव्वं सिया ?
 १९. उ०-गोयमा ! देवा णं नो सजया इ वत्तव्वं सिया.

१६. प्र०- ' हे भगवन् ! ' एम कहा भगवान् गौतमे
 श्रमण भगवंत महावीरने यावन्-आ प्रमाणे कतु के, हे भगवन् !
 देवो नयत कहेवाय ?
 १६. उ०-हे गौतम ! ना-ए अर्थ समर्थ नयी-देवोने
 नयत कहेवा ए रंगट्टु छे.
 १७. प्र०-हे भगवन् ! देवो अमयत कहेवाय ?
 १७. उ०-हे गौतम ! ना-(कारण के) ' देवो अमयत
 छे ' ए कथन निष्पूर वचन छे.
 १८. प्र०-हे भगवन् ! देवो संयतासंयत कहेवाय ?
 १८. उ०-हे गौतम ! ना-ए समर्थ नयी-देवोने संयता-
 मयत कहेवा ए अट्टुं उतु करवा जेवु छे-खोटुं छे.
 १९. प्र०-हे भगवन् ! खार ह्ये देवोने कवा कहेवा ?
 १९. उ०-हे गौतम ! देवोने नोसंयत कहेवा.

१. मूलच्छाया-तत आवा श्रमणेन भगवता महावीरेण मनसा चैव पूष्टेन, मनसा चैव इदं एतद्रूपं व्याकरणं द्वाहृतां सन्तां श्रमणं
 भगवत्वं महावीर वन्द्यावहे, नमसावः; वन्दित्वा, नमसिन्वा, यावन्-पर्युपास्वहे इति क्त्वा भगवन्ते गौतमं वन्देने, नमस्यतः, वन्दित्वा
 नमसिन्वा जामेव दिशं प्रादुर्भूता नामेव दिशं प्रतिगता. २. भगवन् ' इति भगवान् गौतम. श्रमण भगवन्ते महावीरं वन्दते, नमस्यति यावत्-एवम्
 जवावीन्-देवा. भगवन् ! संयता इति वत्तव्वं स्यन् ? गौतम ! नाऽयम् अर्थः समर्थ, अम्याद्वयानम् एतन् देवा भगवन् ! असंयताः इति
 वत्तव्वं स्यात् ! गौतम ! नाऽयम् अर्थः समर्थ, निहुरवचनमेतन् देवा भगवन् ! संजयाऽमयता इति वत्तव्वं स्यात् ? गौतम ! नाऽयम् अर्थः
 समर्थ, अद्वयम् एतद् देवाणाम् नन् किं ख्यातं भगवन् ! देवा इति वत्तव्वं स्यन् ? गौतम ! देवा नोसंयता इति वत्तव्वं स्यात्-अनु०

૨૦. પ્ર૦—દેવા ણં મંતે ! કયરાઃ માસાઃ માસતિ, કયરા
વા માસા માસિજમાણી વિસિસ્સદ્ ૨

૨૦. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! દેવો કહ્ ભાપામાં વોલે છે ?
અયયા દેવો જે માપાનો પ્રયોગ કરે છે તે માપાઓમાં વિશિષ્ટરૂપ
કહ્ માપા છે ?

૨૦. ૩૦—ગોયમા ! દેવા ણ અદ્દમાગહાઃ માસાઃ માસતિ,
સા વિ ય ણં અદ્દમાગહા માસા માસિજમાણી વિસિસ્સદ્.

૨૦. ૩૦—હે ગૌતમ ! દેવો અર્ધમાગધી માપામાં વોલે છે
અને ત્યા વોલાતી માપાઓમાં પણ તે જ માપા—અર્ધમાગધી માપા—
વિશિષ્ટરૂપ છે.

૬. દેવપ્રસ્તાવાદ્ ઇદમાહ—‘ દેવા ણ ’ ઇત્યાદિ. ‘ સે કિ સ્વાઙ ણ મંતે ! દેવા ઙ વત્તવ્વં સિય ’ ત્તિ. ‘ સે ’ ઇતિ
અથાર્થઃ. ‘ કિ ’ ઇતિ પ્રત્યર્થઃ. ‘ સ્વાઙ ’ ત્તિ પુનરર્થઃ. ‘ ણ ’ વાક્યાલંકારાર્થઃ. દેવા ઇતિ યદ્ વસ્તુ તદ્ વત્તવ્યં સ્યાદિતિ. ‘ નો
સંજયા ઙ વત્તવ્વં સિય ’ ત્તિ ‘ નો સયતા ’ ઇત્યેતદ્ વૃક્ત્ય સ્યાત્, અસયતગવ્દપર્વાત્તેઽપિ ‘ નોમયત ’ ગવ્દસ્યાઽનિષ્કરવચનત્વાદ્
મૃનગવ્દાઽપેક્ષયા પરલોકીભૂતગવ્દવદ્ ઇતિ. દેવાઽવિકારાદેવ ઇદમાહ.—‘ દેવા ણ ’ ઇત્યાદિ. ‘ વિસિસ્સદ્ ’ ત્તિ વિશિષ્યતે—વિશિષ્ટા
મંવેતિ ઇત્યર્થઃ. ‘ અદ્દમાગહ ’ ત્તિ માપા કિલ પઙ્ક્તિવા મવન્તિ. યદાહ.—

‘ પ્રાકૃત—સંસ્કૃત—માગધ—પિશાચમાપા ચ ગૌરસેની ચ, પટ્ટોઽઽ મૂરભેદો દેશવિશેષાદ્ પ્રભંગ ’
તત્ર માગધમાપાલક્ષણમ્ કિચ્ચિત્, કિચ્ચિત્ પ્રાકૃતમાપાલક્ષણ યસ્યામસ્તિ સા અર્થ માગધ્યા ઇતિ વ્યુત્પત્ત્યાઽર્ધમાગધી ઇતિ.

૬. આગલના પ્રકરણમાં દેવ સચવે હકીકત જગાવી છે અને આ પ્રકરણમાં પણ તે જ સંચવે હકીકત જણાવતા આ સૂત્ર કહે
છે કે—[‘ દેવા ણ ’ ઇત્યાદિ.] [‘ મે ’ કિં સ્વાઙ ણં મંતે ! દેવા ઙ વત્તવ્ય સિય ’ તિ] અર્થાત્ હે ભગવન્ ! દેવો ઇ શુ કહેવાય ?
[‘ નો સજયા ઙ વત્તવ્વ સિય ’ તિ] દેવો ‘ નોમયત ’ કહેવાય પ્ર૦—‘ અમયત ’ અને ‘ નોમયત ’ એ વચ્ચે ગવ્દનો અર્થ તો સરસો
જ છે તેમ છતાં દેવો ‘ નોમયત ’ કહેવાય અને ‘ અમયત ’ કેમ ન કહેવાય ? સના૦—જા ‘ ગૃત-ગૃલ ’ અને ‘ દેવગત ધણ્ઠ ’ એ વચ્ચે
ગવ્દનો અર્થ તો સરસો જ છે તો પણ ‘ મંગ્લો ’ કહેવા કરતાં ‘ દેવગત ધણ્ઠો ’ કહેવું જેમ મારુ-અનિષ્કર-લાગે છે તેમ ‘ અમયત ’
કહેવા કરતાં ‘ નોમયત ’ કહેવું મીઠું લાગે છે માટે જ ‘ અસયત ’ ને વચ્ચે ‘ નોમયત ’ ગવ્દ વાપર્યો છે દેવનો અધિકાર ચાલુ હોવાથી
જ આ એક વીજી વાત કહે છે કે, [‘ દેવા ણ ’ ઇત્યાદિ] [‘ વિગિસ્મદ્ ’ તિ]—વિગેપમ્પ્ર હોય છે—પ્રમાણમાં વિગિષ્ટ—વધારે હોય છે.
[‘ અદ્દમાગહ ’ તિ] અર્ધમાગધી. માપાના મુખ્ય છ પ્રકાર છે કલુ છે કે—‘ પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, માગધી, પૈશાચી—પિશાચ માપા, ગૌરસેની અને

૧. મૂલચ્છાયા.—દેવા ભગવન્ ! કતરયા માપયા માપન્તે, કતરયા વા માપા માપ્યમાણા વિગિષ્યતે ? ગૌતમ ! દેવા. અર્ધમાગધ્યા માપયા
માપન્તે, સાઽપિ ચ અર્ધમાગધી માપા માપ્યમાણા વિગિષ્યતે —અનુ૦

૧. ‘ સે ’ નો અર્થ ‘ હવે ’ છે ૨. ‘ કિમ્ ’ નો અર્થ ‘ પ્રશ્ન ’ છે ૩. ‘ સ્વાઙ ’ નો અર્થ ‘ વહી ’ છે. ૪. ‘ ણ ’ વાક્યાલંકાર માટે છે.

૫. માગધીમાપાનુ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે —

જે માપા મગધમાં વોલાની હોય તે માગધા કહેવાય. પૂર્વે સમગ્રે મગધદેશની રાજવાનીનુ નામ રાજગૃહ (રાજગિર) હતુ. વર્તમાનમાં કાશીથી
મગાની સામે કાઠાના પ્રદેશને મગધ કહેવામાં આવે છે વર્તમાનમાં મગધમાં ચાલતી માપા, પ્રામ્ય હિંદીમાપા સાથે લગભગ મઝતી જણાય છે.
આચાર્ય શ્રીદેવચંદ્ર પ્રાકૃતમાપા કરતાં માગધીમાં જે કાઙ વિશેષતા છે તે આ પ્રમાણે જણાવી છે —

માગધીમાં—

૧. ‘ ર ’ ને વદલે ‘ લ ’ વપરાય છે.—નર-નલ.
૨. ‘ સ ’ ને વદલે ‘ શ ’ વપરાય છે —હંસ-હંશ.
૩. સ્વ, સ્ત, સ્ય, સ્વ, સ્ક, સ્ટ, સ્ત અને સ્ક જેવા સુયુક્ત અક્ષરો પણ માગધીમાં વપરાય છે.
૪. ‘ થ ’ ને વદલે ‘ ત્ ’ વપરાય છે —અર્થ-અસ્ત
૫. ‘ જ ’, ‘ ઘ ’ અને ‘ ય ’ ને સ્થાને ‘ ચ ’ વપરાય છે —જનવદ-ચળવદ મથ-મથ્ય યથા-યથા.
૬. ‘ ન્ય ’ ‘ ણ્ય ’ ‘ જ ’ અને ‘ ઝ ’ ને સ્થાને ‘ ઞ ’ વપરાય છે.—મન્યુ-મન્નુ, પુણ્ય-પુજ્ન, પ્રજ્ઞા-પજ્ઞા, અજ્ઞાતિ-અજ્ઞાતિ.
૭. ‘ છ ’ ને વદલે ‘ ધ ’ વપરાય છે.—ગચ્છ-ગચ્છ
૮. ‘ ધ ’ ને વદલે ‘ ક્ષ ’ વપરાય છે —રાક્ષમ-લક્ષ
૯. કયાય ‘ ળ ’ ને વદલે ‘ સ્ક ’ પણ વપરાય છે —પ્રેક્ષતે-પેસ્કદિ

૬. પૈશાચીમાપાનુ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે —

જે માપા પિશાચદેશમાં ચાલતી હોય તે પૈશાચી કહેવાય પિશાચદેશનો નામ આ છે પાલ્ય, કેકય, વાસ્તીક (અફગાનીસ્થાન વિગેરે),
સિદ્ધ, (સિદ્ધલ), નેપાલ, કુંતલ, સુવેષ્ણ, ઘોટ, ગાધાર (કદહાર), દૈય અને કશોજન.

પૈશાચીમાં—

૧. માગધીનો છટ્ટો ફેરફાર કામ રહે છે.
૨. ‘ ણ ’ ને વદલે ‘ ન ’ વપરાય છે —ગુણ-ગુન
૩. ‘ દ ’ ને વદલે ‘ ત ’ વપરાય છે —મદન-મતન.
૪. ‘ લ ’ ને વદલે ‘ લ્ ’ વપરાય છે.—ગીલ-ગીલ.

દેવની મિત્રતાના કારણને લઈને યજ્ઞ મેદવાલની યજ્ઞ ઇચ્છી અર્જુનને માયા ' તે ડ માયામાંની માગથી માયાને અને પ્રાહુન માયાને કાંટક કાઢક જેમાં લક્ષ્ય છે તે ' અર્થમાગથી ' માયા કહેવાય. અર્થાત્ જે માયામાં યોગુ યગુ માગથી માયાને વિગત રૂપ અને યોગુ યગુ પ્રાહુન માયાને વિગત હોય તે ' અર્થમાગથી ' મગ કહેવાય. આ પ્રવાપોનો અર્થ ' અર્થમાગથી '— માયાથી બચવું ' એ પ્રકારે ' અર્થમાગથી ' શબ્દની ધ્વનિતિ ઉપરથી તરી આવે છે.

કેવલી અને છદ્ધસ્થ વિગેરે.

૨૧. પ્ર૦—કેવલી ણં મનં ! અંકર વા, અતિમર્ગીરિય વા જાણક, પામક ?
૨૨. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! કેવલી મનુષ્ય, અંકરને વા અમરમર્ગવાચાને જાણ, જુ ?
૨૩. પ્ર૦—હતા, મોયમા ! જાણક, પામક.
૨૪. પ્ર૦—હા, મોયમા ! જાણક અને જુ.

૫. ' ડ ' ને વડલે ' તુ ' વપાય છે — જુડમ્બ-જુડવ.
  ૬. ' ય ' ને વડલે ' રિય ' વપાય છે — માર્યા-મારિયા.
  ૭. ' ક્ષ ' ને વડલે ' સિન ' વપાય છે — સ્નાન-સિનાન.
  ૮. ' ષ્ટ ' ને વડલે ' સુટ ' વપાય છે — કુટ-કસુટ.
- કુલિકા-પેશાનાં—
૯. વર્ગના ઝીંઝા અક્ષરને વડલે પેલો વપાય છે.—નગર-નર.
  ૧૦. વર્ગના ઝોયા અક્ષરને વડલે ઝોઝો વપાય છે —મેવ-મેલ.
૫. ધારસેની માયાને સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે —

જે માયા ધારસેન દેવના ચાહતી હોય તે ધારસેની કહેવાય. પૂર્વ સમયે ધારસેન દેવની રાજ રાણીનું નામ મધુગ હતું. વર્તમાનમાં મધુગ અને તેની આસપાસ બોલાતી માયાને ' વજનાયા ' કહેવામાં આવે છે. એ ધારસેની માયાના પ્રાહુન કરતા જે કાઠ ત્યાં બિનતા છે તે આ છે —

- ધારસેનીનાં—
૧. અનાદિમા રહેલા ' ત ' ને વડલે ' દ ' વપાય છે.—જાત-તાદ.
  ૨. એ જ પ્રકારે ' ધ ' ને વ્યાને ' ધ ' વપાય છે —નાથ-નાથ.
  ૩. ' ય ' ને વડલે ' ય ' વપાય છે —મૂર્ત્યુ-મુત્યુ.
- માર્ગથી વિગેરે માયાઓના વિવેક પરિચય માટે શ્રીહેમચરજીનું પ્રાહુન-વ્યકરણ જોવાની મલામત છે અહીં જો માત્ર જ્ઞાન સામ વિગેરેના જ જગતી છે.
૧. શ્રીહેમચરજીના મનુષ્યો અપ્રમથ માયાને મનુષ્યો આ પ્રમાણે છે—
- જસુ વચ્ચળવિનિજિત ન મસકુ અપાપુ નિવિરિંદે દંમદ ન-વંકુ, જસુ નચગકેતિજિપલક્ષમરિય વગવાસુ પવનન નદ્ હરિય. ૮
- જસુ સદહિં ક્ષેત્રવગ ક્ષેત્રવગ્ર નં છપ્પય મુદ્ધવદ્ધ પવન, મુરગિદ્ધશીરકંદેષ્વવદ્ધ સંમરિય વિદેવહિ જાસુ મનુદ. ૯
- જસુ અદ્ધર-હરિયસે(હમસલ નં વિનુન સેપ્પ જલહિ સાર, જસુ દંનાલિ સંદેદ સંદુ નહુ સીએસદં તુ વિ લદ્ધર કુ. ૧૦
- અમર્ણુલિ પવ્વ નહમ્મન જસુ મરુમુયક ડશાપ નૂગ, વગતીગુણવપારવનુ જસુ મરુ મણુતણુ નં પવનુ ૧૧

(કુમારપાત્રપ્રતિષ્ઠા ૫૦ ૪૪૫)

વધુ માટે સુખો શ્રીહેમચરજીનું આઠમા અધ્યાયનું યોગુ પાદ — ૫૫૦

૨. અર્થમાગથીનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે —

' માગથ્યા અર્થમ્ '—અર્થમાગથી—એ ધ્વનિતિ અર્થમાગથી શબ્દનો છે—એ ધ્વનિતિ થી વન થી અર્થમાગથી શબ્દ એન મ્પરને મૂલ્ય છે કે, જે માયામાં વરાવર અર્થથી માગથી માયા અને વરાવર અર્થથી યોગી યોગી માયાઓ મિત્રિય થઈ હોય તે જ માયા અર્થમાગથી શબ્દથી સંજોગી શકાય. જો આપણે શબ્દોનો હિંચક લગાવીએ તો એમ કહી શકાય કે, જે માયામાં સો શબ્દોના પવન શબ્દો તો માગથી માયાના અને પવાસ શબ્દો યોગી યોગી માયાના—પ્રાહુન, પાર્લી, ધારસેની અને પેશાકો વિગેરેના મિત્રિય થઈ હોય તે જ માયા ' અર્થમાગથી ' શબ્દનો અર્થ ધારા કરી શકે છે. ' અર્થમાગથી ' ના સ્વરૂપ વિષે લક્ષ્મણ આર્ય શ્રીજિનશાસ્ત્રમહારજીના ' નિષીરવૂર્ણમં (લિ ૦ મ ૦ પૃ ૦ ૩૧૨) જગવું છે કે—“ મગદ્ધવિસમમા-સ્નાનવદ્ધ અર્થમાગદ્ધ; અર્થવા અર્થમાગદ્ધેશીમાગીવન અર્થમાગ ” અર્થાત્ મગદ્ધેશીની અર્થથી માયામાં નિર્વચાણ ને અર્થમાગ, અથવા અટાર પ્રકારની ટેગી માયામાં નિયત થઈ ને અર્થમાગ. ” એ વિષે પોતાના ' પ્રાહુનસર્વેશ્વ ' માં મહર્ષિ માર્કંડેયજી જગવું છે કે—“ ધારસેન્યા અદ્ધરત્વાદ્ ઇયમેવ અર્થમાગથી ' (પૃ ૦ ૧૦૩) મગદ્ધેશ્વ અને શ્વેતેા ટેગ પાને પ તે હોવાને કારણે મગવની (માગથી) માયાને ધારસેન દેવની માયાનો (ધારસેનીનો) સંપર્ક થઈ હોવાથી મગથી માયાને જ અર્થમાગથી મનજવાની છે. ધારસેની માયાના પ્રાહુન અને પાહુનુ કેટલુક મિથગ રહેતું(હું) હોવાથી તેના સંપર્કવાથી માગથીમાયાના પળ ને મિથગ સંપર્ક છે એટલે 'માગથ્યા અર્થમ્' શબ્દો ધ્વનિતિને જરા પા અવ આવતી હોય તેમ જણાવું નથી.

અહીં, જે દેવોની પળ અર્થમાગથી માયા હોવાનું જગવું છે તે માત્ર વર્ણન વા માયા-પ્રવંચા જ લાગે છે. અથવા તો એમ લાગે છે કે, જે સંપ્રદાયને જે યોગ પૂજ્ય કે પ્રિય હોય તે યોગ, તેઓ દેવોને પળ પૂજ્ય કે પ્રિય યોગનું લક્ષ્ય સિદ્ધ્ય રહેવા નથી—જેમ ' રામ ' ને જૈનો હેન કહે છે, વૈદ્યો વૈદ્ય કહે છે અને વૈદિકો વૈદિક કહે છે—એ જ સેવે ' ઇન્દ્ર ' વિષે આગલ જગાડાઈ ગયું છે પાહુનો માટે પળ એમ જ છે. શરૂઆતમાં હેનના મૂલ્ય પ્રયો એ માયામાં લગાવા હોય એવી જૈનો એ માયાને વિવેક પૂજ્ય અને દેવનારા કહેવા લાગ્યા તેમ વૈદિકોને સંસ્કૃતમાયા પ્રિય હોવાથી તેઓએ તેને (સંસ્કૃતને) દેવમાયા કહી અને ગૌડીએ પળ એમ જ કહ્યું—એટલે આવા સંસ્કૃતોના માત્ર સંપ્રદાયિકતા વિગત યોગી કરતો માત્ર આવતો લાગતો નથી.—અનુ૦

૧. મૂલ્યદાતા.—કેવલી ભગવન્ ! અન્તર વા, અતિવનરિયરકં વા જાનાતિ, પદ્યતે ? હન્દ, મોયમા ! જાનાતિ, પર્યતિ —અનુ૦

२२. प्र०—जहा ण अंते ! केवली अंतकरं वा, अंतिम-
सरीरियं वा जागइ, पासइ तहा णं छउमत्थे वि अंतकरं वा,
अतिमसरीरिय वा जाणइ, पासइ ?

२२. उ०—गोयमा ! णो इण्ठे समट्ठे, सोचा जाणइ,
पासति; पमाणओ वा.

२३. प्र०—से किं तं सोचा ?

२३. उ०—सोचा णं केवलिरस वा, केवलिसावयस्स वा,
केवलिसावियाए वा, केवलिवसावगस्स वा, केवलिवसावियाए
वा, तप्पक्खियस्स वा, तप्पक्खियसावगस्स वा, तप्पक्खियसा-
वियाए वा; तप्पक्खियउवावगस्स वा, तप्पक्खियउवासियाए वा;
से तं सोचा.

२४. प्र०—से किं तं पमाणे ?

२४. उ०—पमाणे चउव्विहे पणत्ते, तं जहाः—पच्चक्खे,
अणुमाणे, ओवम्म, आगमे; जहा अणुओगदारे तहा णेयव्वं
पमाणं, जाव—तेण परं नो अत्तागमे, नो अणंतरागमे, परंपरागमे.

२२. प्र०—हे भगवन् ! 'जे प्रकारे' केवली मनुष्य, अंत-
करने वा चरमशरीरवाळने जाणे अने जए ते प्रकारे उग्रस्थ
मनुष्य, अंतकरने वा अतिमशरीरवाळने जाणे, जए ?

२२. उ०—हे गौतम ! ते अर्थ समर्थ नथी. तों पण
सामळीने अथवा प्रमाणथी उग्रस्थ मनुष्य पण अंतकरने वा
चरमदेहिने जाणे अने जए.

२३. प्र०—'सामळीने' ते शुं ?

२३. उ०—सामळीने, एटले केवली पासेथी, केवलिनो
श्रावक पासेथी, केवलिनी श्राविका पासेथी, केवलिना उपासक
पासेथी, केवलिनी उपासिका पासेथी, केवलिना पाक्षिक—स्वयंबुद्ध
—पासेथी, स्वयंबुद्धना श्रावक पासेथी, स्वयंबुद्धनी श्राविका पासेथी,
स्वयंबुद्धना उपासक पासेथी; स्वयंबुद्धनी उपासिका पासेथी
सामळीने. ए 'सामळीने' शब्दको अर्थ थयो.

२४. प्र०—'प्रमाण' ते शुं ?

२४. उ०—प्रमाण चार प्रकारुं छे. ते जेमके, प्रत्यक्ष,
अनुमान, औपम्य—उपमान अने आगम. जे प्रकारे 'अनुयोमं
द्वार' सूत्रमां प्रमाणसंबंधे छल्युं छे ते प्रकारे जाणवुं, यावत्—
'त्यारवाद नो आत्मागम, नो अनन्तरागम, परंपरागम'.

१. मूलच्छायाः—यथा भगवन् ! केवली अन्तकरं वा, अन्तिमशरीरक वा जानाति, पश्यति, तथा छद्मस्थोऽपि अन्तकर वा, अन्तिमशरीरके
वा जानाति, पश्यति ? गौतम ! नाऽयम् अर्थः समर्थ, श्रुत्वा जानाति, पश्यति; प्रमाणतो वा. तत् किं तन् श्रुत्वा ? श्रुत्वा केवलिनो वा, केवलिश्रावकस्य
वा, केवलिश्राविकाया वा, केवल्युपासकस्य वा, केवल्युपासिकाया वा, तत्पाक्षिकस्य वा, तत्पाक्षिकश्रावकस्य वा, तत्पाक्षिकश्राविकाया वा, तत्पाक्षिको-
पासकस्य वा, तत्पाक्षिकोपासिकाया वा तस्य तत् श्रुत्वा. तत् किं तत् प्रमाणम् ? प्रमाणं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा.—प्रत्यक्षम्, अनुमानम्,
औपम्यम्, आगम, यथा अनुयोगद्वारे तथा ज्ञातव्यम् प्रमाणम्, यावत्—तेन परं नो आत्मागम, नो अनन्तरागमः, परंपरागम —अनु०

१. आ प्रमाणो निपे विगतवार हकीकत श्रीअनुयोगद्वार सूत्रमा (पृ० २११-२१९ स०) आ प्रमाणे छे—

प्र०—“से किं तं णाणगुणपमाणे ?

उ०—णाणगुणपमाणे चउव्विहे पणत्ते, तं—जहा. पच्चक्खे, अणु-
माणे, उवम्म, आगमे.

प्र०—से किं तं पच्चक्खे ?

उ०—पच्चक्खे दुविहे पणत्ते, तं—जहा इंदियपच्चक्खे अ, णोइंदिय-
पच्चक्खे अ.

प्र०—से किं तं इंदियपच्चक्खे ?

उ०—इंदियपच्चक्खे पंचविहे पणत्ते. ×

प्र०—से किं तं नो इंदियपच्चक्खे ?

उ०—नोइंदियपच्चक्खे तिविहे पणत्ते, तं—जहा. ओहिणाण० गण-
पच्चक्खे केवलणाण० × × ×

प्र०—से किं तं अणुमाणे ?

उ०—अणुमाणे तिविहे पणत्ते, तं—जहा पुव्वव, सेसवं, टिट्ठिसाहम्मवं.

प्र०—से किं तं पुव्वव ?

उ०—पुव्ववं—

माथा पुवं जहा नट्ट सुवाणं पुणरागयं,

काइ पयभिजाणेजा पुव्वलिणेण केणइ.

—जहा—रत्तेण वा, वणेण वा, लछणेण वा, मसेण वा, तिलएण वा—
तं पुव्वव.

प्र०—से किं तं सेसवं ?

उ०—सेसवं पयविहं पणत्ते, तं—जहा—कज्जेणं, कारणेणं, गुणेणं,
पयवेणं, आगएणं

प्र०—से किं तं कज्जेणं ?

प्र०—ज्ञानगुणप्रमाण ते शुं ?

उ०—ज्ञानगुणप्रमाणना चार प्रकार जणावेला छे, ते जेमके: प्रत्यक्ष,
अनुमान, उपमा अने आगम..

प्र०—प्रत्यक्ष ए शुं ?

उ०—प्रत्यक्षना वे प्रकार जणावेला छे, ते जेमके, इंदियप्रत्यक्ष अने
नोइंदियप्रत्यक्ष

प्र०—इंदियप्रत्यक्ष ए शुं ?

उ०—इंदियप्रत्यक्षना पाच प्रकार जणावेला छे. (ए पांचें सय छे.)

प्र०—नोइंदियप्रत्यक्ष ए शुं ?

उ०—नोइंदियप्रत्यक्षना त्रण प्रकार जणावेला छे—अवधिज्ञान, मनः-
पर्यवधान, केवलज्ञान.

प्र०—अनुमान ए शुं ?

उ०—अनुमानना त्रण प्रकार जणावेला छे—पूर्ववत्, जेपवत् अने
दृशसावर्म्यवत्

प्र०—पूर्ववत् ए शुं ?

उ०—पूर्ववत्—नु स्वरूप आ छे.—जेम भागीने फरी भावेला पुत्रने
माता कोइ जातना पूर्वना निशानथी ओळखी काढे छे—क्षतवट्टे, व्रणवट्टे,
लाछनवट्टे, ममवट्टे, तलवट्टे—ए पूर्ववत्—अनुमान.

प्र०—जेपवत् ए शुं ?

उ०—जेपवत्—ना पाच प्रकार आ रीते छे—ज्ञानद्वारा, कारणद्वारा,
गुणद्वारा, अवयवद्वारा अने आश्रयद्वारा (धतुं ज्ञान—समजा.)

प्र०—कार्यद्वारा (धतुं ज्ञान) ए शुं ?

२५. प्र०—केवली णं भंते ! चरिमकम्मं वा, चरिमणिज्जरं वा जाणइ, पासइ ?

२५. उ०—हंता, गोयमा ! जाणइ, पासइ, जहा णं भंते ! केवली चरिमकम्मं वा, जहा णं अतकरंणं वा आलावगो तथा चरिमकम्मंण वि अपरिसैसिओ णेयच्चो.

२५. प्र०—हे भगवन् ! केवली मनुष्य, छेत्ता कर्मने वा छेत्ती निर्जराने जाणे, जूए ?

२५. उ०—हे गौतम ! हा, जाणे, जूए.—‘ हे भगवन् ! जेम केवली . छेत्ता कर्मने जाणे ’ ए प्रश्नो (आलापक) जेम ‘ अंतकर ’ विपेनो आलापक कथो तेम ‘ छेत्ता कर्म ’ ना प्रश्न साथे पण पूरो आलापक जाणवो.

उ०—क्लेणं-संभं सरेणं. भेरिं ताडिएणं. वसभं हक्किएणं. मोरं केका-इएणं इयं हेमियेणं. गयं गुलगुलाइएणं. रहं घणघणाइएणं-से त कक्केणं.

प्र०—से किं तं कारणेणं ?

उ०—कारणेण-तंतवो पंडस्स कारणं-न पडो तनुकारणे. वीरणा कट-स्स कारणं-न कडो वीरणकारण. मियिदो घटस्स कारणं-न घडो मियिद-कारणं-से तं कारणेणं.

प्र०—से किं तं गुणेणं ?

उ०—गुणेण-सुवणं निकसेण. पुफं गंधेणं. च्चण रसेणं. महरं आसा-एणं. वर्यं फासेणं-से तं गुणेणं.

प्र०—से किं तं अवयवेणं ?

उ०—अवयवेणं-महिंसे सिंणेणं. कुकुडं सिद्धाएण. हत्थिं विमाणेणं. वराहं दाढाए. मोरं पिच्छेणं. आसं सुरेणं. वग्गं नहेण. चमरिं वालग्गेणं. वाणरं लंगूलेणं. दुपयं मणुस्सादि. चउप्यय गवमादि बहुपय गोमिआमादि. मीहं केसरेंणं. वसह कुकुहेण. महिला वलयवाहाए.

परिअर-वेण भट जाणिवा महिल्लिअ निवमणेणं,

सिरेण दोणपाग कविं च एक्काए गाहाए-से त अवयवेणं.

प्र०—से किं तं आसएणं ?

उ०—आसएणं-अग्गि धूमेण. सल्लिं वलाणेण. सुट्ठिं अणविकारेणं. कुलपुत्र मीलसमायारेणं-

इन्द्रिताकारिर्तर्षथ. क्रियया भाषितेन च,

नेत्र-वक्त्रविकारश्च गृह्यतेऽन्तर्गत मनः-

से त आसएणं-से त सेसव.

प्र०—से किं तं दिट्ठसाहम्मवं ?

उ०—दिट्ठसाहम्मवं दुविदं पणचं, तं-जहाः सामन्नदिट्ठं च, विसेसदिट्ठं च.

प्र०—से किं तं सामन्नदिट्ठं ?

उ०—सामन्नदिट्ठं-जहा एगो पुरिसो तथा बहवे पुरिसा. जहा बहवे पुरिसा तथा एगो पुरिसो. जहा एगो करिसावणो तथा बहवे करिसावणा. जहा बहवे करिसावणा तथा एगो करिसावणो-से तं सामन्नदिट्ठं.

प्र०—से किं तं विसेसदिट्ठं ?

उ०—विसेसदिट्ठं से जहा नाम केइ पुरिसे बहूणं पुरिसाणं मज्जे पुच्च-दिट्ठं पञ्चभिजाणेज्जा-अयं से पुरिसे. बहूणं करिसावणाणं मज्जे पुच्चदिट्ठं करिसावणं पञ्चभिजाणेज्जा-अयं से करिसावणे. तस्स ममामथो तिविदं गहणं भवइ. त जहा. अतीयकालगहणं, पणुपणकालगहणं, अणागय-कालगहणं.

प्र०—से किं तं अतीयकालगहणं ?

उ०—अतीयकालगहणं-उत्तणानि वणानि, निष्पणसस्सं वा मेहनिं, पुष्पाणि अ बुण्ड-सर-णडे-वीहिआ-तहागाइ पात्तिता तेषं साहिल्लइ, जहा -सुवुट्ठी आसी-से तं अतीयकालगहणं.

प्र०—से किं तं पणुपणकालगहणं ?

१. मूलच्छायाः—केवली भगवन् ! चरमकर्म वा, चरमनिर्जरा वा जानाति, पश्यति ? इत्तं, गौतम ! जानाति, पश्यति. यथा भगवन् ! केवली चरमकर्म वा, यथा चरमकर्म वा, आलापकमया चरमकर्मणाऽपि अपरिनिशेऽ ज्ञानञ्च.—सुवु०

उ०—शब्दवदे अंरतुं, नाडितवदे मेरितुं, ढक्कितवदे बळदनुं, केकावदे मोरतु, हणहणाटवदे घोटातुं, गुलगुलाटवदे हाधीतुं घणघणाटवदे गधतुं ज्ञान-ते कार्यद्वारा यतुं ज्ञान.

प्र०—कारणद्वारा (यतुं ज्ञान) ए तुं ?

उ०—सातणाथो कपडातुं कारण छे-कपडुं तातणातुं कारण नथी. घामनी सळीथो मादडीतुं कारण छे-मादडी ए सळीओतुं कारण नथी. माडीतुं पिटलो घटातुं कारण छे-घटो ए पिटलतुं कारण नथी-ते कार्य-द्वारा यतुं ज्ञान.

प्र०—गुणद्वारा (यतुं ज्ञान) ए तुं ?

उ०—निरप-वसवा-वडे मोनातुं, गंववडे फूलतु, रमवडे ल्ळ-मीठा तुं, खादवडे मडिरातुं अने सधंवडे वन्नतुं ज्ञान-ते गुणद्वारा यतुं ज्ञान.

प्र०—अवयवद्वारा (यतुं ज्ञान) ए तुं ?

उ०—गिगडावडे पाटातु, शिखावडे कुकटातुं, दंतुशळवडे हाथितु, दाढावडे वराहतु, पीछावडे मोरतुं, खरी (दावळा) वडे घोटातु, नखवडे वाघतुं, वाळना जथावडे चमरितु, पुंडडावडे वानरतुं, वे पगपडे मनु-ष्यादितु, चारपगवडे गाय विनेरेतुं, घणा पगवडे कानन्नुरादिक्कतु, याळ वडे सिंहतु, कौंटवडे बळदनुं, हाथना वलयवडे खंतु, परिकरबंधवत् सुमटतुं, वखवडे रीतुं, एक चडेला टाणावडे आन्धा टोणपाकतु अने एत गायवडे करितु ज्ञान-ते अवयवद्वारा यतुं ज्ञान.

प्र०—आश्रयद्वारा (यतुं ज्ञान) ए तुं ?

उ०—धूमद्वारा अग्निनु, वलाहकद्वारा पाणिनु, वाळजाना विकारद्वारा शृष्टितुं, मदाचारद्वारा कुलपुत्रतु ज्ञान-

इंगित, आकारित, डेय, क्रिया भाषित अने आख तथा मोटाणा विकार द्वारा अदरतुं मन समजी सवाय छे-

ते आश्रयद्वारा यतुं ज्ञान-ते शेषवत्

प्र०—दृष्टसाधर्म्यवत् ए तुं ?

उ०—दृष्टसाधर्म्यवत्तना त्रे प्रकार छेः सामान्यदृष्ट अने विशेषदृष्ट.

प्र०—सामान्यदृष्ट ए तुं ?

उ०—सामान्यदृष्ट आ छेः-जेम एक पुरुष तेम घणा पुरुष. जेम घणा पुरुष तेम एक पुरुष जेम एक कार्यापण तेम घणा कार्यापण. जेम घणा कार्यापण तेम एक कार्यापण-ते सामान्यदृष्ट.

प्र०—विशेषदृष्ट ए तुं ?

उ०—विशेषदृष्ट आ छे --जेम कोइ पुरुष घणा पुरुषोनी वच्चे पोतान. ओळ्ळिताने ओळ्ळी ले-आ ते पुरुष. घणा कार्यापणो वच्चे पूर्वे जोएला कार्यापणने ओळ्ळी ले-आ ते कार्यापण. आमा संक्षेपे करीने त्रण जाततुं प्रहण घाय छेः-अतीतकालप्रहण, वर्तमानकालप्रहण अने अनागत-कालप्रहण.

प्र०—अतीतकालप्रहण ए तुं ?

उ०—अतीतकालप्रहण एटले-घासदी भरेला वनने, अनाजथी भरेली जमीनने अने पाणीथी भरेला कुंड, सरोवर, नदी, वाव अने तळावोने जोइने एम वहेवाय के-सुवुष्टि-मारो वरमाद-घडे हनी-ते अतीतकालप्रहण

प्र०—प्रत्युत्पन्नकालप्रहण ए तुं ?

२६. प्र०—केवली णं भंते ! पणीयं मणं वा, वइं वा धारेज्ज ?

२६. उ०—हंता, धारेज्ज.

२६. प्र०—हे भगवन् ! केवली मनुष्य, प्रकृष्ट मनने वा, प्रकृष्ट वचनने धारण करे ?

२६. उ०—हा, धारण करे.

उ०—पडुप्पणकालगहणं—साहुं गोयरग्गयं विच्छडिअपउरभत्तपाणं पासित्ता तेण साहिज्जइ, जहा—सुभिकखे वट्टइ, से त पडुप्पणकालगहणं.

प्र०—से किं तं अणागयकालगहणं ?

उ०—अणागयकालगहणं—

अन्भस्स निम्मलत्तं कसिणा य गिरी सविज्जुआ मेहा,

धणिअं वाउअम्मो संत्ता रत्ता पणिद्धा य.

वारुण वा महिंद वा अण्णयरं वा पसत्थ उप्पायं पासित्ता तेणं साहिज्जइ, जहा—सुवुदी भविस्सइ—से तं अणागयकालगहणं. एएसिं चैव विवज्जासे ति-विहं गहणं भवइ. तं—जहा—अतीयका० पडुप्पणका० अणागयका०.

प्र०—से किं तं अतीयकालगहणं ?

उ०—अतीयका० नित्तिणाइं वणाणि, अनिप्पणसस्सं वा मेइणिं, सुक्काणि अ कुंड-सर-नरं-वीहिअ-तडागाइ पासित्ता तेण साहिज्जइ, जहा—कुवुदी आसी—से तं अतीयकालगहणं.

प्र०—से किं तं पडुप्पणकालगहणं ?

उ०—पडुपइ० साहुं गोयरग्गयं भिक्खं अलभमाण पासित्ता तेणं साहिज्जइ, जहा दुच्चिकखे वट्टइ—से त पडुप०.

प्र०—से किं तं अणागयकालगहणं ?

उ०—अणागय०

धुम्मायंति दिसाओ संविअमेइणी अपडिअद्धा,

वाया नेरइया खल्ल कुवुट्टिमेव निवेयंति.

अग्गेय वा, वायव्वं वा अण्णयरं वा अप्पसत्थ—उप्पायं पासित्ता तेणं साहिज्जइ, जहा—कुवुदी भविस्सइ—से त अणागयकालगहणं—से त विसेस-दिहं—से तं दिहसाहम्मव—से तं अणुमाणे.

प्र०—से किं तं उवम्मे ?

उ०—उवम्मे दुविहे पण्णत्ते, त जहा—साहम्मोवणीए अ, वेहम्मो-वणीए अ.

प्र०—से किं तं साहम्मोवणीए ?

उ०—साहम्मोवणीए ति विहे पण्णत्ते, तं जहा—किंचिसाहम्मोवणीए, पायसाहम्मोवणीए, सव्वसाहम्मोवणीए.

प्र०—से किं तं किंचिसाहम्मोवणीए ?

उ०—किंचिसाहम्मोवणीए—जहा मदरो तथा सरिसवो, जहा सरिसवो तथा मंदरो. जहा समुदो तथा गोप्पय, जहा गोप्पयं तथा समुदो. जहा आह्वो तथा खज्जो, जहा खज्जोतो तथा आह्वो. जहा चदो तथा कुमुदो, जहा कुमुदो तथा चदो—से तं किंचिसाहम्मोवणीए.

प्र०—से किं तं पायसाहम्मोवणीए ?

उ०—पायसाहम्मोवणीए—जहा गो तथा गवओ, जहा गवओ तथा गो—से तं पायसाहम्मो०.

प्र०—से किं तं सव्वसाहम्मोवणीए ?

उ०—सव्वसाहम्मो उवम्मे नत्थि, तहावि तेणैव तस्सोवम्म कीरइ. जहा अरिहंतेहिं अरिहंतसरिसं कय. चक्रवट्टिणा चक्रवट्टिसरिसं कयं. बल-देवेण बलदेवसरिसं कयं. वासुदेवेण वासुदेवसरिसं कय. साहुणा साहु-सरिसं कयं—से तं सव्वसाहम्मो—से तं साहम्मोवणीए

प्र०—से किं तं वेहम्मोवणीए ?

उ०—वेहम्मोवणीए ति विहे पण्णत्ते, तं जहा—किंचिवेहम्मं, पायवेहम्मं, सव्ववेहम्मं.

प्र०—से किं तं किंचिवेहम्मं ?

उ०—प्रत्युत्पन्नकालग्रहण एटले साधुनी गोचरीमां आवेला विस्तृत—प्र-उर-अन्नपानने जोइने एम कहेवाय के—सुभिक्ष वतं छे—ते प्रत्युत्पन्नकालग्रहण.

प्र०—अनागतकालग्रहण ए शु ?

उ०—अनागतकालग्रहण एटले वादळानुं निर्मळपणुं, काळा पर्वतो, विजळीवाळा मेघो, मेघनो गगडाट, वायुभ्रमण अने राती तथा विकणी संघ्या, वारुण, माहंद के बीजा कोइ प्रशस्त उत्पात जोइने एम कहेवाय के—वरसाद सारो थरो—ते अनागतकालग्रहण. ए त्रणे ग्रहणो विपरीतरीते पण थाय छे. ए त्रणे विपरीत ग्रहणोनां नाम पूर्वनी जेवां अ छे.

प्र०—विपरीत अतीतकालग्रहण ए शु ?

उ०—तृण विनानां वनो, अनाज विनानी जमीन अने पानी विनाना—सूकां—कुड, सरोवर, नदी, वाव अने तळाव विगेरेने जोइने एम कहेवाय के—पूर्वे वरसाद न हतो—ते अतीतकालविपरीतग्रहण.

प्र०—विपरीत वर्तमान कालग्रहण ए शु ?

उ०—साधुनी गोचरीमां भिक्षा नहीं मळती जोइने एम कहेवाय के, दुकाळ वतं छे.—ते विपरीत वर्तमानकालग्रहण.

प्र०—विपरीत अनागत कालग्रहण ए शु ?

उ०—दिशाओ धूम जेवी जणाय, संवृत मेदिनी अप्रतिबद्ध (?) जणाय, नैर्ऋतना वायुओ जणाय तो कुट्टिनां निशान छे.

अग्निष्णना, वायव्यष्णना के बीजा कोइ अप्रशस्त उत्पातने जोइने एम कहेवाय के, दुकाळ थरो—ते विपरीत अनागत कालग्रहण—ते विशेष-दृष्ट—ते दृष्टसाधर्म्यवत्—ए रीते अनुमाननी पूरी व्याख्या छे.

प्र०—उपमा ए शु ?

उ०—उपमा के प्रकारनी छे: साधर्म्यधी थती उपमा अने वैधर्म्यधी थती उपमा.

प्र०—साधर्म्यधी थती उपमा ए शु ?

उ०—साधर्म्यधी थती उपमा त्रण प्रकारनी छे:—किंचित्साधर्म्यधी थती, प्राय: साधर्म्यधी थती अने सर्व साधर्म्यधी थती.

प्र०—किंचित्साधर्म्यधी थती उपमा ए शु ?

उ०—किंचित् साधर्म्यधी थती उपमा आ छे:—जेम मंदर तेम सरसव अने जेम सरसव तेम मंदर. जेम समुद्र तेम खावोचियुं अने जेम खावो-चियुं तेम समुद्र. जेम सूर्य तेम खज्जो अने जेम खज्जो तेम सूर्य. जेम चद्र तेम कुमुद अने जेम कुमुद तेम चद्र—ए थधी उपमा किंचित् साध-र्म्यधी थएली छे.

प्र०—प्राय: साधर्म्यधी थती उपमा ए शु ?

उ०—प्राय: साधर्म्यधी थती उपमा आ छे:—जेम गाय तेम गवय अने जेम गवय तेम गाय—ते प्राय: साधर्म्यधी थती उपमा.

प्र०—सर्व साधर्म्यधी थती उपमा ए शु ?

उ०—सर्व साधर्म्यमा उपमा नहीं—तेमां ते बडे ज तेनी उमा अपाय छे. जेम के—अरिहंतोए अरिहत जेउ कयुं. चक्रवर्तिए चक्रवर्ति जेउ कयुं. बलदेवे बलदेव जेउ कयुं. वासुदेवे वासुदेव जेउ कयुं. साधुए साधु जेउ कयुं. ते सर्व साधर्म्य—ते सर्व साधर्म्यधी थती उपमा.

प्र०—वैधर्म्यधी थती उपमा ए शु ?

उ०—वैधर्म्यधी थती उपमा त्रण प्रकारनी छे.—किंचित् वैधर्म्यधी थती उपमा, प्राय वैधर्म्यधी थती उपमा अने सर्व वैधर्म्यधी थती उपमा.

प्र०—किंचित् वैधर्म्यधी थती उपमा ए शु ?

१. मूलश्लोकाः—केवली भगवन् ! प्रणीतं यनो वा, वचो वा धारयेत् ? इन्त, धारयेत्:—अनु०

૨૭. પ્ર૦—જેહા ણં મંતે ! કેવલ્લા પળાયિ યણં વા, વદં વા ધારેજ તં ણ વેમાણિયા દેવા જાણતિ, પાસતિ ?

૨૭. ૩૦—ગોયમા ! અત્યેગતિયા જાણંતિ, પાસંતિ; અત્યેગતિયા ણ જાણંતિ, ણ પાસતિ.

૨૮. પ્ર૦—સે કેળદેણં જાવ-ન પાસંતિ ?

૨૮. ૩૦—ગોયમા ! વેમાણિયા દુવિહા પળગત્તા, તં જેહાં-માહ્મિચ્છાદિટ્ટીઉવવન્નગા ય, અમાઈસમ્મદિટ્ટીઉવવન્નગા ય; તત્થ ણં જે તે માહ્મિચ્છાદિટ્ટીઉવવન્નગા તે ન યાણંતિ, ન પાસંતિ; તત્થ ણ, જે તે અમાઈસમ્મદિટ્ટીઉવવન્નગા તે ણ જાણંતિ, પાસંતિ. [સે કેળદેણં એ વુચ્છ-અમાઈસમ્મદિટ્ટી જાવ-પાસંતિ ? ગોયમા ! અમાયીસમ્મદિટ્ટી દુવિહા પળગત્તા, -અનંતરોવવન્નગા ય, પરંપરોવવન્નગા ય; તત્થ ણં અણંતરોવવન્નગા ન જાણતિ, પરંપરોવવન્નગા જાણતિ. સે કેળદેણં મંતે ! એ વુચ્છ-પરંપરોવવન્નગા જાવ-જાણતિ ? ગોયમા ! પરંપરોવવન્નગા દુવિહા પળગત્તા:-પ્જ્જ-ત્તગા ય, અપ્પજ્જત્તગા ય; પ્જ્જત્તા જાણતિ, અપ્પજ્જત્તા ન જાણંતિ.] એવં અણતર-પરપર-પ્જ્જત્તા-પ્પજ્જત્તા ય; ઉવ્વત્તા અણવ-ઉત્તા; તત્થ ણં જે તે ઉવ્વત્તા તે જાણતિ, પાસંતિ; સં તેણદેણં તં વેવ.

૩૦—તિચ્છિદ્દેમ્મે-જહા સામટેરો ન તહા વાહુલેગે, જહા વાહુલેરો ન તહા સામટેરો-સે તે તિચ્છિદ્દેમ્મે.

પ્ર૦—ને કિં તં પાયવેહ્મં ?

૩૦—પાયવેહ્મં-જહા વાયસો ન તહા પાયવો, જહા પાયસો ન તહા વાયસો-સે તે પાયવેહ્મં.

પ્ર૦—સે કિં તં સ્વવેહ્મં ?

૩૦—સ્વવેહ્મં ઉવ્વમે નરિય, તહા વિ તેણેવ તસ્મોવન્મં કીરદ્-જહા ણીણે ણીઅસરિસં કય, ઢામેયં ઢાસસરિસં કય, કાક્ષેણ આચ્ચરિમં કયં, સાણેણ સાણસરિસં કય, પાણેણ પાણસરિસં કય-સે તે સ્વવેહ્મં-મે તે વેહ્મં-મે વીણ-મે તે વેહ્મં.

પ્ર૦—ને તિ ન આગમે ?

૩૦—આગમે દુવિદ્દે પળગતે, તે જહા-ચોદ્દે અ, લોઉત્તરિણે અ લોદ્દે X જહા-મારદ્દે, રામાયણ, જાવ ત્તારિ વેઆ સગોવંગા લોઉત્તરિણે X જહાં-દુવાલમ્મં ગમિપિટ્ઠમં-આચારી જાવ દિટ્ઠિવાઓ X તે-ત નોણ્ણુગપ્પમાણે.

૧. મૂલ્લઠ્ઠયા —યથા ભગવન્ ! કેવલ્લા પ્રણોતં મનો વા, વચો વા ધારેવેત્ તદ્ વેમાણિકાં. ટેવો જાનન્તિ, પચ્ચન્તિ ? ગોતમ ! અમ્મયેકકા જાનન્તિ, પચ્ચન્તિ, અસ્થેકકા ન જાનન્તિ, ન પચ્ચન્તિ. તત્ કેનાયેન યાવત્-ન પચ્ચન્તિ ? ગોતમ ! વેમાણિકાઃ ટેવા દ્વિવિદ્યા પ્રજ્ઞા, તથા-માયિમિચ્છાદ્દુપ્પવન્નકાથ, અમાયિસમ્મગ્દ્દુપ્પવન્નકાથ, તત્ર ચે તે માયિમિચ્છાદ્દુપ્પવન્નકાથે ન જાનન્તિ, ન પચ્ચન્તિ, તત્ર ચે તે અમાયિસમ્મગ્દ્દુપ્પવન્નકાથે જાનન્તિ, પચ્ચન્તિ [તત્ કેનાયેન એવ્મ્ ઉચ્ચતે અમાયિસમ્મગ્દ્દુપ્પવન્નકાથે યાવત્-પચ્ચન્તિ ? ગોતમ ! અમાયિસમ્મગ્દ્દુપ્પવન્નકાથે દ્વિવિદ્યા-પ્રજ્ઞા-અનંતરોવવન્નકાથ, પરંપરોવવન્નકાથ, તત્ર અનંતરોવવન્નકાઃ ન જાનન્તિ, પરંપરોવવન્નકા જાનન્તિ. તત્ કેનાયેન ભગવન્ ! એવ્મ્ ઉચ્ચતે-પરંપરોવવન્નકા યાવત્-જાનન્તિ ? ગોતમ ! પરંપરોવવન્નકા દ્વિવિદ્યા પ્રજ્ઞા-પર્યાયકાથ, અપર્યાયકાથ, પર્યાયા જાનન્તિ, અપર્યાયા ન જાનન્તિ;] એવ્મ્ અનંતર-પરંપર-પર્યાયા-અપર્યાયાથ, ઉપસુક્કાઃ, ઇસુસુક્કાઃ; તત્ર ચે તે-ઉપસુક્કાથે જાનન્તિ, પચ્ચન્તિ. તત્ કેનાયેન ભગવન્-

૨૭. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! કેવલ્લા મનુષ્ય, જે પ્રકૃષ્ટ મનને વા, પ્રકૃષ્ટ વચનને વારણ કરે છે તેને વૈમાણિક દેવો જાણે છે, જૂણ છે ?

૨૭. ૩૦—હે ગોતમ ! કેટલાકો જાણે છે, જૂણ છે, કેટલાકો નથી જાણતા, નથી જોતા.

૨૮. પ્ર૦—તે કેવી રીતે યાવત્-નથી જોતા ?

૨૮. ૩૦—હે ગોતમ ! વૈમાણિક-દેવો વે પ્રકારના કહ્યા છે, તે જેમકે: માયિમિચ્છાદ્દુપ્પવન્નકાથ અને અમાયિસમ્મગ્દ્દુપ્પવન્નકાથ, તેઓમાં જે માયિમિચ્છાદ્દુપ્પવન્નકાથ ઉત્પન્ન થયેલા છે તેઓ નથી જાણતા, નથી જોતા અને જેઓ અમાયિસમ્મગ્દ્દુપ્પવન્નકાથ ઉત્પન્ન થયેલા છે તેઓ જાણે છે-જૂણ છે.

[' અમાયી સમ્મગ્દ્દુપ્પવન્નકાથ યાવત્-જૂણ છે ' તેમ કહેવાતું શું કારણ ? હે ગોતમ ! અમાયી સમ્મગ્દ્દુપ્પવન્નકાથ દેવો વે પ્રકારના કહેલા છે, તે જેમકે: અનંતરોવવન્નકાથ અને પરંપરોવવન્નકાથ. તેમાં જે અનંતરોવવન્નકાથ છે તેઓ નથી જાણતા અને જેઓ પરંપરોવવન્નકાથ છે તેઓ જાણે છે. હે ભગવન્ ! ' પરંપરોવવન્નકાથ યાવત્-જૂણ છે ' તે કહેવાનો શો અર્થ ?

હે ગોતમ ! પરંપરોવવન્નકાથ દેવો વે પ્રકારના કહેલા છે, તે જેમકે, પર્યાય અને અપર્યાય. તેમાં જેઓ પર્યાયો છે તેઓ જાણે છે અને અપર્યાયો નથી જાણતા.]

એ પ્રમાણે અનંતર ઉત્પન્ન થયેલા, પરંપરા ઉત્પન્ન થયેલા પર્યાયરૂપે ઉત્પન્ન થયેલા, અપર્યાયરૂપે ઉત્પન્ન થયેલા, ઉપયોગવાલા અનુપયુક્ત-ઉપયોગ વિનાના, એ પ્રકારના વૈમાણિક દેવો છે, તેમ જે ઉપયોગવાલા-સાધવાનતાવાલા-છે તેઓ જાણે છે, માટે તે હેતુથી તે જ-કેટલાક જાણે છે અને કેટલાક નથી જાણતાં.

૩૦—વિદિત્ત વૈધર્મ્યથી થતી ઉપમા આ છે-જેમ શાવલેય છે તેમ વાહુલેય નથી અને જેમ વાહુલેય છે તેમ શાવલેય નથી.

પ્ર૦—પ્રાચ. વૈધર્મ્યથી થતી ઉપમા એ શું ?

૩૦—પ્રાચ: વૈધર્મ્યથી થતી ઉપમા આ છે-જેમ વાયસ છે તેમ પાયસ નથી, જેમ પાયસ છે તેમ વાયસ નથી-તે પ્રાચ. વૈધર્મ્યથી થતી ઉપમા.

પ્ર૦—સર્વ વૈધર્મ્યથી થતી ઉપમા એ શું ?

૩૦—સર્વ વૈધર્મ્યથી થતી ઉપમા આ ઉપમા નથી. તો પણ તેની સાથે તેની ઉપમા આપણ છે જેમ-નીચે નીચ જેડુ કર્યું, ઢાસે ઢાસ જેડુ કર્યું, કાગડે કાગડા જેડુ કર્યું, કૂતરે કૂતરા જેડુ કર્યું, ચંચાલે ચંચાલ જેડુ કર્યું-તે સર્વ વૈધર્મ્ય-તે સર્વ વૈધર્મ્યથી થતી ઉપમા-તે ઉપમા.

પ્ર૦—આગમ એ શું ?

૩૦—આગમ વે પ્રકારનો કહેલો છે. -લૌકિક અને લોકોત્તર. લૌકિક-માગત, રામાયણ યાવત્-શંકોપાગમસહિત ચાર વેદ.

લોકોત્તર-દ્વાદશાગ મગ્ગિપિટક-આચાર અગ યાવત્-ટિટ્ઠિવાદ-તે જ્ઞાન-ગુણપ્રમાણ (પ્રમાણની ઘંટાકદા પુરી.) -અનુ૦

२९. प्र०—यं भते ! अणुत्तरोववाइया देवा तत्थगया
चेव समाणा इहगणं केवलीया सद्धि आलापं वा, संलापं वा
करेत्तणं ?

२९. उ०—हंता, पमू.

३०. प्र०—से केणट्टेणं जाव-पमू ण अणुत्तरोववाइया
देवा, जाव-करेत्तणं ?

३०. उ०—गोयमा ! ज ण अणुत्तरोववाइया देवा तत्थगया
चेव समाणा अट्ट वा, हंउं वा, पसिण वा, कारण वा, वागरण
वा पुच्छंति, त ण इहगए केवली अट्टं वा, जाव-वागरण वा
वागरेइ; से तेणट्टेणं०.

३१. प्र०—ज णं भते ! इहगए चेव केवली अट्टं वा
जाव-वागरेइ त ण अणुत्तरोववाइया देवा तत्थगया चेव समाणा
जाणंति, पासंति ?

३१. उ०—हता, जाणंति, पासंति.

३२. प्र०—से केणट्टेणं जाव-पासंति ?

३२. उ०—गोयमा ! तेसि णं देवाणं अणताओ मणोदव्व-
ग्गणाओ लद्धाओ, पत्ताओ, अभिसमवागयाओ भवंति से तेण-
ट्टेण जं ण इहगए केवली जाव-पासंति-ति.

३३. प्र०—अणुत्तरोववाइया ण भते ! देवा किं उदिन्न-
मोहा, उवसंतमोहा, स्त्रीणमोहा ?

३३. उ०—गोयमा ! नां उदिन्नमोहा, उवसतमोहा, णो
स्त्रीणमोहा.

३४. प्र०—केवली ण भते ! आयाणेहिं जाणइ, पासइ ?

३४. उ०—गोयमा ! नो तिणट्टं समट्टे.

३५. प्र०—से केणट्टेण जाव-केवली ण आयाणेहिं न
जाणइ, न पासइ ?

३५. उ०—गोयमा ! केवली ण पुरत्थिमंण भियं पि जाणइ,
अमिय पि जाणइ, जाव-निच्चुडे दंसणे केवल्लिस्स से तेणट्टेणं.

३६. प्र०—केवली ण भते ! अस्सि समयसि जं सु आगास-
पदेसेसु हत्थं वा, पाय वा, वाह वा, ऊरुं वा ओगाहित्ता ण

२९. प्र०—हे भगवन् ! अनुत्तरविमानमा उत्पन्न थयेला
देवो ल्य. ज रद्धा छता, अहि रहेला केवली साथे आलाप,
संलाप करवाने समर्थ छे ?

२९. उ०—हा, समर्थ छे.

३०. प्र०—ते क्या हेतुथी यावत्-अनुत्तरविमानना देवो
यावत्-करवा समर्थ छे ?

३०. उ०—हे गौतम ! ल्या ज-पोताने स्थानके रहेला ज-
अनुत्तर विमानना देवो जे अर्थने, हेतुने, प्रश्नने, कारणने वा
व्याकरणने पूछे छे तेनो-ते अर्थनो, हेतुनो यावत्-व्याकरणनो
उत्तर अहि रहेलो केवली आपे छे, ते हेतुथी.

३१. प्र०—हे भगवन् ! अहि रहेलो केवली अर्थनो यावत्-
जे उत्तर आपे ते उत्तरने ल्या रहेला ज अनुत्तर विमानना
देवो जाणे, जूए ?

३१. उ०—हा, जाणे, जूए.

३२. प्र०—ते क्या हेतुथी यावत्-जूए ?

३२. उ०—हे गौतम ! ते देवोने अनंती मनोद्वयवर्गणाओ
लद्ध छे, प्राप्त छे, विशेषे ज्ञान होय छे ते हेतुथी अहि रहेलो
केवली जे कहू छे तेने तेओ (जाणे छे) यावत्-जूए छे.

३३. प्र०—हे भगवन् ! अनुत्तरविमानना देवो शु उदीर्ण-
मोहवाळा छे, उपशातमोहवाळा छे के क्षीणमोहवाळा छे ?

३३. उ०—हे गौतम ! उदीर्णमोहवाळा नथी, क्षीणमोहवाळा
नथी पण उपशातमोहवाळा छे.

३४. प्र०—हे भगवन् ! केवली मनुष्य आदानो-इन्द्रियो-
वडे जाणे, जूए ?

३४. उ०—हे गौतम ! ते अर्थ समर्थ नथी.

३५. प्र०—ते क्या हेतुथी यावत्-केवली इन्द्रियोवडे
जाणतो नथी, जोतो नथी ?

३५. उ०—हे गौतम ! केवली पूर्व दिशामा मित पण
जाणे छे, अमित पण जाणे छे यावत्-केवल्लिनुं दर्शन, आवरण
रहित छे. माटे ते हेतुथी ते इन्द्रियोवडे जाणतो के जोतो नथी.

३६. प्र०—हे भगवन् ! केवली, आ समयमा जे आकाश-
प्रदेशोमा हाथने, पगने, वाहुने अने ऊरुने अवगाही रहे, अने

१. मूलच्छया.—प्रभु भगवन् ! अनुत्तरपपातिक्का देवास्तत्रगताश्चैव गन्त इहगतेन केवलिना मार्गम आलाप वा, संलापं वा कर्तुम ? हन्त, प्रभु- तत् केनार्थेन यावत्-प्रभु अनुत्तरपपातिक्का देवा यावत्-कर्तुम ? गौतम ! तद् अनुत्तरपपातिक्का देवास्तत्रगताश्चैव सन्तोऽपि वा, हेतु वा, प्रश्न वा, कारणं वा, व्याकरणं वा पृच्छन्ति, तद् इहगत केवली अर्थ वा, यावत्-व्याकरण वा व्याकरोति; तद् तेनार्थेन यद् इहगत केवली अर्थ वा, यावत्-व्याकरोति, तद् अनुत्तरपपातिक्का देवान्त्रगताश्चैव सन्तो जानन्ति, पश्यन्ति ? हन्त, जानन्ति, पश्यन्ति. तत् केनार्थेन यावत्-पश्यन्ति ? गौतम ! तेषां देवानाम् अनन्तान् मनोद्वयवर्गणा लद्धा, प्राप्ता, अभिसमवागना भवन्ति तत् संनार्थेन यद् इहगत केवली यावत्-पश्यन्ति-इति. अनुत्तरपपातिक्का भगवन् ! देवाः स्मिन् उदीर्णमोहा, उपशातमोहा, क्षीणमोहा ? गौतम ! नो उदीर्णमोहा, उपशातमोहा, नो क्षीणमोहा केवली भगवन् ! आदानं जानाति, पश्यति ? गौतम ! नास्मिन् अने समर्थे तत् केनार्थेन यावत्-केवली आदानं जानाति, न पश्यति ? गौतम ! केवली पारस्वयेन मितम् अपि जानाति, अमितम् अपि जानाति, यावत्-कर्तुं दर्शनं केवल्लिनुं तेनार्थेन केवली भगवन् ! अस्मिन् समये येषु आनासप्रदेशेषु हस्तं वा, पादं वा, वाहुं वा, ऊरुं वा, अवगाह — अनु०

चिद्वृत्तिः पशू णं केवली सेयकालंसि वि, तेषु चैव आगासपपसेसु
हस्तं वा, जाव-ओगाहिता ण चिद्वृत्तप ?

३६. उ०—गोयमा ! णो तिणट्टे समट्टे.

३७. प्र०—से केणट्टेणं भते ! जाव-ओगाहिता ण
चिद्वृत्तप ?

३७. उ०—गोयमा ! केवलिसा णं वारिय-सजोग-सदध्वयाए
चलाइ उवकरणाइं भवन्ति, चलोवकरणट्टयाए य णं केवली अगिस्त
समर्थसि जेषु आगासपपसेसु हस्तं वा, जाव-चिद्वृत्तिः; णो ण
पसू केवली सेयकालंसि वि तेषु चैव जाव-चिद्वृत्तप, से तिणट्टेणं
जाव-युचद-केवली णं अस्सि समयमि जेषु आगासपपसेसु
जाव-चिद्वृत्ति णो ण पशू केवली सेयकालंसि वि तेषु चैव आ-
गासपपसेसु हस्तं वा, जाव-चिद्वृत्तप.

जे समयमा रहे ते पछीना-भविष्यकालना-समयमां ते ज
आकाशप्रदेशोमां हाथने यावत्-अवगतीने रहेवा केवली समर्थ छे ?

३६. उ०—हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी.

३७. प्र०—हे भगवन् ! ने क्या हेतुथी, यावत्-केवली आ
समयमा जे आकाशप्रदेशोमा यावत्-रहे छे पछीना-भविष्यकालना
-समयमा ए ज आकाशप्रदेशोमां केवली हाथने यावत्-अवगाही
रहेवा समर्थ नथी !

३७. उ०—हे गौतम ! केवलिनो वीर्यप्रवान योगवालुं जीव
द्रव्य होवार्थी तेना हस्तयोगे उपकरणो-अगो-चट होय छे अने
हमनवगेर अगो चट होवार्थी चालु समयमां जे आकाश प्रदेशोमां
हाथने यावन् अवगाही रहे छे, ए ज आकाश प्रदेशोमां चालु-
समय पछीना भविष्यकालना समयमां केवली हाथ वगेरेने अव-
गाही यावन् रहेवा समर्थ नथी. माटे ते हेतुथी एम कछु छे के,
केवली आ समयमां यावत्-रहेवा समर्थ नथी.

७. केवलि-उद्गमस्थस्य वक्तव्यताप्रस्तावे एव इदम् आह—‘ केवली णं ’ इत्यादि. यथा केवली जानाति तथा उद्गमस्यो न
जानाति, कथञ्चित् पुनर्जानानि इत्यपि-इदं तदेव दर्शयन्नाह—‘ सोचा ’ इत्यादि. ‘ केवलिन्य ’ ति केवलिनो जिनस्य ‘ अयम्
अन्तकरो भविष्यति ’ इत्यादि वचन श्रुत्वा जानानाति, ‘ केवलिमान्तरस व ’ इति जिनस्य सर्गापि यः श्रवणार्थी सन् शृणोति
तद्वाक्यानि-अमां केवलिश्रावकः-तस्य वचनं श्रुत्वा जानाति. स हि फिद-जिनस्योपि वाक्यान्तराणि शृण्वन् ‘ अयमन्तकरो
भविष्यति ’ इत्यादिकमपि वाक्यं शृणुयात्, ततश्च तद्वचनश्रवणाद् जानाति इति. ‘ केवलिउत्तसगस्त व ’ ति केवलिनम् उपास्ते
यः श्रवणाऽनाकाङ्क्षी, तदुपासनमात्रपरः सन् अस्मां केवल्युपासकः-तस्य वच श्रुत्वा जानानि. भावना प्राय. प्राग्वन्. ‘ तप्पाविस-
यन्त व ’ ति केवलिपाश्रिकस्य स्वयुक्तस्य इत्यर्थः. इह च श्रुत्वेति वचनेन प्रकीर्णकं वचनमात्र ज्ञाननिमित्तताऽवसेयम्. न तु आगम-
रूपम्, तस्य प्रमाणग्रहणेन प्रतीप्यमाणत्वाद् इति. ‘ पमाणे ’ ति प्रमायते येनाऽर्हत्त्वं प्रमाणम्, प्रमितिर्वा प्रमाणम्. ‘ पचवसे ’ ति
वक्ष जीवम्, अक्षाणि च इन्द्रियाणि प्रति गत प्रत्यक्षम्. ‘ अनुमाणे ’ ति अनु-लिङ्गग्रहण-संबन्धस्मरणादे पश्चात्-मोयतेऽनेन
इत्यनुमानम् ‘ ओवग्मे ’ ति उपमायते नद्वयतया गृह्यते वस्तु अनया इत्युत्तमा. संब-आपम्यम्. ‘ आगमे ’ ति आगच्छति गुरुपर-
पथेण इयागम, एषा म्बरूप गन्तव्यवार्थम् अन्विद्यत आह—‘ जहा ’ इत्यादि. एव चैतत्स्वरूपम्-द्विविध प्रत्यक्षम्-इन्द्रिय-
नाऽन्द्रियभेदात्. तत्र इन्द्रियप्रत्यक्ष पञ्चवा-श्रोत्रादि-इन्द्रियभेदात्. नोऽन्द्रियप्रत्यक्ष त्रिधाः-अवधि-आदिभेदाद् इति. त्रिविधम्
अनुमानम्-पूर्ववत्, उपवत्, दृष्टसावर्ष्यवत् इति. तत्र पूर्ववत्-पूर्वोपलब्धाऽसाधारणलक्षणाद् मात्रादिप्रमाणतुः पुत्रादिपरिज्ञानम्.
उपवत्-यत् कार्पाणिलिङ्गात् परोक्षार्थज्ञानम्, यथाः-मयूरोऽत्र, केवलिताद् इति. दृष्टसावर्ष्यवत्-यथा एवस्य कार्पाणणादेर्दर्शनाद्
अन्येऽपि एवविधा एव इति प्रतिपत्तिः-इत्यादि. आपम्यम्-यथा गौर्गव्यस्तथा-इत्यादि. आगमस्तु द्विधाः-लौकिक-लोकोत्तरभेदात्.
त्रिविधो वा-मूत्राऽर्था-भायभेदात्. अन्यथा वा त्रिधाः-आत्मागमा-ऽनन्तरागम-परंशरगमभेदात्. तत्राऽऽत्मागमादयोऽर्थतः क्रमेण
जिन-गणधर-तच्छिष्याऽपेक्षया द्रष्टव्या. सूत्रस्तु गगधर तच्छिष्य-प्रशिष्याऽपेक्षया इति. एतस्य प्रकरणस्य समां कुर्वन्नाह—‘ जोवे-
इत्यादि. ‘ तेण परं ’ ति गगधरशिष्याणां मूत्रतोऽनन्तरागम, अर्थतस्तु परंपरागम, ततः परं प्रशिष्याणां इत्यर्थः. केवली-तरप्रस्तावे
एव इदम् अपरमाहः-‘ केवली ण ’ इत्यादि. चरककर्तृ वच्छेलेजीचरमस्तमयेऽनुभूयते. चरमनिर्ज.। तु यत् ततोऽनन्तरममये जीव-
प्रदेशेभ्यः परिचरति-इति. ‘ पणीयं ’ ति प्रणीतं शुभतया प्रकृतम् ‘ धारेज ’ ति धारयेद् व्यापारयेद् इत्यर्थः. एवं ‘ अणतर ’
इत्यादि. अस्वाऽयनर्थः-यथा वैमानिका द्विविधा उक्ता, मायिमिथ्यादृष्टीना च ज्ञाननिषेध, एवम् अभायिसम्पृष्टयोऽनन्तरो-
पपन्नक-परपरोपपन्नकभेदेन द्विधा वाच्या-अनन्तरोपपन्नकाना च ज्ञाननिषेध, तथा परंपरोपपन्नका अपि पर्याप्तका-ऽपर्याप्तकभेदेन
द्विधा वाच्याः. अपर्याप्तकाना च ज्ञाननिषेधः, तथा पर्याप्तका उपयुक्ताऽनुपयुक्तभेदेन द्विधा वाच्याः. अनुपयुक्ताना च ज्ञाननिषेधश्च

१. मूलच्छाया—तिष्ठति, प्रभु केवली एष्यत्कालेऽपि तेषु चैव आकाशप्रदेशेषु हस्तं वा, यावत्-अवगाह्य म्भूतम् ? गौतम ! नाऽयम्
अर्थ समर्थः. तन् केनार्थेन भगवन् ! यावत्-अवगाह्य स्थानम् ? गौतम ! केवलिनो वीर्ययोगमदृश्यतया चलायि उपकरणानि भवन्ति, चलोपक-
रणावैतना च केवली अस्मिन् समये येषु आकाशप्रदेशेषु हस्तं वा, यावत्-तिष्ठति नो प्रभु केवली एष्यत्कालेऽपि तेषु एव यावत्-स्थानम्, तत्
तेनार्थेन यावत्-उच्यते-केवली अस्मिन् समये येषु आकाशप्रदेशेषु यावत्-तिष्ठति नो प्रभु केवली एष्यत्कालेऽपि तेषु एव आकाशप्रदेशेषु हस्तं वा
यावत्-स्थानम्—अनु०

इति. वाचनान्तरे तु इदं मूत्रं साक्षादेव उपलभ्यते इति. 'आलाव व' ति सकृज्जल्पम्. 'संलावं व' ति मुहुर्मुहुर्जल्पं मानसिकमेव इति. 'लडाओ' ति तद्व्यवधिपयभावं गताः. 'पत्ताओ' ति तद्व्यवधि सामान्यतः प्राप्ताः परिच्छिन्ना इत्यर्थः. 'अभिसमण्णागमःओ' ति विशेषतः परिच्छिन्नाः, यतस्तेषाम् अवधिज्ञानं संभिन्नलोकनाडीविषयम्, यच्च लोकनाडीप्राहकं तद् मनोवर्णाप्राहकं भवत्येव, यतो योऽपि लोकनख्येयभागविषयोऽवधि सोऽपि मनोद्रव्यप्राप्ति, यः पुनः संभिन्नलोकनाडीविषयोऽसौ कथं मनोद्रव्यप्राप्ति न भविष्यति? इत्यते च लोकनख्येयभागःऽवधर्मनोद्रव्यप्राहित्वम् यदाह—“संखेज्जमणोद्व्ये भागो लोपलियस्स बोद्धव्वो” ति. अनुत्तरसुराधिकारद् इदमाह—“अगुत्तरा—” इत्यादि. 'उदिण्णमोह' ति उत्कटवेदमोहनीयाः. 'उवत्तनमोह' ति अनुत्कटवेदमोहनीया—परिचाराणाः कथंचिदप्यभावात्, नतु सर्वथा उपशान्तमोहाः, उपशमश्रेणस्तेषामभावात्. 'नो खीणमोह' ति क्षपकश्रेण्यभावाद् इति. पृथक्पृथक् केवल्यविभागाद् इदमाह—“केवली” इत्यादि. 'आयाणोहि' ति आदीयते गृह्यतेऽर्थे एभिरिति आदानानि इन्द्रियाणि तैर्न जानाति केवलित्वात्. 'अस्सि समयसि' ति अस्मिन् वर्तमाने समये. 'ओगाहिता ण' ति अवगाह आक्रम्य. 'सेयकाले वि' ति एष्यत्कालेऽपि. 'वीरियसजोगसद्द्वयाए' ति वीर्यमूवीर्यःऽन्तरायशून्यप्रगणशक्ति, तद्वचनं सयोगम्—मानसादिव्यापारयुक्तम्, यत् सद् विद्यमानं द्रव्यं जीवद्रव्यं तत् तथा वीर्यसद्भावेऽपि जीवद्रव्यस्य योगाद् विना च लन न स्याद् इति—सयोगशब्देन सद्द्रव्यं विशेषितम्, 'सद्' इति विशेषणं च—तस्य सदा सत्ताऽवधारणार्थम्. अथवा स्व भावा, तद्रूपं द्रव्यं स्वद्रव्यम्, तत् कर्मधारय. अथवा वीर्यप्रधानं सयोगो योगवान् वीर्यसयोगः, स चासौ सद्रव्यश्च मनःप्रभृतिवर्णनायुक्तो वीर्यसयोग—सद्रव्य.—तस्य भावस्तत्ता तथा हेतुभूतया. 'चलाइ' ति अस्थिराणि. 'उवकरणाइ' ति अज्ञानि. 'चलोवगरणद्वयाए य' ति चलोवकरणलक्षणो योऽर्थस्तद्भावश्चलोपकरणार्थता—तथा. च शब्दः पुनरर्थः.

७ केवलिनी अने दृशस्यनी वक्तव्यताना प्रस्तावमां ज आ ['केवली ण'] इत्यादि सूत्र कहे छे अने जे प्रकारे केवली जाणे छे ते प्रकारे छद्मस्य जाणतो नथी तो पण कांडक रीते जाणे छे, ए वातने दर्शनानं सुचकार ['सोच्चा'] इत्यादि सूत्र कहे छे ['केवलिसम व' ति] केवलिनी—जिननी—पासेधी 'आ अत्तर धमे' इत्यादि वचन सामर्थ्याने जाणे छे. ['केवलिसावगस व' ति] सामर्थ्याने अर्थी थद् जिननी पासे तेना सांभळीने जे सांभळे ते 'केवलिसावग' तेषु वचन सामर्थ्याने जाणे कारण के, ते केवलिसावग जिननी पासे बीजा अनेक वाचयो सावळता 'आ—अमुक मनुष्य—अंतकर वने' इत्यादि वाच्य ण सांभळे अने तेथी ते केवलिसावग—ना वाचने सामर्थ्याने जाणे. ['केवलिसावगम व' ति] सामर्थ्याने उच्छा विनाने मात्र केवलिनी उपासनामा तत्पर थई जे केवलिने उपासे ते 'केवलिसावग' तेषु वचन सामर्थ्याने जाणे छे. प्राय भावना पूर्वं पठे जाणती. ['तत्पञ्चयम व' ति] केवलिना पठना मनुष्यनु—स्वयमुत्तु अहि 'दृष्ट्वा' एतले सामर्थ्याने अर्थात् ते श्रवण, ज्ञान—जाणन—तुं निमित्त होवाथी मात्र साधारण वचनरूप छे, ण ते 'वचन' आगम प्रमाणरूप नथी, कारण ते, आगम प्रमाणरूप वचन विषे तो हवे पठी प्रमाणना भेदो आवणे तेनां कहेवानु छे. ['पमाणे' ति] जेनाथी अर्थ—पदार्थ—जाणी शक्य ते प्रमाण अथवा 'जाणतुं' ते प्रमाण. ['पचक्खे' ति] जीव प्रत्ये गयेलु एतले जीव माथे मीयो मत्त धरातु अने इन्द्रियो प्रत्ये गयेलु एतले इन्द्रियो द्वाग जाय माथे सवव दरावतु ते प्रत्यक्ष अर्थात् अक्ष—जीव, इन्द्रियोनी सहाय विना ज जीवने जे ज्ञान थाय ते प्रत्यक्ष अने अक्ष—इन्द्रियो, इन्द्रियोनी सहायता वडे ज जीवने जे ज्ञान थाय ते पण प्रत्यक्ष. ['अगुणां' ति] अनु एतले हेतुनु ग्रहण अने मन्वव—व्याप्ति—नु स्वरण कर्था पठी जे वडे पदार्थनु ज्ञान थाय ते अनुमान. ['ओवममे' ति] जे वडे, सरसाइथी पदार्थनु ग्रहण थाय ते उपमा अने उपमा ए ज औपम्य. ['आगमे' ति] जे गुरुपरपराए आवे ते आगम. ए चारे प्रमाणोतुं स्वरूप, आत्मना टाघन माटे अतिदेश्यी—बीजा शास्त्रनी तुल्यता वडे मूळकार जणावे छे—['जहा' इत्यादि] अने ए स्वरूप आ प्रमाणे छे ते चारे प्रमाणोमा प्रत्यक्ष प्रमाण व प्रकारनु छे, एक इन्द्रियप्रत्यक्ष अने बीजु नोइन्द्रिय प्रत्यक्ष तेमा 'ओत्र' वंगरे पाच इन्द्रियो होवाथी इन्द्रिय प्रत्यक्ष पाच प्रकारनु छे, अने नोइन्द्रियप्रत्यक्ष, तेना 'अवधि, मन, पर्यव अने केवल' एम वण भेद होवाथी वण प्रकारनु छे अनुमान प्रमाण वण प्रकारनु छे, एक पूर्ववत्, बीजु शेषवत् अने बीजु दृष्टसाधर्म्यवत् पूर्ववत् एतले पूर्ण उरुलव्व सुरय लक्षण—निजान—थी माता वंगरे प्रमातृजनने पुत्र वंगरेनु जे ज्ञान थाय ते 'पूर्ववत्' अनुमान कहेवाय. जेमके, अहि केमा—वित होवाथी—मयूरानो शब्द होवाथी—मयूर होवो जे इद्द दृष्टसाधर्म्यवत् एतले एक पदार्थना स्वरूपनु निरीक्षण करवाथी एवा स्वरूपदाळा बीजा पदार्थो पण ए प्रकारना छे एवु जे ज्ञान ते 'दृष्टसाधर्म्यवत्' अनुमान कहेवाय, जेमके, एक कार्पाण—एशी रतिभारना एक कर्प—ने जोवाथी एना जेवा जे बीजा ते पण कार्पाण कहेवाय 'जेवी गाथ छे तेवो मयव छे' इत्यादि ज्ञान 'औपम्य' बहेदाय आगमना लौकिक अने लोकोत्तर एवा वे प्रकार छे अथवा सूत्र, अर्थ अने सूत्रार्थ एवा वण प्रकार छे अथवा, आत्माऽऽगम, अनन्तःसगम अने परपरागम एम बीजा रीते पण आगम वण प्रकारानो छे. अर्थनी अपेक्षाए जिनने आत्मगम, गणधरने अनन्तःसगम अने गणधरना शिष्योने परपरागम कहेवाय, सूत्रनी अपेक्षाए तो गणधरने आमानम, गणधरना शिष्योने अनन्तःसगम अने गणधरना शिष्यना शिष्योने परपरागम अही माथी तरीके पजावेला आ प्रकारानी हद्द वतावना सूत्रकार कहे छे के, ['जाव' इत्यादि] ['तेण पर' ति] मूत्रथी गणधरना शिष्योने अनन्तःसगम अने अर्थथी तेजोने परपरागम, त्वा कद तेना प्रशिष्योने—ए पाठ सुधी केवलिना अने बीजाना प्रस्तावमा ज आ बीजु ['केवली ण'] इत्यादि कहे छे. जे शैलेक्षीने छेडे सगथे अनुभवथाय ते चरमकामे अने त्याग पठी लंगोलगना समय जीव प्रदेसोथी जे छुट्टे पडे—खरी पडे—ते तो चरम-

निर्जा. [' पर्याय ' ति] प्रणीत-शुभपणे प्रवृष्ट. [' धारण ' ति] धारण करे-व्यावृत्त करे-[' एवं अंतर्गत- ' इत्यादि] आनी आ अर्थ छे. जेम वनानिक देखो धे प्रजा-ना कला छे, नाथिनिय्याद्विओने ज्ञाननो निषेध छे-तेओ जागता नथी. ए प्रमाणे असाधिसम्पत्तद्विओ, अन्तरे-पवत्रक अने परंपरापरक एम वे प्रकारे कइया. तेमां अन्तरेपरकको नथी जागता, तथा पर्याय अने अर्थात एम वे प्रकारे परंपरापरकको जागता. अने तेमां अर्थाती नथी जागता. तथा पर्यायो उपरुक्त अने अत्यरुक्त एम वे प्रकारे कइया अने तेमां अत्यरुक्तो नथी जागता. बीडी वाचनानां दो अ अर्थवाहुं सूक्ष्म, सूक्ष्मं स आत् ज देखाय छे. [' आकाशं व ' ति] एम अर कोरुहुं न आजार. [' संज्ञावं व ' ति] वारंवार मानसिक कोरुहुं ते ज संज्ञा. [' ललाओ ' ति] तेना अवविना प्रियजनाने नमेली तेना अवविज्ञानकडे जगाय तेयो. [' पत्तओ ' ति] तेना अवविज्ञानकडे सामान्यरूपे जागली. [' अभिसमग्गागयाओ ' ति] शिष्ये की प्रकृत ज्ञान-धर्मो. कानन के, तेओना अवविज्ञाननो विषय संश्लिष्टोकरनाडी छे. अने जे अवविज्ञान लोकरनाडीतुं प्रहण कराने होय छे ते मनो-मानुं अइक होय ज छे. केकडे, जे अवविज्ञाननो विषय लोकनो संश्लेष्य भाग होय ते अवविज्ञान मनोद्रव्यतुं आइक-जागतान-मग होय छे. तो कळी जे अवविज्ञाननो विषय संश्लिष्ट-समस्त-लोकरनाडी छे ते अवविज्ञान मनोद्रव्यतुं जागताह होय एमां तां कइहुं ज सु : कळी जे अवविज्ञाननो विषय लोकनो संश्लेष्य भाग छे ते अवविज्ञान मनोद्रव्यतुं जागताह छे. ए प्रमाणे इष्ट पण छे. कयुं छे जे. " लोकरना अने प्रत्योपपना संश्लेष्य भागने जागताही अवविज्ञानो-द्रव्यनो आइक-जागतान-होय छे. एम जागहुं. " अनुसन्धानो अधिकार चातु होवायी आ [' अनुसन्धान- ' इत्यादि] मूत्र कहे छे. [' उद्विग्न-मोह ' ति] जेओने वेद मोहनीय उच्छेद छे, [' उरसंतमोह ' ति] कोट गीते पद मैथुननो सहाय. न होवायी तेओने वेदमोहनीय अनुच्छेद छे. माटे तेओ उपमानेह मोहवाळा छे पण तेओने उपग्रम श्रेणी न होवायी तेओ मूर्खा उपमानेहोह नथी [' नो खीगमोह ' ति] अइक श्रेणीनो अभाव होवायी तेओ शीतमोह नथी. आ मूर्खी आगळना मूर्खनं केदकितने अविज्ञान होवायी आ- [' केवली ' इत्यादि] मूत्र कहे छे, [' आयोगेहि ' ति] जेओ वडे पदार्थतुं आदान-ग्रहण-यत्न ते आदान-दंष्ट्रियो. तेओवडे. एते केवली होवायी जागता नथी. [' अरिउं समर्थे ' ति] आ वर्तमान-चल-समयनं [' ओगाहिता न ' ति] अवगाहिने-आक्रमणे [' सेवकाउलि वि ' ति] मविष्यकालनो पण. [' वीरिदस-जोगसद वया ' ति] वीरितापना नागधी उपरत धर्मो मक्ति ते वीर. जेमां वीर्य सुद्ध छे एतुं गतस वगेर व्यापारधी हुक्त विद्वाना जे जीव द्रव्य ते ' वीर्ययोग सद्-द्रव्य ' कहेवाय. वीर्यनो सहाय होय तो गग-योग-व्यायोग-विना चउत न थइ गके माटे ' सयोग ' मूत्र वडे सद्-द्रव्यने विगोहित कइ छे अउ द्रव्यतुं जे ' मूत्र ' ए विषय छे ते द्रव्यो सुतना अवज्ञान माटे छे. अइया वीर्यज्ञान. सन्तद्वि योगरुक्त आत्मरूप द्रव्य ते ' वीर्य सयोग कइया ' कहेवाय. अथवा वीर्यापन योगरुको मूत्रो अने मन वगेरनी वर्गजायुक्त ते ' वीर्यसयोग सद्रव्य ' कहेवाय. तेओने ' वीर्यसयोगसद्रव्यता ' अने तद्रा हेतु वडे. [' चयाइ ' ति] अधिर. [' उवगराड ' ति] अंगो [' चओगगापट्टयाए ' ति] अस्थिर अंग स्वरूप जे अप नयेग अर्थान् अंगो अधिर होवायी.

चौदपूर्वी.

३८. प्र०—पंभू षं भंति ! चौदसपूर्वी वडाओ घडसहस्सं, पडाओ पडमहस्सं, कडाओ कडमहस्सं, रहाओ रहमहस्सं, छताओ छतमहस्सं, वंडाओ वंडसहस्सं, अभि.निव्वट्टेत्ता उवदं-सेत्त ?

३८. प्र०—हे भगवन् ! चौदपूर्वने जागतान-श्रुत केवली मनुष्य, एक वडामांथी हजार घडाने, दूक पटमांथी हजार पटने, एक सादरमांथी हजार सादरीओने, एक रथमांथी हजार रथने, एक छत्रमांथी हजार छत्रने अने एक वंडमांथी हजार वंडने कती देखाइया समर्थ छे ?

३८. उ०—हंता, पभू.

३८. उ०—हा, समर्थ छे.

३९. प्र०—से केणट्टेणं पभू चउदसपूर्वी, जाव-उवदसेत्त ?

३९. प्र०—ते केओ रीते, चौदपूर्वी यावन्-देखाइया समर्थ छे ?

३९. उ०—गोयमा ! चउदसपूर्विस्स षं अपणाइं दव्वाइं उक्करियाएणं मिच्चनागाइं, लडाइं, पनाइं, अभिमग्गागयाइं मव्वंति, से तेगट्टेणं जाव उवदंसेत्त.

३९. उ०—हे गौतम ! चौदपूर्विए, उग्ररिका मैदुवडे मेइता अनंत द्रव्यो प्रवृण योग्य करी छे. प्रक्षां छे अने ते द्रव्योने वटाद्विहसे परिणाम.पण एण थारंम्यां छे, माटे ते हेतुधी यावन्-देखाइया समर्थ छे.

--सेवं भंति ! यवं भने ! ति.

--हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे (एम कर्हा-यावन् विहरे छे.)

भगवन्-अब्रह्मसामिपतीए सिनेभगवइइते पवनसये नठयो उदंसे सम्मनो.

१. ' च ' शब्दको ' वडी ' अर्थ छे —श्रीधर्मय०

१. मूलच्छायाः—प्रभुः भगवन् ! चतुदशपूर्वी वडाद् घडसहस्रम्, पडाद् पडसहस्रम्, कडाद् कडसहस्रम्, रथाद् रथसहस्रम्, छत्राद् छत्रसहस्रम्, वण्डाद् वण्डसहस्रम् अभिलेखित्यं, सादरीदितुम् ? हन्त, प्रभुः ननु केनाथं प्रभुः चतुदशपूर्वी वडाद्-उपदेशितुम् ? गौतम ! चतुदशपूर्वैः अन्तर्गते इकं ति उक्कतिस्सामेरेण मिच्चानानि उक्कति, प्रवृत्ति, कथितमन्वत्तन्तानि उक्कति. उद् वेण वने ' वीर्य-उपमानेदितुम् ' एवमेव भगवन् ! तदेवं भगवन् ! इतिः—सुबु०

८. केवल्यधिकारात् श्रुतकेवलिनम् अविकृत्याहः-‘ घडाओ घडसहस्र ’ ति घटाद् अवधेर्वटं निश्रां कृत्वा घटसहस्रम्, ‘ अभिनिवट्टेत्ता ’ इति योगः, अभिनिर्वर्त्य विवाय श्रुतसमुत्थलच्चिविशेषेण उपदर्शयितुं प्रसुरिति प्रश्नः. ‘ उत्करियामेणं ’ ति इह पुद्गलानां भेदः पञ्चधा भवति-खण्डादिभेदात्. तत्र खण्डभेदः-खण्डगो यो भवति लोटादेरिव. प्रतरभेद. अन्नपटलानाम् इव. चूर्णिकाभेदः तिलादिचूर्णवत्. अनुतटिकाभेदः-अनुतटमेदवत्. उत्करिकाभेदः-एरण्डवीजानामिवेति. तत्र उत्करिकाभेदेन भिद्यमानानि. ‘ लडाइं ’ ति लच्चिविशेषाद् ग्रहणविषयता गतानि. ‘ पत्ताइ ’ ति तत एव गृहीतानि. ‘ अभिसमण्णागयाइं ’ ति घटादिरूपेण परिणमयितुम् आरब्धानि, ततस्त्वेतत्सहस्रादि निर्वर्तयति, आहारकशरीरवद् निर्वर्त्य च दर्शयति जनानाम्. इह चोत्करिकाभेदग्रहणं तद्विज्ञानामेव द्रव्याणां विवक्षितघटादिनिष्पादनसामर्थ्यमस्ति-नाऽन्यपामिति कृत्वा-इति.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवतीसूत्रे पञ्चमशते चतुर्थे उद्देशके श्रीअभयदेवसूरिविरचितं विवरणं समाप्तम्.

८. केवलिना अधिकारथी श्रुत केवलिनो अविकार कहे छेः [‘ घडाओ घडसहस्र ’ ति] एक घडामांथी-एक घडाने सहायभूत करीने तेमाथी हजार घडाने. [‘ अभिनिवट्टेत्ता ’] करी, श्रुतथी उत्पन्न थयेली एक प्रकारनी लच्चि वडे देन्वाडवा समर्थ छे ? ए प्रश्न छे. [‘ उत्करियामेणं ’ ति [अहि पुद्गलोतुं खंड वगैरे प्रकारथी पांच प्रकारनु भेदन होय छे. तेमा डेफा वगैरेनी पेटे टुकडे टुकडारूपे पुद्गलोना भेदावाने ‘ खंडभेद ’ कहे छे, अन्नपटलनी पेटे पुद्गलोना भेदावाने ‘ प्रतरभेद ’ कहे छे, तल वगैरेना चूर्णनी पेटे पुद्गलोना भेदावाने ‘ चूर्णिकाभेद ’ कहे छे, कवाना काठानी तराडोनी पेटे पुद्गलोना भेदावाने ‘ अनुतटिकाभेद ’ कहे छे, एरडाना वीजनी पेटे पुद्गलोना भेदावाने उत्करिका भेद कहे छे; तेमा उत्करिका भेदवटे भेदातां. [‘ लडाइं ’ ति] लच्चिविशेषवडे ग्रहण करवाने योग्य करेलां. [‘ पत्ताइ ’ ति] तेथी ज ग्रहां. [‘ अभिसमण्णागयाइ ’ ति] घटादिरूपे परिणमाववाने आरंभ्या, तेथी ते वडे हजार घट वगैरे वनां छे अने आहारकशरीरनी पेटे वनावी माणसाने देखाडे छे. उत्करिका भेदवडे भेदाएला द्रव्यो, इच्छेला घट वगैरे पदार्थोनु निष्पादन करवा समर्थ छे, पण वीजा भेदवडे भेदाएछां द्रव्यो, इष्टकार्य करवा समर्थ नथी माटे अहिं ‘ उत्करिकाभेद ’ तुं ग्रहण कर्युं छे.

ब्रह्मरूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽस्मिन् द्वाया यः सद्गुणानां परकृतिकरणाद्देनजीवां तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो वाहको दान्ति-शान्त्योः-दयात् श्रीवीरदेवः सकलशिवसुख गारहा चात्सुख्यः ॥

१. अहीं जणावेला ‘ उत्करिका ’ भेद विषे प्रज्ञापना सूत्रना अग्यारमा भाषापदमा (पृ० २६६-स०) सविस्तर नींव आ प्रमाणे छे.—

“ सेसि णं भंते ! द्रव्याणं कतिविहे मेए पण्णत्तं ?

गोयमा ! पचविहे मेए पण्णत्ते, तंजहा खंडभेदे, पयरभेदे, चुण्णियाभेदे, अणुतडियाभेदे, उत्करियामेदे

से किं तं खंडभेदे ?

खंडभेदे जं णं अयंखंडाण वा, तउखंडाण वा, तयखंडाण वा, सीसखंडाण वा, रयखंडाण वा, जातखंडाण वा खंडेण भेदे भवति-से तं खंडभेदे.

से किं तं पयरभेदे ?

पयरभेदे जं णं संघाण वा, वेत्ताण वा, नलाण वा, कदलीसंघाण वा, अक्षपडलाण वा, पयरेण भेदे भवति-से तं पयरभेदे.

से किं तं चुण्णियाभेदे ?

चुण्णियाभेदे जं णं तिलचुण्णाण वा, सुग्गचुण्णाण वा, मासचुण्णाण वा, पिप्पलीचुण्णाण वा, मीरीयचुण्णाण वा, तिमिअचुण्णाण वा चुण्णियाभेदे भवद-से तं चुण्णियाभेदे

से किं तं अणुतडियाभेदे ?

जं णं अणुतडियाण वा, तड्याण वा, दद्याण वा, नदीण वा, वाजीण वा, दुग्गरीणीण वा, वीहियाण वा, पुंमाडियाण वा, सराण वा, सरसराण वा, सरसरीयाण वा, नरनरचरियाण वा अणुतडियाण भेदे भवति-से तं अणुतडियाभेदे.

हे भगवन् ! ते द्रव्योना भेद केटला प्रकारना कसो छे ?

हे गौतम ! भेदना पाच प्रकार कएला छे. ते जेमके. खंडभेद, प्रतरभेद, चूर्णिकाभेद, अनुतटिकाभेद अने उत्करिकाभेद.

खंडभेद ए शु ?

लोटाणा कटकाओना, तरवाना कटकाओना, तांवाणा कटकाओना, सीसाना कटकाओना, रूपाना कटकाओना अने सोनाना कटकाओना जे खडे खडे भेद ते खंडभेद.

प्रतरभेद ए शु ?

वामडाओना, नेतगेना, नगेना, केटनां धटोना अने अन्नपटलोना जे प्रतरे प्रतरे भेद-ते प्रतरभेद.

चूर्णिकाभेद ए शु ?

तलना चूर्णो, (चूर्ण-लोठ) मगना चूर्णो, अटदना चूर्णो, पिपर्णना चूर्णो, मरीना चूर्णो अने शंगवेरना चूर्णो जे भेद-ते चूर्णिकाभेद

अनुतटिका भेद ए शु ?

कूवाओना, तड्याओना, धराओना, पहाडी नदीओना, बाओना, पुच्छाओना, खीची नदीओना, चारी नदीओना, मरीनगेना, ररेके ररेक मरी पगेना, मरीनरनी मरीनो अने वीरोवट्ट मरीवट्टी मरीनो जे भेद ते-अनुतटिका भेद.

સે કિં તં સ્ફરિયામેદે ?

જં નં મૂસાળ વા, નંટૂણ વા, તિલસિંગાળ વા, સુગ્ગાંશિંગાળ વા,
માસસિંગાળ વા, ઇરડવીયાળ વા ધૂડિતા સ્ફરિયામેદે ભવતિ-સે તં
સ્ફરિયામેદે.”

સ્ફરિકામેદ એ શું ?

મૂયોનો, મંદૂસોનો, તલની શિંગોનો, અડદની શિંગોનો અને ઇરડાના
વીજોનો જે ધૂડીને મેદ યાય છે-તે સ્ફરિકામેદ.

આ પ્રકરણની ટીકા કરતાં ટીકાદાર શ્રીમલયગિરિજીએ જે પ્રમાણે સંક્ષેપમાં જણાવ્યું છે તે આ છે.—

“લોટાના ટુકડાની પેટે જે મેદ છે તે ચંદમેદ, મોજપત્તા મેદની પેટે જે મેદ છે તે પ્રતરમેદ, પટેલા ટોટની પેટે જે વેરાઈ જાય તે ચૂંકામેદ,
ઘેરડીના છોયાંની પેટે જે મેદ છે તે અનુતટિકામેદ અને ધંચવાની (?) પેટે જે મેદ છે તે ઠાકા(ટિ)કામેદ.”—મનુ०

शतक ५.—उद्देशक ५.

मात्र सयमवी निद्रि धाय ?—प्रथम शतक चतुर्थ उद्देशक—अन्यतीर्थिकवक्तव्यता.—ने मिल्या.—न्वमत.—एवंभूत वेदना.—अनेवभूत वेदना.—नैरपि कादि—वैमानिक.—
ससारमडल.—कुरकरो केटला ?—सात.—तीर्थकरनी माताओ.—पिताओ.—शिष्याओ.—चक्रवर्तिनी माताओ.—लीरत्न—बलदेवो.—वासुदेवो.—वासुदेवनी मा-
ताओ.—पिताओ प्रतिशुश्री विगेरे.—मगनायमघ.—निहा—

१. प्र०—छैउमत्थे णं भते ! मणूसे तीय-मणंतं सासय
समयं केवलेण संजमेण० ?

१ प्र०—हे भगवन् ! छन्नस्य मनुष्य, वीती गंधल, ग्राइवता
अनत काळमां मात्र सयमवडे (सिद्ध थयो ?)

१. उ०—जहा पढमसए चउत्थुदेसे आलावगा तथा
नेयव्वा, जाव—अलमत्थु ति वत्तव्वं सिया.

१. उ०—जेम प्रथम शतकमां चतुर्थ उद्देशकमां आलापक
कहा छे तेम अहि पण ते आलापक कहेवा यावत् ' अलमस्तु '
एम कहेवाय ' त्या सुधी.

१. अनन्तरोद्देशके चतुर्दशपूर्वविदो महानुभावता उक्ता. स च महानुभावत्वाद् एव छन्नस्योऽपि सेऽस्यति—इति कस्याऽप्याऽऽगङ्गा
स्यात्, अतस्तदपनोदाय पञ्चमोद्देशकस्य इदमादि सूत्रम्—' छउमत्थे णं ' इत्यादि. ' जहा पढमसए ' इत्यादि. तत्र च छन्नस्यः
आधोवधिक', परमाधोवधिकश्च केवलेन रायमादिना न सिष्यति—इत्याद्यर्थपरं तावन्नैयं यावद् ' उत्पन्नज्ञानादिवरः केवली अलमस्तु '
इति वक्तव्य स्याद्—इति. यच्चैद पूर्वाऽधीतमपि इहाऽधीत तत् सम्बन्धविशेषात्. स पुनरुद्देशकपातनायाम् उक्त एवेति.

१. आगळना उद्देशकमां चौदपुर्थीनी महानुभावता कही छे, अने ए महानुभावपगामी ते चौद पूर्वी छन्नस्य होय तो पण सिद्ध थयो
एवी आशका थाय माटे ते आगेकानो परिहार करवा पचम उद्देशकनु आ—[' छउमत्थे णं ' इत्यादि] सूत्र छे. [' जहा पढमसए '
इत्यादि.] तेमा छन्नस्य एटले आधोवधिक अने परमावधिक, ' एकला सयमादिवडे सिद्ध न थाय ' इत्यादि अर्थ परत्वेनुं ते सूत्र त्यां
सुधी लेहुं, ज्या सुधी ' उत्पन्नज्ञानादिनो धाण करनार केवली ' अलमस्तु ' एम कहेवाय ' आ वात एकवार आगळ प्रथम शतकना
चौथा उद्देशकमा आमी गद छे तो पण अही ए विषे करीने जे करणु छे ते सवव भिगेपयी करणु छे अने ते सवव उद्देशकनी
शकआतमा ज करणु छे.

अन्यतीर्थिको.

१. प्र०—अंबउत्थिया णं भते ! एव आइवसंति, जाव—
परुत्तेति सव्वे पाणा, सव्वे भूआ, सव्वे जीवा, सव्वे सत्ता एव-
भूयं वेदणं वेदंति से कहमेय भते ! एव ?

१. प्र०—हे भगवन् ! अन्यतीर्थिको एम कहे छे यावत् प्ररूपे
छे के, सर्वे प्राण, सर्वे भूत, सर्वे जीव अने सर्वे सत्त्वो एवभूत—
जेम कर्म बाध्यु छे ते प्रमाणे—वेदनाने अनुभवते हे, हे भगवन् !
ते एम केवी रीते छे ?

१. मूलच्छायाः—छन्नस्यो भगवन् ! मनुष्योऽतीतम्, अनन्तम्, शाश्वत समयं केवलेन सयमेन ? यथा प्रथमशते चतुर्थोद्देशके आलापकास्तथा
ज्ञातव्या, यावत्—अलमस्तु इति वक्तव्यं स्यात् १ ज्ञो भगवती प्रथम खड (पु० १३७-१३८)—अनु० २. अन्ययूयिका. भगवन् ! एवम्
आह्वयन्ति, यावत्—प्ररूपयन्ति सर्वे प्राणा, सर्वे भूता, सर्वे जीवा, सर्वे सत्त्वा एवभूता वेदना वेदयन्ति, नत् कथमेतद् भगवन् ! एवम्—?—अनु०

२. उ०—गोयमा ! ज णं ते अन्नउत्थिया एवं आइक्खंति, जाव-वेदंति, जे ते एवं आहंसु, मिच्छा ते एवं आहंसु; अह पुण गोयमा ! एवं आइक्खामि, जाव-परुवेमि अत्येगइया पाणा, भूया, जीवा, सत्ता एवंभूयं वेयण वेयति; अत्येगइया पाणा, भूया, जीवा, सत्ता अणेवंभूयं वेदण वेदंति.

२. उ०—हे गौतम ! ते अन्यतार्थिको जे ए प्रमाणे कहे छे यावत्-वेदे छे, जे तेओ ए प्रमाणे कहे छे ते एम खोटुं कहे छे, गळी हे गौतम ! हुं तो एम कहूं छुं यावत् प्ररूपु छु के अटलाक प्राणो, भूतो, जीवो अने सत्तो एवंभूत-ए प्रकारे-पोताना कर्म प्रमाणे-वेदनाने अनुभवे छे अने केटलाक प्राणो, भूतो, जीवो अने सत्तो अनेवभूत-जेम कर्म बांध्युं छे तेर्या जूदी-वेदनाने अनुभवे छे.

३. प्र०—से केणट्टेणं अत्येगइया-तं चं च उनारेयच्चं ?

३. प्र०—ते क्या हेतुथी-केटलाक० इत्यादि ते ज कहेहुं ?

३. उ०—गोयमा ! जे ण पाणा, भूया, जीया, सत्ता जहा कडा कम्मा तहा वेदणं वेदंति ते णं पाणा, भूया, जीया, सत्ता एवंभूयं वेदणं वेदंति, जे ण पाणा, भूया, जीया. सत्ता जहा कडा कम्मा नो तहा वेदणं वेदंति ते ण पाणा, भूया, जीया, सत्ता अनेवंभूयं वेयण वेयति; से तेणट्टेण तहं च.

३. उ०—हे गौतम ! जे प्राणो, भूतो, जीवो अने सत्तो करेलां कर्मो प्रमाणे वेदना अनुभवे छे ते प्राणो. भूतो, जीवो अने सत्तो एवंभूत वेदनाने अनुभवे छे अने जे प्राणो, भूतो, जीवो अने सत्तो करेला कर्मो प्रमाणे वेदना नथी अनुभवता ते प्राणो, भूतो, जीवो अने सत्तो अनेवंभूत वेदनाने अनुभवे छे, ते हेतुथी तेम ज कथुं छे.

४. प्र०—नेरइया ण भंतं ! किं एवभूय वेयणं वेयति, अणेवंभूयं वेयणं वेयति ?

४. प्र०—हे भगवन् ! नैरयिको शु एवंभूत वेदनाने वेदे छे के अनेवभूत वेदनाने अनुभवे छे ?

४. उ०—गोयमा ! नेरइया ण एवंभूय पि वेयण वेदंति, अणेवंभूयं पि वेयणं वेदंति.

४. उ०—हे गौतम ! तेओ एवंभूत वेदनाने पण अने अनेवभूत वेदनाने पण अनुभवे छे.

५. प्र०—से केणट्टेणं तं चं च ?

५. प्र०—ते क्या हेतुथी ?

५. उ०—गोयमा ! जे णं नेरइया जहा कडा कम्मा तहा वेदणं वेयंति ते णं नेरइया एवंभूय वेयणं वेदंति, जे णं नेरइया जहा कडा कम्मा णो तहा वेदणं वेदंति ते णं नेरइया अणेवंभूय वेदणं वेदंति, जे नेणट्टेणं, एव जाव-उपाणिजा—

५. उ०—हे गौतम ! जे नैरयिको करेलां कर्म प्रमाणे वेदना वेदे छे तेओ एवंभूत वेदना वेदे छे अने जे नैरयिको करेला कर्म प्रमाणे वेदना नथी वेदना तेओ अनेवंभूत वेदना वेदे छे ते हेतुथी एम कथुं छे. ए प्रमाणे यावत् धर्मानिक सुधीन—

२. स्वयंभूतव्यताऽनन्तरम् अन्ययुक्तव्यतासूत्रम्. तत्र च—' एवंभूयं वेयणं ' ति यथाविधं कर्मानिवन्धनम्, एवंभूतान्-एवंप्रकारतया उच्यन्तां वेदनान् असातादिकर्मोदयं वेदयन्ति-अनुभवन्ति. मिथ्यात्वं च एतद्वादिनाम् एवम्-नहि यथा वदं तथैव सर्वं कर्मोऽनुभूयते, आयुष्कर्मणा व्यभिचारात्. तथाहि.—दीर्घकालाऽनुभवनीयस्याऽपि आयुष्कर्मणोऽरूपीयसाऽपि कालेनाऽनुभवो भवति, नयमन्त्या अपहृल्यव्यपदेशः सर्वान्प्रसिद्ध. स्यात् ? कथं वा महालयुगादौ जीवलक्षणामपि एकदा एव मृत्युरूपपद्येत-इति. ' अणेवंभूयं पि ' ति यथा वदं कर्म न एवंभूता अनेवंभूता अतस्ताम्, श्रूयन्ते हि आगमे कर्मणः स्थितिघात-रसघातादय इति. ' एव जाव-उपाणिजा—' एयम् उस्सक्रेण वेमानिच्छाऽदसान तसारिजावच्छक्राल नेतव्यमित्यर्थः.

२. स्वतार्थिकनी वक्तव्यता पठी अन्ययुक्तनी वक्तव्यताने लगतु सूत्र छे, तेमा [' एवंभूय वेयणं ' ति] जे प्रकारुं कर्म बांध्युं छे ए प्रकारनी उत्पन्न थयेली वेदनाने-अगाता वेदनीय वगेर कर्मना उदयने अनुभवे छे. ए बादिओनी असत्यता आ प्रमाणे छे:

१. मूलच्छाया—गौतम ! यत् तेऽन्ययुक्तिका एयम् आर्यान्ति यावत् वेदयन्ति ये ते एवम् आहु, मिथ्या ते एवम् आहु.. अह पुनर्गौतम ! एवम् आख्यामि, यावन्-प्ररूपयामि अस्त्येकका, प्राणा, भूता, जीवा, सत्त्वा एवभूता वेदना वेदयन्ति अस्त्येकका. प्राणाः, भूताः, जीवाः, सत्त्वाः अनेवंभूता वेदनां वेदयन्ति. तन् केनाऽर्थेन अस्त्येककाः तत्रैव लघारयितव्यम् ? गौतम ! ये प्राणा, भूताः, जीवाः, सत्त्वाः यथा कृतानि कर्माणि तथा वेदना वेदयन्ति ते प्राणाः, भूताः, जीवाः, सत्त्वाः एवभूता वेदना वेदयन्ति. ये प्राणाः, भूताः, जीवाः, सत्त्वा यथा कृतानि कर्माणि नो तथा वेदना वेदयन्ति ते प्राणाः, भूताः, जीवाः, सत्त्वा अनेवंभूता वेदना वेदयन्ति, तन् तेनाऽर्थेन तथैव. नैरयिका भगवन् ! किम एवभूता वेदनां वेदयन्ति, अनेवंभूता वेदना वेदयन्ति ? गौतम ! ' नैरयिका ' एवभूताम् अपि वेदना वेदयन्ति, अनेवंभूताम् अपि वेदना वेदयन्ति तत् केनाऽर्थेन तथैव ? गौतम ! ये नैरयिकाः यथा कृतानि कर्माणि तथा वेदना वेदयन्ति ते नैरयिका एवभूता वेदनां वेदयन्ति, ये नैरयिकाः यथा कृतानि कर्माणि नो तथा वेदना वेदयन्ति ते नैरयिका अनेवंभूता वेदना वेदयन्ति; तत् तेनाऽर्थेन एवं यावत्-धर्मानिका.—अनु०

१. था हरीकृत विज्ञेय विज्ञागीय जपाय छे-जो के टोकाकार-ए था संवे खुतामो करवा प्रयत्न कता छे नो पण ए विशेष अपा ज्ञान छे.—अनु०

आयु कर्ममा व्यभिचार (तेना वेदनमां फारफेर थतो) होवार्थी जेम वाव्या छे ते प्रकारे वयां कर्मो नथी अनुभववातां, ते ज दर्शावैं छे: लांका काल सुधी अनुभववा योग्य वांछेनु आयुध कर्म थोडे काळे पण अनुभववी लेवाय छे, जो एम न होय तो अपमृत्यु-कमोत-नां व्यवहार जे सर्वजनप्रसिद्ध छे ते केम थर श्रे? अथवा नयंकर नोटा सयाम वगेरे स्वळमा लावो जीवोना प्राण एक ज काळे जाय ते केम वने-लागो जीवोनुं एक काळे मृत्यु केम वने? [अणेनभूयं पि 'त्ति] जे प्रकारे कर्म वांछु छे ते प्रकारे नहि-तेने-अनेवभूत वेदनानं. कर्मनो स्थितिघात, रसघात वगैरे आगममा समझाय छे तेथी पण अनेवभूत वेदनानो अनुभव सत्य ठरे छे ['एवं जाव वेमाणिआ-'] कहेली रीत प्रमाणे वैमानिकना छेडा वाळुं समस्त ससारी जीवनुं चक्रवाळ जाणी लेवुं.

कुलकर विगेरे.

—संसारमंडलं नेयव्वं—

—संसार-मंडळं विप्रे समजवानु छे.

६. प्र०—जंबूद्वीपे णं भंते! इह भारहे वासे इमीसे उस्त-पिणीए समाए कह कुलगरा होत्या ?

६. प्र०—हे भगवन् ! जंबूद्वीपमा आ भारत वर्षमां आ अवसर्पिणीना काळमा केटला कुलकरो थया ?

६. उ०—गोयमा ! सत्तं. एवं चैव तित्थयरैवायरां, पियरो,

६. उ०—हे गौतम ! सात कुलकर थया, ए प्रमाणे

१. मूलच्छया—संसारमण्डलं शातकम्. जम्बूद्वीपे भगवन् ! इह भारते वर्षे अस्याम् अवसर्पिण्या समाया कति कुलकरा अभवन् ?- गौतम !-सत्त. एवं चैव तीर्थकरमातरं, पितरं—अनु०

१. आ शब्द माटे टीकाकारथीए जणावुं छे के—

“अथवा इह स्थाने वाचनान्तरं कुलकर-तीर्थकरादिवक्तव्यता दृश्यते.”

“अथवा बीजा वाचनामा आ ठेकाणे कुलकरं अने तीर्थकर विगेरेनी वक्तव्यता कहेली छे.”

टीकाकारजीना आ उल्लेख उपरथी एम साफ जणाय छे के, 'संसारमंडलं नेयव्वं' ए शब्दने स्वयं 'जाव वेमाणिआ' शब्द साथे घटी शकतो नथी. कारण के, आ म्यळे के बीजे अनेक स्थले जे हकीकतने जीव मात्रमा लागु करवाना उखो मळे छे ला वधे 'जाव-वेमाणिआ' ए शब्द छेवट आवे छे अने ए शब्द जे दूरीकतने छेडे आवेलो होय ते दूरीकत जीव मात्रने लागु वाय छे—कोइ स्थले आ प्रथमा जीव मात्रने लगता उल्लेखोनी नोंधमा 'जाव-वेमाणिआ' शब्द उपरात बीजो कोइ शब्द नोंधेलो जणातो—जणायो-नथी माटे ज अहीं अमे 'संसारमंडलं नेयव्वं' ए शब्दने 'जाव-वेमाणिआ' शब्दथी छूटो पाडने जणावेलो छे अने 'ए प्रमाणे वैमानिक सुदीना-सगस्त सनारमंडळ विप्रे समजवानुं छे' एवो टीकाकारथीए जणावेलो बीजो अर्थ बताववा माटे पण ए वने शब्दो वने एक मोटी आटी ओळी मुकेली छे—जा जातनो फेरफार अमे मूळमा अने भाषातरमां-वने ठेकाणे जणाव्यो छे वैंकी वाचनाने लगता टीकाकारना आ अने बीजा अनेक उल्लेखे द्वारा एम पण कळी गवाय छे के, आ वाचनाओमा केटरी. बंधी विचित्रता छे—जाण नवीनता ज न होय (?).—अनु०

२. कुलकर विगेरे विप्रे श्रीसमवायागसूत्रमा (स० पृ० १५०-१५५) सप्तिस्वर नोंवाएलुं छे. तेमातु केटलुक-अहीं उपगोगी-आ प्रमाणे छे.—कुलकरो

“जंबूद्वीपे णं बीवे भारहे वासे इमीने ओसपिणीए समाए सत्त कुलगरा होत्या. त जहा.—

“जंबूद्वीपमा, भारतवर्षमा आ अवसर्पिणीमा सात कुलकर थया हता. तेना नाम विमलवाहन, चक्षुमान्, यशोमान्, अभिचंद्र, प्रसेनजित्, मरुदेव अने नाभि ”

पटमेत्थ विमलवाहन [चक्षुम जसमं चउत्थमभिचंदे, ततो पसेणइए मरुदेवे चैव नाभी य.] ”

कुलकरनी स्त्रीओ

एतेसि णं सप्तह कुलगराण सत्त भारिआ होत्या. त जहा —

चंद्रजसा चंद्रकता [सुरुव-पटिरुव चक्षुकना य, सिरिकना मरुदेवी कुलगरपत्नीण नामाई]

ए साते कुलकरने (एक एरुने एक) एम सात स्त्रीओ हंती. तेना नाम: चंद्रयशा, चंद्रकता, सुरुवा, प्रतिरुवा, चक्षुकाता, श्रीकाता अने मरुदेवी.

३. तीर्थकरनी माताओ

“जंबूद्वीपे णं बीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिणीए चउवीस तित्थ-गराणं मायरो होत्या. त जहा —

“जंबूद्वीपमा, भारतवर्षमा आ अवसर्पिणीमा चोवीस तीर्थकरोनी मानाओ यउ हंती. तेना नाम

मरुदेवी विजया सेना [तिद्धत्वा मगला सुगीमा य, पुहवी लक्षणा राना मरा दिण् जणा गाना मुजसा सुव्वय अद्रा गिरिवा देवी पभावई पउमा, वप्पा सिना य वामा तिराज देवी य जिणमाया ”]

मरुदेवी, विजया, सेना, तिद्धाया, मगला, सुगीमा, पृथ्वी, लक्षणा, रामा, नदा, विणु, जया, दयामा, सुयशा, मुजसा, अनिमा, गी, रनी, प्रभावनी, पदा, वप्रा, दिदा, नाना अने जिममाता त्रिशला देवी ”

४. तीर्थकरना पिताओ

“जंबूद्वीपे णं बीवे भारहे वासे इमीसे णं ओसपिणीए चउवीस तित्थ-गराणं पियरो होत्या त जहा —

“जंबूद्वीपमा भारतवर्षमा आ अवसर्पिणीमा चोवीस तीर्थकरोना पिताओ वया हता तेनां नाम

णाभी य जिममत्तु य [जियारी संवरे इय, मेहे धरे पट्टे य मरुसेणे य सत्तिए. सुगीचे दटारहे विण्ट वसुपुने य सत्तिए, कयम्ममा सीहसेणे भाण तिरसेणे इय. सूरु सुदसेणे कुने सुगिते पिजए समुत्पिजये य, राया य आमसेणे य सिद्धसे चिय सत्तिए. ”]

नाभी, जितगत्तु, जितारि, संवर, मेघ, धर, प्रतिष्ठ, मरुसेन क्षत्रिय, सुगीव, दटरव, दिणु, वसुपूज क्षत्रिय, कृतवर्मा, मिहसेन, भाणु, विशसेन, मूर, सुदनेन, कुभ, सुमित्र, पिजय, समुदविजय, अशसेन राजा अने पिताओ क्षत्रिय. ”

पदमा सिस्तिर्णाओ, चक्रवर्तिमायरो, इर्थिरयणं, बलदेवा, वार्नुदेवा, वासुदेवमायरो, पिर्यरोः एएसि पडिसत्तं जहा समवाए नामपरिवाडाए नहा णयच्चा.

—सेवं भंने ! सेवं भंने ! ति जाव-विहरड.

तीर्थकरोनी माताओ, पिताओ, पहली चेलीओ, चक्रवर्तिर्माताओ, चरन्, बलदेवो, वामुदेवो, वामुदेवनी माताओ, पिताओः एओना प्रतिशत्रुओ-प्रतिवामुदेवो वगरे जे प्रमाणे 'समवाय' सूत्रमां नामनी परिपाटीमां छे ते प्रमाणे जाणवुं.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, एम कही यावत् विहरे छे.

भगवत-ध्वजसुहृम्मसामिपणीए सिरीभगवईमुचे पंचमसये पंचमो उद्वेसो सम्मतो.

१. मूलज्यायाः—प्रथमाः गिप्याः, चक्रवर्तिमातरः. श्रीरत्नम्, बलदेवाः, वासुदेवाः, वासुदेवमातरः, पितरः, एतेषां प्रतिशत्रवः, यथा समवाये नामपरिवाद्या तथा ज्ञातव्याः. तदेवं भगवन् !, तदेवं भगवन् ! इति यावद्-विहरतिः—अनु०

२. तीर्थकरोनी पहली चेलीओः

“एएसि णं चञ्चीसाए तिस्यगराणं चञ्चांसं पदमसिस्तिणो ह्यस्या. तं जहाः—

वंमां य प्पग्गु साना अजिया क्कसनी रई सोमा,
सुमणा वाद्दुगु सुलसा थारणां वरणां य धरणिवरा.
पदम-सिवा सुयी तह अंजुया भावियप्पा य रक्खीं य,
वंसुवती पुप्फवती अन्ना अम्मिला य अहिया.
जक्खिणां पुप्फवती य च्छेदण्डाया अहियाउ,
उदितोदियकुलवंसा, विमुद्धवंसा गुणेहिं उववया,
तिस्यप्यवचयाणं पदमा सिस्तीं जिणवराणं.”

३. चक्रवर्तिनी माताओः

“जंबुद्वीपे भारहे वासे इनीसे ओसपिणीए बारस चक्रवर्तिमायरो होत्या. तं जहाः

सुमंगला, जसवती, भद्रा, सहदेवी, अद्दा, सिरी, देवी, ताग, जाला, मेरा, वप्पा जुल्लि, अगच्छिमा.”

४. चक्रवर्तिना श्रीरत्नोः

“एएसि बारसणई चक्रवर्तिणं वाग्गु इत्थिरयणा होत्या. तं जहाः
पटमा होइ सुमदा भद्द सुमदा जया य विजया य,
किण्हसिरी सुरसिरी पडमसिरी वद्धेरा देवी
उच्छिमई कुरुमई इत्थिरयणाण नामां.

५. बलदेवना नामोः

[“अवल्ले विजयं भद्द सुग्गसे य सुदंसणे,
आपण्ठे णंदणे पदमे रामे यात्रि अपच्छिणे.”—टी०]

६. वासुदेवना नामोः

[“विबिद्धे य दुबिद्धे य स्वयंभू पुंसुत्तमे पुंसिसांहे,
तह पुंसिसुंदरीए देणं नारायणे कण्हे.”—टी०]

७. वामुदेवनी माताओः

“जंबुद्वीपे णं पत्र वामुदेवमायरो होत्या. तं जहाः
निवावई उमा चैव पुद्दवी सीवा य अम्मया,
उच्छिमई संसमई केकडे देवई तहा

८. वामुदेवना पिताओ

“जंबुद्वीपे नववलेव-नववामुदेवपितरो होत्या तं जहाः
पयावटे य देवो [सोमो हतो तिवो महत्तियो य,
ध्याणित्तो य वसुहो नवमो भन्तिणे य वसुदेवो.]

९. वामुदेवना प्रतिशत्रुओ

“एएसि नवदे वामुदेवामे नव पडिसन्नु होत्या तं जहाः
अम्मयणांवे [तारए नेए मट्टकेदेव निग्गुमे य,
वट्टि पद्दगाए तह रावणे य नवमे टी०] जरासंधे.”

या प्रमाणेओ जने ता लोकां देवित्तनी नाथे शब्दम. मज्जी आवनी हकीकत (य० प्र०) आवश्यकनिर्मुक्तिना शकानता सामनां जं देवो उर देवो नामो उपगत अर्थां पत्त अनेक नामो शंभुवामुदेव-सुग्गु मूयना मोठेछा छे जने ते या प्रमाणे छे.—

“ए चोवीस तीर्थकरोनी सायां पहलां यरुलां (एकं) चोवीस चेलीओ हती, तेनां नाम.

ब्राह्मी, फल्गु, श्यामा, अजिता, काश्यपी, रति, सोमा, सुमना, वारुणी, सुलसा, धारणी, धरणी, धरनिवरा, प्रथम-सिवा, सुची, -कुजुका, रक्षी, बंसुवती, पुष्पवती, आश्री अम्मिला, अधिका, यक्षिणी, पुष्पचूला अने आश्री चंदना—ए चञ्ची उत्तम कुल-वसवाटी, विशुद्ध वंसवाटी अने सुगोपी युक्त हती.”

“जंबुद्वीपमा, भारतवर्षमां वा अवसायिणीमां बार चक्रवर्तिनी माताओ हती. तेषां नामः

सुमंगला, यशोमती, भद्रा, सहदेवी अचिरा, श्री, देवी, तारा, ज्वाला, मेरा, वप्पा अने अपत्रिमा जुल्लि.”

ए बार चक्रवर्तिने बार श्रीरत्नो हता. तेना नामः

सुमद्रा, भद्रा, सुमंदा, जया, विजया, कृष्णश्री, शूरश्री, पद्मश्री, वसुधरा, देवी, लक्ष्मीवती, कुम्भपती.”

“अवल, विजय, भद्र, सुप्रभ, सुदशन, आनद, नदन, पद्म अने राम.”

“विपुष्ट, विपुष्ट, स्वयंभू, पुरुषोत्तम, पुरुषार्थिह, पुरुषपुंडरीक, दत्त, नारायण अने कृष्ण.”

“जंबुद्वीपमां नव वामुदेवनी माताओ हती. तेना नामः

नृगावती. उमा, पुष्पी, मीना, अम्मया, लक्ष्मीवती, जेपवती, केकयी अने देवकी.”

“जंबुद्वीपमां नव वामुदेवना पिताओ हता. तेना नामः

प्रजापति. ब्रह्म, सोम, रुद्र, शिव, महाशिव, अग्निशिख, दशरथ अ वसुदेव.”

ए नव वामुदेवना नव प्रतिशत्रुओ हता. तेनां नामः

अश्वप्राव, तारक, मेरक, मधुकंठम, निग्गुम, वट्टि, प्रमराज (१), ११ अने जरासंध.”

३. 'संसारमण्डल नेयव्वं' ति अथवा इहस्थाने वाचनाऽन्तरे कुलकर-तीर्थकरादिवक्तव्यता दृश्यते, ततश्च संसारमण्डलशब्देन परिभाषिकसज्ञया ज्ञा इह नूचिता इति संभाव्यते.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते धीमगवत्सूत्रे पञ्चमशते पञ्चम उद्देशके श्रीअभयदेवसूरिविरचितं विवरणं समाप्तम्.

३. ['संसारमण्डल नेयव्वं' ति] अथवा वाचनांतरमां आ ठेकाणे कुलकर, तीर्थकर वगैरेनी वक्तव्यता देखाय छे तेथी जैन परिभाषामां प्रसिद्ध एवा 'संसारमण्डल' शब्दवडे ते अहिं सूचित करी छे एम समवे छे.

धृद गएला कुलकरो

"जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे तीयाए उस्सपिण्णीए सत्त कुलगरा होत्था. तं जहा—

मित्तदामे सुदामे य सुपासे य सयंपमे,
विमलघोसे सुघोसे य महाघोसे य सत्तमे.

जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे तीयाए ओसपिण्णीए दस कुलगरा होत्था तं जहाः—

सयजले सयाळ य अजियसेणे अणंतसेणे य,
कजसेणे भीमसेणे महाभीमसेणे य सत्तमे.
दढरहे दमरहे सयरहे.

जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे इमीसे ओसपिण्णीए चउवीसं तित्थगरा होत्था. तं जहा—

उसभ-अजिय-सभव-अभिनंदन-सुमइ-पउमप्पह-सुपास-चदप्पभ-
सुविहि-पुप्फदंत-सीयल-सिजस-वासुपुज्ज-विमल-अणत-अम्म-संति-
कुंधु-अर-महि-मुणिसुव्वय-णमि-णेमि-यास-वड्डमाण्णा य.

तीर्थकरोने मळेळी भिक्षाओ अने वसुधारा

"संवच्छरेण भिक्षा [लद्धा उसमेण लोयणाहेण,
सेसेहि वीयदिवमे लद्धाओ पटमभिक्षाओ ×
सव्वेमि पि जिणाणं जहिय लद्धाउ पटमभिक्षाउ,
तदयं वसुधाराओ सरीग्मेत्तीओ वुट्ठाओ. "

तीर्थकरोनी साथे दीक्षा लेनारा.

"एको भगव वीरो [पासो मग्गी य निहि तिहि नएहि,
भगव पि वासुपुज्जो छहि पुरिससएहिं निक्खतो.
उग्गाण भोगाणं राइणाणं [च खत्तियाणं च,
चउहि सहस्सेहि उसभो सेमा उ सहसपरिवारा. "

तीर्थकरोना चैल्य-रुक्षी

"एएसि चउव्वीसाए तित्थगराण चउवीस चेइयइक्खवा होत्था. तं जहा.

नगोह-उत्तिवण्णे साल-पियए पियगु-छत्तोहे,
सिरिसे य नागइक्खे माली य पिलक्खुइक्खे य,
निंदुग-पाटल-चू-आसत्थे खलु नहेव दहिवण्णे,
नदीइक्खे तिलए अयइक्खे असांगे य
चपय वउले य तथा वेइसइक्खे य वाइइक्खे,
साले य वड्डमाणम्म चेइयइक्खवा जिणनराण

तीर्थकरना प्रथम शिष्यां

"एएसि चउव्वीसाए तित्थगराण चउवीस पढमसीसा होत्था. जहा—

पढमेऽय उसभसेणे बीडए पुण होइ सीइसेणे य,
चारु य वज्जणामे चमरे तह सुव्वय विदग्गमे.
दिण्णे य वराडे पुण आणडे गांधुमे सुहम्मं य,
मदर जसे अरिंटे चफाह नयथु कुमे य.
इदे कुमे य सुमे वग्दत्ते दिण्ण इदभई य,
उत्तिनोरित्तकुलगा विसुइवमा गुणेहि उव्वेया
तित्थपवत्तयाण पढमा विसा जिणवराणं

जंबुद्वीपमा भारत वर्षमा वीती गएली उत्सर्पिणीमां सात कुलकरो थया हत्ता तेना नाम

मित्रदाम, सुदाम, सुपार्थ, स्वयप्रभ, विमलघोष, सुघोष अने सातमो महाघोष.

जंबुद्वीपमा भारतवर्षमा वीती गएली अवसर्पिणीमा दस कुलकरो थया हत्ता. तेना नाम

स्वयंजल, शतायु, अजितसेन, अनंतसेन, कार्यसेन, भीमसेन अने सातमो महाभीमसेन, दढरथ, दशरथ अने शतरथ.

जंबुद्वीपमा भारत वर्षमां आ अवसर्पिणीमा चौवीस तीर्थकरो थया हत्ता. तेनां नाम —

ऋषभ, अजित, संभव, अभिनंदन, सुमति, पद्मप्रभ, सुपार्थ, चद्रप्रभ, सुविधि-पुष्पदन, शीतल, अयास, वासुपूज्य, विमल, अनंत, वर्म, गारि, कुंधु, अर, मलि, मुनिमुन्नन, नमि, नेमि, पार्थ अने वर्धमान

"लोकनाथ एवा श्री ऋषभदेवजीने एक वरसे भिक्षा मळी हती अने वाकीना चवा तीर्थकरोने वीजे दिवसे (दीक्षाने वळते दिवसे) भिक्षा मळी हती. वधा य जिनेश्वरोने ज्या प्रथम भिक्षा मळी छे त्या वधे शरीर-प्रमाण वसुधाराओ वग्ती हती "

भगवान वीरे एकलाए दीक्षा लीधी हती अने पार्श्वनाथ तथा महिनाथ त्रणनें पुरुषो साथे दीक्षा लीधी हती, वासुपूज्य भगवाने छसें पुरुषो साथे, श्रीऋषभदेवस्वामिए चार हजार पुरुषो साथे अने वाकीना दरेके तीर्थकरे हजार हजार पुरुषो साथे दीक्षा लीधी हती-तीर्थकरोनी साथे दीक्षा लेनारा उग्रकुलना, भोगकुलना, राजन्यकुलना अने क्षत्रियकुलना पुरुषो हता.

जे वृक्षो पासे वेसीने तीर्थकरोने केवलवोध थयो हतो ते वृक्षोने चैल्य-रुक्षी कहेवामा आवे छे अने एवा चैल्यरुक्षी तीर्थकरना अनुक्रम प्रमाणे चं वीज होय छे तेना नाम—

वट, सादड, शाल, त्रिथक, पियगु, छत्राघ, गिरीप, नागवृक्ष, माली, शकुल झाड-पीरळो, निंदुग, पाटल, जालुडो, अश्वत्थ, दधिपण, नंदावृक्ष, तिलक, आम्रवृक्ष अने अशोक, चपक, बकुल, वेनमवृक्ष, धानक्रीव अने टेला तीर्थकर वर्धमाननें शालवृक्षनी छायामा वेसीने केवळवेर प्रकृत्यो हतो.

ए चौवीस तीर्थकरोना प्रथम प्रथम धएल जिप्योना नांवांग नाम आ प्रमाणे छे —

पहेला ऋषभसेन, बीजा सिहसेन, पछी चारु, वज्रनाभ, चमर, सुव्रत, विदर्भ, दत्त, दगद, आनद, गोस्तुभ, सुधर्म, मडर, यश, अरिष्ट, चक्राभ, स्वयभू, वुभ, दड, कुभ, शुभ, वरदत्त, दत्त अने दद्रभूति ए चौगमे उच्चकुल-वंशना, विसुइवगमा अने युगोर्थी युक्त हता अने तीर्थप्रवर्तक जिनशरोना प्रथम जिप्यो हता.

बार चक्रवर्तिभोः

“ जंबुद्वीवे वारस चक्रवर्ती होत्या. त जहा—
भरहो सगरो मधव [मणकुमारो य रायसडूलो,
संती कुंथु य अरो य हवइ सुभूओ य कोरव्वो.
नवमो य-महापउमो हरिसेणो चव रायसडूलो,
जयनामो य नरवई वारसगो वंभदत्तो य.

भविष्यमा थनारा तीर्थकरो

“ जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उस्सपिणीए चउव्वीस
तित्थगरा भविस्सति त जहा.

महापउमे सूरदेवे सुपासं य सय म्मे,
सव्वाणुभूई अरहा देवस्सुए य होक्खइ.
उदए पेडालपुत्ते य पोट्टिले सतकित्ति य,
मुणिसुव्वए य अरहा मव्वभावविज्ज जिणे
धममे निक्कसाए य, निष्पुलाए य निम्ममे,
चित्तउत्ते समाही य आगमिस्सेण होक्खइ.
संवरे अणियट्ठी य विजए विमलेत्ति य,
देवोववाए थरहा अणंतविजए इय.
एए सुत्ता चउव्वीसं भरहे वासम्मि केवली,
आगमिस्सेण होक्खंति धम्मत्तित्थस्स देसगा.

थनारा तीर्थकरोना पूर्वभवना नामो

“ एएसि णं चउव्वीसाए तित्थकराणं पुव्वभविद्या चउव्वीस नामधेजा
भविस्सति. तं जहा.

सेणिय सुगास उदए पोट्टिल्ल अणगार तहा दढाऊ य,
कत्तिय सखे य तहा नंद मुनठे य नतए य.
वोद्धव्वा देवई य सच्चइ तह वासुदेव वलदेवे,
रोहिणि मुलसा चव ततो खलु रेवई चव.
ततो हवइ सयाली वोद्धव्वे खलु तहा भयाली य,
दीवायणे य कण्हे ततो खलु नारए चव.
अंबड दारुमडे य साई बुडे य होइ वोद्धव्वे,
भावी-तित्थगराणं णामाई पुव्वभविद्याइ.”

थनारा बार चक्रवर्तिभोः

“ जंबुद्वीवे णं दीवे भारहे वासे आगमिस्साए उस्सपिणीए वारस चक्र-
वट्टिणी भविस्संति तं जहा

भरहे य दीहदते गूडदंते य सुद्धव्वे य,
सिरिउत्ते सिरिभुडे सिरिमोमे य सत्तमे.
पउमे य महापउमे निमलवाहणे विपुलवाहणे चव,
वरिठ्ठे वारसमे वुत्ते आगमिस्सा भरहाहिवा.”

ऐरवत्त क्षेत्रमा थएला तीर्थकरो

“ जंबुद्वीवे णं एरवए वामे द्दामे थोमपिणीए चउव्वीसं तित्थयरा
होत्या. तं जहा:

चंदाणणं मुचंद् अग्गीसेण च नदिमेणं च,
इत्तिदिणं ववहारिं वट्टिमो मोमचव च.
वदामि सुत्तिमेण अजियमेणं तहेव तिवसेणं,
सुद्ध च देवसम्मं सयथ निरिउत्तमत्थ च.
असज्जल जिणवसह वट्टे य अणंतयं अमियणाणिं,
उवसंतं च सुययं वट्टे खलु गुत्तिमेणं च
अतिपासं च सुपासं देवसरवंदियं च मरुद्वं,
निव्वाणगयं च वर खीणणुहुं सामकोट्टं च.
जियंरागमग्गिसेणं वट्टे खीणरायमग्गिउत्तं च,
वोक्कसियपिज्जदोसं वारिमेणं गयं सिद्धिं.”

आ सिवाय समवाय-सूत्रमां था स्थळे दीजी घणी भूत-भविष्यने लगती वाणीओ नोंधली छे-पण अमे तो आदर्शक एटली ज अहीं जणावी छे —अनु

वेडारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽम्भिन् द्वायी य सहृणानां परकृतिकरणाद्वैतनीवी तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगमनरवरो वाहको दान्ति-शान्त्योः-दद्यात् श्रीवीरदेवः सकलशिवमुखं मारहा चासमुल्यः ॥

जंबुद्वीपमा वार चक्रवर्तिभो थया हता. तेना नामः

भरत, सगर, मधवा, सनत्कुमार राजशार्दूल, शाति, कुंतु, अर, भारव्य
सुभूय, नवमो महापदा, हर्गिणेश राजशार्दूल, जयनगपति अने बारमो
महादत्त चक्रवर्ती.

जंबुद्वीपमा भारतवर्षमा आवती उत्सर्पिणीमा चोवीश तीर्थकरो थनारा
छे. तेना नाम.

महापद्म, शू-देव, सुपार्थ, स्वयंप्रभ, अर्हन् सवीनुभूति, देवधत्त, उदय,
पेडालपुत्र, पोट्टिल, घातकीर्ति, मुनिमुन्न अर्हन्, सर्वभाववित्-जिन, अमम,
निष्कपाय, निष्पुलाक, निर्मम, चित्रगुप्त, समाधि, सवर, अनिष्टि, विजय,
विमल, देवोपपात अने शनंतविजय.

[अभिमाननितामणिकोशमा पण आ नामो केटलक फेरफार साये
नोधाएला छे]

ए थपा-चोवाशे-भारत वर्षमा धर्मतीर्थना देशक-केवळी थनारा छे.

“ ए थनारा चोवीश तीर्थकरोना पूर्वभवना चोवीश नाम आ
प्रमाणे छे.

अणिठ, सुपार्थ, उदय, पोट्टिल अनगार, दटायु, कार्तिक, शख, नंद,
मुनद, शतक, देवकि, सलकि, वासुदेव, बळदेव, रोहिणी, मुलसा, रेवती,
शतालि, भयालि, द्वैपायन, नारद, अबड, दारुमट अने बुद्ध एवा स्वाति.”

“ जंबुद्वीपमा भारतवर्षमा आवती उत्सर्पिणीमा वार चक्रवर्तिभो
थनारा छे. तेना नामः

भरत, दीर्घदन्त, गूडदन्त, शुद्धदन्त. श्रीयुक्त, श्रीभूति, श्रीसोम,
पद्म, महापद्म, विमलवाहन, विपुलवाहन अने बारमा भारताधिप वरिष्ठ.”

“ जंबुद्वीपमा ऐरवत्त वर्षमा आ अवसर्पिणीमा चोवीश तीर्थकरो हता
तेना नाम.

चंद्रानन, मुचंद्र, अग्निसेन, नदिसेन, ऋषिदत्त, व्यवहारी, सोमचंद्र
गुक्तिसेन, अजितसेन, शिवसेन, बुद्ध एवा देवशर्मा, निक्षिप्तशत्रु एवा
सतत, असज्जल-जिनगुप्त, अमितहानी अनंतक, धूरज एवा उपशात
गुप्तिसेन, अतिपार्थ, सुपार्थ, देवेश्वरवदित-प्रहदेव, निवीण पामेला-वर
धीण्डु ख-इयामकोष्ठ, जितराग-अग्निसेन, क्षीणराग-अग्निगुप्त, वीतराग
द्वेष अने निद्धिने पामेला एवा वारिषेण-ए वधाने अमे वादीए छीए.”

शतक ५. उद्देशक ६.

जीवोनी अरुपायुष्यतानो हेतु.—हिंसा.—नृपावाद—भ्रमण—ब्राह्मणने अनुचित दाज.—जीवोनी दीर्घायुष्यतानो हेतु.—अहिंसा.—सत्य.—उचित पदार्थनुं दान.—अशुभ-
दीर्घायुष्यतानो हेतु.—शुभदीर्घायुष्यतानो हेतु—करियाणु अने तेने लगनी वेचनार—नेनारने लागवी प्रिया.—चार विरुप—अभिघायवी मदाक्रिया
विमरे.—पुरुष अने धनुष्यने लागनी क्रियाओ.—अन्यनी बंधोनु मन—नेनी अमल्यता.—जावाभिगम—आपाकमोडि आहार केनारने धनी हानि.
—क्रीतदहन.—स्थापित. कान्धारभक्त—दुर्भक्षभक्त—वार्दन्क्रामक्त—रजानभक्त—शय्यातरपिड.—रजपिड—आराधना अने निराधना.—अत्रायं—उदा—वायनी
गति.—खोटा बोळाना कर्मां—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे.—

१. प्र०—कैह णं भंते ! जीवा अप्पाउयत्ताए कम्म पकरंति ?

१. प्र०—हे भगवन् ! जीवो थोडा जीववानु कारणभूत
कर्म केवी रीते बांधे छे ?

१. उ०—गोयमा ! निहि ठाणोहि, तं जहा—पाणे अइवा-
इत्ता, मुसं वइत्ता, तहास्त्व उमग वा, माहण वा अफामुण, अणेसाणिज्जेणं असण-पाण-त्ताइम-साइमंगं पडिलाभेत्ता; एवं खलु
जीवा अप्पाउयत्ताए कम्म पकरंति.

१. उ०—हे गौतम ! त्रण स्थानोउंडं जीवो थोडा जीववानुं
कारणभूत कर्म बांधे छे, ते जेमके, प्राणोने मारिने, खोटुं बोळाने
अने तयारूप भ्रमण वा ब्राह्मणने अप्रासुरु, अनेपणीय ग्वान,
पान, खादिम तथा ग्वादिम पदार्थो वंडं प्रतिशमीने पूर्वोक्त कर्म
बांधे छे. अर्थान् ए त्रण हेतुयी जीवो थोडा जीववानुं कारणभूत
कर्म बांधे छे.

२. प्र०—कह णं भंते ! जीवा दीहाउयत्ताए कम्मं पकरंति ?

२. प्र०—हे भगवन् ! जीवो लांवाकाळ सुधी जीववानुं
कारणभूत कर्म केवी रीते बांधे छे ?

२. उ०—गोयमा ! तिहि ठाणोहि, तं जहाः—नो पाणे
अइवाइत्ता, नो मुसं वइत्ता, तहास्त्व समणं वा, माहणं वा
फासु-एतणिज्जेणं असण-पाण-त्ताइम-साइमंगं पडिलाभेत्ता; एवं
खलु जीवा दीहाउयत्ताए कम्मं पकरंति.

२. उ०—हे गौतम ! त्रण स्थानो वडे जीवो लांवा काळ
सुधी जीववानुं कारणभूत कर्म बांधे छे, ते जेमके, प्राणोने नदि
मारिने, खोटुं नदि बोळाने अने तयारूप भ्रमण वा ब्राह्मणन
प्रासुरु, एपणीय ग्वान, पान, खादिम तथा ग्वादिम पदार्थो वंडं
प्रतिशमीने; ए प्रमाणे त्रण हेतुयी जीवो लांवा काळ सुधी
जीववानुं कारणभूत कर्म बांधे छे.

१. मूलपठ्याया —अथ भगवन् ! जीवा अल्पाऽऽयुष्यतायै कर्मं प्रकुर्वन्ति ? गौतम ! निमित्तस्थानि , तद्यथा—प्रापान् अतिपात्य, यथा वृक्षता,
तयारूप भ्रमण वा, ब्राह्मणे वा अपासुरेण, अनेपणीयेन अशन-पान-खादिम-स्वादिमेन प्रतिलान्य एव खलु जीवा अल्पाऽऽयुष्यतायै कर्मं प्रकुर्वन्ति
अथ भगवन् ! जीवा दीर्घाऽऽयुष्यतायै कर्मं प्रकुर्वन्ति ? गौतम ! निमित्तं स्थानि , तद्यथा—नो प्रापान् अतिपात्य, नो यथा वृक्षता, तयारूप भ्रमण वा,
अपासुरेण वा अपासुरेण-यणीयेन अशन-पान-खादिम-स्वादिमेन प्रतिलान्य, एवं खलु जीवा दीर्घाऽऽयुष्यतायै कर्मं प्रकुर्वन्ति.—पञ्चु

३. प्र०—कह णं भते ! जीवा असुभदीहाउयत्ताए कम्मं पकरेति ?

३. उ०—गोयमा ! पाणे अट्वाएत्ता, मुमं वट्त्ता, तहाएत्तं समणं वा, माहणं वा हीलित्ता, निंदित्ता, सिंसित्ता, गगहित्ता, अवमचित्ता अचयरेणं अमणुक्केण, अधीतिकारणं अनण-पाण-त्ताइम-साइमेण पडिलामेत्ता; एवं खलु जीवा असुभदीहाउयत्ताए कम्मं पकरेति.

४. प्र०—कह ण भते ! जीवा सुभदीहाउयत्ताए कम्मं पकरेति ?

४. उ०—गोयमा ! नो पाणे अट्वाएत्ता, नो मुमं वट्त्ता, तहाएत्तं समणं वा, माहणं वा वंदित्ता, नमंसित्ता, जाव-पज्जुवासित्ता; अचयरेणं मणुक्केण, पीडिकारणं अत्तण पाण-त्ताइम-साइमेण पडिलामेत्ता-एवं खलु जीवा सुभदीहाउयत्ताए पकरेति.

३. प्र०—हे भगवन् ! जीवो अशुभरीते लावाकाळ सुवी जीवयानु कारणभूत कर्म केवी रीते वांधे छे ?

३. उ०—हे गौतम ! जीवाने मारिणे, खोटुं बोलीने अने तथाएव श्रमगर्त वा ब्राह्मणनी हीउता करिने, निंदा करिने, छोरु सस्र फजेनी करिने, तेनी साने गही करिने अने तेतु अपमान करिने तथा एवा क्रोड एऊ अप्रीतिना कारणएव असनोत्र-अराव अजनादिबडे प्रतिलामेने जीवो नक्की ए प्रमाणे वाक्कुरे छे.

४. प्र०—हे भगवन् ! जीवो शुभप्रकारे लावा काळ सुवी जीवयानु कारणभूत कर्म केवी रीते वांधे छे ?

४. उ०—हे गौतम ! प्राणोने नहि मारिने, खोटुं नहि बोलीने अने तथाएव श्रमगर्त वा ब्राह्मणने दादने यावत्-तेने पर्युपासीने तथा एवा क्रोड एऊ कारणथी-मनोज, प्रीतिकारक अग्रन, पान, खादिम अने स्वादिम ए चार जानना आहार वडे प्रतिलामेने; ए प्रमाणे जीवो वाक्कुरे-अंशु सारं दीर्घायुध, वांधे छे.

१. अनन्तरोद्देशके जीवाना कर्मवेदना उक्ता. पष्ठे तु कर्मण ष्व बन्धननिबन्धनविवेकमाह, तस्य चादिसूत्रम् इदम्—' कह णं ' इत्यादि. 'अप्याउयत्ताए' ति अल्पम् आयुर्धस्य अस्ती अत्याऽऽयुक्तः, तस्य भावस्तत्ता, तस्यै अत्याऽऽयुक्ततायै-अल्प-जीवितव्यनिबन्धनमित्यर्थ, अत्याऽऽयुक्ततया वा कर्म आयुष्कलक्षणे प्रकुरेति-बन्धन्ति ? ' पाणे अट्वाएत्ता ' ति प्राणान्-जीवान् अनिपाल्य-विनाशये. ' मुमं वट्त्ता ' ति मृयात्तदम्-उत्तम्, ' तहाएत्तं ' ति तथादिबन्धनारं भक्तिरनिर्वाचितमात्रम् इत्यर्थः, ' समणं व ' ति श्रम्यति तपस्यति इति श्रमणोऽनस्तम्, ' माहणं व ' ति ' मा हन ' इत्येवं योऽयं प्रति व्यक्ति, न्ययं हनन-निवृत्तः सन् अस्ती मा-हनः ब्रह्म वा ब्रह्मचर्यं कुण्डलाऽनुष्ठानं वाऽस्याऽस्ति इति ब्राह्मण-अनन्तम्. वाजस्यै नमुच्ये ' अफानुएणं ' ति न प्रगता असव-अनुमन्तो यस्मात् तद् अप्रानुक्तं-सजीवन् इत्यर्थः. ' अगेमणिकेणं ' ति एष्यते इत्येपणां कल्प्य तन्निर्वादा-अनेपणावन्-तेन अजनादिना प्रसिद्धेन; ' पडिलामेत्ता ' ति प्रतिबुद्धिभय ल भवता कृत्वा. अथ निगमनन्नाहः—' एव ' इत्यादि. एवम् उक्तलक्षणेन क्रियात्रयेण इति. अग्रमत्र भावार्थः-अन्यवसायविवेकात् एतन् त्रयं जवन्त्यायुक्तं भवति. अथवा इह आपक्षिकी अत्याऽऽयुक्तता ग्राह्या. यतः किञ्च जिनाऽऽगमाऽभिसम्भूतमततो मुनयः प्रथमवयस भोगिनं कचन मृत दृष्ट्वा दत्तारो भवन्ति-नूनमनेन भवान्तरे किञ्चिद् अशुभ प्राणिवानादि चाऽऽसेवितम्, अकल्प्यं वा मुक्तिभ्यो दत्त येनाऽयं भोग्यपि अल्पायुः संवृत्त इति. अन्ये व्याहृ- ' यो जीवो त्रिन-साऽपुण्यक्षणातितया तन्पूर्वार्थं पुष्टिवाचारभेगेण स्वभ-एवाऽऽस्योत्कर्षगादिना, आधाकर्मादि-करणेन च प्राणातिशानादिषु वर्तते, तस्य बुद्धिदिरिति-निरवयमानमित्तिचाऽऽयुक्ताऽपेक्षया इवम् अत्याऽऽयुक्तताऽवसेया.

१. आगच्छना उद्देशकमां जीवोनी कर्मवेदना वही छे. ह्ये आ छेडा उद्देशाना तो कर्मणा ज बंधना कारण विषेणे वहे छे अने तेतुं आ [' कह णं ' इत्यादि] आदि सूत्र छे [' अप्याउयत्ताए नि-] जेतुं थोडुं आशुप छे ते अत्यायुक्त अने तेषु ने अत्यायुक्ता नेने माटे अल्प-जीवनसु कारणएव, अथवा थोडा सन्न सुवी आशुपपणे रहैनां आशुपपणे कर्म वांधे छे [' पाणे अट्वाएत्ता ति] जीवोनी विनाश करीने. [' मुमं वट्त्ता ' ति] खोटुं बोलीने [' तहाएत्तं ' ति] भक्ति करवाने अने दान देवाने उचित-पात्र-त्प- [' समणं व ' ति] श्रमण-तप करवाने, [' माहणं व ' ति] पति हणवाथी निवृत्त थयो उनी जे बीजा प्रत्ये ' न हण ' ए प्रमाणे बोले ते ' मा-हन ' अथवा, जे ब्रह्म-ब्रह्मचर्य-ने अथवा कुण्डल अनुष्ठानने धारण करे ते ब्राह्मण-नेने [' अफानुएणं ' ति] अप्रानुक्त (ज-नहि, प्र-प्रगत-नएला, असु-प्राण) जीवयति तथा [' अगेमणिकेणं ' ति] एष्यतीव एते कल्प्य, जे कल्प्य न होय-अकल्प्य होय ते अनेपणाव एतुं जे प्रसिद्ध अजनादिने [' पडिलामेत्ता ति] लाभवाळां करिने अथवा श्रमण के प्रारोने एतुं गरीय-सजीव-भोजनादि आनीने ह्ये उप-आहार करता [' एवं ' इत्यादि]

१. मूलच्छाया—कथं भगवन् ! जीवा अशुभदीर्घाऽऽयुक्ततायै कर्म प्रकुरेति ? गौतम ! प्राणान् अनिपाल्य, मृया-उत्तवा, तथाएव श्रमणं ब्राह्मणं वा, हीलित्ता, निन्दित्ता, सिंसित्ता, गगहित्ता, अवमच्य, अन्यतरंग असनोत्र, अप्रीतिकारकेण अग्रन-पान-खादिम-खादिमेन प्रतिलाम्य खलु जीवा अशुभदीर्घाऽऽयुक्ततायै कर्म प्रकुरेति. कथं भगवन् ! जीवाः शुभदीर्घाऽऽयुक्ततायै कर्म प्रकुरेति ? गौतम ! नो प्राणान् अनिपाल्य, मृया-उत्तवा, तथाएव श्रमणं वा, ब्राह्मणं वा वन्दित्ता, नमंसित्ता, जावत्-पज्जुवात् अन्तरंग मने तेन प्रीतिकारकेण अग्रन-पान-खादिम-खादिमेन प्रतिलाम्य एवं खलु जीवा सुभदीर्घाऽऽयुक्ततायै प्रकुरेति—अशु०
१. आ वने अडे वपगाएल ' वा ' मन्दनी ' समुच्चय ' अर्थ छे:—श्रमण.

सूत्र कहे छे. ए प्रमाणे कहेल स्वरूपवाळी त्रण क्रियावडे. अही आ भावार्थ छे: एक प्रकारना आत्माना परिणामवडे ए त्रणे क्रियानु फल भा
ओझामां ओछु आयुष्य छे, अथवा, अही असुक अपेक्षावाळी अल्पायुष्कता लेवी, कारण के, जिनागममां अभिसंस्कृत मलिवाळा मुनिओ
कोइ प्रथम वयवाळा-नानी उमरना-भोगीने मरेलो-मृत-जोइने वोले छे के, चोक्रस ते मरनारे वीजा भवमा प्राणिघात वगेरे अशुभ कांद
कर्यु छे-हरो. अथवा मुनिओने अणखपती वस्तुनुं दान आयु छे-हगे. जेथी आ भोगी मनुष्य पण टुंका आयुष्यवाळो थयो. वीजाओ तो
कहे छे के, “ जे जीव, जिन अने साधुना गुणो तरफ पोताना पक्षपातिपणाने लीधे तेओनी पूजा माटे पृथिवी वगेरेना आरंभ वडे, पोताना
करियाणामां असत्य उत्कर्षण वडे अने ‘आयाकर्म’ विगेरेना करवा वडे ‘प्राणातिपात’ विगेरे क्रियाओमां रहे छे तेने, वधादि क्रियाओधी
विराम पामवाने लीधे मळता अने निरवयदान रूप निमित्तथी-निरवयदान देवाधी-मळता आयुष्यनी अपेक्षाए आ अल्प आयुष्यपणुं होय
छे ” ए प्रमाणे जाणवुं.

अथ नैवम्, निर्विशेषणत्वात् सूत्रस्य, अल्पाऽऽयुष्कत्वस्य च क्षुल्लकभवग्रहणरूपस्याऽपि प्राणातिपातादिहेतुतो युज्यमानत्वात्,
अतः कथमभिधीयते सविशेषणप्राणातिपातादिवर्ती जीवः, आपेक्षिकी च अल्पायुष्कता इति? उच्यते, अविशेषणत्वेऽपि सूत्रस्य
प्राणातिपातादेर्विशेषणमवश्यं वाच्यम्, यत इतस्तुतीयसूत्रे प्राणातिपातादित एव अशुभदीर्घाऽऽयुष्कता वक्ष्यति, नहि सामान्यहेतोः
कार्यवैषम्यं युज्यते, सर्वत्रानाश्वासप्रसङ्गात्. तथा:—“ समणोवासयस्स णं भंते! तहारूवं समणं वा, माहणं वा अफासुएणं,
अणेसणिज्जेणं असण-पाण-खाइम-साइमेणं पाडिलाभेमाणस्स ाकिं कज्जइ? गोयमा! बहुतरिया निज्जरा कज्जइ, अप्पतरे से पावे
कम्मे कज्जइ ” ति-इति वक्ष्यमाणवचनाद् अवसीयते-नैत्रेयं क्षुल्लकभवग्रहणरूपाऽल्पाऽऽयुष्कता-न हि स्वल्पपाप बहुनिर्जरानि-
बन्धनस्य अनुष्ठानस्य क्षुल्लकभवग्रहणनिमित्तता संभाव्यते, जिनपूजाद्यनुष्ठानस्य अपि तथाप्रसङ्गात्. नन्वेवं धर्मार्थं प्राणातिपात-
मृषावादा-ऽप्रासुकदानं च कर्तव्यम् आपन्नम् इति. अत्रोच्यते-आपद्यतां नाम भूमिकाऽपेक्षया, को दोषः? यतः, यतिधर्माऽगक्तस्य
गृहस्यस्य द्रव्यस्तवद्वारेण प्राणातिपातादिकम् उक्तमेव प्रवचने, दानाऽधिकारे तु श्रूयते द्विविधाः श्रमणोपासकाः-संविग्रमाविता,
लुब्धकदृष्टान्तभाविताश्च भवन्ति. योक्तम्:—“ संविग्रमाविद्याणं लोद्धयदिद्वतभाविद्याणं च, मोत्तूण खेत काले भावं च काहेति
सुद्धत्वं. ” तत्र लुब्धकदृष्टान्तभाविता आगमार्थाऽनभिज्ञत्वाद् यथाकथञ्चिद् ददति, संविग्रमावितास्तु आगमज्ञत्वात् साधुसंपम-
वाधापरिहारित्वात्, तदुपष्टम्भकत्वाच्च औचित्येन. आगमक्षेत्रम्:—“ संथरणम्मि असुद्धं दोण्ह वि गण्हंत-देन्तयाणऽहियं, आउर-
दिद्वंतेणं तं चैव हियं असंपरणे. ” तथा “ नायागियाण कप्पणिज्जापं अज्ज-पाणाइणं दव्वाणं ” इत्यादि. अथवा इहाऽप्रासु-
कदानम् अल्पाऽऽयुष्कतायां मुख्यं कारणम्, इतरे तु सहकारिकारणे इति व्यख्येयम्. प्राणातिपातन-मृषावादनयोर्दानविशेषणत्वात्,
तथाहि.-प्राणान् अतिपाल्यऽऽयकर्मदिकरणतो नृपा उक्त्वा यथा-‘ भो. साधो! स्वार्थनिद सिद्ध भक्तादि कल्पनीय व., अतो
नाऽनेपणीयम् इति शङ्का कार्या ’ इति. तत. प्रतिबन्ध तथा कर्म कुर्वन्ति इति प्रक्रम इति. गम्भीरार्थं च इदं सूत्रमतोऽन्यथाऽपि
यथागमं भावनीयम् इति.

जेम आ अन्योतुं कथन छे ए प्रमाणे न होवु जोइए, कारण के, सूत्र निर्विशेषण छे अर्थात् सूत्रमां एवं कोइ विशेषण नथी जेथी
‘ असुक प्रकारना प्राणातिपातथी वीजानी अपेक्षाए अल्पायुष्कपणुं होय ’ एयो अर्थ नीकळी शके तथा जो अही गमे ते अल्पायुष्यपणुं ज लेवु होय
तो प्राणातिपातादि हेतुथी मळतुं क्षुल्लकभवग्रहणरूप अल्पायुष्यपणुं पण वंध वेसी शके छे. माटे ए प्रमाणे केम कही शक्य के, ‘ असुक प्रकारना
विशेषणवाळा प्राणातिपातादिमा रहनारो जीव ’ अने ‘ अपेक्षावाळुं अल्पायुष्कपणुं ’ ? (समा०) कहीए छीए. जो के सूत्र विशेषण विनानु छे तो पण तेने
प्राणातिपात वगेरेनु विशेषण चोक्रस रीते कहेवुं जोइए, कारण के, आ सूत्रथी वीजा सूत्रमा ‘ प्राणातिपातादिथी ज अशुभ दीर्घ आयुष्यपणुं थाय छे ’
एम कहेशे, वळी, सामान्य हेतुथी कार्यमां विषमतानो योग थतो नथी. जो सामान्य हेतुथी पण कार्यमां विषमतानो योग थाय तो वधे
अनाश्वास थवानो प्रसग आवगे. वळी, “ हे भगवन्! श्रमणोपासक, तथारूप श्रमणने या ब्राह्मणने अप्रासुक अने अकल्पनीय अगनादिवडे
तिलाभे तो तेने (श्रमणोपासकने) शुं थाय? हे गौतम! ते श्रमणोपासकने धगी निर्जरा थाय अने थंडु पाप कर्म थाय ” ए प्रमाणेना
भागळ उपर आवनार वचनथी ज.पी शक्य छे के, अही कहेलुं आ अल्प आयुष्यपणुं क्षुल्लकभवग्रहणरूप नथी. वळी, जे अनुष्ठान यो
पापु अने बहु निर्जरानु कारण होय ते क्षुल्लक भवना ग्रहणमां निमित्त थाय ए संभवी शकतु नथी, कदाच जो तेवा अनुष्ठानने क्षुल्लक भवना
ग्रहणमां निमित्तरूप मानीए तो ‘ जिनपूजा ’ विगेरे अनुष्ठानोने पण क्षुल्लक भवना ग्रहणमा निमित्तभूत थवानो प्रसग आवगे-माटे अही कहेल
अल्पायुष्कपणुं क्षुल्लकभवग्रहणरूप न लेतां आपेक्षिक-अपेक्षावाळुं-अल्पायुष्कपणुं लेवु-ए तात्पर्य छे. वळी वहे छे के, ए प्रकारना-पूर्वोक्त
तात्पर्यथी तो एवं नीकळे छे के, धर्मने माटे प्राणातिपात करवो, मृषावाद बोलवो अने अप्रासुक दान करवुं-देवु. परंतु ते त्रणे क्रियाओ तो
सारी नथी. माटे ए तात्पर्य युक्तियुक्त केम होइ शके?; अही कहीए छीए के, भूमिकानी-हृदनी-योग्यतानी-अपेक्षाए धर्मने माटे प्राणातिपातादि
विगेरे करवुं पडे तो पण भले, तेमां शुं दोष छे?, कारण के, यतिधर्म पळवामां अज्ञात गृहस्थने द्रव्यस्तव करवानुं उपादेगेलुं होवाथी ते डारा

१. प्र० छा:—श्रमणोपासकस्य भगवन् । तथारूपं श्रमणं वा, ब्राह्मणं वा अप्रासुकने, अनेपनीयेन अशन-पान-खादिम-खादिगेन प्रतिलाभयत
किं क्रियते? गौतम! बहुतरिषा निर्जरा क्रियते, अप्पतरे तस्य पापं कर्म क्रियते-इति. २. सविम-भावितानां लुब्धकदृष्टान्तभावितानां च, मुसत्वा
क्षेत्र-काला भाव च कथयन्ति शुद्धार्थम्. ३. संस्तरणे धनुद्धं द्वोरपि शुद्ध-इत्योरहितम्, आतुरदृष्टान्तेन तसैव हितम्-अघंस्तरणे. ४. न्यायागतानां
कल्पनीयानाम्-अम-पानादीनां द्रव्याणाम्.—अनु०

खिसिन एंटेले लोकमग्न निदा करवी, गहण एंटेलेनेनी समि निदा करवी, अपमानने एंटेले अभ्युत्थाने वगेरे न करवु, ए प्रमाणे एमाना कोइ एक कारणथी खदाथी जे मांफे नाई ते अमनोज खंराप अनादि ते बडे, माटे ज अतीति कारकबडे; भक्तिवाळी प्रमाणे प्रासुकु कदन्न-सग्न अन्न-पण मनोस-शुभ फळद्वयक-होवाथी. मनोन-सुदर-ज-छे, अहीं आ सूत्रमा अगनादिने, 'प्रासुक.के अत्रासुक' ए प्रकार विरोपित नथी करवु, कारण के, सुनेनी हीडना वगेरे कश्चरजा प्रासुक वगेरे विरोपणवाळा दानने फल विरोप प्रति-अकारणपणे अने, मत्सरथी उत्पन्न थयलां हीलनादि विरोपणेने ज सुदरपणे अशुभ लावा आशुप्यना कारणपण विवक्षित कया छे. बीजी वाचनामा तो ['अत्रासुएण इत्यादि] 'अजान' विरोपेना 'अनाणीय अने अत्रासुक' एना वे विरोपणा देखाय छे, तेमां ज ते विरोपणे आया छे ते 'प्रासुक दान पण हीलनादिथी विरोपिन होय तो अशुभ दीर्घ आशुप्यनु काण छे अने तेंतु अत्रासुक दान तो विरोप करी अशुभ दीर्घ आशुप्यनु निदान-कारण-छे' एम दर्शाववा ग्राह्योरे मूत्रयां छे. प्राणानिपानने अने ग्राह्यदने दानविरोपणपणु व्याख्यान पण घटे ज छे, वारग के, अवज्ञा करीने दान देवामां पण प्राणाधिपातादि-क्रियाओ देखाय छे अने प्राणाधिपान वगेरे नैरथिक गतिमा हेतु, होमाथी तेनाथी. अशुभ दीर्घ आशुप्यनु अशुभके, छे, कयु छे जे "पानना मतिवाळी, राद्र परिणामवाळी, मदारंभ परिग्रहवाळी, तीव्र लोभवाळी, शीघ्रनिनानो अने मिव्याददे जीव-नैरथिकनु आशुप्य-वाधे छे." विवक्षावडे नैरथिक गतिमा लावु ज आशुप्य-होय छे. विद्वय सूत्र पूर्वनी पठे जाणवु, विरोप ए के, अहीं पण दानने 'प्रासुक अने अत्रासुक' ए प्रमाणे विरोपित करवु नथी, कारण के, आ सूत्र पूर्व सूत्र करता विपरीत छे तथा आ सूत्र अने पूर्व सूत्र अविरोपणपणे प्रयुक्त छे. आथी एम न समजवु के प्रासुकदानना अने अत्रासुकदानना फलमां कोट विरोप नथी, कारण के पूर्वना वने मूत्रमा ते फल विरोपने प्रतिपादित कर्यां छे, माटे अहीं प्रासुक अने एषण्णाय दानथी देवलोकनी प्राप्ति थाय छे तो तेथी विपरीत-बीजा-दादथी आ पळ-अशुभ दीर्घ, अशुभ-नरक-रूप फळ थाय छे तेम जाणवु, बीजी वाचनामा तो 'प्रासुक' वगेरे विरोपणे देखाय ज छे. अहीं पहेछे अल्पयुनु सूत्र छे बीजु तथा मित्तनु-दीर्घ आशुप्यनु-सूत्र छे, बीजु अशुभ दीर्घ आशुप्यनु सूत्र छे अने चौथु तेना विपक्षु शुभ दीर्घआशुप्यनु-सूत्र छे.

गृहपति अने भांड.

५. प्र०—गाहावइस्स ण भते ! भंडं विकिणमाणस्से कइअवहरेज्जा, तस्स णं भते ! तं भंडं गवेसमाणस्स कि आरंभिया किरिया कज्जइ, परिग्गहिया, मायावात्तिया, अपचवत्ताण-किरिया, मिच्छादसणवत्तिया ?

५. प्र०—हे भगवन् ! करियाणानो विक्रय-वेचना-करता कोइ गृहस्थनु कोइ माणस ते करियाणु चोगे जाय तो हे भगवन् ! ते करियाणानु गवेपण करतरे ते गृहस्थने शु आरंभिकी क्रिया लागे के परिग्रहिकी क्रिया लागे के मायाप्रत्ययिकी क्रिया लागे के अपत्याह्यानिकी क्रिया लागे के, मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया लागे ?

५. उ०—गोयमा ! आरंभिया किरिया कज्जइ, परिग्गहिया, मायावात्तिया, अपचवत्ताणकिरिया मिच्छादसणकिरिया सिय कज्जइ, सिय नां कज्जइ; अह से भडे अभिसमवागए भवइ, तओ से-य पच्छा राव्वाओ ताओ पयणुइभवति.

५. उ०—हे गौतम ! आरंभिकी, परिग्रहिकी, मायाप्रत्ययिकी अने अपत्याह्यानिकी क्रिया लागे अने मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया कदाच लागे अने कदाच न लागे अने ह्वे गवेपण करता ज्यारे ते चोराएल्लं करियाणु पच्छु मळी आके सारपच्छी ते वथी क्वियाओ प्रतनु थइ जाय छे.

६. प्र०—गाहावइस्स णं भते ! भंडं विकिणमाणस्से कइए भंडं साइजेज्जा, भडे य से अणवणीए सिया, गाहावइस्स णं ते ! ताओ भंडाओ कि आरंभिया किरिया कज्जइ, जधि-मिच्छादसणकिरिया कज्जइ, कइयस्स वा ताओ भंडाओ, कि आरंभिया किरिया कज्जइ, जाव-मिच्छादसणकिरिया कज्जइ ?

६. प्र०—हे भगवन् ! करियाणाने वेचना गृहस्थनु भांडं करियाणुं, करियाणुं खगद करनारे खरीयु-तेने माटे संत्येकार-खात्री-वातु आशुं पण हंनु ते करियाणुं अनुपनीत छे-लइ जंवायु नथी अथीन् ते वेचनारने त्यां छे, तो ते वेचनार गृहपतिने ते करियाणांथी शु आरंभिकी यावत् मिथ्य दर्शनप्रत्ययिकी क्रिया लागे ?; अने ते खरोदनारने ते करियाणाथी शु आरंभिकी यावत्-मिव्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया लागे ?

६. उ०—गोयमा ! गाहावइस्स ताओ भंडाओ आरंभिया किरिया कज्जइ, जाव-अपचवत्ताण-मिच्छादसणवत्तिया किरिया

६. उ०—हे गौतम ! ते गृहपतिने ते भांड-करियाणा-थी आरंभिकी यावत्-अप्रत्याह्यानिकी क्रिया लागे, अने मिथ्या-

१. मूलच्छाया:—गृहपतेभगवन् ! भाण्ट विक्रानानस्य कोऽपि भाण्डम् अपहरेत्, तस्य भगवन् ! तद् भाण्डं गवेपयत किम् आरंभिकी त्रिय क्रियते, प्रहिही, म याप्रत्यया, अप्रत्याह्यानक्रिया, मिव्याद निप्रत्यया ? गौतम ! आरंभिकी क्रिया क्रियते, परिग्रहिकी, मायाप्रत्यया, अप्रत्याह्यानक्रिया, मिथ्यादर्शनक्रिया स्यात् क्रियते, म्याद् नो विप्रते. अथ तद् भाण्डम् अभिजन्मवागतं भवति, नत्तन्त्रय च पदान् गुणे ता प्रतनुकी भवति गृहपते-न ! भ.ण्ट विक्रानानस्य क्रिकी भाण्डान स्यादयेद, साण्डानि च तस्य अनुपनीतानि स्यु, गृहपतेभगवन् ! तेषु भाण्डेषु किम् आरंभिकी क्रियते, यावत् मिथ्यादर्शनक्रिया क्रियते ? क्रियते वा तेषु भाण्डेषु किम् आरंभिकी क्रिया क्रियते, यावत् मिथ्यादर्शनक्रिया क्रियते ? न ! गृहपते तेषु भाण्डेषु आरंभिकी क्रिया क्रियते, यावत् अपत्याह्यान-मिव्यादर्शनप्रत्यया क्रियाः—अनु०

सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ; कइयस्स ताओ सव्वाओ पयणुईभवन्ति.

७. प्र०—गाहावइस्स णं भंते ! भंडं विक्रिणमाणस्स, जाव-भंडे से उवणीए सिया, कइयस्स णं भंते ! ताओ भंडाओ किं आरंभिया किरिया कज्जइ, जाव-मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ; गाहावइस्स वा ताओ भंडाओ किं आरंभिया किरिया कज्जइ, जाव-मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ ?

७. उ०—गोयमा ! कइयस्स ताओ भंडाओ हेइल्लाओ चत्तारि किरियाओ कज्जन्ति, मिच्छादंसणवत्तिया किरिया भयणाए; गाहावइस्स णं ताओ सव्वाओ पयणुईभवन्ति.

८. प्र०—गाहावइस्स णं भंते ! भंडे जाव-धणे य से अणुवणीए सिया ?

८. उ०—एयं पि जहा भंडे उवणीए तहा नेयव्वं चउरयो आलावगो, धणे य से उवणीए सिया जहा-पढमो आलावगो, भंडे य से अणुवणीए सिया तहा नेयव्वो पढम-चउरथाणं एकां गमो, वित्ति-तइयाण एकां गमो.

२. अतन्तरं कर्मवन्धक्रिया उक्ता, अथ क्रियान्तराणा विप्रयत्नित्वाणाम् आह.—‘ गाहावइस्स ’ इत्यादि. गृहपतिः—गृही ‘ मिच्छादंसणकिरिया सिय कज्जइ ’ इत्यादि. मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया स्यात् कदाचित् क्रियते भवति, स्याद् नो क्रियते कदाचिद् नो भवति. यदा मिथ्यादृष्टिः गृहपतिस्तदाऽस्ती भवति, यदा तु सम्यग्दृष्टिस्तदा न भवति इत्यर्थः. अथ क्रियामु एव विशेषम्. ‘ अह ’ इत्यादि. ‘ अथ ’ इति पक्षान्तरद्योतनार्थः. ‘ से भंडे ’ ति तद्भाष्यम्. ‘ अभिममकाणए ’ ति गवेषयत्. ‘ तओ ’ ति ततः—समन्वागमनात् ‘ से ’ ति तस्य गृहपतेः—पश्चात् समन्वागमनानन्तरमेव ‘ सव्वाओ ’ ति तासां संभवोः ता आरम्भिक्यादिक्रियाः, ‘ पयणुईभवन्ति ’ ति प्रतनुकीभवन्ति हस्वीभवन्ति, अपहृतमाण्डगवेषणकाले—‘ भइयस्स ताओ सव्वाओ पयणुईभवन्ति ’ ति अत्राप्राप्तमाण्डवेन तद्गतक्रियाणाम् अल्पत्वाद् इति, गृहपतेस्तु महय. —भाण्डस्य तदीयत्वत्. क्रयिकस्य भ संभवत् महयस्ताः, गृहपतेस्तु प्रतनुकाः, इदं भाण्डस्याऽनुपनीतो-पनीतभेदात् सूत्रद्वयम् उक्तम्. एवं धनस्याऽपि वाच्यम्. तत्र प्रथमम्.—‘ गाहावइस्स णं भंते ! भंडं विक्रिणमाणस्स कइए भंडं साइज्जेजा, धणे य से अणुवणीए सिया, कइयस्स णं भंते ताओ धणाओ किं अ.रंभिया किरिया कज्जइ ५, गाहावइस्स णं ताओ धणाओ किं आरंभिया किरिया कज्जइ ५ ? गोयम कइयस्स तओ धणाओ हेइल्लाओ चत्तारि किरियाओ कज्जन्ति, मिच्छादंसणकिरिया भयणाए; गाहावइस्स णं ताओ नव्वाओ पयणुईभवन्ति. ’ धनेऽनुपनीते क्रयिकस्य महयस्ता भवन्ति, धनस्य तदीयत्वात्. गृहपतेस्तु तास्तनुकाः, धनस्य तदानीम् अतदीयत्वत्. एवं द्वितीयसूत्रसमानम् इदं तृतीयम्, अत एवाऽऽहः—‘ एयं पि जहा भंडे उवणीए तहा नेयव्वं ’ ति द्वितीयसूत्रसमतय इत्यर्थः. चतुर्थं त्वेवम् अथ्येयम्—‘ गाहावइस्स णं भंते ! भंडं विक्रिणमाणस्स कइए भंडं साइज्जेजा, धणे य से उवणीए सिया

दर्शनप्रत्ययिकी क्रिया कदाच लगे अने कदाच न लगे अने खरीदकरनागने ते वधी क्रियाओ प्रतनु होय छे.

७. प्र०—हे भगवन् ! भाटने वचना गृहपतिने व्याधी याम् ते भाट उपनीत कर्युं—खरीद करनारे पोताने त्यां अ.णुं—होय ल्यारे ते खरीद करनारे ते भाटयी शुं आरंभिकी क्रिया वगैरे पांच क्रियाओ अने गृहपतिने ते भाटयी शुं आरंभिकी वगैरे पांच क्रियाओ लगे ?

७. उ०—हे गौतम ! ते भाटयी ते खरीद करनारे हेठळनी—मोटा प्रमाणवाळी—चारे क्रियाओ लगे अने मिथ्यादृष्टि होय तो मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया लगे अने मिथ्यादृष्टि न होय तो मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया न लगे ए प्रमाणे मिथ्यादर्शन—क्रियानी मजनावडे गृहस्थने ते वधी क्रियाओ ओछा प्रमाणमा होय छे.

८. प्र०—हे भगवन् ! गृहपति—घरधणि—ने भाड वावत्—वन न मळ्युं होय (तो केम ?)

८. उ०—रंति पण जेम उपनीत—सोपेळ भाड—संबधे कळ्युं छे तेम समज्युं—चोथो आलापक समज्यो. ‘ जो धन उपनीत होय तो ’ जेम अनुपनीत भाड विषे प्रथम आलापक कळ्यो छे तेम समज्युं—प्रथम अने चतुर्थ आलापकनो समान गम समज्यो अने वीजा अने वीजा. आलापकनो समान गम समज्यो.

१. मूलच्छाया.—स्यात् क्रियते, स्याद् नो क्रियते; क्रयिकस्य ता. सर्वैः प्रतनुकीभवन्ति. गृहपतेर्भगवन् ! भाण्डं विक्रीणानस यावद्-भाण्डं उपनीतं स्यात्, कइए भगवन् ! तस्माद् भाण्डात् किम् आरंभिकी क्रिया क्रियते यावन्-मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते ? गृहपतेर्वा तस्य भाण्डात् किम् आरंभिकी क्रिया क्रियते यावन्-मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया क्रियते ? गौतम ! क्रयिकस्य तस्माद् भाण्डाद् अथस्तनाथतस्य क्रियन्ते, मिथ्यादर्शनप्रत्यया क्रिया मजनया. गृहपते ता. सर्वा प्रतनुकीभवन्ति गृहपतेर्भगवन् ! भाण्डं यावन्-धने च तस्य अनुपनीतं स्यात् एतदपि यथा भाण्डम् उपनीतं तथा हातव्यम्-चतुर्थं. आलापक, धनं च तस्य उपनीतं स्यात् यथा प्रथम आलापक, भाण्डं च तस्य स्यात् तदा हातव्यं. प्रथम-चतुर्थयोः एको गमः, द्वितीय-तृतीययोः एको गमः—अनु०

गाहावडस्म णं भते ! ताओ धगाओ कि आरंभिया किरिया कज्ज ५ ? कयस्स वा नाओ धणाओ कि आरंभिया किरिया कज्ज ५' गौयमा ! गाहावडस्म नाओ धगाओ आरंभिया ४, मिच्छादसगपत्तिमा किरिया मिय कज्ज, सिय नो कज्जइ. कइयस्म णं ताओ सव्वाओ पयणुडंभवन्ति. ' धने उन्नीते धनप्रत्यग्भवत तातां गृहपतेर्मह्य, कथिकस्य तु प्रतनुत्ताः, धनस्य तदानीम् अतदीपयन्, एव च प्रममूत्रसमम् उद चतुर्थम्. इत्येतदनुसारेण च सूत्रपुष्पकाऽश्वराणि अवगन्तव्यानि.

२. हमणा कर्मवचनी क्रिया करी, हरे बीबी क्रियाओला विपशने निम्पवा [' गाहावडस्म ' इत्यादि.] सूक्ष्म कहं छे, गृहपति एट्ठे गृहवाओ-गृहस्म [' मिच्छाऽसगपत्तिरिया मिय कज्ज ' इत्यादि.] निव्या दर्शनना हेतुवाओ क्रिया कदाचिन् धाय अने कदाचिन् न धाय. ज्यारे गृहपति निव्यादष्टि होय त्वारे निव्यादर्शन प्रत्ययिकी क्रिया लागे अने ज्यारे गृहपति सम्प्रदष्टि होय-निव्यादर्शनवाओ न होय-त्वारे निव्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया न लागे. हरे क्रियामा ज विशेष कहं छे. [' अड ' इत्यादि.] ' अथ ' ए प्रथम पक्षातरने सूत्रववा सूक्ष्मो छे. [' मे भडे ' ति] ते भांड [' अनिगमणानर ' ति] गवेषण करता गज्जु होय [' तयो ' ति] मज्जा पठी, [' से ' ति] ते घरघणिते, ए भांड मज्जा पठी तुम न [' ग. पाओ ' ति] जेओनो मनय छे ते वधी क्रियाओ [' पयणुडंभवन्ति ' ति] टुंकी धाय छे, चोराएठ भांडने भानवानी वेलाए ते गृहस्म विशेष प्रयत्नवाओ होवाधी ते क्रियाओ मोटी होय छे अने ज्यारे ते चोराएठ करियाणुं हाथ आवे त्वारे ते गृहस्म प्रयत्नधी अट्ठेको होवाधी ते क्रियाओ टुंकी-ओली-धाय छे. [' कज्ज '] गात्क [' गड साज्जेज ' ति] ' भांडने-करीयाणाने पोते गरीदुं छे ' ए प्रमाणे मत्वहार-वाओ धाओने मरिक्करे. [' अधुगणीए ' ति] ज्यां गृही मरीदनारने सोणुं नगी. [' कइयस्म ण ताओ सुव्वाओ पयणुडंभवन्ति ' ति] करियाणुं अमान होवाधी ते सर्वथनी क्रियाओ ओली होय छे, अने जेने दस करीयाणुं पडुं छे एवा गृहस्थने तो तेतु पोतातु करियाणुं होवाधी ते क्रियाओ मोटाहपमा होय छे ज्यारे ते करीयाणुं. मरीदनारने मोपाय छे त्वारे मरीदनारने ते क्रियाओ मोटाहपमा होय छे अने घरघणिते तो ओली होय छे नहि मोपेल अने सोपेल एम छे प्रमाणे भांड होवाधी आ वे सूत्र ते परमे कयां छे, ए प्रमाणे धन संववे पग वे सूत्र कइया, नेम. पइलु सूत्र आ प्रमाणे छे:—'हे भगवन् ! करियाणाने वेचनार गृहस्थतुं करियाणुं, कोइ मरीदनार मरीद करे अने तेतु (मूल्यहप) धन हजु न गज्जु होय तो मरीद करनारने ते धनधी शु आरंभिकी वंगे क्रियाओ शमे अने ते करीयागाना यणी गृहपतिने ते धनधी शु आरंभिकी वंगे क्रियाओ लागे ? हे गौतम ! ते धनधी ते मरीदनारने हेठची मोटा प्रमाणवाओ-चार क्रियाओ लागे अने निव्यादर्शन क्रिया मजनावडे-लागे अने न पग लागे, अने करीयागानाओ घरघणिते ते वधी क्रियाओ मोटा प्रमाणमा लागे. ' ज्या सुधी धन मोपातु नगी त्वा सुधी मरीद करनारने धन होवाधी ते क्रियाओ तेने मोटा प्रमाणे लागे अने ते धन, मोपाया पहला वेचनार गृहपतिनुं न होवाधी तेने ते क्रियाओ ओटा प्रमाणमा लागे. ए प्रमाणे आ चीजु सूत्र चीजा सूत्रनी गमान समजवुं, पाटे ज कहे छे. — [' एय म जहा भंडे उवणीए तहा नेयन्ने ' ति] चीजा सूत्रनी साथे गनपगे समजवुं. सोणुं सूत्र तो ए प्रमाणे मज्जुं. — 'हे भगवन् ! करियाणाने वेचना गृहस्थतुं करियाणुं कोइ मरीद करनार मरीद अने धन पग उपनीत-मोपेलु होय तो हे भगवन् ! ते धनधी ते करीयागानाओ गृहपतिने शु आरंभिकी वंगे क्रियाओ लागे ? अने ते धनधी ते मरीद करनारने शु आरंभिकी वंगे क्रियाओ लागे ? हे गौतम ! हपतिने ते धनधी आरंभिकी वंगे क्रियाओ लागे अने निव्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रिया लागे अने न पग लागे तथा ते धनधी मरीद करनारने वधी क्रियाओ ओटा प्रमाणमा लागे कारण के. ते क्रियाओ धनहेतुक छे पाटे धन मोपाया बाद गृहपतिने मोटा प्रमाणमा लागे अने ते वचने मोपाया पठी-धन, मरीदनारतुं न होवाधी तेने ते क्रियाओ ओटा प्रमाणमा लागे अने ए प्रमाणे प्रथम सूत्र गमान आ चतुर्थ सूत्र छे अने अनुभां सूत्र पुनारना अगरे अत्रगमवानी जायवानी छे.

अधिकार्य.

१. प्र०—अंगणिकाए ण भते ! अणुणो जल्लि सभागे म- १. प्र०—हे भगवन् ! हमणा जगवली अधिकार्य-महा-
कर्ममतराए पेव, महाकिरिय महासा-अपयेदणवणए वेव वररः कर्मपाओ, महाक्रियापाओ, महाआश्रवपाओ, महावेदनावाओ,
केहे ण समए समए मोषमिजमाणे, सोटसिजमाणे चारमहाउ- धाय छे. हरे ते अत्रि समये समये-धने धने-ओतो धनो होय.
पानयोसे इगाठअर, मुग्गुरखण, उअणियणुए; तजो पच्छ- हज्जानो होय अने हेहेउ अने अनरररप थयो. मुग्गुरखण यणो,
अप्यकम्मगण पेव उपाठिगिया उउमव-अपयेदणवणए वेव मममन्त यमो त्वाए बाद ते अत्रि अन्पकर्मपाओ, अप्यक्रियापाओ
उपाठः अपरश्रववाओ अने अपवेदनावाओ भाए !

२. उ०—हता, गौयमा ! इगणिकाए थ बहुणुअणिक २. उ०—हा, गौतम ! हमणा जगवलो अधिकार्य० ते अ
आधे ते धेव. धरेवुं.

३. क्रियाउपिकाराद् उपाहाः—' इया । ' इयारि. ' अणुणो जल्लि ' नि अनुणो जल्लि—अणुः प्रथमः, ' महाकम्मतरा ' !

१. 'मूल्यहप'—प्रतिशब्दे अन्वयः ! 'अणुणो जल्लि'—अणुः प्रथमः, 'महाकम्मतरा'—महाकर्ममतरा, महाक्रियापाओ, महाआश्रवपाओ, महावेदनावाओ, महाअपयेदणवणए वेव वररः इति अर्थः. अणुः प्रथमः, 'महाकम्मतरा'—महाकर्ममतरा, महाक्रियापाओ, महाआश्रवपाओ, महावेदनावाओ, महाअपयेदणवणए वेव वररः इति अर्थः. अणुः प्रथमः, 'महाकम्मतरा'—महाकर्ममतरा, महाक्रियापाओ, महाआश्रवपाओ, महावेदनावाओ, महाअपयेदणवणए वेव वररः इति अर्थः.

गुरुयत्ताए, जाव-ववरोवेइ तावं च णं से पुरिसे काइयाए, जाव
-चउहिं किरियाहिं पुट्टे; जोसिं पि य णं जीवाणं सरीरोहिं धणू
निव्वात्तिए ते वि जीवा चउहिं किरियाहिं, धणु पुट्टे चउहिं,
जीवा चउहिं, ण्हारू चउहिं, उसू पचहिं, मरे, पत्तणे, फले,
ण्हारू पंचहिं, जे वि य से जीवा अहे पच्चोवयमाणस्स उवग्गहे
वटंति ते वि य णं जीवा काइयाए, जाव-पंचहिं किरियाहिं
पुट्टा.

यावत् जीवोने जीवित्थी च्युत करे तावत् ते पुरुष कायिकी यावत्
चार क्रियाने फरसे छे. अने जे जीवोना शरीरथी वनुप्य वनेछुं छे
ते जीवो पण चार क्रियाने, धनुष्यनी पीठ चार क्रियाने, दोरी
चार क्रियाने, ण्हारू चार क्रियाने, वाण पांच क्रियाने, शर, पत्रण,
फळ अने ण्हारू पाच क्रियाने अने नीचे पडता वाणना अवग्रहमां
जे जीवो आवे छे ते जीवो पण कायिकी यावत् पांच क्रियाने
फरसे छे.

४. क्रियाऽधिकारादेव इदमाहः—‘ पुरिसे णं ’ इत्यादि. ‘ परामुसइ ’ ति परामृगति-गृहाति, ‘ आयतकवाययं ’ ति
आयतः क्षेपाय प्रसारितः—कर्णायतः—कर्णं यावद् आकृष्टस्ततः कर्मधारयाद् आयतकर्णायतः, अतस्तम् इष्टुं वाणम्, ‘ उड्डुं वेहासं ’
ति ऊर्ध्वम् इति वृक्षगिखराद्यपेक्षयाऽपि स्यात्, अत आहः—विहायसि इत्याकाशे, ‘ उव्विहइ ’ ति ऊर्ध्वं विजहाति ऊर्ध्वं क्षिपति—
इत्यर्थः. ‘ अभिहणइ ’ ति अभिमुखं मागच्छतो हन्ति, ‘ वत्तेइ ’ ति वर्तुलीकरोति शरीरसंकोचाऽऽपादनात्, ‘ लेसेइ ’ ति
श्लेषयति आत्मनि श्लिष्टान् करोति, ‘ संवाएइ ’ ति अन्योऽन्यं गात्रैः संहतान् करोति, ‘ संवट्टेइ ’ ति मनाक् स्पृशति, ‘ परित्तावेइ ’
ति समन्ततः पीडयति ‘ किलामेइ ’ ति मारणान्तिकादिसमुद्घातं नयति, ‘ टाणाओ टाण संकामेइ ’ ति स्वस्थानात् स्थानान्तरं
नयति, ‘ जीवियाओ ववरोवेइ ’ ति च्युतजीवितान् करोतीति. ‘ किरियाहिं पुट्टे ’ ति क्रियाभिः. स्पृष्ट.—क्रियान्त्येन कर्मणा वद्ध
इत्यर्थः, ‘ धणु ’ ति धनुर्दण्डगुणादिसमुदायः. ननु पुरुषस्य पञ्च क्रिया भवन्तु, कायादिव्यापाराणा तस्य दृश्यमानत्वात्, धनुरादे-
निर्वर्तकशरीराणां तु जीवाना कथं पञ्च क्रियाः ? कायमात्रस्याऽपि तदीयस्य. तदानीम् अचेतनत्वात्, अचेतनकायमात्रादपि वन्धा-
ऽन्युपगमे सिद्धानामपि तत्प्रसङ्गः, तदीयशरीराणामपि प्राणातिपातहेतुत्वेन लोके विपरिवर्तमानत्वात्. किंच, यथा धनुरादीनि
कायिक्यादिक्रियाहेतुत्वेन पापकर्मवन्धकारणानि भवन्ति तज्जीवानाम्, एव पात्र—दण्डकादीनि जीवरक्षाहेतुत्वेन पुण्यकर्मनिवन्धनानि
स्युः ? न्यायस्य समानत्वाद् इति. अत्रोच्यतेः—अविरतपरिणामाद् बन्धः, अविरतिपरिणामश्च यथा मुख्यस्याऽस्ति एव धनुरादि-
निर्वर्तकशरीरजीवानामपि इति; सिद्धाना तु नास्त्यसौ इति न बन्धः. पात्रादिजीवाना तु न पुण्यबन्धहेतुत्वम्, तद्वेतोर्विचैकादेस्तेषु
भावाद् इति. किंच, सर्वज्ञवचनप्रामाण्याद् यद् यथोक्त तत्तथा श्रद्धेयमेव—इति. इपुरिति शर-पत्र-फळादिसमुदायः, ‘ अहे ण से उसू ’
इति. इह धनु-मटादीना यद्यपि सर्वक्रियासु कथञ्चिद् निमित्तभावोऽस्ति, तथापि विवक्षितवच प्रति अमुख्यवृत्तिकतया विवक्षित-
वर्धक्रियायास्तैः कृतत्वेनाऽविवक्षणात्, शेषक्रियाणा च निमित्तभावमात्रेणाऽपि तत्कृतत्वेन विवक्षणाच्चतस्रस्ता उक्ताः. चाणादिजीवशरीराणा
हेतु साक्षाद् वधक्रियाया प्रवृत्तत्वात् पक्षेभि.

४. क्रियानो अधिकार चालु होवाथी ज आ—[‘ पुरिसे ण ’ रत्यादि] सूत्र कहे छे [‘ परामुसइ ’ ति] ग्रहण करे, [‘ आयत-
कवायय ’ ति] फंफूवा माटे प्रसारेल ते आयत अने ते प्रसारेल, कान सुथी सेंचेलु माटे आर्यतकर्णायत, ते वाणने [‘ उड्डुं वेहासं ’ ति] उंचे,
नी टोचनी अपेधाए पण उचे कहेवाय माटे कहे छे के- ‘ विहायसि ’ एटले आकाशमां [‘ उव्विहइ ’ ति] उंचे फेके छे. [‘ अभिहणइ ’ ति]
आवताने हणे छे, [‘ वत्तेइ ’ ति] बीजाना शरीरने सकोची नाखवाथी गोळ करे छे, [‘ लेसेइ ’ ति], आत्माना-पोताना-श्लिष्ट करे छे
क बीजाने चोटाठी दे छे, [‘ संवाएइ ’ ति] पररार गात्रोनी साथे महत-भगा-करे छे, [‘ संवट्टेइ ’ ति] थोडो स्पर्श करे छे, [‘ परित्तावेइ ’
] चारे कोरथी पीउ पमाडे छे, [‘ किलामेइ ’ ति] मारणातिक वंगरे मसुद्घातने पमाडे छे, [‘ टाणाओ टाण संकामेइ ’ ति] पोताना
नथी स्थानातरे लट जाय छे, [‘ जीवियाओ ववरोवेइ ति] जीवितथी च्युत करे छे, [‘ किरियाहिं पुट्टे ’ ति] क्रियाथी उत्तम थना कर्मवडे वद्ध
णे, [‘ धणु ’ ति] दड अने टोग वगरेनो मसुदाय ते धनुष्य पुरुषमा ‘ फकवु ’ वंगरे कायादिव्यापारे देस्ताना होवाथी पुरुषने पाच क्रिय ओ
धगे ते भले, पण जे जीवोना शरीरथी धनुष्य वंगरे वनेला छे ते जीवोने पाच क्रिया केग लागे ? कारण के, ते जीवतु शरीर मात्र पण, फकवानी
एव अचेतन छे, कदाप एग माताना आवे के, जे जीवतु मात्र अचेतनशरीर पण काइ क्रिया करे तो तथी थनी कर्मवप ते जीवने थाय तो
दस्ता जीवोने पण कर्मवतनो प्रमग आपग कारण के, सिद्धाना जीवोना गृहक-शरीरो पण लोकमा-जगवमा-प्राणालिवायया हेतुः णे विपरिवर्तमान
छे. वळी, कायिकी वंगरे क्रियामा हेतुभूत होवाथी जेम धनुष्य विंगरे, तेना जीवोने णप कर्मवधना कागणो छे, ए प्रमाणे जीवरक्षामा हेतु होवाथी
पात्र, दडक विंगरे पदार्थो पण जे जीवना शरीरथी वनेला छे ते जीवने पुण्यवधमा कारण थवा जोदए, कारण के, उभयव्यंछे न्यायनी समानता छे.
महि समाधान कहीए छीए. कर्मवच, अविरतपरिणामथी थाय छे, जेम अविरते परिणाम पुरुषने छे तेग जे जीवना शरीर नी वनुप्य वंगरे निपजेला
छे ते जीवने पण अविग्न परिणाम छे; माटे वनेने कर्मवधनु कारण अविरत स्वभाव होवाथी कर्मवच थवाना वावो नथी अने गिजोने तो कर्मवधनुं

१. मूलच्छाया — गुरुवतया, यावत्-व्यपरोपयति तावच्च स पुरुष कायिक्या, यावत्-चतस्रभि क्रियाभि स्पृष्ट, देयागपि च जीवानां शरीरः
धनुः निर्वर्तक तेषुपि जीवा. चतस्रभि क्रियाभि, धनु स्पृष्ट चतस्रभि, जीवा चतस्रभि, नागुधनस्रभि, इषु पञ्चभिः, शर, पत्रणम्, फलम्, स्तानु-
पञ्चभिः; येषुपि च तस्य जीवा अथ प्रसवपततोऽवग्रहे वर्तन्ते तेषुपि च जीवा कायिक्या, यावत्-पञ्चभिः क्रियाभि स्पृष्टा—असु०
१. अहिं ‘ आयत ’ अने ‘ कर्णायत ’ शब्दनी कर्मधारय-समास करवो.—श्रीलभय०

कारण ते अतिरत परिणाम न होवाची कर्मवृत्त यशे नहि. अने जे जीवोनां शरीरधी पात्र वगेरे अने छे ते जीवोनां पुण्यवन्तु कारण विवेक वगेरे न होवाची ते जीवोने पुण्यवन्तु हेतुपणुं नयी. वची, (एम कंद नहि पण) पुण्यवन्तु वचननां प्रमाणता होवाची जे जेम तेजोर कर्तु छे ते तेन श्रद्धवन्तु ज. श्रद्ध, पत्रम अने फलतो संसुदाय ते श्यु. [' अहे णं से उणु ' इत्यादि.] ययति अही कांशयम नीते बहुमन् वगेरे यथायं सर्व क्रियामां निमित्तत्व छे तो पण अही प्रस्तुत वष प्रत्ये तेजोनां असुख्य प्रवृत्तिकरणाधी ' विवक्षित वषक्रिया तेजोर करी छे ' एम न विवन्तु होवाची अने बीडी क्रियाओमां तेजोनां मात्र निमित्त भाव होवाची पण ' ते क्रियाओ तेजोर करी छे ' एम विवक्ष्य होवाची चार क्रिया कहेली छे, जे जीवता शरीरधी वाग वगेरे वन्त्यां छे ते जीवने नो पांच क्रिया लागे, कारण जे, नानादिष्य शीर-शरीरयो नो सागन्-सुरारणेव्य क्रियाम प्रवर्तलां छे.

अन्यतीर्थिको.

१२. प्र०—अक्रउत्थिया णं भंते ! एवं आतिक्खंति, जाव-
परुवोति मे जहा नामए जुवइं जुवाणे हत्येणं हत्ये गणहेत्ता,
चक्रम्म वा नामी अरगाउत्ता-सिया एवामेव जाव-वत्तारि पंच
जोयणसयाइं बहुसमाइणं मणुयन्तोणं मणुस्सेहिं-कर्मयं भंते !
एवं ?

१२. उ०—गोयमा ! अं णं ते अक्रउत्थिया, जाव-
मणुस्सेहितो—जे ते एवं आहंमु, मिच्छा. अहं पुण गोयमा ! एवं
आइक्खामि एवामेव जाव-वत्तारि, पंच जोयणसयाइं बहुसमा-
इवे निरयलोए नेरइएहिं.

१३. प्र०—नेरइयाणं भंते ! किं एगत्तं पणुं विउच्चित्तए,
पुहुत्तं पणुं विउच्चित्तए ?

१३. उ०—जहा पविानिगमे आलापगो तथा नेदय्यो,
जाव-दुरहियामे.

१२. प्र०—हे भगवन् ! अन्यतीर्थिको ए प्रमाणे कहे
यावत् प्रत्ये छे के, जेम कोइ युवनिने युवान हायमां हा
प्रश्ने, (उमेला) होय अथवा जेम आगओधी मीडाएली चक्र
नामी होय ए प्रमाणे ज यावन् चारमे पांचमे योजन सुवी म
लोक. मनुष्यधी मीचोमीच भरेयो छे, हे भगवन् ते ए प्र
जेम होइ शके ?

१२. उ०—हे गौतम ! ने अन्यतीर्थिको जे यावन् मनुष्यो
जे तेओ ए प्रमाणे कहे छे ते खोटुं छे, हे गौतम ! हे वची
प्रमाणे कहे छुं के, ए प्रमाणे यावन् चारसो पांचसो यो
सुवी निरय लोक, नैरथिकोधी मीचो मीच भरेलो छे.

१३. प्र०—हे भगवन् ! तुं नैरथिको एकपणुं वि
समर्थ छे जे बहुपणुं विउच्चित्तं समर्थ छे ?

१३. उ०—जेन जंवे निग्गं सुज्जां आलापक छे ते अ
पक यावन् ' दुरहियास ' मय्य सुवी अहिं जाणवो.

५. अथ सम्यक्प्ररूपणाऽविकाराद् मिथ्याप्ररूपणानिरासपूर्वकं सम्यक्प्ररूपणानिव दर्शयत्तहः—' अक्रउत्थिया ' इति
' बहुसमाइणं ' चि अत्यन्तम् आकीर्णः. मिथ्यात्वं च तद्वचनस्य विमहज्ञानपूर्वकत्वाद् अवसेयम् इति. ' नेरइएहिं ' इति

१. मूलच्छायाः—अन्यतीर्थिको भगवन् ! एवम् आह्वयन्ति, जावत्-प्ररूपयन्ति स यथा नाम युवति युवा इत्येव इत्तं एतद्वत्, चक्र
नामी अरगाउत्तुत्ता स्यात्, एवमेव जावन्-वत्तारि, पंच योजनसयाइं बहुसमाइणं मणुयन्तोओ मणुस्सेहिं-कर्मयं भंते ! एवम् ? इति
यद ते अन्यतीर्थिको जावत्-मनुष्यः—ये ए एवम् आहुः, मिच्छा. अहं पुनर्गौतम ! एवम् आह्वयामि—एवम् एव जावत् चत्वारि, पंच योजनसयाइं मणु-
समाकीर्णो नरकलोको नैरथिकः. नैरथिकः भगवन् ! किम् एकत्वं प्रमवो विउच्चित्तम्, पृथक्त्वं प्रमवो विउच्चित्तम् ! यथा जीवाजिगमे आलाप
हावन्तो जावत्-दुरविसहम्—अनु०

१. नैरथिको विषे अही जीवाजिगम-सुज्जा के आलापकनी मत्तमग करदामां आवां छे ते आलापक (सं० पृ० ११७)नां आ प्रमाणे छे:
" इमंसे णं भंते ! रयणपमाए पु० नैरथिया किं एकत्तं पणुं विउच्चि-
त्तए, पुहुत्तं पि पणुं विउच्चित्तए ?

गोयमा ! एगत्तं पि पणुं, पुहुत्तं पि पणुं विउच्चित्तए, एगत्तं विउच्चिमाणा
एणं महं भोगारहवं वा, एणं सुइंति-करवत्त-अति-सत्ति-इल-माता-सुसल-
वत्त-गाराव-इंठ-दोमर-सुल-उउठ-मिडमाळा व जाव मिडमाळाहवं
वा. पुहुत्तं विउच्चिमाणा भोगारहवाणि वा जाव-मिडमाळस्ववाणि वा.
दाइं संखेत्ताइं, पो वसंखेत्ताइं, संपदाइं, नो वसंखेत्ताइं; वरिडाइं, नो
असंखेत्ताइं विउच्चंति-विउच्चंति अरमणस्स कायं अभिइणमाणा अमि-
इणमाणा वेयने वरिरेति-उवलं, विउळं, पगाटं, क्कसं, कहुयं, फरुसं,
मिइरं, वंठं, तिळं, इवत्तं, दुगं, दुरहियासं " इति.

" हे भगवन् ! आ स्तप्रमा नरकमां नैरथिको इं एकत्ताने !
समर्थ छे के बहुत्ताने विउच्चिवा समर्थ छे ?

गौतम ! तेओ एकत्ताने पण विउच्चं शके छे अने बहुत्ताने पण
शके छे. एकत्ताने विउच्चंता एक मोटा मोपरीमा, सुइंतिना, क
तरवारना, शत्तिना, इच्छा, गदाना, सुउच्छा, चरणा, नागचना, ए
नेमरना, शुकला, लाइडीना अने जावत्-मिडमाळना; एपने विउचं
छे अने बहुत्ताने विउच्चंता वागं मोपरीमां एपने जावत्-मिडमाळना
विउच्चं शके छे. ते रूपो संखेय होय छे—असंखेय नयी होता,
होय छे—असंखेय नयी होता, सट्टा होय छे—असट्टा नयी होता—
विउच्चिने एक बीजाना शरीरने अभिइणता अभिइणता वेदाने न
हे वेदान-उच्छेत्त, विपुल, प्रगाट, क्कसं, कहुयं, पदप, मि
तिर, दु.ल, दुगं अने दुरहियास होय छे. —अनु०

अतो नारकवक्तव्यतासूत्रम्—‘ एगत्त ’ ति एकत्वं प्रहरणानाम्, ‘ पुहुत्त ’ ति पृथक्त्वं बहुत्वं प्रहरणानामेव. ‘ जहा जीवाभिगमे ’ इत्यादि. आलापकश्चैवम्—‘ गोयमा ! एगत्तं पि पद्द विउच्चित्तए, पुहुत्तं पि पद्द विउच्चित्तए; एगत्तं विउच्चमाणा एगं महं मोगगरख्वं वा, मुसुदिरुखं वा ’ इत्यादि. ‘ पुहुत्तं विउच्चमाणा मोगगरख्वाणि वा ’ इत्यादि. ‘ ताँइ संखेज्जाइं, नो असंखेज्जाइं, एव सवद्धाइं—सररीराइ विउच्चित्ति, विउच्चित्ता अन्नमन्नस्स काय अभिहणमाणा, अभिहणमाणा वेयणं उदीरेंति, उज्जलं, विउलं, पगाढं, ककसं, कडुयं, फरुसं, निट्टुर, चंडं, तिथ्वं, दुक्ख, दुग्गं, दुरहियास ’ ति. तत्रोच्चवलां विपक्षलेशेनाऽपि अकलङ्किताम्, विपुला शरीरव्यापिकाम्, प्रगाटा प्रकर्षवतीम्, कर्कशा कर्कशद्रव्योपमाम्—अनिष्टाम्—इत्यर्थः. एवं कटुकाम्, परुषाम्, निष्टुरां चेलि; चण्डां रौद्राम्, तीव्रा ब्रगिति शरीरव्यापिकाम्, दुःखाम् अमुखरूपाम्, दुर्गां दुःखाऽऽश्रयणीयाम् अत एव दुरधिसह्याम् इति.

५. हवे सम्यक्प्रकरणानो अधिकार होवायी मिथ्याप्ररूपणाना निरासपूर्वक सम्यक्प्रकरणाने ज दर्शावता [‘ अन्नउत्थिया ’ इत्यादि] सूत्र कहे छे, [‘ बहुममादण्णे ’ ति] अत्यंत आकीर्ण. तेनु—अन्यनीर्थिकनु—आ वचन विमंगज्ञानपूर्वक होवायी तेमां असत्यता जाणवी. [‘ नेरइएहिं ’] ए प्रमाणे कच्च माटे नागकनी वक्तव्यतां नूत्र कहे छे.—[‘ एगत्त ’ ति] प्रहरणो—शत्रो—नु एकपणु, [‘ पुहुत्त ’ ति] प्रहरणोनु बहुपणु. [‘ जहा जीवाभिगमे ’ इत्यादि.] जीवाभिगमगां आपेले आलापक आ प्रमाणे छे—‘ हे गौतम ! एकपणुं पण त्रिकुर्वंवा मग्गं छे अने नहुपणु पण त्रिकुर्वंवा समर्थ छे, एकपणुनु त्रिकुर्वण कग्गता तेओ एक मोट्टं सुद्धरूप वा सुमुदिरूप ’ इत्यादि. ‘ बहुपणुनु त्रिकुर्वण करता तेओ घणा सुद्धरूपो ’ इत्यादि. ते ववा सम्यय होय पण असत्येय न होय, ए प्रमाणे सवद्ध शरीरने त्रिकुर्वं छे, त्रिकुर्वंने एक वीजाना शरीरने अभिघात करता तेओ वेदनाने उदीरे छे, ते वेदना उच्चल, विपुल, प्रगाढ, कर्कश, कटुक, परुष, निष्टुर, चंड, तीव्र, दुःखरूप, दुर्ग अने दुःसह होय छे—उच्चल एटले वेदनानो विपक्ष सुख, तेना अग्रथी पण अकलंकित अर्थात् लवनान्न पण सुखरहित, आसा शरीरमां व्यापेली वेदना ते विपुल वेदना, प्रगाढ—प्रकर्षवाळी, कर्कश—कर्कश पदार्थ जैवी अर्थात् अनिष्ट, ए प्रमाणे कटुक, परुष, निष्टुर, चंड—रौद्र—मयकर, तीव्र—शीघ्रपणे शरीरमां व्यापनारी, दुःख—अमुखस्वरूप, दुर्ग—दुःखपूर्वक आश्रय कग्वा योग्य माटे ज दुस्सह

आधाकर्मादि आहार.

—आहाकम्मं ‘ अणवज्जे ’ ति मणं पहारेत्ता भवति, से णं तस्स ठाणस्स अणालोतियपडिक्कंते कालं करेइ—नत्थि तस्स आराहणा, से णं तस्स ठाणस्स आलोतियपडिक्कंते कालं करेइ—अत्थि तस्स आराहणा—एणं गमेणं नेयच्च—कियगडं, ठवियं, रइयगं, कतारभत्तं, दुब्बिक्खभत्तं, वडलियाभत्तं, गिलाणभत्तं, सेज्जायरपिंड.

—‘ आधाकर्म अनवच्च—निष्पाप—छे ’ ए प्रमाणे जे, मनमां समजतो होय ते जो आधाकर्म स्थानविषयक आलोचन अने प्रतिक्रमण कर्या विना काल करे तो तेने आराधना नयी अने जो ते स्थानविषयक आलोचन अने प्रतिक्रमण करी काल करे तो तेने आराधना छे. ए गम प्रमाणे क्रीतकृत—साधु माटे मूल्य आपीने आणेछं भोजन, स्थापित—साधु माटे राखी मलेछं भोजन, रचित—साधु माटे लाडवा वगेरे रूपे करेले लाडवानो भूको वगेरे, कातारभक्त—जंगलमा साधुना निर्वाह माटे तैयार करेले आहार, दुर्भिक्षभक्त—टुकाळ वखते साधुना निर्वाह माटे तैयार करेले आहार, दुर्दैन होय—वरसाद आवतो होय—त्यारे साधु माटे तैयार करेले आहार ते वार्दलिकाभक्त, ग्लान माटे राधेले आहार, शय्यातरपिंड, राजपिंड, ए वधी जातना आहार माटे जाणवु.

१४. प्र०—आहाकम्मं ‘ अणवज्जे ’ ति बहुजणस्स मज्जे भासित्ता, सयमेव परिभुजित्ता भवति से ण तस्स ठाणस्स जाच—अत्थि तस्स आराहणा ?

१४. प्र०—‘ आधाकर्म आहार निष्पाप छे ’ ए प्रमाणे जे घणा माणसोनी वच्चे बोले अने पोते आधाकर्मने खाय तो तेम बोळनार तथा खानार ते विषे यावत् तेने आराधना छे ?

१. प्र० छे—गौतम ! एकस्वमपि प्रभुर्विकुर्वितुम्, पृथक्त्वनपि प्रभुर्विकुर्वितुम्, एकत्वं विकुर्वमाणा एकं महद् सुद्धरूप वा, सुपुण्डिरूप वा. २. पृथक्त्वं विकुर्वमाणा सुद्धरूपाणि वा. ३ तानि सख्येयानि, नो असख्येयानि, एवं सवद्धानि शरीराणि विकुर्वन्ति, विकुर्व्यं अन्योऽन्यस्य कायम् अभिघ्नन्त, अभिघ्नन्त वेदानाम् उदीरयन्ति, उज्ज्वलाम्, विपुलाम्, प्रगाटाम्, कर्कशाम्, कटुकाम्, परुषाम्, निष्टुराम्, चण्डाम्, तीव्राम्, दुःखाम्, दुरधियासाम्—(दुरधिसह्याम्):—अनु०

१. मूलच्छाया—आधाकर्म, ‘ अनवच्चम् ’ इति मन प्रधारयित्ता भवति न तस्मात् स्थानाद् अनालोचितप्रतिक्रान्तं कालं करोति नास्ति तस्य आराधना, स तस्मात् स्थानाद् आलोचितप्रतिक्रान्तं कालं करोति अन्वि तस्य आराधना, एतेन गमेन ज्ञातव्यम्—क्रीतकृतम्, स्थापितम्, रचितम्, कान्तारभक्तम्, दुर्भिक्षभक्तम्, वार्दलिकाभक्तम्, ग्लानभक्तम्, शय्यातरपिण्डम्. आधाकर्म ‘ अनवच्चम् ’ इति बहुजनस्य मध्ये भाषित्वा स्वयमेव परिभुज्य भवति स तस्य स्थानस्य यावत्—अन्वि तस्य आराधना ?—अनु०

१४. उ०—एयं पि तह चैव, जाव-रायपिटं:

१४. उ०—ए पण ते ज प्रमाणे जाणवुं यावत्-राजपिटं.

१५. प्र०—आहाकम्मं 'अणवजे'ति अन्नमज्जस्स अणु-
पदावतित्ता भवद्, से णं तस्स० ?

१५. प्र०—'आधाकर्म अनवद्य छे' ए प्रमाणे करी परस्पर
देवरावनार होय, तेने आराधना होय ?

१५. उ०—एयं तह चैवं चाव-रायपिटं.

१५. उ०—ए पण ते ज प्रमाणे जाणवुं यावत्-राजपिटं.

१६. प्र०—आहाकम्मं णं 'अणवजे'ति बहुजगमज्जे
पञ्चवत्ता भवति से णं तस्सं जाव-अत्थि आराहणा ?

१६. प्र०—'आधाकर्म निष्पाप छे' ए प्रमाणे घटा
माणसोने जे जणावनार होय, तेने यावत् आराधना छे ?

१६. उ०—जाव-रायपिटं.

१६. उ०—यावत्-राजपिट (पंटे जाणी छेवुं.)

६. इयं च वेदना ज्ञानाद्याऽऽराधनाविरहेण भवति इति आराधनाऽभावं दर्शयितुमाहः—'आहाकम्मं' इत्यादि. 'अणवजे'ति अनवद्यमिति, 'मणं पहारेत्त'ति मानसं प्रधारयिता स्यापयिता भवति. 'रदयं'ति भोदकचूर्णादि पुनर्मोदकादितया रचितम् औद्देशिकमेदरूपम्. 'कंतारमत्तं'ति कान्तारम् अरण्यम्, तत्र भिक्षुकाणां निर्वाहार्थं यद्विहितं भक्त तत् कान्तारमत्तम्, एवम् अन्यान्यपि. नवरम्—वार्द्धिका मेघदुर्दिनम्, 'गिलाणमत्तं'ति ग्लानस्य निरोगार्थं भिक्षुकदानाय यत् कृतं भक्तं तद् ग्लान-मत्तम्. आधाकर्मोदीनां सदोषत्वेन आगमेऽभिहितानां निर्दोषताकल्पनम्, तत एव स्वयं भोजनम्, अन्यसाधुभ्योऽनुप्रदापनम्, सभायां निर्दोषतामणनं च विपरीतप्रदानादिरूपत्वाद् मिथ्यत्वादि, ततश्च ज्ञानादीनां विराधना स्फुट्या एव इति.

६. आ वेदना, ज्ञानादिनी आराधना न करी होय त्यागे थाय छे माटे आराधनाना अभावने दर्शाववा ['आहाकम्मं' इत्यादि] मूत्र कहे छे, ['अणवजे'ति] अनवद्य-निष्पाप, ए प्रमाणे ['मणं पहारेत्त'ति] मनने धाण करनार होय. ['रदयं'ति] रचितक-रहेलुं—उदाहरण तरीके; भांगीने भूको थट गएला लाडवानो फर्गने साधुने माटे लाडवो वाळवो—जे औद्देशिक मेदरूप छे, ['कंतारमत्तं'ति] अरण्यमां भिक्षुयोना निर्वाह माटे जे वनावेलुं भक्त ते कंतारमत्त, ए प्रमाणे बीजा पग जागमां. विशेष ए के, वार्द्धिका एटले मेघदुर्दिन. ['गिलाणमत्तं'ति] ग्लाननी निरोगतायें भिक्षुकेने देवा माटे करेलुं भक्त ते ग्लानमत्त; आगममां सदोषपणे कहेला आवाकर्मदिक आहारोलुं निर्दोषपणे कल्पलुं अने नैयी ज पोने तेलुं भोजन करलुं, बीजा माधुओने अनुप्रदापन करु तया समामां तेलुं निर्दोषपणुं व्हेलुं, ते वधुं विपरीत प्रदानादिरूप होवायो मिथ्यात्वादिरूप छे; अने तयी ज्ञान वंगेरीने विराधना स्फुटरूपे ज छे.

आचार्य-उपाध्याय.

१७. प्र०—औयरिय-उवज्जाए णं भंते ! सविसयंसि गणं
अगिलाए संगिण्हमाणे, जगिलाए उवगिण्हमाणे कइहिं भवग्ग-
एणेहिं सिज्जति, जाव-अंतं करेति ?

१७. प्र०—हे भगवन् ! पोताना विषयमां, शिष्यवर्गने खेद
रहितपणे स्वीकारता, खेदरहितपणे सहाय करता आचार्य अने
उपाध्याय केटलां भवग्रहणो करी सिद्ध थाय यावत् अंतने करे ?

१७. उ०—गोयमा ! अत्येगतिए तेणेव भवग्गहणेणं सि-
ज्जति, अत्येगतिए दोच्चेणं भवग्गहणेणं सिज्जति, तच्चं पुण
भवग्गहणं णाइक्कमति.

१७. उ०—हे गौतम ! केटलाक ते ज भवग्रहे सिद्ध थाय,
केटलाक वे भव ग्रहण करी सिद्ध थाय-पण त्रीजा भवग्रहणने
अतिक्रमे नहि.

७. आधाकर्मोदीनां पदार्थान् आचार्योद्वयः सभायां प्रायः प्रज्ञापयन्ति—इत्याऽऽचार्योदीन् फलतो दर्शयन् आहः—'आयरिए' इत्यादि. 'औयरिय-उवज्जाए णं'ति आचार्येण सहोपाध्यायः—आचार्यो-पाध्यायः, 'सविसयंसि'ति स्वविषयेऽर्थदान-मूत्रदानउक्षणं, 'गणं'ति शिष्यवर्गम् 'अगिलाए'ति अखेदेन संगृहन्-स्वीकुर्वन्-उपपद्यन्. द्वितीयः, तृतीयश्च भवो मनुष्यभवो देवभवोऽन्तरितो दृश्यः. चारित्र्यतोऽनन्तरो देवभव एव भवति, न च तत्र सिद्धिरस्ति इति.

१. मूलच्छाया.—एतदपि तथा चैव यावत्-राजपिटम्. आधाकर्म, 'अनवद्यम्' इति अन्योऽन्यस्य अनुप्रदापयिता भवति स तस्य० ? एतन् तथा चैव यावत् राजपिटम्. आधाकर्म 'अनवद्यम्' इति बहुजनमध्ये प्रदापयिता भवति स तस्य यावत्-अत्थि आराधना ? यावत्-राजपिटम्.
२. आचार्योपाध्यायो भगवन् ! स्वविषये गणम् अग्लानतया संगृहन्, अग्लानतया उपगृहन् कतिभिर्भवग्रहणं. सिध्यति, यावत्-अन्तं करोति ? गौतम ! अल्पेकस्त्वेनैव भवग्रहणेन सिध्यति, अल्पेकस्ते द्वार्यां भवग्रहणाया सिध्यति, तृतीय पुनर्भवग्रहण नाऽस्ति कामति.—अनु०

७. आचार्यकर्मोदिवर्द्धना अर्थोने प्राथिः आचार्य वर्गेरे मोटा माणसो समामां जगोवे छे मोटे हवे फळथी आचार्यादिने दर्शावता ['आयरि' इत्यादि] मूत्र कहे छे, ['आयरिय-उवज्जाएणं' ति] आचार्यनी मथे उपाध्याय ते आचार्योपाध्याय ['सविसयंसि' ति] अर्थो देवा अने मृगो देवाएव पोताना विषयनां ['गणं' ति] गिप्य वर्गने ['अगिताए' ति] अग्नेद पूर्णक स्वीकारता, सहायता करता बीचो अने बीचो मनुष्य भव देवभवना आगवाओ जाणवो, कारण के, चारित्र्याओ लागरो देवभवना ज जाय छे, त्यां सिद्धि नथी.

मृपावादी.

१८. प्र०—जे णं भंते ! परं अलिणं, असम्भूणं, अम्भ-
कलाणेणं अम्भकस्ताति तस्स णं कहप्पगारा कम्मा कज्जांति ?

१८. प्र०—हे भगवन् ! जे बीजाने, खोटा बोलवावडे, असद्भूत बोलवावडे. अभ्याख्यान-मोटे मोटे दोष प्रकाशवा-वडे दूषित कहे, ते केवा प्रकारनां कर्मो बांधे छे ?

१८. उ०—गोयमा ! जे ण पर अलिणं, असत्तवयणेणं,
अम्भक्खाणेण अम्भकस्ताति तस्स णं तहप्पगारा चव कम्मा कज्जांति,
जत्थेव णं अभिसमागच्छइ तत्थेव णं पडिसवेदेति तआं से
पच्छा वेदेति.

१८. उ०—गांतम ! ते तेवा प्रकारनां ज कर्मो बांधे छे, ते
उवा जाय छे त्या ते कर्मोने वेद्रे छे, पछी ते कर्मोने निर्जरे छे,

—संवं भंते !, संवं भंते !-त्ति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे,
छे, (एम कही श्रमण भगवंत गौतम विहरे छे.)

भगवंत-अन्नसुहृद्मसामिपणीए सिरीभगवईसुते पंचमसये छट्टो उदंभो सम्मतो.

८. पराऽनुग्रहस्याऽनन्तरं फलमुक्तम्, अथ परोपघातस्य तदाह.—‘ जे णं ’ इत्यादि. ‘ अलिणं ’ ति अलीकेन भूतनि-
हन्वरूपेण पालितब्रह्मचर्यसाधुविषयेऽपि ‘ नाऽनेन ब्रह्मचर्यमनुपालितम् ’ इत्यादिरूपेण, ‘ असम्भूणं ’ ति अभूतोद्भावनरूपेण
‘ अचौरोऽपि चौरोऽयम् ’ इत्यादिना, अथवा अलीकेन असत्येन, तच्च द्रव्यतोऽपि भवति—लुब्धकादिना मृगादीन् पृष्टस्य जानतोऽपि
नाऽह जानामि—इत्यादि. अत एव.ऽऽहः—असद्भूतेन दृष्टाऽभिसंश्रित्वाद् अशोभनरूपेण ‘ अचौरोऽपि चौरोऽयम् ’ इत्यादिना,
‘ अम्भक्खाणेणं ’ ति आभिसुहृतेन आह्वानेन दोषाऽऽविष्करणम् अभ्याख्यानम्—तेन अभ्याख्याति—वृत्ते. ‘ कहप्पगार ’ ति
कथंप्रकाराणि किंप्रकाराणि इत्यर्थः, ‘ तहप्पगारे ’ ति अभ्याख्यानफलानि इत्यर्थः. ‘ जत्थेव णं ’ इत्यादि, यत्रैव मानुषत्वादी
अभिमतामच्छति—उत्पन्ने तत्रैव प्रतिसंवेद्यति अभ्याख्यानफलं कर्म, ततः पश्चाद् वेद्यति निर्जरयति—इत्यर्थः.

भगवत्सुधर्गरवामिप्रणीते श्रीभगवनीसूत्रे पचमशते पष्ठ उद्देशके श्रीभगवदेवसूरिविरचित विवरण समाप्तम्.

८. ए प्रमाणे बीजा उपर करेल उपकारनु अनंतर-साक्षात्-फल कलुं; हवे बीजाने उपघातनुं फल कहे छे:—[‘ जे णं ’ इत्यादि.]
[‘ अलिणं ’ ति] ‘ जे मापुए ब्रह्मचर्य पाळ्युं होय तेने विषे कहेहु के आणे ब्रह्मचर्य नथी पाळ्युं ’ ए प्रमाणे सत्य जानना अपलापरूप
अलीक वडे, [‘ असम्भूणं ’ ति] जे चोर न होय तेने ‘ आ चोर छे ’ एम कहेवास्ता-न धयेलनु उद्घावनरूप-ते असद्भूत-ते वडे अथवा
अलीक-खोटुं अने ते ‘ कोद शीकारी वर्गेरेवी मृगो विषे पृष्टाएलो अने मृगोने जाणनारो पण एम बोरे के हु मृगोने जाणनी नथी ’ एने न्ने
द्रव्यधी होय मोटे कहे छे के, अहीं विवजिन खोटुं एवा प्रकारनुं नथी पण असद्भूतरूप छे, असद्भूत एटले दृष्ट अभिभाव होवापी अशोभनरूप,
चोर न होय तेमां पण ‘ आ चोर छे ’ ए प्रमाणे आरोप करवाएव ते अलीक छे. [‘ अम्भक्खाणेणं ’ ति] मांमे, दोषोना प्रकट करवाएव
कथन ते अभ्याख्य न-ते वडे बोडे, [‘ कहप्पगार ’ ति] केवा प्रकारना, [‘ तहप्पगार ’ ति] अभ्याख्यान फलवाळा, [‘ जत्थे-
व णं ’ इत्यादि.] उवा मनुष्य वर्गेरे योनिमां उत्पन्न थाय त्यां अभ्याख्यान फल कर्मने प्रतिसंवेद्रे छे, त्यार पछी निर्जरे छे.

१. मूलच्छाया—यो भगवन् ! परम् अलीकेन, असद्भूतेन, अभ्याख्यानेन अभ्याख्याति तस्य किंप्रकाराणि कर्मानि किरन्ते ? गांतम ! य.
परम् अलीकेन, अगद् (धमल) वचनेन, अभ्याख्यानेन अभ्याख्याति तस्य तथाप्रकाराणि नैव कर्माणि किरन्ते, यत्रैव अभिमतामच्छति तत्रैव
प्रतिभवेदवति, ततः स पश्चाद् वेद्यति तत्रैव भगवन् !, तदर्थं भगवन् ! इति.—अनु०

ज्ञातक ५.-उद्देशक ७.

हे भगवन् ! परमाणु कंठे ? ते ते भावे परिणमे ? कदाच कपे-परिणमे-कदाच न कपे-न परिणमे.-ए प्रमाणे द्विप्रदेशिक रक्ष. -देशतः कंठे-अवपन.-
 द्विप्रदेशिक रक्ष. -चतुःप्रदेशिक रक्ष. -पञ्च प्रदेशिक रक्ष. -यावत्-अनन्तप्रदेशिक रक्ष. -देशाश्रित विवत्पो.-परमाणु अने अक्षिधारा -परमाणु
 छेदाय ?-ना.-ए प्रमाणे यावत्-असंख्यप्रदेशिक रक्ष. -अनन्त प्रदेशिक रक्ष. अने अक्षिधारा.-ते छेदाय ?-हा-ना.-ए प्रमाणे अग्नि अने परमाणु
 विगरे.-पुष्करसर्वक मेघ अने परमाणु विगरे -गंगा महानदी अने परमाणु विगरे -परमाणु अर्धं स्तिष्ठति ? मध्य सहित छे ? प्रदेश सहित छे ?
 तेम नथी.-ए प्रमाणे द्विप्रदेशिक रक्ष.-त्रिप्रदेशिक रक्ष.-द्विप्रदेशिक रक्ष. -अनन्त प्रदेशिक रक्ष. -अने अक्षिधारा-अने अक्षिधारा-अने अक्षिधारा-
 असंख्य प्रदेशिक रक्ष.-असंख्य प्रदेशिक रक्ष. अने अनन्त प्रदेशिक रक्ष. -परमाणु परमाणुनी परस्पर स्पर्शना.-नव विवत्पो.-परमाणु अने
 द्विप्रदेशिकनी स्पर्शना.-परमाणु अने त्रिप्रदेशिकनी स्पर्शना.-ए प्रमाणे यावत्-परमाणु अने अनन्तप्रदेशिकनी स्पर्शना.-द्विप्रदेशिक अने परमाणुनी
 स्पर्शना.-द्विप्रदेशिक अने त्रिप्रदेशिकनी स्पर्शना.-द्विप्रदेशिक अने त्रिप्रदेशिकनी स्पर्शना.-त्रिप्रदेशिक अने परमाणुनी स्पर्शना.-त्रिप्रदेशिक अने
 द्विप्रदेशिकनी स्पर्शना.-त्रिप्रदेशिक अने त्रिप्रदेशिकनी स्पर्शना.-ए प्रमाणे यावत्-अनन्त प्रदेशिकनी स्पर्शना.-परमाणु पुद्गलनी कालत स्थिति.-एक
 समय अने असंख्य काल.-एक एक प्रदेशावगाढ पुद्गलनी कालत स्थिति.-एक समय अने आवलिकानो असंख्य भाग.-ए प्रमाणे यावत्-असंख्य
 प्रदेशावगाढ -एक प्रदेशावगाढ निष्कप पुद्गलनी कालत स्थिति.-एक समय अने असंख्य काल.-एक गुण काळा पुद्गलनी कालत स्थिति.-एक समय
 अने असंख्य काल.-ए प्रमाणे यावत्-अनन्त गुण वाळु पुद्गल.-वर्ण-गंध-रस-स्पर्श.-सूक्ष्म परिणाम.-नादर परिणाम.-शब्द परिणत पुद्गलनी
 कालत स्थिति.-एक समय अने आवलिकानो असंख्य भाग.-अशब्दपरिणत पुद्गल.-परमाणु पुद्गलनो अन्तरकाल.-एक समय अने असंख्य काल.-
 द्विप्रदेशिक रक्ष. -अन्तरकाल.-एक समय अने अनन्त काल.-अनन्त प्रदेशिक.-एक प्रदेशावगाढ संपु पुद्गलनो अन्तरकाल.-एक समय अने असंख्य
 काल.-ए रीते असंख्य प्रदेशावगाढ.-एक प्रदेशावगाढ निष्कप पुद्गलनो अन्तरकाल.-एक समय अने आवलिकानो असंख्य भाग.-ए रीते असंख्य
 प्रदेशावगाढ.-वर्णादिनो अन्तरकाल.-शब्दपरिणत पुद्गलनो अन्तरकाल.-एक समय अने असंख्य काल.-अशब्द परिणत पुद्गल.-द्रव्यस्वानाद्यु-क्षेत्रस्या-
 नाद्यु-अवगाहनास्थानाद्यु अने भावस्थानाद्युनी अल्प बहुता -निरयिको आरम्भ अने परिग्रही छे ?-ए-असुरो नो परिग्रह अने अरभ-शुषेयीकायादिनो
 आरभ.-शरीर-कर्म-भवन-देवो-देवीओ-मनुष्यो-मनुष्याओ-तियंचो-तिर्यंचणाओ-आमन-शयन-गाढ-मात्र-उपकरण-विगरे असुरो नो परिग्रह.-
 वेदत्रियादिनो आरभ अने परिग्रह.-पंचेन्द्रियनो परिग्रह-टंक-कूट-वापी अने वन विगरे.-देवकुल-आश्रम-प्रपा-स्तूप अने गोपुर विगरे.-प्रासाद-गृह-
 शरण-लेण-आपण-शुभाटक-त्रिक-पुष्पक अने महापथ विगरे.-शकट-रथ-यान अने मेना विगरे.-लोटी-कलायु अने कडली विगरे.-वानध्वनरो.
 व्योतिषिको.-वैमानिको.-पाच हेतु अने पाच अहेतु.-हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे.-

१. प्र०-परमाणुपुद्गले णं भते ! एयति, वेयति; जाव-
 तं तं भावं परिणमति ?

१. प्र०-हे भगवन् ! परमाणु पुद्गल कंठे, विशेष कंठे
 यावत्-ते ते भावे परिणमे ?

१. उ०-गोयमा ! सिय एयति, वेयति, जाव-परिणमति;
 सिय णो एयति, जाव-णो परिणमति.

१. उ०-हे गौतम ! कदाच कंठे, विशेष कंठे यावत्
 परिणमे अने कदाच न कपे यावत्-न परिणमे.

१. मूलध्याया-परमाणुपुद्गलो भगवन् ! एजते, वेप (व्येज) ते, यावत्-तं तं भावं परिणमति ? गौतम ! स्याद् एजते, वेपते, यावत्-
 परिणमति; स्याद् नो एजते, यावत्-नो परिणमति-अनु०

१. प्र०—दुष्पुंसि पं मते ! खवे एयति, जाव-परिणमइ?

२. प्र०—हे भगवन् ! वे प्रदेशानो स्तंभ केष वावत्-परिणमे ?

२. उ०—गोयमा ! सिय एयति, जाव-परिणमति, सिय पो एयति, जाव-पो परिणमति; मिय देने एयति, देसे नां एयति.

२. उ०—हे गौतम ! कदाच केष यवत्-परिणमे-१. कदाच न केष वावत्-न परिणमे-२. तथा कदाच एक भाग केष, एक भाग न केष-३.

३. प्र०—नियससि पं मते ! खवे एयति ?

३. प्र०—हे भगवन् ! त्रग प्रदेशवाळो स्तंभ केष ?

३. उ०—गोयमा ! सिय एयति, सिय नां एयति, सिय देने एयति-नां देसे एयति. सिय देसे एयति-नां देसा एयति; सिय देसा एयति-नां देसे एयति.

३. उ०—हे गौतम ! कदाच केष-१. कदाच न केष-२. कदाच एक भाग केष, एक भाग न केष-३. कदाच एक भाग केष, बहु देसो न केष-४. कदाच बहु भागो केष, एक भाग न केष-५.

४. प्र०—चउपससि पं मते ! खवे एयति ?

४. प्र०—हे भगवन् ! चार प्रदेशवाळो स्तंभ केष छे ?

४. उ०—गोयमा ! सिय एयति, मिय नां एयति, सिय देसे एयति-पो देसे एयति, मिय देसे एयति-पो देसा एयति; सिय देसा एयति-नां देसे एयति; सिय देसा एयति-नां देसा एयति. जहा-चउपससिओ तहा पंचपरिमिओ, तहा जाव-अजंतपरिमिओ.

४. उ०—हे गौतम ! १ कदाच केष. २ कदाच न केष. ३ कदाच एक भाग केष अने एक भाग न केष. ४ कदाच एक भाग केष अने बहु भागो न केष. ५ कदाच बहु भागो केष अने एक भाग न केष. ६ कदाच बगो भागो केष अने बगो भागो न केष-जेम चार प्रदेशवाळो स्तंभ माटे कहुं तेम पांच प्रदेशवाळो स्तंभो मांडी-यावत् अनंतप्रदेशवाळो स्तंभ सुधीना दरेक स्तंभो माटे जानहुं.

१. प्रदेशवाळान्यसूत्रे कर्मपुद्गलनिर्जरा उक्ता, निर्जरा च चलनम्-इति सततं पुद्गलचलनम् अविच्छेद्य इदमाहः- 'परमाणु- ' इत्यादि. ' सिय एयति ' चि कदाचिद् एजते, कदाचित्त्वित्वात्-सर्वपुद्गलेषु एजनादिवर्णात्. द्विप्रदेशिके त्रयो विकल्पः-१ स्याद् एजन्, २ स्याद् अनेजनम्, ३ स्याद् देशेन एजन्-देशेनाऽनेजनं चेति. द्व्यंशकस्यैति. द्विप्रदेशिके पञ्च-आद्याख्यः त एव. द्व्यंशकस्यैति तर्जयत्य एकस्यांशस्य तथात्रिवर्णानि एवमेव त्रयस्य विकल्पितवान् ; तथा ४ देशस्य एजन्, देशगोत्राऽनेजनम्-इति चतुर्थः. तथा ५ देशयोजनम्, देशस्य चाऽनेजनमिति प्रथमं. एवं चतुष्प्रदेशिकेऽपि, नवरम्-षट्. तत्र षष्ठो देशयोः एजन्, प्रदेशयोरेव चाऽनेजनमिति.

१. छद्म उद्देश्यता छेद्म सूत्रं कर्मपुद्गलनिर्जरा कही छे अने ए निर्जरा चलनरूप छे माटे हवे जातना उद्देश्यकर्म पुद्गलोनी चलन क्रियानी अविच्छेद करी आ-[' एजन्- ' इत्यादि.] सूत्र कहे छे. [' सिय एयति ' चि] कदाच केषे, नरन के, दरेक पुद्गलोनां केषहुं योगे धर्मो कदाचिक् छे. द्विप्रदेशिक स्तंभ, वे भागवाळो छे माटे ते वे प्रदेशवाळो स्तंभनां बग विकल्प छे.-१ कदाच केषहुं, २ कदाच न केषहुं, ३ कदाच एक भागकडे केषहुं अने एक भागो न केषहुं. त्रग प्रदेशवाळो स्तंभनां पांच विकल्प छे. ते पांच विकल्प आ प्रमाणे छे:- त्रग प्रदेशवाळो स्तंभनां श्रीजा परमाणुना एक अर्थ-जे द्व्यंशकह छे-तेमे पन एवदेशगो विवेकछो छे. कारण के. ते जातहुं परिणमन पन पद घटे छे माटे अर्था पूर्व वे प्रदेशवाळो स्तंभनां कथा ते ज अन विकल्पे जानय, तथा ' एक भागहुं केषहुं अने वे भागहुं न केषहुं ' ए कोशे विकल्प छे अने ' वे भागहुं केषहुं अने एक भागहुं न केषहुं ' ए पांचमो विकल्प छे. ए प्रमाणे चार प्रदेशवाळो स्तंभनां पन जागी लेहुं. त्रिषण ए के. तेमां छ विकल्प धर्म, तेमां पांच विकल्प तो हम्मां कथा ते जानया अने ' वे भागहुं केषहुं अने वे प्रदेशहुं-वे भागहुं-अनेन ' ए प्रमाणे छद्मो विकल्प छे.

परमाणुपुद्गलादि अने अतिधारा.

५. प्र०—परमाणुपुद्गले पं मते ! अनिधारां वा, कुरगारं वा लोगाहेवा ?

५. प्र०—हे भगवन् ! परमाणुपुद्गल, तरवारनी धारनी वा सजायानी धारनी अथ करे ?

१. सूत्रच्छाया.—द्विप्रदेशिको भगवत् ! स्तंभ एजते, वावत्-परिणमति ! गौतम ! स्याद् एजते, वावत्-परिणमति, स्याद् नो एजते, वावत्-परिणमति; स्याद् देसा एजते, देसा न एजते. द्विप्रदेशिको भगवन् ! स्तंभ एजते ? गौतम ! स्याद् एजते, स्याद् नो एजते, स्याद् देसा एजते-नो देसा एजते, स्याद् देसा एजते-नो देसा एजते. चतुष्प्रदेशिको भगवन् ! स्तंभ एजते ? गौतम ! स्याद् एजते, स्याद् नो एजते, स्याद् देसा एजते-नो देसा एजते, स्याद् देसा एजते-नो देसा एजते. ए पांचमो विकल्प छे. ए प्रमाणे चार प्रदेशवाळो स्तंभनां पन जागी लेहुं. त्रिषण ए के. तेमां छ विकल्प धर्म, तेमां पांच विकल्प तो हम्मां कथा ते जानया अने ' वे भागहुं केषहुं अने वे प्रदेशहुं-वे भागहुं-अनेन ' ए प्रमाणे छद्मो विकल्प छे.

५. उ०—हंता, ओगाहेजा.

५. उ०—हा, आश्रय करे.

६. प्र०—से णं भंते ! तत्थ छिजेज्जा वा, भिजेज्जा वा ?

६. प्र०—हे भगवन् ! ते धार उपर आश्रित परमाणु पुद्रळ छेदाय, मेदाय ?

६. उ०—गोयमा ! णो तिण्ढे सम्ढे, नो खलु तत्थ सत्थं कमति, एवं जाव—असंखेज्जपएसिओ.

६. उ०—हे गौतम ! ते अर्थ समर्थ नथी—नक्की, ते परमाणु पुद्रळमां, शस्त्र क्रमण करी शके नहि, ए प्रमाणे यावत्—असंख्य प्रदेशवाळा स्कंधो माटे समजी लेवु अर्थात् एक परमाणु या असंख्यप्रदेशवाळो स्कंध गच्छद्वारा छेदाय नहि तेम मेदाय नहि.

७. प्र०—अणंतपएसिए णं भंते ! खंधे असिधार वा, सुरधारं वा ओगाहेज्ज ?

७. प्र०—हे भगवन् ! अनंतप्रदेशवाळो स्कंध तरवारनी धारनो या सजायानी धारनो आश्रय करे ?

७. उ०—हंता, ओगाहेज्ज.

७. उ०—हा, आश्रय करे.

८. प्र०—से णं तत्थ छिजेज्ज वा, भिजेज्ज वा ?

८. प्र०—ते तरवारनी या सजायानी धार उपर आश्रित अनंतप्रदेशवाळो स्कंध छेदाय, मेदाय ?

८. उ०—गोयमा ! अत्येगइए छिजेज्ज वा, भिजेज्ज वा; अत्येगइए नो छिजेज्ज वा, नो भिजेज्ज वा; एवं अगणिकायस्स मज्झमज्जेणं, तहिं णवरं 'सियाएज्ज' भाणियच्चं, एवं पुक्खल-संबट्ठगस्स महामेहस्स मज्झमज्जेणं, तहिं 'उल्ले सिया,' एव गंगाए महानईए पडिसोयं हव्वं आगच्छेज्जा, तहिं विणिहायं आवज्जेज्ज, उदगावत्तं वा, उदगाविंदुं वा ओगाहेज्ज से णं तत्थ परियावज्जेज्ज.

८. उ०—हे गौतम ! कोइ एक छेदाय अने मेदाय, तथा कोइ एक न छेदाय अने न भेदाय. ए प्रमाणे परमाणु पुद्रळथी अनंत प्रदेशवाळा स्कंध सुधीना दरेक पुद्रळो परत्वे 'अग्निंकायनी वचोवच प्रवेश करे' ए प्रमाणेना प्रश्नोत्तरो करवा, विशय, ज्या संभवे त्या 'छेदाय, मेदाय' ने वदले 'वळे' ए प्रमाणे कहेतुं. ए प्रमाणे 'पुष्करसंवर्त नामना मोटा मेघनी वचोवच प्रवेश करे' ए प्रमाणेना प्रश्नोत्तरो करवा, ते स्थळे 'छेदाय, मेदाय' ने वदले 'भीनो थाय' एम कहेतुं; ए प्रमाणे गंगा महानदीना प्रतिश्रोत—प्रवाह—मा, शीघ्र ते परमाणु पुद्रळादि आवे अने त्यां प्रतिस्खलन पामे' अने 'उदकावर्त या उदक विंदु प्रत्ये प्रवेश करे अने ते (परमाण्वादि) त्यां नाग पामे' ए संबधे प्रश्नोत्तरो करवा.

२. पुद्रळाऽधिकारादेव इदं सूत्रवृन्दम्—' परमाणु ' इत्यादि. ' ओगाहेज्ज ' त्ति अवगाहेत आश्रयेत, ' छिद्येत ' द्विधामावं यायात्, ' भिद्येत ' विदारणभावमात्रं यायात्. ' नो खलु तत्थ सत्थं कमति ' त्ति परमाणुत्वात्, अन्यथा परमाणुत्वमेव न स्याद् इति, ' अत्येगइए छिजेज्ज ' त्ति तथाविधवादपरिणामत्वात्, ' अत्येगइए नो छिजेज्ज ' त्ति सूक्ष्मपरिणामत्वात्, ' उल्ले सिय ' त्ति आर्द्रो भवेत्, ' विणिहायं आवज्जेज्ज ' त्ति प्रनिस्खलनम् आपयेत्, ' परियावज्जेज्ज ' त्ति पर्यापयत विनश्येत्.

२. पुद्रळनो अधिकार होवाथी ज आ [' परमाणु ' इत्यादि] सूत्रनो समूह कहे छे, [' ओगाहेज्ज ' त्ति] आश्रय करे. ' छिद्येत ' पुद्रळे द्विधामावने पामे—वे कटका थाय; ' भिद्येत ' एदळे फक्त चीरा जेवु पडे. [' नो खलु तत्थ सत्थं कमति ' त्ति] परमाणुपणाने लीधे नक्की तेजा (परमाणुमां) शस्त्र प्रवेश करी शके नहि, अन्यथा—जो परमाणुमा पण शस्त्र प्रवेश करे—तो ते परमाणु कहेवाय ज नहि. [' अत्येगइए छिजेज्ज ' त्ति] तेजा प्रकारतुं मोटुं परिणाम होवाथी केटलाक छेदाय अने [' अत्येगइए नो छिजेज्ज ' त्ति] सूक्ष्म परिणाम होवाथी केटलाक न छेदाय, [' उल्ले सिय ' त्ति] भीनो थाय. [' विणिहायमावज्जेज्ज ' त्ति] प्रतिस्खलन पामे, [' परियावज्जेज्ज ' त्ति] विनाश पामे.

१. मूलच्छाया —हन्त, अवगाहेत. तद् भगवन् ! तत्र छिद्येत वा, भिद्येत वा ? गौतम ! नाऽयम् अर्थ. समर्थ, नो खलु तत्र शस्त्रं क्रामति, एव यावत्—असंख्यप्रदेशिकः. अनन्तप्रदेशिको भगवन् ! स्कन्ध अविधारां वा, धुरावारां वा अवगाहेत ? हन्त, अवगाहेत. तत् तत्र छिद्येत वा, भिद्येत वा ? गौतम ! अस्त्येककः छिद्येत वा, भिद्येत वा, अस्त्येकको नो छिद्येत वा, नो भिद्येत वा, एवम् अमिकायस्य मध्यमध्येन, तत्र नवरम्—आवेत—मणितव्यम्, एवं पुष्कलसंवर्तकस्य महामेघस्य मध्यमध्येन, तत्राऽऽर्द्रं न्यात्—एव गङ्गाया. महानद्या. प्रतिश्रोत शीघ्रम् आगच्छेत्, तत्र विनिपातम् आपयेत्, उदकाऽऽवर्तं वा, उदकविन्दुं वा अवगाहेत तस्मात् तत्र पर्णपयेत्.—अनु०

परमाणुपुद्गलादिनी परस्पर स्पर्शना.

१३. प्र०—परमाणुपोग्गले णं भन्ते ! परमाणुपोग्गलं फुस-
माणे किं देसेणं देसं फुसइ १, देसेणं देसे फुसइ २, देसेणं सव्वं
फुसइ ३, देसेहिं देसं फुसइ ४, देसेहिं देसे फुसइ ५, देसेहि
सव्वं फुसइ ६, सव्वेणं देसं फुसइ ७, सव्वेणं देसे फुसइ ८,
सव्वेणं सव्वं फुसइ ९ ?

१३. उ०—गोयमा ! णो देसेणं देसं फुसइ १, णो देसेणं
देसे फुसइ २. णो देसेणं सव्वं फुसइ ३. णो देसेहिं देसं फुसइ
४. नो देसेहिं देसे फुसइ ५. नो देसेहिं सव्वं फुसइ ६. नो
सव्वेणं देसं फुसइ ७. णो सव्वेणं देसे फुसइ ८. सव्वेणं सव्वं
फुसइ ९. एवं परमाणुपोग्गले दुप्पएसियं फुसमाणे सत्तम-णव-
मेहिं फुसइ, परमाणुपोग्गले तिप्पएसियं फुसमाणे निपच्छिमएहिं
तिहिं फुसइ, जहा परमाणुपोग्गले तिप्पएसियं फुसाविओ एवं
फुसावेअव्वो जाव-अणंतपएसिओ.

१४. प्र०—दुप्पएसिए णं भन्ते ! खधे परमाणुपोग्गलं फुस-
माणे पुच्छा ?

१४. उ०—ततिय-नवमेहिं फुसइ, दुप्पएसिओ दुप्पएसियं
फुसमाणो पढम-ततिय-सत्तम-नवमेहिं फुसइ, दुप्पएसिओ तिप्प-
एसियं फुसमाणो आइएहि य, पच्छिमएहि य तिहिं फुसइ,
मच्चिमएहि तिहिं विपडिसेहेयव्वं, दुप्पएसिओ जहा निप्पएसियं
फुसाविओ एवं फुसावेअव्वो जाव-अणंतपएसियं.

१५. प्र०—तिप्पएसिए णं भन्ते ! खधे परमाणुपोग्गलं फुस-
माणे पुच्छा ?

१३. प्र०—हे भगवन् ! परमाणु-पुद्गले स्पर्शं करतो
परमाणु पुद्गल, शुं एरु भागवडे एक भागनो स्पर्शं करे १, एक
भागवडे घगा भागनो स्पर्शं करे २, एक भागवडे सर्वनो स्पर्शं
करे ३, घगा भागो द्वारा एक देशने स्पर्शं ४, घणा देशो द्वारा
घणा देशोने स्पर्शं ५, घगा देशोद्वारा सर्वने स्पर्शं ६, सर्ववडे
एक भागने स्पर्शं ७, सर्ववडे घणा भागोने स्पर्शं ८, के सर्ववडे
सर्वने स्पर्शं ९ ?

१३. उ०—हे गौतम ! १ एक देशथी एक देशने न स्पर्शं,
२ एक देशथी घणा देशोने न स्पर्शं, ३ एक देशथी सर्वने न
स्पर्शं, ४ घगा देशोथी एकने न स्पर्शं, ५ घगा देशोथी घगा
देशोने न स्पर्शं, ६ घगा देशोथी सर्वने न स्पर्शं, ७ सर्वथी एक
देशने न स्पर्शं, ८ सर्वथी घगा देशोने न स्पर्शं, ९ पण सर्वथी
सर्वने स्पर्शं. ए प्रमाणे वे प्रदेशवाळा स्कंधने स्पर्शतो परमाणु-
पुद्गल सातमा अने नवमा विकल्प वडे स्पर्शं एटले ७ सर्व वडे
एक भागने स्पर्शं यातो ९ सर्व वडे सर्वने स्पर्शं. वळी, त्रण प्रदेश
वाळा स्कंधने स्पर्शतो परमाणु-पुद्गल छेल्हा त्रण-७ मा, ८ मा
अने नवमा विकल्पवडे स्पर्शं एटले ७ सर्वथी एका देशने स्पर्शं,
८ सर्वथी घणा भागोने स्पर्शं अने ९ सर्वथी सर्वने स्पर्शं. जे
प्रकारे त्रण प्रदेशवाळा स्कंधने परमाणु पुद्गलनो स्पर्शं कराव्यो ते
प्रकारे चार प्रदेशवाळा, पांच प्रदेशवाळा यावत्-अनंत प्रदेशवाळा
स्कंधनी साथे परमाणु-पुद्गलनो स्पर्शं करावयो.

१४. प्र०—हे भगवन् ! परमाणुपुद्गले स्पर्शतो वे प्रदेश-
वाळो स्कंध केवी रीते स्पर्शं ? ए प्रश्न करवो.

१४ उ०—(हे गौतम !) त्रीजा अने नवमा विकल्प वडे
स्पर्शं. एवी रीते वे प्रदेशवाळा स्कंधने स्पर्शतो द्विप्रदेशिकस्कंध
प्रथम, तृतीय, सप्तम अने नवमा विकल्प वडे स्पर्शं; त्रण प्रदेश-
वाळा स्कंधने स्पर्शंनो द्विप्रदेशिकस्कंध पेला त्रण विकल्पो वडे
अने छेल्हा त्रण विकल्पो वडे स्पर्शं अने वचला त्रणे पण विकल्पो
वडे प्रतिपेव करवो, जेम द्विप्रदेशिकस्कंधने त्रण प्रदेशवाळा
स्कंधनी स्पर्शना करावी ए प्रमाणे चार प्रदेशवाळा, पांच प्रदेश-
वाळा यावत्-अनंत प्रदेशवाळा स्कंधनी स्पर्शना करावयो.

१५. प्र०—हे भगवन् ! परमाणुपुद्गले स्पर्शं करतो त्रण
प्रदेशवाळो स्कंध केवी रीते स्पर्शं ? ए प्रश्न करवो.

१. मूलच्छायाः—परमाणुपुद्गलो भगवन् ! परमाणुपुद्गलं स्थमानं किं देशेन देवं स्पृशति, देशेन देशान् स्पृशति, देशेन सर्वं स्पृशति, देशं
देशं स्पृशति, देशं देशान् स्पृशति, देशं सर्वं स्पृशति, सर्वेण देशं स्पृशति, सर्वेण देशान् स्पृशति, सर्वेण सर्वं स्पृशति ? गौतम ! नो देशेन देशं स्पृशति,
नो देशेन देशान् स्पृशति, नो देशेन सर्वं स्पृशति; नो देशे देशं स्पृशति, नो देशं देशान् स्पृशति, नो देशं सर्वं स्पृशति, नो सर्वेण देशं स्पृशति, नो
सर्वेण देशान् स्पृशति, सर्वेण सर्वं स्पृशति, एव परमाणुपुद्गलो द्विप्रदेशिकं स्पृशमानं सप्तम-नवमाभ्यां स्पृशति, परमाणुपुद्गलो त्रिप्रदेशिकं
स्पृशमानो निपश्चिमिनि स्पृशति, यथा परमाणुपुद्गलत्रिप्रदेशिकं स्पृशति. एवं स्पर्शयितव्यो यावत्-अनन्तप्रदेशिकं. द्विप्रदेशिको भगवन् !
स्कन्धः परमाणुपुद्गलं स्पृशमानः पञ्चा ? तृतीय-नवमाभ्यां स्पृशति, द्विप्रदेशिको द्विप्रदेशिकं स्पृशमानः प्रथम-तृतीय-सप्तम-नवमेः स्पृशति,
द्विप्रदेशिकत्रिप्रदेशिकं स्पृशमानं आद्यैश्च, पश्चिमैश्च त्रिभिः स्पृशति मध्यमैश्च त्रिभिः त्रिप्रदेशिको यथा त्रिप्रदेशिकं स्पर्शितः एवं
स्पर्शयितव्यः, यावत्-अनन्तप्रदेशिकम्. त्रिप्रदेशिको भगवन् ! स्कन्धः परमाणुपुद्गलं स्पृशमानः पञ्चाः—असुं

१५. उ०—तैत्तिथ-छट्ट-नवमेहिं फुसइ, तिपएसिओं दुपए-
सियं फुसमाणो पढमएणं, ततिएणं, चउत्थ छट्ट सत्तम-नवमेहिं
फुसइ, तिपएसिओ तिपएसिअं फुसमाणो सव्वेसु वि ठाणेसु
फुसइ, जहा तिपएसिओ तिपएसिअं फुसाविओं एवं तिपएसिओं
जाव—अणंतपएसिएणं संजोएयव्वो, जहा तिपएसिओ एवं जाव—
अणंतपएसिओ भाणिअव्वो.

१५. उ०—(हे गौतम !) वीजा, छट्टा अने नवमा विकल्प
वडे स्पर्शं, द्विप्रदेशिकने स्पर्शं करतो त्रिप्रदेशिकस्कंध, प्रथम
तृतीय, चतुर्थ, पष्ठ, सप्तम अने नवमा विकल्पो वडे स्पर्शं;
त्रिप्रदेशिकने स्पर्शं करतो त्रिप्रदेशिक स्कंध सर्वं स्थानोमां स्पर्शं
एटले नत्रे विकल्पवडे स्पर्शं. जेम त्रिप्रदेशिकने त्रिप्रदेशिकने स्पर्शं
कराव्यो ए प्रमाणे त्रिप्रदेशिकने चार प्रदेशिक, पाच प्रदेशिक
यावत्—अनंत प्रदेशिक सुधीना वधा स्कंधो साथे संयोजवो अने
जेम त्रिप्रदेशिक स्कंध परत्वे कळुं तेम यावत्—अनंतप्रदेशिक
सुधीना स्कंध परत्वे कहेवुं.

४. ' परमाणुपोग्गले णं भंते ! ' इत्यादि. ' किं देसेणं देसं ' इत्यादयो नव विकल्पाः, तत्र देशेन स्वकीयेन, देशं तृतीयं
स्पृशति, देशेन इत्यनेन देशम्, देशान्, सर्वम् इत्येवंशब्दत्रयपरेण त्रयः. एवं देशैरित्यनेन देशम्, देशान्, [सर्वम्-३].
सर्वेण इत्यनेन च त्रय एवेति. स्थापना—

१. देशेन देशम्.

४. देशैः देशम्.

७. सर्वेण देशम्.

२. देशेन देशान्.

५. देशैः देशान्.

८. सर्वेण देशान्.

३. देशेन सर्वम्.

६. देशैः सर्वम्.

९. सर्वेण सर्वम्.

अत्र च ' सर्वेण सर्वम् ' इत्येक एव घटते, परमाणोर्निरगतत्वेन शेषाणाम् असंभवात्, ननु यदि ' सर्वेण सर्वं स्पृशति ' इत्युच्यते
तदा परमाणोः एकत्वाऽऽपत्तेः कथमपराऽपरपरमाणुयोगेन घटादिस्कन्धनिर्घृत्तिरिति? अत्रोच्यते—' सर्वेण सर्वं स्पृशति ' इति कोऽर्थः—
स्वात्मना तौ अन्योऽन्यस्य लगत, न पुनरर्थाद्येन—अर्द्धाद्विदेशस्य तथोरभावात्, घटाद्यभावाऽऽपत्तिस्तु तदेव प्रसज्येन यदा तगोरेकत्वा-
ऽऽपत्तिः, न च तयोः सा, स्वरूपभेदात्. ' सत्तम-नवमेहिं फुसइ ' ति ' सर्वेण देशम्, ' ' सर्वेण सर्वम् ' इत्येताभ्याम्—
इत्यर्थः. तत्र यदा द्विप्रदेशिक. प्रदेशद्वयाऽवस्थितो भवति तदा तस्य परमाणुः ' सर्वेण देशं स्पृशति, ' परमाणोः तद्व्याप्त्यैव विषयत्वात्,
यदा तु द्विप्रदेशिकः परिणामसौख्य्याद् एकप्रदेशस्यो भवति तदा त परमाणुः ' सर्वेण सर्वं स्पृशति ' इत्युच्यते. ' निपच्छिमएहिं
तिहिं फुसइ ' ति त्रिप्रदेशिकम् असौ स्पृशन्निभिरन्त्यैः स्पृशति, तत्र यदा त्रिप्रदेशिकः प्रदेशत्रयस्थितो भवति तदा तस्य परमाणुः—
' सर्वेण देशं स्पृशति, ' परमाणोस्तद्देशस्यैव विषयत्वात्. यदा तु तस्यैकत्र प्रदेशे द्वौ प्रदेशौ, अन्यत्र एकोऽवस्थितः स्यात् तदा
एकप्रदेशस्थितपरमाणुद्वयस्य परमाणोः स्पर्शविषयत्वेन ' सर्वेण देशौ स्पृशति ' इत्युच्यते. ननु द्विप्रदेशिकेऽपि युक्तोऽयं विकल्पः,
तत्राऽपि प्रदेशद्वयस्य स्पृश्यमानत्वान्? नैवम्, यतन्मत्र द्विप्रदेशमत्र एवाऽवयवीति कस्य देशौ स्पृशति?, त्रिप्रदेशिके तु त्रयाऽपेक्षया
द्वयस्य स्पर्शने एकोऽवस्थिते, ततश्च ' सर्वेण देशौ ' त्रिप्रदेशिकस्य स्पृशतीने व्यपदेशः साधुः स्याद् इति. यदा तु एकप्रदेशाऽवगा-
ढोऽसौ तदा ' सर्वेण सर्वं स्पृशति ' इति स्यादिति. ' दुप्पएसिए णं ' इत्यादि. ' तदय-नवमेहिं फुसइ ' ति यदा द्विप्रदेशिको
द्विप्रदेशस्थस्तदा परमाणुं ' देशेन सर्वं स्पृशति ' इति तृतीयं. यदा तु एकप्रदेशाऽवगाढोऽसौ तदा ' सर्वेण सर्वम् ' इति त्रयमः.
' दुप्पएसिओ दुप्पएसियं ' इत्यादि. यदा द्विप्रदेशिकौ प्रत्येकं द्विप्रदेशावगढौ तदा ' देशेन देशम् ' इति प्रथमः, यदा तु एकः
एकत्र, अन्यस्तु द्वयोस्तदा ' देशेन सर्वम् ' इति तृतीयः. तथा ' सर्वेण देशम् ' इति सप्तमः. नवमस्तु प्रतीत एवेति—अनया दिशाऽन्ये-
ऽपि व्याख्येया इति.

४. [' परमाणुपोग्गले णं भंते ! ' इत्यादि.] [' किं देसेणं देसं ' इत्यादि—] नव विकल्पो छे, तेमां देशवडे एटले पोताना मागवडे,
तेना—वीजा परमाणुना—देशानो स्पर्शं करे. ' देशेन ' ए शब्द साथे ' देशम्, देशान्, अने सर्वम् ' ए त्रय शब्दो जोडवाथी त्रय विकल्प थाय,
ए प्रकारे ' देशं. ' ए शब्द साथे ' देशम्, देशान्, सर्वम्, ए त्रय शब्दो जोडवाथी वीजा त्रय विकल्प थाय अने ' सर्वेण ' ए शब्द साथे
' देशम्, देशान्, सर्वम्, ए त्रय शब्दो जोडवाथी अन्य त्रय विकल्प थाय, ए प्रकारे सर्वं मळी नव विकल्प थाय. ते नव विकल्पो करवानी
रीत आ प्रमाणे छेः—

१. एक देश वीजा देशेन.

४. अनेक देशो एक देशेन.

७. आखो माग एक देशेन.

२. एक देश वीजा देशोने.

५. अनेक देशो अनेक देशोने.

८. आखो माग घणा देशोने.

३. एक देश आखा मागने.

६. अनेक देशो आखा मागने.

९. आखो माग आखा मागने.

१. मूलच्छायाः—तृतीय-पष्ठ-नवम. स्पृशति, त्रिप्रदेशिको द्विप्रदेशिकं स्पृश्यमानः प्रथमेन, तृतीयेन, चतुर्थे-पष्ठ-सप्तम-नवमे. स्पृशति, त्रिप्रदेशि-
कत्रिप्रदेशिकं स्पृश्यमान. सर्वेषु अपि स्थानेषु स्पृशति, यदा त्रिप्रदेशिकत्रिप्रदेशिकं स्पर्शित एव त्रिप्रदेशिको यावत्—अनन्तप्रदेशिकेन संयोजयितव्यः
यदा त्रिप्रदेशिक एव यावत्—अनन्तप्रदेशिको भणितव्यः—अनु०

ते नवे विकल्पोमां अहि एक छेलो-नवमो-‘सर्वेण सर्वम्’ ए एक विकल्प ज घटे छे, पण बीजा विकल्पो घटता नथी. कारण के, परमाणु, अंग-भाग-रहित छे माटे वाक्कीना विकल्पोने परमाणुमा अमभव छे. शं०—जो कदाच ‘सर्वेण सर्वम्’ एटले ‘वजा वडे वगने स्पर्श’ ए विकल्प स्वीकारवानां आवि तो, वे परमाणुनी एकता थड जाय छे, अने ते एकरा थमायी जुग जुग परमाणुओना योग्यी जे घट वगेरे स्कंधो बने छे ते केम वनेज? समा०—‘सर्वेण सर्व स्तुति’ ए विकल्पो एवो अर्थ नथी के, वे परमाणुओ परस्पर मळी जाय, पण ते वे परमाणु परस्पर एक बीजानो स्पर्श पोते ममस्त स्वात्मवडे करे, कारण के, परमाणुओमा अर्ब वगेरे विभाग नथी माटे ते पगमणुओ अर्थ वगेरे भागवडे स्पर्शी शकता नथी वळी, घटादि पदार्थना अभावनी आपति तो त्यारे ज होइ शके ज्यारे ते वे परमाणुओनी एकता थड जती होय, परंतु ते वने परमाणुओना स्वरूपनी जुगजुग होवायी ते बेनी एकता थती नथी, अने तेम होवाथी पूर्वोक्त आपति आवती नथी [‘मत्तम-नवमेहि फुमड’ ति] ७ ‘सर्ववडे देगने’ अने ९ ‘सर्ववडे सर्वने’ ए वे विकल्पवडे स्पर्श छे. तेमा ज्यारे वे प्रदेशवाळी स्कंध, आकाशना वे प्रदेशमा रहेलो हांय त्यारे परमाणु, ते स्कंधना देगने सर्ववडे-पोताना समस्त आत्मवडे-स्पर्श छे (७) कारण के, परमाणुने विषय, ते स्कंधना देगने ज छे अर्थात् आकाशना वे प्रदेशमां स्थित द्विप्रदेशिक स्कंधना देगने ज परमाणु स्पर्शी शके छे अने ज्यारे ते द्विप्रदेशिक स्कंध परिमाणनी सूक्ष्मताथी आकाशना एक प्रदेशमां स्थित होय त्यारे ‘परमाणु, पोताना सर्वात्मवडे ते स्कंधना सर्वात्मने अडे छे’ (९) ए प्रमाणे कहेवाय छे. [‘निपण्डिमएहि तिहि फुमड’ ति] त्रण प्रदेशवाळा स्कंधने स्पर्शनी ए परमाणु, तदन छेला त्रण विकल्पवडे अडे छे, तेमा ज्यारे त्रण प्रदेशवाळी स्कंध आकाशना त्रण प्रदेशमां रहेलो होय त्यारे परमाणु, पोताना सर्वात्मवडे तेना एक देगने अडे छे. कारण के, परमाणुने तेने प्रकारे रहेला ते त्रिप्रदेशिक स्कंधना देगने ज अडवानुं मानर्थ्य छे (७) ज्यारे ते त्रिप्रदेशिक स्कंधना वे प्रदेश, एक आकाश प्रदेशमा रहेत होय अने बीजो एक प्रदेश अन्यत्र रहेलो होय त्यारे तो एक आकाश प्रदेशमा रहेला वे परमाणुने अडवानुं मानर्थ्य एक परमाणुमा होवायी ‘पोताना बधावडे वे देगने अडे छे’ एम कहेवाय छे (८). शं०—‘पोताना बधावडे वे देगने अडे छे’ आ विकल्प जेम त्रिप्रदेशिक स्कंधमां घटव्यो तेम वे प्रदेशवाळा स्कंधमां पण घटवो जोइए, कारण के, त्यां पण ते द्विप्रदेशिक स्कंधना वने प्रदेशोने ते परमाणु पोताना सर्ववडे अडे छे. माटे ते विकल्प द्विप्रदेशिक स्कंधमां केम दर्शाव्यो नथी? समा०—ते प्रमाणे द्विप्रदेशिक स्कंधमा घटतु नथी. कारण के, ला द्विप्रदेशिक स्कंध पोते ज अवयवी छे पण कोइनो अंग नथी माटे एम केम कहेवाय के, ‘वधावडे वे देगने अडे छे’ अने त्रिप्रदेशिक स्कंधमा तो त्रण प्रदेशनी अपेक्षाए बेनी स्पर्श करतां एक प्रदेश वाक्की रहे छे अर्थात् तेना जे वे परमाणु-एक आकाश प्रदेशमा रहेला छे ते वने, जुग आकाश प्रदेशमा रहेत तेना एक परमाणुना वे अशो-देशो-छे, अने एक परमाणु ते वे देगने अडे छे माटे ‘सर्ववडे वे देगने अडे छे’ ए प्रमाणो व्यतिरेक-कहेतु-सगत छे. ज्यारे ए त्रिप्रदेशिक स्कंध, आकाशना एक प्रदेशमां स्थित हांय त्यारे तो (९) ‘ममरा आत्मवडे समस्त आत्माने अडे छे’ ए नवमो विकल्प कहेवाय. [‘दुष्पणसि एण’ इत्यादि.] [‘तदय-नवमेहि फुमड’ ति] ज्यारे द्विप्रदेशिक स्कंध, आकाशना वे प्रदेशमां रहेलो होय त्यारे पोताना एक देशवडे परमाणुना सर्वात्मने स्पर्श करे छे, माटे ला ‘एक भागवडे सर्वने अडे छे’ ए बीजो विकल्प लागे अने ज्यारे ते द्विप्रदेशिक स्कंध, आकाशना एक प्रदेशमा स्थित होय त्यारे पोताना सर्वात्मवडे परमाणुना सर्वात्मने अडे छे, माटे त्यां ‘सर्ववडे सर्वने अडे छे’ ए नवमो विकल्प लागे [‘दुष्पणसिओ दुष्पणसि’ इत्यादि] ज्यारे वने द्विप्रदेशिक स्कंधो पोते प्रत्येक प्रत्येक वधे आकाश प्रदेशमा स्थित होय त्यारे परस्पर एक भागवडे एक भागने अडे छे, माटे त्या ‘एक देशवडे एक देशने अडे छे’ ए प्रथम विकल्प लागे, अने उभारे एक द्विप्रदेशिक स्कंध, एक आकाश प्रदेशमा स्थित होय अने बीजो द्विप्रदेशिक स्कंध, वे आकाश प्रदेशमा होय त्यारे ‘एक देशवडे सर्वने अडे छे’ ए बीजो भग लागे छे; कारण के, वे आकाश प्रदेशमा स्थित द्विप्रदेशिक स्कंध, पोताना एक भागवडे एक आकाश प्रदेशमा रहेला द्विप्रदेशिक स्कंधना सर्व भागोने स्पर्शी शके छे. तथा ‘सर्ववडे देगने अडे छे’ ए मातमो विकल्प जाणवो, कारण के, एक आकाश प्रदेशमा स्थित द्विप्रदेशिक स्कंध पोताना सर्वात्मवडे वे आकाश प्रदेशमा स्थित द्विप्रदेशिक स्कंधना एक देशने अडे छे. नवमो विकल्प तो प्रतीत-सुगम-ज-छे आ दिशावडे-आ प्रकारे-बीजाओनु पण च्याख्यान करवु.

परमाणुपुद्गलादिनी संस्थिति.

१६. प्र०—परमाणुपोगले ण भते ! कालओ केवचिरं होइ ?

१६. उ०—गोयमा ! जहण्णं एग समय, उकोत्तणं अ-संखेज्ज कालं, एव जाव-अणतपरसिओ.

१७. प्र०—एगपणसोंगाडे णं भते ! पोगले तए तम्मि वा ठाणे, अणमि वा ठाणे कालओ केवचिरं होइ ?

१६. प्र०—हे भगवन् ! परमाणुपुद्गल, काळथी क्यां सुधी रहे ?

१६. उ०—हे गौतम ! परमाणुपुद्गल, ओछामां ओछुं एक समय सुधी रहे अने वधारेमा वधारे असह्य काल सुधी रहे; ए प्रमाणे यावत् अनतप्रदेशिक सुधीना स्कंध माटे समजी लेवु.

१७. प्र०—हे भगवन् ! एक आकाश प्रदेशमा स्थित पुद्गल, ज्यां होय ते स्थाने अथवा बीजे स्थाने काळथी क्या सुधी सकंय रहे ?

१. मूलच्छाया—परमाणुपुद्गलो भगवन् ! कालत कियचिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एक समयम्, उरुत्थेन असंख्येयं कालम्, एवं यावत्-अनन्तप्रदेशिक . एकरुपेसावगाढो भगवन् ! पुद्गल संज्ञकारिणन् वा स्थाने, अन्यरिणन् वा स्थाने कालत. कियचिरं भवति.—अनु०

१७. उ०—गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जभागं, एवं जाव-असंखेज्जपएसोगाडे.

१७. उ०—हे गौतम ! जघन्यथी एक समय सुधी अने वधारेमां वधारे आवलिकाना असंख्येय भाग सुधी मकंप रहे, ए प्रमाणे यावत् आकाशना असंख्येय प्रदेशमा स्थित पुद्गल माटे पण जाणवुं.

१८ प्र०—एगपएसोगाडे णं भंते ! पोग्गले निरेए कालओ केवचिरं होइ ?

१८. प्र०—हे भगवन् ! एक आकाश प्रदेशमा अवगाढ पुद्गल काळधी क्यां सुधी निष्कंप रहे ?

१८. उ०—गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, एवं जाव-असंखेज्जपएसोगाडे.

१८. उ०—हे गौतम ! जघन्य एक समय अने वधारेमां वधारे असंख्येय काळ सुधी निष्कंप रहे, ए प्रमाणे यावत् असंख्येय प्रदेशावगाढ पुद्गल माटे पण जाणवुं.

१९. प्र०—एगगुणकालए णं भंते ! पोग्गले कालओ केवचिरं होइ ?

१९. प्र०—हे भगवन् ! पुद्गल एकगुणं काळुं, काळधी क्यां सुधी रहे ?

१९. उ०—गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं; एवं जाव-अणंतगुणकालए, एवं वण्ण-गंध-रस-स्पर्श-जाव-अणंतगुणलुक्खे; एवं सुहुमपरिणए पोग्गले, एवं वादरपरिणए पोग्गले.

१९. उ०—हे गौतम ! जघन्यथी एक समय सुधी अने वधारेमां वधारे असंख्येय काळ सुधी रहे, ए प्रमाणे यावत् अनंत गुण काळा पुद्गल माटे जाणवुं—ए प्रमाणे वर्ण, गंध, रस अने स्पर्श यावत् अनंतगुण रूक्ष पुद्गल माटे जाणवुं, ए प्रमाणे सूक्ष्मपरिणत पुद्गल माटे अने वादरपरिणत पुद्गल माटे जाणवुं.

२०. प्र०—सदपरिणए णं भंते ! पोग्गले कालओ केवचिरं होइ ?

२०. प्र०—हे भगवन् ! शब्दपरिणत पुद्गल, काळधी क्यां सुधी रहे ?

२०. उ०—गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जभागं, असदपरिणए जहा एगगुणकालए.

२०. उ०—हे गौतम ! ओठामां ओठुं एक समय सुधी अने वधारेमां वधारे आवलिकाना असंख्येय भाग सुधी रहे—अशब्दपरिणत पुद्गल, जेम एकगुण काळुं पुद्गल कलुं, तेम समजवुं.

५. पुद्गलाऽधिकारादेव पुद्गलाना द्रव्य-क्षेत्र-भावान् कालतश्चिन्तयति. तत्र 'परमाणु' इत्यादि द्रव्यचिन्ता, 'उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' ति असंख्येयकालात् परतः पुद्गलानाम् एकरूपेण स्थित्यभावात्. 'एगपएसोगाडे ण' इत्यादि क्षेत्रचिन्ता. 'सेए' ति सैजः सकम्पः, 'तम्मि वा ठाणे' ति अधिकृत एव, 'अन्नम्मि व' ति अधिकृताद् अन्यत्र, 'उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जभागं' ति पुद्गलानामाऽऽकस्मिकं चाञ्छनस्य न निरेजत्वादीनामिव असंख्येयकालत्वम्. 'असंखेज्जपएसोगाडे' ति अनन्त-प्रदेशाऽवगाढस्य असंभवाद् असंख्यातप्रदेशावगाढ इत्युक्तम्. 'निरेए' ति निरेजो निष्प्रकम्पः.

६. पुद्गलनो अधिकार होवाधी ज पुद्गलोनां द्रव्य, क्षेत्र अने भावोने काळनी दृष्टिधी चिंतवे छे, तेमां ['परमाणु'] इत्यादि द्रव्यनी चिन्ता छे. ['उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं' ति] असंख्येय काळ सुधी. कारण के, असंख्य काळ पछी पुद्गलोनी एकरूपे स्थिति नधी रहेती. ['एगपएसोगाडे णं'] इत्यादि क्षेत्रनो विचार छे. ['सेए' ति] कंप सहित, ['तम्मि वा ठाणे' ति] अधिकृत स्थानमां—जे स्थानमां होय त्यां, ['अन्नम्मि व' ति] अधिकृत स्थानधी बीजे स्थाने. ['उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जभागं' ति] पुद्गलोनु आकस्मिकगुणं होवाधा. निष्कंपत्वादिनी पंठे कपननो—चलननो—असंख्येय काळ होतो नधी. ['असंखेज्जपएसोगाडे' ति] कोइ पण पुद्गल अनंत प्रदेशावगाढ न होवाधी 'असंख्यात प्रदेशावगाढ' एम कलुं छे. ['निरेए' ति] निष्प्रकम्प—कंप विनातुं.

१. मूलच्छाया—गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन आवलिकाया. असंख्येयभागम्—एव यावत्—असंख्येयप्रदेशाऽवगाढः. एकप्रदेशावगाढो भगवन् ! पुद्गलो निरेजः कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेनाऽसंख्येयं कालम्, एवं यावत्—असंख्येयप्रदेशावगाढः. एकगुणकालको भगवन् ! पुद्गलः कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेनाऽसंख्येयं कालम्; एवं यावत्—अनन्तगुणकालक, एवं वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्शम्, यावत्—अनन्तगुणरूक्ष; एवं सूक्ष्मपरिणतः पुद्गलः, एवं वादरपरिणतः पुद्गलः. शब्दपरिणतो भगवन् ! पुद्गलः कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन आवलिकाया असंख्येयभागम्; अशब्दपरिणतो इया एकगुणकालकः—अनु०

परमाणुपुद्गलादि अने अंतरकाल.

२१. प्र०—परमाणुपोग्गलस्त णं भंते ! अंतरं कालओ केवचिरं होइ ?

२१. प्र०—हे भगवन् ! परमाणुपुद्गले काळथी केटळुं लावुं अंतर होय एटले के जे पुद्गळ, परमाणु रूपे छे ते परमाणुपणुं त्यजी स्कंधादि रूप परिणमे अने पाळुं तेने परमाणुपणुं प्राप्त करतां काळथी केटळुं लावुं अंतर होय ?

२१. उ०—गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं.

२१. उ०—हे गौतम ! ओछामां ओछु एक समय अंतर अने वधारेमां वधारे असंख्येय काळ सुधीनुं अंतर छे. अर्थात् परमाणुरूप पुद्गलेने परमाणुपणुं छोडी फरीवार परमाणुपणु प्राप्त करता ओछामां ओछो एक समय अने वधारेमां वधारे असंख्येय काळ लागे छे.

२२. प्र०—दुप्पएसियस्त णं भंते ! खंधस्त अंतरं कालओ केवचिरं होइ ?

२२. प्र०—हे भगवन् ! द्विप्रदेशिक स्कंधेने काळथी केटळुं लावुं अंतर होय ?

२२. उ०—गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं अणंतं कालं, एवं जाव—अणंतपएसिओ.

२२. उ०—हे गौतम ! जघन्य एक समय अने उत्कृष्टथी अनंत काळनुं अंतर छे, ए प्रमाणे यावत् अनंत प्रदेशिकस्कंध सुधी जाणी लेवुं.

२३. प्र०—एगपएसोगाढस्त णं भंते ! पोग्गलस्त सेयस्त अंतरं कालओ केवचिरं होइ ?

२३. प्र०—हे भगवन् ! एक प्रदेशमां स्थित सकंप पुद्गलेने काळथी केटळुं लावुं अंतर होय एटले एक प्रदेशमां स्थित सकंप पुद्गळ पोतानुं कंपन पडतु मेले तो तेने फरीथी कंपन करतां केटळो काळ लागे ?

२३. उ०—गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं; एवं जाव—असंखेज्जपएसोगाढे.

२३. उ०—हे गौतम ! जघन्यथी एक समय अने उत्कृष्टथी असंख्यकाळ सुधीनुं अंतर होय अर्थात् ते पुद्गळ ज्यारे पोताना कंपथी अटके अने फरीथी कपवुं शरु करे तेटळामां ओछामां ओछो एक समय अने वधारेमा वधारे असंख्य काळ लागे, ए प्रमाणे यावत् असंख्यप्रदेशस्थित स्कंधो माटे पण समजी लेवु.

२४. प्र०—एगपएसोगाढस्त णं भंते ! पोग्गलस्त निरेयस्त अंतरं कालओ केवचिरं होइ ?

२४. प्र०—हे भगवन् ! एक प्रदेशमां स्थित निष्कंप पुद्गलेने काळथी केटळुं लावुं अंतर होय अर्थात् एक निष्कंप पुद्गळ पोताना निष्कंपता छोडी दे अने तेने फरीथी निष्कंपता प्राप्त करवामा केटळो काळ लागे ?

२४. उ०—गोयमा ! जहण्णेणं एगं समयं, उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जभागं; एवं जाव—असंखेज्जपएसोगाढे, वन्न-गंध-रस-फास-सुहुमपरिणय-वायरपरिणयाणं—एतेसिं जं चैव संचि-ट्टणा तं चैव अंतरं पि भाणियच्चं.

२४. उ०—हे गौतम ! जघन्यथी एक समय अने उत्कृष्टथी आवलिकानो असंख्येय भाग, ए प्रमाणे यावत् असंख्य प्रदेश स्थित स्कंधो माटे पण समजी लेवु. वर्ण, गंध, रस, स्पर्श, सूक्ष्मपरिणत अने बादरपरिणताने माटे जे तेओनो संचिट्टणा—स्थिति—काळ कह्यो छे ते ज अंतर काळ छे, एम कहेवुं.

२५. प्र०—सदपरिणयस्त णं भंते ! पोग्गलस्त अंतरं कालओ केवचिरं होइ ?

२५. प्र०—हे भगवन् ! शब्दपरिणत पुद्गलेने काळथी केटळुं लावुं अंतर होय ?

१. मूलच्छाया.—परमाणुपुद्गलस्य भगवन् ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेनाऽसंख्येयं कालम्. द्विप्रदेशिकस्य भगवन् ! स्कन्धस्याऽन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेनाऽनन्तं कालम्, एवं यावत्—अनन्त-प्रदेशिकः. एकप्रदेशावगाढस्य भगवन् ! पुद्गलस्य सैजस्याऽन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेनाऽसंख्येयं कालम्, एवं यावत्—असंख्येयप्रदेशावगाढ. एकप्रदेशावगाढस्य भगवन् ! पुद्गलस्य निरेजस्याऽन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेनाऽऽवलिकाया असंख्येयमामम्; एवं यावत्—असंख्येयप्रदेशावगाढ, वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्श-सूक्ष्मपरिणत-नादरपरिणतानाम्—एतेषां यच्चैव सख्यानं तच्चैवाऽन्तरमपि भणितव्यम्. शब्दपरिणतस्य भगवन् ! पुद्गलस्याऽन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ?—अनु०

२५. उ०—भोयमा ! जह्वेण एगं समयं, उक्थोमेणं अगं-
सेजं कालं.

२६. प्र०—असदपरिणयस्म णं गते ! पोग्गलरस अंतरं
कालओ केवाचिरं होइ ?

२६. उ०—गोयमा ! जह्वेण एगं समयं, उक्थोमेणं जाव-
लियाए असखेज्जभाग.

२७. प्र०—एयस्स णं गते ! दच्चट्टाणाउयस्स, रोत्तट्टाणा-
उयस्स, ओगाहणट्टाणाउयस्स, भावट्टाणाउयस्स कयरे कयरे
जाव-विसेत्ताहिया ?

२७. उ०—गोयमा ! सव्वत्थोवे खेत्तट्टाणाउयं, ओगाहण-
ट्टाणाउए अमंखेज्जगुणे, दच्चट्टाणाउए अमंखेज्जगुणे, भावट्टाणाउए
असंखेज्जगुणे.

—खेत्तोगाहणद्वे, भावट्टाणाउयं च अप्प-वहुं,
खेत्ते सव्वत्थोवे, सेसा ठाणा असखेज्जगुणा.

६. 'परमाणुपोग्गलस्स' इत्यादि. परमाणोरपगते परमाणुत्वे यदपरमाणुत्वेन वर्तनम् अ(आ) परमाणुवपरिणते. तदन्तरम्-
स्फुट्यस्रवंधकालः, स च उत्कर्षतोऽसंख्यात इति. द्विप्रदेशिकस्य तु जेपस्फुट्यस्रवंधकालः. परमाणुकालश्च अन्तरकाल —स च
तेषामनन्तत्वान्, प्रत्येकं चोत्कर्षतोऽसंख्येयस्थितिकत्वाद् अनन्तः. तथा यो निरेजस्य कालः स मैत्रस्य अन्तरमिति कृत्वा उक्तं
सैजस्याऽन्तरमुत्कर्षतोऽसंख्यात काल इति, यस्तु सैजस्य कालः स निरेजस्य अन्तरम् इति कृत्वाकैत निरेजस्याऽन्तरमुत्कर्षतं आवच्छिन्नाया
असंख्यातो भाग इति. एकगुणकालकत्वादीनां चाऽन्तरम् एदगुणकाल (त्वादिकाल) नगानमेव, न पुनर्द्विगुणकालत्वादीनाम्
अनन्तत्वेन तदन्तरस्य अनन्तत्वम्-वचनप्रामाण्यात्, सूक्ष्मादिपरिणतानां तु अवस्थानतुल्यमेवाऽन्तरम्, यतो यदेव एकस्याऽवस्थानं
तदेवाऽन्यस्याऽन्तरम्, तच्च असंख्येयकालमानमिति. 'सद्' इत्यादि तु मूर्त्तिसिद्धम्. 'एयस्स णं गते ! दच्चट्टाणाउयस्स' चि
द्रव्यं पुद्गलद्रव्यम्, तस्य स्थान भेदः-परमाणु-द्विप्रदेशिकादि, तस्य आयुः स्थितिः, अथवा द्रव्यस्याऽणुत्वादिभावेन यत् स्थानम्
अवस्थानम्, तद्रूपमायुर्द्रव्यस्थानायुस्तस्य. 'खेत्तट्टाणाउयस्स' चि क्षेत्रस्य आकाशस्य स्थान भेदः. पुद्गलावगाहकृत, तस्य आयुः
स्थितिः, अथवा क्षेत्रे एकप्रदेशादौ स्थानम्-यत् पुद्गलानाम् अवस्थानम्-तद्रूपमायुः क्षेत्रस्थानायुः. एवम् अवगाहनास्थानायुः, भाव-
स्थानायुश्च. नवरम्-अवगाहना नियतपरिमाणक्षेत्राऽवगाहित्वं पुद्गलानाम्. भावस्तु कालत्वादिः. ननु क्षेत्रस्य, अवगाहनायांश्च को भेदः ?
उच्यते-क्षेत्रमवगाहमेव, अवगाहना तु विवक्षितक्षेत्राद् अन्यत्राऽपि पुद्गलानां तत्परिमाणाऽवगाहित्वम् इति. 'कयरे' इत्यादि
कण्ठ्यम्, एषां च परस्परिणाऽल्प-बहुत्वव्याख्या गायानुसारेण कार्या, ताश्च इमाः-

“ खेत्तोगाहणद्वे भावट्टाणाउ अप्प-वहुयत्ते, थोवा असंखगुणिया तिज्जि य सेसा कहं नेया ?
खेत्ताऽमुत्तत्ताओ तेण समं वंधपच्चभावावा, तो पोग्गलण थोवो खेत्तावट्टाणकालो ओ. ”

१. मूलच्छाया.—गौतम ! जघन्येन-एकं समयम्, उक्थेनाऽसंख्येय कालम्. अशब्दपरिणतस्य भगवन् ! पुद्गलस्याऽन्तरं कालतं किञ्चित्तरं
भवति ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उक्थेनाऽऽवच्छिन्नाया असंख्येयभागम्. एतस्य भगवन् ! द्रव्यस्थानायुष्कस्य, क्षेत्रस्थानाऽऽयुष्कस्य,
अवगाहनास्थानाऽऽयुष्कस्य, भावस्थानाऽऽयुष्कस्य, कतरः कतरो यावत्-विशेषाऽधिकः ? गौतम ! सर्वत्रोक्त क्षेत्रस्थानाऽऽयुष्कं, अवगाहनास्थानायु-
ष्कोऽसंख्येयगुणं, द्रव्यस्थानाऽऽयुष्कोऽसंख्येयगुणं, भावस्थानाऽऽयुष्कोऽसंख्येयगुणं. क्षेत्रा-ऽवगाहना-द्रव्यम्, भावस्थानाऽऽयुष्कं च अल्पं बहु, क्षेत्रं
सर्वत्रोक्तम्, क्षेत्राणि स्थानानि असंख्येयगुणानि —अनु०

१. प्र० उ०—क्षेत्रा-ऽवगाहना-द्रव्ये-भावस्थानायुष्कवचनकृत्वे, लोका असंख्यगुणितालीणि च विधाः-कथं-नेया ? क्षेत्राऽमूर्त्तत्वात् तेन समं
वचनप्रसयाभावात्, ततः पुद्गलानां लोकाः क्षेत्रावस्थानकालानुः—अनु०

अयमर्थः-क्षेत्रस्य अमूर्तत्वेन क्षेत्रेण सह पुद्गलानां विशिष्टबन्धप्रत्ययस्य स्नेहादेरभावाद् नैकत्र ते चिरं तिष्ठन्ति इति शेषः. यस्माद् एवं तत इत्यादि व्यक्तम्. अथाऽवगाहनायुर्वहुत्वं भाव्यतेः—

“अर्धगखेत्तगयस्त वि तं चियमाणं चिरं पि संधरइ, ओगाहणानासे पुण खेत्तन्नत्तं फुडं होइ.”

इह पूर्वाऽर्धेन क्षेत्राद्धाया अधिका अवगाहनाद्धा इत्युक्तम्. उत्तरार्धेन तु अवगाहनाद्धातो नाऽधिका क्षेत्राद्धा-इति. कथम् एतदेवम्? इत्युच्यतेः—

“ओगाहणौववद्धा खेत्तद्धा आक्रियाऽववद्धा य, न उ ओगाहणकालो खेत्तद्धामेत्तसंवद्धो.”

अवगाहनायाम्-अगमनक्रियायां च नियता क्षेत्राद्धा-विवक्षित-अवगाहनासद्भाव एव, अक्रियासद्भाव एव च तस्या भावात्-उक्तव्यतिरेके च अभावात्-अवगाहनाद्धा न क्षेत्रमात्रे नियता, क्षेत्राद्धाया अभावेऽपि तस्या भावादिति. अथ निगमनम्ः—

“जर्ह्हा तत्थ-ऽण्णत्थ य स चिय ओगाहणा भवे खेत्ते, तम्हा खेत्तद्धाओ-वगाहणद्धा असंखगुणा.”

अथ द्रव्याऽऽयुर्वहुत्वं भाव्यतेः—

“संकोचं-विकोएण व उवरमियाए वगाहणाए वि, तच्चियमेत्ताणं चिय चिरं-पि दव्वाणऽवत्थाणं.”

संकोचेन, विकोचेन चोपरतायाम् अपि अवगाहनायां यावन्ति द्रव्याणि पूर्वमासन् तावतामेव चिरमपि तेषाम् अवस्थानं संभवति, अनेनाऽवगाहानानिवृत्तौ अपि द्रव्यं न निवर्तते इत्युक्तम्. अथ द्रव्यनिवृत्तिविशेषेऽवगाहना निवर्तते एव इत्युच्यतेः—

“संघायं-भेयओ वा दव्वोवरमे पुणाइ संखित्ते, नियमा तदव्वोगाहणाए नासो न सदेहो.”

संघातेन-पुद्गलानां भेदेन वा तेषामेव यः संक्षिप्तः-स्तोकावगाहनः स्कन्धः-नतु प्राक्तनाऽवगाहनः, तत्र यो द्रव्योपरमो द्रव्याऽन्यथात्वम्, तत्र सति न च संघातेन न संक्षिप्तः स्कन्धो भवति, तत्र सति सूक्ष्मतरत्वेनाऽपि तत्परिणतेः-श्रवणात्-नियमात् तेषां द्रव्याणाम् अवगाहनाया नाशो भवति, कस्माद् एवम्? इत्यत उच्यतेः—

“ओगाहद्धा दव्वे संकोय-विकोयओ य अववद्धा, न उ दव्वं संकोयण-विकोयण-मित्तम्मि संवद्धं.”

अवगाहनाद्धा द्रव्येऽववद्धा नियतत्वेन संबद्धा, कथम्? संकोचाद् विकोचाच्च-संकोचादि परिहृत्य इत्यर्थः. अवगाहना हि द्रव्ये संकोच-विकोचयोरभावे सति भवति, तस्सद्भावे च न भवति; इत्येवं द्रव्ये अवगाहना अनियतत्वेन संबद्धा इत्युच्यते 'हुमत्वे खदिरत्वम् इव' इति. उक्तविपर्ययमाह-न पुनर्द्रव्य संकोचन-विकोचनमात्रे सत्यप्यवगाहनायां नियतत्वेन संबद्धम्, संकोचन-विकोचाम्याम् अवगाहानानिवृत्तावपि द्रव्यं न निवर्तते इत्यवगाहनायां तन्नियतत्वेनाऽसंबद्धम् इत्युच्यते, 'खदिरत्वे हुमत्ववत्' इति. अथ निगमनम्ः—

“जम्हो तत्थण्णत्थ व दव्वं ओगाहणाए त चेव, दव्वद्धाऽ संखगुणा तम्हा ओगाहणद्धाओ.”

अथ भावायुर्वहुत्वं भाव्यतेः—

“सघायं-भेयओ वा दव्वोवरमे वि पज्जवा सति, तं कासिणगुणविरामे पुणाइ दव्वं न ओगाहो.”

संघातादिना द्रव्योपरमेऽपि पर्यवाः सन्ति, यथा घृ (घृ) छपटे शुक्लादिगुणाः-सकलगुणोपरमे तु न तद् द्रव्यम्, न चावगाहनाऽनुवर्तते-अनेन पर्यवाणां चिरं स्थानम्, द्रव्यस्य तु अचिरम् इत्युक्तम्. अथ कस्मादेवम्? इत्युच्यतेः—

“संघायं-भेय-बंधाणुवत्तिणी निच्चमेव दव्वद्धा, न गुणकालो संघाय-भेयमेत्तद्धसंवद्धो.”

संघात-भेदलक्षणाभ्यां धर्माभ्यां यो बन्धः संबन्धः, तदनुवर्तिनी तदनुसारिणी, संघाताद्यभाव एव द्रव्याद्धायाः सद्भावात्, तद्भावे चाऽभावाद्, न पुनर्गुणकालः संघात-भेदमात्रकालसंबद्धः, संघातादिभावेऽपि गुणानामनुवर्तनाद्-इति. अथ निगमनम्ः—

“जर्ह्हा तत्थ-ऽण्णत्थ य दव्वे खेत्तावगाहणासु च, ते चेव पज्जवा संति तो तदद्धा असंखगुणा.”

“आह अणेगतोऽयं दव्वोवरमे गुणाणऽवत्थाणं, गुणविपरिणामम्मि य दव्वविसैसो य णेगतो.”

१. प्र० छा०—अन्यक्षेत्रगतस्यापि तदेव मान चिरमपि संधरति, अवगाहनानाशे पुनः क्षेत्रान्यत्वं स्फुटं भवति. २. अवगाहनाववद्धा क्षेत्राद्धा अक्रियाववद्धा च, न तु अवगाहनकालः क्षेत्राद्धामात्रसंबद्धः. ३. यस्मात् तत्राऽन्यत्र च सा एव अवगाहना भवेत् क्षेत्रे, तस्मात् क्षेत्राद्धातोऽवगाहनाद्धा असंख्यगुणा. ४. संकोच-विकोचेन वा उपरतायाम् अवगाहनायामपि, तावन्मात्राणामेव विरमि द्रव्याणामवस्थानम्. ५. संघात-भेदतो वा द्रव्योपरमे पुनः संक्षिप्ते, नियमात् तद्द्रव्यावगाहनाया नाशो न सदेहः. ६. अवगाहनाद्धा द्रव्ये संकोच-विकोचतत्थ अववद्धा, न तु द्रव्यं संकोचन-विकोचनमात्रे संबद्धम्. ७. यस्मात् तत्रान्यत्र वा द्रव्यम् अवगाहनायां तच्चैव, द्रव्याद्धाऽसंख्यगुणा तस्माद् अवगाहनाद्धातः. ८. संघात-भेदतो वा द्रव्योपरमेऽपि पर्यवा सन्ति, तत् घृत्सः गुणविरामे पुनर्द्रव्य न अवगाहः. ९. संघात-भेद-बंधानुवर्तिनी नित्यमेव द्रव्याद्धा, न गुणकालः संघात-भेदमात्राद्धसंबद्धः. १०. यस्मात् तत्र अन्यत्र च द्रव्ये क्षेत्रावगाहनासु च, ते एव पर्यवा. ११. तत्तत्सद्भावाद् असंख्यगुणा. आह अनेकान्तोऽयं द्रव्योपरमे गुणानामवस्थानम्, गुणविपरिणामे च द्रव्यविशेषश्च नैकान्तः—अनु०

द्रव्यविशेषो द्रव्यविपरिणामः—

“ विपरिणयमि दब्धे कम्मि गुणपरिणई भये जुगय, कम्मि विं पुण तदवये वि होंइ गुणविपरिणामो.
भन्नइ सच्चं किं पुण गुणवाहल्ला न सच्चगुणनासो, दच्चस्स तदण्णते वि बहुतराणं गुणाण ठिइ ” ति.

६. [' परमाणुपोगलस्स ' इत्यादि.] ज्यारे परमाणुं परमाणुपणं चालुं जाय त्वाधी मांईने करीवार परमाणुपणे परिणमन थवा सुधी भूतपूर्वपरमाणुने जे अपरमाणुपणे रहेतुं पंडे छे अर्थात् प्रथम परमाणु-अस्थ्या अने बीजी भाविनी परमाणु-अवस्था ए वनो जे वचलो काळ छे ते ' स्कंध-संबंध-काळ ' कहेवाय, ते वधारेमा वधारे असंख्यात छे. वे प्रदेगवाळा स्कंधने तो वाकीना स्कंधपणे यवानो काळ अने परमाणुरूपे यवानो काळ ते अंतरकाळ छे अने ते अंतरकाळ अनंत छे, कारण के, वाकीना सर्व स्कंधो अनंत छे तथा ते प्रत्येक स्कंधनी वधारेमा वधारे असंख्येयकाळ स्थिति छे, तथा जे निष्कपनो काळ छे ते रकपनो अंतरकाळ छे, एम धामिने कपु छे के, सकपने वधारेमा वधारे असंख्यात काळ अंतर छे अने जे मकपनो काळ छे ते निष्कपनो अंतर काळ छे एम धामिने कपु छे के, निष्कपने वधारेमा वधारे अवलिप्तनो असंख्यात मान अंतरकाळ छे. एकगुणकालकत्वादिनुं अंतर एकगुणकालकत्वादिना काळनी नमान ज छे. पण वचनग्रामाण्य-होवायी द्विगुण कालकत्वादिनी अनंतताने लईने ते अंतरनी अननता इद नधी. सूक्ष्माद्विगुणतोतु अंतर तेना अस्त्यानकळनी तुल्य ज छे, कारण के, जे एकनुं अवस्थान छे ते दीजानु अंतर छे अने तेनु मान असंख्येय काळ छे. [' भदे ' इत्यादि] तो नूत्र चिड छे—सूत्र उरधी ज सट प्रकारे ज्ञात थाय छे. [' एस्स वं भंते ! दद्धट्ठणाडयस्स ' ति] द्रव्य एटले पुट्टल द्रव्य, तेनो परमाणु, द्विगुणिक वंगे रूपे जे भेइ-तेनी जे स्थिति अथवा द्रव्यनु अणुत्वादिभावे जे अवस्थान, तद्रूप आयु ते ' द्रव्यस्थानायु ' कहेवाय, तथा [' खित्ठट्ठणाडयस्स ' ति] क्षेत्रनो एटले आकाशनो पुट्टलोनो अवगाहधी थएलो जे भेइ, तेनी जे स्थिति अथवा एकप्रेइगादि क्षेत्रमां पुट्टलो जे अवस्थान, तद्रूप जे जायु ते क्षेत्रस्थानायु कहेवाय, ए प्रमाणे अवगाहनास्थानायु अने भावस्थानायु पण ममज्जा. विंगे ए के, अमुक मायवाळा स्थानमां पुट्टलो जे अवगाहपणुं-रहेतुं-व्यापवापणुं-ते अवगाहना कहेवाय अने पुट्टलोनो शमरवादि धर्म छे ते भाव कहेवाय. शं०—क्षेत्र अने अवगाहनामां एवो गो भेइ छे? जधी ए वधारेने जूडा जूडा समजाववामां आवे छे. समा०—पुट्टलोधी अवगाह-व्याप्त-होय ते ज क्षेत्र कहेवाय अने विवधित-अमुक खास-क्षेत्रधी बीजा क्षेत्रमां पण पुट्टलोनुं ते क्षेत्रना माप प्रमाणे रहेतु ते अवगाहना कहेवाय अर्थात् पुट्टलोनो, पीताना आधार स्यळ समान जे एक प्रकारनो आकार ते तो अवगाहना कहेवाय छे अने पुट्टलो जेमां रहे ते क्षेत्र कहेवाय, ए प्रमाणे क्षेत्रनु अने अवगाहनानुं जुदापणुं स्यट जणाय छे. [' कयेरे ' इत्यादि.] ए मूळ माग सट छे. ए वधानी एक बीजा साथे जे अल्प-बहुना दर्शावनी छे ते नीचेनी गाथाओने अनुसारं दर्शावनी, ते गाथाओ आ प्रमाणे छे:—
“ क्षेत्रस्थानायु, अवगाहनास्थानायु, द्रव्यस्थानायु अने भावस्थानायु ए वधाना अल्प-बहुत्वमां क्षेत्रस्थानायु सर्वधी थोडुं अने वाकीना व्रण असंख्य गुण छे, एम केवी रीते जाणुं? ” तेनो उत्तर कहे छे के, “ क्षेत्रनुं अमूर्तपणुं छे एटले क्षेत्र मूर्तिमान्-आकारधारी-नयी माटे ते क्षेत्रमां तेनी (क्षेत्रनी) साथे पुट्टलोनो वधनु कारण (चीकाग) न होवायी पुट्टलोनो क्षेत्रावस्थान काळ थोडो छे. आ गाथानो विगतधी अर्थ आ प्रमाणे छे:—
क्षेत्र अमूर्तिमान् होवायी अने तेथी ज तेमां, पुट्टलोनो विशिष्ट बंधनु कारण रेहे-चीकाग-वंगेरे न होवायी ते पुट्टलो एक ज क्षेत्रमां लांवा काळ सुधी रहेतां नधी, जे कारणधी ए प्रमाणे छे ते कारणधी क्षेत्रस्थानायु सर्वधी अल्प छे-इत्यादि वधुं सट छे. हवे अवगाहनास्थानायुनी अधिकता विचारीए छीर-“ एक स्थळधी अन्य क्षेत्रमा गएला पुट्टलनुं पण ते ज मान, त्यां लांवा काळ रहे छे, अने वळी जो अवगाहनानो नाश थाय तो क्षेत्र भिन्नता थाय ते स्फुट छे. ” आ गाथामा पूर्वार्धवडे ' क्षेत्राद्वा कर्तां अवगाहनाद्वा अधिक छे ' एम कसुं, अने. उत्तर्गर्धवडे तो ' अवगाहनाद्वा कर्तां क्षेत्राद्वा अधिक नयी ' एम कसुं. एम केवी रीते छे? तेना उत्तरमा कहेवाय छे के—“ पुट्टलोनो क्षेत्रावस्थानकाळ-अमुक क्षेत्रमां नियत रीते स्थित रहेवानो काळ-अवगाहनाधी अने क्रियारहितपणाधी अवचद छे अर्थात् पुट्टल, अमुक स्थळे नियत त्वारे ज रही शके ज्यारे ते अमुक अवगाहनामां होय अने तद्धन निष्क्रिय-क्रिया विनानुं-होय माटे पुट्टलोनु एकत्रावस्थान अवगाहनाधी अने निष्क्रियपणाधी अवचद छे पण तेथी उलटुं एटले अवगाहनाकाळ, क्षेत्रावस्थानकाळ मात्रमां संबद्ध नधी ” तात्पर्य ए छे के, ज्यारे पुट्टलोनो कोइ पण अमुक जातनी अवगाहना होय अने ते पुट्टलो पीते निष्क्रिय (हलनचलनरहित) होय त्वारे ज ते पुट्टलोनुं क्षेत्रावस्थान नियत होय छे अने जो तेम न होय एटले तेओनी कोइ पण अमुक जातनी अवगाहना न होय अने तेओ (पुट्टलो) निष्क्रिय न होय तो ते पुट्टलोनुं क्षेत्रावस्थान संभवी शक तुं नधी, ज्यारे पुट्टलोनुं क्षेत्रावस्थान अवगाहना अने निष्क्रियताने आधीन छे त्वारे तेथी उलटुं एटले अवगाहना, क्षेत्रमात्रमा नियत नधी, कारण के, क्षेत्राद्धाना अभावमां पण अवगाहना होय छे. हवे उपसंहार करे छे:—“ जे कारणधी ते क्षेत्रमां अथवा बीजा क्षेत्रमां अवगाहना तेनी ते ज रहे छे माटे क्षेत्राद्वा कर्तां अवगाहनाद्वा असंख्यगुण छे ” हवे द्रव्यायुना बहुत्वनो विचार करे छे, “ संकोचवडे अने विकोच-पहोळा-धवापणं जो के अवगाहना उपरत थाय छे तो पण जेटलां होय तेटलां ज द्रव्योनुं लांवा काळ सुधी अवस्थान रहे छे ” तात्पर्य ए छे के, संकोचधी अथवा विकोचधी अवगाहना उपरत थाय तो पण जेटलां द्रव्यो पहोलां हतां तेटलां ज द्रव्योनुं लावा काळ सुधी अवस्थान समवे छे अर्थात् अवगाहना निवर्त-न रहे-तो पण द्रव्यो नधी निवर्ततां अने तेथी उलटु ज्यारे द्रव्यनी अमुक प्रकारनी-निवृत्ति थाय छे त्वारे अवगाहनानी निवृत्ति चोक्स थाय छे. ए संबंधे कहेवाय छे के, “ वळी, ज्यारे संघात अथवा भेदधी द्रव्य संक्षिप्त थाय छे अने तेम थया-त्राद द्रव्यनो उपरम थाय छे त्वारे ते द्रव्यनी अवगाहनानो नाश नियमा-चोक्स थाय छे “ तेमां सर्वेह-नधी ” तत्त्व ए छे के; पुट्टलोनो-संघातवडे य-पुट्टलोनो भेदवडे ते पुट्टलोनो जे स्कंध, प्रथमनी जेनी अवगाहनावाळो नहि पण संक्षिप्त-स्तोक-हुंकी-अवगाहनावाळो थाय छे अने तेम थया पछी ते स्कंधमां द्रव्यान्यथाय थाय छे. एटले पूर्व जे स्थिति ए ते द्रव्य हतुं, ते स्थिति ए ते स्कंधमा द्रव्यनु रहेतुं शतुं नधी अने तेम थवायी ते द्रव्योनी

२. प्र० छा०—विपरिणते द्रव्ये कस्मिन् गुणपरिणतिर्भवेद् युगपत्, कम्मिचपि पुनस्तदवत्त्वेऽपि भवति 'उणविपरिणामः. भवते सत्त्वं किं पुनर्-
दत्तत्वात् न सर्वगुणनाश', द्रव्यस्य तदन्यत्त्वेऽपि बहुतराणा गुणाना स्थिति-इति:—अनु०

अवगाहनानो नाश चोक्तम धाय छे. कदाच कोद कहे के, संघातथी तो पुद्गलोनो स्कंध संक्षिप्त-टुंको पतो नथी तो तेम नथी, पण संघात थया पठी पुद्गलोनो सूक्ष्मतर परिणाम धाय छे—एम् माभक्तुं छे माटे पूर्वे कय छे के, सघातथी पुद्गलोनो टुको स्कंध धाय छे अने तेम थयाथी अवगाहनानो नाश चोक्तस धाय छे. ते गार्थी ए प्रमाणे धाय छे तो कहे छे के:—“ संकोच अने विकोच सिवायनी स्थितिमां, अवगाहनाद्वा द्रव्यमां संबद्ध छे एटले ज्यारे द्रव्य, संकोच अने विकोच रहित होय त्यारे तेगा अवगाहना संबद्ध छे पण ज्यारे संकोच अने विकोच होय त्यारे द्रव्यमां अवगाहना संबद्ध नथी होती अर्थात् संकोचन अने विकोचनना अभावमां द्रव्यमा अवगाहना रहे छे अने ते संकोचनादिनी विद्यमाननामां द्रव्यमां अवगाहना नथी रहेती—ए प्रमाणे द्रव्य अने अवगाहनानुं सहचरपणु अनियत छे पण द्रव्य, संकोचन अने विकोचन मात्रमा संबद्ध नथी एटले संकोचन, विकोचन होय के न होय तो पण द्रव्य तो कायम ज रहे छे ” आ गाथानो निष्कर्ष आ प्रमाणे छे के, संकोचने अने विकोचने परिहरी अवगाहनाद्वा, द्रव्यमां (नियतपणे) संबद्ध छे एटले जेम वृक्षपणामा खदिर-खेर-पणु रहे छे तेम ज्यारे संकोचनो अने विकोचनो अभाव होय त्यारे द्रव्यमां अवगाहना रहे छे पण ज्यारे संकोचनी अने विकोचनी हाजरी होय त्यारे द्रव्यमा अवगाहना नथी रहेती, ए प्रकारे द्रव्यमा, अनियतपणे अवगाहना संबद्ध छे. हवे द्रव्य माटे तेथी उलट्टु कहे छे के, वळी द्रव्य तो संकोचन अने विकोचन मात्र होय तो पण नियतपणे अवगाहनानां संबद्ध नथी अर्थात् जेम खदिरपणामा वृक्षपणु संबद्ध छे तेम संकोचन अने विकोचन द्वारा अवगाहनानो नाश थया वाद पण द्रव्यनी नेवृत्ति नथी थती माटे ज अवगाहनाना द्रव्य नियतपणे संबद्ध नथी एम् कहेवाय छे. हवे उपसंहार कहे छे:—“ जेथी, त्यां, अन्यत्र अध्वना अवगाहनानां द्रव्य तेनु ते ज छे तेथी अवगाहनाद्वा कर्तां द्रव्याद्वा असंख्यगुण छे हवे गाथायुना बहुपणानो विचार करीए छीए — सघातथी प्रथवा भेदथी द्रव्यनो उपरम धाय तो पण पर्यवो विद्यमान रहे छे, अने जो वया गुणोनो उपरम धाय तो तो द्रव्य पण न रहे अने अवगाहनाना पण न रहे ” तात्पर्य ए छे के, जेम घृष्ट-साफ कोरला पटमां शुभादि गुणो छे तेम सघातादि द्वारा द्रव्यनो उपरम धाय तो पण पर्यवोनी सत्ता रहे छे, अने जो सर्वगुणोनो उपरम धाय तो ते द्रव्य रहेतुं नथी अने अवगाहना पण अनुवर्तती नथी, आ सघातथी एम् स्पष्ट जणाय छे के, पर्यवोनुं अवस्थान चिर-लांबा-काळ सुधी छे अने द्रव्यनु तो अचिरकाळ सुधी अवस्थान छे, एम् गाथी कही सकाय ? तो कहे छे के, “ द्रव्याद्वा, हमेगा ज संघात भंधनी अने भेदबंधनी पाछळ चालनारी छे अने गुणकाल, सघाताद्वा अने भेदाद्वा मात्रमा संबद्ध नथी ” अर्थात्—सघात अने भेदरूप वे धर्मो द्वारा थतो जे संबध, तेने अनुसरनारी द्रव्याद्वा छे, कारण के, ते (द्रव्याद्वा) सघातादि न होय त्यारे ज होय छे अने ते (सघातादि) होय त्यारे नथी होती. अने वळी गुणकाल, मात्र सघात अने भेदना काळमा संबद्ध नथी, कारण के, सघातादि होय तो पण गुणोनु अनुवर्तन थाय छे. उपसंहार कहे छे:—“ जेथी, त्यां, अन्यत्र अने द्रव्यावस्थानमां, क्षेत्रावस्थानमा तथा अवगाहनानावस्थानमां तेना ते ज पर्यवो छे माटे भावावस्थानानु असंख्यगुण छे ” कसु छे के, “ द्रव्यनो उपरम थया वाद गुणोनु अवस्थान रहे छे, आ अनेकांत छे अने गुणो विपरिणाम थया वाद जे द्रव्यविशेष छे ते नैकांत छे ” द्रव्यविशेष एटले द्रव्यनो विपरिणाम. “ ज्यारे द्रव्य विपरिणामने पामे त्यारे क्ये स्थळे एकी माये गुणनी परिणति धाय वळी क्ये तदवस्थ-तवे-स्थळे पण गुणोनु विपरिणाम धाय ? ” “ मातुं कहीए छीए के, वळी, द्रव्यमां गुणोनु बाहुल्य होवाथी सर्वगुणोनो नाश थतो नथी अने तेनुं अन्यत्र धाय छे तो पण घणा गुणोनी स्थिति रहे छे. ”

नेरयिकोनो परिग्रह.

२८. प्र०—नेरइया ण भंते ! किं सारमा, सपरिग्रहा; उदाह अणारंभा, अपरिग्रहा ?

२८. उ०—गोयमा ! नेरइया सारमा, सपरिग्रहा; णो अणारमा, णो अपरिग्रहा.

२९. प्र०—से केण० जाव-अपरिग्रहा ?

२९. उ०—गोयमा ! नेरइया ण पुट्टविषायं समारंभंति, जाप-तत्सकायं समारंभति; सरीरा परिग्रहिणा भवति, कम्मा परिग्रहिणा भवति, सच्चित्ता ऽचित्त-नीसियाड दव्याड परिग्रहिणां भवति—तं तेणट्टेण तं चंय गोयमा !

२८. प्र०—हे भगवन् ! नेरयिको शुं आरंभ महित छे, परिग्रह सहित छे के अनारंभी अने अपरिग्रही छे ?

२८. उ०—हे गौतम ! नेरयिको आरंभनाळा छे अने परिग्रहवाळा छे पण अनारंभी अने अपरिग्रही नथी.

२९. प्र०—हे भगवन् ! तेओ, क्या हेतुथी परिग्रहवाळा छे अने यावत्-अपरिग्रही नथी ?

२९. उ०—हे गौतम ! नेरयिको पृथिवीकायनो यावत् व्रम-कायनो समारंभ करे छे, तेओए गररो परिगृहीत कयां छे, कर्मो परिगृहीत कयां छे अने तेओए सचित्त, अचित्त अने मिश्र द्रव्यो परिगृहीत कयां छे माटे ते हेतुथी हे गौतम ! ‘तेओ परिग्रहो छे’ इत्यादि ते ज कहेंहुं.

७. अनन्तरम् आयुक्तम्, अथाऽऽयुष्मत् आरंभादिना चतुर्विंशतिदण्डकेन प्ररूपयन्नाह.—‘ नेरइए ’ इत्यादि.

१ मूलच्छादा —नेरयिका भगवन् ' किं सारमा, सपरिग्रहा, उदाहो अणारंभा, अपरिग्रहा ? गौतम ! नेरइया सारमा, सपरिग्रहा, णो अणारंभा, णो अपरिग्रहा. तत केण० जावत्-अपरिग्रहा ? गौतम ! नेरइयाः पृथिवीकायं समारंभन्ते, जावत्-अपरिग्रहा समारंभन्ते, सरीरानि परिगृहीतानि भवति, कर्मानि परिगृहीतानि भवति, सचित्त-अचित्त-मिश्रानि द्रव्यानि परिगृहीतानि भवति—तं तेनाऽऽर्भेण संक्षेप गौतम ! :—अनु०

७. हमणां आयुष्य कसु, हवे आयुष्यवाळा जीवोने आरंभादि प्रश्नो द्वारा चोवीस दंडकवडे प्रस्तुता ['नेरइए'] इत्यादि सूत्र कहे छे.

असुरो नो अने एकेंद्रियो नो परिग्रह.

३०. प्र०—असुरकुमारा णं भंते ! किं सारंभा पुच्छा ?

३०. प्र०—हे भगवन् ! असुरकुमारो आरंभवाळा छे ? इत्यादि प्रश्न करवो.

३०. उ०—गोयमा ! असुरकुमारा सारंभा, सपरिग्रहा; णो अणारंभा, अपरिग्रहा.

३०. उ०—हे गौतम ! असुरकुमारो आरंभवाळा छे, परिग्रहाळा छे पण अनारंभी के अपरिग्रही नथी.

३१. प्र०—से केणट्टेणं ?

३१. प्र०—(हे भगवन् !) ते गा हेतुथी ?

३१. उ०—गोयमा ! असुरकुमारा ण पुढविकायं समारंभंति, जाव-तसकायं समारंभंति, सररीरा परिग्रहाहिया भवंति, कम्मा परिग्रहाहिया भवति, भवणा परिग्रहाहिया भवंति; देवा, देवीओ, मणुस्सा, मणुस्सीओ, तिरिक्खजोणिया, तिरिक्खजोणणीओ परिग्रहाहिया भवति; आसण-सयण-भंड-उमत्तो-वगरणा परिग्रहाहिया भवति, सच्चित्ता-उचित्त-मीसियाइ दव्वाइं परिग्रहाहियाइं भवंति-से तेणट्टेणं तहेव, एवं जाव-यणियकुमारा.

३१. उ०—हे गौतम ! असुरकुमारो पृथिवीकायनो समारंभ-वव-करे छे यावत् त्रसकायनो वध करे छे, तेओए शरीरो परिग्रहीत कर्यां छे, कर्मो परिग्रहीत कर्यां छे, भवनो परिग्रहीत कर्यां छे, देवो, देवीओ, मनुष्यो, मनुषीओ, नियच्चो, तिर्यच्चिणीओ परिग्रहीत करी छे, आसन, शयन, मांडो, मात्रको अने उपकरणो परिग्रहीत कर्यां छे अने सच्चित्त, अचित्त अने मिश्र द्रव्यो परिग्रहीत कर्यां छे माटे ते हेतुथी तेओने परिग्रहाळा कया छे-ए प्रमाणे यावत्-स्तनितकुमारो माटे पण जाणवुं.

—एगिंदिया जहा नेरइया.

—जेम नेरयिको माटे कहुं तेम एकेंद्रियो माटे जाणवुं.

८. ' भंडमत्तोवगरण ' ति इह भाण्डानि मृण्मय-भाजनानि, मात्राणि कांस्यभाजनानि, उपकरणानि लौहा, कडुच्छुकादीनि एकेंद्रियाणां परिग्रहोऽप्रत्याख्यानान् अवसेयः.

८. [' भंडमत्तोवगरण ' ति] मांडो—माटीनां वासणो अने मात्रो एट्टे कांसाना वासणो तथा उपकरणो एट्टे लोटी, कडाडुं, कडडी योगे. प्रत्याख्यान न करेळुं होवाथी एकेंद्रियो परिग्रही छे, एम जाणवुं.

वेइंद्रिय विगेरे नो परिग्रह.

३२. प्र०—वेइंद्रिया णं भंते ! किं सारंभा, सपरिग्रहा ?

३२. प्र०—हे भगवन् ! वेइंद्रिय जीवो शुं सारंभ अने सपरिग्रह छे ?

३२. उ०—तं चेव जाव-सररीरा परिग्रहाहिया भवंति, धाहिरिया भंड-मत्तो-वगरणा परिग्रहाहिया भवंति, एवं जाव-चउरिंदिया.

३२. उ०—(हे गौतम !) ते ज कहेवुं यावत् तेओए शरीरो परिग्रहीत कर्यां छे अने बाह्य भाड, मात्र, उपकरणो परिग्रहीत कर्यां छे, ए प्रमाणे यावत् चउरिंद्रिय जीव सुधीना दरेक जीव माटे जाणी लेवुं.

३३. प्र०—पंचिंद्रियतिरिक्खजोणिया णं भंते ! ?

३३. प्र०—हे भगवन् ! पंचेन्द्रिय तिर्यच्योनिको शुं आरंभी छे ? इत्यादि ते ज प्रश्न करवो.

३३. उ०—तं चेव जाव-कम्मा परिग्रहाहिया भवंति, टंका, कूडा, सेला, सिहरी, पंभारा परिग्रहाहिया भवति, जल-थल-

३३. उ०—(हे गौतम !) ते ज कहेवुं-अर्थात् तेओए कर्मो परिग्रहीत कर्यां छे, पर्वतो, शिखरो, मैलो, शिखरवाळा

१. मूलच्छायाः—असुरकुमारा भगवन् ! किं सारम्मा, पुच्छा ? गौतम ! असुरकुमाराः सारम्मा., सपरिग्रहा., नो अनारम्माः, अपरिग्रहा. तत् केनाऽर्थेन ? गौतम ! असुरकुमारा. पृथिवीकायं समारभन्ते, यावत्-त्रसकायं समारभन्ते, शरीराणि परिग्रहीतानि भवन्ति, कर्माणि परिग्रहीतानि भवन्ति, सुवनानि परिग्रहीतानि भवन्ति, देवाः, देव्यः, मनुष्याः. मनुष्यः, तिर्यग्योनिका, तिर्यग्योनिस्यः परिग्रहीता भवन्ति; आसन-शयन-माण्डा-उमत्तो-पकरणानि परिग्रहीतानि भवन्ति, सच्चित्ता-उचित्त-मिश्रितानि द्रव्यानि परिग्रहीतानि भवन्ति-तत् तेनाऽर्थेन तथैव, एवं यावत्-स्तनित-मारो. एकेंद्रियाः यथा नेरयिकाः. २. द्वीन्द्रिया भगवन् ! किं सारम्माः, सपरिग्रहाः ? तथैव यावत्-शरीराणि परिग्रहीतानि भवन्ति, बाह्यानि माण्डा-उमत्तो-पकरणानि परिग्रहीतानि भवन्ति, एवं यावत्-वनुचिन्द्रिया. पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिका भगवन् ! ? तच्चैव यावत्-कर्माणि परिग्रहीतानि भवन्ति, टंका, कूडा, मैला, शिखरण., प्राग्भारा, परिग्रहीता भवन्ति, जल-थल-—अनु०

વિલ-ગુહ-લેણા પરિગ્ગહિયા મવંતિ, ઉજ્જર-નિજ્જર-ચિહ્ન-પહ્લ-
વપિળા પરિગ્ગહિયા મવન્તિ, અગડ-તડાગ-દહ-નહો, વાવિ-
પુવસ્તરિણી, દીહિયા, ગુંજાલિયા, સરા, સરપંતિયાઓ, સરસરપં-
તિયાઓ, વિલપંતિયાઓ પરિગ્ગહિયાઓ મવંતિ; અ.રામુ-જાળા,
કાળા, વળા, વગસંડા, વળરાઈઓ પરિગ્ગહિયાઓ મવંતિ;
દેવડલા-SSસમ-પવા-ધૂમ સ્વાઈય-પરિલાઓ પરિગ્ગહિયાઓ મવંતિ,
પાગાર અટ્ટાલગ-ચરિય દાર-ગોપુરા પરિગ્ગહિયા મવંતિ, પાસાદ-
ધર-સરણ-લેણ-આવળા પરિગ્ગહિતા મવતિ, સિંઘાડગ-તિગ-ચડક-
ચર-ચડમ્મુહ-મહાપહા પરિગ્ગહિયા મવંતિ, સગડ-રહ-જાળ-
જુગ-ગિહિ-ધિહિ-સીય-સંદમાણિયાઓ પરિગ્ગહિયાઓ મવંતિ,
લોહી-લોહકઢાહ-કડુચ્છયા પરિગ્ગહિયા મવંતિ, મવળા પરિગ્ગ-
હિયા મવંતિ, દેવા, દેવીઓ, મણુસ્તા, મણુસ્તીઓ, તિરિક્સ-
જોણિયા, તિરિક્સજોણિનીઓ; આસળ-સયળ-સંડ-મહ-સચિત્તા-
સચિત્ત-મીસયાઈ દવ્વાઈ પરિગ્ગહિયા મવંતિ-સે તેળટ્ટેળ.

પહાડો અને થોડા નમેલા પર્વતો તેઓ પરિગૃહીત કર્યા છે, જલ,
સ્થલ, ત્રિલ, ગુહાઓ અને પહાડમાં કોતરેલ ઘરો તેઓ પરિગૃ-
હીત કર્યા છે, પર્વતથી પડતા પાણીના ઝરા, નિર્ઘરો, કચરાવાઢા
પાણીવાળું એક પ્રકારનું જલસ્થાન, આનંદ દેનારું જલસ્થાન,
ક્યારાવાઢો પ્રદેશ-એ વધાનું તેઓ પ્રહમ કર્યું છે, કૂવો, તઢાવ,
ધવો, નદીઓ, ચોખંડી વાવ, ગોઢ વાવ, ધોરીયાઓ, વાકા ધો-
રીયાઓ, તઢાવો, તઢાવની શ્રેણિઓ, એક તઢાવથી વીજા તઢા-
માં અને વીજા તઢાવથી ત્રીજા તઢાવમાં પાણી જાય એ પ્રકારની
તઢાવની શ્રેણીઓ અને વિલની શ્રેણીઓ તેઓ પરિગૃહીત કરી છે,
આરામ, ઉદ્યાન, કાનન-ગામની પાસેના વનો, ગામની દૂરના વનો,
વનચંડો અને વૃક્ષની શ્રેણીઓ તેઓ પરિગૃહીત કરી છે. દેવકુલ,
આશ્રમ, પરવ, સ્તૂમ, ખાઈ અને પરિલાઓ પરિગૃહીત કરી છે,
પ્રાકાર-કિહ્લો, અટ્ટાલક-જરુલા, ચરિય-ધર અને કિહ્લાની વચ્ચેનો
હસ્તિ વિગેરેને જવાનો માર્ગ, -સહકી અને શહેરના દરવાજા પરિ-
ગૃહીત કર્યા છે, દેવમુવન અથવા રાજમુવન, સામાન્ય ઘર, છુંપડાં,
પર્વતમાં કોતરેલું ઘર, અને હાટો પરિગૃહીત કર્યા છે, શૃંગાટક-
સિમોઢાના આકારનો માર્ગ-Δ, વ્યા ત્રણ શેરી મેગી થાય તે
ત્રિકમર્ગ-┐, વ્યાં ચાર શેરી મેગી થાય તે ચતુષ્ક-□ માર્ગ,
ચત્વર-વ્યાં સર્વ રસ્તા મેગા થાય તે ચોક-#, ચાર દરવાજાવાઢા
દેવકુલ ઘરો અને મહામાર્ગો પરિગૃહીત કર્યા છે,
શકટ-ગાહું, -યાન, યુગ, ગિહિ-અંવાઢી, -ધિહિ-ઘોઢાનું પઢાળ-
ઢોઢી અને મેના-મુખપાલ પરિગૃહીત કર્યા છે, ઢોઢી, લોઢાનું
કઢાયું અને કઢછાનો પરિગ્રહ કર્યો છે, મવનપતિના નિવાસો
પરિગૃહીત કર્યા છે, દેવો, દેવીઓ, મનુષ્યો, મનુષ્યોઓ, તિયંચો,
તિયંચણીઓ, આસન, ગયન, સંડ, માહ, તયા સચિત, અચિત
અને મિશ્ર દ્રવ્યો પરિગૃહીત કર્યા છે, માટે તે હેતુથી તેઓ આરંભી
અને પરિગ્રહી છે.

—જહા તિરિક્સજોણિયા તહા મણુસ્તા વિ માણિયલા,
વાળમંતર-જોઈસ-વેમાણિયા જહા મવળવાસી તહા નેયલા.

—જેમ તિયંચોનીના જીવો કલા તેમ મનુષ્યો પળ કહેવા,
તથા વાળમંતરો, જ્યોતિષિઓ અને વૈમાનિકો, જેમ મવનવાસી દેવો
કલા તેમ જાળવા.

૧. 'વાહિરિયા મેહમત્તોવગરણ' તિ ઉપકરણસાધર્મ્યાદ્ દ્વીન્દ્રિયાણા શરીરરક્ષાર્થં તત્કૃતગૃહકાદીનિ અવસેયાનિ. 'ટક' તિ ઢિન્નટક્ર્કાઃ, 'કૂઢ' તિ વૂટાનિ શિખરાણિ, હસ્યાદિવન્ધનસ્થાનાનિ વા. 'સેલ' તિ મુણ્ડપર્વતાઃ, 'સિહરિ' તિ શિખરિણઃ—શિખરવન્તો ગિરયઃ, 'પવાર' તિ ઈપદવનતા ગિરિદેશાઃ, 'લેણ' તિ ડકીર્ણપર્વતગૃહમ્, 'ઉજ્જર' તિ અવજ્જરઃ પર્વતતટાદ્ ઉદકત્સ્યાડવઃ પતનમ્, 'નિજ્જર' તિ નિર્ઘર ઉદકસ્ય સ્રવણમ્, 'ચિહ્ન' તિ ચિન્હિહ્નમિશ્રોદકો જલસ્થાનવિગેષઃ; 'પહ્લ' તિ પ્રત્હાદનશીલઃ સ એવ, 'વપિળ' તિ કેદારવાન્, તટવાન્ વા દેશ, "કેદાર એવ"

૧ મૂલચાયા.—વિલ-ગુહા-લયનાનિ પરિગૃહીતાનિ મવન્તિ, ઉજ્જર-નિર્ઘર-ચિન્હ-પહ્લ-વપીળાનિ પરિગૃહીતાનિ મવન્તિ, ધગડ-તડાગ-દહ-નહ, વાવી-પુવસ્તરિણઃ, વીર્ધિકાઃ, ગુજાન્તિલા, સારાનિ, મર પદ્મય, સરસર પદ્મય, વિલપદ્મય. પરિગૃહીતા મવન્તિ, આરામો-યાનાનિ, કાનનાનિ, વનાનિ, વનસંઘાનિ, વનરાજ્ય. પરિગૃહીતા મવન્તિ, દેવકુલા-SSપ્રમ-વવા-સ્તૂમ-સાતિકા-રિયા. પરિગૃહીતા મવન્તિ, પ્રાકાર-અટ્ટાલક-ચરિકા-દાર-ગોપુરાણિ પરિગૃહીતાનિ મવન્તિ, પ્રાસાદ-રહ-શરણ-લયના-SSવળા પરિગૃહીતા મવન્તિ, શ્વઢાટક-ચિન્હ-ચતુષ્ઠ-ચત્વર-ચતુષ્પત્ત-મહાપથા. પરિગૃહીતા મવન્તિ, શકટ-રથ-યાન-યુગ-ગિહિ-ધિહિ-ધિવિહ્ન-સ્વન્દમાનિકાઃ પરિગૃહીતા મવન્તિ, ઢોહી-લોહકઢાહ-કડુચ્છ-કા)યાનિ પરિગૃહીતાનિ મવન્તિ, મવનપતિ પરિગૃહીતાનિ મવન્તિ, દેવા, દેવ્યઃ, મનુષ્યાઃ, મનુષ્ય, તિયંચોનિકાઃ, તિયંચોનિમલ્ય, આમન-શયન-સગડ-માણ-સચિત્તા-સચિત્ત-મિથિતાનિ દ્રવ્યાણિ પરિગૃહીતાનિ મવન્તિ-તન્ તેનાડર્થેન. તથા તિયંચોનિકાસ્વથા મનુષ્યા અને મણિતવ્યા, વાનવ્યન્તર-વ્યોતિષ્ક-વૈમાનિકા તથા મવનવાસિનસ્વથા નેતવ્યાઃ.—અનુ

इत्यन्ये. 'अगड' ति कूग, 'वावि' ति वापी चतुरस्रो जलाशयविशेषः, 'पुक्खरिणी' पुष्करिणी-वृत्तः स-एव, पुष्करवन् वा. 'दीहिय' ति सारिण्यः, 'गुजालिय' ति वक्रसारिण्यः, 'सर' ति सरासि-स्वयंसंभूतजलाशयविशेषाः, 'सरपंतियाओ' ति सरपङ्क्तयः, 'सरसरपंतियाओ' यामु सरःपङ्क्त्यु एकस्मात् सरसोऽन्यस्मिन्-अन्यस्माद् अन्यत्र एवं सचारकपाटकेन उदकं संचरति ता. सर सरःपङ्क्तय, विलपङ्क्तयः प्रतीताः, 'आराम' ति आरमन्ति येषु मावञ्जीलतादिषु दम्पत्यादीनि ते आरामाः, 'उज्जाण' ति उद्यानानि पुष्पादिमद्वृक्षमकुलानि उत्सवादी बहुजनभोग्यानि, 'काणण' ति काननानि सामान्यवृक्षसंयुक्तानि नगराऽऽमनानि, 'वण' ति वनानि नगरविपक्रुष्टानि, 'वणसंडाइ' ति वनखण्डा एकजातीयवृक्षसमूहामकाः, 'वणराइ' ति वनराजयो वृक्षपङ्क्तयः, 'खाइय' ति खातिना उपरि विस्तीर्णा, अधः संकटखातरूपाः, 'परिह' ति परिखाः अधः, उपरि च समखातरूपा, 'अट्टालग' ति प्राकारोपरि आश्रयविशेषाः, 'चरिय' ति चरिका गृह-प्राकारान्तरो हस्त्यादिप्रचारमार्गः, 'दार' ति द्वारम्-खडक्किका, 'गोउर' ति गोपुर नगरप्रतोली, 'पासाय' ति प्रासादा देवानाम्, राजा च भवनानि; अथवा उत्सेधवहुला. प्रासादाः, 'घर' ति गृहाणि सामान्यजनानाम्, सामान्यानि वा; 'सरण' ति शरणानि तृणमयाऽत्रसरिकादीनि, 'आवग' ति आपगा हटा, शृङ्गाटकम्-स्थापना-△ त्रिकम्-स्थापना-⊥ चतुष्कम्-स्थापना-□ चत्वरम्-स्थापना-± चतुर्मुख चतुर्मुखदेवकुलकादि, 'महापह' ति राजमार्गः, 'सगड' इत्यादि प्राग्वन्. 'लोहि' ति लौही मण्डकादिपचनिका, 'लोहकडाहि' ति कवेष्ट्री, 'कडुच्छुय' ति परिवेषणाद्यर्थो भाजनविशेषः, 'भवण' ति भवनपतिनिवासाः.

૯. ['बाहिरिया भंडमचोवगरण' ति] उपकारनी समानताथी—एटले जेम मनुष्योना घरो मनुष्योनी रक्षा करनागं होवाथी तेओना उपकरणोमा लेखाय छे तेम—शरीरनी रक्षा माटे वेडन्द्रियोए करेला घरोने पण तेओना उपकरण समजवा. ['टंक' ति] टांक्रपाथी छेदाएल पर्वतो, ['कूड' ति] गिखरो अथवा हाथी वगेरेने वाघवानां स्थानो, ['सेल' ति] मुंड पर्वतो—सूचा पर्वतो, ['सिइरि' ति] गिखरवाळा पर्वतो, ['पन्मार' ति] थोडा नगेल पर्वतना भागो, ['लेण' ति] पर्वतमा कोतरेलुं घर, ['उज्जर' ति] ज्या पर्वतना तटथी पाणी नीचे पडतुं होय ते स्थान, ['निज्जर' ति] ज्यां पाणी चूत होय ते स्थान, ['चिहल' ति] कचरावाळा पाणीवाळुं एक जाततुं जलस्थान, ['पछल' ति] आनंद देवाना स्वभाववाळुं एक जाततुं जलस्थान, ['वण्ण' ति] क्यारावाळो प्रदेश अथवा तटवाळो प्रदेश, कोद तो 'वण्ण' शब्दो " केदार " ज अर्थ करे छे, ['अगड' ति] कूवो, ['वावि' ति] चोखडो जलाशय—चोमडी वाव, ['पुक्खरिणि' ति] गोळ जलाशय—गोळवाव अथवा कमळवाळी चोखडी वाव, ['दीहिय' ति] सागणो—घोरियाओ, ['गुजालिय' ति] वाका घोरियाओ, ['सर' ति] तळावो—जेमां स्वयमेव जल उत्पन्न घयु छे तेवा जलाशयो, ['सरपंतियाओ' ति] तळावनी श्रेणीओ, ['सरसरपंतियाओ' ति] ज तळावनी श्रेणीओमां सचारक पाटकवडे एक तळावथी बीजे तळावे अने बीजेथी बीजे तळावे पागी जतु होय ते सर मर.पक्ति कहवाय, विलनी श्रेणीओनो अर्थ प्रतीत छे, ['आराम' ति] जे स्थानोमा, द्राक्षालता वगेरे लताओमा दपतीओ क्रीडा करे ते आराम, ['उज्जाण' ति] उत्सवादिना समये बहु माणसो द्वारा भोगवाता अने पुष्पादिवाळा वृक्षोथी भरपूर ते उद्यान, ['काणण' ति] नगरी नजीक रहेला साधारण वृक्षो सहित ते कानन, ['वण' ति] नगरथी दूर रहेला ते वन, ['वणसंडाइ' ति] एक जातना वृक्षोना समूहरूप ते वनखड, ['वणराइ' ति] वृक्षोनी हारो, ['खाइय' ति] उतर पहाळी अने नीचे मंक्डी खोदेली खाद, ['परिह' ति] नीचे अने उपर सरखी रीते खोदेली ते परिखा, ['अट्टालग' ति] फिडा उपर रहेला एक प्रकारना आगरा—झरुखा, ['चरिय' ति] चरिका एटले घर अने किछानी वंचे हाथी वगेरेने जवानो मार्ग, ['दार' ति] खडकी, ['गोउर' ति] नगरना दरवाजा—(पोळ), ['पासाय' ति] गजाना घर के देवोना घर अथवा प्रासाद—उंचां घरो, ['घर' ति] सामान्य घर अथवा साधारण माणसोना घर, ['सरण' ति] घासमय छापरां—झुण्डा,—['आवण' ति] हाटो, शृंगटक एटले सिंगोडुं—जे रस्तो दिगोडाने घाटे त्रिकोण जेवो होय तेने पण अर्ही शृंगटक वळो छे, ते शृंगटकनो आकार आ प्रमाणे छे. △. त्रभेटाने अर्ही त्रिक कहेलो छे अने तेनो आकार आ प्रमाणे छे. ⊥ चतुष्क एटले चोक अने ए चोकनो आकार आ प्रमाणे छे: □. चत्वर—ए एक जातना मार्गनु नाम छे अने तेनो घाट आ प्रमाणे छे ±. चार मुखवाळा देवकुळ वगेरेने 'चतुर्मुख' कहैवागां आवे छे. ['महापह' ति] राजमार्ग—सरियाम रस्तो, ['सगड'] इत्यादिनो अर्थ पूर्ववत् जाणी लगे, ['लोहि' ति] माडा पकाववानी लोही, ['लोहकडाहि' ति] लोढानु कडायुं, ['कडुच्छुय' ति] पीरसवा माटेनु एक प्रकारनु भाजन—कटछो,—['भवण' ति] भवनपतिनां निवास स्थानो.

हेतुओ (?)

—पंच हेऊ पण्णत्ता, तं जहाः—हेउं जाणइ, हेउ पासइ, —पांच हेतुओ कदा छे, ते जेम के, हेतुने जाणे छे, हेतुने हेउ बुजइ, हेउ अभिसमागच्छति, हेउं छउमत्थमरण मरइ. —जुए छे, हेतुने सारी रीते श्रद्धे छे, हेतुने सारी रीते प्राप्त करे छे, हेतुवाळु छन्नस्थमरण करे छे.

૧. મૂલ્-છાયા —પન્ન હેતવ. પ્રજ્ઞા, તથા —હેતુ જાનાવિ, હેતુ પચ્ચતિ, હેતુ બુચ્ચતે, હેતુમ્ અભિસમાગચ્ચતિ, હેતુ છવ્ચસ્થમરખ ત્રિપતે.—હનુ.

—पंच हेऊ पञ्चत्ता, तं जहाः—हेउणा जाणइ, जाव—हेउणा छउमत्थमरणं मरइ.

—पंच हेऊ पण्णत्ता, तं जहाः—हेउं ण जाणइ जाव—अज्ञाणं मरणं मरइ.

—पंच हेऊ पण्णत्ता, तं जहाः—हेउणा ण जाणइ जाव—हेउणा अज्ञाणमरणं ति मरति.

—पंच अहेउ पण्णत्ता, तं जहाः—अहेउं जाणइ, जाव—अहेउं केवल्लिमरणं मरइ.

—पंच अहेउ पण्णत्ता, तं जहाः—अहेउणा जाणइ, जाव—अहेउणा केवल्लिमरणं मरइ.

—पंच अहेउ पञ्चत्ता, तं जहाः—अहेउ न जाणइ, जाव—अहेउं छउमत्थमरणं मरइ.

—पंच अहेउ पञ्चत्ता, तं जहाः—अहेउणा न जाणइ, जाव—अहेउणा छउमत्थमरणं मरइ.

—सेवं भते !, सेवं भते ! ति.

—पाच हेतुओ कव्वा छे, ते जेम के, हेतुए जाणे छे, यावत् हेतुए छउमत्थमरण करे छे.

—पाच हेतुओ कव्वा छे, ते जेम के, हेतुने न जाणे, यावत् हेतुवाळु अज्ञानमरण करे.

—पाच हेतुओ कव्वा छे, ते जेम के, हेतुए न जाणे यावत् हेतुए अज्ञानमरण करे.

—पाच अहेतुओ कव्वा छे, ते जेमके, अहेतुने जाणे छे यावत् अहेतुवाळु केवल्लिमरण करे छे.

—पाच अहेतुओ कव्वा छे, ते जेमके, अहेतुए जाणे यावत् अहेतुए केवल्लिमरण करे.

—पाच अहेतु कव्वा छे, ते जेमके, अहेतुने न जाणे यावत् अहेतुवाळु छउमत्थमरण करे.

—पांच अहेतु कव्वा छे, ते जेमके, अहेतु ए न जाणे, यावत् अहेतुए छउमत्थमरण करे.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे (एम कही श्रमण भगवंत गौतम विचरे छे)

भगवंत—अज्जसुद्धम्ममामिपणीए सिरीभगवइसुते पंचमसये मत्तमो उइसो सम्मत्तो.

१०. एते च नारकादयः छउमत्थवेन हेतुव्यवहारिकत्वाद् हेतव उच्यन्ते इति तद्मेढान् निरूपयन् आह—‘ पंच हेऊ ’ इत्यादि. इह हेतुषु वर्तमानः पुरुषो हेतुरेव—तदुपयोगाऽनन्यत्वात्. पञ्चविधत्वं चाऽस्य क्रियामेदाद् इत्यत आह.—‘ हेउं जाणइ ’ इति हेतुं साध्याऽविनाभूत साध्यनिश्चयार्थं जानाति—त्रिषेपतः सम्यग् अवगच्छति—सम्यग्दृष्टित्वाद्, अयं पञ्चविधोऽपि सम्यग्दृष्टिर्मन्तव्यः, मिथ्यादृष्टेः सूत्रद्वयात् परतो वक्ष्यमाणत्वाद्—इत्येकः. एवं हेतुं पश्यति सामान्यत एवाऽवबोवाद् इति द्वितीयः. एव बुध्यते सम्यक् श्रद्धते—बोधेः सम्यक्श्रद्धानपर्यायत्वाद् इति तृतीयः. तथा हेतुम् अभिसमागच्छति साध्यसिद्धौ व्यापारणत. सम्यक् प्राप्नोति इति चतुर्थः तथा ‘ हेउं छउमत्थ-’ इत्यादि. हेतुरव्यवसानादिर्मरणकारणम्—तद्योगाद् मरणमपि हेतुरतस्त हेतुमद्—इत्यर्थः, छउमत्थमरणम्, न केवल्लिमरणम्, तस्याऽहेतुत्वात्, नाऽपि अज्ञानमरणम्, एतस्य सम्यग्ज्ञानित्वात्—अज्ञानमरणस्य च वक्ष्यमाणत्वात्, म्रियते करोति इति पञ्चमः. प्रकाशान्तरेण हेतुन् एवाऽऽह—‘ पंच ’ इत्यादि—हेतुना अनुमानोत्थापकेन जानाति, अनुमेय सम्यग् अवगच्छति सम्यग्दृष्टित्वाद् एकः. एवं पश्यति इति द्वितीयः. एव बुध्यते—श्रद्धते इति तृतीयः, एवम् अभिसमागच्छति प्राप्नोति—चतुर्थः. तथाऽकेवल्लित्वात्, हेतुना अव्यवसानादिना छउमत्थमरणं म्रियते इति पञ्चमः. अथ मिथ्यादृष्टिम्, आश्रित्य हेतुन् आह—‘ पंच ’ इत्यादि. पञ्च क्रियामेदात्, हेतवो हेतुव्यवहारित्वात्, तत्र हेतु लिङ्गं न जानाति, नञः कुरसार्थत्वाद् असम्यग् अर्थति—मिथ्यादृष्टित्वात्, एवं न पश्यति, एवं न बुध्यते, एव नाऽभिगच्छति. तथा हेतुम् अव्यवसानादिहेतुयुक्त्वाद् अज्ञानमरणं म्रियते करोति—मिथ्यादृष्टित्वेनाऽसम्यग्ज्ञानत्वाद् इति. हेतुन् एव प्रकाशान्तरेणाऽऽह—‘ पंच ’ इत्यादि. हेतुना लिङ्गं न जानाति असम्यगवगच्छति. एवम् अन्येऽपि चत्वारः. अत्र उक्तपिपक्षभूतान् अहेतुन् आह ‘ पंच ’ इत्यादि. प्रत्यक्षज्ञानित्वादिनाऽहेतुव्यवहारित्वाद् अहेतव—केवल्लिन. ते च पञ्च क्रियामेदात्, तद्यथा—‘ अहेउ जाणइ ’ इति अहेतुभावेन सर्वज्ञत्वेनाऽनुमानाऽनपेक्षत्वाद् धृमादिकं जानाति, स्वस्याऽनुमानोत्थापकतया इत्यर्थः— अतोऽसौ अहेतुरेव. एव ‘ पश्यति ’ इत्यादि. तथा ‘ अहेतुं केवल्लिमरणं मरइ ’ इति अहेतुं निर्हेतुमत्—अनुपक्रमत्वात् केवल्लिमरणं म्रियते करोति इत्यहेतुरसौ पञ्चम इति. प्रकाशान्तरेणाऽहेतुन् एवाऽऽह—‘ पंच ’ इत्यादि तथैव, नमरम्—अहेतुना हेतुभावेन केवल्लित्वाद् जानाति योऽसौ अहेतुरेव इति. एव पश्यति इत्यादयोऽपि. ‘ अहेउणा केवल्लिमरणं मरइ ’

१. मूलच्छाया—पञ्च हेतव प्रकृता, तद्यथा—हेतुना जानाति, यावत्—हेतुना छउमत्थमरणं म्रियते पञ्च हेतव प्रकृता, तद्यथा—हेतुं न जानाति, यावत्—अज्ञानं मरणं म्रियते. पञ्च हेतव प्रकृताः, तद्यथा—हेतुना न जानाति, यावत्—हेतुना अज्ञानमरणमिति म्रियते पञ्च अहेतवः प्रकृता, तद्यथा—हेतुं जानाति, यावत्—अहेतुं केवल्लिमरणं म्रियते पञ्च अहेतव प्रकृताः, तद्यथा—अहेतुना जानाति, यावत्—अहेतुना केवल्लिमरणं म्रियते. पञ्च अहेतव प्रकृताः, तद्यथा—अहेतुं न जानाति, यावत्—अहेतुं छउमत्थमरणं म्रियते. पञ्च अहेतव प्रकृताः, तद्यथा—अहेतुना न जानाति, यावत्—अहेतुना छउमत्थमरणं म्रियते. तदेवं भगवन् !, तदेवं भगवन् ! इति—अनु०.

सपएसा; नो अणड्ढा, अमज्झा, अपएसा.

२. प्र०—तए णं से नियंठिपुत्ते अणगारे एवं वयासीः—जइ ण ते अज्जो ! सव्वपोग्गला सअड्ढा, समज्झा, सपएसा; नो अणड्ढा, अमज्झा, अपएसा किं दव्वादेसेणं अज्जो ! सव्वपोग्गला सअड्ढा, समज्झा, सपएसा; नो अणड्ढा, अमज्झा, अपएसा ? खेत्तादेसेणं अज्जो ! सव्वपोग्गला सअड्ढा-तह चेव ? कालादेसेणं तं चेव ? भावादेसेणं तं चेव ?

२. उ०—तए णं से नारयपुत्ते अणगारे नियंठिपुत्तं अणगारं एवं वयासीः—दव्वादेसेण वि मे अज्जो ! सव्वपोग्गला सअड्ढा, समज्झा, सपएसा; नो अणड्ढा, अमज्झा, अपएसा; खेत्तादेसेण वि, कालादेसेण वि, भावादेसेण वि एव चेव.

—तए णं से नियंठिपुत्ते अणगारे नारयपुत्तं अणगारं एवं वयासीः—जइ णं हे अज्जो ! दव्वादेसेणं सव्वपोग्गला, सअड्ढा समज्झा, सपएसा; नो अणड्ढा, अमज्झा, अपएसा, एवं ते परमाणुपोग्गले वि सअड्ढे, समज्झे, सपएसे; णो अणड्ढे, अमज्झे, अपएसे; जइ ण अज्जो ! खेत्तादेसेण वि सव्वपोग्गला सअड्ढा, समज्झा, सपएसा; एवं ते एगपएसोगाडे वि पोग्गले सअड्ढे, समज्झे, सपएसे; जाति णं अज्जो ! कालादेसेणं सव्वपोग्गला सअड्ढा, समज्झा, सपएसा; एव ते एगसमयड्डितिए वि पोग्गले सअड्ढे, समज्झे, सपएसे—तं चेव; जइ णं अज्जो ! भावादेसेणं सव्वपोग्गला सअड्ढा, समज्झा, सपएसा; एवं ते एगगुणकालए वि पोग्गले सअड्ढे, समज्झे, सपएसे त चेव; अह ते एवं न भवति तो जं वयसि 'दव्वादेसेण वि सव्वपोग्गला सअड्ढा, समज्झा, सपएसा; नो अणड्ढा, अमज्झा, अपएसा, एवं खेत्त-काल-भावादेसेण वि' तं णं मिच्छा.

वधा पुट्टलो सअर्थ, समध्य अने सप्रदेश छे पण अनर्थ, अमध्य के अप्रदेश नथी.

२. प्र०—त्यार पट्टी ते निर्भ्रथीपुत्र अनगार एम वेत्या के, हे आर्थ ! जो तारा मतमा—तारा धारवा प्रमाणे—सर्व पुट्टलो सअर्थ, समध्य, सप्रदेश छे पण अनर्थ. अमध्य के अप्रदेश नथी तो हे आर्थ ! शु द्रव्यादेशवडे सर्व पुट्टलो सअर्थ, समध्य अने सप्रदेश छे अने अनर्थ, अमध्य अने अप्रदेश नथी ? के हे आर्थ ! क्षेत्रादेशवडे सर्व पुट्टलो अर्थसहित वगेरे तयव-पूर्व प्रमाणे छे ? के ते ज प्रमाणे कात्यादेशथी छे ? के ते ज प्रमाणे भावादेशथी छे ?

२. उ०—त्यारे ते नारदपुत्र अनगारे निर्भ्रथीपुत्र अनगारने एम कलु के, हे आर्थ ! मारा मतमा द्रव्यादेशथी पण सर्व पुट्टलो सअर्थ, समध्य अने सप्रदेश छे पण अनर्थ, अमध्य के अप्रदेश नथी, ए प्रमाणे, क्षेत्रादेशथी पण छे, कात्यादेशथी पण छे अने भावादेशथी पण छे.

—त्यारे ते निर्भ्रथीपुत्र अनगारे नारदपुत्र अनगारने एम कलु के, हे आर्थ ! जो द्रव्यादेशथी सर्व पुट्टलो सअर्थ, समध्य अने सप्रदेश छे पण अनर्थ, अमध्य अने अप्रदेश नथी तो तारा मतमा ए प्रमाणे होवाथी परमाणुपुट्ट पण सअर्थ. समध्य अने सप्रदेश होवो जोडए पण अनर्थ, अमध्य के अप्रदेश न होवो जोडए, हे आर्थ ! जो क्षेत्रादेशथी पण वधा पुट्टलो सअर्थ, समध्य अने सप्रदेश छे तो तारा मतमा एम होवाथी एकप्रदेशावगाठ पुट्ट पण सअर्थ, समध्य अने सप्रदेश होवुं जोडए, वळी, हे आर्थ ! जो कालादेशथी पण सर्व पुट्टलो सअर्थ, समध्य अने सप्रदेश छे तो तारा मतमा ए-प्रमाणे होवाथी एक समयनी स्थितिवाळां पुट्टो पण सअर्थ इत्यादि ते ज-ते प्रकारना-होवा जोडए, वळी हे आर्थ ! जो भावादेशथी पण सर्व पुट्टलो सअर्थ, समध्य अने सप्रदेश छे तो तारा मतमा एम होवाथी एकगुण काळुं पुट्ट पण सअर्थ इत्यादि ते ज प्रकारनुं होवुं जोडए, हवे जो तारा मतमा एम न होय तो तुं जे कहे छे के, "द्रव्यादेशवडे पण वधा पुट्टलो सार्थ समध्य अने सप्रदेश छे पण अनर्थ, अमध्य अने अप्रदेश नथी ए प्रमाणे क्षेत्रादेशवडे, कालादेशवडे अने भावादेशवडे प्रमाणे तुं कहे छे," ते खोटु थाय.

१. मूलच्छाया—सप्रदेशाः; नोऽनर्थाः, अमध्याः, अप्रदेशाः. तत. स निर्भ्रथीपुत्रोऽनगार एवम् अवादीत्—यदि ते आर्थ ! सर्वपुट्टलाः सार्थाः, समध्या, सप्रदेशा; नोऽनर्था अमध्या, अप्रदेशाः, किं द्रव्याऽऽदेशेनाऽऽर्थ ! सर्वपुट्टला सार्था, समध्या, सप्रदेशाः, नोऽनर्थाः, अमध्या अप्रदेशाः ? क्षेत्राऽऽदेशेनार्थ ! सर्वपुट्टला सार्था, तथा चैव ? कालाऽऽदेशेन तच्चैव ? भावाऽऽदेशेन तच्चैव ? तत स नारदपुत्रोऽनगारो निर्भ्रथीपुत्रमनगारम् एवम् अवादीत्—द्रव्याऽऽदेशेनाऽपि ममाऽऽर्थ ! सर्वपुट्टला सार्था, समध्याः, सप्रदेशा; नोऽनर्था, अमध्याः, अप्रदेशा; क्षेत्राऽऽदेशेनाऽपि, कालाऽऽदेशेनाऽपि, भावाऽऽदेशेनाऽपि एवं चैव. ततस्स निर्भ्रथीपुत्रोऽनगारो नारदपुत्रम् अनगारम् एवम् अवादीत्—यदि हे आर्थ द्रव्याऽऽदेशेन सर्वपुट्टला सार्था, समध्याः, सप्रदेशा; नो अनर्था, अमध्या, अप्रदेशाः, एव ते परमाणुपुट्टलोऽपि सार्था, समध्य, सप्रदेशाः, नो अनर्था, अमध्य, अप्रदेशा; यदि आर्थ ! क्षेत्राऽऽदेशेन अपि सर्वपुट्टला सार्था, समध्या, सप्रदेशाः; एवं ते एकप्रदेशावगाठोऽपि पुट्टः स समध्य, सप्रदेशाः, यदि आर्थ ! कालाऽऽदेशेन सर्वपुट्टलाः सार्था, समध्या, सप्रदेशा, एव ते एकसमयस्थितिकोऽपि पुट्टः स तच्चैव; यदि आर्थ ! भावाऽऽदेशेन सर्वपुट्टलाः सार्था, समध्या, सप्रदेशाः, एवं ते एकगुणकालकोऽपि पुट्टः सार्थ, समध्य, सप्रदेशाः, तच्चैव; अथ ते एवं न भवति ततो यद् वदसि 'द्रव्याऽऽदेशेनापि सर्वपुट्टला सार्थाः, समध्याः, सप्रदेशाः, नोऽनर्था, अमध्या, अप्रदेशा; एवं क्षेत्राऽऽदेशेनाऽपि' तद् सिध्याः—अनु०

—તેણે જે નારયપુત્રે અળગારે નિયંત્રિપુત્ર અળગારં એવં
વ્યાસી—નો સ્વલુ દેવાણુપિયા ! એમદ્દં જાણામો, પાસામો, જહ
જં દેવાણુપિય ણો ગિલાયંતિ પરિકાહિત્તે તં ઇચ્છામિ ણ
દેવાણુપિયાણ અંતિયે એમદ્દ સોચ્ચા, નિસમ્મ જાણિત્તે.

—તેણે જે નિયંત્રિપુત્રે અળગારે નારયપુત્રં અળગારં એવં
વ્યાસી—દ્વાદેસેણ વિ મે અજ્જો ! સવ્ને પોગ્ગલા સપપ્પેસા વિ,
અપ્પેસા વિ-અણંતા; સેત્તાદેસેણ વિ એવ ચેવ, કાલાદેસેણ વિ,
માવાદેસેણ વિ એવં ચેવ; જે દ્વચ્ચો અપ્પેસે સે સેત્તઓ નિયમા
અપ્પેસે, કાલઓ સિય સપ્પેસે, સિય અપ્પેસે; માવઓ સિય
સપ્પેસે, સિય અપ્પેસે. જે સેત્તઓ અપ્પેસે સે દ્વચ્ચો સિય
સપ્પેસે, સિય અપ્પેસે, કાલઓ મયણાપ્પે, માવઓ મયણાપ્પે;
જહાં સેત્તઓ એવં કાલઓ, માવઓ. જે દ્વચ્ચો સપ્પેસે સે
ત્તઓ સિય સપ્પેસે, સિય અપ્પેસે; એવં કાલઓ, માવઓ વિ.
સેત્તઓ સપ્પેસે સે દ્વચ્ચો નિયમા સપ્પેસે, કાલઓ મયણાપ્પે,
માવઓ મયણાપ્પે; જહાં દ્વચ્ચો તહા કાલઓ, માવઓ વિ.

૩. પ્ર૦—એસિ જે મંતે ! પોગ્ગલાણં દ્વાદેસેણં, સેત્તા-
દેસેણ, કાલાદેસેણં,માવાદેસેણં સપ્પેસાણં, અપ્પેસાણં કયરે, કયરે
જાંચ-વિસેસાહિયા વા ?

૩. ૩૦—નારયપુત્રા ! સચ્ચત્થોવા પોગ્ગલા માવાદેસેણ
અપ્પેસા, કાલાદેસેણ અપ્પેસા અસંસેજ્જગુણા, દ્વાદેસેણ અપ્પેસા
અસંસેજ્જગુણા, સેત્તાદેસેણ અપ્પેસા અસંસેજ્જગુણા, સેત્તાદેસેણ
ચેવ સપ્પેસા અસંસેજ્જગુણા; દ્વાદેસેણં સપ્પેસા વિસેસાહિયા,
કાલાદેસેણ સપ્પેસા વિસેસાહિયા, માવાદેસેણ સપ્પેસા નિસંસા-
હિયા.

—તેણે જે નારયપુત્રે અળગારે નિયંત્રિપુત્ર અળગારં વંદહં,
વંદહં, વદિત્તા, નમસિત્તા એય અદ્દં સમ્મ વિણ્ણણ મુજ્જો મુજ્જો

—ત્યારે તે નારદપુત્ર અનગારે નિર્ગંથીપુત્ર અનગાર પ્રતિ એમ
કહ્યું કે, હે દેવ નુપ્રિય ! એ અર્થને અને જાણતા નથી, જોતા
નથી; હે દેવાનુપ્રિય ! જો તમે તે અર્થને કહેતાં ચ્લાનિ ન પામો
તો હું આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે એ અર્થને સામઠી, અવધારી
જાણવા ઇચ્છું છું.

—ત્યાર વાદ તે નિર્ગંથીપુત્ર અનગારે નારદપુત્ર અનગારને એમ
કહ્યું કે, હે આર્થ ! મારા ધારવા પ્રમાણે દ્રવ્યાદેશવડે પણ સર્વ
પુદ્ગલો સપ્રદેશ પણ છે અને અપ્રદેશ પણ છે, તેઓ અનંત છે;
ક્ષેત્રાદેશવડે પણ એમ જ છે; કાલાદેશ અને માવાદેશવડે પણ એ
પ્રમાણે જ છે, જે પુદ્ગલ, દ્રવ્યથી અપ્રદેશ છે, તે, નિયમે કરી—
ચોક્કસ—ક્ષેત્રથી અપ્રદેશ હોય છે, કાલથી કદાચિત્ સપ્રદેશ અને
કદાચિત્ અપ્રદેશ હોય અને માવથી પણ કદાચિત્ સપ્રદેશ હોય
અને કદાચિત્ અપ્રદેશ હોય. જે ક્ષેત્રથી અપ્રદેશ હોય તે દ્રવ્યથી
કદાચ સપ્રદેશ હોય અને કદાચ અપ્રદેશ હોય, કાલથી
તથા માવ યે પણ મજનાપ્પે જાણવું, જેમ ક્ષેત્રથી કહ્યું, તેમ
કાલથી અને માવથી કહેવું. જે પુદ્ગલ દ્રવ્યથી સપ્રદેશ હોય
તે ક્ષેત્રથી કદાચ સપ્રદેશ હોય અને કદાચ અપ્રદેશ હોય, એમ
કાલથી અને માવથી પણ જાણી લેવું. જે પુદ્ગલ ક્ષેત્રથી સપ્રદેશ
હોય તે, દ્રવ્યથી ચોક્કસ સપ્રદેશ હોય અને કાલથી તથા માવથી
મજનાવડે હોય, જેમ દ્રવ્યથી કહ્યું તેમ કાલથી અને માવથી પણ
જાણવું.

૩. પ્ર૦—હે મગવન્ ! દ્રવ્યાદેશથી, ક્ષેત્રાદેશથી, કાલાદેશથી,
અને માવાદેશથી સપ્રદેશ અને અપ્રદેશ એ પુદ્ગલોમા કયા કયા
પુદ્ગલો યાવત્—થોડા છે, વળા છે, સરસા છે અને વિગેષાધિક છે ?

૩. ૩૦—હે નારદપુત્ર ! માવાદેશવડે અપ્રદેશ પુદ્ગલો સર્વથી
યોડા છે, તે કરતા કાલાદેશથી અપ્રદેશો અસંસ્યગુણ છે, તે
કરતાં દ્રવ્યાદેશથી અપ્રદેશો અસંસ્યગુણ છે, તે કરતા ક્ષેત્રાદેશથી
અપ્રદેશો અસંસ્યગુણ છે, તે કરતા ક્ષેત્રાદેશથી સપ્રદેશો અસંસ્ય-
ગુણ છે, તે કરતાં દ્રવ્યાદેશથી સપ્રદેશો-વિગેષાધિક છે, તે કરતા
કાલાદેશથી સપ્રદેશો વિગેષાધિક છે અને તે કરતા માવાદેશથી
સપ્રદેશો વિગેષાધિક છે.

—ત્યાર પછી તે નારદપુત્ર અનગાર નિર્ગંથીપુત્ર અનગારને
વંદે છે, નમે છે: વંદી, નમી એ અર્થને—પોતે કહેલ અર્થને માટે

૧. મૂલચ્છાયા —તદા સ નારદપુત્રોઃઅનગારો નિર્ગંથીપુત્રમ્ અનગારમ્ એવમ્ યત્વાદીત્ —નો સ્વલુ દેવાણુપિયા ! એમ અર્થ જાનામિ, વચ્ચામિ,
યદિ દેવાણુપિયા નો રહ યતે પરિકાહિત્તે તં ઇચ્છામિ દેવાણુપિયાણામ અર્થને એતમઃ શ્વવા, નિશ્ચય જ્ઞાતુમ્ તન મ નિર્ગંથીપુત્રોઃઅનગારો
નારદપુત્રમ્ અનગારમ્ એવમ્ યત્વાદીત્.—દ્રવ્યાસદેશેણ સપિ મે આર્થ ! સર્વે પુદ્ગલાઃ સપ્રદેશા ધપિ, અપ્રદેશા ધપિ—અનંતા, ક્ષેત્રાસદેશેણાસપિ એવ ચેવ,
કાલાસદેશેણાસપિ, માવાદેશેણાસપિ એવ ચેવ, યો દ્રવ્યતોસપ્રદેશ સ ક્ષેત્રતો નિયમેનાસપ્રદેશ, કાલત સ્યાત્ સપ્રદેશ, સ્યાદ્ અપ્રદેશ, માવતઃ સ્યાત્
સપ્રદેશ, સ્યાદ્ અપ્રદેશ. ચ. ક્ષેત્રતોસપ્રદેશ મ દ્રવ્યત. સ્યાત્ સપ્રદેશ, સ્યાદ્ અપ્રદેશ; કાલતો મજનયા, માવતો મજનયા, યથા ક્ષેત્રત. એવ કાલત,
માવત, યો દ્રવ્યત. સપ્રદેશ સ ક્ષેત્રત. સ્યાત્ સપ્રદેશ, સ્યાદ્ અપ્રદેશ, એવ કાલત, માવતોસપિ ય ક્ષેત્રત સપ્રદેશ મ દ્રવ્યતો નિયમેન સપ્રદેશ,
કાલતો મજનયા, માવતો મજનયા, યથા દ્રવ્યતલયા કાલત, માવતોસપિ એતવા મગવન્ ! પુદ્ગલાના દ્રવ્યાસદેશેણ, ક્ષેત્રાસદેશેણ, કાલાસદેશેણ,
માવાસદેશેણ સપ્રદેશાનામ, અપ્રદેશાના કનરઃ કનરો યત્વાદીત્—વિગેષાધિકો વા ? નારદપુત્ર ! સર્વેશ્વોમા પુદ્ગલા માવાસદેશેણાસપ્રદેશ, કાલાસ-
દેશેણાસપ્રદેશ અસંસ્યયગુણા, દ્રવ્યાસદેશેણાસપ્રદેશ અસંસ્યયગુણા, ક્ષેત્રાસદેશેણ અપ્રદેશા અસંસ્યયગુણા, ક્ષેત્રાદેશેણ એવ સપ્રદેશા અસંસ્યયગુણા,
દ્રવ્યાસદેશેણ સપ્રદેશા વિગેષાધિકા, કાલાસદેશેણ સપ્રદેશા વિગેષાધિકા, માવાસદેશેણ સપ્રદેશા વિગેષાધિકા. તદા મ નારદપુત્રોઃઅનગારો
નિર્ગંથીપુત્રમ્ અનગારં વંદતે, નમસ્યતિ, વન્દિત્વા, નમસિત્વા એનમર્થ સમ્યગ્ વિનયેન મૂયો મૂય.—અનુ૦

स्वामेति, स्वामित्ता संजमेणं, तत्रसा अप्याण भावेमाणे जाव— विनयपूर्वक वारंवार तेथोर्ना पाने क्षमा मांणे छे, स्वामिती संज
विहरइ.

१. सप्तमोद्देशके पुद्गलाः स्थितितो निरूपिताः, अष्टमे तु त एव प्रदेशतो निरूप्यन्ते—इत्येवंसंख्यस्याऽन्य इदं प्रस्तावना-
मूत्रम्—‘ ते णं काले णं ’ इत्यादि. ‘ द्वादेशेणं ’ ति द्रव्यप्रकारेण द्रव्यत इत्यर्थः—परमाणुत्वाद्याऽऽश्रित्य इति यावत्. ‘ मत्तादेशेणं ’
ति एकप्रदेशावगाहत्वादिना इत्यर्थः. ‘ कालादेशेणं ’ ति एकादिसमयस्थितिकत्वेन. ‘ भावादेशेणं ’ ति एकगुणकालत्वादिना. ‘ सख-
योगला सपण्णा वि ’ इत्यादि. इह च यत् सविपर्ययसार्वादिपुद्गलविचारे प्रकल्पे न सप्रदेशाः, अप्रदेशा एव ते प्ररूपिताः—तत् तेषां
प्ररूपणे सार्वाद्यादि प्ररूपितमेव भवति इति कृत्वा—इत्यवसेयम्. तथाहिः—सप्रदेशाः सार्वाः, समध्या वा; इतरे तु अनर्वाः, अनध्या-
थेति. ‘ अणंत ’ ति तत्परिमाणत्रापनपरं तत्स्वरूपाऽभिवानम्. अथ द्रव्यतः—अप्रदेशस्य क्षेत्राद्याधियाऽऽप्रदेशादिवं निरूप्यन्नाहः—
‘ जे द्वाओ अप्पण्णे ’ इत्यादि. यो द्रव्यतोऽप्रदेशः परमाणुः, स च क्षेत्रतो नियमाद् अप्रदेशः, यन्माद् असी क्षेत्रस्य एकैव प्रदेशे
अवगाहते. प्रदेशद्वयवगाहे तु तस्याऽप्रदेशत्वमेव न स्यात्. ज्ञातनस्तु यद्यसौ एकसमयस्थितिकत्वाऽप्रदेशः, अनेकसमयस्थितिकत्-
नप्रदेश इति भावतः पुनः थयैकगुणकालकादिसत्ताऽप्रदेशः, अनेकगुणकालकादिसु नप्रदेशः इति. निरूपितो द्रव्यतोऽप्रदेशः
अथ क्षेत्रतोऽप्रदेशं निरूपयन्नाहः—‘ जे खेतओ अप्पण्णे ’ इत्यादि. यः क्षेत्रतोऽप्रदेशः स द्रव्यतः स्यात् सप्रदेशः—द्व्यणुकादिवं
एकप्रदेशाऽवगाहिवान्, स्याद् अप्रदेशः—परमाणोरपि एकप्रदेशाऽवगाहिवान्. ‘ कालओ मयणाए ’ ति क्षेत्रतोऽप्रदेशो यः स
कालतो भजनयाऽप्रदेशादिव्यः. तथाहिः—एकप्रदेशाऽवगाह एकसमयस्थितिकत्वाद् अप्रदेशोऽपि न्यात्, अनेकसमयस्थितिकत्वाद्
सप्रदेशोऽपि न्याद्—इति. ‘ भावओ मयणाए ’ ति क्षेत्रतोऽप्रदेशो योऽसौ एकगुणकालकादिव्याद् अप्रदेशोऽपि स्यात्, अनेकगुण
कालकादिव्याद् सप्रदेशोऽपि स्याद्—इति. अथ कात्याऽप्रदेशम्, भावाऽप्रदेशं च निरूपयन्नाहः—‘ जहा खेतओ एवं कालओ
भावओ ’ ति यथा क्षेत्रतोऽप्रदेश उक्त, एवं कालतः. भावतश्चाऽसौ वाच्यः. तथाहिः—‘ जे कालओ अप्पण्णे ते द्वाओ सि-
त्तण्णसे, सिव अप्पण्णे ’ एवं क्षेत्रतः, भावतश्च तथा ‘ जे भावओ अप्पण्णे ते द्वाओ सिव सण्णसे, सिव अप्पण्णे ’ ए-
क्षेत्रतः, कालतश्च इति. उक्तोऽप्रदेशः, अथ नप्रदेशमाहः—‘ जे द्वाओ सण्णसे ’ इत्यादि. अयमर्थः—यो द्रव्यतो द्रव्यणुकादिव्ये
सप्रदेशः, स क्षेत्रतः स्यात् नप्रदेशः—द्वयादिप्रदेशाऽवगाहिवान्, स्याद् अप्रदेशः—एकप्रदेशावगाहिवान्. एवं कालतः, भावतश्च
तथा यः क्षेत्रतः सप्रदेशो द्वयादिप्रदेशाऽवगाहिवान् स द्रव्यतः नप्रदेश एव, द्रव्यतोऽप्रदेशस्य द्रयादिप्रदेशाऽवगाहिव्याऽभावात्. कालतः
भावतश्चासौ द्वियाऽपि स्याद्—इति. तथा यः कालतः सप्रदेशः स द्रव्यतः, क्षेत्रतः, भावतश्च द्वियाऽपि स्यात्. तथाऽपि यो भावत
सप्रदेशः न द्रव्य-क्षेत्र-कालद्विधाऽपि स्याद्—इति सप्रदेशसूत्राणां भावार्थ इति. अथ एवमेव द्रव्यादितः सप्रदेशाऽऽप्रदेशानाम्
अल्प-बहुत्व-विभागमाहः—‘ एण्णे णं ’ इत्यादि मूत्रसिद्धम्, नवरम्—अथैव मूत्रोक्ताऽल्प-बहुत्वस्य भावनाथं गाथाप्रपञ्चे
वृद्धोक्तोऽभिधीयते.—

“ वोच्छं अप्पा-बहुयं द्वा-खेत-द-भावओ वा वि, अप्पण्ण-सपण्णणं पोग्गलाणं समासेणं.
द्वेणं परमाणु खेतणेणपण्णं ओगाहा, कालेणसमर्द्ध्या अप्पण्णा पोग्गला हंति.
भावणं अप्पण्णा-गण्णणा जे हवंति वजाई. ”

वर्णादिभिरित्यर्थः.

“ ते^३ चिय थोवा जं गुणवाहुल्लं पायसो द्वावे. ”

द्रव्ये प्रायेण द्रयादिगुणा अनन्तगुणान्ताः कालकत्वादयो भवन्ति. एकगुणकालत्वादयो अस्या इति भावः.

“ एतो कालाण्णेणं अप्पण्णा भवे असंख्यगुणा, किं कारणं पुण भवे ? मच्च-परिणामवाहुल्ला. ”

अयमर्थः—यो हि यस्मिन् समये यद्वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्श-संघात-भेद-मूहमन्त्र-वादीरत्नादिपरिणामान्तरमाऽऽपन्नः स तस्मिन् समे
तदपेक्षया कालतोऽप्रदेश उच्यते. तत्र च एकसमयस्थिति—इति, अन्ये परिणामाश्च बहव इति प्रतिपरिणाम कालाऽप्रदेशसंभवात्
तद्वहुत्वमिति. एतदेव भाव्यतेः—

“ भावेणं अप्पण्णा जे ते कालेण हंनि दुविहा वि, दुगुणादओ वि एवं भावेणं जावणंतगुणा. ”

भावतो ये—अप्रदेशा एतद्गुणकालत्वादयो भवन्ति ते कालतो द्विधाऽपि भवन्ति—सप्रदेशाः, अप्रदेशाश्च इत्यर्थः. तथा भा

१. मूलच्छाया—अमयति, अमयिला संयमेन, तपसाऽऽमानं भावयन् यावत्-विहरति.—अनु०

२. प्र० छः—द्रव्येऽन-बहुत्वं द्रव्य-क्षेत्रा-द्व्या-भावतो वाऽपि, अप्रदेश-सप्रदेशानां एतद्वाना मनासेन. द्रव्येण परमाणवः क्षेत्र-
एकप्रदेशानवगाहाः, कालेण-द्रव्यमयिका अप्रदेशा एतद्वाना भवन्ति २. भावेण एतदेवा एकगुणा ये भवन्ति वर्णादयः. ३. ते एव स्तोत्रा,
गुणवाहुल्यं प्रायशो द्रव्ये. ४. इतः कालद्वयेण अप्रदेशा भवेयुरसंख्यगुणाः, किं कारणं पुनर्भवेत् ? भव्यते-परिणामवाहुल्यान्. ५. न
अप्रदेशा ये ते कालेन भवन्ति द्विविधा अपि, द्विगुणादयोऽपि एवं भावेण यावद्-अनन्तगुणा.—अनु०

द्विगुणादयोऽपि अनन्तगुणान्ताः—‘ एवं ’ इति द्विविधा अपि भवति. ततश्चः—

“ कालाऽप्यसयाणं एवं एकैकञ्चो हवद् रासी, एकैकगुणटाणस्मि एगगुणकालयाईसुं.”

एकगुणकाल—द्विगुणकालादियु गुणस्थानकेषु मध्ये एकैकस्मिन् गुणस्थानके कालाऽप्रदेशानाम् एकैको राशिर्भवति, ततश्चाऽनन्तत्वाद् गुणस्थानकराशीनाम् अनन्ता एव कालाऽप्रदेशराशयो भवन्ति. अथ प्रेरकः—

“ औह अंगंतगुणत्तणमेव कालापएसिया ति, ज अणंतगुणटाणेषु होंति रासी वि हु अणंता. ”

‘ एवं ’ इति—यदि प्रतिगुणस्थानकं कालाऽप्रदेशराशयोऽभिधीयन्ते इति. अत्रोत्तरम् —

“ मन्नेइ एगगुणाण वि अणंतभागस्मि ज अणंतगुणा, तेणाऽसंखगु चिय हवंति णाणंतगुणियत्तं.”

यमभिप्रायः—यद्यपि अनन्तगुणादीनाम् अनन्तराशयः, तथापि एकगुणकालत्वादीनाम् अनन्तभाग एव ते वर्तन्ते—इति न तद्द्वारेण कालाप्रदेशानाम् अनन्तगुणत्वम्, अपि तु असंख्यातगुणत्वमेव इति.

“ एवं ता भावमिणं पडुच्च कालापएसिया सिद्धा, परमाणुपोग्गलाइसु दव्वे वि हु एम चैव गमो.”

एवं तावद् ‘ भाव ’—वर्णादिपरिणामं ‘ इमम् ’ उक्तस्वरूपम् एकाद्यनन्तगुणस्थानवर्तिनमित्यर्थः. प्रतीत्य कालाप्रदेशिकाः पुद्गलाः सेद्धाः, कालाप्रदेशता वा पुद्गलानां सिद्धा प्रतिष्ठिता. द्रव्येऽपि द्रव्यपरिणाममपि अङ्गीकृत्य परमाण्वादियु एव एव भावपरिणामोक्त एव तमः—व्याख्या.

“ एमेव होइ खेत्ते एगपएसयावगाहणाइसु, ठाणंतरसंकंति पडुच्च कालेण मग्गया.”

एवमेव द्रव्यपरिणामवद् भवति क्षेत्रे क्षेत्रमधिकृत्य एकप्रदेशावगाढादियु पुद्गलभेदेषु स्थानान्तरगमनं प्रतीत्य कालेन कालाऽप्रदेशानां मार्गणा, यथा क्षेत्रतः, एवम् अवगाहनादितोऽपि—इत्येतदुच्यतेः—

“ संकोथि—विकोथं पि हु पडुच्च ओगाहणाए एमेव, तह सुहुम—वायर—निरैय—सेय—सदाइपरिणामं.”

अवगाहनायाः संकोचम्, विकोचं च प्रतीत्य कालाप्रदेशाः स्युः, तथा सूक्ष्म—वाटर—स्थिरा—ऽस्थिर—ग्रन्ध—मनः—कर्मादिपरिणामं च प्रतीत्येति.

“ एवं जो सव्वो चिय परिणामो पुग्गलाण इह समये, तं त पडुच्च एसिं कालेणं अप्पएसत्तं.”

‘ एसिं ’ ति पुद्गलानाम् इत्यर्थः.

“ कालेण अप्पएसत्ता एवं भावाऽपएसएहितो, होंति असंखिज्जगुणा सिद्धा परिणामवाहुल्ला.

एत्तो दव्वादेशेण अप्पएसत्ता हवंतिऽसंखगुणा, के पुण ते ? परमाणू, कह ते वहुय ? ति तं सुणसु.

अणु—संखेज्जपएसिया—असंखगुण—अणंतप्यएसिया चैव, चउरो चिय रासी पोग्गलाण लोए अणंताणं.

तैस्साऽणतेहितो सुत्तेऽणंतप्यएसिएहितो, जेण—प्पएसत्ताए मणिया अणुआं अणंतगुणा. ”

अनन्तेभ्यो—ऽनन्तप्रदेशिकस्वरूपेभ्यः प्रदेशार्थतया परमाणवोऽनन्तगुणाः सूत्रे उक्ताः. सूत्रं चेदम्—“ सर्व्वेत्थोवा अणंतपएसिया संधा दव्वट्टाए, ते चैव पएसट्टयाए अणंतगुणा, परमाणुपुग्गला दव्वट्टयाए पएसट्टयाए अणंतगुणा, संखेज्जपएसिया संधा दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा, ते चैव पएसट्टयाए असंखेज्जगुणा, असंखेज्जपएसिया संधा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा, ते चैव पएसट्टयाए असंखगुण ति. ”

“ संखेज्जंतिमे भागे संखेज्जपएसियाण वट्टाति, नवरमसंखेज्जपएसियाण भागे असंखइमे.”

‘ सखेयतमे भागे ’ संख्यातप्रदेशिकानाम्, असंख्याततमे भागे असंख्यातप्रदेशिकानाम् अणवो वर्तन्ते—उक्तमूत्रप्रामाण्याद् इति.

“ सेंइ वि असंखेज्जपएसियाणं तंति असंसमागत्ते, वाहुल्लं साहिज्जइ फुडमवसेसाहि रासीहिं.”

१. प्र० छाः—कालाऽप्रदेशकानामेवम् एकैकनो भवति राशि, एकैकगुणस्थाने एकगुणकालादियु. २. आह अनन्तगुणत्वमेवं कालाप्रदेशकानामिति, यद् अनन्तगुणस्थानेषु भवन्ति राशयोऽपि स्युः अनन्ताः. ३. भण्यते एकगुणानामपि अनन्तभागे यद् अनन्तगुणाः, तेन असंखेयगुणा एव भवन्ति नाऽनन्तगुणिकत्वम्. ४. एव तावद् भावमिणं प्रतीत्य कालाप्रदेशिका सिद्धा, परमाणुपुद्गलादियु द्रव्येऽपि स्युः एव एव गमः. ५. एवमेव भवति क्षेत्र एकप्रदेशावगाहनादियु, स्थानान्तरसंक्रान्ति प्रतीत्य कालेन मार्गणता. ६. सर्व्वोच—निरोधमपि स्युः प्रतीत्य अवगाहनाया एवमेव, तथा सूक्ष्म—वाटर—निरैय—संज्ञ—शब्दादि—परिणामम्. ७. एव यः सर्व एव परिणाम. पुद्गलानामिह समये, त त प्रतीत्य एया कालेन अप्रदेशत्वम्. ८. कालेन अप्रदेशा एव भावाऽप्रदेशकेभ्यः, भवन्ति असंखेयगुणा सिद्धा. परिणामवाहुल्ल्यात्. ९. इतो द्रव्यादेशेन अप्रदेशा भवन्ति—असंखेयगुणा, के पुनस्ते ? परमाणव, कं ते वहुता ? इति तत्र श्यु १०. अणु—सखेयप्रदेशिक—असंखेयगुण—अनन्तप्रदेशिका एव, चत्वार एव राशयः. पुद्गलानां लोकेऽनन्तानाम्. ११. तथाऽनन्तेभ्यः सूत्रेऽनन्तप्रदेशिकेभ्यः, तेन प्रदेशार्थतया भजिता अणवोऽनन्तगुणाः. १२. सर्व्वेत्थोवा अनन्तप्रदेशिका स्वरूपा द्रव्यार्थतया, ते एव प्रदेशार्थतया अनन्तगुणाः, परमाणुपुद्गला द्रव्यार्थतया—प्रदेशार्थतया अनन्तगुणाः, संखेयप्रदेशिकाः स्वरूपा द्रव्यार्थतया संखेयगुणा, ते एव प्रदेशार्थतया असंखेयगुणा. असंखेयप्रदेशिका स्वरूपा द्रव्यार्थतया असंखेयगुणा, ते एव प्रदेशार्थतया असंखेयगुणा इति. १३. संखेयतमे भागे संखेयप्रदेशिकानां वर्तन्ते, नवरमसंखेयप्रदेशिकानां भागेऽसखेयतमे. १४. सत्यपि असंखेयप्रदेशिकानां तेषामसंखेयभागात्वे बाहुल्यं कथ्यते फुडमवसेसं राशिभिः—अणु०

मंख्यातप्रदेशिका-ऽनन्तप्रदेशिकाऽभिधानाम्याम्, इह च संख्यातप्रदेशिकराजेः संख्यातभागार्थान्वात् तेषां स्वरूपतो बहुत्वमवगम्यते. अन्यथा तस्याऽपि असंख्येयभागे, अनन्तभागे वा तेऽभविष्यन् इति.

“ जेणिकरासिगो चिय असंराभागे ण सेसरासीणं, तेणाऽसंसेजगुणा अणवो कालापणसेहि. ”

‘ न जेपाश्वोः’ इत्यस्याऽयमर्थ — अनन्तप्रदेशिकराशेरनन्तगुणास्ते, संख्यातप्रदेशिकराजोस्तु मंख्यातभागं, मंख्यातभागस्य च विवक्षया नाऽन्यन्तम्-अल्पता, कालतः सप्रदेशेषु, अप्रदेशेषु च वृत्तिताम् अणूनां बहुत्वात्, कालाऽप्रदेशानां च सामर्थ्यात्वेन ऽन्यन्तमन्यन्वात् कालाऽप्रदेशेषुऽन्यन्तगुणत्वं द्रव्याऽप्रदेशानाम् इति.

“ एत्तो असंखगुणिया हवंति सेत्ताऽपणसया समये, जं ते तो सव्ये चिय अपणसा सेत्ताओ अणवो. दुपणसियाइणसु वि पणसपरिवुद्धिणसु ठाणेषु, लच्चइ इक्किणो चिय रासी सेत्ताऽपणमाण. एत्तो सेत्ताएसेण चैव सपणसिया असंसगुणा, एगपणमोगाडे मोत्तुं सेसाऽवगाहणया. ते पुण दुपणसोगाहणाइया सव्यपोग्गला सेसा, ते य असंसेजगुणा अवगाहणट्टाणवाहुत्ता. ईव्वेण होंति एत्तो सपणसा पोग्गला वितेसाहिया, कालेण य भावेण य एमेव मणे विसेसाहिया. भावाइया वुद्धी असंसगुणिया जं अपणसाणं, तो सपणसियाणं सेत्ताइविमसपरिवुद्धी. ”

एतद्भावना च वक्ष्यमाणस्यापनातोऽवसेया.

“ मीसाणं संक्रमं पइ सपणसा सेत्ताओ असंसगुणा, भणिया सट्टाणे पुण योव चिय ते गहेयव्वा. ”

मिश्राणाम् इति अप्रदेश-सप्रदेशानां मीलितानां संक्रमं प्रति अप्रदेशेभ्यः, सप्रदेशेषु अल्प-बहुत्वविचारे संक्रमे क्षेत्रतः सप्रदेशाः असंख्येयगुणाः क्षेत्रतोऽप्रदेशेभ्यः सकाशात्, स्वस्थाने पुनः केवलसप्रदेशचिन्तायां स्तोका एव ते क्षेत्रतः सप्रदेशा इति. एतदेव उच्यतेः—

“ सेत्तेणं सपणसा योवा दव्वदभावाओ अहिया, सपणसप्या-बहुयं सट्टाणे अत्यओ एवं. ”

अर्थत इति व्याख्यानाऽपेक्षया.

“ पंडम अपणसाणं वीय पुण होइ सपणसाणं, तइयं पुण मीसाणं अप्प-बहुं अत्यओ तिचि. ”

अर्थतो-व्याख्या-सूत्रद्वारेण त्रीणि अल्पबहुत्वानि भवन्ति, सूत्रे तु एकमेव मिश्राऽल्प-बहुत्वम् उक्तमिति.

“ ठीणे ठाणे वहुई भावाइ-अणं जं अप्पणसाणं, तं चिय भावाइणं परिभस्सति सपणसाणं ”

यथा किल कल्पनया लक्षं समस्तपुद्गलस्यैषु भाव-काल-द्रव्य-क्षेत्र-प्रदेशाः क्रमेण एक-द्वय-तत्रहत्सत्त्वाः, सप्रदेशास्तु नवनवति-अष्टनवति-पञ्चनवति-नवतिसहस्रसंख्याः, ततश्च भावाऽप्रदेशेभ्यः कालाप्रदेशेषु सहस्रं वर्धने, तदेव भावसप्रदेशेभ्यः काल-सप्रदेशेषु हीयते, इत्येवम् अन्यत्राऽपि इति. स्थापना चेयम्ः—

भावतः—	कालतः—	द्रव्यतः—	क्षेत्रतः—
अप्रदेशाः— १०००	२०००	५०००	१००००
सप्रदेशाः— ९९०००	९८०००	९५०००	९००००

“ अहंवा सेत्ताइणं जं अप्पणसाणं हायए कमसो, तं चिय सेत्ताइणं परिवहुइ सपणसाणं. ”

“ अहंरो-परपसिद्धा-वुद्धी हाणी य होइ दोण्हं पि, अप्पणस-सपणसाणं पोग्गलाणं सलक्खणओ. ”

१. प्र० छा — येनकराजोरेव असंख्यभागे न शेषरासीनाम्, तेन असंख्येयगुणा अणवः कालाऽप्रदेशे २. इत' असंख्यगुणिता भवन्ति क्षेत्राऽप्रदेशता समये, यत् ते ततः सर्वे एव अप्रदेशाः क्षेत्रतोऽणवः. ३. द्विप्रदेशिकादिक्तेषु अत्र प्रदेशाः परिवर्धितेषु स्थनेषु, उच्यते एकैकं एव राशिः क्षेत्राऽप्रदेशानाम्. ४. इतः क्षेत्रादेशेन एव सप्रदेशिका असंख्यगुणा, एकप्रदेशावगाढान् मुक्त्वा शेषावगाहनता ५. पुनर्द्विप्रदेशावगाहनादिकाः सर्वपुद्गल-शेषाः, ते च असंख्येयगुणा. अवगाहनस्थानवाहुत्वात्. ६. द्रव्येण भवन्ति इतः सप्रदेशाः पुद्गल-विशेषाधिकाः, कालेन च भावेन च एवमेव भवेयुर्विशेषाधिकाः. ७. भावादिका वृद्धिसंख्यगुणिता यद् अप्रदेशानाम्, ततः सप्रदेशानां क्षेत्रादिविशेषपरिवृद्धिः. ८. मिश्राणां संक्रमं प्रति सप्रदेशाः क्षेत्रतः-असंख्यगुणा, भणितः स्वस्थाने पुनः स्तोका एव ते प्रदीतव्याः. ९. क्षेत्रे सप्रदेशा स्तोका. द्रव्या-ऽद्धामावाद् अधिकाः, सप्रदेशाल-बहुक स्वस्थाने अर्थत एवम्. १०. प्रथमम् अप्रदेशानां द्वितीयं पुनर्भवति सप्रदेशानाम् तृतीयं पुनर्मिश्राणामल्प-बहु अर्थतत्त्वं णि. ११ स्थाने स्थाने वर्धते भावादीनां चद्-अप्रदेशानाम्, तदेव भावादीनां परिवर्धयति सप्रदेशानाम् १२. अथवा क्षेत्रादीनां यद् अप्रदेशानां हीयते क्रमशः, तद् एव क्षेत्रादीनां परिवर्धते सप्रदेशानाम्. १३ अपरापरप्रसिद्धा वृद्धिर्हाणि च भवति १४. अप्रदेश-सप्रदेशयोः पुद्गलयोः स्वसङ्गतः—अनु०

“ ते चैव य ते चउहिं वि जमुवचरिञ्जति पोग्गला दुविहा, तेण उ बुद्धी हाणी तेसि अन्नोवसंसिद्धा.”

चतुर्भिरिति भाव-कालादिभिः उपचर्यन्ते इति विशेष्यन्तेः—

“ ऐसिं रासीणं निदरिसणमिणं भणामि पच्चक्खं, बुद्धीए (बुद्धीए) सच्चपोग्गला जावं तावाण लक्खाओ.”

कल्पनया यावन्तः सर्वपुद्गलास्तावतां लक्ष इति.

“ एकं च दो य पंच य दस य सहस्साइं अप्पएसाणं, भावाइणं कमसो चउण्ह वि जहोवइइयां.”

“ णैवई पंचणवइ अट्टाणउई तहेव नवनवई, एवइयाइं सहस्साइं सप्पएसाण विवरीयं.”

“ ऐसिं जहासंभवं अत्थोवणयं करिञ्ज रासीणं, सञ्भावओ य जाणेञ्जा ते अणंते जिणाभिहिए ” ति.

१. सातमा उद्देशां स्थितिनी अपेक्षाए पुद्गलो निरूप्या छे, आठमामां तो ते पुद्गलो ज प्रदेगनी अपेक्षाए निरूप्या छे ' ए प्रमाणेना संबन्धवाळा आ आठमा उद्देशकतुं आ-[' ते णं काले णं ' इत्यादि] प्रस्तावना सूत्र छे. [' दव्यादेसेणं ' ति] द्रव्यना प्रकारे-द्रव्यथी-द्रव्यनी अपेक्षाए परमाणुत्व वगैरेनो आश्रय करीने-ए निष्कर्ष छे. [' खेत्तादेसेणं ' ति] एकप्रदेशावगाढत्व-एक प्रदेशमां रहेतुं-इत्यादिनी अपेक्षाए, [' कालादेसेणं ' ति] ' एक समय सुधी रहेवापुं ' इत्यादिनी अपेक्षाए, [' भावादेमेगं ' ति] ' एकगणुं काळापणुं ' इत्यादि ति अपेक्षाए, [' सच्चपोग्गला सपएसा वि ' इत्यादि.] अहि ' सार्थ अने अनर्थ ' ए प्रकारे विपर्यय सहित पुद्गलनो विचार प्रकान्त-गरु-छे तो पण तेमां ते पुद्गलो सप्रदेशो अने अप्रदेशो ज निरूप्या छे तो आपणे एम जाणवुं के सप्रदेश अने अप्रदेशना प्ररूपणमा सार्थत्व वगैरेतुं प्ररूपण आवी गयुं छे माटे तेने जुहुं नधी कहुं. तेने ज दर्शावे छे के, जेओ सप्रदेश छे तेओ सार्थ अथवा समर्थ छे अने जेओ तो इतर-अप्रदेश-छे तेओ अनर्थ अने अमर्थ छे [' अणंत ' ति] आ ' अणंत ' शब्द, सप्रदेश अने अप्रदेश पुद्गलतुं परिमाण जणावे छे अर्थात् ए द्वारा परमाणुने लगता परिमाणना स्वरूपतुं अभिधान-कथन-छे. हवे द्रव्यथी अप्रदेश पुद्गलतुं क्षेत्रादिनी अपेक्षाए अप्रदेशादिपणुं निरूपता कहे छे.—[जे दव्यओ अप्पएसे ' इत्यादि.] जे पुद्गल, द्रव्यथी अप्रदेश-परमाणुत्व-छे, ते क्षेत्रथी नियंम-चोक्रस-अप्रदेश होय छे, कारण के, ते पुद्गल, क्षेत्रना एक ज प्रदेशमां रहे छे, जो वे प्रदेश वगैरे प्रदेशोमा रहे तो तेमां अप्रदेशपणुं न होइ गके-ते अप्रदेश कहेवाथ ज नहीं, कालथी तो जो ए, एक समयनी स्थितिवाळो छे तो अप्रदेश छे अने अनेक समयनी स्थितिवाळो होय तो सप्रदेश छे, वळी भावथी जो एकगुण काळो विंगरे प्रकारनो छे तो अप्रदेश छे अने अनेकगुण-श्यामादि छे तो सप्रदेश छे-ए प्रमाणे द्र-यथी-द्रव्यनी अपेक्षाए-अप्रदेश पुद्गलतुं निरूपण कर्युं. हवे क्षेत्रनी अपेक्षाए अप्रदेश पुद्गलने निरूपता कहे छे:—[' जे खेत्तओ अप्पएसे ' इत्यादे.] जे पुद्गल क्षेत्रथी अप्रदेश होय ते पुद्गल द्रव्यथी कदाचित् सप्रदेश होय अने कदाचित् अप्रदेश होय, कारण के, द्वचणुकादि पण क्षेत्रना एक प्रदेशमां रहेनारा होवाथी द्रव्यथी सप्रदेश छे अने क्षेत्रथी अप्रदेश छे तथा परमाणु एक प्रदेशमां रहेनार होवाथी द्रव्यथी अप्रदेश छे तेम क्षेत्रथी पण अप्रदेश छे. [' काळओ भयणाए ' ति] जे पुद्गल क्षेत्रथी अप्रदेश छे ते कालथी भजनार कहेतुं अर्थात् कदाच सप्रदेश कहेतुं अने कदाच अप्रदेश कहेतुं, जेम के, कोइ पुद्गल एक प्रदेशमां रहेनार अने एक समयनी स्थितिवाळुं होवाथी कालनी अपेक्षाए अप्रदेश पण छे अने एतुं ज कोइ वीजुं पुद्गल एक प्रदेशमां रहेनारं पण अनेक समयनी स्थितिवाळुं होवाथी काळनी अपेक्षाए सप्रदेश पण छे. [' भावओ भयणाए ' ति] जे पुद्गल क्षेत्रथी अप्रदेश छे ते जो एकगुण श्यामादि होय तो भावथी पण अप्रदेश छे अने अनेकगुण श्यामादि होय तो क्षेत्रथी अप्रदेश पुद्गल पण भावथी सप्रदेश छे. हवे कालनी अपेक्षाए अने भावनी अपेक्षाए अप्रदेश पुद्गलने निरूपता कहे छे के, [' जहा खेत्तओ, एव काळओ, भावओ ' ति] जेम क्षेत्रथी अप्रदेश पुद्गल कहुं तेम ए, कालथी अने भावथी कहेतुं. जेमके, ' जे पुद्गल कालथी अप्रदेश होय ते पुद्गल द्रव्यथी कदाच सप्रदेश पण होय अने अप्रदेश पण होय. ' ए प्रमाणे क्षेत्रथी अने भावथी जाणवु. तथा ' जे पुद्गल भावथी अप्रदेश होय ते द्रव्यथी कदाच सप्रदेश होय अने कदाच अप्रदेश होय. ' ए प्रमाणे क्षेत्रथी अने काळथी जाणवुं. अत्याय सुधी अप्रदेश पुद्गल विषे निरूपण कर्युं, हवे सप्रदेश पुद्गलने निरूपता कहे छे.—[' जे दव्यओ सपएसे ' इत्यादि.] एनो आ अर्थ छे:—जे पुद्गल, द्वचणुकादिपणाने लीधे द्रव्यथी सप्रदेश छे ते पुद्गल क्षेत्रथी कदाच सप्रदेश होय अने कदाच अप्रदेश पण होय—जो वे प्रदेशमां रहेनार होय तो सप्रदेश होय ते एक प्रदेशमां रहेनारं होय तो अप्रदेश होय. ए प्रमाणे काळथी अने भावथी पण जाणवुं. वळी, वे विंगरे प्रदेशमा रहेनार होवाथी जे पुद्गल क्षेत्रथी सप्रदेश छे ते द्रव्यथी सप्रदेश ज होय, कारण के, जे पुद्गल द्रव्यथी अप्रदेश होय ते पुद्गल, वे वगैरे प्रदेशमां रही ज न गके, अने कालथी तथा भावथी ए पुद्गल द्विधा-वन्ने प्रकारे-पण होय; तथा जे पुद्गल कालथी सप्रदेश छे ते पुद्गल द्रव्यथी, क्षेत्रथी अने भावथी वन्ने प्रकारे पण होय, तथा जे पुद्गल भावथी सप्रदेश होय ते द्रव्यथी, क्षेत्रथी अने काळथी पण वन्ने प्रकारे होय-ए प्रमाणे सप्रदेशसूत्रोना भावार्थ छे. हवे द्रव्यादिनी अपेक्षाए ए सप्रदेश-अप्रदेश पुद्गलने लगती अल्प-बहुता विषेना विभागने दर्शावना कहे छे:—[' ऐसिं ण ' इत्यादि.] ए मूळपाठ सूत्र उद्ध छे-स्यथार्यं छे, विशेष ए के, आ अल्प-बहुपणाना विचार माटे बुद्धोए कहेलो गाथानो वित्तर अहि कहीए शीए:—“ द्रव्यथी, क्षेत्रथी, कालथी, अने भावथी पण अप्रदेश अने सप्रदेश पुद्गलतुं अल्पत्व अने बहुत्व संकेथी कहीण ” परमाणु, द्रव्यथी अप्रदेश छे, एक प्रदेशमां रहेनार पुद्गल, क्षेत्रथी अप्रदेश छे, एक समयनी स्थितिवाळुं पुद्गल, कालथी अप्रदेश छे अने “ एकगुण वोट पण वर्णवाळु-एकगणु काळुं या वोटुं या पीळु वगैरे वर्णवाळु-पुद्गल भावथी अप्रदेश छे ” वण्णाइं एटले वर्णादिवडे “ अने ते ज पुद्गलो-भावथी अप्रदेश पुद्गलो-सौथी

१. प्र० छा.—ते चैव च ते चतुर्भि पि यदुपचर्यन्ते पुद्गला द्विविधा, तेन तु बुद्धिर्हान्तिस्तेषा अन्योन्यसंसिद्धा. २. एतेषा राशीनां निदर्शन-सिद्धं भणामि प्रत्यक्षम्, बुद्ध्या (बुद्ध्या) सर्वपुद्गला यावन्तस्तावता लक्षाणि ३. एक च द्वे च पञ्च च दश च सहस्रणि, अप्रदेशाना भावादीना कमशब्दतुर्णामपि यथोपदिष्टानाम्. ४ नवति पञ्चनवतिः अष्टानवति तथैव नवनवतिः, एतावन्ति सहस्राणि सप्रदेशानां विपरीतम्. ५. एतेषां यथा-वृत्तम्-अर्थात्पय कुर्याद् राशीनाम्, सद्भावतश्च जानीयात् तान् अनन्तान् जिनाभिहितान्-इति:—अनु०

થોડાં છે, કારણ કે, પ્રાય કર્મને દ્રવ્યમા ગુણોનું વાહુત્વ રહે છે " તાત્પર્ય એ છે કે, દ્વિગુણથી માંટી અનંતગુણ પર્યંત માપવાલા કાલકમ્બ-કાલાપતું-વંગર ગુણો જાતે માત્રે દ્રવ્યમા વહુટનાર હોય છે અને એકગુણકાલું વંગરે એકગુણ ગુણો તો અભ્ય હોય છે, માટે દ્રવ્યથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો મર્ત્તી થોડા કાળ છે. " એ કરતાં કાલાદેશથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો અમંસ્વગુણ છે, તેમ થવામા વચ્ચી શું કારણ છે ? તો કહે છે કે, પરિણામની વહુટના, તેમ થવામા કારણ છે " તાત્પર્ય આ છે કે, જે સમયે જે પુદ્ગલ જે વર્ણ, રંગ, રસ, સ્પર્શ, મધાન, ખેદ, ગુસ્મન્ન અને ચાદુરત્વ વંગરે સ્વપ બીજા પરિણામને પામવું હોય, તે સમયે તે પુદ્ગલ, તે અપેક્ષાએ કાલથી અપ્રદેશ કરવાય, વચ્ચી તેમા સ્થિતિ તો એક સમયની છે અને બીજા પરિણામો તો ઘણા છે માટે દરેક પરિણામો દરેક પુદ્ગલ કાલથી અપ્રદેશ નેમવતું હોવાથી તેનું વહુટણ છે, અને જ નિષ્કાર કહે છે:—તે પુદ્ગલો માવથી અપ્રદેશ છે તે પુદ્ગલો વાહુત્વો વગેરે પ્રકારના પળ છે એટલે સપ્રદેશ પળ છે અને અપ્રદેશ પળ છે, તથા જે પુદ્ગલો માવથી, દ્વિગુણથી માંટી અનંતગુણ પર્યંત વર્ણાદિવાહુત્વ છે તે પુદ્ગલો પળ એ પ્રકારે-કાલથી-વે પ્રકારના-સપ્રદેશ અને અપ્રદેશ છે " અર્થાત્ એકગુણ કાલાદિવાહુત્વો જે પુદ્ગલો માવથી અપ્રદેશ છે તે, કાલથી વગેરે પ્રકારના પળ હોય છે એટલે સપ્રદેશ અને અપ્રદેશ પળ હોય છે, તથા તે પુદ્ગલો માવથી, દ્વિગુણથી માંટી અનંતગુણ સુધીના વર્ણાદિવાહુત્વો છે તે પળ ' એ ' એટલે એ પ્રકારે વગેરે પ્રકારના છે એટલે સપ્રદેશ અને અપ્રદેશ છે, તેથી કર્મને " એકગુણ કાલાદિવ્ય ગુણસ્થાનોની મધ્યે એક એક ગુણસ્થાનમાં કાલથી અપ્રદેશ પુદ્ગલોનો એ પ્રમાણે એક એક ઠગલો થયો " તાત્પર્ય એ છે કે, એકગુણકાલું, દ્વિગુણકાલું ટલાદિ ગુણસ્થાનોની મધ્યે એક એક ગુણસ્થાનમાં કાલથી અપ્રદેશ પુદ્ગલોનો એક એક ઠગલો થયો અને તેમ થવાથી ગુણસ્થાનકર્તા ગણિના અનંતપણાને લડેને કાલથી અપ્રદેશ પુદ્ગલોના અનંત ઠગલો થાય છે. હવે પ્રેક્ષ-પ્રતિપાદી-વહે છે કે, પ્રાચીન તો કાલથી અપ્રદેશ પુદ્ગલોનું અસ્ત્યગુણપણું કહે છે પણ " એ પ્રકારે કાલથી અપ્રદેશ પુદ્ગલોનું અનંતગુણપણું થઈ ગયું. કારણ કે, અનંતગુણસ્થાનોના ગણિઓ પળ અનંત હોય છે " ' એ ' એટલે એ પ્રકારે-દરેક દરેક ગુણસ્થાનકે કાલથી અપ્રદેશ પુદ્ગલોની ગણિઓ વહોં છો-એમ હોવાથી અહીં ઉત્તર દર્શાવે છે:—" વહેવાય છે કે, તે અનંતગણિઓ એકગુણ કાલસ્થાનિને પળ અનંત માંગે છે માટે તે અસંખ્યગુણ જ થાય છે પણ તેનું (ગણિઓનું) અનંતગુણપણું થતું નથી. " આ અભિપ્રાય છે કે, જો કે, અનંતગુણ કાલસ્થાનિને અનંત ગણિઓ છે તો પણ તે ગણિઓ એકગુણ કાલસ્થાનિને અનંત માંગે જ વર્તે છે, માટે તે ગણિઓ દ્વારા કાલથી અપ્રદેશ પુદ્ગલોનું અનંતગુણપણું થતું નથી, પણ અમંસ્વગુણપણું જ છે. " એ પ્રમાણે આ વર્ણાદિ પરિણામરૂપ માથેને અપેક્ષી પરમાણુ પુદ્ગલાદિમાં કાલથી અપ્રદેશપણું મિદ્ધ થયું, તેમ જ દ્રવ્યમા પણ એ જ ગમ જાગવો " અર્થાત્ એ પ્રમાણે તે આ હમમાં જ કહેવાયલા એવા વર્ણાદિ પરિણામરૂપ અને એકથી માંટી અનંતગુણસ્થાનવર્તી માથેને અપેક્ષી કાલથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો સિદ્ધ થયે અથવા પુદ્ગલોનું કાલથી અપ્રદેશપણું પ્રતિષ્ઠિત થયું દ્રવ્યમા પણ, દ્રવ્ય પરિણામને અંગીકરી પરમાણુદિ પુદ્ગલોમાં એ જ માવરિણામોક્ત વ્યાખ્યાન-ગમ-સમજવી " એ જ પ્રમાણે ક્ષેત્રાધિકારને આથી એકપ્રદેશાવગાહનાદિમાં સ્થાનાંતરના સંક્રમને અપેક્ષી કાલવહે માર્ગના કરવી " તાત્પર્ય એ છે કે, એ પ્રમાણે જ-દ્રવ્યરિણામની પેટે-કેથને અધિકરી એકપ્રદેશાવગાહ વંગરે પુદ્ગલ ભેદોના સ્થાનાંતરગમનની-ગંજે સ્થાને જવાની-અપેક્ષાએ કાલથી અપ્રદેશોની જેમ ક્ષેત્રથી એમ અવગાહનાદિથી પણ માર્ગના કરવી: એને જ કહે છે:—" અવગાહનાના સંગ્રોચ અને વિગ્રોચને પણ અપેક્ષી જેમ કાલાપ્રદેશ પુદ્ગલો છે એમ સૂચ, વાદર, નિષ્કપ, સકપ અને શબ્દાદિ પરિણામને અપેક્ષી તથા પ્રકારના પુદ્ગલો-કાલાપ્રદેશ પુદ્ગલો-છે " તત્ત્વ એ છે કે, અવગાહનાના સંગ્રોચ અને વિગ્રોચને અપેક્ષી કાલાપ્રદેશ પુદ્ગલો છે તેમ સૂક્ષ્મ, ચાદુર, સ્પિર, અસ્પિર, શબ્દ, મન અને કર્માદિ પરિણામને અપેક્ષી કાલાપ્રદેશ પુદ્ગલો છે. " એ પ્રમાણે આ સમયે પુદ્ગલોનાં, જે કોઈ વધો પરિણામ થાય છે, તે તે સર્વ પરિણામને અપેક્ષી એ પુદ્ગલો: કાલવહે અપ્રદેશપણું છે " ' એ ' એટલે એ પુદ્ગલોનું. " એ પ્રમાણે માવથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો વર્તા કાલથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો, પરિણામના વાહુત્વર્ય અસંખ્યગુણ મિદ્ધ થયાં " " એ કરતાં દ્રવ્યાદેશથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો અમંસ્વગુણ છે. વચ્ચી તે સ્થા ? તો કહે છે કે, પરમાણુ, તે વહુ કેવી રીતે છે ? તો કહે છે કે, તેની વહુટને નીચે પ્રમાણે જાણો " " લોકનાં, અણુ, સંસ્થેયપ્રદેશવાહુત્વ અમંસ્વગુણ પ્રદેશવાહુત્વ અને-અનંતપ્રદેશવાહુત્વ. એ ચાર પ્રકારના અનંતપુદ્ગલોની ચાર ગણિઓ છે " તેમા, સૂત્રદ્વારા એમ કહ્યું છે કે, જેથી અનંતપ્રદેશવાહુત્વ અનંતપુદ્ગલો વર્તા પ્રદેશાર્થની અપેક્ષાએ અણુઓ અનંતગુણ છે " સૂત્રમાં, અનંતપ્રદેશવાહુત્વ અનંત સ્કંધો કરતાં પ્રદેશાર્થની અપેક્ષાએ પરમાણુઓ અનંતગુણો વર્તા છે, તે સૂત્ર આ છે:—" દ્રવ્યાર્થની અપેક્ષાએ અનંત પ્રદેશવાહુત્વ સ્કંધો સૌથી થોડા છે અને તે જ સ્કંધો, પ્રદેશાર્થની અપેક્ષાએ અનંતગુણ છે, પરમાણુ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થ પ્રદેશાર્થની અપેક્ષાએ અનંતગુણ છે, સંસ્થેયપ્રદેશવાહુત્વ સ્કંધો દ્રવ્યાર્થની અપેક્ષાએ સંસ્થેયગુણ છે અને તે જ સ્કંધો પ્રદેશાર્થની અપેક્ષાએ અસંસ્થેયગુણ છે અસંસ્થેય પ્રદેશવાહુત્વ સ્કંધો દ્રવ્યાર્થની અપેક્ષાએ અસંસ્થેયગુણ છે અને તે જ સ્કંધો પ્રદેશાર્થની અપેક્ષાએ અસંસ્થેયગુણ છે " " સંસ્થાતપ્રદેશવાહુત્વના સંસ્થાતમે માંગે વર્તે છે, વિશેષ એ કે, અસંસ્થાતપ્રદેશવાહુત્વના અસંસ્થાતમે માંગે છે " પૂર્વાક્ત સૂત્રનું પ્રામાર્થ્ય હોવાથી સંસ્થાતપ્રદેશવાહુત્વના અણુઓ સંસ્થાતમે માંગે રહે છે અને અસંસ્થાતપ્રદેશવાહુત્વના અણુઓ અમંસ્વગુણને માંગે રહે છે. " તે અસંસ્થાત પ્રદેશવાહુત્વનું અસંસ્થાતમાગણું છે તો પણ વાકીની ગણિઓ કરતાં સ્ફુટ રીતે વાહુત્વ કહેવાય છે " સંસ્થાત પ્રદેશવાહુત્વ અને અનંત પ્રદેશવાહુત્વ ' એ ગણિઓ છે તે કરતાં અને અહીં સંસ્થાત પ્રદેશિકગણિના સંસ્થાતમાગર્વતિપણને લડેને સ્વસ્થથી તેઓનું વહુટણું જગાય છે, જો એમ ન હોય તો તે, તેમા અર્થસ્થેય અથવા અનંત માંગે હોત. " જે કારણથી એક ગણિના જ અસંસ્થમાગે છે પણ વાકીની વે ગણિઓના અસંસ્થેય માંગે નથી, તે કારણને લડેને કાલાપ્રદેશ કરતા અણુઓ અસંસ્થેયગુણ છે " ' વાકીની વે ગણિ નહિ ' એનો આ પ્રમાણે નિષ્કર્ષ છે:—અનંત પ્રદેશિકગણિ વર્તાં તે અનંતગુણ છે, સંસ્થાત પ્રદેશિકગણિને તો સંસ્થાત માંગે છે અને વિવધાર સંસ્થાત માગની અલ્પ અલ્પતા નથી, કારણ કે, કાલથી સપ્રદેશ અને અપ્રદેશમાં વૃત્તિવાહુત્વ અણુઓનું વહુટણું છે અને કાલાપ્રદેશિક અણુઓ માત્ર એકસમયની સ્થિતિવાહુત્વ હોવાથી ઘણા જ ઓછા છે તથા-તેમ હોવાથી-કાલાપ્રદેશ પુદ્ગલો વર્તાં દ્રવ્યાપ્રદેશ પુદ્ગલો અમંસ્વગુણ છે " સિદ્ધાંત-માં, એના કરતાં ક્ષેત્રાપ્રદેશપુદ્ગલો અમંસ્વગુણ છે, કારણ કે તે કથા વ અણુઓ ક્ષેત્રથી અપ્રદેશ છે " " દ્વિપ્રદેશિકાદિપદોમાં પણ પ્રદેશાર્થવિવિધ સ્થાનોમાં ક્ષેત્રથી અપ્રદેશોનો એક એક ગણિ પ્રાપ્ત થાય છે " એથી એક પ્રદેશાવગાહ પુદ્ગલોને સૂકી વાકીની અવગાહનાએ ક્ષેત્રાપ્રદેશવહે જ સપ્રદેશપુદ્ગલો અમંસ્વગુણ હોય છે " " વચ્ચી, તે દ્વિપ્રદેશાવગાહનાદિક સર્વ યેગ પુદ્ગલો, અવગાહનાસ્થાનની વહુટનાને લીધે અમંસ્વગુણ છે " " એના કરતાં દ્રવ્યથી સપ્રદેશપુદ્ગલો વિશેષાધિક છે, એ પ્રમાણે જ કાલથી અને માવથી વિશેષાધિક છે " " જેથી કર્મને, અપ્રદેશોની માવાદિકશુદ્ધિ અસંસ્થેયગુણ છે તેથી સપ્રદેશોની

ક્ષેત્રાદિ વિગેષ પરિવૃદ્ધિ છે ” આ વધો વિચાર હવે પછી મૂકવામાં આવનારી સ્થાપનાથી જાણવો. “ મિશ્રોના સંક્રમ પ્રત્યે સપ્રદેશો, ક્ષેત્રથી અસંસ્કયગુણ કહ્યા છે, વઢી, તે પોતાના સ્થાનમાં થોડા જ ગ્રહણ કરવા ” તાત્પર્ય એ છે કે, મિશ્ર એટલે સાથે મઢેલા અપ્રદેશ અને સપ્રદેશપુદ્ગલો, તેના સક્રમ પ્રત્યે-અપ્રદેશો કરતાં સપ્રદેશો વિષેના અલ્પ વહુત્વના વિચારસ્વ સંક્રમમાં-ક્ષેત્રથી સપ્રદેશો, ક્ષેત્રથી અપ્રદેશો કરતાં અસંસ્કયગુણ છે. વઢી, પોતાના સ્થાનમાં-માત્ર સપ્રદેશના વિચારમાં-તે-ક્ષેત્રથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો-થોડા જ છે. એ જ કહીએ છીએ:—“ ક્ષેત્રથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો થોડા છે, દ્રવ્ય, કાઠ અને માવની અપેક્ષા સપ્રદેશ પુદ્ગલો અધિક છે અને સ્વસ્થાનમાં-કોદની અપેક્ષા વિના-સપ્રદેશ પુદ્ગલોનું અલ્પ વહુત્વ છે, એ પ્રમાણે અર્થથી જાણવું. અર્થથી એટલે વ્યાખ્યાનની અપેક્ષા. “ પહેલુ અપ્રદેશોનું, વીંડું સપ્રદેશોનું, વઢી, ત્રીજુ મિશ્રોનું એ પ્રમાણે અર્થથી ત્રણ અલ્પ વહુત્વ છે ” અર્થથી એટલે વ્યાખ્યાનદ્વારા-ત્રણ અલ્પ વહુત્વ છે, પગ સૂત્રમાં તો એક જ મિશ્રોનું અલ્પ વહુત્વ કહ્યું છે, “ સ્થાને સ્થાને જે માવાદિક અપ્રદેશોની વૃદ્ધિ થાય છે, તે જ માવાદિક સપ્રદેશોની હાની થાય છે ” જેમકે, કલ્પના વડે મર્ય પુદ્ગલો એક લાક્ષની સંસ્થાવાઠાં છે, તેમાં માવથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો ૧૦૦૦ છે, કાલથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો ૨૦૦૦ છે, દ્રવ્યથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો ૫૦૦૦ છે અને ક્ષેત્રથી અપ્રદેશ પુદ્ગલો ૧૦૦૦૦ છે અને માવથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો ૯૯૦૦૦ છે, કાલથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો ૯૮૦૦૦ છે દ્રવ્યથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો ૯૫૦૦૦ છે અને ક્ષેત્રથી સપ્રદેશ પુદ્ગલો ૯૦૦૦૦ છે, અને તેમ હોવાથી માવ અપ્રદેશો કરતા કાઠ અપ્રદેશોમાં ૧૦૦૦ વધે છે અને તે જ હજાર સંસ્થા માવ સપ્રદેશો કરતાં કાઠ સપ્રદેશોમાં ઓછી થાય છે, એમ બીજે પગ જાણી લેવું, તેની સ્થાપના-આકૃતિ-આ છે:—

માવત.—	કાલત:—	દ્રવ્યત:—	ક્ષેત્રત:—
અપ્રદેશ— ૧૦૦૦	અપ્રદેશ— ૨૦૦૦	અપ્રદેશ— ૫૦૦૦	અપ્રદેશ— ૧૦૦૦૦
સપ્રદેશ— ૯૯૦૦૦	સપ્રદેશ— ૯૮૦૦૦	સપ્રદેશ— ૯૫૦૦૦	સપ્રદેશ— ૯૦૦૦૦

“ અથવા ક્ષેત્રાદિ-અપ્રદેશોની ક્રમથી જે-જેટલી-હાની થાય છે તે જ-તેટલી જ-ક્ષેત્રાદિ-સપ્રદેશોની પરિવૃદ્ધિ થાય છે ” “ અપ્રદેશ અને સપ્રદેશ વચ્ચે પુદ્ગલોની પગ પરસ્પર હાની અને વૃદ્ધિ સ્વલક્ષણ-પોતાના લક્ષણ-થી પ્રસિદ્ધ થાય છે ” “ “ જેથી, તે વચ્ચે પ્રકારના પુદ્ગલો તે ચાર વડે ઉપચરિત થાય છે તેથી તો તે પુદ્ગલોની પરસ્પર વૃદ્ધિ અને હાની સંસિદ્ધ છે ” ચાર વડે એટલે માવ, કાલ, દ્રવ્ય અને ક્ષેત્ર વડે, ઉપચરિત થાય છે એટલે વિગેષિત થાય છે “ એ રાગિઓનું પ્રત્યક્ષ આ ઉદાહરણ કહ્યું છે:—ચુદ્ધિ એમ કલ્પો કે, જેટલાં પુદ્ગલો છે તે વધાં મઢીને એક લાલ સંસ્થાવાઠાં છે ” કલ્પનાવડે, જેટલાં પુદ્ગલો છે તેટલાની એક લાલ સંસ્થા કલ્પવી. “ ક્રમપૂર્વક એક, બે, પાંચ અને દસ હજાર પુદ્ગલો યથોપદિષ્ટ માવાદિક ચારેની પગ અપેક્ષા અપ્રદેશિક છે ” “ નેવુ, પંચાણુ, અદ્વાણું તેમ જ નવાણુ-એટલા હજાર પુદ્ગલો માવાદિક ચારેની અપેક્ષા વિપરીત રીતે-સલટે- ક્રમે-સપ્રદેશિક છે ” “ જેમ સમયે તેમ એ રાગિઓનો અયોપનય કરવો, અને સદ્ગાવથી સરી રીતે-એમ જાણવું કે, શ્રીજિનો એ તે (રાશિ) અનંત કહી છે. ”

જીવોની વધવટ.

૪. પ્ર૦—‘મંતે !’ ત્તિ મગવં ગોયમે સમણં જાવ-એવં
વદાસી:—જીવા પં મંતે ! કિં વહુંતિ, હાયંતિ, અવદ્વિયા ?

૪. ૩૦—ગોયમા ! જીવા પો વહુંતિ, પો હાયંતિ, અવ-
દ્વિયા.

૫. પ્ર૦—નેરઙ્યા પ મંતે ! કિં વહુંતિ, હાયંતિ, અવ-
દ્વિયા ?

૫. ૩૦—ગોયમા ! નેરઙ્યા વહુંતિ વિ, હાયંતિ વિ, અવ-
દ્વિયા વિ-જહા નેરઙ્યા વિ એવં જાવ-વેમાણિયા.

૬. પ્ર૦—સિદ્ધા પં મંતે ! પુચ્છા ?

૪. પ્ર૦—હે મગવન્ ! એમ કહી મગવંત ગૌતમે શ્રમણ
મગવંત મહાવીરને એમ કહ્યું કે, હે મગવન્ ! જીવો શું વધે છે,
વટે છે કે અવસ્થિત રહે છે ?

૪. ૩૦—હે ગૌતમ ! જીવો વધતા નથી, ઘટતા નથી પણ
અવસ્થિત રહે છે.

૫. પ્ર૦—હે મગવન્ ! નૈરયિકો શું વધે છે, ઘટે છે કે
અવસ્થિત રહે છે ?

૫. ૩૦—હે ગૌતમ ! નૈરયિકો વધે પણ છે, ઘટે પણ છે
અને અવસ્થિત પણ રહે છે. જેમ નૈરયિકો માટે કાણું એમ યાવત્
વૈમાનિક સુધીના જીવો માટે જાણવું.

૬. પ્ર૦—હે મગવન્ ! સિદ્ધોનો પ્રશ્ન કરવો અર્થાત્ તેઓ
વધે છે, ઘટે છે કે અવસ્થિત રહે છે ?

૧. મૂલચાયા —મગવન્ ! ઇતિ મગવાન્ ગૌતમ શ્રમણં યાવન્-એવમ્ અવાદીન્-જીવા મગવન્ ! કિં વર્ધન્તે, હીયન્તે અવસ્થિતા. ? ગૌતમ !
જીવા નો વર્ધન્તે, નો હીયન્તે, અવસ્થિતા.. નૈરયિકા મગવન્ ! કિં વર્ધન્તે, હીયન્તે, અવસ્થિતા: ? ગૌતમ ! નૈરયિકા વર્ધન્તેઽપિ, હીયન્તેઽપિ, અવસ્થિતા અપિ.
પથા નૈરયિકા. અપિ એવ યાવત્-વૈમાનિકા . સિદ્ધા મગવન્ ! પુચ્છા ?—અણુ

६. उ०—गोयमा ! गिद्धा वडूति, नो हायति, अवट्टिया वि.

७. प्र०—जीवा णं भने ! केवतिय कालं अवट्टिया ?

७. उ०—सव्वदं.

८. प्र०—नेरट्टया ण भने ! केवतिय काल वडूति ?

८. उ०—गोयमा ! जहण्णेणं एणं समयं, उक्कोपेण आ-
क्कलियाण अमररोज्जभाणं. एवं हायंति वा.

९. प्र०—नेरट्टया णं भति ! केवतियं कालं अवट्टिया !

९. उ०—गोयमा ! जहण्णेणं एणं समयं; उक्कोपेणं चउवीन मुहुता. एवं ननपु वि पुट्टवीमु वडूति, हायंति-भाणि-
यवा; णवरं-अवट्टिएसु इमं णाणत्तं, तं जहाः-रयणपमाण
पुट्टाणं अड्डयालीमं मुहुता, सक्कणभाण चउदस राट्टिया णं,
वालुयणभाण माणो, पंक्कणभाण दो माणो, धूमणभाण चनारि
मासा, तमाण अट्ट मासा. तमनमाण चारम माणा.

—असुरकुमारा वि वडूति, हायंति जहा नेरट्टया. अवट्टिया
जहण्णेणं एकं समयं, उक्कोपेणं अट्टचत्तालीमं मुहुता. एवं दम-
विहा वि.

—एगिट्टिया वडूति वि, हायंति वि, अवट्टिया वि. एगहि
तिहि वि जहण्णेणं एकं समयं, उक्कोपेणं आवलियाण अमररोज्ज-
ट्टभाणं.

—वे-तिट्टिया वडूति, हायति, तहेव, अवट्टिया जहण्णेणं
एकं समयं, उक्कोपेणं दो अंतोमुहुता. एवं जाव-चउरिट्टिया.
अवसंसा सव्वे वडूति, हायति, तहेव, अवट्टियाणं णाणत्तं इमं,
तं जहा.—संमुच्छिमपचंद्रियतिरिक्कज्जाणियाणं दो अंतोमुहुता,
गच्चवक्कंनियाणं चउवीनं मुहुता, संमुच्छिमणुस्साणं अट्टचत्ता-
लीमं मुहुता, गच्चवक्कंनियमणुस्साणं चउवीनं मुहुता, वाणनं, र-
जोदस-सोहम्मि-साणणु अट्टचत्तालीमं मुहुता, सणंकरं अट्टारस
राट्टियाट्टं-चत्तालिस य मुहुता. मा हेदं चउथास राट्टियाट्टं—

६. उ०—हे गौतम ! गिद्धो वधे छे, वटे नहि अने अव-
स्थित पण रहे छे.

७. प्र०—हे भगवन् ! केट्टया काळ सुधी जीवो अवस्थित
रहे ?

७. उ०—(हे गौतम !) सर्वकाळ सुधी.

८. प्र०— हे भगवन् ! नैरयिको केट्टया काळ सुधी वधे छे ?

८. उ० — हे गौतम ! जवन्थी एक समय सुधी अने
उत्कृष्टी आवल्लिजाना अमंज्य भाग सुधी नैरयिक जीवो वधे छे.
ए प्रमाणे वटवानो काळ पण तेठलो जाणवो.

९. प्र०— हे भगवन् ! नैरयिको केट्टया काळ सुधी अव-
स्थित रहे छे ?

९. उ०— हे गौतम ! जवये एक समय सुधी अने
उत्कृष्टी चावीण सुद्धे सुधी नैरयिको अवस्थित रहे छे. ए प्रमाणे
साने पण पृथ्वीओगां वधे छे, वटे छे, एम कोडेवुं. विशेष ए के,
अवस्थितोना आ भेट जणंगाः—ते जेनके, रत्तप्रभा पृथ्वीमा
अटनालीन सुद्धे. शर्कराप्रभाया चंद रात्रि दिवस, वाटुकाप्रभायां
एक मान, पंरुप्रभाया वें मान, धूमप्रभायां चार मान, तमप्रभायां
आठ मान, अने तमतमाप्रभाया चार मास अवस्थान काळ छे.

—जेम नैरयिको माटे कष्ट एम असुरकुमारो पण वधे छे,
वटे छे. अने जवन्थे, एक समय सुधी अने उत्कृष्टी अटनालीन
सुद्धे सुधी अवस्थित रहे छे, ए प्रमाणे दसे प्रकारना पण
भवनपति कहंवा.

—एकंन्द्रियो वधे पण छे, वटे पण छे अने अवस्थित पण रहे
छे, ए त्रणे वटे पण जवन्थे एक समय अने उत्कृष्टे आवल्लिजानो
अमंज्य भाग, एठलो काळ जाणवो.

—वे इट्टियो, अने त्रे इट्टियो ते ज प्रमाणे वधे छे, वटे छे;
अने तेओतुं अवस्थान जवन्थे एक समय अने उत्कृष्टे वे अन्तं सुद्धे
सुधीतु जाणवुं. ए प्रमाणे वावन्-चउरिट्टिय सुधीना जीवो माटे जाणवुं.
वाकीना वधा जीवो केट्टो काळ वधे छे, केट्टो काळ वटे छे, ए
वधुं तथं-पूर्वनी पेटे—जाणवुं अने तेओना अवस्थान काळमा आ
प्रमाणे नानात्व-भेद-छे—ते जेनके, संमुच्छिमपचंद्रिय नियंचयो-
निकोना अवस्थान काळ वे अंतं सुद्धे छे, गर्भज पचंद्रिय नियंच-
यो निकोना अवस्थान काळ चोणं सुद्धे छे, संमुच्छिम मनुष्योना

१. मूलच्छ वा.—गौतम ! गिद्धा वधन्ते, नो हीयन्ते अवस्थिता अपि जावा भगवन् ! द्वियन्तं कालं अवस्थिताः सर्वाः. नैरयिका भगवन् ! द्वियन्तं कालं वधन्ते ? गौतम ! जवन्थेन एक समयम्, उत्कृष्टेनाऽऽवल्लिकाया अमंज्यभागम्. एवं हीयन्ते वा. नैरयिका भगवन् ! द्वियन्तं कालं अवस्थिताः ? गौतम ! जवन्थेन एकं समयम्, उत्कृष्टेन चतुर्विधितिः सुद्धताः. एवं यत्सु अपि पृथिवीषु वधन्ते, हीयन्ते-मगित्तव्याः; नवरम्-उत्कृष्टेण इदं नानात्वम्, तद्यथा—रत्तप्रभायां धियव्याम् अष्टचत्वारिंशद् सुद्धताः, शर्कराप्रभाया चतुर्दश रात्रिदिनानि, वालुकाप्रभायां मासः, पट्टय-भायां द्वा मासा, धूमप्रभायां चत्वारो मासा, तमायां अष्ट मासा, तन्त्रभायां द्वादश मासाः. असुरकुमारा अपि वधन्ते, हीयन्ते यथा नैरयिकाः. अवस्थिताः जवन्थेन एकं समयम्, उत्कृष्टेनाऽऽवल्लिकाया अमंज्यभागम्. द्वि-त्रि-चोन्द्रिया वधन्ते, हीयन्ते, तथं, अवस्थिता जवन्थेन एकं समयम्, उत्कृष्टेन हे अन्तं सुद्धताः. एवं वावन्-चउरिट्टियाः अवस्थायां सर्वे वधन्ते, हीयन्ते, तथं, अवस्थिताना नानात्वम् इदम्, तद्यथा—संमुच्छिमपचंद्रियतिरिक्कज्जाणियाणं अमंज्यभागं सुद्धताः, गर्भजपचंद्रिय नियंचयोनिकोना अवस्थानकाळं वे अंतं सुद्धताः, संमुच्छिममनुष्याणाम् अष्टचत्वारिंशद् सुद्धताः, गर्भजपचंद्रिय नियंचयोनिकोना अवस्थानकाळं चोणं सुद्धताः, सत्तमाप्रभायां चार मास अवस्थानकाळं छे. एवं तमतमाप्रभायां चार मास अवस्थानकाळं छे.

वीसै य मुहुत्ता, वंभलोए पंचचतालीसं राइंदियाइं, लंतए नउइ राइंदियाइं, महासुक्के सट्टिं राइंदियसयं, सहस्तारे दो राइंदिय-सयाइं, आगय-पाणयाणं संखेजा मासा, आरण-ऽचुयाणं संखेजाइं वासाइं; एं गेवेज्जदेवाणं, विजय-वेजयंत-जयंत अपराजियाणं असंखेजाइं वाससहस्ताइं, सव्वट्टसिद्धे पल्लिओवमस्त संखेज्ज-भागो; एवं भाणियव्वं वडुंति, हाणंति जहणगेणं एकं समयं, उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जभागं, अवट्टियाणं जं भणियं.

अवस्थान काळ अडतालीश मुहूर्तं छे, गर्भज मनुष्योनो अवस्थान काळ चोवीश मुहूर्तं छे; वानव्यंतर, ज्योतिषिक, सौवर्म अने ईशान देवलोक्कमा अवस्थान काळ अडतालीश मुहूर्तं छे, सनत्कुमार देव-लोक्कमा अट्टर रात्रिदिवस अने चालीश मुहूर्तं अवस्थान काळ छे, माहेद्र देवलोक्कमां चोवीश रात्रिदिवस अने वीश मुहूर्तं अवस्थान काळ छे, ब्रज्जलोक्कमां पीप्पलात्थीश रात्रिदिवस अवस्थान काळ छे, छातक देवलोक्कमां नेवुं रात्रिदिवस अवस्थान काळ छे, महाशुक देवलोक्कमां एकसो साठ रात्रिदिवस अवस्थान काळ छे, सहस्रार देवलोक्कमां वसो रात्रिदिवस अवस्थान काळ छे, आनत अने प्राणत देवलोक्कमां संख्येय मासो सुधी अवस्थान काळ छे, अरग अने अच्युत देवलोक्कमा संख्येय वर्षो अवस्थान काळ छे, ए प्रमाणे प्रैवेयक देवोनो, विजय, वैजयंत, जयंत अने अपराजित देवोनो असंख्य हजार वर्षो सुधी अवस्थान काळ जाणवो, तथा, सर्वार्थ सिद्धमां पत्थोपमना संख्येय भाग सुधी अवस्थान काळ जागवो. अने एओ, जघन्ये एक समय सुधी अने उत्कृष्टे आवलिकाना असंख्य भाग सुधी वधे छे, घटे छे ए प्रमाणे कहेवुं अने तेओनो अवस्थान काळ तो जे कह्यो ते जाणवो.

१०. प्र०—सिद्धा णं भंते ! केवइयं कालं वडुंति ?

१०. प्र०—हे भगवन् ! सिद्धो केटला काळ सुधी वधे छे ?

१०. उ०—गोयमा ! जहण्णेणं एकं समयं, उक्कोसेणं अट्ट समया.

१०. उ०—हे गौतम ! जघन्ये एक समय अने उत्कृष्टे आठ समय सुधी सिद्धो वधे छे.

११. प्र०—केवइयं कालं अवट्टिया ?

११. प्र०—(हे भगवन् !) सिद्धो केटला काळ सुधी अवस्थित रहे छे ?

११. उ०—गोयमा ! जहण्णेणं एकं समयं, उक्कोसेणं छम्मासा.

११. उ०—हे गौतम ! जघन्ये एक समय अने उत्कृष्टे छ मास सुधी सिद्धो अवस्थित रहे छे.

१२. प्र०—जीवा णं भंते ! किं सोवचया, सावचया, सोवचय-सावचया, निरुवचय-निरवचया ?

१२. प्र०—हे भगवन् ! जीवो ज्ञापचय सहित छे, अपचय सहित छे, सोपचय सापचय छे अने उपचय रहित छे के अपचय रहित छे ?

१२. उ०—गोयमा ! जीवा णो सोवचया, नो सावचया, नो सोवचय-सावचया, निरुवचय-निरवचया; एगिंदया ततियपदे, तेसा जीवा चउहिं पदेहिं भाणियव्वा.

१२. उ०—हे गौतम ! जीवो सोपचय-उपचय सहित-नथी, सापचय-अपचय-सहित-नथी, सोवचय सापचय नथी, पण निरुपचय अने निरपचय छे. एकेन्द्रिय जीवो त्रीजा पदमा छे एटले सोपचय अने सापचय छे, वाकीना जीवो चारे पदो वडे कहेवा.

१३. प्र०—सिद्धा णं पुच्छा ?

१३. प्र०—(हे भगवन् !) सिद्धो केवा छे ? (पूर्वनी पेटे सोपचयादिनो प्रश्न करवो.)

१. मूलच्छाया—विशतिथ मुहूर्ताः, ब्रह्मलोके पञ्चत्वारिंशद् रात्रिदिनानि. लान्तके नवती रात्रिदिनानि, महाशुके षष्ठी रात्रिदिनसप्तम्, सहस्रारे द्वे रात्रिदिनशते, आनत-प्राणतयो संख्येया मासा, आरणा-ऽच्युतयो सहस्रेयानि वर्षाणि, एवं प्रवयकदेवानाम्, विजय-वैजयन्त-जयन्ता-ऽपराजितानाम् असंख्येयानि वर्षमहस्रणि, सर्वार्थसिद्धे पत्थोपमस्य संख्येयभाग, एवं भणितव्यं वर्धन्ते, हीयन्ते जघन्येन एकं समयम्, उक्क्रेनाऽऽवलिकया असंख्येयभागम्, अवस्थितानां यद् भणितम्. सिद्धा भगवन् ! कियन्तं कालं वर्धन्ते ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन अष्टौ समयान् कियन्तं कालम्-अवस्थिता ? गौतम ! जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन पद्द मासान् जीवा भगवन् ! किं सोवचया, सापचयाः, सोपचय-सापचयाः, निरुपचय-निरपचयाः ? गौतम ! जीवा नो सोपचया, नो सापचयाः, नो सोपचय-सापचयाः, निरुपचय-निरपचयाः, एकेन्द्रियारस्तृतीयपदे, शेषा जीवाश्चतुर्भिः पदैर्भणितव्याः. सिद्धा पृच्छाः—अनु०

૧૩. ૩૦—ગોયમા ! સિદ્ધા સોવચયા, નો સાવચયા, નો સોવચયસાવચયા, નિરુવચય-નિરવચયા.

૧૪. પ્ર૦—જીવા ણ મંતે ! કેવતિયં કાલં નિરુવચય-નિરવચયા ?

૧૪. ૩૦—ગોયમા ! સચ્ચં.

૧૫. પ્ર૦—નૈરહ્યા ણ મંતે ! કેવતિયં કાલ સોવચયા ?

૧૫. ૩૦—ગોયમા ! જહ્ણેણં એકં સમય, ઉક્કોસેણ જા-વલિયાએ અસસેજ્જમાગં.

૧૬. પ્ર૦—કેવતિયં કાલં સાવચયા ?

૧૬. ૩૦—એવં ચેવ.

૧૭. પ્ર૦—કેવતિયં કાલં સોવચય-સાવચયા ?

૧૭. ૩૦—એવં ચેવં.

૧૮. પ્ર૦—કેવતિયં કાલં નિરુવચય-નિરવચયા ?

૧૮. ૩૦—ગોયમા ! જહ્ણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણ વારસ મુહુત્તા, એગિદિયા સચ્ચે સોવચયા, સાવચયા સચ્ચં, સેસા મચ્ચે સોવચયા વિ, સાવચયા વિ, સોવચય સાવચયા વિ, નિરુવચય-નિરવચયા વિ જહ્ણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણ આવલિયાએ અસસેજ્જમાગં. અવટ્ટિપાહિ વકંતિકાલો માણિયવ્થો.

૧૯. પ્ર૦—સિદ્ધા ણ મંતે ! કેવતિયં કાલં સોવચયા ?

૧૯. ૩૦—ગોયમા ! જહ્ણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણ અટ્ટ સમયા.

૨૦. પ્ર૦—કેવતિયં કાલં નિરુવચય-નિરવચયા ?

૨૦. ૩૦—જહ્ણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં છ માસા.

૧૩. ૩૦—હે ગૌતમ ! સિદ્ધો સોવચય છે, સાવચય નથી, સોવચય અને સાવચય નથી, નિરુવચય છે, નિરુવચય છે.

૧૪. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! જીવો કેટલા કાલ મુધી નિરુવચય અને નિરુવચય છે ?

૧૪. ૩૦—હે ગૌતમ ! સર્વ કાલ મુધી જીવો નિરુવચય અને નિરુવચય છે.

૧૫. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! નૈરયિકો કેટલા કાલ મુધી સોવચય છે ?

૧૫. ૩૦—હે ગૌતમ ! જવન્યે એક સમય મુધી અને ઉક્કોસેણ આવલિકાના અનન્ય ભાગ મુધી નૈરયિકો સોવચય છે.

૧૬. પ્ર૦—(હે ભગવન્ !) નૈરયિકો કેટલા કાલ મુધી સાવચય છે ?

૧૬. ૩૦—(હે ગૌતમ !) એ પ્રમાણે—પૂર્વોક્ત સોવચયાના કાલ પ્રમાણે સાવચયનો કાલ જાણવો.

૧૭. પ્ર૦—(હે ભગવન્ !) નૈરયિકો કેટલા કાલ મુધી સોવચય અને સાવચય છે ?

૧૭. ૩૦—(હે ગૌતમ !) એ પ્રમાણે—પૂર્વોક્ત પ્રમાણે જાણવું.

૧૮. પ્ર૦—(હે ભગવન્ !) નૈરયિકો કેટલા કાલ મુધી નિરુવચય અને નિરુવચય છે ?

૧૮. ૩૦—હે ગૌતમ ! જવન્યે એક સમય મુધી અને ઉક્કોસેણ વાર મુહૂર્ત મુધી નૈરયિકો નિરુવચય અને નિરુવચય છે. વધા એકાન્તિય જીવો સર્વકાલ મુધી સોવચય અને સાવચય છે, વાકીના વધા જીવો સોવચય પણ છે, સાવચય પણ છે, સોવચય અને સાવચય પણ છે, નિરુવચય છે અને નિરુવચય પણ છે. જવન્યે એક સમય અને ઉક્કોસેણ આવલિકાનો અનન્ય ભાગ છે, અવસ્થિતોમાં વ્યુત્ક્રાન્તિકાલ કહેવો.

૧૯. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! સિદ્ધો કેટલા કાલ મુધી સોવચય છે ?

૧૯. ૩૦—હે ગૌતમ ! જવન્યે એક સમય અને ઉક્કોસેણ અટ્ટ સમય મુધી સિદ્ધો સોવચય છે.

૨૦. પ્ર૦—(હે ભગવન્ !) તેઓ (સિદ્ધો) કેટલા કાલ મુધી નિરુવચય અને નિરુવચય છે ?

૨૦. ૩૦—(હે ગૌતમ !) જવન્યે એક સમય મુધી અને ઉક્કોસેણ છ માસ મુધી સિદ્ધો નિરુવચય અને નિરુવચય છે.

૧. મૂલચ્છાયા —ગૌતમ ! સિદ્ધા: સોવચયા, નો સાવચયા, નો સોવચય-સાવચયા, નિરુવચય-નિરવચયા. જીવા ભગવન્ ! કિયન્તં કાલ નિરુવચય-નિરવચયા: ? ગૌતમ ! સિદ્ધા: નૈરયિકા ભગવન્ ! કિયન્તં કાલં સોવચયા ? ગૌતમ ! જવન્યેન એક સમયમ્, ઉક્કોસેણ આવલિકાયા અવ-રુદ્ધમાગમ્. કિયન્તં કાલં સાવચયા ? એવં ચેવ કિયન્તં કાલં સોવચય-સાવચયા ? એવં ચેવ. કિયન્તં કાલં નિરુવચય-નિરવચયા ? ગૌતમ ! જવન્યેન એકં સમયમ્, ઉક્કોસેણ વાર મુહૂર્ત મુધી નૈરયિકો નિરુવચય અને નિરુવચય છે. વધા એકાન્તિય જીવો સર્વકાલ મુધી સોવચય અને સાવચય છે, વાકીના વધા જીવો સોવચય પણ છે, સાવચય પણ છે, સોવચય અને સાવચય પણ છે, નિરુવચય છે અને નિરુવચય પણ છે. જવન્યે એક સમય અને ઉક્કોસેણ આવલિકાનો અનન્ય ભાગ છે, અવસ્થિતોમાં વ્યુત્ક્રાન્તિકાલ કહેવો.

—सेवं भंते !, सेवं भंते ! त्ति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे. (एम कही यावत् विहरे छे.)

भगवंत-अजस्रहृद्मसामिपणीए सिरीभगवद्भुते पंचमसये अष्टमो उदसेो सम्मतो.

२. अनन्तरं पुद्गल निरूपिताः, ते च जीवोपप्राहिणः, इति जीवाश्चिन्तयन्नाहः—‘ जीवा णं ’ इत्यादि. ‘ नेरइया णं भंते ! केवतियं कालं अवट्टिया ? गोयमा ! जहन्नेणं एकं समयं, उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्तं ति. ’ कथम् ? सससु अपि पृथिवीषु द्वादश मुहूर्तान् यावद् न कोऽपि उत्पद्यते, उद्वर्तते च—उत्कृष्टतो विरहकालस्य एवंरूपत्वाद्, अन्येषु पुनर्द्वादशमुहूर्तेषु यावन्त उत्पद्यन्ते तावन्त एवं उद्वर्तन्ते—इत्येवं चतुर्विंशतिमुहूर्तान् यावद् नारकाणामेकपरिमाणत्वाद्—अवस्थितत्वम्—वृद्धि—हान्योरभाव इत्यर्थः. एवं रत्नप्रभादिषु यो यत्रोत्पादो—द्वर्तना—विरहकालश्चतुर्विंशतिमुहूर्तादिको व्युत्क्रान्तिपदेऽभिहितः स तत्र तेषु तत्तुल्यस्य, समसंख्यानाम्—उत्पादो—द्वर्तनाकालस्य मीलनाद् द्विगुणितः सन् अवस्थितकालोऽष्टचत्वारिंशद्मुहूर्तादिकः सूत्रोक्तो भवति. विरहकालश्च प्रतिपदमवस्थानकालार्धभूतः स्वयमभ्यूह्य इति. ‘ एगिदिया वडुंति वि ’ त्ति तेषु विरहाऽभवेऽपि बहुतराणाम् उत्पादात्, अल्पतराणां चोद्वर्तनात्. ‘ हायंति वि ’ त्ति बहुतराणाम् उद्वर्तनात्, अल्पतराणां च उत्पादात्. ‘ अवट्टिया वि ’ त्ति तुल्यानाम् उत्पादात्; उद्वर्तनाच्च इति. ‘ एतेहि तिहि वि ’ त्ति एतेषु त्रिध्वपि एकेन्द्रियवृद्ध्यादिषु आवलिकाया असंख्येयो भागः, ततः परं यथायोगं वृद्ध्यादेरभावात्. ‘ दो अंतोमुहुत्त ’ त्ति एकमन्तर्मुहुत्तं विरहकालः, द्वितीयं तु समानानाम् उत्पादो—द्वर्तनकाल इति. ‘ आणय—पाणयाणं संखेज्जा मासा, आरण—चुयाणं संखेज्जा वात त्ति ’ इह विरहकालस्य संख्यातमास—वर्षरूपस्य द्विगुणत्वेऽपि संख्यातत्वमेव—इत्यतः संख्याता मासा इत्यादि उक्तम्. ‘ एवं गेवेज्जदेवाणं ’ ति इह यद्यपि प्रैत्रेयकाऽवस्तनत्रये संख्याताान वर्षाणां शतानि, मध्यमे सहस्राणि, उपरिमे लक्षाणि विरह उच्यते तथापि द्विगुणितेऽपि च संख्यातवर्षत्वं न विरुध्यते. विजयादिषु तु असंख्यातकालो विरहः, स च द्विगुणितोऽपि स एव. सर्वार्थसिद्धे पत्योपमसंख्येयभागः, सोऽपि द्विगुणितः संख्येयभाग एव स्यात्, अत उक्तम्—‘ विजय—वेजयंत—जयंत—अपराजियाणं असंखेज्जाइं वाससहस्साइं ’ इत्यादीति. जीवादीन् एव मद्भयन्तरेणाऽऽहः—‘ जीवा णं ’ इत्यादि. सोपचयाः—सवृद्धयः—प्राक्तनेषु अन्येषाम् उत्पादात्, सापचयाः—प्राक्तनेभ्यः केषाञ्चिद् उद्वर्तनात् सहानयः, सोपचय—सापचयाः—उत्पादो—द्वर्तनाभ्यां वृद्धि—हान्योर्युगपद्भावाद्, निरुपचय—निरपचयाः—उत्पादो—द्वर्तनयोरभावेन वृद्धि—हान्योरभावात्. ननु उपचयो वृद्धिः, अपचयस्तु हानिः, युगपद् द्वयम्, अद्वयं वाऽवस्थितत्वम्, एवं च शब्दभेदव्यतिरेकेण कोऽनयोः सूत्रयोर्भेदः ? उच्यते—पूर्वत्र परिमाणम् अभिप्रेतम्, इह तु तदनपेक्षम् उत्पादो—द्वर्तनामात्रम्, ततश्च इह तृतीयमङ्गके पूर्वोक्तवृद्ध्यादिविकल्पानां प्रथमपि स्यात्, तथाहिः—बहुतरात्पादे वृद्धिः, बहुतराद्वर्तने हानिः, समोत्पादो—द्वर्तनयोश्चाऽवस्थितत्वम्—इत्येवं भेद इति. ‘ एगिदिया ततियपदे ’ त्ति सोपचय—सापचया इत्यर्थः. युगपद् उत्पादो—द्वर्तनाभ्यां वृद्धि—हानिभावात्, शेषमङ्गकेषु ते न भवन्ति, प्रथेकम् उत्पादो—द्वर्तनयोस्तद्विरहस्य चाऽभावाद् इति. ‘ अवट्टिएहिं ’ ति निरुपचय—निरपचयेषु ‘ वकंतिकालो भाणियव्वो ’ त्ति विरहकालो वाच्यः.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवतीमूत्रे पञ्चमशते अष्टम उद्देशके श्रीभगवद्देवसूरिविरचितं विवरणं समाप्तम्.

२. हमणां पुद्गलोलं निरूपण कर्तुं, ते पुद्गलो जीवोना उपग्राहक होय छे माटे हवे जीवोने चिंतवता [‘ जीवा णं ’ इत्यादि] सूत्र कहे छे. [‘ नेरइया णं भंते ! केवइयं कालं अवट्टिया ? गोयमा ! जहन्नेणं एकं समयं, उक्कोसेणं चउवीसं मुहुत्तं ति] हे भगवन् ! नैरयिको केटला काळ सुधी अवस्थित रहे ? हे गौतम ! जघन्यथी एकसमय सुधी अने उत्कृष्टथी चोवीस मुहूर्त सुधी नैरयिको अवस्थित रहे. ते केवी रीते ? तो कहे छे के, साते पृथिवीओमा पण चार मुहूर्त सुधी कोइ जीव उत्पन्न थाय नहि अने कोदुत्तं उद्वर्तन—मरण—थाय नहि—ए प्रकारनो उत्कृष्ट विरह काळ होवाथी तेटलो काळ नैरयिको अवस्थित रहे छे तथी तथा बीजा चार मुहूर्त सुधी जेटला जीव नैरयिकमा उत्पन्न थाय तेटला ज जीव उद्वर्तन—मरे—ए पण नैरयिकनो अवस्थान काळ होवाथी ए प्रमाणे चोवीस मुहूर्त सुधी नैरयिकनी एकपरिमाणता होवाथी तेओनी अवस्थितता जाणवी—वृद्धि अने हानिनो अभाव जाणवो. एम रत्नप्रभादि पृथ्वीओमां ज्यां व्युत्क्रान्तिपदमा उत्पाद, उद्वर्तना अने विरहकाळ चोवीस मुहूर्तनो कळो छे, त्यां रत्नप्रभा वंगेरे पृथ्वीओमां, नैरयिकोमां तेनी तुल्य—चोवीस मुहूर्त जेटलो—उत्पाद अने उद्वर्तना काळ, समसंख्या

-चोवीश मुहूर्तनी संख्या-साथे मळवाथी द्विगुण थयो छतो अलतालीग मुहूर्तादिनो अवस्थित काळ थयो, अने ए सूत्रोक्त छे, अने विरहकाल तो दरेकपदे अवस्थान काळ करतां अडघो, स्वयमेव जाणवो. [' एर्गिदिया वङ्कति वि ' ति] तेओमां विरह नथी, तो पण घणा उलय थता होवाथी अने थोडानुं मरण थतुं होवाथी ' तेओ वधे पण छे ' एम कणुं छे. [' हायंति वि ' ति] घणानुं मरण थवाथी अने ओछानी उत्पत्ति होवाथी तेओ ' हीन पण थाय छे ' एम कणुं छे. [' अवट्टिया वि ' ति] सरखानी उत्पत्ति होवाथी अने सरखानुं मरण होवाथी ' तेओ अवस्थित पण छे ' एम कणुं छे. [' एतेहिं तिहि वि ' ति] ए त्रणेमां एटले एकेन्द्रियोनी वृद्धिमां, हानिमां अने अवस्थितिमां आवलिकानो असंख्येय भाग काळ छे, कारण के, त्यार पछी यथायोग वृद्धि वगेरे थती नथी. [' दो अंतोमुद्रुत् ' ति] एक अन्तर्मुहूर्त विरह काल अने बीजो अतर्मुहूर्त तो सरखी संख्यावाळाओना उत्पादनो अने मरणनो समय छे. [' आणय-पाणयाणं संखेज्जा मासा, आरण-च्छुयाणं संखेज्जा वास ' ति] अहि संख्यात मास अने संख्यात वर्षरूप विरह काळने नमणो करीए तो पण तेनुं संख्यातपणुं ज रहे छे माटे ' संख्यात माम ' इत्यादि कणुं छे. [' एवं गेवेज्जेदेवाणं ' ति] जो के अहिं, त्रैवेयकना नीचला त्रण भागमां संख्यात शत वर्षो, मध्यम त्रण भागमां संख्यात हजार वर्षो अने उपरना त्रण भागमां संख्यात लाख वरस विरह काळ छे तो पण तेने नमणो कयां नाद तेमां संख्यात वर्षपणानो विरोध नथी आवतो तथा विजयादिमां तो असंख्यात काळ विरह छे, पण तेने नमणो करीए तो पण तेनो ते ज-असंख्यात काळ रूप-रहे छे, सर्वार्थमिदमां पल्योपमनो सख्येय भाग विरह काळ छे, ते पण नमणो थदने संख्येय भाग रूप ज रहे छे, माटे कणुं छे के, ' विजय, वैजयंत, जयंत अने अपराजितनो असंख्य वर्ष सहस्रो छे ' इत्यादि. हवे बीजी रीते जीवोने-ज कहे छे:—[' जीवा ण ' इत्यादि.] सोपचय-वृद्धि सहित अर्थात पहेलाना जीवोमां-जेटला जीवो पहेलं होय-तेमां-बीजा नवा जीवोना उत्पादधी-आववाथी-संख्यानी वृद्धिने तीधे वृद्धि सहित, पहेलान जीवोमांथी केटलाक जीवोना उद्वर्तन-मरण-धी संख्यानी घट थवाथी हानिसहित, उत्पाद अने उद्वर्तन द्वारा एक साथे वृद्धि अने हानि थवाथी सोपचय अने सापचय, उत्पादना अने उद्वर्तनना अभावने लइ वृद्धि अने हानि न थवाथी निरुपचय अने निरपचय. शं०—मूळ शास्त्रकारे पूर्वमां वृद्धि, हानि अने अवस्थितिनां सूत्रो कलां छे अने अहिं उपचय, अपचय, उपचयापचय अने निरुपचय निरपचयनां सूत्रे कला छे. तो ते प्रमाणे वे सूत्रो कहेवानी शी अगत्य छे ? कारण के, उपचय एटले वृद्धि, अपचय एटले हानि अने एक साथे उपचय वे अपचय अथवा निरुपचय के निरपचय ते अवस्थिति ए प्रमाणे उपचयादि शब्दोनो वृद्ध्यादि शब्द साथे समान अर्थ होवाथी शब्दभेद विन आ वे सूत्रमां शु भेद छे ? समा०—प्रथमना सूत्रमां परिमाण अभिप्रेत छे एटले वृद्धि वगेरेना प्रश्न सूत्रमां परिमाण कथन इष्ट छे अने अ उपचयादि सूत्रोमा तो परिमाणनी अपेक्षा विना मात्र उत्पाद अने उद्वर्तना विवक्षित छे, तेथी अहि बीजा भांगामां पूर्व कहेल वृद्ध्यादिना त्रणे विकल्पो थाय छे, ते जेमके, ज्यारे घणानो उत्पाद होय त्यारे वृद्धि, घणानुं मरण थाय त्यारे हानि अने ज्यारे समान उत्पाद अने उद्वर्तन होय त्यारे अवस्थित पणुं होय छे, ए प्रमाणे पूर्वसूत्र तथा आ सूत्रमां भेद छे. [' एर्गिदिया तइअपए ' ति] अर्थात् एक साथे उत्पाद अने उद्वर्तन थवाने लीधे वृद्धि तथा हानि थवाथी एकेन्द्रिय जीवो सोपचय अने सापचय छे, बाकीना भांगामां तो ते एकेन्द्रियो संभवता नथी, कारण के, तेओमा प्रत्येकनो उत्पाद, उद्वर्तन अने तेना विरहनो अभाव छे. [' अवट्टिएहि ' ति] निरुपचय अने निरपचयोमां [' वङ्कतिकाले भाणियव्वो ति] पूर्व कहेलो विरह काल कहेवो.

वेडारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽस्मिन् दायी यः सद्गुणानां परकृतिकरणाद्वैतजीवी तपस्वी ।

अस्माकं चीरचीरोऽनुगतनरवरो बाहको दान्ति-शान्त्योः-दद्यात् श्रीवीरदेवः सकलशिवसुखं मारहा चाप्तसुख्यः ॥

शतक ५.-उद्देशक ९.

राजगृह नगर ए शुं कहेवाय ?-पृथिवी विगेरे राजगृह नगर कहेवाय -पना कारणनी नोव.-दिवसे प्रकाश अने रात्रे अधारं होय ?-हा.-एतुं शुं कारण ?-शुम पुटल अने अशुम पुटल.-नैरयिकोने प्रकाश होय के अंधकार ?-अंधकार.-तेतुं कारण-अशुम पुटल.-अमुरकुमारोने प्रकाश.-पृथिवीशाय यावत्-नैरदियोने अंधकार.-चतोरदियोने प्रकाश अने अंधकार.-ए रीते यावत्-मनुष्योने.-अमुरकुमारोनी पेठे बधा मुवनपति विगेरे देवोने प्रकाश.-नारकिमां रहेला नैरयिकोने 'क.ळ' नो ख्याल होय ?-ना.-एम केम ?-क.ळ' नो ख्याल अही मल्लोकोमा छे माटे-ए रीते यावत्-पंचेंद्रिय-तिर्यचथोलिको विषे पण जाणवुं.-मनुष्योने नो काळनो ख्याल होय छे -देवोने काळनो ख्याल नथी होतो.-गार्शापल सविरो अने श्रमण भगवंत महावीर.-असंख्य लोकमा अनंत रात्री-दिवसो शी रीते ?-पुरुपादानीय पार्श्व-अर्द्धदनी साक्षी-ओकस्वरूप.-गार्शापलोने थपनी श्रमण भगवंत महावीरनी 'सर्वज्ञ अने सर्वदर्शी' तरीकेनी ओळखाण.-चार याम मूनी पाच यामनो स्वीकार.-सिद्धत्व प्राप्ति-देवलोकोनी गणत्री-सप्रहगाथा-विहार.-

१. प्र०-ते^१ णं काले णं, ते णं समएणं जाव-एवं वयासी:-किं इदं भंते ! नगरं रायगिहं ति पवुच्चइ, किं पुढवी नगरं रायगिहं ति पवुच्चइ, आउ नगरं रायगिहं ति पवुच्चइ, जाव-वणस्सई, जहा-एयणुदेसए पंचिदियतिरिक्खजोणियाणं पत्तव्वया तथा भाणियव्वा, जाव-सच्चित्ता-अचित्त-मीसियाइं दव्वाइं नगरं रायगिहं ति पवुच्चइ ?

१. उ०-गौयमा ! पुढवी वि नगरं रायगिहं ति पवुच्चइ, जाव-सच्चित्ता-अचित्त-मीसियाइं दव्वाइं नगरं रायगिहं ति पवुच्चइ.

१. प्र०-ते^१ काले, ते समये यावत्-एम बोल्या.-हे भगवन् ! आ राजगृह नगर शुं कहेवाय ? शुं राजगृह नगर पृथिवी कहेवाय, जळ कहेवाय, यावन् वनस्पति-जेम एजन उद्देशामां पंचेंद्रियतिर्यचोना (परिग्रहनी) वक्तव्यता कही छे तेम अहिं कहेवुं अर्थात् शुं राजगृह नगर कूट कहेवाय, शैल कहेवाय, यावत् सच्चित्त, अचित्त अने मिश्रित द्रव्यो, राजगृह नगर कहेवाय ?

१. उ०-हे गौतम ! पृथिवी पण राजगृह नगर कहेवाय यावत्-सच्चित्त, अचित्त अने मिश्रित द्रव्यो राजगृह नगर कहेवाय.

१. मूलच्छाया:-तरिमन् काले, तरिमन् समये यावत्-एवम् अवादीत्-किम् इदं भगवन् ! नगरं राजगृहम् इति प्रोच्यते, किं पृथिवी नगरं राजगृहम् इति प्रोच्यते, आपो नगरं राजगृहम् इति प्रोच्यते, यावत्-वनस्पति, यथा एजनोद्देशके पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां वक्तव्यता तथा भगिदव्या, यावत्-सच्चित्ता-अचित्त-मिश्रितानि द्रव्याणि नगरम् राजगृहम् इति प्रोच्यते ? गौतम ! पृथिव्यपि नगरं राजगृहमिति प्रोच्यते, यावत्-सच्चित्ता-अचित्त-मिश्रितानि द्रव्याणि नगरं राजगृहम् इति प्रोच्यते:-अनु०

૨. પ્ર૦—સેં કેળદ્દેળં ?

૨. ૩૦—ગોયમા ! પુદ્ધવી જીવા ઇ ય, અજીવા ઇ ય નગરં
રાયગિહં તિ પવુચ્ચદ્, જાવ-સચિત્તા-ડચિત્ત-મીસિયાઈં દન્વાઈં,
જીવા ઇ ય, અજીવા ઇ ય નગરં રાયગિહં તિ પવુચ્ચદ્, સે તેળદ્દેળં
તં ચેવ.

૨. પ્ર૦—(હે ભગવન્ !) તે કયા હેતુથી ?

૨. ૩૦—હે ગૌતમ ! પૃથિવી, એ જીવો છે, અજીવો છે માટે
તે રાજગૃહ નગર કહેવાય છે યાવત્-સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર
દ્રવ્યો પણ જીવો છે, અજીવો છે માટે રાજગૃહ નગર કહેવાય છે,
તે હેતુથી તે તેમ જ છે.

૧. ઇદં કિલ્લ અર્થજાતં ગૌતમો રાજગૃહે પ્રાયઃ પૃષ્ઠવાન્, વહુશો ભગવતસ્તત્ર વિહારાદ્-ઇતિ રાજગૃહાદિસ્વરૂપનિર્ણયપરસૂત્ર-
પ્રપચ્ચં નવમોદ્દેશકમાહઃ—‘ તે ણ ’ ઇત્યાદિ. ‘ જહા એયણ્હેસણ ’ તિ એજનોદ્દેશકોડસ્યેવ પચ્ચમશતસ્ય સતમઃ, તત્ર પચ્ચેન્દ્રિયતિર્ય-
વક્તવ્યતાઃ—‘ ટંકા, કૂડા, સેલા, સિહરી ’ ઇત્યાદિકા યા ઉક્તા, સા ઇહ ભગિતવ્યા ઇતિ. અત્રોત્તરમ્—‘ પુદ્ધવી વિ નગરં ’
ઇત્યાદિ. પૃથિવ્યાદિસમુદાયો રાજગૃહમ્, ન પૃથિવ્યાદિસમુદાયાદ્ ક્રત્તે ‘ રાજગૃહ ’ શબ્દપ્રવૃત્તિઃ. ‘ પુદ્ધવી જીવા ઇ ય, અજીવા ઇ ય
નગરં રાયગિહં તિ પવુચ્ચદ્ ’ તિ જીવાડજીવસ્વભાવં રાજગૃહમ્ ઇતિ પ્રતીતમ્, તત્તથ વિવક્ષિતા પૃથિવી, સચેતના-ડચેતનત્વેન જીવાથ
અજીવાથ્ચેતિ રાજગૃહમ્ ઇતિ પ્રોચ્યતે ઇતિ.

૧. આ વધો અર્થનો સમૂહ ભગવંત ગૌતમે ભગવંત મહાવીરને જાણે માગે રાજગૃહ નગરમાં પૂછ્યો હતો, કારણ કે, ભગવંત મહાવીરનો
વળો કિહાર રાજગૃહમાં થયેલો છે માટે રાજગૃહાદિના સ્વરૂપના નિર્ણય પરત્વે આ નવમા ઉદ્દેશકમાં સૂત્રનો પ્રપંચ-વિસ્તાર-કહે છે—[‘ તે ણ ’
ઇત્યાદિ.] [‘ જહા એયણ્હેસણ ’ તિ] એજનોદ્દેશક, એ આ પાંચમી શતકનો સાતમો ઉદ્દેશ છે, તેમાં [‘ ટંકા, કૂડા, સેલા, સિહરી ’ ઇત્યાદિ]
પર્વેન્દ્રિયતિર્યચોની વક્તવ્યતા છે તે વક્તવ્યતા અહિં કહેવી. અહિં ઉત્તર આપે છે: [‘ પુદ્ધવી વિ નગરં ’ ઇત્યાદિ.] પૃથિવી વગેરેનો સમુદાય તે
રાજગૃહ નગર છે, કારણ કે, પૃથિવ્યાદિના સમુદાય વિના રાજગૃહ શબ્દની પ્રવૃત્તિ થતી નથી. [‘ પુદ્ધવી જીવા ઇ ય, અજીવા ઇ ય, નગરં
રાયગિહં તિ પવુચ્ચદ્ ’ તિ] રાજગૃહ નગર જીવાજીવ-સ્વભાવવાલું છે એ પ્રતીત છે માટે [મગધદેશમાં વર્તમાન ‘ વિહાર ’ ની નજીક આવેલી
અને ‘ રાજગિર ’ નામથી ઓલ્લાતી જ] અસુક જમીન, પોતાના સચેતનપણાને અને અચેતનપણાને લીધે જીવ અને અજીવરૂપ છે, તે ‘ રાજગૃહ ’
એ પ્રમાણે કહેવાય છે.

અંજવાલું અને અંધારું.

૩. પ્ર૦—સેં શૂપં મંતે ! દિયા ઉજ્જોણ, રાઈં અંધયારે ?

૩. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! દિવસે ઉદ્ધ્યોત અને રાત્રિમાં અંધકાર
હોય છે ?

૩. ૩૦—હંતા, ગોયમા ! જાવ-અંધયારે.

૩. ૩૦—હા, ગૌતમ ! યાવત્-અંધકાર હોય છે.

૪. પ્ર૦—સે કેળદ્દેળં ?

૪. પ્ર૦—તે કયા હેતુથી ?

૪. ૩૦—ગોયમા ! દિયા સુમા પોગ્ગલા, સુમે પોગ્ગલપરિ-
ણામે, રાઈં અસુમા પોગ્ગલા, અસુમે પોગ્ગલપરિણામે-સે તેળદ્દેળં.

૪, ૩૦—હે ગૌતમ ! દિવસે સારાં પુદ્ધલો હોય છે અને સારો
પુદ્ધલ-પરિણામ હોય છે, રાત્રિમાં અશુભ પુદ્ધલો હોય છે અને
અશુભ પુદ્ધલ-પરિણામ હોય છે-તે હેતુથી એમ છે.

૫. પ્ર૦—નેરહ્યાણં મંતે ! કિં ઉજ્જોણ, અંધયારે ?

૫. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! શું નૈરયિકોને પ્રકાશ હોય છે કે
અંધકાર હોય છે ?

૫. ૩૦—ગોયમા ! નેરહ્યાણં ણો ઉજ્જોણ, અંધયારે.

૫. ૩૦—હે ગૌતમ ! નૈરયિકોને પ્રકાશ નથી પણ
અંધકાર છે.

૬. પ્ર૦—સે કેળદ્દેળં ?

૬. પ્ર૦—તે કયા હેતુથી ?

૬. ૩૦—ગોયમા ! નેરહ્યાણં અસુમા પોગ્ગલા, અસુમે
પોગ્ગલપરિણામે-સે તેળદ્દેળં.

૬. ૩૦—હે ગૌતમ ! નૈરયિકોને અશુભ પુદ્ધલ છે અને
અશુભ-પુદ્ધલ પરિણામ છે, તે હેતુથી તેમ છે.

૧. મૂલચ્છાયાઃ—તદ્ કેનાડયેન ? ગૌતમ ! પૃથિવી જીવાથ અજીવાથ નગરં રાજગૃહમિતિ પ્રોચ્યતે, યાવત્-સચિત્તા-ડચિત્ત-મિથિતાનિ
દ્રવ્યાણિ, જીવાથ, અજીવાથ નગરં રાજગૃહમિતિ પ્રોચ્યતે, તત્ તેનાડયેન તંચેવ. ૨. તદ્ નૂતં ભગવન્ ! દિવા ઉદ્ધ્યોત, રાત્રી અંધકારઃ ? હન્ત,
ગૌતમ ! યાવત્-અંધકારઃ. તદ્ કેનાડયેન ? ગૌતમ ! દિવા અશુમા પુદ્ધલાઃ, અશુમ પુદ્ધલપરિણામઃ, રાત્રી અશુમા પુદ્ધલા, અશુમ પુદ્ધલપરિણામસ્તત્
તેનાડયેન નૈરયિકાણા ભગવન્ ! નિમ્ ઉદ્ધ્યોત, અંધકારઃ ? ગૌતમ ! નૈરયિકાણા નો ઉદ્ધ્યોત, અંધકારઃ. તદ્ કેનાડયેન ? ગૌતમ ! નૈરયિકાણામ્
અશુમા પુદ્ધલાઃ, અશુમ પુદ્ધલપરિણમસ્તત્ તેનાડયેનઃ—અનુ૦

૧. જ્ઞો ભગવતી સં૦ ૨, ૫૦ (૨૧૩-૨૩૦).—મહુ૦

७. प्र०—असुरकुमाराणं भंते ! किं उज्जोए, अंधयारे ?

७. प्र०—हे भगवन् ! शुं असुरकुमारोने प्रकाश छे, के अंधकार छे ? ,

७. उ०—गोयमा ! असुरकुमाराणं उज्जोए, नो अंधयारे.

७. उ०—हे गौतम ! असुरकुमारोने प्रकाश छे पण अंधकार नथी.

८. प्र०—से केणट्टेणं ?

८. प्र०—ते क्या हेतुथी ?

८. उ०—गोयमा ! असुरकुमाराणं सुभा पोग्गला, सुभे पोग्गलपरिणामे—से तेणट्टेणं जाव—एवं वुच्चइ, जाव—थगियाणं.

८. उ०—हे गौतम ! असुरकुमारोने शुभ पुद्गले छे, शुभ पुद्गल—परिणाम छे माटे ते हेतुथी यावत्—तेओने प्रकाश छे—एम कहवाय छे. ए प्रमाणे यावत् स्तनितकुमारो सुधी जाणवुं.

—पुढविकाइया जाव—तेइंदिया जहा नेरइया.

—जेम नैरयिको कखा तेम पृथ्वीकायथी मांडी यावत्—त्रे-इंद्रिय सुधीना जीवो जाणवा.

९. प्र०—चउरिंदियाणं भंते ! किं उज्जोए, अंधयारे ?

९. प्र०—हे भगवन् ! शुं चउरिंदियोने प्रकाश होय छे के अंधकार होय छे ?

९. उ०—गोयमा ! उज्जोए वि, अंधयारे वि.

९. उ०—हे गौतम ! तेओने प्रकाश पण होय छे ने अंधकार पण होय छे.

१०. प्र०—से केणट्टेणं ?

१०. प्र०—ते क्या हेतुथी ?

१०. उ०—गोयमा ! चउरिंदियाणं सुभा-ऽसुभा य पोग्गला, सुभा-ऽसुभे य पोग्गलपरिणामे—से तेणट्टेणं एवं जाव—मणुस्साणं.

१०. उ०—हे गौतम ! चउरिंदियोने शुभ तथा अशुभ पुद्गल होय छे अने शुभ अने अशुभ पुद्गल—परिणाम होय छे. ने हेतुथी तेम छे. ए प्रमाणे यावत्—मनुष्यो माटे जाणी लेवुं.

—वाणमंतर-जोइस-वेमाणिया जहा असुरकुमारा.

—जेम असुरकुमारो कखा तेम वानव्यतर, ज्योतिपिक अने वैमानिक माटे जाणवुं.

२. पुद्गलाधिकाराद् इदमाहः—‘ से णूं ’ इत्यादि. ‘ दिवा सुहा पोग्गल ’ त्ति दिवा दिवसे, शुभाः पुद्गला भवन्ति. किमुक्तं भवति ? शुभपुद्गलपरिणाम., स चाऽर्ककरसंपर्कात्. ‘ रत्ति ’ ति रात्रौ. ‘ नेरइयाणं असुभपोग्गल ’ त्ति तत्क्षेत्रस्य पुद्गल-शुभतानिमित्तभूतरविकरादिप्रकाशकवस्तुवर्जितत्वात्. ‘ असुरकुमाराणं सुभा पोग्गल ’ त्ति तदाऽऽश्रयादीनां भास्वरत्वात्. ‘ पुढविकाइए ’ इत्यादि. पृथिवीकायिकादयस्त्रीन्द्रियान्ता यथा नैरयिका उक्तास्तथा वाच्या, एषा हि नास्ति उद्द्योतः, अन्धकारं चाऽस्ति—पुद्गलानाम् अशुभत्वात्. इह चैयं भावनाः—एषाम् एतक्षेत्रे सत्यपि रविकरादिसंपर्के एषां चक्षुरिन्द्रियाऽभावेन दृश्यवस्तुनो दर्शनाऽभावात् शुभपुद्गलकार्याऽकरणेनाऽशुभाः पुद्गला उच्यन्ते, ततश्च एषामन्धकारो भवेति. ‘ चउरिंदियाणं सुभा-ऽसुभे पोग्गल ’ त्ति एषा हि चक्षुस्संभावेन रविकरादिसद्भावे दृश्यार्थाऽवबोधहेतुवाऽशुभा. पुद्गलः, रविकराद्यभावे तु अर्थाऽवबोधाऽजनकत्वाद् अशुभा इति.

२. पुद्गलोऽनो अधिकार होवाथी आ—[‘ से णूं ’ इत्यादि] सूत्र कहे छे. [‘ दिवा सुहा पोग्गल ’ त्ति] दिवसे सारां पुद्गलो होय छे, तात्पर्यं शुं कथु ? तो कहे छे के, सूर्यना किरणना मंभवथी दिवसे सारा पुद्गलोऽनो परिणाम होय छे, [‘ रत्ति ’ ति] रात्रिमां. [‘ नेरइयाणं असुभा पोग्गल ’ त्ति] कारण के, ते नैरयिको देव, पुद्गलना शुभपणाना निमित्तभूत सूर्यना किरणोना प्रकाशथी रहित छे. [‘ असुरकुमाराणं सुभा पोग्गल ’ त्ति] असुरकुमारोना आश्रयो—रहेवाना स्थानको—वगेरेणुं भास्वरणं होवाथी तेओ (असुरकुमारो) रहे छे त्या शुभ पुद्गल होय छे. [‘ पुढविकाइए ’ इत्यादि] जेम नैरयिको कखा तेम पृथिवीकायिकथी मांडी त्रींद्रिय सुधीना जीवो कहवा, कारण के, एओने प्रकाश नथी अने अशुभ पुद्गलो होवाथी अंधकार छे, अहिं आ प्रमाणे विचार करणे के, पृथिवीकायादि त्रेइंद्रियपर्यंत ता जीवो आ क्षेत्रमां उ ओ तेओने सूर्यना किरण वगेरेने संबंध पण छे तो पण जे तेओने अंधकार कखो छे तेउ कारण ए छे के, तेओने आंख इन्द्रिय न होवाने लीये देखवा योग्य वस्तु देखती नथी अने तेम छे माटे तेओ तरफ शुभ पुद्गलवुं कार्य न थवुं होवाथी तेओने अपेक्षी अशुभ पुद्गलो कहवाय छे माटे

१ मूलच्छाया.—असुरकुमाराणा भगवन् ! किम् उद्द्योतः, अन्धकारः ? गौतम ! असुरकुमाराणां उद्द्योतः, नो अन्धकारः. तन् केनार्थेन ? गौतम ! असुरकुमाराणां शुभाः पुद्गला, शुभ. पुद्गलपरिणामस्तत् तेनार्थेन यावत्—एदम् उच्यते, यावत्—स्तनितानाम् पृथिवीकायिका यावत्—त्रैन्द्रिया यथा नैरयिका. चतुरिन्द्रियाणां भगवन् ! किम् उद्द्योतः, अन्धकारः ? गौतम ! उद्द्योतोऽपि, अन्धकारोऽपि. तत् केनार्थेन ? गौतम ! चतुरिन्द्रियाणां शुभाऽशुभाश्च पुद्गला, शुभा-ऽशुभश्च पुद्गलपरिणामस्तत् तेनाऽर्थेन पवं यावत्—मनुष्याणाम्, वानव्यन्तर-ज्योतिष्क-वैमानिका यथाऽसुरकुमारा —अनु०

एवमेव अथकार ज छे. [' चउरिन्द्रियगं मुमामुना योगल ' ति] चउरिन्द्रिय जीवने आंम होमने लीये रविकिरणादिनो उद्गम होय त्वारे दृश्य पदार्थना जाननां हेतु होवाथी शुभ पुद्गलो कर्मा छे अने रविकिरणादिनो संसर्ग न होय त्वारे पदार्थजानना अजनक होवाथी अशुभ पुद्गलो कर्मा छे.

नैरयिकादिकनुं समय-ज्ञान.

११. प्र०—अस्थि णं भंते ! नेरइयाणं तत्थगयाणं एवं पन्नायए, तं जहाः-समया इ वा, आवलिया इ वा, उस्सपिणी इ वा, ओसपिणी इ वा ?

११. उ०—णो तिणट्टे समट्टे.

१२. प्र०—से केणट्टेणं जाव-समया इ वा, आवलिया इ वा, उस्सपिणी इ वा, ओसपिणी इ वा ?

१२. उ०—गोयमा ! इहं तेसि माणं, इहं तेसि पमाणं, इहं तेसि एवं पन्नायए, तं जहाः-समया इ वा, जाव-ओसपिणी इ वा, से तेणट्टेणं जाव-नो एवं पन्नायए, तं जहाः-समया इ वा, जाव-उस्सपिणी इ वा, एवं जाव-पंचिन्द्रियतिरिक्खजां-णियाणं.

१३. प्र०—अस्थि णं भंते ! मणुस्साणं इहगयाणं एवं पन्नायति, तं जहाः-समया इ वा, जाव-उस्सपिणी इ वा ?

१३. उ०—हंता, अस्थि.

१४. प्र०—से केणट्टेणं ?

१४. उ०—गोयमा ! इहं तेसि माणं, इहं तेसि पमाणं, एवं पन्नायति, तं जहाः-समया इ वा, जाव-ओसपिणी इ वा, से तेणट्टेणं.

—योगमंतर-ओइस-वेमाणियाणं जहा णेरइयाणं.

११. प्र०—हे भगवन् ! त्या गण्डा-निरयमां स्थित रहेला-नैरयिको एम जाणे के, समयो, आवलिकाओ, उत्सर्पिणीओ अने अवसर्पिणीओ ?

११. उ०—(हे गौतम !) ते अर्थ समय नयी अर्थान् ते नैरयिको समयदिने जाणता नथी.

१२. प्र०—(हे भगवन् !) ते क्या हेतुथी यावत्-समयो, आवलिकाओ, उत्सर्पिणीओ अने अवसर्पिणीओ (नयी जणातां) ?

१२. उ०—हे गौतम ! ते समयदिनुं मान अहि मनुष्यकोकमां छे, तेओनुं प्रमाण अहि छे, अने तेओने अहि ए प्रमाणे जणाय छे, ते जेमके, समयो यावत् अवसर्पिणीओ, ते हेतुथी यावत् नैरयिकोने ए प्रमाणे जणातुं नथी, ते जेमके, समयो, यावत् अवसर्पिणीओ; ए प्रमाणे यावत् पंचिन्द्रियतिरिक्खणिको माटे समज्जुं.

१३. प्र०—हे भगवन् ! अहि-मर्त्यलोकां-गयेल-रहेला-मनुष्योने ए प्रमाणे ज्ञान छे, ते जेमके, समयो वा यावत् अवसर्पिणीओ वा ?

१३. उ०—हा, (गौतम !) ए प्रमाणे ज्ञान छे.

१४. प्र०—(हे भगवन् !) ते क्या हेतुथी ?

१४. उ०—हे गौतम ! अहि ते समयदिनुं मान अने प्रमाण छे माटे ए प्रमाणे ज्ञान छे, ते जेमके, समयो यावत् अवसर्पिणीओ-ते हेतुथी तेम छे.

—जेम नैरयिकोने माटे कहुं तेम वानव्यंतर, ज्योतिषिक अने वैमानिक माटे समज्जुं.

३. पुद्गल द्रव्यम्, इति तच्चिन्ताऽनन्तरं कालद्रव्यचिन्तासूत्रम्—' तत्थगयाणं ' ति नरके स्थितैः, पृथ्वास्तुतीयार्थत्वात्. ' एवं पन्नायति ' ति एवं हि प्रजायते-इदं विजायते—' समया इ वा ' ति समया इति वा, ' इहं तेसि ' ति इह मनुष्यक्षेत्रे तेषां स्मयार्थानां मानं ' रिमाणम्-आदित्यगतिसमभिव्यङ्गत्वात् तस्य, आदित्यगतेश्च मनुष्यक्षेत्रे एव भावाद्, नरकादौ तु अभावाद् इति. ' इह तेसि पमाणं ' ति इह मनुष्यक्षेत्रे तेषां समयादीनां प्रमाणं ऋद्धमानम्-सूत्रमानम् इत्यर्थः. तत्र मुहूर्तज्ञावद् मानम्, तदपेक्षया लघुः मूहमन्वात् प्रमाणम्, तदपेक्षया स्तोकः प्रमाणम्, लघुस्तु मानम्-इत्येवं नेयम्-यावत् समय इति. ततश्च ' इह तेसि ' इत्यादि, इह मर्त्यलोके मनुष्यक्षेत्रां समयादीनां संबन्धि एवं वक्ष्यमाणस्वरूपं समयत्वादि एवं ज्ञायते, तद्यथा—' समया इ वा ' इत्यादि.

१ मूलच्छात्रा.—अस्ति भगवन् ! नैरयिकाणां तत्रगतानाम् एषं प्रज्ञायते, तद्यथा-समया इति वा, आवलिका इति वा, उत्सर्पिणी इति वा, अवसर्पिणी इति वा ? नाऽयमर्थः समर्थः. तत् केनाऽर्थेन यावत्-समया इति वा, आवलिका इति वा, उत्सर्पिणी इति वा, अवसर्पिणी इति वा ? गौतम ! इह तेषां मानम्, इह तेषां प्रमाणम्, इह तेषाम् एव प्रज्ञायते, तद्यथा—समया इति वा, यावत्-अवसर्पिणी इति वा, तत् केनाऽर्थेन यावत्-नो एषं प्रज्ञायते, तद्यथा—समया इति वा, यावत्-अवसर्पिणी इति वा, एषं यावत्-पंचिन्द्रियतिरिक्खणिकानाम्. अस्ति भगवन् ! मनुष्याणाम् इहगतानाम् एवम् प्रज्ञायते, तद्यथा—समया इति वा, यावत्-अवसर्पिणी इति वा ? इहन्त, अन्तित. तत् केनाऽर्थेन ? गौतम ! इह तेषां मानम्, इह तेषां प्रमाणम्, एव प्रज्ञायते, तद्यथा—समया इति वा, यावत्-अवसर्पिणी इति वा, तत् केनाऽर्थेन. वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिकानां क्वा नैरयिकाणाम्—अनु.

इह च समयक्षेत्राद् वहिर्वर्तिनां सर्वेषामपि समयाद्यज्ञानम् अत्रसेयम्, तत्र समयादिकाच्छ्रयाऽभावेन तद्व्यवहाराऽभावात्. तथा पञ्चेन्द्रियतिर्थञ्च, भवनपति-व्यन्तर ज्योतिष्काश्च यद्यपि केचिद् मनुष्यलोके सन्ति तथापि तेऽस्याः-प्रायस्तदव्यवहारिणश्च, इतरे तु बहव इति तदपेक्षया 'ते न जानन्ति' इत्युच्यते-इति.

૩. અહીં હમણાં જળાવેલાં પુદ્ગલો દ્રવ્ય છે માટે તેનો વિચાર પૂરો થયા પછી લાગલો જ કાલ દ્રવ્યનો વિચાર કરવા માટે કાલ દ્રવ્યના વિચારનું સૂત્ર કહે છે—['તત્ત્વગર્થાગં' તિ] ત્યાં નરકમાં ગ્રહેઝાઓ વડે ['એવં પન્નાયતિ' તિ] એમ જણાય છે—જે આ આગઠ કહેવામાં આવનાર છે તે જણાય છે? ['સમયા' ઇ વ તિ] 'સમયો' એ પ્રમાણે. ['દૃઢં તેસિં' તિ] તે સમયાદિનું આ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં માન-પરિમાણ-છે, કારણ કે, તે સમયાદિની, સૂર્યની ગતિથી અભિવ્યક્તિ થાય છે અને સૂર્યની ગતિ તો મનુષ્ય લોકમાં જ છે પણ નગ્કાદિમાં નથી. ['ઇહ તેસિં પમાણં' તિ] આ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં તે સમયાદિકનું પ્રમાણ—પ્રકૃષ્ટ માન—સૂક્ષ્મ માન છે. તેમાં સુદૃઢ તો માન છે અને તેની-સુદૃઢની-અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ હોવાથી 'લવ' પ્રમાણ છે, તે લવની અપેક્ષાર સ્તોક પ્રમાણ છે અને લવ તો માન છે-એ પ્રમાણે 'સમય' સુધી જાણવું. તેથી ['દૃઢં તેસિં' ઇત્યાદિ.] આ મત્વલોકમાં મનુષ્યો, આગઠ કહેવામાં આવશે તેવું તે સમયાદિમંત્રવિ સમયત્વાદિ સ્વરૂપ જાણે છે, તે જેમકે, ['સમયા ઇવા' ઇત્યાદિ.] આ સ્થળે સમય ક્ષેત્ર-મનુષ્ય-ક્ષેત્ર-થી વહાર રહેનારા સર્વ જીવોને પણ સમયાદિનું અજ્ઞાન છે તેમ જાણવું, કારણ કે, મનુષ્યક્ષેત્રની વહાર સમયાદિ કાલ ન હોવાથી તેનો વ્યવહાર થતો નથી. તથા, જો કે કેટલાક પંચેન્દ્રિય તિર્થો, મગવંતપતિઓ, વ્યંતો અને જ્યોતિષ્કો પણ મનુષ્ય લોકમાં છે તો પણ તે યોદ્ધા છે અને કાઠના અવ્યવહારી છે અને વીજા તો ઘણા છે-તે ઘણાની અપેક્ષાર કમુ છે કે 'તે જાણતા નથી.'

પાર્શ્વપત્ય-સ્થવિરો અને શ્રીમહાવીર.

૧૫. પ્ર૦—તે પં કાલે પં, તે પં સમયે પં પાસાવાચિજ્ઞા ઘેરા મગવંતો જેણેવ સમણે મગવં મહાવીરે તેણેવ ઉવાગચ્છન્તિ, ઉવાગચ્છિત્તા સમણસ્સ મગવંતો મહાવીરસ્સ અદૂરસામંતે ઠિચ્ઠા, એવં વયાસીઃ-સં ણૂં મંતે ! અસસેજ્જે લોએ અણંતા રાહંદિયા ઉપ્પાજ્ઞિસુ વા, ઉપ્પજ્ઞંતિ વા, ઉપ્પજ્ઞિસ્સંતિ વા; વિગચ્છિસુ વા, વિગચ્છંતિ વા, વિગચ્છિસ્સંતિ વા; પરિત્તા રાહંદિયા ઉપ્પાજ્ઞિસુ વા, ઉપ્પજ્ઞંતિ વા, ઉપ્પાજ્ઞિસ્સંતિ વા ? વિગચ્છિસુ વા, વિગચ્છન્તિ વા, વિગચ્છિસ્સંતિ વા ?

૧૫. ૩૦—હંતો, અજ્ઞો ! અસંસેજ્જે લોએ અણંતા રાહંદિયા, તં ચેવ.

૧૬. પ્ર૦—સે કેણદ્દેણં જાવ-વિગચ્છિસ્સંતિ વા ?

૧૬. ૩૦—સે ણૂં મં અજ્ઞો ! પાસેયં અરહયા પુરિસાદા-ણિણં સાસણે લોએ સુદ્દણ, અણાદીણ, અગવદગ્ગે, પરિત્તે પરિવુદ્ધે; દેહા વિચ્છિન્ને, મજ્ઞે સંસિત્તે, ઉપ્પિં વિસાલે; અહે પાલિયકમંઠિણ, મજ્ઞે વરવદ્ધરવિગ્ગાહિણ, ઉપ્પિં ઉદ્ધમ્મુડંગાકારસંઠિણ; તેસિં ચ પં સાસયાસિ લોગંસિ અણાદિયંસિ, અણવદગ્ગાસિ, પરિત્તાંસિ, પરિવુ-હંસિ, દેહા વિચ્છિન્નંસિ, મજ્ઞે સંસિત્તમિ. ઉપ્પિં વિસાલસિ; અહે પાલિયંકમંઠિયંસિ, મજ્ઞે વરવદ્ધરવિગ્ગાહિયંસિ, ઉપ્પિં ઉદ્ધમ્મુડંગાકાર-સંઠિયંસિ અણંતા જીવઘણા ઉપ્પાજ્ઞિતા ઉપ્પાજ્ઞિત્તા નિલીયંતિ,

૧૫. પ્ર૦— તે કાલે, તે સમયે શ્રીપાર્શ્વનાય મગવંતના અપત્ય-ગિણ્ય-સ્થવિર મગવંત, જ્યાં શ્રમણ મગવંત મહાવીર છે ત્યાં આવે છે, આવી શ્રમણ મગવંત મહાવીરની અદૂરસામંતે વેસી એમ બોલ્યા—હે મગવન્ ! અસંસેજ્જે લોકમાં અનંત રાત્રિ-દિવસ ઉત્પન્ન થયાં ? ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ઉત્પન્ન થશે ? અને નષ્ટ થયા ? નષ્ટ થાય છે ? કે નષ્ટ થશે ? કે નિયત પરિમાણવાળા રાત્રિદિવસો ઉત્પન્ન થયા ? ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ઉત્પન્ન થશે ? અને નષ્ટ થયાં ? નષ્ટ થાય છે ? કે નષ્ટ થશે ?

૧૫. ૩૦—હા, આર્ય ! અસંસેજ્જેલોકમાં અનંત રાત્રિ-દિવસો, વગેરે તે જ કહેવું.

૧૬. પ્ર૦—હે મગવન્ ! તે કયા હેતુથી યાવત્-નષ્ટ થશે ?

૧૬. ૩૦—હે આર્ય ! તે નિશ્ચયપૂર્વક છે કે, આપના (ગુરુસ્વરૂપ) પુરુષાદાનીય-પુરુષોમા પ્રાહ્લ-પાર્શ્વ અહંતે લોકને શાશ્વત કહ્યો છે, તેમ જ અનાદિ, અનવદગ્ગ-અનંત, પરિમિત, અલોકરૂઢે પરિવૃત, નીચે વિસ્તીર્ણ, વજ્રે સાંકુડો, ઉપર વિશાઠ, નીચે પલ્લવકા આકારનો, વજ્રે ઉત્તમ વજ્રના આકારવાળો અને ઉપર ઉચ્ચા-ઉચ્ચા-મૃદંગના આકાર જેવો લોકને કહ્યો છે—તેવા પ્રકારના શાશ્વત, અનાદિ, અનંત, પરિત્ત, પરિવૃત, નીચે વિસ્તીર્ણ, મધ્યે સંક્ષિપ્ત, ઉપર વિશાઠ, નીચે પલ્લવકાકારે સ્થિત,

૧. અહીં છઠ્ઠી વિભક્તિ, ત્રીજી વિભક્તિના અર્થમાં વપરાયેલી છે.—શ્રીઅમય૦
૧. મૂલચ્છાયા —તસ્મિન્ કાલે, તસ્મિન્ સમયે પાર્શ્વોપત્યા સ્થવિરા મગવંતો યેનૈવ શ્રમણો મગવાન્ મહાવીરન્નેનૈવ ઉપાગચ્છન્તિ, ઉપાગચ્છ પ્રમણસ્ય મગવંતો મહાવીરસ્યાઽદૂરસામંતે સ્થિત્વા એવમ્ અવાદિપુ —તદ્ નૂનં મગવન્ ! અસંસેજ્જે લોકે અનન્તાણિ રાત્રિદિવાણિ ઉત્પન્નાણિ વા, ઉત્પન્નન્તે વા, ઉત્પન્નન્તે વા, વિગતાણિ વા, વિગચ્છન્તિ વા, વિગમિધ્ધન્તિ વા, પરીતાણિ રાત્રિદિવાણિ ઉત્પન્નાણિ વા, ઉત્પન્નન્તે વા, ઉત્પન્નન્તે વા ? વિગતાણિ વા, વિગચ્છન્તિ વા, વિગમિધ્ધન્તિ વા ? હન્ત, આર્ય ! અસંસેજ્જે લોકે અનન્તાણિ રાત્રિદિવાણિ, તત્ત્વ. તત્ કેનાયંન યાવત્-વિગમિધ્ધન્તિ વા ? તદ્ નૂનં મગવતામ્-આર્યા ! પાર્શ્વોપત્યા પુરુષાદાનીયેન શાશ્વતે લોકે ઉત્તમ, અનાદિક, અનવનતાપ, પરીત, પરિવૃત, અગો વિસ્તીર્ણ, મધ્યે સંક્ષિપ્ત, ઉપર વિશાઠ, અથ પલ્લવકાસંસ્થિત, મધ્યે વરવજ્રવિપ્રહિત, ઉપરિ ક્ષ્વેદદ્ધાકારસંસ્થિત, તસ્મિંશ્ચ શાશ્વતે લોકેઽનાદિકે, અનવનતાપે, પરીતે, પરિવૃતે, અથ. વિસ્તીર્ણ, મધ્યે સંક્ષિપ્તે, ઉપરિ વિશાઠે, અથ. પલ્લવકાસંસ્થિતે, મધ્યે વરવજ્રવિપ્રહિતે, ઉપરિ ક્ષ્વેદદ્ધાઽઽદ્ધારસંસ્થિતે અનન્તા જીવનના ઉત્પથ, ઉત્પથ નિલીયન્તે.—અનુ૦
૩૨.

परित्ता जीवघगा उष्यञ्जिता, उष्यञ्जिता निलीयन्ति-से णूणं मूए, उष्यन्ते, विगए, परिणए; अजीवेहिं लोक्कति, पलोक्कइ 'जे लोक्कइ से लोए?' हंता, भगवं! से तेणट्टेणं अज्जो! एवं वुवइ-असंखेजे, तं चेव, तप्पमिइं च णं ते पासावचेज्जा थेरा भगवंतो समणं भगवं महावीरं 'सव्वन् सव्वदरिती' पच्चभिजाणांति.

—तए णं ते थेरा भगवंतो ममणं भगवं महावीरं वंदंति, नमंसंति, वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासीः-इच्छामि णं भंते! तुब्भं अंतिए चाउज्जामओ धम्मओ पंच महव्वयाइं, सपडिक्कपणं वम्मं उव्वसंपज्जित्ता णं विहरित्तए; अहासुहं देवाणुणिया! मा उड्ढिबंधं; तए णं ते पासावचिज्जा थेरा भगवंतो जाव-चरमेहिं उस्सासनिस्सासेहिं सिद्धा, जाव-सव्वदुक्खसणहीणा; अत्थेगतिया देवलोएसु उव्वचा.

वञ्चं वर वज्रसमानं शरीरवाञ्छा अने उपर उमा मृदंगना आकारे संस्थित एवा लोकमा अनंता जीवघनो उपजी उपजीने नाग पामे छे अने परित्त-नियत-अमंग्य जीवघनो पण उपजी उपजीने नाश पामे छे-ते लोक, भूत छे, उत्पन्न छे, विगत छे, परिणत छे. कारण के, ते अजीवो द्वारा लोकाय छे-निश्चित थाय छे, अधिक निश्चित थाय छे मटे जे, प्रमाणयी लोकाय-जणाय-ने लोक कहेवाय? हा, भगवन्! ते हेतुधी हे आर्यो! एम कहेवाय छे के, असंख्येय लोकमां ने ज कहेवुं. त्थारयी मांडी ते पार्थजिनना शिष्य स्वविर भगवंतो भ्रमण भगवंत महावीरने 'सर्वज्ञ, सर्वदर्शी' ए प्रमाणे प्रत्यभिजाणे छे.

—त्थार वाट ते स्वविर भगवंतो भ्रमण भगवंत महावीरने वंदे छे, नमे छे, वंदी, नमी एउ बोल्या के, हे भगवन्! तमारी पासे, चातुर्याम धर्मने मूकी प्रतिक्रमण सहित पंच महाव्रतोने स्वीकारि विहरवा इच्छीए छीए, हे देवानुप्रिय! जेम सुख थाय तेम करो, प्रतिबंध न करो. त्तारे ते पार्थजिनना शिष्य स्वविर भगवंतो यावत् सर्वदुःखधी प्रहीण धया अने केटञ्जक देवलोकमां उत्पन्न थाया.

४. कालनिरूपणाऽधिकारत् रात्रिदिवलक्षणकालविशेषनिरूपणार्थम् इदमाहः—'ते णं काले णं' इत्यादि. तत्र 'असंखेजे लोए' चि असंख्यानेऽसंख्यातप्रदेशात्मकत्वात्, लोके चतुर्दशरज्ज्वात्मक-क्षेत्रलोके आधारभूने 'अणंता राइं-दिय' चि अनन्त-परिमाणानि रात्रिदिवानि अहोरात्राणि 'उष्यञ्जितु' इत्यादि. उत्पन्नानि वा, उत्पद्यन्ते वा, उत्पत्स्यन्ते वा? पृच्छतामयम् अभिप्रायः—यदि नाम असंख्यातो लोकस्तदा कथं तत्राऽनन्तानि, तानि कथं भवितुम् अर्हन्ति, अलयात् आचारस्य, महत्त्वाच्च आयेयस्य इति. तथा 'परित्ता राइंदिय' चि परीतानि नियतपरिमाणानि, नाऽनन्तानि. इहाऽयमभिप्रायः—यद्यनन्तानि तानि तदा कथं परीतानि? इति विरोधः. अत्र 'हंत' इत्याद्युत्तरम्. अत्र चाऽयम् अभिप्रायः—अमंलातप्रदेशेऽपि लोकेऽनन्ता जीवा; वर्तन्ते, तथाविधस्वरूपत्वात्-एकत्राऽऽश्रये सहस्रादिसंख्यप्रदीपप्रभा इव. ते च एकत्रैव समयादिकाले अनन्ता उत्पद्यन्ते, विनश्यन्ति च. स च समयादिकालस्तेषु साधारणशरीराऽवस्थायाम् अनन्तेषु, प्रत्येकशरीराऽवस्थायां च परितेषु प्रत्येकं वर्तते, तदि-तिलक्षणपर्यायरूपत्वात्, तथा च कालोऽनन्तः, परीतश्च भवति, इत्येवं चाऽसंख्येयेऽपि लोके रात्रिदिवानि अनन्तानि, परीतानि च कालत्रयेऽपि युज्यन्ते इति. एतदेव प्रश्नपूर्वकं तत्संमतजिनमतेन दर्शयन्नाहः—'से णूणं' इत्यादि. 'मे' चि भवतां संबन्धिना, 'अज्जो!' चि हे आर्यो!; 'पुरिसादानीं णं' चि पुरपाणां मध्ये आदानीयः—आदेयः पुरुषादानीयः—तेन. 'सासए' चि प्रतिक्षणस्वार्थी-स्विर इत्यर्थः; 'वुइए' चि उक्तः. स्विरश्च उ-त्तिक्रमाद् अप्यारम्य त्याद् इत्यत आहः—'अणाइए' चि अनादिकः, स च सान्तोऽपि त्यात्-मध्यवत्, इत्याह—'अणवयग्गे' चि अनवदप्रोऽनन्तः, 'परित्ते' चि परिमितः प्रदेशतः, अनेन लोकत्याऽसंख्येयत्वं पार्थजिनस्याऽपि सम्मतम् इति दर्शितम्. तथा 'परिवुडे' चि अलोकेन परित्ततः; 'हेट्टा विच्छिन्ने' चि सप्तएज्जुविस्तृतत्वात्, 'मज्जे संखित्ते' चि एकरज्जुविस्तारत्वात्, 'उण्णि विसाले' चि ब्रह्मलोकदेशस्य पञ्चएज्जुविस्तारत्वात्. एतदेव उपमानतः प्राहः—'अहे पट्ठियंक्कंठिए' चि उपरि संकीर्णत्वा-ऽशोविस्तृतत्वाम्याम्, 'मज्जे वरवइरविग्गहिं' चि वरवज्रवद्विग्रहः शरीरम् आकारो मध्यक्षालत्वेन यस्य स तथा, स्वार्थिकश्च इकप्रत्ययः; 'उण्णि उद्धमुइंगगारसंठिए' चि ऊर्ध्वः—न तु तिरश्चीनो यो मृदङ्गस्तस्याऽऽकारेण संस्थितो यः स तथा—महत्कर्मपुटाऽऽकार इत्यर्थः. 'अणंता जीवघण' चि अनन्ताः परिमाणतः सूक्ष्मादिसाधारणशरीराणां विवक्षितत्वात्, सन्तत्यपेक्षया वाऽनन्ताः—जीवसन्ततीनामपर्यवसानत्वात्, जीवाश्च ते घनाश्च अनन्तपर्यायसमूहरूपत्वात्, असंख्येय-प्रदेशविण्डरूपत्वाच्च जीवघनाः. किम् इति? आहः—'उष्यञ्जिता' इति उत्पद्य-उत्पद्य निलीयन्ते-विलीयन्ते-विनश्यन्ति, तथा

१. मूलच्छाया.—परीता. जीवघनाः उत्पद्य, उत्पद्य निलीयन्ते, तद् नूनं भूतः, उत्पन्न, विगत, परिगत; अजीवलोकाय, प्रतीयते—'यो लोक्यते स लोकः?' हन्त, भगवन्! तत् तनाऽर्थेन आर्यो! एवम् उच्यते-असंख्येये, तच्च. तत्प्रयत्ति च ते पार्थाऽऽख्याः स्वविरा भगवन्तः भ्रमणं भगवन्तं महावीरं 'सर्वज्ञः, सर्वदर्शी' (इति) प्रत्यभिजानन्ति. तदस्ते स्वविरा भगवन्तः भ्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते, नमस्यन्ति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा एवम् अवादिषुः-इच्छामो भगवन्! युष्माकम् अन्तिके चातुर्यामाद् धर्मात् पञ्च महाव्रतानि सप्रतिक्रमणं धर्मम् उव्वसय विवर्तुम्; यथासुखं देवाऽनुप्रिया! मा प्रतिवन्धम्; तदस्ते पार्थापत्याः स्वविरा भगवन्तो यावन्-चरमः उच्छ्वास-निश्चयं. सिद्धा, चावत्-सर्वदुःखप्रहणाः अस्येककाः देवलोकेषु उत्पन्ना.—अनु०

‘परित्ता’ प्रत्येकशरीराः अनपेक्षिता—ऽनीता—ऽनागत—संतानतया वा सक्षिताः जीववनाः—इत्यादि तथैव. अनेन च प्रश्ने यदुक्तम्—
 ‘अणता राईदिया’ इत्यादि. तस्योत्तरं सूचितम्, यतोऽनन्त—परीतजीवसंन्धात् कालविशेषा अपि अनन्ताः, परीताश्च व्यादिश्य-
 न्तेऽतो विरोधः परिहृतो भवति इति. अथ लोकमेव स्वरूपत आहः—‘से भूर’ ति यत्र जीववना उत्पद्य उत्पद्य विलीयन्ते स
 लोको भूतः—सद्भूतो भवनधर्मयोगात्, स चाऽनुत्पत्तिज्ञोऽपि स्यात्—यथा नयमतेनाऽऽकाशम्, अत आहः—उत्पन्नः, एवंविधश्चाऽनश्चरोऽपि
 स्यात्—यथा विवक्षितघटाऽभावः, इत्यत आहः—विगत, स चाऽनन्वयोऽपि किल भवति, इत्यत आहः—परिगतः, पर्यायान्तराणि
 आपन्नः, न तु निरन्वयनाशेन नष्टः, अथ कथम् अयम् एवंविधो निश्चीयते ? इत्यत आहः—‘अजिहिं’ ति अजीवैः पुद्गलादिभिः
 सत्तां विभ्रद्विरूपधर्मानैः, विगच्छद्विः, परिणमद्विश्च लोकाऽनन्वभूतैः—लोक्यते—निश्चीयते, प्रलोक्यते—प्रकार्येण निश्चीयते भूनादिवर्मज्ञो-
 ऽयम् इति, अत एव यथार्थनामाऽऽसौ इति दर्शयन्नाहः—‘जे लोकइ से लोए’ ति यो लोक्यते विलोक्यते प्रमाणेन स लोको लो-
 क्त्वद्वाच्यो भवति—इति. एवं लोकस्वरूपाऽभिधायकपार्श्वजिनवचनसंस्मरणेन स्ववचनं भगवान् समर्थितवान् इति. ‘सपडिक्रमणं’ ति
 आदिमा—ऽन्तिमजिनयोरेव अवश्यंकरणीयः सप्रतिक्रमणो धर्मः, अन्येषां तु क्रादाचित्प्रतिक्रमण. आह चः—

“सपडिक्रमणो धम्मो पुरिमस्स य पच्छिमस्स य जिणस्स, मज्झिमगाण जिणाणं कारणजाए पडिक्रमणं” ति.

४. काल निरूपणनो अधिकार होवाथी रात्रि-दिवसरूप काल-विशेषने निरूपवा आ—[‘ते णं काले णं’ इत्यादि] सूत्र कहे छे. तेमा
 [‘असंखेजे लोए’ ति] असंख्यात प्रदेशरूप होवाथी असंख्यात लोकमां एटले चौद रज्जात्मक आधारभूत क्षेत्रलोकमां [‘अणता राईदिय’
 ति] अनंत परिमाणवाळां अहोरात्रो—रात्रि-दिवसो—[‘उत्पज्जिसु’ इत्यादि.] उत्पन्न थया, उत्पन्न थय छे के उत्पन्न थये ? आ प्रदत्त पूछना ते
 स्वविरोधेनो आ अभिप्राय जणाय छे के, जो, लोक असंख्यात छे तो तेमां अनंत रात्रि-दिवसो शी रीते होई शके ? वा शी रीते रही शके ? कारण
 के, लोकरूप आधार असंख्यात होवाथी अल्प छे, अने रात्रि-दिवसरूप आधेय अनंत होवाथी मोटुं छे माटे नाना आधारमां मोटुं आधेय केम
 संभवे ? तथा, [‘परित्ता राईदिय’ ति] परित्त एटले नियत परिमाणवाळां—असुक परिमाणवाळां—पग अनंत नहि. अहिं आ अभिप्राय छे के,
 जो ते रात्रिदिवसो अनंत होय तो ‘परित्त’ केम होइ शके ? ए प्रमाणे परस्पर विरोध छे. अहिं [‘हता’ इत्यादि] उतर छ, अहिं आ
 अभिप्राय छे के, जेम एक आश्रय—घर वगेरे—मां हजारो दीवानी प्रमा समाइ शके छे तेनी पेटे, तेवा प्रकाशुं स्वल्प होवाथी असंख्य प्रदेशरूप
 लोकमां पण अनंत जीवो रहे छे अने ते जीवो एक ज ममय वगेरे काळमां अनंत संख्यामां उत्पन्न थय छे, नाग पामे छे ते ममयादि काळ,
 साधारण शरीरनी अवस्थामां रहेला अनंत जीवोमां दरेक जीवमा अने प्रत्येक शरीरनी अवस्थामां रहेला परित्त—नियत—असंख्यात—जीवोमा देक
 जीवमां रहे छे, कारण के, ते समयादि काळ जीवोनी स्थिति रूप-पर्याय रूप छे—ते प्रकारे काळ अनंत अने परित्त पग कहेवाय छे—ए प्रमाणे
 असंख्येय लोकमां पण रात्रिदिनो अनंत छे अने परित्त पण छे अने ए प्रमाणे होवु, ए त्रणे काळमां योग्य छे, ए ज वातने ते स्वविरोधेन मम्मत
 जिनना मत वडे प्रश्नपूर्वक दर्शावता [‘से णूणं’ इत्यादि] सूत्र कहे छे. [‘मे’ ति] आपना मवधी, [‘अज्जो !’ ति] हे आर्या !
 [‘पुरिसादाणीएणं’ ति] पुरुषोनी वच्चे आदिय—माननीय—ग्राह—ते पुरुषादानीय—तेणे [‘सासए’ ति] (लोकने) प्रतिक्षण रहेनार—[स्व-
 [‘बुइए’ ति] कसो छे, केटलाक स्थिर पदार्थो एवा पण होय छे—जेत्रो उत्पन्न थया पछी स्थिर रहेनारा होय छे अर्थात् उत्पत्तिवाळा अने
 स्थिरतावाळा होय छे पण लोक तेवो नथी माटे कहे छे के, [‘अणाइए’ ति] अर्थात् लोक आदि—उत्पत्ति—विनानो छे अने स्थिर छे. केटलाक
 आदि विनाना पदार्थो अंतवाळा होय छे पण लोक तो अत विनानो छे माटे कहे छे के, [‘अणवयग्गे’ ति] अनंत. [‘परित्ते’ ति]
 प्रदेशथी परित्त छे, आ शब्दवडे एम दर्शावुं के, भगवंत पार्श्वजिनने पण लोकनी असंख्येयता सम्मत छे तथा [‘परिवुडे’ ति] अलोकथी
 परिवृत, [‘हेहा विच्छिन्ने’ ति] सात रज्जु विस्तीर्ण होवाथी नीचे विस्तीर्ण छे, [‘मज्जे संखित्ते’ ति] एक रज्जु विस्तीर्ण होवाथी वचमा
 संखित छे, [‘उत्थिं विसाले’ ति] ब्रह्मलोकनो भाग पांच रज्जु विस्तीर्ण होवाथी उपर-विशाल छे, ए ज वातने उपमाथी कहे छे के, [‘अहे
 पलियं कसठिए’ ति] उपर संकीर्ण अने नीचे विस्तृत होवाथी नीचे पल्यंकना आकार जेवो छे, [‘मज्जे वग्गडरविग्गहिए’ ति] वचमां
 पातळो होवाथी लोकनो आकार उत्तम वज्रनी जेवो छे. [‘उत्थिं उद्धमुद्दगागारसंठिए’ ति] तीगडो—आडो—नहि पण उमो जे मुद्ग, तेना
 आकार लोक रहेलो छे अर्थात् वे कोडियाना संपुटने आकारे रहेलो छे. [‘अणता जीवघण’ ति] परिमाणथी अनंत अथवा जीव संततिवुं
 अपर्यवसान होवाथी सूत्रमादि साधारण शरीरनी विवक्षाने लीधे संततिनी अपेक्षा अनंत, अने अनंत पर्यायना समूह रूप होवाथी तथा असंख्य
 प्रदेशना पिडरूप होवाथी घन एवा जे जीव ते जीवघन कहेवाय आथी शुं कहे छे ? तो कहे छे के, [‘उत्पज्जित’ ति] ते जीवघन उपजी
 उपजीने नाश पामे छे, तथा [‘परित्ता’] प्रत्येक शरीरवाळा अने भूत, भविष्यत् कालना मतानपणानी अपेक्षा विनाना माटे ज मज्जित जीव-
 घना, इत्यादि—पूर्वनी पेटे समजुं. अहिं प्रश्नमा जे [‘अणता राईदिया’ इत्यादि] कसु छे तेनो उत्तर आ वचन वडे सूचित थयो—अपाड गयो.
 कारण के, अनंत अने परित्त जीवना संबधथी काल-विशेष पण अनंत अने परित्त, ए-प्रकारे व्यपदेशाय छे माटे अमुकना मवधथी अनंत अने
 अमुकना संबधथी परित्त थवामा विरोधनो परिहार थय छे. हेने स्वरूपथी लोकने ज कहे छे, [‘से भूर’ ति] जया जीवघनो उत्पन्न थइ नाश
 पामे ते लोक कहेवाय अने ते लोक भवन—सत्ता—धर्माना सबधथी ‘मद्गत’ लोक कहेवाय, जेम नैयाधिकना गतमा आकाश, अनुत्पत्तिक—उत्पत्ति-
 धर्म रहित—छे तेम ते लोक पण अनुत्पत्तिक होय माटे कहे छे के, ते लोक उत्पन्न छे, जेम विवक्षित घटाभाव—घटपथ्येसाभाव—उत्पन्न छे अने
 अनश्चर छे तेम उत्पन्न पदार्थ पण अनश्चर होय माटे कहे छे के, लोक विगत—नाशशील छे. नाशशील पदार्थ एवो पण होय के, जे अनन्वय—

१. प्र० टा.—सप्रतिक्रमणो धर्म. पूर्वस्य च पश्चिमस्य च जिनस्य, मध्यमकाना जिनाना कारणजाते प्रतिक्रमणम्—इति —अनु०

२. अर्हां ‘वरवडरविग्गहे’ ने बडले जे ‘वरवडरविग्गहिए’ कसु छे ते स्वार्थिक ‘इक’ प्रत्यय लागवाने लीधे कसु छेः—भीमभय०

संबंध रहित-होय अर्थात् जेना समूळ नाश होय माटे कहे छे के, लोक परिणामी छे अर्थात् अनेक बांजा पर्यायाने प्राप्त यएछो छे पग तेनो निरन्धय नाम-समूळ नाश-ययो नयी. हवे आ लोक एवा प्रकारनो छे, ते केती गीते निश्चित थाय ? तो कहे छे के, [' अर्जविहिं ' ति] सत्ताने श्रावण करनारां, नाश पामना अने परिणामने प्राप्त करतां तथा जेथो (पुट्टलादि) लोकथी अनन्धभूत-अभिन्न छे, एवा अर्जवि-पुट्टलादि-पदार्थोथी लोक निश्चित थाय छे, तथा ' आ भूतादिवर्मवाळो छे ' एम प्रकषे निश्चित थाय छे, माटे ज तेनु ' लोक ' एवुं नाम यवार्थ छे, ए वातने दर्शावना कहे छे के, [' जे लोकद, से लोए ' ति] जे प्रमाण द्वाग विलेकी शक्य ते लोक शक्यथी वाच्य होट शक, ए प्रमाणे लोक स्वरूपने कहेतार पार्थजिनना वचनेन संभारवा द्वारा भगवंत महावीरे पोतातुं वचन समर्थित कथुं. [' सप्तद्विक्रमणं ' ति] प्रथम अने अंतिम जिनने प्रतिक्रमण धर्म अवश्य करणीय छे अने बीजा वार्थी जिनने तो प्रतिक्रमण धर्म कोडक दिवस कारणे करवा योग्य छे. कथुं छे के, " प्रथम जिननो अने पश्चिम-छेछा-जिननो धर्म प्रतिक्रमणसहित छे अने वचन जिनाने कारण थये प्रतिक्रमण छे."

देवलोको.

१७. प्र०—कइविहा णं भंते ! देवलोगा पत्रता ?

१७. प्र०—हे भगवन् ! केटछा प्रकारना देवलोक कथा छे ?

१७. उ०—गोयमा ! चउच्चिहा देवलोगा पत्रता, तं जहाः-भवणवासी वाणमंतर-जोतिसिया-वेमाणियभेदेणः-भवणवासी दसविहा, वाणमंतरा अट्टविहा, जोतिसिया पंचविहा, वेमाणिया दुविहा.

१७. उ०—हे गौतम ! चार प्रकारना देवलोक कथा, छे ते जेम के, १ भवनवासी, २ वानव्यंतर, ३ ज्योतिषिक अने ४ वैमानिक एम चार भेद वडेः-तेम भवनवासी दस प्रकारना छे, वानव्यंतरो आठ प्रकारना छे, ज्योतिषिको पांच प्रकारना छे, अने वैमानिको वे प्रकारना छे.

गाथाः—

किमिधं रायगिहं ति य उज्जोए अंधयार-समए य,
पामंनिवामिपुच्छा गतिदिय देवलोगा य.

—हवे आ उद्देशकर्ता संप्रह गाथा कहे छे:

राजगृह ए शुं ? दिवसे उद्द्योत अने रात्री अंधकार केम ?-समय विगेरे काजनी नमजण कया जीवने होय छे अने कया जीवने नयी होनी ? रात्री अने दिवसना प्रमाण विपे श्रीपार्थजिनना शिष्योना प्रश्नो अने देवलोकने लगता प्रश्नो-आ उद्देशमा एटला विषयो आवेछा छे.

—सेवं भंते !, सेवं भंते ! ति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, ते ए प्रमाणे छे एम कही थावन्-विहरे छे.

भगवंत-अल्लपुट्टम्मसामिपणीए सिरीभगवडेसुते पंचमसये नवमो उद्देशो सम्मतो.

५. अनन्तरम् ' देवलोएसु उववना ' इत्युक्तम्, अतो देवलोकप्ररूपणानुक्रमम्—' कतिविहा णं ' इत्यादि.

भगवन्सुवमेत्थामिप्रणीते श्रीभगवतीसूत्रे पद्ममघते नवम उद्देशके श्रीअभयदेवपुरविरचितं विवरणं समाप्तम्.

५. हमणां [' देवलोएसु उववना '] अर्थात् ' देवलोकनां गया ' ए प्रमाणे जणप्रवुं छे, तो हवे ते देवलोकने लगतुं आ सूच कहे छे ; [' कइविहाणं ' इत्यादि.]

वेडारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽग्निम् दार्था यः समुद्रानां परकृत्निकरणाद्वैतजीवा तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो ब्राह्मको दान्ति-ज्ञान्योः-दथात् श्रीवीरदेवः सकलशिवमुखं मारहा चाप्तसुख्यः ॥

१. कतिविहा भगवन् ! देवलोक. प्रश्ना. ? गातम ! चतुर्विधा देवलोकः प्रश्नाः, तथया.-भवनवासि-वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिकभेदेन:-भवनवासिनो दसविधाः, वानव्यन्तरा अष्टविधाः, ज्योतिषिका पञ्चविधाः, वैमानिका द्विविधाः. गाथा-किमिदं राजगृहमिति च उद्द्योतोऽयं चारुसमयध पार्थान्वेवास्मिच्छा रात्रिदिवानि देवलोकश्च. तदेवं भगवन् ! तदेवं भगवन् ! इतिः—अनु०

शतक ५.-उद्देशक १०.

चपा.-पंचम शतकनो प्रथम उद्देशक.-चन्द्रनिरूपण.-शतक समाप्ति.

ते^३ णं काले णं, ते णं समए णं चंपा नामं नगरी, जहा ते काले, ते समये चंपा नामे नगरी हती, प्रथम उद्देशक कखो पढमिल्लो उद्देशओ तथा नेयचो एसो वि, नवरं-चांदिमा भाणि- तेम आ उद्देशक समजवो, विशेष ए के, चंद्रो कहेवा. यव्वा.

भगवंत-अञ्जमुहम्मसामिपणीए सिरीमगवईसुत्ते पंचमसये दशमो उद्देशो सम्मत्तो.

१. अनन्तरोद्देशकान्ते देवा उक्ताः, इति देवविशेषभूतं चन्द्रं समुद्दिश्य दशमोद्देशकम् आह, तस्य चेदम् सूत्रम्:—‘ ते णं कालेणं ’ इत्यादि. एतच्च चन्द्राऽभिलाषेण पञ्चमशत-प्रथमोद्देशकवनेयम् इति.

श्रीरोहणाद्रेरिव पञ्चमस्य शतस्य देशानिव साधुशब्दान् ।
विमज्य कुश्येव बुधोपदिष्ट्या प्रकाशिताः सन्मणिवद् मयाऽर्याः ॥

भगवत्सुधमेस्वामिप्रणीते श्रीभगवतीसूत्रे पञ्चमशते दशम उद्देशके श्रीअभयदेवसूरिविरचिते विवरणं समाप्तम्.

१. अनन्तर-पासेना-उद्देशामां लेवटे देवो कखा, माटे देव विशेषरूप चन्द्रने उद्देशीने आ दशम उद्देशक कहे छे, तेनु आ- [‘ ते णं कालेणं ’ रत्यादि] आदि सूत्र छे, अने पांचमा गतक्रमां जेम प्रथम उद्देशक कखो छे, तेनी पेठे आ उद्देशो चंद्रना अभिलाषथी जणावो.

सुजे जणावेली प्रथा प्रमाणे विधेच्युं आ गत पांचसुं अहीं,
श्रीरोहणाद्रि-खडको ज जाणे कोशे करी भागी मणी प्रकाश्या.

पञ्चम शतक समाप्त.

षेडारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽस्मिन् दायी यः सद्गुणानां परकृतिकरणाद्वैतनीवी तपस्वी ।
अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो वाहको दान्ति शान्त्योः-दद्यात् श्रीवीरदेवः सकलशिवसुखं मारहा चाप्तमुख्यः ॥

१ मूलच्छाया — तस्मिन् काले, तस्मिन् समये चम्पा नाम नगरी, यथा प्राथमिक उद्देशकस्थथा ज्ञातव्य एवोऽपि, नवरम्-चन्द्रमसः मणितन्या — धनु०

१. जूओ भग० द्वि० खं० पृ० (१४३ थी १५६) — भनु०

शतक ६.—उद्देशक १.

वेदना,—आहार,—महाश्रव,—सप्रदेश,—तमस्काय,—भव्य,—शालि,—पृथिवी,—तर्म,—प्रत्यतीर्थिक,—महावेदनावाळो, महानिर्जरावाळो ? के महानिर्जरावाळो, महावेदना-वाळो ?—१ वेमां कोण उत्तम ?—प्रशस्तनिर्जरावाळो,—छट्टी—सातमीमां रहेनारा नैरयिको महावेदनावाळा छे ?—दा.—ते नैरयिको श्रमणो करतां मोठी निर्जरावाळा ?—ना—एना कारणमां चोक्ला अने मेला वखनु उदाहरण.—कर्ममाराग.—खंजनाराग.—नैरयिकोनां पापो चीकणां—लोहारनी परणनो दाखलो.—श्रमणेना कर्मो पोचां.—सुको पूळो अने अग्नि—पाणीतुं टीपुं अने उनुं पगवगतुं लोढातुं कड युं—करणो फेटला ?—वार—मनकरण.—वचन-करा.—कायकरण.—कर्मकरण.—नैरयिकोने—नैरयिकोने ए चारे करण—एकेन्द्रियोने वे करण—कायकरण.—कर्मकरण.—विकलेंद्रियोने श्रम करण.—वचन-करण.—कायकरण.—कर्मकरण.—करण अने अज्ञानावेदना.—करण अने शात.वेदना.—ए रीणे अमुगजुमार यावत्—सनिभकुमार.—पृथिवीकाय—आंदारिक शरीरावाळा—अने देवो विभे—विचार,—महावेदना अने महानिर्जरा.—महावेदना अने अल्पनिर्जरा.—अल्पवेदना अने महानिर्जरा.—प्रत्यवेदना अने अल्पनिर्जरा.—प्रतिमाधारक जुने मह वेदनावाळो अने महानिर्जरावाळो.—छट्टी ।तमीना नैरयिको महावेदना अने अल्पनिर्जरा.—शैलेशीवाळो ;अनगार अल्प वेदना अने महानिर्जरा.—अनुचारांपातिक देवो अल्पवेदना अने अल्पनिर्जरा.—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे.—सप्रहगाथा—उद्देशक समाप्ति.

—वेद्येण-आहार-महस्सवे य सपएस तमुयाए भविए,
साली पुढवी कम्म-अन्नउत्थि दस छट्टगम्मि सए.

—१ वेदना, २ आहार, ३ महाश्रव, ४ सप्रदेश, ५ तम-स्काय, ६ भव्य, ७ शाली, ८ पृथिवी, ९ कर्म अने १० अन्ययूथिकवक्तव्यता, ए प्रमाणे दश उद्देशा आ छटा शतकमां छे.

१. व्याख्यातं विचित्रार्थं पञ्चमं शतम्, अथ अवसराऽऽयातं तथाविधमेव पष्ठम् आरभ्यते, तस्य च उद्देशकार्थसंप्रहर्णी गाथेयम्:— ' वेयण ' इत्यादि. तत्र ' वेयण ' ति महावेदनो महानिर्जरः—इत्याद्यर्थप्रतिपादनपरः प्रथमः. ' आहार ' ति आहाराद्य-र्थोऽभिधायको द्वितीयः. ' महस्सवे य ' ति महाश्रवस्य पुद्गला बन्धन्ते इत्याद्यर्थाऽभिवानपरस्त्वृतीयः. ' सपएस ' ति सप्रदेशो जीवः, अप्रदेशो वा इत्याद्यर्थाभिधायकश्चतुर्थः. ' तमुयाए ' ति तमस्कार्थनिरूपणार्थः पञ्चमः. ' भविए ' ति भव्यो नारकत्वादिना उत्पादस्य योग्यः—तद्वक्तव्यताऽनुगतः पष्ठः. ' सालि ' ति शाल्यादिघान्यवक्तव्यताऽऽश्रितः सप्तमः. ' पुढवि ' ति रत्नप्रमादिपृथिवीवक्तव्यताऽर्थोऽष्टमः. ' कम्म ' ति कर्मबन्धाऽभिधायको नवमः. ' अन्नउत्थि ' ति अन्ययूथिकवक्तव्यताऽर्थो दशम इति.

१. विचित्र अर्थवाळा पांचमा शतकनी व्याख्या करी, हवे अवसर प्राप्त अने तेना ज प्रकारना छटा शतकना विवेचननी शरुआत घाय छे अने ते छटा शतकना दगे उद्देशाना अर्थोने संग्रह करनारी आ गाथा छे अर्थात् आ गाथांमां, आ शतकमां जे जे विषयो आवनारा छे ते बधानो नामनिर्देश करेलो छे. [' वेयण ' इत्यादि.] तेमा [' वेयण ' ति] ए प्रथम शब्द छे अने तेनो अर्थ आ छे:—जे मोटी वेदनावाळो होय ते मोटी निर्जरावाळो होय के केम ? इत्यादि अर्थना प्रतिपादन परत्वे प्रथम उद्देशक छे. [' आहार ' ति] आहार वगेरेना अर्थने कहनारो बीजो उद्देशक छे. [' महस्सवे य ' ति] ' महाश्रववाळाने—मोटा आश्रववाळाने—पुद्गलो बंधाय छे ' इत्यादि अर्थना कथन परत्वे बीजो उद्देशक छे. [' सपएस ' ति] ' जीव सप्रदेश छे के अप्रदेश छे ? ' इत्यादि अर्थनो अभिधायक चतुर्थ उद्देशक छे. [' तमुयाए ' ति] तमस्कायने लगता विवेचनने निरूपवा माटे पंचम उद्देशक छे. [' भविए ' ति] जे जीव, नारकयोगे वा मनुष्यरणे—इत्यादिरूपे उत्पन्न भवाने लायक होय ते ' भव्य ' कहेवाय अने एवा भव्यनी वक्तव्यताने लगतो आ छट्टो उद्देशो छे. [' सालि ' ति] ' शालि ' वगेरे घान्यने लगता निरूपणने माटे

આ મન્મ ઉદ્દેગક છે. [' પુદ્ધિ ' તિ] રત્નપ્રમા ચગેરે પૃથિવીની વક્તવ્યતા માટે આટમો ઉદ્દેગક છે. [' કમ્મ ' તિ] કર્મવચનું નિમ્પત્ત કરવા માટે આ નવમો ઉદ્દેગક છે. અને દગમા ઉદ્દેગામાં અન્યતીર્થિકના મતને હગર્તા વક્તવ્યતા છે.

વેદના, નિર્જરા અને વચ્ચ.

૧. પ્ર૦—સે ણું મતે ! જે મહાવેદને સે મહાનિજરે, જે મહાનિજરે સે મહાવેદને; મહાવેદણસસ ય, અણવેદણસસ ય ને સેણ જે પસત્યનિજરાણ ?

૧. ૨૦—હંતા, ગોયમા ! જે મહાવેદને એવ ચેવ.

૨. પ્ર૦—હટ્ટિ-સત્તમાણું મતે ! પુદ્ધિસુ નેરડયા મહા-વેદના ?

૨. ૨૦—હંતા. મહાવેચયા.

૩. પ્ર૦—તે ણું મંતે ! સમખેહિંતે નિમ્મંયેહિંતો મહાનિજર-તરા ?

૩. ૨૦—ગોયમા ! ણો નિગટ્ટે.

૪. પ્ર૦—સે ક્રેણટ્ટેણું મંતે ! એવં વુચ્છઃ—જે મહાવેચણે, જાવ—પસત્યનિજરાણ ?

૪. ૨૦—ગોયમા ! સે જહા નામણ દુવે વત્તા સિયા, એવં વત્થે કદમરાગરત્તે, એવં વત્તે સંજગરાગરત્તે; એણિ ણ ગોયમા ! દોણહં વત્થાણં કચરે વત્થે દુદ્ધોચતરાણ ચેવ, દુવામતરાણ ચેવ, દુપરિકમ્મતરાણ ચેવ; કચરે વા વત્થે મુદ્ધોચતરાણ ચેવ, નુવામત-રાણ ચેવ, નુપરિકમ્મતરાણ ચેવ; જે વા સે વત્થે કદમરાગરત્તે, જે વા સે વત્થે સંજગરાગરત્તે ? મગવં ! તત્થ ણં જે સે વત્થે કદમરાગરત્તે, ને ણું (મંતે !) વત્થે દુદ્ધોચતરાણ ચેવ, દુવા-મતરાણ ચેવ, દુપરિકમ્મતરાણ ચેવ. એવાગેવ ગોયમા ! નેરડયાણં પાવાટં કમ્માટં ગાટીકયાટં, ચિક્કાગીકયાટં, સિલિટ્ટીકયાટં, સિલિટ્ટીમૂતાઈં મવાંતિ. સંપગાહં પિ ય ણં તે વેદણં વેદેમાણા ણો મહાનિજરા, નો મહાપણ્ણવમાણા મવાંતિ. સે જહા વા કેટ પુરિસે અહિગરગિ આઉદેમાણે મહયા મહયા સદ્દેગં, મહયા મહયા ઘોનિણં, મહયા મહયા પરંપરાવાણે ણો સંચાણ્ણ તીસે અહિગ-રગિણે કેઈ અહાચ્ચરે પાંગણે પરિનાહિતણ. એવાનેવ ગોયમા ! નેરડયાણં પાવાટં કમ્માટં ગાટીકયાઈં, જાવ—ણો મહાપણ્ણવમાણાઈં

૧. પ્ર૦—હે મગવન્ ! હવે એ છે કે, જે મહાવેદનાવાઓ હોય તે મહાનિર્જરાવાઓ હોય અને જે મહાનિર્જરાવાઓ હોય તે મહાવેદના-વાઓ હોય અને મહાવેદનાવાઓમાં તથા અવેદનાવાઓમાં તે જીવ ઉત્તમ છે જે પ્રમસ્તાનિર્જરાવાઓ છે ?

૧. ૨૦—હા, ગૌતમ ! જે મહાવેદનાવાઓ છે, તે જ—એ પ્રમાણે જ જાણવું.

૨. પ્ર૦—હે મગવન્ ! હટ્ટી અને સાતમી પૃથિવીમાં નૈરયિકો મોટી વેદનાવાઓ છે ?

૨. ૨૦—હા, મોટી વેદનાવાઓ છે.

૩. પ્ર૦—હે મગવન્ ! તે હટ્ટી અને સાતમી પૃથ્વીમાં રહેનારા નૈરયિકો, શ્રમણ નિર્મથો કરતાં મોટી નિર્જરાવાઓ છે ?

૩. ૨૦—હે ગૌતમ ! તે અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ નેમ નથી.

૪. પ્ર૦—હે મગવન્ ! તે એમ શા હેતુથી કહેવાય છે કે. જે મહાવેદનાવાઓ છે એવાન્ પ્રમસ્તાનિર્જરાવાઓ ?

૪. ૨૦—હે ગૌતમ ! તે જેમકે; કોઈ એ વચ્ચો હોય, નેમાંથી એક વચ્ચ કર્મના રંગથી રંગેલું હોય, અને એક વચ્ચ સંજનના રંગથી રંગેલું હોય, હે ગૌતમ ! એ વે વચ્ચોમાં કયું વચ્ચ દુર્ધાતતર—દુઃખથી ધોવાય તેવું. દુર્ધામ્યતર—જેના ડાવ ઓ દુ સેથી જાવ તેવું અને દુખપ્રતિકર્મણ—એટલું કરી જેમાં વચ્ચાટ અને ચિત્રામણ થાય તેવું અર્થાત્ કર્મના રંગથી રંગેલા અને સંજનના રંગથી રંગેલા એ વચ્ચોમાં કયું વચ્ચ દુર્ધાતતર, દુર્ધામ્યતર અને મુપરિકર્મતર છે ? હે મગવન્ ! તે વેમાં જે એ કર્મના રંગથી રંગ્યું છે તે વચ્ચ દુર્ધાતતર, દુર્ધામ્યતર અને દુપ, નિર્ધર્મતર છે. જો એ છે તો હે ગૌતમ ! એ જ પ્રમાણે નૈરયિકોનાં પાપ કર્મો ગાટીકૃત-ગાટ કરેલાં—છે, ચિક્કાગીકૃત—ચિક્કાગાં કરેલાં—છે, સિટ્ટ કરેલાં છે, સિલિટ્ટીમૂત—નિકાચિત કરેલાં—છે માટે જ તેઓ સંપ્રગાટ પણ વેદનાને વેદતા મોટી નિર્જરાવાઓ નથી, મોટા પર્યવસાનવાઓ નથી; અથવા જેમ કોઈ પુત્ર, મોટા મોટા શબ્દ વડે, મોટા મોટા ઘોષ વડે, મોટા નિરંતર—ઉપરાઉપર વાતવડે પ્રણને કૂટનો—પ્રણ ઉપર

૧. નૂલ્લચાયા:—તદ્ નૂલં મગવન્ ! યો મહાવેદનઃ સ મહાનિર્જરઃ, યો મહાનિર્જરઃ સ મહાવેદનઃ, મહાવેદનસ્ય ચ, અરવેદનસ્ય ચ સ શ્રેયાન્ યઃ પ્રમસ્તાનિર્જરા (ચ) કઃ ? હન્ત, ગૌતમ ! યો મહાવેદનઃ એવં ચેવ. યટ્ટી સપમ્મો. મગવન્ ! ધ્ધિન્ધો. નૈરયિકા મહાવેદનાઃ ? હન્ત, મહાવેદનાઃ. તે મગવન્ ! શ્રમણેષો નિર્મથેષો મહાનિર્જરાઃ ? ગૌતમ ! નો અયમર્થઃ. તન્ કેનાથ્થેન મગવન્ ! એવ્મ્ ઉચ્ચત્તે:—યો મહાવેદનઃ, એવાન્-પ્રમસ્તાનિર્જરા- (ચ) કઃ ? ગૌતમ ! તદ્ યથા નામ કે વલ્લે સ્વાતામ્, એકં વચ્ચં કર્મનાગરકમ્, એકં વચ્ચ સ્જનનાગરકમ્ ; એતયોગૌતમ ! દુધોઃ વચ્ચયોઃ કતરણ્ણ વચ્ચં દુર્ધાતતરકં ચેવ, દુર્ધામ્યતરકં ચેવ, દુપરિકર્મતરકં ચેવ; કતરણ્ણ વા વચ્ચં મુધાતતરકં ચેવ, મુધામ્યતરકં ચેવ, મુપરિકર્મતરકં ચેવ; યદ્વા તન્ વચ્ચં કર્મનાગરકમ્, યદ્વા તન્ વચ્ચં સ્જનનાગરકમ્ ? મગવન્ ! તન્ન યન્ તરે વચ્ચં કર્મનાગરકમ્ તદ્ (મગવન્ !) વચ્ચં દુર્ધાતતરકં ચેવ, દુર્ધામ્યતરકં ચેવ, દુપરિકર્મતરકં ચેવ. એવમેવ ગાનમ ! નૈરયિકાગાં. પાવાણિ કર્મણિ. ગાટીકૃતાણિ, ચિક્કાગીકૃતાણિ, સિટ્ટીકૃતાણિ, સિલિટ્ટીમૂતાણિ. મવાંતિ. સંપગાટામપિ ચ તેણિ વેદનાં વેદ્યમાના નો મહાનિર્જરાઃ, નો મહાપણ્ણવમાણા મવાંતિ. તદ્ યથા વા કોઽપિ પુત્રયોષ્ધિકરણમ્ અષ્ટદશન્ મહતા મહતા શબ્દેન, મહતા મહતા ષે વેણ, મહતા મહતા-પરંપરાઘાતેન નો સંવિનોતિ તસ્યા અધિકરણા. જ્ઞાનપિ. યથાવાદાન્ પુત્ર્યાન્ પરિશાટ્થિદુમ્. એવમેવ ગૌતમ ! નૈરયિકાગાં પાવાણિ કર્મણિ. ગાટીકૃતાણિ, વાવદ્-નો મહાપણ્ણવમાણાણિ.—મદુ.

भवंति. भगवं ! तत्र जे से वत्ये खंजणारागरत्ते से णं वत्ये सुद्धोयतराए चैव, सुवामतराए चैव, सुपरिकम्मतराए चैव, एवामेव गोयमा ! समणाणं निग्गंथाण अहावायराइं कम्माइं सिद्धिलीकयाइं, निद्धियाइं कडाइं, विपरिणाभियाइं खिप्पामेव विद्धत्याइं भवंति. जावतियं तावतियं पि ते वेदणं वेदेमाणा महानिज्जरा, महापज्जवसाणा भवंति. से जहा नामए केइ पुरिसे सुक्कं तणहत्थयं जायतेयंसि पक्खिवेज्जा, से नूणं गोयमा ! से सुक्के तणहत्थए जायतेयंसि पक्खित्ते समणे खिप्पामेव मसमसा-विज्जति ? हंता, मसमसाविज्जति. एवामेव गोयमा ! समणाणं निग्गंथाणं अहावायराइं कम्माइं, जाव-महापज्जवसाणा भवंति. से जहा नामए केइ पुरिसे तत्तंसि अयकवह्णंसि उदगविट्ट, जाव-हंता, विद्धंसं आगच्छइ, एवामेव गोयमा ! समणाणं निग्गंथाणं, जाव महापज्जवसाणा भवंति, से तेणट्टेणं जे महावेयणे से महा-निज्जरे, जाव-निज्जराए.

टीपतो-होय पण ते (पुरुष) ते एरणना स्थूल प्रकारना पुद्गलेने परिगटित-नष्ट-करवा समर्थ थतो नथी, हे गौतम ! ए ज प्रकारनां नैरयिबोनां पाप कर्मो गाढ करेला यावत् महापर्यवसान नथी अने हे भगवन् ! तेषां जे वख खंजनना रंगथी रंगेछं छे ते सुधौततर छे, सुवाम्यतर छे, अने सुप्रतिकर्मतर छे ए ज प्रमाणे हे गौतम ! श्रमण निर्प्रयोना स्थूलतर स्कंधरूप कर्मो, शिथिलीकृत-मंदविपाकवाळां छे, सत्ताविनानां छे, विपरिणामवाळां छे माटे ग्रीत्र ज विन्वस्त थाय छे अने जेटली तेटली पण वेदनाने वेदता ते श्रमण निर्प्रयो मोटो निर्जरावाळा अने महापर्य-वसानवाळा थाय छे, जेम कोइ एक पुरुष घासना सूफा पूळाने अग्निमां फेंके अने हे गौतम ! ते नक्की छेके, ते अग्निमां फेंकवमा आवेलो घासनो सूफो पूळो ग्रीत्र ज वळी जाय ? हा, ते वळी जाय, ए ज प्रमाणे हे गौतम ! श्रमण निर्प्रयोना स्थूलतर स्कंध-रूप कर्मो यावत् ते श्रमणो मोटा पर्यवसानवाळा थाय; जेम कोइ एक पुरुष धगधगता लोढाना गोळा उपर पाणीतुं टीपुं मूके यावत् ते विव्वंस पामे, ए ज प्रमाणे हे गौतम ! श्रमण निर्प्रयोनां कर्मो यावत् ते श्रमण निर्प्रयो महापर्यवसानवाळा छे, ते हेतुथी एम कहेवाय छे के, जे महावेदनावाळो होय ते महानिर्जरावाळो होय यावत् प्रशस्तनिर्जरावाळो होय.

२. ' से णूणं मते ! जे महावेदणे ' इत्यादि. महावेदनः—उपसर्गादिसमुद्भूतविशिष्टपीडः, महानिर्जरो विशिष्टकर्मक्षयः, अनयोश्च अन्योऽन्याऽविनाभूतत्वाऽऽविर्भावनाय ' जे महानिज्जरे ' इत्यादि-प्रत्याऽऽवर्तनम्-इत्येको प्रश्नः. तथा महावेदनस्य च, अल्पवेदनस्य च मध्ये स श्रेयान् यः प्रशस्तनिर्जराकः—कल्याणानुबन्धनिर्जर इत्येय च द्वितीयः प्रश्नः. प्रश्नता च काकुपाठाद् भवगम्या. ' हन्त ' इत्याद्युत्तरम्. इह च प्रथमप्रश्नस्य उत्तरे महोपसर्गकाले भगवान् महावीरो ज्ञातम्. द्वितीयस्याऽपि (स) महावीर एव—उपसर्गाऽनुपसर्गाऽवस्थायाम् इति. ' यो महावेदनः स महानिर्जरः ' इति यदुक्तं तत्र व्यभिचारं शङ्कमान आहः—' छट्टि ' इत्यादि. ' दुद्धोयतराए ' ति दुष्करतरधावनप्रक्रियम्. ' दुवामतराए ' ति दुर्वार्यतरकं दुस्साय्यतरकलङ्कम्, ' दुपरिकम्मतराए ' ति कष्टकर्तव्यतेजोजनन-मङ्गकरणादिप्रतिक्रियम्-अनेन च विशेषणत्रयेणाऽपि दुर्विशोध्यम्-इत्युक्तम्. ' गाढीकयाइं ' ति आत्मप्रदेशैः सह गाढवद्धानि-सनसूत्रगाढवद्भसूचीकलापवत्, ' चिक्कणीकयाइं ' ति सूक्ष्मकर्मस्कन्धानां सरसतया परस्परं गाढसंबन्धकरणो दुर्मेदीकृतानि-तथाविधमृत्पिण्डवत्, ' सिल्लिटीकयाइं ' ति निघत्तानि सूत्रवद्वाऽग्निगतलोहशलाकाकलापवत्, ' सिल्लिभूतानि ' अनुभूतिव्यतिरिक्तोपायान्तरेण क्षपयितुम् अशक्यानि-निकाचितानि इत्यर्थः—विशेषणचतुष्टयेनाऽपि एतेन दुर्विशोध्यानि भवन्ति-इत्युक्तं भवति. एवं च ' एवामेव ' इत्यादि उपनयवाक्यं सुघटनं स्यात्-यतश्च तानि दुर्विशोध्यानि स्युः, ततः ' संपगाढं ' इत्यादि. ' नो महापज्जवसाणा भवंति ' ति अनेन महानिर्जराया अभावस्य निर्वाणाऽभावलक्षणं फलमुक्तम्-इति नाऽप्रस्तुतत्वम् इत्याऽऽगङ्कनीयम् इति. तदेव ' यो महावेदनः स महानिर्जरः ' इति विशिष्टजीवाऽपेक्षम् अवगन्तव्यम्, न पुनर्नारकादित्रिच्छकर्मजीवाऽपेक्षम्. यदपि ' यो महानिर्जरः स महावेदनः ' इत्युक्तं तदपि प्रायिकम्, यतो भवति अयोगी महानिर्जरः, महावेदनस्तु भजनया-इति. ' अहिगराणि ' इति अधिकरणी यत्र लोहकारा अयोधनेन लोहानि कुट्टयन्ति, ' आउडेमाणे ' ति आकुट्टयन्, ' सहेण ' ति अयोधनवातप्रभावेण श्वनिना, पुरुषहुंकरतिरूपेण वा; ' घोसेण ' ति तस्यैवाऽनुनादेन, ' परंपराएणं ' ति परंपरा निरन्तरता, तत्प्रधानो घातसऽन परंपराघातस्तेन-उपर्युपरिघातेन इत्यर्थः. ' अहावायरे ' ति स्थूलप्रकारान्. ' एवामेव ' इत्याद्युपनये, ' गाढीकयाइं ' इत्यादिविज्ञेयग-चतुष्केण दुष्परिशाटनीयानि भवन्ति-इत्युक्तं भवति. ' सुद्धोयतराए ' इत्यादि- अनेन सुविशोध्यं भवति-इत्युक्तं स्यात् ' अहावायराइं '

१. मूळच्छायाः—भवन्ति. भगवन् ! तत्र यत् तद् वखं यन्नरागरत्तं तद् वखं सुगानतरक चैव, सुवाम्यतरक चैव सुपरिकर्मतरक चैव, एवमेव गौतम ! श्रमणाना निर्प्रयानाम् यथावादराणि कर्मणि शिथिलीकृतानि, निष्ठिनानि कृतानि, विपरिणामितानि क्षिप्रमेव विच्छिन्वानि भवन्ति यावत्तिका सावत्तिकामपि वेदना वेद्यमाना महानिर्जरा, महापर्यवसाना भवन्ति. तत्र यथा नाम कोऽपि पुरुष शुष्क तृणहस्तकं जातवेजसि प्रक्षिपेत्, तद् नू गौतम ! स शुष्कः तृणहस्तको जातवेजसि प्रक्षिप्त सन् क्षिप्रमेव मसमसाऽऽप्यते ? हन्त, मनमसाऽऽप्यते. एवमेव गौतम ! श्रमणानां निर्प्रयानाम् यथावादराणि कर्मणि, यावन्-महापर्यवसाना भवन्ति. तद् यथा नाम कोऽपि पुरुषस्तेन धातुवत् उदकविन्दुम्, यावत्-हन्त, विध्वंस्य आगच्छति, एवमेव गौतम ! श्रमणाना निर्प्रयानाम्, यावन्-महापर्यवसाना भवन्ति. तद् तेनाऽप्येन ये महावेदान्ते महानिर्जरा, यावत्-निर्जरा(य) कः—भनु०

તિ સ્થૂલતરસ્કન્વાનિ અસારાણિ—ઇત્યર્થઃ, 'સિદ્ધિલીકયાઈ' તિ શ્લશીકૃતાનિ મન્દવિપાકીકૃતાનિ, 'નિદ્ધિયાઈ કડાઈ' તિ નિસ્સતા-વાનિ વિહ્નિનાનિ 'વિપ્પરિણામિયાઈ' તિ વિપરિણામ નીતાનિ સ્થિતિઘાત-રસઘાતાદિભિઃ—તાનિ ચ ક્ષિત્રમેવ વિધ્વસ્તાનિ મવન્તિ, એમિશ્ચ વિશેષણૈઃ સુવિશેષ્યાનિ મવન્તિ—ઇત્યુક્તં સ્યાન્, તતશ્ચ 'જાવતિયં' ઇત્યાદિ.

૨. ['સે ણૂળ મંતે ! જે મહાવેદને ' ઇત્યાદિ.] ઉપસર્ગ વગેરે દ્વારા જેને વિશેષ પીડા ઉપજી હોય તે મહાવેદન-મોટી વેદનાવાઢો-કહેવાય અને જેના કર્મનો ક્ષય વિશેષ પ્રકારે થયો હોય તે મહાનિર્જર-મોટી નિર્જરાવાઢો-કહેવાય, એ વચ્ચેનું અન્યોન્ય અવિનામૂતપણું પ્રકટ કરવા માટે અર્થાત્ મહાવેદના હાંચ ત્યાં મહાનિર્જરા હોય ? અને મહાનિર્જરા હોય ત્યાં મહાવેદના હોય ?—એ હકીકતને જણાવવા સારુ સૂત્રકાર [' જે મહાનિર્જર ' ઇત્યાદિ] સૂત્રનું પુનરુચારણ કર્યું છે—એ એક પ્રશ્ન થયો, તથા મહાવેદનાવાઢો અને અલ્પ વેદનાવાઢો એ બેની વચ્ચે જે પ્રગત-કલ્યાણના અનુવંદવાઢી-નિર્જરાવાઢો છે તે ઉત્તમ કહેવાય ?—એ વીજો પ્રશ્ન છે, એ પ્રશ્નની પ્રશ્નતા કાઠુપાઠથી જાણવાની છે. 'હન્ત' ઇત્યાદિ ઉત્તર સૂત્ર છે જે સમયે ભગવંત મહાવીરને મોટાં મોટાં કર્યો પહ્યાં તે સમયના ભગવંત મહાવીર, અહીં પ્રથમ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ઉદાહરણ-રૂપ છે. અને વીજા પ્રશ્નના ઉત્તરમા પળ તે જ ભગવંત, ઉપસર્ગવાઢી અને ઉપસર્ગ વિનાની અવસ્થામાં ઉદાહરણરૂપ છે. જે મહાવેદનાવાઢો છે તે મહાનિર્જરાવાઢો છે, એ જ કયું છે, તે સંબંધે ' એ કથન બરાબર છે કે નહિ ? ' એ જાનની ગંકા આણીને સૂત્રકાર કહે છે કે, [' છટ્ટી ' ઇત્યાદિ.] [' દુદ્ધોયતરાઈ ' તિ] જેની ઘોવાની પ્રક્રિયા ટુપ્કર હોય—અર્થાત્ જેને ઘોતાં-સાફ-કરતાં-બહુ મુદકેલી આવતી હોય તે ' દુર્ધોયતર ' કહેવાય, [' દુવામતરાઈ ' તિ] જેની ઉપરના ઢાઘાઓ મહાકોષ્ટ નીકઢી શકે તે ' દુર્વામ્યતર ' કહેવાય, [' દુપ્પરિકમ્મતરાઈ ' તિ] જેને ચઢકતું કરતા અને જેમા વિચામણ કરતાં ઘણો જ પ્રયાસ કરવો પડે તે ' દુપ્પતિકમ્મતર ' કહેવાય. અહીં આ ત્રણે વિશેષણો વચ્ચેને લગતાં છે અને તેથી એમ જાણી શકાય છે કે, જે વચ્ચનાં એ વિશેષણો છે તે મેલામાં મેલું-મસોતા કરતાં પળ મેલું-દાઢ જેવું મેલું-હોવું જોઈએ અર્થાત્ તે દુર્વિશેષ્ય હોવું જોઈએ. [' ગાઢીકયાઈ ' તિ] ગળના સૂતરથી-સૂતઢીથી-ગાઢ-સૂત્ર મજબૂત-વાંધેલ સોયના સમૂહની પેટે આત્માના પ્રદેશોની સાથે ગાઢ વાંધેલાં, [' ચિક્કણીકયાઈ ' તિ] જેમ ત્રીકાગને લીધે માટીનો પિંઢો દુર્બંધ થાય છે તેમ સૂત્ર્ય કર્મસ્કંધોના રસની સાથે પરસ્પર ગાઢ સંબંધ કરવાથી જે કર્મો દુર્બંધ થયા છે તે, ' ચિક્કગા કર્યા ' એમ કહેવાય, [' સિલિટ્ટીકયાઈ ' તિ] શિષ્ટ કર્યા અર્થાત્ સૂતરની દોરીવતી મજબૂત વાંધીને આગમાં તપાવેલી લોઢાની સઢીઓ જેમ પરસ્પર ચોટી જાય છે—કોઈ રીતે નોઢી થઈ શકતી નથી તેમ જે કર્મો એ રીતે પરસ્પર એકમેક ઘડે ગયાં હોય—કોઈ રીતે નોઢાં ન પડી શકતા હોય તેઓ નિઘત્ત કર્મો-શિષ્ટ કરેલાં કર્મો-કહેવાય. અને જે કર્મો અનુમળ્યાં સિવાય વીજા કોઈ ઉપાયથી સ્પર્શ શકાય એવા ન હોય નિકાચિત્ત હોય—તે ' સિલીમૂત ' કહેવાય. અહીં આ ચારે વિશેષણો કર્મને લગતાં છે અને તેથી એમ જાણી શકાય છે કે, જે કર્મના એ વિશેષણો છે તે કર્મો, એ મેલામાં મેલા વચ્ચની પેટે દુર્વિશેષ્ય છે—અને એ પ્રમાણે [' એવામેવ '] ઇત્યાદિ વાક્ય સુષ્ટ થાય છે. એ કર્મો મારે દુર્વિશેષ્ય હોવાથી અલંત વેદનાનાં કારણ થાય છે અને એ જ હકીકતને જણાવે છે કે, [' સપગાઢ ' ઇત્યાદિ.] [' નો મહાપવ્જવસણ મવંતિ ' તિ] અર્થાત્ સંપ્રગાઢ વેદનાને અનુમલ છે પણ મહાપર્યવસાનવાઢા થતા નથી. ગં૦—અહીં ગાસ્રકાર વેદના અને નિર્જરાની હકીકત કહેવા માંઢી છે તેમાં વચ્ચે ' મહાપર્યવસાનવાઢા થતા નથી ' એવું અપસ્તુત કહેવાનું શું કારણ ? સમા૦—' મહાપર્યવસાનવાઢા થતા નથી ' એ કલ્પ કાંઈ અન્સ્તુત નથી. કારણ કે, જેમ વેદનાં અને નિર્જરાનો પરસ્પર કાર્ય-કારણ ભાવ છે તેમ નિર્જરા અને મહાપર્યવસાનનો પણ પરસ્પર કાર્ય-કારણ ભાવ છે માટે જ મૂઢમાં કહ્યું કે, જેઓ-મોટી નિર્જરાવાઢા નથી તેઓ મોટા પર્યવસાનવાઢા પણ નથી—એ રીતે, એ કથન કોઈ અપસ્તુત નથી વઢી, અહીં જે કંચું છે કે, ' જે મોટી વેદનાવાઢો હોય તે મોટી નિર્જરાવાઢો હોય ' એ કથન કોઈ એક વિશિષ્ટ જીવની અપેક્ષાએ જાણવું, પણ નૈરથિક વગેરે ક્લિષ્ટકર્મવાઢા જીવોની અપેક્ષાએ ન જાણવું. એ જ રીતે જે કહ્યું છે કે, ' જે મહાનિર્જરાવાઢો હોય તે મહાવેદનાવાઢો હોય ' એ કથન પણ પ્રાથિક-જાણવું કારણ કે, અયોગિકેવલી મોટી નિર્જરાવાઢો તો હોય છે પણ તે મોટી વેદનાવાઢો મજનાએ હોય છે—ચોક્કસ નથી હોતો-અર્થાત્ તે મોટી વેદનાવાઢો હોય પણ અને ન પણ હોય. [' અહિગરણ ' તિ] જેના ઉપર સ્હારો, લોઢાના ઘણથી લોઢાને કુટે-ટીપ-ટે અધિકરણી-' એણ ' કહેવાય—તેને [' આઢડેમાણે ' તિ] આકુટન કરતો—ટીપતો, [' સ્દેહણ ' તિ] લોઢાનો ઘળ મારવાથી થતા શબ્દવેદ અથવા ટીપનાર પુરુષના હોંકારરૂપ શબ્દવેદ, [' ઘોસેણ ' તિ] અનુનાદવેદ—તેની જ પાછલ થતા પઢચાલ્પ શબ્દવેદ, [' પરંપરાઘાણ ' તિ] પ્રધાનપણે નિરંતરતાવાઢા ઘાતવેદ—ઉપર ઉપર ઘાતવેદ. [' અઢાવાયેર ' તિ] સ્થૂલ પ્રકારનાં પુઢ્લોને. [' એવામેવ ' ઇત્યાદિ] વાક્ય તે ઉપનય માટે છે. [' ગાઢીકયાઈ '] ઇત્યાદિ ચાર વિશેષણોને મૂકીને એમ જણાવ્યું છે કે, તે નૈરથિકોનાં પાપકર્મો, દુપ્પરિગાટનીય—જેઓને નાગ મહામુશીવતે થઢ એકે એવાં—છે. [' સુદ્ધોયતરાઈ ' ઇત્યાદિ.] આ સૂત્રદ્વારા એમ જણાવ્યું છે કે, તે વચ્ચ, સુવિશેષ્ય છે એટલે સરલતાથી સાફ થઈ શકે એવું છે. [' અઢાવાયારાઈ ' તિ] સ્થૂલતર સ્કંધરૂપ—અસાર—પુઢ્લો, [' સિદ્ધિલીકયાઈ ' તિ] શ્લય-મંદ વિપાકવાઢાં-કર્યા છે [' નિદ્ધિયાઈ કડાઈ '] સત્તા રહિત કર્યા છે, [' વિપરિણામિયાઈ ' તિ] સ્થિતિઘાતથી અને રસઘાતથી એટલે એ કર્મોની સ્થિતિનો અને રસનો ઘા કરીને તેઓને વિપરિણામ વાઢાં કર્યા છે, અને તેવાં થઈલાં તે કર્મો શીઘ્ર જ વિધ્વસ્ત થાય છે, એ વિશેષણોથી એમ સૂચવ્યું કે, તેઓ (તે કર્મો) સુવિશેષ્ય છે—જેનાં કર્મો એવાં સુવિશેષ્ય છે તેવા મહાનુભાવો જેટલી તેટલી પણ વેદનાને મોગવતા મહાનિર્જરાવાઢા અને મહાપર્યવસાનવાઢા થાય છે—એ જ હકીકતને જણાવવા [' જાવઈયં ' ઇત્યાદિ] સૂત્ર કહ્યું છે.

જીવો અને કરણો.

૫. પ્ર૦—કૌતિવિહે ણં મંતે ! કરણે પવત્તે ?

૫. પ્ર૦—હે ભગવન્ ! કરણો કેટલા પ્રકારનાં કહ્યાં છે ?

૫. ઉ૦—ગોયમા ! ચઢવિવેહે કરણે પવત્તે, તં જહાઃ—
મળકરણે, વચ્ચકરણે, કાયકરણે, કમ્મકરણે.

૫. ઉ૦—હે ગૌતમ ! કરણો ચાર પ્રકારનાં કહ્યાં છે, તે
જેમકે, મનકરણ, વચનકરણ, કાયકરણ, અને કર્મકરણ.

૩. મૂલ્ચઢાયા.—કૃતિવિધાનિ મગવન્ ! કરણાનિ પ્રહ્સાનિ ? ગૌતમ ! ચત્તુર્વિધાનિ કરણાનિ પ્રહ્સાનિ, તથયાઃ—મનસ્કરણમ્, વચસ્કરણમ્, કાયકરણમ્, કર્મકરણમ્ :—અનુ૦

६. प्र०—नेरइयाणं भंति ! कतिविहे करणे पचत्ते ?

६. प्र०— हे भगवन् ! नैरयिकोने केठळा प्रकारनां करणो कथां छे ?

६. उ०—गोयमा ! चउव्विहे पचत्ते, तं जहाः—मगकरणे, वइकरणे, कायकरणे, कम्मकरणे; पंचिदियाणं सञ्जेसि चउव्विहे करणे पण्णत्ते. एणिदियाणं दुविहेः—कायकरणे य, कम्मकरणे य. विगल्लेदियाणं तिविहेः—वइकरणे, कायकरणे, कम्मकरणे.

६. उ०—हे गौतम ! नैरयिकोने चार जातनां करणो कथां छे, ते जेमके, मनकरण, वचनकरण, कायकरण अने कर्मकरण. सर्व पंचेन्द्रिय जीवोने ए चारे जातनां करणो छे, एकेन्द्रिय जीवोने वे जातनां करण छे ते जेमके, एक कायकरण अने बीजु कर्मकरण; विकलेन्द्रियोने वचनकरण, कायकरण अने कर्मकरण ए त्रण करण होय छे.

७. प्र०—नेरइया णं भंति ! किं करणओ असायं वेयणं वेयंति, अकरणओ असायं वेयणं वेदंति ?

७. प्र०—हे भगवन् ! शु नैरयिको करणथी अशातावेदनाने वेदे छे के अकरणथी अशातावेदनाने वेदे छे ?

७. उ०—गोयमा ! नेरइया णं करणओ असायं वेयणं वेयंति, नो अकरणओ असायं वेयणं वेयंति.

७. उ०—हे गौतम ! नैरयिको करणथी अश्रमतावेदनाने वेदे छे पण अकरणथी—करण विना—अशाता—दुःखरूप—वेदनाने नथी अनुभवता.

८. प्र०—से केणट्टेणं ?

८. प्र०—(हे भगवन् !) ते शा हेतुथी ?

८. उ०—गोयमा ! नेरइयाणं चउव्विहे करणे पचत्ते, तं जहाः—मणकरणे, वयकरणे, कायकरणे, कम्मकरणे; इच्चेणं चउव्विहेणं असुभेणं करणेणं नेरइया करणओ असायं वेयणं वेयंति, नो अकरणओ; से तेणट्टेणं.

८. उ०—हे गौतम ! नैरयिकोने चार प्रकारजुं करण कहुं छे, ते जेमके, मनकरण, वचनकरण, कायकरण अने कर्मकरण, ए चार प्रकारना अशुभ करणो होवाथी नैरयिको करण द्वारा अशातावेदनाने अनुभवे छे पण करण विना अशातावेदनाने अनुभवता नथी माटे ते हेतुथी एम कहुं छे.

९. प्र०—असुरकुमारा णं किं करणओ, अकरणओ ?

९. प्र०—(हे भगवन् !) शु असुरकुमारो करणथी के अकरणथी शाता—मुखरूप—वेदनाने अनुभवे छे ?

९. उ०—गोयमा ! करणओ, नो अकरणओ.

९. उ०—हे गौतम ! करणथी, अकरणथी नहि.

१०. प्र०—से केणट्टेणं ?

१०. प्र०—(हे भगवन् !) ते शा हेतुथी ?

१०. उ०—गोयमा ! असुरकुमाराणं चउव्विहे करणे पचत्ते, तं जहाः—मणकरणे, वयकरणे, कायकरणे, कम्मकरणे, इच्चेणं सुभेणं करणेणं असुरकुमारा णं करणओ सायं वेयणं वेयंति, नो अकरणओ; एवं जाव—थणियकुमाराणं.

१०. उ०—हे गौतम ! असुरकुमारोने चार प्रकारनां करण कथां छे, ते जेमके, मनकरण, वचनकरण, कायकरण अने कर्मकरण; ए शुभ करणो होवाथी असुरकुमारो करण द्वारा मुखरूप वेदनाने अनुभवे छे पण करण विना अनुभवता नथी—ए प्रमाणे यावत् स्तनितकुमार सुधीना भुवनपतिमाटे समजजुं.

११. प्र०—पुढवीकाइयाणं एवामेव पुच्छा ?

११. प्र०—पृथिवीकायिक जीवो माटे पण ए प्रमाणे ज प्रश्न करवो.

११. उ०—णवरं—इच्चेणं सुमा—सुमेणं करणेण पुढवि-काइया करणओ वेमायाए वेयणं वेयति, नो अकरणओ.

११. उ०—विशेष ए के—ए शुभाशुभ करण होवाथी पृथिवीकायिक जीवो करण द्वारा विमात्रा वडे-विविध प्रकारे अर्थात्-कदाच मुखरूप अने कदाच दुःखरूप वेदनाने अनुभवे छे पण करण विना अनुभवता नथी.

१. मूलच्छाया—नैरयिकाणां भगवन् ! कतिविधानि करणानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! चतुर्विधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथाः—मनस्करणम्, वचस्करणम्, कायकरणम्, कर्मकरणम्; पंचेन्द्रियाणां सर्वेषां चतुर्विधानि करणानि प्रज्ञप्तानि, एकेन्द्रियाणां द्विविधम् :—कायकरणं च, कर्मकरणं च विकलेन्द्रियाणां त्रिविधम् :—वचस्करणम्, कायकरणम्, कर्मकरणम्. नैरयिका भगवन् ! किं करणतोऽमातां वेदना वेदयन्ति, अकरणतोऽमातां वेदनां वेदयन्ति ? गौतम ! नैरयिका. करणतोऽमाता वेदना वेदयन्ति, नोऽकरणतोऽमाता वेदनां वेदयन्ति. तत् केनाऽर्थेन ? गौतम ! नैरयिकाणां चतुर्विधानि करणानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथाः—मनस्करणम्, वचस्करणम्, कायकरणम्, कर्मकरणम्; इत्येतेन चतुर्विधेनाऽशुभेन करणेन नैरयिका. करणतोऽमाता वेदना वेदयन्ति, नोऽकरणतः; तत् तेनार्थेन. असुरकुमाराः किं करणतः, अकरणतः ? गौतम ! करणतः, नोऽकरणतः. तन् केनाऽर्थेन ? गौतम ! असुरकुमाराणां चतुर्विधानि करणानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथाः—मनस्करणम्, वचस्करणम्, कायकरणम्, कर्मकरणम्; इत्येतेन शुभेन करणेन असुरकुमारा करणतः माता वेदनां वेदयन्ति, नोऽकरणतः, एव यावत्—स्तनितकुमाराणाम् पृथिवीकायिकानाम् एवमेव श्छा ? नवरम्—इत्येतेन शुभाऽशुभेन करणेन पृथिवी-कायिका. करणतो विमात्रया वेदना वेदयन्ति, नोऽकरणतः.—अनु०

—आरालियनरीरा मच्चे सुमाऽगुभेणं चेमायाए, देवा सुभेणं सायं.

—आंदारिक प्ररीखाळा मर्व जीवो शुमाशुभ करणद्वारा विमात्राए वेदनाने अनुभवते छे, देवो शुभ करणद्वारा सुखरूप वेदनाने अनुभवते छे.

३. अनन्तरं वेदना उक्ता, सा च करणतो भवतीति करणसूत्रम्:—‘ कम्मकरणं ’ ति कर्मविषय करणं जीवविषय वन्धन—संक्रमादिनिमित्तभूतं कर्मकरणम्, ‘ चेमायाए ’ ति विविधमात्रया कटाचित् साताम्, कदाचिद् असाताम् इत्यर्थः.

३. हम्णा वेदना संबधे विचार कर्यो, ते वेदना करणथी थाय छे माटे ह्वे ‘ करण ’नो विचार करवा माटे आ सूत्र कहे छे:—[‘ कम्म-करणं ’ ति] कर्मविषयक करण एटले कर्मनां बंधन, संक्रामग वगैरेमां निमित्तभूत जीवतु जे वीर्य ते. [‘ चेमायाए ’ ति] विविध मात्रावडे-विविध प्रकारे—अर्थात् कोड वखत सुखने अने कोड वखत दुःखने.

वेदना अने निर्जरानी सहचरता.

१२. प्र०—जीवा णं मते ! किं महावेदणा महानिज्जरा, महावेदणा अप्पनिज्जरा, अप्पवेदणा महानिज्जरा, अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा ?

१२. प्र०—हे भगवन् ! शुं जीवो महावेदनावाळा अने महानिर्जरावाळा छे ? महावेदनावाळा अने अल्पनिर्जरावाळा छे ? अल्पवेदनावाळा अने महानिर्जरावाळा छे ? के अल्पवेदनावाळा अने अल्पनिर्जरावाळा छे ?

१२. उ०—गोयमा ! अत्येगतिया जीवा महावेयणा महानिज्जरा, अत्येगतिया जीवा महावेयणा अप्पनिज्जरा, अत्येगतिया जीवा अप्पवेदणा महानिज्जरा, अत्येगतिया जीवा अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा.

१२. उ०—हे गौतम ! केटलाक जीवो महावेदनावाळा अने महानिर्जरावाळा छे, केटलाक जीवो महावेदनावाळा अने अल्पनिर्जरावाळा छे, केटलाक जीवो अल्पवेदनावाळा अने महानिर्जरावाळा छे अने केटला ण जीवो अल्पवेदनावाळा अने अल्पनिर्जरावाळा छे.

१३. प्र०—से केणट्टेणं ?

१३. प्र०—(हे भगवन् !) ते शा हेतुथी ?

१३. उ०—गोयमा ! पडिमापडिक्कए अणगारे महावेयणे महाणिज्जरे, छट्टि-सत्तमासु पुट्ठीसु नेरइया महावेदणा अप्पनिज्जरा, सेलेंसिं पडिक्कए अणगारे अप्पवेयणे महानिज्जरा, अणुत्तरोववाइया देवा अप्पवेयणा अप्पनिज्जरा.

१३. उ०—हे गौतम ! जेणे प्रतिमाने प्राप्त करी छे एवो अर्थात् प्रतिभाधारी साधु महावेदनावाळो अने महानिर्जरावाळो छे, छट्टी अने सातमी पृथिवीमां रहेनारा नैरयिको मोटी वेदनावाळा अने अल्पनिर्जरावाळा छे, गैलेयीं प्राप्त अनगार अल्पवेदनावाळो अने मोटी निर्जरावाळो छे अने अनुत्तरोपपातिक देवो अल्पवेदनावाळा अने अल्पनिर्जरावाळा छे.

—सेव मते !, सेवं मते ! ति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे.

—महावेदणे य वत्थे क्कम-खंजणकए य अहिकरणी, तणहत्थे य क्वल्ले करण-महावेदगा जीवा.

—संप्रहगाथा कहे छे—महावेदना, कर्दमथी अने खंजनथी करेळं-रंगेळं-वच्च, अविक्कणीएरण, तृणनो पूळो, लोढानो गोळो, करण अने महावेदनावाळा जीवो.

—सेवं मते !, सेवं मते ! ति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे (एम कही यावत्—विहरे छे.)

भगवंत-अज्जपुहम्मसामिपणीए सिरीमगवईसुते च्छसये पटमो उदसो सम्मत्तो.

१. ‘ महावेदणे ’ इत्यादि. संप्रहगाथा गतार्था.

भगवन्सुवर्णसामिपणीते श्रीभगवतीसुत्ते पठ्यते प्रथम उद्देशके धीअभयदेवसूरिविरचिनं विवरणं समाप्तम्.

२. [‘ महावेदणे ’—इत्यादि.] अर्थां जणावेली संप्रहगाथानो अर्थ स्पष्ट छे.

वेदारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽस्मिन् द्वायी यः सद्रूपानां परकृतिकरणार्द्धतजीवी तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो वाहको दान्ति-शाल्योः—दद्यात् श्रीवीरदेवः सकलशिवमुखं माग्हा चाप्तमुत्थः ॥

१. मूलच्छाया—आंदारिकप्ररीराः सर्वे शुमाऽशुभेन विमात्रया. देवाः शुभेन सातम्. २. जीवा भगवन् ! किं महावेदना-महानिर्जरा, महावेदना-अल्पनिर्जरा, अल्पवेदना-महानिर्जरा, अल्पवेदना-अल्पनिर्जरा ? गौतम ! अस्त्येकका जीवाः महावेदनाः महानिर्जरा, अस्त्येकका जीवा महावेदना अल्पनिर्जरा, अस्त्येकका जीवा अल्पवेदना महानिर्जरा, अल्पवेदना अल्पनिर्जरा. तत् केनाऽर्थेन ? गौतम ! प्रतिभाप्रतिपन्नोऽनगारे महावेदना महानिर्जरा, पथी-सप्तमीषु पृथिवीषु नैरयिका महावेदना अल्पनिर्जरा, गैलेयीं प्रतिपन्नक-अनगारः अल्पवेदनाः महानिर्जरा, अनुत्तरोपपातिका देवा अल्पवेदना अल्पनिर्जरा. तदेव भगवन् !, तदेव भगवन् ! इति महावेदनत्र वक्षं कर्दम-खंजनकृतं चाऽधिकरणी, मृणहस्यथ कपालं करण-महावेदना जीवा.. तदेव भगवन् !, तदेव भगवन् ! इति :—अनु०

શતક ૬.-ઉદ્દેશક ૨.

રાજગૃહ.-પ્રજ્ઞાપનાનો આહાર-ઉદ્દેશક.-વિહાર.—

—રાયગિહં નગરં જાવ-એવં વયાસી:-આહારુદ્દેશકો જો
પન્નવણાણ સો સવ્વો નેયવ્વો.

—તેવં મંતે ! તેવં મંતે ! ત્તિ.

—રાજગૃહનગર, યાવત્-એ પ્રમાણે ત્રોલ્યા-આહાર ઉદ્દેશકે,
જે ' પ્રજ્ઞાપના ' સૂત્રમાં કહ્યો છે તે વધો અહિં જાણવો.

—હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે છે, હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે
છે, (એમ કહી યાવત્ વિચરે છે.)

મગવંત-અન્નમુદ્દેશકસામિપનીએ સિરીમગવદ્દેશકે ઉદ્દેશકે વીઓ ઉદ્દેશકો સમ્મત્તો.

૧. મૂલચ્છાયા —રાજગૃહં નગરં યાવત્-એવમ્ અવાહીત્:-આહારોદ્દેશકો યઃ પ્રજ્ઞાપનાયાં સ સર્વો જ્ઞાતવ્યઃ. તદેવં ભગવન્ ! તદેવં ભગવન્ !
इति:-અનુ૦

૧. આ અહીં સાક્ષી તરીકે જણાવેલો આહાર-ઉદ્દેશક, પ્રજ્ઞાપના-સૂત્રના ૨૮ માં આહાર-પદમાં પ્રથમ આવેલો છે. એમાં જીવ માત્રના આહારને
લગતી ઘણી વિવિધ હકીકત સવિસ્તર આપેલી છે. તે અહીં વિશેષ ઉપયોગી હોવાથી સંક્ષેપમાં આ પ્રમાણે જણાવીએ છીએ.—

આહારપદમાં આવેલા અધિકારોનો વિષયવાર અનુક્રમ—

“ સચિત્તા-SSહારદ્દી-કેવૈતિ-કિં યોSવિ-સવ્વંતો ચેવ,
કતિર્માગ-સેવ્વે સ્વહ-પરિણામે ચેવ વોદ્ધવ્વે.
એગિદિયસરીરો-લોમાહારો-તહેવ મળમ્મંકલ્લી,
એતેસિં તુ પદાણં વિમાવણા હોતિ કાતવ્વા.”

આ આહાર-પદના એ પ્રથમ ઉદ્દેશકમાં કુલ અગ્યાર અધિકારો-વિષયો
—વિષે ચર્ચા કરેલી છે અને તે અગ્યારનો ક્રમવાર પરિચય આ પ્રમાણે
છે —

“ ૧ લા અધિકારમાં ' ધૃતિવી વગેરેના જીવો, જે પદાર્થને સ્વાદ્ય છે તે
સચિત્ત છે, અચિત્ત છે કે વચ્ચે જાતનો છે ? ' એ વિષે વિચાર કર્યો છે.
૨ જા અધિકારમાં આહારના અભિલાષી જીવોનો હેવાલ આપ્યો છે. ૩ જા
અધિકારમાં ' વ્યા જીવને કેટલા કેટલા નશ્વતે આહારની જરૂર પડે છે '
એ વિષેની વિગત આપેલી છે. ૪ થા અધિકારમાં ' આહાર માટે કદ કદ
ચીજને વાપરવામાં આવે છે ? ' એ વિષેની સમજણ આપેલી છે. ૫ મા
અધિકારમાં ' આહાર કરનારો પ્રાણી પોતાના આંખા શરીર દ્વારા આહાર
કરે છે કે કોઈ વીજી રીતે ? ' इत्यादि પ્રશ્નોના સવિસ્તર ખુલાસા આપેલા
છે. ૬ ઠા અધિકારમાં આવા માટે લીધેલાં પુદ્ગલોનો કેટલામો ભાગ
સ્વાદ્ય છે ? એ પ્રશ્નને લગતી ચર્ચા કરેલી છે ૭ મા અધિકારમાં ' આવા
માટે મોઢામાં મૂકેલા વધા પુદ્ગલો સ્વાદ્ય છે કે કેટલાક પઠી પળ જાય
છે ? એ વિષેનો ખુલાસો આપેલો છે. ૮ મા અધિકારમાં ' આંખેલી ચીજોના
કેવા કેવા પરિણામો થાય છે ' એ હકીકત જણાવેલી છે. ૯ મા અધિ-
કારમાં ' જે જીવો એકંદ્રિયાદિ જીવોના શરીરોને સ્વાદ્ય છે ' તેને લગતુ
વિવેચન છે. ૧૦ મા અધિકારમાં લોમાહાર-રોમાહાર-ને લગતી સમજણ
સૂચવેલી છે. ૧૧ મા અધિકારમાં મનદ્વારા વૃત્તિ પામતા એવા મનોમક્ષો
દેવોને લગતી-આમ સમજવા જેવી હકીકત જણાવેલી છે.”

अनन्तरोद्देशके ये एने सवेदना जीवा उक्तास्त आहारका अपि भवन्ति-इति-आहारोद्देशः, स च प्रजापनायाम् इव दृश्ये., एवं चाऽसौः-“नेरइया णं भते ! किं सच्चित्ताहारा, अच्चित्ताहारा, मीसाहारा ? गोयमा ! नो सच्चित्ताहारा, अच्चित्ताहारा, नो मीसाहारा ” इत्यादि.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवतीसूत्रे षष्ठ्यन्ते तृतीय उद्देशके श्रीअभयदेवसुरिपरिचितं विवरणं समाप्तम्.

नैरयिको धने आहारः—

प्र०—“नेरइया णं भते ! किं सच्चित्ताहारा ? अच्चित्ताहारा ? मीसाहारा ?

उ०—गोयमा ! नो सच्चित्ताहारा, अच्चित्ताहारा, नो मीसाहारा.

प्र०—नेरइया णं भते ! आहारद्वी ?

उ०—हंता, आहारद्वी.

प्र०—नेरइयाणं भते ! केवत्तिकालस्स आहारद्वे समुप्पज्जति ?

उ०—गोयमा ! नेरइयाणं दुविहे आहारे पण्णत्ते, त-ज्जहा-आभोगनि-
व्वत्ति ए य, अणाभोगनिव्वत्ति य. तस्य णं जे से अणाभोगनिव्वत्ति-
ने णं अनुममयमविरहिते आहारद्वे समुप्पज्जति, तस्य णं जे से
आभोगनिव्वत्ति-से ण अर्धसिद्धममनि-अनोमुहुचित्ते आहारद्वे
समुप्पज्जति.

प्र०—नेरइया णं भते ! किमाहारं आहारंति ?

उ०—गोयमा ! दव्वतो अणंतपट्टेचियात्ति, सेत्तओ असत्थेज्जपट्टेमो-
गाटात्ति, कालो अण्ययत्तिट्टेचियात्ति, मावओ वण्णमंतात्ति, गंधमंतात्ति,
रसमंतात्ति, फासमंतात्ति—जाइ मावतो वण्णमंतात्ति ताइ > एगवग्गाइ पि,
पंचवग्गाइ पि—कालवग्गाइ पि, मुक्खलाइ पि—एगगुणकालाइ पि,
दमगुणकालाइ पि, अणतगुणकालाइ पि जाव—मुक्खलाइ एवं गवतोऽपि,
रसतोऽपि जाइ फासमंतात्ति ताइ नो एगफासाइ, नो दुफासाइ, नो
विफासाइ, चउफासाइ जाव अट्टफासाइ—कक्खटाइ पि, जाव—लुक्खटाइ
पि—एगगुणकक्खटाइ पि, जाव—अणंतगुणकक्खटाइ पि—एवं उट्ट
वि फासा माणित्व्वा. ताइ पुट्टाइ आहारंति, नो अपुट्टाइ—जाव नियमा
छद्दिस्सि. ओसणं कारणं पट्टव काल—नीलात्ति, दुक्खिमंथात्ति, तितरस-
कहुयाइ, कक्खड—गुह्य—सीय—लुक्खटाइ—तेसि पोरणि, वग्गागुणे,
गंधगुणे, रसगुणे, फासगुणे विपरिणामइत्ता—परिविद्धंइत्ता अण्णे अपुच्चे
वग्गागुणे, गंधगुणे, रसगुणे, फासगुणे उपाइत्ता आयसरीरत्थेओगाटे
योगले सव्वप्पणयाए आहारं आहारंति.

हे भगवन् ! नैरयिको शुं सच्चित्तनो आहार करे छे, अच्चित्तनो आहार करे छे के ए यथे जातनो आहार करे छे ?

हे गंतम ! नैरयिको सच्चित्तनो के सच्चित्त-अच्चित्तनो आहार करता नयी, किंतु तेओ मात्र अच्चित्तनो आहार करे छे.

हे भगवन् ! शुं नैरयिको आहारना अर्था छे ?

(हे गंतम !) हा, तेओ आहारना अर्था छे.

हे भगवन् ! तेओने केउले वसते आहारनो अभिलाप उप्पन्न थाय छे ?

हे गंतम ! नैरयिकोने आहार वे प्रकारनो होय छे, ते जेम फे, एक जाणता घनो आहार अने घोजो अजाणता घनो आहार. ते वेमां जे आहार-अजाणता थाय छे तेने, तेओने निरंतर होय छे अर्थात् नैरयिको अजाणता तो निरंतर खाधा ज करे छे अने जे आहार-जाणता थाय छे तेनो अभिलाप तेओने अर्धव्य समयवाळा अंतर्मुहूर्ते पछी पेदा थाय छे अर्थात् एक्वार हानपूर्वक-जाणता-आहार कर्या पछी घोजी वार तेनो अभिलाप नैरयिकोने, असह्य समयवाळे अंतर्मुहूर्ते बीला पछी पेदा थाय छे.

हे भगवन् ! नैरयिको केवां प्रकारना पुट्टलोने आहार करे छे ?

हे गंतम ! नैरयिको जे जातना पुट्टलोने आहार करे छे, ते पुट्टलोने स्वरूप आ प्रमाण छे—ए पुट्टलो अनंत प्रदेश (परमाणु) वाळां होय छे ए पुट्टलो एवा लाया पढोळा होय छे के, एओए समावाने माटे आकाशना अर्धव्य प्रदेशो गेकेला होय छे अने ए पुट्टलो एक समययी मांडी गने तेउला वसत सुयो प्याथो गहनारा होय छे—तथा वर्णवाळा, गंधवाळा, रसवाळां अने स्वर्णवाळां होय छे—जेओ वर्णवाळा छे तेओ एक, वे, प्रण, चास के पांचे वर्णवाळां होय छे—काळा अने वावत्—घाळां होय छे—काळा पण एकगणां काळां, वग्गां काळां, व्रणणां काळां वावत्—दसगणा काळा अने छेवट काळांमां काळां—अनंतगणां काळां होय छे वावत्—ए ज प्रकारे अने एउलां ज लीलां, पीलां, लाल अने धोळां पण होय छे. ए ज प्रकारे गंधे पण अने रसे पण एवां ज होय छे—ए पुट्टलो एक ज स्वर्णवाळा, वे ज स्वर्णवाळां के व्रण ज स्वर्णवाळां नयी होनां—पण चार, पांच, छ, सात के आठ स्वर्णवाळां होय छे—कक्रेण, कोमळ, हळवा, भारे, ठहां, उनां, लूखां अने बीकणां होय छे—एवां पण ते एकगणा कक्रेण अने वावत् अनंतगणां कक्रेण होय छे अने ए ज रीते एवां केमळ इनेरे पण समजी लेवाना छे जे पुट्टलोने तेओ (नैरयिको) खावामां वापरे छे ते वधा, खानार नैरयिकोने अडकेलां ज होय छे अर्थात् तेना आत्मप्रदेशोनी लगोलग पडेलं होय छे—जे पुट्टलो एवां न होय अने दूर पडेल होय तेने, तेओ खावामा वापरता नयी. ए जातनां पुट्टलोने तेओ छए दिशामाधी मेळवी शके छे. घणे मागे तो नैरयिको, जे पुट्टलोने खाय छे ते वधां रंगे काळां अने नीलां, दुर्गंधवाळां, रसे तीखा अने कडवां, स्वयं कक्रेण, भारे, टाटा अने लूखां होय छे—नैरयिको, तेओना एउले ते पुट्टलोमां रहेला—जूना वर्णगुणोनी, गंधगुणोनी, रसगुणोनी अने स्वर्णगुणोनी विपरिणाम करे छे अने परिविद्धंस करे छे तथा ते जुना गुणोने बदले बीजा अपूर्व वर्णगुणोने, गंधगुणोने, रसगुणोने अने स्वर्णगुणोने पेदा करे छे अने तेम करी तेओ—नैरयिको—पोताना आखा गरीर द्वारा पोताना आत्मप्रदेशनी लगोलग रहेलां ते पुट्टलोने आहार करे छे.

आगळना उद्देशकमा वेदनावाळा जीवो कखा छे, ते जीवो आहार करणाग पण होय मॉट आ बीजा आहार-उद्देशकने आहारना विवेचन माटे जणाव्यो छे, ते 'प्रज्ञापना' ना आहार-उद्देशकनी पठे जाणवो. तेमां ते आ प्रमाणे छे:—“हे भगवन्! शुं नैरयिको सचित्तना आहारी छे, अचित्तना आहारी छे के मिश्रना-ए वनेना-आहारी छे? हे गौतम! नैरयिको सचित्तना आहारी नथी, मिश्रआहारी नथी, पण अचित्तना आहारी छे” इत्यादि.

प्र०—नैरइया णं भंते ! सव्वओ आहारेंति ? सव्वओ परिणामंति, सव्वओ ऊससंति, सव्वओ नीससंति; अभिक्खण आहारेंति, अभिक्खणं परिणामंति, अभिक्खणं ऊससंति, अभिक्खणं नीससंति, आह्व आहारेंति, आह्व परिणामंति, आह्व ऊससंति, आह्व नीससंति ?

उ०—इता, गोयमा ! णेरइया सव्वतो आहारेंति, एवं तं चेव जाव आह्व नीससंति,

प्र०—नैरइया णं भंते ! जे पोग्गळे आहारत्ताए गिण्हंति, ते णं तेसिं पोग्गलाण, सेयालसि कतिभागं अहारेंति, कतिभागं आसाएति ?

उ०—गोयमा ! असंख्खेज्जतिभाग आहारेंति, अणंतभागं अस्सापंति.

प्र०—नैरइया णं भंते ! जे पोग्गळे आहारत्ताए गिण्हंति, ते किं सव्वे आहारेंति, नो सव्वे आहारेंति ?

उ०—गोयमा ! ते सव्वे अपरिसेसए आहारेंति.

प्र०—नैरइया णं भंते ! जे पोग्गला आहारत्ताए गिण्हंति, ते णं तेसिं पोग्गला कीसत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणामंति ?

उ०—गोयमा ! सोत्तिदियत्ताए जाव फासिदियत्ताए अणिट्ठत्ताए, अकंतत्ताए, अमणुणत्ताए × × भुज्जो भुज्जो परिणामंति.

असुरकुमारो विगरे देवो अने आहार.

—एवं असुरकुमारो जाव वेमाणिया.

प्र०—असुरकुमारो णं भंते ! आहारट्ठी ?

उ०—इंता, आहारट्ठी,

—एव जहा नैरइयाण तहा असुरकुमारोण वि भाणितव्वं जाव-तेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति. तथ णं जे से आभोगनिव्वत्तिं से णं जहण्णेणे चंवरमत्तस, उकोसेणं सातिरेगवाससहस्सस आहारट्ठे समुप्यज्ज, ओ-सण्ण कारणं पडव वण्णतो हल्लिइ-सुक्किंत्तां, गंधतो सुक्किंत्तां, रसतो अत्रिल-महुरांति, फासओ मउय-लहुय-निद्धु-पहांति. तेसिं पोरणे वण्णणुणे जाव फासिदियत्ताए जाव × इच्छियत्ताए × परिणमंति. सेसं जहा नैरइयाण. एवं जाव धणियकुमारोणं. नवरं—आभोगनिव्वत्तिं उकोसेणं दिवसंपुहुत्तस आह. हे समुप्यज्जति. वाणमंतरा जहा नागकुमारो. एवं जोतिसिया वि, नवरं—आभोगनिव्वत्तिं जहं दिवसपुहुत्तस, उ० दिवसपुहुत्तस आहारट्ठे समुप्यज्ज. एवं वेमाणिया वि. नवरं—आभोगनिव्वत्तिं जहं दिवसपुहुत्तस, उ० तेचीसाए वाससहस्साण आहारट्ठे समुप्यज्जति सेस जहा असुरकुमारोणं जाव एतेसिं भुज्जो भुज्जो परिणमंति.

हे भगवन्! शुं नैरयिको सर्वतः—पोताना आखा शरीर द्वारा—आहार करे छे? आखा शरीर द्वारा परिणमावे छे, ए ज रीते सर्वतः श्वास—निश्वास ले छे, वारंवार आहार करे छे, वारंवार परिणमावे छे, वारंवार श्वास निश्वास ले छे, आह्व—कदाच—आहार ले छे, कदाच परिणमावे छे अने कदाच धाम निश्वास ले छे?

हे गौतम! हा, नैरयिको सर्वतः आहार ले छे—ए प्रमाणे ते वडुं कहेतुं यावत्—आह्व—कदाच—श्वास निश्वास ले छे.

हे भगवन्! नैरयिको जे पुद्गलोने आहारपणे ले छे (आहारपणे लीप्रा पछं) ते पुद्गलोना केटला भागनो तेओ आहार करे छे अने केटला भागनो मात्र आस्वाद ले छे?

हे गौतम! ए पुद्गलोना अअंध्येय भागनो तेओ आहार करे छे अने एना अअंत भागनो मात्र आस्वाद ले छे.

हे भगवन्! नैरयिको जे पुद्गलोने आहारपणे ले छे—शुं ते बधानो आहार करे छे के ते बधानो आहार नथी करता?

हे गौतम! तेओ ते बधानो य नो आहार करी जाय छे—एकेने बाकी राखता नथी.

हे भगवन्! नैरयिको जे पुद्गलोने आहारपणे ले छे—ते पुद्गलोने, तेओ क्या क्या प्रकारे वारंवार परिणमावे छे?

हे गौतम! तेओ, ते पुद्गलोने श्रोत्रइन्द्रियपणे यावत्—स्पर्शइन्द्रियपणे—अनिष्टपणे, अकतपणे अने अमनोहपणे—वारंवार परिणमावे छे.

—ए प्रमाणे असुरकुमारोथो माडी यावत्—वैमानिको सुधी पण जाणी लेवुं.

हे भगवन्! असुरकुमारो आहारना अर्यां छे?

हा, तेओ आहारना अर्यां छे.

—ए प्रमाणे जेम नैरयिको विषे कहुं छे तेम असुरकुमारो संबंधे पण जाणवुं यावत्—तेओए खाधेला पुद्गलो वारंवार परिणाम पावे छे तेओनो जे आहार आमोगनिव्वत्तिं (इच्छापूर्वक यतो) लेय छे तेनो अभिलाष तेओने, एकवार आहार कर्था पछी ओछामा ओछा पूरा एक दिवम (६० घडी) पछी थाय छे अने वधारेमां वधारे एक हजार वरस उपरात पण केटलोक काळ बीत्या पछी थाय छे. विशेषे करीने तेओना आहारमा आवतां पुद्गलो वणं पीळा अने धोळा लेय छे, गधे सुगंधी होय छे, रसे खाटा अने मजुतां होय छे अने स्वर्श कोमळ, हृत्वा, चीकणां अने उष्ण होय छे—ते पुद्गलोना जना वणंणुगोनो ध्वंस करीने यावत्—तेओ लीधेल आहारने स्पर्शइन्द्रियपणे यावत्—इच्छितपणे परिणमावे छे. बाकी बधुं नैरयिकोनी पेठे जाणवुं. ए प्रमाणे यावत्—स्वनिताकुमारो सुधी जाणवुं. विशेष ए के, तेओने आभोगनिव्वत्तिं आहारनो अभिलाष, एकवार जम्मा पछी वधारेमा वधारे ने दिवसथी नव दिवस जेटलो काळ बीत्या पछी एटले ए पछीना समये उपजे छे. जेम नागकुमारो विषे कहुं तेम वानव्यंतरो विषे पण समजवुं अने ए रीते ज्योतिषिको संबंधे पण जाणवुं, विशेष ए के, तेओने आभोगनिव्वत्तिं आहारनो अभिलाष, ओछामा ओछे अने वधारेमां वधारे ने दिवसथी नव दिवस जेटलो काळ बीत्या पछी थाय छे ए ज प्रमाणे वैमानिको विषेपण समजवुं. विशेष ए के, तेओने आभोगनिव्वत्तिं आहारनो अभिलाष, एकवार जम्मा पछी ओछामां ओछे त्रेथी नव दिवस पछी अने वधारेमां वधारे त्रेथी हजार वणं पछी (तेओने खावानी वृत्ति) थाय छे. बाकी बधुं असुरकुमारोनी पेठे जाणवुं यावत्—ते खाधेला आहार वारंवार परिणाम पावे छे.

उपरना अने नीचेना प्रवेयक.	अठ्यावीश हजार वर्ष पछी.	ओगणत्रीश हजार वर्ष पछी.
उराना अने वचला प्रवेयक.	ओगणत्रीश हजार वर्ष पछी.	त्रीश हजार वर्ष पछी.
उपर उपरना प्रवेयक.	त्रीश हजार वर्ष पछी.	एकत्रीश हजार वर्ष पछी
विजय, वैजयत, जयंत अने अपराजित.	एकत्रीश हजार वर्ष पछी.	तेत्रीश हजार वर्ष पछी.
सर्वार्थसिद्ध.	तेत्रीश हजार वर्ष पछी.	तेत्रीश हजार वर्ष पछी.

(एकवार जम्या पछी स्वर्गमां रहेनाराओने ओछामा ओछे जे देखने आहारनो अभिलाप थाय छे अने बधारेमां बधारे जे बखते (जेटलो बखत वीला पछी) आहारनो अभिलाप थाय छे ते उपरि-निर्दिष्ट कोडा द्वारा सुस्पष्ट जणाइ शके तेम छे.)

पृथ्वी, पाणी, अग्नि, वायु, वनस्पति, कीट, पतंग, पशु विगेरे तथा मनुष्य अने आहार:—

—ओराखियसरीरा आब मणूसा सचित्ताहारा वि, अचित्ताहारा वि, मीसाहारा वि.

प्र०—पुढवीकाइया णं भंते ! आहारद्वी ?

उ०—हंता, आहारद्वी.

प्र०—पुढवीकाइयाणं भंते ! केवतिकालस्स आहारद्वे समुप्पन्नति ?

उ०—गोयमा ! अणुसमय अविरहिते आहारद्वे समुप्पन्नइ.

प्र०—पुढविकाइया णं भंते ! किं आहारं आहारंति ?

उ०—एवं जहा नेरइयाणं जाव—

प्र०—ताइं कतिदिस्सि आहारंति ?

उ०—गोयमा ! निव्वापातेण छरिंसि, वाषाय पडुच्च सिय तिदिस्सि, सिय चउदिसि, सिय पंचदिसि. नवरं—ओसन्नकारणं न भण्णति. वण्णओ काल-नील—लोहित—हालिइ—सुक्किल्लति, गंधतो सुत्तिभगध—दुत्तिभगवात्ति, रसतो तिप्परस—कडुयरस—कसायरस—अविल—महुराइ. फासतो कक्खडफाम—मउय—गुरुय—लहुय—सीत—उण्ह—णिद्ध—लुक्ख्खाइ—तेसिं पौराणे वण्णणुणे से जहा नेरइयाणं जाव—आहृच्च नीससंति.

प्र०—पुढविकाइया णं भंते ! जे पोगगले आहारत्ताते गिण्हंति, तेसिं भंते ! पोगगलाणं सेयात्तसि कतिभागं आहारंति, कतिभागं आसाएति ?

उ०—गोयमा ! असखेज्जुभागं आहारंति, अणंतभागं आसाएति.

प्र०—पुढविकाइया णं भंते ! जे पोगगले आहारत्ताते गिण्हंति ते किं सखे आहारंति, नो सखे आहारंति ?

उ०—जहा नेरइया तहेव.

प्र०—पुढविकाइया णं भंते ! जे पोगगले आहारत्ताते गिण्हंति ते णं तेसिं पुग्गला कीसत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति ?

उ०—गोयमा ! फासिदियवेमायत्ताते भुज्जो भुज्जो परिणमंति, एवं जाव—वणफइकाइया.

—आंदारिक शरीरने धारण करनारा प्राणिओ यावत्—मनुष्यो ते बधा सचित्त, अचित्त अने मिश्र आहारवाळा पण छे.

हे भगवन् ! पृथ्वीकायिको आहारना अर्थां छे ?

हा, तेओ आहारना अर्थां छे.

हे भगवन् ! पृथिवीकायिकोने केटलो केटलो बखत गया पछी आहारनो अभिलाप थाय छे ?

हे गौतम ! तेओने निरंतर ज आहारनो अभिलाप थया करे छे.

हे भगवन् ! पृथिवीकायिको शुं आहारने आहरे छे ?

(हे गौतम !) जेम नैरयिको संबधे कछुं तेम ए पृथिवीकायिको विषे पण समजी लेवाउ छे.

(हे भगवन् !) तेओ ते आहारना अणुओने कइ कइ दिशामाथी लइने आहरे छे ?

हे गौतम ! जो कांइ व्यवधान जेउं न होय तो तेओ, छ ए दिशामाथी आहारनां अणुओ मेळवे छे अने जो कांइ व्यवधान जेउ होय तो कदाच त्रण दिशामाथी, कदाच चार दिशामाथी अने कदाच पाच दिशामाथी आहारनां अणुओ मेळवे छे विशेष ए के, अर्थां 'घणुं करीने' एम न कहेवुं. तेओ जे अणुओने खावा माटे मेळवे छे ते, वर्णं काळां, नीलां, लाल, पीळां अने थोळां होय छे, गंधे सारां अने नरसां होय छे, रसे तीखा, कडवां, कपायला, खाटां अने मधुर होय छे, स्पर्श खडबचडां, सुवाळा, मारे, हळवां, टंडां, रनां, चीकणा अने लूखा होय छे—तेओ, ते अणुओना ज्ञान गुणोने फेरवी नाखे छे—इत्यादि बधी हकीकत नैरयिकोनी पेटे समजी लेवानी छे यावत् कदाच निधाम छे छे.

हे भगवन् ! ए पृथिवीकायिको, जे अणुओने आहाररूपे प्रहे छे तेमांना केटला भागने तेओ खाय छे केटला भागने तेओ चाखे छे ?

हे गौतम ! तेमांना असह्येय भागने तेओ खाय छे अने अनंत भागने तेओ चाखे छे

हे भगवन् ! तेओ जे अणुओने आहाररूपे ले छे तेओ शुं ते बधाने तेओ खाइ जाय छे ? के बधाने नथी खाइ जता ?

(हे गौतम !) जेम नैरयिको विषे कछुं तेम आ पृथिवीकायिको विषे पण समजी लेवाउं छे.

हे भगवन् ! ए पृथिवीकायिको, आहाररूपे लंघेलां ते अणुओने क्या क्या रूपे चारंवार परिणमावे छे ?

हे गौतम ! तेओ, ते आहरेलां अणुओने स्पर्श—इंद्रियना अनेक प्रकारना आकारमा परिणमावे छे. ए प्रमाणे यावत्—वनस्पतिकायिको विषे पण समजवाउं छे.

પ્ર૦—વેદિયા ય મંતે ! આહારટ્ટી ?

૩૦—હા, આહારટ્ટી.

પ્ર૦—વેદિયાયં મંતે ! કેવનિકાલમ્ આહારટ્ટે સમુપજન્તિ ?

૩૦—જહા નેરદ્યાયં, નવર—નપ્ય યં જે સે આમોગનિવ્વચિત્તે મે યં અમત્તિજમમટ્ટણ્ અનોમુહુનિણ વેમાયાણ્ આહારટ્ટ સમુપજન્તિ. મેયં જહા પુટ્તિજાટ્યાયં જાવ-આહ્ય નીયસન્તિ. નવર-નિયમા છદિમિ.

પ્ર૦—વેદિયા યં મંતે ! જે પોગલે આહારતાતે ગિપ્હંતિ, તે યં તેમિં પુગલાય નિયાલત્તિ ક્તિમાયં આહારંતિ ? ક્તિમાયં આમાણંતિ ?

૩૦—એયં જહા નેરદ્યાયં.

પ્ર૦—વેદિયાયં મંતે ! જે પોગલા આહારતાણ્ ગિપ્હંતિ તે ક્તિ-સવ્વે આહારંતિ, ણો સવ્વે આહારંતિ ?

૩૦—મોયમા ! વેદિયાયણ દુપિધે આહારે પળાતે, સં જહા:— લોમાહારે ય, પસ્સેવાહારે ય. જે પોગલે લોમાહારતાણ્ ગિપ્હંતિ, તે સવ્વે અપરિસેસે આહારંતિ, જે પોગલે પસ્સેવાહારતાણ્ ગેપ્હંતિ, તેમિં અસંસેસ- નિમાયં અહારંતિ, અપેગાદ વ ય માગમહ્સપાદ અકામાદ્જજમાણણ ધનાસાદ્જજમાણણં વિદ્ધંયમાગચ્છંતિ. × × ×

પ્ર૦—વેદિયાયં મંતે ! જે પોગલા આહારતાતે પુચ્છા ?

૩૦—મોયમા ! જિમ્મિદિયતાણ્, કામિદિયવેમાયતાણ્ તેમિં મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ. એવં જાવ-ચરિદિયા નવર-નેગાદં વ યં માગમહ્સપાદ ધનાસાદ્જજમાણણં, ધનાસાદ્જજમાણણં, અકામાદ્જજમાણણં વિદ્ધંયમા- ગચ્છંતિ. × × ×

પ્ર૦—વેદિયાયં મંતે ! જે પોગલા પુચ્છા ?

૩૦—મોયમા ! તે ણ પોગલા ધામિદિય-જિમ્મિદિય-કામિદિયવે- માયતાણ્ તેમિં મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ.

—ચરિદિયાયણ ચ્ચિલ્લિદિય-ધામિદિય-જિમ્મિદિય-કામિદિયવેમાયતાણ્ તેમિં મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ. સેસ જહા વેદિયાયં.

—પંચિદિયનિરિક્વજોણિયા જહા વેદિયા. નવર—તદ્દ ણ જે સે આમોગનિવ્વચિત્તે મે ય જહ્ણેય અનોમુહુત્સવ, ડમોસેયં છદ્ધમાત્સ આહારટ્ટે સમુપજન્તિ.

પ્ર૦—પંચિદિયનિરિક્વજોણિયાયં મંતે ! જે પોગલા આહારતાણ્ પુચ્છા ?

૩૦—મોયમા ! મોત્તિદિયં × (જાવ) કામિદિયવેમાયતાણ્ મુજ્જો મુજ્જો પરિણમંતિ.

—મળ્લા એવ ચેવ, નવર-આમોગનિવ્વચિત્તે જહા અનોમુહુત્સવ, ડકો અદ્ધમત્સવ આહારટ્ટે સમુપજન્તિ.

હે ભગવન્ ! વેદિયાયાઝા જીવો આહારના અર્થો છે ?

હા, તેઓ આહારના અર્થો છે.

હે ભગવન્ ! એ વેદિયાયાઝા જીવોને કેટલો કેટલો વગત મયા પડી આહારનો અભિલાષ થાય છે ?

—એ વિષે તો જેમ નેરચિત્તે મનું તેમ મનજવાનું છે. વિશેષ એ કે, તે વેદિયાયાઝા જીવોને આહાર આમોગનિવ્વચિત્તે તેઓ અભિલાષ તેઓને અર્થવ્યવસયવાઝા અત્સુંહીં વિચિત રીતે થવા કરે છે. વાકી વતુ પ્રવિચી- ક્ષાયિકોની પેટ સમજવાનું છે ચાર-તેઓ (વેદિયો) આહાર નિશ્ચય છે છે વિશેષ એ કે, આ વેદિયાયાઝા જીવો, છ એ ટિમાસાથી અણુઓને મેલ્લે છે છે.

હે ભગવન્ ! વેદિયાયાઝા જીવો જે અણુઓને આહારરુપે છે છે તેઓનો કેટલો ભાગ તેઓ ગાય છે અને કેટલો ભાગ તેઓ વામ છે ?

—એ સ્વરૂપાં જેમ નેરચિત્તે વિષે રહ્યું તેમ વેદિયો વિષે પણ મન- જગનું છે.

હે ભગવન્ ! વેદિય જીવો, જે અણુઓને આહારરુપે મેલ્લે છે તો શું તે વધનિ તેઓ ગાદ જાય છે, કે વધ ને મથી ન દ જતા ?

હે ગાંતમ ! વેદિયજીવોનો આહાર વે પ્રચારનો જગાવે વે છે, તે જેમ કે રોમાહાર અને પ્રક્ષેપાદા—(રોમવટે લેગાતો આહાર તે રોમાહાર અને કોઢિયે કોઢિયે લેગાતો આહાર તે પ્રક્ષેપાદાર) જે અણુઓને રોમાહારરુપે તેઓ મેલ્લે છે તે વધને તેઓ ગાદ જાય છે અને જે અણુઓ પ્રક્ષેપાદારરુપે મેલ્લેલા ગાય છે તેનાનો અસવ્વભાગ સ્વાય છે અને વગર અગે ભાગે સ્વર્ગાયા વિના જ અને આસ્વાદાયા વિના જ નાશ પામી જાય છે.

હે ભગવન્ ! આહારરુપે લાંધેલા અણુઓને એ વેદિયો વધા વધા પ્રચારે પરિણમવે છે ?

હે ગાંતમ ! તેઓ વેદિયો-લાંધેલાં અણુઓને જીમવળે અને અનેક રીતે સ્વર્ગ-દિયવળે વારંવાર પરિણમવે છે એ પ્રમાણે ચાવન્-ચાર દંદિયવાઝા જીવો મુ મી મમજી લેગાનું છે. વિશેષ એ કે, તેઓના-ચા દંદિયવાઝાના- સ્વાપામા ય વતા અણુઓના ઘણા હજાર ભાગો સુષ,યાવિન, ચસાયા વિના અને સ્વર્ગાયા વિના જ નાશ પામી જાય છે.

હે ભગવન્ ! ત્રણ દંદિયવાઝા જીવો, જે અણુઓને સ્વાપામા લે છે-તેઓ પરિણામ કેવો થાય છે ?

હે ગાંતમ ! તેઓને એ સ્વાપેલાં પુટ્લો પ્રાણદિયવળે, જીમવળે અને અનેક રીતે સ્વર્ગ-દંદિયવળે વારંવાર પરિણમે છે.

—ચાર દંદિયવાઝા ને તે સ્વાપેલા અણુઓ અ સવળે, પ્રાણવળે, જીમવળે અને અનેક પ્રચારે સ્વર્ગ દંદિયવળે વારંવાર પરિણમે છે-એ વિષે વાકી વર્ધ વળ દંદિયવાઝા જીવોની પેટ મમજવુ

—જેમ ત્રણ દંદિયવાઝા જીવો વિષે વતુ છે તેમ પંચેદિયનિરિક્વજો- નિવો વિષે પણ સમજી લેગાનું છે વિશેષ એ કે, તેઓનો જે આમોગનિવ્વચિત્ત આહાર હોય છે, એ અભિલાષ તેઓને ઓછામા ઓટુ અંતર્સુંહીં વીલા પછી વાય છે અને વધારેમા વધારે વે વિવમ પછી થાય છે અર્થાત્-એક વાર સાધા પછી ઓછામા ઓછું એક અતર્સુંહીં મયા પછી અને વધારેમા વધારે વે દિવસ વીલા પછી એ પંચેદિય નિરિક્વજોને સ્વાપાની શુત્તિ થાય છે.

હે ભગવન્ ! જે અણુઓને એ પંચેદિય નિરિક્વજો સ્વાપા હોય છે તેનો મો પરિણામ થાય છે ?

હે ગાંતમ ! તેઓને, તે અણુઓ ધ્રોત્રવળે અને ચાવન્ અનેક રીતે સ્વર્ગ- દંદિયવળે (અર્થાત્ પાંચે દંદિયવળે) વારંવાર પરિણમે છે.

—મણુઓ વિષે પણ એ જ પ્રમાણે જાણુ વિશેષ એ કે, તેઓને, (મણુઓને) આમોગનિવ્વચિત્ત અહારનો અભિલાષ ઓછામાં ઓછુ એક અતર્સુંહીં મયા પછી અને વધારેમા વધારે ત્રણ દિવસ પછી થાય છે અર્થાત્ એક વાર જમ્યા પછી મણુઓને ઓછામા ઓછું એક અતર્સુંહીં પછી અને વધારેમા વધારે ત્રણ દિવસ પછી સ્વાપાની શુત્તિ થાય છે.

नैरयिक विगरे अने एकंद्रियादिना शरीरो.

प्र०—नेरइया णं भते । किं एगिंदियसरीराद् आहारंति जाव पंचिंदिय-सरीराद् आहारंति ?

उ०—गोयमा । पुव्वभावपणवण पडुच्च एगिंदियसरीराद् पि आहारंति जाव पंचिंदिय०. पडुप्पणभावपणवणं पडुच्च नियमा पंचिंदियसरीरात्ति आ०. एवं जाव थणियकुमारा.

प्र०—पुद्विकाइयाण पुच्छा ?

उ०—गोयमा । पुव्वभावपणवण पडुच्च एवं चेव, पडुप्पणभावपणवणं पडुच्च नियमा एगिंदियसरीरात्ति वेइदिया पुव्वभावपणवणं पडुच्च एवं चेव. पडुप्पणभावपणवणं प० नियमा वेइदियाण सरीरात्ति आ०. एवं जाव चउरिंदिया ताव पुव्वभावपणवणं पडुच्च एवं. पडुप्पणभावपणवणं पडुच्च नियमा जस्स जति इदियार-सइदियारं सरीराद् आहारंति. सेसं जहा नेरइया, जाव वेमाणिया.

हे भगवन् ! शुं नैरयिको एकंद्रियवाळा जीवोनां शरीरो खाय छे यावत्—पांचरंद्रियवाळा जीवोनां शरीरो खाय छे ?

हे गौतम ! पूर्वभावप्रज्ञापनानी अपेक्षाए अर्थात् पूर्वभवनी अपेक्षाए तेओ—नैरयिको, एकंद्रियवाळा जीवोना शरीरोने पण खाय छे अने यावत्—पांचरंद्रियवाळा जीवोना शरीरोने पण खाय छे. वळी, वर्तमान भावनी अपेक्षाए एटले नैरयिकदशानी अपेक्षाए तो तेओ पांचरंद्रियवाळा जीवोनां शरीरो ज खाय छे. ए प्रमाणे यावत्—स्तनितकुमारो मुधी समजी लेवानुं छे.

—शुधिवीकायिको संबंधे पण पूर्वो प्रश्न करवानो छे.

हे गौतम ! पृथिवीकायिकोनी पूर्व दशानी अपेक्षाए तो तेओ नैरयिकोनी पेटे समजवाना छे अने वर्तमान दशानी अपेक्षाए तो तेओ एकंद्रियवाळा जीवोना शरीरोने ज खाय छे ए प्रमाणे यावत् चाररंद्रियवाळा जीवो मुधी समजवानुं छे अर्थात् जे, त्रण अने चार रंद्रियवाळा जीवो, पूर्वदशानी अपेक्षाए नैरयिकोनी पेटे समजवाना छे अने वर्तमान दशानी अपेक्षाए जे इन्द्रियवाळा जीवो, जे इन्द्रियवाळा जीवोना शरीरोने खाय छे, त्रण रंद्रियवाळा जीवो, त्रणइन्द्रियवाळा जीवोनां शरीरोने खाय छे अने चार रंद्रियवाळा जीवो, चार रंद्रियवाळा जीवोनां शरीरोने खाय छे—जे जीव जेटली रंद्रियोनो धणी होय, ते, जेटली रंद्रियवाळा जीवोनां शरीरोने खाय छे—बाकी बंधुं नैरयिकोनी पेटे समजवानुं छे अने ते प्रमाणे यावत्—वैमानिको मुधी जाणवानुं छे.

रोमाहार, प्रक्षेपाहार, ओजआहार अने मन-आहार.—

प्र०—नेरइया णं भते । किं लोमाहारा, पक्खेवाहारा ?

उ०—गोयमा । लोमाहारा, नो पक्खेवाहारा. एवं एगिंदिया, सव्वदेवा य भाणित्त्वा वेइदिया जाव मणूसा लोमाहारा वि, पक्खेवाहारा वि.

प्र०—नेरइया णं भते । किं ओयाहारा, मणभक्खी ?

उ०—गोयमा । ओयाहारा, णो मणभक्खी. एवं सव्वे ओरालियसरीरा वि देवा सव्वे वि जाव वेमाणिया ओयाहारा वि, मणभक्खी वि. तत्थ णं जे ते मणभक्खी देवा, तेसि णं इच्छामणे समुप्पज्जति—'इच्छामो णं मणभक्खणं करिच्चए.' तए णं तेहिं देवेहिं एवं मणसीकते समाणे खिप्पामेव जे पोग्गला इहा, कता जाव मणामा ते, तेसि भक्खणत्ताए परिणमति. से जहा नाम ए मीया पोग्गला सीयं पप्प, सीय चेव अतिवत्तिचार्णं चिट्ठति, उस्सिणा वा पोग्गला उस्सिणं पण उस्सिण चेव अतिवत्तिचार्णं चिट्ठति—एवामेव तेहिं देवेहिं मणभक्खीकए ममाणे से इच्छामणे खिप्पामेव अवेति. ”

हे भगवन् ! शुं नैरयिको रोमाहार करनारा छे के प्रक्षेपाहार करनारा छे ?

हे गौतम ! तेओ, रोमाहार करनारा छे, प्रक्षेपाहार करनारा नथी. ए प्रमाणे एक रंद्रियवाळा जीवो अने बधा देवो विपे पण समजनुं. वेइन्द्रियवाळा जीवोधी माहो मनुष्य पर्यंतना प्राणिओ रोमाहार करनारा छे अने प्रक्षेपाहार करनारा पण छे.

हे भगवन् ! शुं नैरयिको ओजआहार (जे आहार आया शरीर द्वारा यह शके ते ओजआहार) करनारा छे के मनोभक्षी छे ?

हे गौतम ! तेओ ओजआहार करनारा छे—पण मनोभक्षी नथी. ए प्रमाणे बधा आदार्किक शरीरधारी प्राणिओ विपे समजवानुं छे वैमानिक सुधीना बधा देवो पण ओजआहार करनारा छे अने मनोभक्षी पण छे जेओ मनोभक्षी देवो छे तेओने 'अमे मनोभक्षण करव ने इच्छं ए छीए' ए प्रकारनु इच्छमन पेदा थाय छे अने ए मन पेदा ययुं के तुरत ज जे अणुओ ते देवोने इष्ट, कात यावत्—मन गमता होय ते बधा, तेओना (ते देवोना) भक्षणरूपे आवे छे—परिणमे छे. जेम के, शीत पुद्दलो शीत पदार्थने पामीने अधिक शीत थाय छे वा उष्ण पुद्दलो उष्ण पदार्थने पामीने अधिक उष्ण थाय छे ए ज प्रमाणे ते देवो इच्छा मनद्वारा इच्छित अणुओने मेळवीने, विशेष प्रमत्त थाय छे अने ए रीते मनोमक्षण कर्मा पर्यं तुरत ज ते इच्छामन चाल्युं जाय छे अर्थात् देवो तृप्त यह जाय छे एटले पछी तेओने खाबानी वृत्ति रहेती नथी. ”—(प्रज्ञापना-२० ४९८-५११-स०)

आ उपरांत ए आहारपदमां एक बीजो उद्भक्त पण छे अने तेमा पण अनेक हृषीकनो जणावेकी छे-ते—(१० ५११-५२५-म०)
सुधीमा छे-विशेष विस्तारना भयधी तेने अहीं जणाव्यो नथी. हवे ' आहार ' ना अधिकारने लगतो एक फोटो आवीए छीए, जेदी आहार सब्धी उतर
जणावेकी बधी वावतो तदन स्पष्ट थद जायः—

जीवना प्रसार—	कयो आहार कयारे ?
एक इन्द्रियवाळा जीवो—	अपर्याप्त दशामां ओज आहार. पर्याप्त दशामा रोम आहार. (अपर्याप्त दशा एटले ज्या सुधी शरीरनी पूरेपूरी रचना न थद होय त्या सुधीनो समय)
बे इन्द्रियवाळा जीवो—	अपर्याप्त दशामां ओज आहार. पर्याप्त दशामां रोमाहार अने प्रक्षेपाहार.
त्रण इन्द्रियवाळा जीवो—	"
चार इन्द्रियवाळा जीवो—	"
पाच इन्द्रियवाळा—पशु, पक्षी अने जलचरो—	"
मनुष्यो—	"
नैरयिको—	अपर्याप्त दशामां ओजआहार, पर्याप्त दशामां रोमाहार.
देवो—	अपर्याप्त दशामां ओजआहार. पर्याप्त दशामा रोमाहार अने मनोमक्षण. (मनोमक्षण एटले मन द्वारा ज इष्ट अने भक्ष्य अणुथो मेळनी भक्षण करवुं)

धेडारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽस्मिन् द्रायी यः सद्रुणानां परकृतिकरणाद्वैतजीवी तपस्वी ।
अस्माकं वारवारीऽनुगतनरवरो वाहको दार्ढि शाल्यो.-दद्यात् श्रीवीरदेवः सकलजिवसुखं मारहा चाप्तमुष्यः ॥

शतक ६.-उद्देशक ३.

बहुकर्म.-बल.-पुद्गल.-प्रयोग.-विस्मसा.-पादिक.-कर्मस्थिति.-स्त्री.-संयत.-सम्यग्दृष्टि.-संज्ञी.-भव्य.-दर्शन.-पर्याप्त.-भाषक.-परिच.-ज्ञान.-योग.-उपयोग.-
 आहारक.-सूक्ष्म.-चरम.-बंध.-अल्पबहुत्व.-हे भगवन् ! महाकर्मवाक्ये सर्वत. पुद्गलो चोटे ? सर्वत. पुद्गलोचो चय धाय ? उच्यते धाय ? निरतर
 पुद्गलो चोटे ? यावत्-निरतर पुद्गलोचो उपचय धाय ? अने एनो आत्मा दृष्टपणे, अशुभपणे अने अनिष्टपणे चारवार परिणमे ? हा.-तेनो हेतु.-अहन, धौन
 अने तन्मोहन (ताजा) बलनु उदाहरण.-अल्पकर्मवाक्ये सर्वत. पुद्गलो भेदाय ? यावत्-परिविध्वंस पामे ? अने एनो आत्मा सुभपणे, शुभपणे अने
 इष्टपणे चारवार परिणमे ? हा.-तेनो हेतु.-जडित, पङ्कित, मलिन अने रजव व्यापण पाणीवी धोवाता बलनो दाखलो -बल अने पुद्गलोचो उपचय.-
 प्रयोग.-विस्मसा.-जीव अने कर्मोचो उपचय.-ए उपचय प्रयोगसा, पण विस्मसाए नदि-मनप्रयोग-वचनप्रयोग-ज्ञायप्रयोग.- वं पंचेंद्रियोने ए त्रणे
 प्रयोग-पृथिवी यावत् वनस्पतिने एक (काय) प्रयोग.-विकलेंद्रियोने वे प्रयोग.-वचनप्रयोग अने कायप्रयोग.-देवोने त्रणे प्रयोग-बलने लगतो
 पुद्गलोपचय सादि-सात ? सादि-अनत ? अनादि-सात ? के अनादि-अनत ?-ए तो सादि-सात, ए ज प्रकारे जीवोने लगता पुद्गलोपचय निपे
 पृच्छा.-ईर्ष्यापथवधकर्मो कर्मपुद्गलोपचय सादि-मात-अव्ययो अनादि-सात.-अभव्ययो अनादि-अनत-कोर् कर्मपुद्गलोपचय सादि-अनत नदी.-शुं
 बल सादि-मात छे ?-सादि-अनत छे ?-अनादि-सात छे ?-अनादि-अनत छे ?-बल तो सादि-सात छे.-१ प्रमाणे जीव निपे पृच्छा.-नैरयिक-
 तिर्यक्-मनुष्य अने देवो सादि-मात.-सिद्धो सादि-अनत.-मव्यो अनादि-मात.-अभव्यो अनादि-अनत.-कर्मप्रकृति के-ली ?-आट-ज्ञानावरणाय-
 दर्शनारणीय यावत्-अतर य-ए आटेनी अवाधाकाळमहित वपस्थिति.-ए कर्मो स्त्री वाधे ? पुरुष वाधे ? के नपुंसक वाधे ?-ए त्रणे वाधे.-जे स्त्री,
 पुरुष के नपुंसक न होय ते ए कर्मो वाधे अने न वाधे.-आद्युष्यकर्मने स्त्री-पुरुष-के नपुंसक वाधे ?-वाधे अने न पण वाधे.-सयत-असंयत-अने
 सयतासयतवर्तक ए कर्मबंधने लगता प्रश्नो.-ए ज प्रमाणे सम्यग्दृष्टि-मिथ्यादृष्टि-सम्यग्मिथ्यादृष्टि-संज्ञी-असंज्ञी-नोसंज्ञीनोअसंज्ञी-भवसिद्धि-
 अभवसिद्धि-नोभवसिद्धिकनोअभवसिद्धि-चक्षुर्दर्शनी-अचक्षुर्दर्शनी-अवधिदर्शनी-केवलदर्शनी-पर्याप्त-अपर्याप्त-नोपर्याप्तनोअपर्याप्त-भाषक-
 अभाषक-परिच-अपरिच-नोपरिचनोअपरिच-मतिज्ञानी-श्रुतज्ञानी-अवधिज्ञानी-मनःपर्याप्तज्ञानी-केवलज्ञानी-मतिअज्ञानी-श्रुतअज्ञानी-अवधिअज्ञानी
 (विभर्गी)-मनोयोगी-वचनयोगी-काययोगी-अयोगी-। का रोपयोगी-निराकारोपयोगी-आहारक-अनाहारक-सूक्ष्म-बादर-नोसूक्ष्मनोबादर-
 चरम-अचरम ए वधाने उद्देशीने कर्मबंधने लगतो विचार.-स्त्रीवेदक-पुरुषवेदक-नपुंसकवेदक अने-अवेदक जीवोनी अल्पबहुता-हे भगवन् ! ते
 ए प्रमाणे.-

बहुकर्म वत्थे पोगगल पयोगसा वीससा य सादाए,
 कम्मद्विति-रिय-संजय-सम्मदिट्ठी य सची य.
 भविए दंसण-पज्जत्त-भासअ-परित्ते नाण-जोगे य,
 उवओगो-SSहारग-सुहुम-चरिम-बंधे य अप्प-वहुं.

बहुकर्म, बलमां पुद्गलो प्रयोगशी अने स्वाभाविक रीते, आदिस-
 हित, कर्मस्थिति, स्त्री, संयत, सम्यग्दृष्टि, संज्ञी, भव्य, दर्शन,
 पर्याप्त, भाषक, परिच, ज्ञान, योग, उपयोग, आहारक, सूक्ष्म,
 चरम, बंध अने अल्पबहुत्व; आटला विषयो आ उद्देशमां
 कहेवाशे.

१. अनन्तरोद्देशके पुद्गला आहारतश्चिन्तितः, इह तु वन्धादितः-इत्येवंसम्बन्धस्य तृतीयोद्देशकस्य आदौ अर्थसंप्रहगाधाद्वयम्:-
 बहुकर्मम्- इत्यादि. ' बहुकर्म ' त्ति महाकर्मणः सर्वतः पुद्गला वन्धन्ते इत्यादि वाच्यम्. ' वत्थे पोगगला पयोगसा वीससा य '

१ मूलच्छाया - बहुकर्म बल पुद्गला. प्रयोगतो विस्मसातश्च सादिकः, कर्मस्थिति-स्त्री-संयत-सम्यग्दृष्टिश्च संज्ञी च. भविको दर्शन-पर्याप्त-भाषक-
 परीतो ज्ञान-योगी च, उपयोगा-SSहारक-सूक्ष्म-मन्षक्षा-अल्प-बहुत्वम्:- अतु०

તિ યથા વદ્વે પુટ્ટયાઃ પ્રયોગનો વિચ્ચસાતથ ચીયન્તે, કિમ્ એં જીવાનામપિ વાચ્યમ્ ! ' સાદીણ ' તિ વચ્ચસ્ય નાદિઃ પુટ્ટવચ્ચમ્, એવં કિં જીવાનામપિ અર્થો ! ઇત્યાદિ પ્રશ્નઃ, ઉત્તરં ચ વાચ્યમ્. ' કમ્મદિટ્ઠિ ' તિ કર્મભિનિર્વાચ્યા, ' રશિય ' તિ કિં સ્ત્રી, પુન્પાદિર્વાં કર્મ વચ્ચનાતિ ? ઇતિ વાચ્યમ્, ' સંજય ' તિ કિં સંયતાદિઃ ? ' સમ્મદિટ્ઠિ ' તિ કિં સમ્યગ્દૃશ્યાદિઃ ? એવં મંડી, મચ્ચ, ડર્મની, પર્યામકઃ, માપકઃ, પરિતઃ, જ્ઞાની, યોગી, ઉપયોગી, આહારક, સૂચમ, ચરમઃ; ' વથે ય ' તિ એતાન્ આશિન્ય વચ્ચો વાચ્યઃ. ' અપ્પવહુ ' તિ ણ્યામેવ સ્ત્રીપ્રમૂર્તાનાં કર્મવચ્ચનાનાં પરમ્પરેણ અલ્પ-વહુતા વાચ્યા ઇતિ.

૧. આગલના ઉદ્દેશકમાં આહ્યાને એપેશીને પુટ્ટલોનો વિચાર કર્યો છે અને અહીં તે બંધાવિને એપેશીને પુટ્ટલો જિનવવાનાં છે-એ પ્રમાણે મરવચ્ચાઝા આ ઘીજા ઉદ્દેશકમાં, શરૂઆતમાં એ અર્થમ્મગ્રહ ગાથા છે [' વહુકમ્મ ' ઇત્યાદિ.] તેમાં [' વહુકમ્મ ' તિ] એટલે મોટા કર્મવાઝાને સર્વવચ્ચરે પુટ્ટલો વંધાય, ઇત્યાદિ કહેવું, [' વત્થે પોગ્ગલા પયોગમા વીસમા ય ' તિ] જેમ વચ્ચમાં પ્રયોગદ્વારા યા મ્યામાવિચ્ચ રીતે પુટ્ટલો એકઠા થાય છે, એ એવી રીતે જીવોને પણ થાય છે ? એ કહેવું, [' સાદીણ ' તિ] જેમ વચ્ચમાં એકઠાં થતાં પુટ્ટલો યાદિ-આદિવાઝાં છે, એ પ્રમાણે એ જીવોને પણ પુટ્ટલસંગ્રહ આદિવાઝો છે ? ઇત્યાદિ પ્રશ્ન અને ઉત્તર કહેવા, [' કમ્મદિટ્ઠિ ' તિ] કર્મની સ્થિતિ કહેવી, [' રશિય ' તિ] શુ સ્ત્રી, પુન્પ વચ્ચે કર્મવંચ કરે ? ઇત્યાદિ કહેવું, [' સંજય ' તિ] શું સંયત વચ્ચે, [' સમ્મદિટ્ઠિ ' તિ] શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ વચ્ચે, એ પ્રમાણે મંડી, મચ્ચ, ડર્મની, પર્યામ, માપક, પરિત, જ્ઞાની, યોગી, (યોગી એટલે શરીરાદિકૃત યોગ-ચેટા-વાઝો) ઉપયોગી, આહારક, સૂચમ, ચરમ એ વધાને આશીને [' વથે ય ' તિ] વંચ કહેવાં, [' અપ્પવહુ ' તિ] એ વધા સ્ત્રી વચ્ચે કર્મવંચકોતું પરમ્પર અલ્પવહુત્વ કહેવું.

વચ્ચના ઉદાહરણ સાથે મહાકર્મ અને અલ્પકર્મ.

૧. પ્ર૦—મેં જૂળં મંતિ ! મહાકમ્મસ્સ, મહાકિરિયસ્સ, મહામવસ્સ, મહાવેયણ્ણસ્સ સચ્ચઓ પોગ્ગલા વચ્ચંતિ, સચ્ચઓ પોગ્ગલા ચિચ્ચંતિ, મચ્ચઓ પોગ્ગલા ઉવચિચ્ચંતિ; સયા સમિયં પોગ્ગલા વચ્ચંતિ, સયા સમિયં પોગ્ગલા ચિચ્ચંતિ, સયા સમિયં પોગ્ગલા ઉવચિચ્ચંતિ; સયા સમિયં વ ણં તસ્સ આયા દૂરૂવચ્ચાણ, દુવચ્ચણ્ણચ્ચાણ, દુગંધચ્ચાણ, દૂરસચ્ચાણ, દુફાસચ્ચાણ; અણિટ્ઠચ્ચાણ, અકંત-અપિચ્ચ-અનુમ-અમણુચ્ચ-અમણામચ્ચાણ, અણિચ્ચિચ્ચત્તાણ, અમિચ્ચિચ્ચત્તાણ, અહચ્ચાણ-નો ઉહચ્ચાણ, દુક્કચ્ચાણ-નો સુહચ્ચાણ મુચ્ચો મુચ્ચો પરિણમંતિ ?

૧. ૩૦—હંના, ગોયમા ! મહાકમ્મસ્સ તં ચેવ.

૨. પ્ર૦—સે કેળદ્દેણં ?

૨. ૩૦—ગોયમા ! સે જહા નામણ વચ્ચસ્સ અહયસ્સ વા, ધોવચ્ચસ્સ વા, તંતુગ્ગવચ્ચસ્સ વા આણુપુચ્ચીણ પરિમુચ્ચમાણસ્સ સચ્ચઓ પોગ્ગલા વચ્ચંતિ, સચ્ચઓ પોગ્ગલા ચિચ્ચંતિ, જાવ-પરિણમંતિ; સે તેણદ્દેણં.

૧. પ્ર૦—હે મગવન્ ! તે નક્કી છે કે, મહાકર્મવાઝાને, મહાક્રિયાવાઝાને મહાઆશ્રવવાઝાને અને મહાવેદનાવાઝાને સર્વથી સર્વે દિગાઓથી-સર્વ પ્રકારે-પુટ્ટલોનો વંચ થાય ? સર્વથી પુટ્ટલોનો ચય થાય ? સર્વથી પુટ્ટલોનો ઉપચય થાય ? હમેશા નિરંતર પુટ્ટલોનો વંચ થાય, હમેશા નિરંતર પુટ્ટલોનો ચય થાય કે હમેશા નિરંતર પુટ્ટલોનો ઉપચય થાય ? અને તેનો આત્મા, હમેશા નિરંતર દૂરૂપણે, દુર્વર્ણપણે, દુર્ગંધપણે, દૂરસપણે, દુઃસ્વપણે, અનિષ્ટપણે, અકાંતપણે, અમનોહપણે, અમનામપણે-મનથી નમારી પણ ન શકાય એ સ્થિતિએ. અનીષ્ઠિતપણે-પ્રાત કરવાને અનિષ્ઠિતપણે, અમિષ્ઠિતપણે-જે સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરવાનો હોમ પણ ન થાય તે સ્થિતિપણે, જવચ્ચપણે, અનૂર્ચપણે, દુઃસ્વપણે અને અમુખપણે વારંવાર પરિણમે છે ?

૧. ૩૦—હા, ગૌતમ ! મહાકર્મવાઝા માટે તે જ પ્રમાણે છે.

૨. પ્ર૦—(હે મગવન્ !) તે શા હેતુથી ?

૨. ૩૦—હે ગૌતમ ! જેમ કોઈ અહત-અક્ષત-અપરિસુક્ત-નહિ ત્રાપરેલું-અધોતું, શ્રૌત-ધોતું-વાપરીને પણ ધોરલું અને શાઠ્ઠ ઉપરથી હમણાં તારું જ રતરેલું વચ્ચ હોય, તે વચ્ચ જ્યારે ક્રમે ક્રમે વપરાશમાં આવે ત્યારે તેને સર્વે વાજુણી પુટ્ટલો વંધાય છે-હાને છે, સર્વે વાજુણી પુટ્ટલોનો ચય થાય છે યાવત્ કાલાન્તરે તે વચ્ચ, મસોતા જેવું મેલું અને દુર્ગંધી તરીકે પરિણમે છે, તે હેતુથી મહાકર્મવાઝાને ઉપર પ્રમાણે કહ્યું છે.

૧. મૂલચ્ચાઝા—તદ્ નૂનં મગવન્ ! મહાકર્મણઃ, મહાક્રિયસ્ય, મહાસવસ્ય, મહાવેદનસ્ય સર્વેત. પુટ્ટલા વચ્ચન્તે, સર્વેત. પુટ્ટલાથીચન્તે, સર્વેત. પુટ્ટલા ઉપચીયન્તે; સદા સમિતં પુટ્ટલા વચ્ચન્તે, સદા સમિતં પુટ્ટલાથીચન્તે, સદા સમિતં પુટ્ટલા ઉપચીયન્તે; સદા સમિતં ચ તસ્યાડ્ડજ્ઞેના દૂરૂપતયા, દુર્વર્ણતયા, દુર્ગંધતયા, દૂરસદયા, દુઃસ્વશ્ચંતયા, અનિષ્ટવયા, અકાન્તા-ડ્ડપ્રિયા-ડ્ડગુમા-ડ્ડમનોહા-ડ્ડમનોડ્ડમતયા, અનીષ્ઠિતતયા, અમિષ્ઠિતતયા, અપચ્ચનયા નો અર્ચંતયા, દુઃસ્વતયા નો દુઃસ્વતયા મૂયો મૂયઃ પરિણમન્તિ ? હન્ત, ગૌતમ ! મહાકર્મણસ્ય ચેવ. તેવં કેનાડ્ડર્થેન ? ગૌતમ ! તદ્ યથા નામ વચ્ચસ્ય અહવચ્ચ વા, ધોવચ્ચ વા, તન્નોદ્દેવચ્ચ વા, આણુપુચ્ચીણ પરિમુચ્ચમાણસ્ય સર્વેત; પુટ્ટલાઃ વચ્ચન્તે, સર્વેત; પુટ્ટલાથીચન્તે યાવત્-પરિણમન્તિ; તદ્ તેનાડ્ડર્થેન—અબ્ધ૦

३. प्र०—सें णुं भंते ! अयाऽऽसवस्त, अप्पकम्मस्स, अप्पकिरियस्स, अप्पवेदणस्स सच्चओ पोग्गला भिज्जाति, सच्चओ पोग्गला छिज्जाति, सच्चओ पोग्गला विज्जाति, सच्चओ पोग्गला परिविद्धसंति; सया समियं पोग्गला भिज्जाति, सच्चओ पोग्गला छिज्जाति, विद्धसंति, परिविद्धसंति, सया समियं च ण तस्स आया सुत्तत्ताए पसत्थं नेयच्चं, जाव—सुहत्ताए—नो दुक्खत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमति ?

३. प्र०—हे भगवन् ! ते नक्की छे के, अल्पआश्रववाळाने, अल्पकर्मवाळाने, अल्पक्रियावाळाने अने अल्पवेदनावाळाने सर्वथी पुद्गले भेदाय छे ? सर्वथी पुद्गले छेदाय छे ? सर्वथी पुद्गले विध्वंस पामे छे ? सर्वथी पुद्गले समस्तपणे नाश पामे छे ? हमेशा निरतर पुद्गले भेदाय छे ? सर्वथी पुद्गले छेदाय छे ? विध्वंस पामे छे ? समस्तपणे नाश पामे छे ? अने तेनो आत्मा हमेशा निरतर सुख-पपणे—पूर्वना सूत्रमां जे अप्रशस्त कथुं हनुं ते अर्हां प्रशस्त जाणनुं यावत्—सुखपणे, दुःखपणे नहि—वारवार परिणमे छे ?

३. उ०—हंता, गोयमा ! जाव—परिणमंति.

३. उ०—हा गौतम ! यावत्—परिणमे छे.

४. प्र०—से केणट्ठेणं ?

४. प्र०—(हे भगवन् !) ते गा हेतुथी ?

४. उ०—गोयमा ! से जहा नामए वत्थस्स जल्लियस्स वा; पंकिरियस्स वा, मइल्लियस्स वा, रइल्लियस्स वा आणुपूर्वाए परिकम्मिज्जमाणस्स सुद्धेणं चारिणा धोव्वेमाणस्स सच्चओ पोग्गला भिज्जाति, जाव—परिणमंति, से तेणट्ठेणं.

४. उ०—हे गौतम ! जेम कोई जल्लित—जल्लुवाळु—मेल्ल. पकसहित—मेल्लसहित अने रजसहित वल्ल होय, अने ते वल्ल—क्रमे क्रमे—शुद्ध यत्तुं होय, शुद्ध पाणीथी धोवातुं होय तो तेने लगेला पुद्गले सर्वथी भेदाय यावत् परिणाम पामे, ते हेतुथी अल्पक्रियावाळां माटे पूर्व प्रमाणे कथुं छे.

२ तत्र बहुकर्मद्वारे ' महाकम्मस्स ' इत्यादि. महाकर्मणः स्थित्याद्यपेक्षया, महाक्रियस्य अल्पक्रियापेक्षयादिक्रियस्य, महाश्रवस्य वृहन्मिथ्यात्वादिकर्मवन्वहेतुकस्य, महावेदनस्य महापीडस्य, सर्वतः सर्वान् दिक्षु, सर्वान् वा जीवप्रदेशान् आश्रित्य—वध्यन्ते आसकलननः, चीयन्ते वन्धनतः, उपचीयन्ते निपेकरचनतः; अथवा व्यन्ते वन्धनतः, चीयन्ते निधत्तत, उपचीयन्ते निकाचनतः; ' सया समिय ' ति ' सदा ' सर्वदा, सदात्वं च व्यवहारतोऽसातत्येऽपि स्याद् इत्यत आहः—' समितं ' सततम्, ' तस्स आय ' ति यस्य जीवस्य पुद्गला व्यन्ते तस्याऽऽत्मा बाह्यात्मा शरीरम् इत्यर्थः, ' अणिट्ठत्ताए ' ति इच्छायाः अविषयतया, ' अकंतत्ताए ' ति अमुन्दरतया, ' अपियत्ताए ' ति अप्रेमहेतुतया, ' असुमत्ताए ' ति अमङ्गलतया इत्यर्थः, ' अमणुत्ताए ' ति ' न मनसा—भावतः—सुन्दरोऽयम् ' इति अमनोज्ञस्तद्वा वस्तुत्ता—तया, ' अमणामत्ताए ' ति न मनसाऽभ्यन्ते गम्यन्ते संस्मरणतोऽमनोऽभ्यः, तद्भावस्तत्ता—तया—प्राप्तुमवाञ्छितत्वेन ' अणिच्छियत्ताए ' ति अनीप्सिततया प्राप्तुमनमिवाञ्छितत्वेन, ' अभिज्जियत्ताए ' ति मिथ्या लोभः, सा संजाता यत्र स भिद्यितः न भिद्यितोऽभिद्यितः, तद्भावस्तत्ता—तया, ' अहत्ताए ' ति जवन्त्यतया, ' नो उड्डत्ताए ' ति न मुह्यतया. ' अहयस्स ' ति अपरिमुक्तस्य, ' धोयस्स व ' ति परिमुज्याऽपि प्रक्षालितस्य, ' तंतुग्गयस्स व ' ति तन्त्रात् तुरी—वैमादेरपनीतमात्रस्य ' वज्जाति ' इत्यादिना पदत्रयेण इह वल्लस्य, पुद्गलानां च यथोत्तरं संवन्वप्रकर्ष उक्तः, ' भिज्जाति ' ति प्राक्तनसंवन्वविशेषपत्यागात्, ' विद्धसंति ' ति ततोऽध.पातात्, ' परिविद्धसंति ' ति नि.जेपतया पातात्. ' जल्लियस्स ' ति जल्लितस्य यान लगन (अनलगत) धर्मपेतमलयुक्तस्य ' पकिरियस्स ' ति आर्द्रमोडेपेतस्य, ' मइल्लियस्स ' ति कठिनमलयुक्तस्य, ' रइल्लियस्स ' रजेयुक्तस्य, ' परिकम्मिज्जमाणस्स ' ति क्रियमाणशोचनार्थोपक्रमस्य.

२. तेषां प्रथमना बहुकर्मद्वारमां [महाकम्मस्स ' इत्यादि] स्थिति वगेरेनी अपेक्षाए मोटा कर्मवाळाने—अर्थात् मोटी स्थिति, रस अं प्रदेशवाळा कर्मवाळाने, जेनी ' कायिकी ' वगेरे क्रियाओ नानी नथी तेने—मोटी क्रियावाळाने, महाश्रववाळाने एटले कर्मवर्धना मोटा हेतुरू मिथ्यात्वादिववाळाने, मोटी पीडावाळाने सर्वे दिशाओमाथी अथवा सर्वे जीवप्रदेशोने आथी (कर्मनां अणुओ) संकलनथी वधाय छे. वधनथी च थाय छे अने निपेक—दल्लिकथेप—करवाथी उपचय—थाय छे अथवा, वधनथी वधाय छे, निधत्त करवाथी चय थाय छे अने निकाचन करवाथी उपचय छे, [' सया समियं ' ति] सदा एटले हमेशा, निरतरता न होय त्वां पण कोरक वार व्यवहार—लोकस्सि थी ' सदा ' कहवाय छे म. कहे छे के, [' समितं ']—सतत—निरतर, [' तस्स आय ' ति] जे जीवने पुद्गले वधाय छे ते जीवने वंत्तान्ना—शरीर [' अणिट्ठत्ताए ' ति] अनिष्टपणे एटले इच्छाना अविषयपणे, [' अकंतत्ताए ' ति] अमुन्दरपणे, [' अपियत्ताए ' ति] अप्रियपणे, [' असुमत्ताए ' ति] असुमपणे—अमंगल्यपणे, [' अमणुत्ताए ' ति] अमनोज्ञपणे अर्थात् जे, मनने एटले मावथी ' आ सुद्ध छे एम न लागे ' ते अमनोज्ञ अं

१. मूलच्छाया—तद् न्तं भगवन् ! अत्ताश्रवस्य, अल्पकर्मण, अत्ताक्रियस्य, अल्पवेदनस्य सर्वतः पुद्गला भिद्यन्ते, सर्वतः पुद्गलाविध्वस्यन्ते सर्वतः पुद्गला विध्वस्यन्ते सर्वतः पुद्गला परिविध्वस्यन्ते, सदा समितं पुद्गला भिद्यन्ते, सर्वतः पुद्गलाविध्वस्यन्ते, विध्वस्यन्ते, परिविध्वस्यन्ते; नदा समितं च तस्याऽऽत्मा ब्रुहस्पतया, प्रशस्तं ज्ञातव्यम्, चावन्—सु न्तया—नो दु खतया भूयो भूयः परिणमन्ति ? हन्त, गौतम ! यावत्—परिणमन्ति. तत् ' केनाऽप्यं ? गौतम ! तद् यथा ' नाम वल्लस्य जल्लितस्य वा, पड्डितस्य वा, मल्लितस्य वा, रजस्वतो वा, आणुपूर्वा परिकर्ममाणस्य शुद्धेन चारिणा धाव्यमानस्य सर्वतः पुद्गला भिद्यन्ते, यावत्—परिणमन्ति, तत् तेनाऽप्यं—अनु०

તેપણું ઇટલે અમનોજ્ઞતા, તે પળે, [' અમનોગમતાઈ ' તિ] ગનદ્વારા સંભારતા પળ જે ન રુચે તે અમનોઽમ્ય કહેવાય, તેપણું તે અમનોઽમ્યતા અને તેપળ અર્થાત્ મનથી અસંરમણીયપળે-પામવાને અવાંહિતવળે, [' અભિન્નિચયતાઈ ' તિ] અનીષ્ટિતવળે-પામવાની અભિવંહાથી શ્દિતવળે, [' અભિજ્ઞિયતાઈ ' તિ] મિથ્યા ઇટલે લોભ, ડ્યાં લોભ હોય તે મિથિયત કહેવાય અને તેથી ડલટુ તે અભિથિયત, તેવળે ઇટલે જે પ્રાપ્ત કરવાને લોભ પળ ન ધાય તેવળે, [' અહતાઈ ' તિ] જઘન્યવળે, [' નો ડહતાઈ ' તિ] ડ્રમુમ્યવળે. [' અહ્યમ્મ ' તિ] નહિ મોગવેલુ-નહિ વાપેલું-અધોલું, [' ધોયમ્મ વ ' તિ] મોગવીને-વાપરીને પળ ધોવેલું, [' તંતુમયમ્મ ' તિ] તંત્ર-તુતી, વેમા વગેરે રૂપ સાંના-થી તાતુ ત્ર દૂર કરેલુ-ડતાવેલું. [' મજ્ઞંતિ ' ઇત્યાદિ] પ્રણ પદવટે અહિં વચ્ચના અને પુદ્ગલોના ડત્તરોત્તર સંબંધની અધિકના કરી છે. [' મિજ્ઞંતિ ' તિ] પ્રથમના ઇકપ્રકારના સંબંધને ત્યજવાથી, [' વિદ્ગંતિ ' તિ] તેથી-પ્રાત્માથી-નીચે પડવાથી, [' પરિવિદ્ગમંતિ ' તિ] મદ્મન્યવળે-વધાં ય પુદ્ગલોના-પડવાથી, [' જલિયમ્મ ' તિ] જલું અને લાગરું ઇવા પ્રકારના મલયુક્ત, [' પંચિયમ્મ ' તિ] મીના મેલથી યુક્ત, [' મદહિત્રમ્મ ' તિ] કટળ મેલ મહિત, [' રદ્ધિયમ્મ ' તિ] રજ સહિત અને [' પરિદ્ધિમ્મિજ્ઞમાણમ્મ ' તિ] જેને માફ કરવાનો આરમ શરૂ છે તેવું વષ્ષ જેમ ચોરસું ઘર્ષ જાય છે તેમ અસ્યક્રિયાદિયુક્ત આત્મા પળ ચોરસો ઘર્ષ જાય છે.

વચ્ચ અને જીવ તથા પુદ્ગલોપચય અને કર્મ.

- ૧. પ્ર૦—વૈત્થસ્સ ણં મંતે ! પોગ્ગલોવચયં કિં પયોગસા વીસસા ?
- ૫. ૩૦—ગોયમા ! પઝોગસા વિ, વીસસા વિ.
- ૬. પ્ર૦—જહા ણં મંતે ! વરથસ્સ ણં પોગ્ગલોવચઈ પયોગસા

- ૫. પ્ર૦—હે મગવન્ ! વચ્ચને જે પુદ્ગલોનો ડપચય થાય છે તે શું પ્રગોગથી-પુરુષ પ્રવલ્લથી-ધાય છે કે સ્વાભાવિક રીતે થાય છે ?
- ૫. ૩૦—હે ગૌતમ ! પ્રયોગથી ધાય છે અને સ્વાભાવિક રીતે પળ થાય છે.
- ૬. પ્ર૦—હે મગવન્ ! જેમ વચ્ચને પ્રયોગથી અને સ્વાભાવિક વ

૧. અહીં મૂલમા મનામ (અમનામતાઈ) શબ્દનો પ્રયોગ થઈલો છે. “ મનસા અમ્યતે ગમ્યતે ” (મનોઽમ્યઃ) (ટીકાકાર) અર્થાત્ મનને ગમે તે મનોઽમ્ય ઇટલે સુદર અને જે નેડુ નહિ તે અમનોઽમ્ય અર્થાત્ અસુદર. આ ‘ મનામ ’ શબ્દની જેટલી સમાનતા ‘ મનોઽમ્ય ’ શબ્દ સાથે છે તે કરતા વિશેષ સમાનતા ‘ મનાપ ’ શબ્દ સાથે હોઈ શકે છે. ‘ મનાપ ’ શબ્દનો પ્રયોગ પાલીપ્રથોમાં ‘ સુદર ’ અર્થમાં જ થઈલો છે —

“ અન્હાકં પિ સહધમ્મિકા પિયા મનાપા ”—મ૦ પ૦ ૫૩ સુ૦ ૧૧ (૧૦)
 “ અભિકંતવણ્ણા—અમિરૂપચ્છવિ, મનાપવણ્ણા ”—મ૦ પ૦ ૨૪૮ સુદ૦ (૧૦)

૨. અહીં મૂલમા ‘ અભિજ્ઞિયતાઈ ’ ઇવો પાઠ છે અને તેનો અર્થ કરતાં ટીકાકારથી જળાવે છે કે, “ મિથ્યા લોભઃ, મા સંજાતા યત્ર સ મિથિયત —ન મિથિયત —અભિથિયત.—તદ્ગ્રાવન્મતા—તયા ” અર્થાત્ “ મહાપ્રવવાજ્ઞને જે પુદ્ગલો ચોંટિ છે તેનો પરિગામ અભિથિયવળે—તે પુદ્ગલોને લેવા વોદને લોભ પળ ન ધાય ઇવા ડરાવરૂપે-ધાય છે ” તાત્પર્ય ઇ છે કે, મહાપ્રવવાજ્ઞને જે કર્મ-પુદ્ગલો નોંટિ છે તે ઇવાં અભિટ શોય છે કે, જેને મેલવવાનો કોઈ લોભ પળ ન રાઁ. જેમ અહીં મૂલમાં ‘ અભિજ્ઞિયતાઈ ’ પ્રયોગ વચ્ચનો છે તેમ શ્રીબુદ્ધના ડપરિવિદ્ગના ‘ મજ્ઞિમ્મ-નિકાય ’ નામના ડ્રથમા પળ ‘ અમિજ્ઞા ’ શબ્દ વપરાઈલો છે. ત્યાં તેને લગતો પાઠ અને તેનો શ્રીબુદ્ધપોષ આચાર્યજીઈ કરેલો અર્થ આ પ્રમાણે છે—(મૂલપાઠ—)

“ કતમે ચ મિત્તવે ! ચિત્તસ્સ ડપક્કિણેસા ?
 અમિજ્ઞા, વિસમલોભો ચિત્તસ્સ ડપક્કિણેનો, વ્યાપાદો, કોવો, ડપનાદો મક્કલ્લે, પચ્છનો, ઇસ્મા, મચ્છરિય, માયા, સાટેર્ય, ધંમો, સારંમો, માનો, અતિમાનો, મદો પમાદો—ચિત્તસ્સ ડપક્કિણેસો.
 “ હે મિથુઓ ! ચિત્તના ડપક્કેશ કેટલા છે ?
 અમિથ્યા, વિષમલોભ—ઈ ચિત્તનો ડપક્કેશ છે-ઈ જ રીતે વ્યાપાદ—હિંસા, મોષ, ડપનાહ, ડ્રક્ષ, પચ્ચાશ, ઇર્થ્યા, માતસર્ય, માયા, શઠતા, સ્તંભ, સંરંમ, માન, અતિમાન, મદ અને પ્રમાદ—ઈ વધા ચિત્તના ડપક્કેશ છે ”—મ૦ પ૦ ૨૬, સુત—૫ (૧૦)

શ્રીબુદ્ધપોષજીનો અર્થ :—

“ અમિજ્ઞા-વિસમલોભો ”—“ સકમંઢે ઇન્દ્રાગો અમિજ્ઞા, પરમંઢે વિસમલોભો. અથવા યુત્તપત્તઞાને ઇન્દ્રાગો અમિજ્ઞા, અયુત્તપત્તઞાને વિસમલોભો. ”

“ પોતાના માંઢ (પાત્ર વિગેરે ડપકરણ) માં ઇન્દ્રાગ તે અમિથ્યા અને યોજાના માંઢમાં ઇન્દ્રાગ તે વિષમલોભ. અથવા યુક્ત પાત્ર સ્થાનમાં ઇન્દ્રાગ તે અમિથ્યા અને અયુક્ત અપાત્ર-સ્થાનમાં ઇન્દ્રાગ તે વિષમલોભ ”
 —મ૦ પ૦ ૨૩૮ (૧૦)

અહીં પળ આ શ્રીબુદ્ધપોષજીનો અર્થ ઘણો સુદર રીતે ઘટો શકે તેમ છે.

૩. અહીં મૂલમા ‘ જહ્ણ ’ (જહ્ણિયસ્સ) શબ્દનો પ્રયોગ થઈલો છે તેનો અર્થ મેલ ધાય છે. ઇવો જ શબ્દ-પ્રયોગ મજ્ઞિમ્મ-નિકાયમાં પળ આ પ્રમાણે મલી આવે છે—

“ નાડઢ મિક્કલ્લે ! સંઘાટિકસ્સ સંઘાટિધારણમત્તેન સામઞ્ઞે વદામિ. (ઇવૈ) અચ્ચેલકસ્સ અચ્ચેલકમત્તેન, રજોજહ્ણિકસ્સ રજોજહ્ણિકમત્તેન ” ઇત્યાદિ.

“ હે મિથુઓ ! સંઘાટિક કાઢ માત્ર સંવાદી ધારણ કરવાથી જ ડ્રમળ ઘર્ષ શકતો નથી. અચ્ચેલક માત્ર અચ્ચેલક રહેવાથી અને રજોજહ્ણિક (મેલો) માત્ર મેલને ઊંચે પળ કાઢ ડ્રમળ ઘર્ષ શકતો નથી—ઈમ ડું કડું ડું ” ઇત્યાદિ—મ૦ પ૦ ૧૧૦ (૧૦)

૧. મૂલચાયા:—વચ્ચસ મગવન્ ! પુદ્ગલોપચયઃ કિં પ્રયોગેણ, વિસસયા ? ગૌતમ ! પ્રયોગેનાડપિ, વિસસયાડપિ. યથા મગવન્ ! વચ્ચસ પુદ્ગલોપચયઃ પ્રયોગેણ.—અન્ન૦

वि, वीससा वि—तहा णं जीवाणं कम्मोवचणं किं पयोगसा, वीससा ?

रिते पुद्गलो नो उपचय थाय छे तेम जाओने जे कर्मपुद्गलो नो उपचय थाय छे ते शुं प्रयोगथी अने स्वभाविक रिते, ए वने कारणथी थाय छे ?

६. उ०—गोयमा ! पयोगसा, नो वीससा.

६. उ०—हे गौतम ! जीवोने जे कर्मनो उपचय थाय छे ते प्रयोगथी थाय छे पण स्वभाविक रिते यतो नथी.

७. प्र०—से केणट्टेणं ?

७. प्र०—(हे भगवन्) ते गा हेतुथी ?

७. उ०—गोयमा ! जीवाणं तिविहे पयोगे पन्नत्ते, तं जहाः—मणपयोगे, वडपयोगे, कायपयोगे; इच्चेणं तिविहेणं पयोगेणं जीवाणं कम्मोवचये पयोगसा, नो वीससा; एवं सच्चेसिं पंचिदियाणं तिविहे पयोगे भाणियच्चे. पुढवीकाइयाणं एगविहेणं पओगेणं, एवं जाव—वणस्सइकाइयाणं. विगलेंदियाणं दुविहे पयोगे पन्नत्ते, तं जहा.—वडपयोगे; कायपयोगे य; इच्चेण दुगिहेणं पयोगेणं कम्मोवचये पयोगसा, नो वीससा, से तेणट्टेणं जाव—नो वीससा, एवं जस्स जो पओगो, जाव—वेमाणियाणं.

७. उ०— हे गौतम ! जीवोने त्रण प्रकारना प्रयोगी कथा छे, ने जेमके, मनप्रयोग, वचनप्रयोग, अने कायप्रयोग, ए त्रण प्रकारना प्रयोगवडे जीवोने कर्मनो उपचय थाय छे, माटे जीवोने कर्मनो उपचय प्रयोगथी थाय छे पण स्वभाविक रिते यतो नथी; ए प्रमाणे ववा पंचेन्द्रियोने त्रण प्रकारनो प्रयोग कहेवो, पृथिवीमात्रिकोने एक प्रकारनो प्रयोग कहेवो, ए प्रमाणे यावन्—वनस्पतिको-थिको मुधी जाणुं, विकलेन्द्रिय जीवोने वे प्रकारनो प्रयोग कल्यो छे, ते जेमके, वचनप्रयोग अने कायप्रयोग, ए वे प्रकारना प्रयोगवडे तेओने कर्मनो उपचय थाय छे माटे तेओने प्रयोगथी कर्मोपचय थाय छे पण स्वभाविक रिते कर्मोपचय यतो नथी, ते हेतुथी एम कहुं के, यावत् स्वभाविक रिते कर्मोपचय यतो नथी, ए प्रमाणे जे जीवने जे प्रयोग होय ते कहेवो अने ते प्रमाणे यावन्—वेमाणिक सुधी कहेवुं.

८. प्र०—वत्थस्स णं भंते ! पोग्गलोवचये किं साइए सपज्जवसिए, साइए अपज्जवसिए, अणाइए सपज्जवसिए, अणाइए अपज्जवसिए ?

८. प्र०—हे भगवन् ! वस्त्रने जे पुद्गलो नो उपचय थयो छे, ते शुं सादि सात छे ? सादि अनंत छे ? अनादि सांत छे के अनादि अनंत छे ?

८. उ०—गोयमा ! वत्थस्स णं पोग्गलोवचये साइए सपज्जवसिए, नो साइए अपज्जवसिए, नो अणाइए सपज्जवसिए, नो अणाइए अपज्जवसिए.

८. उ०—हे गौतम ! वस्त्रने जे पुद्गलो नो उपचय थयो छे, ते सादि सात छे पण सादि अपर्यवसित—अनंत—नथी, तेम ज अनादि सांत नथी अने अनादि अनंत नथी.

९. प्र०—जहा णं भंते ! वत्थस्स पोग्गलोवचये साइए सपज्जवसिए, नो साइए अपज्जवसिए, नो अणाइए सपज्जवसिए, नो अणाइए अपज्जवसिए; तहा णं जीवाणं कम्मोवचये पुच्छा ?

९. प्र०—हे भगवन् ! जेम वस्त्रनो पुद्गलोपचय सादि सांत छे पण सादि अनंत, अनादि सांत के अनादि अनंत नथी तेम जीवोना कर्मोपचय माटे पण पृच्छा—प्रश्न—करवी अर्थात् जीवोने कर्मोपचय पण शुं सादि सांत छे ? सादि अनंत छे, अनादि सांत छे के अनादि अनंत छे ?

९. उ०—गोयमा ! अत्येगइयाण जीवाणं कम्मोवचये साइए सपज्जवसिए, अत्येगतियाणं अणाइए सपज्जवसिए, अत्येगइयाणं अणाइए अपज्जवसिए, नो चैव णं जीवाणं कम्मोवचये साइए अपज्जवसिए.

९. उ०—हे गौतम ! केटलाक जीवोने कर्मोपचय सादि सांत छे, केटलाक जीवोने कर्मोपचय अनादि सांत छे अने केटलाक जीवोने कर्मोपचय अनादि अनंत छे. पण जीवोने कर्मोपचय सादि अपर्यवसित—अनंत—नथी.

१. मूलच्छ या —अपि विस्सयाऽपि, तथा जीवानां कर्मोपचय किं प्रयोगेण, विस्सया ? गौतम ! प्रयोगेण, न. विप्रमया तत् केनाऽर्थेन ? गौतम ! जीवानां त्रिविध प्रयोग प्रकृत, तदर्थः—मन प्रयोगः, वचन प्रयोगः, कायप्रयोगः, इत्यनेन त्रिविधेन प्रयोगेण जीवानां कर्मोपचयः प्रयोगेण, न विस्सया; एष सर्वेषां पञ्चेन्द्रियाणां त्रिविधः प्रयोगो भवति। पृथिवीकायिकानाम् एतद्विधेन प्रयोगेण, एवं यावत्—वनस्पतिकानाम्, विकलेन्द्रियाणां द्विविधः प्रयोगः प्रकृत, तद्यथा—वचनप्रयोगः, कायप्रयोगश्च; इत्यनेन द्विविधेन प्रयोगेण, कर्मोपचयः प्रयोगेण, न विस्सया, तत् केनाऽर्थेन यावत्—नो विस्सया, एवं सस्य च. प्रयोग, यावत्—वेमाणिकानाम्, वस्त्रस्य भगवन् ! पुद्गलोपचय किं सादि अपर्यवसित, सादि अपर्यवसित, अनादिक. अपर्यवसित, अनादि अपर्यवसित ? गौतम ! दस्य पुद्गलोपचय सादि अपर्यवसित, नो सादि होऽपर्यवसित, नो अनादिक. अपर्यवसित, नोऽनादिकोऽपर्यवसित. यथा सचत् । वस्त्रस्य पुद्गलोपचय सादि अपर्यवसित, नो सादि होऽपर्यवसित, नोऽनादिक. अपर्यवसित, नोऽनादिकोऽपर्यवसित; तथा जीवानां कर्मोपचये पृच्छा ? गौतम ! अत्येगेषां जीवानां कर्मोपचय सादि अपर्यवसित, अत्येगेषां अनादिक. अपर्यवसित, अत्येगेषां अनादिक. अपर्यवसित, नो चैव जीवानां कर्मोपचय सादि अपर्यवसित.—२७५

अपञ्जवासिण तहा णं जीवा णं किं साइया सपञ्जवासिया चउभगो-
पुच्छा ?

जीवो शु सादि सात छे ? अहिं पूरेना चारे भागा कही तेमां प्रश्न
करवो.

१२. उ०—गोयमा ! अत्येगइया साइया सपञ्जवासिया,
चत्तारि वि भाणियच्चा.

१२. उ०—हे गौतम ! केटलाक जीवो सादि सांत छे, ए
प्रमाणे चारे भागा कहेवा.

१३. प्र०—से केणट्टेणं ?

१३. प्र०—(हे भगवन् !) ते शा हेतुथी ?

१३. उ०—गोयमा ! नेरतिय-तिरिक्खजोणिय-मणुरस-देवा
गतिरागतिं पडुच साइया सपञ्जवासिया, सिद्धा (सिद्ध) गतिं
पडुच साइया अपञ्जवासिया, भवसिद्धिया लद्धि पडुच अणाइया
सपञ्जवासिया, अभवसिद्धिया संसारं पडुच अणाइया अपञ्जवासिया ;
से तेणट्टेणं.

१३. उ०—हे गौतम ! नेरपिको, तिर्यचयोनिको, मनुष्यो अने
देवो गति आगतिने अपेक्षी सादि अने सात छे, सिद्धगतिने
अपेक्षी सिद्धो सादि अनंत छे, भवसिद्धिको लद्धिने अपेक्षी अनादि
सांत छे अने अभवसिद्धिको संसारने अपेक्षी अनादि अनंत छे, ते
हेतुथी तेम कणुं छे.

४. ' गतिरागतिं पडुच ' ति नरकादिगतौ गमनमाश्रित्य सादयः, आगमनमाश्रित्य सपर्यवसिता इत्यर्थः. ' सिद्धा (सिद्ध) गइ
पडुच साइया अपञ्जवासिय ' ति. इह आक्षेप-परिहारौ एवम्:—

“ साइं अपञ्जवासिया सिद्धा न य नाम तीयकालम्मिं, आसि कयाइ वि सुण्णा सिद्धी सिद्धेहि सिद्धंते. ”

“ सव्वं साइ सरीरं न य नामाऽऽदिमय देहसव्वात्रो, कालाऽणाइत्तणओ जहा व राइं-दियाइणं. ”

“ सव्वो साइं सिद्धो न यादिमो विज्जइ तहा तं च, सिद्धी सिद्धा य सया निदिइया रोहपुच्छाय ” ति.

“ तं च ” ति तच्च सिद्धाऽनादित्वमिष्यते, यतः—“ सिद्धी सिद्धा य ” इत्यादि-इति. ‘ भवसिद्धिया लद्धि ’ इत्यादि. भवसिद्धिकानां
भव्यत्वलब्धिः सिद्धत्वेऽपैति-इति कृत्वाऽनादिः, सपर्यवसिता च इति.

४ [' गतिरागतिं पडुच ' ति] नरकादि गतिमां धृता गमनने आश्री सादि अने त्यांथी धृता आगमनने आश्री सात छे. [' सिद्धा
(सिद्ध) गइ पडुच साइया अपञ्जवासिय ' ति] सिद्धो सिद्धगतिने आश्री मादि अने अनंत छे, अहाँ आक्षेप अने परिहार आ प्रमाणे जाणवाः—
“ सिद्धोने सादि अने अनंत कव्वा छे, परंतु भूतकाळमां कोइ वखते पण सिद्धना जीवोथी शून्य-रहित-सिद्धि न हती, एम सिद्धांतमां कहुं छे ”
अर्थात् आ गाथाथी एम आक्षेप थाय छे के, सिद्धो सादि अने अनंत केम होइ शक्ये कारण के, भूतकाळे कोइ वखते पण सिद्धोथी शून्य सिद्धि रही
नथी, एम सिद्धातमा कहु छे, अर्थात् जो कोइ एवो पण वखत होय के, जे वखते सिद्धि, सिद्धोथी रहित होय तो एम मानी पण शक्य के, ते
वखते सिद्धो नवा आच्या माटे तेजो सादि अने अनंत कहेवाय, पण तेम तो नथी माटे सिद्धो सादि अनंत छे, ए केम सिद्ध थइ शक्ये ?
ते आक्षेपना उत्तरमा कहे छे के, “ कालना अनादिपणाने लीधे कोइ एवो पण आदिम-सांथी प्रथम-देहनो सद्भाव नथी तो पण सर्व शरीर सादि
छे ए उदाहरण प्रमाणे अथवा जेम रात्रि दिवमो थाय छे ए प्रमाणे ” “ सर्व सिद्ध मादि छे पण कोइ सिद्ध एवो नथी जे आदिम-सांथी प्रथम-
होय, माटे सिद्धोनुं अनादिपणुं छे अने तेथी रोहक अनगारना प्रश्नोमा सिद्धि अने सिद्धो सदा (अनादि) निर्देइया छे ” अर्थात् जेम काल
अनादि छे, अने ते काळ कोइ वखत शरीरोथी वा रात्रि दिवसोथी रहित हतो एम वस्तु नथी तेथी तेमा सांथी प्रथम क्या शरीरनो वा क्या
अहोरात्रनो सद्भाव होय ते जाणी शक्य नथी तो पण उत्पत्तिने आश्री वया शरीरो सादि छे तथा वया रात्रि दिवसो सादि छे एम मानवामां
आवे छे. तेम जो के, सिद्धि कोइ वखत सिद्धोथी रहित नथी तेथी क्यो सिद्ध सांथी प्रथम छे ते कळालुं नथी तो पण उत्पत्तिने आश्री पूर्वं उदाहरण
प्रमाणे सिद्धोने सादि अने अनंत कव्वा छे. “ त च ” एटले ते-सिद्धोनुं अनादिपणुं द्य छे, कारण के, सिद्धि अने सिद्धोने सदा (अवस्थित) कव्वा
छे. [' भवसिद्धिया लद्धि ' इत्यादि] भवसिद्धिक जीवोने भव्यत्व लब्धि होय छे, अने एओनी ए लब्धि मिद्धपणुं पाय्या पछी नाय पामे छे माटे
ते भवसिद्धिकोने अनादि अने सात कव्वा छे.

कर्म अने तेनी स्थिति.

१४. प्र०—कति ण भते ! कम्मपगडीआं पवत्ताओ ?

१४. प्र०—हे भगवन् ! केटली कर्म-प्रकृतिओ कही छे ?

१४. उ०—गोयमा ! अट कम्मपगडीओ पवत्ता, तं जहाः—

१४. उ०—हे गौतम ! आठ कर्म प्रकृतिओ कही छे, ते

१. मूलच्छाया.—अपर्यवसिता जीवाः किं सादिका सपर्यवसिताः, चतुर्भेद-पृच्छा ? गौतम ! अस्त्येकका मादिका सपर्यवसिता, चत्वागेऽपि
भणितव्या. तत् केनाऽर्थेन ? गौतम ! नेरपिक-तिर्यचयोनिक-मनुष्य-देवा गति-आश्री प्रतीत्य सादिका सपर्यवसिता, सिद्धा (सिद्ध) गतिं प्रतीत्य
सादिका सपर्यवसिता, भवसिद्धिका लद्धिं प्रतीत्य अनादिका सपर्यवसिता, अभवसिद्धिका समार प्रतीत्याऽनादिना सपर्यवसिता; तत्
तेनाऽर्थेन.—अनु०

२ प्र० छाया —सादय —अपर्यवसिता. सिद्धा न च नामाऽतीतकाले, आसीत् कदाचिदपि शून्या सिद्ध. सिद्धं सिद्धान्ते. सर्वं सादि शरीर न
च नामाऽऽदिमय देहसद्भावात्, कालाऽनादित्वाद् यथा या रात्रिदिवादीनाम्. सर्वं सादि सिद्ध न चादिमो विद्यते तथा तच्च, सिद्धिः सिद्धाश्च सदा
निदिइया रोहपुच्छायाम् —अनु० १. पओ भगवती प्र० २० (पृ० १६७)—अनु०

३. मूलच्छाया.—कति भगवन् ! कर्मप्रकृतयः प्रज्ञता ? गौतम ! अष्ट कर्मप्रकृतयः प्रज्ञता, तथा —अनु०

णाणावरणिजं, दरिसणापरणिजं, जाव-अंतराज्यं.

१५. प्र०—णाणावरणिजस्त पं भंते ! इमस्स केवतियं कालं वंधट्ठिती पण्णत्ता ?

१५. उ०—गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्त, उद्योसेणं तांतिं सागरोवमकोडाकोडीओ, तिन्नि य चाससहस्साइं अवाहा, अवाहूणिवा कम्मट्ठिती-कम्मनिसेओ, एवं दरिसणावरणिज पि, धेय-णिज्ज जह्णं दो समया, उद्योसेणं जहा णाणावरणिज, मोहणिजं जहण्णेण अंतोमुहुत्तं, उद्योसेणं सत्तरिणागरोवमकोडाकोडीओ, मत्त य चाससहस्साणि (अवाहा) अवाहूणिवा कम्मट्ठिती-कम्मनिसेओ, आउगं जहण्णेण अंतोमुहुत्तं, उद्योसेणं तेत्तीम सागरोवमाणि पुच्चकोट्टिभागमम्महियाणि कम्मट्ठिती-कम्मनिसेओ, नाम-गोयाणं जहण्णेणं अट्ट मुहुत्ता, उद्योसेणं वीसं सागरोवमकोडा-कोडीओ, दोण्णि य चाससहस्साणि अवाहा, अवाहूणिवा कम्म-ट्ठिती-कम्मनिसेओ, अंतराज्यं जहा णाणावरणिजं.

जेमके, ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय यावत् अंतगय.

१३. प्र०—हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्मनो वधस्थिति केटला काळ सुधी कती छे ?

१५. उ०—हे गौतम ! जवन्थी अंतर्मुहूर्त अने उच्छृथी श्रीश सागरोवम कोटाकोटी, अने व्रण हजार वरस अवावा काळ, ते अवावा काळ जेट्थं ऊगी कर्मस्थिति-कर्मनिपेक-जाणवो, ए प्रमाणे दर्शनावरणीय कर्म परत्थे पण जाणवुं. वेदन्तार कर्म जवन्थे ये सैमवनी स्थितियाळं अने उच्छृथे जेम ज्ञानावरणीय कर्म कटुं छे तेम जाणवुं. मोहनीय कर्म जवन्थे अन्तर्मुहूर्तनी स्थितिवळुं अने उच्छृथे ७० नागरोवम कोडाकोटी स्थितियाळुं छे अने सात हजार वरस तेनो अवावा काळ छे अर्थात् कर्मस्थिति-कर्मनिपेक-काळ, ते अवावा काळथी ऊगी जाणवो. (हे गौतम !) आयुष्य कर्मनी स्थिति जवन्थे अन्तर्मुहूर्त छे अने उच्छृथे पूर्व कोटिना त्रिभागथी अधिज नेत्रीश सागरोवम कर्मस्थिति-कर्मनिपेक-छे. नामकर्मनो अने गोत्रकर्मनो जवन्थे काळ आठ अन्तर्मुहूर्त अने उच्छृथे काळ वीज सागरोवम छे तथा वे हजार वरस अवावा काळ छे, ते अवावा काळथी ऊगी कर्मस्थिति-कर्मनिपेक-जाणवो. जेम ज्ञाना-वरणीय कर्म कटुं तेम अंतराय कर्म समजवुं.

५ कर्मस्थितिद्वारे “ तिन्नि य चाससहस्साइं अवाहा-अवाहाऊणिवा कम्मट्ठिती-कम्मनिसेओ ” ति ‘ वाधु लोडने ’ वाधते इति वाधा-कर्मण उदयः, न वाधा अवाधा-कर्मणो वन्धस्य, उदयस्य चाऽन्तरम्-अवाधया उक्तश्रमया ऊनिका अवाधोनेका कर्मस्थितिः-कर्माऽवस्थानकाल उक्तश्रमण. कर्मनिपेको भवति, तत्र कर्मनिपेको नाम कर्मदलितस्याऽनुभवनाथी रचनाविशेषः ; तत्र च प्रथमसमये बहुकं निषिञ्चति, द्वितीयसमये विशेषहीनम्, तृतीयसमये विशेषहीनम् एवं यावद् उच्छृथस्थितिकं कर्मदलिकं तावद् विशेषहीन निषिञ्चति. तथा चोक्तम्-“ मांत्तूग सगनवाह पडमाईं ट्ठिईइ बहुवरं दव्वं, तेसे विससहीणं जा उद्योसें ति नच्चासिं ”.

१. मूलच्छाया-ज्ञानावरणीयम्, दर्शनावरणीयम्, यावत्-अन्तराधिकम्. ज्ञानावरणं यस्य भगवन् ! कर्मनः कियन्तं कालं वन्धस्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! जवन्थेनाऽन्तर्मुहूर्तम्, उच्छृथेन त्रिगतागरोवमकोटीकोट्य, त्रंणि च वर्षसहस्राणि अवावा, अवाधोनिष्ठा कर्मस्थिति-कर्मनिपेक, एवं दर्शनावरणीयमपि, वेदनीयं जवन्थं द्वां समया, उच्छृथेन यथा ज्ञानावरणीयम्, मोहनीयं जवन्थेनाऽन्तर्मुहूर्तम्, उच्छृथेन सत्तरिणागरोवम-कोटीकोट्यः, सप्त च वर्षसहस्राणि (अवावा) अवाधोनिष्ठा कर्मस्थिति-कर्मनिपेक, आयुष्यं जवन्थेनाऽन्तर्मुहूर्तम्, उच्छृथेन त्रयाश्रितमागरोवमाणि पूर्वकोटीत्रिभागाम्बधिकानि कर्मस्थितिः-कर्मनिपेकः, नाम-गोत्रयो जवन्थेनाऽष्ट मुहूर्तानि, उच्छृथेन त्रिगतिनागरोवमकोटीकोट्य, द्वे च वर्षसहस्रे अवावा अवाधोनिष्ठा कर्मस्थिति-कर्मनिपेक, अन्तराधिकं यथा ज्ञानावरणीयम्-अनु०

१. वेदनीयानी अही जणावेळी ओछामा ओळी स्थिति, कपावरहित आत्माओने ज होय छे अने सुकपाय अहमओने नो ते, ओछामा ओळुं वार सुहूर्त सुवी चोटी रहेळुं होय छे. २. आयुष्यने लगती अवाधानो काळ पूर्वकोटीना त्रिभाग जेटलो समजवानो छे. ३. आ शब्दनी विशेष स्पष्टता याव ते माटे आ सूत्रनी ज टीका वरर एक सविस्तर टिप्पण आपेळुं छे-अनु०

१. प्र० छायाः-मुक्त्वा स्वसामवाधां प्रथमायां द्वितीयां बहुतर इच्छन्, जेथे विशेषहीन यावद् उच्छृथमिति सर्वेषाम्:-अनु०
२. श्रीटीकाकारजीए जणावेळी आ गाथा श्रीशिवचरमाऽऽचार्यकृत कर्मप्रकृतिमां निपेकप्ररूपणाना प्रसंगमां ८३ नी छे. तेनी टीका करता श्रीयशोविजयजी महाराजे आ प्रमाणे जणावुं छे.-

“ सर्वस्मिन्नपि कर्मणि बध्यमाने स्वस्वम् अवाधाकालं मुक्त्वा तद् ऊर्ध्वं दलिकनिक्षेपं करोति. तत्र प्रथमायां स्थितौ समयलक्षणया बहुतरं इच्छन्-कर्मदलिकं निषिञ्चति इतः प्रथमस्थिते.-ऊर्ध्वं द्वितीयादिस्थित्यु समय-समयप्रमाणानु विशेषहीनं विशेषहीनं कर्मदलिकं निषिञ्चति-एव च तावद् वाच्यं यावत् तत्तत्समयबध्यमानकर्मणाम् उच्छृथ स्थितिः-चरम-समय इत्यर्थः. एष च अवाधा मुक्त्वा दलिकनिपेकविधि-आयुर्वैजकर्मगां हेयः आयुषस्तु प्रथमसमयाद् आरभ्य दलिकरचना प्रवर्तते. प्रथमसमय एव आयुषः प्रभूतदलिकनिपेक, द्वितीयादि-समयेषु तु यथोत्तरं विशेषहीनो वाच्यरससमय इति पञ्चप्रहोक्तम्-इति द्रष्टव्यम्.”

“ दरेक कर्म वंथाया पछी-ते ते कर्मनो उदय आवातां-एच्छे ते ते कर्मनो अवाधा-समय पूरो थया पछी अर्थात् कर्मने अनुभव करवाना प्रथम क्षणथी माडीने, ते वथाएला कर्मना दळियानाथी वेडी शक्याय एवा-वेदवाने योग्य एवां दळियांओनी रचना-निपेक-थाय छे-उदयना प्राम समये तेना बहुतर-धर्मां वगारे-उच्छ्रियाओनो निपेक थाय छे अने लार पछीना समयोनां विशेषहीन विशेषहीन कर्म-दळियांओनो निपेक थया करे छे-जे निपेक ठेट ला सुधी थया करे छे आ सुधी ए वंथाएळुं कर्म आत्मानो साथे उच्छ्रयां होय अर्थात् ए वंथाएळुं कर्मनी स्थिति जेटलो निमाएथी होय-ए स्थितिना छेक छेज्जा समय सुधी ए जानवुं निपेचन थया

કોટીત્રિશદ્ધશણ:-તદ્દ્વિતીયમપિ ના કર્મસ્થિતિકાલ:-સ ચાડવાપાકાષ્ટવર્જિતઃ કર્મનિષેકકાષ્ટો ભવતિ. ” એવમ્ અન્યકર્મભવિ અવાધાકાલો વ્યાપ્ત્યેયઃ, નવરમ્:-આયુષિ ત્રપરિવશન્મારોપમાણિ નિષ્પન્નઃ, પૂર્વકોટીત્રિમાગધ પ્રવાધાકાઠ ડલિ. ‘ વેવણિવ્જં જહંચં ઘાં સમય ’ તિ નેનલયોગપ્રગયન્ન-આડપેશયા વેદનાંયં દ્વિસમયસ્થિતિકં ભવતિ:-એકત્ર વચ્યતે, ત્રિત્રીપે તેયને. યન ડચ્યને:- “ વેવણિયસસ જહન્ના ઘારસ, નામ-ગોયાળ ઐદ્દ મુદ્ધતં ” તિ તત્ સકપાયસ્થિતિવન્ધમ્ આત્રિય ડલિ વેદિવચ્યમ્ ડલિ.

૫. કર્મસ્થિતિના દ્વારમાં [‘ િત્રિ ય યામમહરમાઈ અવાહા-અવાહાઉનિયા વચ્ચાટ્ટિનિ કર્મનિમેમો ’ તિ] ‘ લેડન ’ અર્થમાં વર્તેત
૭. ‘ વાધુ ધાતુ ડપાધી ‘ વાધા ’ શબ્દ યને છે, યાના ઇટ્ટે કર્મનો ડદ્ય, વાધા નદિ તે અત્રાના અર્નાન્ જ્યત્રની કર્મનો વય ધયો ત્યામ્થી જ્યાં મુની કર્મનો ડદ્ય ધાય ત્યાં મુખીના કાઠને ઇટ્ટે કે કર્મનો યંન અને ડદ્ય ઇ વે વર્ષના અંતમાઠને અમાના કહે છે, તે પૂર્વેક સમ્પાપ્યા અવાધાકાઠથી ડગી કર્મસ્થિતિ-કર્મનો અવસ્થાનકાઠ છે અર્થાત્ જ કર્મસ્થિતિનો કાઠ ધીન સામગ્રોપમ કોટાકોટી ડર્શાવ્યો છે ને, ઘન હુત્તમ

કર્મતું નામ.	વધારેમાં વધારે સ્થિતિ.	ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ	વધારેમાં વધારે અવાધાકાઠ.	ઓછામાં ઓછો અવાધાકાઠ.	વધારેમાં વધારે વાધાકાઠ-કર્મનિષેક.	ઓછામાં ઓછો વાધાકાઠ-કર્મનિષેક.
મોહનીય.	૭૦ કોટારોડી સાગરોપમ.	૧ અતર્મુદ્ધતં.	૭૦૦૦ વર્ષ.	અનર્મુદ્ધતં.	૭૦૦૦ વર્ષે ઓછા ૭૦ કો. સાગરોપમ.	૧ અતર્મુદ્ધતં ઓછુ અંતર્મુદ્ધતં
જ્ઞાનાવરણ.	૩૦ કોટાકોટી સાગરોપમ	”	૩૦૦૦ વર્ષ.	”	૩૦૦૦ વર્ષે ઓછા ૩૦ વો. સાગરોપમ.	”
દર્શનાવરણ.	”	”	”	”	”	”
કપાયવાલા આત્માએ વાધેલું-વેદનીય :-	”	ચાર મુદ્ધતં.	”	”	”	અંતર્મુદ્ધતં ઓછાં ૧૧ મુદ્ધતં.
અતરાય.	”	અનર્મુદ્ધતં	”	”	”	અનર્મુદ્ધતં ઓછુ અનર્મુદ્ધતં.
નામ	૨૦ કોટાકોટી સાગરોપમ.	આઠ મુદ્ધતં.	૨૦૦૦ વર્ષ.	”	૨૦૦૦ વર્ષે ઓછા ૨૦ કો. સાગરોપમ.	અતર્મુદ્ધતં ઓછા આઠ મુદ્ધતં
ગોચ.	”	”	”	”	”	”
આયુષ્ય.	૩૩ સાગરોપમ ડપરાત પૂર્વ કોટિત્રિમાગ.	અતર્મુદ્ધતં.	પૂર્વ કોટિત્રિમાગ.	”	પૂર્વ કોટિ ત્રિમાગે ઓછા ફક્ત ૩૩ સાગરોપમ.	અનર્મુદ્ધતં ઓછુ અનર્મુદ્ધતં.

ઉપર જણાવેલા એ આઠે કર્મોમા વેદનીય વિવાયના સાત કર્મોને વાધનારા આત્માઓ કપાયલિસ જ હોય છે ત્યારે વેદનીય કર્મને વાધનારો આત્મા કપાયલિસ જ હોય છે એમ કાંઈ નથી—એ તો અકપાયી પણ હોય અર્થાત્ કપાયો કે અકપાયી એ યને પ્રકારના આત્માઓ વેદનીય કર્મને વાધી શકે છે તો અહીં જે વેદનીયકર્મ વિષે જણાવેલું છે તે વેદનીય, કપાયી આત્માએ વાધેલું જ ગણવાતું છે. અકપાયી આત્માએ વાધેલા વેદનીયને લગતી આ વધી હકીકત તો શ્રીમગવતીજીના મૂલપાઠમા અને ટીકામા જ ટીકાકારશ્રીએ જણાવી લીધી છે—અનુ.

† અતર્મુદ્ધતંના પ્રમાણો-માવો-અનેક જાતના છે માટે જ અહીં એક સરસા અતર્મુદ્ધતં શબ્દવડે પણ જુદા જુદા અતર્મુદ્ધતંો સમજવાનાં છે—

(પચસંપ્રહ—ટૂં ૧૭૬—(ગાં ૩૧—૩૨ ગાં આં) :—અનુ.

૧. પ્રં ઘાયા:-વેદનીયસ જઘન્યા દ્વાદશ, નામ-ગોત્રાણા અષ્ટ મુદ્ધતંનિ:-અનુ.

वरसना अवाधा काळधी ऊणो जाणवो अने अवाधाकाळधी ऊणो पूर्वोक्तस्वरूपवाळो कर्मनो अवस्थान काळ-कर्मनिषेक काळ कहेवाय छे, अनु व करवा माटे-भोगववा माटे-कर्मनां दळियांनी एक प्रकारनी रचना ते कर्मनिषेक कहेवाय, अने त्या प्रथम समयमा घणुं निषिंचे-रचे अने वीजा समयमा विशेष हीन करे, वीजा समयमा विशेष हीन करे ए प्रमाणे जेटली उत्कृष्ट स्थितिवाळुं कर्मनु दळियु होय तेने-तेटळु विशेष हीन वनावे. तेम ज कळुं छे के " पोतानी अवाधाने मूकीने प्रथम स्थितिमा-प्रथम समये-घणु द्रव्य रचे छे अने वाकीना समयोमां (तेटळुं) विशेष हीन करे छे के, ते यावत् (जेटळु) उत्कृष्ट (होय) ए प्रमाणे सर्व कर्मप्रकृतिओ माटे जाणवुं " आनु तात्पर्य आ छे के, बाधेळुं पण ज्ञानावरणीय कर्म वण हजार वरस सुची अवघे रहे छे, तेथी ते वण हजार वरस ऊणो अनुभव-काळ थरो अर्थात् तेनो-ज्ञानावरणीय कर्मनो अनुभवकाळ वण हजार वरस ऊणो वीश सागरोपम कोडाकोडी थयो, वीजाओ तो कहे छे के, " वण हजार वरसनो अवाधा काळ अने वीश कोडाकोडी सागरोपम स्वरूप बाधा काळ ते वने काळ कर्मस्थिति, काळ कहेवाय अने तेमांथी अवाधा काळने वर्जतां-काढी नाखतां-जेटळो काळ आवे ते कर्मनिषेक काळ कहेवाय " ए प्रमाणे वीजां कर्मां पण अवाधा काळनी व्याख्या करवी, विशेष ए छे के, आयुष्यकर्ममा त्रेतीय सागरोपम निषेक काळ छे अने पूर्वकोटीनो त्रिभाग काळ अवाधाकाळ छे. [' वेयणिजं जहन्नेणं दो समय ' ति] वेदनीय कर्मनो जघन्य काळ वे समयनो-छे एटले जे वेदनीय कर्मना बंधमां तदन कषाय-हित स्थिति ए उयोर फक्त गरीगदि योग (योग-चेष्ट) ज निमित्तभूत होय एवा वेदनीयना बधनी अपेक्षाए वेदनीय कर्म वे समयनी स्थितिवाळु छे, एक समये ववाय अने वीजे समये वेदाय. वळी, जे कहेवाय छे के " जघन्ये वार अंतर्मुहूर्त वेदनीयनी स्थिति छे अने आठ अंतर्मुहूर्त नाम तथा गोत्रनी जघन्य स्थिति छे " ते सकषाय बंधनी स्थितिनी अपेक्षाए जाणवुं.

कर्मने बांधनारा.

१६. प्र०—णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं इत्थी वंधइ, पुरिसो वंधइ, नपुंसओ वंधइ; णोइत्थी-णोपुरिस-नोनपुंसओ वंधइ ?

१६. उ०—गोयमा ! इत्थी वि वंधइ, पुरिसो वि वंधइ, नपुंसओ वि वंधइ; नोइत्थी-नोपुरिस-नोनपुंसओ सिय ववइ, सिय नो वंधइ; एवं आउगवज्जाओ सत्त कम्मप्पगडीओ.

१७. प्र०—आउगं णं भंते ! कम्मं किं इत्थी वंधइ, पुरिसो वंधइ, नपुंसओ वंधइ, पुच्छा ?

१७. उ०—गोयमा ! इत्थी सिय वंधइ, सिय नो वंधइ, एवं तिच्चि वि भाणियव्वा; नोइत्थी-नोपुरिस-नोनपुंसओ न वंधइ.

१८. प्र०—णाणावरणिज्जं णं भंते ! कम्मं किं संजए वंधइ, अस्सजए, संजयाऽसंजए वंधइ; नोसंजय-नोअसंजय-नोसंजयांसंजए वंधति ?

१८. उ०—गोयमा ! संजए सिय वंधइ, सिय नो वंधइ; अस्सजए वंधइ, संजयांसंजए वि वंधति; नोसंजय-नोअस्संजय-नोसंजयांसंजये ण वंधति; एव आउगवज्जाओ सत्त वि; आउगे हेइल्ला तिण्णि भयणाए, उवरिल्ले ण धंधइ.

१६. प्र०—हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म शुद्धी बांधे ? पुरुष बांधे ? के नपुंसक बांधे ? वा नोस्त्री-नोपुरुष-नोनपुंसक एटले जे स्त्री, पुरुष के नपुंसक न होय एवो जीव बांधे ?

१६. उ०—हे गौतम ! स्त्री पण बांधे, पुरुष पण बांधे, अने नपुंसक पण बांधे. पण जे नोस्त्री-नोपुरुष-नोनपुंसक होय ते कदाच बांधे अने कदाच न बांधे; ए प्रमाणे आयुष्यने वर्जाने साते कर्म प्रकृतिओ माटे जाणवुं.

१७. प्र०—भगवन् ! आयुष्यकर्म शुद्धी बांधे ? पुरुष बांधे ? के नपुंसक बांधे ? ए प्रमाणे पूर्ववत् प्रश्न करवो.

१७. उ०—हे गौतम ! स्त्री बांधे अने न पण बांधे. ए प्रमाणे वणे माटे-वीजा वे माटे-पण जाणवुं अने जे नो-स्त्री नोपुरुष-नोनपुंसक होय ते तो आयुष्यकर्म न बांधे.

१८. प्र०—हे भगवन् ! ज्ञानावरणीय कर्म शुद्ध संयत बांधे ? असंयत बांधे ? के संयतासंयत बांधे ? वा जे नो-संयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयत होय ते बांधे ?

१८. उ०—हे गौतम ! कदाच संयत बांधे, कदाच न बांधे; असंयत बांधे अने संयतासंयत पण बांधे, पण जे नोसंयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयत होय ते तो न बांधे. ए प्रमाणे आयुष्यने वर्जाने साते कर्म प्रकृतिओ माटे जाणवुं, आयुष्यकर्मना संबंधमां नीचेना वण-संयत, असंयत अने संयतासंयत माटे भजनावडे जाणवुं-बांधे अने न बांधे एम जाणवुं अने उपरनो नोसंयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयत-अर्थात् सिद्ध-न बांधे.

१. मूलच्छाया.—ज्ञानावरणीय भगवन् ! वरं किं स्त्री वध्नाति, पुरुषो वध्नाति, नपुंसको वध्नाति; नोस्त्री-नोपुरुष-नोनपुंसको वध्नाति ? गौतम ! स्त्री अपि वध्नाति, पुरुषोऽपि वध्नाति, नपुंसकोऽपि वध्नाति; नोस्त्री-नोपुरुष-नोनपुंसकः स्याद् वध्नाति, स्याद् नो वध्नाति, एवम् आयुष्यवर्जा. सप्त धर्मप्रकृतयः. आयुष्यं भगवन् ! कर्म किं स्त्री वध्नाति, पुरुषो वध्नाति, नपुंसको वध्नाति, पुच्छा ? गौतम ! स्त्री स्याद् वध्नाति, स्याद् नो वध्नाति, एव त्रयोऽपि भणितव्या, नोस्त्री-नोपुरुष-नोनपुंसको न वध्नाति. ज्ञानवरणीयं भगवन् ! वरं किं संयतो वध्नाति, असंयतः, संयतासंयतो वध्नाति; नोसंयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयतो वध्नाति ? गौतम ! संयतः स्याद् वध्नाति, स्याद् न वध्नाति, असंयतो वध्नाति, संयतासंयतोऽपि वध्नाति; नोसंयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयतो न वध्नाति; एवम् आयुष्यवर्जा. सप्ताऽपि, आयुष्यम् अधस्तान् संयो भजनया, उपरितनो न वध्नाति.—अनु०

૧૯. પ્ર૦—ળાણાવરણિજ્ઞં ણં મંતે ! કમ્મં કિં સમ્મદિટ્ઠી વંધડ, મિચ્છદિટ્ઠી વંધડ, સમ્મામિચ્છદિટ્ઠી વંધડ ?

૧૯. ૩૦—ગોયમા ! સમ્મદિટ્ઠી સિય વંધડ, સિય નો વંધડ; મિચ્છદિટ્ઠી વંધડ, સમ્મામિચ્છદિટ્ઠી વંધડ; ઇવં આડગ-વજ્જાઓ સત્ત વિ, આડગ હેટ્ઠિલા દો મયણાણ, સમ્મામિચ્છદિટ્ઠી ન વંધડ.

૨૦. પ્ર૦—ળાણાવરણિજ્ઞં કિં સન્ની વંધડ, અસન્ની વંધડ; નોસન્ની-નોઅસન્ની વંધડ ?

૨૦. ૩૦—ગોયમા ! સન્ની સિય વંધડ, સિય નો વંધડ; અસન્ની વંધડ; નોસન્ની-નોઅસન્ની ન વંધડ, ઇવં વેયણિજ્જા ડડડગ-વજ્જાઓ છ કમ્મપ્પગહીઓ, વેયણિજ્ઞં હેટ્ઠિલા દો વંધાંતિ, ઉવરિલ્લે મયણાણ, આડગ હેટ્ઠિલા દો મયણાણ, ઉવરિલ્લે ન વંધડ.

૨૧. પ્ર૦—ળાણાવરણિજ્ઞં કમ્મં કિં મવસિદ્ધિણ વંધડ, અમવસિદ્ધિણ વંધડ, નોમવસિદ્ધિણ-નોઅમવસિદ્ધિણ વંધડ ?

૨૧. ૩૦—ગોયમા ! મવસિદ્ધિણ મયણાણ, અમવસિદ્ધિણ વંધડ; નોમવસિદ્ધિણ-નોઅમવસિદ્ધિણ ન વંધડ, ઇવં આડગ-વજ્જાઓ સત્ત વિ, આડગ હેટ્ઠિલા દો મયણાણ, ઉવરિલ્લે ન વંધડ.

૨૨. પ્ર૦—ળાણાવરણિજ્ઞં કમ્મં કિં ચક્કલદંસણી, અચક્કલ-દંસણી, ઓહિદંસણી, કેવલદંસણી ?

૨૨. ૩૦—ગોયમા ! હેટ્ઠિલા તિણિ મયણાણ, ઉવરિલ્લે ન વંધડ, ઇવં વેદણિજ્જવજ્જાઓ સત્ત વિ, વેયણિજ્ઞં હેટ્ઠિલા તિણિ વંધાંતિ, કેવલદંસણી મયણાણ.

૧૯. પ્ર૦—હે મગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ શું સમ્યદ્દિટ્ઠિ વાથે ? મિચ્છાદિટ્ઠિ વાથે કે સમ્યગ્મિચ્છાદિટ્ઠિ વાથે ?

૧૯. ૩૦—હે ગૌતમ ! સમ્યદ્દિટ્ઠિ કદાચ વાથે અને કદાચ ન વાથે, મિચ્છાદિટ્ઠિ વાથે અને સમ્યગ્મિચ્છાદિટ્ઠિ પણ વાથે. ઇ પ્રમાણે આયુષ્ય સિવાયની સાતે કર્મ પ્રકૃતિઓ માટે જાણવું; આયુષ્યમાં નીચેના વે-સમ્યદ્દિટ્ઠિ અને મિચ્છાદિટ્ઠિ મજનાવડે—કદાચ ન વાથે અને કદાચ વાથે અને સમ્યગ્મિચ્છાદિટ્ઠિ (નો સમ્યગ્મિચ્છાદિટ્ઠિની દગામાં) ન વાથે.

૨૦. પ્ર૦—હે મગવન્ ! જ્ઞાનાવરણીય કર્મ શું સંઙી જીવ વાથે ? અસંઙી જીવ વાથે ? કે નોનંઙી અને નોઅસંઙી વાથે ?

૨૦. ૩૦—હે ગૌતમ ! સંઙી કદાચ વાથે અને કદાચ ન વાથે, અસંઙી વાથે અને નોમંઙીનોઅનંઙી જીવ ન વાથે. ઇ પ્રમાણે વેદનીય અને આયુષ્ય વર્તીને છ કર્મ પ્રકૃતિઓ માટે જાણવું અને વેદનીયને નીચેના વે સંઙી અને અસંઙી વાથે અને ઉપરનો નોસંઙીનોઅસંઙી મજનાવડે—કદાચ વાથે અને કદાચ ન વાથે અને આયુષ્યને નીચેના વે મજનાવડે વાથે અને ઉપરનો ન વાથે.

૨૧. પ્ર૦—હે મગવન્ ! શું મવસિદ્ધિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વાથે ?, અમવસિદ્ધિક જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વાથે ? કે નોમવસિદ્ધિક અને નોઅમવસિદ્ધિક જ્ઞાનાવરણ કર્મ વાથે ?

૨૧. ૩૦—હે ગૌતમ ! મવસિદ્ધિક મજનાવડે વાથે ઇટલે કદાચ વાથે અને કદાચ ન વાથે, અમવસિદ્ધિક જ્ઞાનાવરણ કર્મ વાથે અને નોમવસિદ્ધિક અને નોઅમવસિદ્ધિક ન વાથે, ઇ પ્રમાણે આયુષ્ય સિવાયની સાતે કર્મ પ્રકૃતિઓ માટે જાણવું, આયુષ્ય કર્મને નીચેના વે—મવસિદ્ધિક—મવ્ય—અને અમવસિદ્ધિક—અમવ્ય, તે મજનાવડે વાથે—કદાચ વાથે અને ન પણ વાથે અને ઉપરનો—નોમવસિદ્ધિક અને નોઅમવસિદ્ધિક ઇટલે મવ્ય નહિ તેમ અમવ્ય નહિ અર્થાત્ સિદ્ધ, તે ન વાથે.

૨૨. પ્ર૦—હે મગવન્ ! શું ચક્કુર્દર્શની, અચક્કુર્દર્શની, અવધિર્દર્શની અને કેવલર્દર્શની જ્ઞાનાવરણ કર્મ વાથે ?

૨૨. ૩૦—હે ગૌતમ ! હેઠલ્લા ત્રણ—ચક્કુર્દર્શની, અચક્કુર્દર્શની અને અવધિર્દર્શની ઇ ત્રણ મજનાવડે વાથે ઇટલે કદાચ વાથે અને કદાચ ન વાથે, તથા ઉપરનો—કેવલર્દર્શની—તે ન વાથે, ઇ પ્રમાણે વેદનીય સિવાયની સાતે કર્મ પ્રકૃતિઓ માટે જાણવું, વેદનીય કર્મને નીચેના ત્રણ વાથે છે અને કેવલર્દર્શની કદાચ વાથે અને કદાચ ન વાથે.

૧. મૂલચ્છાયા.—જ્ઞાનાવરણીય મગવન્ ! કર્મ કિં સમ્યદ્દિટ્ઠિવંધ્નાતિ, મિચ્છાદિટ્ઠિવંધ્નાતિ, સમ્યગ્મિચ્છાદિટ્ઠિવંધ્નાતિ ? ગૌતમ ! સમ્યદ્દિટ્ઠિઃ સ્યાદ્ વંધ્નાતિ, સ્યાદ્ ન વંધ્નાતિ; મિચ્છાદિટ્ઠિવંધ્નાતિ, સમ્યગ્મિચ્છાદિટ્ઠિવંધ્નાતિ, એવમ્ આયુષ્કવર્જાઃ સપ્તાઽપિ, આયુષ્કમ્ અવસ્તનાં દ્વા મજનયા, સમ્યગ્મિચ્છાદિટ્ઠિવંધ્નાતિ જ્ઞાનાવરણીયં કિં સંઙી વંધ્નાતિ, અસંઙી વંધ્નાતિ; નોસંઙી—નોઅસંઙી વંધ્નાતિ ? ગૌતમ ! સંઙી સ્યાદ્ વંધ્નાતિ, સ્યાદ્ ન વંધ્નાતિ, અસંઙી વંધ્નાતિ; નોસંઙી—નોઅસંઙી ન વંધ્નાતિ, ઇવં વેદનીયા—ડડડયુષ્કવર્જાઃ પદ કર્મ પ્રકૃતયઃ; વેદનીયમ્ અવસ્તનાં દ્વા વંધ્નાતિ, ઉપરિતનો નોઅમવસિદ્ધિકો વંધ્નાતિ ? ગૌતમ ! મવસિદ્ધિકો મજનયા, અમવસિદ્ધિકો વંધ્નાતિ, નોમવસિદ્ધિક—નોઅમવસિદ્ધિકો વંધ્નાતિ, અમવસિદ્ધિકો વંધ્નાતિ; નોમવસિદ્ધિક—સપ્તાઽપિ, આયુષ્કમ્ અવસ્તનાં દ્વા મજનયા, ઉપરિતનો ન વંધ્નાતિ. જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ કિં ચક્કુર્દર્શની, અચક્કુર્દર્શની, અવધિર્દર્શની, કેવલર્દર્શની ? ગૌતમ ! અવસ્તનાશ્ચો મજનયા, ઉપરિતનો ન વંધ્નાતિ, ઇવં વેદનીયવર્જાઃ સપ્તાઽપિ, વેદનીયમ્ અવસ્તનાશ્ચો વંધ્નાતિ, કેવલર્દર્શની મજનયા.—અનુ.

२३. प्र०—णाणावरणिज्जं कम्मं किं पज्जत्तओ वंधइ, -अ-
पज्जत्तओ वंधइ, नोपज्जत्तय-नोअपज्जत्तए वंधइ ?

२३. उ०—गोयमा ! पज्जत्तए भयणाए, अपज्जत्तए वंधइ,
नोपज्जत्तय नोअपज्जत्तए न वंधइ; एवं आउगवज्जाओ, आउग
हेड्डिह्ला दो भयणाए, उवरिह्ले न वंधइ.

२४. प्र०—णाणावरणं किं भासए वंधइ, अभासए० ?

२४. उ०—गोयमा ! दो वि भयणाए, एवं वेदणिज्ज-
वज्जाओ सत्त वि. वेदणिज्ज भासए वंधइ, अभासए भयणाए.

२५. प्र०—णाणावरणिज्जं किं परित्ते वंधइ, अपरित्ते वंधइ,
नोपरित्ते-नोअपरित्ते वंधइ ?

२५. उ०—गोयमा ! परित्ते भयणाए, अपरित्ते वंधइ,
नोपरित्त नोअपरित्ते न वंधइ; एवं आउगवज्जाओ सत्त कम्मप्य-
गद्धीओ, आउउयं परित्तो वि, अपरित्तओ वि भयणाए, नोपरित्त-
नोअपरित्तो न वंधइ.

२६. प्र०—णाणावरणिज्जं कम्मं किं आभिणिओहियणाणी
वंधइ, सुयणाणी, ओहिणाणी, मणपज्जवणाणी, केवलणाणी० ?

२६. उ०—गोयमा ! हेड्डिह्ला चत्तारि भयणाए, केवल-
णाणी न वंधइ, एवं वेयणिज्जवज्जाओ सत्त वि, वेयणिज्जं हेड्डिह्ला
चत्तारि वंधंति, केवलणाणी भयणाए.

२७. प्र०—णाणावरणिज्जं किं मइअजाणी वंधइ, सुयअ-
जाणि वंधइ, विभंगअजाणि वंधइ ?

२७. उ०—गोयमा ! आउगवज्जाओ सत्त वि वंधंति, आउगं
भयणाए.

२३. प्र०—हे भगवन् ! शुं पर्याप्तक जीव ज्ञानावरणीय कर्म
वावे ? अर्थात्तक जीव ज्ञानावरणीय कर्म वावे ? के नोपर्याप्त अने
नोअपर्याप्त जीव ज्ञानावरण कर्म वावे ?

२३. उ०—हे गौतम ! पर्याप्त जीव भजनाए ज्ञानावरणीय
कर्म वावे, अपर्याप्त जीव ज्ञानावरण कर्म वाधि अने नोपर्याप्त
तथा नोअपर्याप्त एटले सिद्ध जीव ज्ञानावरणीय कर्म न वाधि, ए
प्रमाणे आयुष्यने वर्ज्जने साते कर्मप्रकृतिओ माटे जाणवुं अने
आयुष्यने नीचेना वे-पर्याप्त अने अर्थात्त-भजनाए वावे अने
उपरनो-नोपर्याप्त तथा नो अपर्याप्त-सिद्ध न वावे.

२४. प्र०—हे भगवन् ! शुं भापक जीव ज्ञानावरण कर्म
वावे ? के अभापक वावे ?

२४. उ०— हे गौतम ! वन्ने-भापक अने अभापक ए
वन्ने-जीव ज्ञानावरण कर्म भजनाए वावे, ए प्रमाणे वेदनीय वर्ज्जने
साते कर्मप्रकृतिओ माटे जाणवुं अने वेदनीय कर्म भापक वावे
तथा अभापक वेदनीय कर्मने भजनाए वावे.

२५. प्र०—हे भगवन् ! शुं परित्त-एक शरीरवाळो एक जीव,
ज्ञानावरण कर्म वाधि ? अपरित्त जीव ज्ञानावरण कर्म वाधे ? के
नोपरित्त तथा नोअपरित्त जीव ज्ञानावरण कर्म वाधे ?

२५. उ०—हे गौतम ! परित्त जीव, भजनाए ज्ञानावरण
कर्म वाधे, अपरित्त जीव ज्ञानावरण कर्म वावे अने नोपरित्त
तथा नोअपरित्त एटले सिद्ध जीव न वाधि, ए प्रमाणे आयुष्यने
वर्ज्जने साते कर्मप्रकृतिओ माटे जाणवुं, अने परित्त तथा अपरित्त
ए वन्ने पण आयुष्य कर्मने भजनाए वाधि छे अने नोपरित्त तथा
नोअपरित्त वाधतो नथी.

२६. प्र०—हे भगवन् ! शुं आभिनिवोधि-मज्जानी, श्रुतज्जानी
अवधिज्जानी, मनःपर्यवज्जानी के केवलज्जानी ज्ञानावरण कर्म वाधे ?

२६. उ०—हे गौतम ! हेठळना चार एटले मत्तिज्जानी,
श्रुतज्जानी, अवधिज्जानी अने मनःपर्यवज्जानी ए चार भजनाए
वाधे छे अने केवलज्जानी वाधतो नथी, ए प्रमाणे वेदनीयने वर्ज्जने
वाक्कीनी सात कर्मप्रकृतिओ माटे जाणी लेवुं अने वेदनीय कर्मने
हेठळना चार वाधे छे अने केवलज्जानी भजनाए वाधे छे.

२७. प्र०—हे भगवन् ! शुं मत्तिअज्जानी, श्रुतअज्जानी अने
विभगज्जानी ज्ञानावरणीय कर्म वाधे ?

२७. उ०—हे गौतम ! आयुष्यने वर्ज्जने साते कर्म प्रकृतिओ
वाधे अने आयुष्यने भजनाए वाधे.

१. मूलच्छायाः—ज्ञानावरणीय कर्म किं पर्याप्तको वन्नाति, अर्थात्तको वन्नाति, नोपर्याप्तको वन्नाति ? गौतम ! पर्याप्तको
भजनया, अपर्याप्तको वन्नाति, नोपर्याप्तको—नोऽपर्याप्तको न वन्नाति; एवम् आयुष्यवर्ज्ज, आयुष्यकर्म अवस्त्वना द्वौ भजनया, उपरित्तो न वन्नाति.
ज्ञानावरणं किं भापको वन्नाति, अभापको ? गौतम ! द्वावपि भजनया, एवं वेदनीयवर्ज्जना मत्तज्जि. वेदनीं भापको वन्नाति, अभापको भजनया.
ज्ञानावरणीय किं परितो वन्नाति, अपरित्तो वन्नाति, नोपरित्त—नोअपरित्तो वन्नाति ? गौतम ! परितो भजनया, अरिती वन्नाति, नोपरित्त-नोअपरित्तो
न वन्नाति; एवम् आयुष्यवर्ज्जना सत्त कर्मप्रकृतय, आयुष्यं परिनोऽपि, अरिती वन्नाति भजनया, नोपरित्त-नोअपरित्तो न वन्नाति ज्ञानावरणीयम् कर्म किं
आभिनिवोधि-मज्जानी वन्नाति, श्रुतज्जानी, अवधिज्जानी, मनःपर्यवज्जानी, केवलज्जानी० ? गौतम ! अत्रतत्पद्यत्वारो भजनया, केवलज्जानी न वन्नाति, ए
वेदनीयवर्ज्जना सत्तज्जि, वेदनीयं अयन्तनाश्रित्तारो वन्नाति, केवलज्जानी भजनया. ज्ञानावरणीयं किं मत्तज्जनां वन्नाति, श्रुतज्जानी वन्नाति,
विभगज्जानी वन्नाति ? गौतम ! आयुष्यवर्ज्जना सत्तज्जि वन्नाति, आयुष्यं भजनया.—अनु०

निषिद्धसंयमादिभावस्तु सिद्धः, स च न वध्नाति-हेत्वभावाद् इत्यर्थः. 'आउगे हेड्डिह्ला तिन्नि भयणाए' ति. संयतः, असंयतः, संयतासंयतश्च आयुर्वन्धकाले वध्नाति, अन्यदा तु न इति भजनया इत्युक्तम्. 'उवरिल्ले न वंधइ' ति संयतादिपु उपरितनः सिद्धः, स चाऽऽयुर्न वध्नाति. सम्पगृष्टिद्वारेः- 'सम्पादिह्ठी सिय वंधइ' ति सम्पगृष्टिर्वीतरागः, तदितरश्च स्यात्; तत्र वीतरागो ज्ञानावरणं न वध्नाति-एकविधवन्धकत्वात्; इतरश्च वध्नाति इति स्याद् इत्युक्तम्. मिथ्यादृष्टि-मिश्रदृष्टी तु वध्नाति एव इति. 'आउए हेड्डिह्ला दो भयणाए' ति सम्पगृष्टि-मिथ्यादृष्टी आयुः स्याद् वध्नाति; स्यन्न वध्नीन इत्यर्थः. तथाहिः-सम्पगृष्टिरपूर्वकरणादिरायुर्न वध्नाति, इतरस्तु आयुर्वन्धकाले तद् वध्नाति, अन्यदा तु न वध्नाति. इत्येवं मिथ्यादृष्टिपि, मिश्रदृष्टिस्तु आयुर्न वध्नाति एव-तद्वन्धाऽध्यवसायस्थानाऽभावादिति. संज्ञद्वारेः- 'सन्नी सिय वंधइ' ति संज्ञी मनःपर्याप्तियुक्तः, स च यदि वीतरागस्तदा ज्ञानाऽऽवरणं न वध्नाति, यदि पुनरितरस्तदा वध्नाति; ततः 'स्याद्' इत्युक्तम्. 'असन्नी वंधइ' ति मनःपर्याप्तिविक्रमो वध्नात्येव. 'नोसन्नी-नोअसन्नि' ति केवली, सिद्धश्च न वध्नाति-हेत्वभावात्. 'वेयणिज्जं हेड्डिह्ला दो वंधंति' ति संज्ञी, अमज्ञी च वेदनीयं वध्नाति; अयोगि-सिद्धवर्जानां तद्वन्धकत्वात्. 'उवरिल्ले भयणाए' ति उपरितनो नोसंज्ञी-नोअसंज्ञी, स च सयोगा-ऽयोगकेवली, सिद्धश्च. तत्र यदा सयोगकेवली तदा वेदनीयं वध्नाति, यदि पुनरयोगिकेवली, सिद्धो वा तदा न वध्नाति, अतो भजनया इत्युक्तम्. 'आउयं हेड्डिह्ला दो भयणाए' ति संज्ञी, असंज्ञी चाऽऽयुः स्याद् वध्नाति-अन्तर्मुहूर्तमेव तद्वन्धनात्. 'उवरिल्ले न वंधइ' ति केवली, सिद्धश्चाऽऽयुर्न वध्नातीति. भवसिद्धिकद्वारेः- 'भवसिद्धिइ भयणाए' ति भवसिद्धिको यो वीतराग-स न वध्नाति ज्ञानावरणम्, तदन्यस्तु वध्नाति-इति भजनया इत्युक्तम्. 'नोभवसिद्धिअ-नोअभवसिद्धिइ' ति सिद्ध-स च न वध्नाति, 'आउयं हेड्डिह्ला दो भयणाए' ति भव्यः, अभव्यश्च आयुर्वन्धकाले वध्नाति; अन्यदा तु न वध्नाति इत्यनो भजनया इत्युक्तम्. 'उवरिल्ले न वंधइ' ति सिद्धो न वध्नाति-इत्यर्थः. दर्शनद्वारेः- 'हेड्डिह्ला तिन्नि भयणाए' ति चक्षु-रचक्षु-रवाधिदर्शनेनो यदि छन्नस्यवीतरागास्तदा न ज्ञानावरणं वध्नाति-वेदनीयस्यैव वन्धकत्वात् तेषाम्, सरागास्तु वध्नाति, अतो भजनया इत्युक्तम्. 'उवरिल्ले न वंधइ' ति केवलदर्शनी भवस्य; सिद्धो वा न वध्नाति-हेत्वभावाद् इत्यर्थः. 'वेयणिज्जं हेड्डिह्ला तिन्नि वंधंति' ति आग्राह्यो दर्शनिनः-छन्नस्य-वीतरागाः, सरागाश्च वेदनीयं वध्नात्येव. 'केवलदंसणी भयणाए' ति केवलदर्शनी सयोगी केवली वध्नाति, अयोगी केवली, सिद्धश्च वेदनीयं न वध्नातीति भजनया इत्युक्तम्. पर्याप्तकद्वारेः- 'पज्जत्तए भयणाए' ति पर्याप्तको वीतरागः, सरागश्च स्यात्. तत्र वीतरागो ज्ञानावरणं न वध्नाति, सरागस्तु वध्नाति, ततो भजनया इत्युक्तम्. 'नोपज्जत्तए-नोअपज्जत्तए न वंधइ' ति सिद्धो न वध्नातीत्यर्थः. 'आउयं हेड्डिह्ला दो भयणाए' ति पर्याप्तका-ऽपर्याप्तको आयुस्तद्वन्धकाले वध्नाति; अ यदा न इति भजना, 'उवरिल्ले न' इति सिद्धो न वध्नाति इत्यर्थः. भापकद्वारे- 'दो वि भयणाए' ति भापको भापाळन्धिवान्, तदन्यस्तु अभापकः. तत्र भापको वीतरागो ज्ञानावरणीयं न वध्नाति, सरागस्तु वध्नाति. अभापकस्तु अयोगी, सिद्धश्च न वध्नाति, पृथिव्यादयः, विप्रहगस्याऽऽपन्नश्च वध्नातीति- 'दो वि भयणाए' इत्युक्तम्. 'वेयणिज्जं भासए वंधइ' ति सयोग्यवसानस्याऽपि भापकस्य सद्देदनीयवन्धकत्वात्. 'अभासए भयणाए' ति अभापकस्तु अयोगी, सिद्धश्च न वध्नाति. पृथिव्यादिकस्तु वध्नातीति भजना. परीतद्वारेः- 'परित्ते भयणाए' ति परीतः प्रत्येकशरीरः, अल्पमंसारो वा-स च वीतरागोऽपि स्यात्, न चाऽसौ ज्ञानावरणीयं वध्नाति, सरागपरीतस्तु वध्नातीति भजना. 'अपरित्ते वंधइ' ति अरीतः साधारणकायः, अनन्तमंसारो वा-स च वध्नाति. 'नोपरित्ति-नोअपरित्ते न वंधइ' ति सिद्धो न वध्नातीत्यर्थः. 'आउयं परित्ते वि, अपरित्ते वि भयणाए' ति प्रत्येकशरीरादिरायुर्वन्धकाले एव आर्तुर्भातीति, नतु सर्वदा-ततो भजना इति. सिद्धस्तु न वध्नात्येव इत्यंत आहः- 'नोपरित्त' इत्यादि. ज्ञानद्वारेः- 'हेड्डिह्ला चत्तारि भयणाए' ति अभिनिवोधि-ज्ञानिप्रभृतयश्चत्वारो ज्ञानिनो ज्ञानावरणीयं वीतरागाऽवस्थाया न वध्नाति, सरागाऽवस्थाया तु वध्नातीति भजना. 'वेयणिज्जं हेड्डिह्ला चत्त रि वि वंधंते' ति वीतरागाणामपि छन्नस्थानां वेदनीयस्य वन्धकत्वात्. 'केवलदंसणी भयणाए' ति सयोगिकेवलीना वेदनीयस्य वध्नात्, अयोगिनाम्, सिद्धानां चाऽवन्धनाद् भजना इति. योगद्वारेः- 'हेड्डिह्ला तिन्नि भयणाए' ति मनो-वाक्-काययोगिनो ये त्वशान्तमोह-क्षीणमोह-सयोगिकेवलीनस्ते ज्ञानावरणं न वध्नाति, तदन्ये तु वध्नातीति भजना. 'अजोगी न वंधइ' ति अयोगी अयोगिकेवली, सिद्धश्च न वध्नाति इत्यर्थः. 'वेयणिज्जं हेड्डिह्ला वंधंति' ति मनोयोग्यादयो वध्नाति, सयोगानां वेदनीयस्य वन्धकत्वात्. 'अजोगी ण वंधइ' ति अयोगिनः सर्वकर्मणाम् अवन्धकत्वाद् इति. उपयोगद्वारेः- 'अड्डसु वि भयणाए' ति साकारा-ऽनाकारौ उपयोगौ सयोगानाम्, अयोगानां च स्याताम्-तत्र उपयोगद्वयेऽपि सयोगा ज्ञानावरणादिप्रकृत्यर्थयायोगं वध्नाति, अयोगास्तु न-इति भजना इति. आहारकद्वारेः- 'दो वि भयणाए' ति आहारको वीतरागोऽपि भवति, न चाऽसौ ज्ञानावरणं वध्नाति, सरागस्तु स वध्नातीति आहारको भजनया वध्नाति. तथा अनाहारकः केवली, विप्रहगस्याऽऽपन्नश्च स्यात्-तत्र केवली न वध्नाति, इतरस्तु वध्नातीति-अनाहारकोऽपि भजनया इति. 'वेयणिज्जं आहारए वंधइ' ति अयोगिवर्जानां सर्वेषां वेदनीयस्य वन्धकत्वात्. 'अणाहारए भयणाए' ति अनाहारको विप्रहगस्याऽऽपन्नः, समुद्घातगतकेवली च वध्नाति, अयोगी, सिद्धश्च न वध्नाति इति भजना. 'आउए आहारए भयणाए' ति आयुर्वन्धकाले एवाऽऽयुषो वध्नात्, अन्यदा त्ववध्नाद् भजना इति. 'अणाहारए ण वंधइ' ति विप्रहगतिगतानामपि

આયુષ્યકાલ્યાણવન્ધકત્વાદિતિ. સૂક્ષ્મદ્વારે 'વાયરે મયણા' તિ વીતરાગવાદરાણા જ્ઞાનાવરણસ્યાઽવન્ધકત્વાત્, સ્વગમવાદરાણાં ચ વન્ધકત્વાદ્ ભજના ઇતિ. નિદ્રસ્ય પુનરવન્ધકત્વાદ્ આહ:- 'નોમુહુમ્-૨' ઇત્યાદિ. 'આઝમ્ મુહુમ્, વાયરે મયણા' તિ વન્ધકત્વાદ્ વન્ધનાત્, અન્યદા ત્વવન્ધનાત્ ભજના ઇતિ. ચરમદ્વારે:- 'અટ્ટ વિ મયણા' તિ ઇહ પસ્ય ચરમો મતો મધિવ્યતીતિ ચ ચરમ, યસ્ય તુ નાઽસ્યૌ મધિવ્યતિ સોઽચરમઃ, નિદ્રસ્થાઽચરમઃ, ચરમમ્માઽમત્વાત્, તત્ર ચમો યથામોગમ્ અષ્ટાઽપિ વાનાનિ, અમોગિયે તુ ન ઇત્યેવં ભજના. અચરમસ્તુ સંસારી યાઽઽપિ વાનાસિ સિદ્ધસ્તુ ન ઇત્યેવમત્રાઽપિ ભજના ઇતિ.

૬. સ્ત્રીદ્વારમા ['ળાનાવરણિજ્ઞં પં મતે ! કાં કિં દસ્વી વંધદ ? ' ઇત્યાદિ] પ્રત્યે છે. તેમા, વેદના ઉદય વિનાનો ઇટ્ટે જે જીવ ગ્રામી કર્મને કદાચ સ્ત્રી, પુરુષ કે નપુંગક હોય પરંતુ સ્ત્રીત્વ, પુરુષત્વ કે નપુંગકત્વને લગતા વિદ્યા (વેદ) વિનાનો હોય તે ન સ્ત્રી, ન પુરુષ અને ન નપુંગક કહેવાય અને તે, અનિવૃત્તિવાદરસંપ્રગયાદિ ગુણસ્થાનકર્માં હોય છે અને તેમાં અનિવૃત્તિવાદરસંપ્રગય અને મૂહાસં, ગમને જ્ઞાનાવરણીયના વચક કયા છે. કારણ કે, તે સપ્તવિધ કર્મના કે ષટ્ક્રમિકર્મના વચક છે અને ઉપજાતમોહાદિ ગુણસ્થાનકર્માઽંતો તે ન સ્ત્રી, ન પુરુષ અને ન નપુંગક કયા છે. મહાત્મા તો તેનો અવંચક છે, કારણ કે, તે એકવિધ કર્મનો વંચક છે માટે જ કહું છે કે, કદાચ વાંધે અને કદાચ ન વાંધે [આઝમં પં મતે ! ' ઇત્યાદિ] પ્રશ્ન છે, તેમાં સ્ત્રી વગેરે એ વ્રણે જીવો આદુ ૪ વાંધે અને ન વાંધે ઇટ્ટે આયુષ્ય-વંધકાલે વાંધે અને ત્યારે આદુ ૫નો વંચકાલ ન હોય ત્યારે ન વાંધે, કારણ કે, એક ભવમાં આયુષ્ય એક જ વાર વંધાય છે. અને જે સ્વાદિવેદ રહિત છે તે તો વાંધતો નથી, કારણ કે, નિવૃત્તિવાદરસંપ્રગય વગેરે ગુણસ્થાનકોમાં આયુષ્ય-વંધનો વ્યવચ્છેદ થાય છે. સંયતદ્વારમા ['ળાનાવરણિજ્ઞં ' ઇત્યાદિ.] પ્રથમના ચાર સંયમમાં-સામાયિક, હેદ્યે-પસ્તાવનીય, પરિહારનિવૃદ્ધિ અને સુક્ષ્મસપરાય સયમમાં રહેનારો સંયત જીવ, જ્ઞાનાવરણ વાંધે છે અને યથામ્યાત સંયમમાં રહેનારો સંયત તો ઉપજાત મોહાદિવાલો દોષાથી વાવતો નથી માટે કહ્યું છે કે, [' મજ્જમિય ' ઇત્યાદિ.] અર્થાત્ સંયત કદાચ વાંધે અને કદાચ ન વાંધે. અસંયત ઇટ્ટે મિથ્યહદિ વગેરે અને સંયતાસયત ઇટ્ટે તો દેગવિગ્ન, તે વગેરે વાંધે. જેને સંયમાદિ ભાવ નિષિદ્ધ છે અર્થાત્ જે સંયત નથી, અસંયત નથી અને સયતાસયત પણ નથી તેવો તો સિદ્ધ છે તે ન વાંધે, કારણ કે, તેને કર્મ વચનનો રોટ રોડો હોતો નથી. [' આઝમં હેટ્ટિલા નિજ્ઞિ મયણા ' ઇતિ] સયત, અમયત અને સયતાસંયત, આયુષ્યવંધકાલમાં-આયુષ્ય વાંધવાની વેદ્યા-આયુષ્ય વાંધે, અન્યદા-તે સિરાયના કાલમાં-ન વાંધે, માટે તેઓને આયુષ્યનો વધ ભજનાવ કર્યો છે. [' ઉવરિહિ ન વંધદ ' ઇતિ] સંયત્વાદિયો ઉપરિવન સિદ્ધ છે અને તે આયુષ્ય વાંધતો નથી. મન્યહદિના દ્વારમાં [' સંમ્મટ્ટિની નિય વંધદ ' ઇતિ] સમ્યહદા, વીતરાગ પણ હોય અને તેથી મિત્ર-પ્રગમ-પગ હોય, તેમાં વીતરાગ સમ્યહદિ, જ્ઞાનાવરણ વાંધતો નથી, કારણ કે, તે એકવિધ કર્મનો વંધક છે, અને મગમ 'સમ્યહદિ તો જ્ઞાનાવરણ વાંધે, માટે કહ્યું છે કે, સમ્યહદિ, જ્ઞાનાવરણ કદાચ વાંધે અને કદાચ ન વાંધે. મિથ્યાહદિ અને મિત્રહદિ તે વગેરે તો વાંધે જ. [' આઝમં હેટ્ટિલા દો મયણા ' ઇતિ] સમ્યહદિ અને મિથ્યાહદિ કદાચ આયુષ્ય વાંધે અને કદાચ ન વાંધે, જેમ કે, અપૂર્વકરણાદિ મન્યહદિ આયુષ્ય ન વાંધે અને વીજો તો ઇટ્ટે તેથી મિત્ર સમ્યહદિ, આયુષ્યના વંધકાલે આયુષ્ય વાંધે અને અન્યદા તો ન વાંધે અને મિથ્યાહદિ પણ એ પ્રમાણે ઇટ્ટે આયુષ્યવંધકાલે આયુષ્ય વાંધે અને અન્યદા ન વાંધે તથા મિત્રહદિ તો આયુષ્ય વાંધે જ નહિ-કારણ કે, તે મિત્રહદિને, આયુષ્ય વાંધના અન્યસાય સ્થાનનો અભાવ છે. મજ્જદ્વારમાં [' સ્ત્રી મિય વંધદ ' ઇતિ] મન:પર્યામિવાલો-સંજ્ઞી-જીવ, તે જો વીતરાગ હોય તો જ્ઞાનાવરણ ન વાંધે અને જો તદિતર-પ્રગમ-હોય તો વાંધે, તેથી જ ' સ્વાત્-કદાચિત્ ' એમ કહ્યું છે. [' અસત્રી વંધદ ' ઇતિ] મન:પર્યામિને વિનાનો અમત્રી જીવ જ્ઞાનાવરણ વાંધે જ. [' નોસત્રી-નોઅમત્ર ' ઇતિ] સંજ્ઞી પણ નહિ અને અમત્રી પણ નહિ એવો કેવલી યા સિદ્ધ હોય અને તે ન વાંધે, કારણ કે, તેને વચનના કારણો નથી [' વેયગિજ્ઞં હેટ્ટિલા દો વંધતિ ' ઇતિ] સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી એ વગેરે વેદનીયને વાંધે છે, કારણ કે, અયોગી અને મિત્ર-એ વગેરે મિત્રાચના દ્વેષ જીવો વેદનીયના વચક હોય છે. [' ઉવરિહિ મયણા ' ઇતિ] ઉપરનો ઇટ્ટે સંજ્ઞી નહિ અને અસંજ્ઞી નહિ અર્થાત્ મયોગિકેવલી, અયોગિકેવલી અને સિદ્ધ, તે વ્રણમાં જો મયોગિકેવલી હોય તો વેદનીય વાંધે, જો વળી અયોગિકેવલી અને મિત્ર હોય તો ન વાંધે માટે ' ભજનાવ વાંધે ' એમ કહ્યું છે. [' આઝમં હેટ્ટિલા દો મયણા ' ઇતિ] સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી કદાંચ આયુષ્ય વાંધે, કારણ કે, અન્તર્મુદ્ધતમાં જ આયુષ્યનું વંધન થાય છે(?). [' ઉવરિહિ ન વંધદ ' ઇતિ] ઉપરના ઇટ્ટે કેવલી અને સિદ્ધ, એ વગેરે આયુષ્ય ન વાંધે. મવસિદ્ધિકદ્વારમાં [' મવસિદ્ધિ મયણા ' ઇતિ] જો મવસિદ્ધિક વીતરાગ હોય તો તે જ્ઞાનાવરણ ન વાંધે અને તદન્ય-ઉદ્ધમ્ય-હોય તો તે હ્રસ્વસ્થ-મવ્ય વાંધે માટે ' ભજનાવ વાંધે ' એમ કહ્યું છે. [' નોમવસિદ્ધિ-નો-અમવસિદ્ધિ ' ઇતિ] મવસિદ્ધિક નહિ અને અમવસિદ્ધિક નહિ તે સિદ્ધ, અને તે ન વાંધે. [' આઝમં હેટ્ટિલા દો મયણા ' ઇતિ] મવ્ય અને અમવ્ય, આયુષ્ય-વંધ કાલે આયુષ્ય વાંધે અને વીજે કાલે તો ન વાંધે, માટે ' ભજનાવ વાંધે ' એમ કહ્યું છે. [' ઉવરિહિ ન વંધદ ' ઇતિ] સિદ્ધ નથી વાંધતો. દર્શનદ્વારમા [' હેટ્ટિલા તિજ્ઞિ મ મયણા ' ઇતિ] ચતુર્દર્શની, અચતુર્દર્શની અને અવ:દર્શની એ વધા જો હ્રસ્વસ્થ વીતરાગ હોય તો જ્ઞાનાવરણ નથી વાંધતા, કારણ કે, તેઓ વેદનીયના જ વચક હોય છે, જો તેઓ સરાગ હોય તો વાંધે છે, માટે કહ્યું છે કે, ' ભજનાવ વાંધે છે. ' [' ઉવરિહિ ન વંધદ ' ઇતિ] મવમાં રહેલો કેવલદર્શની અને સિદ્ધ તે વગેરે નથી વાંધતા, કારણ કે, તેઓને કર્મ વચના હેતુઓ હોતા નથી [' વેયગિજ્ઞં હેટ્ટિલા તિજ્ઞિ વંધતિ ' ઇતિ] પ્રથમ વ્રણ દર્શનવાલો હ્રસ્વસ્થ વીતરાગો અને સરાગો, તેઓ વેદનીય વાંધે જ છે. [' કેવલદર્શની મયણા ' ઇતિ] કેવલદર્શનવાલો સયોગી કેવલી વાંધે છે અને અયોગિકેવલી અને સિદ્ધ વેદનીય કર્મ નથી વાંધતા, માટે ' ભજનાવ વાંધે છે ' એમ કહ્યું છે. પર્યાપ્ત દ્વારમાં [' પજાત્તવ મયણા ' ઇતિ] વીતરાગ અને સરાગ એ વગેરે પર્યાપ્ત હોય છે. તેમા વીતરાગ પર્યાપ્ત જ્ઞાનાવરણ ન વાંધે અને સરાગ પર્યાપ્ત તો વાંધે માટે કહ્યું છે કે, ' મજનાવ વાંધે. ' [' નોપજાતય-નોઅપજાતય ન વંધદ ' ઇતિ] નોપર્યાપ્ત અને નો-અપર્યાપ્ત ઇટ્ટે સિદ્ધ ન વાંધે. [' આઝમં હેટ્ટિલા દો મયણા ' ઇતિ] પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એ વગેરે આયુષ્યના વંધકાલે આયુષ્ય વાંધે અને અન્યદા ન વાંધે, માટે ભજના કહી છે. [' ઉવરિહિ ન ' ઇતિ] સિદ્ધ ન વાંધે. માપકદ્વારમાં [' દો વિ મયણા ' ઇતિ] માપાલકિવાલો તે માપક અને તેથી અન્ય તે તો અમાપક, તેમાં વીતરાગ માપક જ્ઞાનાવરણીય ન વાંધે, અને સરાગ માપક તો વાંધે અને અમાપક-તે તો અયોગી અને મિત્ર તે વગેરે ન વાંધે તથા વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત એવા અમાપક પૃથિવી વગેરેના જીવો વાંધે માટે [' દો વિ મયણા '] ' વગેરે ભજનાવ વાંધે '

એ પ્રમાણે કહ્યું છે. ['વેયણિજ્ઞ માસદ વચ્ચે ' તિ] માપક જીવ વેદનીય વધે છે. કારણ કે, સયોગિના અવગાનગાઓ પણ માપક સદ્વેદનીયન વાધે છે. ['અમાસદ મયગાદ ' તિ] અયોગી અને નિદ્રા એ વચ્ચે અમાપક હોય છે, અને તેઓ વાંચતા નથી તથા પૃથિવી વગેરે અમાપક તો વાધે છે માટે એ પ્રમાણે મજના છે. પરિતદ્વારમાં ['પરિતે મયગાદ ' તિ] પરીત દટલે એક શરીરવાળો જીવ અથવા અલ્પ સસારવાળો જીવ તે વીતરાગ પણ હોય અને તેવો પરીત વીતરાગ, જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વાંચતો નથી અને સરાગ પરીત તો વાધે છે—એ પ્રમાણે મજના છે. ['અપરિતે વંચદ ' તિ] અપરિત દટલે સાધારણકાય અર્થાન્ જે જીવ અનંતજીવો માંય એક શરીરમાં રહેતો હોય તે અથવા અનંત સસારવાળો તે અપરિત—તે વચ્ચે વાધે છે. ['નોપરિત—નોપરિતે ન વંચદ ' તિ] પરિત નહિ તેગ અપરિત નહિ અર્થાત્ નિદ્રા વાધતો નથી. ['આડયં પરિતો વિ, અપરિતો વિ મયગાદ '] ન પ્રત્યેક શરીરદિ જાવ આયુષ્યના વધકાળે જ આયુષ્ય વધે છે પણ સુવેદા નથી વાંચતો માટે 'મજના' કહી છે. સિદ્ધ તો વાધે જ નહિ, માટે કહ્યું છે કે, ['નોપરિત—'] જ્ઞાનદ્વારમાં ['હેટ્ટિહા ચત્તારિ મયગાદ ' તિ] આભિનિગોનિક જ્ઞાની વગેરે ચાર જ્ઞાનીઓ વીતરાગવચ્ચામાં જ્ઞાનાવરણીયોન વાધતા નથી અને તેના તે જ ચાર જ્ઞાનીઓ સરાગવચ્ચામાં તો જ્ઞાનવર્ણીય કર્મને વાધે છે, એ પ્રમાણે મજના છે. ['વેયણિજ્ઞ દેટ્ટિહા ચત્તારિ વિ વંચંતિ '] તે દેટ્ટિહા ચારે પણ વેદનીયને વાધે છે, કારણ કે, દુઃસ્વચ્ચ વીતરાગો પણ વેદનીયના વધક છે ['કેવલગાળી મયગાદ ' તિ] કેવલજ્ઞાની મજનાદ વાધે છે, કારણ કે, સયો, કેવલો વેદનીયના વધક છે અને અયોગિકેવલો તથા નિદ્રા વેદનીયના અવધક છે માટે મજના કહી છે. યોગદ્વારમાં ['હેટ્ટિહા તિણિ મયગાદ ' તિ] મન, વચન અને કાયયોગીઓ, જઓ ઉપગાંતમોદ ગુણ-સ્થાનકગાઝા અને શીગમોદ ગુણસ્થાનકગાઝા સયોગિકેવલો છે તેઓ જ્ઞાનાવરણ વાંચતા નથી અને તદન્ય તો વાધે છે, માટે તેમાં મજના કરી છે, ['અજોગી ન વધદ ' તિ] અયોગી દટલે અયોગિકેવલો અને સિદ્ધ વાંચતા નથી. ['વેયણિજ્ઞ હેટ્ટિહા વંચંતિ ' તિ] મનોયોગી વગેરે વાધે છે, કારણ કે સયોગ જીવો વેદનીયના વધક છે, ['અજોગી વંચદ ' તિ] અયોગી વાંચતા નથી, કારણ કે, અયોગી સર્વ કર્મોના અવધક છે. ઉપયોગ-દ્વારમાં ['અદ્ધુ વિ મયગાદ ' તિ] સયોગ અને અયોગ, એ વચ્ચેને સાકાર અને અનાકાર ઉપયોગ હોય છે, તે વચ્ચે ઉપયોગમાં પણ સયોગ જીવો જ્ઞાનાવરણાદિ પ્રકૃતિઓને યથાયોગ વાંધે છે અને અયોગજીવો તો નથી વાંચતા, એમ મજના કરી છે. આહારકદ્વારમાં ['દો વિ મયગાદ ' તિ] વીતરાગ પણ આહારક હોય છે અને એ જ્ઞાનાવરણ વાંચતો નથી, સરાગ આહારક તો વાંધે છે, એ પ્રમાણે આહારક મજનાવચ્ચે વાધે છે, તથા અનાહારકે કેવલી અને વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત જીવ એ વચ્ચે અનાહારક હોય છે—તેમાં કેવલી ન વાંધે અને શીજો તો વાંધે છે, એ પ્રમાણે અનાહારક પણ મજનાવચ્ચે વાધે છે, ['વેયણિજ્ઞ આહારદ વંચદ '] આહારકજીવ, વેદનીય વાંધે છે, કારણ કે, અયોગી મિત્રાથના દરેક જીવો વેદનીયના વધક છે. ['અગાહારદ મયગાદ ' તિ] વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત જીવ, સમુદ્ધાત પ્રાપ્ત કેવલી, અયોગી અને સિદ્ધ એ વચ્ચે અનાહારક હોય છે, તેમાં વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત જીવ અને સમુદ્ધાતગત કેવલી, એ વચ્ચે વેદનીયને વાંધે છે અને અયોગી અને નિદ્રા નથી વાંચતા—એ પ્રમાણે મજના છે. ['આડદ આહારદ મયગાદ ' તિ] કારણ કે, આયુષ્યના વધકાળે જ આયુષ્ય વધાય છે અને શીજા કાળે તો તેવું વધન થતુ નથી, માટે મજના છે. ['અગાહારદ વંચદ ' તિ] અનાહારક વાધતો નથી, કારણ કે, વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત જીવો પણ આયુષ્યના અવધક છે. સુદ્ધ દ્વારમાં ['ચાયેર મયગાર ' તિ] વીતરાગ વાધે, જ્ઞાનાવરણના અવધક છે અને સરાગ વાધે જ્ઞાનાવરણના વધક છે માટે મજના કરી છે. વચ્ચે, સિદ્ધ તો અવધક હોવાથી કહે છે કે, ['નોસુદ્ધમ'] ઇત્યાદિ. ['આડદ સુદ્ધમે, ચાયેર મયગાદ ' તિ] કારણ કે, વંચકાળે વધાય છે અને શીજા કાળે તો નથી વાંચતુ માટે મજના કરી છે; ચરમદ્વારમાં ['અદ્ધુ વિ મયગાર '] જેનો ચરમ—હેલો—મવ થયાનો છે તેને અહિ ચરમ કહ્યો, અને જેનો હેલો મવ થયાનો નથી દટલે જે ચરમ જેવો નથી તેને અચરમ કહેવો તથા નિદ્રાને અચરમ કહેવો, કારણ કે, નિદ્રાને હવે—સિદ્ધ તથા પછી—હેલો મવ નથી તેમાં ચરમ જીવ યથાયોગ આદિ કર્મ પ્રકૃતિઓને પણ વાંચે છે અને ચરમજીવનુ ત્રયોગિણુ હોય અર્થાત્ જો ચરમ જીવ અયોગી હોય તો નથી વાંચતો એ પ્રમાણે મજના છે, અચરમ જો સસારી લડદ દટલે અમ વ લડદ તો તે અચરમ આદે પણ કર્મ—પ્રકૃતિઓને વાંધે છે અને જો અચરમ દટલે 'સિદ્ધ' લડદ તો તે કોઈ કર્મ—પ્રકૃતિને નથી વાંચતો—એ પ્રમાણે અહીં પણ મજના જાગરી

વેદવેનું અલ્પવહુત્વ.

૩૩. પ્ર૦—એસિ ણં મંતે ! જીવાણં ઇત્થિવેયગાણં, પુરિસ-વેયગાણં, નપુંસગવેયગાણં, અવેયગાગ ચ કચરે કચરં, તો ?

૩૩. ૩૦—ગોયમા ! સચ્ચત્થોવા જીવા પુરિસવેયગા, ઇત્થિવેયગા સંસેચ્ચગુણા, અવેદગા અણંતગુણા, નપુંસગવેયગા અણંતગુણા.

—એસિ સચ્ચત્થોવા પદાણ અપ્પ-વહુગાઈં ઉચ્ચારે, જાવ—સચ્ચત્થોવા જીવા અચરિમા, ચરિમા અણંતગુણા.

૩૩ પ્ર૦—૩ મગવન્ ! સ્ત્રીવેદક, પુરુષવેદક, નપુંસકવેદક અને અવેદક, એ વધા જીવોમાં કયા કયા જીવ, કોના કોનાથી અણ, વહુ, તુરં અને વિશેષાધિક છે ?

૩૩ ૩૦—હે ગૌતમ ! સૌથી થોડા પુરુષવેદક જીવો છે, તેનાથી સ્ત્રીવેદગુણ સ્ત્રીવેદક છે, અવેદક અનંત ગુણ છે અને નપુંસકવેદક અનંતગુણ છે.

—એ વધા પદોનાં અલ્પવહુત્વો કહેવાં યાવન્ સૌથી થોડા અચરમ જીવો છે અને ચરમ જીવો અનંતગુણ છે.

૧. મૂલચ્છાશ્ર—૨વેદાં મગવન્ ! જીવાનાં સ્ત્રીવેદકાનામ્, પુરુષવેદકાનામ્, નપુંસકવેદકાનામ્, અવેદકાનાં ચ કચરે કચરેભ્ય ? ગૌતમ ! સંસ્તોકા જીવા પુરુષવેદકા, સ્ત્રીવેદકા સચ્ચત્થગુણા, અવેદકા અનંતગુણા, નપુંસકવેદકા અનંતગુણા. એવા સર્વેષા પદાનામ્ અલ્પ-વહુત્વમાદિ ઉચ્ચારયિત્થ્યાનિ, યાવન્-સદસ્ત્વ કા જીવા અચરમા, ચરમા અનંતગુણા—અનુ૦

—सेवं भंते !, सेवं भंते ! त्ति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे (एम कहीं यायत् विचरे छे.)

भगवंत-अजगुहम्ममामिपणीए सिरीभगवइंसुते छट्ठमे तइओ उइंसो सम्मतो.

७. अथ अल्प-बहुत्वद्वारम्:—तत्र ' इत्थिवेयगा संसेजगुण ' त्ति पतो देव-नर-तिर्यक्पुरुषेभ्यस्तत्त्रियः क्रमेण द्वात्रिंशत्-सप्तत्रिंशत्-त्रिगुणा द्वात्रिंशत्-सप्तत्रिंशत्-त्रिरूपाऽविकाश्च भवन्तीति, ' अवेदगा अगतगुण ' त्ति अनिश्चिन्नादरसंपरायादयः, सिद्धाश्च अवेदाः, अतस्ते-अनन्तत्वात् स्त्रीवेदेभ्योऽनन्तगुणा भवन्ति. ' नृपुंसगवेयगा अणंतगुण ' त्ति अनन्तकायिकानां सिद्धेभ्योऽनन्तगुणानामिह गणनादिति. ' एएसिं सव्वेसिं ' इत्यादि. एतेषां पूर्वोक्तानां संयतादीनां चरमान्तानां चतुर्दशानां द्वाराणां तद्गणनमेदा-ऽपेक्षया अल्प-बहुत्वम् उच्चारयितव्यम्, तद्यथा:—“ एएसिं णं भंते ! संजयाणं, अणंतजयाणं, संजयासंजयाणं, नोसंजय-नोअसंजय-नोसंजयासंजयाणं कयरे, कयरोहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा विसेमा० ? गोयमा ! सव्वरथोया संजया, संजयासंजया अमंसे-जगुणा, नोसंजय-नोअसंजय-नोसंजयासंजया अणंतगुणा, असंजया अणंतगुणा. ” इत्यादि प्रज्ञापनाऽनुसारेण वाच्यम्—यावच्चर-मायल्प-बहुत्वम्. एतदेवाऽऽहः—‘ जाव-सव्वरथोवा जीवा अचरिमा ’ इत्यादि. अत्र अचरमा अमय्याः. चरमाथ ये भय्याश्चरमं भवं प्राप्स्यन्ति-सेत्स्यन्ति इत्यर्थः. ते चाऽचरमेभ्योऽनन्तगुणाः, यस्माद् अभव्येभ्यः सिद्धा अनन्तगुणा मणिताः; यावन्तश्च सिद्धास्तावन्त एव चरमाः, यस्माद् यावन्तः सिद्धाः अतीताद्वायां तावन्त एव सेत्स्यन्ति अनागताद्वायाम् इति.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवतीसूत्रे पष्ठशते तृतीय उद्देशके श्रीअभयदेवसूरिविरचिते विवरणं समाप्तम्.

७. हवे अल्प-बहुत्वद्वार कहे छे, तेमां [' इत्थिवेयगा संसेजगुण ' त्ति] स्त्रीवेदको संस्येय गुण छे, कारण के, देव, मनुष्य अने तिर्यक्-रूप पुरुषो करतां क्रमवट्टे स्त्रीओ, वत्रीग्रे वधारे वत्रीशगणी, सत्तावीग वधारे सत्तावीशगणी अने त्रण वधारे त्रणगणी छे अर्थात् देव करतां देवीओ वत्रीशगणी अने वत्रीग वधारे छे, मनुष्यो करतां मनुषणीओ सत्यावीशगणी अने सत्यावीग वधारे छे अने तिर्यक्को करतां तिर्यक् स्त्रीओ-तिर्यक्णीओ-त्रणगणी अने त्रण वधारे छे. [' अवेदगा अगतगुण ' त्ति] अनिश्चिन्नादरसंपरायादिगुणस्थानकवाक्य. वगरे जीवो अने सिद्धो, तेओ अवेदक छे अने ते वधा अनंत होवाथी स्त्रीवेदवाक्यओ करतां अनंतगुण थाय छे. [' नृपुंसगवेयगा अगतगुण ' त्ति] नपुंसक वेदवाक्यओ अनंतगुण छे, कारण के, आ स्थळे सिद्धो करतां अनंतकायिक (जेओ वधा नपुंसक छे) जीवो अनंतगुणा गण्था छे. [' एएसिं सव्वेसिं ' इत्यादि.] पूर्वोक्त ए वधाओनुं एटले संयतथी मांडीने चरम सुधीना चांद द्वारोलुं अल्प बहुत्व, तत्रत मेदोनी अपेक्षाए कहेबुं जोइए, ते जेमके —“ हे भगवन् ! संयतो, असंयतो, संयतासंयतो अने नोसंयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयतो, ए वधाओमां कया कया कोना कोनाथी थोडा छे ? बहु छे ? तुल्य छे ? के विज्ञेष्वायिक छे ? हे गांतम ! संयतो सार्थी थोडा छे, संयतासंयतो असंस्यगुण छे, नोसंयत-असंयत-नोसंयतासंयतो अनंतगुण छे अने असंयतो एथी ए अनंतगुण छे ” इत्यादि प्रज्ञापनाने अनुसारे चरमादिना अल्प बहुत्व सुधी सर्व अहिं कहेबुं, ए ज कहे छे, [' जाव सव्वरथोवा जीवा अचरिमा ' इत्यादि.] अहिं अचरम एटले अमय्य अने जेओ चरम भवने—छेला भवने—पामशे अर्थात् जेओ सिद्ध थगे तेओ चरम कहेवाय, अने तेओ अचरम करता अनंतगुण छे, कारण के अभव्यो करतां सिद्धो अनंतगुणा कया छे अने जेटला सिद्धो छे तेटला ज चरम जीवो छे, कारण के, जेटला भूत काले सिद्ध थया छे—तेटला ज भविष्यकाले पण सिद्ध थगे.

१. मूलच्छाया.— तदेवं भगवन् ! तदेवं भगवन् ! इति:—अनु०

१. आ हकीकत श्रीजीवाजीवामिगमसूत्र-द्वितीय प्रतिपत्ति (पृ० ८०) मां तथा प्रज्ञापना सूत्र-अल्पबहुत्वपद (पृ० १३४) मां तथा प्रज्ञापना सूत्र-अल्पबहुत्वपद (पृ० १६४) मां अने पंचसंग्रह-गा० ६५-६८-६९ (भा० पृ० ८२-८४-८५) मां मळे छे—अनु०

२ प्रज्ञापना सूत्रना श्रीजा अल्पबहुत्वपदमां आ वधी हकीकत आवेडी छे (पृ० १२३-१४३)=—अनु०

वेदारूपः समुदेऽखिलजलचरिते क्षारमारं भवेऽस्मिन् दायी यः सद्गुणानां परकृतिकरणाद्वैतजीवी तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो बाहको दान्ति-शान्त्योः-दद्यात् श्रीवीरदेवः सकलशिवसुखं मारहा चाप्तमुख्यः ॥

४. प्र०—नेरइया णं भत्ते ! काळादेसेणं किं सपएसा, अपएसा ?

४. उ०—गोयमा ! सच्चे वि ताव होज्जा सपएसा, अहवा सपएसा य-अपएसे य, अहवा सपएसा य-अपएमा य; एवं जाव-थणियकुमारा.

५. प्र०—पुढविकाइया णं भत्ते ! किं सपएसा, अपएसा ?

५. उ०—गोयमा ! सपएसा वि, अपएसा वि; एवं जाव-वणस्सइकाइया.

—सेसा जहा नेरइया तहा, जाव-सिद्धा. आहारगाणं जीव-ग्गिदेवज्जो नियमंगो. अणाहारगाणं जीवाणं एगिदिय-वज्जा छम्मंगा एवं भाणियव्वाः—१ सपएसा वा, २ अपएसा वा, ३ अहवा सपएसे य अपएसे य, ४ अहवा सपएसे य अपएसा य, ५ अहवा सपएसा य अपएसे य, ६ अहवा सपएसा य अपएसा य. निद्धेहि तियमंगो. भवसिद्धिया, अभवसिद्धिया जहा ओहिया. णोभवसिद्धिय-णोअभवसिद्धिय-जीवसिद्धेहि तियमंगो. सत्तीहि जीवाटओ तियमंगो. असत्तं हि एगिदियवज्जो तियमंगो. नेरइय-देव-मणुएहि छम्मंगो. नोसत्ति-नोअसत्ति-जीवमणुयसिद्धेहि तियमंगो. सलेसा जहा ओहिया. कण्हलेस्सा, नीललेस्सा, कउलेस्सा जहा आहारओ, नवरं-जन्म आत्थे एयाओ. तेउलेस्साए जीवाटओ नियमंगो. नवरः-पुढविकाइएणु, आउ-वणस्सईसु छम्मंगा. पण्हलेस्स सुक्खलेस्साए जीवाटओ तियमंगो. अलेसेहि जीव-सिद्धेहि तियमंगो. मणुएणु छम्मंगा. सम्मदिट्ठीहि जीवाटओ तियमंगो. विगालिदिणु छम्मंगा. मिच्छदिट्ठीहि एगिदियवज्जो तियमंगो. सम्मामिच्छदिट्ठीहि छम्मंगा. संजएहि जीवा-इओ नियमंगो. असंजएहि एगिदियवज्जो नियमंगो त्ति. संजयासं-जएहि नियमंगो जीवाटओ. नोसंजय-नोअसंजय नोसंजयासंजय-जीव-सिद्धेहि तियमंगो. मकसाईहि जीवाटओ तियमंगो. एगिदिणु कम्मकं, कौहकसाईहि जीव-ग्गिदियवज्जो नियमंगो. देवेहि छम्मंगा. माण-कसाई-मायाकमाई जीव-ग्गिदियवज्जो तियमंगो. नेरइय-देवेहि छम्मंगा. लोभकमाईहि जीव-ग्गिदियवज्जो तियमंगो.

४. प्र०—हे भगवन् ! शुं नैरयिक जीवो काळादेमवडे सप्रदेस छे के अप्रदेस छे ?

४. उ०—हे गौतम ! ए नैरयिकोमां १ वथा य पण सप्रदेस होय, २ केटळाक सप्रदेस अने एकाद अप्रदेस अने ३ केटळाक सप्रदेस तथा केटळाक अप्रदेस; ए प्रमाणे यावत् सन्नितकुमर मुचीना जीवो माटे जाणवुं.

५. प्र०—हे भगवन् ! शुं पृथिवीकायिक जीवो सप्रदेस छे के अप्रदेस छे ?

५. उ०—हे गौतम ! तेओ सप्रदेस पण छे अने अप्रदेस पण छे, ए प्रमाणे यावत् वनस्पतिकायिक मुचीना जीवो माटे जाणवुं.

—जेम नैरयिक जीवो कखा तेम मिद्ध मुचीना वाकीना वथा जीवो माटे जाणवुं. जीव अने एकेन्द्रिय वर्जनि वकीना आहारक जीवो माटे त्रण भांगा जाणवा, अने अनाहारक जीवो माटे एकेन्द्रिय वर्जनि छ मांगा आ प्रमाणे जाणवा—१ केटळाक सप्रदेस होय, २ केटळाक अप्रदेस होय, ३ अथवा कोइ सप्रदेस होय अने कोइ अप्रदेस होय, ४ कोइ सप्रदेस होय अने केटळाक अप्रदेस होय. ५ केटळाक सप्रदेस होय अने कोइ अप्रदेस होय अने ६ केटळाक सप्रदेस होय तथा केटळाक अप्रदेस होय. निद्धेने माटे त्रण भांगा जाणवा जेम औधिक-सामान्य-जीवो कखा तेम भवसिद्धिक-मय-अने अभवसिद्धिक-अभय-जीवो जाणवा. नोभवसिद्धिक तथा नोअभवसिद्धिक जीव, सिद्धोमां त्रण भांगा जाणवा. संतिओमां जीवाटिक त्रण भांगा जाणवा, असंतिओमां एकेन्द्रियवर्जनि त्रण भांगा जाणवा. नैरयिक, देव अने मनुष्योमां छ मांगा जाणवा. नोसत्ती तथा नोअसत्ती जीव, मनुष्य अने सिद्धोमां त्रण भांगा जाणवा. जेम सानान्य जीवो कखा, तेम सलेइय-लेदवावाळा-जीवो जाणवा. जेम आहारक जीव वखो तेम कृष्णलेइयावाळा, नीललेइयावाळा अने कापोतलेइयावाळा जीवो जाणवा, विनेप ए के. जेने-जे लेइया होय तेने ते लेइया कहंती. तेजोलेइयामां जीवाटिक त्रण भांगा जाणवा, विनेप ए के, पृथिवीकायिकोमां, अष्कायिकोमां अने वनस्पतिकायिकोमां छ मांगा जाणवा, पण्हलेइयामां अने शुक्कलेइयामां जीवाटिक त्रण भांगा जाणवा, अलेइयोमां-जीव अने सिद्धोमां त्रण भांगा जाणवा

१. मूलच्छायाः—नैरयिकाः भगवन् ! काळादेसेणं किं सप्रदेसाः, अप्रदेसाः ? गौतम ! सर्वेऽपि तावद् भवेयुः सप्रदेसाः, अथवा सप्रदेसाश्च अप्रदेसाश्च, अथवा सप्रदेसाश्च अप्रदेसाश्च; एवं यावत्-सन्नितकुमाराणः. पृथिवीकायिका भगवन् ! किं सप्रदेसाः, अप्रदेसाः ? गौतम ! सप्रदेसा अपि, अप्रदेसा अपि; एवं यावत्-वनस्पतिकायिकाः. केषां तथा नैरयिकास्तथा, यावत्-सिद्धाः. आहारगाणां जीव-केन्द्रियवर्जित्त्रिकमद्मणः. अनाहारगाणां जीवानाम् एकेन्द्रियवर्जाः पद् मद्मणः एवं भाणियव्वाः—सप्रदेसा वा, अप्रदेसा वा, अथवा सप्रदेसाश्च अप्रदेसाश्च, अथवा सप्रदेसाश्च अप्रदेसाश्च, अथवा सप्रदेसाश्च अप्रदेसाश्च, अथवा सप्रदेसाश्च अप्रदेसाश्च. सिद्धेषु त्रिकमद्मणः, भावसिद्धिकाः अभवसिद्धिकाः तथा औधिकाः नोभवसिद्धिक-नोअभवसिद्धिक-एतेषु त्रिकमद्मणः. संतिषु जीवाटिक त्रिकमद्मणः. असंतिषु एकेन्द्रियवर्जित्त्रिकमद्मणः. नैरयिक-देव-मनुष्येषु पद् मद्मणः. नोसत्ति-नोअसत्ति-जीव-मनुष्येषु त्रिकमद्मणः. सलेइया वथा औधिकाः. कृष्णलेइयाः, नीललेइयाः, कापोतलेइया तथा आहारकः, नवरम्-वस्य नन्ति एताः. तेजोलेइयायां जीवाटिक त्रिकमद्मणः. शुक्कलेइयायां जीवाटिक त्रिकमद्मणः. अलेइयेषु जीव-सिद्धेषु त्रिकमद्मणः. सम्मदिट्ठेषु जीवाटिक त्रिकमद्मणः. मिच्छदिट्ठेषु पद् मद्मणः. मिथ्यादिषु एकेन्द्रियवर्जित्त्रिकमद्मणः. सम्मग्गिमिथ्यादिषु पद् मद्मणः. संयतेषु जीवाटिक त्रिकमद्मणः. असंयतेषु एकेन्द्रियवर्जित्त्रिकमद्मण इति. संयता-असंयतेषु त्रिकमद्मणो जीवाटिकः. नोसंयत-नोअसंयत-नोसंयतासंयत-जीव-सिद्धेषु त्रिकमद्मणः. नैरयिक-देवेषु पद् मद्मणः. लोभकपायिषु जीव-केन्द्रियवर्जित्त्रिकमद्मणः—अनु०

नैरइएसु छम्भंगा. अकसाई-जीव-मणुएहिं, सिद्धेहिं नियमंगो. ओहियणाणे, आभिनिवोहियणाणे, सुचमागे जीवाइओ नियमंगो. विगलिदिएहिं छम्भंगा. ओहिणाणे मण-केवलणाणे जीवाइओ नियमंगो. ओहिए अन्नाणे, मइअन्नाणे, सुयअन्नाणे, एगिदियवज्जो तियमंगो. विमंगनाणे जीवाइओ तियमंगो. संजोगी जहा ओहिओ, मणजंगी, वयजोगी, कायजोगी जीवाइओ तियमंगो, नवरं:-कायजोगी एगिदिया, तेषु अमंगयं. अजोगी जहा अलेस्सा. सागारोवउत्त-अणागारोवउत्तोहिं जीव-एगिदियवज्जो तियमंगो. सवेयगा य जहा सकसाई. इत्थिवेयग-पुरिसवेयग-नपुंसगवेयगेषु जीवाइओ तियमंगो, नवरं:-नपुंसगवेदे एगिदिएसु अमंगयं. अवेयगा जहा अकसाई, ससरीरी जहा ओहिओ. अंरालिय वेउव्वियसरीराणं जीव-एगिदियवज्जो तियमंगो, आहां-रगसरीरे जीव-मणुएसु छम्भंगा, तेयग-कम्मगाणं जहा ओहिया. असरीरोहिं जीव-सिद्धेहिं तियमंगो. आहारपज्जतीए, सरीरपज्जतीए इंदियपज्जतीए, आणपाणपज्जतीए जीव-एगिदियवज्जो तियमंगो, भासा-मणपज्जतीए जहा सची, आहार-अपज्जतीए जहा अणा-हारगा, सरीर-अपज्जतीए, इंदिय-अपज्जतीए, आणपाग-अपज्जतीए जीव-एगिदियवज्जो तियमंगो, नैरइय देव-मणुएहिं छम्भंगा, भासा-मणपज्जतीए जीवाइओ तियमंगो, णेरइय-देव-मणुएहिं छम्भंगा.

अने अलेइय मनुष्योमां छ भांगा जाणवा. सम्यग्दृष्टिओमां जीवादिक त्रण भागा जाणवा. विकलेन्द्रियोमां छ भागा जाणवा. मिथ्यादृष्टिओमां एकेन्द्रिय वर्जिने त्रण भांगा जाणवा. सम्यग्मिथ्यादृष्टिओमां छ भांगा जाणवा. संयत जीवोमां जीवादिक त्रण भांगा जाणवा. असंयतोमां एकेन्द्रिय वर्जिने त्रण भांगा जाणवा. संयतानंयतोमां जीवादिक त्रण भांगा जाणवा. नोसंयत नोअसंयत अने नोसय-तासंयतोमां-जीव सिद्धोमां-त्रण भांगा जाणवा. सक्रपायोमां-कपायवाळाओमां जीवादिक त्रण भांगा जाणवा, अने सक्रपाय एकेन्द्रियोमां अभंगक-त्रण भागा नथी पण एक भांगो-छे, क्रोध कर्मायोमां जीव अने एकेन्द्रिय वर्जिने त्रण भागा जाणवा. देवोमां छ भांगा, मानकपायवाळां, मायाकपायवाळां जीव अं एकेन्द्रिय वर्जिने त्रण भांगा जाणवा. नैरथिक अने देवोमां छ भांगा जाणवा. जेम कपायवाळां जीव अने एकेन्द्रिय वर्जिने त्रण भागा जाणवा. नैरथिकोमां छ भांगा जाणवा. अक्रपायोमां जीव, मनुज अने सिद्धोमां त्रण भांगा जाणवा. औधिक ज्ञानमां, आभिनिवोधिक-ज्ञानमां, श्रुतज्ञानमां, जीवादिक त्रण भांगा जाणवा. विकलेन्द्रियोमां छ भांगा जाणवा. अत्रिज्ञानमां, मनःपर्यवज्ञानमां अने केवलज्ञानमां जीवादिक त्रण भांगा जाणवा. औधिक अज्ञानमां, मतिअज्ञानमां अने श्रुतअज्ञानमां एकेन्द्रिय वर्जिने त्रण भांगा जाणवा. विमंगज्ञानमां जीवादिक त्रण भागा जाणवा, जेम औधिक कह्यो तेम सयोगी जाणवो. मनयोगी, वचनयोगी अने काययोगिमां जीवादिक त्रण भांगा जाणवा. विशेष ए के, एकेन्द्रिय जीवो काययोगवाळा छे अने तेओमां अभंगक-जाजा भांगा नथी-पण एक भांगो-छे. जेम अलेइयो कहा तेम अयोगि-जीवो जाणवा. साकार उपयोगवाळां अने अनाकार उपयोग वाळां जीव तथा एकेन्द्रिय वर्जिने त्रण भांगा जाणवा. जेम सकपायी-कपायवाळा-कहा तेम सवेदक-वेदवाळा-जीवो जाणवा स्त्रीवेदक, पुरुषवेदक अने नपुंसकवेदकोमां जीवादिक त्रण भांगा जाणवा, विशेष ए के, नपुंसक वेदमां एकेन्द्रियो माटे अभंगक-जाजा भांगा नथी-पण एक भांगो छे. जेम अक्रपायी-कपायरहित जीवो कहा तेम अवेदक-वेदविनाना-जीवो जाणवा जेम औधिक-सामान्य-जीव कहा तेम सशरीरी-शरीरवाळा-जीवो जाणवा. औदारिक अने वैक्रिय शरीरवाळा माटे जीव तथा एकेन्द्रिय वर्जिने त्रण भांगा जाणवा. आहारक शरीरमा जीव अने

१. मूलच्छाया-नैरथिकेषु पद् भग्ना अक्रपायि-जीव-मनुजेषु, सिद्धेषु त्रिकभङ्गः. अंथिकज्ञाने, आभिनिवोधिकज्ञाने, श्रुतज्ञाने जीवादिकत्रिकभङ्गः. विकलेन्द्रियेषु पद् भग्ना अवधिज्ञाने, मन-केवलज्ञाने जीवादिकत्रिकभङ्गः. औधिकज्ञाने, मलयज्ञाने, ध्रुवाज्ञाने एकेन्द्रियवर्जितं भङ्गः. विमङ्गज्ञाने जीवादिकत्रिकभङ्गः. सयोगी यथा: औधिक, मयोगिनि, वचयोगिनि, काययोगिने जीवादिकत्रिकभङ्गः. नवरम्-काययोगिन एकेन्द्रियात्तेषु अभङ्गकम्. अयोगिनो यथाऽलेइया साकारोपयुक्ताः-ऽनाकारोपयुक्तेषु जीवकेन्द्रियवर्जितत्रिकभङ्गः. मवेदकाश्च यथा सकपायिणः स्त्रीवेदक-पुरुषवेदक-नपुंसकवेदकेषु जीवादिकत्रिकभङ्गः, नवरम्: नपुंसकवेदे एकेन्द्रियेषु अभङ्गकम्. अवेदका यथाऽक्रपायिण, सशरीरी यथा औधिक, आदारिक-वैक्रियशरीरेषु जीवकेन्द्रियवर्जितत्रिकभङ्गः, आहारकशरीरे जीव-मनुजेषु पद् भङ्गः, नैजस-कामैका (णा) ना यथाधिका, अशरीरेषु जीव-सिद्धेषु त्रिकभङ्गः. आहारपयोमां, शरीरपर्याप्ता, इन्द्रियपर्याप्ता, आनप्राणपर्याप्ता जीव-केन्द्रियवर्जितत्रिकभङ्गः, भाया-मनःपर्याप्ता यथा संज्ञी, आहारअपर्याप्ता यथाऽनाहारका; शरीराऽपर्याप्ता, इन्द्रियाऽपर्याप्ता, आनप्राणाऽपर्याप्ता जीवकेन्द्रियवर्जितत्रिकभङ्गः, नैरथिक-देव मनुजेषु पद् भङ्गाः, भाया-मनेऽपर्याप्ता जीवादिकत्रिकभङ्गः, नैरथिक-देव-मनुजेषु पद् भङ्गाः-अनु०

मनुष्यमां छ भांगा जाणवा. जेम औधिक कथा तेम तेजस अने कार्मण (शरीरवाळा जीवो) जाणवा. अशरीर-जीव अने सिट्ट मांटे त्रण भांगा जाणवा. आहारपर्यानिमा, शरीर-पर्यानिमा, इंद्रियपर्यानिमां अने आनप्राणपर्यानिमां जीव अने एकेन्द्रिय वर्जा त्रण भांगा जाणवा. जेम नर्त्री जीवो कथा तेम भापा अने मनःपर्यानि नंधवे जाणवुं. जेम अनाहारक जीवो कथा तेम आहार पर्यानि विनाना जीवो विपे समजवुं. शरीरनी अपर्यानिमां, इंद्रियनी अपर्यानिमां अने आणप्राणनी अपर्यानिमां जीव अने एकेन्द्रिय वर्जा त्रण भांगा जाणवा. नैरधिक, देव अने मनुष्योमां छ भांगा जाणवा. भापानी अपर्यानिमां अने मननी अपर्यानिमां जीवाटिक त्रण भांगा जाणवा. नैरधिक, देव अने मनुष्योमां छ भांगा जाणवा.

संगहेगाहा.—सपएसा आहारग-मविय-सन्नि-लेसा-दिट्टि-सजय-कसाए, णाणे जोगु-वओगे वेदे य शरीर-पञ्चसी.

—संग्रह गार्था आ प्रमगे छे:— सप्रदेशो, आहारक, भव्य, नर्त्री, लेट्या, दृष्टि, मयत, कपाय, ज्ञान, योग, उपयोग, वेद, शरीर अने पर्यानि ए द्वारो छे.

१. अनन्तरोदेशके जीवो निरूपितः, अथ चतुयोद्देशकेऽपि तमेव भङ्गयन्तरेण निरूपयन्नाहः—‘ जीवे ण ’ इत्यदि, ‘ कालादेशेण ’ ति कालप्रकारेण—कालम् आश्रित्येत्यर्थः. ‘ सपएसे ’ ति सविभागः, ‘ नियमा सपएसे ’ ति अनादित्वेन जीवस्य अनन्तसमयस्थितिकत्वात् सप्रदेशता, यो हि एऽसमयस्थितिः सोऽप्रदेशः, द्वायादिसमयस्थितिरतु सप्रदेश. इह चाऽनया गायया भावना कार्या—‘ जो जस्त पडमसमए वट्टइ भावस्त सो उ अपएसा, अणाम्मि वट्टमाणो कालाएसेण सपएसा. ’ नारकास्तु यः प्रथमसमयोत्पन्नः सोऽप्रदेशः, द्वायादिसमयोत्पन्न. पुन सप्रदेशः; अत उक्तम्—‘ सिय सपएसे, सिय अपएसे ’ एव तावद् एऽत्वेन जीवादिः सिद्धाऽवसानः पञ्चविंशतिदण्डक कालतः सप्रदेशत्वादिना चिन्तितः. अयाऽयमेव तथैव पृथक्त्वेन चिन्त्यते.—‘ सव्वे वि ताव होज्जा सपएसा ’ ति उपपातविरहकालेऽसंख्यातानां पूर्वोत्पन्नानां भावात् सर्वेऽपि सप्रदेशा भवेयुः, तथा पूर्वोत्पन्नेषु मध्ये यदा एकोऽप्यन्यो नारक उत्पद्यते तदा तस्य प्रथमसमयोत्पन्नेनाऽप्रदेशत्वात्, शेषाणां च द्वायादिसमयोत्पन्नेन सप्रदेशत्वाद् उच्यते—‘ सपएसा य, अपएसे य ’ ति. एव यदा ब्रह्म उत्पद्यमाना भवन्ति तदोच्यते—‘ मपएसा य, अपएसा य ’ ति उत्पद्यन्ते च एकदा एकादयो नारकाः, यदाहः—‘ एगो व दो व तिञ्चि व संखमसंखा च एगसमएणं, उववज्जते-वइया उव्वट्टता वि एमेव. ’ ‘ पुढाविकाइया णं ’ इत्यादि. एकेन्द्रियाणां पूर्वोत्पन्नानाम्, उत्पद्यमानानां च बहूनां सद्भावात् ‘ सपएसा वि, अपएसा वि ’ इत्युच्यते. ‘ सेसा जहा नेरइया ’ इत्यादि. यथा नारका अभिलाषत्रयेणोक्तास्तथा शेषा द्वीन्द्रियादयः सिद्धाऽवसान वाच्याः, सर्वेषाम् एषां विरहममगद् एकाद्युत्पत्तेश्चेति. एवम् आहारका—ऽनाहारकस्यैव विशेषितौ एकत्व-पृथक्त्वदण्डकौ अध्येया, अव्ययनक्रमश्चाऽयम्—‘ आहारग णं भंते ! जीवे कालाएसेणं किं सपएसे, अपएसे ? गोयमा ! सिय सपएसे, सिय अपएसे. ’ इत्यादि—स्वविया वाच्यः तत्र यदा विप्रदे, क्वलिसमुद्घाते वाऽनाहारको भूत्वा, पुनराहारकत्वं प्रतिपद्यते तदा तत्प्रथमसमयेऽप्रदेशः, द्वितीयादिषु तु सप्रदेशः; इत्यत उच्यते—‘ सिय सपएसे, सिय अपएसे ’ ति एवमेकत्वे सर्वेष्वपि सादिभावेषु, अनादिभावेषु तु ‘ नियमा सपएसे ’ ति वाच्यम्. पृथक्त्वदण्डके तु एवमभिलाषो दृश्यः—‘ आहारया णं भंते ! जीवा कालाएसेणं किं सपएसा, अपएसा ! ’ गोयमा ! सपएसा वि, अपएसा वि ’ ति तत्र बहूनाम् आहारकत्वेनावस्थितानां भावात् सप्रदेशत्वम्. तथा बहूनां विग्रहगतेरनन्तरं प्रथमसमये आहारकत्वसंभवाद् अप्रदेशत्वमप्याहारकाणां लभ्यते इति ‘ सप्रदेशा अपि, अप्रदेशा अपि ’ इत्युक्तम्. एवं पृथिव्यादयोऽपि अध्येयाः. नारकादयः पुनर्विकल्पत्रयेण वाच्याः, तस्यथा—‘ आहारया णं भंते ! नेरइया णं किं सपएसा, अपएसा ? गोयमा ! सव्वे वि ताव होज्जा सपएसा, अहवा सपएसा य अपएसे य, अहवा सपएसा य अपएसा य ’ ति. एतदेवाहः—‘ अहारगाणं जीव-एगिन्द्रियवज्जां तियमंगो ’ जीवपदम्. एकेन्द्रियपदपञ्चकं च वर्जयित्वा, त्रिकरूपो भङ्गत्रिकभङ्गो भङ्गत्रय वाच्यम् इत्यर्थः, सिद्धपदं त्विह न वाच्यम्, तेषाम् अनाहारकत्वात्; अनाहारकदण्डकद्वयमपि एवम् अनुवर्णीयम्. तत्र ऽनाहारको विप्रदेशगत्याऽऽपन्नः, समुद्घातकव्ये, अयोगी सिद्धो वा स्यात्, स चाऽनाहारकत्वप्रथमसमयेऽप्रदेशः, द्वितीयादिषु तु सप्रदेशः तेन ‘ स्यात् सप्रदेश. ’

१. मूलच्छाया—संग्रहगाया.—सप्रदेशा आहारक-भव्य-संनि-लेसा-दिट्टि-सजय-कसाए, णाणे जोगु-वओगे वेदे य शरीर-पञ्चसी.

२. प्र० छ।—यो यस्य प्रथमसमये वर्तते भावस्य स तु अप्रदेशः, अन्यरिभन् वर्तमानः कालादेजेन सप्रदेशः. २. एको वा द्वौ वा त्रीणि वा संप्रथममंहेया च एकसमयेन उपपद्यमाना.—एतावन्तः उद्धर्तमाना अपि एवमेव.—अनु०

इत्याद्युच्यते. पृथक्त्वदण्डके विशेषमाहः—‘ अणाहारणां ’ इत्यादि. जीवन्, एकेन्द्रियांश्च वर्जयन्तीति—जीवं—केन्द्रियवर्जात्तान् वर्जयित्वा इत्यर्थः. जीवपदे, एकेन्द्रियपदे च ‘ सपणमा य, अपणसा य ’ इत्येवंरूप एक एव भङ्गकः—ब्रह्मनां विप्रहगाऽपचाना सप्रदेशानाम्, अप्रदेशाना च लाभात्. नारकादीनाम्, द्वीन्द्रियादीनां च स्तोत्रतराणाम् उत्पादस्तत्र च एक—द्वयादीनाम् अनाहारकाणां भावात् पट्भङ्गिनासम्भवः—तत्र द्वी बहुवचनान्तां, अन्ये तु चत्वारः—एकवचन—बहुवचननयोगत्, केवलकवचनभङ्गकौ इह न स्तः—पृथक्त्वस्याऽधिकृतत्वादिति. ‘ सिद्धेहि नियमंगो ’ त्ति सप्रदेशपदस्य बहुवचनान्तस्यैव संभवात्. ‘ भयसिद्धीय, अमवसिद्धीय जहा ओदिय ’ त्ति अयमर्थः—भौषि दण्डकवद् एतेषां प्रत्येकं दण्डकद्वयम्, तत्र च भव्योऽभव्यो वा जीवो नियमात् सप्रदेशः, नारकादिस्तु सप्रदेशः, अप्रदेशो वा; ब्रह्मस्तु जीवाः सप्रदेशा एव, नारकाद्यास्तु त्रिभङ्गवन्तः. एकेन्द्रिया. पुनः सप्रदेशाश्च, अप्रदेशाश्च इत्येकभङ्गा एवेति. सिद्धपदं तु न वाच्यम्, सिद्धाना भव्या—ऽभव्यविशेषणाऽनुपपत्तेरिति. तथा ‘ नोभवसिद्धिय—नोअभवसिद्धिय ’ त्ति एतद्विशेषणं जीवादिदण्डकद्वयम् अध्येयम्. तत्र चाऽभिलाषः—‘ नोभवसिद्धिय—नोअभवसिद्धिए णं भते ! जीवे सपणमे, अपणसे ? ’ इत्यदि. एवं पृथक्त्वदण्डकोऽपि. केवलमिह जीवपदम्, सिद्धपदं च इति दृश्यमेव—नारकादिपदानां ‘ नोभव्य—नोऽभव्य ’ विशेषणस्याऽनुपपत्तेरिति. इह च पृथक्त्वदण्डके पूर्वोक्तं भङ्गकत्रयमनुसर्तव्यम्, अत एवाऽऽह—‘ जीवे सिद्धेहि नियमंगो ’ ति सन्निपु र्यां दण्डकौ तयोर्द्वितीयदण्डके जीवादिपदेषु भङ्गकत्रयं भवति, इत्यत आहः—‘ सञ्जिहि ’ इत्यादि. तत्र संज्ञिनो जीवाः कालतः ‘ सप्रदेशाः ’ भवन्ति चिरोत्पन्नानपेक्ष्य, उत्पादविरहाऽनन्तरं च एकस्योपपत्तौ तत्प्राथम्ये ‘ सप्रदेशाश्च अप्रदेशश्च ’ इति म्यात्, ब्रह्मनाम् उभयप्राथम्ये तु ‘ सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ’ इति स्यात्—तदेवं भङ्गत्रयमिति, एवं सर्वेषुऽपि; केवलमेतयोर्दण्डकयो. एकेन्द्रिय—विकलेन्द्रिय—सिद्धपदानं न वाच्यानि, तेषु संज्ञिविशेषणस्याऽनभवद् इति. ‘ असञ्जिहि ’ इत्यादि. अयमर्थ—असंज्ञिपु असंज्ञिविषये द्वितीयदण्डके पृथिव्यादिपदानि वर्जयित्वा भङ्गकत्रयं प्राग् दक्षितमेव वाच्यम्. पृथिव्यादिपदेषु हि ‘ सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ’ इत्येक एव, सदा ब्रह्मनाम् उत्पत्त्या तेषाम् अप्रदेशत्व—बहुवचस्याऽपि संभवात्. नैरभिकाशीनां च व्यन्तरान्तानां संज्ञिनामपि असंज्ञित्वम्—असंज्ञिम्यः उत्पादाद् भूतभवतयाऽवसेयम्, तथा नैरभिकादिषु असंज्ञित्वस्य कादाचित्कत्वेन एकस्य—बहुत्वसंभवं न पड् भङ्गा भवन्ति, ते च दर्शिता एव—एतदेवाऽऽहः—‘ नेरडय—देव—मणुए ’ इत्यादि. उद्योतिष्काः, वैमानिकाः, सिद्धास्तु न वाच्याः, तेषाम् असंज्ञित्वस्याऽसंभवात्. तथा ‘ नोसंज्ञि नोऽसंज्ञि ’—विशेषणदण्डकयोर्द्वितीयदण्डके जीव—मनुज—सिद्धपदेषु, उक्तरूपं भङ्गकत्रयं भवति, तेषु ब्रह्मनाम् अवस्थिताना लाभात्, उत्पद्यमानानां च एकादीनां संभवाद्—इति. एतयोश्च दण्डकयो—जीव—मनुज—सिद्धपदानि एव भवन्ति—नारकादिपदाना ‘ नोसंज्ञि—नोऽसंज्ञि ’ इति विशेषणस्याऽवचनाद्—इति. सलेश्यदण्डकद्वये भीषिकरदण्डकवद् जीव—नारकादयो वाच्याः. सलेश्यतायां जीवत्ववद् अनादित्वेन विशेषाऽनुपपदकत्वात् केवलं सिद्धपदं नाऽपीयते, सिद्धानाम् अलेश्यत्वादिति. कृष्णलेश्याः, नीललेश्या, कापोतलेश्याश्च जीव—नारकादयः प्रत्येकं दण्डकद्वयेनाऽऽहारकजीवादिबद् उपयुज्य वाच्या, केवलं यस्य जीव—नारकादेरेताः सन्ति स एव वाच्यः, एतदेवाऽऽहः—‘ कण्हेलेस्ता ’ इत्यादि. एताश्च उद्योतिष्क—वैमानिकानां न भवन्ति, सिद्धाना तु सर्वा न भवन्ति इति. तेजोलेश्याद्वितीयदण्डके जीवादिपदेषु त एव त्रयो भङ्गाः. पृथिव्य—पृ—वनस्तानिपु पुन पड् भङ्गाः—यत एतेषु तेजोलेश्या एकादयो देवाः पूर्वोपनाः, उत्पद्यमानाश्च लभ्यन्ते इति हेतोः सप्रदेशानाम् अप्रदेशाना च एकत्व—बहुत्वसंभव इति—एतदेवाऽऽहः—‘ तेजलेस्ताए ’ इत्यादि. इह नारक—तेजो—वयु—विकलेन्द्रिय—सिद्धपदानि न वाच्याने, तेजोलेश्याया अभावाद्—इति. पद्मलेश्या—शुक्ललेश्ययोर्द्वितीयदण्डके जीवादिपदेषु त एव त्रयो भङ्गाका, एतदेवाऽऽह—‘ पद्मलेस्ता ’ इत्यादि. इह च पञ्चेन्द्रियतिर्यग्—मनुष्य—वैमानिकपदान्येव वाच्यानि, अन्येषु एतयोरभावाद्—इति, अलेश्यदण्डकयो—जीव—मनुष्य—सिद्धपदानि एवोच्यन्ते, अन्येषाम् अलेश्यत्वस्याऽनंभवात्—तत्र च जीव—निद्रयोर्भङ्गकत्रयं तदेव. मनुष्येषु तु पड् भङ्गाः, अलेश्यतां प्रतिपन्नानाम्. प्रतिपद्यमानाना च एकादीना मनुष्याणा सभवेन सप्रदेशत्वे, अप्रदेशत्वे च एकत्व—बहुत्वसंभवाद् इति—इदमेवाऽऽहः—‘ अलेतेहि ’ इत्यादि. सम्यग्दृष्टिदण्डकयो. सम्यग्दर्शनप्रतिपत्तिप्रथमसमयेऽप्रदेशत्वम्, द्वितीयादिषु तु सप्रदेशत्वम्, तत्र द्वितीयदण्डके जीवादिपदेषु त्रयो भङ्गास्तथैव. विकलेन्द्रियेषु तु पड्. यतस्तेषु सासादनसम्पददृष्टय एकादयः पूर्वोपना, उत्पद्यमानाश्च लभ्यन्ते—अतः सप्रदेशत्वा—ऽप्रदेशत्वयोरेकत्व—बहुत्वसंभव इति. एतदेवाऽऽहः—‘ सम्मादिद्वीहि ’ इत्यादि. इह एकेन्द्रियपदानि न वाच्यानि—तेषु सम्यग्दर्शनाऽभावादिति. ‘ मिच्छदिद्वीहि ’ इत्यादि. मिथ्यादृष्टिद्वितीयदण्डके जीवादिपदेषु त्रयो भङ्गाः—मिथ्याश्च प्रतिपन्नाः ब्रह्मः, सम्यक्त्वभ्रशे तत् प्रतिपद्यमानार्थकादयः सभवन्ति इति कृत्वा. एकेन्द्रियपदेषु पुनः ‘ सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ’ इत्येक एव—तेष्ववस्थितानाम्, उत्पद्यमानानां च ब्रह्मनामेव भावाद् इति. इह च सिद्धाः न वाच्याः तेषामिथ्यात्वाऽभावादिति. सम्यग्मिथ्यादृष्टि—बहुत्वदण्डके ‘ सम्मामिच्छादिद्वीहि छम्भंगा ’ अयमर्थः—सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वं प्रतिपन्नकः, प्रतिपद्यमानाश्च एकादोऽपि लभ्यन्ते—इत्यनस्तेषु पड् भङ्गा भवन्ति इति. इह च एकेन्द्रिय—विकलेन्द्रिय—सिद्धपदाने न वाच्यानि, अनंभवाद् इति. ‘ संजएहि ’ इत्यादि. संजएषु संयतशब्दविशेषितेषु जीवादिपदेषु त्रिकभङ्गाः—संयमं प्रतिपन्नानां ब्रह्मनाम्, प्रतिपद्यमानानां च एकादीनां भावात्, इह च जीवपद—मनुष्यपदे एव वाच्ये, अन्यत्र संयतत्वाऽभावाद् इति, असंयतद्वितीयदण्डके ‘ असंजएहि ’ इत्यादि. इह असंयतत्वं प्रतिपन्नानां

वहूनाम्, संयतत्वादिप्रतिपातेन तत् प्रतिपद्यमानानां च एकादीनां भावाद् भङ्गकत्रयम्, एकेन्द्रियाणां तु पूर्वोक्तयुक्त्या 'सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च' इत्येक एव भङ्ग इति. इह सिद्धपदं नाऽध्येयम्—असंभवत् इति. संयतासंयतवद्वृत्तदण्डके 'सज्जनासंज्ञा' इत्यदि. इह देशविरतिं प्रतिपन्नानां वहूनाम्, संयमाद् असंभवाद् वा निवृत्त्य तां प्रतिपद्यमानानां च एकादीनां भावाद् भङ्गकत्रयसंभवः, इह च जीवपञ्चेन्द्रियतिर्यग्-मनुष्यपदानि एवाऽध्येयानि, तदन्यत्र संयतासंयतव्यऽभाववदिति. 'नासज्ज' इत्याद्यां संय भावना, नवरम्—इह जीव—सिद्धपदे एव वाच्ये, अत एवोक्तम्—'जीव-भिद्वेहि तियमंगो' इति 'सकनार्द्रहि जीवार्द्रो तियमंगो' इति अयमर्थः—सकपायाणां सदाऽवस्थितत्वात् ते 'सप्रदेशाः' इत्येको भङ्गः, तद्योगमश्रेणीतः प्रच्यवमानानां सकपायाणां प्रतिपद्यमाना एकादयो लभ्यन्ते, ततश्च 'सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च,' तथा 'सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च' इत्यारभङ्गकद्वयमिति. नारकादिषु प्रतीपमेव भङ्गकत्रयम्, 'एगिदिणु अमगयं' इति भङ्गकानाम्—अभावोऽभङ्गकम्, 'सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च' इत्येक एव विकल्प इत्यर्थः, वहूनाम् अवस्थितानाम्, उपपद्यमानानां च तेषु लाभादिति, इह च सिद्धपदं नाऽध्येयम्. अक्षयपिन्यात्. एवं क्रोधदिदण्डकेष्वपि—'क्रोहकसाईहि जीव-गिदिण्वज्जो तियमंगो' इति अयमर्थः—क्रोधकपाय-द्वितीयदण्डके जीवपदे, पृथिव्यादिपदेषु च 'सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च' इत्येक एव भङ्गः, तेषु तु त्रयः. ननु सकपायिजीवपदयत् कथमिह भङ्गकत्रयं न लभ्यते? उच्यते—इह मान-माया-लोभेभ्यो निवृत्ताः क्रोध प्रतिपद्यमाना बहव एव लभ्यन्ते—प्रत्येकं तदार्थानामन्तत्वाद् न तु पञ्चादयः—यथा उपपद्यमानाः प्रच्यवमानाः सकपायित्वं प्रतिपत्तार इति. 'देवेहि छ्मंग' इति देवपदेषु त्रयोदशस्वपि पदं भङ्गः, तेषु क्रोधेऽयवतामन्तत्वेन एकादेव, बहुत्वे च सप्रदेशा—ऽप्रदेशत्वयोः संभवादिति. मानकपायि—मायाकप विद्वितीयदण्डके, 'नेरुइय-देवेहि छ्मंग' इति नारकाणाम्. देवानां च मध्येऽस्या एव मान-मायोदयवन्तो भवन्ति—इति पूर्वोक्त्यादात् पद् भङ्गा भवन्ति—इति. 'लोहकपार्द्रहि जीवगिदियवज्जो तियमंगो' इति एतस्य क्रोधमूत्रवद् भावना. 'नेरुइयहि छ्मंग' इति नारकाणा लोभोदयवताम् अश्वत्त्वत् पूर्वोक्ताः पद् भङ्गा भवन्ति—इति. आह चः—'क्रोहे माणे माया बोधव्वा तुरगणेहि छ्मंग्गा, माणे माया लेमे नेरुइयहि पि छ्मंग्गा.' देवा लोभप्रचुराः, नारकः क्रोधप्रचुरा इति. अक्षयपिद्वितीयदण्डके जीव-मनुष्य-सिद्धपदेषु भङ्गकत्रयम्, अन्येषाम् असंभवात्, एतदन्वाऽऽहः—'अक्षयार्द्र' इत्यादि. 'ओहियणाणे, आभिनिचोहियणाणे, सुयणाणे जीवार्द्रो तियमंगो' इति औषधिज्ञानं मन्वदिभिरविशेषितम्, तत्र मत्ते—श्रुतज्ञानयोश्च बहुत्वदण्डके जीवादिपदेषु त्रयो भङ्गा पूर्वोक्ता भवन्ति. तत्र औषधिकज्ञाने—मति-श्रुतज्ञानिनां सदाऽवस्थित्वेन सप्रदेशानां भावान् 'सप्रदेशाः' इत्येकः. तथा मिथ्याज्ञानाद् मन्वादिज्ञानमात्रम्, मत्यज्ञानाद् मतिज्ञानम्, श्रुताऽज्ञानाच्च श्रुतज्ञानं प्रतिपद्यमानानाम् एकादीनां लाभात् 'सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च' तथा 'सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च' इति द्वौ, एवं त्रयमिति. 'विगलिदिणहि छ्मंग' इति द्वि-त्रि-चतुरारिन्द्रियेषु सासादनसम्यक्त्वसंभवेन आभिनिचोधिज्ञानिनाम् एकादीनां संभवात् त एव पद् भङ्गाः. इह च यथायोगं पृथिव्यादयः, सिद्धाश्च न वाच्याः. असंभवात् इति. एवम् अवध्यादिषु अपि भङ्गकत्रयभावना, केवलम्—अवधिदण्डकयोरेकेन्द्रिय-विकलेन्द्रियाः, सिद्धाश्च न वाच्याः. मनःपर्यायदण्डकयोस्तु जीवाः, मनुष्यश्च वाच्याः, केवलदण्डकयोस्तु जीव-मनुष्य-सिद्धा वाच्याः. अत एव वाचनाऽन्तरे दृश्यते—'विण्णोय जस्स जं अत्थि' इति. 'ओहिए अन्नाणे' इत्यादि. सामान्येऽज्ञाने—मत्यज्ञानादिभिरविशेषिते, मत्यज्ञाने, श्रुताज्ञाने च जीवादिषु त्रिभङ्गी भवति—एते हि नदाऽवस्थितत्वात् 'सप्रदेशाः' इत्येकः, यथा तु तदन्ये ज्ञानं विमुच्य मत्यज्ञानादितया परिणमन्ति तदा एकादिसंभवेन 'सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च' इत्यदि भङ्गकत्रयम्, इत्येवं भङ्गकत्रयमिति. पृथिव्यादिषु तु 'सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च' इत्येक एव इत्यत्र आहः—'एगिदियवज्जो तियमंगो' इति इह च त्रयेऽपि सिद्धा न वाच्याः, विभङ्गे तु जीवेषु भङ्गकत्रयम्, तद्भावना च मत्यज्ञानादिवत्, केवलमिह एकेन्द्रिय-विकलेन्द्रियाः, सिद्धाश्च न वाच्या इति. 'सजोई जहा ओहिय' इति सयोगी जीवादिदण्डकद्वयेऽपि तथा वाच्यो औषधिको जीवादिः, स च एवम्—स योगी जीवो नियमात् सप्रदेशः, नारकादिस्तु सप्रदेशः, अप्रदेशो वा, बहवस्तु जीवाः सप्रदेशा एव, नारकाद्यास्तु त्रिभङ्गवन्तः, एकेन्द्रियाः पुनस्तृतीयभङ्गवन्त इति. इह सिद्धपदं नाऽध्येयम्. 'मणजोई' इत्यादि. मनोयोगिनो योगत्रयवन्तः—संज्ञिन इत्यर्थः, वायोगिन एकेन्द्रियवर्जा, काययोगिनस्तु सर्वेऽप्येकेन्द्रियादयः—एतेषु च जीवादिषु त्रिविधो भङ्गः, तद्भावना च—मनोयोगीनामवस्थितत्वे प्रथमे—तरसमेषु अप्रदेशत्व—सप्रदेशत्वे भावतीये; सिद्धानां त्वेकसमयो-त्पाटेनाऽप्रदेशत्वलाभेऽन्यभङ्गकद्वयमिति. नवम्—काययोगिनो ये एकेन्द्रियास्तेषु अभङ्गकम्—'सप्रदेशाः अप्रदेशश्च' इत्येक एव भङ्गक इत्यर्थः. एतेषु च योगत्रयदण्डकेषु जीवादिपदानि यथासंभवम् अध्येयानि, सिद्धपदं च न वाच्यम् इति 'अजोगी जहा अलेस' इति दण्डकद्वयेऽपि अलेदयसमवक्तव्यत्वात् तेषाम्, ततो द्वितीयदण्डके अयोगिषु जीव-सिद्धपदयोर्भङ्गकत्रयम्, मनुष्येषु च पद्भङ्गी इति. 'सागार' इत्यादि. साकारोपयुक्तेषु, अनाकारोपयुक्तेषु च नारकादिषु त्रयो भङ्गाः, जीवपदे पृथिव्यादिपदेषु 'सप्रदेशश्च अप्रदेशश्च' इत्येक एव. तत्र चाऽन्यतरौपयोगाद् अन्यतरगमने प्रथमे—तरसमेषु अप्रदेशत्व—सप्रदेशत्वे भावतीये; सिद्धानां त्वेकसमयो-पयोगित्वेऽपि साकारस्य, इतरस्य चोपयोगस्याऽसङ्घत् प्राप्या सप्रदेशत्वम्, सङ्घत् प्राप्या चाऽप्रदेशत्वम् अवसेषम्; एवं चाऽसङ्घदवातना-कारोपयोगान् वहूनाऽऽश्रित्य 'सप्रदेशाः' इत्येको भङ्गः, तानेव, सङ्घदवातसाकारोपयोगं च एकमाश्रित्य द्वितीय, तथा तानेव, सङ्घदवातसाकारोपयोगाश्च वहून् अश्रित्य तृतीयः; अनाकारोपयोगे तु असङ्घत्प्राप्ताऽनाकारोपयोगान् आश्रित्य प्रथमः, तानेव,

सकृत्प्राप्ताऽनाकारोपयोग चैकम् आश्रित्य द्वितीयः, उभयेषामपि एकत्वे तृतीय इति. 'सवेयगा य जहा सकयाइ' ति सवेदानामपि जीवादिपदेषु भङ्गकत्रयमावात् एकेन्द्रियेषु चैकभङ्गकमद्वावात्, इह च वेदप्रतिपन्नान् बहून्, श्रेणिष्वे च वेदं प्रतिपद्यमानक.न् एकादीनपेक्ष्य भङ्गकत्रयं भावनीयम्.-' इत्यर्थवेयगा ' इत्यादि. इह वेदद् वेदान्तरसूक्तौ प्रथमे समयेऽप्रदेशत्वम्, इतरेषु च सप्रदेशत्वम् अवगम्य भङ्गकत्रयं पूर्ववद् वाच्यम्. ननुसकवेददण्डकयोस्तु एकेन्द्रियेषु एको भङ्गः.-' सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च ' इत्येवंरूप. प्रागुक्तयुक्तेरेवेति. स्त्रीदण्डक पुरुषदण्डकेषु देव-पञ्चेन्द्रियतिर्थम्-मनुष्यपदान्येव, ननुसकदण्डकयोस्तु देवव गिति वाच्यानि; सिद्धपदं च संबन्धपि न वाच्यमिति. 'अवेयगा जहा अकयाइ' ति जीव-सनुष्य-निद्वपदेषु भङ्गकत्रयम् अकपापिबद् वाच्यमित्यर्थः. 'ससररी जहा ओहिओ' ति औषिःकदण्डकवत् सशरीरिदण्डकयोर्जीवपदे सप्रदेशता एव वाच्या, अनादिवात् सशरीरत्वस्य, नारकादिषु तु बहुत्वे भङ्गकत्रयम्. एकेन्द्रियेषु तृतीयाभङ्ग इति. 'ओरालिय-वेउथिय-सरराणं जीवे-गिदियवज्जो तिगो' ति औदारिकादिशरीरसत्त्वेषु, जीवपदे, एकेन्द्रियपदेषु च बहुत्वे तृतीयभङ्ग एव, बहूनां तेषु प्रतिपन्नानाम्, प्रतिपद्यमानानां चाऽनुक्षणं लाभात्, शेषेषु भङ्गकत्रयम्. बहूनां तेषु प्रतिपन्नानाम्, तथा औदारिक-वैक्रियत्येन औदारिकम्, वैक्रिय च प्रतिपद्यमानानाम् एकादीना लभात्. इह औदारिकदण्डकयोर्नारकाः, देवाश्च न वाच्याः; वैक्रियदण्डकयोस्तु पृथिव्य-पू-तेजो-वनस्पति-विकलेन्द्रिया न वाच्याः. यत्र वैक्रियदण्डके एकेन्द्रियपदे तृतीयभङ्गोऽभिधीयते स वायूनामसंख्यातानां प्रतिपद्यमानानां वैक्रियकरण-माश्रित्य, तथा यद्यपि पञ्चेन्द्रियतिर्थयो मनुष्याश्च वैक्रियलक्षिमन्तोऽस्ये, तथापि भङ्गकत्रयवचनसमर्थ्याद् बहूनां वैक्रियाऽऽस्थानसंगतः, तथैकादीना तत् प्रतिपद्यमानता च अवसेया. 'आहारगा' इत्यादि. आहारकशरीरे जीव-मनुष्ययो. पद् भङ्गताः पूर्वोक्ता एव, आहारकशरीरिणाम् अलत्वात्-शेषजीवानां तु तन्न समवतीति. 'तेयगा' इत्यादि. तैजस-कार्मणशरीरे समाश्रित्य जीवादयस्तथा वाच्यः यम औषिकाः-ते एव, तत्र च जीवाः सप्रदेशा एव वाच्याः; अनदित्वात् तैजनादिसंयोगस्य. नारकादयस्तु त्रिभङ्गाः, एकेन्द्रियास्तु तृतीयभङ्गाः. एतेषु च शरीरादिदण्डकेषु सिद्धपदं नाऽवेयम् इति. 'असररी' इत्यादि. अशरीरेषु जीवदिषु सप्रदेश-तादित्वेन वक्तव्येषु जीव-सिद्धपदयोः पूर्वोक्ता त्रिभङ्गा वाच्या, अन्यत्र अशरीरत्वस्याऽभावद् इति. 'आहारपञ्जतीए' इत्यादि. इह च जीवपदे, पृथिव्यादिपदेषु च बहूनाम् आहारादिपर्याप्तीः प्रतिपन्नानां तदपर्याप्तित्येनोऽऽहरपर्याप्त्यादिभिः पर्याप्तिमात्र गच्छतां च बहूनामेव लाभात् 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव भङ्गः, शेषेषु तु त्रयो भङ्गा इति. 'भापा-मण-' इत्यादि. इः भापा-गनसोः पर्याप्तिः-भापा-मन.पर्याप्तिः, भापा-मन.पर्याप्त्योस्तु बहुश्रुताऽभिमतेन केनाऽपि कारणेन एकत्र विवक्षितम्, तत्रश्च तथा पर्याप्तका यथा सञ्ज्ञिनस्तथा सप्रदेशादितया वाच्या, सप्रदेशेषु भङ्गकत्रयमित्यर्थः. पञ्चेन्द्रियपदान्येव चेह वाच्यानि. पर्याप्तानां च इदं स्वरूपमाहुः-येन करणेन मुक्तमाहारं खलम्, रस च कर्तुं समर्थो भवति तस्य करणस्य निष्पत्तिराहारपर्याप्ति, करणम्, शक्तिरेति पर्याप्ति. तथा शरीरपर्याप्तिर्नाम येन करणेन औदारिक-वैक्रिया-ऽऽहारकाणां शरीराणां योग्यानि द्रव्याणि गृहीत्वा औदारिकादिभावेन परिणमयति. तस्य करणस्य निर्वृत्तिः शरीरपर्याप्तिरिति. तथा येन करणेन एकादीनाम् इन्द्रियाणां प्रायोग्यानि द्रव्याणि गृहीत्वा आर्मायान् रूपयन् जतु समर्थो भवति, तस्य करणस्य निर्वृत्तिरिन्द्रियपर्याप्तिः. तथा येन करणेनाऽऽन-प्राणयोग्यानि द्रव्याणि अवलम्ब्य अवलम्ब्य आन-प्राणतया निःस्रष्टुं समर्थो भवति, तस्य करणस्य निर्वृत्तिः-आन-प्राणपर्याप्तिरिति. तथा येन करणेन सयादिभाषायाः प्रायोग्यानि द्रव्याणि अवलम्ब्याऽवलम्ब्य चतुर्थधनापया परिणमय भाषानिसर्जनसमर्थो भवति, तस्य करणस्य निष्पत्ति-र्भाषापर्याप्तिः. तथा येन करणेन चतुर्थधमनोयोग्यानि द्रव्याणि गृहीत्वा मननसमर्थो भवति, तस्य करणस्य निष्पत्तिर्मन-पर्याप्तिरिति. 'आहारपञ्जतीए' इत्यादि. इह जीवपदे, पृथिव्यादिपदेषु च 'सप्रदेशाश्च अप्रदेशाश्च' इत्येक एव भङ्गक-अनवरतं विप्रगतिमता-मऽऽहाराऽपर्याप्तिमता बहूनां लाभात्. शेषेषु च पद् भङ्गाः पूर्वोक्ता एव-आहारापर्याप्तिमतामलत्वात्. 'शरीरपञ्जतीए' इत्यादि. इह जीवेषु, एकेन्द्रियेषु, च एक एव भङ्गः, अन्यत्र तु त्रयम्-शरीरपर्याप्तिरानां कालतः सप्रदेशानां संश्रव लाभात्, अप्रदेशानां च कदाचिद् एकादीनां च लाभात्. नारक-देव-मनुष्येषु च पद् एव द्वे. 'भासा' इत्यादि. भाषा-मनोऽर्थाप्या अपर्याप्तमाप्ते र्थेना जातिनो भाषा-मनोयोग्यत्वे सति तदसिद्धि-ते च पञ्चेन्द्रिया एव, यदि पुनर्भाषा-मननोर पत्रादेण तदपर्याप्तता अभवेत्यस्तत्रा एकेन्द्रिया अपि तेषामविप्लवस्ततश्च जीवपदे तृतीय एव भङ्ग स्यात्, उच्यते चः-' जीवाइओ तियगो 'ति तत्र जीवेषु, पञ्चेन्द्रिययिषु च बहूनां तदपर्याप्तिं प्रतिपन्नानाम्, प्रतिपद्यमानानां चैकादीनां लाभात् पूर्वोक्तमेव भङ्गकत्रयम्. 'नरडव-देव मणुगु छभग' ति वैश्विकदिषु मनोऽपर्याप्तकानाम् अल्पतरत्वेन सप्रदेशा-ऽऽप्रदेशानाम् एकादीनां लाभात् न एव पद् भङ्गाः. एषु च पर्याप्त्य-पर्याप्तदण्डकेषु निद्वपदं नाऽवेयम्-असभवद्-इति. पूर्वोक्तद्वाराणां सप्रदेशाश्च-सपणसा' इत्यादि. 'सपणसा' ति काष्ठतो जीवा सप्रदेशा, इतरे च एकत्र-वहवास्यामुक्ताः. 'आहारग' ति आहारका, अनाहारकाश्च तथैव. 'गथिय' ति भ्रूयाः, अभ्रूयाः, उतपनिषेधाश्च तथैव. 'सानि' ति संज्ञिनः, अनज्ञिनः, द्वयनिषेधवन्तश्च तथैव. 'लस' ति मलेभ्या -हृष्यादिभ्याः, अलेभ्यश्च तथैव. 'दिष्टि' ति दृग् दृष्टिः-संश्रष्टृादिका, तद्वन्तस्तथैव. 'संजय' ति सुयता, अन्यताः, मित्रा, त्रयनिषेधिनश्च तथैव. 'कयाइ' ति कयाधिणः क्रोधादिभ्यः, अकपावाश्च तथैव. 'गणे' ति ज्ञानिनः-आग्निबोधिकादिज्ञानिनः, अज्ञानिनो गत्यज्ञानादिमन्तश्च तथैव.

‘ જાંગ ’ ત્તિ સયોગાઃ—મન-આદિયોગિનઃ, અયોગિનશ્ચ તર્થેય. ‘ ઉવખોગે ’ ત્તિ સાકારા ડનાકારોપયોગાસ્તર્થેય, ‘ વંદે ’ ત્તિ સવેદાઃ—સ્ત્રીવેદાદિમન્તઃ, અવેદઃશ્ચ તર્થેય. ‘ સસરીર ’ ત્તિ સશરીરા ઔદારિકાદિમન્તઃ, અશરીરાશ્ચ તર્થેય. ‘ પન્નત ’ ત્તિ આહારાદિપર્યાતિમન્તઃ, તદપર્યાતિશ્ચ તર્થેવોક્તા ઇતિ.

૧. આગલના ઉદ્દેશકમાં જીવતું નિરૂપણ કર્યું છે. અને હવે આ ચોથા ઉદ્દેશકમાં પણ તે જ જીવને ઘેર પ્રકારે નિરૂપતા [‘ જીવે ણં ’ ઇત્યાદિ] સૂત્ર વદે છે. [‘ કાલાદેમેણ ’ તિ] કાલના પ્રકાર વદ, કાલને અર્થને અર્થાત્ કાલની અધ્યાપ. [‘ સપએને ’ તિ] વિભાગ સહિત. [‘ નિયમા નપએ ’ તિ] અનાદિપણને લીધે જીવની અનત સમયની સ્થિતિ હોવાથી તેને (જીવને) મપદેશપણું છે—જે પ્રકાર સમયની સ્થિતિગલ્લો હોય તે કાલની અધ્યાપ અપદેશ છે અને જે પ્રકારી વગેરે પટલે વે વગેરે સમયની સ્થિતિવાલો હોય તો તે વાલની અધ્યાપ અપદેશ છે. અહિ આ ગાથાશ્લોકે માવના કરવી અર્થાત્ મપદેશ અને અપદેશનું સ્વરૂપ આ ગાથાને અનુમાર જાણવું. “ જે જીવ પ્રથમ સમયે જે માવનાં વર્તનો હોય તે જીવ અપદેશ કહેવાય અને પ્રથમ મિત્રાચના મમયમાં—ઘીજા, ઘીજા વગેરે મમયમાં—વર્તનો તે જ જોવ કાલાદેશવડે સપદેશ કહેવાય ” જે નૈર્ગયિક જીવને ઉત્પન્ન થયાં પ્રથમ (એક) જ મમય થયાં છે—તે કાલાદેશવડે અપદેશ કહેવાય અને વલ્લી પ્રથમ પછીના વે વગેરે સમયમાં વર્તનો તે જ નૈર્ગયિક જીવ, કાલાદેશવડે મપદેશ કહેવાય. માટે કરું છે કે, [‘ સિય સપએને, સિય અપએને ’] એટલે કોઈ મપદેશ હોય અને કોઈ અપદેશ હોય. એ પ્રમાણે જીવથી માલિને મિત્ર મુર્ખના ઇત્વીપ દલકમાં આવતા દલક જીવ માટે એક સમયને આથી—એક વચનથી—કાલની અધ્યાપ અપદેશન્યાદિમાવે વિચાર કરવો, હવે તેમ જ, એ જ ઇત્વીપ દલક પરવે પ્રુકવમવે—વનુપ્રમે—વિચાર કરીએ છીએ: [‘ મચ્ચે વિ તાય જોજા મપએને ’ તિ] ઉપસાત-ઉત્પત્તિ-ના વિગ્દ કાલમાં પૂર્વાત્ત જોવોની મન્યા, અમન્યાત હોવાથી વચા પણ સપદેશ હોય, તથા પૂર્વોત્ત નૈર્ગયિકમાં વગેરે ઘીજો એક પણ નૈર્ગયિક ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પ્રથમ સમયના ઉત્પન્નગાને લડન તેનું અપદેશપણું હોવાથી તે અપદેશ કહેવાય અને તે મિત્રાચના વાલિના નૈર્ગયિકોનું વે વગેરે મમયમાં—વેચા સમય પછી / સમયોના—હયાતપણું હોવાથી તેઓના સપદેશપણને લડને તેઓ સપદેશ કહેવાય, માટે કહેવાય છે કે, [‘ મપએના ય. અપએને ’ ય તિ] કેટલાક સપદેશ અને એકાદ અપદેશ. એ પ્રમાણે જ્યારે ઘણા જીવો ઉત્પન્નમાન હોય ત્યારે એમ કહેવાય કે [‘ મપએના ય અપએના ય ’ તિ] એટલે કેટલાક સપદેશ છે અને કેટલાક અપદેશ છે, અને એક કાલે એકાદે નૈર્ગયિકો ઉત્પન્ન પગ થાય છે, કર્યું છે કે “ એક, વે, વગ, સંસ્થાના અને અસંસ્થાના જીવો એક સમયમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને એટલા એ જ પ્રમાણે ઉદ્ભવે છે—મરે છે. ” [‘ પુલવિક્રાદયા ણં ’ ઇત્યાદિ.] પૂર્વોત્પન્ન અને ઉત્પન્નમાન એકદ્રિયો વગા હોવાથી [‘ સપએના વિ, અપએના વિ ’] એટલે કેટલાક સપદેશ છે અને કેટલાક અપદેશ છે એમ કહેવાય છે. [‘ સેસા જહા નેરદયા ’ ઇત્યાદિ.] જે પ્રમાણે ઘણ અમિલાપથી નૈર્ગયિકો કર્યાં તે પ્રમાણે વાલિના વેદદ્રિય વગેરે સિદ્ધ સુવીના જીવો જાણવા, કારણ કે એ વચાને વિરહનો નમવ હોવાથી એઓની એકાદિની (એક, વે, વગ, ચાર વગેરની) ઉત્પત્તિ છે. એ પ્રમાણે આહારક અને અનાહારક શ્લેષી વિગેષિત થવ્લા જીવોના એકવચનથી એક, અને વહુવચનથી એક એ પ્રમાણે વે દલક કહેવા. કહેવાનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે:— ‘ હે મગવન ! શું આહારક જીવ કાલાદેશથી સપદેશ છે કે અપદેશ છે ? હે ગૌતમ ! કદાચ સપદેશ છે અને કદાચ અપદેશ છે ’ ઇત્યાદિ—તે ક્રમ પોતાનાં પુલિ અટનાર કહેવો, તેમાં જે જીવ જ્યારે વિગ્રહમાં અથવા કેવલિ-સસુદ્ધાતમાં અનાહારક થઈને ફરીથી આહારકપણું પ્રાપ્ત કરે ત્યારે આહારકપણાના પ્રથમ મમયમાં વર્તનો તે જીવ અપદેશ કહેવાય અને ઘીજા વગેરે સમયમાં તો વર્તનો તે આહારક જીવ મપદેશ કહેવાય માટે કહેવાય છે કે, [‘ સિય સપએને, સિય અપએને ’ તિ] એટલે કદાચ કોઈ સપદેશ અને કોઈ અપદેશ. એ પ્રમાણે વચા ય પણ આદિવાલ્લા માવોમાં—પદાર્થોમાં, —એકવચનમાં જાણી લેવું અને અનાદિવાલ્લા માવોમાં તો [‘ નિયમા સપએને ’ તિ] એટલે ‘ ચાક્રમ સપદેશ છે ’ એમ સમજી લેવું. વહુવચનવાલ્લા દલકમાં તો આ પ્રમાણે અમિલાપ જાણવો:— ‘ હે મગવન ! શું આહારક જીવો કાલાદેશથી સપદેશ છે કે અપદેશ છે ? હે ગૌતમ ! સપદેશ પગ છે અને અપદેશ પગ છે, કારણ કે, તે આહારકપણામાં રહેલા ઘણા જીવો હોવાથી તેઓનું સપદેશપણું છે તથા ઘણાંને વિગ્રહગતિ પછી તમ્ત જ પ્રથમ સમયમાં આહારકપણાનો સંમવ હોવાથી તેઓનું અપદેશપણું પણ છે—એ પ્રમાણે આહારક જીવોમાં સપદેશપણું અને અપદેશપણું એ વચ્ચે લામે છે માટે જ ‘ સપદેશો પણ અને અપદેશો પણ ’ એમ કર્યું છે, એ પ્રમાણે પૃથિવી વગેરે પણ કહેવા. અને નાચકાદિ તો વલ્લી ઘણ વિકલ્પવડે કહેવા, તે જનકે: ‘ હે મગવન ! શું આહારક નૈર્ગયિકો (કાલાદેશથી) સપદેશ છે કે અપદેશ છે ? હે ગૌતમ ! ઘ્યા પણ ? સપદેશ હોય, અથવા ? કેટલાક સપદેશ હોય અને એકાદ અપદેશ હોય ? અને કેટલાક સપદેશ હોય તથા કેટલાક અપદેશ હોય, એ જ વાતને કહે છે:— [આહારગાણ જીવ-દર્મિલિચ્ચવજ્જો નિયમંગો ’] એટલે એક જીવપદને અને એકદ્રિયતાં પાવ પદને વર્જીને ઘણ ભાગા વેવા, આ સ્થલે ‘ મિલ્લપદ ’ તો ન કલેયુ કારણ કે, તેઓ (મિલ્લો) અનાહારક જ છે એ પ્રમાણે અનાહારક જીવોને લગના પણ (એકવચનો પણ અને વહુવચનો પણ) વે દલક અનુમરવા તેમાં વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત જીવ સસુદ્ધાતમને કેવલિ. અયોગી અને મિલ્લ-એ વચા અનાહારક છે. અને તેઓ વચા અનાહારકપણાના પ્રથમ મમયે વર્તના હોય તો અપદેશ કહેવાય અને ઘીજા વગેરે સમયમાં વર્તના હોય તો સપદેશ કહેવાય, માટે વળું છે કે, ‘ કદાચ મપદેશ હોય ’ વગેરે. વહુવચનાના દલકમા વિદેશપતા કહે છે કે, [‘ અનાહારગાણ ’ ઇત્યાદિ.] જીવોને અને એકદ્રિયોને વર્જે તે ‘ જીવકેન્દ્રિય વર્જ ’ કહેવાય તેઓને વર્જીને, જીવપદમાં અને એકદ્રિયપદમાં [‘ સપએના ય અપએના ય ’] એટલે ‘ કેટલાક સપદેશો અને કેટલાક અપદેશો ’ —એ પ્રમાણે એક જ માંગો થયે, કારણ કે, તે વચ્ચે પદ્ધતિ વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત થવા અનેક સપદેશ જીવો અને અનેક અપદેશ જીવો લામે છે. નૈર્ગયિક વગેરેનો તથા વેદદ્રિય વગેરેનો ઘોડાઓનો ઉત્પાદ થાય છે અને તેમાં એક, વે વગેરે અનાહારકો હોવાથી છે મંગો થવાનો સમવ છે, તે છે માંગામાં વે માંગા તો વહુવચનના છે અને ઘીજા ચાર માંગા તો એકવચન અને વહુવચનના સયોગથી થયા છે, આ ઠેકાણે કેવલ એકવચનના વે માંગા નથી, કારણ કે, અહિં વહુવચનો અધિકાર છે. [‘ સિદ્ધિરિ નિયમંગો ’ તિ] એટલે સિદ્ધોનાં વગ માંગા થાય, કારણ કે, તેમાં સપદેશ પદ

बहुवचनवाञ्छु ज संभवे छे. [' भवसिद्धीय अमवसिद्धीय जहा ओहिय ' ति] आ वाक्यनो अर्थ आ प्रमाण छे.-भवसिद्धिक अने अमवसिद्धिक -एओना प्रत्येकना वे दंडक छे-ते औधिक-सामान्य जीव-ना दटकती पेटे जाणवा, अने तेमां भव्य अने अमव्य जीव चेहस सप्रदेश छे अने नैरयिकादि जीव तो सप्रदेश अथवा अप्रदेश छे, घणा जीवो तो सप्रदेश ज होय छे. नैरयिकादि जीवो तो त्रण भांगावाळा छे, अने वळी, एकेन्द्रिय जीवो ' सप्रदेशो अने अप्रदेशो ' ए प्रमाणे एक ज भांगावाळा छे, अहिं भव्य अने अमव्यना प्रकरणमा ' सिद्धपद ' न करेवु, कारण के, सिद्धांमा ' भव्य ' अने ' अमव्य ' ए वने विशेषणोनी उपपत्ति थती नथी अर्थान् सिद्धे, भव्य के अमव्य कहेवता नथी, तथा [' नोमवसिद्धिय-नोअमवसिद्धिय ' ति] अर्थान् ' भव्य नहि ' अने ' अमव्य नहि ' एवा विशेषणवाळा जीवादिक् वे दंडक कहेवा-तेने लगतो अभिलाष आ प्रमाणे छे - ' हे भगवन् ! नोमवसिद्धिक जीव अने नोअमवसिद्धिक जीव सप्रदेश छे के अप्रदेश छे ? ' इत्यादि. ए प्रमाणे पृथक्त्व-बहुपणानो-दंडक पण कहेवो, मात्र अहिं जीवपद अने सिद्धपद, ए पद ज कहेवां, कारण के, नैरयिकादिने ' नोभव्य ' के ' नोअभव्य ' ए विशेषणनी अनुपपत्ति छे एटले ए वे विशेषण नैरयिकादिने लागी दकता नथी, अने पृथक्त्वदंडकमा पूर्वाक्त त्रण भांगा अनुसरवा, माटे ज कलु छे के, [' जीवसिद्धेहिं तियभगो ' ति.] संज्ञिओमां ज वे दंडक छे तेमां बीजा दंडकमां जीवादिपदोमां त्रण भांगा थाय छे माटे कयुं छे के, [' सन्निहि ' इत्यादि.] तेमां चिरोपन्नोनी-लांवा काळधी उत्पन्न थएलानी-अपेक्षाए सन्निर्जिवो कालधी ' मरदेशो ' छे अने उत्पाद् विगहनी पछी ज ज्यो एक जीवनी उत्पत्ति थाय त्यारे तेना प्रथमपणामां ' सप्रदेशो अने अप्रदेश ' ए प्रमाणे कहेवाय तथा ज्यारे घणाओनी उत्पत्ति प्रथमपणु ह्ये त्यारे तो ' सप्रदेशो अने अप्रदेशो ' एम कहेवाय, ते ए प्रमाणे त्रण भांगा जाणवा, ए प्रमाणे वधा पदोमां जाणवुं. मात्र ए वे दंडकमां एकेंद्रिय, विकलेंद्रिय अने सिद्ध पदो न कहेवां, कारण के, तेओमा ' सजी ' ए विशेषणनो असंभव छे. [' असन्नीहि ' इत्यादि.] आ व द्यनो अर्थ आ छे:-असन्निओमा एटले पृथिव्यादिपदोने वर्जोने असन्निओ परत्वे बीजा दंडकमां प्रथम दर्शावेल ज त्रण भांगा जाणवा अने पृथिव्यादिपदोमा ' सप्रदेशो अने अप्रदेशो ' ए प्रमाणे एक ज भांगो जाणवो, कारण के, ते पृथिवीकायादिमां ह्येसा घणा जीवोनी उत्पत्ति होवाधी तेओना अप्रदेश-पणानुं बहुत्व पण संभवे छे. नैरयिकोथी मांडी व्यंतर सुधीना संजी जीवोनुं पण असंजीरणु जाणवुं, कारण के अनेक असन्निओ पण मरण पाभीने नैरयिकादि व्यंतर सुधीना जीवोमा उत्पन्न थाय छे माटे भूतमावनी अपेक्षाए-भूतकाळे ' असजी हता ' ते अपेक्षाए-नैरयिकादि व्यतरत जीवो, जेओ संजी छे तो पण असजी जाणवा, तथा नैरयिकादिमां अमन्निपणुं कादाचिक्क होवावी एकपणानो अने बहुपणानो संभव छे माटे छ भांगा थाय छे अने ते छ भागा दर्शाव्या ज छे, ए ज कहे छे के, [' नरदअ-देव-मणुए ' -इत्यादि.] आ असन्निप्रकरणमां ज्योतिष्क, वैमानिक अने सिद्धो न कहेवा, कारण के, तेओने असन्निपणानो संभव नथी. तथा ' नोसर्जा ' अने ' नोअसर्जा ' विशेषणवाळा वे दंडकमा बहुत्वरूप वाजा दटकना जीव, मनुष्य अने सिद्धपदमां उक्तरूप-प्रथमनी जेवा-त्रण भागा थाय छे, कारण के, तेओमां घणा अवस्थितो लाभे छे अने उत्पद्यमान एकादिनां तेओमा संभव छे, ए वे दंडकमां जीव, मनुष्य अने सिद्धपदो ज कहेवां, कारण के नैरयिकादिपदोने ' नोसर्जा ' अने ' नोअसर्जा ' ए वने विशेषणो घटता नथी. सलेश्य-लेख्यावाळा-ना वे दंडकमां जीव अने नैरयिको औधिक-सामान्य-दंडकनी पेटे कहेवा, कारण के, जीवत्पणानी पेटे सलेश्यपणु पण अनादिनु ज छे-तेथी ए वनेमां कोइ प्रकारनी विशेषता जणाती नथी, मात्र सलेश्य अधिकारमां सिद्धाद् न कहेवुं, कारण के, तेओ-सिद्धो-लेख्या विनाना छे. कृष्णलेख्यावाळा, नीललेख्यावाळा अने कापोतलेख्यावाळा जीवो अने नैरयिकोना-प्रत्येकना वे दंडक आहारक जीवादिनी पेटे उपयोग पूर्वक-सावधानता पूर्वक-कहेवा, मात्र जेन-जे जीव, नैरयिकादिने-ए लेख्या-कृष्णादि लेख्या-होय ते अ अहिं कहेवो, ए ज कहे छे- [' कणहूलेस्सा ' इत्यादि] ए कृष्णादि-लेख्याओ, ज्योतिष्कने अने वैमानिकने ननी हांती अने सिद्धोने तांते वधीमानी कोद पण लेख्या नथी ज होती. तेजोलेख्याना बीजा दंडकमा जीवादिपदोमा ते ज त्रण भागा कहेवा, अने वळी पृथिवी, जल अने वनस्पतिओमां छ भांगा कहेवा, कारण के, ते पृथिवी वगेरेमां तेजोलेख्यावाळा एकादि देवो, जेओ पूर्वोत्पन्न होय छे. तेम उत्पद्यमान होय छे, तेओ लाभे छे, माटे सप्रदेशोनु अने अप्रदेशोनु एकपणु अने बहुपणु संभवे छे, ए ज कहे छे:- [' तेउलेश्याए ' इत्यादि.] आ स्थळे-तेजोलेख्याना प्रकरणमां नैरयिक, तेज-अग्नि, वायु, विकलेंद्रिय अने सिद्ध, एटलां पदो न कहेवा, कारण के, एओने तेजोलेख्या नथी हांती अने पद्मलेश्याना तथा शुक्ललेख्याना बीजा दंडकमां जीवादिपदोमा ते ज त्रण भागा कहेवा, ए ज कहे छे:- [' पद्मलेश्या ' इत्यादि.] वळी, आ पद्मलेश्याना अने शुक्ललेख्याना प्रकरणमा पंचेंद्रियतियेच, मनुष्य अने वैमानिकपदो ज कहेवां, कारण के, बीजाओमा ते वे लेख्याओ नथी होती, अलेश्य-लेख्याग्रहित-जीवना एकव्य अने अने बहुत्वरूप वे दंडकमां जीव, मनुष्य अने सिद्ध पदो ज कहेवां, कारण के, बीजाओने लेख्याग्रहितपणानो संभव नथी, अने तेमां जीव अने गिह्वना ते ज त्रण भागा जाणवा, मनुष्योमा तो छ भांगा जाणवा, कारण के, अलेश्यपणाने प्रतिपन्न-पामेला-अने अलेश्यपणाने प्रतिपद्यमान-पामता-एकादि मनुष्योना संभव होवाधी सप्रदेश-णामां अने अप्रदेशपणामां एकत्वनो अने बहुत्वनो संभव छे-आ ज वानेन कहे छे- [' अलेगहि ' इत्यादि] सम्यग्दृष्टिना वे दंडकमां, सम्यग्दर्शननी प्राप्तिना प्रथम संभवे अप्रदेशपणु छे अने पद्मोना बीजा त्रणे म-योमां सप्रदेश-णु छे, तेमा बीजा दंडकमा जीवादिपदोमा तथेव-पूर्वोक्तानुसार-त्रण भागा जाणवा अने विकलेंद्रियोमा तो छ भांगा जाणवा. कारण के, ते विकलेंद्रियोना पूर्वोत्पन्न अने उत्पद्यमान एकादि सामादनसम्यग्दृष्टिओ लाभे छे माटे सप्रदेशत्वमां अने अप्रदेशत्वमा एकत्वनो अने बहुत्वनो संभव छे ए ज कहे छे.- [' सम्मदिष्टीहिं ' इत्यादि] आ सम्यग्दृष्टिद्वारा एकेन्द्रिय पदो न कहेवां. कारण के, तेओमां सम्यग्दर्शन ननी होतु. [' मिच्छद्विष्टीहिं ' इत्यादि.] मिथ्यादृष्टिना बीजा दंडकमां जीवादि पदोमां त्रण भागा कहेवा, कारण के, मिथ्यात्वने प्रतिपन्न वधा छे अने सम्यक्त्वथी त्रष्ट थया पछी मिथ्यात्वने प्रतिपद्यमान एकादि जीवो संभव छे-एम करीने त्रण भागा जाणवा. अने वळी. अहिं मिथ्यादृष्टिना अधिकारमा एकेंद्रियपदोमा ' सप्रदेशो अने अप्रदेशो ' ए प्रमाणे एक ज भांगो छे, कारण के, ते एकेंद्रियोमां अवस्थितो अने उत्पद्यमानो घणा होय छे, अहि सिद्धो न कहेवा, कारण के, तेओने मिथ्यात्व नथी होतु सम्यग्मिथ्यादृष्टिना बहुपणाना दंडकमां [' सम्मामिच्छद्विष्टीहिं छन्मंगा '] ए सूत्र छे अने एनो अर्थ आ छे:- सम्यग्मिथ्यादृष्टिपणाने पामेला अने पामता एकादि जीवो पण लाभे छे. माटे तेओमां छ भांगा छे अहिं एटले सम्यग्मिथ्यादृष्टिद्वारा एकेन्द्रियो, विकलेंद्रियो अने सिद्धो न कहेवा, कारण के, तेओमा सम्यग्मिथ्यादृष्टिपणानो असंभव छे. [' संजएहिं ' इत्यादि.] संयतोमां एटले संयतदृष्टी

વિશેષિત થયેલા જીવાદિપદોમા ત્રણ માંગા જાણવા, કારણ કે, સયમને પામેલા ઘળા હોય છે અને સયમને પામતા એકાદિ જીવો હોય છે, અને અહિં મયતદ્વારમા જીવપદ અને મનુષ્યપદ, એ વે જ કહેવા, કારણ કે, ઘીને સ્વેદે સયતપાનો અભાવ છે. અસયતના ઘીના દૃઢકમાં ['અમજપદ્મિ' इत्यादि.] અહિં અસંયતપણને પામેલા ઘળા હોય છે અને મયતત્વાદિથી પડ્યા પછી તે અસંયતપણને પામતા એકાદિ જીવો હોય છે માટે તેમાં ત્રણ માંગા જાણવા, અને પૂર્વોક્ત શુક્તિવેદે એકંદ્રિયોને લગતો તે 'મપ્રદેશો અને અપ્રદેશો' એ પ્રમાણે એક જ માંગો છે, અહિં અસંયતદ્વારમાં 'મિદ્ધ' પદ ન કહેવું, કારણ કે, મિદ્ધોને અસંયતપણું સંભવતું નથી. મયતામંયતના વદુન્વદંડકમાં ['મંજય,મજપદ્મિ' इत्यादि.] અહિં દેશવિરતિને પામેલા ઘળા હોય છે, અને સંયમથી વા અગમ્યમથી નિવર્તી તે દેશવિરતિને પામતા એકાદિ જીવો હોય છે માટે ત્રણ માંગાનો સંભવ છે, અને અહિં સંયતા-સંયતદ્વારમાં જીવ, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ અને મનુષ્ય પદો જ કહેવા, કારણ કે, તે ત્રણ પદો નિવાચ ઘીને સ્વેદે સયતાસંયતપણું સંભવતું નથી. ['નોસ્રજપ' -इत्यादि] સૂચમાં તે જ ભાવના કરવી, વિગેષ એ કે, અહિં 'જીવ' અને 'મિદ્ધ' એ વે પદ જ કહેવા, માટે જ કમ્બુ છે કે, ['જીવ-સિદ્ધેહિં તિયમંગો' ति.] ['સકર્તાદેહિ જીવાદેઓ તિયમંગો' ति] આ વાક્યનો અર્થ આ છે—મકપાયો-કપાયવાળાઓ—હમણા અવસ્થિત હોવાથી તેઓ 'સપ્રદેશો' હોય છે, એમ એક માંગો થયો, તથા ઉપગમશ્રેણિથી પડતા હોવાથી સકપાયપણને પામતા એકાદિ જીવો લાભે છે માટે 'સપ્રદેશો અને અપ્રદેશ' તથા 'સપ્રદેશો અને અપ્રદેશો' એ પ્રમાણે ઘીના વે માંગા જાણવા, નૈરચિકાદિમાં ત્રણ માંગા છે, તે પ્રતીત જ છે ['એમિદિયસુ અમંગયં' ति] ઘળા માંગાઓનો અભાવ તે અમંગક અર્થાત્ એકંદ્રિયોમાં 'સપ્રદેશો અને અપ્રદેશો' એ પ્રમાણે એક જ વિકલ્પ-માંગો-ધાય છે, કારણ કે, તે એકંદ્રિયોમાં ઘળા અવસ્થિતો અને ઘળા ઉત્પન્નમાનો લાભ છે. અહિં-કપાયિદ્વારમાં- 'મિદ્ધ' પદ ન કહેવું, કારણ કે, મિદ્ધો કપાય રહિત છે, એ પ્રમાણે ક્રોધાદિ દંડકોમાં પણ ['કોદકસાર્દેહિ જીવે-નિર્ગંદ્રિયવજ્ઞો તિયમંગો' ति] આ વાક્યનો અર્થ આ છે—ક્રોધ કપાયના ઘીના દૃઢકમા જીવપદમાં અને પૃથિવી વગેરે પદોમાં 'સપ્રદેશો અને અપ્રદેશો' એ પ્રમાણે એક જ માંગો છે અને વાર્તાનાઓમાં તો ત્રણ માંગા છે. શં૦-જેમ ઉપર મકપાયી જીવપદમાં હમણા ત્રણ માંગા કહ્યા છે તેમ જ અહીં પણ-ક્રોધકપાયિમા-ત્રણ માંગા ન કહેતા 'સપ્રદેશો અને અપ્રદેશો' એવો એક જ માંગો ત્રણ માટે કહ્યો? સના૦-સકપાયી જીવપદમાં તો ઉપગમશ્રેણીથી પડતા એકાદિ જીવો સંભવે છે, પણ અહીં ક્રોધ કપાયિના અધિકારમાં તો તેમ સંભવતું નથી કિંતુ અહીં માન, માયા અને લોભથી નિવર્તેલા અને ક્રોધને પામતા જીવો ઘળા જ લાભે છે, કારણ કે, તે પ્રત્યેકે, ક્રોધ કપાયિઓની રાશી અનંત છે.—એ પ્રકારે અહીં એવાદિનો સંભવ ન હોવાથી સકપાયીની પેઠે ત્રણ માંગા ન થઈ શકે. ['દેવેહિં છ્વમંગ' ति] દેવપદોમાં તેરે દેહકોમાં પણ છ માંગા કહેવા, કારણ કે, તેઓમાં ક્રોધના ઉદયવાળાઓને અલ્પપણું હાંવાથી એકપણાને અને વહુપણાને લડને સપ્રદેશત્વ અને અપ્રદેશત્વનો સંભવ છે. માનકપાયવાળાના અને માયાકપાયવાળાના ઘીના દંડકમાં ['નેદ્ધઅ-દેવેહિં છ્વમંગ' ति] અર્થાત્ નૈરચિકોમાં અને દેવોમા માનના અને માયાના ઉદયવાળા ઘોઢા જ હોય-છે-માટે પૂર્વોક્ત ન્યત્યથી તેમાં છ માંગા ધાય છે. ['લોહક-સાર્દેહિ જીવોનિન્દ્રિયવજ્ઞો તિયમંગો' ति] આ સૂચની માત્રના ક્રોધસૂચની પેઠે કરવા. ['નેરદ્દેહિં છ્વમંગ' ति] લોભના ઉદયવાળા નૈરચિકો અલ્પ હોવાથી પૂર્વોક્ત છ માંગા ધાય છે, કમ્બુ છે કે, "ક્રોધમા, માનમાં અને માયામાં દેવગણના છ માંગા જાણવા તથા માનમાં, માયામાં અને લોભમાં નૈરચિકોના છ માંગા જાણવા." દેવોને લોભ ઘળો છે અને નૈરચિકોને ક્રોધ ઘળો છે. અવકપાયિના ઘીના દંડકમાં જીવ, મનુષ્ય અને પિદ્ધપદમાં ત્રણ માંગા જાણવા, કારણ કે, ઘીના માંગાઓનો અસંભવ છે, એ જ કહે છે, ['અકસાર્દે' इत्यादि.] ['ઓહિયણાણે આમિ-નિવોદિયણાણે સુયણાણે જીવદેઓ તિયમંગો' ति] મત્યાદિના ભેદથી અવિશેષિત જ્ઞાન તે ઔચિક જ્ઞાન, તેમાં, તથા મતિજ્ઞાનમાં અને શ્રુતજ્ઞાનમાં વહુલ્વ દંટક સંભવે જીવાદિપદોને લગતા પૂર્વોક્ત ત્રણ માંગા ધાય છે, તેમાં ઔચિકજ્ઞાનિઓ, મતિજ્ઞાનિઓ, અને શ્રુતજ્ઞાનિઓ સદા અવસ્થિત હોવાથી તેઓ સપ્રદેશો છે, માટે 'સપ્રદેશો' એ પ્રમાણે એક માંગો થયો તથા મિથ્યાજ્ઞાનથી નિવર્તતા અને માત્ર મત્યાદિજ્ઞાનને પામતા તથા મતિ અજ્ઞાનથી નિવર્તતા અને મતિજ્ઞાનને પામતા અને શ્રુત અજ્ઞાનથી નિવર્તતા અને શ્રુતજ્ઞાનને પામતા એકાદિ જીવો લાભે છે, માટે 'સપ્રદેશો અને અપ્રદેશ,' તથા 'સપ્રદેશો અને અપ્રદેશો,' એ પ્રમાણે વે માંગા ધાય છે, એ પ્રમાણે પ્રથમનો એક તથા આ વે મઠ્ઠી ત્રણ માંગા જાણવા. ['વિચલિદિયેહિં છ્વમંગ' ति] વેદંદ્રિયમાં, તેદંદ્રિયમાં અને ચરિત્રિયમા સાસાદનસમ્યક્ત્વ હોવાથી આમિનિવોધિકાદિ જ્ઞાનવાળા એકાદિ જીવો સમ્ભવે છે માટે તે જ છ માંગા જાણવા, અહિં યથાયોગ પૃથિવ્યાદિ જીવો અને સિદ્ધો ન કહેવા કારણ કે, તેઓનો અસંભવ છે, એ પ્રમાણે અવચિ વગેરેમાં પણ ત્રણ માંગાનો ભાવના કરવી, માત્ર અવચિ જ્ઞાનના વજ્રે દંડકમાં એકંદ્રિયો, વિકલેન્દ્રિયો અને સિદ્ધો ન કહેવા. મન.પર્યાય જ્ઞાનના વજ્રે દંડકમા તો જીવો અને મનુષ્યો કહેવા અને કેવલજ્ઞાનના વજ્રે દંડકમા તો જીવો, મનુષ્યો અને સિદ્ધો કહેવા, માટે જ વીજી વાચનામાં આ પ્રમાણે દેવ્ય છે કે, 'વિષ્ણેયં સ્વસ જ અસ્થિ' ति एटले जे ज्ञान जेन हाय ते तेन जाणतुं ['ઓહિયે અન્નાણે' इत्यादि.] મતિ વગેરે અજ્ઞાનથી અવિશેષિત સામાન્ય અજ્ઞાનમાં, મતિ અજ્ઞાનમા અને શ્રુત અજ્ઞાનમાં જીવાદિપદોમાં ત્રિંગી ધાય છે, એવો સદા અવસ્થિત હોવાથી 'સપ્રદેશો' એ પ્રમાણે પ્રથમ મંગ ધાય છે, જ્યારે તો એ અવસ્થિત સિવાયના ઘીના જીવો જ્ઞાનને મુક્તિને મતિઅજ્ઞાનાદિપણે પરિણમે છે ત્યારે તેઓમાં એકાદિનો સંભવ હોવાથી 'સપ્રદેશો અને અપ્રદેશ' इत्यादि ઘીના વે માંગા જાણવા અને એ પ્રમાણે ત્રણ માંગા જાણવા, પૃથિવી વગેરેમા તો 'સપ્રદેશો અને અપ્રદેશો' એ પ્રમાણે એક જ માંગો ધાય છે માટે જ કહે છે કે, ['એમિદિયવજ્ઞો તિયમંગો' ति.] અહિં ત્રણે અજ્ઞાનમા સિદ્ધો ન કહેવા. વિમંગમાં તો જીવાદિપદોમા ત્રણ માંગા જાણવા અને તેની ભાવના મતિઅજ્ઞાનાદિની પેઠે જાગવી, માત્ર અહિં એકંદ્રિય, વિકલેન્દ્રિય અને મિદ્ધો ન કહેવા. ['મર્જોદે જહા ઓહિય' ति] જેમ ઔચિક જીવાદિ કહ્યા તેમ જીવાદિને લગતા વજ્રે દંડકમા પણ સયોગી કહેવો, તે આ પ્રમાણે છે—સદાગી જીવ ચોક્કન સપ્રદેશ છે. નૈરચિકાદિ તો સપ્રદેશ પણ છે અને અપ્રદેશ પણ છે, ઘળા જીવો તો સપ્રદેશો જ છે અને નૈરચિકાદિ જીવો તો ત્રણ માંગાવાળા છે. ઘઠ્ઠી, એન્દ્રિયાદિ જીવો ત્રીજા માંગાવાળા છે. અહિં 'સિદ્ધ' પદ ન કહેવું. ['મણજોદે' इत्यादि.] મનોયોગી એટલે ત્રણ યોગવાળા અર્થાત્ સંસ્કારી, વચનયોગી એટલે એકંદ્રિયોને વર્જીને વાકીના જીવો અને વાચયોગી એટલે વ્યાય પણ એકંદ્રિયાદિ ઝાંવા, એ જીવાદિકમાં ત્રિવિધ મંગ છે. તેની ભાવના આ પ્રમાણે છે—મનોયોગિઓ વગેરેનું અવસ્થિતપણું હોય ત્યારે પ્રથમ માંગો જાણવો અને અમનોયોગિઓ પણુ લ્વજી મનોયોગિઓ પણુ ઉચાદ્ દોષથી અપ્રદેશપણાના લાભને લડને ઘીના વે માંગા જાણવા, વિગેષ એ કે, જે વાચયોગી એકંદ્રિયો છે, તેઓમાં અમંગક એટલે ઘળા માંગા નહિ પણ 'સપ્રદેશો અને અપ્રદેશો' એ પ્રમાણે એક જ માંગો જાણવો, એ ત્રણે યોગના દંડકોમાં

यथामभवं जीवादिपदो कहेवां अने सिद्ध पद न कहेवुं. ['अजोगी जहा अउत्त ' ति] ते अयोगिओनी वक्तव्यता अलेख्योनी-उद्यारहित जीवोनी-समान होवाथी वने दडकमां अजोगीनी वक्तव्यता अलेख्यनी पेटे जाणवी, तेथी बीजा दडकना अयोगिओमां जीव अने भिन्न पदमां ऋण भांगा कहेवा, अने अयोगी मनुष्योमां छ भां । कहेमा. ['सांगा'-इत्यादि.] साकार उपयोगवाळा अने अनाकार उपयोगवाळा नैरयिक-दिमां ऋण भांगा जाणवा, जीवपदमां अने पृथिव्यादि पदोमां 'सप्रदेशो अने अप्रदेशो' ए प्रमाणे एक ज भागो जाणवो अने तेभांगा, वेम.थी कोइ उपयोगर्था कोइ उपयोगमा जता प्रयत्न समयोम. अप्रदेशत्वनी अने सप्रदेशत्वनी भावना करवी. मिद्धोने तो एकममयोपर्ये गिपणु छे तो पण साकार उपयोगनी अने इतर-निराकार-उपयोगनी वारवार प्राप्ति होवाथी सप्रदेशपणुं अने एकवार प्राप्ति होवाथी अप्रदेशपणु जाणवु, अने ए प्रमाणे साकार उपयोगने वारवार प्राप्ति एवा घणा सिद्धोने आश्री 'सप्रदेशो' ए प्रमाणे एक भांगो जाणवो, अने तेओने ज तथा एकवार साकार उपयोगने प्राप्त एवा एक सिद्धने आश्री बीजे भांगो जाणवो, तथा तेओने ज अने एकवार साकार उपयोग प्राप्त एवा घणा सिद्धोने आश्रीने बीजो भांगो जाणवो. अनाकार उपयोगमां तो वारवार अनाकार उपयोगने प्राप्त एवा घणाने आश्री प्रथम भांगो जाणवो, अने तेओने ज तथा एकवार अनाकार उपयोग प्राप्त एवा एक सिद्ध जीवने आश्री बीजो भांगो जाणवो अने वनेना पण एटले अनाकार उपयोगने एकवार प्राप्त अने वारवार प्राप्त ए वनेना पण अनेवपणामा बीजो भांगो जाणवो. ['सवेयगा य जहा सकसाइ ' ति] जेम सकपायो कक्षा तम सवेदको पण जाणवाः कारण के, वेदवाळाओने पण जीवादिपदमां ऋण भांगा थाय छे अने एकेंद्रियोमां एक भांगो थाय छे तेम अहि वेदने पामेला घणाने तथा त्रेणिकी भ्रम थया नाद वेदने पामता एकादि जीवोने अपेक्षी ऋण भांगा जाणवा. ['इत्थीवेयग'-इत्यादि.] वळी, अहि ल्यार एक वेदथी बीजा वेदमा संक्रमण थाय ल्यार प्रथम समये अप्रदेशपणुं अने बीजा ममयोमां सप्रदेशपणु समजी पूर्वनी पेटे ऋण भांगा कहेवा, नपुंसकवेदना वने दडकमां तो एकेंद्रियोमां 'सप्रदेशो अने अप्रदेशो' ए प्रकारने एक ज भांगो पूर्वोक्तयुक्तथी जाणवो. स्त्रीदंडकमां अने पुत्स दंडकमा देव, पंचेंद्रियतिर्थेच अने मनुष्य पदो ज कहेवां अने नपुंसकदंडकमां तो देवोने वर्जोने बीजां पदो कहेवां, अने 'सिद्ध' पद तो सर्व वेदमां पण न कहेवु ['अवेयगा जहा अकसाइ ' ति] जीव, मनुष्य अने सिद्ध, ए ऋणे पदोमां अवेदकताने आश्रीने अकपायिनी पेटे ऋण भांगा कहेवा, ['रुमरीरी जहा भोहियो ' ति] औधिकदंडकनी पेटे सगरीरीना वने दडकमा जीवपदमां सप्रदेशपणु ज कहेवुं. कारण के, सगरीरपणु अनादि छे, अने नैरयिक-कादिमां तो सगरीरपणानु बहुत्व होवाथी ऋण भांगा कहेवा अने एकेंद्रियोमां तां बीजो भांगो कहेवा ['आगलिअ-वेउड्विअगरीरण जीव-गिंदियवज्जो तिमंगो ' ति] औदारिकादिगरीरी एटले औदारिकगरीरवाळा अने वैक्रियगरीरवाळा जीवोमां जीवपदमा अने एकेंद्रियपदोमा. वृत्त्वने लडने बीजो एक ज भांगो थाय छे, कारण के, जीवपदमा अने एकेंद्रियपदोमा अनुक्षण एटले क्षणे क्षण प्रतिपन्नो अने प्रतिपद्यमानो घणा ताम छे अने वाकीनामां ऋण भांगा थाय छे, कारण के, वाकीना ते जीवोमां प्रतिपन्नो घणा मळे छे. तथा औदारिकने अने वैक्रियने छोडी दइ (बीजा) औदारिकने अने वैक्रियने पामता एकादि जीवो मळे छे. अहि औदारिकना वने दंडकमां नैरयिको अने देवो न कहेवा अने वैक्रियना वने दंडकमां तो पृथिवी, पाणी, तेज, वनस्पति अने विकेंद्रियो न कहेवा अने वळी वैक्रियदडकमां एकेंद्रियपदमां जे बीजो भांगो कहेवा छे ते, असं-रयात वायुओनी प्रतिक्षण थती वैक्रियक्रियाने अपेक्षीने करी छे, तथा पंचेंद्रियतिर्थेचो अने मनुष्यो, जो के वैक्रियलक्षिवाजा थोडा छे तो पण तेओमां जे ऋण भांगा कहेवा छे, तेने लडने तेओ-पंचेंद्रियतिर्थेचो अने मनुष्यो-जाजी मरण्यामा वैक्रियावस्थावाळा होवा जोइए एम सभवे छे तथा ते पंचेंद्रियतिर्थेचो अने मनुष्योमां एकादि जीवोने तेनी (वैक्रियगरीरनी) प्रतिपद्यमानता जाणवी. ['आहारग'-इत्यादि.] आहारग गरीरने आश्री जीवमा अने मनुष्योमां पूर्वोक्त ज छ भांगा जाणवा, कारण के, आहारकगरीरवाळा थोडा छे अने वाकीना जीवोने ते आहारकगरीर सभवतु नथी ['तयग'-इत्यादि.] जेम औधिक कक्षा छे तेनी रीते तैजस अने कार्मण गरीरने आश्री जीवादि कहेवा, अने तेमां ते औधिक जीवो ज सप्रदेशो ज कहेवा, कारण के, तैजसादिगरीरनो संयोग अनादि छे, अने नारकादि तो ऋण भागावाळा कहेवा तथा एकेंद्रियोमां बीजो भांगो कहेवो अने आ सगरीरादिदंडकोमा सिद्ध पद न कहेवुं. ['असरीर'-इत्यादि] सप्रदेशत्वादिपणे कहेवाने योग्य अगरीर जीवादिमां जीवपदमां अने सिद्धपदमा पूर्वोक्त विमगी कहेवी, कारण के, जीव अने सिद्ध सिवाय बीजे स्थळे अशरीरपणु संभवतु नथी. ['आहारगज्जतीए' इत्यादि.] अने अहि जीवपदमा तथा पृथिव्यादिपदोमा आहारगदिपर्याप्तिने पामेला घणा जीवो छे तथा तेनी (आहारगिनी) अपर्याप्तिने त्यजी आहारगदिपर्याप्तिवळे पर्याप्तिभावने पामता पण घणा ज जीवो मळे छे माटे 'सप्रदेशो अने अप्रदेशो' ए प्रमाणे एक ज भांगो जाणवो अने वाकीना जीवोमां तो ऋण भांगा जाणवा. ['भासा-मण'-इत्यादि.] भाषानी अने मननी जे पर्याप्ति ते अहि भाषामन.पर्याप्ति कहेवाय, जो के भाषानी अने मननी, एम चे पर्याप्तियो छे तो पण बहुधुताने समत कोइ पण कारणने लडने ते वनेने अही एक जेवी विवक्षली छे अथीन् ते वे पर्या-प्तियोने अही एकरूप गणली छे, ते भाषा-मननी पर्याप्तिवळे पर्याप्त जीवो जेम सजी जीवो कक्षा तेम सप्रदेशादिपणे कहेव', वधा पदोमा ऋण भग कहेवा अने अहि पंचेंद्रिय पदो ज कहेवां. आ स्थळे पर्याप्तियोनु स्वरूप आ प्रमाणे समजवानु छेः-आत्मा जे करण-साधन-द्वारा मुक्त-स्वावेला-आहारनो खल अने रस करवा समर्थ थाय छे ते करणनी निष्पत्ति ते आहारपर्याप्ति कहेवाय. करण अने शक्ति, ए वने पर्यय शब्दो छे एटले तुल्य अर्थवाळा छे तथा जीव जे करण द्वारा औदारिकगरीरने, वैक्रियगरीरने अने आहारकगरीरने योग्य द्रव्यो (अणुओ) ग्रहण करी ते गृहीत द्रव्योने औदारिकादि भवे परिणमावे छे ते करणनी निष्पत्ति ते गरीरपर्याप्ति, तथा आत्मा जे करण द्वारा स्वर्गादि इन्द्रियोने योग्य द्रव्यो ग्रहण करीने पोताना विषयोने जाणवो समर्थ थाय छे ते करणनी निष्पत्ति ते द्रियपर्याप्ति, तथा, जे करण द्वारा आनप्राण योग्य द्रव्योने अवलंबी, अवलंबी ते द्रव्योने आनप्राणपणे बहार काढवा समर्थ थाय ते करणनी निष्पत्ति ते आनप्राणपर्याप्ति, तथा जे करण द्वारा मत्वादिमां पाने योग्य द्रव्योने अवलंबी, अवलंबी ते द्रव्योने चार प्रकारनी भाषामा परिणमावी भाषा निःसर्जनमा समर्थ थाय ते करणनी निष्पत्ति ते भाषापर्याप्ति, तथा, जे करणद्वारा चार प्रकारना मनने योग्य द्रव्यो ग्रहण करी आत्मा मनन करवामा समर्थ थाय ते करणनी निष्पत्ति ते मन पर्याप्ति ['आहारगज्जतीए' इत्यादि.] अहि जीवपदमां अने पृथिव्यादिपदोमा 'सप्रदेशो अने अप्रदेशो' ए प्रमाणे एक ज भांगो कहेवो, कारण के, आहारपर्याप्ति विनाना विग्रहगतिवाळा घणा जीवो निरतर मळे छे अने वाकीना जीवोमां पूर्वोक्त ते ज छ भांगा कहेवा, कारण के वाकीनाओमां आहारपर्याप्ति विनाना थोडा जीवो होय छे, ['गरीरअपज्जतीए' इत्यादि.] अहि जीवोमां अने एकेंद्रियोमां एक ज भांगो कहेवो अने बीजे तो एटले नीर अने पंचेंद्रिय सिवायना

जीवोमां तो त्रण भांगा कहेवा, कारण के, शरीरादिधी अपर्याप्त जीवो कालनी अपेक्षाए हमेशा ज सप्रदेशो मळे छे अने अप्रदेशो कदाचित् एकादि मळे छे, नैरयिक देव अने मनुष्योमां छ भांगा ज जाणवा. [' भासा-इत्यादि.] भाषानी अने मननी अपर्याप्तियी अपर्याप्त ते जीवो कहेवाय के, जे जीवोने जन्मर्था भाषानी अने मननी योग्यता होय तो पण तेनी अकिञ्चि होय, अने तेवा तो पंचेद्रियो ज छे, जो वळी, जेओने भाषापर्याप्तियो अने मनःपर्याप्तियो मात्र अभाव होय तेओ भाषानी अने मननी अपर्याप्तियी अपर्याप्त कहेवाता होय तो तेमा एकेद्रियो पण होवा जोइए अं जं एकेद्रियो होय तो जीवदमां त्रीजो ज भांगो थवो जोइए, पण तेम नथी, कारण के मूळकार कहे छे के, [' जीवाइओ तियमगो ' ति] एटले जीवादिक् त्रण भांगा कहेवा, अर्थात् तात्पर्य ए के, जे जीवोने जन्मर्था भाषानी अने मननी योग्यता होय पण तेनी असिद्धि होय ते ज जीवो अहीं भाषानी अने मननी अपर्याप्तियी अपर्याप्त कहेवा—तेमां जीवोमां अने पंचेद्रियतिर्थेचोमां तेनी (भाषानी अने मननी) अपर्याप्तिये पावेला घणा मळे छे अने तेनी अपर्याप्तिये पामता एकादि मळे छे माटे तेमां पूर्वोक्त ज त्रण भांगा जाणवा. [' नैरयिक-देव-मनुष्येसु छम्भंग ' ति] नैरयिकादिमां मनःपर्याप्तकोनी अल्पतरता होवाथी तेओ एकादि सप्रदेशो अने अप्रदेशो मळे छे माटे तेमां ते ज छ भांगा जाणवा. आ पर्याप्तिया अने अपर्याप्तिया दटकोमां सिद्धाद न कहेवु, कारण के, त्यां तेनो असभव छे. पूर्वोक्त द्वारोनी सग्रहगाथा कहे छे अर्थात् आ प्रकरणमां आवेला विषयोनी यादीने तुकामा जगावे छे.—[' सपएसा '—इत्यादि.] [' सपएस ति '] आ प्रकरणमा कालनी अपेक्षाए अने एकत्व तथा बहुत्वने आधीने जीवोनी सप्रदेशता अने अप्रदेशता कही छे. तथा [' आहारग ' ति] ते ज रीते आहारक अने अनाहारक कखा छे, भव्यो, अभव्यो अने उभय निषेधवाळा एटले भव्य नहि तेम अभव्य नहि एवा जीवो पण ते ज प्रकारे जगाव्या छे, मज्ञी, असज्ञी अने बन्ने निषेधवाळा एटले सज्ञी नहि तेम असंज्ञी नहि एवा जीवोने पण ए रीते ज समजाव्या छे, [' ऐस ' ति] ऐस्यावाळा—कृष्णादित्त्यामळा ६ अने अलेस्या—ऐस्या-विनाना जीवोने पण पूर्वोनी पेटे कखा छे, [' दिष्टि ' ति] द्यू एटले दष्टि ते सम्यग्दष्टि वगेरे—अने ते वाळा ३ एटले सम्यग्दष्टिवाळा—वंगरे पण पूर्व प्रमाणे कखा छे, [' संजय ' ति] संयतो, असयतो, संयतासंयतो अने त्रणे निषेधवाळा एटले सन्नत नहि, असंयत नहि अने सयतासंयत नहि—एवाने पण पूर्व प्रकारे प्रख्या छे. [' कसाह ' ति] कसाहवाळा—क्रोध दिवाळा ४ अने अक्रुपाय—कपाय रहिन—जीवोने पण कालादेशनी अपेक्षाए विचार्या छे. [' नाणे ' ति] ज्ञानवाळा—आभिनिवाधिकदिज्ञानवाळा ५ अने अज्ञानवाळा—मतिअज्ञानादिवाळा—जीवोने पण ते ज रीते घटाव्या छे, [' जोग ' ति] योगवाळा—मन वगेरे योगवाळा ३ अने अयोगोने पण पूर्वोक्त रीते सूचव्या छे, [' उवओगे ' ति] साकार अने अनाकार उपयोगवाळा २ जीवोने पण ए ज रीते सवोष्या छे, [' वेदे ' ति] वेदवाळा—स्त्री वगेरे वेदवाळा ३ अने वेद विनाना जीवोने पूर्ववत् जणाव्या छे, [' ससरीर ' ति] शरीरवाळा—औदारिकादि शरीरवाळा ५ तथा शरीर विनाना जीवोने अने छेवट [' पञ्चत ' ति] आहार वगेरेनी पर्याप्तिवाळा ५ अने तेनी अपर्याप्तिवाळा ५ जीवोने पण कालादेशनी अपेक्षाए पूर्वोनी ज पेटे समजाव्या छे.

प्रत्याख्यान अने आयुष्य.

६. प्र०—जीवा णं भंते ! किं पञ्चक्खाणी, अपञ्चक्खाणी पञ्चक्खाणापञ्चक्खाणी ?

६. उ०—गोयमा ! जीवा पञ्चक्खाणी वि, अपञ्चक्खाणी वि, पञ्चक्खाणापञ्चक्खाणी वि.

७. प्र०—सव्वजीवाणं एवं पुच्छा ?

७. उ०—गोयमा ! नेरइया अपञ्चक्खाणी जाव—चउरिंदिया, सेमा दो पडिसेहेयव्वा; पंचिदियातिरिक्खजोणिया णो पञ्चक्खाणी, अपञ्चक्खाणी वि, पञ्चक्खाणापञ्चक्खाणी वि; मणूसा तिण्णि वि, सेसा जहा—नेरइया.

८. प्र०—जीवा णं भंते ! किं पञ्चक्खाणं जाणांति, अपञ्चक्खाणं जाणांति. पञ्चक्खाणापञ्चक्खाणं जाणांति ?

६. प्र०—हे भगवन् ! शुं जीवो प्रत्याख्यानी छे ? अप्रत्याख्यानी छे ? के प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी छे ?

६. उ०—हे गौतम ! जीवो प्रत्याख्यानी पण छे, अप्रत्याख्यानी पण छे अने प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी पण छे.

७. प्र०—ए प्रमाणे बधा जीवो माटे प्रश्न करवो ?

७. उ०—हे गौतम ! नैरयिको अप्रत्याख्यानी छे, ए प्रमाणे यावत् चउरिंदिय सुधीना जीवो अप्रत्याख्यानी कहेवा अर्थात् तेओने माटे वाकीना वे—प्रत्याख्यानी अने प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी—भांगा प्रतिषेधवा, पंचेद्रियतिर्थेचोनिको प्रत्याख्यानी नथी पण अप्रत्याख्यानी छे अने प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी छे अने मनुष्योने त्रणे भांगा होय छे तथा वाकीना जीवो, जेम नैरयिको कखा तेम कहेवा.

८. प्र०—हे भगवन् ! शुं जीवो प्रत्याख्यानने जानं छे ? अप्रत्याख्यानने जाणे छे ? के प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानने जाणे छे ?

१ मूळवाचा—जोधा भगवन् ! किं प्रत्याख्यानिनः, अप्रत्याख्यानिनः, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनः ? गं तम ! जीवा-प्रत्याख्यानिनोऽपि, अप्रत्याख्यानिनोऽपि, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनोऽपि, सर्वजीवानाम् एवं पुच्छा ? गौतम ! नैरयिकः अप्रत्याख्यानिनः, यावत्-चतुरिन्द्रियाः; से चित्तस्य, पंचेन्द्रियतिर्थेचोनिक्काः नो प्रत्याख्यानिनः, अप्रत्याख्यानिनोऽपि, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानिनोऽपि, मनुष्यास्त्रयोऽपि, श्लेषा यथा भगवन् ! किं प्रत्याख्यानं जानति, अप्रत्याख्यानं जानति, प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानं जानति ?—अनु०

८. उ०—गोयमा ! जे पंचिदिया ते तिचि वि जाणति,
अवनेसा पचकराणं न जाणति.

९ प्र०—जीवा ण भते ! किं पचकराणं कुव्वति, अपच-
कराणं कुव्वति, पचकराणापचकराणं कुव्वंति ?

९. उ०—जहा—ओहियो तहा कुव्वणा.

१० प्र०—जीवा ण भते ! किं पचकराणानिच्चत्तियाउया,
अपचकराणापिच्चत्तियाउया, पचकराणापचकराणानिच्चत्तियाउया?

१०. उ०—गोयमा ! जीवा य, वेमाणिया य पचकराणणि-
च्चत्तिया (उया), तिचि वि; अवसेसा अपचकराणणिच्चत्तियाउया.

पचकराण जाणद, कुव्वद, तिचिेव आउनिच्चती.
सपएसुद्धम्मि य एमेए दडगा चउरो.

—सेवं भते !, सेवं भते ति.

८. उ०—हे गौतम ! जे पंचेन्द्रियो छे ते त्रणेने पण जाणे
छे, वाकीना जीवो प्रत्याख्यानने जाणता नथी. (अप्रत्याख्यानने
जाणता नथी अने प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानने जाणता नथी.)

९. प्र०—हे भगवन् ! शुं जीवो प्रत्याख्यानने करे छे ?
अप्रत्याख्यानने करे छे ? के प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानने करे छे ?

९. उ०—हे गौतम ! जेम आधिक दंडक कखो तेम प्रत्या-
ख्याननी क्रिया—प्रत्याख्याननु करवुं पण जाणी लेवुं.

१०. प्र०—हे भगवन् ! शु जीवो प्रत्याख्यानथी निर्वातित
आयुष्यवाळा छे एटले शु जीवोतुं आयुष्य प्रत्याख्यानथी वंधाय छे ?
अप्रत्याख्यानथी वंधाय छे ? के प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानथी वंधाय छे ?

१०. उ०—हे गौतम ! जीवो अने वैमानिको प्रत्याख्यानथी
निर्वातित आयुष्यवाळा छे, त्रणे पण छे—अप्रत्याख्यानथी निर्वातित
आयुष्यवाळा छे अने प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानथी निर्वातित आयुष्य-
वाळा छे अने वाकीना अप्रत्याख्यानथी निर्वातित आयुष्यवाळा छे.

—संप्रहगाथा कहे छे.—प्रत्याख्यान, प्रत्याख्यानने जाणे,
(प्रत्याख्यानने) करे, त्रणेने (जाणे अने करे) आयुष्यनी
निर्वातित, सप्रदेश उद्देशकमा ए प्रमाणे ए चार दंडको छे.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे
छे (एम कही यावत् विहरे छे.)

भगवत्—अब्जसुद्धम्मसामिपर्णाए सिरीभगवईसुते दृढसये चउरथो उइसो सम्मतो.

२. जीवाऽधिकारादेव आह.—‘ जीवा ण ’ इत्यादि. ‘ पचकराणि ’ ति सर्वविरताः, ‘ अपचकराणि ’ ति अविरताः,
‘ पचकराणाऽपचकराणि ’ ति देशविरता इति. ‘ सेसा दो पाडिसेहेयव्व ’ नि प्रत्याख्यान-देशप्रत्याख्यानने प्रतिषेधनाये, अविरतत्वाद्
नारकादीनाम्—इति. प्रत्याख्यान च तज्ज्ञानं सन्ति स्वादिनि ज्ञानसूत्रम्.—तत्र च ‘ जे पचिदिया ते तिणि वि ’ ति नारकादयः,
दण्डकोक्तपञ्चेन्द्रिया समनस्कत्वात् सम्यग्दृष्टित्वे सति ज्ञपरज्ञया प्रत्याख्यानादित्रयं जानन्ति—इति. ‘ अवसेसा ’ इत्यादि. एकेन्द्रिय-
विकलेन्द्रिया प्रत्याख्यानादित्रयं न जानन्ति—अमनस्कत्वाद् इति. कृतं च प्रत्याख्यान भवतीति तत्करणसूत्रम्. प्रत्याख्यानम् आयु-
वन्धहेतुरपि भवति इत्यायुसूत्रम्—तत्र च ‘ जीवा य ’ इत्यादि. जीवपदे जीवाः प्रत्याख्यानादित्रयनिबन्धाऽऽयुष्काः व.च्याः, वैमानि-
कपदे च वैमानिका अपि एवम् प्रत्याख्यानादित्रयवता तेषुपादात् ‘ अवसेम ’ ति नारकादयोऽप्रत्याख्याननिर्वाताऽऽयुषः—यतस्तेषु
तत्त्वेनाऽविगता एवोपयन्ते इति. उक्तार्थसंप्रहगाथा.—‘ पचकराण ’ इत्यादि. ‘ प्रत्याख्यानम् ’ इत्येतदर्थ एको दण्डकः,
एवम् अन्यं त्रय .

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवतीसूत्रे षष्ठशते चतुर्थे उद्देशके श्रीअभयदेवसूरिविरचित विवरणं समाप्तम्

२. जीवो अधिकार चालतो होवार्थी ज [‘ जीवा ण ’] इत्यादि सूत्र कहे छे, [‘ पचकराणि ’ ति] प्रत्याख्यानी एटले प्रत्या-
ख्यानवाळा अर्थाने सर्व विरतो [‘ अपचकराणि नि] अप्रत्याख्यानी एटले अविरतो—विरति विनाना, [‘ पचकराणा—ऽपचकराणि ’ ति] अप्र-
प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानी एटले कोई अडे प्रत्याख्यानवाळा अने कोई अडे प्रत्याख्यान विनाना अर्थीत देगाविरतिवाळा [‘ सेसा दो पाडिसेहे-
यव्व ’ ति] अप्रत्याख्यान अने देग प्रत्याख्यान, ए वेनो निषेव करवो. कारण के, नरथिकादि अविरत—विरति विनाना—होवार्थी तेने प्रत्याख्यान

१ मृच्छाया — गौतम ! ये पञ्चा द्रवास्ते त्रीण्यपि जानन्ति, अवशेषा प्रत्याख्यानं न जानन्ति. जीवा भगवन् ! किं प्रत्याख्यान कुर्वन्ति,
अप्रत्याख्यान कुर्वन्ति, प्रत्याख्यानाऽप्रत्याख्यान कुर्वन्ति ? यथा आधिक्यतया क्रिया (कुर्वणा.) जीवा भगवन् ! किं प्रत्याख्याननिर्वातनायुष्काः,
अप्रत्याख्याननिर्वातनायुष्काः, प्रत्याख्यानना—ऽप्रत्याख्याननिर्वातनायुष्काः ? गौतम ! जीवाय, वैमानिकाय प्रत्याख्याननिर्वातनायुष्का—त्रीण्यपि,
अवशेषा अप्रत्याख्याननिर्वातनायुष्काः. प्रत्याख्यान जानाति, ररति, योनेव आयुनिर्वातित, सप्रदेशोद्देशे च एवमेते दण्डकाश्चत्वारः. तदेवं भगवन् !,
तदेवं भगवन् ! इति.—अनु०

ने देव प्रत्याख्यानना संभव नहीं. प्रत्याख्यान ल्यारे ज वद् शक्ये ज्यारे तेनुं-प्रत्याख्याननुं-ज्ञान होय, माटे हवे प्रत्याख्यानना ज्ञाननुं सूत्र कहे छे, अने तेमां [' जे पंचिदिया ते तिष्ठिग वि ' ति] नैरयिकादि अने दंडकमां कहेला पंचेद्रियो समनरक-मनसाहित-होवार्थी सम्यग्दृष्टिपणुं होय तो घपरिधावडे प्रत्याख्यानादि त्रणने जाणे छे अने [' अवसेमा ' इत्यादि.] वाक्याना एकेद्रियो अने विकलेद्रियो अमनस्क होवार्थी प्रत्याख्यानादि त्रणने जाणता नहीं. प्रत्याख्यान ल्यारे ज थाय ज्यारे ते कर्युं होय, ते माटे हवे तत्करण-प्रत्याख्यान-करण-मत्र कर्युं छे. तथा प्रत्याख्यान, आयुष्यना बंधमा कारण पण छे माटे प्रत्याख्यान-करण सूत्र पछा आयुष्यनुं मूत्र कहे छे, अने ते आयुष्यना मूत्रमा [' जीवा य ' इत्यादि.] जीवपदमा जीवो प्रत्याख्यानादि त्रण वडे निवद्ध आयुष्य वाळा कहेवा अने वैमानिकपदमा वैमानिको पण ए प्रमाणे कहेवा, कारण के, प्रत्याख्यानादि त्रणवाळाओनो वैमानिकोमां उत्पाद-उत्पत्ति-छे. [' अवसेस ' ति] नैरयिकादि अप्रत्याख्यानार्थी वद्ध आयुष्यवाळा छे, कारण के, खरी रीते नैरयिकोमा अविरतो-विगति रहित जीवो-ज उत्पन्न थाय छे, हवे उपर कहेल अर्थनी संग्रह गाथा कहे छे, [' पञ्चखाणं ' इत्यादि.] प्रत्याख्यानने माटे एक दंडक छे, ए प्रमाणे बीजा पण त्रण एट्टे कूट चार दंडक समजवा.

वैदारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारमारे भवेऽस्मिन् द्वायी यः सद्गुणानां परकृतिकरणाद्वैतजीवी तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो ब्राह्मको दान्ति-शान्त्योः-दद्यात् श्रीवीरदेवः सकलशिवसुखं मारहा चाप्तसुख्यः ॥

शतक ६.—उद्देशक ५.

तमस्काय ए शु पृथिवी कहेवाय?—पाणी कहेवाय?—पाणी कहेवाय -तेनु कारण?—तमस्काय अने पाणीनी ममानस्वभावता—तमस्कायनी शरुआत वयाधी?—पनी समाप्ति वया?—अरुणोदय समुद्रधी—पनी शरुआत.—ग्रहलोकमा एनी समाप्ति.—तमस्कायनो आकर केवो.—नीचे रामप तरना मूलनी जेवो अने उपर बुकडाना पारर जेवो.—तमस्कायनो विक्रम अने परिदोष घेटलो?—तमस्कायना वे प्रकार—सत्येययोजन निरवृत्त अने असत्येययोजन निरवृत्त.—तमस्काय काटे मंथे छे?—शीघ्र गतिवाजे देव छ मान सुधी चालना पण एना प रने न परोची जके—एणले मोठे.—तमस्कायमा घर, पाट, गाम के समिपेजो छे?—ना.—तमस्कायमा मोटा मंथे सुसंभे छे? समूछ छे?—तरसे छे?—हा—ने देव करे? असुर करे? के नाग करे?—अणे पण करे.—तमस्कायना कटर स्तनित अने वाटर विपुल छे?—शा—देववृत्त छे.—तमस्कायमा वाटर पृथिवी अने वाटर अग्नि छे?—ना.—विग्रहगतिने अप्राम सिवाय.—तमस्कायमा सुये—चंद्र विपेरे छे?—ना—तेनी परमे छे—तमस्कायमा सुधांरिनी प्रभा छे?—ना—अर्थात् ए प्रभा छे पण तमस्कायरूपे परिणमेली छे.—तमस्कायनो वर्ण केरो?—कळे.—काळाया काळो—वधारेमा वधारे काळो—तमस्काय भयंकर छे.—एवी देवो पण क्षोभ—भय—पामे.—तमस्कायना नाम केटला?—नेर—तम—तमस्काय.—अधकर.—नहांधकार.—लोकाधकार.—लोकनस्त्र—देवाधकार—देवतमस्त्र—देवारण्य—देवव्यूह.—देवपरिषद.—देवप्रविक्षोभ—अणोदय(क) समुद्र—तमस्काय सेनो परिणाम छे?—पृथिवीनो? पाणीनो? के जीव वा पुट्टलनो?—ए पाणीनो परिणाम छे—जीव अने पुट्टलनो परिणाम छे—पृथ्वीनो परिणाम नथी.—तमस्कायना जीव मात्र अने क्वार पेटा थपला छे—पण वाटर पृथ्वीपणे अने वाटर अग्निपणे नहि—कृणराजिनो नेटली करी छे?—आर.—ए आठे क्या छे?—मन कुमार अने माहेंद्रकपर्णी उपर अने नांचे—मगल्लोकना अरिष्ट दिमानना पाथटामा—एनो आकर असाटानी जेरो समचोर्य छे.—पूर्वम. वे—पश्चिमभां वे—दक्षिणमा वे अने उत्तरमा वे—ए वधी परपर रपेक्षी छे.—एना आयाम अने विक्रम विपे विचार.—एनी मोटाई विपे प्रदन—ए कृणराजिनोमा धर वगेरे छे के नहि? इत्यादि वधो तमस्कायनी जेजे ज विचार.—विशेषमा—देव करे—कृणराजिना आठ नाम—कृणराजि—मेवराजि.—मया—म पवनी.—वानपरिय.—वानप्रविक्षोभ.—देवपरिषा.—देवप्रविक्षोभा.—ए कृणराजि पृथिवीनो परिणाम छे—पाणीनो परिणाम नथी.—एमां वाटर पाणीपणे—वाटर अग्निपणे अने वाटर वरपेपे जीवो उत्पन्न थना नथी.—वाकी बीजे कोइ पण प्रकरे उत्पन्न थपला छे.—ए कृणराजिनोना आठ अदकशानरेमा लोकादिक विमानो—अर्था—अर्धिमाली—दैरोचर—प्रभवर.—चंद्र.भ—सुधांभ—शुक्राभ—सुप्रतिष्ठाम.—ए आठे विमानोनी वधे रिष्ठाम विमान नवमुं.—ए विमानोने लगनी वजां दक्षिणत.—आठ लोकादिक देवो—सारमन—आदित्य—वरुण—मर्दंतोय—गुपित—आव्यावाध—आग्नेय—वरिष्ठ—ए आठे देवोने गनी ममिस्तर दक्षिणत.—ए आठे विमानो सेनी उपर प्रतिष्ठित छे?—वाटु उपर.—जीवाभिमम.—वधा जीवो, ए विमानोमा पण उत्पन्न थपला छे—मात्र देवपणे नहि.—लोकातिकर्ता शिति.—अ.ट म.गरे.पम.—लोकादिक विमानोनी लोकोनो छेरो केटलो छेरो?—अमस्येय योजन.—

१. प्र०—किंमियं भंते ! ' तमुक्काए ' ति पव्वुचति, किं पुट्टवी तमुक्काए ति पव्वुचति, आउ तमुक्काए ति पव्वुचति ?

१. प्र०—हे भगवन् ! आ तमस्काय शुं कहेवाय ? शुं पृथिवी तमस्काय ए प्रमाणे कहेवाय ? शुं पाणी तमस्काय ए प्रमाणे कहेवाय ?

१. उ०—गोयमा ! नो पुट्टवि तमुक्काए ति पव्वुचति, आज तमुक्काए ति पव्वुचति.

१. उ०—हे गौतम ! पृथिवी, ' तमस्काय ' ए प्रमाणे न कहेवाय, पण पाणी, ' तमस्काय ' ए प्रमाणे कहेवाय.

१. मूल-छाया.—किं अयं भगवन् ! तमस्काय इति प्रोच्यते, किं पृथिवी तमस्काय इति प्रोच्यते, आप. तमस्काय इति प्रोच्यते ? गौतम ! नो पृथिवी तमस्काय इति प्रोच्यते, आप. तमस्काय इति प्रोच्यते—अनु०

२. प्र०—से' केणट्टेणं ?
२. उ०—गोयमा ! पुढाविकाए ण अरुथेगइए सुभे देयं पकासेइ, अरुथेगइए देसं तो पकासेइ—से तेणट्टेणं:

३. प्र०—तमुक्काए ण भंते ! कहिं समुट्टिए, कहिं सनिट्टिए ?

३. उ०—गोयमा ! जंबूदीवस्त दीवस्त वहिया तिरिय-मसंखेजे दीव-समुदे वीईवइत्ता, अरुणवरस्त दीवस्त वाहिरि-ह्लाओ वेइयंताओ अरुणोदयं समुदं वायालीसं जोयणसहस्साणि ओगाहिता उवरिह्लाओ जलंताओ एगपएतियाए सेहीए—एत्थ ण तमुक्काए समुट्टिए. सत्तरस-एक्कवीसे जोयणसए उडुं उण्डत्ता तओ पच्छा तिरियं पवित्थरमाणे, पवित्थरमाणे सोहम्मि-साण-सणंकुमार-माहिंदे चत्तारि चि कप्पे आवरित्ता, णं उडुं पि य णं वंमलोगे कप्पे रिट्ठविमाणपत्थडं संपत्ते—एत्थ णं तमुक्काए ण सन्निविट्टिए.

४. प्र०—तमुक्काए णं भते ! किसंठिए पन्नत्ते ?

४. उ०—गोयमा ! अहे मल्लगमूलसंठिए, उप्पि कुवुड-पंजरगसंठिए पन्नत्ते.

५. प्र०—तमुक्काए णं भते ! केवतियं विक्खभेणं, केवतियं पारिक्खेवेणं पन्नत्ते ?

५. उ०—गोयमा ! दुविहं पन्नत्ते, त जहाः—सखेज्जवित्थडे य, असखेज्जवित्थडे य, तत्थ णं जे से सखेज्जवित्थडे से णं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खभेणं, असखेज्जाइं जोयणसहस्साइं पारिक्खेवेणं पन्नत्ते; तत्थ णं जे से असखेज्जवित्थडे से णं असखे-ज्जाइं जोयणसहस्साइं विक्खभेणं, असखेज्जाइं जोयणसहस्साइं पारिक्खेवेणं पन्नत्ते.

६. प्र०—तमुक्काए णं भते ! केमहालए पन्नत्ते ?

६. उ०—गोयमा ! अयं णं जंबूदीवे दीवे सच्चदीव-समु-हाण सच्चम्मतगाए, जात्र-पारिक्खेवेणं पन्नत्ते. देवे ण महिट्टिए,

२. प्र०—(भगवन् !) ते गा हेतुयी ?

२. उ०—हे गौतम ! केटलोऊ पृथिवीकाय एवो शुभ छे, जे देशने-भागने-प्रवाशित करे छे अने केटलोऊ पृथिवीकाय एवो छे, जे देशने प्रवाशित नथी करतो, ते हेतुयी पूर्वोक्त प्रमाणे कहेवाय.

३. प्र०—हे भगवन् ! तमस्काय क्यां समुत्थित छे-क्यायी मरू छे—अने क्या संनिष्ठित छे—क्यां नेनो अंत छे ?

३. उ०—हे गौतम ! जंबुद्वीप नामना द्वीपनी वहार तिरछे असंख्य द्वीप समुद्रेने उडुंया पट्टी अरुणवर द्वीप आवे छे, ते द्वीपनी वहारनी वेदिकाना अंतथी अरुणोदय समुद्रेने ४१ हजार योजन अवगाहए थारे उपरेतन जलात आवे छे, ते उपरितन जलातथी एक प्रदेशनी श्रेणीए—अहां तमस्काय समुत्थित छे, ने त्यांथी समुत्थित थइ १७११ योजन टंचो जइ त्यांथी पाछो तिरछो-विस्तार पामतो विस्तार पामतो सैं.वर्म, ईशान, सनत्कुमार अने माहेंद्र ए च रे कलोने पण आच्छादीने टंचे पण ब्रह्मलोऊ कल्पमा रिष्टविमानना पाथडा सुर्घा संप्राप्त-पहोच्यो छे अने त्या तमस्काय संनिष्ठित छे.

४. प्र०—हे भगवन् ! तमस्काय किसंस्थित छे एटले तम-स्कायनुं संस्थान-आकार-केवुं कथुं छे.

४. उ०—हे गौतम ! तमस्काय, नीचे, मल्लकमूळ-कोडीआना नीचेना भाग-ना आकारवाटो कह्यो छे अने उपर, कुकडाना पांजराना जेवा अकारवाटो कह्यो छे.

५. प्र०—हे भगवन् ! तमस्काय विष्कमवडे केटलो कह्यो छे अने परिक्षेपवडे वेटलो कह्यो छे ?

५. उ०—हे गौतम ! तमस्काय वे प्रकारनो कथ्यो छे एक तो असंख्य विस्तृत अने त्रीजो असंख्येय विस्तृत, तेमां जे ते संख्येय विस्तृत छे ते विष्कम वडे संख्येय योजन सहस्र कह्यो छे अने परिक्षेपवडे असंख्येय योजन सहस्र कह्यो छे अने तेमां जे ते असंख्येय विस्तृत छे ते असंख्येय योजन सहस्र विष्कम वडे कह्यो छे अने असंख्येय योजन सहस्र परिक्षेप वडे कह्यो छे.

६. प्र०—हे भगवन् ! तमस्काय केटलो मोटो कह्यो छे ?

६. उ०—हे गौतम ! सर्वद्वीप अने समुद्रेनी सर्वाम्यंतर आ-जंबुद्वीप नामनो द्वीप यावत् परिक्षेप वडे कह्यो छे—कोइ मोटी

१ मूलच्छायाः—तद् वेनाऽर्थेन ? गौतम ! पृथिवीकायोऽस्येकक. शुभ-देयं प्रकाशयति, अस्वेकशो देश नो प्रकाशयति, तत् तेनाऽर्थेन तमस्कायो भगवन् ! कुतः समुत्थितः, कुत्र संनिष्ठितः ? गौतम ! जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य वहिः तिर्यगसंख्येयान् द्वीप-समुद्रन् व्यतिव्रज्य, अरुणवरस्य द्वीपस्य बाह्याद् वेदिकान्ताद् अरुणोदयं समुद्रं द्वाचत्वारिंशद् योजनमहस्रणि अवगाह उपरितनाद् जलान्ताद् एकप्रदेशिकया श्रेण्या-अत्र तमस्कायः समुत्थितः, सप्तदश-द्विंशत्तियोऽनन्यतानि ऋष्यम् उपरत्य ततः पश्चात् तिर्यक् प्रविस्तरन्, प्रविस्तरन् सैं.वर्मे-शान-सनत्कुमार-माहेन्द्रान् चतुरोऽपि कल्पन् आरुत्य ऊर्ध्वमपि च ब्रह्मलोके कल्पे रिष्टविमानप्रसृतं संप्राप्त-अत्र तमस्कायः संनिष्ठितः. तमस्कायो भगवन् ! संनिष्ठितः. प्रश्नः ? गौतम ! अथो नञ्चमूलसंस्थितः, उपरि कुट्टेऽपि अरकसंस्थितः. प्रश्नः. तमस्कायो भगवन् ! कियन् विष्कमेण, कियान् परिक्षेपेण प्रश्नः ? गौतम ! द्विविध-प्रश्नः, तद्यथा—संख्येयविस्तृतश्च, असंख्येयविस्तृतश्च; तत्र यः स संख्येयविस्तृतः स संख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कमेण, असंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रश्नः, तत्र यः सोऽसंख्येयविस्तृतः, सोऽसंख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कमेण, असंख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रश्नः. तमस्कायो भगवन् ! किमहालयः प्रश्नः ? गौतम ! अथ जम्बूद्वीपो द्वीपः सर्वद्वीप-समुद्राणां सर्वाऽभ्यन्तरकः; यावत्-परिक्षेपेण प्रश्नः. देवो महर्षिकः—भद्र

जाव-महाणुभावे इणामेव, इणामेव चि कट्टु केवलकण्यं जंबूदीवं दीवं तिहिं अच्छगानिवाएहिं तिसत्तखुत्तो अणुपरिपट्टिता णं हव्वं आगच्छिमा, ते णं देवे ताए उक्किइए, तुरियाए, आव-डेवगइए वीईवयमाणे वीईवयमाणे जाव-एकाइं वा, दुयाहं वा, तियाहं वा; उक्कोसेणं छम्मासे वीईवइजा, अत्थेगानियं तमुकायं वीईवइजा, अत्थेगानियं नो तमुकायं वीत्तिवएजा एमहाए णं गोयमा ! तमुकाए पचत्ते.

७. प्र०—अत्थि णं भंते ! तमुकाए गेहा इ वा, गेहावणा इ वा ?

७. उ०—णो तिणट्टे समट्ठे.

८. प्र०—अत्थि णं भंते ! तमुकाए गामा इ वा, जाव-सन्निवेसा इ वा ?

८. उ०—णो तिणट्टे समट्ठे.

९. प्र०—अत्थि णं भंते ! तमुकाए उराला बलाहया संसेयंति, सम्मुच्छंति, वासं वासति !

९. उ०—हंता, अत्थि.

१०. प्र०—तं भंते ! किं देवो पकरोति, असुरो पकरोति, नागो पकरोति ?

१०. उ०—गोयमा ! देवो वि पकरोति, असुरो वि पकरोति, नागो वि पकरोति.

११. प्र०—अत्थि णं भंते ! तमुकाए बादरं यणियसदे, बादरे विज्जुए ?

११. उ०—हंता. अत्थि.

१२. प्र०—तं भंते ! किं देवो पकरोति ?

१२. उ०—तिचि वि करोति.

१३. प्र०—अत्थि णं भंते ! तमुकाए बादरे पुढविकाए, बादरे अगाणिकाए ?

१३. उ०—णो तिणट्टे समट्ठे-णण्णत्थ विग्गहगतिसमावन्नएणं

१४. प्र०—अत्थि णं भंते ! तमुकाए चंदिम-सूरिय-गहगण-णवस्तत्त-तारारूपा ?

१४. उ०—णो तिणट्टे समट्ठे-पलियस्त ओ पुण (अत्थि).

ऋद्धिवाळो यावत् महानुभाव देव ' आ चाल्यो ' एम करीने त्रण चपटी वागतां एकवीशवार ते संपूर्णं जंबूद्वीपने फरीने शीघ्र आवे, ते देव तेनो उत्कृष्ट अने त्वरावाळी यावत् देवगतिवडे जतो जतो यावत् एक दिवस, ते दिवस या त्रण दिवस चाले अने वधारेमां वधारे छ महीना चाले तो कोइ एक तमस्काय सुधी पहोचे अने कोइ एक तमस्काय सुधी न पहोचे, हे गौतम ! एटलो मोटो तमस्काय कब्बो छे.

७. प्र०—हे भगवन् ! तमस्कायमां घर छे के गृहापण छे ?

७. उ०—(हे गौतम !) ते अर्थ समर्थ नथी.

८. प्र०—हे भगवन् ! तमस्कायमां गाम छे के यावत् संनिवेशो छे ?

८. उ०—(हे गौतम !) ते अर्थ समर्थ नथी.

९. प्र०—हे भगवन् ! तमस्कायमां उदार—मोटा—मेघ संसंद पामे छे ? संमूर्छे छे ? अने वर्षण वरसे छे ?

९. उ०—(हे गौतम !) हा. तेम छे.

१०. प्र०—हे भगवन् ! शु तेने देव करे छे ? असुर करे छे ? के नाग करे छे ?

१०. उ०—हे गौतम ! देव पण करे छे, असुर पण करे छे, अने नाग पण करे छे.

११. प्र०—हे भगवन् ! तमस्कायमां बादर स्तनितशब्द छे ? अने बादर विजळी छे ?

११. उ०—हा, छे.

१२. प्र०—हे भगवन् ! कुं तेने देव या असुर या नाग करे छे ?

१२. उ०—(हे गौतम !) त्रण पण करे छे.

१३. प्र०—हे भगवन् ! तमस्कायमां बादर पृथिवीकाय छे ? अने बादर अग्निकाय छे ?

१३. उ०—(हे गौतम !) ते अर्थ समर्थ नथी, अने आ जे निषेध छे ते विग्रह गतिसमापन्न सिवाय समजवो अर्थात् विग्रहगति समापन्न बादर पृथिवी अने अग्नि होइ शके छे.

१४. प्र०—हे भगवन् ! तमस्कायमां चंद्र, सूर्य, ग्रहगण, नक्षत्र अने तारारूपो छे ?

१४. उ०—(हे गौतम !) ते अर्थ समर्थ नथी, पण ते चंद्रादि, तमस्कायनी पडखे छे.

१. मूलच्छायाः—यावत्-महानुभाव इदमेवम् इदमेवम्-इति कृत्वा जेवल्लए जम्बूद्वीप द्वीपं तिसत्तखुत्तिकाभिर्भ्रमसकृत्-अनुपश्य स प्रग् भाग-छति, स देवस्तथा उत्कृष्टया, त्वरितया, यावन् देवता व्यतिव्रजन्, व्यतिव्रजन् यावत्-एकाइं वा, दुयाइं वा, उदह वा, उ कृष्ट षण्मासान् व्यतिव्रजेत्, अर्येकं तमस्कायं व्यतिव्रजेत्, अर्येकं नो तमस्कायं व्यतिव्रजेद् इत्यद्महालयो गंतम ! तमस्कायः प्रहसः अन्वि भगवन् ! तमस्कायं नेहानि वा, नेहारणा वा ? नो अयमर्थ. समर्थ.. अस्ति भगवन् ! तमस्कायं प्रमा इति वा, यावत्-सन्निवेश इति वा ? नो अयमर्थ समर्थ. अस्ति भगवन् ! तमस्काय उदाग बलाहकाः संतिवन्ति, समूर्च्छन्ति, वर्षा वर्षति ? हन्त, अस्ति. तं भगवन् ! किं देव प्रकरोति, असुरः प्रकरोति, नागः प्रकरोति ? गौतम ! देवोऽपि प्रकरोति, असुरोऽपि प्रकरोति, नागोऽपि प्रकरोति. अस्ति भगवन् ! तमस्कायं बादर स्तनितशब्दः बादरा विजुत् ? हन्त, अस्ति. तं भगवन् ! किं देव प्रकरोति ? त्रोऽपि कुर्वन्ति अस्ति भगवन् ! तमस्कायं बादरः पृथिवीकाय, यादगेऽग्निकायः ? नो अयमर्थ. समर्थ-नान्यत्र विग्रहगतिसमापन्नकेन. अस्ति भगवन् ! तमस्कायं चन्द्र-सूर्य-ग्रहगण-नक्षत्र-तारारूपाः ? नो अयमर्थ. समर्थ, परिपार्श्वे (परीक्षा इ) पुनः (अस्ति)—शुद्ध

१५. प्र०—अस्थि णं भंते ! तमुकाए चंदाभा ति वा,
सूराभा ति वा ?

१५. उ०—णो तिण्हे समट्टे—कादूपणिग्या पुण सा.

१६. प्र०—तमुकाए णं भंते ! केरिसए वन्नएणं पन्नत्ते ?

१६. उ०—गोयमा ! काले कालावभासे, गंभीर-लंमहरित-
जणणे, भंमि, उत्तासणए, परमक्किण्हे वण्णे पन्नत्ते. देवे णं अट्टे-
गतिए जे णं तण्णमयाए पासिच्चा णं खुभाएज्जा अहे णं
अभिसमागच्छेज्जा, तओ पच्छां सीहं सीहं, तुरियं तुरियं सिप्पामेव
वीतीवएज्जा.

१७. प्र०—तमुकायस्स णं भंते ! कलि नामधेज्जा पन्नत्ता ?

१७. उ०—गोयमा ! तेरस नामधेज्जा पन्नत्तां, तं जहा-
तमे ति वा, तमुकाए ति वा, अंधकारे इ वा, महांधकारे इ वा,
लोगंधकारे इ वा, लोगनमिसे इ वा, देवंधकारे इ वा, देवतंपिसे
इ वा, देवरण्णे इ वा, देववूहे इ वा, देवफलिहे इ वा, देव-
पडिक्खोभे इ वा, अरुणोदए इ वा समुदं.

१८. प्र०—तमुकाए णं भंते ! किं पुढविपरिणामे, आउप-
रिणामे, जीवपरिणामे, पोग्गलपरिणामे ?

१८. उ०—गोयमा ! नो पुढविपरिणामे, आउपरिणामे वि,
जीवपरिणामे वि, पोग्गलपरिणामे वि.

१९. प्र०—तमुकाए णं भंते ! सत्त्वे पाणां, भूयां, जीवा
सत्ता पुढवीकाइयत्ताए, जाव-तसकाइयत्ताए उवचन्नपुच्चा ?

१९. उ०—हंता, गोयमा ! असत्ति, अदुवा अणंतक्कुत्तो,
णो चैव णं वादरपुढविकाइयत्ताए, वादरअगणिकाइयत्ताए वा.

१. अनन्तरोद्देशके सप्रदेशा जीवा उक्ताः, अथ सप्रदेशमेव तमस्कायादिकं प्रतिपादयितुं पञ्चमोद्देशकमाहः—' किमियं '

१. मूलच्छाया.—अस्ति भगवन् ! तमस्कायै चन्द्रामेति वा, सूर्यामेति वा ? नो अयमर्थं समर्थः—कादूपणिका पुनः सा. तमस्कायो
भगवन् ! कीदृशो वर्णनेन प्रकृतः ? गौतम ! कालः, कालवामम, गम्भीर-रोमदृषेत्तनः, भीम, उत्तासनरु, परमकृष्णो वर्ण (णं) प्रथम ;
देवोऽस्त्वैकतो अन्तःप्रथमतया दृशुश्च्येत् (सङ्गन्नीयात्), अयाऽभिसमागच्छेत्, ततः पश्चत् गोत्रं गोघ्रम्, त्वरितं त्वरितं क्षिप्रमेव व्यतिव्रजेत्.
तमस्कायस्य भगवन् ! कति नामधेयानि प्रकृतानि ? गौतम ! त्रयोदश नामधेयानि प्रकृतानि, तथया—तम इति वा, तमस्काय इति वा, अन्यकार
इति वा, महान्धकार इति वा, लोकाध्यकार इति वा, लोन्तमिस्सम् इति वा, देवान्धकार इति वा, देवमिस्सम् इति वा, देवारण्यम् इति वा, देवव्यूह इति
वा, देवपण्डि इति वा, देवप्रतिक्षोभ इति वा, अरुणोदय इति वा समुद्र. तमस्कायो भगवन् ! किं पृथिवीपरिणामं, अपरिणामं, जीवपरिणामं,
पुद्गलपरिणामं. (गौतम ! नो पृथिवीपरिणामं, अपरिणामोऽपि, जीवपरिणामोऽपि, पुद्गलपरिणामोऽपि. तमस्कायै भगवन् ! सर्वे प्राणा. भूता जीवा.
सत्त्वा पृथिवीपरिणामतया, यावत्-त्रसकायिकतया उपपन्नपूर्वाः ? इन्त, गौतम ! असकृत्, अथवाऽनन्तकृत्वा, नो चैव वादरपृथिवीकायिकतया,
वादरगणिकायिकतया वा.—शमु०

१५. प्र०—हे भगवन् ! तमस्कायमां चंद्रनी प्रभा के सूर्यनी
प्रभां होय छे ?

१५. उ०—(हे गौतम !) ते अर्थ समर्थ नथी, कारणे के,
ते प्रभा तमस्कायमा छे पण कादूपणिका—पोताना आत्माने दूषित
करनारी—छे.

१६. प्र०—हे भगवन् ! तमस्काय वर्णयी केवो कखो छे
अर्थान् तमस्कायनो वर्ण केवो कखां छे ?

१६. उ०—हे गौतम ! वर्णवडे तमस्काय काळो, कौळी
कातिवाळो, गंभीर, खंडा उभां करनार, भीम, उत्कंपनो हेतु
अने परमकृष्ण कखो छे, अने ते तमस्कायने जोडने, जोती वारं ज
केटलाक देव पण क्षोभ पामे, अने कदाचं कोइ देव तमस्कायमां
प्रवेश करे तो पट्टी शरीरनी त्वराथी अने मननी त्वराथी जंलदी
ते तमस्कायने उलंघी जाय.

१७. प्र०—हे भगवन् ! तमस्कायनां नामधेय-नामो-केटल
कखां छे ?

१७. उ०—हे गौतम ! तमस्कायनां तेर नाम कखां छे, ते
जेमके, १ तम, २ तमस्काय, ३ अंधकार, ४ महांधकार, ५
लोकाध्यकार, ६ लोकतमिस्स, ७ देवांधकार, ८ देवतमिस्स,
९ देवारण्य, १० देवव्यूह, ११ देवपण्डि, १२ देवप्रतिक्षोभ
अने १३ अरुणोदक समुद्र.

१८. प्र०—हे भगवन् ! तमस्काय शुं पृथिवीनो परिणाम छे
पाणीनो परिणाम छे ? जीवनो परिणाम छे ? के पुद्गलनो परि-
णाम छे ?

१८. उ०—हे गौतम ! तमस्काय पृथिवीनो परिणाम नथी,
पाणीनो पण परिणाम छे, जीवनो पण परिणाम छे अने पुद्गलनो
पण परिणाम छे.

१९. प्र०—हे भगवन् ! तमस्कायमां सर्व प्राणो, भूतो,
जीवो अने सत्त्वो पृथिवीकायिकपणे यावत् त्रसकायिकपणे उप-
पन्नपूर्व-पूर्वे-पहेलां-उपज्यां छे ?

१९. उ०—हे गौतम ! हा, अने कवार अथवा अनंतवार पूर्वं
उत्पन्न थया छे पण वादर पृथिवीकायिकपणे अने वादर अग्नि-
कायिकपणे नथी थया.

इत्यादि. 'तनुकाए' इति तमसा तन्निद्रपुद्गलानां कर्षणे रजिन्तमस्काय, न च निद्रा एव इह स्कन्ध कश्चिद् विवक्षितः; न च तादृशः पृथ्वीरजस्सन्धो वा स्यात्, उक्तजगत्सन्धो वा, न तु अन्य; तदन्वय आवाहयत् इति-पृथिव्य-वृत्तपपसदेहाद् आह - 'किं पुद्वी' इत्यादि-व्यक्तम्. 'पुद्वीक एण' इत्यादि. पृथिवीकायोऽस्यैकक कश्चित् शुभो भास्वरः, यः किंविध ? इत्याह.- देवं विश्वि-क्षेत्रस्य प्रकाशप्रति-भ.भास्वात्, मध्यादिवन्, तथेऽस्यैकक पृथिवीकायो देवः पृथिवीकायाऽन्तरं प्रकाश्यमपि न प्रकाशयति-अभास्वरत्वात्, अ धोऽवत्. नवं पुद्वीकाय, तस्य सर्वस्य ऽप्यप्रकाश कत्वात्; तत्र च तमसावस्य सर्वैवाऽप्रकाश कत्वाद् अपका यपरिणामना एव. 'एगएगियाए' नि एक एव च-न इत्यर्थ, उत्तरा-ऽवर्थे प्रति-प्रदेजो यस्या सा तथा तथा-सन्मितिनया इत्यर्थ, न च वाच्यम् 'क.प्रदेशप्रमाणे' इति. अन्वयान्प्रदे-वग-ऽस्मात्त्वेन जीवानां तस्या जीवाऽवगादाऽगात्र सद्भान्, तमसा-यस्य च त्स्त्रुकाऽऽकाराऽऽकायिकजीवमकत्वात्, बह्वह्यमानस्य च प्रीपादयिष्यमाणत्वाद् इति. 'एव णं' नि प्रजापकाऽऽन्तरय-ल्लिखितस्याऽऽणोदममुद्रादेरविकरणत्वं दर्शनं यमुक्तवान्. 'अहे' इत्यादि. अथ-अधस्ताद् गच्छकगुलसंस्थित-अगत्रव्युत्सस्यानः-समजलन्तस्योपरि समदशयोजनशान्ति. एकविंशत्यधिकानि यत्त्वं वलयसंस्थानत्वात्, स्यापना. 'केवदयं विनयेण' ति विस्तारेण, कश्चिद् 'आयाम-विकल्पेण' ति दृश्यते, तत्र च आयाम उच्यते इति. 'संवेनवित्थडे' इत्यादि. संवेनातयोजनवित्त्वं, आदित वाग्म्य ऊर्ध्वं नस्त्रेययोजनानि यावत्, ततोऽमस्यातयोजनवित्त्वं-उपरि तस्य विन्तारामित्वेन उक्तवान्. 'असंवेनाद् जौयणसहन्ताद् परिकल्पेण' ति संवेनातयोजनवित्त्वं ततोऽपि न-ऽस्मात्प्रत्य अ-ऽस्मात्तमगदीनपरिक्षेपो नृत्वं वा र परिक्षेप्य अन्वेना-तयोजनसहस्रप्रमाणवम्. आन्तर-वहि परिक्षेपे च भगन्तु नोक्त. उभयस्याऽपि अस्त्वयानतया तुल्यत्वाद् इति. 'देवे ण' इत्यादि. अथ किमिदपर्यमिदं देवस्य महर्षीदिक विशेषणम्? इत्याह- 'जाव-इणामेव' इत्यादि. इह यावच्छब्दः पर्यपर्यर्थः, यतो देवस्य महर्षीदिकविशेषणानि गमननामर्थप्रकर्षप्रतिपत्तनाऽ भूयान्येव प्रतिपादितानि. 'इणामेव इणामेव' ति कटु इदं गमनमेवम्-अतिगीत्रवाऽऽ-वेऽकचपुटिकास्वरस्तस्यापगोदर्शनपरम्, अनुन्याऽऽश्रया च प्राकृत्यात् द्विवचनं गीत्रवाऽऽतिगयोऽर्शनपरम् 'इति' उपप्रदर्शनार्थः, कृत्वा विधाय-इति. 'केवलकथ' ति केवज्ज्ञानकर्तृ परिपूर्णम् इत्यर्थः. वृद्ध्यास्मात् 'केवल.सपूर्णं, कल्पते इति कल्पः, न तार्थ-वरणसमर्थो वस्तुरूप इति यावत्-केवलश्रानो कल्पश्चेति केवलकल्पस्तम्. " 'तिहि अन्तरानिव्याएहि' ति तिसृमिथपुटिका-भिरित्यर्थः. 'तिनत्तुत्तां' ति त्रिगुणा-रुत, त्रिमववारान्-त्रिदतकृत्-ए विंशतिवारान् इत्यर्थः. 'ह्य' ति शीघ्रम्, 'अत्येगइय' इत्यादि. संवेनातयोजनमान व्यतिरज्जेत्, इतरं तु न इति. 'उराला वग्राहय' ति महान्तो मेघः, 'ससेयाति' ति सस्विच्यन्ति तजनकपुद्गलसंवेनहसंपत्त्या, समूर्च्छन्ति त पुद्गलमीयनात् तदाकारतया उत्पत्तेः. 'तं भंते!' ति तत् मस्वेदनम्, समूर्च्छनम्, वर्धनं च. 'वायरे विजुयारे' ति इह न वादरेजस्कायिका मन्वया, इहैव तेषां निपेक्ष्यमाणत्वात्, किं तु देवप्रभावजनिताः भास्वगः पुद्गलास्ते इति. 'णणत्थ विगहगाडसमावण्णण' ति न इति बोध्यं निपेक्षो वादरपृथिवी-तेजसोः-भोऽन्वयत्र विप्रहगनिसमापन्नत्वाद्-विप्रह-गस्या एव वादरे ते भवतः. पृथिवी ति वादरा रत्नप्रभवानु अष्टानु पृथिवीपु गिरि-विमानेषु; तेजस्तु मनु नक्षत्र एवेति. तृतीया चेह पञ्चमर्थे प्राकृतत्वाद् इति 'पलियन्स ओ पुण अस्थि' ति परिपार्श्वेन पुन नन्ति तमस्कायस्य चन्द्रदय इत्यर्थ. 'क दूसणिया पुण सा इ' ति ननु नर्षार्थेन चन्द्रादीनां मद्रात् तदभाऽपि तत्राऽस्त ? इत्यम्. केवलं वम् आत्मानं दृग्णति-तमस्कायपरिणामेन परिणमनात्, दृग्णा सेव दृपणिका, दीर्घना च प्राकृतत्वात्, अतः सती अप्सो अमनीति. 'काले' ति कृष्णः, 'कालोभासे' ति कालोऽपि कश्चित् कुनोऽपि कालो नाऽवभासो, इत्यत आहः-कालाऽवभासः, कालदीर्घा. 'गर्भर-लोभेहरिसजणणे' ति गम्भीर-श्रानो भीषणत्वात्-गोमर्हर्जननत्वेति. ग-र्भरोमर्हर्जनन.. जनकत्वे हेतुमाहः- 'भोमि' ति भीमः, 'उत्तासणए' ति उत्कण्ठेतुः, निगमयन्नाह.- 'परम' इत्यादि. यत एवम् अत एवाहः- 'देवे वि णं' इत्यादि. 'तप्यदमयाए' ति दर्शनप्रथमतया, 'सुमाएज्ज' ति स्कुन्नीयत्-क्षुभ्येत्, 'अहे ण' इत्यादि. अथैनं तमस्कायमभिनन्ना-ते प्रविजेत्. ततो भयत् 'सीहं सीहं' ति कायग-तेरनिवेगेन. 'तुरिय तुरिय' ति मने. गतेरनिवेगान्, किमुक्तं भवति-क्षिप्रमेव. 'वीटवएज्ज' ति व्यतिरज्जेत् इति. 'तम ड ति वा' इत्यादि. तम-अन्धः अरुणः इति एतत्. 'वा' विदल्यार्थ. तमस्कय इति वा-अन्धः अग्निरुत्पत्त्यात्. अन्धकारम्-इति वा तमोरूपत्वात्. महान्वकारम्-इति वा महान्मेरूपत्वात्, लोकार्थकारम्-इति वा लोकाभ्ये तथाविवस्य अन्यस्य अन्धकारस्य उभावान्. एवं लोकाभ्यम् इति वा. देवान्वकारम्-इति वा-देवानामपि तत्र उद्द्योनाऽभावेन अन्धकारत्पकत्वात्, एव देव-तमिधम्-इति वा, देवाऽऽरण्यम्-इति वा-वलयद्वेवभयाद् नश्यता देवानां तथाविधाऽरण्यमिव शरणभूतवान्. देवव्यूह इति वा-देवानां दुर्भेदत्वाद् व्यूह इव चक्रादिव्यूह इव देवव्यूह.. देवपरिध इति वा-देवानां भयोत्पादकत्वेन मनोविघातहेतुत्वात्. देवप्रतिक्षोभ इति वा-तस्त्रोभहेतुत्वात्, इ र्णादक इति वा समुद्रः-अरुणोदकसमुद्रजलविकारत्वादिनि. पूर्वं पृथिव्यादेस्तमस्कायस्य उच्यता पृथ, अथ पृथव्य-प्रायपर्यायतम्. पृथव्य-प्रायौ च जीव-पुद्गलरूपाविति नर्षार्थयना च प्रश्नः आह- 'तमुक्काण ण' इत्यादि. वादरवायु-वनस्पतयः, त्रसाश्च तत्र उपपद्यन्ते-अप्राये तद्देवपत्तिसंभवात्, ननु इतरे-अस्वस्थानत्वात्, अत उक्तम्- 'नो चं णं' इत्यादि

१. आगळना उद्देशकमां सप्रदेश जीवो कथा, ह्ये सप्रदेश एवा ज तमस्कायादिकं कथेया पचम उद्देशक कहे टः—[' किमिय ' इत्यादि.] [' तमुद्राए ' ति] तमस-तमिन्न-अवकार-पुट्योनो काय एट्टे गथि ते तमस्काय. अहिं ते तमस्कायनो असुक्त ज कंठ रंजं विवधित छे, अने तेवो ते स्क्रध, पृथ्वीरजनो स्कं व होय के पाणिनी रजनो स्कं व होय, पग बांजो तो न होय. कारण के. पृथ्वीनी अने पाणीनी गनना स्क्रय सिवाय बीजो स्क्रध ताट्ट-तमस्कायनी जेवो-नधी हांतो, माटे तमस्कायना स्वरूप सर्वे पृथिवी अने जग निषयक मदेह थनो होवाथी कहे छे: [' कि पुट्टी ' त्यादि.] ते व्यक्त छे. [' पुट्टीकाए ण ' इत्यादि.] कोड एक शुभ-नास्त्र-श्रीतिवाळो-पृथिवीकाय छे-जे नास्त्र होवाथी असुक्त क्षेत्रना भागने मणि वगेरेनी पेटे प्रकाशित कर छे, तथा कोड एक एवो पृथिवीकाय छे के, जे प्रामाण्य होवाथी प्रकाश्य-प्रकाशी प्रकाय-तेवा-बीजा पृथिवीकायने पग अं पत्थरनी पेटे प्रकाशने नथी अने अष्काय-पाणी-तो एवो नथी, कारण के, ते बर्षे जाननो पण अष्काय प्रकाशक छे, तथा आ तमस्काय पग अप्रकाशक छे-ए रीते अष्काय अने तमस्काय ए वजेनो एक मग्गं-मज्जं-स्वभाप होवाथी तमस्कायना रिणामी कारण तगीके अष्काय ज होट श्छे छे अर्थात् तमस्काय ए अष्कायनो परिणाम ज छे. [' एमपरमियाए ' ति] वे, प्रग वगेरे नहि ण उपर अने हेटळ जेमा एक ज (मग्गा ?) प्रदेश छे ते ' एकप्रदेशिका श्रेणी ' कहेवाय, ते श्रेणिवट्टे एट्टे ममभित्तिपण. अही ' एकप्रदेशिका श्रेणी ' नो अर्थ ' ममभित्ति. णे ' कवो, किंतु ' एक प्रदेशिका श्रेणी ' एट्टे ' प्रमाणे करीने एक प्रदेशवाळी श्रेणी ' एवो अर्थ न करवो. कारण के, ' प्रमाणे करीने एक प्रदेशवाळी श्रेणी ' एवो अर्थ अही तमस्कायनी श्रेणीने वटी श्छे तेम नधी-तमस्काय निवुकाकारे जठ जीवस्व छे अने जीवोने पोतानी स्थिति माटे अमस्काय प्रदेशोने गेकवा पडे छे एथी जा अही तमस्कायनी श्रेणिने ' प्रमाणे करीने एक प्रदेशवाळी श्रेणी ' मानवामां आवे तो ए घर्गी ज टुकी होवाथी एमा ए जलजीवो नी रीते र्ही श्छे ? त । तमस्कायनी विस्तीर्णाना अवधमां पग ह्ये पडी कहेवावानु छे-एमा ए वद्वे न्दित्तोने लट्टेने अही ' प्रमाणे करीने एकप्रदेशवाळी श्रेणी ' अर्थ वटी श्छे ज नहि [' एम णं ' ति] प्रजापकना आलेख्यनां आळंखेला एट्टे जणावनारे चित्तंला चित्रमां जगता अरुणमसुद्रादिनु अधिकरणपणु दर्शाववा ' एव ' एट्टे ' अज -अही-एम कथु छे [' अहे ' इत्यादि.] नीचे मळकगुळ भंखिन छे एट्टे तमस्कायनो नीचेनो अकार कगव--दुधनी जेवो च. कारण के, ममजलातनी उपर १३२१ योजन सुधी ते तमस्काय वर्य मंस्थाने छे. तेनी म्याना-आकृति-आ प्रमाणे छे:--

[' केवडय विक्रमण ' ति] विक्रम एट्टे विस्तार, ते वटे, कोड प्रतिम [' आगम-विक्रमण ' ति] एवो पाठ देव्याय छे, तेगा ' आयाम ' एट्टे ' उचाड ' समजरी [' सखेजवितडे ' इत्यादि] मंस्थाना योजन विस्तारवाळो अर्थात् गरुआतथी माडी उंचे सत्येय योजन सुधी तो ए सत्येय योजन विस्तारवाळो छे अने त्वार वाड असत्येय योजन विस्तार वाळो छे, कारण के, उपर, ते तमस्कायने विस्तारगामिपणे कयो छे. [' अमंथेज्जाड जोग ' न्माड परिक्खेणे ' ति] जा के. तमस्कायनु विस्तृतपणु सरयात योजन छे तो ण ते तमस्कायने अस्कायानतम द्वीपनो परिक्षेप होवाथी तेनी वृत्तगता छे माटे ज तेना परिक्षेपनु प्रमाणे अमस्कायत योजन सहम कर छे, अने अंदरना अने बहारना परिक्षेपनो विभाग तो करो नधी, कारण के, असम्यापणाने लट्टेने वद्वे परिक्षेपनु पण तुल्यपणु छे. [' देणे ण ' इत्यादि.] एव देवतां आ महर्षिक वगेरे विशेषणो अही गा प्रसगे वखां छे तो कंठ छे के, [' जाय इणामेव ' इत्यादि.] अहि ' यावन् ' शब्द ' ऐवर्थ्य ' अर्थात् छे अर्थात् ' असुक्थी असुक्त सुधी ' ना भावने ए, शब्द मूलने छे कारण के, गमनसामर्थ्यनो प्रकय जणाववना अभिप्रायथी ज वद्वेने ए ' महर्षिक ' वगेरे विशेषणो वखां छे. [' इणामेव इणामेव ति वट्टे '] ए वाक्य, ' आ गमन आ प्रमाणे छे ' अर्थात् ' आ चाल्यो ज ' ए प्रमाणे अतिजावणु जणावना चपटीय हाथनी क्रियाने दर्शाववा कथु छे ' आ चाल्यो ज ' एम करीने, [' केवट्टकप ' ति] केवट्टकप एट्टे केवलज्ञानसमान अर्थात् परिपूर्ण, वृद्ध्यास्या प्रमाणे तो ' केवल कप शब्दो आ प्रमाणे अर्थ थाय छे:-- ' केवल एट्टे मपूर्ण अने कप एट्टे खकार्य कवामां मग्गं वस्तुरूप, अर्थात् केवलकप एट्टे मपूर्ण-गमय तेने ' [' हि अचलगनिव्याहि ' ति] त्रण चपटीओ वटे. [' निवत्तनुतो ' ति] इण गणा मात ते चित्त एट्टे एकवी-शवार, [' ह्य ' ति] शीम [' अत्येगइय ' इत्यादि.] मस्यात योजन प्रमाणे तमस्काय सुधी पदेचि, अने रत्त-बीजा-अमंस्थानत योजन प्रमाण-तमस्काय सुधी तो न पदेचि [' उगला वलाहय ' ति] भोटा मेणे, [' समेयति ' ति] संखेद पामे छे एट्टे तज्जनक पुट्टेना स्नेहनी सपत्तिथी समुळे छे, कारण के, मेघना पुट्टेले मळवाथी तेनी तनाकारपण उल्लिखि थाय छे. [' त भंत ! ' ति.] ते संखेद-संमृहन-ने अने वर्षणने. [' वायेर विज्जुयो ' ति] अहि ' वादर विद्युत् ' शब्दथी वादर तेजस्वायिओ न समजवा, कारण के, अहि ज तेओनो निषेव करवानो छे, पण वद्वेना प्रभावथी उत्पन्न थएलां ते भास्वर-श्रीतिवाळो-पुट्टेलेन अही वादर तेजस्वे समजवानां छे, [' णणत्थ विग्गहाइ-समावर्णण ' ति] अर्थात् ज्या तमस्काय छे त्या वादर पृथिवी अने वादर अग्नि-तेज-नधी होत-वादर पृथिवी तो रत्तप्रभादि आठ पृथिवी-ओमा, गिरिओमा अने विमानोमां ज होय छे तथा वादर अग्नि (तेज) मनुष्य-क्षेत्रमा ज होय छे माटे तमस्कायवाळा प्रदेशमां वादर पृथिवी

१. खरी रीते तो ' इणामेव इणामेव ' ति ने वद्वे व्याकरणनी दृष्टेए ' इणामेवं इणामेवं ' ति थवु जोइए-पण आ प्रयोगनी आपनाने लीधे ' एवं ' नो अस्कार लोपणो छे. तथा अंग्रगणाना अदिगयने जणानवा ' इणामेव ' ए शब्दो द्विभंज (केवले उच्चार) करेनो छे अने ' इति ' शब्द ' उपप्रदर्शन ' ना अर्थने सूचवे छे — श्रीअभय०

२. ' केवलकप ' शब्दो अर्थे मज्झिमनिकाय (बुद्धना सूय पिटक संबंघ) प्रथमा आ प्रमाणे करेलो छे.—

“ केवलकप्यं अनवसेस समनतो. ” “ केवलकप्य एट्टे काड बाकी नहि-चारं वाजुत्तं-बुधुं. ”

“ अत्र तो अज्जतरा देवता अभिक्रन्ताय रत्तिया अभिक्रतवग्गा ” “ ह्ये अन्तिकांत वर्णवळी कोड एक देवता अभिक्रत रावामा केवल-कप (आत्मा) अवचनने अवभासित करीने ते तरफ गई. ”

—मज्झिमनिकाय, वस्मीक सुत्त—२२ (२०५०११)-अनु०

१. अही ' केवल ' अने कहर (कप) शब्दो कर्मधारयसमाम करवानो छे.—श्रीअभय०

२. अही पाचमी विभक्तिना अर्थमां श्रीजी विभक्ति बपराएली छे-एतुं कारण भा मधीगुं माकृतपणु छे.—श्रीअभय०

अने वादर अग्निगी ह्यानी नथी होनी पण जे वादर पृथिवी अने वादर अग्नि निग्रहणतिनां वर्तता होय छे तेओ ज त्यां—तमस्कायवाळा प्रदेशमां पण होइ शक्ये छे माटे ज अहीं ' विग्रहगतिने प्राप्त सिवयना ' अर्थात् ' विग्रहगतिने अप्राप्त ' एवा वादर पृथिवी अने वादर तेजनी ह्यातीने निषेधेली छे. [' पलियस्म ओ पुण अत्थि ' ति] कळी, तमस्कायनी पटये तो चंद्र वगेरे छे. [' कादूमणिआ पुण सा ' इति] ते तमस्कायनी पडये चंद्र वगेरेनो मद्राव होवाथी तेओनी प्रभा पण तेमां छे—ए सत्य छे, पण मात्र ते प्रभा तमस्कायना परिणामे परिणमवाथी पेताना क एटले आत्माने दूषित करे छे, माटे ते प्रभा—छे पण नहि जेवी छे. [' कोऽ ' नि] काळो, [' काळोभामे ' ति] वोइ काळो पण पदार्थ कोइ कारणथी काळो अवभास नहि माटे कहे छे के, ते तमस्काय काळो छे अने वाओ अवभासे छे अथवा काळी क निवाळो छे, [' गंभीरलोमहरिसजगणे ' ति] तथा गंभीर अने भवानक होवाथी ते तमस्काय, गंग हर्षनो जनक—रवाडाने उभा करनार—छे. ह्ये तमस्कायनी रोमहर्षजनकता अने भयानकतांनां कारणो कहे छे. [' भीमे ' ति] ए तमस्काय भीम, [' उचासण ' ति] अने उत्कंपनो हेतु छे. छेवट उपसंहार करना कहे छे के, [' परम '—इत्यादि.] तमस्कायनुं स्वरूप पूरुक्त प्रमाणे छे, माटे ज वहे छे के, [' देवं मि णं ' इत्यादि.] [' तपढमयाए ' ति] देव पण ए तमस्कायने जोना वेंत—जोतांवार—ज [' सुभाएज ' ति] धोम पांम—[' अहे ण ' इत्यादि.] ह्ये कदाच ते देव, तमस्कायमां प्रवेग करे तो पण भयथी [' सीहं सीहं ' ति] कायगतिना अतिवेगधो अने [' तुरिय तुरिय ' ति] मनोगतिना अतिवेगधी अर्थात् जलदीधी ज [' वीहवइज ' ति] तमस्कायने—व्यतिव्रजे—उल्लेखे—तमस्कायमाथी जलदी वहार नीकळी जाय. [' तैम इति वा ' इत्यादि.] अवकाररूप होवाथी तमस्कायनुं ' तम ' ए १-नाम छे, अवकारना दगलारूप होवाथी ' तमस्काय ' ए वीजु नाम छे, तमोरूप होवाथी ' अवकार ' ए वीजु नाम छे, मदातमोरूप होवाथी ' मदांधकार ' ए चोथु नाम छे, लोकांमं तथाप्रकारनो बीनो अंकार न होवाथी ' लोकांधकार ' ए पांचुं नाम छे, ए प्रमाणे ' लोकतमिस ' ए छट्टं नाम छे, त्यां उद्व्योत न होवाथी देवोने पण ए अवकाररूप होवाने लीधे ' देवांधकार ' ए सातसु नाम छे, ए प्रमाणे ' देवतमिस ' ए आठसु नाम छे, वल्लवान् देवना भयथी भागता देवोने तथाविध जंगल जेवु होवाने लीधे शरणभूत होवाथी ए तमस्कायनुं ' देवारण्य ' ए नवसु नाम छे, व्यूह एटले चक्रादिव्यूहनी पेटे देवोने दुभेद होवाथी ' देवव्यूह ' ए एतुं दशसु नाम छे, देवोने भयनु उत्पादक होइ तेओना गमनमां विघातनुं कारण होवाथी ' देवपरिघ ' ए अग्यारसु नाम छे, देवोने क्षोभनुं कारण होवाथी ' देवप्रतिक्षोभ ' ए वारसु नाम छे अने ए तमस्काय, अरुणोदक समुद्रना पाणिनो विकार होवाथी एतुं ' अरुणोदक समुद्र ' ए तेरसु नाम छे. पूवें पृथिव्यादि संबधे तमस्काय मच्छनु वाच्यपणुं पृच्छसुं अर्थात् ' पृथिवी ए तमस्काय कहेवाय ' इत्यादि पृच्छु, ह्ये ते तमस्काय, कया पदार्थनां परिणाम छे—शु पृथिवीकाय—पृथिवी—नो परिणाम छे के अप्पाय—पाणी—नो परिणाम छे वा पृथिवी अने पाणी—ए वने जीव अने पुद्गलना परिणामरूप होवाथी ए तमस्काय, जीव अने पुद्गलनो परिणाम छे—ए विं पृच्छतां—[' तमुक्काए ण ' इत्यादि] सूत्र कहे छे. ते तमस्कायमां वादरवाजु, वादर वनस्ति अने तयो उत्पन्न थाय छे, कारण के, वायुनी अने वनस्पतिनी उत्पत्ति अप्पायमा संभवे छे पण त्यां एटले तमस्कायमा बीजा जीवोनी उत्पत्ति संभवती नथी. कारण के, बीजाओतु ते स्वस्थान नथी. माटे ज कळुं छे के, [' नो चैव ण इत्यादि.]

कृष्णराजिओ.

२०. प्र०—कई ण भते ! कण्हराईओ पचत्ता ?

२०. उ०—गोयमा ! अट्ट कण्हराईओ पचत्ताओ.

२१. प्र०—कहि णं भंते ! एयाओ अट्ट कण्हराईओ पचत्ताओ ?

२१. उ०—गोयमा ! जप्पि सणकुमार-माहिंदाणं कप्पाणं, हिट्ठि वंभलोए कप्पे (अ)रिद्धे विमानपत्थडे—एत्थणं अवखाडगरुम-चउरंसंसाटणसांठियाओ अट्ट कण्हराईओ पचत्ताओ, तं जहाः—पुरत्थिममेणं दो, पचात्थिममेणं दो, दाहिणेणं दो, उत्तरेण दो; पुरत्थिमऽम्भंतरा कण्हराई दाहिणे-वाहिर वेण्डाइं पुट्टा, दाहिण-ऽम्भंतरा कण्हराई पचात्थिम वाहिर कण्हराइं पुट्टा, पंचात्थिम-ऽम्भंतरा कण्हराई उत्तरवाहिरं कण्हराइं पुट्टा, उत्तरमऽम्भंतरा कण्हराती पुरत्थिमवाहिरं कण्हराइ पुट्टा; दो पुरत्थिम-पचात्थिमाओ

२०. प्र०—हे भगवन् ! कृष्णराजिओ केटली कही छे ?

२०. उ०—हे गौतम ! आठ कृष्णराजिओ कहेली छे.

२१. प्र०—हे भगवन् ! ए आठ कृष्णराजिओ क्या आवेली कही छे ?

२१. उ०—हे गौतम ! उपर सनत्कुमार—माहेन्द्ररूपमां अने, नीचे ब्रह्मलोक कल्पमां (अ)रिष्ट विमानना पाधडानां छे अर्थात् ए टेकाणे अख.डानी पेटे समंचतुरख—चोखंडे—संस्थान रहियत एवी आठ कृष्णराजिओ कहेली छे, ते जेमके, वे कृष्णराजि पूर्वमां, वे कृष्णराजि पश्चिममां, वे कृष्णराजि दक्षिणमा अने वे कृष्णराजि उत्तरमा. ए प्रमाणे आठ कृष्णराजिओ कही छे, पूर्वाभ्यंतर कृष्णराजि दक्षिणव.क्ष कृष्णराजिनें संश्लेखी छे, दक्षिणाभ्यंतर कृष्णराजि पश्चिमव.क्ष कृष्णराजिनें स्पर्शेली छे, पश्चिमाभ्यंतर कृष्णराजि

१. अहिं प्राप्त श्लोकी क्षीघ्र धयो छे एटले ' क ' ने बदले ' का ' धयो छे अने ' दृपणा ' शब्दकी सार्वना ' क ' प्रत्यय आववायी ' दृपणिका ' शब्द बन्यो छे —श्रीअभय०

२. ' इति ' एटले ए अने ' वा ' एटले विकरन —श्रीअभय०

१. मूलच्छाया —इति भगवन् ! कृष्णराज्य प्रज्ञता. ? गौतम ! अष्ट कृष्णराज्यः प्रज्ञताः कुत्र भगवन् ! एता अष्ट कृष्णराज्यो प्रज्ञताः ? गौतम ! उपरि सनत्कुमार—माहेन्द्रयोः कल्पयोः, अधो ब्रह्मलोके कल्पे रिष्टे विमानप्रस्तेऽत्राऽऽवपाटकसमचतुरवसंस्थानसन्निभता अष्ट कृष्णराज्यः प्रज्ञताः, संख्या —पौरस्त्येन द्वे, पश्चिमेन द्वे, दक्षिणेन द्वे, उत्तरेण द्वे, पौरस्त्याऽभ्यन्तरा कृष्णराजि. दक्षिणव.क्ष कृष्णराजि स्पृष्टा, दक्षिणाऽभ्यन्तरा कृष्णराजिः पश्चिमव.क्ष कृष्णराजि स्पृष्टा, पश्चिमाऽभ्यन्तरा कृष्णराजिः उत्तरव.क्ष कृष्णराजि स्पृष्टा, उत्तराऽभ्यन्तरा कृष्णराजि पौरस्त्याऽभ्यन्तरा कृष्णराजि स्पृष्टा; द्वे पौरस्त्य—पश्चिमे,—अनु०

बाहिराओ कणहरादओ छलंसाओ, दो उत्तर-दाहिणवाहि-
राओ कणहराईओ तंसाओ, दो पुरस्थिभ-पचत्तियमाओ
अच्चिंतराओ कणहरादओ चउरंसाओ, दो उत्तर-दाहिणाओ
अच्चिंतराओ कणहरादओ चउरंसाओ.

-पुव्वाडवरा छलंसा तंसा पुण दाहिणुत्तरा वज्जा,
अच्चिंतरे चउरंम मव्या वि य कणहरातीओ.

२२. प्र०—कणहराईओ णं भंते ! केवतियं आयामेणं, केवइयं
विक्खवेणेणं, केवतियं परिवसेवेणेणं पचत्ता ?

२२. उ०—गोयमा ! असंखेजाइं जोयणसहस्ताइं आयामेणं,
सखेजाइं जोयणसहस्ताइं विक्खवेणेणं, असंखेजाइं जोयणसहस्ताइं
परिवसेवेणेणं पचत्ताओ.

२३. प्र०—कणहराईओ णं भंते ! केमहालियाओ पचत्ताओ ?

२३. उ०—गोयमा ! अयं णं जंबुद्वीवे दीवे, चाव-अद्धमासं
वीईवएज्जा, अत्येगइयं कणहराईं वीईवइज्जा, अत्येगइयं कणहराईं
णो वीईवएज्जा; एमहालियाओ णं गोयमा ! कणहराईओ पचत्ताओ.

२४. प्र०—अत्थि णं भंते ! कणहराईसु गेहाइ वा, गेहावणा
इ वा ?

२४. उ०—णो इण्टे-समट्टे.

२५. प्र०—अत्थि णं भंते ! कणहरादसु गामा इ वा ?

२५. उ०—णो तिण्टे-समट्टे.

२६. प्र०—अत्थि णं भंते ! कणहराईणं उराला वलाहया
संसंयंति, मम्मच्छंति, वासं वासंति ?

२६. उ०—इत्ता, अत्थि.

२७. प्र०—नं भंते ! किं देवो पक्करोति, असुरो पक्करोति,
नागो पक्करोति ?

उत्तरबाह्य कृष्णराजिने स्पंशंती छे अने उत्तराम्यंतर कृष्णराजि पूर्वबाह्य
कृष्णराजिने स्पंशंती छे, पूर्वनी अने पश्चिमनी वे बाह्य कृष्णरा-
जिओ पदंशा-छ खूणी छे. उत्तरनी अने दक्षिणनी वे व.म कृष्ण-
राजिओ त्रांसी-त्रिखूणी छे, पूर्वनी अने पश्चिमनी वे अम्यंतर
कृष्णराजिओ चउरंस-ओ-स-चे-खंडी छे अने उत्तरनी अने दक्षिणनी
वे अम्यंतर कृष्णराजिओ पण चउरंस-चोखंडी छे. — (कृष्ण-
राजिओना आकारोने लगती गाथा कहें छे. —) पूर्वनी अने
पश्चिमनी कृष्णराजि छे खूणी छे, वळी, दक्षिणनी अने उत्तरनी
बाह्य कृष्णराजि त्रिखूणी छे, अने बीजी वधी पण अम्यंतर
कृष्णराजि चौरस छे.

२२. प्र०—हे भगवन् ! कृष्णराजि, आयामवडे केटली कहा
छे ? विपंभवडे केटली कही छे अने परिवसेवडे वेटली कही छे ?

२२. उ०—हे गौतम ! कृष्णराजिओनो आशाम, असंखेय
योजन सहस्र छे, विपंभ, संखेय योजन सहस्र छे अने परिवसे-
तो असंखेय योजन सहस्र छे.

२३. प्र०—हे भगवन् ! कृष्णराजिओ केटली मोटी कही छे ?

२३. उ०—हे गौतम ! एक विपच्छ जेटला वखतमां पण कोई
द्वे जंबुद्वीपने पकवोश वार फंग आवे अने एवी ज शीव्रतम
गन्विडे जो उगलागट अडवो मास चालवानां आवे तो पण (ए
देवथा) कोई कृष्णराजि सुधी पहोंचाय अने कोई कृष्णराजि
सुधी न पहोंचाय अर्थान् हे गौतम ! कृष्णराजि एटली मोटी
कही छे.

२४. प्र०—हे भगवन् ! कृष्णराजिओमां गृहो अने गृहापणो
छे ?

२४. उ०—(हे गौतम !) ए अर्थ समर्थ नथी अर्थात् गृहो
विंगरे नथी.

२५. प्र०—हे भगवन् ! कृष्णराजिओमां गामो वंगरे छे ?

२५. उ०—(हे गौतम !) ए अर्थ समर्थ नथी अर्थात् नथी.

२६. प्र०—हे भगवन् ! कृष्णराजिओमां मोटा मेघो संसेवे छे,
संमूछें छे अने वरसाद वरसे छे ?

२६. उ०—(हे गौतम !) हा, छे अर्थात् ए प्रमाणे-प्रदनां
कक्षा प्रमाणे-थाय छे.

२७. प्र०—हे भगवन् ! शुं तेने देव, असुर के नाग करे
छे ?

१. मूच्छायाः—बाह्ये कृष्णराजी पदस्य, द्वे उत्तर-दक्षिणबाह्ये कृष्णराजी व्यस्य, द्वे पौगस्य-पश्चिमे आभ्यन्तरिके कृष्णराजी चतुरस्रे, द्वे उत्तर-
दक्षिणे आभ्यन्तरिके कृष्णराजी चतुरस्रे-पूर्वाडवरे पदस्य व्यस्य पुनर्दक्षिणोत्तरे बाह्ये, आभ्यन्तरचतुरस्राः सर्वा अपि च कृष्णराजयः कृष्णराजवो
भगवन् ! कीमन्व आशामेन, कीमन्वो विक्खमेण, कीमन्वः पारल्लेपेण प्रहताः ? गौतम ! असंखेयानि योजनसहस्राणि आशामेन, संखेयानि
योजनसहस्राणि विक्खमेण, असंखेयानि योजनसहस्राणि परिवसेणेण प्रहताः कृष्णराजयो भगवन् ! विमद्वयः प्रहताः ? गौतम ! अयं जम्बूद्वीपो द्वीपः
बावद-अर्षमास व्यतिवसेत्, असंखेयकां कृष्णराजी व्यतिवसेत्, असंखेयकां कृष्णराजी नो व्यतिवसेत्; इदमहस्यो गौतम ! कृष्णराजयः प्रहताः सन्ति
भगवन् ! कृष्णराजिपु गेहानि इति, गेहापणा इति वा ? नो तदर्थः समर्थः सन्न भगवन् ! कृष्णराजिपु ग्रामा इति वा ? नो तदर्थः समर्थः सन्न
भगवन् ! कृष्णराजीनाम् उदाग वलाहका संदिद्यन्ति, संमूच्छन्ति, वर्या वर्यां व ? इन्न, अरित्तं भगवन् ! किं देवः प्रकरोति, असुरः प्रकरोति, नागः
प्रकरोति ? —समु०

૨૭. ૩૦—મીયમા !-દેવો પકરંતિ, નો અપુરો, નાં નાગો
પકરેદ.

૨૭. ૩૦—હે ગૌતમ ! દેવ કરે છે, અપુર કે નાગ નથી
કરતો.

૨૮. ૩૦—અરિય ણં મંતે ! કળ્હરાઈસુ વાદરે યથિયસંદે ?

૨૮. ૩૦—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણરાજિઓમા વાદર સ્તનિત શબ્દો
છે ?

૨૮. ૩૦—જહા ડરાલા તહા.

૨૮. ૩૦—(હે ગૌતમ !) જેમ મોટા મેષો કણ્યા તેમ
જાણવું.

૨૯. ૩૦—અરિય ણં મતે ! કળ્હરાઈસુ વાદરે આડકાણ,
વાદરે અગણિકાણ, વાદરે વણસ્સડકાણ ?

૨૯. ૩૦—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણરાજિઓમાં વાદર અપ્કાય,
વાદર અગ્નિકાય અને વાદર વનસ્પતિકાય છે ?

૨૯—૩૦—ળો તિળદ્દે મમદ્દે, ણ્ણત્થ વિન્ગહગતિસમા-
વવણં.

૨૯. ૩૦—(હે ગૌતમ !) તે અર્થ સમર્થ નર્થા અને આ
નિષેધ, વિપ્રહગતિ સમાપન્ન જીવ સિવાય વ્રીજા જીવો માટે જાણવો.

૩૦. ૩૦—અરિય ણં ચંદિમ-સૂરિય-ગહગગ-નક્સ્વત્ત-
તારારૂવા ?

૩૦. ૩૦—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણરાજિઓમાં ચંદ્ર, સૂર્ય, પ્રહગણ,
નક્ષત્ર અને તારાઓ છે ?

૩૦. ૩૦—ળો તિળદ્દે સમદ્દે.

૩૦. ૩૦—(હે ગૌતમ !) તે અર્થ સમર્થ નર્થા.

૩૧. ૩૦—અરિય ણં કળ્હરાઈણં ચંદામા તિ વા, સૂરામા
તિ વા ?

૩૧. ૩૦—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણરાજિઓમાં ચંદ્રની કાંતિ છે ?
સૂર્યની કાંતિ છે ?

૩૧. ૩૦—ળો તિળદ્દે સમદ્દે.

૩૧. ૩૦—(હે ગૌતમ !) તે અર્થ સમર્થ નર્થા.

૩૨. ૩૦—કળ્હરાઈઓ ણં મતે ! કેરિસિયાઓ વ્વેણં
પજ્જાઓ ?

૩૨. ૩૦—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણરાજિઓ વર્ણવડે કેવી કહી
છે ?

૩૨. ૩૦—હે ગોયમા ! કાલાઓ, જાવ, સિપ્પામેવ
વીતીવણ્જા.

૩૨. ૩૦—હે ગૌતમ ! કાઢી યાવત્—(તમસ્કાયની પેટે
મયંકર હોવાથી દેવ પળ પૂને) જલદી જ ઉલ્ટંધી જાય.

૩૩. ૩૦—કળ્હરાઈઓ ણં મંતે ! કતિનામધેજ્જા પજ્જા ?

૩૩. ૩૦—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણરાજિનાં કેટલાં નામધેય
કણ્યા છે ?

૩૩. ૩૦—ગોયમા ! અદ્દનામધેજ્જા પજ્જા, તં જહા:—
કળ્હરાઈ વા, મેહરાઈ વા, મઘા ઇ વા, માઘવઈ વા, વાયફાલિહા ઇ વા,
વાયપલિક્લોમા ઇ વા, દેવફાલિહા ઇ વા, દેવપલિક્લોમા ઇ વા.

૩૩. ૩૦—હે ગૌતમ ! કૃષ્ણરાજિનાં આઠ નામ કહ્યાં છે,
તે જેમકે, ૧ કૃષ્ણરાજિ, ૨ મેઘરાજિ, ૩ મઘા, ૪ માઘવતી,
૫ વાતપરિઘા, ૬ વાતપરિક્ષોમા, ૭ દેવપરિઘા અને ૮ દેવપરિ-
ક્ષોમા.

૩૪. ૩૦—કળ્હરાઈઓ ણં મંતે ! કિં પુદ્ધવીપરિણામાઓ,
આડપરિણામાઓ, જીવપરિણામાઓ, પોગ્ગલપરિણામાઓ ?

૩૪. ૩૦—હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણરાજિ પૃથ્વીનો પરિણામ છે ?
જલનો પરિણામ છે ? જીવનો પરિણામ છે ? કે પુદ્ગલનો પરિણામ છે ?

૩૪. ૩૦—ગોયમા ! પુદ્ધવીપરિણામાઓ, નો આડપરિણામાઓ
વિ, જીવપરિણામાઓ વિ, પુગ્ગલપરિણામાઓ વિ.

૩૪. ૩૦—હે ગૌતમ ! કૃષ્ણરાજિ પૃથ્વીનો પરિણામ છે પણ
જલનો પરિણામ નથી. તથા જીવનો પણ પરિણામ છે અને
પુદ્ગલનો પણ પરિણામ છે.

૩૫. ૩૦—કળ્હરાઈમુ ણં મતે ! સવ્વે પાળા, મૂયા જીવા,
સત્તા ઉવવણ્ણપુવ્વા ?

૩૫. ૩૦—હે ભગવન્ ! કૃષ્ણરાજિમાં સર્વે પ્રાણો, મૂનો,
જીવો અને સત્ત્વો પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા છે.

૧. મૂલચ્છાયા.—ગૌતમ ! દેવ પ્રકરોતિ, નોડસુરે, નો નાગ. પ્રકરોતિ. અસ્તિ ભગવન્ ! કૃષ્ણરાજિપુ વાદર: સ્તનિતશબ્દ ? યથોદારાસ્તયા. અસ્તિ
ભગવન્ ! કૃષ્ણરાજિપુ વાદરોડપ્કાય, વાદરોડગ્નિકાય, વાદરો વનસ્પતિકાય ? નો તદર્થ. સમર્થ, નાન્યન્ન વિપ્રહગતિસમાડવપ્રકેન. અસ્તિ ચન્દ્ર-સૂર્ય-
પ્રહગણ-નક્ષત્ર-તારારૂપા ? નો તદર્થ. સમર્થ. અસ્તિ કૃષ્ણરાજિપુ ચન્દ્રાડસમેતિ વા, સૂર્યામેતિ વા ? નો તદર્થ સમર્થ. કૃષ્ણરાજ્યો ભગવન્ ! કીટ્થો
વર્ણન પ્રજ્ઞા. ? ગૌતમ ! કૃષ્ણ: વાદત્-ક્ષિપ્રમેવ વ્યતિગ્જેત્. કૃષ્ણરાજ્યો ભગવન્ ! કતિનામધેયા પ્રજ્ઞા ? ગૌતમ ! અદ્દનામધેયા પ્રજ્ઞા, તથયા:
કૃષ્ણરાજિવાં, મેઘરાજિવાં, મઘા ઇતિ વા, માઘવતીતિ વા, વાતપરિઘા ઇતિ વા, વાતપરિક્ષોમા ઇતિ વા, દેવપરિઘા ઇતિ વા, દેવપરિક્ષોમા ઇતિ વા,
કૃષ્ણરાજ્યો ભગવન્ ! કિં પૃથ્વીપરિણામા, અપ્પરિણામા, જીવપરિણામા, પુદ્ગલપરિણામા ? ગૌતમ ! પૃથ્વીપરિણામા, નોડપરિણામા નપિ,
જીવપરિણામા અપિ, પુદ્ગલપરિણામા અપિ. કૃષ્ણરાજિપુ ભગવન્ ! સર્વે પ્રાણા, મૂના, જીવા, સત્ત્વા ઉપપન્નપૂર્વા. ?—અન્નુ.

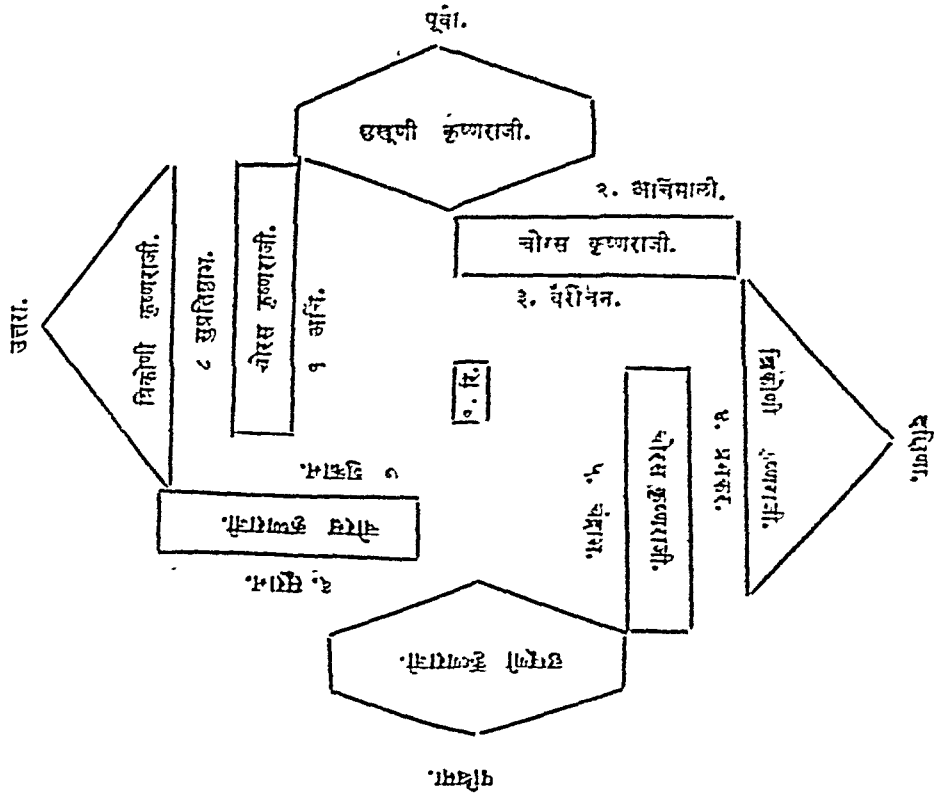

૩૫. ૩૦—હંતે, ગોયમા! અસડં, અદુવા અણંતકવુત્તો; નો ચેવ
વાદરઆઝકાઈયત્તાણ, વાદરઅગાળીકાઈયત્તાણ વા, વાયરવળ-
ત્સડંકાઈયત્તાણ વા.

૩૫. ૩૦—હે ગાંતમ ! અનેકવાર અથવા અનેનવાર ડાઘ
ધવા છે, પણ વાદર અખ્યાવપણે, વાદર અપ્રિક વપણે, અને વાદર
વનસ્પતિકાયિકવણે ડાઘન થયા નથી.

૨. તમસ્કાયસાટ્ડયાન્ કૃષ્ણરાજિપ્રકરણમ્. ' કળ્હરાઈઓ ' તિ કૃષ્ણવર્ણપુટ્લરેત્તાઃ, ' હૃવ્વ ' તિ મમમ્, ' કિલે ' તિ
વૃત્તિકાર: પ્રાહ. ' અક્ષાટગ '—ઈત્યાદિ. ઇહ આસ્વાટક: પ્રેક્ષાસ્થાને આસનવિશેષલક્ષણસ્તન્મંસ્થિતાઃ, સ્વાર્પના ચેવમ્.—' નો અમુરો '
ઈત્યાદિ. અમુર—નામકુમારાણાં તત્ર ગમનાડસંભવાદ્ ઇતિ. ' કળ્હરાઈ ડ વ ' તિ પૂર્વેવા, ' મેચરાઈ ' ઇતિ વા ક ડમેવરેલ્તુલ્યત્વાત્,
' મધા ઇ વા ' તમિશ્રતયા ષટ્ઠનારકપૃથ્વીતુલ્યત્વાત્, ' માચવ્ડ ઇ વા ' તમિશ્રતયા એવ સત્તમનારકપૃથ્વીતુલ્યત્વાત્, ' વાય-ફલિહા
ઈ વ ' તિ વાતોડત્ર વાલ્યા તદ્વત્—યા તમિશ્રવાત્, પરિષથ દુર્લ્લેધ્યત્વાત્ સ (સા) વાતપરિષ, ' વાયપરિષ્વોમો ડ વ ' તિ વાનોડસાડાઈ
વાલ્યા તદ્વત્—યા તમિશ્રવાત્, પરિક્ષોમથ પરિક્ષોમહેતુત્વાત્ સ (સા) વાતપરિક્ષોમ ઇતિ. ' દેવફલિહા ડ વ ' તિ દેવાનો પરિષા ડવ અર્ગત્ર
ઈવ દુર્લ્લેધ્યત્વાદ્ દેવપરિષ ઇતિ. ' દેવપલિક્ષોમા ડ વ ' તિ દેવાના પરિક્ષોમહેતુત્વાત્ ઇતિ.

૨. કૃષ્ણરાજિ અને તમસ્કાયતું સાઠ્ઠ્ય હોવાથી હવે કૃષ્ણરાજિનું પ્રકરણ શરુ થય છે. [' કળ્હરાઈઓ ' તિ] કૃષ્ણરાજિ ઇટલે કાઠાં
પુટ્લોની રેલા, [' હૃવ્વ ' તિ] સાથે, વૃત્તિકારે તો ' હૃવ્વ ' નો કિડ—ચોક્કમ—એવો અર્થ કર્યો છે. [' અક્ષાટગ —ઈત્યાદિ.] અહિ આસ્વાટક
ઇટલે અસ્વાટો અર્થાન્ નાટકાદિ જોવાના સ્થાનમાં એક પ્રકારના આમનરુપ, તેને સ્થાને એ કૃષ્ણરાજિઓ મસ્થિત છે; તેની સ્થાપના—આકૃતિ—
આ પ્રમાણે છે.—

[' નો અમુરો ' ઇત્યાદિ.] ત્વાં—કૃષ્ણરાજિને ઠેકાણે—અમુરકુમારોતું અને નાગકુમારોતું ગમને સંભવતું નથી [' કળ્હરાઈ ડ વ ' તિ] કૃષ્ણરાજિ
અચ્છનો અર્થ પૂર્વની પેઠે જાણવો, [' મેચરાઈ ઇતિ વા '] કાઠા મેચની રેલાની તુલ્ય હોવાથી ' મેચરાજિ ' એ નામ છે, [' મધા ઇ વા ']
તમિશ્રવણે છઠી નારક પૃથ્વીની તુલ્ય હોવાથી ' મધા ' એ નામ છે, [' માચવ્ડ ઇ વા '] તમિશ્રવણે જ સત્તમ નારક પૃથ્વીતુલ્ય હોવાથી
' માચવર્તી ' એ નામ છે, [' વાયફલિહા ડ વ ' તિ] અહિ વાત ઇટલે વાલ્યા—વાતનો સમૂહ—એ અર્થ જાણવો—જે કૃષ્ણરાજિ વાયુના સમૂહની પેઠે
ષટ્ઠ અવકાશવાળી છે અને દુર્લ્લેધ્ય હોવાથી પરિવની પેઠે છે તે ' વાતપરિષ ' કહેવાય, [' વાયપરિષ્વોમ ' તિ] અહિ પણ વાત ઇટલે
' વાલ્યા ' એ અર્થ કરવો, જે કૃષ્ણરાજિ, વાયુના સમૂહની પેઠે ગાઢ અચક્ષરવાળી છે અને પરિક્ષોમના હેતુત્વાર્થા પરિક્ષોમરુપ છે તે વાતપરિક્ષોમ
કહેવાય, [' દેવફલિહા ડ વ ' તિ] દુર્લ્લેધ્યપણાથી જે કૃષ્ણરાજિ દેવોને પરિષ—અર્ગલા—મોગલ—ની પેઠે છે તે ' દેવપરિષ ' કહેવાય અને [' દેવપ-
લિક્ષોમા ડ વ ' તિ] દેવોને પરિક્ષોમાવવામાં હેતુ હોવાથી એ કૃષ્ણરાજિ ' દેવપરિક્ષોમ ' પણ કહેવાય.

૧. મૂલ્ચલાયા—હન્ત, ગોનમ ! અવડન્, અવવા અગન્તકૃત્વ, નો ચેવ વ.દરાંકાયિકૃતયા, વાદરાંકાયિકૃતયા વા, વાદરવનસ્પતિકાયિકૃતયા
વા.—અનુ.

૨. સ્થાપના ધનુવાદે દર્શયિષ્યતે:—અનુ.

લોકાંતિક દેવો.

—એસિ ણં અટ્ટપ્પહ કપ્પરાહણં અટ્ટમુ ઉવાગતરેમુ અટ્ટ લોગંતિ-
ગત્તિમાણા પન્નતા, તં જહા -અર્ચી, અર્ચિમાલી, વહરોયણે પમં-
કે, ચંદામે, સૂ-ામે, મુક્કામે, સુપ્પહામે, મજ્ઞં રિદ્ધામે.

—ए आठ कृष्णर.त्रिभ्रोना आठ अवकाशान्तरमा आठ लो-
कांतिक विमानो (आनेत्या) कहां छे. ते जेमंक; ? अर्ची, २
अर्चिर्म.ली. ३ धरोचन. ४ प्रभकर, ५ चन्द्राम, ६ मूर्ताम,
७ शुक्राम, आठमु सुप्रतिष्ठाभ अने वचमा गिष्ठाभ विमान छे.

૩૬. પ્ર૦--કાહિ ણ મંતે ! અર્ચિ-નિમાણે પન્નતા ?

૩૬. ૭૦--ગોયમા ! ઉત્તર પુનરિપમેણં.

૩૬. પ્ર૦--हे भगवन् ! अर्ची विमान क्या कहुं छे ?

૩૬. ૭૦--हे गौतम ! उत्तरनी अने पूर्वनी वचे अर्ची विमान
कहुं छे.

૩૭. પ્ર૦--કહિ ણ મને ! અર્ચિમાલી વિમાણે પન્નતા ?

૩૭. ૭૦--ગોયમા ! પુરતિયમેણ, એ પરિવાહીએ નેયધ્વ.

૩૭. પ્ર૦--हे भगवन् ! अर्चिमाली विमान क्या कहुं छे ?

૩૭. ૭૦--हे गौतम ! पूर्वमा अर्चिमाली विमान कहुं छे,
ए प्रमाणे क्रमयी बयां विमानो मांटे जाणवुं यावन्—

૩૮. પ્ર૦--જ.વ-કહિ ણ મને ! રિદ્ધે વિમાણે પળગતે ?

૩૮. ૭૦--ગોયમા ! વહુમઞ્જરદેસમાણ, ણ્ણસુ ણં અટ્ટમુ
લોગંતિયવિમાણેસુ અટ્ટવિહા લોગંતિયા દેવા પરિવસંતિ, ત જહા:-
સારસ્સયમાહ્ચા વળ્હીવરુણાય ગદ્દતોયા ય,
તુસિયા આઽવાવાહા અગ્નિચ્ચા ચંવ રિદ્ધા ય.

૩૮. પ્ર૦--हे भगवन् रिष्टविमान क्या कहुं छे ?

૩૮. ૭૦--हे गौतम ! बहुमध्यभागमा रिष्टविमान कहुं छे,
ए आठे लोकान्तिक विमानोमां आठ जातना लोकान्तिक देवो रहं
छे, ते जेमके, ? सारस्वत, २ आदित्य, ३ वह्नि, ४ वरुण, ५
गर्दतीय, ६ तुषित. ७ अव्यावाव, अने ८ आग्नेय तथा वचमा
रिष्ट देव छे.

૩૯. પ્ર૦--કહિ ણ મંતે ! સારસ્સયા દેવા પરિવસંતિ ?

૩૯. ૭૦--ગોયમા ! અર્ચિમ્મિ વિમાણે પરિવસતિ.

૩૯. પ્ર૦--हे भगवन् ! सारस्वत देवो क्यां रहे छे ?

૩૯. ૭૦--हे गौतम ! सारस्वत देवो अर्ची विमानमां
रहे छे

૪૦. પ્ર૦--કાહિ ણં મંતે ! આહ્ચા દેવા પરિવસન્તિ ?

૪૦. ૭૦--ગોયમા ! અર્ચિમાલિમ્મિ વિમાણે, એવં નેયધ્વં
જહાઽઽણુપુલ્લી,એ.

૪૦. પ્ર૦--हे भगवन् ! आदित्य देवो क्या रहे छे ?

૪૦. ૭૦--हे गौतम ! आदित्य देवो अर्चिमालि विमानमा
रहे छे. ए प्रमाणे यथानुपूर्वोए यावत्-रिष्ट विमान सुवी जाणवुं.

૪૧. પ્ર૦--જ.વ-કહિ ણં મંતે ! િદ્ધા દેગ પરિવસન્તિ ?

૪૧. ૭૦--ગોયમા ! રિદ્ધિમ્મિ વિમાણે.

૪૧. પ્ર૦--हे भगवन् ! रिष्ट देवो क्या रहे छे ?

૪૧. ૭૦--हे गौतम ! रिष्ट देवो रिष्ट विमानमां रहे छे.

૪૨. પ્ર૦--સારસ્સયમાહ્ચાણં મને ! દેવાણં કતિ દેવા,
કતિ દેવસયા પળગત્તા ?

૪૨. ૭૦--ગોયમા ! સત્ત દેવા, સત્ત દેવસયા પરિવારો
પન્નત્તો, વળ્હી-વરુણાણં દેવાણં ચહદન દેવા, ચહદમ દેવમહસ્સા
પન્નત્તા; ગદ્દતોય-તુસિયાણ દેવાણ સત્ત દેવા, સત્ત દેવસહસ્સા
પરિવારો પન્નત્તો; અવસેસાણં નવ દેવા, નવ દેવસયા પળગત્તા.

૪૨. પ્ર૦--हे भगवन् ! सारस्वत अने आदित्य, ए वे देवो-
नो केटछा देवो अने केटछा देवना सेकडाओ परिवार कह्यो छे ?

૪૨. ૭૦--हे गौतम ! सात देवो अने देवना सात सेकडाओ
एटले सातसां देवो. सारस्वत अने आदित्य देवो-नो परिवार छे,
वह्नि अने वरुण ए वे देवोनो चौड देव अने चौड हजार देव
परिवार व्ह्यो छे, गर्दतीय अने तुषित ए वे देवोनो सात देव
अने मात हजार देव परिवार व्ह्यो छे, अने बाकीना देवोनो
नव देव अने नवसो देव परिवार व्ह्यो छे. (परिवारानी संख्याने

૧ મૂલસ્થાયા--एनामाम् अष्टानां कृष्णराजीनाम् अष्टमु अवकाशान्तरेषु अष्ट लोकान्तिकविमानानि प्रहसन्ति, नव याः-आर्चि, अर्चिमालि,
नं-चन., प्रभकरः, चन्द्राम, मूर्ताम, शुक्रा(क्रा)म, सुप्रतिष्ठाभ, मध्ये रिष्ठाम.. कुत्र भगवन् ! अर्चि. विमानं प्रहसत् ? गौतम ! उत्तर-पूर्वस्थेन, कुत्र
भगवन् ! अर्चिमालि विमानं प्रहसत् ' गौतम ' पूर्वस्थेन, एव परिपाठ्या ज्ञातव्यम्. यावत्-कुत्र भगवन् ' रिष्ट विमानं प्रहसत् ? गौतम ! बहुमध्य-
भागमा, एतेषु अष्टषु लोकान्तिकविमानेषु अष्टपेया लोकान्तिका. देवा परिवसन्ति, तद्यथा -म-रुणा-ऽ-दित्य-वह्नि वरुणाव-गर्दतीयश्च, तुषिता
अव्यावाधा आग्नेयाश्च रिष्ठश्च. कुत्र भगवन् ! सारस्वता. देवाः परिवसन्ति ' गौतम ! अर्चि विमाने परिवसन्ति कुत्र भगवन् ! आदित्य देवा.
परिवसति ! गौतम ! अर्चिमाली विमाने, एवं ज्ञानव्य यथाऽऽनुपूर्व्या. यावत्-कुत्र भगवन् ' रिष्ठा देवा. परिवसन्ति ! गौतम ! रिष्टे विमाने.
सारस्वताऽऽदित्यानां भगवन् ! देवाना कति देवा, कति देवसतानि प्रहसन्ति ! गौतम ! सप्त देवा, सप्त देवसतानि परिवार प्रहसन्. वहि-वरुणाना
देवानां चतुर्दश देवाः, चतुर्दश देवसहस्रानि प्रहसन्ति, गर्दतीय-तुषितानां देवानां सप्त देवाः, सप्त देवसहस्रानि परिवार प्रहसन्, अष्टोषाणां नव
देवाः, नव देवसतानि प्रहसन्तिः--अनु०

इत्याहः—‘ जाव ’ इत्यादि. सा चेयं लज्जतः—“ लोयंतियविमाणा णं भंते ! कतिववा पचत्ता ? गोयमा ! तिवण्णा—ल्लोयवा. इतिहा, सुकिल्ला; एव पमाए निचालोया, गंयेण इड्ढगंधा, एवं इड्ढफासा, एवं सच्चरयणामया; तेसु देवा समचउरसा, अहम्महु-गवत्ता, पम्हलेस्सा. लोयंतियविमाणेसु णं भंते ! सव्वे पाणा, भूया, जीवा, सत्ता; पुढाविकाइयत्ताए, आउकाइयत्ताए, तेउकाइयत्ताए, वाउकाइयत्ताए, वणस्सइकाइयत्ताए; देवत्ताए, देविताए, उववन्नपुच्चा ? ‘ हन्ते ’ इत्यादि लिखितमेव. ” ‘ केवद्वय ’ ति छान्दसवात् क्रियत्या अवाधया अन्तरेण लोकान्तः प्रज्ञप्त इति.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवतीसुत्रे षष्ठे पत्रे पञ्चम उद्देशके श्रीअभयदेवसुरविरचिते विवरणं समाप्तम्

૩. [‘ અટ્ટમુ ઉવાચતેરેસુ ’ તિ] વેની વચ્ચે જે અવકાશાન્તર તેમાં એટલે અમ્યંતર ઉત્તરનો અને પૂર્વની વચ્ચે એક વિમાન છે, વાહ્ય વચ્ચે પૂર્વની વચ્ચે નીજું વિમાન છે, અમ્યંતર પૂર્વની અને દક્ષિણની વચ્ચે ત્રીજું વિમાન છે, વાહ્ય વચ્ચે દક્ષિણની વચ્ચે ચોથું વિમાન છે, અમ્યંતર દક્ષિણની અને પશ્ચિમની વચ્ચે પાંચમું વિમાન છે, વચ્ચે વાહ્ય પશ્ચિમમાં છઠું વિમાન છે, અમ્યંતર પશ્ચિમ અને ઉત્તરની વચ્ચે સાતમું વિમાન છે અને વચ્ચે ઉત્તરમાં આઠમું વિમાન છે. [‘ લોયંતિયવિમાણ ’ તિ] લોક એટલે વૈશ્વલોક, તેને અંતે એટલે સમીપે જે શ્રો રહે તે લોકાન્તર ક્ષેત્રો અને લોકાન્તિકરૂપ જે વિમાનો તે લોકાન્તિક વિમાનો (૮ પ્રમાણે સમાસ કરવો) કહેવાય અથવા લોકાન્તિક જે દેવો અને તેઓના જે વિમાનો તે લોકાન્તિક વિમાનો (૯ પ્રમાણે સમાસ કરવો) કહેવાય. અહિં અવકાશાતરમા રંહનાર ‘ અર્ચિ ’ વગેરે આઠે વિમાનોની દર્શાવના કહેવાના પ્રસંગમાં પણ જે કૃષ્ણરાજિઓના મધ્યમ-વચ્ચે-ભાગે રંહનાર ‘ રિપ્ત ’ નામનું નવમું વિમાન જણાવ્યું છે તે પક્ત વિમાનના પ્રસ્તાવથી જ સમજાવતું છે. ૧ સારસ્વત, ૨ આદિત્ય, ૩ વહ્નિ, ૪ વરુણ, ૫ ગદ્ગતોય, ૬ તુસિય, ૭ અવ્યાવાપ, ૮ આગ્નેય અને નવમા રિપ્ત, અહિં અશ્રંગેને અનુમાર્ગ-લર્યાને અનુમાર્ગ-એમ જણાય છે કે, સારસ્વત દેવ અને આદિત્ય દેવ એ વચ્ચે સમુદિત દેવોનો સાત દેવ અને સાતસો દેવો પરિવાર છે અર્થાત્ એ વચ્ચે દેવોનો ભંગો પરિવાર-એટલો છે, એ પ્રમાણે આગળે પણ જાણી લેવું, [‘ અંબેયણા ’ તિ] અવ્યાવાપે દેવનો, આગ્નેય દેવનો અને રિપ્તદેવનો પણ પરિવાર જાણી લેવો. [‘ એવ નેયદ્વ ’ તિ] એ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત પ્રશ્નના અને ઉત્તરના અભિલાપથી લોકાન્તિક વિમાનોની વક્તવ્યતાનું જ્ઞાન મળવું.

૧. ૨૦ છા —લોકાન્તિકવિમાના ભગવન્ ‘ કતિવર્ણા. પ્રજ્ઞતા. ? ગોતમ ! ત્રિવર્ણા —લોહિતા, દારિદ્રા, શુફલા ; एवं प्रभया निचालोया, गन्धेन इष्टगन्धा, एवम् इष्टस्पर्शा, एवं सर्वस्वमया., તેપુ દેવા. સમચતુરસા, આઠમધૂકવર્ણા, પચ્ચલેરમા. લોકાન્તિકવિમાનપુ ભગવન્ ‘ સુવે પ્રાણા, ભૂના, જીવા, મત્સ્યા; પૃથિવીકાચિકતયા, અપ્કાચિકતયા, તેજ.કાચિકતયા, વાયુકાચિકતયા, વનસ્પતિકાચિકતયા, દેવતયા, દેવિતયા ઉપપન્નપૂર્વા ?.—અનુ૦

૧. આ ઉપરના આ ટીકાના મૂક સૂત્રમા દેવોને લગતી હકીકત સ્પષ્ટની છે જૈનસપ્રદાયને અભિમત એવી-દેવોને લગતી ઘની હકીકત આ સૂત્રમાં અનેક ટેકાણે આવી ગઈ છે અને હવે પછી પણ આવશે તો એ વધી હકીકતોની સાથે તૂલના કરવા સારૂ જો વેદિક સપ્રદાયને અભિમત એવી-દેવોને લગતી હકીકત આપવામાં આવે તો ઠીક ગણાય-એમ માનોને અહીં શ્રીપાતંજલસૂત્રમા આવેશી એ દેવોની હકીકત અક્ષરસઃ જણાવી દર્શાવે છીએ

“ એ પાતાલસ્થાનની ઉપર મૂલોક છે, મૂલોકની ઉપર મુવલોક (અતરિક્ષલોક) છે પૃથ્વીમા જેમ અનન્ય જીવો રહે છે તેમ એ અંતરિક્ષ-લોકમાં પણ અસંખ્ય જીવો રહે છે, મુવલોકની ઉપર સ્વલોક રહે છે, એને મહેદ્લોક પણ કહે છે એમા અસંખ્ય જનમોક્તમ પ્રાણીઓ રહે છે. એ ૧ મહેદ્લોકમા જે દેવ-જાતિનો વાસો છે તેના છ પ્રકાર છે ૧ ત્રિવદ્, ૨ અમિત્વાત, ૩ વામ્ય, ૪ નુપિત, ૫ અ-પરિનિમિત્તવગ્ની અને ૬ પરિનિમિત્તવગ્ની. એ વધા દેવો સકલ્યસિદ્ધ મામર્થ્યવાહ્યા, અગ્નિમાદિ એશ્વર્ય સંપન્ન, કલ્પ પર્યંત આયુષ્યવાહ્યા અને ઔપપાદિક દેહવાહ્યા છે (ઔપપાદિકદેહ એટલે જે શરીર, માતા પિતાના સયોગવચ્ચે ડરપન્ન થયું નથી, કિંતુ પૂર્વે કરેલા ધર્મેના પ્રભાવથી ઉપપન્ન થયેલ છે) અર્થાત્ ધર્મેના તેજથી સુસકૃત અને પવિત્ર મૌતિક અણુઓ દ્વારા તેઓનો દેહ વનેલો હોય છે. એ દેહ, નિર્મલ, લયુ અને સુક્ષ્મતમ હોય છે, એને મલિનદેહવાહ્યા માણનો જોડ પ્રકૃતા નથી. એ સ્વલોકની ઉપર ૨ મહલોક છે, તેમાં પાંચ પ્રજાગ્ના દેવો વામ કરે છે ૧ કુસુદ, ૨ કમ્બવ, ૩ પ્રતર્ચન, ૪ અજનામ અને ૫ પ્રતિતામ. એ વધા મહાભૂતવગ્ની છે એટલે એઓને સ્થૂર તથા મુક્તમૂનો સર્પુરૂપે પણ રહેલા હોય છે. તેઓ (જ્યારે તેની) ટચ્છા કરે છે, તે જ કાલે તેમને એ મહાભૂતો તે તે પદાર્થને હાજર કરે છે અર્થાત્ એમની અમોવ ટચ્છાના પ્રભાવથી એ મહાભૂતો તે તે પદાર્થને આકારે પરિણામ પામે છે. તેઓ આપણો પેટે આહાર કરતા નથી અંચ-વસ્તુનું વ્યાજ તથા પરિદર્શન કરીને જ તેઓ વૃત્ત તથા પરિપુષ્ટ થાય છે. એમનું આયુષ્ય હજાર કરણ મુથીનું છે તેની ઉપર ૩ ‘ જનલોક ’ નામે ત્રણાનો પ્રથમ લોક છે. એ લોકમા ચાર પ્રકારની દેવજાતિ રહે છે: ૧ ત્રણપુગેહિત, ૨ ત્રણકાચિક, ૩ ત્રણમહાકાચિક અને ૪ અમર. એ સવહ્યા, મહાભૂત અને ઇન્દ્રિયોને વચા કરીને અપાર આનંદમાં રહે છે. એમનું આયુષ્ય ત્રે હજાર કરણનું છે તેના ઉપર ૪ ‘ તપ ’ નામે ત્રણાનો બીજો લોક છે. એમા ત્રણ પ્રકારની દેવ જાતિ રહે છે. ૧ આમાસ્તર, ૨ મહામાસ્તર, ૩ મલ્યમહામાસ્તર. મહાભૂતો ઇન્દ્રિયો અને મહત્-તત્ત્વ એટલે મન; એમને વશાભૂત છે. એમનું આયુષ્ય ચાર હજાર કરણનું છે. એ વધા ધ્યાનવ્રમ અને અધ્યા-હતશ્ચાન સંપન્ન છે, સલ્યલોકના વિષય સિવાયના અન્યલોકના સર્વે વિષયો તેમના જાણવામા છે. એ લોકની ઉપર ત્રણાનો ત્રીજો ૫ નચલોક છે. એમા ચાર પ્રકારની દેવજાતિ રહે છે. ૧ અચ્યુત, ૨ શુદ્ધનિવાન, ૩ મલ્યમા અને ૪ મજ્જાસજ્જા. વેદયાક તેઓને ૧ અતર-ભવનન્યામ, ૨ સ્વપ્રતિષ્ઠ, ૩ ઉપરિસ્થ, અને ૪ પ્રધાનવશી,—એગ નામથી પણ ઓછરો છે એમનું આયુષ્ય અને માગને ત્રણાના જેટલું છે એઓ વધા મહાપ્રલય પર્યંત ઝીવતા રહે છે અને ત્રણાનો પેટે નથી નથી મુદ્ધિ કરવામા સમય છે—પાતંજલગોવર્ધન, ત્રિમાસનંદ, સુ૦ ૨૬ (પૃ૦ ૧૭૧-૧૭૨-૧૭૩ નચુતામશર્મા) [આ ઉલ્લેખમા ‘ કરા ’ શબ્દનો પ્રયોગ વારંવાર થયેલો છે તો તેની સમજણ માટે ત્રિમાસનો એ મનુસ્મૃતિમાનું મન્વંતરનું પ્રકરણ જોઈ લેવું] .—અનુ૦

ने ज पूर्वोक्तनी साथे दर्शावे छे के, [' विमानजने' रत्यादि] नाधार्य-अर्थी गाथा, तेमां विमाननुं प्रतिष्ठान दर्शाव्यु ज छे अने बाह्य एते विमानोनी पृथिवीनुं स्फुटयनुं तो दर्शाववातुं छे, ते बाह्य २५.०० योजन छे अने तेनी उंचाई तो ७०० योजन छे. यद्यी, एयो आवडिकासं प्रविष्ट न होवारी जुदा जुदा प्रकारना आकारे रहलां छे अने जेयो आवडिकामां प्रविष्ट होय तेयो तो गौळ, त्रिकोण के चतुष्कोण एवा आगमना भेदधी व्रज आकारवाजं न होय छे. [' वमडोए ' रत्यादि.] ब्रह्मजोगमां गेनासं विमानो परम्वे अने देवो परम्वे जे वक्तव्यता ' जीर्वाभिगम ' सूत्रमा करी छे ते वक्तव्यता ते लोकान्तिक देवोमां जागरी-अनुगधी, ते वक्तव्यता कयां मुधी जागरी ? तो कहै छे के, [' जाव ' रत्यादि.] कडक घोड़ी ते-वक्तव्यता-आ प्रमाणे छे —“ हे भगवन ! लोकान्तिक विमानोना केटया यगो कया छे ? हे गीतम ! लोकान्तिक विमानो व्रज वगो-वाळा कया छे, लाउ वर्णवाळा, हरिद्रा-हलदर-ना वर्णवाळां अने शुभ्र वर्णवाळां, ए प्रमाणे प्रभावटे निर्य आलेक-प्रमाण-वाळं छे, गवडटे दृष्ट गधवाळं छे, ए प्रमाणे दृष्ट स्पर्शवाळां, ए प्रमाणे सर्वे स्तनमय ते विमानो छे, ते विमानोमां देवो समचतुरस्रगणानवाळ. आर्टे मधूक-डीया-महुडा-जेवा वर्णवाळा अने पदमेत्यावाळा छे. हे भगवन ! ते लोकान्तिक विमानोमां सर्वे प्राणो, मूना, जीवो, अने कस्यो पूर्वें पृथिवीकार्यकरणे, जलकार्यकरणे, अधिनायिकरणे, वायुकार्यकरणे अने वनमनिकार्यकरणे तथा देवपणे, देवीपणे पूर्वें उगड यया छे ? ” ' ल ' रत्यादि ते मूळमां लखेनुं ज छे [' केवरेय ' ति] केटली अवागवटे एटले केटया अतएवटे लोसंन कयो छे.

१. जूओ, जावाजीवाभिगम सूत्र, बीजी वैमानिक उद्देशक ५० ३१४ यो ४०६ (६० ला०) तथा जूओ प्रदाना सूत्र, बंधुं स्थानपद, ब्रह्म-होळ-देवस्थानधिकार-३० १०३ (ला० स०) -धनु०

२ ' केवरेय ' रूप भाषं छे, कारण के, एने ' केवहाए ' ने बदेले मूळमां लावेनुं छे.—श्री अमद०

बैदारूपः समुद्रंऽखिलजलस्यारते क्षारभारे भवंऽग्निम् द्वायी यः सद्गुणानां परकृतिकरणाद्भूतजीवी तपस्वी ।

अस्माकं वारवारीऽनुगतनखरो बाहको दान्ति-शान्योः-दद्यात् श्रीवीरदेवः सकलशिवसुखं मागहा चाप्तमुच्यः ॥

शतक ६.-उद्देशक ६.

पृथ्वीओ केटली ?-मा.ग.-अनुत्तर विमानो केटली ?-पाच.-अ गणानिक ममुद्वात.-रत्नप्रभामा उत्पन्न थवाने योग्य जीव, त्या पक्षीच'ने ज आकार करे ?-पृथ्वीने
रुने ?-के.ल्लक त्या पक्षीने करे अने केटलीक त्या पक्षीनी, त्याची पछा फी, फरी वार त्या पक्षीनीने तैम करे.-ए रीने गते पृथ्वी.-अमुद-
लुम रावामभा अने पृथ्वीकावा आगा उपर धवने योग्य जीव विषे पण ए ज विवर-मंदर पत्त-अमुद.-वालाध.-लिङ्ग.-रूपा-यव-सावर
योननकेटि-ए रते दया एकेंद्रयो-वेरियो वदए अनुत्तरेंद्रयो.-हे भगवन् ! त ए प्रमाणे-

१. प्र०-कति णं भंते ! पृथ्वीओ पञ्चत्ताओ ?

१. प्र०-हे भगवन् ! पृथ्वीओ केटली कही छे ?

१. उ०-गोयमा ! सत्त पृथ्वी पञ्चत्ता, तं जहा:-रयणण-
मा, जाव-तमतमा: रयणणभाईण आवाता भाणियव्वा, जात्र-
अहे सत्तमाग, एव जे जत्तिया आवाता ते भाणियव्वा.

१. उ०-हे गौतम ! सात पृथ्वीओ कही छे, ते जेमके,
रत्नप्रभा यावत्-तमतमाप्रभा, रत्नप्रभा वगेरे पृथ्वीथी जरु करी
यावत्-अथ सत्तमा पृथ्वी सुधीना जे पृथ्वीना जेट्या आवाता होय
यावत् तेट्या कहेवा यावत्--

२. प्र०-पाच-कति णं भंते ! अनुत्तरविमाणा पण्णत्ता ?

२. प्र०-हे भगवन् ! अनुत्तरविमानो केटली करु छे ?

२. उ०-गोयमा ! पंच अनुत्तरा पञ्चत्ता, तं जहा-विजए,
जाव-सव्वद्वसिद्धे.

२. उ०-हे गौतम ! पाच अनुत्तर विमानो कइया छे, ते
जेमके, विजय यावत् सर्वार्थसिद्ध.

१. व्याख्यातो विमानादिवक्तव्यताऽनुगतः पञ्चमोद्देशकः, अथ पट्टस्तथाविध एव व्याख्यायते, तत्रः-‘कइ ण’ इत्यादि सूत्रम्,
इह पृथिव्यो नरकपृथिव्यः, ईषत्प्राग्भाराया अनधिकरिष्यमाणत्वात् इह च पूर्वोक्तमपि यत् पृथिव्यदि उक्तम्, तन् तद्विषयमाणात्
समुद्घातवक्तव्यताऽभिधानार्थम्-इति न पुनरुक्तता.

१. पंचम उद्देशकमा विमान वगेरेने लगती हकीकत कही छे. हवे आ हट्टा उद्देशकमा पण ए ज जानो हकीकत कहेवानी छे आ उद्दे-
शकमां [‘कइ ण’] इत्यादि प्रथम सूत्र छे. अहीं (आ प्रकरणमा) ‘पृथिवी’ शब्दना अर्थ तरीके सात नैगयिक पृथिवीओ ममजवानी छे. कारण
के, आ स्थले आठमी ईषत्प्राग्भारा पृथिवीने लगती चर्चानो अधिकार नथी आ पृथिवी मदधी हकीकत समुद्घातोनी हकीकत गणे विजय ममा
धरवे छे, अने आ पछीना प्रकरणमा समुद्घातोने लगती चर्चा करवानी छे माटे ज ए पृथिवीओ विषेनी चर्चाने-जे चर्चा जागळ आनी गट छे
तो पण-अहीं फरीवार चर्चवी पडी छे-तेमां पुनरुक्ति जेवुं कशु नथी.

२. मूलच्छाया -कति भगवन् ! पृथिव्य प्रज्ञता ? गौतम ! सत्त पृथिव्य प्रज्ञता, तथया-रत्नप्रभा, यावत्-तमतमा, रत्नप्रभादीनाम् आवाता-
भणितव्या, यावत्-अथ सत्तमाग, एवं ये यावत्का आवासास्ते भणितव्या. यावत्-कति भगवन् ! अनुत्तरविमाणाणि प्रकृतानि ? गौतम !
पञ्चाऽनुत्तराणि प्रज्ञतानि, तथया-विजयम्, यावत्-सर्वार्थसिद्धम् -अनु०

मारणांतिक समुद्रघात अने जीवो.

३. प्र०—जीवे णं मंते ! मारणंनियममुग्घाणं समोहणं, न-
मोहणित्ता जे भविण इमांसे रयणपभाण पुढवीण तंभाण निरयावा-
ससयसहस्सेमु अन्नयरेमि निरयावासांसि नेरइयत्ताए उववज्जितणं,
ने णं मंते ! तत्थगणं चैव आहारंज वा, परिणामेज्ज वा, सरिं वा
वंधेज्ज वा ?

३. उ०—नोयमा ! अत्थेगतिणं तत्थगणं चैव आहारंज वा,
परिणामेज्ज वा, सरिं वा वंधेज्ज वा; अत्थेगतिणं तथो पडिनिय-
त्ताति, ततो पडिनियत्तात्ता इहमागच्छइ, आगच्छित्ता तथं पि
मारणंनियममुग्घाणं समोहणं, नमोहणित्ता इमांसे रयणपभाण
पुढवीण तंभाण निरयावाससयसहस्सेमु अण्ययांसि निरयावासांसि
नेरइयत्ताए उववज्जित्ता ए, तथो पच्छा आहारंज वा, परिणामेज्ज
वा, सरिं वा वंधेज्जा, एवं जाव—अहे सत्तमा पुढवी.

४. प्र०—जीवे णं मंते ! मारणंनियममुग्घाणं समोहणं जे
भविण चउसट्ठीणं अमुरकुमारावामनयनहस्सेमु अन्नयरेमि अमुरकु-
मागवासांसि अमुरकुमारत्ताए उववज्जित्ता ?

४. उ०—जहा नेरइया तथा भाणियच्चा, जाव-यणियकुमार।

५. प्र०—जीवे णं मंते ! मारणंनियममुग्घाणं समोहणं,
नमं हाणित्ता, जे भविण अमंन्वेज्जेमु पुढविकाटयावागसयसहस्सेमु,
अन्नयरासि वा पुढविकाटयावासांसि पुढविकाटयत्ताए उववज्जित्ताए,
से णं मंते ! मंदरस्त पव्ययन्स पुरथिमेणं केवइयं गच्छेज्जा,
केवतियं पाउणिज्जा ?

५. उ०—नोयमा ! लोयंतं गच्छेज्जा, लोयंतं पाउणिज्जा.

६. प्र०—से णं मंते ! तत्थगणं चैव आहारंज वा, परि-
णामेज्ज वा, सरिं वा वंधेज्जा ?

६. उ०—नोयमा ! अत्थेगतिणं तत्थगणं चैव आहारंज
वा, परिणामेज्ज वा, सरिं वा वंधेज्जा; अत्थेगतिणं तथो पडि-

३. प्र०—हे भगवन् ! जे जीव मारणांतिक समुद्रघातधी
समवहन थयो अने समवहन थड आरत्तप्रभा पृथ्वीना दीपणम
निरयावासासमा कोइ पण एक निरयावासमां नैरथिकपणे उच्च
थवाने योग्य छे ते जीव हे भगवन् ! त्यां जइने ज आहार करे ?
ते आहारने परिणामे अने शरीरने वंधे ?

३. उ०—हे गौतम ! केट्ट्याक जीव त्यां जइने ज आहार
करे, परिणामे अने शरीरने वंधे अने केट्ट्याक जीव त्यां
पळा वट्टे छे, पळा वट्टांने भां आवे छे अने अहि आनी
फरीवार मारणांतिक समुद्रघात वडे समवहन थाय छे, समवहन
थइ आरत्तप्रभा पृथ्वीना दीपणम निरयावासमां कोइपण एक
निरयावासमां नैरथिकपणे उच्च थय छे अने नार पळो आहार
करे छे, परिणामे छे अने शरीरने वंधे छे, ए प्रमां यावन्
अथः सममां पृथ्वी सुधी जाणवुं.

४. प्र०—हे भगवन् ! मारणांतिक समुद्रघातधी समवहन
थण्यो जे जीव अमुरकुमारोना कोसट्ट्याक आवासोमांना कोइपण
एक अमुरकुमारावाममां उच्च थवाने योग्य छे ते जीव हे भगवन् !
त्यां जइने ज आहार करे ? ते आहारने परिणामे ! अने शरीरने
वंधे !

४. उ०—जेम नैरथिको संबंधे वसुं तेम अमुरकुमारो माटे
यावत् म्मनित्तकुमारो सुधी कहेवुं.

५. प्र०—हे भगवन् ! मारणांतिक समुद्रघातवडे समवहन
थइने जे जीव अमंन्वेज्जे लम्ब पृथिवीकायना आवासमांना अन्य-
तर पृथिवीकायना आसासमां पृथिवीकायिकपणे उच्च थवाने योग्य
छे ते जीव हे भगवन् ! मंदर पवेतनीं पूर्वे केट्टे जाय ! अने
केट्टे प्रात करे ?

५. उ०—हे गौतम ! लोकांत सुधी जाय अने लोकांतने
प्रात करे.

६. प्र०—हे भगवन् ! ते त्यां जइने ज आहार करे ? परि-
णामे ! अने शरीरने वंधे ?

६. उ०—हे गौतम ! केट्ट्याक त्यां जइने ज आहार करे,
परिणामे अने शरीरने वंधे—तैयार करे, अने केट्ट्याक त्यां

१. मूळच्छाया.—जीवो भगवन् ! मारणांतिकसमुद्रघातेन समवहनं, समवहनं यो भव्य—अस्यां रत्नभाया पृथिव्यां त्रिगति निरयावासगतमह-
क्षेपु अन्यतरगमिन् निरयावासे नैरथिकतया उपपत्तुम्, स भगवन् ! तत्रगत एव आहरेद् वा ? परिणमयेद् वा, शरीरं वा बन्धीयाद् वा ? गौतम !
अस्येकक- तत्रगत एव आहरेद् वा, परिणमयेद् वा, शरीरं वा बन्धीयाद् वा; अस्येकक- ततः प्रतिनिवर्तते, ततः प्रतिनित्यं इह भूगच्छे, आम्ब-
द्वितीयमपि मारणांतिकसमुद्रघातेन समवहनं, समवहनं यो भव्य—अस्यां रत्नप्रभायां पृथ्व्यां त्रिगति निरयावासगतमहक्षेपु अन्यतरगमिन् निरयावासे
नैरथिकतया उपपद्यते, ततः पश्चात् आहरेद् वा, परिणमयेद् वा, शरीरं वा, बन्धीयाद्—एवं यावन्—अथ- सममां पृथ्वी जीवो भगवन् ! मारणांतिक-
समुद्रघातेन समवहनं—यो भव्य चतुष्पद्यमा—असु कुमागवासगतमहक्षेपु अन्यतरगमिन् असु कुमागवासे असु कुमा-तत्र उरपत्तुम् ? ज्या
नैरथिकाच्छाया भगिन्या, यावत् सन्नित्तकुमारः—जीवो भगवन् ! मारणांतिकसमुद्रघातेन समवहनं, समवहनं यो भव्य—असहक्षेपु पृथिवीकायिका-
वामगतमहक्षेपु अन्यतरगमिन् वा पृथिवीकायिकावासे पृथिवीकायिकतया उपपत्तुम्, स भगवन् ! मन्दस्य पर्वतस्य धारस्येन त्रियद् गच्छेत् ?
क्रियत् प्राप्नुवान् ? गौतम ! लोकांतं गच्छेत्, लोकांतं प्राप्नुवात् स भगवन् ! तत्रगत एव आहरेद् वा, परिणमयेद् वा, शरीरं वा बन्धीयाद् ?
गौतम ! अस्येकक- तत्रगत एव आहरेद् वा, परिणमयेद् वा, शरीरं वा बन्धीयाद्; अस्येकक- ततः प्रति—भदुं

नियतङ्गः, पाडिनियत्तित्ता इहं हव्वं आगच्छइ, दोचं मि मारणाति-
यसमुग्घाएणं समोहणङ्गं, समोहणङ्गता मंदरस्स पव्वयस्स पुर-
रिथमेणं अंसखेज्जइभांगमेतं वा, संखेज्जइभांगमेत वा,
वालरगं वा; वालरगपुहुत्तं वा; एवं लिस्सं, जूय जव-अंगुल जाव-
जोयगकोडिं वा, जोयगकोडाकोडिं वा, संखेज्जेसुं वा, असखे-
सु वा जोयगसहस्सेसु, लोगतं वा एगएगियं सोडिं मोत्तूण अ-सं-
खेसु पुढदिकाइयावाससय इहस्सेमु अन्नयरसि पुढविकइयावासंसि
पुढविकाइयताए उववज्जेत्ता, तथो पच्छा आहारेज्ज वा, परिणा-
मेज्ज वा, सरिंरं वा वंधेज्जा; जहा पुररिथमेगं मंदरस्स पव्वयस्स
आलावओ भणिओ, एवं दाहिणेणं, पच्छरिथमेगं, उत्तरेणं, उड्डे,
अहे, जहा पुढविकाइया तथा एगिदियणं सवोसिं एक्केस्स छ
आलावगा भाणियत्ता.

पाछा वळे छे अने पाछा वळी अहि शीघ्र आवे छे अने परीवार
मारणातिक समुद्घातथी समवहत थाप छे, समवहत थइ मंदर-
पर्वतनी पूर्व अगु श्चो अन्नस्य भगमात्र, सख्येय भगमात्र,
वालाप्र, वालाप्रपृथक्त्वं (वेथी नव वालाप्र) ए प्रमाणे लिखा,
यूका, यव, अंगुल यावत् क्रोड्योजन, कोडाकोडीं योजन, संख्येय
हजार योजन अने असंख्येय हजार योजने अथवा लोकांतमां एक
प्रदेशिकप्रेणिने मूक्तीने असंख्येय लाख पृथिवीकायिकना आवास-
मांन्या कोइ पृथिवीकायिकना आवासमां पृथिवीकायिकने उत्पन्न थाप
अने पछी आहार करे, परिणमात्रे अने शरीरने वांधे. जेम मंदर
पर्वतनी पूर्व दिशा परत्ते कहुं—आलापक वखो—तेम ए प्रमाणे
दक्षिणे, पश्चिमे उत्तरे, ऊर्ध्वे अने अधोदिशा माटे पण जागु.
जेम पृथिवीकायिको माटे कहुं तेम सर्वे एकैन्द्रियो माटे एक एकना
छ आलापक कहेवा.

७. प्र०—जीवे णं भंते ! मारणात्तियसमुग्घाएणं समोहणङ्गं,
समोहणित्ता जे भविं अंसखेज्जेसु वेइंदियावाससयसहस्सेसु अन्न-
यरसि वेइंदियावासंसि वेइंदियत्ताए उववज्जित्ताए, से णं भंते ! तत्थ-
गए चैव ?

७. प्र०—हे भगवन् ! मारणातिक समुद्घातथी समवहत थइ
जे जीव असंख्येय लाख वेइंद्रियोना आवासमांन्या कोइ एक वे-
इंद्रियावासमा वेइंद्रियपणे उत्पन्न थयाने योग्य छे ते जीव, हे
भगवन् ! त्यां जइने ज आहार करे ? तेने परिणमात्रे अने शरीरने
तैयार करे ?

७. उ०—जहा नेरइया, एव जाव-अणुत्तरोववाइया.

७. उ०—(हे गौतम !) जेम नैरयिको कहा तेम वेइं-
द्रियथी माडी अनुत्तरोपपातिक विमान सुधीना सर्वे जीवो कहेवा.

८. प्र०—जीवे णं भंते ! मारणात्तियसमुग्घाएणं समोहण-
ङ्गित्ता जे भविं पंचसु अणुत्तरेसु महत्तिमहालएसु महाविमाणंसु
अन्नयरसि अणुत्तरविमाणंसि अणुत्तरोववाइयदेवत्ताए उववज्जइ,
से णं भंते ! तत्थगए चैव ?

८. प्र०—हे भगवन् ! मारणातिक समुद्घातथी समवहत
थइ जे जीव मोटामा मोटा महाविमानरूप पांच अनुत्तरविमानो-
माना कोइ एक अनुत्तरविमानमा अनुत्तरोपपातिक देवपणे उत्पन्न
थयाने योग्य छे, ते जीव हे भगवन् ! त्यां जइने ज आहार करे ?
परिणमात्रे अने शरीरने तैयार करे ?

८. उ०—तं चैव जाव-आहारेज्ज वा, परिणामेज्ज वा,
सरिंरं वा वंधेज्ज वा.

८. उ०—(हे गौतम !) ते ज कहेहुं यावत् आहार करे,
परिणमात्रे अने शरीरने तैयार करे.

—सेवं भंते !, सेवं भंते ! ति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे. हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे.

भगवंत-अज्जसुहम्ममामिपणीए सिरीभगवइंसुत्ते छट्ठसये छट्ठो उरसो सम्मत्तो.

२. ' तत्थगए चैव ' ति नरकाऽऽवासप्राप्त एव, ' आहारेज्ज वा ' पुद्गलान् आदद्यात्, ' परिणामेज्ज व ' ति तेषामेव
खल-रसविभाग कुर्यात्, ' शरीर वा वंधेज्ज व ' ति तैरेव शरीरं निष्पादयेत्. ' अत्थेगइए ' ति यस्तस्मिन्नेव समुद्घाते म्रियते,
' ततो पाडिनियत्त ' ति ततो नारकावासात्, समुद्घात.द्वा; ' इहं आगच्छइ ' ति स्वशरीरे. ' केवइयं गच्छेज्ज ' ति कियद् दूरं

१. मूलच्छाया.— तिर्त्तने, प्रतिनिवृत्त्य इह शप्रम अगच्छति, द्वितीयमपे मारणान्तिवसमुद्घ तेन समवहन्ति, समवहस्य मन्दरस्य पर्वतस्य
पारस्त्वेन अहुलस्य असः येयभागमात्रं वा, सख्येयभागमात्रं वा, बालप्र वा, वालाप्रपृथक्त्वं वा, एवं लिखाम्, यूका यव-अहुलानि-यावत् योजनकोडिं
वा, योजनकोडाकोडिं वा संख्येयेषु वा, असख्येयेषु वा योजनसहस्रेषु लोचान्ते वा एकप्रदेशिका श्रेणीं सुक्त्वा असख्येयेषु पृथिवीकायिकावासशतसहस्रेषु
अन्यतरस्मिन् पृथिवीकायिकावासे पृथिवीकायिकतया उपपद्य, ततः पश्चाद् आहारेद् वा, परिणमयेद् वा, शरीरं वा बन्धीयाद्-यथा पारस्त्वेन मन्दरस्य
पर्वतस्य आलापको भणित, एवं दक्षिणेन, पश्चिमेन, उत्तरेण, ऊर्ध्वम्, अधः. यथा पृथिवीकायिकास्तथा एकेन्द्रियाणां सर्वेषाम् एकैकस्य पद् आलापका
भणितव्यः जीवो भगवन् ! मारणान्तिवसमुद्घातेन समवहन्ति, समवहत्य यो भव्य.—असख्येयेषु द्वीं द्रयागसशतसहस्रेषु अन्यतरस्मिन् द्वीन्द्रियावासे
द्वीन्द्रियतया उपपद्यते, स भगवन् ! तत्रगत एव ? यथा नैरयिका, एवं यावत्—अनुत्तरोपपातिका. जीवो भगवन् ! मारणातिकसमुद्घातेन
समवहत, समवहत्य यो भव्य. पद्यसु अनुत्तरेषु महात्तिमहालयेषु महाविमानेषु अन्यतरस्मिन् अनुत्तरविमाने अनुत्तरोपपातिकदेवतया उपपद्यते, स
भगवन् ! तत्रगत एव ? तत्रैव यावत्—आहारेद् वा, परिणमयेद् वा, शरीरं वा बन्धीयाद् वा, तदेवं भगवन् ! तदेवं भगवन् ! इति—अनु०

गच्छेत् गमनम् आश्रित्य, 'कोहय पाठोज्ज' त्रि क्रियत् दूर प्राप्नुयाद् अग्न्याग्निमाश्रित्य. 'अग्न्यग्नि अग्न्यग्निभागमेव वा' इत्यादि द्वितीया रत्तमर्थे दृष्टव्या. 'अंगुलं' इह यात्राकरणानि दृश्यन्- 'विहेति वा, रयणि वा, कुच्छि वा, धनु वा, कंस वा, यणं वा, जोयणसय वा, जोयणसहस्रं वा, जोयणसयसहस्रं वा इति. 'लिंगेते य' त्रि अत्र 'गत्वा' इति शेषः; तत्राऽनर्थः-उपादस्यानाऽनुमाणा अङ्गुलाऽसंख्येयभागमात्रादिके श्रेते समुद्रधानतो गत्वा, कथम्? इत्यादि- 'एवमप्यग्निय सेदि मोक्षेण' त्रि यद्यपि असंख्येयप्रदेशाऽवगाहस्वभावो जीवन्त्यानि नैकप्रदेशश्रेणीवर्णो असंख्यप्रदेशाऽवगाहनेन गच्छति, तथास्वमात्वात्-इत्यतस्तां मुक्त्वा इत्युक्तमिति.

भगवत्सुधसेखानिप्रणांते श्रीभागवतीसूत्रे षष्ठशते षष्ठ उद्देशके श्रीअभयवृषभसूरिभिरुचिर्न विवरणे समाप्तम्.

२. ['तद्वयम् च व'ति] त्यां गया पठौ अर्थात् नरकावासने पाप्या पठौ ज. ['आहारंज वा'] पुद्गलेन ग्रहण करे, ['परिणामेज व'ति] ते ग्रहण करेलां पुद्गलेने ज पचाथीने तेनो स्वल्प अने समस्य विभाग करे, ['मरीच वा वषेज व'ति'] ते पुद्गलेपटे ज शरीरने तैवाम करे-नि पाटे. ['अखिगडेण'ति] कोट एक अर्थात् ते समुद्रधानमा जे जे मग्न पाभे ते. ['तनो पटिनियत्त'ति] ते नग्नायामथी अथवा समुद्रधानथी पाटा वळे छे. ['अहमागच्छ'ति] अहि पोताना शरीरमां अत्रि छे. ['कवचय गच्छेज'ति] गमने आश्रीने कटले दूर जाय, ['केवचय पाठोज्ज'ति] अवस्थानने आश्रीने कटले दूर प्राप्त करे. ['अग्न्यग्नि अग्न्यग्निभागमेव वा' इत्यादि] अग्न्यग्नि. अहि 'यावत्' शब्द मुक्तेलो होवाथी आ पगमे दण्डु - "धतने, रत्तने, कुच्छिने, भुषने, वीरने, योजने, सो ये जनने, हजार योजने, अने त्याम् योजने" ['लिंगेते व'ति] लोकांतर्भां जने, अर्थ 'जने' ए अत्र हां छे, तेथी आ जानी अर्थ समजानो छे - उपाद् स्थानने अनुमां अग्न्यग्नि अग्न्यग्निभागमात्रादिके श्रेते समुद्रधान द्वारा जने. तेथी गते 'तो' इहे छे के. ['एवमप्यग्निय सेदि मोक्षेण'ति] तो के 'एवमप्यग्नि' प्रदेशमां अवगाहवाना स्वभाववाळा छे तो पण ज्यो ते एकप्रदेशनी श्रेणीमां वर्तनी होय छे त्यां तो असंख्यप्रदेशावगाहने द्वारा तेनी गति नथी होती कारण के जीवनी एवी ज स्वभाव छे भाटे ज अही 'एकप्रदेशनी श्रेणीने एटले निदिधाने मकीने' ए हकीकत जगामे छे.

१. प्र० चट्या - पितृनि वा, रतिने वा, कुच्छि वा, धनुवां, कंसं वा, योजनं वा, योजनसयं वा, योजनसहस्रं वा, योजनसहस्रं वा-अनु०

१. अही सातनी विभक्तिना अर्थमा द्वितीया विभक्ति रपगएवी छे- तेम जानवुं.-श्रीअंश०

वेदारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽस्मिन् दार्था यः रादुणाना परकृत्तिकाणां तृतीवी तपस्वी ।

आस्माकं वीरवीरोऽनुगतानखरो दाहको दान्ति-ज्यान्थो - द्यात् श्रीकेशदेवः सकलदिवसुं मारहा चासुमुख्यः ॥

गणनीय काळ.

४. प्र०—एगमेगस्त णं भंते ! मुहुत्तस्स केवतिया जसा-
मद्दा वियाहिय ?

४. उ०—गोयमा ! असंखेज्जाण समयाण समुदयसमित्ति-
समानमेणं—सा एगा 'आवलिय' ति पवुब्बइ, सखेज्जा आवलिया
जसासं, सखेज्जा आवलिया निस्सासां—

'हट्टस्स अणवगल्लस्स निरुक्कित्ठस्स जतुगो,
एगे जसास—नीसासे एन पाणु ति वुच्चट.
'सत्त पाणूणि से थोवे, सत्त थो'इ से लवे,
लवाणं सत्तहत्तरिए एम मुहुत्ते वियाहिए'
'तिन्नि सहस्सां सत्त सयाइं, तेवत्तरिं च जसासां,
एत मुहुत्तो दिट्ठा सवोहिं अणननाणीहिं

एण मुहुत्तपमाणेण तीसमुहुत्तो अहोरत्तो, पन्नस अहोरत्ता
पक्खो, दो पक्खा मासे, दो मासा उट्ठ, तिन्नि य उट्ठ अयणे,
दो अयणे सवच्छरे, पंचसंवच्छरिए जुगे, वीसं जुगाइं वाससयं,
दस वाससयाइं वससहस्सं, सय वाससहस्साणं वाससयसहस्सं,
चउरासीइ वाससयसहस्साणि से एगे पुव्वंगे, चउरासीइं पुव्वंगा
सयमहस्साइं से एगे पुव्वे; एवं तुडिअगे, तुडिए; अडडंगे,
अडडे; अववगे, अववे; हूहूअगे, हूहूए; उप्पलंगे, उप्पले; पउमगे
पउमे; नल्लिअगे, नल्लिणे; अत्थनिउरंगे, अत्थनिउरे; अतुअंगे,
अतुए; पउअगे, पउएय; नवुअंगे, नवुएय; चूलिअंगे, चूलिआय;
सीसपहेलिअंगे, सीसपहेलिया—एताव ताव गणिए, एताव ताव
गणियस्स विसए; तेष पर उवमिए.

४. प्र०—हे भगवन् ! एक एक मुहुर्तना केटळा उच्छ्वासाद्वा
कखा छे ?

४. उ०—हे गौतम ! असंख्येय समयना समुदायनी समितिना
समागपथी जेटळो काळ थाय ते एक आवलिका कहेवाय छे अने
सरुंयेय आवलिकानो एक उच्छ्वास, संरुंयेय आवलिकानो एक
निःश्वास, 'तुष्ट, अनवकल्य—वडपग विनाना अने व्याविरहिण
एक जंतुनो एक उच्छ्वास अने निःश्वास ते एक प्राण कहेवाय
छे.' 'सात प्राण ते स्तोत्र कहेवाय छे, सात स्तोत्र ते लव कहेवाय
छे, सयोतेर (७७) लव, ते एक मुहुर्त कहेवाय छे,' ३७७३
' उच्छ्वास, ए एक मुहुर्त, एम अनंतज्ञानिओए दीठं छे. ' ए
मुहुर्त प्रमाणे त्रीश मुहुर्तनो एक अहोरात्र थाय छे, पदर अहोरात्रनो
एक पक्ष थाय छे. वे पक्षनो एक मास थाय छे, वे मासनो एक
ऋतु थाय छे, त्रण ऋतुनु एक अयन थाय छे, वे अयननु एक
संवत्सर थाय छे पांच संवत्सरनु एक युग थाय छे, त्रीश युगनां
१०० वरस थाय छे दशसो वरसना एक हजार वर्ष थाय छे,
सो हजार वर्षनां एकलाख वरस थाय छे चोराशी लाख वर्ष, ते
एक पूर्वांग थाय छे, चोराशी लाख पूर्वांग, ते एक पूर्व थाय छे—ए
प्राणगे त्रुटिताग, त्रुटित, अडडाग, अडड, अववांग अवव,
हूहूआग, हूहूअ, उत्पटाग, उत्पळ, पन्नग, पन्न, नल्लिनांग, नल्लिन,
अर्थनिउरांग, अर्थनिउर, अयुतांग, अयुत, प्रयुतांग प्रयुत, नयुतांग,
नयुत, चूलिकांग, चूलिका, शीर्षप्रहेलिकांग अने शीर्षप्रहेलिका;
अहि सुधी गणित छे—अहि सुधी गणितनो विषय छे अने त्सार वाद
औपमिक एटले अमुक संख्यावडे नहि पण मात्र उपमावडे जे
जणावी—जाणी—शकाय एवो काळ छे.

२. अनन्तरं स्थितिरुक्ता, अतः स्थितेरेव विशेषाणां मुहुर्तादीनां स्वरूपाऽभिधनार्थम् आहः—' जसासंदा वियाहिय ' ति
उच्छ्वासाद्वा उच्छ्वासप्रमितकालविशेषाः, व्याख्याता उक्ता भगवद्विरिति. अत्रोत्तरम्—' असंखेज्ज ' इत्यादि. असंख्याताना
समयाना सम्बन्धिने ये समुदाया वृन्दानि, तेषां याः समितयो मीलितानि, तासां यः समागम. संयोगः समुदयसमितिसम.गमः; तेन
यत् कालमानम्, ' भवति ' इति गम्यते, सा एका आवलिका इति प्रोच्यते. 'संखेज्जा आवलिय' ति किल पट्टाश्च श्रद्धिऋगतद्वयेनाऽऽ-
वलिकाना क्षुल्लकभवग्रहण भवति, तानि च सप्तदशसातिरेकाणि उच्छ्वासः—निःश्वासकाले, एवं च संख्याता आवलिका उच्छ्वासकाळो
भवति. ' हट्टस्स ' इत्यादि. हट्टस्य तुष्टस्य, अनवकल्यस्य जरसाऽनभिभूतस्य, निरुक्किल्लस्य व्याधिना प्राक्, सांप्रत चाऽनभिभूतस्य
जन्तोर्भनुष्यादेरेकः—उच्छ्वासेन सह निःश्वासः उच्छ्वासनिःश्वासः 'यः' इति गम्यते, एषः प्राण इत्युच्यते. ' सत्त ' इत्यादि—गाथा.
' सत्त पाणूइ ' ति प्राकृतत्वात् सप्त प्राणा उच्छ्वास—निःश्वासा, ' ये ' इति गम्यते, ' स स्तोत्र इत्युच्यते ' इति वर्तते, एव सप्त
स्तोत्रा ये स लवः, लवानां सप्तसप्तत्या एवोर्षाघकृतो मुहुर्तो व्याख्यात इति. ' तिन्नि सहस्सा ' ग हा अस्या भावार्थोऽयम्—सप्तभिन्-

१. मूलच्छाया.—एकस्य भगवन् ! मुहुर्तस्य कियन्त उच्छ्वासाद्वा व्याख्याता. ' गौतम ! असंख्येयाना समयानां समुदयसमितिसमागमेन सा
एकाऽऽवलिका इति प्रोच्यते, सरुंयेया आवलिका उच्छ्वास, सरुंयेया आवलिका निःश्वास.—' हट्टस्याऽनवकल्यस्य निरुक्किल्लस्य जन्तो, एक उच्छ्वास-
निःश्वास एष प्राण इत्युच्यते ' सप्त प्राणा स स्तोत्र, सप्त स्तोत्रा स लव, लवाना मत्तसत्ति—एव मुहुर्तो व्याख्यात. ' त्रीणि सहस्साणि, सप्त शतानि
त्रिगमितिश्रोच्छ्वासा एव मुहुर्ता दृष्ट सर्वेऽ. अनन्तज्ञानि ' एतेन मुहुर्तप्रमाणेन त्रिगदृष्टहोरात्र, पक्षदश अहोरात्रा पक्ष, दश पक्षा मास, दश
मासा ऋतु, त्रयश्च ऋतवोऽयनम्, द्वे अयने सवत्सरम्, पञ्चसवत्सरिको युग, धिंशतिर्युगानि त्रयसप्तम्, दश वर्षशतानि वर्षमहस्रम्, शं वर्षवहभाणा
वर्षसप्तमहस्रम्, चतु शीतिवर्षातसहस्र णि तत्रेकं पूर्वांगम्, चतु शीति-पूर्वाङ्गानि शतसहस्राणि तद् एकं पूर्वं; एवं त्रुटिनाङ्गम्, त्रुटितम्; अट्टाङ्गम्, अट्टम्,
अववाङ्गम्, अववम्, हूहूआङ्गम्, हूहूअम्; उत्पटाङ्गम्; उत्पलम्; पन्नाङ्गम्, पदमम्; नल्लिनङ्गम्, नल्लिनम्; अर्थनिपूर्वाङ्गम्, अर्थनिपूर्वम्; अयुत-
ङ्गम्, अयुतम्; प्रयुताङ्गम्; प्रयुतम्, नयुताङ्गम्, नयुतम्, चूलिकाङ्गम्, चूलिका च, शीर्षप्रहेलिकाङ्गम्, शीर्षप्रहेलिका—एतावद् तावद् गणितम्,
एतावान् तावद् गणितस्य विषयः, ततः परम् औपमिकम् :—अनु०

ચ્ચાસં: સ્તોકઃ, સ્તોકાશ્ચ લઘ્વે સસ, તતો લઘ્વઃ સસભિર્ગુણિતો જાના-૧કોનપચાગન્. મુદ્દર્ને ચ સમમતાતિલ્થયા ઇતિ; મા ૧કોનપચાગ-
ગતા ગુણિતા ઇતિ જાતં ચયોક્તં માનમિતિ. ' ૧તાવ તાવ ગણિયસ્સ વિસપ ' તિ ૧તાવાન્ ધીર્પ્રદેહલિકાપ્રમેયપરાશિપારંમાણ: ' તાવન્ ' ઇતિ ક્રમાર્થ. ગણિતવિપયો ગણિતગોચર:-ગણિતપ્રમેય ઇત્યર્થે.. ' ઉવમિપ ' તિ ઉપમયા નિર્વૃત્ત ઔપમિકઃ-ઉપમાવન્તરેણ યન્ કાલ-
પ્રમાણમ્-અનતિશયિના પ્રહીતું ન શક્યતે તદૌપમિકમિતિ માયઃ.

૨. આગલના પ્રકરણમાં ધાન્યોની યોનિની કાલસ્થિતિ કહી છે, માટે હવે આ પ્રકરણમાં કાલસ્થિતિસ્વરૂપ સુદૃર્નાદિતું સ્વરૂપ કહેવા માટે કહે છે કે, [' ઠ્ઠાસદ્ધા વિયાહિય ' તિ] મગવંતોપ કહેલું છે કે, ઉચ્ચવામાદા ઇટ્ટે ઉચ્ચવાનો દ્વારા મપાવ્યા એક પ્રમાણના કાલ વિગેષો. અહિં ઉત્તર દશાંત્રે છે, [' અસંલેજ્જ ' ઇત્યાદિ.] અસંસ્થાત સમયોના જ સમદ્દા. તેની જે મમિતિઓ (મીટનો) અને તેઓનો જે સમાગમ-સંયોગ-ને ' સસુદયસમિતિસમાગમ ' કહેવાય, તે વહે જે કાલમાન ચાર્ય તે એક આવલિકા કહેવાય, [' સંલેજ્જા આરલિય ' તિ] આ ચોક્કમ છે તે, ૨૫૬ આવલિકાઓતું એક ક્ષુલ્લકમવગ્રહણ થાય છે, તેવાં ૧૭ થી વગરે ક્ષુલ્લકમવગ્રહણો એક ઉચ્ચવામિતિ શામકાલમાં થાય છે ઇટ્ટે એ પ્રમાણ સંસ્થાતા આવલિકા તે એક ઉચ્ચવાસ કાલ કહેવાય. [' ઠ્ઠમ્પ ' ઇત્યાદિ.] હટ્ટ ઇટ્ટે તુપ. અનવકર્ય ઇટ્ટે વચ્ચગથી નહિ ગાત્રેણ અને સિપ-
ફિટ્ટ ઇટ્ટે વર્તમાનકાલે અને પૂર્વે પણ વ્યાપિ વિનાના મનુષ્યાદિનો જે એક ઉચ્ચવામિતિશામ-અર્થાન્ ઉચ્ચવાસ માંથનો નિશ્ચાય એ ' પ્રાણ ' કહેવાય છે, [' મત્ત ' ઇત્યાદિ] ગાયા કહે છે, [' સત્ત પાણ્દ ' તિ] માત પ્રાણ ઇટ્ટે જે માત ઉચ્ચવામિતિશામ તે સ્તોક કહેવાય છે, એ પ્રમાણ જે સાત સ્તોક તે એક લઘ્વ, ૭૭ લઘ્વ તે, એક મુદ્દર્ત છે-જે વિષે આ પ્રસ્તુત ચર્ચા ચાલે છે. [' નિમ્મિ સહુમ્મા '] ગાહા. આ ગાયાનો માવાર્થ આ છે.-
સાત ઉચ્ચવાસનો એક સ્તોક થાય છે, એક લઘ્વમાં સાત સ્તોક હોય છે માટે લઘ્વને સાતગણો કરવાથી એક લઘ્વના ઓગળપચાસ ઉચ્ચવાસ થયા અને એક મુદ્દર્તનાં ૭૭ લઘ્વ હોય છે માટે તે સત્યોત્તર લઘ્વનો ૮૯ ઉચ્ચવાસ માથે ગુણાકાર કરવાથી ગાયામાં કહેલું એક મુદ્દર્તના ઉચ્ચવાસોતું આ પ્રમાણ ૩૭૭૩-વરાવર થાય છે, [' ૧તાવ તાવ ગણિયસ્મ વિમપ ' તિ] અહીં જળોવલી ' આવલિકા ' થી માંડી તદ્દન છેડી કાલસૂત્રક સંસ્થા ' ધીર્પ્રદેહલિકા ' સુવીનો-ઇટ્ટે ક્રમે કરીને એ છેડી સંસ્થા સુવી જ ગણિતનો વિષય છે-વચાગેમા વચોર આંકડા માંડીને અહીં સુધી જ કાલતું પ્રમાણ ગણી શકાય છે અને ત્યાર પછીના કાલ માટે આંકડાતું ગણિત કામ નથી આવતું, પણ અમુક ઉપમાઓ દ્વારા જ તે પછીનો કાલ માપી શકાય છે. [' ઉવમિપ ' તિ] ઉપમાથી જણાય તે ઔપમિક અર્થાન્ અનિચય જ્ઞાની સિવાયના માધારણ લોકો જે કાલ-પ્રમાણને ઉપમા વિના ન ગ્રહી શકે તે કાલ-પ્રમાણ ' ઔપમિક ' કહેવાય-એ તાત્પર્ય છે.

ઉપમેય કાલ—પલ્યોપમ, સાગરોપમ.

- ૫. પ્ર૦—સે કિં તં ઉવમિપ ?
- ૫. પ્ર૦—(હે મગવન્ !) તે ઔપમિક શું કહેવાય ?
- ૫. ૭૦—ઉવમિપ દુવિહે પત્તે, તં જહા:-પલિઓવમે ચ, સાગરોવમે ચ.
- ૫. ૭૦—(હે ગૌતમ !) તે ઔપમિક વે પ્રકારનું કહ્યું છે, તે જંગલે, એક પલ્યોપમ અને વીહું સાગરોપમ.
- ૬. પ્ર૦—સે કિં તં પલિઓવમે, સે કિં તં સાગરોવમે ?
- ૬. પ્ર૦—(હે મગવન્ !) પલ્યોપમ તે શું કહેવાય ? અને સાગરોપમ તે શું કહેવાય ?
- ૬. ૭૦—
- ૬. ૭૦—(હે ગૌતમ !) ' સુતોક્ષણ શસ્ત્ર વહે પણ જેને છેડી, મેદી ન જ શકાય, તે પરમ અણુને કેવલિઓ સર્વે પ્રમાણોની આલિમૂત પ્રમાણ કહે છે '. અનેત પરમાણુઓના સમુદાયની સમિતિઓના સમાગમવહે તે એક ઉચ્ચલક્ષ્ણશ્લક્ષિગ્ણકા, શ્લક્ષ્ણશ્લક્ષિગ્ણકા, ક્ષ્વરેણુ, ત્રસરેણુ, રથરેણુ. વાલાપ્ર, લિક્ષા, ચૂકા, યવમચ્ચ અને અંગુલ થાય છે: વચારે આઠ ઉચ્ચલક્ષ્ણશ્લક્ષિગ્ણકા મઠ્ઠે ત્યારે તે એક શ્લક્ષ્ણશ્લક્ષિગ્ણકા થાય, આઠ શ્લક્ષ્ણશ્લક્ષિગ્ણકા મઠ્ઠે ત્યારે તે એક ક્ષ્વરેણુ; આઠ ક્ષ્વરેણુ મઠ્ઠે ત્યારે તે એક ત્રસરેણુ, આઠ ત્રસરેણુ મઠ્ઠે ત્યારે તે એક રથરેણુ અને આઠ રથરેણુ મઠ્ઠે ત્યારે તે દેવકુરુના અને ઉત્તરકુરુના મનુષ્યને એક વલાપ્ર થાય છે. એ પ્રમાણે દેવકુરુ-મણુસાણ વાલગ્ગ; એવં હરિવાસ-રમ્મગ-હેમવચ-પ્રજવચાણ, વના અને ઉત્તરકુરુના મનુષ્યના આઠ વાલાપ્ર તે હરિવર્ષના અને પુલ્વવિદેહાણ મણુસાણ અટ્ટ વાલગ્ગા સા એવા લિલગ્ગા, અટ્ટ રમ્મકના મનુષ્યનો એક વાલાપ્ર, હરિવર્ષના અને રમ્મકના મનુષ્યના

૧ અહીં 'થાય' અને ' જે ' એ વચને લઘ્વે અન્યાહારગમ્ય છે. ૨. ' કહેવાય છે ' એ અર્થ, આ ગાયાના આગલના ભાગ ૧ આરંભે છે, અને તેને ૬-૬૧ પણ વટાવવાનો છે.—શ્રી અમચ૦—

૭. મૂલચાયા:-અથ કિં તદ્ ઔપમિકમ્ ? ઔપમિકં દ્વિધિં પ્રજમમ્, તથાયા-પલ્યોપમં ચ સાગરોપમં ચ. અથ કિં તત્ પલ્યોપમમ્, તત્ કિં તત્ સ ગમેવમમ્ ? 'શ્લેષણ સુતોક્ષ્ણોડપિ લેતુમ, મનુ ચ ચં કિલ ન શક્તા, તત પરમાણુ સિદ્ધા વદન્તિ આદિ પ્રમાણાનામ્.' અનન્તાના પરમણુ-
પુટ્ટલાનો સુસુદયસમિતિસમાગમેન સા એકા અનુલક્ષ્ણશ્લક્ષિગ્ણકા ઇતિ વા. શ્લક્ષ્ણશ્લક્ષિગ્ણકેતિ વા, ક્ષ્વરેણુ. ઇતિ વા, ત્રસરેણુ. ઇતિ વા, રથરેણુ. ઇતિ વા, વાલ.પ્રમ ઇતિ-વા, લિક્ષા ઇતિ વા, ચૂકા ઇતિ વા, યવમચ્ચમ્ ઇતિ વા, અદ્ધુલ ઇતિ વા, અટ્ટ ઉચ્ચલક્ષ્ણશ્લક્ષિગ્ણકાઃ રથરેણુ, આઠ રથરેણુઃ સા એક દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુકાના મનુષ્યાના વાલાપ્રમ્; એવં હરિવર્ષ-રમ્મક-હેમવચ-પ્રજવતકાનામ્, પૂર્વવિદેહાનાં મણુસાણમ્ એક વાલાપ્રમ્; એકા લિક્ષા, વાલાપ્ર-મણુ.

ते अवसर्पिणीकाळ, दम कोडाकोडी सागरोपम काळ ते उन्मर्षिणी काळ अने वींग कोडाकोडी सागरोपम काळ ते अवसर्पिणी-उत्सर्पिणी काळ.

३. अथ पत्योपमादिप्ररूपणाय परमाप्वादिवस्वरूपमभिधिसुगाहः— सत्येय ' इत्यादि. ' छेनुं ' इति भवत्गादिना द्विधावतुर्भू, ' भूतुं ' मूच्यादिना सच्छिद्रं कर्तुम्, ' वा ' विकल्पे, ' क्तिञ्च ' इति ' उद्योगमेवाऽस्त्वममिधीपते; न पुनस्तं जेऽपि छेनुम्, भूतुं वाऽऽरमते ' इत्यर्थनमूचनार्थः. ' सिद्ध ' चि ज्ञानसिद्धाः केवलिन इत्यर्थः, ननु सिद्धाः निर्दिष्ट गता-तेषां वदनत्याऽनभवति. आदि प्रथमं प्रमागनां वक्ष्यमाणोऽक्षय्यश्रुतिगार्दीनामिति. यद्यपि च नैश्चयिकपरमाणोपरि इदमेव उद्योगम्, तथापिह प्रमाण-सिद्धिकरान्दु व्यावहारिकपरमाणुलक्षणमिदम् अवसेयम्. अथ प्रमाणान्तरलक्षणमाह.— ' अर्जनाग ' इत्यादि. अनन्तानां व्यावहारिकपरमाणुपुद्गलानां मनुदया द्वादिस्तमुदयाः, तेषां समितयो मूलिनानि, नासा सनागम. परिणामवशाद् एकमेव नमुदयसमितिसम गमः, तेन ' वा परिमाणमात्रा ' इति गम्यते: सा एवा अन्यन्तं क्षया क्षयक्षणा संव क्षयक्षयिका; इत् प्रावर्त्येन क्षयक्षयिका-उत्तक्षय-क्षयिका. ' इति ' उपदर्शनं, ' वा ' समुच्चये, एते च उत्तक्षय्यक्षयिकादयोऽहुत्तान्ता दम प्रमाणमेवा यथोपरमशुगाः सन्तोऽपि प्रत्येकम् अनन्तपरमाणुवं न व्यभिचरन्ति इत्यत्र उक्तम्.— ' उत्सपहसिह्या इ वा ' इत्यादि. ' सगहसिह्य ' चि प्राक्तनप्रमाणा-ऽपेक्षयाऽप्युगन्वात्, ऊर्ध्वरेष्वपेक्षया तु अष्टमागन्वात् ' क्षयक्षयिका ' इत्युच्यते. ' उदरेणु ' चि ऊर्ध्व-ऽप-क्षयिद्वयवत्-धर्मोपलभ्यो रेणुः ऊर्ध्वरेणुः. ' तसरेणु ' चि त्रत्यदि पौरस्य द्विवायुप्रेरितो गच्छति यो रेणुः स तसरेणुः. ' रहरेणु ' चि रथगन्तो-त्कानो रेणु रथरेणुः. वाद्यप्र-लिखादयः प्रतीताः. ' रयणि ' चि हस्तः, ' नादिय ' चि यष्टिविशेषः, ' अक्ते ' चि मकटाऽवयव-विशेषः. ' तं तिउगं नाविमं परिणयं ' चि तद्योजनं त्रिगुणं मन्विशेषम् इत्युच्यते: विद्विन्मयनपद्मागाऽधिकत्रिगुगन्वात्. ' तं णं एकाहिय-वेहिय-तेहिय ' चि पृथिव्युवचनलोपाद् एकाहिक-द्वयाहिक-त्रयाहिकागन्वात्, ' उक्ताम ' चि उत्कर्षतः सतरात्रप्ररुदानां भूतो वाद्याप्रकोटीनामिति. तत्र एकाहिको मुष्टिने निरसि एकैनाऽहना धक्वो भवतीति, एवं शेषास्वपि भावना कार्या. अर्थ-भूतः ? इत्याहः—संपृष्टः आकर्णभूतः, संनिवितः प्रचयविशेषाज्जिदितम्, किं बहुना? एवंभूतोऽस्ती येन ' तं णं ' नि तानि वाद्याणि, ' नो कुत्येज ' चि न कुत्येयुः प्रचयविशेषात्-शुपिग-ऽम-व-वायोरसंनवाच्च नाऽस्मारतां गच्छेयुरित्यर्थः. अत एव ' नो परिविद्ध-मेज ' चि न परिविद्धंमेजम्. कर्तव्यपरिमादमपि अर्द्धाह्य न दिव्यं न गच्छेयुः. अत एव च ' नो पृत्ता? ह्वमागच्छेज ' चि न पूनितया न पूतिभवं कटाचिदागच्छेयुः. ' तजो णं ' नि तंभो वाद्यार्थेभ्यः ' एगमेणं वालगं अत्राय ' चि एकैकं वाद्याप्रमा-नीय (ते)—काळो नीयते इति शेषः, ततश्च ' वायविणं ' इत्यादि. यावता कालेन न पत्य. ' त्वागं ' चि वाद्याप्राप-र्षणान् अयमुपगतः, आकृष्टध-न्यकोशागारवत्. तथा ' नीरय ' चि निर्गतजःकल्पसूत्रवाद्याप्रः, अपकृष्टध-न्यरजःकोष्ठागारवत्. तथ ' निम्मले ' चि निगतकल्पमूत्रवाद्याप्रः, प्रमार्जनिदाऽपृष्टकोष्ठागारवत्. तथा ' निद्विय ' चि अनेयद्वयाऽनयनमाश्रिय निष्ठां गतः, विद्यिष्टप्रयत्नप्रमार्जितकोष्ठागारवत्. तथा ' निल्लेव ' चि अत्यन्तसंक्षेपात् तन्मयतां गतः वाद्याप्राहारद् अनन्तमित्यारि-गतध-न्यलेपकोष्ठागारवत्. अथ कस्माद् निल्लेपः ? इत्यत्र अह— ' अवहडे ' चि निःशेषयातःप्रत्येपाऽ-ह-रात्, अत एव ' विमुडे ' चि रजोमलकल्पकाळ-प्रविगमकनशुद्धत्वाऽपेक्षया लेपकल्पवाद्याऽन्वहणेन विनेपतः शुद्धो विशुद्धः. एताथोश्च एते शब्दाः. व्यावहारिकं चेदमद्वापत्योऽगम्. इदमेव यदाऽसंक्षेपसंक्षेप-एकैकवाद्याप्रभृत्पत्याद् वर्षशते, वर्षशते स्रष्टशोऽप्योद्धारः क्रियते तदा सूत्रम्-उच्यते, नमये मन्वेऽप्योद्धारं तु द्विधा एव उदाभयत्योपनं भवति: तथा तैरेव वाद्यार्थेभ्यं सृष्टः प्रवेश-स्तेषां प्रतिस्ननाऽप्योद्धारो यः कायः तद् व्यावहारिकं क्षेत्रपत्योऽगम्. यः पुनस्तीरेवाऽसंक्षेपवर्षाहर्तः सृष्टाऽपृष्टानां तथैवोद्धारो जातस्तन् मूत्रं क्षेत्रपत्योपमम्. एवं सागरोपममपि विज्ञेयमिति.

३. हवे ह्ये-उपमाधी ज जाणी शक्य तेवा पत्योपमादि-काळदु प्ररूपण करवानुं छे. ते नां प्र-मोपयोगी परमाणु वंगेस्तु खन्त छे. तो तेने कहेवाने मूळकार कहे छे के. [' सत्येय ' इत्यादि.] सत्र वंगे उद्योगा छेवना-वे दुकडा करवा अथवा गेय वंगे द्वाग डिद्रनाहं करवा. [' सिद्ध ' चि] अर्द्धा सिद्ध एतलं ज्ञानसिद्ध केवळजो समजथा, पण सुचित्प्राप्त सिद्धो न लेवा, कारण के, तेथोने सुख होवना असंभव होवापी ' तेथो कोठे छे ' एम न कहेवाय. तापर्य ए के, वे ' अणु ' गने तेवा पाणीवाळा चक्षुधी पण छेदी के मेदी न शक्य ते ' अणु ' ने केवली पुन्यो ' परमाणु ' कहे छे अने आ ज परमाणु. बीजां बीजां प्रमाणानां-उच्छेद्यगक्षयिका वंगेरे प्रमाणोमां-जे कवा अर्द्धा हवे पठी कहेवानां छे-त्यादि प्रमाण छे अर्थात् सर्व प्रमाणोमां आदि प्रमाण आ परमाणु ज छे. नां के. नैश्चयिक परमाणुं पण आ ज उद्योग छे, तो पण अहि प्रमाणतो अविकार होवाथी आ-कहेलुं-उद्योग व्यावहारिक परमाणु समजहुं. हवे बीजां प्रमाणोहं उद्योग कहे छे, [' अर्जनाग ' इत्यादि.] अने उद्योगावहारिक परमाणु पुद्गलां मनुदयो-इत्यादि (अनेक) समुदायो: देनी समितियां (मालिन): ते समितियांने परिणामवत् प्रमाण (एकमेव) ने समुदयसमितिसमगम. ते वदे ज परिमाणमात्रा अथ ते एक अत्यन्त शक्य एवा उद्योगक्षयिका कहेवाय. अने उच् एतलं प्रवृत्ता

*. ' परमाणुने छेवत्. वा मेदवा केड पण आरंभवी नधी, पण आ प्रमाणे तलुं खरूप ज कहेवाय छे ' ए अर्थने सूचववा गायामां ' क्तिञ्च ' अर्थने प्रयोग पुरेणे. २. ' परिमाणमात्रा ' ए अर्थे अत्राहागण छे. ३. ' अणु' इत्या ' अर्थने स्वार्थनां ' व ' प्रत्यय आववादी ' अणु-उच्यिका ' शब्द बने छे.—नी.श्रवण

अर्थात् जे शृङ्गशुद्धिका प्रवळतावाळी होय ते ' उच्छलक्ष्णशुद्धिका ' एम कह्वाय. ए उच्छलक्ष्णशुद्धिकाथी मांडी अंगुल सुयीना प्रमाणना जे दृश्य भेदो छे ते उत्तरोत्तर आठगुणा घया सना पण तेमां प्रत्येकमां-एक एकमा-अनंतपरमाणुपण व्यभिचरतु नथी एटले तेमा अनंतपरमाणुपण कायण ग्हे छे, माटे कणु छे के, [' उस्मगहसगिह्या इ ग ' इत्यादि.] [' सण्हसगिह्य ' नि] प्रवेना प्रनापनी अपेक्षाए आठगुणी होवाथी अने ऊर्ध्वगुणी अपेक्षाए तो आठमा भागएव होवाथी ते ' शृङ्गशुद्धिका ' ए प्रमाण कह्वाय छे, [' उच्छगु ' ति] उचे, नीचे अने तीरछे चलन (चालना) रूप धर्मथी जे रणु उपठभाप-जगाय-भोळजाय-ते ' ऊर्ध्वगु ' ए प्रमाण कह्वाय, [' तमंगु ' ति] प्रवादि दिशाना वायुनी प्रेरणाथी जे रणु व्रम-गति करे ते ' व्रमंगु ' कह्वाय, [' रदंगु ' ति] रयनी गतिथी उक्वडले-उडेलो-जे रणु ते ' र्यगु ' कह्वाय. बालाग्र अने लिङा-लीच-वंगं प्रतीत छे. [' रयणि ' ति] गति एटळ हाथ. [' नालिय ' ति] एक प्रकारनी लाकडी-नाळ, [' अक्रं ' ति] अक्ष-एक प्रकारने गाडानो अवयव. [' न तिउण इयिसेम परिरण ' ति] ते योजन, विंगप सहित विगुण, कारण के, वृत्त परिवि कांइक न्यून छ भागाधिक विगुण छे. [' मेण एकैहिअ-वहिअ-तेहिअ ति '] एक दिवसना उगेला, वे दिवसना उगेला अने व्रण दिवसना उगेला अने [' टकोस ' ति] वधारेमा वधारे साव रानना उगेला क्रोडो वाळग्रभागोथी भरंलो, ए प्रमाणे वाक्य सब छे. तेमा ' एकाहिकी ' - ' एक दिवसे उगेली वाळकोटी ' - एटले माथुं मुंडाव्या पळी जेटला (क्रोडो) वाळो एक दिवसे उगेला होय ते एकाहि की बालकौटि कह्वाय, ए प्रमाणे बाकीनामा पण भावना करवी. ते पत्य केवो छे ? तो कंइ छे के, समष्ट एटले आकर्णभूत-क्रोडो कांउ भगवो सनिचित एटले एकप्रकारना प्रचयथी निविड-खीचोखीच, वधारे शु ? ए पत्य एथी रीते भरंलो छे, जेथी [' तेण ' ति] ते बालाग्रो, [' नो कुयेज ' ति] कोहाय नहि एटले एक प्रकारना प्रचयथी छिद्रना अभावने लटने तेमां वायुना सचागने अमभव होवाथी ते बालाग्रो असारपणाने पामतां नथी मांटे ज [' नो परिविद्धेसेज ' ति] परिविध्वसन पण पामता नथी एटले के तेमानो थोडो भाग पण सडतो नथी. ते गो विवंस नथी पामतां मांटे ज [' नो पूहत्ताए ह्वयमागच्छेज ' ति] कदाचिद् पृथिव्यने पागता नथी. [' तओ ण ' ति] ते भरंला नाल.गो-मांथी [' एगमेगं बालग अवहाय ' ति] एक एक बालना अग्र भागने दूर करी (काडी) ' कालहुं मान धाय छे ' अने तथी [' जादनिण्य ' इत्यादि.] जेटला काले ते पत्य, [' खीणे ' ति] जेमांथी अनाज काडी लीधुं छे तेवा कोठारनी पेटे बालना अग्रभागना काठनाथी धीण धाय, तथा [' नीरए ' ति] जेमांथी धान्यनी रज काडी लीची छे तेवा कोठारनी पेटे रज समान सूझ बालाग्रो काडी लीधा पळी जे पत्य ज्योर् निग्ज थाय, तथा [' निम्मले ' ति] सावणीथी साक करेळ कोठारनी पेटे जे पत्य ज्योर् मल समान सूक्ष्मतर बालाग्रथी रहित थाय तथा [' निद्रिय ' ति] दूर करवा योग्य द्रव्यना अपनयनने आथी जे पत्य, ज्योर् विशिष्ट प्रयत्नथी प्रमाजित कोठारनी पेटे निघाने पायेलो थाय, तथा [' निडव ' ति] भीत वगेरमां रेल्ला घान्यना लेपने जे कोठारमांथी अगत कयो छे तेवा कोठारनी पेटे, अत्यंत संक्षेप होवाथी तन्मद्यताने-बालाग्रमयताने-पायेलो पत्यमांथी बालाग्रं अपहरण करवाथी ए पत्य ज्योरे निलेंप थाय, निलेंप ज्ञाथी थाय ? तो कहे छे के, [' अग्रहडे ' ति] समस्त बालाग्रो लेपने दूर करवाथी ते पत्य निलेंप थाय-अपहृत कह्वाय अने अपहृत होवाथी ज [' विसुद्ध ' ति] रजना गेट ममान बालाग्रना विगमथी यथेळ शुद्धपणानी अपेक्षाए लेप समान बालाग्रना दूर करवाथी विशेष शुद्ध ते विशुद्ध, अथवा ए वधां पत्यनां विशेषणी सग्वा अर्थवाळां कह्वा. आ अक्षापत्योम व्यावहारिक पत्योपम छे. ज्योरे असस्येय दुकडावाळा वाळना अग्रभागोथी भरंला ते पत्यमांथी सो मो व्रमं खडथी -एक संड संड करीने-अपोद्धार कराय त्योर् आ जे पत्योपम सूक्ष्म पत्योपम कह्वाय, अने जो सम्ये सत्ये अपोद्धार करे तो वने प्रकार ज उद्धार पत्योपम कह्वाय, तथा ते बालाग्रोनी साथे ज स्पशेला जे प्रदेशो ह्ये, तेओना प्रथिमय अपेक्षार्मां जे काल लागे ते व्यावहारिक प्रय-पत्योपम कह्वाय. वळी, ते ज अमस्य दुकडावाळा बालाग्रो साथे स्पशेला अने अस्पशेला प्रदेशोना ते प्रमाणे ज अपोद्धारमां जे काट लागे ते सूक्ष्म अथपत्योपम कह्वाय. ए प्रमाणे सागरोपम पण जाणतु

सुषमसुषमानुं भरत.

७. प्र०—जंबूद्वीपे णं भते ! दीवि इमीसे उस्सापिणीए सुसमसुसमाए समाए उत्तमद्वपत्ताए, भरहस्व वसस्स केरिसिए आगारभावपडायोरे होत्था ?

७. उ०—गोयमा ! बहुसमरमणिजे भूमिभागे होत्था, ते जहा नामए आलिगपुष्करे ति वा; एवं उस्सकुत्तव्वया नेयव्वा जाव-आसमति, मयानि; तीसे णं समए भागहे वामे तत्थ तत्थ-देसे देसे, तहिं तहि वहवे उराला कुहाला, जाव-कुत्त-विकुसविसुद्धरुत्तमूला, जाव-छविहा मणुस्सा अणुसाज्जित्था. तं जहा:—पस्सगधा, मियगधा, अममा, तेयवली, सहा, सणिंचारा.

७. प्र०—हे भगवन् ! जंबूद्वीप नामना द्वीपमां उत्तमार्थ प्राप्त आ अवसर्पिणीमां-सुषमसुषमा काळमां भारत वर्षना केवा आकार भावप्रसवतार-आकारोना अने पदार्थोना आविर्भावो-हता ?

७. उ०—हे गौतम ! भूमिभाग बहुसम होवाथी रमणीय हतो, ते जेम के, आलिगपुष्कर-मुरजना मुखनुं पुट-होय तेगे भारत वर्षनो भूमिभाग हतो, ए प्रमाणे अहि भारत वर्ष पत्ये उत्तरकुल्दी वक्तव्यना जाणवी यावत् वेसे छे, सुचे छे. ते काळमा भारत वर्षमा ते ते देशोमा त्या त्या स्थळे वगा मोटा उडालक यावत् बुध अने विकुणथी विशुद्ध वृक्षमूयो यावत् छ प्रकारना माणतो हता, ते जेम के, १ पन्न समान मववाळा, २ वस्तुगे समान गंधवाळा, ३ ममत्व दिनाना, ४ तेजस्वी अने रूपाळा,

१. आ वाक्य, पद्योना बहुवचनवाळ छे, किंतु अहीं षष्ठे उद्भवचन लोपाएल्ले छे. २. आ भाव, अस्याहारमय छे - श्री अमय०
१. मूलउाया - जंबूद्वीपे भगवन् ! द्वीपे अस्याम उस्सर्पिणो सुषमसुषमाया समायाम् उत्तमार्थमात्तायाम्, भरतस्य वर्षस्य कीदृशः आकार-भाव-प्रसवतारोऽभवत् ? गौतम ! बहुसमरमणीयो भूमिभागोऽभवत्, तद्यथा नाम आलिगपुष्कर इति वा; एवम् उत्तरकुत्तव्वयना शातव्या, यावत् आसी-दमित, शेरते; तस्या समाया भारते वर्षे तत्र तत्र देशे देशे, तत्र तत्र बहव उदाग. कुहालाः यावत्-कुश-विकुणविशुद्धवृक्षमूलानि, यावत्-पदविधा सुषमा भवत्कवन्त, तद्यथा.-प्रमगन्धयः, वृगन्धयः, अममाः, तेजस्विनः, सहा; सन्धारिणः-अनु०

५ सहनशील तथा ६ शैन्धारी—उतावळ विनाना—ए प्रमाणे छ प्रकारना मनुष्यो हता.

—सेवं भंते !, सेवं भंते ! ति.

—हं भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हं भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे (एम कही यावत् विहरें छे).

भगवंत—अखसुहेम्मसामिपणीए सिरोभगवइमुते छट्ठसये सत्तमो उदेसो सम्मतो.

४. कालाधिकाराद् इदमाहः—‘ जंबूद्वीपे ण ’ इत्यादि. ‘ उत्तमहृत्पाए ’ ति उत्तमांस्तन्काळाऽपेक्षया उत्कृष्टान् अर्थान्-आयुष्कादीन् प्राप्ता उत्तमार्थप्राप्ता, उत्तमकाष्ठा प्राप्ता वा प्रकृष्टाऽवस्थां गता-तस्याम्. ‘ आकारभावपडोयारे ’ ति आकारस्य आकृतेर्भावा पर्यायाः, अथवा आकाराश्च भावाश्च आकार-भावः, तेन प्रत्यवतारोऽनंतरगत्य अविभावः—आकार-भावप्रत्यवतारः. ‘ बहुसमरमणिजे ’ ति बहुसमोऽत्यन्तसमः, अत एव रमणीयो यः स तथा. ‘ आलिङ्गपुक्खरे ’ ति आलिङ्गपुक्करं सुरजमुखपुटम्, लाघवाय सूत्रनतिदिशान्नाहः—‘ एवं ’ इत्यादि. उत्तरकुरुर्यक्त्यता च जीवाऽभिगमोक्ता एवं दृश्याः—‘ मुदंगपुक्खरे इ वा सरतले इ वा ’ सरस्तलं सर एव, ‘ करतले इ वा ’ करतलं कर एव’ इत्यादि—एवं भूमिसंमतायाः, भूमिभागगततृण-मणीना वर्णपञ्चकस्य, सुरभिगन्धस्य, मृदृस्पर्शस्य, शुभ्रज्वदस्य, वाप्यादीनाम्, वाप्याद्यनुगतोत्पातपर्वतादीनाम्, उत्पातपर्वताद्यश्रितानां हंसाऽऽसनादीनाम्, उतागृह्यादीनाम्, शिलापट्टकादिनां च वर्णको वाच्यः. तदन्ते च एतद् दृश्यम्—“ तत्थ णं वहवे भारिया मणुस्ता, मणुस्सीजो य आसयेति, सयंति, चिट्ठंति, निसीयंति, तुयट्ठंति ” इत्यादि. ‘ तेत्थं तत्थ ’ इत्यादि. तत्र तत्र भारतस्य खण्डे खण्डे, देशे देशे—खण्डासे खण्डासे, ‘ तहि ’ ति देशस्यांगे देशस्यांगे उद्यालकादयो वृक्षविशेषाः, यावत्करणात्—‘ कयमाला नटमाला ’ इत्यादि दृश्यम्. ‘ कुस-विकुसाविसुद्धरुवसमूल ’ ति कुशाः दर्भाः, विकुशा वल्वजाडयत्तृणविशेषस्तैर्विशुद्धानि तदपंतानि वृक्षमूलाणि—तद्योभोगा येषां ते तथा. यावत्-करणाद् “ मूलमन्तो, कन्दमन्तो ” इत्यादि दृश्यम्. ‘ अणुसज्जित्थ ’ ति अनुसक्तवन्तः पूर्वकाळत् कालान्तरमनुसक्तवन्तः, ‘ पम्हगंध ’ ति पद्मसमगन्धयः, ‘ मियंगंध ’ ति मृगमदगन्धयः, ‘ जमम ’ ति ममकाररहिताः, ‘ तेय-तलि ’ ति तेजश्च, तलं च रूपं येषामस्ति ते तेजस्तलिनः. ‘ सह ’ ति सहिष्णवः समर्थः, ‘ सणिचारे ’ ति ग्रन्थैर्नन्दम् उन्सुकत्वाऽभावत् चरन्तीत्येवंशीलाः शैन्धारिणः.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवतीसूत्रे पष्ठशतं सप्तमं उद्देशके श्रीभगवदेवसूरिविरचिते विवरणं समाप्तम्

४. कालो अधिकार चालतो होवाथी हवे आ वात कहे छे—[‘ जंबूद्वीपे ण ’ इत्यादि.] [‘ उत्तमहृत्पाए ’ ति] ते काळनी अपेक्षाने नदने आयुष्क वंगरे उत्तम अर्थोने पामेली ते उत्तमार्थ—प्राप्त कहेवाय अथवा उत्तम अवस्थाने पामेली ते उत्तमकाष्ठा प्राप्त कहेवाय, तमां [‘ आकार-भावपडोयार ’ ति] आकार एटले आकृति, तेना जे भावो एटले पर्यायो ते आकारभाव, अथवा, आकारो अने भावो ते आकारभाव, तेजोना जे प्रत्यवतार एटले आविभाव ते आकारभावप्रत्यवतार कहेवाय, [‘ बहुसमरमणिजे ’ ति] यणो सम माटे ज रमणीय जे भूमिभाग ते बहुसम-रमणीय भूमिभाग कहेवाय, [‘ आलिङ्गपुक्खरे ’ ति] आलिङ्गपुक्कर एटले सुरजमु-तवलातुं-गुखपुट, लाघवने माटे विशेष न जणावतां बीजा मृत्रनी मलामण वरतां कहे छे के, [‘ एवं ’ इत्यादि.] उत्तरकुरुरी वक्तव्यता जीवाभिगम सूत्रमां कहेली छे, ते अही आ प्रमाणे जाणवां—“ मुदंगु पुक्कर, सरतले एटले सरोवरतुं तल अथवा सरोवर ज, करतले एटले हाथतुं तळीवुं—हाथ ज. ए प्रमाणे भूमिना समपणातुं, भूमिभागमां रेलो नृण अने मणिजोना पांच वर्णतुं. सुरभिगधतु, कांमळ म्पणतुं. साग शब्दतुं. वाव वंगरेतु. वाव वंगरेमां अनुगत उत्पातपर्वतादितुं, उत्पातपर्व-तादिने आश्रित हंगमनादितुं, उतागृह्यादितुं अने शिलापट्टकादितुं वर्णने कहेयुं. अने त्वाना—जीवाभिगमना—ते वर्णननी अने आ अर्थ देखाय छे—“ तमां यणा मनुष्यो अने मनुषणीयो वेसे छे, उंघे छे, रंहे छे, निषीदे छे अने सुवे छे, इत्यादि. [‘ तत्थ तत्थ ’ इत्यादि.] भारतना ते ते खंडनां, देश देशमां. [‘ तहि ’ ति] देशना अंश अंशमा एक प्रकारना उद्यालक वंगरे वृक्षो हता. ‘ यावत् ’ करवाथी [‘ कयमाला, नटमाला ’ इत्यादि] समजयुं, [‘ कुस-विकुसाविसुद्धरुवसमूल ’ ति] कुश-ढाम, विकुश एटले वल्वज वंगरे एक प्रकारनां तृणो. जे भरतभूमिनां वृक्षमूलो—(वृक्षमूलो वृक्षना नीचला भागो)—ए कुश, विकुशथी रहित छे अथात् विशुद्ध छे. ‘ यावत् ’ करवाथी ‘ मूलवाळा अने कांदावाळा ’ इत्यादि जाणवुं. [‘ अणुसज्जित्थ ’ ति] अनुसक्त यएला छे एटले पूर्वकाळथी बीजा काळे अनुवतेंला छे, [‘ पम्हगंध ’ ति] पद्म समान गंधवाळा, [‘ मियंगंध ’ ति] कर्तूरी समान गंधवाळा, [‘ जमम ’ ति] ममत्व विनाना, [‘ तेय-तलि ’ ति] जेथो तेज वाळा अने तल एटले रपवाळा छे अर्थात् जेथो तेजस्वी अने रपाळा छे, [‘ सह ’ ति] जेथो सहनशील समर्थ-छे, [‘ सणिचारे ’ ति] अने उतावळ न होवाथी जेथो धीमे धीमे चाटवाना रगवाववाळा अर्थात् गजगतिनी जेग गति करनाग छे.

वेदारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारमारे मनेऽग्निन् द्रायी यः सदृष्टानां परंकृत्तिकरणाद्वैतजीवी तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनरवरो वाहको दान्ति-शान्त्यो.—द्वयात् श्रीवीरदेवः सकलशिवसुखं मारहा चाप्तमुष्यः ॥

१. मुदरच्छाया —तदेवं भगवन् ! तदेवं भगवन् ! इति:—अनु०

१. उभो जीवाजीवाभिगम मत्र, धीवी प्रतिभिति उत्तर कुंजवर्णने (१००-११० नी २८४-३०० ता०)—अनु०

शतक ६.—उद्देशक ८.

पृथिवीओ केटथी ?—आठ.—रत्नप्रभानी नीचे गृह—असुर के भरे छे ?—ना.—त्यां उदार बलाहक अने स्तनितशब्द छे ?—हा.—तेने देव—असुर के नाग करे.—त्यां बादर अभिन्न य छे ?—अभिन्नगति सिवाय नथी—त्यां चन्द्र के चन्द्र वगेरेनी कान्ति छे ?—ना.—ए ज प्रकारना प्रश्नोत्तरो बधी नरको संबंधे—त्रीजीमां नाग न करे.—चोधीमा अने ते पछे नी बधीमा एकलो देव ज करे—एवा ज प्रश्नो माधर्म दि देवओको संबंध.—उत्तरो पण गवा ज.—विशेषमां माय—न ग न करे.—मनकुमारादि स्वर्गोमा देव ज करे.—मप्रहगाथा—आशुप्यना बंधना प्रकार केटला ?—छ.—छएना नाम.—ए प्रमाण यावत् वर्माको.—त्यां संबंध बधविषयक प्रश्नो अने उत्तरो—एवण समुद्र संबंधी विचार.—जीवामिगम.—असुरख्यदीप मसुद्रो.—एना न मो केवां होय ?—ते जेटलां शुभ नामो होय ते बधा द्रंष—समुद्रोना जाणना.—विहार.—

१. प्र०—कैइ णं भंते ! पुढवीओ पन्नत्ताओ ?

१. प्र०—हे भगवन् ! केटली पृथिवीओ कही छे ?

१. उ०—गोयमा ! अट्ट पुढवीओ पन्नत्ताओ, तं जहाः—
रयणप्यभा, जाव—ईसीपच्चाभा.

१. उ०—हे गौतम ! आठ पृथिवीओ कही छे, ते जेमके,
रत्नप्रभा यावत् ईपत्प्राग्भारा.

२. प्र०—अत्थि णं भंते ! इमीसे रयणप्यभाए पुढवीए
अहे गेहा ति वा, गेहावणा इ वा ?

२. प्र०—हे भगवन् ! आ रत्नप्रभा पृथिवीना नीचे गृहो
के गृहापणो छे ?

२. उ०—गोयमा ! णो तिण्ठे समट्ठे.

२. उ०—हे गौतम ! ते अर्थ समर्थ नथी.

३. प्र०—अत्थि णं भंते ! इमीसे रयणप्यभाए अहे गामा
इ वा, जाव—सन्निवेशा इ वा ?

३. प्र०—हे भगवन् ! आ रत्नप्रभा पृथिवीना नीचे प्रामो
यावत् संनिवेशो छे ?

३. उ०—णो इण्ठे समट्ठे.

३. उ०—(हे गौतम !) ते अर्थ समर्थ नथी.

४. प्र०—अत्थि णं भंते ! इमीसे रयणप्यभाए पुढवीए अहे
उराला बलाहया संसेयति, संमुच्छंति, वाचं वासंति ?

४. प्र०—हे भगवन् ! आ रत्नप्रभा पृथिवीनी नीचे मोटो
मेघो सत्वेदे छे, सम्मुखे छे, वरसाद वरसे छे ?

४. उ०—हंता, अत्थि. तिन्नि वि पकरेति, देवो वि पकरेति,
असुरो वि पकरेति, नागो वि पकरेति.

४. उ०—हा, वरसे छे, ते वरसादने त्रणे पण करे छे—देव
पण करे छे, असुर पण करे छे, नाग पण करे छे.

५. प्र०—अत्थि णं भंते ! इमीसे रयणप्यभाइ पुढवीए
बादरे धणियनहे ?

५. प्र०—हे भगवन् ! आ रत्नप्रभा पृथिवीमां बादर स्तनित
शब्दो छे ?

५. उ०—हंता अत्थि, तिन्नि वि पकरेति.

५. उ०—(हे गौतम !) हा, छे, ते शब्दने त्रणे पण करे छे.

१. मूलच्छया—इति भगवन् ! पृथिव्य प्रज्ञप्ता. ? गौतम ! अष्ट पृथिव्य प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—रत्नप्रभा, यावत्—ईपत्प्राग्भारा अस्ति भगवन् ! अस्याः रत्नप्रभाया पृथिव्या अधो गेहा इति वा, गेहावणा इति वा ? गौतम ! न तदर्थः स्वीर्थः. अस्ति भगवन् ! अस्याः रत्नप्रभाया अधो प्रामा इति वा यावत्—संनिवेशा इति वा ? नऽयमर्थः समर्थः. अस्ति भगवन् ! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्या अधो त्रदाग बलाहयाः संनिवेशन्ति, सम्मुखन्ति, वर्षा वर्षन्ति ? हन्त, अस्ति, त्रीन्वपि प्रकरोन्ति, देवोऽपि प्रकरोति, असुरोऽपि प्रकरोति, नागोऽपि प्रकरोति जन्ति भगवन् ! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्या बादरः स्तनितशब्दः ? हन्त, अस्ति, त्रीन्वपि प्रकरोन्ति.—अनु०

६. प्र०—अस्थि णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए अहे वादरे अगणिकाए ?

६. उ०—गोयमा ! णो इणट्टे समट्टे, नन्नत्थ विग्गहगानि-समावन्नएणं.

७. प्र०—अस्थि णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए अहे चंदिम, जाव-ताराख्खा ?

७. उ०—णो तिणट्टे समट्टे.

८. प्र०—अस्थि णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए चंदामा ति वा, मूरामा ति वा ?

८. उ०—णो इणट्टे समट्टे, एवं दोच्चाए पुढवीए भाणियच्चं, एव तच्चाए वि भाणियच्चं, नवरं-देवो वि पकरेति, असुरो वि पकरेति, णो णागो पकरेति. चउत्थीए वि एवं, नवरं-देवो एको पकरेति, नो असुरो, नो नागो पकरेति, एवं हेट्टिट्ठासु सच्च्वाणु देवो एको वि पकरेति.

९. प्र०—अस्थि णं भंते ! सोहम्मी-साणाण कप्पाणं अहे गेहा इ वा, गेहावणा इ वा ?

९. उ०—णो इणट्टे समट्टे.

१०. प्र०—अस्थि णं भंते ! उराला वलाहया ?

१०. उ०—हंता, अस्थि. देवो पकरेति, असुरो वि पकरेइ, नो नाओ पकरेइ, एवं थगियसडे वि.

११. प्र०—अस्थि णं भंते ! वादरे पुढवीकाए, वादरे अगणिकाए ?

११. उ०—णो इणट्टे समट्टे, नणत्थ विग्गहगानियमवा-न्नएणं.

१२. प्र०—अस्थि णं भंते ! चंदिम-० ?

१२. उ०—णो तिणट्टे समट्टे.

१३. प्र०—अस्थि णं भंते ! गामा इ वा ?

१३. उ०—णो तिणट्टे समट्टे.

१४. प्र०—अस्थि णं भंते ! चंदामा ति० वा ?

१४. उ०—गोयमा ! णो तिणट्टे समट्टे, एवं सणकुमार-माहिदेसु, नवरं-देवो एगो पकरेति; एवं वंभलोए वि, एवं

६. प्र०—हे भगवन् ! आ रत्नप्रभा पृथिवीमां नीचे वादर अग्निकाय छे ?

६. उ०—हे गौतम ! ए अर्थ समर्थ नथी, अने ए निषेध विग्रहगतिस्समापन्नक जीवो सिवाय बीजा जीवो परत्वे जाणवो.

७. प्र०—हे भगवन् ! आ रत्नप्रभा पृथिवीमां नीचे चंद्र यावन् ताराखूपो छे ?

७. उ०—(हे गौतम !) ए अर्थ समर्थ नथी.

८. प्र०—हे भगवन् ! आ रत्नप्रभा पृथिवीमां नीचे चंद्रामा, सूर्याभा वगेरे छे ?

८. उ०—(हे गौतम !) ए अर्थ समर्थ नथी, ए प्रमाणे बीजा पृथिवीमां कहेवुं, ए प्रमाणे बीजांमां पग कहेवुं, विशेष ए के, बीजा पृथिवीमां देव पग करे, असुर पग करे अने नाग न करे. चौथी पृथिवीमां पग एम ज कहेवु. विशेष ए के, त्या एकटो देव करे पण अमुरकुमार के नागकुमार-कोइ न करे, ए प्रमाणे वही नीचेनी पृथिवीओमा एकटो देव करे छे.

९. प्र०—हे भगवन् ! सौधर्मकल्पनी अने ईशानकल्पनी नीचे गृहो, गृहाणो छे ?

९. उ०—(हे गौतम !) ते अर्थ समर्थ नथी.

१०. प्र०—हे भगवन् ! सौधर्म कल्पनी अने ईशान कल्पनी नीचे मोटा मेवो छे ?

१०. उ०—(हा, गौतम !) मोटा मेवो छे, अने ते मेवोने देव करे, असुर पग करे, पण नाग न करे, ए प्रमाणे स्तनित शब्द परत्वे पण जाणवुं.

११. प्र०—हे भगवन् ! त्यां वादर पृथिवीकाय के वादर अग्निकाय छे ?

११. उ०—(हे गौतम !) ए अर्थ समर्थ नथी अने आ निषेध विग्रहगतिस्समापन्नक सिवायना बीजा माटे जाणवो.

१२. प्र०—हे भगवन् ! त्या चंद्र वगेरे छे ?

१२. उ०—(हे गौतम !) आ अर्थ समर्थ नथी.

१३. प्र०—हे भगवन् ! त्यां ग्रामादि छे ?

१३. उ०—(हे गौतम !) ए अर्थ समर्थ नथी.

१४. प्र०—भगवन् ! त्यां चंद्रनो प्रकाश वगेरे छे ?

१४. उ०—हे गौतम ! ए अर्थ समर्थ नथी, ए प्रमाणे सन-कुमार अने माहेइ देवलो नामां जाणवुं, विशेष ए के, त्या एकटो

१. मूलच्छाया:—अस्ति भगवन् ! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्या अथो वादरोऽग्निकायः ? गौतम ! नाऽयमर्थः समर्थः, नाऽन्यत्र विग्रहगतिस्समाप-
पन्नकेन, अस्ति भगवन् ! अस्याः रत्नप्रभाया अधश्चन्द्रनाः, यावत् ताराख्खा ? न तदर्थः समर्थः. अस्ति भगवन् ! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्या-
चन्द्रमा इति वा, सूर्याभा इति वा ? नायम् अर्थः समर्थः, एवं द्वितीयायाः पृथिव्या भगिनव्यम्; एवं तृतीयाया अथे भगिनव्यम्, नवरम्-देवोऽपि
प्रकरोति, असुरोऽपि प्रकरोति, न नागः प्रकरोति. चतुर्थोऽप्येवम्; नवरम्-देव एकः प्रकरोति, नाऽसुरः, न नागः प्रकरोति; एवमथस्तनासु सर्वे सु
देव एगोऽपि प्रकरोति, अस्ति भगवन् ! सौधर्मगानयोः कल्पवोरधो गेहा इति वा, गेहावणा इति वा ? नाऽयमर्थः समर्थः, अस्ति भगवन् ! उदारा
वलाहया ? इन्न, अस्ति, देवः प्रकरोति, असुरोऽपि प्रकरोति, न नागः प्रकरोति, एवं स्तनितशब्देऽपि. अस्ति भगवन् ! वादरः पृथिवीकायः,
वादरोऽग्निकायः ? नाऽयमर्थः समर्थः, अन्यत्र विग्रहगतिस्समापन्नकेन अस्ति भगवन् ! चन्द्रमाः ? न तदर्थः समर्थः. अस्ति भगवन् ! ग्रामा इति वा ?
न तदर्थः समर्थः. अस्ति भगवन् ! चन्द्रामा इति वा ? गौतम ! न तदर्थः समर्थः, एवं सनत्कुमार-माहेन्द्रयोः, नवरम्-देव एकः प्रकरोति; एवं
सुसोकेऽपि, एवम्—समु०

बभ्रलोगस्त उवरिं सच्चोहि देवो पकरेति; पुच्छियव्वो य वायरे
आउकाए, वायरे अगणिकाए, वायरे वणस्सइकाए; अन्नं तं चैव.

देव करे छे, ए प्रमाणे ब्रह्मलोकमां पण जाणवुं, ए प्रमाणे ब्रह्मलोकनी
उपर सर्वस्यळे देव करे छे तथा वधे ठेकाणे वादर अष्काय, वादर
अग्निकाय अने वादर वनस्पतिकाय संबधे प्रश्न करवो, वीजुं ते ज
प्रमाणे छे—पूर्व प्रमाणे छे.

गाहाः—

‘ तमुक्काए कप्पपणए अगणि—पुढवी य अगणि पुढवीसु,
आऊ तेऊ वणस्सई कप्पुवरिमकण्हराईसु.

गाथाः—तमस्कायमा अने पांच कल्पमां अग्नि अने पृथिवी
संबधे प्रश्न, पृथिवीओमा अग्नि संबधे प्रश्न अने पांच कल्पनी उपर
रहेलां स्थानोमां तथा कृष्णराजिमां अष्काय, तेजस्काय अने
वनस्पतिकाय संबधे प्रश्न करवो.

१. सतमोदेशके भारतस्य स्वरूपम् उक्तम्, अष्टमे तु पृथिवीनां तदुच्यते, तत्र चाऽऽदिसूत्रम् :—‘ कइ णं ’ इत्यादि. ‘ वादरे
अगणिकाए ’ इत्यादि. ननु यथा वादराग्नेर्ननुप्यक्षेत्रे एव तद्भावाद् निषेध इहोच्यते, एवं वादरपृथिवीकायस्याऽपि निषेधो वाच्यः स्यात्,
पृथिव्यादिवेव स्वस्थानेषु तस्य भावादिति सत्यम्, किंतु नेह यद् यत्र नास्ति तत्र सर्वं निषिध्यते मनुष्यादिवत्, विचित्रत्वात् सूत्रगतेः,
अतोऽसतोऽर्थाह पृथिवीकायस्य न निषेध उक्तः, अष्काय—वायु—वनस्पतीनां त्विह घनोद्घ्यादिभावेन भावाद् निषेधाऽभावः सुगम
एवेति. ‘ नो नाओ ’ ति नागकुमारस्य तृतीयायाः पृथिव्या अधोगमनं नास्ति—इत्यत एवाऽनुमीयते. ‘ नो असुरो, नो नागो ’ ति
इहाऽपि अत एव वचनाच्चतुर्व्यादीनामवोऽसुरकुमार—नागकुमारयोर्गमनं नास्ति—इत्यनुमीयते. सौधर्म—शानयोस्तु अधोऽसुरो गच्छति
चमरवत्, न नागकुमारोऽशक्तत्वात्, अत एवाहः—‘ देवो पकरेइ ’ इत्यादि. इह च वादरपृथिवी—तेजसोनिषेधः सुगम एव, अस्व-
स्थानत्वात्. तथाऽष्काय—वायु—वनस्पतीनामनिषेधोऽपि सुगम एव, एतयोर्द्विप्रतिष्ठितत्वेन वनस्पतिसंभवात्, वायोश्च सर्वत्र भावादिति.
‘ एव सणकुमार—माहिंदसु ’ ति इहाऽतिदंशतो वादराऽप्—वनस्पतीनां संभवोऽनुमीयते, स च तमस्कायसद्भावतोऽवसेय इति. ‘ एवं
वभ्रलोयस्स उवरिं सच्चोहि ’ ति अच्युतं यावदित्यर्थः, परतो देवस्याऽपि गमो नास्तीति न तत्कृतवलाहकादेश्चैवः. ‘ पुच्छियव्वो य ’ ति
वादरोऽष्कायः, अग्निकायः, वनस्पतिकायश्च प्रष्टव्यः, ‘ अन्नं तं चैव ’ ति वचनात्—निषेधश्च, यतोऽनेन विशेषोक्ताद् अन्यत् सर्वं पूर्वोक्तमेव
वाच्यमिति सूचितम्. तथा प्रैवेयकादि—ईपत्याग्भारान्तेषु पूर्वोक्तं सर्वं गेहादिकम् अधिकृतवाचनायाम् अनुक्तमपि निषेधतोऽध्ययमिति.
अथ पृथिव्यादयो ये यत्राऽध्येतव्यास्तान् सूत्रसंप्रहगाथयाऽऽहः—‘ तमुक्काए गाहा. ’ ‘ तमुक्काए ’ ति तमस्कायप्रकरणे प्रागुक्ते, ‘ कप्पपणए ’
ति अनन्तरोक्तसौधर्मोदिदेवलोकापञ्चके ‘ अगणि—पुढवी य ’ ति अग्निकाय—पृथिवीकायां अध्येतव्यौ. ‘ अत्थि ण भंते ! वादरे पुढविकाए,
वादरे अगणिकाए ? नो इण्हे समट्टे, नण्णत्थ विग्गहगतिसमावन्नएणं ’ इत्यनेनाऽभिन्नापेन. तथा ‘ अगणि ’ ति अग्निकायोऽध्येतव्यः,
‘ पुढवीसु ’ ति रत्नप्रभादिपृथिवीसूत्रेषु: ‘ अत्थि णं भंते ! इमस्सि रयणप्पभाए पुढवीए अहे वादरे अगणिकाए ? ’ इत्याद्यभिलाषं
इति. तथा ‘ आउ—तेउ—वणस्सइ ’ ति अष्काय—तेजो—वनस्पतयोऽध्येतव्याः. ‘ अत्थि णं भंते ! वादरे आउकाए, वायरे तेउकाए, वायरे
वणस्सइकाए ? णो इण्हे समट्टे ’ इत्यादिनाऽभिलाषेन, केपु ? इत्याहः—‘ कप्पुवरिमि ’ ति कल्पपञ्चकोपरितनकल्पमूर्तेषु, तथा
‘ कण्हराईसु ’ ति प्रागुक्ते कृष्णराजीसूत्रे इति, इह च ब्रह्मलोकोपरितनस्थानानाम्—अध्येयोऽप्—वनस्पतिनिषेधः, स—याणि अप्—वायु-
प्रतिष्ठितानि तेषामवः आनन्तयैण वायोरेव भावात्, आकाशप्रतिष्ठितानामाकाशस्यैव भावाद्—अवगन्तव्यः, अग्नेषु अस्वस्थानादिनि.

१. आगळ आवेळा सातमा उद्देशकमां भारत-वर्षनु स्वरूप जणावेळु छे, हवे आ गरु घता आठमा उद्देशकमां पृथिवीओनु स्वरूप
कहेवावाळु छे. अहीं [‘ कइ णं ’] इत्यादि—आदि सूत्र छे. [‘ वायरे अगणिकाए ’ इत्यादि.] षो—वादर अग्निकाय, मनुष्य क्षेत्रमां ज छे—
बीजे क्वाय नथी, तेथी ज अहीं रत्नप्रभानी नीचे तेनी ह्यातीने निषेधली छे, तेम अहीं वादर पृथिवीकायनी ह्यार्ताने पण निषेधवी जोरए,

१. मूलच्छाया.—ब्रह्मलोकस्योपरि सर्वैः (सर्वत्र) देव. प्रकरोति; प्रष्टव्यं वादरोऽष्कायः, वादरोऽग्निकायः, वादरो वनस्पतिकायः; अन्यत्
तत्रैव. गाथा—‘ तमस्कायः कल्पपञ्चकेऽग्नि-पृथिवी चाऽग्नि. पृथिवीषु, आपस्तेजो वनस्पतिः कस्योपरिमकृष्णराजीषु—अनु०

२. आ उद्देशकमा जे सात पृथिवीओनो अधिकार छे ते साते नरक—पृथिवीओ छे. ते नरक पृथिवीओमा केवां केवां ड रोा सहवाना हेय छे, ए
विषेणुं सविस्तर वर्णन ‘ सूत्रकृताग ’ सूत्रना पाचमा अध्यायन—‘ निरयविभक्ति ’ मां करवामा आव्युं छे अने ‘ तत्त्वार्थ ’ सूत्रना श्रीजा अध्यायमा पण
ए विषे जणाववामा आवेळुं छे. ‘ तत्त्वार्थ ’ सूत्रवाळी हकीकत सभिस होवार्थी जेवीने तेवी अहीं वतारी लइए छीए

“ रत्नप्रभा, शर्कराप्रभा, वाळुकाप्रभा, पकप्रभा, धूमप्रभा, तम प्रभा अने महातम. (तनस्तम) प्रभा—ए, सात नरकनां सात
नाम छे. पैलो नरक करता बीजी नरक अधिक विस्तारवाळी छे अने ए रीते उत्तरोत्तर ए साते नरको अधिराधिक विस्तारवाळी छे. तइन
नीचुं आकाश छे, ते उपर घनवात—एक प्रकारनो घट वायु रहेली छे, एनी उपर घनजल—एक प्रकारनु जानी गएळं—५४—पाणी रहेळुं छे अने
एनी उपर ए साते नरको रहेली छे (जूओ भ० प्र० ख० प० १७०) पहेली नरक पृथ्वीनी जाटाइ (दळ) एक लाख एशी हजार योजननी छे,
बीजीनी जाटाइ एक लाख बत्रोश हजार योजननी छे अने ए प्रमाणे बीजीनी एक लाख अष्टावीस हजार, चौथीनी एक लाख बीस हजार, पांचवीनी
एक लाख अशर हजार, छठीनी एक लाख सोळ हजार अने सातवीनी जाटाइ एक लाख आठ हजार योजननी छे. पैली पृथ्वीमा २३ प्रत्तर, बीजीमा
४२.

काण्य के, ए वादर पृथिवीकाय पण त्यां रत्नप्रमानांनी नीचे नथी-ए तो पृथिव्यादिरूप पोताना स्वस्थानमां ज छे-एम छतां अहीं वादर अग्नि-कायनी पेटे वादर पृथिवीकायनी पण निषेध केम क्यो नथी ? समा०-सूत्रनी एवी शैली नथी के, ज्यां जे जे वधुं न होय ते ते स्वर्नी नामवार शार्दा करीने ते वधानां निषेध करवो-रत्नप्रमानांनी नीचे मनुष्यो पण नथी अने ए रीते आपणा तीरछा लोकमां रूहेनाग घणा जीवो अने मावो त्या नथी, तो पण ते वधानो कांद अहीं नामवार निषेध क्यो नथी, कारण के, सूत्रनी शैली, गति वा संकलना विविध प्रकारनी छे माटे ज रत्नप्रमानांनी नीचे मनुष्यांनी गेरहाजरीनी ज जेम वादर पृथिवीनी पण गेरहाजरी छे, छतां ए विषे अहीं कांद करेवामां आशुं नथी अने अहीं-रत्नप्रमा पृथिवीमां-‘ वनोदयि ’ वगेर जलमय भावो छे तेथी ज त्या अफ्काय-पाणी-नी वायु, (पवन) नी अने वनस्पतिनी हयानी होय-ए हकीकत न करेया छतां समजाय तेथी सुगम ज छे [‘ नो नाजो ’ ति] आ उदेलुथी एम कळाय छे के, नागकुमार, श्रीजी नरकपृथिवीथी वधारे आगळ जड शक्तो नहि होय. [‘ नो असुरो, नो नागो ’ ति] अहीं पण आपेला आ पाठ उपरथी एवुं तरी आवे छे के, चौथी नरक पृथिवीथी वधारे नीचे अमुरकुमारु अने नागकुमारुं गमन नहि थट शक्तुं होय. साधर्मनी अने ईशाननी नीचे तो चमरनी पेटे असुरकुमार जाय छे अने अयक्त होवाथी नागकुमार जतो नथी माटे ज करे छे: [‘ देवो पकरो ’ इत्यादि.] अहीं वादर पृथिवीकाय अने वादर अग्नि-कायतुं स्वस्थान नथी पटले उचितस्थान नथी माटे ज ते वज्जेनो-वादर पृथिवीकायनी अने वादर तेउकायनी-अहीं जे निषेध दर्शाव्यो छे ते सुगम ज छे. तथा अफ्कायनी, वायुकायनी अने वनस्पतिकायनी जे अनिषेध दर्शाव्यो छे, जे पण सुगम ज छे, कारण के, साधर्म अने ईशान तो उद्विप्रतिष्ठित होवाथी-उद्विधने आचारं रहेला होवाथी-त्यां अफ्काय अने वनस्पतिकाय संमये छे तथा वायु तो वचे ठेकणे होय छे माटे ते त्यां पण होय ज. [‘ एव सर्गकुमार-माहिदेसु ’ ति] ‘ ए प्रमाणे पटले पूर्व कथा-प्रमाणे मनतकुमार अने माहेद्रमां पण जाणवुं ’ ए जातनी मरामण करेली होवाथी एम अटकळी शकाय छे के, पूर्वनी पेटे ज अहीं पण-एटले सनरकुमार, अने माहेद्रमां पण, वादर अफ्कायनी अने वादर वनस्पतिकायनी संमये छे अने ते, त्यां तमस्कायनी हयाती होवाथी सुसंगत पण थट शके छे. [‘ एव वंमलोयस्त उवरि स्वर्हि ’ ति] ए प्रमाणे ब्रह्मलोकनी उपर समये पटले ठेट अच्युत-स्वर्ग सुधी समजवुं. अच्युत पछी तो आगळ देव पण जड शक्तो नथी, माटे ज तेणे करेला संघ वगेरनी त्या विद्यमानता पण नथी. [‘ पुच्छियव्यो ’ ति] वादर अफ्काय, वादर अग्निकाय अने वादर वनस्पतिकाय संमये प्रश्न करवो, [‘ अत्रं त चेव ’ ति] ‘ बानी वधुं ते ज प्रमाणे छे ’ एम करेवाथी आ प्रमाणे जाणी शकाय छे के, पूर्व जेनो जेनो निषेध करवामां अव्यो छे, तेनो अहीं पण निषेध गमजवो अने अहीं जे विशेष हकीकत वही छे, ते सिवायनी वधी हकीकत पण पूर्वनी पेटे समजी लेवो. तथा अधिकृत वाचना द्वारा श्रेयकथी मांडी ईश्वरामाग पृथिवी सुधीमां, पूर्वोक्त सर्व गृहादिकतुं निषेधन नथी करुं, तो पण तेने (गृहादिने) अहीं निषेधेले ज समजी लेवुं. ह्ये पृथिवी वगेर मावोनी ज्यां ज्यां हयाती जणावामां छे-ते हकीकतने सर्वथा संग्रहाया कहे छे: [‘ तसुकाए ’ गाहा.] [‘ तसुकाए ’ ति] प्रथम करेवाएला तमस्कायना प्रकरणमां [‘ कल्पपर्णए ’ ति] अने हमणां करेला साधर्मादि पांच देवलोकांमां [‘ अग्नि-पुढवी य ’ ति] अफ्काय अने पृथिवीकाय संमये आ प्रमाणे प्रश्न करवो: “ हे मगवन् ! वादर पृथिवीकाय अने वादर अग्निकाय छे ? (हे गौतम !) आ अर्थ समर्थ नथी अने आ निषेध, विग्रहगतिसमापन्नक सिवायना वादर पृथिवीकाय अने वादर अग्निकाय माटे जाणवो. ” “ हे मगवन् ! आ रत्नप्रमा पृथिवीमां नीचे वादर अग्निकाय छे ? ” इत्यादि अमिटापुर्वक [‘ अग्नि ’ ति] अग्निकाय विषे [‘ ‘ पुढवीसु ’ ति] रत्नप्रमा वगेर पृथिवीजोना सुधोमा प्रश्न करवो. तथा “ हे मगवन् ! वादर अफ्काय, वादर तेजकाय अने वादर वनस्पतिकाय छे ? (हे गौतम !) आ अर्थ समर्थ नथी ”

११, श्रीजीमा १, चौथीमा ७, पाचमीमा ५, छट्टीमां ३ अने मातनीमां एक प्रतर छे. ए सातेमा मळीने कूल ४९ प्रतर छे तथा पेली पृथ्वीमां श्रीज लाम नरकावासो (नारिओने रूहेवामां टेकाणा) छे, श्रीजीमा पचाश लाख, श्रीजीमा पन्तर लाख, चौथीमां दस लाख, पांचमीमां त्रण लाख, छट्टीमा १९२०००० अने मातनीमा पांच नरकावाम छे-ए वधी मळीने कूल ८४००००० नरकावामो थान छे उपरना प्रथम प्रतरतुं नाम ‘ सीमंतक ’ अने दुसरा प्रतरनु नाम ‘ अग्रनिष्ठान ’ छे. पहिली जे नरकमां रहेनारा जीवोनी ‘ कापोत ’ लेख्या होय छे, श्रीजीमा रहेनाराओनी ‘ कापोत ’ तथा ‘ नीड ’ लेख्या होय छे, चौथीमां ‘ नील ’, पाचमीमा ‘ नील ’ तथा कृष्ण अने छट्टी, मातनीमां कृष्ण लेख्या होय छे-नीचे नीचेनी पृथ्वीओमा ए लेख्याओ वधारे वधारे सहिष्ट होय छे. जे जीवो पहिली नरकमा पळ्या होय तेओना शरीरनी उंचाई ७॥ घनुए अने छ आगळ छे अने त्वार पटीनी नरकमा क्रमे क्रमे एवी वमणी वमणी उंचाई होय छे. पहिलेथी त्रण नरक सुधी उष्ण वेदना, चौथीमां उष्ण अने शीत पाचमीमा शीत अने उष्ण अने छट्टी, सातमीमा शीत वेदना होय छे-ए वेदनाथो पण नीचे नीचेनी पृथ्वीओमा वधारेने वधारे तीव्र होय छे. ए नरकमा रहेला जीवोने अवधिज्ञान अथवा विदगज्ञान होय छे. पहिलेथी त्रण नरक सुधीनी ए नरकोगा, ससारथ्य कोटवळ के प्नेजदामां पेटे मिथा करनारा जुदा होय छे अने बाकीनी बीजी बधीमा तो त्या त्या रहेला ए जीवो ज पोत पोतानी मेळे एटले पर-एव लडीने ज मिथाने उमी करे छे. पहिली नरकमा रहेला जीवोतुं वधारेमां वधारे आवुष्य एक सागरोपमनु (सागरोपम माटे जूओ भ. वी. सं. पृ० ३००-३०५) होय छे, बीजीमां त्रण सागरोपमनुं, श्रीजीमां सात सागरोपमनुं, चौथीमा दश सागरोपमनुं, पाचमीमां सत्तर सागरोपमनुं, छट्टीमां शत सागरोपमनुं अने सातमीमां तेथी सागरोपमनुं वधारेमां वधारे आवुष्य छे. अर्चदी जीवो जो नरके जवाना होय तो पहिली नरकमां जाय, ए ज प्रमाणे मुजपरेमधी (नीळिया वगेरे) बीजी नरक सुधी, पक्षिओ श्रीजी नरक सुधी, सिद्धो चौथी नरक सुधी, उरपतिसर्पां (नाम वगेरे) पांचनी नरक सुधी, रीथी छट्टी नरक सुधी अने मनुष्यो सातनी नरक सुधी जड शके छे अर्थात् ए ए जीवोमा पापनी प्रकृत्या प्रकृत परिणाम ते ते नरक सुधी पडोवपा जेठगे होइ शके छे. नरकमाथी पाछां आवेला केटलाक तिथेव के मनुष्य थाय छे, पण करीने तुरत ज पाछा नरकमा जता नथी. नरक-माथी नीकळेला केटलाक मनुष्य थएला तीर्थकर पण थाय छे, पहिली नरकथी नीकळेनो जीव सुकिने पण मेळवी शके छे, बीजी चार नरकथी नीकळेनो जीव मात्र सममने लानी शके छे, छट्टीथी नीकळेनो जीव देव-संयमने मेळवी शके छे अने सातनीथी नीकळेनो जीव मात्र सम्यकरवने पानी शके छे अर्थात् ए ए नरकमाथी नीकळेनो पछी प्राम थती तरतनी जौदगीमां ए ए जीवो एटले एटले ज विकास करी शके छे -जूओ, सत्त्वार्थसूत्र, अध्याव श्रीजो, सूत्र १-२-३-४-५ अने ६ (मेसाणा)

जेम उपर सात नरकोना नामो जणाव्या छे ते रीते नहि तो बीजी रीते महार्थ पतंजलिजोए पण चंद भुवनेनी व्याख्या करतां आ सात महा-काण्डो जणाव्या छे: “ १ पाताळ, २ रसातळ, ३ महाताळ, ४ तळातळ, ५ सुनळ, ६ वितळ अने अतळ ” जूओ, पातंजलयोगदर्शन, विभूतिपाद-सू० २९ (मसुगम रत्नां) :- ३६०

२. अनन्तर चादराष्कायादयोऽभिहिताः, ते चाऽऽयुर्वन्धे सति भवन्ति—इत्यायुर्वन्धमूत्रम्. तत्रः—‘जातिनामनिहत्ताऽय’ नि ज निः—एकेन्द्रियजायादि. पञ्चधा, सैव ‘नाम’ इति नामकर्मण उत्तरप्रकृतिविशेषः, जीवपरिणामो वा; तेन सह निधत्तं निधत्तं पृद् आयुस्त्रिजानिनमनिधत्ताऽऽयुः; निधत्तं कर्मपुट्यानां प्रतिनमप्रमनुमवनार्थं रचना—इति. ‘गतिनामनिधत्ताऽय’ इति गतिनामनिधत्ताऽयुः चतुर्था, जेपं नयव. ‘ठिटनामनिधत्ताऽय’ इति स्थितिरिति यत् म्यातवः क्वचिद् विवक्षितभवे जावन. आयुःकर्मणा वा; सैव नामः—परिणामो धर्म. स्थितिनाम., तेन विधिष्टं निधत्तं यदाऽऽयुर्दल्लिहृत्सं तत्र स्थितिनामनिधत्तऽयुः अथवा इह सूत्रे जातिनाम गतिनामऽवगाहनानामग्रहणाऽऽनि-गस्य-वग हनाना प्रकृतिगात्रमुक्तम्. स्थिति—प्रदेशाऽनुभागनामग्रहणात् तु नामानेव स्थित्यादय उक्तः, ते च जात्यादिनामसंघनिधत्ताऽयुः-नामकर्मरूपा एव—इति नामकर्मरूपः सर्वत्र कर्माथो घटने इति-स्थितिरूपं नामकर्म स्थितिनाम; तेन सह निधत्तं यद् आयुस्त्रिजानिनमनिधत्ताऽऽयुरिति. ‘आंग्राहणानामनिहत्ताऽय’ इति अवगाहने यस्या जीवः सा अवगाहना—शरीरम् आंतरिकादि. तस्या नाम आंतरिकादिशरीरनामकर्म—इत्यवगाहनानाम, अवगाहनारूपो वा नाम. परिणामोऽवगाहनानाम., तेन सह विधत्तमायुस्त्रिजानिनमनिधत्ताऽयुः. ‘एवमनामनिधत्ताऽय’ इति प्रदेशानाम् आयुः कर्मद्रव्याणां नामः तथाविधा परिणामिः प्रदेशानाम्, प्रदेशरूपं वा नाम-कर्मविशेष इत्यर्थः—प्रदेशानाम्; तेन सह निधत्तमायुः—नन् प्रदेशानामनिधत्तायु. इति. ‘अणुभागनामनिधत्ताऽय’ इति अनुभाग आयुर्द्व्याणामेव विनाक-तत्त्वश्रग एव नामः परिणाम. अनुभागनामः, अनुभागरूपं वा नामकर्म अनुभागनाम. तेन सह निधत्तं यद् आयुस्त्रिजानिनमनिधत्तायुरिति. अथ किमर्थं जात्यादिनामकर्मणा आयुर्विजायते? उच्यते—आयुष्कस्य प्रत्यागोपदर्शनार्थम्. यस्माद् नाकात्त युद्धये सति जात्यादिनामकर्मणामुदये भवति, नारकादिभयोऽप्राहं चाऽऽयुर्वे. यस्मादुक्तमिहैवः—‘नेरङ्गं णं भंते! नेरङ्गमु उववज्जइ, अनेरङ्गं नेरङ्गमु उववज्जइ ? गोयमा ! नेरङ्गं नेरङ्गमु उववज्जइ. नो अनेरङ्गं नेरङ्गमु उववज्जइ’ इति. एतदुक्तं भवतिः—नारकाऽऽयुःप्रथम समयसंवेदन एव नारका उच्यन्ते, तत्सहचारिणा च पञ्चेन्द्रियजात्यादिनामकर्मणामप्युदय इति. इह चाऽऽयुर्वन्धस्य पृद्विहिते उपक्षिप्तं यद् आयुः पृद्विधत्तम् उक्तम्, तदाऽऽयुर्वे वन्धाऽव्यतिरेकाद्—वदस्यैव चाऽऽयुर्वन्धेऽव्यतिरेकवादिनि. ‘दंढओ’ इति ‘नेरङ्गयागं भंते ? कटविहे आउयवन्धे पक्के ?’ इत्यादिर्वैमानिकान्तश्चतुर्विधतिरेकवो व.च्य., अन एवाह.—‘जाति-वेमणियाणं ति. अथ कर्मविशेषाऽधिकारात् तद्विशेषितानां जीवादिपदाना द्वादश दण्डकानाह.—‘जाति णं मने’ इत्यादि. ‘जातिनामनिहत्त’ इति जातिनाम निधत्तं निधत्तम्, विशिष्टवन्धं वा कृतं यैस्ते जातिनामनिधत्ताः. एवं गतिनामनिधत्ताः. यावत् - करणात् ‘ठिटिनामनिहत्ता, आंग्राहणानामनिहत्ता, एवमनामनिहत्ता, अणुभागनामनिहत्ता’ इति उच्यते, व्याख्या तथैव, नवरम्—जात्यादिनाम्नां वा स्थिति, ये च प्रदेश. यथाऽनुभागस्तत् स्थित्यादिनाम—अवगाहनानाम—शरीरनाम—इति अथमेको दण्डको वैमानिकान्तः, तथा ‘जातिनामनिहत्ताऽय’ इति जातिनाम्ना सह निधत्तमायुर्वैस्ते जातिनामनिधत्ताऽऽयुः, एवमन्यान्वपि पदानिः अमन्यो दण्डकः. ‘एवमेने इवालमदंढग’ इति अमुना प्रकारेण द्वादश दण्डका भवन्ति, तत्र द्वौ आद्यौ दण्डिकादपि नन्वाग्रुणार्थं पुनर्दर्शयति.—‘जातिनमनिधत्ता’ इत्यादिरैकः, ‘जटनमनिधत्ताऽय’ इत्यादि द्वितीयः, ‘जाति णं मने ! किं जाटनमनिहत्ता’ इत्यादिस्तृतीयः, तत्र जातिनाम नियुक्तं नितरां युक्तं संबद्धं निकाचितम्, वेदने वा नियुक्तं यैस्ते जातिनामनियुक्ताः, एवमन्यान्वपि. ‘जाटनमनिहत्ताऽय’ इत्यादिचतुर्थः, तत्र जातिनाम्ना सह नियुक्तं निकाचितम्, वेदयितुनारब्ध वा आयुर्वैस्ते तथा, एवमन्यान्वपि. ‘जाटगोयनिहत्ता’ इत्यादिः पञ्चमः, तत्र जातिः—एकेन्द्रियादिकाया, यदुचितं गोत्रम्, नचैर्गोत्रादि तज्जातिगोत्रम्; तन्निधत्तं यैस्ते जातिगोत्रनिधत्ताः; एवमन्यान्वपि. ‘जाटगोयनिहत्ताऽय’ इत्यादिः षष्ठः. तत्र जातिगोत्रेण सह निधत्तमायुर्वैस्ते जातिगोत्रनिधत्ताऽऽयुः, एवमन्यान्वपि. ‘जाटगोयनिहत्ता’ इत्यादिः सप्तमः, तत्र जातिगोत्रं नियुक्तं यैस्ते तथा; एवमन्यान्वपि. ‘जाटगोयनिहत्ताऽय’ इत्यादिरष्टमः, तत्र जातिगोत्रेण सह नियुक्तमायुर्वैस्ते तथा; एवमन्यान्वपि. ‘जातिनामगोयनिहत्ता’ इत्यादिर्नवमः, तत्र जातिनाम, गोत्रं च निधत्तं यैस्ते तथा; एवमन्यान्वपि. ‘जातिनामगोयनिहत्ताऽय’ इत्यादिर्दशमः, तत्र जातिनाम्ना, गोत्रेण च सह निधत्तमायुर्वैस्ते तथा; एवमन्यान्वपि. ‘जाटनामगोयनिहत्ता’ इत्यादिर्दशमः, तत्र जातिनाम, गोत्रं च नियुक्तं यैस्ते तथा; एवमन्यान्वपि. इह च जात्यादिनाम—गोत्रयोः, अ.युपथ भयोपरादि प्राधान्यव्यापनार्थं यथायोगं जीवा विशेषिताः; वाचानान्तरे आद्या एवाऽप्यौ दण्डका दृश्यन्ते इति.

२. हमगां वादर अष्काय वगेरे वस्सा, तथो, आयुष्यनो वंध थय त्थार ज होई शके छे मांटे हंवे आयुष्यना वंध संबंधी मूत्र वहे छे, तमां [‘जाट-नामनिहत्ताऽय’ इति] जाति एतेले एकेन्द्रियादि पाच प्रकारनी जाति. तेरूप ज जे [‘नाम’ इति] नाम ते जातिनाम, जातिनाम; ए नामकर्मनी एक प्रथमनी उच्च प्रकृति छे अथवा एक प्रकारनी जीवनी परिणाम छे, तेनी साथे निधत्त-निधत्त-निधत्त-निधत्त-प्राप्त-जे आयु ते ‘जातिनामनिधत्ताऽय’ कहेवाय अने प्रतिमये अनुभववा मांटे कर्म पुट्यानी जे रचना ते निधत्तं कहेवाय. [‘गदनामनिधत्ताऽय’ इति] गति एतेले नैकिक वगेरे चार प्रकारनी गति, बाकीनी द्युत्पत्ति पृथक्ते पेटे ज जाणवी [‘ठिटिनामनिधत्ताऽय’ इति] जाइ पण एक विवक्षित-उत्पत्त-वन्धना जीवते गेहु वा कर्मवेडे गेहुते ते स्थिति कहेवाय तेरूप जे नाम-एतेले परिणाम-धर्म तद्विशिष्ट-ते सहित-जे दल्लिहृत्सं निधत्त आयु ते निधत्तमनिधत्तं यद् कहेवाय. अथवा आ मूत्रमां जाति नामते. गति नामते, अने अवगाहना नामते ग्रहण करवाथी जातिनी, गतिनी

અને અવગાહનાનો માત્ર પ્રકૃતિ નહીં છે અને સ્થિતિનું. પ્રદેશનું તથા અનુભાગનું પ્રશ્ન હોવાથી તેઓની જ સ્થિતિ વગેરે કહી છે. તે સ્થિતિ વગેરે જાત્યાદિનામનો સ્વર્ણી હોવાથી નામ-કર્મરૂપ જ કહેવાય માટે વધે સ્થલે કર્મ અર્થગ્રાહી 'નામ' શબ્દ વટે છે, તેથી સ્થિતિરૂપ નામ કર્મ તે સ્થિતિનામ, તેની સાથે નિવૃત્ત જે આયુ તે સ્થિતિનામ નિવૃત્તાયુ કહેવાય. ['ઓગાહનાનામનિવૃત્તાટ' તિ] જેમાં જાણ અવગાહિ તે અવગાહના ઇટલે ઔદારિક વગેરે શરીર. તેનું નામ ઇટલે (તે ઔદારિકાદિ શરીર નામ કર્મ-) તે અવગાહના નામ અથવા અવગાહનારૂપ જે નામ ઇટલે પરિણામ તે અવગાહનાનામ, તેની સાથે જે નિવૃત્ત આયુ તે અવગાહનાનામ નિવૃત્તાયુ ['પર્મનામનિવૃત્તાટ' તિ] પ્રદેશોતુ ઇટલે આયુકર્મના દ્રવ્યોનું તેવા પ્રકારનું જે નામ-પરિણમન તે પ્રદેશનામ અથવા પ્રદેશરૂપ જે નામ પ્રકારનું નામકર્મ તે પ્રદેશનામ, તેની સાથે નિવૃત્ત જે આયુ તે પ્રદેશનામનિવૃત્તાયુ. ['અણુભાગનામનિવૃત્તાટ' તિ] અનુભાગ ઇટલે આયુકર્મના દ્રવ્યોનો વિષાક, તેરૂપ જ જે નામ ઇટલે પરિણામ તે અનુભાગનામ અથવા અનુભાગરૂપ જે નામકર્મ તે અનુભાગનામ, તેની સાથે નિવૃત્ત જે આયુ તે અનુભાગનામનિવૃત્તાયુ. શંભુ-આયુષ્યને જાત્યાદિનામ કર્મવેદે શા માટે વિશેષિત કર્યો છે? સના-આયુષ્યની પ્રધાનતા દર્શાવવા માટે જ અહીં આયુષ્યને વિશેષ્ય રાખીને છીંદ અને જાત્યાદિ નામને તેના વિશેષણ રૂપે વાપરીને છીંદ, અહીં આયુષ્યની પ્રધાનતા દર્શાવવાનું કારણ એ છે કે, નારકાદિ આયુષ્યનો ઉદય થાય, ત્યારે જ જાત્યાદિ નામકર્મનો ઉદય થાય છે અને ફક્ત આયુષ્ય જ નૈરિકાદિના ભવનુ-ઉપગ્રાહક હોય છે. આ જ. ફક્તકર્મને આ અર્થમાં આગળ આ પ્રમાણે જગોવલી છે: "હે મગવન્! નૈરિક, નૈરિકોમાં ઉપજે છે? કે અનૈરિક નૈરિકોમાં ઉપજે છે? હે ગૌતમ! જે નૈરિક હોય તે જ નૈરિકોમાં ઉપજે છે પણ અનૈરિક, નૈરિકોમાં ઉપજતો નથી." આનું તાત્પર્ય આ છે કે, નૈરિક સ્વર્ણી આયુષ્યને સંવેદવાના પ્રથમ સમયે જ નૈરિક કરનારા તે તે જીવો-જેઓ હજુ નરકને પથે પડેલા છે-નૈરિકો કહેવાય છે. અને એ સંવેદન સમયે તે નૈરિક આયુષ્યના મહાચર પંચક્રિય જાત્યાદિ નામકર્મનો પણ ઉદય થઈ જાય છે, અહીં મૂલમાં પ્રસન્નકાર આયુષ્યના વધના છ પ્રકાર સ્વર્ણી પૂછ્યું છે તો પણ ઉત્તરવગેરે જે આયુષ્યના છ પ્રકાર જણા છે, તેનું વાગ્ય માત્ર એ જ કે, આયુષ્ય અને વંધ એ વસ્તુ વચ્ચે અવ્યતિરેક-અનંદ-છે ઇટલે એ વચ્ચે અહીં ભેદમાર્ગને કલ્પ્યો નથી અને વધા નુ હોય તો જ 'આયુષ્' એ પ્રમાણે વ્યવહાર થતો હોવાથી 'આયુષ્' શબ્દના ભાવની સાથે જ 'વધ' નો પણ ભાવ મળ્યો છે. ['દટઓ' તિ] "હે મગવન્! નૈરિકોને કેટલાપ્રકારનો આયુષ્યવધ કર્યો છે?" - એ રીતે નૈરિકથી માઠી વૈમાનિક સુધી ત્રીજીય દટક કહેવાના છે માટે જ કહે છે કે, ['આવ વૈમાણિયાણં' તિ] અહીં એક પ્રકારના કર્મનો અધિકાર હોવાથી તે કર્મથી વિશેષિત થયેલા જીવાદિપદોના વાગ્ય દટકોને હવે કહે છે:- ['જીવા ણં મને' इत्यादि.] ['જાતિનામનિવૃત્ત' તિ] જેઓ જાતિનામ નિવૃત્ત કર્યું છે વા વિનિષ્ઠ વધવાથી તેને 'જાતિનામનિવૃત્ત' કહેવાય, એ પ્રમાણે ગતિનામનિવૃત્ત, યાવત્ કરવાથી 'સ્થિતિનામનિવૃત્ત, અવગાહનાનામનિવૃત્ત, પ્રદેશનામનિવૃત્ત અને અનુભાગનામનિવૃત્ત' ઇટલું અધિક જાણનું અને તેની વ્યાખ્યા પણ તેમ જ જાણવી, વિશેષ એ કે. જાત્યાદિ નામોની જે સ્થિતિ. જે પ્રદેશો તથા જે અનુભાગ તે સ્થિત્યાદિનામ, અવગાહનાનામ અને શરીરનામ, આ એક દટક વૈમાનિકો સુધી જાણવો, તથા ['જાતિનામનિવૃત્તાટ' તિ] જેઓ જાતિનામ સાથે આયુને નિવૃત્ત કર્યું છે તે જાતિનામનિવૃત્તાયુષ્ય કહેવાય. એ પ્રમાણે ધીજા પદો પણ જાણી લેવાં. આ ધીજો દટક ['એવ-મંતે દુવાલસ દટક' તિ] આ પ્રકારે એ વાર દટકે થાય છે, તેમાં પ્રથમના વે દટક દર્શાવ્યા છે તો પણ સરવ્યાપૂર્તિ માટે તેને કામથી પણ અહીં દર્શાવે છે: ['જાતિનામનિવૃત્તા' इत्यादि.] એક દટક, ['જાદનામનિવૃત્તાટ' इत्यादि] ધીજો, 'હે મગવન્! જીવો. શુ જાતિનામ-નિવૃત્ત આયુષ્યવાદ્ય છે?' इत्यादि ધીજો, જાતિનામનિવૃત્ત ઇટલે જેઓ જાતિનામને. નિવૃત્ત-સવદ-કર્યું છે, નિકાચિત્ત કર્યું છે અથવા વેદવામાં નિયોજ્યુ છે તે 'જાતિનામનિવૃત્ત' - એ પ્રમાણે ધીજાં પદો પણ જાણવા, ['જાદનામનિવૃત્તાટ' इत्यादि] ધીજો. તેમા જેઓ જાતિનામની સાથે આયુ ને મયદ્ધ કર્યું છે, નિકાચિત્ત કર્યું છે અથવા વેદવુ શરૂ કર્યું છે તે 'જાતિનામનિવૃત્તાયુ' કહેવાય, એ પ્રમાણે ધીજા પણ પદો જાણી લેવાં ['જાદગોયનિવૃત્તા' इत्यादि] ધીજો, તેમાં જાતિ ઇટલે એક્ટ્રિયાદિકાયને લગતી જાતિ અને ગોત્ર ઇટલે તેને એક્ટ્રિયાદિ જાતિને ઉચિત્ત નીચ ગોત્ર વગેરે; તે જાતિ અને ગોત્ર જેઓ જાતિ કર્યું છે તે 'જાતિગોત્રનિવૃત્ત' કહેવાય. એ પ્રમાણે ધીજા પણ પદો જાણી લેવાં. ['જાદગોયનિવૃત્તાટ' इत्यादि] ધીજો. તેમા, જાતિગોત્રની સાથે જેઓ આયુને નિવૃત્ત કર્યું છે તે 'જાતિગોત્રનિવૃત્તાયુષ્ય' કહેવાય, એ પ્રમાણે ધીજાં પણ પદો જાણી લેવાં. ['જાદગોયનિવૃત્તાટ' इत्यादि] ધીજો, તેમા જેઓ જાતિ અને ગોત્રને નિવૃત્ત કર્યું છે તેઓ 'જાતિગોત્રનિવૃત્ત' કહેવાય, એ પ્રમાણે ધીજાં પણ પદો જાણી લેવાં. ['જાદગોયનિવૃત્તાટ' इत्यादि] ધીજો. તેમા જેઓ જાતિ અને ગોત્રને નિવૃત્ત કર્યું છે તે 'જાતિગોત્રનિવૃત્તાયુષ્ય' કહેવાય, એ પ્રમાણે ધીજાં પણ પદો જાણવા. ['જાદનામગોયનિવૃત્તા' इत्यादि] ધીજો. તેમા જેઓ જાતિનામ અને ગોત્રને નિવૃત્ત કર્યું છે તે 'જાતિનામગોત્રનિવૃત્ત' કહેવાય. એ પ્રમાણે ધીજાં પણ પદો જાણી લેવા 'હે મગવન્! શુ જીવો જાતિનામગોત્રનિવૃત્તાયુષ્ય છે?' इत्यादि ધીજો, તેમાં જેઓ જાતિનામ અને ગોત્રની સાથે આયુને નિવૃત્ત કર્યું છે તેઓ 'જાતિનામગોત્રનિવૃત્તાયુષ્ય' કહેવાય. એ પ્રમાણે ધીજાં પણ જાણવાં. ['જાદનામગોયનિવૃત્તા' इत्यादि] ધીજો, તેમા જેઓ જાતિનામ અને ગોત્રને નિવૃત્ત કર્યું છે તે 'જાતિનામગોત્રનિવૃત્ત' કહેવાય, એ પ્રમાણે ધીજાં પણ જાણવા, 'હે મગવન્! જીવો શુ જાતિનામગોત્રનિવૃત્તાયુષ્ય છે?' इत्यादि ધીજો. તેમાં જેઓ જાતિનામ અને ગોત્રની સાથે આયુષ્યને નિવૃત્ત કર્યું છે તેઓ જાતિનામગોત્રનિવૃત્તાયુષ્ય' કહેવાય, એ પ્રમાણે ધીજાં પણ જાણવા, અહીં જાત્યાદિ નામનું અને ગોત્રનું તથા આયુષ્યનું; ભવના અવગાહના પ્રમાણે જાણવા માટે વ્યાપકોમ જીવને વિશેષિત કર્યાં છે. ધીજો જાતિનામ તો પ્રથમના આટ દટકો જ દર્શાય છે.

લવણ સમુદ્ર.

૧૯. પ્ર૦—લવણે ધં મંતે! સમુદ્રે કિં ઉમિઓદય, પત્વ- ૧૯. પ્ર૦—હે મગવન્! શુ લવણસમુદ્ર ઉપહરના પાણી
 હોદય: તુમિયજલે, અનુમિયજલે? વાહો છે, સમજલ્યાહો છે, કુચ્છપાણીવાહો છે કે અનુમિયજની
 વાહો છે!

૧. ધીજો મગવર્તામૃત, સંદ ધીજો (પ્ર૦ ૧૩૩—૧૩૪): સમુદ્ર
 ૧ મૂલસના, — ધીજો મગવન્! સમુદ્ર કિં ઉમિઓદય, પત્વરોદય, અનુમિયજને સમુદ્ર

१९. उ०—गोयमा ! लवणे षं समुद्रे उस्सिओदण, नो पत्थ-
डोदण; सुमियजले नो अरुमियजले; एत्तो आदत्तं जहा जीवा-
भिनमे; जाव-से तेण गोयमा ! बाहिरिया षं दीव-समुदा पुवा,
पुण्यमाणा, बोळट्टमाणा, बोसट्टमाणा, समभग्घट्ठाए चिट्ठनि;
सटाणओ एगविहंविहाणा, विस्वारओ अणेगविहंविहाणा, दुगुणा,
दुगुणप्यमाणाओ, जाव-अस्सि तिरियओए असंनेजा दीव-समुदा
सर्वभूरमणपञ्चत्ताणा पत्रता नमणाउमो !

२०. प्र०—दीव-समुदा ण भंते ! केवतिया नामधेजेहि
पत्रता ?

२०. उ०—गोयमा ! जावतिया लोए सुमा नामा, सुभा
रूवा, सुभा गंधा, सुभा रसा, सुभा फासा एवतिया षं दीव-
समुदा नामधेजेहि पत्रता: एवं नेयव्वा सुभा नामा, उज्जाए,
परिणामो मध्वजीवार्ण.

—सेवं भंते !, सेवं भंते ! ति

१९. उ०—हे गौतम ! लवणसमुद्र उच्छ्रिता पाणीयओ
छे षण नम तळराओ नदी अने क्षुब्धपाणिराओ छे षण अक्षुब्ध
पाणी राओ नदी, चट्टिणी ठर करी जेव जैत पिणव नयमा वसुं
छे तेव जाणवु यावु ते तेनुदी ते गोयमा ! वहरना समुद्रे पूर्ण,
पूर्णप्रमाणराओ, बोळट्टना, उदरना अने समभग् घट्टणे रहे छे,
गंधानर्या एक प्रमाणना मन्वपराओ छे, विस्वारर्या अनेक प्रमाणना
स्वरूपराओ छे, द्विगुण, त्रिगुण प्रमाण यावु आ निर्धारणकरा
अनेदयेव हीन समुद्रे. स्वयंभूरमण समुद्रना अवसान-छेडा-वाओ,
हे श्रमणायुष्मन् ! कया छे.

२०. प्र०—हे भगवन् ! द्वीपानां अने समुद्रानां केट्टा नाम-
धेय कयां छे ?

२०. उ०—हे गौतम ! लोयमां केट्टां शुभ नाम, शुभ मन्व,
शुभ गंध, शुभ रस अने शुभ रसां छे पट्टा, द्वीपानां अने
समुद्राना नाम कया छे. ए प्रमाणे शुभ नामो जाणवां, उद्वार
जाणवो, परिणाम जाणवो अने सर्व जीवोनो द्वीपानां अने समु-
द्रानां उज्जाट जाणवो.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे
(एम कही यावत विचरे छे.)

भगवंत-अजस्रहम्मसाभिपणोए विहीमगवडेसुणे छमणे अट्टमो उरंसो मम्मतो.

३. पृथे जीवा; स्वधर्मतः प्ररूपिताः, अथ लवणसमुद्रं स्वधर्मत एव प्ररूपयत् ह.— 'लवणे षं' इत्यादि 'उस्सिओदण'
ति उच्छ्रितोदकः ऊर्ध्वं वृद्धिगतजलः, तद्वृद्धिश्च साविकपोडशयोजनसहस्राणि. 'पत्थडोदण' ति प्रस्तृतोदकः—तमजल
इत्यर्थः. 'सुमियजले' ति वेलावशात्, वेला च महापातालकलशगतवासुक्षोभमिति. 'एत्तो आदत्त' इत्यादि. इतः
सूत्रादारब्धम, एतद् यथा जीवाभिगमे तत्राऽध्यतव्यम्. तत्रैवम्— 'जहा षं भंते ! लवणसमुद्रे उस्सिओदण, नो पत्थडोदण;
सुमियजले, नो अरुमियजले; तथा षं बाहिरिया समुदा कि उस्सिओदणा ? गोयमा ! बाहिरिया समुदा नो उस्सिओदणा,
पत्थडोदणा, नो सुमियजला, अरुमियजला; पु-णा, पुण्यपमाणा, बोळट्टमाणा, बोसट्टमाणा, समभग्घट्ठाए चिट्ठनि.
आरिध षं भंते ! लवणसमुद्रे बहवे उराला बलाहया संसेयंति. संमुच्छंति, वामं वासंति ? हुंता, अरिध. जहा षं भंते ! लवणे समुद्रे
बहवे उराला, तथा षं बाहिरिणु वि समुद्रेसु उराला ? णो इणट्टे समट्टे. से केणट्टेणं भंते ! एवं बुद्धः—बाहिरिया षं समुदा पुवा,
जाव-घट्ठाए चिट्ठनि ? गोयमा ! बाहिरिणु षं समुद्रेसु बहवे उदगजोणिया जीवा य, योगगला य उदगत्ताए वक्कमंति, विउककंति
चयाति, उच्चवज्जंति. 'येष तु त्तिस्सित्तमेवास्ते, व्यक्त चेदमिति. 'संटाणओ' इत्यादि. पदेन विधिना प्रकारेण चक्रवाललक्षणेन विधानं
स्वरूपस्य करणं येषां ते एकत्रिविधानाः, विस्वारतोऽनेकविविधानाः; कुत ? इत्याह.—'दुगुण' इत्यादि. उह यावत्तरुणाद् इदं दृश्यम्
“पवित्थरमाणा पवित्थरमाणा बहुउप्यल-पउम-कुमुव-नालिण-सुभग-सोणंघिय-पुंडरीय-महापुंडरीय-सयपत्त-सहस्रपत्त-केमर-
फुट्टोवइया” उज्जलादीनां केज्जैः, फुट्टेश्रोपेता इत्यर्थः. 'उज्जाममाणवाइय' ति. 'सुभा नाम' ति स्वस्तिक-श्रीवत्सादीनि, 'सुभा रूव'
ति शुक्ल-पीतादीनि, देवादीनि वा. 'सुभा गंध' ति सुग्भिगन्धमेदा, गन्धवन्तो वा कर्पूरदिव. 'सुभा रस' ति मधुरादयः,
रसवन्तो वा शर्करादयः. 'सुभा फाम' ति मृदुप्रभृतयः, स्वर्गवन्तो वा नवनीतादयः. 'एवं नेयव्वा सुभा नाम' ति एवमिति द्वीप-

१. मूलच्छाया — गौतम ! लवण-समुद्र उच्छ्रितोदक, न प्रस्तृतोदक; क्षुब्धजल, न अक्षुब्धजल; इत आरब्धम् यथा जीवाभिगमे, यावत्
-तन् तेन गौतम ! बाष्पा द्वीप-समुद्र. पूर्णः, पूर्णप्रमाणा, व्यपलोक्यमाना, विज्ञासमाना, समभ पटनशा विष्टति; स्वधर्मत एकत्रिविधाना,
विस्वारतोऽनेकविविधाना; द्विगुणा, त्रिगुणप्रमाणा, यावत्-अस्सिन् तिरियओके असंनेया द्वीप-समुद्रा स्वयंभूरमणपथवमाना. प्रज्ञता श्रमणायुष्मन्.
द्वीप-समुद्रा भगवन् ! द्विपन्तो नामधेयः प्रज्ञताः ? गौतम ! जावन्ति लोके शुभानि नामानि, शुभानि रूपाणि, शुभा गन्धाः, शुभा रसाः, शुभा-
रसाः—एतावन्तो द्वीप-समुद्रा नामधेयः प्रज्ञताः; एवं ज्ञातव्यानि शुभानि नामानि, उद्वार, परिणाम. सर्वजीवानाम्. तदेवं भगवन् !; तदेवं
समपद्म ! इति.—अद्म

समुद्र-अभिषाचक्रतया नेतव्यानि शुभनामानि पूर्वोक्तानि, तथा 'उद्धारो' चि द्वीप-समुद्रेषु उद्धारो नेतव्यः. स च एवम्-दीव-समुद्रा णं भंते ! केवद्या उद्धारसमएणं पवत्ता ? गोयमा ! जावडया जड्वाइजाणं उद्धारसागरोवमाणं उद्धारसमया, एवद्या दीव-समुद्रा उद्धारसमएणं पवत्ता. ' येन एकैकेन समयेन एकैकेन वालाप्रमुद्धियतेऽसौ उद्धारसमयः, अतस्तेन. तथा ' परिणामो ' चि परिणामो नेतव्यः दीव-समुद्रेषु, स च एवम्- ' दीव-समुद्रा णं भंते ! किं पुढविपरिणामा, जाउपरिणामा, जीवपरिणामा, पांगलपरिणामा ? गोयमा ! पुढविपरिणामा वि. ' इत्यादि. तथा ' सच्चजीवाणं ' ति सर्वजीवानां द्वीप-समुद्रेषु उल्पादो नेतव्यः, स चैवम्-दीव-समुद्रेषु णं भंते ! सव्वे पाणा, मूजा, जीआ, सत्ता पुढाविकाइयत्ताए, जाव-तसकाइयत्ताए उववत्तपुव्वा ? हंता, गोयमा ! असहं, अनुवा अणंनत्तुतो ' ति.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीत श्रीभगवतीसूत्रे षट्पठे अष्टम उद्देशके श्रीअमयदेवसूरिविरचितं विवरणं समाप्तम्.

३. पूर्वं जीवोक्तं प्ररूपण स्वधर्मधी-पोनाना धर्मधी-कर्तुं छे, ह्ये ए स्वधर्मधी ज लवण समुद्रेने प्ररूपता कहे छे: [' लवणे णं ' इत्यादि.] [' उस्सिओइए ' ति] उच्छित्तोदक-ऊव्वे वृद्धिपात पाणीवाळो-उल्लकतो, ते लवण समुद्रनी जलवृद्धि अधिकता साथे १६००० योजन छे. [' पथओइए ' ति] प्रन्तूतोदक-समजज्जवाळो, [' सुमिअजळे ' ति] वेग्या-वेळ-ना आववाथी लवण समुद्र ध्रुवपाणीवाळो छे. अने नेमां ए वेळ तो महापाताळकलममां र्हेला वायुना क्षोभथी आवि छे [' एतो आदत्तं ' इत्यादि.] आ सूत्रथी मांडीने जेम ' जीर्वाभिगम ' सूत्रमां कणु छे तेम ते जागवु. ते आ छे:-हं भगवन् ! जेम लवण समुद्र उल्लकता उदकवाळो छे पण समजल नथी अने ध्रुवजलवाळो छे पण अध्रुवजलवाळो नथी तेम बहान्ना समुद्रो शुं उल्लकता जळवाळा छे ? समजज्जवाळा छे ? ध्रुवपाणीवाळा छे ? के अध्रुव पाणीवाळा छे ? हे गौतम ! बहान्ना समुद्रो उल्लकता पाणीवाळा नथी पण समजज्जवाळा छे अने ध्रुवजलवाळा नथी पण अध्रुवजलवाळा छे. पूर्ण, पूर्णप्रमाण, बोल्टमान, बोल्टमान अने समभर घटपणे र्हे छे. हं भगवन् ! लवण समुद्रमां वगा मोटा मेवो संस्वेदे छे, समूहें छे अने वर्षण वर्षे छे ? हा, (गौतम !) तेम थाय छे; हं भगवन् ! जेम लवण समुद्रमां वगा मोटा मेवो छे तेम बहान्ना समुद्रोमां पण मोटा मेवो छे ? (हे गौतम !) आ अर्थ समर्थ नथी, हे भगवन् ! ते क्या हेतुथी एम कहो छो के, बहान्ना समुद्रो पूर्ण थायत् समभर घटपणे र्हे छे ? हे गौतम ! बाहिरना समुद्रोमां वगा उदकयोनिक जीवो अने पुढलो उदकपणे अपक्रमे छे, व्युक्रमे छे, च्येवे छे. अने उत्पन्न थाय छे " बाकींतु तो लखेहुं ज छे, अने आ बंधु सप्त छे. [' संडागओ ' इत्यादि.] जेओलु स्वरूप-विधान-एक चक्रवालरूपे छे ते ' एकविधविधान ' कहेवाय, ए समुद्रो विन्तारथी अनेक प्रकारता स्वरूपवाळा छे, शाथी छे ? तो कहे छे के: [' दुग्गुण-इत्यादि.] अहिं थायत्-गच्छ मूकवाथी अधिक पाठ आ प्रमाणे जाणवो:- " ए समुद्रो प्रविस्तरता प्रविन्तरता छे, वणां उत्पल, पम, कुमुद, नलिन, सुदर अने सुगंधिवाळा पुंडरीक महापुंडरीक, अतपत्र अने सहस्रपत्रना केसरोवडे अन फुलोवडे उपेत छे अर्थात् उत्पलादिना केसरोवडे अन फुलोवडे ते समुद्रो शुक्त छे, [' उन्मावनागवीइय ' ति] अर्थात् ए समुद्रोना तरंगो-वीचिओ-अवभासमान छे, [' सुमा नाम ' ति] न्वस्तिअने श्रीवत्स वगेर सुंदर शब्दो, [' सुमा रज ' ति] शुक्र अने पीत वगेर सुंदर रूपना सूचक शब्दो, अथवा देवादिना सुंदर रूप वाचक शब्दो, [' सुमा गंध ' ति] सुरभि-सारा गंधना वाचक शब्दो अथवा सारा गंधवाळा कपर वगेर पदार्थोना वाचक शब्दो [' सुमा रस ' ति] मधुर-गन्धो-वगेर रसना सूचक शब्दो अथवा वाकर वगेर गन्धवाळा पदार्थोना वाचक शब्दो, [' सुमा फाम ' ति] अने मृदु-पोचो-वगेर मृशाना सूचक शब्दो अथवा मृदु स्पर्शवाळा नवनीत वगेर पदार्थोना वाचक शब्दो समुद्रोना नाम तरीके वपगय छे अर्थात् संघारमां जेट्ठां मारां मारां नामो छे ते वधानो उपयोग समुद्रोना नाम तरीके थाय छे. [' एवं नेयव्वा सुमा नाम ' ति] ए प्रमाणे ए वधां पूर्वोक्त शुभ नामोन द्वीपनां अने समुद्रनां वाचकपणे जाणवां. तथा, [' उद्धारो ' ति] द्वीपोमां अने समुद्रोमां उद्धार लेवो-कहेवो, -ने उद्धार आ प्रमाणे छे:-हं भगवन् ! द्वीपो अने समुद्रो उद्धार मगयवटे केटला कथा छे ? हे गौतम ! अर्धो उद्धार सागणेपमना जेट्ठा उद्धारसमयो थाय एट्ठा द्वीपो अने समुद्रो उद्धार समयवटे कथा छे. " के एक एक समये एक एक वाळ्को अग्रमाण उद्धाराय-बहार कडाय ते समय उद्धार समय कहेवाय, ते वडे, तथा, [' परिणामो ' ति] द्वीपोमां अने समुद्रोमां परिणाम जाणवो, ते आ प्रमाणे छे.-" हे भगवन् ! द्वीपो अने समुद्रो शुं पृथिवीना परिणामवाळा छे ? पाणीना परिणामवाळा छे ? जीवना परिणामवाळा छे ? के पुढेलना परिणामवाळा छे ? हे गौतम ! पृथिवीना परिणामवाळा पण छे. इत्यादि. तथा [' सच्चजीवाणं ' ति] द्वीपोमां अने समुद्रोमां सर्वजीवोनी उल्पाद कहेवो, ते आ प्रमाणे छे- " हे भगवन् ! द्वीपोमां अने समुद्रोमां सर्व प्राणो, भूतो, मरुतो अने जीवो पृथिवीकायिकपणे थायत्-उत्पत्तिकायिकपणे पूर्ण उत्पन्न थएला छे ? हा, गौतम ! अनेकवार अथवा अनतवार उत्पन्न थएला छे. "

वेडारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते धारमारं भवेऽस्मिन् द्वायी यः महृणानां परकृत्निकरणादंत जीवी तपस्वी ।
अस्माकं वीरवीरोऽनुगततरवगो वाहको दान्ति-शान्त्यो.-द्वान् श्रीवीरदेवः सकलशिवमुपं मारया चाप्तमुद्यः ॥

महर्षिक देव अने विकुर्वण.

२. प्र०—'देवे णं भंते ! महिद्धीए, जाव-महानुभागे वाहि-
ए पोग्गले अपरियाइत्ता पमू एगवन्नं, एगरूवं विउच्चित्तए ?

२. उ०—गोयमा ! णो तिणट्टे समट्टे.

३. प्र०—देवे णं भंते ! वाहिए पोग्गले परियाइत्ता पमू ?

३. उ०—हंता, पमू.

४. प्र०—से णं भंते ! किं इहगए पोग्गले परियाइत्ता वि-
उच्चति, तत्थगए पोग्गले परियाइत्ता विकुच्चति, अत्थगए
पोग्गले परियाइत्ता विउच्चति ?

४. उ०—गोयमा ! नो इहगए पोग्गले परियाइत्ता विउ-
च्चति, तत्थगए पोग्गले परियाइत्ता विकुच्चति, नो अत्थगए
पोग्गले परियाइत्ता विउच्चति; एवं एएगं गमणं जाव-एगवन्नं
एगरूवं, एगवन्नं अणेगरूवं, अणेगवन्नं एगरूवं, अणेगवन्नं अणेग-
रूवं—चउभंगो.

५. प्र०—देवे णं भंते ! महिद्धीए, जाव-महानुभागे वा-
हिए पोग्गले अपरियाइत्ता पमू कालगपोग्गल नीलयपोग्गलत्ताए
परिणामेत्ताए, नं ल्गणं गलं च कालगपोग्गलत्ताए परिणामेत्ताए ?

५. उ०—गोयमा ! णो तिणट्टे समट्टे. परियाइत्ता पमू.

६. प्र०—ने णं भंते ! किं इहगए पोग्गले ?

६. उ०—नं चेष, नवरं-परिणामेति त्ति भाणियच्च; एवं
कालगपोग्गल लोहितपोग्गलत्ताए, एवं कालगएणं जाव-
मुत्ति, एवं नीलयणं जाव-सुत्ति, एवं लोहितपोग्गलं
मुत्ति, एवं हात्तिएणं जाव-सुत्ति, तं एणं ग्याए परिवा-
ली. गध न्त-फसं कालगपोग्गल मउय-फसपोग्गलत्ताए.

२. प्र०—हे भगवन् ! महर्षिक यावत् महानुभागावाळो देव
वहारनां पुद्रलोने ग्रहण कर्यां सिवाय एकवर्णवाळा अने एक आकार
वाळा सगरीर वगोरेनुं विकुर्वण करवा समर्थ छे ?

२. उ०—हे गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी.

३. प्र०—हे भगवन् ! ते देव वहारना पुद्रलोने ग्रहण करीने
तेम करवा समर्थ छे ?

३-उ०—(हे गौतम !) हा, समर्थ छे.

४. प्र०—हे भगवन् ! ते देव शुं इहगत-अहिं र्हेळां-
पुद्रलोनुं ग्रहण करीने विकुर्वण करे छे ? तत्रगत-यां (देवलोकमां)
र्हेळां-पुद्रलोनुं ग्रहण करीने विकुर्वण करे छे ? के अन्यत्रगत-
कोइ वीजे ठेकाणे र्हेळां-पुद्रलोनुं ग्रहण करीने विकुर्वण
करे छे ?

४. उ०—हे गौतम ! अहि-र्हेळां पुद्रलोनुं ग्रहण करीने विकुर्वण
करतो नथी अने वीजे ठेकाणे र्हेळां पुद्रलोनुं ग्रहण करीने विकुर्वण
करतो नथी पण त्या देवलोकमां र्हेळां पुद्रलोनुं ग्रहण करीने
विकुर्वण करे छे. ए प्रमाणे ए गमवडे यावत् ? एकवर्णवाळा एक
आकारने, २ एकवर्णवाळा अनेक आकारने, ३ अनेकवर्णवाळा
एक आकारने अने ४ अनेकवर्णवाळा अनेक आकारने विकुर्वण
करवा शक्त छे-ए प्रमाणे चार भांगा जाणवा.

५. प्र०—हे भगवन् ! महर्षिक यावत् महानुभागावाळो देव
वहारनां पुद्रलोने ग्रहण कर्यां सिवाय काळा पुद्रलोने नीलपुद्रलोपणे
परिणमववा अने नीलपुद्रलोने काळापुद्रलोपणे परिणमववा
समर्थ छे ?

५. उ०—हे गौतम ! ए अर्थ समर्थ नथी, पण पुद्रलोनुं
ग्रहण करीने तेम करवा समर्थ छे.

६. प्र०—हे भगवन् ! शुं ते देव इहगतादिपुद्रलोने ग्रहण
करीने तेम करवा समर्थ छे ?

६. उ०—(हे गौतम !) पूर्वं प्रमाणे ते ज समजुं, विशेष ए
के 'विकुर्वे छे' ने बदले 'परिणमावे छे' एम कहेवुं, ए प्रमाणे
काळा पुद्रलोने लालपुद्रलोपणे, ए प्रमाणे काळापुद्रलोनी साथे यावत्
शुक्र, ए प्रमाणे नीलनी साथे यावत् शुक्र, ए प्रमाणे लालपुद्रलोने
यावत् शुक्रपणे, ए प्रमाणे हारिद्रपुद्रलो साथे यावत् शुक्र, ते ए

१. मन्त्राणां—देवो भगवन् ! महर्षिक, यावत्-महानुभागे वाहिए पुद्रलान् अपरियाइत्ता प्रभुरेकवर्णम्, एकरूपं विकुर्वितुम् ? गौतम !
न तदर्थं समर्थं. देवो भगवन् ! यस्मान् पुद्रलान् पर्यादाय प्रभुः ? इत्त, प्रभु. न भगवन् ! किम् इहगतान् पुद्रलान् पर्यादाय विकुर्वति, तत्रगतान्
पुद्रलान् पर्यादाय विकुर्वति, अन्यत्रगतान् पुद्रलान् पर्यादाय विकुर्वति ? गौतम ! न इहगतान् पुद्रलान् पर्यादाय विकुर्वति, तत्रगतान्
पुद्रलान् पर्यादाय विकुर्वति, न अन्यत्रगतान् पुद्रलान् पर्यादाय विकुर्वति; एवम् एतेन गमेन यावत्-एकवर्णम् एकरूपम्, एकवर्णम्
एकवर्णम्, अनेकवर्णम् एकवर्णम्, अनेकवर्णम् अनेकवर्णम्, चहर्षट्टे- देवो भगवन् ! महर्षिक, यावत्- महानुभागे वाहिए पुद्रलान्
पुद्रलान् पर्यादाय विकुर्वति, नीलपुद्रलोने वा कालपुद्रलोपणे परिणमवितुम्, नीलपुद्रलोने वा कालपुद्रलोपणे परिणमवितुम् ? गौतम ! न तदर्थं समर्थं.
२. उ०—शुं ते देव इहगतादिपुद्रलोने ग्रहण करीने तेम करवा समर्थ छे ? तत्रगत-यां (देवलोकमां) र्हेळां-पुद्रलोनुं ग्रहण करीने विकुर्वण
करे छे ? के अन्यत्रगत-कोइ वीजे ठेकाणे र्हेळां-पुद्रलोनुं ग्रहण करीने विकुर्वण करे छे ? ३. उ०—(हे गौतम !) हा, समर्थ छे.
४. प्र०—हे भगवन् ! ते देव इहगतादिपुद्रलोने ग्रहण करीने विकुर्वण करे छे ? तत्रगत-यां (देवलोकमां) र्हेळां-पुद्रलोनुं ग्रहण करीने विकुर्वण
करे छे ? के अन्यत्रगत-कोइ वीजे ठेकाणे र्हेळां-पुद्रलोनुं ग्रहण करीने विकुर्वण करे छे ? ५. प्र०—हे भगवन् ! महर्षिक यावत् महानुभागावाळो देव
वहारनां पुद्रलोने ग्रहण कर्यां सिवाय काळा पुद्रलोने नीलपुद्रलोपणे परिणमववा अने नीलपुद्रलोने काळापुद्रलोपणे परिणमववा
समर्थ छे ? ५. उ०—हे गौतम ! ए अर्थ समर्थ नथी, पण पुद्रलोनुं ग्रहण करीने तेम करवा समर्थ छे.
६. प्र०—हे भगवन् ! शुं ते देव इहगतादिपुद्रलोने ग्रहण करीने तेम करवा समर्थ छे ? ६. उ०—(हे गौतम !) पूर्वं प्रमाणे ते ज समजुं,
विशेष ए के 'विकुर्वे छे' ने बदले 'परिणमावे छे' एम कहेवुं, ए प्रमाणे काळा पुद्रलोने लालपुद्रलोपणे, ए प्रमाणे काळापुद्रलोनी साथे यावत्
शुक्र, ए प्रमाणे नीलनी साथे यावत् शुक्र, ए प्रमाणे लालपुद्रलोने यावत् शुक्रपणे, ए प्रमाणे हारिद्रपुद्रलो साथे यावत् शुक्र, ते ए

एवं दो दो गरुडलहय-सीयउ सिण-णिद्धलुवरसवच ई-सच्चत्य परिणामेइ. आलावगा दो दो-पोग्गले अगरियाइत्ता, पगियाइत्ता.

प्रमाणे ए क्रमवडे गंध, रस अने स्पर्श संबंधे समजनुं यावत कर्कश-स्पर्शवाळा, कोमळ स्पर्शवाळा पुद्गलपणे (परिणमावे.) ए प्रमाणे वे वे विरुद्ध गुणोने-गुरुक अने लघुक, शीत अने उष्ण, स्निग्ध अने रूक्ष-वर्णादिने सर्वत्र ' परिणमावे ' छे. परिणमावे छे ए क्रियाना अर्हा ववे आलापक कहेवा: एक तो, पुद्गलोनुं ग्रहण करीने परिणमावे छे, अने बीजो पुद्गलोनुं ग्रहण नहि करीने नथी परिणमावतो.

२. जीवाऽधिकाराद् देवजीवमधिकृत्याहः—' देवे णं ' इत्यादि. ' एगवन्नं ' ति कालादि-एकवर्णम्, एकरूपम्-एकविधाऽऽकारं स्वशरीरादि. ' इहगए ' ति प्रज्ञापकाऽपेक्षया इहगतान् प्रज्ञापकप्रत्यक्षा-ऽऽसन्नक्षेत्रस्थितान् इत्यर्थः. ' तत्थगए ' ति देव. किल प्रायो देवस्थान एव वर्तते इति-तत्र गतान् देवलोकादिगतान् ; ' अण्णत्थगए ' ति प्रज्ञापकक्षेत्रात्, देवस्थानाच्चाऽपरत्र स्थितान् ; तत्र च स्वस्थान एव प्रायो विकुर्वते, यतः कृतोत्तरवैक्रियरूप एव प्रायोऽन्यत्र गच्छतीति ' नो इहगतान् पुद्गलान् पर्यादाय ' इत्या-द्युक्तमिति. ' कालयं पोग्गलं नीलपोग्गलत्ताए ' इत्यादौ काल-नील-लोहित-हारिद्र-शुक्लक्षणानां पञ्चाना वर्णाना दश द्विरुपयोगमूत्राणि अभ्येयानि. ' एव एयाए परिव्राडीए गंध-रस-फास- ' ति इह सुग्भि-दुरभिलक्षगन्धद्वयस्य एकमेव, तिक्त-कटु कषायया ऽम्ल-मधुर-रसलक्षणानां पञ्चानां रसाना दश द्विकसंयोगसूत्राणि अभ्येयानि, अष्टानां च स्पर्शानां चत्वारि सूत्राणि-परस्परविरुद्धेन कर्कश-मृदादिना द्वयेन एकैकसूत्रनिष्पादनाद् इति.

२. जीवनो अधिकार चालतो होवाथी देवना जीवने ज उद्देशीने कहे छे: [' देवे णं ' इत्यादि.] [' एगवन्नं ' ति] ' काळो ' वगेरे अनेक वर्णो छे तेमांना कोइ एक वर्णवाळुं, एक रूप एक प्रकारना आकारवाळुं-पोतानु शरीर वगेरे. [' इहगए ' ति] प्रश्न करनारनी अपेक्षाए इहगत-प्रश्न करनारने प्रत्यक्ष एवा नजीकना क्षेत्रमां रहेलां-पुद्गलोने, [' तत्थगए ' ति] जाजे भागे देवो देवस्थानमा ज रहे छे माटे देवलोक वगेरेमा रहेलां पुद्गलोने, [' अण्णत्थगए ' ति] प्रज्ञापकतुं क्षेत्र अने देवतुं स्थान, ए वे स्थानोथी बीजे स्थाने रहेलां पुद्गलोने. देवो जाजे भागे पोताना स्थानमां ज विकुर्वणा करे छे, कारण के, जेणे उत्तरवैक्रिय रूप कर्तुं छे एवो ज देव वणु करीने बीजे स्थाने जाय छे, माटे एम कथु छे के, ' अहिं रहेलां पुद्गलोनुं ग्रहण करीने विकुर्वण न करी शके. ' [' कालयं पोग्गलं नीलपोग्गलत्ताए ' इत्यादि.] आ सुवभा काल, नील, लोहित, हारिद्र अंन शुक्ल स्वरूप पांच वर्णानां द्विक सयोगवाळा दर्श सुत्रो कहेवां. [' एव एयाए परिव्राडीए गंध-रस-फास- ' ति] अ.इ सुग्भि अने दुरभि स्वरूप वे गंधेनु एक ज सूत्र छे, तिक्त, कटु, कषाय, अम्ल अने मधुर रसरूप पांच रसेनां द्विकसयोगनां दर्श सुत्रो कहेवां, आठ स्पर्शानां चार सुत्रो कहेवां, कारण के, परस्पर विरुद्ध कर्कश अने मृदु वगेरे वे स्पर्शां वडे एक एक सूत्रं निष्पादन थाय छे अर्थात् वे स्पर्शनु एक सूत्र थनु होवाथी आठ स्पर्शानां चार सूत्र थाय छे.

१. मूलच्छाया — एवं द्वौ द्वौ-गुरुकलघुक-शीतोष्ण-स्निग्धरूक्षवर्णादीन् सर्वत्र परिणमयति, आलापकां द्वौ द्वौ-पुद्गलान् अपर्यादाय, पर्यादाय.—अनु०

१. पांच वर्णना दस विकल्प आ प्रमाणे छे

१ काळाने नील रूपे.	६ नीलने हारिद्र रूपे.
२ " लोहित " .	७ " शुक " .
३ " हारिद्र " .	८ लोहितने हारिद्र रूपे.
४ " शुक " .	९ " शुक " .
५ नीलने लोहित रूपे.	१० हारिद्रने शुक रूपे.

२. वे गंधनो एक विकल्प

१ सुगंधने दुर्गंधरूपे अथवा दुर्गंधने सुगंधरूपे.

३. पांच रसाना दस विकल्पः

१ तिक्तने कटु रूपे.	६ कटुने अम्ल रूपे.
२ " कषाय " .	७ " मधुर " .
३ " अम्ल " .	८ कषायने अम्ल रूपे.
४ " मधुर " .	९ " मधुर " .
५ कटुने कषाय रूपे.	१० अम्लने मधुर रूपे.

४. आठ स्पर्शाना चार विकल्पः

१ गुरुने लघु रूपे.	१ लघुने गुरु रूपे.
२ शीतने उष्ण रूपे.	२ उष्णने शीत रूपे.
३ स्निग्धने रूक्षरूपे.	३ रूक्षने स्निग्ध रूपे.
४ कर्कशने कोमळ रूपे.	४ कोमळने कर्कश रूपे:—अनु०

देव जाणे अने जूए.

७. प्र०—अविसुद्धलेसे णं भंते ! देवे असम्मोहएणं अप्पा-
णएणं अविसुद्धलेस देवं, देविं, अन्नयरं जाणति, पासति ?

७. उ०—णो तिण्हं समद्धे; एवं २ असुद्धलेसे असम्मोह-
एणं अप्पाणेणं विसुद्धलेसं देवं, ३ अविसुद्धलेसे सम्मोहएणं अ-
प्पाणेणं अविसुद्धलेसं देवं, ४ अविसुद्धलेसे देवे सम्मोहएण
अप्पाणेणं विसुद्धलेसं देवं, ५ अविसुद्धलेसे समोहया-ऽसम्मोह-
अप्पाणेण अविसुद्धलेसे देवं, ६ अविसुद्धलेसा समोहया-ऽसम्मो-
हएणं विसुद्धलेसं देवं, ७ विसुद्धलेसे असम्मोहएण अविसुद्धलेसे
देवं, ८ विसुद्धलेसे असम्मोहेणं विसुद्धलेसं देव.

८. प्र०—९ विसुद्धलेसे णं भंते ! देवे समोहएणं आवि-
सुद्धलेसं देवं जाणइ ?

८. उ०—हंता, जाणइ.

९. प्र०—एव ?० विसुद्धलेसे समोहएणं विसुद्धलेसं देवं
जाणइ ?

९. उ०—हंता, जाणइ.

१०. प्र०—११ विसुद्धलेसं समोहयाऽसम्मोहएणं अविसुद्ध-
लेसं देवं ? १२ विसुद्धलेसे समोहयाऽसम्मोहएणं विसुद्धलेसं देवं ?

१०. उ०—एवं हेद्धिहएहिं अइहिं न जाणइ, न पासइ;
उवरिहएहिं चउहिं जाणइ, पासइ.

—सेवं भंते !, सेवं भंते ! त्ति.

७. प्र०—हे भगवन् ! अविशुद्ध लेश्यावाळो देव अनुपयुक्त
आत्मावडे अविशुद्ध लेश्यावाळा देवने, वा देवीने, वा अन्यतरने-
ते वेमांना एकने—जाणे छे ? जूए छे ?

७. उ०—(हे गौतम !) ए अर्थ समर्थ नधी. ए प्रमाणे २
अशुद्ध लेश्यावाळो देव अनुपयुक्त आत्मावडे विशुद्ध लेश्यावाळा
देवने, देवीने, वा अन्यतरने जाणे, जूए ? ३ अविशुद्धलेश्यावाळो
देव उपयुक्त आत्मावडे अविशुद्ध लेश्यावाळा देवने इत्यादि, ४
अविशुद्ध लेश्यावाळो देव उपयुक्त आत्मावडे विशुद्ध लेश्यावाळा
देवने इत्यादि, ५ अविशुद्ध लेश्यावाळो देव उपयुक्तानुपयुक्त
आत्मावडे अविशुद्ध लेश्यावाळा देवने इत्यादि, ६ अविशुद्ध
लेश्यावाळो उपयुक्तानुपयुक्त आत्मावडे विशुद्ध लेश्यावाळा देवने
इत्यादि, ७ विशुद्ध लेश्यावाळो अनुपयुक्त आत्मावडे अविशुद्ध
लेश्यावाळा देवने इत्यादि, ८ विशुद्ध लेश्यावाळो अनुपयुक्त
आत्मावडे विशुद्ध लेश्यावाळा देवने इत्यादि.

८. प्र०—हे भगवन् ! विशुद्ध लेश्यावाळो देव उपयुक्त
आत्मावडे अविशुद्ध लेश्यावाळा देव वगेरेने जाणे ?

८. उ०—(हे गौतम !) हा, जाणे.

९. प्र०—ए प्रमाणे, (हे भगवन् !) १० विशुद्ध लेश्या-
वाळो देव उपयुक्त आत्मावडे विशुद्ध लेश्यावाळा देव वगेरेने
जाणे ?

९. उ०—(हे गौतम !) हा, जाणे.

१०. प्र०—११ विशुद्ध लेश्यावाळो, देव उपयुक्तानुपयुक्त
आत्मावडे अविशुद्ध लेश्यावाळा देव वगेरेने इत्यादि, तथा १२
विशुद्ध लेश्यावाळो देव उपयुक्तानुपयुक्त आत्मावडे विशुद्ध
लेश्यावाळा देव वगेरेने जाणे ? जूए ?

१०. उ०—ए प्रमाणे नीचला आठ एटले शरुआतना आठ
भागा वडे जाणे नहि, अने जूए नहि अने उपरना चार एटले
पाछळना चार भांगा वडे जाणे अने जूए.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे
(एम कही यावत् विहरे छे.)

भगवंत-अज्जसुहम्मसामिपणीए सिरीभगवइसुत्ते छटसये नवमो उद्देशो सम्मतो.

१. मूलच्छाया —अविशुद्धलेश्यो भगवन् ! देवोऽसमवहतेनाऽसम्मनाऽविशुद्धलेश्यं देवम्, देवीम्, अन्यतरं जानाति, पश्यति ? न तदर्थः समर्थं,
एवम अशुद्धलेश्योऽसमवहतेनाऽसम्मना विशुद्धलेश्यं देवम्, अविशुद्धलेश्यं समवहतेनाऽसम्मनाऽविशुद्धलेश्यं देवम्, अविशुद्धलेश्यो देव समवहतेनाऽसम्मना
विशुद्धलेश्यं देवम्, अविशुद्धलेश्यं समवहता-ऽसमवहतेनाऽसम्मना अविशुद्धलेश्यं देवम्, अविशुद्धलेश्यः समवहता-ऽसमवहतेन विशुद्धलेश्यं देवम्,
विशुद्धलेश्योऽसमवहतेनाऽसम्मनाऽविशुद्धलेश्यं देवम्, विशुद्धलेश्योऽसमवहतेन (आत्मना) विशुद्धलेश्यं देवम्. विशुद्धलेश्यो भगवन् ! देव-समवहतेन
(आत्मना) अविशुद्धलेश्यं देव जानाति ? हन्त, जानाति. एवम्—विशुद्धलेश्यो देव-समवहतेन (आत्मना) विशुद्धलेश्यं देवं जानाति ? हन्त, जानाति.
विशुद्धलेश्य-समवहताऽसमवहतेन (आत्मना) अविशुद्धलेश्यं देवम् ? विशुद्धलेश्य-समवहता-ऽसमवहतेन विशुद्धलेश्यं देवम् ? एवम् अधस्तनैरथभिर्न
जानाति, न पश्यति; उपरितनैश्चनुभिर्जानाति, पश्यति. तदेवं भगवन् !, तदेवं भगवन् ! इति.—धनु०

३. देवाधिकाराद् इदमाहः—‘अविसुद्ध—’ इत्यादि. ‘अविसुद्धलेसे णं’ ति अविसुद्धलेश्यो विभङ्गज्ञानी देवः, ‘असम्मोहएणं अप्पाणेणं’ ति अनुपयुक्तेन आत्मना, इहाऽविसुद्धलेश्यः, असमवहताऽऽत्मा देवः, अविसुद्धलेश्यं देवादिकम् इत्यस्य पदत्रयस्य द्वाटश विकल्पा भवन्ति, तद्यथाः—‘अविसुद्धलेसे णं देवे असम्मोहएणं अप्पाणेणं अविसुद्धलेस्सं देवं जाणइ, पासइ ? णो इणट्टे समट्टे’ इत्येको विकल्पः. ‘अविसुद्धलेसे असम्मोहएणं विसुद्धलेसं देवं ? णो इणट्टे समट्टे’ इति द्वितीयः. ‘अविसुद्धलेसे समोहएणं अविसुद्धलेसं देवं ? णो इणट्टे समट्टे’ चि तृतीयः. ‘अविसुद्धलेसे समोहएणं विसुद्धलेसं देवं ? नो इणट्टे समट्टे’ चि चतुर्थः. ‘अविसुद्धलेसे समोहया-ऽसम्मोहएणं अप्पाणेणं अविसुद्धलेसं देवं ? णो इणट्टे समट्टे’ चि पञ्चमः. ‘अविसुद्धलेसे समोहया-ऽसंमोहेणं विसुद्धलेसं देवं ? णो इणट्टे समट्टे’ चि षष्ठः. ‘विसुद्धलेसे असम्मोहएणं अप्पाणेणं अविसुद्धलेसं देवं ? नो इणट्टे समट्टे’ चि सप्तमः. ‘विसुद्धलेसे असम्मोहएणं विसुद्धलेस्सं देवं ? णो इणट्टे समट्टे’ चि अष्टमः. एतैरष्टभिर्विकल्पैर्न जानाति, तत्र पद्धिर्भाष्य्यादष्टित्वात्, द्वाभ्यां तु अनुपयुक्तत्वाद् इति. ‘विसुद्धलेसे समोहएणं अविसुद्धलेसं देवं जाणइ ? हंता, जाणइ’ इति नवमः. ‘विसुद्धलेसे समोहएणं विसुद्धलेसं देवं जाणइ ? हंता, जाणइ’ इति दशमः. ‘विसुद्धलेसे समोहया-ऽसंमोहएणं अप्पाणेणं अविसुद्धलेसं देवं जाणइ ? हता, जाणइ’ चि एकादशः. ‘विसुद्धलेसे समोहया-ऽसमोहएणं अप्पाणेणं विसुद्धलेसं देवं जाणइ ? हंता, जाणइ’ चि द्वादशः. एभिः पुनश्चतुर्भिर्विकल्पैः सम्यग्दष्टित्वाद् उपयुक्ता-ऽनुपयुक्तत्वाच्च जानाति, उपयो-गा-ऽनुपयोगपक्षे उपयोगांशस्य सम्यग्ज्ञानहेतुत्वादिति. एतदेवाहः—‘एवं हेट्टिहेहि’ इत्यादि. वाचनान्तरे तु स्वर्भवेदेव साक्षाद् दृश्यते इति.

भगवत्सुधर्मस्वामिप्रणीते श्रीभगवतीसूत्रे षष्ठ्याते नवम उद्देशके श्रीअभवदेवसूरिविरचितं विवरणं समाप्तम्.

३. देवो अधिकार होवाथी हवे आ सूत्र कहे छे: [‘अविसुद्ध—’ इत्यादि.] [‘अविसुद्धलेसे णं’ ति] विशुद्ध लेख्या विनानो विभग ज्ञानी देव, [‘असम्मोहएणं अप्पाणेणं’ ति] अनुपयुक्त आत्मावडे, अहि १ अविसुद्धलेश्य, २ असमवहतात्मा देव अने ३ अविसुद्धलेश्य देवादिक, ए त्रण पदना बार विकल्प थाय छे, ते जेमके; १ अविसुद्धलेस्यावाळो देव अनुपयुक्त आत्मावडे अविसुद्धलेस्यावाळा देवने, देवीने वा नेमाथी कोइने जाणे ? जूर ? ए अर्थ समर्थ नथी—ए एक विकल्प थयो, अविसुद्धलेस्यावाळो अनुपयुक्त आत्मावडे विशुद्धलेस्यावाळा देवने देवीने वा नेमाथी कोइने जाणे ? जूर ? ए अर्थ समर्थ नथी—ए प्रमाणे वीजो विकल्प, अविसुद्धलेस्यावाळो उपयुक्त आत्मावडे अविसुद्धलेस्यावाळा देव वगेरेने जाणे ? जूर ? ए अर्थ समर्थ नथी—ए त्रीजो विकल्प, अविसुद्धलेस्यावाळो उपयुक्त आत्मावडे विशुद्धलेस्यावाळा देव वगेरेने जाणे ? जूर ? ए अर्थ समर्थ नथी—ए चोथो विकल्प थयो, अविसुद्धलेस्यावाळो उपयुक्तानुपयुक्त आत्मावडे अविसुद्धलेस्यावाळा देव वगेरेने जाणे ? जूर ? ए अर्थ समर्थ नथी, ए पांचमो विकल्प थयो, अविसुद्धलेस्यावाळो उपयुक्ताऽनुपयुक्त आत्मावडे विशुद्धलेस्यावाळा देव वगेरेने जाणे ? जूर ? ए अर्थ समर्थ नथी—ए छटो विकल्प थयो, विशुद्धलेस्यावाळो अनुपयुक्त आत्मावडे अविसुद्धलेस्यावाळा देव वगेरेने जाणे ? जूर ? ए अर्थ समर्थ नथी—ए प्रमाणे सातमो विकल्प थयो, विशुद्धलेस्यावाळो अनुपयुक्त आत्मावडे विशुद्धलेस्यावाळा देव वगेरेने जाणे ? जूर ? आ अर्थ समर्थ नथी—ए आठमो विकल्प थयो. आ आठ विकल्पोवडे जाणतो नथी, कारण के, ते आठ विकल्पोमांन छ विकल्पोमां आवता देवनु मिय्यादष्टिपणु छे अने बाकीना छेछा वे विकल्पमां आवता देवनु अनुपयुक्तपणु छे. विशुद्धलेस्यावाळो उपयुक्त आत्मावडे अविसुद्धलेस्यावाळा देव वगेरेने जाणे ? जूर ? हा, जाणे—ए दशमो विकल्प, विशुद्धलेस्यावाळो उपयुक्त आत्मावडे अविसुद्धलेस्यावाळा देव वगेरेने जाणे ? जूर ? हा, जाणे—ए अग्यारमो विकल्प थयो अने विशुद्ध-लेस्यावाळो उपयुक्तानुपयुक्त आत्मावडे विशुद्धलेस्यावाळा देव वगेरेने जाणे ? जूर ? हा, जाणे—ए बारमो विकल्प थयो. आ चार विकल्पोवडे जाणे, कारण के, आ चार विकल्पोमां जाणनारुं सम्यग्दष्टिपणु छे: ए, उपयुक्तानुपयुक्त—एम वे प्रकारनो छे तेथी ज एनो उपयोगादा, एना सम्यग्ज्ञाननी प्रतीति करावे छे—उपयोग अने सम्यग्ज्ञान वचे परस्पर कार्य—कारणनो सवध होवाथी ज ए उपयुक्त, सम्यग्ज्ञाननुं एंचाण होइ संके छे. ए ज वातने कहे छे के, [‘एवं हेट्टिहेहि’ इत्यादि.] वीजो वाचनानां तो आ वधो पाठ साक्षत् मूळमां ज देखाय छे.

बेदारूपः समुदेऽखिलजलचरिते क्षारभारे भवेऽस्मिन् द्वायी यः सद्गुणामां परकृतिकरणाद्वैतजीवी तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनवरतो वाहको दान्ति-शान्त्योः-द्वयात् श्रीवीरदेवः सकलशिवसुखं मारहा चाप्तमुख्यः ॥

शतक ६.-उद्देशक १०.

अन्यतीर्थको -कोलामिकमात्र.-निष्पावमात्र.-कलममात्र.-मापमात्र.-मुद्रमात्र.-यूकामात्र.-लिङ्गामात्र.-भगवान् महावीरुं प्ररूपण.-देवतु अने गंधना सहस्रम पुद्गलोनु सटाहरण.-जीव ए चैतन्य छे ? के चैतन्य ए जीव छे ?-वन्ने परस्पर एकरूप छे.- वैमानिको सुधी ए जातनो विचार-जीव छे ए जीव छे ? के जीव छे ते जीव छे ?-जीव छे ते तो जीव ज छे अने जीव तो जीव पण अने न पण जीव- प्राण धारण करे- सिद्धजीव.-वैमानिको सुधी ए विचार.- नैरयिक अने भवतिद्धि-ववा जीवो एकात हु एने देडे छे-एवो अन्यतीर्थकमन.-भगवान् महावीरु प्ररूपण-कोइ जीवो एकात हु-खने, कोइ एकात सुखने अने कोइ सुखतु खमिअ वेदनाने वेदे छे.-ने ते जीवोनों नामघाह निर्देश.-नैरयिक अने तना आहारपुद्गलो.- ए प्रमाणे यावत्-वैमानिक-केवली आठानो-शत्रियो-द्वारा जाणे-जूप ?-ना.-केवलिनु अमित ज्ञान.-निर्घृत दर्शन.-संप्रहगाथा.-पष्ठ शतक समाप्त.

१. प्र०—अत्रउरिथिया ण भते ! एवं आइक्खंति, जाव-परुवैति जावतिथिया रायागीहे नयरे जीवा, एवइयाणं जीवाणं नो चकिया के इ सुह वा, दुह वा; जाव-कोलट्टिगमायमवि, निष्प.वमायमवि, कल(म)मायमवि, मासमायमवि, मुग्गमायमवि, जूयामायमवि, लिक्खामायमवि अभिनिवट्टेत्ता उवदंसित्तए-ते कहभेयं भंते ! एवं ?

१. उ०—गोयमा ! जं नं ते अत्रउरिथिए एवं आइक्खइ, जाव-मिच्छ ते एव आहिंसु, अह पुण गोयमा ! एवं आइक्खामि, जाव-परुवेमि सच्छेणे वि य ण सच्चजावाण णो चकिया, के ए सुह वा, त चैव, जाव-उवदंसित्तए.

२. प्र०—ते केणट्टेणं ?

१. उ०—गोयमा ! अयं नं जवुदीवे दीवे, जाव-विसेसा-हिया परिवसंवेण पचत्ता; देवे ण महिद्धीए, जाव-महाणुमारो एग महं, नविलेवणं, गधसमुग्गणं गहाय तं अवहालेत्ति, तं अवहालेत्ता जाव-इणामेव कट्टु केवलकणं जवुदीवं दीवं तिहिं अचछरानिचाएहिं तिसत्तसुत्ता अणुपरियट्टित्ता णं हव्वं आगच्छेज्जा,

१. प्र०—हे भगवन् ! अन्यतीर्थको ए प्रमाणे कहे छे यावत् प्ररूपे छे, के राजगृहनगरमां जेटटा जीवो छे, एटला जीवोने कोई वोरना ठळीया जेटळं पण, वाल जेटळं पण, कलाय के चोखा जेटळ पण, अडद जेटळं पण, मग जेटळं पण,जू जेटळं पण अने लीख जेटळं पण सुख या दुःख काढीने देखाडवा समर्थ नथी, हे भगवन् ! ए ते केवी रीते एम होइ शके ?

१. उ०—हे गौतम ! ते अन्यतीर्थको जे ए प्रमाणे कहे छे, यावत् प्ररूपे छे ते ए प्रमाणे मिथ्या, खोदुं कहे छे, हे गौतम ! हुं वळी आ प्रमाणे कइ छुं यावत् प्ररूपुं छुं के सर्व लोकमा पण सर्व-जीवोने कोइ सुख वा दुःख ते ज यावत् काढीने दर्शोववा समर्थ नथी.

२. प्र०—(हे भगवन् !) ते शा हेतुथी ?

२. उ०—हे गौतम ! आ जंबूद्वीप नामने द्वीप यावत् परि-क्षेपवडे विशेषाधिक कखो छे, महर्षिक यावत् महानुभाववाळो देव एक, भोटो, विलेपनवाळो गंधवाळा द्रव्यनो डावडो लडने उघाडे अने तेने उघाडी यावत् 'आ जाउं छुं' एम कही सपूर्ण जंबूद्वीपने त्रण चपटीवडे २१ वार फरी शीघ्र पाछो आवे, हे गौतम ! ते

१. मूलच्छायाः—अन्यतीर्थको भगवन् ! एवम् आह्वयन्ति, यावत्-प्ररूपयन्ति यावन्तो राजगृहे नगरे जीवा, एतावता जीवाना न शक्नुयात् कोऽपि सुखं वा, दुःखं वा, यावत्-कुवल स्थिकमात्रमपि, निष्पावमात्रमपि, कलाय(ल.म)मात्रमपि, मापमात्रमपि, मुद्रमात्रमपि, यूकामात्रमपि, लिङ्गामात्रमपि अभिनिवृत्त उपदेशियुम्-तत् कथमेतद् भगवन् ! एवम् ? गौतम ! यत् ते अन्यतीर्थको एवम् आह्वयन्ति, यावत्-मिथ्या ते एवम् आहु, अहं पुनर्गौतम ! एवम् आह्वयामि, यावत्-प्ररूपयामि सर्वलोकैऽपि च सर्वजीवाना न शक्नुयात्, कोऽपि सुखं वा, तद्वैव, यावत्-उपदेशियुम्-तत् कथाऽर्थेन ? यं तम ! अयं जंबूद्वीपो द्वीप, यावत्-विशेषाऽधिक परिक्षेपेण ऽज्ञतः; देवो महर्षिकः, यावत्-महानुभाव एव महत्, नविलेपनम्, गन्धमसुद्गणं गृहीत्वा तम् अवधारयति, तम् अवधार्य, यावत्-इदमेवं कृत्वा केवलकल्पं जंबूद्वीपं द्वीपं त्रिंशत्पुट्टिकानिपातैश्चित्तवारम् अनुपदं व्य शीघ्रम् आगच्छेत्.—अनु०

सै णुं गौयमा ! से केवलकण्ठे जंबूद्वीवे दीवे तिहि घाणपोग्गलेहिं फुडे ? हंता, फुडे. चक्रिया णं गौयमा ! केयति तेसिं घाणपोग्गलाणं कोलट्टिमामयमवि जाव—उवदंसित्तए ? णो तिणट्टे समट्टे. से तेणट्टे णं जाव—उवदंसित्तए.

नपूर्णं जंबूद्वीपनामनेा द्वीप, (ते देवनी आची शीप्रगतिथी ऊडेलां) ते गंध पुद्गलोना सर्गवाळो यथो के नहि ? हा, सर्गवाळो यथो, हे गौतम ! कोइ ते गंधपुद्गलोने चोरना ठळीया जेट्ठा पण यावत् दर्शाववा समर्थ छे ? ए अर्थ समर्थ नथी. ते हेतुथी सुखादिने पण यावत् दर्शाववा समर्थ नथी.

१. प्रागविशुद्धलेश्यस्य ज्ञानाऽमाव उक्तः, अथ दशमोद्देशकेऽपि तमेव दर्शयन् इदमाहः—‘ अन्नउत्थि—’ इत्यादि. ‘ नां चक्रिय ’ ति न शक्नुयात्, ‘ जाव—कोलट्टिमामयमवि ’ ति आस्तां बहु, बहुतरं वा; यावत् कुवलाऽस्थिकमात्रमपि, तत्र कुवलास्थिकं वदरकुलकम्, ‘ निप्पाव ’ ति वल्लः, ‘ कल ’ ति कलायः, ‘ जूय ’ ति यूका, ‘ अयं ण ’ इत्यादि. दृष्टान्तोपनय एवमः—यथा गन्धपुद्गलानाम् अतिसूक्ष्मत्वेनाऽमूर्तकल्यत्वात् कुवलास्थिकमात्रादिकं न दर्शयितुं शक्यते, एवं सर्वे—जीवानां सुखस्य, दुःखस्य चेति.

१. आगळना नवमा उद्देशकमां अविशुद्धलेश्यावाळाने ज्ञाननो अभाव कळो छे, हवे आ ठगम उद्देशकमां पण ते ज जानना अमावने लगती वातने दर्शावता आ—[‘ अन्नउत्थि ’ इत्यादि] सूत्र कहे छे, [‘ नां चक्रिय ’ ति] द्रष्टित्तमान न थाय, [‘ जाव कोलट्टिमामयमवि ’ ति] षणुं अथवा वधारे जाजुं रहो अर्थात् षणानी तो वात ज श्री करवी पण यावत् कुवलास्थिक जेट्ठं पण, तेमा कुवलास्थिक एट्ठे चोरनो ठळीयो. [‘ निप्पाव ’ ति] निप्पाव एट्ठे वाल. [‘ कल ’ ति] कल एट्ठे कलाय. [‘ जूय ’ ति] यूका एट्ठे जू. [‘ अयं ण ’ इत्यादि.] दृष्टान्तो सार आ प्रमाणे छे कं—जेम अतिसूक्ष्मपणाने लीधे (गंधना पुद्गलो) अमूर्त तुल्य होवाथी चोरना ठळीया दगेरे जेट्ठां पण ते पुद्गलोने दर्शाववा कोइ शक्त नथी ए प्रमाणे सर्वे जीवोने सुख अने दुःख दर्शाववा कोइ शक्त नथी.

जीव.

३. प्र०—जीवे णं भंते ! जीवे, जीवे जीवे ?

३. प्र०—हे भगवन् ! शुं जीव जीव (चैतन्य) छे ? के चैतन्य जीव छे ?

३. उ०—गौयमा ! जीवे, ताव नियमा जीवे, जीवे वि, नियमा जीवे.

३. उ०—हे गौतम ! जीवं तो नियमे-चैतन्य-जीव छे अने जीव-चैतन्य-पण नियमे जीव छे.

४. प्र०—जीवे णं भंते ! नेरइए, नेरइए जीवे ?

४. प्र०—हे भगवन् ! जीव नैरयिक छे ? के नैरयिक जीव छे ?

४. उ०—गौयमा ! नेरइए ताव नियमा जीवे, जीवे पुण सिय नेरइए, सिय अनेरइए.

४. उ०—हे गौतम ! नैरयिक तो नियमे जीव छे अने जीव तो नैरयिक पण होय तथा अनैरयिक पण होय.

५. प्र०—जीवे णं भंते ! असुरकुमारे, असुरकुमारे जीवे ?

५. प्र०—हे भगवन् ! जीव असुरकुमार छे ? के असुरकुमार जीव छे ?

५. उ०—गौयमा ! असुरकुमारे ताव नियमा जीवे, जीवे पुण सिय असुरकुमारे, सिय णो असुरकुमारे; एवं दंडओ भाणियव्वो, जाव—वेमाणियाणं.

५. उ०—हे गौतम ! असुरकुमार तो नियमे जीव छे अने जीव तो असुरकुमार पण होय तथा असुरकुमार न पण होय. ए प्रमाणे यावत् वैमानिक मुवी दंडक कहेवो.

१ मूलच्छायाः— तद् नूनं गौतम ! स केवलकण्ठो जंबूद्वीपो द्वीपस्तं प्रांगपुद्गले स्पृष्ट हन्त, स्पृष्ट शक्नुयात् गौतम ! कश्चित् तेषां प्राणपुद्गलानां कुवलास्थिकमात्रमपि यावत्-उपदर्शयितुम् ? न तदर्थः समर्थः. तत् तेनाऽयं यावत्-उपदर्शयितुम् —अनु०

१. आ ‘ चक्रिया ’ रूप, ‘ सक्रिया ’ तुं रूपंतर छे. सूत्रोनी छेही वाचना बलनीपुर-बळा—(नाराष्ट्र) मा घएली होवाथी ए संभव छे के, ए वाचनानो मापा उपर, ए बलनीनी वा तेनी आमपासना प्रदेसनी कसर थाय, अने ए अमग्ना परिणामे ज ‘ सक्रिया ’ तुं ‘ चक्रिया ’ षणुं जणाय छे. इतेमानमां पण बलनीपुर अने तेनी आसपासना प्रदेसना रहेवाछिओ ‘ स ’ ने बदले ‘ च ’ नो उच्चार करे छे.—अनु०

१. मूलच्छाया.—जीवो भगवन् ! जीवः, जीवः, जीवः ? गौतम ! जीवन्त्वाद् नियमाद् जीव, जीवोऽपि. नियमाद् जीवः. जीवो भगवन् ! नैरयिकः, नैरयिको जीव ? गौतम ! नैरयिकत्वाद् नियमाद् जीवः, जीवः पुनस्त्याद् नैरयिकः, स्याद् अनैरयिकः. जीवो भगवन् ! असुरकुमारः, असुरकुमारो जीव ? गौतम ! असुरकुमारत्वाद् नियमाद् जीवः, जीव पुनस्त्याद् असुरकुमारः, स्याद् न असुरकुमारः, एवं दण्डको भणितव्य, यावत्-वैमानिकानाम्—अनु०

तत्रक ६.—उद्देशक १०.

६. प्र०—जीवति मते ! जीवे, जीवे जीवति ?

६. उ०—गोयमा ! जीवति ताव नियमा जीवे, जीवे पुण सिय जीवति, सिय नो जीवति.

७. प्र०—जीवति मते ! नेरइए, नेरइए जीवति ?

७. उ०—गोयमा ! नेरइए ताव नियमा जीवति, जीवति पुण अय नेरइए, सिय अनेरइए; एवं दंडओ णेयव्यो, जाव-वेमाणियाणं.

८. प्र०—भवसिद्धि ए णं मते ! नेरइए, नेरइए भवसिद्धिए ?

८. उ०—गोयमा ! भवसिद्धिए सिय नेरइए, सिय अनेरइए, नेरइए वि य सिय भवसिद्धिए, सिय अभवसिद्धिए; एवं दंडओ, जाव-वेमाणियाणं.

६. प्र०—हे भगवन् ! जीवे—प्राणधारण करे—ते जीव कहेवाय ? के जीव होय ते प्राणधारण करे ?

६. उ०—हे गौतम ! प्राणधारण करे ते नियमे जीव कहेवाय अने जे जीव होय ते प्राणधारण करे पण खरो अने न पण करे.

७. प्र०—हे भगवन् ! प्राणधारण करे ते नैरयिक कहेवाय ? के नैरयिक होय ते प्राणधारण करे ?

७. उ०—हे गौतम ! नैरयिक तो नियमे प्राण धारण करे अने प्राण धारण करनार तो नैरयिक पण होय अने अनैरयिक पण होय, ए प्रमाणे यावत् वैमानिक सुधी दंडक कहेवो.

८. प्र०—हे भगवन् ! भवसिद्धिक नैरयिक होय ? के नैरयिक भवसिद्धिक होय ?

८. उ०—हे गौतम ! भवसिद्धिक नैरयिक पण होय अने अनैरयिक पण होय तथा नैरयिक भवसिद्धिक पण होय अने अभवसिद्धिक पण होय. ए प्रमाणे यावत् वैमानिक सुधी दंडक कहेवो.

२. जीवाधिकाराद् एव इदमाहः—‘ जीवे णं मते ! जीवे ? जीवे जीवे ? ’ इह एकेन जीवशब्देन जीव एव गृह्यते, द्वितीयेन च चैतन्यमित्यतः प्रश्नः. उत्तरं पुनः जीव—चैतन्यश्रौः परस्परेणाऽविनाभूतत्वाद् जीवश्चैतन्यमेव, चैतन्यमपि जीव एव—इत्येवमर्थम् अवगन्तव्यम्. नारकादिषु पदेषु पुनर्जीवत्वम् अव्यभिचारि, जीवेषु तु नारकादित्वं व्यभिचारि—इत्यत आहः—‘ जीवे णं मते ! नेरइए ? ’ इत्यादि. जीवाधिकाराद् एव आहः—‘ जीवति मते ! जीवे, जीवे जीवइ ? ति जीवति प्राणान् धारयति यः स जीवः, उत यो जीवः स जीवति ? इति प्रश्नः. उत्तरं तु—यो जीवति स तावन्नियमाजीवः. अजीवस्य आयुष्कर्माऽभावेन जीवत्वा(ना)ऽभावात्, जीवतु स्वाजीवनि त्याज जीवति, सिद्धस्य जीवनाऽभावादिति. नारकादिस्तु नियमाजीवति—संसारिण. सर्वस्य प्राणधारणधर्मत्वात्. जीवतीति पुनः स्वान्नरकादिः, स्वादनारकादिरिति; प्राणधारणस्य सर्वेषां सद्भावादिति.

२. जीवनो अविकार चालु होवाथी ज आ सूत्र कहे छे: [‘ जीवे णं मते जीवे ? जीवे जीवे ? ’] अहिं वे बार जीव शब्दो प्रयोग द्यो छे, तेमां एउ ‘ जीव ’ शब्दथी जीव ज ग्रहयो अने बीजा ‘ जीव ’ शब्दथी चैतन्यनु ग्रहण करवु, एम करवाथी ‘ जीव ए चैतन्य छे ? ’ के ‘ चैतन्य ए जीव छे ? ’ पू जातनो प्रश्न थाय छे अने उत्तर तो वा प्रमाणे जाणवानो छे के, जीव चैतन्यरूप ज छे अने चैतन्य पण जीव ज छे, कारण के, जीव अने चैतन्य परस्पर अविनाभूत—एक त्रिना बीजुं न होइ शके—रही शके एयां—छे. नैरयिक वगेरे पदोमां तो जीवत्व अव्यभिचारि—कायम रहनार—छे पण जीवोभा नैरयिकादिपणुं व्यभिचारि—होय पण अने न पण होय एखुं—छे माटे कहे छे, [‘ जीवे णं मते ! नेरइए ? ’ इत्यादि.] जीवनो अविकार चालु होवाथी ज आ सूत्र कहे छे. [‘ जीवइ मते ! जीवे, जीवे जीवइ ? ति] जे जीवे—प्राणोने धारण करे—ते जीव ? के जे जीव छे त प्राणोने धारण करे ? ए प्रमाणे प्रश्न छे, उत्तर तो वा प्रमाणे छे के, जे प्राणोने धारण करे ते नियमे जीव कहेवाय, पण अजीव तो जीव न कहेवाय, कारण के, अजीवने आयुष्कर्म नथी होतु तेथी ज ते प्राणनुं धारण नथी करतो अने जे जीव छे ते तो कदाच प्राणोने धारण करे अने कदाच प्राणोने धारण न करे, कारण के, सिद्धपदप्राप्त व्यन्ति पण जीव छे अने तेने जीवन—प्राणनुं धारण—नथी. तथा नैरयिकादिपदप्राप्त व्यन्ति पण जीव छे अने ते नियमे प्राणनुं धारण करे छे, कारण के, सर्व संसारिजोनों धर्म प्राण धारण करवानो छे. वधी, जे जेवे—प्राण धारण करे—ते नैरयिकादि होय पण खरो अने न पण होय एटले अनैरयिकादि पण होय, कारण के सर्व जीवोने प्राण धारणो सद्भाव छे.

अन्ययूथिको.

९. प्र०—अक्षउत्थिया णं मते ! एवं आइवरसंति, जाव—पत्तंति एवं ललु नखे पाणा, मूया, जीवा, सत्ता एगतदुक्कं वेषण वेधति, सं कहमेयं मते ! एवं ?

९. प्र०—हे भगवन् ! अन्ययूथिको ए प्रमाणे कहे छे यावत् प्ररूपे छे के, ए प्रमाणे निश्चित छे के, सर्व प्राणा, भूतो, जीवे अने सत्तो एकांत हु खरूप वेदनाने वेदे छे, हे भगवन् ! ते ए एवं रीते केम होय ?

१. मूलच्छाया—जीवति भगवन् ! जीव, जीवो जीवति ? गौतम ! जीवति तावद् नियमाद् जीवः, जीव. पुनस्त्याद् जीवति, स्याद् न जीवति जीवति भगवन् ! नैरयिक, नैरयिको जीवति ? गौतम ! नैरयिकस्तावद् नियमाद् जीवति, जीवति पुनस्त्याद् नैरयिक, स्याद् अनैरयिक इत्यत्र, यावत्—वैमानिकानाम्. भवसिद्धिको भगवन् ! नैरयिकः, नैरयिको भवसिद्धिः ? गौतम ! भवसिद्धिकस्तावद् नैरयिक, स्याद् अनैरयिक नैरयिकोऽपि च स्याद् भवसिद्धिकः, स्याद् अभवसिद्धिकः, एव दण्डकः, यावत्—वैमानिकानाम्. २. अन्ययूथिको भगवन् ! एवम् आहवन्ति, जावत् प्रह्वयन्ति—एवं, खउ सर्वे प्राणा, भूता, जीवा, सत्ता एकांतदुःखां वेदना वेदयन्ति, तद् कथमेतद् भगवन् ! एवम् ? :-अनु०

९. ८०—गोयमा ! ज नं ते अन्नउत्थिया, जाव-मिच्छंते ते एवं आहिसु, अहं पुण गोयमा ! एवं आउस्तामि, जाव-परुचेमि-अत्येगटया पाणा, भूया, जीवा, सत्ता एगतदुग्गं वेयणं वेयति, आह्य मायं; अत्येगतिया पाणा, भूया, जीवा सत्ता एगतनायं वेयणं वेयंति, आह्य अस्सायं वेयणं वेयंति; अत्येगटया पाणा, भूया, जीवा, सत्ता वेमायाए वेयणं वेयंति, आह्य सायमसायं.

१०. प्र०—से केणट्टेण ?

१०. ८०—गोयमा ! नेरइया एगंतदुग्गं वेयणं वेयति-आह्य सायं, भवणवट-याणमंतर-जोइस-वेमाणिया एगंतसायं वेदण वेयंति, आह्य अमायं: पुद्विक्काइया. जाव-मणुस्ता वेमायाए वेयण वेयति, आह्य सायमसायं—मे तेणट्टेणं.

३. जीवाऽधिकारात् तत्रतामेव अन्यतीर्थिकवक्तव्यतानाहः—‘ अन्नउत्थिया ’ इत्यादि. ‘ आह्य मायं ’ नि कदाचित् सानां वेदनाम्, कथम् इति चेत्? उच्यते:—‘ उर्ववाएण व सायं नेरइया देवउत्थिया वा वि. ’ ‘ आह्य अमायं ’ नि देवा आहनन-प्रियविप्रयोगादिषु अनातां वेदना वेदयन्तीति. ‘ वेमायाए ’ ति विविधया मात्रया कदाचित् साताम्, कदाचिद् असाताम् इत्यर्थः.

३. ह्ये जीवने अधिकार होत्राधी ते जीव पन्वे ज अन्यतीर्थिकोनी वन्द्यता कहे छे, [‘ अन्नउत्थिया ’ इत्यादि.] [‘ आह्य मायं ’ नि] कदाचित् सुग्ने-शाता वेदनामे, ए प्रमाणे केवी गति छे ? तो कहे छे के. “ नेरयिक जीव उपदानवटे-तीर्थिकना जन्मादि प्रयोग. प्रसंगे लीधे-नया देवना प्रयोगद्वारा कदाचित् सुग्ने वेदे छे ” [‘ आह्य अमायं ’ नि] देवां पन्वग्ना अहननमां अने दिय दु न. वस्तुना विप्रयोगादिमां अमाता-दु.ररूप वेदनामे कदाचिद् वेदे छे. [‘ वेमायाए ’ ति] विविधमायाए एटले कोइ दिवस सुग्ने अने कोइ दिवस दु.ग्ने वेदे छे.

नेरयिकादिनो आहार.

११. प्र०—नेरइया ! णं मंति ! जे पोग्गले अत्तमायाए आहारंति ते किं आयसरीरसंत्तोगाहे पोग्गले अत्तमायाए आहारंति, अणंतरसंत्तोगाहे पोग्गले अत्तमायाए आहारंति; परंपरसंत्तोगाहे पोग्गले अत्तमायाए आहारंति ?

११. ३०—गोयमा ! आयसरीरसंत्तोगाहे पोग्गले अत्तमायाए आहारंति, नो अणंतरसंत्तोगाहे पोग्गले अत्तमायाए आहारंति, नो परंपरसंत्तोगाहे: जहा नेरइया तहा जाव-वेमाणियाणं उंडजो.

११. प्र०—हे भगवन् ! नेरयिको आत्मद्वारा ग्रहण करी जे पुद्गलोने आहरे छे ते शु आत्मशरीर क्षेत्रावगाट पुद्गलोने आत्मद्वारा ग्रहण करी आहरे छे ? के अनंतरक्षेत्रावगाट पुद्गलोने आत्मद्वारा ग्रहण करी आहरे छे ? के परंपर क्षेत्रावगाट पुद्गलोने आत्मद्वारा ग्रहण करी आहरे छे ?

११. ८०—हे गौतम ! आत्मशरीर क्षेत्रावगाट पुद्गलोने आत्मद्वारा ग्रहण करी आहरे छे अने अनंतरक्षेत्रावगाट पुद्गलोने आत्मद्वारा ग्रहण करी अहता नथी. तेम ज परंपर क्षेत्रावगाट

१. मूलच्छाया:—गौतम ! यन् ते अन्यतीर्थिका, यावत्-मिथ्या ते एवम् आहु, अहं पुनर्गतम् । एवम् आह्यानि, यावत्-प्रहृष्यानि-अस्वेदका प्राणाः, भूताः, जीवाः, सत्त्वा एकान्तदुग्गां वेदनां वेदयन्ति-आहस्य न नम्, अस्वेदका प्राणा, भूता, जीवा, सत्त्वा एकान्तसातां वेदना वेदयन्ति-आहस्य अमायं वेदना, वेदयन्ति; अस्वेदकाः प्राणा, भूता, जीवा, सत्त्वा विमात्रया वेदना वेदयन्ति आहस्य साता-ऽसातम् सन केनाऽर्थेन ? गौतम ! नेरयिका एकान्तदुग्गां वेदनां वेदयन्ति, आहस्य नातम्, भवनपति-दानव्यन्तर-उत्तीरु-वेमानिका एकान्तसाता वेदना वेदयन्ति, आहस्यऽसातम्; पृथिवीकायिका, यावत्-मनुष्या विमात्रया वेदना वेदयन्ति, आहस्य नाता-ऽसातम्-तन् तेनाऽर्थेन-अनु०

१. प्र० छाया:—उपपातेन वा सातं नेरयिको देवकर्मणा वाऽपि.—अनु०

२. मूलच्छाया—नेरयिका भगवन् ! यान् पुद्गलान् आत्मना आदाय आहरन्ति ते किम् आत्मशरीरक्षेत्रावगाटान् पुद्गलान् आत्मना आदाय आहरन्ति, अनंतरक्षेत्रावगाटान् पुद्गलान् आत्मना आदाय आहरन्ति, परंपरक्षेत्रावगाटान् पुद्गलान् आत्मना आदाय आहरन्ति ? गौतम ! आत्मशरीरक्षेत्रावगाटान् पुद्गलान् आत्मना आदाय आहरन्ति, न अनंतरक्षेत्रावगाटान् पुद्गलान् आत्मना आदाय आहरन्ति, न परंपरक्षेत्रावगाटान्; यथा नेरयिकासाथा यावत्-वेमानिकाना दग्धक.—अनु०

पुद्गलेने आत्मद्वारा ग्रहण करी आहस्ता नथी. जेम 'नैरविको परत्वे कस्युं तेम यावत् वैमानिको सुधी दंडक कहेवो.

४. जीवाधिकाराद् एवेदसाहः—'नेरइया णं' इत्यादि. 'अत्तमायाए' ति आत्मनाऽऽदाय गृहीत्वा इत्यर्थः. 'आयसरीर-सेतोगाडे' ति स्वशरीरक्षेत्रेऽवस्थितान् इत्यर्थः, 'अणंतरसेतोगाडे' ति आत्म-शरीरावगाहक्षेत्राऽपेक्षया यदनन्तरं क्षेत्रं तत्राऽव-गादान् इत्यर्थः. 'परंरसेतोगाडे' ति आत्मक्षेत्राद् यत्परं क्षेत्रं तत्रावगादान् इत्यर्थः.

४. जीवो अविकार होवायी ज आ सूत्र कहे छे: ['नेरइया णं' इत्यादि.] ['अत्तमायाए' ति] आत्मद्वारा ग्रहण करीने. ['आयसरीरसेतोगाडे' ति] पोताना शरीरक्षेत्रमां रहेलां पुद्गलेने, ['अणंतरसेतोगाडे' ति] आत्मशरीरावगाह क्षेत्रमां अपेक्षाए जे अनंतर क्षेत्र-तेमां रहेल पुद्गलेने, ['परंरसेतोगाडे' ति] आत्मक्षेत्रमां अनंतरमा क्षेत्रमां जे परक्षेत्र ते परपरक्षेत्र, तेमां अवगाह-रहेलां-पुद्गलेने.

केवली अने इंद्रियो.

१२. प्र०—केवली णं मंते ! आयाणेहिं जाणति, पासति ?

१२. प्र०—हे भगवन् ! केवलीओ इंद्रियोद्वारा जाणे? जूए ?

१२. उ०—गोयमा ! नो तिणट्टे समडे.

१२. उ०—हे गौतम ! ए अर्थ समर्थ नथी.

१२. प्र०—से केणट्टेणं ?

१२. प्र०—हे (भगवन् !) ते शा हेतुयी ?

१२. उ०—गोयमा ! केवली णं पुरत्थिमणेणं मियं पि जाणइ, अभियं पि जाणइ, जाव-निव्वुडे दंसणे केवलिसस, से तेणट्टेणं. गाहाः—

१२. उ०—हे गौतम ! केवली पूर्वमा मित्तने पण जाणे अने अमित्तने पण जाणे यावत् केवलिनू दर्शन गिर्वृत्त छे, ते हेतुयी एम छे.

'जीवाण य सुहं दुक्खं जीवे जीवति तहेव भविया य, एणंतदुक्खं वेयण-अत्तमायाय केवली.'

—गाथाः—जीविनुं सुख अने दुःख, जीव, जीविनुं प्राणधारण तेम ज भव्यो, एकांत दुःखवेदना, आत्मद्वारा पुद्गलेनुं ग्रहण अने केवली (आटला विषय संबंधे आ दशम उद्देशामा विचार कर्यो छे.)

—सेवं मंते !, सेवं मंते ! ति.

—हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! जे ए प्रमाणे छे. (एम कही विहरे छे.)

भगवंत-अन्नसुहम्मसामिपणीए सिरीभगवईसुत्ते छट्ठस्ये दसमो उद्देशो सम्मचो.

५. 'अत्तमायाए' इत्युक्तम्, अत आदानसाधर्म्यात् 'केवली णं' इत्यादि सूत्रम्, तत्र च 'आयाणेहिं' ति इन्द्रियैः. दशमोद्देशकार्यसंप्रहगाथाः—'जीवाण' इत्यादि-गतार्थी.

प्रतीत्य मेदं किञ्च नालिकेरं पष्टं शतं मन्मतिदन्तमज्जि,

तथापि विद्वत्समसच्छिख्यां नियोज्य नीतं स्व-परोपयोगम्.

५. ['अत्तमायाए'] एटले 'आत्मद्वारा आदान-ग्रहण-करी' एम कस्युं छे माटे आदानना साधर्म्ययी (केवलिना आदानने लगतुं) ['केवली णं' इत्यादि] सूत्र कस्युं छे अने तेमां ['आयाणेहिं' ति] आदान-इंद्रियो-वडे, ['जीवाण' इत्यादि] गाथा दशम उद्देशना केवली अर्थनी संप्राप्तिका छे अने ते गतार्थे छे.

शिलाए योजी जेम नालिएर खवाय होंये तेम आकर आ,

विद्वत्समारूप शिलाए योजी छट्टे विवेच्युं शत स्वान्यहेतु.

१. सूत्रच्छायाः—केवली भगवन् ! आदानं—आयतनैर्जानानि, पश्यति ? गौतम ! न तदर्थ. समर्थ. तत् केनाऽर्थेन ? गौतम ! केवली पारस्त्येन मितमपि जानाति, अमितमपि जानाति, यावत्-निर्वृतं दर्शनं केवलिनः, तत् तेनाऽर्थेन. गाथाः—'जीवाना' च सुखं दुःखं जीवो जीवति तथैव भव्याथ एकांतदुःखं वेदनाऽऽत्मना आदाय केवली'. तदेवं भगवन् !, तदेवं भगवन् ! इति.—अनु०

प्रष्ट शतक समाप्त.

बैदारूपः समुद्रेऽखिलजलचरिते क्षारमारे भवेऽस्मिन् दायी यः सद्गुणानां परकृतिकरणाद्वैतजीवी तपस्वी ।

अस्माकं वीरवीरोऽनुगतनवररो ब्राह्मको दान्ति-शान्त्योः—दद्यात् श्रीवीरदेवः सकटशिवमुखं मारदा